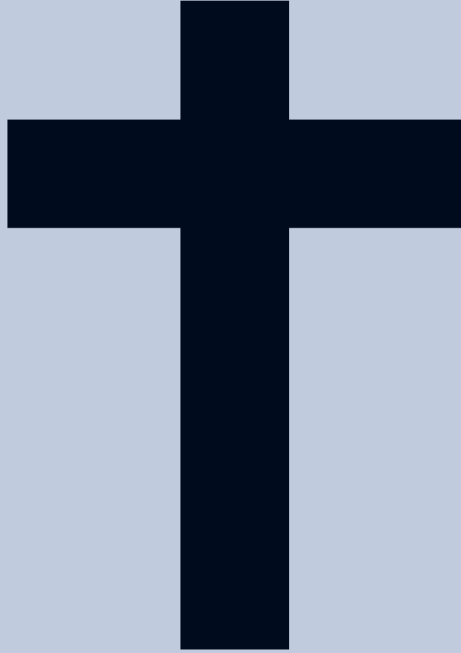

Biibilya Nyēē
Tiliil

New Testament in Sabaot (KE:spy:Sabaot)

Biibilya Nyēē Tiliil
New Testament in Sabaot (KE:spy:Sabaot)

copyright © 2011 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Sabaot

Translation by: Wycliffe Bible Translators, Inc.

Copyright Information

© 2011, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation text is made available to you under the terms of the Creative Commons License: Attribution-Noncommercial-No Derivative Works. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>) In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you do not change any of the text or punctuation of the Bible.

You may share, copy, distribute, transmit, and extract portions or quotations from this work, provided that you include the above copyright information:

You must give Attribution to the work.

You do not sell this work for a profit.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Permissions beyond the scope of this license may be available if you contact us with your request.

Printed book ISBN 9966002030

The New Testament

in Sabaot

© 2011, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2014-04-30

Contents

Mataayo	1
Māarkō	54
Luuka	88
Yoowaana	144
Yēyuutēk	181
Roomeek	231
1 Kōōriintēek	251
2 Kōōriintēek	272
Kalatyeek	285
Ēfēēsēek	294
Filibiik	302
Kolosaayeek	307
1 Tēēsālōōnikēek	312
2 Tēēsālōōnikēek	317
1 Tēmētēewō	320
2 Tēmētēewō	327
Tiitō	332
Filēmōōn	336
Iburaneek	338
Yāākōbō	354
1 Bētērō	360
2 Bētērō	367
1 Yoowaana	371
2 Yoowaana	377
3 Yoowaana	378
Yuuta	380
Ng'oong'uutyēēt	383

Mataayo

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē ki wuunto :ng'aleek ām taay: Kurubta keey āk wōlēē kimwooytooy :booyikaab biikaab Kiriistō, ku kisirē :lēbkēēyiintēēt Mataayo kitaabuuni ibooru soboonto āk yiisyēētaab Yēesu nyoo ki kāruruukiintēētaab syuuruut / ānkikēēkuurē ām kaayneet ake kule Laawi. /Kiisōōtyēēchinē kule /kisimkeesir kitaabuuni ām kitaabuunek ang'wan choo bo Lōkōōywēk chēē Kāroomēch. /Kisimkeesir ām Māārkō, Luuka āk Yoowaana. Tookunoot kule kisiree :Mataayo kitaabuuni kuutiitaab Araameek nto nyēbo Iburaneek ām kwēēnuutaab kēnyiitaab 45 ākoy 50 /kumānāākēēsich Kiriistō (KK) nto yityo, /bokēēwēēkyi kuutiitaab Kirikiik. Wōlēē /kikeetetita ng'aleek āk wōlēē rōōtitooy, kubo kuutiitaab Iburaneek āmēēbērē nyēbo Kirikiik /ānkikēēsirchinē Yuutay-eek. Bo koomānuut ām wōlēē mii :Mataayo kōōkiimchi Yuutayeekyii choo kiikōōyēnchi Kiriistō kule mēēbērē kitay :Yēesu kiruutēk (siruutēkaab Muusa) kule mā kiy nto kule mātinyē manta. (Ng'ālyoontooni bo kiruutēk kuwēēku ng'ālyoontēētaab Iburaneek (Toora) nyēē ibooru ārōōruutēk nto mākuutēk.) /Kēēyēyiisyēē ng'ālyoontooni kooyum kitaabuunek muut choo bo taayta ām Biibilyaa nto ām bārooyinto, kōōbooru kiyēē mākyinē biich :Yēyiin ānkōōmuuchē kōōbooru Kirootyeet nyēbo Kēny.

Ānkoo ku wuu nyooto, i-ārōōru :Mataayo kule ng'ālyoo nyēbo koomānuut kule leelach :kānēētēywēēkaab Yēesu kusiir ātēbuutēkaab Yuutayeek. /Kisimkeeng'oor ng'aleechu ām Kirootyeet nyoo bo Kēny. Kiityiich :chōōnēētaab Yēesu kiyēē /kikeeng'oor ām kitaabuunek muut choo bo taayta ām Biibilyaa. Kichāmchiin :Yēesu āk kiyēē kiirābchinē :kiruutēk yu kibo taay nteenee tāchiintōōs āk alak choo /kibokēēmwoowunēē kuutuw buch choo /kibokēētāsyi. Kiitabaanee keey :Yēesu kēēlto nyēē miyaat nyoo kibokootaam :Farisaayeeek chēē chaang' āk kānēētikaab kiruutēk. Mānāābāybāychi :Mataayo Farisaayeeek choo kiyibē keey kule churtootiin. Kinyalil ku kāruruukiin bo syuuruut kubo kāāntosuurrāt nyēē kinyōōr.

Kiyēē mii āriit: Ng'ālōolēē :kitaabuuni soboontaab Yēesu kung'eetee /kākēēsich ākoy yoo /kikēēkwērtoochinē murtooywoontēēt, ng'eeteetaab meet āk yoo kiwēētii kibkōōnkōy. Ng'ālōolēē bāytooyiisyēēt nyēē lēēl nyēbo Yēyiin nyēē kiiboornēē keey Yēesu. Tēērchiintōōs :kānēētēywēēkaab Yēesu āk chēbo Farisaayeeek āk kānēētikaab kiruutēk ām kēēlwookik chēē chaang' kurubta keey āk kule nee :nyēē māchāktōōs :chiito kuyey sukuchamta :Yēyiin. Ikērkēēyēē :Yēesu kānēētiisyēēnyii āk 'tifaayiiik chēē leelach' chēē māyēmē /kēēroonkyi wōōnkiichēk chēē kimōkōkāniis ānku yōōsēch (kur. 9:17). Chuunnyēē :kānēētiisyēēnyii ntāsimuut bo saayeeet nto ām kēēlto kōōtyiichē ng'al chēē chaang' chēē /kiikeeng'ooraan. Iyumē :ng'ālōoluutēk choo /kēērāru chēbo kitaabuuni, ng'ālōoluutēkaab Yēesu muut choo bo koomānuut nto chooto ku chu: 1. Wōlēē wuu :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin (kur. 5-7), 2. Wōlēē nērtooy :Bāytooyiisyoono (kur. 10), 3. Ātiintonik chēē rubtooy keey āk Bāytooyiisyooni (kur. 13), 4. Wōlēē māchāktōōs ku wuu :soboowwēk ām Bāytooyiisyēētaab Yēyiin (kur. 18) nto nyēbo 5. Kurubtooy keey āk wōlēē chōōntooy :tabantaab kōōrēēt āk churtaayeeetaab Bāytooyiisyoono (kur. 24-25). Itēryēēchēē :kitaabuuni kuursēēt nyēē wōō kule /keeba kōōrōōsyēk tukul bokeeyey biiko kuyēk rubiikaab Yēesu.

Kiyēē āmu: Kiyēē irābchinē :Mataayo ku kōōboor kule Yēesu :nyoo mwooyē :wōōrkooyoontiit nyoo mii Kirootyeet nyēbo Kēny kule kimii chokutoowu bāytooyiisyēēt nyēē kerkeey āk nyoo kibo bāytooyiintēēt Tāwuti (ām kēnyiit nyēē /kiisōōtyinē kule ki 1000 KMK). Kunyoo, kiibooru kule chōōnēē :Yēesu kōōtaab Tāwuti āk nyēbo boon-tēēt nyēē wōō Abraam (kur. 1:1). Binuutēk sōmōk kunyil taman āk ang'wan chēē rōōbu yyootēēt kōōbooru kiy. Ibooru :sōmōku kiyēē rubtooy keey āk Yēyiin, nto taman āk ang'wan kōōbooru bāytooyiintēēt Tāwuti. Kitōsōsyi Yuutayeek kuchāmchiin

kule kimā bāytooyiintēēt :Yēesu nyēbo kōōrooni kuu wōloo kiwuunto :Tāwuti. Nteenee kichāmchiintōōs :chēē ng'ēri kule kibo :Yēesu kāāb Yēyiin, bāytooyiintēētaab soboontaab tāmirmiryēēt ām bāytooyiisyēētaab tāmirmiryēēt nyēē kimākuwōōyiit kusiir kiy ake tukul nyēē kikiikōōsōōtyi :icheek.

Kitwech :Mataayo wōōrkooyoontiit kunyil tāmānwookik tisab kung'eetee Kirooty-eet nyēbo Kēny kōōboorchinēē Yuutayeek kule Yēesu ku Kāārārōokiintēēt man nyoo / kikēēkuurtooy kule mākuchō. Ānkoo kuwuu nyooto, māyibē :Mataayo kule ki Kāārārōokiin :Yēesu ānku bāytooyiintēētaab Yuutayeek baateey (kur. 1:21), nteenee Kāārārōokiintēētaab bōrōryōōsyēk tukul (kur. 4:13-16), Bāytooyiintēētaab soboontaab tāmirmiryēēt ānku Moko-ryoontēētaab kōōrēt kumukuul (kur. 28:19).

Ibooru :ng'ālyoontēēt 'Kiriistōōs' ām kuutiitaab Kirikiik āk 'Meesyaak' (Meesaaya) ām kuutiitaab Iburaneek kule 'Nyēē ng'aabaat' ānkwoorōōru bāytooyiintēēt nyoo king'ōōrē :wōōrkooyikaab Yēyiin kule mākuchō. Ibooru :twēkuutēkaab Kirooty-eet nyēbo Kēny kule kinyach biich :chōōnēētaab Yēesu nteenee ki chōbuutēkaab Yēyiin choo chēē kiboonto kung'eetee kēnyis āk kēnyis. / Kēēyēyiisyēē ng'ālyoontēēt 'wēritaab' ām kuutiitaab Iburaneek ām kēēlto ake nyēē mārōōbu ng'aleekaab yyootēēt. Ibooru kērkeēyintaab ātēbuutēk chēē mii kwēēnuutaab 'wēriit' āk 'kwaan'. Wuu nyooto mbo ām wōlēē mii :ng'ālyoontēēt 'leekweet'. Kēēyēku lēēkōōk ām yyootēēt ānkēēyēku :tukul lōkōkaab Yēyiin kuuyu kiyeyeek ankeekerkeeye āk inee ām kēēlto ake. Biiko tukul choo iyēnchinē Yēesu ānkuyēk rubiikyii /kēēkuurē kule 'lōkōkaab Yēyiin' ām kēēltaab tāmirmiryēēt. /Kēēkuurē subak kule 'biikaab Kiriistō'.

*Sālu :Yēesu Tāwuti ānkusālu Abraam
(Luuka 3:23-38)*

¹ *Teteet :nyi nyēē rōōbu siintaaryeetaab Yēesu. Sālu :Yēesu *Kiriistō Bāytooyiintēēt *Tāwuti ānkusālu nkinee *Abraam. ² Ki kwaaniitaab* Isaka :Abraam. Nto Isaka ki kwaaniitaab Yāākōbō. Ki kwaaniitaab Yuuta ākoo mbo ng'eetaabkaam :Yāākōbō. ³ Ki kwaaniitaab Bērēēs ākoo Seera :Yuuta. (Nto kaamet ku Tamaar.) Ki kwaaniitaab Ēsrōōn :Bērēēs. Nto Raam ku kwaan :Ēsrōōn. ⁴ Ki kwaaniitaab Aminataab :Raam. Kwaaniitaab Nāāsyōōn ku Aminataab. Kwaaniitaab Sālmōōn ku Nāāsyōōn. ⁵ Nto Sālmōōn ku kwaaniitaab Boowaas. (Ki kaametiitaab Boowaas Raa-ab.) Ki kwaaniitaab Ōbēēt :Boowaas. (Nto kaametiitaab Ōbēēt ku Ruut.) Kwaaniitaab Yēēsē ku Ōbēēt. ⁶ Kwaaniitaab Bāytooyiintēēt Tāwuti ku Yēēsē.

Ki kwaaniitaab Sōlōmōōn :Tāwuti. (Nto kaametiitaab Sōlōmōōn ku koorkoonoo kibo chiichoo /kikēēkuurē Uriiya.) ⁷ Kwaaniitaab Reewoboowaam ku Sōlōmōōn. Kwaaniitaab Abiia ku Reewoboowaam. Kwaaniitaab Aasa ku Abiia. ⁸ Ki kwaaniitaab Yeewosyafaat ku Aasa. Kwaaniitaab Yooraam ku Yeewosyafaat. Nto kwaaniitaab Usiia ku Yooraam. ⁹ Kwaaniitaab Choosam ku Usiia. Nto Choosam ku kwaaniitaab A-aas. Ki kwaaniitaab Esekyaa :A-aas. ¹⁰ Kwaaniitaab Mānāāsē :Esekyaa. Nto kwaaniitaab Āmōōn ku Mānāāsē. Ki kwaaniitaab Choosaaya :Āmōōn. ¹¹ Kwaaniitaab Yeekonnyaa ākoo mbo ng'eetaabkaam ku Choosaaya. Bēsyoōsyēchooto :chēē /kikēēnāmēē Yuutayeek /ānkēēyib bokuyēk motwoor ām *Bābulōōn.

¹² Yu /kābokēēyib kuba Bābulōōn, kunyōōr :Yeekonnyaa wēēriit nyēē /kikēēkuurē Syeeltyeel. Kwaaniitaab Sērūbābēēl ku Syeeltyeel. ¹³ Kwaaniitaab Ābiyuut ku Sērūbābēēl. Kwaaniitaab Elyaakim :Ābiyuut. Nto kwaaniitaab Asoor ku Elyaakim. ¹⁴ Ki kwaaniitaab Sātōōk :Asoor. Kwaaniitaab Ākiim ku Sātōōk. Nto kwaaniitaab Ēlyuut ku Ākiim. ¹⁵ Kwaaniitaab Elyeeser :Ēlyuut. Kwaaniitaab Maatan ku Elyeeser. Kwaaniitaab

1:1 Mat. 20:30-31; Yēyuut. 13:23; Yoowa. 8:39-59; Kala. 3:6-9, 14-16; Toowu. 12:3; 22:18 * **1:2** Ām tetaani bo areet ibooru ng'ālyoontooni bo 'kwaan' ām āsiiswēk alakule kuuko. **1:2** Toowu. 21:2-3; 25:26; 29:32—30:24 **1:3** Toowu. 38:29-30 **1:6** Ruut 4:18-22 **1:6** 2Sām. 12:24 **1:11** Cherem. 24:1; 2Bāy. 24:8-16; 1Tēt. 3:10-19 **1:12** 1Tēt. 3:10-19 **1:12** Akaay 1:1

Yāākōbō ku Maatan. ¹⁶ Nto kwaaniitaab Yōōsēēf ku Yāākōbō. Nto Yōōsēēf ku saanteetaab Maaryaa nyoo kaametiitaab Yēesu nyoo /kēēkuurē kule *Kiriistō.

¹⁷ Kunyoo kung'eetee Abraam ākoy Tāwuti, ku binuutēk taman āk ang'wan. Kung'eetee Tāwuti ākoy bēsyōōsyēchoo /kikēēyibēē Yuutayeek kuba Bābulōōn, ku binuutēk taman āk ang'wan. Nto kung'eetee bēsyōōsyēchooto /kikēēyibē Yuutayeek kuba Bābulōōn ākoy yoo /kikēēsichē Kiriistō, ku binuutēk alak taman āk ang'wan.†

*Wōlēē /kikēēsikto Yēesu
(Luuka 2:1-7)*

¹⁸ Wōlēē /kikēēsikto Yēesu Kiriistō kumii kule: Kikiikuwo :Yōōsēēf mākiisyō kumāchē koomut Maaryaa. Nteenee kutoombo kōōmutē keey, kutook kule kinyikiis :Maaryaa. Kinyikiis ām kāāmuukēyiwēēkaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ¹⁹ Ki chii :Yōōsēēf nyēē churtaat. Koosoot koochuchuuy keey simēēntosuur Maaryaa.

²⁰ Nto yu tākumii kōōsōōtē :Yōōsēēf ng'aleechu, kuchōōnchi *:malayikeet ām kiirwootik ānkumwoochi kule, “Yōōsēēf nyēbo kōōtaab Tāwuti, -meetay Maaryaa. Ntēē Tāmirmiryēētaab Yēyiin :nyēē kayey kumanach :Maaryaa. ²¹ Mākusich wēēriit ānku +mēētoochi kaayneet kule Yēesu† kuuyu makooraraach biiko ām ng'ōōkiswookikwaa.”

²² Kiyityiin :ng'aleechu tukul kubo kiyēē kimwooy :Yēyiin kubununēē *wōōrkooyoontēēt ake kule, ²³ “Mākunyikisiit *:ārung'oonnyoo ānkusich wēēro nyēē +/mākēēkuurēē Mānwēēl. (Ibooru :kaaynaani bo Mānwēēl kule ‘Kēēboontē keey Yēyiin.’)”†

²⁴ Nto mii lētuunoo yu kāwokung'eetee :Yōōsēēf rwoo, koomut Maaryaa kuu yoo kimwooytoochinē :malayikeetaab Yēyiin. ²⁵ Kiibuurto :Yōōsēēf Maaryaa nyēē mānāātuuyo :tukwaay kut /kēēsich wēēroo. Yu /kākēēsich, kutoochi :Yōōsēēf wēērooto kaayneet kule Yēesu.

2

/Kikēēkutunkyi Yēesu kuu Bāytooyiintēēt

¹ /Kikēēsikyine Yēesu kiriinkēētaab Bēētēlēyēēm ām yēēmēētaab Yuuteeya kubāytooyiisyē *:Ērōōtē. Yu /kābokēēsich Yēesu, kukwaanee :biiko alake komostaab koong'asiis kukwa Yēerusālēēm, chēē kiboonto kiirnātēētaab kookeelik.* ² Yu kayit, kuteeb kule, “Miitē ānō :Bāytooyiintēētaab Yuutayeek nyoo /kōkēēsichē? Kakeekasee wōlēē kēēbuurto :kookeelyeet ām koong'asiis kule /kōōkēēsich, kunyi kaakeekwaa bokēēkutunkyi inee.”

³ Yu kawokukas :Bāytooyiintēēt Ērōōtē ng'aleechaa, kwaam mēt miisin. Kiiyimset :ng'aleechaa nkicheek biikaab Yēerusālēēm tukul. ⁴ Yooto kōōruruuch :bāytooyiintonoo mbo *kibkōōrs chēē wōōyēch tukul ākoo kāānēētikaab kiruutēk tukul chēbo Yuutayeek ankuteebēē kule, “+/Mākēēsikyine ānō *Kāārārookiintēēt nyoo kōkēēkānyē?” ⁵ Kuwālchi :bichoo kule, “/Kēēsikyine Bēētēlēyēēm ām Yuuteeya, kuuyu kimwooy :Yēyiin kubununēē *wōōrkooyoontēēt ake kule,

⁶ ‘Bēētēlēyēēm, -mēēmining' :inyiing' mbo kisich
ām kiriinkōōsyēkaab Yuuteeya,
kuuyu mākurutunēēniing' :bāytooyiintō
:nyēē makubayta biikyuu bo *Isrāyēēl.’†”

⁷ Nto tēē yoo, kōōyookto *:Ērōōtē kuutiit ām kibchamumu /bokēēkuurchi bichoo kiboono kiirnātēētaab kookeelik sukumwoochi inee āsiiswēk bakeenke chēē kitookunēē :kookeelyaanaa. ⁸ Yooto kumwoochi bichoo kule, “Obe Bēētēlēyēēm ankuboocheeng' lakwanaa kāroomin, nto yoo kōōnyōōru, bōōmwoowoo sāāwē :nkanii wāākutunkyi.”

1:16 Luuka 1:27 † **1:17** Kas ām kāāboorunēētaab ng'aleek yoo ng'ālōolēē 'kāāyiitiisyēēt'. **1:18** Luuka 1:35 † **1:21** Ibooru :kaaynaani ām kuutiitaab Iburaneek kule kāārārookiintēēt. **1:21** Tyēēn. 130:8; Luuka 1:31; Yoowa. 3:17; Yēyuut. 4:12; Tiitō 2:14 † **1:23** Isa. 7:14 **1:25** Luuka 2:21 * **2:1** Kaayneet ake ku kachayeek. **2:1** Luuka 2:4-7 **2:2** Cherem. 23:5; Mat. 27:11 † **2:6** Miika 5:2 **2:6** Yoowa. 7:42

9-10 Yu keewaany :Bāytooyiintēēt kung'āloolchi bichoo, kuba. Nto yu kakas :icheek kookeelyaanaa kung'erēkiis nyēbo kwōng'uut. Kiirētoot :kookeelyaanaa bo koong'asiis ākoy wokuteemane barakuutaab :lakwanaa.

11 Nto yu kēewut :bichoo kō, kunyōōr leekweet ākoo kaamet Maaryaa. Kukutunkyi lakwanaa. Nto tēē yoo kootyaach tukuuk chēbo kwōng'uut choo kibokōōkātēē lakwanaata, kunam wōlēē mii *:ta-aabuut āk tukuuk alak āyēēng' chēē boong'u nyēē anyiny. 12 Nto yu iyēyē :bichoo kaa, kubeete kēēlto ake kuuyu kikiikuket icheek :Yēyiin ām kiirwootik kule -meeyēyē wōlēē miitē *:Ērōōtē.

/Kikiimwēyto leekweet kuwo Miisir

13 Yu kāākubēēchi keey :bichoo kiboonto kiirnātēēt, kuchōōnchi Yōōsēēf *:malayikeetaab Yēyiin ām kiirwootik ānkumwoochi kule, “Mii :Ērōōtē wokuchēēng'ē leekweet kule kubakach. Kunyi imwēēytē lakwanaa ākoo kaamet ākoy Miisir ānkubōōbuur wōlooto ākoy āyibuung' lōkōōy.” 14 Kung'eet :Yōōsēēf kwēēmowuunooto ānkumwoochi kaametiitaab leekweet kule kōōmwēyto tukwaay leekweet ākoy Miisir. 15 Kibokōōbuur wōlooto kut kume :Ērōōtē. Kuyityiin :yooto ākoo yoo kimwooyē :Yēyiin kubununēē *wōōrkooyoontēēt ake kule, “Kyāākuur lakwanyuu kuchōōnēē Miisir.”†

/Kikeebakach wēērin

16 Kikiikubēē :Ērōōtē yu kibo taay kule kikēnchi inee :bichoo kibo kiirnātēēt. Yooto, kunyēēr miisin ānkumwooy kule /keebakach lēēkōōk tukul choo wēēriik ām Bēētēlēyēēm ākoo chēbo soong'wēk alak tukul choo ki laatoos. Kimwaayta /keebakach lēēkōōk choo boonto kēnyiiisyeēk āyēēng' ānkurēk kurubta keey āk wōlēē kimwaayta :bichoo kibo kiirnātēēt. 17 Kunyoo kiyityiin :yooto āk kiyoo kimwooyē :wōōrkooyoontēēt Cheremnyaa kule,

18 “Kichōōnēē :kāānchōōyto Raama,
nyēbo mēēysō āk ameetaab mbuy.
Riirēē :Rāāyēēl lōkōkyii āmāchāmē /keesaaysaay
kuuyu mēēkumii :lōkōchoo.”†

Kiyēwunēē :Yōōsēēf Miisir ākoo Maaryaa

19 Nto yu kāwokume :Ērōōtē, kuchōōnchi *:malayikeetaab Yēyiin Yōōsēēf ām kiirwootik kumii Miisir ānkumwoochi kule, 20 “Oyēyē kōōrēētaab Isrāyēēl kuuyu kōōkubēk :choo kimāchē kubakach leekweet.” 21 Kung'eetita :Yōōsēēf leekweet ākoo kaamet ānkutākyi keey kōōrēētaab Isrāyēēl. 22 Nteenee kikiikookeer :Arkelaawo kwaan kubayta Yuuteeya. Yooto, kunyokoriit kuwo ākoy wōlooto. Nto subak, kikiikung'āloolchi inee :Yēyiin ām kiirwootik kunyoo, kiwo ākoy yēēmēētaab Kalilaaya. 23 Kiwokuminy ām wōlooto kiriinkēētaab Nāāsārēēt. Kiyityiin :yooto ākoo yoo kimwooyē *:wōōrkooyik kule, “+/Mākēēkuurēē Nāāsārēētiin.†”

3

Kiyēytoochi :Yoowaana Yēēsu kēēlto

(Māārko 1:1-8; Luuka 3:1-18; Yoowaana 1:19-28)

1 Yu kakeeyta :kēnyiiisyeēk chēē chaang', kutook :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Bātisāniintēēt Yoowaana nyēē kyoomtootēē lōkōōywēk suurkwēēnēētaab Yuuteeya. 2 Kimwooyē kule, “Oweeksee miyootyēt kuuyu kaakuriik :bāytooyiisyeētaab Yēyiin!” 3 Inee :nyoo king'āloolēē *:wōōrkooyoontēētaab Yēyiin *Isaaya yoo kimwooyē kule, “Miitē :kuut nyēē kuuru ām suurkwēēn kule,

2:11 Tyēēn. 72:10, 15; Isa. 60:3, 6   2:12 Mat. 27:19   † 2:15 Osee. 11:1   † 2:18 Cherem. 31:15   2:20 Chuy. 4:19   † 2:23 Ibooru :yuutēyu kule sokonnyēet nyēē inkātunēē musukyēēt. Kasee Isaaya 11:1.   2:23 Māārko 1:24; Luuka 2:39; Yoowa. 1:45; Isa. 11:1   3:2 Mat. 4:17; Luuka 3:3

‘Ōchōb keey,

ānkōōchuulchi Mokoryoontēēt kēēlto.’ ”†

⁴ Kiiloochē :Yoowaana sireet nyēē /kikiikwoorunēē sabureekaab *tembes. Kimootee keey anweetaab suwe ānkwoomootē taalamik ākoo kimnyeteet. ⁵ Yooto kung'ēētyēē :biiko Yēērusālēm āk Yuuteeya kumukuul āk biitēētaab Yoortaan kutēē yēē tēē ānkubēēchi Yoowaana. ⁶ Kimwaayta :bichoo ng'ōōkiswookikwaa ankubatisanee :Yoowaana āynēētaab Yoortaan.

⁷ Nto bēērē kukas :Yoowaana kakwa *:Farisaayeeek chēē chaang' ākoo *Satukaayeeek kule /keebatisan, kumwoochi bichoo kule, “Ōyēku ng'oomng'ook kuu ēēēēnōōy! Ōbēē +moochililee ng'wooninto nyoo mākuchō ee? ⁸ Mākwook nanyuun ōyēyē ng'al chēē kāroomēch sōōtooku kule kooweeksee miyootyēēt, ⁹ āmōōkwērtē keey ōmwooyē kule, ‘Ntēē kēēbooyē Abraam.’ Āmwoowook man kule imuuchē :Yēyiin kuyey rwoontōōchu kuyēk lōkōkaab *Abraam.*

¹⁰ Itōrōōroot :āywēēt nyēē mächē /keeyebee kēētīt. Kunyi keet ake tukul nyoo kamayey lokoyeeek chēē kāroomēch /kiiluultooy /ānkēētōōrchi ma. ¹¹ Ābātisānēēnook :anii bēēko kōōboor kule kooweeksee miyootyēēt, nteenee miitē kuchōōnii :chiito nyēē wōō kubiira anii. -Māāyēmē mbo ārēēkyi kwēyōōnik. +Machokubatisaneenaak Tāmirmiryēētaab Yēyiin āk maata. ¹² Miitē chokusēēstooy mōōrōryēēk ankubeelee mōōrōryēēchoo maataab kibchuulyo nto yityo, kukonoree nkoonuuk chookē.”

/Kikeebatisan Yēēsu

(Māārko 1:9-11; Luuka 3:21-22)

¹³ Nto mii yoo kung'eetee :Yēēsu Kalilaaya ānkuwokubatisan :Yoowaana ām āynēētaab Yoortaan. ¹⁴ Nteenee kumach kutay :Yoowaana. Kimwooy kule, “Ntēē ichōōnii wōlēē āmiitē ānku :inyiing' nyēē kātēērook ibatisanaa?” ¹⁵ Kukētyi :Yēēsu kule, “Yey :inyiing' kuu nyooto raat kuuyu wuu nyooto :wōlēē māktooy :Yēyiin.” Kucham :Yoowaana kubatisan Yēēsu.

¹⁶ Nto yu /kaakeebatisan Yēēsu, kuloong'unēē bēēko āriit. /Kēēyootyi wōliin bo barak ankukas Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyēē wuu chēēbtuukē kurēku ānkuchokōōbutyi inee.

¹⁷ Yooto /kēēkuur ām barak kule, “Lakwanyuu :nyi nyoo āchāmē ānkāāng'ērēkyinē.”

4

/Kikeetyem Yēēsu ām suurkwēēn

(Māārko 1:12-13; Luuka 4:1-13)

¹ Nto miitē yoo, kōōrēētoot :Tāmirmiryēētaab Yēyiin Yēēsu ākoy wōlēē suurkwēēn suwokutyem *:Kēniintēēt. ² Nto yu kāwokubēēni :Yēēsu wōloto bēsyōōsyēk artam nyēē kimoomē kiy ake tukul, kwaam :kēmēwuut. ³ Kuchōōnchi :Kēniintēēt ānkumwoochi kule, “Yoo inyiing' Lakwataab Yēyiin ii, iweech baa, rwoontōōchu kuyēk āmiik.” ⁴ Nteenee kuwālchi :Yēēsu kule, “Ntēē mwooyē :siruutēk kule, ‘Māsobēē :chii āmit baateey

nteenee sobēē ng'ālyoo ake tukul nyēē chōōnēē wōlēē mii :Yēyiin.’†”

⁵ Nto tēē yoo, kuwēēto :Kēniintonoo Yēēsu ākoy Yēērusālēm ānkōōkoochi kōōyooonyēē yēbo kotootyēēt ām barakuutaab tōōtēētaab *Kōōtaab Yēyiin.* ⁶ Yooto kumwoochi kule, “Yoo inyiing' man Lakwataab Yēyiin ii, 'iraantee yuutēyu ākoy ng'wēny, kuuyu

† **3:3** Isa. 40:3   **3:4** 2Bāy. 1:8; Laawi. 11:22-23   **3:7** Mat. 12:34; 23:33; Room. 1:18   * **3:9** Ibooru 'lōkōkaab Abraam' ām yuutēyu biiko chēē kāsyinē Yēyiin kuu Abraam.   **3:9** Yoowa. 8:33, 39; Room. 2:28-29; 4:12; 9:7   **3:10** Mat. 7:19   **3:11** Luuka 3:16; Yēyuut. 1:8; 2:2-4; Māārko 9:49; 1Bēt. 1:7   **3:15** Mat. 6:33; Room. 9:30-32   **3:16** Yoowa. 1:51   **3:17** Tyēēn. 2:7; Isa. 42:1; Mat. 12:18; 17:5; 2Bēt. 1:17-18   **4:1** Ibu. 4:15   **4:2** Chuy. 34:28; Mat. 6:16-18   † **4:4** Kiruu. 8:3   **4:4** Yoowa. 4:34   * **4:5** /Kikēētēkyi yuutēyu kiy nyēē kiyyoonyēē :mbo *kibkōrōs sukukuutē aryeembuut kumächē kōōbāroostoochi biikaab Yēērusālēm ng'aleek.

mwooyē :siruutēk kule, ‘Mākōōyook :Yēyiin malayikaanikyii bokutaaching' simēēbutyi rwaa kutuying'.'†” 7 Kukētyi :Yēesu kule, “Ntēē mwooyē subak :siruutēk kule, ‘-Meetyem Yēyiintēēng'uung'.'†”

8 Kuwēēto subak :Kēniintonoo Yēesu lekemeet ake barak ānkōōboorchii bāytit nyēē mii kōōrōōsyēk tukul. 9 Kimwoochi kule, “+Māākōōniing' bāytiniin tukul yoo 'kēēkutung'woo.”

10 Kukētyi :Yēesu kule, “Buunyoontooni, ng'eetee yu. Mwooyē :siruutēk kule, ‘Yēyiin :nyēē māchāktōōs /kiiywēyē ānku inee nkit :nyēē /kēēkutunkyinē.'†”

11 Kubakaakta :Kēniintonoo Yēesu. Nto yityo kukwa :malayikaanik ānkubokuyēētyēēchi.

Kitoowunēē :Yēesu yiisyēēnyii yēēmēētaab Kalilaaya

(Māārko 1:14-15; Luuka 4:14-15)

12 Nto yu kawokukas :Yēesu kule /kookeekerta Yoowaana kō, kung'eetee Yuuteeya ankooyeey Kalilaaya. 13 Nteenee yēē kātāminyē Nāāsārēēt, wokuminy Kaabernaam kulēēkitēē tōōliilēēt rōōrōōkoonoo kibo Sābulōōn āk Naftaali. 14 Kiyityiin :yooto ākoo yoo kimwooyē :wōōrkooyoontēēt *Isaaya kule,

15-16 “Kookukas :bichoo minyē mēēnān lēbkēēyyēēt nyēē wōō

ām rōōrōōkēētaab Sābulōōn āk nyēbo Naftaali

wōloo lēēkitēē :Tōōliilēētaab Kalilaaya āk āynēētaab Yoortaan,

yēēmēētaab Kalilaaya wōloo miitē :biich chēē sobooy.

Kōōkuchōōnchi :lēbkēēyyēēt

bichoo minyē kōōr nyēē kitub :mēēnānēētaab meet.”†

17 Kyaamtaat :Yēesu lōkōōywēk kuchakee yooto kumwooyootē kule, “Oweeksee miyootyēēt kuuyu kaakuriik :bāytooyiisyēētaab Yēyiin.”

Kikuur :Yēesu rubiikyii chēbo taay

(Māārko 1:16-20; Luuka 5:1-11)

18 Nto mii bēsyēēt ake, yēē kimiitē :Yēesu kuwēēsyētēē sakaramteetaab Tōōliilēētaab Kalilaaya, kukas biiko alak āyēēng' chēē kituubcho. Kiwiirchinē :bichoo nēētiinēkwaa tōōliil kunāmē *burburiinēk. /Kikēēkuurēē ake Simōōni nyoo /kibokēēkuur lētuunoo kule Bētērō nto nyiin ake ku Antereeya. 19 Kukuur :Yēesu bichoo kule, “Orubaa anii! +Maaneetaak wōlēē ōyisuntooy biiko.” 20 Kubākooktooy :bichoo nēētiinēkwaa bakeenke ānkurubē Yēesu.

21 Yu keenaata :Yēesu taay kisich, kukas subak biiko alak āyēēng' chēē kituubcho kutinyē keey kwaan ām mwēēng'. /Kikēēkuurēē ake Yāākōbō /kēēlē nyiin ake Yoowaana nto kwaan ku Sebataayo. Kimiitē :bichoo kuyēytooy nēētiinēkwaa. Yooto kukuur :Yēesu murēchooto āyēēng' choo kituubcho. 22 Kubākookyinē :icheek kwaan mwēēng' ānkurubē Yēesu.

Kyaamtaat :Yēesu lōkōōywēk ānkōōsooboot biiko ām Kalilaaya kumukuul

(Māārko 1:39; Luuka 4:42-44)

23 Yooto nanyuun, kuwēēsyētootēē :Yēesu Kalilaaya tukul kōōnēētiisyootēē kooriikaab saayeet bo Yuutayeek. Kyoomtootēē lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo bāytooyiisyēētaab Yēyiin ānkōōsoobootēē biiko chēē kiboonto bōōrwoonik āk tānkuusyo ake tukul. 24 / Kikyaamtaat ng'aleechaa bo kwōng'uut choo kiyēyē :Yēesu ākoy yēēmēētaab Siirya kutēē yēē tēē. Yooto /kiimutyi inee biiko tukul chēē kimnyoontōōs kunam wōlēē mii :chēē kitinyē tāmirmirook chēē miyootēch, chēē kitinyē mēwuunkook āk chēē kichunkutootiin. Kiisoob :Yēesu bichoo tukul. 25 King'ēētyēē :biiko chēē mātēē chu Kalilaaya, Teekabooli, Yēerusālēm, Yuuteeya ākoo biitēētaab Yoortaan ankoosaab Yēesu.

† 4:6 Tyēēnwookik 91:11-12 † 4:7 Kiruu. 6:16 † 4:10 Kiruu. 6:13 4:12 Mat. 14:3 4:13 Yoowa. 2:12
† 4:15-16 Isaaya 9:1-2 4:15-16 Luuka 1:79 4:17 Mat. 3:2; 4:23; 6:10; 10:7 4:22 Mat. 8:21-22 4:23 Mat. 9:35

5

Ng'erekweekaab manta
(Luuka 6:20-23)

- ¹ Kimii :yēē kimāchē :Yēesu kwoomchi biiko lōkōōy. Kiiruruukyi keey :biiko chēē chaang'. Yu kakas kuu nyooto, kuwo :inee āk rubiikyii yēē tōrōōr ānkutēbēē ng'wēny. Kōōnookyi :rubiichoo ² ānkutoow :Yēesu kōōnēētiis. Kimwooy kule,
- ³ “Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo imoong'tēē keey Yēyiin, kuuyu +mākōōwut bāytooyiisyēētaab Yēyiin.
- ⁴ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo buntēē ng'woonin kuuyu mākukārāmchi :ng'ala.
- ⁵ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo yibē keey ng'wēny, kuuyu mākuyēk nyeeng'waa :kōōrēēt.
- ⁶ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo chēēng'ē churtaayeet, kuuyu mākunyōōr.
- ⁷ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo riirēē alak, kuuyu +/makeeriiree nkicheek.
- ⁸ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo leelach :moonik, kuuyu makukas Yēyiin.
- ⁹ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo wuulyēē ng'aleekaab kaalyeet, kuuyu +/mākēēkuur kule lōkōkaab Yēyiin.
- ¹⁰ Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo /kēēwusē yoo kayey kiyēē māchē :Yēyiin, kuuyu mākōōwut Kaab Yēyiin.
- ¹¹ Ōbēruurootiin sōō, kule nee :akweek choo ōyēnwoo anii, yoo /kākēēchubook /ānkēēwusook nto /kēēmōlōlchook ng'al chēē chaang'. ¹² Yoo /kākēēyēwook kuu nyooto, ōtyēēn kubo ng'erekweek, kuuyu mii :kiy nyēbo kwōng'uut nyēē mākutuwēnēēnook :Yēyiin ām kibkōōnkōy. Ntēē /kiikēēwusoon mbo nkicheek *wōōrkooyikaab Yēyiin choo kibo taay kuu nyooto.”

Yiisyēētaab biikaab Kiriistō
(Māārkō 9:50; 4:21; Luuka 14:34-35; 8:16)

- ¹³ Kimwooy :Yēesu kule, “Akweek :muunyeetaab kōōrēēt.* Nteenee yoo kakuskusiit :muunyeet, /kāmēētākiiitōōysēē nteenee /kēēluluktooy kootartaar :biiko.
- ¹⁴ Akweek ku lēbkēēyyēētaab kōōrēēt. Māwunyāktōōs *:kiriinkēēt nyoo /kikēētēēkyi tulwo, ¹⁵ āmāmii :chii nyēē tābē taariit ānkōōkubuyēē kērēbēēt, nteenee ikoochinē yēē itōrōōroot sukulēbkēchi biiko tukul ām kō. ¹⁶ Kunyoo māchāktōōs ōlēbkēchi biiko kubuntēē yēyuutēkwook chēē kāroomēch, si yoo kakasaak kookaasta Kōōn nyoo miitē kibkōōnkōy.”

Kichokootyiich :Yēesu kiyēē /kikēēkuurto

- ¹⁷ “-Meesoot :chii kule kyāāchōōnii :anii chāānēmtooy ng'aleek choo kisirē *:Muusa āk chēbo *wōōrkooyik, nteenee kyāāchōōnii chāātyiichē ng'aleechaa. ¹⁸ Kubooyiit man, āmwoowook kule ākoy kukeeyta :barak ākoo ng'wēny, māmii :kiy nyēē +/mākiinēmto ām kiruutēchoo ānkoo ku mining' nyēē tyaa, ākoy kuyityiin :ng'aleek tukul. ¹⁹ Kunyoo,

5:1 Mat. 15:29   **5:3** Isa. 57:15; 61:1   **5:4** Tyēēn. 126:5-6; Isa. 61:2   **5:5** Tyēēn. 37:11; Room. 4:13   **5:7** Mat. 18:33; 25:35-46; Yāāk. 2:13   **5:8** Tyēēn. 24:3-5; Ibu. 12:14   **5:9** Room. 14:19; 8:14   **5:10** Mat. 25:34; 1Bēt. 3:14   **5:11** Luuka 6:22; 1Bēt. 4:14   **5:12** 2Tēt. 36:16; Luuka 11:47-51; 13:34; Yēyuut. 7:52; 1Tēēs. 2:14-16; Yāāk. 5:10

* **5:13** Kiyēyiisyēē :Yuutayeek muunyeet kōōtiliilēē kōōsēēkwaa kutoombo kōōkoochinē Yēyiin. /Kikēēyēyiisyēē mbo subak kōōbooru wōlēē inēmchintooy keey :chiito soboontaab Tāmirmiryēēt.   **5:13** Chuy. 30:35; Laawī. 2:13; Kāāyiit. 18:19; 2Bāy. 2:20; Eesra 6:9; Ēsēk. 43:24; Māārkō 9:50   **5:14** Yoowa. 8:12; 9:5   **5:15** Māārkō 4:21   **5:16** Ēfēēs. 5:8-9; Filib. 2:15; 1Bēt. 2:12   **5:17** Mat. 22:37-40; Room. 3:31; 7:4-6; Ēfēēs. 2:13-16; Ibu. 10:9   **5:18** Tyēēn. 119:89; Isa. 40:8; Mat. 24:35; Luuka 16:17

chii ake tukul nyēē kāmēto kiruutēchoo ānkoo mbo nyēē mining' nyēē tyaa ankuyey biiko alak kurub ng'aleekyii kumā chii :nyoo ām bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Nto nyoo karub kiruutēchoo ankuyey alak kurub, /kiitōrōōrē nyooto ām bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ²⁰ Āmwoowook kule, -mēewutē :chii bāytooyiisyēētaab Yēyiin yoo kamachurta kusiir Farisaayeechaa ākoo kānēētichoo bo kiruutēk.”

Ng'ālyoo kurubta keyy āk siirmōōyto

²¹ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Ābērē kyookas kule /kikēēmwoochi chiitaab kēny kule, ‘-Meebakach chii. Nto chii ake tukul nyoo kābākākiis, ākoy /kiitiilchi ng'al.’† ²² Nto anii āmwoowook kule chii ake tukul nyoo kānyēērchi ng'eetaabkaamet,† +/mākiitiilchi ng'al. Nto chiito nyoo kāmwoochi ng'eetaabkaamet kule, ‘Iberber’ +/mākiyyoong'tēē kōōk /sikiitiilchi ng'aleek, nto nyoo kālēēnchi ng'eetaabkaamet, ‘Iyēku solwo’, kumisiyinē /kiimut /bokēētōōrchi wōlēē bo maataab kibchuulyo.

²³ Kunyoo, yoo imāchē ituwēnchi Yēyiin kiy ankiisoot kule itinyē tisyā ām wōlēē mii :ng'eetaabkoomēt, ²⁴ ibākookyi kiyoo yooto bo *Kōōtaab Yēyiin ānkiiwē wōlēē mii :ng'eetaabkoomēt bōōchoomnyē kurook nto yityo wēētuwētē kiyooto. ²⁵ Yoo miitē :chiito ake kukwēring' kōōk kubo bēsēnnyii nyēē iboontē, kumāchāktōōs simōkāsyiinē ām kēēltaab too kutoombo ōyitē kōōk. Yoo kameeyey kuu nyooto, kukwēring' :nyiin kōōk ānkōōyokoochiing' boontēētaab kōōk. Makunaming' :boontoonoo bo kōōk ānkōōrēkēērchiing' chiito nyoo riibē kibratiiyek kukertiing' kō. ²⁶ !Kāāmwōowook, +mēētēbii wōlooto ākoy iyaakte bēsēnoo tukul.”

Ng'ālyoo kurubta keyy ākoo martaayeet

²⁷ Kitas taay :Yēesu kumwoochi rubiichoo kule, “Ābērē kyookas :akweek kule /kikēēmwooy kēny kule, ‘-Meemarte.’† ²⁸ Nto anii, āmwoowook kule, chii ake tukul nyoo kāsē koorko ānkuchōrōkyi kuwuu nyēē kaakumarta. ²⁹ Kunyi, yoo kēēsākyiing' koong'uung' isuuchi ng'ōōki, ilōōtu. Kaykay iboot komosta akeenke nyēbo bōōrng'uung' kusiir /kēēwiirchi bōōrng'uung' tukul wōlēē bo maataab kibchuulyo. ³⁰ Nto yoo kēēsākyiing' :āwung'uung' isuuchi ng'ōōki, itilte. Kaykay iboot komosta akeenke nyēbo bōōrng'uung' kusiir /kēēwiirchi bōōrng'uung' tukul wōlēē bo maataab kibchuulyo.”

Bareetaab kooyēy

(Mataayo 19:9; Māārkō 10:11-12; Luuka 16:18)

³¹ Kimwooy :Yēesu subak kule, “Kyookas mbo subak /kēēmwooyē kule chii ake tukul nyēē māchē kubar kooyēy kumāchāktōōs kusirchi koorkēēt barweet nyēē kakwetee. ³² Nto anii āmwoowook kule, chii ake tukul nyoo kakwet koorkēēnyii kubo ng'aleek alak chēē māmāmē keyy ākoo martaayeet, kāākōōsākyi koorkoonoo kuyēk choonchooyēn. Nto chiito nyēē keemut koorkoonooto, kaakumarta :nkinee.”

Kaawaaleetaab keyy

³³ Kimwooy :Yēesu subak kule, “Kyookas :akweek kule /kikēēmwoochi chiitaab kēny kule, ‘Yoo kēēwoolchi keyy :chii Yēyiin kule makuyey kiy, kumāmāchāktōōs kwiiri kiyooto nteenee māchāktōōs kootyiich.’† ³⁴ Nto anii āmwoowook kule mātēbi :chii kut koowaal keyy. -Meewaal keyy :chii kutwēchē wōliin bo kibkōōnkōy kuuyu bāytooyiisyēē :Yēyiin wōlooto. ³⁵ Āmātēbi :chii kut kulē, ‘Kwaama :teng'et’, kuuyu tyichē :Yēyiin wōlooto. -Meewaalee keyy :chii kiriinkēētaab Yēērusālēēm kuuyu bo :wōlooto Bāytooyiintēēt nyoo wōō. ³⁶ -'Meewaalee keyy mbo mēting'uung' i-asante, kuuyu -mēēmuuchē mbo kut iyey

5:20 Mat. 18:3; 23:23-28; Yoowa. 3:5 † 5:21 Chuy. 20:13 5:21 Laawi. 24:17 † 5:22 Yoo /kākēēmwooy kule ng'eetaabkaamet ku chiitaab Kiriistō. 5:22 1Yoowa. 3:15; Mat. 18:9; Yāāk. 3:6 5:24 Mat. 6:14-15 5:26 Mat. 18:34 † 5:27 Chuy. 20:14 5:28 Kāālēw. 6:25; 2Bēt. 2:14 5:30 Māārkō 9:43-47 5:31 Kiruu. 24:1-4; Mat. 19:7 5:32 Mat. 19:9; 1Kōōr. 7:10-11 † 5:33 Kāāyit. 30:2 5:33 Laawi. 19:12; Kiruu. 23:21 5:35 Isa. 66:1; Yēyut. 7:49 5:35 Tyēēn. 48:2; 76:2

buutyooontēēt akeenke ām mēting'uung' kulēēliit nto kutuuyiit. ³⁷ Yoo 'kēēchāmē kiito ake, kuyēmē imwaay kule: 'Ēē, wuu nyooto.' Nto yoo itāyē, imwaay kule: 'Acha, māwuu nyoo.' Yoo 'keemwaay ng'al chēē siirē chuutēchu kukwoonēē :choo wōlēē miitē :Kibrōkōsyooontēēt.”

-Mēēyooku miyootyo
(Luuka 6:29-30)

³⁸ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Kyookas mbo subak /kēēmwooyē kule, ‘Koong' āk koong', keelta āk keelta.’† ³⁹ Nteenee āmwoowook :anii kule, -mēēkōrōmchi chii nyēē miyaat. Yoo kasyeeching' :chiito ake kibkermetuut komosta ake, iwēēkyi komosta nyiin ake kusyeech. ⁴⁰ Nto yoo kākwēring' :chii kōōk kumāchē kaansuung'uung', imuytoochi mbo nkinee kābuutiit. ⁴¹ Yoo kākērchiing' :chii koong' ikālābchi tukuukyii ām asiista akeenke, itāsyi asiista ake. ⁴² Nto yoo kāsooming' :chii kiito ake, ikoochi. Nto yoo kēēbēsēniing' :chii kiy, ikoochi.”

Chamateetaab Yēyiin
(Luuka 6:27-28, 32-36)

⁴³ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Kyookas mbo subak /kēēmwooyē kule, ‘Ichāmē laatyeeeng'uung' ānkiiwēchē buunyoontēēng'uung'!† ⁴⁴ Nteenee āmwoowook anii kule, ōchāmē buunikwook ānkōsoochinē choo wusook ⁴⁵ sookerkeyiitu Kōōn nyoo miitē kibkōōnkōy. Yēyē :Yēyiin kōōluuchi :asiisnyii biiko choo kāroomēch āk choo miyootēch. Yēyē mbo subak roobta kurōōbēnchi biiko choo kāroomēch āk choo miyootēch. ⁴⁶ Ōbērē :akweek tōōs mākutuwēnook :Yēyiin yoo ōchāmē baateey biiko choo chāmook ee? Ntēē yēyē :chii ake tukul kuu nyooto. ⁴⁷ Nto yoo ōng'āloolchinē biiko choo chēēkwook baateey ii, ōnyōōru nee nyēē karaam? Ntēē yēyē :nkicheek choo -mēēnkētē Yēyiin kuu nyooto. ⁴⁸ Churtaat :Yēyiin nyoo miitē kibkōōnkōy, kunyoo, māchāktōōs ōchurtootiin :nkakweek.”

6

Wōlēē /kēētoorētitooy bānoonik

¹ Kimwooy subak :Yēesu kule, “Ōriib keey. Mayey :chii ng'ālyoo nyēē karaam ām taayeetaab biiko kumāchē kule sukutook. Yoo kayey kuu nyooto, mānyōōru kiy ām wōlēē mii :Kwaan nyoo miitē kibkōōnkōy.

² Yoo 'kēētoorēt banan, -mēērook ing'asaatee keey kuu wōloo yēytooy :kiblembechi-isyek ām kooriikaab saayeet āk wōloo bo kēēltaab too, kule sukookaasta :biiko. Kāāmwoowook, mānyōōru kiy ām wōlēē mii :Yēyiin. ³ Nteenee yoo iyēētyēēchinē chiito ake, kumāmāchāktōōs ikany kukas mbo :choorweeng'uung'. ⁴ Yooto, mākutuwēniing' :Kōōn nyoo kāsē kiy ake tukul nyēbo wung'aan.”

Wōlēē /kēēsooytooy
(Luuka 11:2-4)

⁵ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Yoo ōsooyē, marub :chii atēbuutēkaab kiblembechiisyek. Kicham :kiblembechiis kusooyē nyēē kātōōnōōn ām kooriikaab saayeet āk wōloo chaang' :biich, sukung'eet kutook. Kāāmwoowook, kisimkunyōōr :bichoo kiyēē kimāchē. ⁶ Nteenee, ikērtooy keey :inyiing' kō ankiisaay Kōōn nyoo -/mākēēkāsē. Nto yooto mākutuwēniing' :Kōōn nyoo kāsē kiy ake tukul nyēē wunyaat.”

⁷ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Yoo ōsooyē, -mōōbōloobōlē kuu biich choo -mēēnkētē Yēyiin kuuyu isōōtē :choo kule yoo kāmwooy ng'al chēē chaang', /kēēkāsinyē.

5:37 Mat. 23:16-22; Yāāk. 5:12   **5:37** Yāāk. 5:12; Mat. 6:13; Yoowa. 17:15   † **5:38** Chuy. 21:24; Laawi. 24:20; Kiruu. 19:21   **5:39** Luuka 6:29; Room. 12:17, 19; 1Bēt. 3:9   **5:40** 1Kōōr. 6:7; Ibu. 10:34   † **5:43** Laawiik 19:18; Kiruutēk 7:1-2   **5:43** 2Sām. 22:38-43; Tyēēn. 139:21-22   **5:44** Luuka 6:27-28; Room. 12:20; 1Bēt. 2:20-23   **5:45** Ēfēs. 5:1   **5:48** Laawi. 19:2; Luuka 6:36; 1Bēt. 1:16   **6:1** Mat. 23:5   **6:5** Luuka 18:10-14

8 Wuu nyooto kuuyu simkōōnkētē :Kōōn kiyēē -mōōboontē kutoombo mbo kut osaay.

9 Kunyoo māchāktōōs ōsooyē kule:

Baaba Yēyiin nyoo imiitē kibkōōnkōy,
kutōrōriit :kaayneeng'uung'.

10 Kuyit :bāytooyiisyēēng'uung'

kuyeyakay ām wōlēēb ng'wēny :kiyēē imāchē
kuu wōloo wuunto ām kibkōōnkōy.

11 Ikōōnēēch kiyēē kyoomē ām bēsyō ake tukul.

12 Inyōōwēēch kaat ām choolwookātēēnyoo,

kuu yoo kēēnyōōchinē :nkacheek kaat
choo choolwookēnchēēch.

13 Itiyyēēch /simakeekenteech,

nteenee isateeneech wōlēē mii :Buunyoontēēt.*

14 Yoo ōnyōōchinē kaat biiko alak choo choolwookēnchook, kunyōōwook kaat :nkinee
Kōōn nyoo mii kibkōōnkōy. 15 Nto yoo -mōōyēyē kuu nyooto kumānyōōwook kaat :Kōōn.”

*Kiriisyēētaab āmiisyēēt

16 Kimwooy :Yēesu subak kule, “Yoo *kirē :chii āmiisyēēt, kumāmāchāktōōs kusāng'utiitu
kuu wōloo yēytooy :kiblembechiisyechaa māchē kule sukukas :biiko. !Kāāmwoowook,
kiikunyōōr :bichoo kuyem kiyēē kimāchē. 17 Nteenee yoo ōkirē āmiisyēēt, kumāchāktōōs
ōbārē buutēēkwook, ōwuunē koonyekwook ankooyiil ōtililiitu 18 simēēnkētōōs :chii kule
ōkirē āmiisyēēt. Nteenee Kōōn nkityō nyoo -/mākēēkāsē :nyēē inkētē. Nto yooto,
mākutuwēniing'.”

-Mēētukuulchi keey bāytitaab kōōrooni

(Luuka 12:33-34; 11:34-36; 16:13)

19 Kitas taay :Yēesu kumwoochi biiko kule, “-Mōōtukuulchi keey bāytitaab kōōrooni
kuuyu nyēērēē :kuutyek, tuurtōōs /ānkēēchōōrē. 20 Nteenee ōkōnōrchi keey bāytit ām
Kaab Yēyiin wōloo māmiitē :kiy nyēē nyēērēē āmāmii :chōōriin. 21 Tiyyēē :chii mēt wōloo
miitē :bāytinyii.

22 Koong'uung' nyēē ikoochinē bōōrng'uung' lēbkēēyyēēt. Yoo kāstooy :koong'uung'
nyēē karaam, iboontē lēbkēēyyēēt. 23 Nto yoo mākāstooy nyēē karaam, imiitē mēēnān
nyēē mā mining'. Kunyi, yoo kāmisi :lēbkēēyyēēt nyoo 'kēēboontē, imiitē mēēnānēēt
kutukul!

24 Māmii :chii nyēē imuuchē kōōmēlchiin kirōkōōn āyēēng'. Yoo kasyeem, kulāyē :ake.
Kunyoo, mānoomtōōs :yiisyēētaab Yēyiin āk muchastaab beesaan.”

Ōmoymooy bāytooyiisyēētaab Yēyiin

(Luuka 12:22-31)

25 Kitas taay :Yēesu kumwoochi bichoo kule, “Kunyoo, !kāāmwoowook, -mookany
kwaamaak mēt kule ō-āmē nee, ōyyēē nee nto kule ōloochē nee. Wōō oob :soboontaab
chii kusiir āmit nto ku sirooy? 26 Māchē ōkāsēē tāriitēk choo -mēēnkētē kule /kēēchoonsē
kule nee /ānkēēkēsiiisyē kule nee āmātinyē mbo chookēēn, nteenee bāyē :Kōōn nyoo miitē
kibkōōnkōy. Chāmook akweek oob :Yēyiin kusiir tāriitēchoo? 27 Yoo keeyiimee keey :chii
ng'al chēbo kōōrooni ii, ara imuuchē :yooto kutāsyi bēsyōōsyēk chēē minyēē kōōrēēt?
28 Ām nee sōōyiimēē keey ng'aleekaab sirooy? Okas baa, wōlēē wuu :taabta ake tukul

6:8 Mat. 6:32 6:9 Cherem. 3:19; Mal. 2:10; 1Bēt. 1:17 6:10 Mat. 7:21; 12:50; 21:31-32; 26:39, 42; Yoowa. 6:38

6:11 Mat. 6:24-34 * 6:13 /Kichokēētāsyinootē ām siruutēk alak ng'aleechu: “Kuuyu inyiing' nyēē ibāytooyiisyē,
cheekuuk :kāāmuukēywēēk ānkiitōrōōroot ākookoy. Kuwuuyiit nyooto.” 6:13 Mat. 26:41; Māārko 14:38; Luuka 11:4;
22:40, 46; Yoowa. 17:15; 1Tēm. 6:9; 2Tēm. 4:18 6:14 Ēfēēs. 4:32 6:15 Mat. 5:24; Māārko 11:25; Luuka 6:37

6:15 Mat. 18:35 6:17 Isa. 58:5; Mat. 17:20-21; Luuka 2:37; 18:12; Yēyuut. 13:2-3; 14:23 6:19 Yāāk. 5:2-3 6:20
Mat. 19:21; Luuka 12:33; 1Tēm. 6:19 6:25 Filib. 4:6 6:26 Mat. 10:29-31

ām wuuyēēt! Māchiiryootē sukukaraaraniit. ²⁹ Kāāmwoowook, ānkoo kiboonto :Sōlōmōōn bāytit nyēē tyaa, kimāboonto sirooy chēē kāroorānēch kuu toobtōochu. ³⁰ Nto akweek chu -mōōkoosēēnoo keey kuyem ii, yoo imuuchē :Yēyiin kookaraaran toobtōōy choo lēēltōōs nto nyēē mā tyaa kurarach ii, kucham nee wōlēē makoolaaktaak nkakweek? ³¹ Kunyoo -mooyiimee keey kule, ‘+Makyaam nee?’ Nto kule, ‘Kēēyyēē nee?’ Nto mbo kule, ‘Kiiloochē nee?’ ³² Biiko choo -mēēnkētē Yēyiin :chēē imoymooyē tukuuchoo tukul, nteenee inkētē :Kōōn nyoo miitē kibkōōnkōy kule misyook akweek ōnyōōru tukuuchoo tukul. ³³ Kuchamta :chii kurook bāytooyiisyēētaab Yēyiin ākoo churtaayeet. Yotoo, mākūrōōrōōt :tukuuk chuut alake. ³⁴ Kunyoo, -mooyiimee keey ng'aleekaab tuun, kuuyu boonto :bēsyēētaab tuun ng'aleekyīi chēē mākubooryēē.”

7

Masiming'alaalee chii nyēē miyaat (Luuka 6:37-38, 41-42)

¹ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, “Masiming'alaalee chii nyēē miyaat. ² Yoo 'keeng'alaalee chiito ake nyēē miyaat, ku +/makeeng'alaaleeniing' nkinyiing' kuu nyooto. Nto kiyoo 'kēēyēchi chiito ake, /kēēyēwuung' nkinyiing' kuu nyooto.

³ Ām nee siikāsē :inyiing' sikitityaa nyēē miitē koong'taab ng'eetaabkoomēt ameekas musukyēēt nyēē miitē koong'ta nyeeng'uung'? ⁴ Imuuchē kule nee imwoochi ng'eetaabkoomēt kule, ‘Kany ānēmuung' sikitityaa ām koong'ta,’ nto kutēē yotoo tukul kumiitē :musukyēēt koong'uung' nkityō? ⁵ Kiblembechaantaani! Māchāktōōs inēmu kurook musukyēēt nyoo mii koong'uung' nkityō siikaste kāroomin siinēmchi ng'eetaabkoomēt sikitityaanteet ām koong'nyii.

-'Mēēntosuur kiy nyēē karaam

⁶ -Mēēkoochi ng'ōōk kiy nyēē churtaat kuuyu wēēkyiing' keey ankusankataniing', nto iwiirchi sanayee kuuk tōōrōōy kuuyu itārtoorē.”

Chiito nyoo soomsē, /kiikoochinē (Luuka 11:1-13)

⁷ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, “Yoo kēēsoom, /kēēkōōning', yoo kēēchēēng'sē, inyōōru, nto yoo kēēng'ēētiisyē, /kēēyootuung'. ⁸ Chiito nyoo soomsē, /kiikoochinē, nyoo chēēng'sē kunyōōru, nto nyoo ing'ēētiisyē, /kēēyootyinē. ⁹ Ara miitē :chiito ām akweek nyēē yoo kāsoom :lakwanyii mukaatiit kōōkoochinē rwaanteet? ¹⁰ Nto yoo kamach *burburyoontēēt, kōōkoochi eereeneet? ¹¹ Kunyi, yoo chāmē :biiko buch kōōkoochi lōkōkwaa tukuuk chēē kāroomēch ii, /keemwa nee nanyuun Yēyiin ām kibkōōnkōy? Mākōōnēm keey :nyoo miisin kukōōn tukuuk chēē kāroomēch yoo kōōsoom!”

Kiruutyēēt nyēbo koomānuut

¹² Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, “Ōyēchinē biiko alak kuu wōloo kātōōmāchē :akweek / kēēyēytoowook. Iyumē :ng'aleechuutēchu kiruutēkaab *Muusa ākoo kāānēētēyweēkaab *wōōrkooyikaab Yēyiin.”

Mariich :oreetaab Kaab Yēyiin (Luuka 13:24)

¹³ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, “Obeetee oreet nyoo mariich. Mii :kēēlto nyēē baraay nyēē tinyē oreet nyēē baraay. Choong'ēch :biiko chēē bēētēē kēēlooto wēētii ārbub. ¹⁴ Nteenee mii :kēēlto nyēē keweel nyēē tinyē oreet nyēē mariich. Ng'ērīnēch :biiko chēē bēētēē kēēlooto tākyinē keey *soboontaab kibchuulyo.”

Wōōrkooyik chēē mābo man
(Luuka 6:43-45)

¹⁵ Kitas taay Yēesu kumwooy kule, “Ōriibēē keey *wōōrkooyichoo mābo man choo iyēēloonunēē ruunkuun sumboot nteenee ām moonikwaa ku miyootēch kuu suuyiik.
¹⁶ Ōnkētēē bichoo ng'aleek chēē yēyē. Māyēyē :cheebkateet mbuuniik āmāyēyē :si-ikoowēēt lamayeek. ¹⁷ Mākyiintōōs keet ake tukul nyoo karaam kuyēyē lokoyeek chēē kāroomēch nto kēētīt nyoo miyaat kuyēyē lokoyeek chēē miyootēch. ¹⁸ -Mēēmuuchē :kēētīt nyēē karaam kuyey lokoyeek chēē miyootēch āmēēbērē imuuchē :kēētīt nyēē miyaat kuyey lokoyeek chēē kāroomēch. ¹⁹ Nto keet ake tukul nyoo kāmāchāktōōs kuyey lokoyeek chēē kāroomēch āmēēbērē kayey, /kiiluulto /ānkēētōōrchi ma. ²⁰ Kunyoo, ōnkētēē bichoo ng'aleek choo yēyē.”

-Mēēwutē :biiko tukul Kaab Yēyiin
(Luuka 13:26-27)

²¹ Kutas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, “-Mēēwutē Kaab Yēyiin :biiko tukul choo mwooyē kule, ‘Mokoryoontēēt, Mokoryoontēēt.’ Nteenee chēē iwutē baateey ku choo yēyē kiyēē mākyinē :Baaba ām kibkōōnkōy. ²² Choong'ēch :biiko chēē mācumwoowoo ām bēsyēētaab tabanta kule, ‘Mokoryoontēēt, Mokoryoontēēt, ntēē kikyoomtēē lōkōōywēk kaayneeng'uung', kiibēbēētēē tāmirmirook chēē miyootēch ānkēēyēyē tukuuk chēē mātēē chu chēbo kwōng'ut!’ ²³ Yooto +māāmwoochi :anii bichoo kule, ‘Kibng'ōōkisiisyēchu, -māānkētook :anii! Ōng'ēētyēē yu.’ ”

Tēēkiik āyēēng'
(Luuka 6:47-49)

²⁴ Kutas taay :Yēesu kumwooy kule. “Chii ake tukul nyēē kakas ng'aleekyuu ankurub kukerkeey chii nyēē ng'oom nyēē kitēēkyi kōōnyii kitaweet. ²⁵ Yoo kārōōbēn :roobta kooyiin :āynōōsyēk kutwoor keey :bēēko ānkōōsoonkiyy :wusōōnēēt kōyooto, māluulē :kōyoo, kuuyu /kikēētēēkyi yēbo kitaweet. ²⁶ Nto chii ake tukul nyoo kakas ng'aleekyuu amarub, kukerkeey chii nyēē berber nyēē kitēēkyi kōōnyii yēbo ng'aayneet. ²⁷ Yoo kārōōbēn :roobta, kooyiin :āynōōsyēk kutwaarta ng'aayneet ānkōōsoonkiyy :wusōōnēēt kōōtkēy, kuluulē :kōōt!”

Kāāmuukēywēēkaab Yēēsu

²⁸ Yu keewaany :Yēesu kumwooy ng'aleechaa, koolat :biiko ²⁹ kuuyu kimēēnēētiisyē kuu kāānēētikaab kiruutēk, nteenee kiinēētiisyē ām kāāmuukēywēēk.

8

Kiisoob :Yēēsu chii nyēbo makereen
(Māārko 1:40-45; Luuka 5:12-16)

¹ Yu kārēkunēē :Yēesu lekem barak, kurub :biiko chēē chaang'. ² Yooto kuchō :chiito ake nyēē kiboonto makereen ānkukutunyēē taayeetaab Yēesu ānkumwooy kule, “Mokoryoontēēt, yoo ichāmē, isooboo sāātililiitu kuuyu ānkētē kule imuuchē.” ³ Yooto nanyuun kuchuul :Yēesu āwunyii kutiiny chiichoo ānkumwooy kule, “Āchāmē, kunyi itililiitu!” Kusob :chiichoo areet akeenke. ⁴ Nto mii yoo kumwoochi :Yēesu chiichoo kule, “-Mēētēbii kut imwoochi chii ng'aleechu, nteenee wēēboorchi keey kibkōōrōs ānkiikoochi tukuuk chēē kabeelee kōōrōsēēk kurub kuu yoo kimwooyē *:Muusa sukōōboor yooto kule 'kēētililiitu.”

Kiikoosēē keey Yēēsu :chii nyēē kimā Yuutāyiin
(Luuka 7:1-10)

7:15 Kiruu. 13:1-3; Cherem. 14:13-15; Mat. 24:11, 24; Yēyuut. 20:29; 2Kōōr. 11:13-15; 2Bēt. 2:1; 1Yoowa. 4:1 **7:17** Kala. 5:19-23 **7:18** Mat. 12:33 **7:19** Mat. 3:10; Luuka 3:9; Yoowa. 15:2, 6 **7:21** Mat. 21:28-31; 25:11; Room. 2:13; Yāāk. 1:22-25; 2:14-26 **7:23** Mat. 25:12; 2Tēm. 2:19 **7:29** Māārko 1:22 **8:4** Laawi. 14:2-32; Māārko 5:43; Luuka 17:14

⁵ Yu kayit :Yēesu Kaabernaam, kuchō :chiito ake nyēē ki kāāntōōyiintēētaab lukēētaab booryēt nyēbo Rooma ānkumwoochi Yēesu kule, ⁶ “Mokoryoontēēt, miitē :motwoori-intēenyuu kaa kusubsubē ām kitiintiri.” ⁷ Kumwoochi :Yēesu chiichoo kule, “Imāchē āchōō anii kang'uung' chāasoob?” ⁸⁻⁹ Kuwālchi :kāāntōōyiintonoo Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, ānkētē anii kule māyēmāktōōs iwut :inyiing' kōōng'waanii. Āmiitē :anii ng'wēnyuutaab kāāmuukēywēēk ānkāābāytooy biikaab lukēēt. Yoo kāāmwoochi chii nyēē mii ng'wēnyuunyuu kule, ‘Wē’ kuwēētii, nto yoo kāāmwoochi ake kule, ‘Chōō’ kuchōōnii. Yoo kāāmwoochi motwooriintēenyuu kule, ‘Yey kiy’ kuyēyē. Kunyoo, imwaay baatey ng'ālyoo, yooto mākusob :motwooriintēēng'waanii.”

¹⁰ Yu kakas :Yēesu ng'aleekaab chiichoo, koolat ānkumwoochi bichoo kirubootē inee kule, “!Kāāmwoowook, kuboyiit man manaakas yēēt ake *Isrāyēēliin nyēē ikoosēēnoo keey kuu chiichi. ¹¹ Kāālēēnchook makukwaanee :biiko chēē chaang' koong'asiis āk tinkeey ānkubokwoomchiin ākoo *Abraam, Isaka ākoo Yāākōbō ām Kaab Yēyiin. ¹² Nteenee +/mākēētōōrchi mēēnān :biiko choo bēē nyeeng'waa :Yēyiin bokuriirunee ng'wēny.”

¹³ Yu keewaany :Yēesu kumwooy kuu nyooto, kumwoochi kāāntōōyiintonoo kibo lukēēt kule, “Iyey kaa. Kaakuyeyakay kuu wōloo 'kēēmāktooy kuuyu 'kēēkoosēēnoo keey.” Nto yooto bakeenke kusob :motwooriintēētaab kāāntōōyiintonoo.

Kiisob :Yēesu biiko chēē chaang'

(Māārko 1:29-34; Luuka 4:38-41)

¹⁴ Nto yu kāwo :Yēesu kaytaab Bētērō, kukas cheebyoosyeetaab biikooy nyēbo Bētērō kukāru ānkumnyoonē. ¹⁵ Yu kātiiny :Yēesu āwutaab cheebyoosyaanaa, kusob ānkubāyiis.

¹⁶ Nto miitē bēsyoonoto kosolēny kukararakta :asiista, /kiimutyi Yēesu biiko chēē chaang' chēē kiboonto tāmirmirook chēē miyootēch. Kyaankung'alaal :Yēesu, kung'ēētyēē :tāmirmiroochoo biiko. Kiisob mbo biiko tukul chēē kimnyoontōōs. ¹⁷ Kuyityiin :yooto ākoo kiyoo kimwooyē *:wōōrkooyoontēētaab Yēyiin *Isaaya kule, “Kikālābwēēch nyāliluutēkyoo

ānkōōmuuktoowēēch tānkusyēēnyoo.”†

Wuuy :kēēltaab Yēesu

(Luuka 9:57-62)

¹⁸ Nto mii bēsyēt ake, yu kēēruruukyi keey :biiko Yēesu, kumwoochi rubiikyii kule, “Okany kyaay tōōliilēēt keebe biitooniin.” ¹⁹ Nteenee kuchō :kāānēētiintēēt ake nyēbo kiruutēk ānkumwoochi Yēesu kule, “Kāānēētiintēēt, ārubiing' :anii ānkoo 'kēēwē ānō.”

²⁰ Kukētyi :Yēesu kule, “Boonto :kimōkōyiyinēk ng'wēēnoonik chēē minyē, kuboonto :tāriitēk kooriikwaa, nteenee māboonto *:Wēritaab Chii wōlēē imuunyēē.”

²¹ Kumwoochi subak :chiito ake Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, kany kut amuy baaba, nto ārubiing'.” ²² Nteenee kukētyi :Yēesu chiichoo kule, “Ikany kumuy keey :muuswēk, ankiirubwaa.”

Kiyey :Yēesu kuteeman :wusōōnēēt āk bēēko

(Māārko 4:35-41; Luuka 8:22-25)

²³ Yooto nanyuun, kulaany :Yēesu mwēēnkēēt āk rubiikyii ankuba. ²⁴ Kumii tōōliil kwēēn, kuchō :wusōōnēēt ānkōōsoonkiy mwēēnkēēt. Yooto tukul kumii :Yēesu kāruchi keey. ²⁵ Koong'eet :rubiik Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, ntēē kākēēbēku, sārweēch!”

²⁶ Kumwoochi :Yēesu kule, “Ntēē kōōmuuyē nyēē tēē nyi? Ākoo -mōōkoosēēnoo keey kuyem?” Kung'eet ānkōōburyoong'to wusōōnēēt ākoo bēēko. Yooto, kuteeman :wusōōnēēt āk bēēko. ²⁷ Koolat :rubiichoo ankuteebee keey kule, “Chii nee :chiito nyi kāsyinē mbo :wusōōnēēt āk bēy?”

8:11 Tyēēn. 107:3; Isa. 49:12; Luuka 13:29   **8:12** Mat. 13:42, 50; 22:13; 24:51; 25:30; Luuka 13:28   **8:13** Mat. 9:22, 29; 15:28; Luuka 7:50   † **8:17** Isaaya 53:4   **8:20** 2Kōōr. 8:9   **8:22** Mat. 4:20, 22; 9:9; 19:21; Luuka 5:11; Yoowa. 1:43; 21:19-22   **8:26** Tyēēn. 65:7; 89:9; 107:29; Mat. 14:30-32

*Kiisooob :Yēesu chii nyēē kiboonto tāmirmirook chēē miyootēch
(Māārko 5:1-20; Luuka 8:26-39)*

²⁸ Nto yu kāwokuyit :Yēesu biitēēt nyiin ake nyēbo tōōliilēēt ām rōōrōōkēētaab Kataara,* kuchuwunee :biiko alake āyēēnku kochonkoosyek chēē /kēēmuchinē biiko ānkutākyi keey Yēesu. Kiboonto :bichoo tāmirmirook chēē miyootēch ānkikōrkōrēch miisin nyēē kimāmii :chii nyēē kiimuuchē kumur yooto. ²⁹ Kubōlchi :tāmirmiroochoo miyootēch Yēesu kule, “Imāchēēnēēch nee oō, Lakwataab Yēyiin? Kēēchōō cheenyaliileech acheek kutoombo kuyitu :bēsyeēt nyoo /kiikeekwey?” ³⁰ Kilēēkitēē yooto :ākwootiitaab tōōrōōk chēē kyookēētē. ³¹ Kusoom :tāmirmiroochoo miyootēch Yēesu kule, “Yoo 'keekweteech, ikōōnēēch bokiiwut tōōrōōchuut.” ³² Kumwoochi :Yēesu kule, “Obe.” Kuchuwu :tāmirmiroochoo miyootēch bakeenke ānkubokōōwutē tōōrōōchoo. Kōōwutē kuu nyooto, kōōtuultēē keey :tōōrōōchoo tukul lekem kusoor tōōliil ānkubokutōōrchi keey āriit ānkubēk!

³³ Kukāsē :biiko chēē kyookooy tōōrōōchoo ng'aleechaa, kumwēyē ākoy kiriing' ānkwoomchinē biiko ng'aleekaab tōōrōōk āk chēbo bichoo kiboonto tāmirmirook chēē miyootēch. ³⁴ Kukāsē :biikaab kiriinkoonoo ng'aleechaa, kung'ēētōōs :tukul bokukas Yēesu. Kunyōōru, kusaaysaay kule kung'eetee saang'waa.

9

*Kāāmuukēywēēkaab Yēesu kunyōōchi biiko kaat
(Māārko 2:1-12; Luuka 5:17-26)*

¹ Yooto kulaany :Yēesu mwēēng' ankwaay āk rubiikyii kooyeey Kaabernaam. ² Kuyitē, /kiimutyi chiito ake nyēē kisōnkōchoot /kēēkālāboonunēē tiirbeet. Nto bēre kukas :Yēesu kule kiikoosēē keey :bichooto inee, kumwoochi chiichoo kule, “Wēnyoo, kimkim, /kāākēēnyōōwuung' kaat ām choolwookātēēng'luung'.”

³ Yooto, kumwoochi keey :kāānēētikaab kiruutēk kule, “Kāākōōwuuytēē keey :chiichi Yēyiin.” ⁴ Kōōnkēt :Yēesu kiyēē kimiitē kōōsōōtē :bichoo ānkumwooy kule, “Ām nee yu oōsōōtēē moo ng'al chēē miyootēch? ⁵ Kuskus /kēēmwooy kule, ‘/Kāākēēnyōōwuung' kaat ng'ōōkiswookikuuk' nto /kēēmwooy kule, ‘Ng'eet ānkiiwēēsyēt’? ⁶ Ōkāsē ra kule āboontē :anii, *Wēritaab Chii, kāāmuukēywēēk ām kōōrooni chēē āmuuchēē ānyōōchi biiko kaat.” Yooto bakeenke kumwoochi chiichoo kisōnkōchoot kule, “Yyoony ankiinam tiirbeeng'luung', ānkiiwēēchi keey kaa.” ⁷ Kung'eet :chiichooto kisōnkōchoot bakeenke ānkuwēēchi keey kaa. ⁸ Yu kakas :biiko chēē kimii yooto ng'aleechaa, kumuuyo ānkusilto Yēyiin nyi kiikoochinē chii kāāmuukēy chēē wuu choo.

*Chāmē :Yēesu mbo choo -/mākiiriiku
(Māārko 2:13-17; Luuka 5:27-32)*

⁹ Yu katas taay :Yēesu āk baannyii, kukas chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Mataayo kumii kēēbuur kēryō kōōruruuchē *syuuruut. Yooto, kumwoochi :Yēesu chiichoo kule, “Rubwaa.” Kung'ēētēē bakeenke ānkurubē Yēesu.

¹⁰ Nto yu miitē :Yēesu kwoomiisyē ām kaab Mataayo, kukwa :kāāruruukikaab syuuruut chēē chaang' ākoo biiko alak chēē -/kimākiiriiku bokwoomiis āk Yēesu kuboonto keey rubiikyii. ¹¹ Nto yu kakas *:Farisaayeek kuu nyoo, kuteebee rubiikaab Yēesu kule, “Ntēē āmiisyē :kāānēētiintēēng'woong' āk kāāruruukikaab syuuruut ākoo biich chēē -/mākiiriiku?” ¹² Kukētyi :Yēesu kule, “Chēēng'ootē :biiko choo imnyoontōōs kāānyooyiintēēt. Māchēēng'ootē :choo sobchootiin. ¹³ Ibooru nee :ng'aleechu /kikeesir: ‘Ākāykooyē chamateet kusiir kōōrōōsēēk.’† Kyāāchōōnchinē :anii biiko choo choolwookēnootiin, āmēēbēre choo isōōtē kule churtootiin.”

* **8:28** Mwooyē :siruutēk alake kule 'Kerkeesa' nto 'Keraasa'. **8:29** Māārko 3:11; 1Kōōr. 15:24 **9:2** Tyēēn. 103:3; Māārko 2:5 **9:6** Tān. 7:13-14; Yoowa. 5:36 **9:9** Mat. 8:21-22 **9:10** Mat. 11:19; Luuka 15:1-2; 19:7 † **9:13** Oseeya 6:6 **9:13** Mat. 12:7

Kāānēētiisyēētaab Yēesu nyēē lēēl
(Māārko 2:18-22; Luuka 5:33-39)

¹⁴ Kimii :yēē kikwa :rubiikaab Yoowaana ankuteebee Yēesu kule, “Ām nee yu kēēkirē :acheek āk *Farisaayeeek āmiisyēēt āmākirē :rubiikuuk?” ¹⁵ Kukētyi :Yēesu kule, “-Mēērukuutē keey :chōōrōōnuutēkaab saanteetaab leekwa ām saakweetaab kooyēy yoo boonto keey saanteetaab leekwa. Makuyit :bēsyēēt nyēē +/mākiinēmuneē saantaanaa wōlēē mii chōōrōōnuutēkyii, kunyi yooto :yēē makoorkuut keey :chōōrōōnuutēkyii.”

¹⁶ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “-/Mākēētilē ankeet nyēē tākulēēl /ānkēēkinēē sireet nyēē yoos. Yoo /kakeeyey kuu nyooto kusirinyāktōōs :ankaanaa ānkung'ēti yooto kubarayit :koong'ta miisin. ¹⁷ -/Mākēēroonkyinē mbo kibkeetiis choo /kātākēēyēyē wōōnkit nyēē yoos. Yoo /kakeeyey kuu nyooto, kōōtōlē :wōōnkit kuwasta keey :kibkeetiisyeek. Nteenee /kēēroonkyinē kibkeetiisyeek choo /kātākēēyēyē wōōnkit nyēē lēēl, nto yooto kumoomē :kiy tukuuchoo :tukwaay.”

Sobē :chii nyoo ikoosēē keey Yēesu
(Māārko 5:21-43; Luuka 8:40-56)

¹⁸ Kutākung'ālōōlē :Yēesu, kuchō :kāāntōōyiintēēt ake ānkukutunyēē taayeenyii ānkumwooy kule, “Kaakume :chēēbnyuu! Ichōō chēētiinyēē āwung'uung' suku sob.”

¹⁹ Yooto, kuwēēto keey :Yēesu chiichoo kuboonto keey rubiikyii.

²⁰ Kirubaat lēt Yēesu :cheebyoosyeet ake nyēē kikiikunam bōōrto ake nyēē kisāyē :korotiik ām kēnyiiyēk taman āk āyēēng'. Yu kāākuriikyī Yēesu, kutiiny *maaseekaab kotootyēētaab sireetaab Yēesu. ²¹ Kiisōōtoonu :cheebyoosyaanaa kule, “Yoo kāātiiny buch sireenyii āsobē.” ²² Yooto kuweech keey :Yēesu kukas cheebyoosyeetkēy ānkumwoochi kule, “Chēē, kimkim! /Kāākiisoo biing' kuuyu 'ikoosēēnoo keey.” Kisob :cheebyoosyaanaa bakeenke.

²³ Nto yu kēēwut :Yēesu kōōtaab kāāntōōyiintonoo kunyōōr biiko chēē chaang' chēē kimēēysē. Kikuutē :alake kurēēruunēk, kōōnchōōyētōōs :chuut. ²⁴ Kumwoochi bichoo kule, “Obe saang'. Manaame :chēēbi nteenee kāruchi keey.” Kuroorichi :bichoo Yēesu. ²⁵ Nto yu kaakuba :bichoo saang', kuwo :Yēesu kisēēnkēētaab lakwanaa, kunam āwut ankoong'eet kōōyyo. ²⁶ Kiyestee :ng'aleechaa yēēmoonoo tukul.

Kiisob :Yēesu cheebkoraatiisyeek āyēēng'

²⁷ Nto yu kang'eetee :Yēesu yooto, kurub lēt :cheebkoraatiisyeek alake āyēēnku. Kikuurchinootē :bichoo barak kumwooyē kule, “Iriireeneech oō, *Mōchōkōrēētaab Tāwuti.”

²⁸ Nto yu kāwokōōwut :Yēesu kō, kuba :nkicheek cheebkoraatiisyeek chaa kō. Yooto kuteebee :Yēesu icheek kule, “Ara oōyēnchinē kule āmuuchē :anii āsoobook?” Kuwālchi kule, “Ki iyēnchinē oō, Mokoryoontēēt.” ²⁹ Kutabtab :Yēesu koonyekwaa ānkumwoochi kule, “Kuu yoo kōōkoosēēnoo keey, kuyeyakay kuu nyooto.” ³⁰ Kukās :cheebkoraatiisyeek chaa. Yooto nanyuun, kōōkālōonchi :Yēesu bichoo kule, “-Mābōōmwoochi chii ake tukul ng'aleechu.”

³¹ Ānkoo kuwuu nyooto, kibokumwaaytaat :bichoo ng'aleechaa kiyēyē :Yēesu kuyem kōōroonooto kumukuul.

Kiityaach :Yēesu ng'elyebtaab chii

³² Nto yu miitē kubēēchinē keey :mbo Yēesu, /kiimutyi Yēesu chiito ake nyēē kiboonto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat. Kikiyey :tāmirmiryoonoo chiichoo kukwiilakay :ng'elyeb nyēē -mēēmuuchē kung'alaal. ³³ Nto yu /kākiibēbēēto tāmirmiryoonoo miyaat kung'eetee chiichoo, kootyaak :ng'elyebta kung'alaal :chiichooto. Kiilat :bichoo kimiitē yooto kumwooyē kule, “Yyē! Manaakeekas bēsyēēt ake ng'alyoo nyēē tēē nyi ām *Isrāyēēl.”

³⁴ Nteenee kumwooy *Farisaayeek kule, “Yyōōch! Yēyiisyēē :chiichi bāytooyiintēētaab tāmirmirook chēē miyootēch sukōōbēbēēto tāmirmirook chuut.”

Wōō :kēsiisyēēt, nteenee ng'ēri :kēsiik

³⁵ Kiwēesyētēē :Yēesu kiriinkōōsyēk āk soong'wēk tukul. Kiinēētiisyootēē kooriikaab saayeet kwoomtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey āk bāytooyiisyēētaab Yēyiin ānkōōsoobē biiko chēē kiboonto bōōrwoonik chēē makerkeey āk tānkuusyo ake tukul.

³⁶ Nto yu kakas :Yēesu biiko chēē chaang', kukāsyi kiisayta kuuyu /kikiisomsoomē ānkunyāliltōōs kuu kēēchiir chēē kābotyi :ākiintō. ³⁷ Yooto, kumwoochi rubiikyii kule, “Wōō :kēsiisyēēt, nteenee ng'ēri :kēsiik. ³⁸ Kunyoo, ooom kutās :Chiitaab yiisyēēt kēsiik alak.”

10

Kiiyookto :Yēesu lēbkēēyikyii taman āk āyēēng'

(Māārko 3:13-19; Luuka 6:12-16)

¹ Kikuur :Yēesu rubiikyii taman āk āyēēng' ānkōōkoochi kāāmuukēywēk kōōbēbēētooy tāmirmirook chēē miyootēch ānkōōsoobē biiko choo tinyē bōōrwoon alak tukul.

² Lēbkēēyichooto ku chu: Simōōni (nyoo kaayneenyii ake ku Bētērō), ng'eetaabkaamet Antereeya, Yāākōbō araab Sebetaayo kuboonto keey ng'eetaabkaamet Yoowaana.

³ Filibō ākoo Baatolomaayo, Toomaas ākoo Mataayo kāāruruukiintonoo kibo *syuuruut, Yāākōbō araab Alfaayo ākoo Taataayo, ⁴ Simōōni Kananaayo* ākoo Yuuta Iskaryoot nyoo kichokuchoomtooy Yēesu.

⁵ Yooto, kumwoochi kule, “-Moobe wōlēē miitē :biiko choo mā Yuutayeek āmōōwut kiriinkēēt ake tukul nyēbo biikaab *Samaaryaa, ⁶ nteenee obe wōlēē miitē :biikaab Isrāyēēl choo kiikubootyo kuu kēēchiir. ⁷ Ō-āntootē kule, ‘Kaakuyit :bāytooyiisyēētaab Yēyiin.’ ⁸ Ōsoobootē choo mnyoontōōs, ōng'ēētootēē meet choo kiikubēk, osoobē choo boonto *makereenik, ānkōōbēbēētootē tāmirmirook chēē miyootēch. /Kākēēkōōnook kāāmuukēywēēchu buch, kunyi ōkooytooy :nkakweek buch. ⁹ Manamaat :chii *ta-aabuut mbo kisich, *feetaanik nto ku beesaan alak tukul ām mbisinyeenyii. ¹⁰ Manam mbo lool nto ku sira nyēē iliiktēē keey, kwēyōōn nto mbo kirōk, kuuyu yēmē chii nyoo kāākubirto nkuruukyii /kēēkwēchi kiy.

¹¹ Yoo kōōwut kiriing' nto ku saang'ta ake tukul, ocheeng' kaytaab chii nyēē sikēn ānkōōbuur kayaata ākoy yoo ōbēēchinē keey. ¹² Yoo kōōwut kaab chii, ooomchi bērrur. ¹³ Nto yoo nyoolchinē /kiibēruur, kunyōōr kaalyeet. Nto yoo mānyoolchinē /kiibēruur, kutēbi. ¹⁴ Yoo kamataachaak :chii nto kumakas ng'aleekwook, olelekte tēertit ām kērēēnkōōkwook yoo ōng'ēētyēē kayaata nto kiriinkoonoto kōōboorchchi kule tākōōbuurtooy ng'ōōkisng'waa. ¹⁵ Lēyyē, !kāāmwoowook, +/mākiing'woonchi bichoo bo kiriinkoonoto miisin kusiir ng'wooninto nyēē nyōōru :biikaab Komoora āk Sōtōm bēsyoonoo itilchinē :Yēyiin ng'aleek biiko ām kōōrēēt.”

Nyāliluutēk āk wusiisyēēt

(Māārko 13:9-13; Luuka 21:12-17; 12:2-9, 51-53; 14:26-27)

¹⁶ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Āyooktook :anii bōōyēyiisyootē okerkeeye kēēchiir chēē miitē suuyiik kwēēn. Kunyoo ōkāsu ānkōōyibē keey ng'wēny. ¹⁷ Ōriib keey, kuuyu mākōōyyoong'tēēnook :biiko kōōk ānkubirook ām wōloo bo kooriikwaa bo saayeet. ¹⁸ +/

9:34 Mat. 10:25; 12:24, 27; Yoowa. 8:48   **9:35** Mat. 4:23   **9:36** Kāāyit. 27:17; 1Bāy. 22:17; 2Tēt. 18:16; Ēsēk. 34:5; Seka. 10:2; Māārko 8:2   **10:2** Luuka 6:13   * **10:4** Ibooru :kaaynaani ām kuutiitaab Yuutayeek kule 'nyēē kāng'unoot'.   **10:4** Yoowa. 1:40-44; Yēyuut. 1:13   **10:5** Luuka 10:33   **10:6** Cherem. 50:6; Mat. 15:24; Yēyuut. 13:46   **10:7** Mat. 4:17   **10:10** 1Kōōr. 9:14; 1Tēm. 5:18   **10:13** Luuka 2:14   **10:14** Yēyuut. 13:51   **10:15** Luuka 10:4-12   **10:15** Toowu. 18:20; 19:1-29; Mat. 11:24; Luuka 10:12   **10:16** Luuka 10:3   **10:17** Yēyuut. 5:40; 2Kōōr. 11:24

Makiimutaak taayeetaab bāytooyik kubo anii. Okany kuyēk :nyooto bārooyinto nyēē kōōmwoochinēē bichooto ākoo choo mā Yuutayeeek kiyēē ōyēnchinē. ¹⁹ -Mookany kooyi-imaak mētēwoy :kiyēē ōmwooyē nto wōlēē ōmwooytooy kiyooto. +/Mākiiboorwook yooto kiyēē ōmwooyē ²⁰ kuuyu mēēbērē akweek :chēē +mōōng'ālōolē, nteenee Tāmirmiryēētaab Baaba :nyēē mākung'ālōolē kubuntēēnook.

²¹ Makuchaamta :chii ng'eetaabkaamet / keebakach, kuchaamta :chii lakwanyii ānkuwēēkyi keey :lēēkōōk sikiikwaa kuyey / keebakach. ²² Mākuwēchook :biiko kubo anii. Nteenee chiito nyoo kamuyta ankookaaseenaa keey ākoy tabanta, +/makiiraraach. ²³ Yoo /kākēēwusēēnook *kiriinkēēt ake, ōmwēchi ake. !Kāāmwoowook, -mōōmuutu kiri-inkōōsyēkaab Isrāyēēl tukul kumānāyitu *:Wēritaab Chii.”

²⁴ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Mā wōō :rubiintēēt kusiir kāānēētiintēēnyii āmā wōō :motwooriintō kusiir mokoryoontēēnyii. ²⁵ Nyoolchinē /kēēyēchi rubiintēēt kiyēē / kēēyēchinē kāāntōōyiintēēnyii, ānku ākoy /kēēyēchi motwooriin kiyēē /kēēyēchinē mokoryoontēēnyii. Yoo /kēēkuurēēnoo anii *Bēēlsēbuul ānkāyēku chiitaab kayta ii, kucham nee biiko choo mii kanyuu?

²⁶ -Mōōmuyēē choo wusook. +/Makeeng'aany kiy ake tukul nyēē iyēēnoot ānku +/ mākiiboor kiy ake tukul nyēē wunyaat. ²⁷ Ōbāroostoo ng'aleechu ā-āmwook kumākāsē :chii / keekas kāroomin. Nto kiyēē / kēēchoomwook, ōkuurtē kukas :biiko tukul. ²⁸ -Mōōmuyēē choo bākāchē bōōrto āmēēmuuchē kubakach tāmirmiryēēt. Nteenee ōmuyēē nyoo imuuchē koo-armuusee bōōrto āk tāmirmiryēēt maataab kibchuulyo. ²⁹ /Kyooltēē oob kootiitiyēēnik āyēēng' beesaan chēē mābo laat? Ānkoo kuwuu nyooto, -mēēsuuwu mbo :akeenke yoo manaacham :Baaba Yēyiin. ³⁰ Ntēē inkētē mbo :Yēyiin wōlēē tēē :buutēēk ām mētitaab chiito. ³¹ Kunyoo, -mōōmuuyē, kuuyu chāmook akweek :Yēyiin miisin kusiir kootiitiyēēn chēē chaang'.

³² Chii nyoo kachamta ām taayeetaab biiko kule chāmoo, +maachamte :nkanii chi-ichooto ām taayeetaab Baaba. ³³ Nto nyoo katayeenaa taayeetaab biiko, +maatayee :nkanii taayeetaab Baaba.”

³⁴ Kitas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, “-Moosoot kule kyāāchōōntooy :anii tāloosyēēt kōōrēēt, nteenee kyāāyibu ng'ot, ³⁵ kuuyu kichāāwuulyē biiko. Tooytōōs :wēēro ākoo kwaan, kutooyo :chēēbto āk kaamet ānkutooyo :koorkēētaab wēēriit ākoo cheebyoosyēetaab biikooy. ³⁶ Mākuwēchē keey :biich chēē tilyōōnuut.

³⁷ Chii nyoo chāmē kwaan nto kaamet kusiir wōlēē chāmtoo anii, māyēmē :nyoo kuyēk rubiintēēnyuu. Nto nyoo chāmē wērinyii nto ku chēēbnyii kusiir wōlēē chāmtoo anii, māyēmē :nkinee kuyēk rubiintēēnyuu. ³⁸ Nto chii nyoo kamachamta soboonnyii† kubo anii sukuruba, māyēmē :nkinee kuyēk rubiintēēnyuu. ³⁹ Nyoo kāyēētyi keey soboontaab kōōrooni, mākōōboot soboonnyii bo kibchuulyo. Nto nyoo kēēkooyto soboonnyii ām kōōrooni kubo anii, mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo.

⁴⁰ Chiito nyoo kataachaak kaakutaacha nkanii, nto nyoo kataacha anii kaakutaach Yēyiin nyoo kiiyookwoo. ⁴¹ Chii nyoo tōrōōchē *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin kuuyu wōōrkooyoo, kunyōōru kiyēē /kēētuwēnēē wōōrkooyoontēēt. Nto chii nyoo tōrōōchē chiito nyoo churtaat kuuyu churtaat kunyōōru kiyēē /kēētuwēnēē :chiichooto churtaat. ⁴² Kāāmwoowook, chii nyoo kārāmchi mbo bēy rubiintēēnyuu ānkoo kumātōokunoot :rubi-intonoo, +/mākēētuwēn chiichoo.”

10:20 Luuka 12:11-12   **10:21** Mat. 10:35; Māārko 13:12; Luuka 21:16   **10:22** Mat. 24:9-14; Yoowa. 16:1-4
10:22 Luuka 6:22; Yoowa. 15:18-19   **10:23** Yēyuut. 8:1   **10:25** Yoowa. 13:16   **10:25** Mat. 9:34   **10:26**
Māārko 4:22; Luuka 8:17   **10:28** Tyēēn. 56:4   **10:30** Luuka 21:18   **10:33** Māārko 8:38; 2Tēm. 2:12   **10:35**
Mat. 10:21; 24:10; Māārko 13:12; Luuka 12:52-53   **10:36** Miika 7:6   **10:37** Mat. 19:29   † **10:38** Mwooyē:yuutēyu
kule 'kamakalab murtooywoontēēnyii' yoo /kākēēwēēkyiin ng'ālyoo āk ng'ālyoo. Ām bēsyōōsyēchooto, ki yoo kakalabaat
:chiito *murtooywoontēēt kōōbooru kule miitē /bokēēbākāchē.   **10:39** Mat. 16:24-25; Luuka 17:33; Yoowa. 12:25-26
10:40 Mat. 18:5; Yoowa. 13:20; Kala. 4:14

11

Kiititiir :Yēesu Yoowaana (Luuka 7:18-23)

¹ Yu keewaany :Yēesu kumwoochi rubiikyii taman āk āyēēng' ng'aleechaa, kung'eetee yooto ānkuwokōōnēētiisyoot kwaamtaat lōkōōywēk ām kiriinkōōsyēkaab wōlooto. ²⁻³ Yu kakas :Bātisāniintēēt Yoowaana nyēē kirataat ng'aleek chēē kimii kuyēyē *Kāārārōokiintēēt, kumwoochi rubiikyii āyēēng' kule, “Obe wōlēē mii :Yēesu ankooteebēe yoo inee man :Kāārārōokiintēēt nyoo /kōkēēbērē mākuchō, nto tākumii :ake nyēē kēēkānyoonu.” ⁴ Yu /kabokeeteebēe Yēesu kuu nyooto, kuwālchi rubiichoo kule, “Oyeey ānkubōōmwoochi Yoowaana kiyēē kookas. ⁵ Kāstooy ra :cheebkoraatiisyek, bēēsyētē ra :choo kisōnkōchootiin, kōōkusobcho :choo bo makereenik, kāsē ra :cheemiinyiisyek ng'aleek, /kookiing'eetee meet choo kikiikuba *kāābkwoombiich /ānkōōkyoomchi mbo nkicheek bānoonik lōkōōywēk chēē kāroomēch. ⁶ Kunyi, bōōkiimchi Yoowaana kule ibēruuroot :chii ake tukul nyoo mānēētuukyoo batay.”

Kiyēē kimwooy :Yēesu kurubta keey Yoowaana (Luuka 7:24-28)

⁷ Yu kāākubēēchi keey :rubiichoo kiiyooktooy :Yoowaana, kumwoochi :Yēesu biiko kule, “Kyōōbēētii bōōkāsē nee ām kōōr nyēē suurkwēēn? Ara ki tōōywoo nyēē kiimuuchē kōōsooyēn :yoomat yoo kāwus? ⁸ Ara ki chii nyēē kikiilaach sirooy chēē kāroorānēch? Acha, /kēēnyōōrchinē chēē iloochē sirooy chēbo barak kaab bāytooyik. ⁹ Ara kyōōbēētii bōōkāsē ng'oo nanyuun? Ara ki *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :nyi kibōōnyōōru? Kubooyiit man, kyōōnyōōru wōōrkooyoontēēt nyēē wōō kusiir wōōrkooyoo ake tukul. ¹⁰ Inee :nyoo ng'āloolēē :Yēyiin ām yoo /kikeesir kule, ‘+Māāyooktē kiiyookiintēēnyuu koonto wokuyēytoowuung' kēēlto.’† ¹¹ !Kāāmwoowook, māmii :chii kōōroni nyēē wōō kusiir Yoowaana, nteenee wōō :nyoo mātookunoot nyēbo laat ām bāytooyiisyēētaab Yēyiin kusiir inee.”

Kitay :biiko chēē chaang' Yoowaana āk Yēesu (Luuka 7:30-35)

¹² Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Nto kuchakee yoo kitoowu :Bātisāniintēēt Yoowaana kwoomtooy lōkōōywēk ākoy kura, kiyōōt :bāytooyiisyēētaab Yēyiin ām wusiisyēt ānkusyēēmē :biiko chēbo wōōrōōryēēt kōōsōrto. ¹³ King'alaalee ng'aleechu *wōōrkooyik tukul ākoo siruutēkaab *Muusa ākoy mbo nkinee Yoowaana. ¹⁴ Nto yoo ōmuuchē ōyēnchi, inee ku *Eliiya nyoo /kikēēng'āloolē kule mākuchō. ¹⁵ Nyoo yēbē yiit kukas.

¹⁶ Kunyoo, +maakerkeeyee nee biich chēē wuu chu? Kerkeey lēēkōōy chēē mii wōlēē chaang' :biich āmāchāmē ng'aleekaab chuut yoo /kēēkuurchinē kule,

¹⁷ 'Yoo kakeekuutwaak kurēēruut
-mōōtuumē,
kēēlē kēēriiryē,
otay ōmēēysē.'

¹⁸ Wuu nyooto wōlēē kiyibto :biiko Yoowaana āk anii. Kimoomē :Yoowaana āmit chēbo leles nto kuyyēē *tifaayiin. Yooto /kēēmwooy kule, 'Boonto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat.' ¹⁹ Kuchō *Wēritaab Chii nyēē kyoomiis ānkuyyēē tifaayiik /kēēlē, 'Kimooroong'nyaa, kibōōkityoo ānku choorweetaab kāāruruukikaab *syuuruut āk biich choo -/mākiiriiku.' Nteenee inkētē :chii kiyēē yibu :ng'oomnān yoo karub kāānēētēywēkyuu.”

11:2-3 Mat. 3:11-12; 8:1—9:34; 14:3; Yoowa. 1:15, 27; 3:31; 11:27   **11:5** Isa. 35:4-6; 61:1; Luuka 4:18   † **11:10** Mal. 3:1   **11:10** Luuka 1:76   **11:14** Mal. 4:5-6; Mat. 17:10-13; Luuka 1:17; Yoowa. 1:21   **11:18** Mat. 3:4; Luuka 1:15   **11:19** Mat. 9:10-11

*Ng'wooninto nyēē mākunyōōr kiriinkōōsyēk choo kitay Yēēsu
(Luuka 10:13-15)*

²⁰ Yooto kung'alaalee :Yēēsu nyēē miyaat kiriinkōōsyēk choo mēēbērē kiweeksee miyootyēēt ānkoo kikiikuyeyee :inee wōlooto ng'al chēbo kwōng'uu. ²¹ Kimwooyē kule, “Wuusyō, wēē, kiriinkoonēēb Koorasiin āk Beetsaayta! Tyaa, :ng'woonin nyēē mii kukānyoonwook akweek choo kyookas ng'al chēbo nkoolat choo kyāāyēyē. Nto ki biikaab Tiirō nto ku chēbo Sitōōn chēē kyāāyēchinē ng'aleechu bo nkoolat, nto kiiloochē sirookaab mēēysō ānkōōbuurēē aryaanteet kōōboor kule kaakuweeksee miyootyēēt. ²² Kiriinkōōsyēchu, !kāāmwoowook, mākunyōōr :biikwook ng'wooninto nyēē siirē nyoo nyōōru :biikaab Tiirō ākoo Sitōōn bēsyoonoo itilchinē :Yēyiin biiko ng'aleek. ²³ Biikaab Kaabernaam, ōbērē :nkakweek +moobe kibkōōnkōy? Achicha, ōbētii kāābkwōombiich! Nto /kikikeyeyee Sōtōm ng'al chēbo nkoolat, choo /kikēyēwook akweek, nto manaakarbus. ²⁴ !Kāāmwoowook, ōnyōōru :akweek biikaab Kaabernaam ng'woonin nyēē siirē nyoo mākunyōōr :biikaab Sōtōm bēsyoonoo itilchinē :Yēyiin biiko ng'al.”

*Imuunkyinē biich :Yēēsu
(Luuka 10:21-22)*

²⁵ Nto miitē yoo, kumwooy :Yēēsu kule, “Āsiltiing' inyiing' Baaba Yēyiin, nyoo ibāwu barak āk ng'wēny, kuuyu 'kwēēboorchi biiko choo yibē key ng'wēny kiyēē iwunyēē biiko choo isōōtē kule ng'oomēch. ²⁶ Kōōnkōy, Baaba, kuuyu wuu nyooto :wōlēē imāktooy :inyiing'.

²⁷ Kikōōno :Baaba kiy ake tukul nyēē āboontē. Baaba nkit :nyēē inkētē wōlēē āwuuyē :anii, āmēēbērē mii subak :chii nyēē inkētē wōlēē wuu :Baaba, nteenee lakwanyii nkit ākoo biiko choo kyaakwey āboorchi.” ²⁸ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, “Okwaa wōlēē āmiitē :anii akweek tukul choo ōchoosyootiin ānkōōng'irook :tukun sāamuung'wook. ²⁹ Āyēku tala ānkāāyibē key ng'wēny. Kunyi, ōrookēē key muchōōkiinyuu ankookany aneetaak. Yoo kooyey kuu nyooto, +mōōmuung'iisyē. ³⁰ Mānyikisyinē biich :muchōōkiinyuu ānku kuskus :yiisyēenyuu.”

12

*Bāwu :Yēēsu bēsyēētaab Sabaato
(Māārkō 2:23-28; Luuka 6:1-5)*

¹ Nto mii bēsyēēt ake yēē ki *Sabaato, kumur :Yēēsu ākoo rubiikyii mbareet ake nyēē kibo nkoonuuk. Kyoomootiin rubiikyii :kēmēy yooto, kutoow kuswech mētēwookaab nkoonuuk ankwaam. ² Nto bērē kukas *:Farisaayee kuu nyoo, kumwoochi Yēēsu kule, “Kas, ntēē miitē :rubiikuuk kwiiryēē kiruutyēēt nyoo māchāmu /kēēkēsiis yēē bēsyēētaab Sabaato.” ³ Kukētyi :Yēēsu kule, “Manoosuman :akweek, kiyēē kiyey :Bāytooyiintēēt Tāwuti yoo kyoomē :kēmēwuut ākoo lukēēnyii? ⁴ Kiwo *Kōōtaab Yēyiin /ānkiikoochi mukaatiinek choo /kikēēchāmchinē mbo *kibkōrōs nkit kwaam. Kyaam :Tāwuti mukaatiinechaa ānkōōkoochi nkicheek biikaab lukēēnyii kwaam. ⁵ Nto mbo subak ii, manoosuman :akweek ām siruutēkaab *Muusa kule iryēē kiruutēk :mbo kibkōrōs yoo yēyiisyēē Kōōtaab Yēyiin ām bēsyēētaab *Sabaato -/āmākēēyibē kule kaleel? ⁶ !Kāāmwoowook, miitē yu :chii nyēē wōō kubiir Kōōtaab Yēyiin.

⁷ Nto ōnkētē kiyēē kiibooru :Yēyiin yoo kimwooyē ām siruutēk kule, ‘Ākāykooyē chama-teet kusiir kōrōsēēk,’† nto kāmōōng'āloolēē nyēē miyaat biich chēē māboonto lēēlis. ⁸ Bāwu *:Wēritaab Chii bēsyēētaab Sabaato.”

11:21 Isa. 23:1-18; Ēsēk. 26:1—28:26; Chōōw. 3:4; Āmōōs 1:9; Yoona 3:6-9; Seka. 9:2-4   **11:23** Isa. 14:13-15; Toowu. 19:24-28   **11:24** Mat. 10:15; Luuka 10:12   **11:25** Isa. 29:14; 1Kōōr. 1:18-29   **11:27** Yoowa. 1:18; 3:35; 10:15
11:28 Mat. 23:4; Yoowa. 7:37; Ibu. 4:1-11   **11:29** Isa. 28:12; Cherem. 6:16   **11:30** 1Yoowa. 5:3   **12:1** Kiruu. 23:24-25   **12:2** Chuy. 20:8-10   **12:4** Laawi. 24:5-9; 1Sām. 21:1-6   **12:5** Kāāyit. 28:9-10   † **12:7** Osee. 6:6
12:7 Mat. 9:13

*Kiisoobiis :Yēesu ām bēsyēetaab Sabaato
(Māarkō 3:1-6; Luuka 6:6-11)*

⁹ Kutas taay :Yēesu ākoo rubiikyii ākoy kōōto ake nyēbo saayeeet. ¹⁰ Kimiitē kōyooto :chiito ake nyēē kisōnkōchoot :āwut. Yooto kuteebee *:Farisaayeeek chēē kimii kōyooto Yēesu kule, “Ara chāmweēch :kiriutēk /kiisoobso yēē bēsyēetaab *Sabaato?” Kiteēbē :bichoo kuu nyooto kutēchē Yēesu subokōōyooong'tēē kōōk. ¹¹ Yooto kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “Yoo boonto :chii ām akweek kēēchiiryēēnyii ānkōōsuuchi :kēēchiiryoonoo ng'wēēn yēē bēsyēetaab Sabaato, ichuutu oob bakeenke ām ng'wēēn? ¹² Bo koomānuut :chii miisin kusiir kēēchiir. Kunyoo, chāmweēch :kiriutēk keeyey kiy nyēē karaam bēsyēetaab Sabaato.”

¹³ Yu keewaany Yēesu kumwooy ng'aleechaa, kumwoochi chiichoo kisōnkōchoot :āwut kule, “Chuul āwut.” Yu kachuul, kukaramiit kuu nyiin ake. ¹⁴ Kukāsē :Farisaayeechaa kuu nyooto, kuchuytooy saang' ānkubokuyēchinē Yēesu ruurumuut koowaang'ta. ¹⁵ Nto yu kēēnkēt :Yēesu ng'aleek chēē kimii :bichoo kuchōbē, kung'eetee yooto.

Kiyibchi :Yēesu biiko manta

Kirub :biiko chēē chaang' Yēesu ānkōōsooboot bōōrwoonik chēē kiboonto :biiko wōlēē wōō. ¹⁶ Nto yooto kōōkāloonchi :Yēesu bichooto, kumāmwoochi chii kiy kurubta keey āk :inee. ¹⁷ Kiyityiin :yooto āk yoo kimwooyē :Yēyiin kubununēē wōōrkooyoontēēt *Isaaya kule,

¹⁸ “Chiinyuu nyēbo yiisyēēt :nyi nyēē kyaakwey.

Āchāmē ānkāāng'ērēkyinē.

+Māāng'oobchi Tāmirmiryēēnyuu

ānku inee :nyēē mākuuyibchi bōōryōōsyēk tukul manta.

¹⁹ Mēēbērē mākuwookuutyēē chii nto kubōloot,

āmēēbērē /mākēēkāsyi kēēltaab too kubōlootē.

²⁰ Mākoy kwiiri tōōywoo nyēē ng'asng'as,

nto kōōmiis nōmōryoo nyēē meeymeeyaat,

ākoy kukas kule kēēbēliis :manta.

²¹ Mākōōkoosēē keey inee :biiko tukul ām kōōrēēt kumukuul.”†

-Mēēntosuur :chii Tāmirmiryēētaab Yēyiin

(Māarkō 3:20-30; Luuka 11:14-23; 12:10; 6:43-45)

²² Nto mii yoo /kiimutyi Yēesu chiito ake nyēē kiboonto tāmirmirook chēē miyootēch ankukoraat āmēēmuuchē kung'alaal. Yooto kōōsoob :Yēesu chiichoo kukasta ankootyaak kung'alaal. ²³ Yu kakas :biiko tukul chēē kimii yooto kiyēē kiyeyakay, kumuuyo miisin ānkumwooy kule, “Ara *Kāārārookiintēēt :chiichi nyoo kōkēēkānyoonu?” ²⁴ Nteenee yu kakas *:Farisaayeeek ng'aleechaa, kumwooy kule, “Māwuu nyoo, ntēē yēyiisyēē :chi-ichi *Bēēlsēbuul nyoo bāytooyiintēētaab tāmirmiroochooto yoo ibēbēetooy tāmirmiroochu miyootēch.” ²⁵ Kuuyu kiinkētē :Yēesu kiyēē kiisōōtē :bichoo, kumwooy kule, “Yoo kaakubar keey :lukēētaab booryēēt nyēbo kōōrēēt ake, kuburyētē :kōōroonoo. Nto yoo kaakukwiil keey :nkinee mbo kiriing' nto ku kayta ake, kuburyētē. ²⁶ Kunyi, yoo ākoo miitē :Kibrōkōsyooontēēt kubooriyēē keey nkit ii, kōōyooonyē man :bāytooyiisyēēnyii? ²⁷ Nto yoo āyēyiisyēē :anii *Bēēlsēbuul ābēbēētēē tāmirmirook chēē miyootēch, kuyēyiisyēē ng'oo :rubiikwook yoo ibēbēetooy tāmirmirook chēē miyootēch? Oteebee, baa, akweek kumwooy chēbo man. ²⁸ Nteenee yoo āyēyiisyēē Tāmirmiryēētaab Yēyiin ābēbēetooy tāmirmirook chēē miyootēch kōōbooru kule kōōkuyityook :bāytooyiisyēētaab Yēyiin.

²⁹ Nto subak ii, imuuchāksē kule nee kutur :chiito ake kaytaab murēnēēt ake nyēē tinyē nkuruuk ānkōōnēm tukuukaab chiichooto? Yoo kamarat chiitaab kayta, mātūrē kōōto.”

³⁰ Kutas taay :Yēesu kumwoochi biiko kule, “Chii ake tukul nyoo māmii komosnyuu, ku nyooto :nyēē miitē kubāloo. Nto chii ake tukul nyoo māyētyēchoo kiiruruuki-isyē, ku nyooto :nyēē isērētē.” ³¹ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Kāamwoowook, /kēēnyōōchinē kaat chiito ām ng'ōōki ake tukul āk kōchōōng'nāt ake tukul, nteenee -/mākēēnyōōchinē kaat nyoo intosuurē Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ³² Chii ake tukul nyoo kang'alaalee *Wēritaab Chii nyēē miyaat, /kēēnyōōchinē kaat, nteenee chii ake tukul nyoo koobuch Tāmirmiryēētaab Yēyiin, ku -/mākēēnyōōchinē nyoo kaat ra nto mbo ām bēsyōōsyēk choo kwoonii.”

³³ Kimwooy subak :Yēesu kule, “Yoo karaam :kēētīt ku kāroomēch :nkicheek lokoyeekyii nto yoo miyaat :kēētīt ku miyootēch :nkicheek lokoyeekyii. Kunyi /kiinkētēē kāroomnyēētaab kēētīt lokoyeekyii. ³⁴ Ōyēku sōō ng'oomng'ook nyēē tyaa! Choolwookichu, ōmuuchē :akweek omwaay ng'ālyoo nyēē karaam bēsyō? Kiyēē chōōnēē kuutiitaab chii ku nyēē mii mētinyii. ³⁵ Yoo karaam :mētitaab chii kuyēyē tukuuk chēē kāroomēch, nto yoo miyaat :mētīt kuyēyē tukuuk chēē miyootēch. ³⁶ Kāamwoowook, makukwaanee chii kubo ng'ālyoo nyēē mayemaat nyēē kiikumwooy, yoo /kiitiilchinē biiko ng'aleek. ³⁷ Kunyi, mākubēēr :ng'aleekuuk yoo ibēērē keey nto yēmē /kiiruustiing'.”

+/Mākiing'woonchi biiko choo tāyē Yēesu

(Luuka 11:29-32)

³⁸ Yooto kumwoochi *:Farisaayeeek alake ākoo kānēētikaab kiruutēk Yēesu kule, “Kānēētiintēēt, kēēmāchē iyēwēēch kiy nyēbo kwōng'uat nyēē iboorunēēnēēch kule iboontē kāāmuukēywēēk chēē kwoonēē kibkōōnkōy.” ³⁹ Kuwālchi :Yēesu bichoo kule, “Kibrōkōsiis āk choo chuunnyēē Yēyiin :chēē tēēbē /kiiboorchī kiy nyēbo kwōng'uat. Ng'al baateey chēbo kwōng'uat chēē +/mākiiboorchī ku choo kibo wōōrkooyoontēēt Yoona. ⁴⁰ Kuu yoo kibēēnyēē :Yoona mooyēētaab tyoony bo araray bēsyōōsyēk sōmōk, mākubēēni :nkinee *Wēritaab Chii ng'wēny bēsyōōsyēk sōmōk. ⁴¹ Mākōōyyoong'iis :biikaab Ninaawi bēsyoonoo /kiitiilchinē biiko ng'aleek ankooruusta biiko chēē wuu chutēchu, kuuyu kiweek :icheek yoo kyoomchinē :Yoona lōkōōywēk. Nteenee mii yu ra :nyēē wōō kusiir Yoona. ⁴² Mākōōyyo :cheebyoosya nyēē kibāytooy kōōrēētaab Sōōy bēsyoonoo /kiitiilchinē biiko ng'aleek. Makooruusta biiko chēē wuu chutēchu, kuuyu kichōōnēē :inee lōōyin chokuyēbchinē yiit ng'aleekaab ng'oomnān choo kimwoowu :Sōlōmōōn. Nteenee mii yu ra :nyēē wōō kubiir Sōlōmōōn.”

Imuuchē kōōyēēchi :tāmirmiryēēt nyēē miyaat chiito

(Luuka 11:24-26)

⁴³ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Yoo /kāākiibēbēēto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat kuchuwunee chiito, makoombakaatee suurkwēēnēēt nyēē kilay :asiis kuchēēng'ē wōlēē kēēmuunyēē. Nto yoo kāmānyōōr wōlēē kāmīny, ⁴⁴ kumwooyē kule, ‘Kaykay ayeey wōloo kyāāmīnyē.’ Yoo kēēyēēw, kunyōōru wōlooto kumasaat ankuyeytaat nyēē karaam. ⁴⁵ Yooto, kōōyēēyē ānkuwokuchōōntooy keey tāmirmirook alak tisab chēē miyootēch kusiir inee ānkōōwut :tukul chiichooto. Kunyi, miyātiitu :chiichoo kusiir yoo kibo taay. Kunyoo mākuwuuyiit nyooto ām wōlēē miitē :biiko choo kiikuchuunnyēē Yēyiin.”

Tuubchēēt Yēesu nyēbo man

(Māārkō 3:31-35; Luuka 8:19-21)

⁴⁶ Nto yu tākumiitē :Yēesu kung'ālōolchinē biiko chēē chaang', chokōōyyoonyēē :kaamet ākoo mbo ng'eetaabkaamet saang' kumāchē kung'ālōolchi. ⁴⁷ Kumwoochī :chiito ake Yēesu kule, “Mii :koomēt saang' ākoo mbo ng'eetaabkoomēt kumāchē kung'ālōoluung'.” ⁴⁸ Kuwāl :Yēesu kule, “Ng'oo nyēē moomo anii ānku ng'oo :chēē mbo ng'eetaabiya?”

49 Yooto koong'welyeel rubiikyii ānkumwooy kule, “Bichu kēēboontē keey :chēē mbo ng'eetaabiya ānku mbo moomo. 50 Chii ake tukul nyoo yēyē ng'aleek choo mächē :Baaba ām kibkōōnkōy, nyēē ng'eetaabiya anii, cheebiya anii ānku moomo anii.”

13

Makerkeey :teng'EEK

(Māārko 4:1-9; Luuka 8:4-8)

1 Nto ām bēsyoonoto kung'eetee :Yēesu kō ānkuwokutēbēē sakaramteetaab Tōōliilēētaab Kalilaaya. 2 Yu kēēruukyi keey inee :biiko chēē chaang', kulaany mwēēnkēēt nteenee kiyyoong'iis :biiko chuut tukul sakaramteetaab tōōliilēēt. 3 Kooneet :Yēesu bichoo ng'aleek chēē choong'ēch ām tyoonkōōchoy kule, “Kiwokuyis :kāābātiintēēt ake nkoonuuk. 4 Yu kāyis nkoonuuchoo, kōōsuuchi :alake kēēltaab too. Nto tēē yoo kukwa :tāriitēk ankukwey. 5 Kōōsuuchi :alake kitaweeet wōlēē kitewerer :teng'nyaanteet. Kubiityo :choo areet akeenke. 6 Nteenee yu kalay :asiista kōōsiis nkoonuuchoo kuuyu kimāmii wōlēē kikwērtōochinē keey :tiikiitēk. 7 Kōōsuuchi :alake wōlēē miitē :kātook. Yu kābiityo :kātoochoo kōōrēēwoon nkoonuuk kut kumanaayey āmit. 8 Kōōsuuchi :alake teng'EEK chēē kāroomēch. Kibiityo :choo nyēē karaam. Kiyey :alake āmiik chēē ng'ēri, kuyey :alake chēē kāykāyēch, nto alak kuyey chēē choong'ēch. 9 Nyoo yēbē yiit, kukas.”

Kiibāng'boonkyi :Yēesu rubiikyii ng'aleek

(Māārko 4:10-12; Luuka 8:9-10)

10 Nto mii lētuunoo, kukwoonchi :rubiik Yēesu ankuteebee kule, “Ām nee sing'ālōolchinēē :inyiing' biiko tyoonkōōchoy?” 11 Kuwālchi :Yēesu kule, “/Kookeekweyaak akweek ōnkēt kiyēē iyeelaat kurubta keey bāytooyiisyēētaab Yēyiin, nteenee /mānāākiiboorchī alak. 12 Chiito nyoo yēyiisyēē kiyēē inkēt +/mākēētāsyi ake. Nto nyoo māyēyiisyēē, +/mākiibooteē mbo nyoo kāboonto. 13 Āmwoowunēē ng'aleek tyoonkōōchoy kuuyu ānkoo kakasee koong', mākāsē kiy, nto yoo kāyēbchi yiit, kumēēnkētē kiy. 14 Yityiintōōs ām bichu :kiyoo kimwooyē :wōōrkooyoontēētaab Yēyiin Isaaya kule,

‘+Mōōyēbchinē yiit,

āmōōnkētē kiy.

+Mōōkāsēē koong',

āmōōkāsē kiy.

15 Kuuyu kiyoomcho bichu :mētēwoy,

kiimiiny :bichoo yiitin

ānkiimiis koonyay.

Nto kōmāwuu nyoo,

nto kāsēē koonyekwaa,

kuyēbchinēē yiit yiitiikwaa

ānkōōnkētēē mētēwookwaa ānkuwēēkiis

ānkāāsoob icheek.†

16 Nteenee ōbēruurootiin sōō, :akweek nyēē tyaa chu kāstooy :koonyekwook ānkuyēbiitē :yiitiikwook. 17 !Kāāmwoowook, kiikukanyaan * :wōōrkooyikaab Yēyiin chēē chaang' āk biiko chēē chaang' choo churtootiin, kule nto kas kiyēē ōmiitē :akweek ōkāsē nteenee maneemuuch. Kukanyaan kule kuyēbchi yiit kiyēē kyookas :akweek nteenee mānēēnkētē kiyooto.”

Kiibāng'boonkyi :Yēesu rubiikyii tyoonkōōchoonoo

(Māārko 4:13-20; Luuka 8:11-15)

18 “Kunyi okany baa ābāng'boong'wook tyoonkōōchoonēēb kāābātiintooni kiyisē nkoonu. 19 Kerkeey :biiko alake āk kēēltaab too. Kāsē ng'ālyoontēēt nyēē

rubtooy keey bāytooyiisyēetaab Yēyiin āmēenkēt kiyēē mwooyē :lōkōōywēchoo. Yoo kāchō :Kibrōkōsyooontēēt kusārē. ²⁰ Kokerkeey :alake āk kitawēet. Kāsē ng'ālyooontēēt ankutorooch areet akeenke kukāng'ērēkyi. ²¹ Nteenee māchutitēē icheek :ng'ālyooontoonoo, ibuurtooy nto nyēē mā tyaa, yoo /kākēewēch / ānkēewus kubo ng'ālyooontēēt, koochuchuuy keey. ²² Kerkeey :biiko alake teng'eek chēē kibiitee :kātōok. Kāsē ng'ālyooontēēt, nteenee bēng'tēē tukuukaab kōōrooni āk muchastaab bāyitit. Irēewoonē :tukuuchoo ng'ālyooontēetaab Yēyiin kumayey kiy. ²³ Kerkeey :biiko alake teng'eek choo kāroomēch. Kāsē ng'ālyooontēēt ānkukiilchi. Yēyiisyēē :alake ng'ālyooontēetaab Yēyiin kuyi keey kisich, kuyi keey ām alak kukaykay, nto alak kuyi keey miisin.”

Tyoonkōōchēetaab suuswoo ām mbar

²⁴ Nto mii yoo kumwoochi :Yēesu biiko tyoonkōōchēēt ake subak kule, “King'eet :chiito ake kuchaan kēbuswēēk chēē kāroomēch mbareenyii. ²⁵ Nto mii kwēemooy kukāruiyo :biiko, kuchō :buunyoontēēt ānkuyis suuswoontēēt ake nyēē wuu nkoonyooontēēt wōlooto bo mbareen ānkuwēēchi keey. ²⁶ Kibiityiin :nkoonuuchoo āk suuswēchoo ankuyey mētēwook. ²⁷ Nto miitē yoo, kumwoochi :motwoorik chiitaab mbareet kule, ‘Mokoryooontēēt, 'kiichaan oob :inyiing' kēbuswēēk chēē kāroomēch mbareen? So, kokwaanee ānō :suuswēk?’ ²⁸ Kuwālchi :chiitaab mbareet kule, ‘Buunyoontēēt :nyooto koyey ng'aleechaa.’ Kumwoochi :motwoorikyii kule, ‘Ara keebe :acheek bokiitutu suuswēchoo?’ ²⁹ Kukētyi motwoorik kule, ‘Acha. Yoo kōōlē boong'ey, ōmuuchē ong'eyte nkoonuuk. ³⁰ Kunyi okany kubiityiin kuu nyooto ākoy yoo /kēēkēsiisyē. Nto yooto +māāmwoochi biiko choo kēsiisyē kulēkwēl suuswēk ankurat /sikeebeel, nto yityo kōōruruuch nkoonuuk ānkuyib kukwa chookē.’ ”

Wōlē nērtooy :bāytooyiisyēetaab Yēyiin (Māārko 4:30-32; Luuka 13:18-21)

³¹ Kumwooy :Yēesu tyoonkōōchēēt ake kurubta keey āk bāytooyiisyēetaab Yēyiin kule, “Kichaan :chiito ake mbareenyii kēbuswoontēēt ake nyēē /kikēēkuurēē *aritaaliit. ³² Ānkoo ku kēbuswoo nyēē mining' ām kēbus alak tukul chēē /kēēchoonē, biitē ku wōoyiit kusiir keetiik chuut ānkuyēyē sokonaak chēē tēēkyinē :tāriitēk kooriikwaa.”

³³ Kimwooy subak :Yēesu kule, “Kerkeey :bāytooyiisyēetaab Yēyiin tukun choo yoo /kakeetankwarta bus kuchututēē busyeeek tukul kukuut.”

Kiyēyiisyēē :Yēesu tyoonkōōchoy ām wōlē mii :biiko alake (Māārko 4:33)

³⁴ Kiyēyiisyootēē :Yēesu tyoonkōōchoy yoo king'āloolchinootē biiko. ³⁵ Kiyityiin yooto :kiyoo kimwooyē *:wōōrkooyooontēēt ake kule, “Āmiitē wāāmwoowunēē ng'aleek tyoonkōōchoy, ābooru ng'al chēē kiyyēēlootiin kung'eetee /kakeeyey kōōrēēt.”†

Kiibanybaany :Yēesu tyoonkōōchoonoo kibo suuswoontēēt

³⁶ Yooto, kubakaakta :Yēesu bichoo ki chaang' ānkuwo kō. Nto tēē yoo kōōnookyi :rubiikyii ankuteebee inee kule, “Mwoowēēch, ibooru nee :tyoonkōōchoonoo bo suuswoontēēt?” ³⁷ Kuwālchi :Yēesu kule, “Chiichoo kichoonē kēbuswēēchoo kāroomēch ku *Wēritaab Chii. ³⁸ Mbareet ku kōōrēēt, nto nkoonuuk ku biikaab bāytooyiisyēetaab Yēyiin. Nto suuswoontēēt ku biikaab Kibrōkōsyooontēēt. ³⁹ Nto :nyēē kichoonē suuswoontoonoto ku *Kēniintēēt. Kiyēē +/makeekes ku biiko chēē +/mākiitiilchi ng'aleek ām bēsyēetaab tabanta. Nto kēsiik ku malayikaanik. ⁴⁰ Kuu yoo /kēētilē suuswoontoonoo miitē mbareen /ankeebēlee maata, kuwuuyiitu nyooto ām tabantaab kōōrēēt. ⁴¹ Mākōōyook *:Wēritaab Chii malayikaanikyii chokōōnēmto ām Bāytooyiisyēēnyii :biiko tukul choo tēwēchootē

biiko alak āk kibng'ōōkisiis alak tukul. ⁴² Mākutōōrchi bichoo maata nyēē irikitiitē, wōlēē mābokung'woonchi ankuriirunee ng'wēny. ⁴³ Mākōōluuw :choo churtootiin kuu asiista ām Kaab Kwaan. Nyoo yēbē yiit kukas.”

Karaaran :Kaab Yēyiin

⁴⁴ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Kerkeey :bāytooyiisyēētaab Yēyiin yoo /kakeewun-ye tukun chēbo koomānuut mbareen nto tēē yoo kunyōōr :chiito ake ānkōōyēēn subak. Wēētii :chiichoo ām ng'erekweek ānkuwokwaalta tukuukyii tukul chēē boonto ankwaal mbaraanaata.”

⁴⁵ Kimwooy :Yēesu subak kule, “Kerkeey :bāytooyiisyēētaab Yēyiin āk yoo chēēng'ē :chiito ake sanayeeek chēē kāroorānēch, ⁴⁶ nto yoo kānyōōr sanayaanteet akeenke nyēbo koomānuut wokwaalta kiy ake tukul nyēē boonto ankwaal sanayaantaanaata.”

Tyoonkōōchēētaab lēkwēlēēt

⁴⁷ Kimwooy subak :Yēesu kule, “Kerkeey :bāytooyiisyēētaab Yēyiin yoo keelumta :biiko alake nēētiit tōōliilēēt āriit ankunam *burburiinēk chēē chaang' chēē makerkeey. ⁴⁸ Yoo kaakunyiy :burburiinēk nēētiit, kōōchuut :tēkiik kuchō sakaramteet. Nto yityo kōōbuur ng'wēny ānkulēkwēl burburiinēk choo kāroomēch ānkōōkoochi kērēb ānkumēto choo miyootēch. ⁴⁹ Wuu nyooto ām bēsyēētaab tabantaab kōōrooni! Makukwa :malayikaanik ānkulēkwēlunēē biiko choo miyootēch wōlēē mii :choo churtootiin. ⁵⁰ +/Mākēētōōrchi biiko choo miyootēch wōlēē bo maat nyēē irikitiitē wōlēē mākung'woonchi :soboon ankuriirunee ng'wēny.”

Kāānēētiisyēēt nyēē lēēl āk nyoo kibo kēny

⁵¹ Yu kēēwoong' :Yēesu kumwooy ng'aleechaa, kuteebēe rubiikyii kule, “Ōkāsē ng'aleechuutēchu?” Kukēt rubiikēy kule, “Ēē, kēēkāsē.” ⁵² Yooto nanyuun kumwoochi icheek kule, “Kunyoo, kāānēētiin ake tukul nyēē /kiikiineet kurubta keey bāytooyiisyēētaab Yēyiin, kuckerkeey chii nyēē inēmu ām chookēēnyii tukuuk chēē leelach āk chēē yōōsēch.”

Kitay Yēesu :biikaab saang'nyii

(Māārkō 6:1-6)

⁵³ Yu keewaany :Yēesu kōōnēētiisyēē tyoonkōōchoochoo, kung'eetee yooto. ⁵⁴ Nto lētuunoo kuyit Nāāsārēēt wōloo kinērēē. Yooto kōōnēētiis ām *kōōtaab saayeeet. Yu kakas :biiko wōlēē kiinēētitooy, koolat ankuteebēe keey kule, “Wōlēē kinyōōrtooy :chiichi ng'oomnātooni āk kāāmuukēywēēchu bo kwōng'uut ku ānō? ⁵⁵ So! Mābo nee :wēēriitēnyii kāātoong'iintonoo? Mā kaamet nyoo /kēēkuurēē Maaryaa ānku ng'eetaabkaamet oob Yāākōbō, Yōōsēēf, Simōōni ākoo Yuuta? ⁵⁶ Kēēboontē keey oob mbo cheebkaamet tukul? Kunyi ii, konyoorta ānō :chiichi ng'aleechu tukul?” ⁵⁷ Kitay :bichoo Yēesu.

Nto tēē yoo kumwoochi :Yēesu bichooto kule, “-/Mākēēkoonyitē *wōōrkooyoo ām saang'nyii nto kōōng'waa, nteenee koonyitē :biikaab saang'ta ake.”

⁵⁸ Manaayeyee wōlooto :Yēesu ng'aleek chēē chaang' chēbo kwōng'uut kuuyu kimēēkoosēē keey :biiko inee.

14

Ki ng'oo man :Yēesu?

(Māārkō 6:14-29; Luuka 9:7-9)

¹ Kikas :Bāytooyiintēēt *Ērōōtē /kyoomtooy Yēesu. ² Kumwoochi motwoorikyii kule, “Bātisāniintēēt Yoowaana :nyooto nyēē kookung'eetee meet! Kiyooto nyi ōkāsē kuyēyiisyēē kāāmuukēywēēchoo bo kwōng'uut.”

3-4 Kimiitē yēē kichoomnyo :Ērōōtē āk Erootyaa koorkeētaab ng'eetaabkaamet nyēē /kikēēkuurēē Filibō. Kimwoochinē :Yoowaana Ērōōtē kule, “Makaraam 'intii ng'eetaabkoomēt kusobē.” Yoto kōōwuruur :Erootyaa Ērōōtē kukerta Yoowaana kōōtaab kibратиisyek. 5 Kimāchē yoto :Ērōōtē kubakach Yoowaana nteenee kiyywey biiko, kuuyu kichāmtōoy :bichoo kule *wōōrkooyoontēēt :Yoowaana.

6 Nto miitē yēē /kikyoomē saakweet nyēē king'erēkyinēē :Ērōōtē bēsyēēt nyēē /kikēēsichēē, chokutuomēē :chēēbtaab Erootyaa taayeetaab biiko. Yoto kung'erech :Ērōōtē kut 7 kōōwoolchi keey chēēbooto kule ikoochinē kiyēē kateeb. 8 Wokuteebēē :chēēboo kaamet nto tēē yoo chokumwoochi Ērōōtē kule, “Āmāchē mētitaab Yoowaana /kēēyibunēēnoo kibseesweet!” 9 Yoto kwoorookēn :Bāytooyiintēēt, nteenee kuuyu kiki-ikōōwoolchi keey chēēboo ām taayeetaab tāyēēkyii, kumwaayta /kēēyēchi kiyotoo kitēēbē. 10 Kunyoo /kibokeechwenta mētitaab Yoowaana ām kāābrātiisyō 11 nto yityo /kēēyibchinēē chēēbkēy kibseesweet. Kunam :chēēboo mētooto ānkuyibchi kaamet. 12 Lētuunoo bokumuy Yoowaana :rubiikyii nto yityo bokumwoochi Yēesu.

*Kibay :Yēesu biiko chēē kikēēytēē kisyēērōōk muut
(Māārō 6:30-44; Luuka 9:10-17; Yoowaana 6:1-13)*

13 Yu /kābokyoomchi Yēesu ng'aleechaa, kung'eētyēē wōlooto kimii ānkwooyyēē mwēēnkēēt kumāchē kuba yēē kimālēēkit :chii. Nto kukāsē :biiko kuu nyotoo, koosaab sakaramteetaab tōōliilēēt kwaalach Yēesu. 14 Kurēkunēē :Yēesu mwēēng', ankukas biiko chēē ki chaang' miisin, kukāsyi kiisayta ānkōōsoobchi bōōrwēk.

15 Nto kwiimēnē :kōōrēēt, kōōnookyi :rubiik ānkumwoochi kule, “Ntēē kāākwiimēn :kōōrēēt ānku suurkwēēnyoo :wōli! Mwoochi bichu simkuroot subokwalaat āmiik chēē kāriibēē moonikwaa.” 16 Kuwāl :Yēesu kule, “Mēerook kuba. Ōkoochi :akweek kiyēē kaam.” 17 Kukētyi :rubiik Yēesu kule, “Ntēē mukaatiinek muut āk *burburiinēk āyēēng' baateey chēē kēēboontē!” 18 Kumwoochi :Yēesu kule, “Ōkōōnoo baa āmiichooto.” 19 Kumwooy :Yēesu kule kōōbuur :biiko yoo bo saatyeet. Nto miitē yoo kunam mukaati-inekēy muut āk burburiinēkēy āyēēng' ankukas barak kubirchi Yēyiin kōōnkōy. Nto yityo kubcheyaabchey ānkōōkoochi rubiikyii kubchēchinoot biiko. 20 Kyoomiis :bichoo tukul kut kubiyoong'iis. Nto bēē kōōruruchoot :rubiik āmiik chēē /kikiituuchaat, kunyiy kērēboonik taman āk āyēēng'. 21 Biiko chēē kyaam āmiichu ku murēnik kisyēērōōk muut /kumānāākiyiitito chēēbyōōsōōk āk lēēkōōk.

*Kiwēēsyētēē :Yēesu bēēko barak
(Māārō 6:45-52; Yoowaana 6:15-21)*

22 Yoto bakeenke, kōōkiimchi :Yēesu rubiikyii kulaany mwēēnkēēt simkoonto kutākumii :inee kōō-āmiisē biiko. 23 Nto yu kāākōō-āmiis bichoo, kotooch nkityō leke-meet ake barak wokusaay. Kwiimēnē :kōōrēēt kutākumii :inee wōlooto nkityō. 24 Yoto tukul, kikiikuwo :mwēēnkēēt tōōliil kwēēn ānkimiitē kōōsooyēnē :wusōōnēēt. 25 Nto yu kāng'eēyēn :kōōrēēt, kuwēēsyētēē :Yēesu bēēko barak ākoy wōlēē kimii :rubiikyii. 26 Nto bēē kukas :rubiikyii kuwēēsyētoonunēē tōōliilēēt, kumuuyo miisin ānkumwooy kule, “Chii ēē, nto āyiin!” Kumwooyē kuu nyotoo kōōnchōōytōōs bakeenke nyēē kāākubōōtoon. 27 Yoto kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, “-Mōōmuuyē! Nto yu anii nyoo.” 28 Kukāsē :Bētērō kuu nyoo, kumwooyē kule, “Yoo inyiing' ii, Mokoryoontēēt, imwoowo awēēsyētēē bēēko barak ākoy wōloo imiitē.” 29 Kuwālchi :Yēesu Bētērō kule, “Chōō naas.” Kurēkunēē :Bētērō mwēēng' ankootaar bēēko barak ānkutākyyi keey Yēesu. 30 Yu kakas wusōōnēēt, kunyokoriit ānkutoow kuling'taat. Yoto kutooree kāānchōōyto kule, “Wōōy, ānkiisārwoo wē, Mokoryoontēēt!” 31 Kōōyokooyto :Yēesu awut ankunam

Bētērō. Nto tēē yoo kumwoochi kule, “So, ntēē iyābē kuu nyi? -Mēēkoosēēnoo keey?”
³² Nto yu kaakulaany :tukwaay mwēēng', kuteeman :wusōōnēēt. ³³ Kukutunkyi :biiko choo kimiitē mwēēng' Yēesu kumwooyē kule, “Kubooyiit man, inyiing' Lakwataab Yēyiin.”

*Kiisoob :Yēesu biikaab Keneesareet
 (Māarkō 6:53-56)*

³⁴ Nto yu kaakwaay, bokōōyyoonyēē yēē /kikēēkuurēē Keneesareet. ³⁵ Yu kēēnkēt :biikaab wōlooto kule ki Yēesu :nyooto, kukuurootēē biiko soong'wēk chēē ki laatoos. Kikiimutyi Yēesu biiko tukul chēē kimnyoontōōs. ³⁶ Kusoom :bichooto kimnyoontōōs Yēesu kule, “Ichām wēēch kēētiiny buch maaseekaab kotootookaab sireeng'uung'.” Kisob :chii ake tukul nyēē kitiiny maaseechaa.

15

*Tooytoochiintōōs :mākuutēkaab Yēyiin āk kiruutēkaab Farisaayeeek
 (Māarkō 7:1-13)*

¹ Nto mii bēsyēēt ake, kukwaanee *:Farisaayeeek alake āk kāānēētikaab kiruutēk Yēerusālēēm ankuteebee Yēesu kule, ² “Ām nee yu mārūbē :rubiikuuk ntāsimuutēkaab mbo kuuko? Ntēē -mēētāsiimē :icheek āwunnyēk nto āmiisyē?” ³ Kuwālchi :Yēesu kule, “Ntēē ōkwētyinē akweek mākuutēkaab Yēyiin ankoorub atēbuutēkaab mbo kuukoong'?”
⁴ Kimwooy oob :Yēyiin kule, ‘Iywey kōōn āk koomēt?† Chii nyoo chubē kwaan nto kaamet, kunyoolchinē :meet.’† ⁵ Nteenee ōmwooyē :akweek kule yoo kāmwoochi :chii kaamet nto kwaan kule, ‘Kiito ake tukul nyoo kātāākōōnook, kukyaasat kubo Yēyiin,’
⁶ nto yooto mēēbērē māchaktōōs kooywey sikiikyii. Ōmōōntooy :akweek kuu nyiitēnyi ng'ālyoontēetaab Yēyiin ankoorub atēbuutēkwook nkit. ⁷ Ōyēyē keey sōō kutyaa kule ōchurtootiin! Kibēēr :wōōrkooyoontō bo Yēyiin *Isaaya yoo kimwooyē kule:

⁸ ‘Kooniyitēēnoo :bichoo kuutuww,

āmāboontēēnoo moo.

⁹ Ānkoo kasaaya :bichoo, -māākāsyinē,

kuuyu chōōnēē :kāānēētiisyēēng'waa wōlēē mii :biich buch.’†”

*Nee :nyēē yēyē chiito kumātīlilit ām wōlēē mii :Yēyiin?
 (Māarkō 7:14-23)*

¹⁰ Nto miitē yoo, kumwoochi :Yēesu biiko kuyisiyee keey inee nto yityo kumwoochi kule, “Okas baa ng'ālyoontooni: ¹¹ Mēēbērē kiyēē iwutē kuutiitaab chii :nyēē yēyē chiichoo kumātīlilit, nteenee nyēē yēyē kumātīlilit ku kiyoo chōōnēē kuutiinyii.”

¹² Yu keewaany :Yēesu kumwooy kuu nyooto, kōōnookyi :rubiikyii, ānkumwoochi kule, “‘Kēēnkēt :inyiing' kule kāng'woonchi *Farisaayeeek :ng'aleechaa 'kēēmwooyē?’”
¹³ Kuwālchi :Yēesu kule, “+/Makeeng'eeyta keet ake tukul nyēē kimāchoonē :Baaba nyoo mii kibkōōnkōy. ¹⁴ Kunyi -mooyiimee keey :akweek Farisaayeechaa. Kōryootiin :bichoo. Nto yoo kēēntōōchi :cheebkoraatyaanteet ake ake, kōōsuuchinē :tukwaay ng'wēēn.”

¹⁵ Yooto kumwooy :Bētērō kule, “Iboorwēēch ng'aleechaa bo tiliilinto.” ¹⁶ Kuwālchi :Yēesu kule, “So, ākoo mānōōnkēt kura? ¹⁷ -Mōōnkēt :akweek kule kiy ake tukul nyoo wēētēē kuut kuwēētii moo ānkuwokuwo saang'? ¹⁸ Nto ng'aleek choo kwoonēē kuut kukwoonēē :choo mēt ānku chooto chēē yēyē chiito kumātīlilit. ¹⁹ Kiyēē chōōnēē mēt ku kāāsōōtēywēēk chēē miyootēch kuu chēbo rumiisyēēt, martaayeeet, sikorna-teet, chōōrsēēt, mōlōlchinooyēētaab ng'al āk ng'ōōmsēēt. ²⁰ Tukuuk chooto chēē yēyē

chiito kumātililiit. Nteenee yoo koomiis :chiito kumaneentasiim āwut, māyēyē :yooto kumātililiit :chiichoo ām wōlēē mii :Yēyiin.”

*Kiyētyēchi :Yēesu cheebyoosya nyēē kimā Cheebyuutayaa
(Māarkō 7:24-30)*

²¹ Yu kang'eetee :Yēesu yooto ākoo rubiikyii, kuwo ākoy kōōrēētaab kiriinkēētaab Tiirō āk Sitōōn. ²² Yooto kuchōōnchi :cheebyoosyeet ake nyēē kimā Cheebyuutayaa. Kibōloobōl kumwooyē kule, “Mokoryoontēēt, *Mōchōkōrēētaab Tāwuti, ankiiriireenaa! Mii kōōyiyimē chēēbnyuu :tāmirmiryēēt nyēē miyaat.”

²³ Mānāwālchi :Yēesu cheebyoosyaanaa ng'ālyoo ām baanaa. Yooto kubēēchi :rubiik Yēesu ankusaaysaay kule, “Mwoochi, naas, kuwēēchi keey ntēē kābōloobōloot kuu nyi.”

²⁴ Kuwālchi :Yēesu cheebyoosyaanaa kule, “Cheebyoos, /kikiyookwoo anii baateey wōlēē miitē :biikaab *Isrāyēēl choo kēēchiir chēē kiikubootyo.” ²⁵ Kōōnookyi :cheebyoosyeet Yēesu, kukutunyēē taayeenyii ānkumwoochi kule, “Ānkiyētyēēchoo oō, Mokoryoontēēt!” ²⁶ Kulēēnchi :Yēesu, “Makaraam /kiinēm āmnyoontēētaab lēēkōōk /ānkēēmētyi ng'ōōkin.” ²⁷ Kuwālchi :cheebyoosyaanaa kule, “Wuu nyooto sinee oō, Mokoryoontēēt, ntēē āmē mbo :ng'ōōkin seeserik yoo āmiisyē :biikwaa.” ²⁸ Yu kāmwooy :cheebyoosyaanaa kuu nyooto, kuwālchi :Yēesu kule, “Cheebyoos, kuuyu 'ikoosēnoo keey miisin, /kāākēēchāmuung' kuu wōloo 'kēēmāktooy.” Kumwooyē :Yēesu kuu nyooto kusobē bakeenke :chēēbtaab cheebyoosyaanaa.

*Kiisooob :Yēesu biich chēē chaang' chēē kimā Yuutayeeek
(Māarkō 7:31-37)*

²⁹ Nto tēē yoo kung'eetee :Yēesu yooto kumur sakaramteetaab Tōōliilēētaab Kalilaaya, kiitooch yēē tōrōōr ānkōōbuur ng'wēny sukōōnēētiis. ³⁰ /Kikiimutyi biiko chēē chunku-tootiin, chēē kōryootiin, chēē sōnkōchootiin, chēē kirātākiis :ng'ēlyēēbik āk alak chēē chaang' /ānkiikoochi taayeetaab Yēesu. Kōōsoob :Yēesu bichooto tukul. ³¹ Yu kakas :biiko kung'āloolē :choo kikirātākiis :ng'ēlyēēbik, kāsobcho :choo kisōnkōchootiin, kubeesyet :choo kichunkutootiin ankukasta :choo kikōryootiin, koolat ānkusilto Yēyiintēētaab *Isrāyēēl.

*Kibay :Yēesu biiko chēē kikēētyēē kisyēērōōk ang'wan
(Māarkō 8:1-10)*

³² Nto miitē yoo kukuur :Yēesu rubiikyii ānkumwoochi kule, “Ntēē kaariiree bichu. Kōōkiibuurtē keey bēsyoōsyēk sōmōk āmāmii :kiyēē āmē! Mēēbērē +māāmwoochi kuba kumanaa-am kiy kuuyu imuuchē kōōmiistoochi :kēmēwuut kēēltaab too.”

³³ Kuwāl :rubiikyii kule, “Nto wōlēē sikeenyoorte āmit chēē yēmē biich chēē tēē chu ām suurkwēēnooni ku ānō?” ³⁴ Kuteebee :Yēesu kule, “Oboontē mukaatiinek ata?” Kuwālchi :rubiik kule, “Kēēboontē tisab āk *burburiinēk chēē ng'ēri.”

³⁵ Yooto, kumwoochi biiko kōōbuur ng'wēny nyēē katet keey. ³⁶ Nto tēē yoo kunam mukaatiinechaa tisab āk burburiinēk, nto yu kāākubirchi Yēyiin kōōnkōy, kubcheyaabchey ānkōōkoochi rubiik kubchēchinoot biiko. ³⁷ Kwoomiis :biiko tukul kut kubiyooong'iis. Nto yu kēeruruuchoot :rubiik āmiik chēē king'ēt, koonyiit kērēboonik tisab. ³⁸ Nto laatitaab biiko chēē kyoomiis, ki kisyēērōōk ang'wan /kumānāākiyiitito chēēbyōōsōōk āk lēēkōōk.

³⁹ Nto mii yoo nanyuun, kōō-āmiis :Yēesu biiko kubēēchi keey ankulaany :inee mwēēnkēēt ākoo rubiikyii ānkuwo ākoy saang'ta ake nyēē /kikēēkuurēē Makataan.

16

*Kitay :Farisaayeeek kōōyēnchi Yēesu
(Māarkō 8:11-13; Luuka 12:54-56; 11:29)*

¹ Nto miitē bēsyēēt ake, kukwoonchi *Farisaayeek ākoo *Satukaayeek Yēesu kumāchē kutyem. Kimwoochi kuyēchi icheek kiy nyēbo kwōng'uut sukōōnkētēē kule boonto :inee kāāmuukēywēek chēē kwoonēē kibkōōnkōy. ² Nteenee kuwālchi :Yēesu kule, “Yoo imēnē, ōmwooyē :akweek kule, ‘Mākumusēs tuun :kōōrēēt, kuuyu arraa :wōliin bo barak.’ ³ Nto yoo bo kōrrōōn, ōmwooyē kule, ‘Yiiwoot ra, kuuyu kaarraniit :wōliin bo barak ānkutuuluunkēnoot.’ Ōnkētē :akweek kiyēē ibooru :wōliin bo barak yoo kaarraniit -āmōōnkētē kiyēē ibooru :ng'aleek chu ōkāsē kuyēyāktōs. ⁴ Biich chēē miyootēch choo kiikutēwēchākiis :chēē tēēbē /kēyēchi kiy nyēbo kwōng'uut. Ng'aleek baateey chēbo kwōng'uut chēē +/mākiiboorchī ku choo kibo Yoona.”

Yooto kubakaakta :Yēesu bichooto ānkuwētēē mwēēnkēēt āk rubiikyii.

*Ōriibēē keey kiyēē bāyēēnook :Farisaayeek āk *Satukaayeek
(Māārko 8:14-21)*

⁵ Nto yu kayit tōōliilēēt biitooniin, koosoot :rubiik kule kikiikuwuutyēē mukaatiinek. ⁶ Kumwoochi :Yēesu kule, “Ōriibēē keey kiyēē bāyēēnook :Farisaayeek āk *Satukaayeek.” ⁷ Kung'alaalee :rubiichoo ng'aleechaa ānkumwooy kule, “Kāmwooy kuu nyooto kuuyu manaakeenamaanu mukaatiinek.” ⁸ Nto yu kēēnkēt :Yēesu kiyēē king'ālōolēē :rubiikyii, kuteebēē kule, “-Mōōkoosēēnoo keey kāroomin? Ām nee yu ōmiitē ōmwooyē kule manoonamaanu mukaatiinek? ⁹ Mānōōnkēt kiy ākoy kura? -Mōōsōōtē mukaatiinechaa ki muut choo kyoomē :biiko kisyēērōōk muutu āk kaatuukanik choo kyōōruruuchē kunyiy kērēboonichoo? ¹⁰ Nto mbo naas mukaatiinechaa ko tisab choo kwoomē :biiko kisyēērōōk ang'wanu āk kaatuukanik choo kwōōruruuchē kunyiy kērēboonichoo? ¹¹ Ām nee simōōnkēt kule kāmāāng'ālōolwook kurubta keey āmiik? !Kāmwoowook, ōriibēē keey kiyēē bāyēēnook :Farisaayeek chaa āk Satukaayeek chaa!” ¹² Yooto nanyuun, kōōnkēt :rubiichoo kule mēēbērē kimwoochinē icheek :Yēesu kuriibēē keey āmiik nteenee kimwoochinē kuriibēē keey kāānēētutēkaab Farisaayeek āk chēbo *Satukaayeek.

*King'oonkyi :Yēyiin Bētērō kule ki ng'oo :Yēesu
(Māārko 8:27-30; Luuka 9:18-21)*

¹³ Yu kāwokuyit :Yēesu ākoo rubiik rōōrōōkēētaab *kiriinkēētaab Kayisareeya Filiibi, kuteebēē rubiikyii kule, “Mwooyē :biiko kule *Wēritaab Chii, ku ng'oo?” ¹⁴ Kuwālchi :rubiik kule, “Mwooyē :alake kule inyīing' Bātīsāniintēēt Yoowaana, kubērē :alake *Eliiya, nto alak kumwooyē kule Cheremnyaa nto ku ake ām *wōōrkooyikaab Yēyiin nyēē kaakung'eetee *kāābkwoombiich.” ¹⁵ Kulēēnchi Yēesu, “Nto akweek, ōbērē anii ku ng'oo?” ¹⁶ Kumwooy :Simōōni Bētērō kule, “Inyīing' *Kāārārookiintēēt, Lakwataab Yēyiin.”

¹⁷ Yooto kumwooy :Yēesu kule, “Simōōni araab Yoona, ibēruuroot. Mā chii :nyēē kāng'oong'uung' ng'aleechu, nteenee Baaba anii nyoo miitē kibkōōnkōy. ¹⁸ Kunyi, +māākuuriing' kule Bētērō* ānku +māātēēkyi kitawaani kōōnyuu nyēē -mēēbēlē :Buunyoontēēt. ¹⁹ +Māākōōniing' kāāmuukēywēek chēbo Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Kiy ake tukul nyēē ikērē ām kōōrooni, +/makeeker ām kibkōōnkōy. Nto nyēē iyootē ām kōōrooni, +/makeeyaāt ām kibkōōnkōy.” ²⁰ Yu keewaany :Yēesu kumwooy kuu nyooto, kōōkiimchi rubiikyii masimkumwaaytaāt kule inee :Kāārārookiintēēt.

*King'alaalee :Yēesu meenyii āk ng'eeteenyii bo meet
(Māārko 8:31-33; Luuka 9:22)*

²¹ Kuchakee yooto kuwo taay kutoow :Yēesu kumwoochinē rubiikyii kule ākoy kuwo :inee Yēērusālēēm ānkubuntēē nyāliluutēk chēē chaang' ām āwunnyēkaab booyik, mbo

16:4 Mat. 12:38; Luuka 11:16; Yoowa. 6:30   **16:6** Luuka 12:1   **16:8** Mat. 14:31   **16:9** Māārko 6:52   **16:9** Mat. 14:20   **16:10** Mat. 15:37   **16:14** Mat. 14:2; 17:10-13; 21:11   **16:16** Mat. 4:3; 14:33; Yoowa. 6:69; Yēyuut. 14:15   * **16:18** Ibooru :kaaynaani kule kitaweet.   **16:18** Luuka 22:32; Yoowa. 1:42; 21:15-17; Kala. 2:6-9; Ēfēēs. 2:20   **16:19** Mat. 18:18; Luuka 11:52; Yoowa. 20:23   **16:20** Māārko 8:30; 9:9

*kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāānēētikaab kiruutēk. Kimwooy mbo subak kule ākoy / keebakach inee nto miitē bēsyēētaab sōmōk /kiing'eetee meet.

²² Yooto kuwēeto :Bētērō Yēesu komos ānkumwoochi kule, “Acha oō, Mokoryoontēēt! Mēerook kuyēyākiis :ng'ala chēē wuu choo ām wōlēē imiitē!”

²³ Yooto kōōtuukyi Bētērō batay ānkumwoochi kule, “Sateenaa keey wē, Syeetaani! -Mēēyēku kāānakuut ām wōlēē āmiitē. 'Isōōtē kuu wōlēē isōōtitooy :biiko, āmēēbērē kuu wōloo māktōoy :Yēyiin.”

*Wuuyinto nyēē buntēē :rubiintēētaab Yēesu
(Māārkō 8:34—9:1; Luuka 9:23-27)*

²⁴ Nto tēē yoo kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Chii ake tukul nyoo mächē kurub ng'aleekyuu, kutay kiyēē mächē :mooyēēnyii amanyokoriit meet.† Yoo kaakucham kuyey kuu nyooto, kuruba. ²⁵ Nyoo kāyēētyi keey soboontaab kōōrooni, mākōōboot soboonnyii bo kibchuulyo. Nto nyoo kēēkooyto soboonnyii ām kōōrooni kubo anii, mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo. ²⁶ Kāroomnyo nee nyēē nyōōru :chii yoo kēētukuulchi keey tukuukaab kōōrooni ānkōōboot soboonnyii bo kibchuulyo? Nto kiy nee nyēē imuuchē :chii kuwalee soboonoto? ²⁷ Āmiitē :anii, *Wēritaab Chii wāāchōōnii ām Lēbkēēyyēētaab Baaba āk malayikaanikyii, ānkuchāyēchi chii ake tukul kurubta keey kiyēē kiikuyey. ²⁸ !Kāāmwoowook, mii :biiko alake yu chēē mābēku kumanaakas Wēritaab Chii kuyibu bāytooyiisyēēnyii.”

17

*Kiweek :eertaab Yēesu
(Māārkō 9:2-8; Luuka 9:28-36)*

¹ Nto yu kakeeyta :bēsyōōsyēk lo, kulaang'ta :Yēesu ākoy tulwēēt ake barak, kuboon-tootē keey Bētērō, Yāākōbō āk Yoowaana ng'eetaabkaametiitaab Yāākōbō. ² Kumiitē wōlooto, kuweek :eertaab Yēesu kukāsē rubiik, koolekecheech kuu asiista. Kileelakiitu :nkicheek sirookyii kule mang'! ³ Yooto kukas :rubiichoo *Muusa āk *Eliiya kwoomē lōkōōy āk Yēesu. ⁴ Kulēēnchi :Bētērō Yēesu, “Mokoryoontēēt, karaam nyēē tyaa kēēmiitē yuutēyu. Kany ateech kēryōōnik sōmōk, nyeeng'uung', nyēbo Muusa ākoo nyēbo *Eliiya.”

⁵ Kutākung'aloolē :Bētērō, kuchō :boolteet nyēē ki lebkeey miisin ankoolaambuuch icheek ānkuchōōnēē :kuutiit booltaanaata kumwooyē kule, “Lakwanyuu :nyi nyēē āchāmē ānkāāng'ērēkyinē. Kunyoo, okāsyinē kiyēē mwooyē.”

⁶ Yu kakas :rubiichoo kuutiinaa, kumuuyo ānkōōbutyi ng'wēny kukubuy kuut. ⁷ Kuwo :Yēesu yooto ankutabtab icheek kumwoochinē kule, “-Mōōmuuyē, ōng'eētyē.” ⁸ Nto yu kēētōrōōr :rubiichoo mētēwook, māmiitē :chii ake tukul nteenee Yēesu nkit.

⁹ Yu kimii kurēkunēē lekem, kōōkiimchi :Yēesu rubiichoo kule, “-Mōōmwoochi chii kiyēē kookas, ākoy yoo /kaakiing'eetee *Wēritaab Chii meet.”

*Kiineet :Yēesu wōlēē kiwuu :chōōnēētaab *Eliiya
(Māārkō 9:11-13)*

¹⁰ Kuteebēē :mbo Bētērō Yēesu kule, “Ām nee naas, sukumwooyē :kāānēētikaab kiruutēk kule mächāktōōs kōōyēēw *Eliiya kurook, nto chōōnii *Kāārārookiintēēt?”

¹¹ Kuwālchi :Yēesu kule, “Mwooyē :bichoo man. Intōōwu :Eliiya sukukaramiit :kiy ake tukul. ¹² !Kāāmwoowook, kiikuchō Eliiya ānkimēēnkētē :bichoo, nteenee kiyeyee kiy ake tukul nyēē kimächē. Nto ām kēēlto nyēē wuu nyooto, makunyalil *Wēritaab Chii

† **16:24** Yoo /kākēēwēkyiin yuutēyu ng'alyoo āk ng'alyoo kumwooyē kule 'ankunam murtooywoontēēnyii'. Ām bēsyōōsyēchooto, ki yoo kanamaat :chiito murtooywoontēēt kōōbooru kule miitē /bokēēbākāchē. **16:24** Mat. 10:38-39; Luuka 14:27; 1Bēt. 2:21 **16:25** Luuka 17:33; Yoowa. 12:25 **16:27** Tyēēn. 62:12; Cherem. 17:10; Mat. 13:41-42; 25:31-46; Yoowa. 5:29; Room. 2:6; Ng'oong'. 22:12 **17:1** Mat. 26:37; Māārkō 5:37; 13:3 **17:5** Kiruu. 18:15; Mat. 3:17 **17:8** 2Bēt. 1:16-18; Ng'oong'. 1:16 **17:11** Mal. 4:5-6; Mat. 16:14

ām āwunnyēkaab bichooto.” ¹³ Yooto nanyuun kōōnkēt :rubiichoo kule kimiitē :Yēesu kung'āloolēē Bātisāniintēēt Yoowaana.

*Imuuchāktōōs :kiy ake tukul ām chii nyoo ikoosēē keey Yēyiin
(Māārkō 9:14-29; Luuka 9:37-43a)*

¹⁴ Yu kāākurēk :Yēesu āk rubiichoo, kuba ākoy yoo kimiitē :rubiik chuut alake kuboonto keey biiko chēē kichoong'ēch chēē kikiikōōruruuch keey. Yooto, kuchō :chiito ake ānkukutunyēē taayeetaab Yēesu ¹⁵ ānkumwoochi kule, “Mokoryoontēēt, riiree wērinyyu nyēē boonto mēwuunkook. Iyīmē :bōōroo miisin kutōōrchinē kwaak mā nto ku bēēko. ¹⁶ Kāāmutyi rubiikuuk nteenee manaakoomuuch.”

¹⁷ Yooto kumwooy :Yēesu kule, “Kunuurēch sōō, :biiko alake nyēē tyaa. Nto yu manookaaseenaa keey! +Māābuurtook ākoy āyu? +Māāmuytoochook ākoy āyu? Omutwaa anii wēēroo.” ¹⁸ Kōōbēbēēto :Yēesu tāmirmiryoonoo miyaat kung'eetee wēēroo. Yooto, kusob :wēēroo bakeenke.

¹⁹ Nto miitē yoo kuboonto keey Yēesu āk rubiikyii, kuteebee :rubiik kule, “So, ām nee simakiimuuch :acheek tāmirmiryoonoo miyaat?” ²⁰ Kuwālchi :Yēesu kule, “Kuuyu -mōōkoosēēnoo keey kāroomin. Kāāmwoowook, nto oboontē kaakaaseet nyēē mining' nyēē tēē kēbuswoontēētaab *aritaaliit, nto ōmuuchē ōmwoochi tulwooni kule, 'Ng'eetee yu ānkiwē yuun' kung'eētē. Māmii :kiy nyēē ibēlook. ²¹ Mēēmuuchāktōōs :tāmirmiryēēt nyēē wuu nyooto, yoo manoosaay ānkōōkir āmiisyēēt.”*

*King'alaalee :Yēesu subak meenyii āk ng'eeteetaab meet
(Māārkō 9:30-32; Luuka 9:43b-45)*

²² Nto yēē kimiitē kubēesyētē :tukul ām Kalilaaya, kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Mii / bokiiyokochinē *Wēritaab Chii āwunnyēkaab biikaab kōōrooni. ²³ +/ Makeebakachaa nto miitē bēsyēētaab sōmōk /kiing'eeteenaa meet.” Kiyey :yooto kwoorookēniis :rubiik miisin.

Kikweyta :Yēesu syuuruutaab Kōōtaab Yēyiin

²⁴ Yu kayit :Yēesu āk rubiikyii Kaabernaam, kukwa :kāāruruukikaab *syuuruutaab *Kōōtaab Yēyiin ankuteebee Bētērō kule, “Mākwēyē :kāānēētiintēēng'woong' syuuruut nyēbo Kōōtaab Yēyiin?” ²⁵ Kuwālchi :Bētērō kule, “Kwēyē.” Kuwo :Bētērō kō, nto baanta nyooto māchē kung'alaal, kumwoochi :Yēesu kule, “Ikāsē :inyiing' kule nee ōō, Simōōni? Ng'oo :nyēē kwēchinē bāytooyikaab kōōrooni syuuruut? Lōkōkwaa nto biiko alak?” ²⁶ Kuwālchi :Bētērō kule, “Kwēchinē :biiko alake.” Kumwoochi :Yēesu kule, “Ākoo tookunoot kule mākwēyē kiy :lēēkōōy. ²⁷ Nteenee yoo simākēēkustoochi bichu, iwē ākoy tōōliil ānkiwiirchi ntawaaniit bēēko. Nto *burburyoontēēt nyoo bo taayta inam, ing'aany kuutiinyii. +Meenyoorthe āriit beesyaanteet nyēē yēmē kukweytee :biiko āyēēnku syuuruut. Iyibchi bichoo kubo syuuruut nyeenyuu ākoo nyeeng'uung'.”

18

Ng'oo :nyēē wōō?

(Māārkō 9:33-37; Luuka 9:46-48)

¹ Nto mii bēsyēēt ake, kuteebee :rubiik Yēesu kule, “Ng'oo :nyēē wōō ām bāytooyiisyēētaab Yēyiin?” ² Kukuur :Yēesu leekwa nyēē mining' kōōyyoong'to keey rubiik ³ ānkulē, “!Kāāmwoowook, yoo kamooweeke ōbuur kuu wōloo wuunto :lēēkōōy chēē minkēēch, mākoy kōōwut :chii ām akweek bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ⁴ Kunyi, nyoo yibē keey ng'wēny kuu leekwa, ku wōō :nyooto miisin ām bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ⁵ Nto nyoo tōrōōchē chii nyēē wuu lakwani ām kaayneenyuu, kukaakutoroochaa anii.

17:13 Mat. 11:14   **17:20** Mat. 13:31; 14:31; 21:21   * **17:21** Mātinyē :siruutēk alake kērywoontēētaab 21.   **17:23** Mat. 28:6; Māārkō 8:31   **17:24** Chuy. 30:13-14   **18:1** Luuka 22:24   **18:3** Mat. 19:14   **18:4** Mat. 23:12   **18:5** Mat. 10:40

*Ōriibēē keey kentaayeet
(Māārko 9:42-48; Luuka 17:1-2)*

⁶ Chii nyoo kaken ake nyēē takukuskus ām kāāyēnēēt, kumisyinē /kēērātyi rwaa nyēē wōō kaat /ānkēētōōrchi araaray kuling'ta. ⁷ Tyaa sōō :ng'wooninto nyēē mākunyōōr :biiko choo kēntooy biich. Mii :biiko chēē makuken biiko alak kutaya, nteenee mākung'woonchi sōō kule nee chiichoo kēnē ake.

⁸ Yoo kēēsākyiing' :āwung'uung' nto kereenkeeng'uung' itayaa, itilte! Kaykay inyōōru *soboontaab kibchuulyo iboontē āwut akeenke nto ku kereeng' akeenke kusiir iboontē āwunnyēk tukwaay nto ku kērēēnkōōk tukwaay /ānkēētōōrchiing' wōlēē bo maataab kibchuulyo. ⁹ Yoo kēēsākyiing' koong'uung' itayaa, ilōōtu! Kaykay inyōōru *soboontaab kibchuulyo iyuu kimekoong'nyaa kusiir iboontē koonyek tukwaay /ānkēētōōrchiing' wōlēē bo maataab kibchuulyo.”

*Māmāchē :Yēyiin kubot :chii ake tukul
(Luuka 15:3-7)*

¹⁰ Kitas taay :Yēēsu kumwoochi rubiikyii kule, “Ōriibē keey! -Mōōmōōntooy ake tukul ām chu tākung'ārng'ār. Kubooyiit man, tinyē :icheek malayikaanikwaa chēē boonto keey Baaba ām kibkōōnkōy ākookoy.* ¹² Yoo boonto :chii kēēchiirēkyii bokol ānkubot :akeenke ii, kuyēyē kule nee? Bākooktooy oob chuut tāmānwookik sokool āk sokool ankuwokucheeng'aat nyoo kābotē? ¹³ Kubooyiit man, ng'ērēchē miisin kubo nyooto akeenke kusiir chuut alak. ¹⁴ Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, māchāmē :kōōn nyoo mii kibkōōnkōy kubot mbo :akeenke ām bichooto tākung'ārng'ār.”

*Choolwookātēēt ākoo nyooyeetaab kaat
(Luuka 17:3-4; Mataayo 16:19)*

¹⁵ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, “Yoo kāchoolwookēnchiing' :ng'eetaabkoomēt iwēētē komos ānkuwēēboorchi lēēluutyēēnyii. Nto yoo kākāsung', 'kukēēyisu inee. ¹⁶ Nteenee yoo kāmākāsung', iwēētē keey chiito ake nto ku biich āyēēng', sukumiitē :biiko āyēēnku nto sōmōku :chēē chāmchiintōōs kule wuu nyooto /sikiitiil ng'alyoo. ¹⁷ Nto yoo kāmākāsyi bichoo, ōmwoochi booyikaab kanisa ng'aleek tukul. Nto yoo kāmākāsyi booyichoo, ōyib inee kuu wōloo /kēēyibtooy chii nyoo -mēēnkētē Yēyiin nto kuu kāāruruukiintēētaab *syuuruut.”

¹⁸ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, “Kiy ake tukul nyēē ōkērē ām kōōrooni, +/makeeker ām kibkōōnkōy. Nto kiyēē ōyootē ām kōōrooni, +/makeeyaata ām kibkōōnkōy.

¹⁹ Āmwoook subak kule, yoo kākāsyyiin :biiko āyēēnku ām kōōrooni yoo sooyē kumāchē kiito ake, kuyēchinē :Baaba nyoo mii kibkōōnkōy kuu wōlēē kāmāktooy. ²⁰ Yoo kātuuyo :biiko āyēēnku nto ku sōmōk kuyēyiisyēē kaayneenyuu, āboontē keey āk icheek.”

/Kēēnyōōchinē keey kaat

²¹ Nto miitē yoo kuteebēē :Bētērō Yēēsu kule, “Mokoryoontēēt, mākāktōōs ānyōōchi kaat ng'eetaabiya areet ata yoo kāchoolwookēnchoo? Ara, ākoy areet tisab?” ²² Kukētyi :Yēēsu kule, “-Mēēnyōōchinē kaat areet tisab baateey, nteenee kunyil tāmānwookik tisab āk tisab.”

²³ Yooto kumwooy :Yēēsu kule, “Wuu nyi :bāytooyiisyēētaab Yēyiin: Kimwoochi :bāytooyiintēēt wootwookikyii kukwa /bokeeng'alaalee wōlēē kiwuu :yiisyōōnuutēkwaa. ²⁴ Kiboonto :wootwookiintēēt nyēē kibo taay bēsēnto nyēē wōō miisin.† ²⁵ Nto kuuyu ki wōō :bēsēnoo nyēē kimēēmuuchē kuyaakta, kumwooy :mokoryoontēēt kule /kyaalta

18:9 Mat. 5:29-30 * **18:10** Tinyē :siruutēk alake kērēywoontēētaab 11: Kichōōnii :Wēritaab Chii chokōōrāroochē choo kiikubootyo. **18:14** Yoowa. 10:11-15 **18:14** Luuka 3:6; Room. 15:16; Ibu. 5:9; 2Bēt. 3:9 **18:15** Laawi. 19:17; Kala. 6:1 **18:16** Kiruu. 19:15; Yoowa. 8:17; 2Kōōr. 13:1; 1Tēm. 5:19; Ibu. 10:28 **18:17** Room. 16:17; 1Kōōr. 6:1-6; 2Kōōr. 6:17; Tiitō 3:9-11 **18:18** Mat. 16:19; Yoowa. 20:23 **18:19** Mat. 7:7 **18:22** Toowu. 4:24 **18:23** Mat. 25:19 † **18:24** Kiyēmē :beesaanichu kwaal tuuka kisyēērōōk konom.

wootwookiintonoo āk kanyii tukul kunam wōlēē mii :cheebyoosyeenyii, lōkōkyii āk kiy ake tukul nyēē kiboonto /keeyaaktee bēsēnooto. ²⁶ Kukutunyēē :wootwookiintonoo taayeetaab mokoryoontēenyii ankuriiree keey kule, ‘Lēyyē, mokoryoontēēt, tēēkōōnoo sōō bārooyinto sāāyookuung' bēsēng'uung' tukul.’ ²⁷ Kuriiree :mokoryoontoonoo chiichoo ānkōōmiisiyi bēsēnooto kootyaaktaayakay.

²⁸ Nto yu chuytooy :wootwookiintonoo saang' kutuuyēē wootwookiintēēt nyiin ake. Kiboonto :nyoo bēsēntaab nyiitēnyi nyēē mābo laat.† Yooto kutēryēkyinē nyiin kumāchē kookeet ānkubērē, ‘Yookwoo bēsēnyuu!’ ²⁹ Kukutuny :nyiin ankusaaysaay murēētkēy kule, ‘Murooni, tēēkōōnoo bārooyinto ēē, wē, sāāyookuung' bēsēng'uung’.’ ³⁰ Nteenee kitāyiis :chiichoo ānkukwēr nyiin ākoy kōōk wokurat ākoy bēsyeēt nyēē kayaaktee bēsēnoo! ³¹ Nto yu kakas :wootwookik chuut alake kiyēē kayeyakay, kunērēēkiis miisin ānkubokumwoochi mokoryoontēēng'waa kiyēē kiyeyakay.

³² Yu kakas :mokoryoontēēt ng'aleechaa, kukuur wootwookiintonoo ānkumwoochi kule, ‘Iyēku sikoran. Yu kwēēriirēē keey :inyiing' āmiisuung' anii bēsēnoo kwēēboontē tukul. ³³ So, kwaaming' :nee simeeriiree :nkinyiing' wootwookiintēēt nyiin ake?’

³⁴ Kinyēēr :mokoryoontoonoo ankunam chiichoo kukerta kō kung'woonchi ākoy kuyaakta bēsēntaab biich tukul.

³⁵ Kunyi, mākuyēwook :Baaba nyoo mii kibkōōnkōy kuu nyooto yoo -mōōnyōōchinē keey kaat.”

19

Kiineet :Yēesu kule miyaat :bareetaab kooyēy

(Māārko 10:1-12)

¹ Yu keewaany :Yēesu kumwooy ng'aleechaa, kung'eetee Kalilaaya ānkutākyi keey yēēmēetaab Yuuteeya. Kisyēbunēē biitēetaab koong'asiis nyēbo āynēetaab Yoortaan.

² Kurub ām wōlooto :biiko chēē chaang' ānkōōsoob choo kimnyoontōōs.

³ Nto tēē yoo, kukwoonchi *:Farisaayeek alake Yēesu kumāchē kutyem, ankuteebee kule, “Chām wēēch :kiruutēk kukwet :chii koorkēenyii kubo ng'alyoo ake tukul?”

⁴ Kuwālchi :Yēesu kule, “Manoosuman :akweek siruutēk yoo mwooyē kule, yu kitoowu :Yēyiin kuyēyē kōōrēēt, ‘Kiyey murēn āk koorko,’† ⁵ ānkumwooy kule, ‘Kiyooto nyēē yēyē murēn kung'eetee kōōtaab kwaan āk kaamet ankoomut koorkēenyii ānkunoomnyo :tukwaay kuyēk kiy akeenke.’† ⁶ Mēēbērē tāku biich āyēēng', nteenee kāākuyēk kiy akeenke. Kunyoo -mēēbēēsyo :chii kiyēē kiikōōnoomnyo :Yēyiin.”

⁷ Kuteeb subak :Farisaayeechaa kule, “Ām nee sukumwooy *:Muusa kule, kusirchinē :saanteet koorkēēt barweet nyēē bārēē kooyēyto nto kwētē koorkēēt?” ⁸ Kukētyi :Yēesu kule, “Kichāmwook akweek :Muusa ōkwētē kooruukwook kuuyu wuuyēch :mukulēywēkwook. Nteenee kimāwuu nyoo yu kibo taay. ⁹ !Kāāmwoowook, chii nyoo kwētē koorkēenyii ām ng'aleek chēē māmāmē keey āk martaayeet, ānkulē keemut koorkēēt ake, kukaakumarta :chiichoo.”

¹⁰ Yooto kumwoochi :rubiik Yēesu kule, “Yoo ākoo wuu chu :ng'aleek ām wōlēē miitē :murēno āk koorkēenyii kukaykay kumēēmutiis :chii.” ¹¹ Kuwālchi :Yēesu rubiikyii kule, “-Mēēmuuchē :chii ake tukul kucham ng'aleechu, nteenee choo kiikung'oonkyi :Yēyiin. ¹² Choong'ēch :ng'aleek chēē yēyē biiko kumākēēsyo. Miitē :alake chēē /kikēēsichē kumēēmuuchē kusich, kukilātē alak :biiko nto alak, kitay kēēsyēēt kubo bāytooyiisyēetaab Yēyiin. Nyoo imuuchē kucham, kucham.”

18:27 Luuka 7:42 † **18:28** Kiyēmē keey :bēsēnoo āk tuch āyēēng' baateey. **18:33** Mat. 5:7 **18:34** Mat. 5:26
18:35 Mat. 6:14-15; Ēfēēs. 4:32; Kolos. 3:13; Yāāk. 2:13 † **19:4** Toowu. 1:27 † **19:5** Toowu. 2:24 **19:5** Ēfēēs.
 5:31 **19:7** Kiruu. 24:1-4; Mat. 5:31 **19:9** Mat. 5:32; 1Kōōr. 7:10-11

Biiko chēē iwutē bāytooyiisyēētaab Yēyiin?
(Māarkō 10:13-16; Luuka 18:15-17)

¹³ Nto miitē yoo, /kiimutyi Yēesu lēekōōk kule kutiinyēē āwunnyēk kōōbēruur. Nteenee kiiburyoong'to :rubiikaab Yēesu bichoo. ¹⁴ Kumwoochi :Yēesu kule, “-Mooraany, nteenee ōbāroochi lōkōchu minkēēch kukwa wōlēē āmiitē, kuuyu biiko chēē wuu chuutēchu :chēē iwutē bāytooyiisyēētaab Yēyiin.” ¹⁵ Yooto, kōōbēruur lōkōchoo, nto yityo kuwēēchi keey.

Wuuy kōōwut :chii nyēē boonto bāytit Kaab Yēyiin
(Māarkō 10:17-27; Luuka 18:18-27)

¹⁶ Nto miitē bēsyēēt ake kuchō :chiito ake ankuteebee Yēesu kule, “Kāānēētiintēēt, nee :nyēē karaam nyēē māchāktōōs ayey sāānyōōru *soboontaab kibchuulyo?” ¹⁷ Kuwālchi :Yēesu kule, “Ām nee yu 'keetebeenaa kurubta keey kiy nyēē karaam? Yēyiin baateey :nyēē karaam. Nto yoo imāchē siiminy nyēē karaam, iriib kiruutēkaab Yēyiin.” ¹⁸ Kuteebee :chiichoo Yēesu kule, “Imwooyē kiruutēk nkōchō?” Kulēēnchi :Yēesu, “-Meebakach chii, -meemarte, -mēēchōōrsē, -mēērātyi chii ng'wiiynan, ¹⁹ iywey kōōn āk koomēt ankiicham laatyēeng'uung' kuu wōloo ichāmtooy keey.”† ²⁰ Kumwooy :chiichoo kule, “Ntēē ārubē kiruutēchu tukul. Ara nee nyēē taakustaat?” ²¹ Kuwālchi :Yēesu kule, “Yoo imāchē siichurte, wee-alte kiy ake tukul nyēē iboontē ānkiikoochi bānoonik kiyēē 'kēēnyōōru. Yoo 'keeyey kuu nyooto, irubwaa. +Mēēnyōōru bāytit nyēbo man ām Kaab Yēyiin.” ²² Yu kakas :chiichoo kuu nyoo, kusimikta nyēē kāng'woonchi, kuuyu ki wōo :bāytit nyēē kiboonto.

²³ Nto tēē yoo kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Wuuy sōō kule nee kucham :chiito nyēē boonto bāytit bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ²⁴ !Kāāmwoowook, nyumnyum kōōwut *:tembes koong'taab sintaaniit kusiir kōōwut :chii nyēē boonto bāytit Kaab Yēyiin.” ²⁵ Yu kakas :rubiik ng'aleechaa, kumuuyo miisin ānkumwooy kule, “Ara ng'oo, naas, :nyēē imuuchē /kiiraraach?” ²⁶ Yooto kōōrōōtoot :Yēesu rubiichoo ānkumwooy kule, “Mēēmuuchāktōōs :ng'aleechu ām wōlēē mii :chiito, nteenee imuuchāktōōs :kiy tukul ām wōlēē mii :Yēyiin.”

Kiyēē nyōōru :biiko choo kaakurub Yēesu
(Māarkō 10:28-31; Luuka 18:28-30)

²⁷ Yooto, kumwooy :Bētērō kule, “Kēēnyōōru nee :acheek chu kookeebakaakte kiy ake tukul ankeerubiing'?” ²⁸ Kumwoochi :Yēesu kule, “!Kāāmwoowook, yoo bāytooyiisyē *:Wēritaab Chii āk Yēyiin ām kōōrēēt nyoo lēēl, +mōōbāytooyiisyē :akweek rubiikyuu tamanu āk āyēēng'. +Mōōtiilchinē ng'aleek ārootunwēēk taman āk āyēēng' chēbo Isrāyēēl. ²⁹ Nto chii ake tukul nyēē kaakubakaakta koorin nto mbo ng'eetaabkaamet nto mbo cheebkaamet nto kwaan nto kaamet nto lēekōōk nto ku mbareenik kubo anii, mākunyōōr tukuuchoo kunyil bokol nto miisin, mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo. ³⁰ Nteenee biiko choo yibē keey barak ām kōōrooni mākubooyiit lēt ām Kaab Yēyiin, nto choo yibē keey ng'wēny ām kōōrooni mākubooyiit taayta ām Kaab Yēyiin.”

20

Biikaab yiisyēēt ām mbareetaab musābiibuunēk

¹ Kitas taay :Yēesu kumwooy tyoonkōōchēēt ake kule, “Wuu nyi :bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Kimii :chiito ake nyēē kiboonto mbareenyii nyēbo *musābiibuunēk. Kimusta :chiichoo bēsyēēt ake kōōrōōn wokucheeng' biiko chēē kāyēchi yiisyēēt ām mbaraanaa. ² Yooto kukāsyiin :chiichoo āk biikaab yiisyēēt kule mākukwēchi bichooto beesaanik chēē /kikēyēyiisyēē ām bēsyēēt akeenke. Yooto nanyuun kukwēr bichoo mbareen.

19:14 Mat. 18:3 † **19:19** Chuytaayeet 20:12-16; Kiruutēk 5:16-20; Laawiik 19:18 **19:19** Chuy. 20:12-16; Laawi. 19:18 **19:19** Māarkō 12:31 **19:21** Mat. 8:21-22; Luuka 12:33 **19:22** Tyēēn. 62:10 **19:26** Toowu. 18:14; Āyub 42:2; Cherem. 32:17; Luuka 1:37; 18:27 **19:28** Mat. 25:31; Luuka 22:30; 1Kōōr. 6:2; Ng'oong'. 3:21 **19:29** Mat. 6:33; 10:37; 25:46 **19:30** Mat. 20:16

³ Nto yēē ki āsiiswēk sōmōk chēbo kōrrōōn, kuwo :chiichoo wōlēē kiiruruukyine keey :biiko kumāchē yiisyēēt. ⁴ Kumwoochi chiichoo bichoo kule, ‘Obe :nkakweek bōōyēyiisyē mbareng’waanii, sāākwēwook kiyēē yemaat.’ ⁵ Kuba :bichoo.

Kiyyeey :chiichoo yotoo āsiiswēk chēē kimāchē kuyitē lo āk yēē kimii āsiiswēk sokool wokukwēr biiko alak. ⁶ Chokuwo subak yēē kimāchē kumii :asiista taman āk akeenke. Kunyōōr subak biiko alak chēē kimii kēēyyoong’iis. Kuteebee choo kule, ‘Ām nee yu sōōyyoonyēē :akweek yu kwiimēn?’ ⁷ Yotoo kuwāl :bichoo kule, ‘Kēēmiitē yu kuuyu māmii :chii nyēē kaakusireech kēēyēchi yiisyēēt.’ Kumwoochi :chiichoo bichoo kule, ‘Okwaa :nkakweek bōōyēyiisyē ām mbareng’waanii.’

⁸ Nto yu karakata :asiista, kumwoochi :chiichoo kibo mbaraanaa chiinyii nyēē kiyyoonkyinē yiisyēēt kule, ‘Kuur biikaab yiisyēēt tukul ānkiikwēchi beesaanikwaa choo kāyēyiisyēē. Itoowunēē choo /kākēēsirē lēt ankiitas taay ākoy choo /kākēēsirē taay.’

⁹ Yotoo nanyuun, kukwa :biikaab yiisyēēt choo /kikēēsirē asiistaab taman āk akeenke /ānkēēkwēchi beesaanik chēē /kikēēyēyiisyēē bēsyēēt akeenke. ¹⁰ Nto yu kakwa :choo /kikēēnyōōyēē /kēēsirē, kubērē tōōs +/mākēēkwēchi chēē chaang’ kusiir chuut, nteene /kikēēkwēchi icheek tukul beesaanik chēē /kikēēyēyiisyēē bēsyēēt akeenke. ¹¹ Kutoow :akeenke kuwookuutyēē chiitaab mbareet ¹² kumwoochinē kule, ‘So, ntēē kāyēyiis :bichu /kātākēēsirē asiista akeenke buch, ānkii-āyēēchēēnēēch acheek chu kakyamee keey yiisyēēt ānkēēyōōtu asiistaab bēēt?’

¹³ Kuwālchi :chiitaab mbareet chiichoo kule, ‘Lēyyē, tilyaani, nee :nyēē miyaat? Kākēēkāsyiinē oob kule +/mākēēkwēwuung’ beesaanik chēbo bēsyēēt akeenke? ¹⁴ Wēēchi keey! Kaacham ākwēchi chiito nyoo kākōōnii lēt beesaanik chēē tēē cheekuuk. ¹⁵ Ākoo -māāboontē :anii kāāmuukēywēēk ayeyee beesaanikyuu kiyēē āmāchē ayeyee? Nto katuuyiitiing’ keey :moo kubo mooyēēnyuu nyēē lēēl oō?’ ”

¹⁶ Yotoo kooteryeech :Yēēsu kule, “Nteenee biiko choo yibē keey ng’wēny mākubooyiit taayta, nto choo yibē keey barak mākubooyiit lēt.”

Nyēbo sōmōk kung’āloolēē :Yēēsu meenyii āk ng’eteenyii

(Māārkō 10:32-34; Luuka 18:31-34)

¹⁷ Nto yu kimiitē :Yēēsu kōōtōōchē Yēērusālēēm kuwēeto rubiikyii taman āk āyēēng’ komos ānkumwoochi kule, ¹⁸ “! Kookas, kēēmiitē kēēbēētii ākoy Yēērusālēēm. +/ Mābokiiyokoochi *Wēritaab Chii mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo kāānēētikaab kiruutēk. Makooruustaa /keebakachaa ¹⁹ ānkōōyokoochoo biikaab Rooma. Mākōōntosuuroo :choo ānkubirsēētoo kulālchoo ānkukwērtoochoo *murtooywoontēēt. Nto miitē bēsyēētaab sōmōk +/makiing’eteena meet.”

Wōō :ng’oo ām biikaab Kiriistō

(Māārkō 10:35-45; Luuka 22:24-27)

²⁰ Nto miitē yoo, kuchōōnto :cheebyoosyeetaab Sebetaayo wērikyii ānkukutunyēē taay-eetaab Yēēsu kumāchē kusoosoo. ²¹ Kuteebee :Yēēsu kule, “Imāchē nee?” Kuwāl :cheebyoosyaanaa kule, “Chāmwoo kōōbuurunēēniing’ :wērinyuu ake āwutaab taay kōōbuurunēē :ake āwutaab kaataam ām Bāytooyiisyēēng’uung’ nyoo chōōnii.” ²² Kumwoochi :Yēēsu kule, “-Mōōnkētē kiyēē oosomē. Ōmuuchē :akweek ocham ōbuntēē nyāliluutēk chēē +māānyōōru :anii?” Kuwālchi :bichoo Yēēsu kule, “Kiimuuchē.” ²³ Kumwoochi :Yēēsu kule, “+Mōōnyāliilchē sinee kuu anii, ānkoo kuwuu nyotoo, -māāboontē kāāmuukēywēēk ākōōnook ātēbto nyēbo āwutaab taay nto ku nyēbo kaataam. Baaba Yēyiin :nyēē yēytoochinē biiko bārooyinwēchoo.”

²⁴ Yu kakas :rubiik chuut alake tamanu ng’aleechaa, kunyēērchi murēchooto āyēēng’.

²⁵ Yotoo kukuur :Yēēsu rubiichoo tukul ānkumwoochi kule, “Ōnkētē kule bāytooyik chēē

mii kōōrooni kumāchē kōōboorchi biiko alak kule icheek :chēē bāytooyiisyē ānkuboonto kāāmuukēywēēk kubiir chuut. ²⁶ Nteenee -mookany kuwuuyiit nyooto ām wōlēē ōmiitē :akweek. Kunyoo yoo māchē :chii ām akweek kuyēk nyēē wōō, kumāchāktōōs kuyētyēēchinē chuut. ²⁷ Nto nyoo māchē kubāytooyiis, kumāchāktōōs kuyēchinē chuut yiisyēēt. ²⁸ Kyāāchōōnii *Wēritaab Chii sichāāyēchi biiko yiisyēēt, āmēēbērē kyāāchōōnii / subokēyēwoo. Kichāākooytē soboonnyuu sukusobcho :biiko chēē chaang'."

Kiisoob :Yēesu cheebkoraatiisyek āyēēng'

(Māārkō 10:46-52; Luuka 18:35-43)

²⁹ Nto yu ng'ēētēē :Yēesu Yēērikō ākoo rubiikyii, kurub lēt :biiko chēē chaang'. ³⁰ Kimii :biiko alake āyēēnku chēē kikōryootiin kēēbuurēē kēēlto komos. Yu kēēnkēt kule ki Yēesu :nyi kimii kukēēytooy, kukuurchi barak kule, "Mōchōkōrēētaab Tāwuti, iriireeneech, ankiiriireeneech!" ³¹ Kōōburyoong'to :biiko kule, "Ōsiisyē!" Nteenee kukuurchi barak :bichoo miisin kule, "Mōchōkōrēētaab Tāwuti, ankiiriireeneech!" ³² Kōōyyo :Yēesu anku-teebee cheebkoraatiisyechara kule, "Ōmāchē āyēwook nee?" ³³ Kuwālchi kule, "Mokoryoontēēt, kēēmāchē keekaste." ³⁴ Kukāsyi :Yēesu bichoo kiisayta ānkutiiny koonyekwaa. Kukasta :bichoo areet akeenke ankurub Yēesu.

21

/Kikeetorooch Yēesu ām Yēērusālēēm kuu Bāytooyiin

(Māārkō 11:1-11; Luuka 19:28-38; Yoowaana 12:12-19)

¹ Nto yu kariikta :Yēesu āk rubiikyii saang'ta ake nyēē /kikēēkuurēē Beetfaaka ām Lekemeetaab *Musēytuuniinēk, ² kumwoochi rubiikyii āyēēng' kule, "Obe ākoy saang'iin. +Mābōōnyōōru sikiryo nyēē siirwaak nyēē boonto keey kaamet. Otyaach tukwaay ānkōōkwērwoo. ³ Nto yoo kateebenaak :chii ng'ālyoo, ōlēēnchi māchē :Mokoryoontēēt ānkumākukēt areet akeenke."

⁴ Kiityiich :ng'aleechu kiyoo kimwooyē *:wōōrkooyoontēēt ake kule,

⁵ "Ōmwoochi biikaab Yēērusālēēm kule.

Ong'nyoo bāytooyiintēēng'woong'.

Miitē kuchōōnii wōlēē ōmiitē.

Yiboot keey ng'wēny

ānkuchōōnēē sikiryo nyēē siirwaak."†

⁶ Yooto nanyuun kuba :rubiichoo āyēēnku ankubokuyey kuu yoo kimwoochinē :Yēesu.

⁷ Kibokootyaach ānkukwēr siirwaakaanaa bo sikiryo āk kaamet. Yu kayit, kwaalyaktee sikiroochoo tukwaay sirookwaa chēē /kiiliiktēē keey, nto tēē yoo kutēbēē :Yēesu nyoo ki siirwaak. ⁸ Yooto kōōyiitoochinoot :biiko chēē chaang' sirookwaa kēēltaab too, nto alak kubutoot sokēēkaab sōōsik kōōkoochinoot kēēlooto kōōboor koonyit. ⁹ Kityēēnchinootē barak :biiko chēē kimii taay āk chēē kimii lēt kumwooyē kule,

"Kutōōriit *:Mōchōkōrēētaab Tāwuti!

Ibēruuroot :nyi chōōnii ām kaayneetaab Yēyiin!

Kutōōriit :Yēyiin ām kibkōōnkōy!"†

¹⁰ Kuyitu Yēērusālēēm, kōōwāywooytōōs :biiko tukul ānkutēēbē kule, "So, ng'oo :nyi?"

¹¹ Kuwāl :bichoo kikwoontooy keey Yēesu kule, "Wōōrkooyoontēēt Yēesu :nyi, nyoo bo Nāāsārēēt ām Kalilaaya."

Nyēbo āyēēng' kukwētēē :Yēesu biiko biwuutaab Kōōtaab Yēyiin

(Māārkō 11:15-19; Luuka 19:45-46; Yoowaana 2:13-22)

20:27 Mat. 23:11   **20:31** Mat. 1:1; 9:27; 12:23; 15:22; 21:9, 15; 22:41-46; Māārkō 11:10; Luuka 1:32, 69; 2:11; Yoowa. 7:42; Ng'oong'. 5:5   **20:34** Mat. 9:27-30   † **21:5** Seka. 9:9   **21:5** Mat. 5:5   **21:8** 2Bāy. 9:13   † **21:9** Tyēēnwookik 118:26   **21:9** Mat. 20:30-31   **21:11** 1Bāy. 1:38-40   **21:11** Kiruu. 18:15; Mat. 16:14; 21:46; 26:68; Luuka 7:16; Yoowa. 1:21, 25; 6:14; 7:40

12 Nto tēē yoo, kōōwut :Yēesu biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kimii yooto :biiko chēē kiwālāng'tooy beesaanik āk alak chēē kyooltooy chēēbtuukēēnikaab kōrōsēēk āk cheemung'aariisyeek alak. Kuwunukto :Yēesu meesoosyekaab bichoo kiwālāng'tooy beesaanik kōōtyēēlākiis. Kiityeel mbo nkicheek ng'ēchērōōkaab choo kyooltooy chēēbtuukēēnik ankukwet bichoo tukul kuba saang'. 13 Kimwoochinē :Yēesu bichoo kule, “Mwooyē :siruutēk kule, ‘Bo :Kōōnyuu saayeet,’† nteenee kyooweech :akweek ‘kuyēk kēbēnyoo nyēbo sāsiik.’†”

14 Yooto /kiimutyi Yēesu cheebkoraatiisyeek āk chēē kichunkutootiin. Kōōsoob :Yēesu bichoo. 15 Kinyēēr :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāānēētikaab kiruutēk miisin yu kakas ng'aleek chēbo kwōng'uut chēē kiyey :Yēesu āk wōlēē kityēēntooy :lēēkōōk ām biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin kōōkoostoo Yēyiin kule, “/Kiikaasta *Mōchōkōrēētaab Tāwuti!” 16 Yooto, kumwoochi :bichoo Yēesu kule, “Imiitē ikāsē kiyēē mwooyē :lōkōchu ēē?” Kulēēnchi :Yēesu, “Ēē, ākāsē. Manosuman :akweek yēēt ake ām siruutēk yoo mwooyē kule, ‘Kiiyey :inyiing' Yēyiin kookaastiing' :lēēkōōy āk chēērērōōk?’†”

17 Kung'eetee :Yēesu Yēērusālēēm ānkuwokurwoowunēē *kiriinkēētaab Beetannyya.

Mutiiniit nyēē kimaayey āmit

(Māārko 11:12-14, 20-24)

18 Nto yu kāyyēēkunēē kumiitē :Yēesu kōōyēyē Yēērusālēēm, kwaam :kēmēy. 19 Kukas kēētīt ake nyēē /kēēkuurēē *mutiiniit nyēē kimii kēēlto komos, kuwo yooto. Kimanaayey :kēētoo lokoyeek nteenee kitinyē sokēēk chēē kituumtumēn kityō. Kuchub :Yēesu kēētooto kule, “-Mataweeyey lokoyeek yēēt ake!” Kumwooyē kuu nyooto kuyoomē :kēētoo bakeenke.

20 Kukāsē :rubiik ng'aleechu kumuuyo ankuteebee key kule, “So, keeyaam :nee mutiiniini areet akeenke?”

21 Kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, “!Kāāmwoowook, yoo ōkoosēē key Yēyiin ām mooyēēt akeenke, ōmuuchē oyey kiyēē kāāyēchi :anii mutiiniini, āmēēbērē nyooto sōō, baateey, nteenee ōmuuchē mbo ōmwoochi lekemeet kule, ‘Ng'eet ānkuwēēwiirchi key araray,’ kuyēyē :lekemaanaa kuu nyooto. 22 Yoo ōkoosēēnoo key, ōnyōōru kiy ake tukul nyoo ōsooyē.”

Kāāntōōyikaab Yuutayeeek chēē ki kāwōōt

(Māārko 11:27-33; Luuka 20:1-8)

23 Nto yu kēēyēēw :Yēesu biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin, kutoow kōōnēētiis. Yooto kukwa :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch āk booyik ankuteebee kule, “Kāāmuukēy nee chēē iyēyēē :inyiing' ng'aleechu? Ānku ng'oo :nyēē kōōniing' kāāmuukēywēēchooto?”

24 Kuwālchi :Yēesu bichoo kule, “+Maatebeenaak :nkanii tēēbuutyēēt akeenke. Yoo kōōwālwoo, +māāmwoowook chiichēē kikōōnoo kāāmuukēywēēk ayey ng'aleechu.

25 Ātēēbē kule ii, kikwoonēē ānō :kāāmuukēywēēk choo kiibātisāniisyyēē :Yoowaana? Ara kikwoonēē wōlēē mii :Yēyiin nto wōlēē mii :biich?” Kulēēnchi key :bichoo nkityōōniin, “Yoo kakeemwaay kule kikwoonēē :kāāmuukēywēēkyii wōlēē miitē :Yēyiin kutēēbēēnēēch kule, ‘Ntēē simōōyēnchi?’ 26 Nteenee kēēnyōkōōrēch keemwaay kule kikwoonēē wōlēē mii :biiko, kuuyu chāmchiintōōs :biiko tukul kule ki *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :Yoowaana.”

27 Yooto kuwālchi :bichoo Yēesu kule, “-Māāmwōowook :nkanii chiichēē kikōōnoo kāāmuukēywēēk ayey ng'aleechu.”

Tyoonkōōchēētaab wēērin āyēēng'

† 21:13 Isa. 56:7 † 21:13 Cherem. 7:11 21:14 Mat. 11:5-6; 15:29-31 † 21:16 Tyēēnwookik 8:2 21:16 Mat. 11:25 21:19 Cherem. 8:13; Luuka 13:6 21:21 Mat. 17:20; Luuka 17:6; 1Kōōr. 13:2; Yāāk. 1:6 21:22 Mat. 7:7 21:26 Mat. 11:9; 14:5

²⁸ Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “Mii yu :ng'ālyoo. Kimii yēēt ake :chiito ake nyēē kiboonto wērikyii āyēēng'. Nto tēē yoo, kumwoochi :kwaan wēēriit nyēē wōō kule, ‘Wēnyoo, iwē ra mbareetaab *musābiibuunēk wēyēyīisyē.’ ²⁹ Kulēēnchi :wēēroo kwaan, ‘-Māāmāchē.’ Nto nyēē mā tyaa, kuweech kāāsōōtēywēēkyii ānkuwo.

³⁰ Kuwēēchi :boontoonoo wēēriit nyēē mining' ānkumwoochi nkinee kuu yoo kāmwoochinē nyiin. Kumwooy :nyoo kule, ‘Āwēētii oō, āboonyuu,’ āmāwo. ³¹ Nkōnō ām wērichoo :nyēē kiyey kiyēē kimāchē :kwaan?”

Yu kateeb :Yēesu kuu nyooto, kuwālchi :bichoo kule, “Nyoo ki wōō.” Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “!Kāāmwoowook, imuuchāktōōs kuba Kaab Yēyiin :kāāruruukikaab *syuuruut ākoo chēēmurēniisyēk tōōmiitē :akweek. ³² Āmwooyē kuu nyooto kuuyu kichokōōboorwook :Bātisāniintēēt Yoowaana kēēlto nyēbo churtaayeet ankootay :akweek ōyēnchi, nteenee kiiyēnchi :kāāruruukikaab syuuruut ākoo chēēmurēniisyēk. Ānkoo mbo yu kabookas kēyēnchi :bichoo, manooweekee ng'ōōkiswookikwook ānkōōyēnchi.”

*Kiisyoor :Yēesu miyootyēētaab kāāntōōyikaab Yuutayeeek
(Māārko 12:1-12; Luuka 20:9-19)*

³³ Kimwoochi subak :Yēesu bichoo kule, “Ōyēbchi yiit subak tyoonkōōchooni: King'eet :chiito ake kuchaan *musābiibuunēk mbareenyii ankuker. Nto yityo kubal ng'wēēnēēt nyēē sukurōōtyinē :mumēēkaab lokoyeeakaab kēētoo yoo /kakiireem. Kiteech mbo kēryēēt nyēē sukuriibēē :chiito mbaraanaa. Nto tēē yoo, kumwoochi biiko alak bokuriibchi mbaraanaa si yoo kāākururyo :musābiibuunēchoo kubchēchiin. Nto kāākuyityo, kuruuto :chiitaab mbareet. ³⁴ Yu kābokururyo :lokoyeechaa, kōōyook :chiitaab mbareet motwoorikyii bokuyibchi inee kereeryaanteet nyeenyii nyēbo musābiibuunēk. ³⁵ Yu kayit, kunam :bichoo kiriibē mbaraanaa motwooriintēēt akeenke ānkubirsēēt. Kibakach ake nto nyiin ake, kuwiiraatee rwoontōōk. ³⁶ Kōōyookto subak :chiichoo motwoorik alak chēē kēyētēē choo kibo taay. Nteenee /kibokēyēchi nkicheek ng'aleek chēē wuu choo /kikēyēchinē chuut. ³⁷ Nto nyēbo lēt kutukul kōōyookto :chiichoo wērinyyii kuwo mbaraanaa kubērē tōōs makooywey :bichooto. ³⁸ Nteenee kukāsē :bichoo wēritaab chiichoo, kukuurē keey bakeenke kule, ‘Murēchu, ong'nyi lakwataab chiichiito! Okany keebakach sikēyibchi keey mbaraani.’ ³⁹ Kunam :bichoo wēēroo ānkukwēryoot kuwo tuuyta saang' ankubakach!

⁴⁰ Kunyoo, yoo chōōnii :chiitaab mbareet ii, chokuyēyēē nee bichooto kiriibē mba-reenyii?” ⁴¹ Kuwāl :biiko kule, “Bākāchē kibng'ōōkisiisyēchoo ānkōōkoochi mbaraanaa biiko alak chēē imuuchē kuriibchi sukōōkoochinē inee kereeryaanteet nyeenyii.”

⁴² Yooto kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “Kyoosuman oob ām siruutēkaab Yēyiin yoo mwooyē kule,

‘Rwaanteet nyoo kitāyē :biiko kuteekta

:nyēē kōōkuyēk tiyēywoontēētaab kōōto.

Kōkōōnu :Yēyiin tiyēywoontooni

ānkubo kwōng'uut sōō nyēē tyaa yoo kēēkāsē!’†

⁴³ Kunyoo āmwoowook kule +/mākiinēmunēēnook bāytooyiisyēētaab Yēyiin /ānkiikoochi biiko choo makuyey ng'aleek chēē chāmē :Yēyiin. ⁴⁴ Chii ake tukul nyēē karyaach rwaantaanaa, makutirtir. Nto nyoo kēēsuuchi :rwaantaanaata, kuruurumē.”*

⁴⁵ Nto yu kakas :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo *Farisaayeeek tyoonkōōchoonoo, kōōnkēt kule king'āloolēē :Yēesu icheek. ⁴⁶ Yooto kucheeng' kēēlto nyēē kanamee Yēesu, nteenee kinyōkōriitu biiko chēē ki chaang' ām yooto kuuyu kiiyēnchiintōōs :bichooto kule *wōōrkooyooontēētaab Yēyiin :Yēesu.

21:31 Mat. 7:21   **21:32** Luuka 7:29-30   **21:33** Isa. 5:1-7   **21:35** Mat. 22:6   **21:39** Ibu. 13:12   **21:41** Mat. 22:7   † **21:42** Tyēēnwookik 118:22-23   * **21:44** Mātinyē :siruutēk alake kēryēwoontooni.   **21:44** Isa. 8:14-15
21:46 Mat. 21:11; 26:4-5

22

Tyoonkōōchēētaab saakweetaab kooyēēyto (*Luuka 14:15-24*)

¹ Kitas taay :Yēesu kumwoochi biiko tyoonkōōchēēt ake subak kule, ² “Wōlēē wuu :bāytooyiisyēētaab Yēyiin kumii kule: Kimii :bāytooyiintēēt ake nyēē kiyēytoochi wēriinyii saakweetaab kooyēēyto. ³ Nto tēē yoo, kōōyookto motwoorikyii bokukuuroot tāyēēk chēē kimāchāktōōs kukwa saakweet. Nteenee kutay :tāyēēchoo kukwa. ⁴ Kōōyookto subak motwoorikyii alak kule, ‘Bōōmwoochinootē tāyēēchooto kule kaayeeny yeeyiik āk wuunōōk chēē lumlumēch. Ōkwoonchi keey kyaam saakweenyoo kuuyu kāāchōb :anii kiy ake tukul.’ ⁵ Nteenee kitay :bichoo ng’aleechaa ānkubēēchi keey. Kiwokuyēyiis :ake ām mbareenyii nto ake kuwo mung’aareenyii. ⁶ Kunam :choo king’ētu motwoorikaab chiichoo, koonyaliilset ankubakach alak. ⁷ Yooto kunyēēr :bāytooyiintoonoo ānkōōyookto biikyii bo lukēēt bokwaaraanta rumiichoo ankubeel kiriinkēēng’waa. ⁸ Nto tēē yoo kumwoochi motwoorikyii kule, ‘Kāākuchōbākoy :saakwaanēēb kooyēēy. Nteenee kāmēētākunyoolunoot kukwa :biiko choo kwāākuurē. ⁹ Kunyoo, obe wōloo bo sachaaraan bōōmwoochi chii ake tukul nyēē kōōnyōōru kuchō saakwaani.’ ¹⁰ Kubeetaat :motwoorichoo bokōōruruuch biiko tukul chēē kiimuuch kunyōōr nyēē mātiny kule ng’oo :ng’oo. Kiwool keey :tāyēēk kut kunyiy :kōōtaab saakwa.

¹¹ Nteenee yu kāwokuchō :bāytooyiintēēt chokukas tāyēēk, kukas chiito ake nyēē kimaneelaach sirook chēbo saakweetaab kooyēēyto choo /kikiikiikoochi. ¹² Kuteebee :boontēētaab saakwa chiichoo kule, ‘Nto ii, tilyeenyuu, ‘kēēchōō :inyiing’ kule nee kō āmā sirookaab saakweetaab kooyēēyto?’ Kusiis :chiichoo āmā ng’alyoo. ¹³ Nto tēē yoo kumwoochi :bāytooyiintēēt motwoorikyii kule, ‘Orat chiichi āwunnyēk ākoo kērēēnkōōk ānkōōwiirchi saang’ wōliin bo mēēnānēēt wokung’woonchi :soboon ankuriirunee ng’wēny.’ ” ¹⁴ Kiiwoong’ :Yēesu tyoonkōōchoonoo kumwooyē kule, “Chaang’ :biiko chēē kuurootiin nteenee churtooy :chēē ng’ēri.”

Kibokutech :kāāntōōyik alake Yēesu (*Māārko 12:13-17; Luuka 20:20-26*)

¹⁵ Kikwaany keey :moonikaab *Farisaayeeek nto yooto, bokung’alaalee kiyēē makutechee Yēesu sukunam. ¹⁶ Yooto, kōōyookto :bichoo biikwaa āk chēbo *Ērōōtē kubēēchi Yēesu. Kuyitē kumwoochinē Yēesu kule, “Kāānēētiintēēt, kiinkētē kule ‘ibooyē manta ānkiinēētē biiko ām kēēlto nyēbo man kōōnkēt kiyēē māchē :Yēyiin. Māwēēchiing’ :chii ānkoo ku inee ku ng’oo. ¹⁷ Kunyi ii, mwoowēēch, baa, kāāsōōtēywēēkuuk, ara karaam kēēkwēchinē bāytooyiintēētaab Rooma *syuuruut nto miyaat?” ¹⁸ Nto kuuyu kiinkētē :Yēesu ruurumuung’waa, kumwoochi kule, “Ōyēku sōō, kiblembechiis nyēē tyaa! Kābōōtēkyoo nee? ¹⁹ Ōbooru baa, :akweek beesyaantaanaata /kēēkwēytēē syuuruut.” /Kiiboorchii beesyaanteetkēy. ²⁰ Kuteebee bichoo kule, “Bo ng’oo :mēti āk kaaynaani mii beesyaantaani?” ²¹ Kuwāl :biikēy kule, “Bo bāytooyiintēētaab Rooma.” Yooto nanyuun, kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “Māchāktōōs ōkoochi bāytooyiintoonoo kiinyii, nto Yēyiin, ōkoochi nyēē nyeenyii.”

²² Yu kakas :bichoo ng’aleechaa, koolat, nto tēē yoo kubēēchi keey.

Ng’eeteetaab meet (*Māārko 12:18-27; Luuka 20:27-40*)

²³ Nteenee kukwoonchi subak Yēesu * :Satukaayeeek alake bēsyoonoto. Kiiyēnchinē :bichoo kule yoo kaakume :chiito, kukaakume kutukul nyēē mēēbērē wokung’ēētēē meet bēsyēēt ake.

²⁴ Yooto, kuteebēe :bichooto Yēesu kule, “Kāānēētiintēēt, mwooyē :kiruutēkaab Yēyiin choo kikōōnu *:Muusa kule yoo kame :chiito āmānāāsikiyiin leekwa ākoo koorkēēnyii, kōōntiiyē :ng'eetaabkaametiitaab chiichooto koorkoonoo, sukusikiyi nyiin lēekōōk chēē /sikēēkuurtēē. ²⁵ Kunyoo ii, ntēē kimii :chiito ake kēny nyēē kiboonto wērikyii tisab. Nto yu kāwokuwōōyit :wēēriit kibooreetyeet, kukēēsyoo. Nto mii yoo, kumēēchi key nyēē mānāāsikiyi :koorkoonoo leekwa. ²⁶ Kōōntiiyiis :wēēriit nyēē kirubu nyooto kimēē. Kiibuurchiin :nkinee ākoo koorkoonoo ankume āmānāāsikiyiin āk koorkoonoo leekwa. Kōōntiiyiis :wēēriit nyēē kibo sōmōk. Kōōbuurto key :nyoo nkinee koorkoonoo, nto mii yoo, kume :nkinee nyēē mānāānyōōr leekwa. Kiyeyakay kuu nyooto kut kubēk :wērichoo tukul āmā lēekōōy. ²⁷ Nto mii lētuunoo, kume :nkinee koorkoonoo. ²⁸ Kunyoo, kēēmāchē imwoowēch: Mākubooyit ng'oo :koorkoonoo kōōyyiin kāng'ēētyēē :bichooto tukul meet, kuuyu kubooyit man, kiikoomut :bichoo tukul koorkoonoo?”

²⁹ Kuwālchi :Yēesu kule, “Ōkustootiin kuuyu -mōōnkētē :akweek kiyēē ibooru :siru-utēkaab Yēyiin āk wōlēē wuu :kāāmuukēywēēkyii. ³⁰ Yoo kāākung'ēētyēē :biiko meet, mēēbērē tākōōmutē key subak. Ibuurē kuu :malayikaanikaab Yēyiin. ³¹ Nteenee kurubta key ng'eeteetaab meet nyēbo biiko choo kiikubēk ii, mwoowook nee :Yēyiin ³² yoo mwooyē kule, ‘Anii Yēyiintēētaab *Abraam, Isaka ākoo Yāākōbō’?† Yoo /kakeemwa kule bo :Yēyiin anum, kōōbooru :yooto kule tākusoboot :chiichooto ānkoo kiikume kēny.”

³³ Yu kakas :bichoo ng'alechaa, koolat wōlēē kiinēētitooy :Yēesu.

Kiruutyēēt nkōnō :nyēē wōō?

(Māārko 12:28-34)

³⁴ Nto yu kakas *:Farisaayeeek kule kaakoomuukta :Yēesu *Satukaayeeek, kōōruruuch key. ³⁵ Nto tēē yoo, kutyem :kāānēētiintēēt ake nyēbo kiruutēk Yēesu, kuteebēe kule, ³⁶ “Nto ii, kāānēētiintēēt, kiruutyēēt nkōnō :nyēē wōō ām kiruutēkaab *Muusa?”

³⁷ Kuwālchi :Yēesu kule, “Mwooyē :siruutēk kule,

‘Icham Yēyiintēēng'uung'

ām mooyēēng'uung' tukul,

soboonng'uung' tukul,

āk kāāsōōtēywēēkuuk tukul.’†

³⁸ Kiruutyēēt :nyitēnyii nyēbo koomānuut ānku wōō ām tukul. ³⁹ Nto nyēbo āyēēng' kōōrōōbērē nyiin kumwooyē kule, ‘Icham laatyeeng'uung' kuu wōloo ichāmtooy key.’† ⁴⁰ Iyumē :kiruutēchuutēchu āyēēnku kiruutēkaab Muusa tukul ākoo siruutēkaab *wōōrkooyik.”

Ng'oo :Kāārārookiintēēt?

(Māārko 12:35-37; Luuka 20:41-44)

⁴¹ Kumiiē *:Farisaayeeek kukēēruruuch key, kuteebēe :Yēesu kule, ⁴² “Ōsōōtē nee :ak-week kurubta key *Kāārārookiintēēt nyoo ōkānyoonu? Chōōnēē kōōtaab ng'oo?” Kuwāl :bichoo kule, “Kōōtaab *Tāwuti.” ⁴³ Kukētyi :Yēesu kule, “Ām nee, naas, sukumwoochi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin Tāwuti kukuur Kāārārookiintēēt kule ‘Mokoryoontēēt’? Kimwooy oob :Tāwuti kule,

⁴⁴ ‘Kimwoochi :Yēyiin Mokoryoontēēnyuu kule:

Ibuurunēē āwunyuu nyēbo taay

ākoy yoo kaayeyiing' itēbēē buunikuuk.’†

⁴⁵ Kuniyi, yoo kuurē :Tāwuti Kāārārookiintēēt kule ‘Mokoryoontēēnyuu’ kōōmuuchāktōōs kule nee kuchōōnēē :Kāārārookiintēēt kōōtaab Tāwuti?” ⁴⁶ Mānāākēt :chii ake tukul

ng'alyoo amanaatakukany :bichoo kuteebee Yēesu tēebuut ake tukul kung'eetee yooto kuwo taay.

23

*Kiikiimchi :Yēesu biiko kumarub ātēbuutēkaab Farisaayeeek
(Māārko 12:38-40; Luuka 20:45-47)*

¹ Nto miitē yoo, kumwoochi :Yēesu rubiikyii ākoo biiko chēē kimii yooto kule, ² “Yibē keey *:Farisaayeeek āk kānēētikaab kiruutēk kule icheek chēē inkētē koobanybaany siruutēkaab *Muusa. ³ Ōkāsē sinee kiy ake tukul nyēē mwoowook, nteenee -moorub yēyuutēkwaa kuuyu māyēyē :icheek kiyēē inēētē. ⁴ Ing'irēē biich :bichu tukuuk chēē nyikiisēch āmāmāchē :icheek mbo kut kutiiny tukuuchooto.

⁵ Yēyē kiy ake tukul kumāchē kule sukukas :biiko kule kiikōōnēmchi keey :icheek Yēyiin. Iwōōyiitē tukuuk chēē mii :siruutēkaab Yēyiin ānkuryoogyi keey tokoch āk wōlēēb āwuun. Ikōōyiitē mbo maaseekaab sirookwaa kusiir chēbo biiko alak /sikēēbērē tōōs sooyē :icheek miisin! ⁶ Kicham :bichoo kutēbēē wōloo /kēēkoonyitē ām sookwoonuut āk ng'ēchērōōk choo bo taay ām kooriikaab saayeeet. ⁷ Kicham /kiisuboooyootē nyēbo koonyit ām wōlēē chaang' :biich ankicham /kēēkuurē ām koonyit kule 'Mokoryoontēēt'.

⁸ -Mookany kukuurook :chii kule 'Mokoryoontēēt' kuuyu Mokoryoontēēt ku akeenke baateey ānkōōtuubchē :akweek tukul. ⁹ Āmōōtōrōōr chii ām kōōrooni kule 'Baaba,' kuuyu ōboontē Kōōn akeenke ānkumiitē kibkōōnkōy. ¹⁰ -Moocham kukuurook :chii kule 'Kāāntōōyiin nyēē wōō' kuuyu ōboontē Kāāntōōyiintēēt nyēē wōō akeenke nto nyooto ku *Kāārārookiintēēt. ¹¹ Nyēē wōō miisin ām akweek ku nyoo yēētyēēchinē chuut. ¹² Chii nyoo yibē keey barak +/makiichuchuuk nto nyoo yibē keey ng'wēny, +/mākiitōrōōr.”

*Kiiburyoong'to :Yēesu kiblembechiis
(Luuka 11:42-52)*

¹³ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek kānēētikaab kiruutēk ākoo *Farisaayeeek, kiblembechiisyechu! Ōkērēē keey kurkeet nyēē wēētii Kaab Yēyiin nyēē -mōōbāroochinē biiko alak kōōwut āmēēbērē ōwutē :akweek mbo nkityō.*

¹⁵ Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek kānēētikaab kiruutēk āk Farisaayeeek, kiblembechiisyechu! Ōmbākootēē tōōliiloon āk rōōrōōkiis ōmāchē ōnyōōru chiito akeenke nyēē karubaak. Nto yoo kōōnyōōru, oyey bichoo koolaambuuch :ng'ōōkistaab Kibrōkōsyoontēēt kusiirook.

¹⁶ Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek cheebkoraatiis choo ōrēētootē alak! Ōnēētē kule, 'Yoo keewaalee keey :chii *Kōōtaab Yēyiin, māmii :ng'alyoo, nteenee yoo keewaalee keey *ta-aabuutaab Kōōtaab Yēyiin kunāmē muumeekyii.' ¹⁷ Cheebkoraatiisyechu, ōbērbērēch sōō, nyēē tyaa. Nkōnō nyēbo koomānuut kubiir ake: ta-aabuut nto Kōōtaab Yēyiin nyoo itiliilē ta-aabuut? ¹⁸ Ōmwooyē mbo subak kule, 'Yoo keewaalee keey :chii *kāābkōrōs ām Kōōtaab Yēyiin, kumāmii :ng'alyoo, nteenee yoo keewaalee keey kiyēē tuwēntooy kubo kōrōsēēk, kunāmē :muumeekyii.' ¹⁹ Ōkōryootiin sōō, nyēē tyaa. Nkōnō nyēbo koomānuut kusiir ake: kōrōsēēk nto kāābkōrōs nyoo itiliilē kōrōsēēk? ²⁰ Kunyoo, yoo keewaalee keey :chii kāābkōrōs, kaakoowaalee keey nkinee kiito nyoo /kākēēsooytooy ām kāābkōrōs. ²¹ Nto nyoo iwoolēē keey Kōōtaab

22:46 Mat. 20:30-31   **22:46** Māārko 12:34; Luuka 20:40   **23:3** Room. 2:21-23   **23:5** Chuy. 13:9; Kiruu. 6:8; 22:12; Mat. 6:1   **23:6** Luuka 14:7   **23:8** Yoowa. 13:13   **23:11** Mat. 20:26-27; Māārko 9:35; Luuka 9:48

23:12 1Sām. 2:8; Tyēēn. 18:27; Kāālēw. 3:34; Isa. 57:15; Mat. 18:4; Luuka 1:52; 14:11; 18:14   * **23:13** Tinyē :siruutēk alake kērēywoontēētaab 14: Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek kānēētikaab kiruutēk āk Farisaayeeek! Kiblembechiisyechu! Ōlātu koor chēē musuuk ōyibēē tukuukwaa, ānkōōsooyē miisin ōyēyē keey kule ōchurtootiin. Mākōōng'woonchook :Yēyiin miisin kusiir chii ake tukul nyēē kiikukusta.   **23:16** Mat. 15:14

Yēyiin, kaakoowaalee keye Kōyooto ākoo nyoo minyē āriit. ²² Nto nyoo iwoolēe keye kibkōnkōy, kaakoowaalee keye ng'echereetaab bāytooyiisyēēt bo Yēyiin ākoo nyoo ibuurēe ng'echeraanaata.”

²³ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek kāānēētikaab kiruutēk ākoo *Farisaayeek, kiblembechiisyechu! Ōkoochinē Yēyiin akeenke ām taman nyēbo tukuuchoo /kiitōōyēē āmiik. Nteenee kyookweeste ng'aleekaab koomānuut ām Mākuutēkaab Yēyiin. Chooto ku manta, kiisayta ākoo kaakaaseet. Karaam ōkoochinē Yēyiin ng'ooluutyēēng'woong' nteenee karaam miisin ōyēyē ng'aleechaa alak. ²⁴ Cheebkoraatiisyechu irēētootē biich! Ōyiimēē keye tukun chēē minkēēch ankoobakaakte tukun chēbo koomānuut. ²⁵ Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek kāānēētikaab kiruutēk ākoo Farisaayeek! Kiblembechiisyechu! Okerkeeye tērēkōōy chēē /kiiwuunē wōlēēb saang' nto wōliin bo āriit kutuuryootiin. ²⁶ Ōkōryootiin :Farisaayeek! Ōwuunē kurook terekyeet āriit nto kāākuyityo mākutililiit :nkinee wōlēēb saang'.

²⁷ Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek kāānēētikaab kiruutēk āk Farisaayeek, kiblembechiisyechu! Okerkeeye mbēērōōs chēē /kikeemas kuleelakiitu wōlēēb barak nto wōliin bo āriit kunyiyaaat :koyikaab muuswēk āk kiy ake tukul nyēē mā tiliil.†

²⁸ Okerkeeye :akweek mbēērōōsyēchoo kuuyu ōboorunēē wōlēēb saang' kule ōchurtootiin nteenee ām āriit, kyoowung'te keye ng'ōōki ānkōōyēku kiblembechiis miisin.”

²⁹ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Ōmiitē sōō, nyēē miyaat kule nee :akweek kāānēētikaab kiruutēk āk Farisaayeek, kiblembechiisyechu! Ōtēēkyinē *wōōrkooyikaab kēny tukuuk chēē /kiisōōtēē ānkōōkārorānē mbēērōōsyēkaab biiko choo churtootiin, ³⁰ sōōmwooyē kule, 'Nto kikēēmiitē kōōrēēt ām bēsyōōsyēkaab mbo kuuko, nto kimākēēwāstooy korotiikaab wōōrkooyichu kuu wōloo kiyēytooy :biikyoo chēbo kēny.' ³¹ Nto kuuyu ōkuurē bichu kule mbo kuuko, ōchāmchiintōōsii nkityō kule okerkeeye mbo kuukoong'. ³² Kunyi, otas taay naas, ōyēyē ng'ōōkistaab mbo kuukoong'! ³³ Ng'oomng'ookichu! Ōmuuchē kule nee ochilil -/makiiruusteenaak maataab kibchuulyo? ³⁴ Āmiitē āyookwook wōōrkooyik, biiko chēē boonto kiirnātēēt āk kāānēetik. +Mōōkwērtoochi alak murtooywōōsyēk obakach, nto alak +mōōbir ām kooriikwook bo saayeet ankookwetaatee kiriinkōōsyēk. ³⁵ Kunyoo +/mākiing'woonchook kubo biiko tukul choo /kikeebakach buch, koonamee Ābēl ākoy Sekaryaa Araab Berekyaa nyoo kyōōbākākyinē kwēēnuutaab Kōōtaab Yēyiin ākoo *kāābkōrōs. ³⁶ !Kāāmwoowook, biiko chēē wuu chuutēchu :chēē nyōōru ng'wooninoo tukul.”

Kāwōōtyoontiitaab Yēērusālēēm

(Luuka 13:34-35)

³⁷ Kibōlchi :Yēesu Yēērusālēēm kumwoochinē kule, “Wōōy, wēē, Yēērusālēēm, wē, Yēērusālēēm! Irumē wōōrkooyik ānkiiwiirēē rwoontōōk biiko choo iyooku :Yēyiin kule kuyisuung'! Kyaasyeem kunyil areet chēē chaang' kule āyisu biikuuk kuu wōloo yisuntooy :nkokya kinyiinyiyyēēnik kōōwut kebebaakyii, nteenee mānēēkōōnoo kut ayey kuu nyooto. ³⁸ Kunyi mākuuyoochiin :Kōōtaab Yēyiin. ³⁹ !Kāāmwoowook kuchakee raat kuwo taay mātābōōkāsoo subak, ākoy omwaay kule, 'Ibēruuroot :nyoo chōōnii ām kaayneetaab Yēyiin.'†”

23:21 1Bāy. 8:13   **23:22** Mat. 5:33-37   **23:23** Laawi. 27:30; Miika 6:8; Seka. 7:8-10; Mat. 9:13; 12:7; 22:34-40; Luuka 18:12   **23:24** Mat. 15:14   **23:25** Māārko 7:4   **23:26** Yoowa. 9:40   † **23:27** /Kikiyiilēē chookayit nyēē lēēl kochonkoosyechaa /kikēēmuchinē biiko simātiiny :chii kumēēnkētē. /Kikēēyibē chiito nyoo kātiiny muusyoontēēt nto kochonkoosyechaa kule mā tiliil. Nto yooto nanyuun kimāyēmāksē wokusaay āk Yuutayeek chuut.   **23:28** Luuka 16:15   **23:30** Mat. 5:12   **23:33** Mat. 3:7   **23:34** Mat. 13:52; 1Tēēs. 2:15   **23:35** Toowu. 4:8-10; 2Tēt. 24:21   **23:37** Mat. 22:6; 5:12   **23:38** 1Bāy. 9:7-8; Cherem. 22:5   † **23:39** Tyēēn. 118:26

24

*+/Mākiiturbuub Kōōtaab Yēyiin
(Māārkō 13:1-2; Luuka 21:5-6)*

¹ Nto yu miitē :Yēesu kuwēechinē keey kukang'eetee *Kōōtaab Yēyiin, kōōnookyi :rubiikyii ānkōōboorchi inee wōlēē /kikeeteekta Kōōtaab Yēyiin. ² Yooto kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, “-Mōōbēng'tēē ōchōrōkyinē tukuuk tukul chēē wuu chu. Kāāmwoowook, +/mākiiturbuub tukuuchu tukul nyēē māmii :rwaa mbo akeenke nyēē ng'ētu kookemeeraat keey ake.”

*Nyāliluutēk āk wusiisyēēt
(Māārkō 13:3-13; Luuka 21:7-19)*

³ Nto yu mii :Yēesu kēēbuurēē Lekemeetaab *Musēytuuniinēk āk rubiikyii nkit, kuteebēē :rubiik kule, “Mwoowēech, āyu yēē yēyāktōōs :ng'aleechaa 'kēēmwooyē? Kiy nee :nyēē +makeekasee yēē iyēēwunēē :inyiing' āk yēē yitu :tabantaab kōōrēēt?”

⁴ Kumwoochi :Yēesu kule, “Ōriib keey! -Mookany /kiiberbeeraak. ⁵ Choong'ēch :biiko chēē makukwaanaat ankuyey keey :ake tukul kule inee ku kāārārookiintēēt. Mākōōbotbootoot :bichoo biiko chēē chaang'. ⁶ +Mookas kubārē keey :biiko ām kōōrēēt /ānkoomu ng'al chēbo booryoot, nteenee -mōōmuuyē. Māsimkuyitu :tabantaab kōōrēēt ānkoo kāyēyākiis :tukuuchoo. ⁷ Mākubooro :bōrōryēēt ake āk ake, kubooro :kōōrēēt ake āk ake. Mākuchō :kēmēwuut ānkutookunootēē :kibring'ring'nyēēt komoswookik chēē chaang'. ⁸ Ng'wooninto nyēē kāāmunēē moroontoon :nyoo nto yitu :kōōrēēt nyēē lēēl.

⁹ +/Makeechaamtaak, /kēēwusook, /keebakachaak /ānkēēwēchook ām kōōrōōsyēk tukul kuuyu ōyēnwoo. ¹⁰ Makoochuchuyee keey :biich chēē chaang' kaakaaseet ankuchaamtaat keey āmēēkōōriiku keey. ¹¹ Makuyey keey :biiko chēē chaang' kuyēk *wōōrkooyikaab Yēyiin ānkutēwēch biiko chēē chaang'. ¹² Mākuwōōyit :ng'ōōkisto kut kubot :chamateet. ¹³ Nteenee +/makiiraraach chiito nyoo kamuyta ākoy tabanta. ¹⁴ Nto subak, +/makyaaamtee Lōkōōywēchu Kāroomēch bo Kaab Yēyiin kōōrēēt kumukuul kukas :biikaab yēēmōōsyēk tukul, nto yitu :tabanta.”

*Wōlēē +/makiiserweetita Yēērusālēēm
(Māārkō 13:14-20; Luuka 21:20-24)*

¹⁵⁻¹⁶ Kimwooy :Yēesu subak kule, “Yoo kookas 'kiyoo -mēēriiku :Yēyiin'† nyoo king'ālōolēē :wōōrkooyoontēēt Tānnyēēl kukēēyooonyēē Kōōtaab Yēyiin, māchāktōōs kumwēchi :biiko choo miitē Yuuteeya lekem. (Kuyeb yit :chii nyoo sumānē ng'aleechu.) ¹⁷ Nto yoo kanyoorta :ng'aleechu chii kumii kōōnyii barak, -mēēwut kō kule kōōnēm kiy ake tukul nyēē sukumwēyto, ¹⁸ ameeeyey :chii nyoo miitē mbareen kaa kule wokunam sireet nyēē iliiktēē keey. ¹⁹ Lēyyē, mākuwuuyiityi sōō kule nee ām bēsyōōsyēchooto kooruuk choo kōōyootiin āk choo irēēriisyē! ²⁰ Osaay Yēyiin kule māyēyākiis :ng'aleechu yoo yiiwoot nto ku bēsyēētaab *Sabaato. ²¹ Mākuwōōyit :ng'woonintaab bēsyōōsyēchooto kusiir ng'woonin ake tukul nyēē kiikutook kuchakee kayey :Yēyiin kōōrēēt, āmākoy kutook :ng'woonin ake nyēē tēē nyoo bēsyēēt ake. ²² Nteenee kiikoonwaakiit :Yēyiin bēsyōōsyēchooto kuuyu mii :biikyii chēē kiikukwey nyēē nto kimanaakoonwaakiit, nto māmii :chii nyēē kātāwokusobē.

*Kāārārookik chēē mābo man
(Māārkō 13:21-23; Luuka 17:23-24)*

²³ Yoo kāmwōowook :chii ake tukul kule ong'nyi *Kāārārookiintēēt nto ong'nyiin, -mōōyēnchi, ²⁴ kuuyu makukwa :biiko chēē makuyey keey kuyēk kāārārookik āk

24:2 Luuka 19:44   **24:5** Mat. 24:24; 2Tēēs. 2:9-10; 1Yoowa. 2:18   **24:9** Luuka 6:22   **24:10** Mat. 10:35; 1Tēm. 4:1   **24:11** Mat. 7:15   **24:12** 2Tēm. 3:1-5   **24:13** Mat. 10:22; Ng'oong'. 14:12   **24:14** Mat. 10:17-22; Yoowa. 16:1-4   **24:14** Mat. 28:19   † **24:15-16** Tānnyēēl 9:27; 11:31; 12:11   **24:18** Luuka 17:31   **24:21** Ēsēk. 5:9

*wōōrkooyikaab Yēyiin. Makuyey :bichu ng'al chēbo kwōng'uut sukung'eet, yoo imuuchāktōōs, kutēwēch biikaab Kiriistō choo kwēyootiin. ²⁵ Kāsimāsōōwook, kookas?

²⁶ Kunyoo, yoo kāmwoowook :chiito ake kule, 'Ong'nyiin Kāārārōokiintēēt miitē surkwēēn,' -moobe wōlooto, nto kumwoowook kule, 'Ong'nyi kawunyee keey kisēēnkē', -moocham. ²⁷ Kuu yoo iwēchēē koong'asiis /bokeekasee tinkeey, kukērkēyiitu nyooto :wōlēē chōōntooy *:Wēritaab Chii. ²⁸ Wōloo mii :mōtōōng'wēk, kumii yooto :muuswēk."

Kiyēē ibooru chōōnēētaab Yēēsu
(*Māārko 13:24-27; Luuka 21:25-28*)

²⁹ Kitas taay :Yēēsu kumwooy kule, "Yoo bēku :nyālilutēchoo bo bēsyōōsyēchooto, 'Mākumis :asiista, āmēētākōōluuwu :araawēet. Mākōōtimtiimākoy :wōliin bo barak ānkōōsuuw :kookeelik.'†

³⁰ Yooto +māābooru keey *:Wēritaab Chii ām barak. Mākuriiryo :biikaab kōōrooni tukul yoo kakasa āchōōnēē boolik barak ām kāmūukēywēēk āk lēbkēēyyēētaab Yēyiin. ³¹ Yoo /kēēkuutē koontiit kuchēchi barak, +māāyooktē malayikaanikyuu kuba komosta ake tukul nyēbo kōōrēēt bokōōruruukoot biiko choo kwēyootiin."

Bēsyēēt nyoo iyēēwu :Yēēsu
(*Māārko 13:28-32; Luuka 21:29-33*)

³² Kumwooy subak :Yēēsu kule, "Yoo inkātu :kēētoo /kēēkuurēē *mutiiniit, kōōbooru kule kaakuriik kumusēs. ³³ Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, yoo ōkāsē kuyēyāktōōs :tukuuchoo tukul, ōnkēt kule kaakuriik :bēsyēēt nyoo āyēēwunēē. ³⁴ !Kāāmwoowook, mābootōōs :biikyuu choo kyaakwey ānkoo kāyēyākiis :tukuuchoo tukul. ³⁵ Mākubot :barak āk ng'wēny, nteenee mābotē :ng'alyoontēēnyuu. ³⁶ Māmii :chii nyēē inkētē bēsyēēt nyēē āyēēwunēē. -Mēēnkētē :malayikaanik āmānkētē mbo :nkani, nteenee Baaba nkit :nyēē inkētē.

Ōchōb keey
(*Māārko 13:35; Luuka 17:26-36; 12:39-40*)

³⁷ Kērkēyiitu :yoo kariik āyēēwunēē :anii *Wēritaab Chii āk bēsyōōsyēchoo kibo Noowa. ³⁸ Kutoombo kuchōōnii yooto :taambiliilyeet, kyoomiisyē :biiko, kuyyēēsyē, kōōmutiisyē /ānkiimutē chuut ākoy bēsyoonoo kiiwutē :Noowa mwēēng'. ³⁹ Kimēēnkēt :bichoo kiyēē kimii wokuyēyāktōōs ākoy yoo kichōōnii :taambiliilyeet ankubakach bichoo tukul. Makukerkeyiit nyooto bēsyoonoo chōōnii :Wēritaab Chii. ⁴⁰ Yoo mii :murēnik āyēēnku mba-reen, +/mākēēyib akeenke /keebakaakta ake. ⁴¹ Nto yoo mii :koooru āyēēnku kung'ooysēē rwaanteet, +/mākēēyib akeenke /keebakaakta ake. ⁴² Kunyi, ōriib keey kuuyu -mōōnkētē bēsyēēt nyēē chōōnēē :Mokoryoontēēng'woong'. ⁴³ Ōrōōtootē ng'alyoontooni: Nto inkētē :chiitaab kayta āsiiswēk chēē chōōnēē :chōōriintēēt, nto riibse -/mākēēbut kanyii. ⁴⁴ Kunyoo māchāktōōs ōchōbootiin :nkakweek, kuuyu mākuchō *:Wēritaab Chii ām āsiiswēk chēē -mōōmoonkyinē.

Motwooriin nyēē /kiikoosēē keey
(*Luuka 12:41-46*)

⁴⁵ Ara ng'oo nanyuun nyēē motwooriin nyēē /kiikoosēē keey ānku ng'oom? Nyēē kiikoosēē keey ku nyoo itōōrchinē :mokoryoontēēt biikaab kanyii kubāyē nyēē māmii :wuuyin. ⁴⁶ Ibēruuroot :chiichoo yoo kānyōōr :mokoryoontēēnyii kuyēyē yiisyonoo

24:24 Mat. 7:15; 24:5; 2Tēēs. 2:1-12   **24:27** Luuka 17:24; 1Tēēs. 5:1-3; Yāāk. 5:7-8   **24:28** Luuka 17:37   † **24:29** Isa. 13:10; 34:4   **24:29** Isa. 13:10; 34:4; Chōōw. 2:10; Akaay 2:6, 21   **24:30** Seka. 12:10-14; Māārko 13:26   **24:31** Mat. 13:41; 1Kōōr. 15:52; 1Tēēs. 4:16   **24:36** Yēyuut. 1:7   **24:39** Toowu. 6:11-13; 7:7-13; 2Bēt. 3:6   **24:43** 1Tēēs. 5:2; 2Bēt. 3:10; Ng'oong'. 3:3   **24:44** Mat. 25:13

nyēē karaam! ⁴⁷ !Kāāmwoowook, mākōōkoochi :mokoryoontoonoo motwooriintonoo kōōyyoonkyi tukuukyii tukul chēē boonto.

⁴⁸ Nteenee yoo miyaat :motwooriintonoo, mākumwooy kule, ‘Lōō yēē chōōnii :mokoryoontēenyuu.’ ⁴⁹ Yoto mākubirsēēt motwoorik chuut ānkung'āsyānchi keey kwoomiis ānkuyyēēsyo ākoo kibōōkitiis. ⁵⁰ Nto yoo kāchō :mokoryoontēenyii ām bēsyēēt nyēē -mēēmoonkyinē :motwooriintonoo, ⁵¹ māchokōōng'woonchi motwooriintonoo ānkutōōrchi wōlēē mii :kiblembechiisyeek chuut, wokuriirunee ng'wēny.”

25

Tyoonkōōchēētaab tiibiik taman

¹ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Okany āmwoowook wōlēē wuu :chōōnēētaab bāytooyiisyēētaab Yēyiin nyēē lēēl. King'et :tiibiik alake tamanu kunam taariinek waa bokutorooch saanteet nyēē mākiisyē. ² Kibērbērēch :muutu kung'oomēch :chuut muutu. ³ Kinam :choo kibērbērēch taariinek cheek waa amanaanamtaat keey mwaaniinek. ⁴ Nteenee kinamtaat keey :choo king'oomēch mwaaniinek. ⁵ Yoto wokooliiny :saanteetkēy. Kukās :tibichoo kut kōōnuukiis ānkuruuyo.

⁶ Nto miitē kwēemooy kwēēn, /kēēkuur kule, ‘Kaakuyit :saanteet! Nyoo, ok waa baa, otorooch!’ ⁷ Kung'ēētyo :tibichoo tukul ankuyeyta taariinek waa. ⁸ Yoto kumwoochi :chu kibērbērēch chu king'oomēch kule, ‘Ntēē miitē kumistōōs :taariinekyoo acheek, ōroong'wēēch mwaaniinek.’ ⁹ Kukētyi :choo king'oomēch kule, ‘Acha. Nto nyuun kurārchēēch acheek. Boo-al chēēkwook.’ ¹⁰ Kung'ēētyo bokwooliis. Nto kumiitē kēēltaab too kubēētii, kuyitu :saanteet. Yoto kōōwutē :choo kichōbootiin kōōtaab saakweet āk saanteet /ānkēēkērē kurkeet.

¹¹ Nto tēē yoo kuyit :nkicheek chu kibēētii mwaanik ānkōōng'ēētiis kule, ‘Yootwēēch! Yootwēēch! Yootwēēch kurkeet!’ ¹² Nteenee kuwālchi :chiichoo kule, ‘Māānkētook :anii.’”

¹³ Kiiwoong' :Yēesu tyoonkōōchoonoo kule, “Kunyoo, ōriib keey naas, kuuyu -mōōnkētē bēsyēēt nto ku āsiiswēk chēē āyēēwunēē anii.”

Ikaaman kiyēē /kākēēkōōning'

(Luuka 19:11-27)

¹⁴ Kitas taay :Yēesu kumwooy tyoonkōōchēēt ake kurubta keey bāytooyiisyēētaab Yēyiin kule, “Kimi :chii nyēē kimāchē kuwo ruutooy, kukuur motwoorikyii ānkōōtōōrchi chii tukuuk chēē kiimuuchē kuriib. ¹⁵ Kiitōōrchi nyēbo taay beesaanik kisyēērōōk konom, kōōtōōrchi ake kisyēērōōk tibtem nto ake kōōtōōrchi nyoo kisyēērōōk taman. Nto kāākuyityo, kuruuto. ¹⁶ Kiwokuyēyiisyēē :nyoo /kikiitōōrchinē kisyēērōōk konom beesaanichaa areet akeenke kubāsunēē alak kisyēērōōk konom. ¹⁷ Kunyōōr :nkinee nyoo /kikiitōōrchinē kisyēērōōk tibtem kisyēērōōk alak tibtem. ¹⁸ Nteenee kiwokubal :nyoo /kikiitōōrchinē kisyēērōōk taman ng'wēēnēēt ankukonor beesaanikaab mokoryoontēenyii.

¹⁹ Nto kaakukeeyta bēsyōōsyēk chēē chaang', kōōyēēwunēē :mokoryoontoonoo ruutooy. Kikuur ake tukul ām motwoorichoo chokumwooy wōlēē kibeeta :ng'aleekaab beesaanichaa. ²⁰ Kuchō :nyoo /kikiikoochinē kisyēērōōk konom ānkumwooy kule, ‘Mokoryoontēēt, 'kikiitōōrwoo beesaanik kisyēērōōk konom, kunyi kas, baa, mii :kisyēērōōk alake konomu barak.’ ²¹ Kuwālchi :mokoryoontēenyii motwooriintonoo kule, ‘Kweeyey nyēē karaam /ānkiikoosēēniing' keey! Kuu yoo 'kweemuuch ikaaman tukuuk chēē ng'ēri kut kubās keey, +māākōōniing' ibāwu tukuuk chēē choong'ēch. Chōōnchi keey keetankas :tukwaay!’ ²² Nto tēē yoo kuchō :nkinee nyoo /kikiikoochinē

kisyēerōōk tibtēm, ānkumwooy kule, ‘Mokoryoontēēt, ‘kikiitōōrwoo beesaanik kisyēerōōk tibtēm, kunyi kas, baa, kōōkutāsyi keey :kisyēerōōk tibtēmu.’ ²³ Kuwālchi :mokoryoontēēt kule, ‘Kweeyey nyēē karaam, /ānkiikoosēēniing’ keey! Kuu yoo ‘kweemuuch ikaaman tukuuk chēē ng’ēri kut kubās keey, +māākōōniing’ ibāwu tukuuk chēē choong’ēch. Chōōnchi keey keetankas :tukwaay!’

²⁴ Nto mii yoo, kuchō :nyoo /kikiikoochinē kisyēerōōk taman, ānkumwoochi mokoryoontēēt kule, ‘Mokoryoontēēt, kwāānkētē kule iyēku chii nyēē kōrōōm nyēē ‘kiicham ikēsē kiyēē kimēēchoonē ānkiiruruuchēē wōlēē mānēēyis kēbus. ²⁵ Kwaanyokoriitu, kunyoo kiwāābālchi beesaanikuuk ng’wēny akonor. Neennyi, onkyu beesaanikuuk.’ ²⁶ Kuwālchi :mokoryoontēēt kule, ‘Imiyaat ānkiiburēn! Ākoo kiinkētē :inyiing’ kule ākēsēē :anii āmiik wōlēē manaachaan ānkāāruruuchēē wōlēē mānāāyis ee? ²⁷ Karaam, nto kiikonoree lēnkuunēk wōloo bāsu keey, nto kāchāānyōōru kōōkutāsyi keey. ²⁸ Ōnēmuneē nyi beesaanichaa ānkōōkoochi chiito nyoo kāboonto beesaanik kisyēerōōk bokol. ²⁹ Chiito nyoo kāyēyiisyē kiyēē /kākiikoochi, +/mākēētāsyi. Nto nyoo kāmāyēyiisyē /kiinēmuneē mbo nyooto /kākiikoochinē. ³⁰ Nto motwooriintooni kēwēyiin, ōwiirchi saang’ wōliin bo mēēnānēēt wokung’woonchi :soboon ankuriirunee ng’wēny.’ ”

Mākōōtiilchi :Yēesu biiko ng’aleek

³¹ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Yoo chōōnii *:Wēritaab Chii ām wōōyinyii kuu bāytooyiin kuboontoonu keey malayikaanik tukul, mākōōbuurēē ng’echereenyii bo bāytooyiisyēt. ³² +/Mākiiruruukyi biiko tukul taayeenyii. Yooto, mākōōbēēsyō biiko kuu yoo ibēēstōōs :ākiintēēt kēēchiirēk ākoo ng’oroorik. ³³ Mākutēbunēē :kēēchiirēk āwutaab taay kutēbunēē :ng’oroorik āwutaab kaataam. ³⁴ Mākumwoochi yooto choo miitē āwutaab taay kule, ‘Okwaa :choo kiikōōbēruurook :Baaba. Onam bārooyinng’woong’ ām Kaab Yēyiin nyoo /kisimkēēchōbwook kuchakee /akeeyey kōōrēēt. ³⁵ Ki yoo kaama :kēmēy, ōbāyoo, nto yoo kaama :melel, ōkōōnoo bēy chēē kaayyee nto yoo kāāruutoochook, ōtochoo. ³⁶ Ki yoo māātinyē sira, ōlochoo, nto yoo kaamnyaan, ōrwoomoo, nto yoo /kikēērāto, bookasaa.’

³⁷ Yooto mākukētyi :choo churtootiin kule, ‘Āyu yēē kyoomiing’ inyiing’ :kēmēy an-keebayiing’ :acheek ōō, Mokoryoontēēt, ku āyu yēē kyoomiing’ :melel ānkēēkōōniing’ bēy chēē ‘keeyyee? ³⁸ Ki āyu yēē ‘kiiruutoochēēch ankeetaachiing’ :acheek, ku āyu yēē kimēētinyē sira ankiilaachiing’? ³⁹ Āyu yēē ‘kiimnyoonē :inyiing’ ku āyu yēē ‘kiirataat ankubokiirwaamiing’ :acheek?’ ⁴⁰ Mākukēt yooto kule, ‘Kāāmwoowook, kiyēē kyōōyēchi ake tukul ām mbo ng’eetaabiya choo kuskus, kyōōyēwoo anii.’

⁴¹ Nto tēē yoo kumwoochi choo miitē āwutaab kaataam kule, ‘Ōng’ēētyēē yu :chu ōruustooyootiin bōōkārbusyi wōlēē bo maataab kibchuulyo nyoo /kikēēyēytoochi Ki-brōkōsyoontēēt ākoo tāmirmirookyii bo rōkōs. ⁴² Kyaama :kēmēy, -amoobayaa, kwaama :melel, -āmōōkōōnoo bēy. ⁴³ Āruutoochook, -amootaachaa. Āwē āmā sira, amanoolaachaa, amnyaan, amabooraamaa / ankeerata amabookasaa.’ ⁴⁴ Mākumwoochi yooto :nkicheek bichooto kule, ‘Āyu yēē kyaaming’ :kēmēy, melel, nto iruutoochēēch, nto yēē kimēētinyē sira, nto yēē kiimnyoonē, nto kiirataat, āmākēēyētyēēchiing’ ōō, Mokoryoontēēt?’ ⁴⁵ Nto yooto mākukēt kule, ‘Kāāmwoowook, yoo mānōōyēchi kiy biikyuu choo kuskus, mēēbērē kyōōyēwoo anii kiy.’ ⁴⁶ Yooto nanyuun +/makiimut bichooto wōlēē wokung’woonchinē :soboon ākookoy /ankiimut choo churtootiin kuba wōlēē bo *soboontaab kibchuulyo.”

25:23 Mat. 24:45-47; Luuka 16:10   **25:29** Mat. 13:12; Māārko 4:25; Luuka 8:18   **25:30** Mat. 8:12   **25:31** Mat. 16:27; Yoowa. 5:22; Yuuta 14-15   **25:36** Isa. 58:7   **25:41** Ng’oong’. 19:20; 12:7, 9   **25:45** Kāālēw. 14:21; Mat. 10:40, 42   **25:46** Mat. 16:27   **25:46** Tān. 12:2; Yoowa. 5:29; Room. 2:8; Yāāk. 2:13

26

*Kicheeng' :buunikaab Yēesu wōlēē makunamta inee
(Māārkō 14:1-2; Luuka 22:1-2)*

¹ Yu kēēwoong' :Yēesu kumwooy ng'aleechu tukul, kumwoochi rubiikyii kule, ² “Kuu yoo ōnkētē, kāakung'ēt :bēsyōōsyēk āyēēnku /kyaam *Saakweetaab Keeytaayeet, nto yooto +/mākiiyokooytoo anii, *Wēritaab Chii, /bokēēkwērtōochoo murtooywoontēet.”

³ Kiiruruukyi keey :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo booyikaab Yuutayeek kaytaab *kibkōrōs nyēē wōō nyēē /kikēēkuurēē Kayaafa. ⁴ Yooto kuchōb wōlēē makunamta Yēesu /subokeebakach. ⁵ Kimwooy kule, “-Mookany keenam chiichi /kyoomē Saakweetaab Keeytaayeet, kuuyu imuuchē :biiko kuyey wōōrōōryēēt.”

*Kiraang'tee :koorkēēt ake Yēesu mwaayta mēt
(Māārkō 14:3-9)*

⁶ Nto yu miitē :Yēesu Beetannyya ām kaab Simōōni chiichoo kikiikunāmē *:makereenik, ⁷ kuchō :koorkēēt ake nyēē kiboontoonu mwaay nyēē kiboong'u nyēē anyiny nyēbo beesaan chēē chaang' miisin. Nto kumiitē :Yēesu kāmūrēē keey yēē /kyoomiisyēē, chokuraang'tee :koorkoonoo mētinyii mwaayaa. ⁸ Bērē kukas :rubiikaab Yēesu kuu nyoo, kung'woonchi ānkumwooy kule, “Ntēē sukunyarta :koorkooni mwaay kuu nyi? ⁹ /Kātakyooltēē mwaayi beesaan chēē chaang' /ānkiikoochi bānoonik.”

¹⁰ Kiinkēt :Yēesu kiyēē kimii kumwooyē :icheek. Yooto, kumwoochi rubiikyii kule, “Ōmāchēē nee :akweek koorkooni? Ntēē kāakuyēwoo anii ng'ālyoo nyēē karaam. ¹¹ Kookas, ōboontē keey :akweek bānoonik ākookoy, nteenee mēēbērē ōboontē keey anii ākookoy. ¹² Yoo kāroong'tēē :koorkoonoo mwaayi mēt, kāmiiitē kuyēyto /subokeemuya. ¹³ ! Kāāmwoowook, -/mākēēwuutyēē koorkooni ām kiyēē kaakuyey yoo /kyoomtooy lōkōōywēk chēē kāroomēch ām kōōrēēt tukul.”

*Kiinēm keey :Yuuta kuchaamta Yēesu
(Māārkō 14:10-11; Luuka 22:3-6)*

¹⁴ Nto miitē yoo kung'eet :Yuuta Iskaryoot nyoo ki akeenke ām rubiikaab Yēesu taman āk āyēēng' ānkuwo wōlēē kimiitē :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch. ¹⁵ Kiwokuteebēe bichoo kule, “Kiy nee :nyēē ōkōōnoo yoo kāāchōbwook kēēlto onam chiichi?” /Kēēchāmchi *feetaanik sosom.* ¹⁶ Nto kuchakee yooto kuwo taay kucheeng' :Yuuta bārooyinto nyēē kachaamtee Yēesu.

*/Kikeeyeyta wōlēē /kyoomēē Saakweetaab Keeytaayeet
(Māārkō 14:12-16; Luuka 22:7-13)*

¹⁷ Nto yēē ki bēsyēētaab taayta nyēbo Saakweetaab mukaatiin chēē mākuutunootiin, kōōnookyi :rubiik yēē kimii :Yēesu ankuteebēe kule, “Ānō wōlēē imāchē keeyeyte /sikyaaamee *Saakweetaab Keeytaayeet?” ¹⁸ Kuwālchi :Yēesu kule, “Boocheeng'aate chii ām kiriing' ānkōōmwoochi kule, ‘Kāmwooy :Kāānēētiintēēt kule: Kaakuyit :bēsyōōsyēkyuu. Kunyi, āmiitē āk rubiikyuu, chāā-āmēē Saakweetaab Keeytaayeet kōōng'uung'.”

¹⁹ Bokuyeyta :rubiichoo saakwaanaa kuu wōloo kāmwooytoochinē :Yēesu.

*Kiiboor :Yēesu chiito nyēē kimii wokuchoomtooy
(Māārkō 14:17-21; Luuka 22:21-23; Yoowaana 13:21-30)*

²⁰ Nto kumii kurātoorātē :kōōrēēt, kōōbuur ng'wēny :Yēesu ākoo rubiikyii taman āk āyēēng' kwoomiis. ²¹ Kumii kwoomiisyē, kumwooy :Yēesu kule, “! Kāāmwoowook, mii :akeenke ām akweek nyēē makuchaamtaa.” ²² Kung'woonchi :rubiichoo ānkutoow

26:2 Māārkō 8:31   **26:3** Luuka 3:2; Yoowa. 11:49; 18:13, 24; Yēyuut. 4:6   **26:5** Mat. 21:46   **26:11** Kiruu. 15:11

* **26:15** Ki laatitaab beesaanik :chu chēē kinyōōru :wootwookiintō nyēē kāyēyiis yiisyēētaab ārook ang'wan. Ki tēē nyooto mbo :laatit nyēē /kikyooltēē motwooriin nto /keekweyee mēt.   **26:15** Chuy. 21:32; Seka. 11:12   **26:16** Yoowa. 11:57; 13:2

:ake tukul kuteeb kule, “Ara anii ōō, Mokoryoontēēt?” ²³ Kuwāl :Yēesu kule, “Nyoo kiilābloobtooy :tukwaay mukaatiit terekyeet akeenke :nyēē makuchaamtaa. ²⁴ Makume *:Wēritaab Chii kuu yoo siraat. Nteenee mākung'woonchi sōō kule nee :chiito nyoo makuchaamtaa! Kaykay nto /kimākēēsich chiichoo.” ²⁵ Kumwooy :Yuuta kule, “Anii mbonō oob ōō, Mokoryoontēēt?” Kuwālchi :Yēesu kule, “Ēē, inyiating'.”

Kitoow :Yēesu saakweet nyēē lēēl

(Māārko 14:22-26; Luuka 22:19-20; 1 Kōōriintēēk 11:23-25)

²⁶ Nto mii yoo, kunam :Yēesu mukaatiit ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy ankubetes nto yityo kōōkoochi rubiikyii kumwoochinē kule, “Bōōrnyuu :nyi, o-am.”

²⁷ Kunam terekyeet nyēē kimiitē *:tifaayiik ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy ānkōōkoochi rubiikyii kumwooyē kule, “Oyyee :akweek tukul. ²⁸ Korotiikyuu :chu chēbo *kiirootypeet nyēē lēēl† chēē +/makiitaata /sikēēnyōōchi kaat biiko chēē chaang' kubo ng'ōōkiswookik. ²⁹ ! Kāāmwoowook, -māwāāyyēē subak tifaayiichu ākoy bēsyoonoo āyyēē āk akweek tifaayiik chēē leelach ām Kaab Baaba.”

³⁰ Nto tēē yoo, kutyēēn kōōkoostoo Yēyiin, ānkung'ēētyo kutākyi keey Lekemeetaab *Musēytuuniinēk.

Kiiboor :Yēesu kule makutuuch keyy :Bētērō

(Māārko 14:27-31; Luuka 22:31-34; Yoowaana 13:36-38)

³¹ Kumiitē kēēltaab too, kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Ōmiitē :akweek tukul bōōmwēyēēnoo kwēēmowuuniitēnyi, kuu yoo mwooyē :siruutēk kule, ‘+Maabakach ākiintēēt kusērēēt :kēēchiirēk.’† ³² Nto yoo kaang'eetee meet, +maantooy Kalilaaya.”

³³ Kuwālchi :Bētērō kule, “Ānkoo kām wēyēēniing' :chuut tukul mākyo abakaaktiing' :anii.”

³⁴ Kukētyi :Yēesu Bētērō kule, “Kāāmwoowuung', ām kwēēmowuuni, kutoombo kōōturkuuchē :kirkōōnkiit, +meetuuch keyy :inyiating' areet sōmōk kule -mēēnkētoo.”

³⁵ Kuwāl :Bētērō kule, “Mākyo atuuch keyy kule -māānkētiing'. Yoo kābo meet kēēbēku :tukwaay.” Kōōruumchi :nkicheek rubiik chuut tukul kuu nyooto.

Kiwokusaayee :Yēesu Ketesemaane

(Māārko 14:32-42; Luuka 22:39-46)

³⁶ Yu kayit :Yēesu ākoo rubiikyii yēē /kēēkuurēē Ketesemaane, kumwoochi kule, “Okanyaa yuutēyu, āwē :anii yuun waasaay.” ³⁷ Kuwēeto keyy Bētērō ākoo wērichoo āyēēng' bo Sebetaayo. Kyaam :ng'uusng'uus Yēesu kut kulōōklōōkēn. ³⁸ Nto tēē yoo, kumwoochi mbo Bētērō kule, “Kāāmuy :anii kut wuu nyēē +maameey. Kunyi, ōng'ētunēē yuutēyu ānkōōkāsu.” ³⁹ Yooto koonakta taay kisich ānkukutuny ānkuyim kutiiny tokochta ng'wēny kusaay kule, “Baaba, yoo imuuchāktōōs, inēmtoowoo nyalili. Nteenee kuyeyakay kuu wōloo imāktooy, mēēbērē wōloo āmāktooy :anii.”

⁴⁰ Nto yu keeyey wōloo kimii :rubiikyii sōmōku kunyōōr kuruuytōōs. Kumwoochi Bētērō kule, “Kāmōōmuuchē kēēkāsu tukul mbo asiista akeenke? ⁴¹ Māchāktōōs ōkāsu ānkōōsooyē simōō-āsyi keyy tyēmiisyēēt. Ōbērē nto oyey, āmāmii :nkuruuk.” ⁴² Yooto kooyey subak ankusaay kule, “Lēyyē, Baaba, yoo mēēmuuchāktōōs /kiinēmtoowoo nyalili, kuyeyakay kuu wōloo imāktooy.”

⁴³ Yu kēēyēēw :Yēesu nyēbo āyēēng', kunyōōr mbo Bētērō kāruuyo subak, kuuyu kiboonto rwoonik chēē nyikiisēch. ⁴⁴ Kubakaakta rubiichoo ankuwokusaay nyēbo sōmōk kumwooyē kuu yoo kābo taay. ⁴⁵ Nto tēē yoo kooyey wōloo kimiitē :rubiik

26:23 Tyēēn. 41:9 **26:24** Isa. 53:8-9; Mat. 18:7; Luuka 24:26-27 **26:25** Yoowa. 13:2, 21-30 † **26:28** Mātinyē :siruutēk alake ng'ālyoontēēt 'nyēē lēēl'. **26:28** 1Kōōr. 10:16; 11:23-26 **26:28** Chuy. 24:6-8; Seka. 9:11; Māārko 14:24; Ibu. 9:20; 10:29; 13:20 **26:30** Luuka 22:39 † **26:31** Seka. 13:7 **26:31** Mat. 26:56; Yoowa. 16:32 **26:32** Mat. 28:7, 10, 16 **26:35** Luuka 22:34-35; Yoowa. 13:36-38 **26:39** Mat. 6:10; 20:22; Yoowa. 18:11; Ibu. 10:9 **26:41** Mat. 6:13; Ēfēēs. 6:18; 1Bēt. 5:8 **26:42** Mat. 6:10 **26:44** 2Kōōr. 12:8

ānkumwoochi kule, “Ākoo tōōbēng'tēē rwoonik? Okas, kaakuyit :āsiiswēk /kiiyokoochi *Wēritaab Chii āwunnyēkaab kibng'ōōkisiis! ⁴⁶ Ong'nyiin choomtooyiintēēt kāākuchō! Ōng'ēētyē bokēētuuyēē.”

/Kikeenam Yēesu nteenee kitay /kēēsār

(Māārō 14:43-50; Luuka 22:47-53; Yoowaana 18:3-11)

⁴⁷ Kutākumii :Yēesu kung'āloolē, kuyitu :Yuuta nyoo ki akeenke ām rubiikaab Yēesu taman āk āyēēng'. Kiboontoonu keyy biiko chēē chaang' chēē kitinyē chōōkiinēk ākoo syaariinek chēē kiiyooku :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo booyik.

⁴⁸ Kikiisimkumwoochinē :Yuuta bichoo kule, “Nyoo ōkāsē ātōrōōchē, ōnāmē nyooto.”

⁴⁹ Kutākyinē keyy :Yuuta Yēesu bakeenke ānkutōrōōchē kumwooyē kule, “Aase, Mokoryoontēēt.” ⁵⁰ Kukētyi :Yēesu kule, “Kāchēētōrōōchoo man ōō, murooni?” Kutēryēkyinē :bichoo Yēesu bakeenke.

⁵¹ Kukāsē :rubiintēēt ake nyēbo Yēesu kuu nyoo, kung'usu chōōkiit nto bēre kuyeb motwooriintēētaab *kibkōrōs nyēē wōō, kuchwenta yiitit kōōsuuyto. ⁵² Kumwoochi :Yēesu rubiintoonoonyii kule, “Kētyi chōōkiing'uung' kiraaru, kuuyu iwoong'tooy :chōōkiit chii nyoo kicham chōōki. ⁵³ -Mōōnkētē kule āmuuchē :anii ākuur Baaba kuyēētyēēchoo areet akeenke ānkōōmuuchē kōōyookwoo lukōōsyēk taman āk āyēēng' chēbo malayikaanik?

⁵⁴ Kāyityiin :ng'aleechu āk siruutēkaab Yēyiin.”

⁵⁵ Kuwēkyi keyy :Yēesu bichoo ānkumwoochi kule, “Ōbēre āntōōchinē :anii lukēēt nyēē mächē kuweech kōōrēēt sookwaante chōōkiinēk āk syaariinek boonamaa? Ntēē kwāāboontē keyy :anii akweek kwaak ām biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin ānēētiisyē. Kwaa-maak :nee simoonamaa yooto? ⁵⁶ Nteenee ityiichē :ng'aleechu tukul siruutēkaab *wōōrkooyik.” Kimwēyēē :rubiik Yēesu!

Kumii :Yēesu taayeetaab kōōkwēēt nyēē wōō nyēbo Yuutayeek

(Māārō 14:53-65; Luuka 22:54-55, 63-71; Yoowaana 18:13-14, 19-24)

⁵⁷ Nto mii yoo kukwēryoot :bichooto Yēesu kaab Kayaafa, kibkōrōs nyoo wōō. Kiki-ikōōruruukyi keyy wōlooto :kāānēētikaab kiruutēk ākoo booyik. ⁵⁸ Kiinaamaat :Bētērō Yēesu ākoy kiyēnkuutaab kaytaab chiichoo bo kōrōs ānkōōbuur āk riibiikaab kayaata sukukas kiyēē makuyeyakay.

⁵⁹ Kimach *:kōōkwēētaab Yuutayeek tukul kōōyyoonkyinē :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch, kule kunyōōr ng'ālyoo nyēē miyaat nyēē nāmē Yēesu /sikiitiilchi meet.

⁶⁰ Nteenee mānāānyōōr ng'ālyoo ānkoo kisyeem :biich chēē chaang' kumōlōlchi Yēesu ng'al. Nto yityo kōōnēm keyy :biiko alake āyēēnku ⁶¹ ānkumwooy kule, “Kimwooyē :chiichi kule imuuchē kōōturbuub Kōōtaab Yēyiin ankuteechee bēsyōōsyēk sōmōk.” ⁶² Kōōyyo *:kibkōrōs nyēē wōō ankuteebee Yēesu kule, “Itinyē wōlēē ituuktooy keyy ām ng'aleechu mwooyē :bichu?” ⁶³ Kusiisiyi keyy :Yēesu. Kumwoochi subak :kibkōrōs nyoo wōō Yēesu kule, “Ātēēbēēniing' ām taayeetaab Yēyiin kule ii, 'Inyiing' man *Kāārārookiintēēt, Lakwataab Yēyiin?”

⁶⁴ Kuwāl :Yēesu kule, “Ēē, wuu nyooto, 'keemwaay. Nteenee āmwoowook akweek tukul kule: +Mookas *Wēritaab Chii kōōbuurunēē āwutaab taay nyēbo Nyoo bo Kāāmuukēy ankookas kuchōōnēē boolik.”

⁶⁵ Kikwaany keyy :moo chiichoo wōō bo kōrōs kut kubaach sirookyii ānkumwooy kule, “!Kookas, kaakookerkeeyee keyy :chiichi Yēyiin! Nee ake :nyēē /tākēēmwoowēēch kurubta keyy āk chiichi? Kookas oob wōlēē kāākōōntosuurto Yēyiin? ⁶⁶ Ōbēre nee :akweek?”

/Kēēlēēnchi, “Misiyinē :meet.” ⁶⁷ King'utyinē :alake koonyek ānkōōtuluuchē, kusyēēchē :alake ⁶⁸ sukumwoochinē kule, “Kāārārookiintooni, ng'oo :nyoo kābiring'?”

*Kituuch keey :Bētērō**(Māārō 14:66-72; Luuka 22:56-62; Yoowaana 18:15-18, 25-27)*

⁶⁹ Yooto kumiitē :Bētērō yoo kibo biy, kuchō :chēebto ake nyēē ki motwooriin ānkumwoochi kule, “Kwēēboontootē keey :nkinyiing' Yēesu nyēbo Kalilaaya.” ⁷⁰ Nteenee kutuuch keey :Bētērō ām taayeetaab biiko tukul kule, “-Māānkētē kiyēē imiitē imwooyē.”

⁷¹ Nto tēē yoo kōōnookyi :Bētērō yēbo oreet nyēē wēētii kayaata. Bērē kukas :chēebto ake, kumwoochi biiko kule, “Kiboontootē keey :chiichi Yēesu nyēbo Nāāsārēēt.” ⁷² Kutuuch keey subak :Bētērō kut kuchubchinē keey kule, “-Māānkētē :anii chiichi!” ⁷³ Nto nyēē mā tyaa kōōnookyi Bētērō :biiko chēē kikiiyyoonyēē yooto ānkumwoochi kule, “Kubooyiit man, inyiing' :ake. Kerkeey :ng'elyebng'uung' nyēbo chiichi.” ⁷⁴ Kuchubchi keey :Bētērō kule, “-Māānkētē :anii chiichi!” Kubēkunēē :ng'aleechara kuutiinyii, kōōturkuuchē :kirkōōnkiit bakeenke.

⁷⁵ Yooto nanyuun koosoot :Bētērō yoo kimwooyē :Yēesu kule, “Kutoombo kōōturkuuchē :kirkōōnkiit, +meetuuch keey :inyiing' areet sōmōk kule -mēēnkētoo.” Yooto kuwo saang' ānkuwokuriir nyēē ng'waa miisin.

27*/Kikēēkwērchi Yēesu Bilaato**(Māārō 15:1; Luuka 23:1; Yoowaana 18:28)*

¹ Nto yu kāmwook :asiista, kootiil mbo kibkōrōs chēē wōōyēch tukul āk booyikaab Yuutayeek kule /keebakach Yēesu. ² Yooto, /keerat :Yēesu /ānkēēkwērchi *:Bilaato nyoo kāāyyoong'iintēētaab Rooma.

*Kiriirunee :Yuuta ng'wēny**(Yēyuutēk 1:18-19)*

³ Nto yu kakas :Yuuta nyoo kichoomtooy Yēesu kule /kaakiiruusta Yēesu, kuriirunee ng'wēny. Kikētyi feetaanichaa ki sosom mbo kibkōrōs choo wōōyēch āk booyik.

⁴ Kimwoochi kule, “Kwaayey ng'ōōki achaamte chii nyēē bēērē keey.” Yooto kukētyi :bichoo kule, “Kukwaaneeniing'!”

⁵ Yooto nanyuun kuwiirchi :Yuuta feetaanichaa *Kōōtaab Yēyiin ānkuwokookeet keey.

⁶ Yu kānyōōr :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch feetaanichaa kumwooy kule, “Sālōotiin :beesaanichu koroti, kunyi mēērōok /kiikoochi lēnkuutaab Kōōtaab Yēyiin.” ⁷ Kung'alaal :bichoo nto mii yoo, kootiil kule /bokyaalee mbareet nyēē /sikēēmuchinē biich chēē sobooy. /Kikēēkuurēē mbaraanaa Mbaraab Kibtērēēn. ⁸ Kiyooto nyēē kiyey /kēēkuurē wōloto ākoy kura kule, “Mbaraab Koroti”.

⁹ Kuyityiin :yooto āk kiyēē kimwooyē *:wōōrkooyoontēēt Cheremnyaa kule, “/Keenam betekik sosom chēbo feeteet choo kyooltēē inee *:Isrāyēēliik ¹⁰ ankwaalee mbaraab kibtērēēn kuu wōloo kimwooytoowoo :Yēyiin.”†

*Kumii :Yēesu taayeetaab Bilaato**(Māārō 15:2-5; Luuka 23:3-5; Yoowaana 18:33-38)*

¹¹ Nto kumii :Yēesu taayeetaab *Bilaato, kuteebee :bāytooyiintonoo kule, “Inyiing' :bāytooyiintēētaab Yuutayeek?” Kukētyi :Yēesu kule, “Wuu nyooto sinee.”

¹² Nto yu keeteeyee keey :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk booyikaab Yuutayeek kurubta keey Yēesu, kusiisi keey. ¹³ Kuteebee :Bilaato kule, “-Mēēkāsē wōlēē tēē :ng'aleek chēē mwooyē :bichu kule !kiyey?” ¹⁴ Mānāākēt :Yēesu ng'alyoo mbo kisich. Kuboty :tonkoy bāytooyiintonoo.

*Kiisimchi :kāāntōōyikaab Yuutayeek Bilaato kubakach Yēesu
(Māarkō 15:6-15; Luuka 23:13-25; Yoowaana 18:39—19:16)*

¹⁵ Kiityooktooy :bāytooyiintēēt ām kēnyiit ake tukul kibratyaanteet akeenke nyoo kaakutool :biiko. /Kikēēyēyē kuu nyooto yoo /kyoomē *Saakweetaab Keeytaayeet.

¹⁶ Kimii ām bēsyōōsyēchooto chiito ake nyēē kikiikuchiis miisin kut /kikiikeerat. /Kikēēkuurēē chiichoo Baraaba. ¹⁷ Kunyoo, kuteebee :Bilaato biiko chēē kikiiruruukyi keey yooto kule, “Ng'oo :nyēē ōmāchē :akweek ātyooktoowook, Baraaba nto Yēesu nyoo /kēēbērē *Kāārārōokiintēēt?” ¹⁸ Kimwooyē :bāytooyiintonoo kuu nyooto kōōnkētē kule kiituyiityi :icheek Yēesu moo.

¹⁹ Kutākumiitē :Bilaato kēēbuurēē ng'echereenyii bo bāytooyiisyēēt, kōōyookyi :koorkēēnyii ng'ālyoo kule, “Kweeyiimaa :kiirwootik kuyyeech kubo chiichoo. Kunyi, -meeyeyee kiy kuuyu bēērē keey.” ²⁰ Kutēē yooto tukul, kitas taay :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk booyikaab Yuutayeek kōōwuruur bichoo kumwaayta /kiityaakta Baraaba /ankeebakach Yēesu. ²¹ Kuteeb subak :bāytooyiintonoo kule, “Nkōnō ām bichu āyēēng' nyēē ōmāchē :akweek ātyooktoowook :anii?” Kulē, “Baraaba.” ²² Kuteeb subak :Bilaato kule, “Ayeyee nee Yēesu nyoo /kēēbērē *Kāārārōokiintēēt?” Kōōruumchi :bichoo tukul kule, “/Keebakach!” ²³ Kumwooy :bāytooyiintonoo kule, “Rōkōs nee :nyēē koyey :chiichi?” Kubōloobōl :bichoo kumwooyē kule, “/Keebakach! /Keebakach!”

²⁴ Yu kakas :Bilaato kule kāmēētākōōmuuchē bichoo ānkiimuuchē koong'etng'eet wōōrōōryēēt, kuram bēēko ānkōōwuunēē āwunnyēk taayeetaab bichoo kumwooyē kule, “Kukwaaneenaak :korotiikaab chiichi, ābēērē keey :anii.” ²⁵ Yooto, kuwāl :bichoo tukul kule, “Kany kwaameech acheek :korotiikaab chiichi āk lōkōkyoo!”

²⁶ Yooto kōōtyooktoochi :Bilaato bichoo Baraaba ānkōōkoochi /kiityōōlsēt Yēesu nto tēē yoo kōōyokooyto /bokēēkwērtoochi murtooywoontēēt.

*Kiintosuur :biikaab lukēēt Yēesu
(Māarkō 15:16-20; Yoowaana 19:2-3)*

²⁷ Kukweryoot :biikaab lukēēt Yēesu kaytaab bāytooyiintēēt *Bilaato nto tēē yoo, kōōruruukyi keey :lukēētaab booryēēt tukul Yēesu. ²⁸ Kubuutēē Yēesu sirook ānkōōlookyi sireet nyēē arraa, ²⁹ kutaay kuutwēētaab kātōok ānkōōkēmēērchi mēt kuyey wuu nyēē bāytooyiin. /Kikiikoochi kunamee kirōkto āwunyii nyēbo taay ānkubokukutunyēē :bichoo taayeenyii kuyey keey wuu nyēē kākoonyit Yēesu kumwoochinē kule, “Kimkim! Bāytooyiintēētaab Yuutayeek!” ³⁰ Kung'utyi ānkōōsōrunēē kirōkoo kimii āwut ānkōōkōryōōnyēē mēt. ³¹ Yu /kāākiintosuur, /kiirēēkunēē siraanaa arraa /ānkiilookyi sirookyii choo kōbo kwaak nto tēē yoo, /keebeeta /subokēēkwērtoochi murtooywoontēēt.

*/Kikēēkwērtoochi Yēesu murtooywoontēēt /ānkiinchuruur
(Māarkō 15:21-32; Luuka 23:26-43; Yoowaana 19:17-27)*

³² Kumii /kēēbēētooy, /kēētuyyēē chiito ake nyēē kibo Kurēēn nyēē /kikēēkuurēē Simōōni. /Kēēkērchinē nyoo koong' bakeenke kukalab murtooywoontēētaab Yēesu. ³³ Nto yu /kakeeyit yēē /kikēēkuurēē Kolkoota (kaayneet nyēē ibooru kule 'Rōkyēētaab Mēt')

³⁴ /kiikoochi Yēesu *tifaayiiik chēē /kikiikeetasee saakityeek* alak kule kuyye. Nto bēērē kuchamcham, kutay kuyye.

³⁵ Nto yu kāākukwērtoochi :bichoo Yēesu murtooywoontēēt, kubar *sēkēēryēēt sukōōnkētēē kule ng'oo :nyēē mākuyib sireet nkōnō. ³⁶ Nto kāākuyityo, kutēbēē :bichoo yooto kuriib Yēesu. ³⁷ /Kikiikēēsirchi kiito ake ng'aleek chēē kiyey /sikiitiilchi Yēesu meet chēē kimwooyē kule: YĒĒSU :NYI NYOO BĀYTOOYIINTĒĒTAAB YUUTAY-EEK. /Kikēēkwērtoochi kiyooto yoo bo mētitaab Yēesu barak ām murtooywoontēēt.

27:19 Luuka 23:47   **27:24** Kiruu. 21:6-8   **27:25** Choos. 2:19; Cherem. 26:15; Mat. 21:37-41; 22:7; Yēyuut. 5:28   **27:28** Luuka 23:11; Yoowa. 19:2   **27:29** Mat. 27:11   **27:30** Mat. 26:67   **27:31** Mat. 20:19   * **27:34** /Kikēēyēyisyē saakityeechaa kōōboot ng'wooninto.   **27:34** Tyēēn. 69:21   **27:35** Tyēēn. 22:18   **27:37** Mat. 27:11

38 / Kikēēkwērtoochi nkicheek kibng'ōōkisiis āyēēng' murtooywōōsyēkwaa. / Kikiyyoong'to ake kutābān āwutaab Yēesu nyēbo taay / ānkiiyyoong'to ake komostaab kaataam. 39 Kiinchuruurē :biiko chēē kimurē yooto Yēesu ānkukwērtooy mētewook 40 kumwoochinē kule, “Ntēē kwēēbērē +mēēturbuub *Kōōtaab Yēyiin ankiiteechee bēsyoōsyēk sōmōk? Iraraach keey, naas. Yoo inyiing' :Lakwataab Yēyiin, irēkunēē murtooywoontoonoo!”

41 Kiinchuruur Yēesu :nkicheek mbo kibkōrōs chēē wōōyēch, kānēētikaab kiruutēk ākoo booyik. 42 Kimwooyē kule, “Kiisoobē :chiichi biiko alak, ntēē -mēesoob keey naas. Mā inee :bāytooyiintēētaab *Isrāyēēl? Yoo keemuuch kurēkunēē murtooywoontooni, +mākiiyēnchi. 43 Kwēēkoosēē keey oob :chiichi Yēyiin ānkumwooyē kule, ‘Āyēku Lakwataab Yēyiin?’ Kany kusār naas :Yēyiin yoo chāmē.” 44 Kiinchuruur :nkicheek kibng'ōōkisiisyēchoo /kikēēkwērtoochinē murtooywoontēēt āk inee.

Kime :Yēesu

(Māārō 15:33-41; Luuka 23:44-49; Yoowaana 19:28-30)

45 Kichō :mēēnānēēt bēēt nyēē kiker kōōrēēt tukul, kung'eetee āsiiswēk lo ākoy āsiiswēk sokool. 46 Yu kayit āsiiswēk sokool, kōōnchō :Yēesu kule, “Yēyiintēēnyuu, Yēyiintēēnyuu, ntēē 'keebakaaktaa anii!”† (Kimwooyē yooto ām kuutiinyii kule, “Ēli, ēli, lema sabak-tani?”)

47 Yu kakas :biikaab lukēēt chēē kimii yooto, kulē, “Miitē kukuurē *Eliiya.” 48 Yooto kulabatee :akeenke ām icheek kiroonkuryēēt ankooluumta *tifaayik chēē ki tāytāy ānkurutyi kiroonkuryoonoo kēētito yityo kōōyokoochi kuutiitaab Yēesu. 49 Kimwooyē :alake kule, “Okany keekas yoo mākuchō :Eliiya chokooraach!”

50 Kiinchō :Yēesu ankung'et.

51 Yooto bakeenke, kukērēerunēē keey āyēēng' kuchakee barak ākoy ng'wēny :ankeet nyēē ki rikimim nyoo /kikiyyēēlēē Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin. Kiitimiimākoy :kōōrēēt ānkōōtēēsiis :rwoontōōk. 52 Kiitēēsiis :kochonkoosyek kuyootākiis ānkung'ēētyo :biiko chēē chaang' choo kikiikubēk ānki churtootiin. 53 King'ēētyēē :bichoo kochonkoosyek, nto yu /kaakiing'eetee Yēesu meet, kuba Yēerusālēēm ānkōōboorchi keey biiko chēē chaang'.

54 Yu kakas :nyēē wōō nyēbo lukēēt āk biikyii choo kiriibē Yēesu kibring'ring'nyoonoo ākoo ng'aleek tukul chēē kiyēyākiis, kumuuyo ānkumwooy kule, “Kubooyiit man, ākoo Lakwataab Yēyiin :chiichi!”

55 Kikiyyoong'iis :chēēbyōōsōōk alake chēē chaang' yēē lōō kutoobēnē kiyēē kiyēyāktōōs. Chēēbyōōsōōchooto :choo kiboontotē keey Yēesu kuchakee Kalilaaya kuyētyēēchinootē. 56 Alak ām chooto ku Maaryaa nyēbo Maktaala, Maaryaa kaametiitaab Yāākōbō āk Yōōsēēf ākoo kaametiitaab wērichoo kibo Sebataayo.

Wōlēē /kikeemuyta Yēesu

(Māārō 15:42-47; Luuka 23:50-56; Yoowaana 19:38-42)

57 Nto yu kēēmēn :kōōrēēt, kuchō :chiito ake nyēē ki rubiintēētaab Yēesu ānkiboonto bāytit nyēē wōō. Kibo *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Arimataaya nto kaayneenyii ku Yōōsēēf. 58 Kiwo :chiichoo wōlēē kimii :Bilaato ānkusoom /kiikoochi bōōrtaab Yēesu. Kuchāmchi :Bilaato /kiikoochi. 59 Kimwaayta :Yōōsēēf /kiirēēkunēē bōōrtaab Yēesu murtooywoontēēt /ankeeratee ankeet nyēē tiliil. 60 Nto tēē yoo, wokōōkoochi kochonkeenyii nyēē kitākōōwōrē /ānkimānāākēēmuchi chii. Yooto kuwunukyi rwaanteet nyēē wōō kuker kurkeetaab kochonkaanaa ānkuwēēchi keey. 61 Kikiibuurēē :Maaryaa nyēbo Maktaala ākoo Maaryaa nyiin ake yooto kukas kochonkaanaa.

/Kikēēriib wōloo /kikēēmuchinē Yēesu

27:38 Isa. 53:12 27:39 Tyēēn. 22:7; 109:25 27:40 Māārō 15:39; Yoowa. 2:19 27:42 Mat. 27:11 27:43 Tyēēn. 22:8; Māārō 15:39 27:45 Āmōōs 8:9 † 27:46 Tyēēn. 22:1 27:48 Tyēēn. 69:21 27:51 Chuy. 26:31-33; Ibu. 10:19-20 27:54 Mat. 14:33; 26:63 27:56 Luuka 8:2-3 27:58 Kiruu. 21:22-23

⁶² Nto yu kāyyēekunēē, yēē ki bēsyēētaab *Sabaato, kubēēchi :mbo kibkōrōs ākoo *Farisaayeeek *Bilaato ānkumwoochi kule, ⁶³ “Mokoryoontēēt, kimwooyē :ng'wiintonoo bo chii yooto kitākusoboot kule, ‘+Maang'eetee meet yoo kaakukeeyta :bēsyōōsyēk sōmōku,’ ⁶⁴ kunyi mwaayte /kēēriib kochonkaanaa ākoy bēsyoonoo bo sōmōk. Nto buch, imuuchē :rubiikyii bokuchoor muusto nto tēē yoo kumwoochi biiko kule /kooki-ing'eetee meet. Makumiyatiit yooto :ng'wiiynaneet nyiitēnyi bo lēt kusiir nyoo kibo taay.” ⁶⁵ Kuwālchi :Bilaato kule, “Obeete riibiik alak bōōriib kochonkaanaa kuriibākoy kuu wōloo ōmuuktooy.”

⁶⁶ Kuba :bichoo ānkubokōōtiiny kurkeetaab kochonkaanaa kāroomin kumoolchi rwaantaanaa yooto ānkōōkoochi riibiichoo kuriib.

28

King'eetee :Yēesu meet

(Māārkō 16:1-8; Luuka 24:1-12; Yoowaana 20:1)

¹ Yu kēērir :kōōrēēt kukookukeeyta :bēsyēētaab *Sabaato, kuwo :Maaryaa nyēbo Maktaala ākoo Maaryaa nyiin ake bokoorwaam kochonkaanaa. ² Yooto, kōōring'riing' :kōōrēēt miisin kuuyu kikiikurēkunēē *:malayikeetaab Yēyiin barak, kiwo ākoy kochonkaanaa ānkuwunukto rwaanteet ānkōōbuurēē barak. ³ Kiilēkēchēēchē :malayikaanaa kuu yoo keewech :kōōrēēt anki leelach :sirookyii kuu kweyaanteet. ⁴ Yooto kumuuyo :riibiichoo kimii yooto ānkubōōtoon kut wuu nyēē mā kubēk.

⁵ Kumwoochi :malayikeet chēēbyōōsōōchoo kule, “-Mōōmuuyē, ānkētē :anii kule ōchēēng'ē :akweek Yēesu nyoo /kōkēēkwertoochinē murtooywoontēēt. ⁶ Māmiitē yu nteenee kaakung'eetee meet kuu yoo kimwooyē. Okwaa bookas wōloo kōmiitē ⁷ ankoobe areet akeenke bōōmwoochi rubiikyii kule, ‘Kaakung'eetee :Yēesu meet ankumakoonto Kalilaaya wōlēē bōōnyōōrchinē.’ Kookas oob?”

⁸ Yooto kung'ēētyo :chēēbyōōsōōchoo areet akeenke ankulabat bokumwoochi rubiikaab Yēesu ng'aleechaa. Kitinyē bōōtoonik chēē katasta keey ng'erekweek chēē chaang'.

⁹ Kumii tākulābātē, kutuuyēē Yēesu. Kootaakwees icheek :Yēesu nto yityo kukutuny kukōōb kērēēnkōōkaab Yēesu nyēē kākutunkyi. ¹⁰ Nto tēē yoo, kumwoochi :Yēesu kule, “-Mōōmuuyē. Bōōmwoochi mbo ng'eetaabiya kuba Kalilaaya bokēēnyōōryē wōlooto.”

Kiyēē kimwooy :riibiik

¹¹ Kumiitē :chēēbyōōsōōchoo kubēētii, kikiikung'ēētyo :riibiik alake ankuba kirriing' bokumwoochi mbo kibkōrōs chēē wōōyēch kiy ake tukul nyēē kaakuyeyakay. ¹² Nto yu kāākutuuuyo :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo booyik kuchōb ng'aleek. Kiikoochi riibiichoo beesanik chēē chaang' ¹³ ānkumwoochi kule, “Omwaay kule, ‘Kokwa :rubiikaab Yēesu kwēēmooy ankuchoor muustaab Yēesu kukākēēruuyē!’ ¹⁴ Nto yoo kāyityi :ng'aleechu bāytooyiintēēt, +mākēēmwoochi :acheek kāroomin āmēēbērē makunamaak akweek :ng'ala.” ¹⁵ Kunam :riibiichoo beesanichaa ankuyey kuu yoo /kākēēmwoochinē. /Kikyaamtaatee ng'aleechaa kimwooyē :riibiichoo wōlēē miitē :Yuutayeek ākoy kura.

Ng'aleekaab lētuit chēē kiikiimchi :Yēesu rubiikyii

(Māārkō 16:15-18)

¹⁶ Kiba :rubiichoo ki taman āk akeenke lekem ām Kalilaaya wōloo kimwoochinē :Yēesu kule kuba. ¹⁷ Nto yu kakas :rubiichoo Yēesu, kukutunkyi. Nteenee manaacham :alake kule ki Yēesu :nyooto. ¹⁸ Yooto kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, “/Kōōkēēkōōno anii kāāmuukēywēēk tukul chēē miitē kibkōōnkōy āk chēē miitē ng'wēny. ¹⁹ Kunyoo obeetaate bōōryōōsyēk tukul ankooyey biiko kuyēk rubiikyuu. Ōbātisānē ām kaayneetaab Baaba,

nyēbo Leekweet ākoo nyēbo Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ²⁰ Ōnēētē bichooto kooywey kiy ake tukul nyēē kāāmwoowook. Nto kubooyiit man, āboontē keey akweek ākoy tabantaab kōōrēēt.”

Māarkō

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: /Kiisōōtyinē kule kisirē :Māarkō lōkōōywēchu bo soboontaab Yēesu āk yiisyēenyii. Ku aybēeryoo :Māarkō, kinyōōr bārooyinto nyēē kikas Yēesu ānkuyēbchi yīit ng'aleekyii ām Yēerusālēēm ānkōōyēnchi. Nto lētuunoo, chokunoomnyo :Māarkō āk Bāwulō ākoo Barnaaba ām baanta nyēē kyoomtootē ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Kiyēētyēēchinoot :inee Bētērō ām bēsyōōsyēk chēē chaang' nyēē /kiisōōtyinē kule ng'aleek chēē chaang' chēē kisir kurubta keey āk Yēesu ku chēē kirārchinē :Bētērō.

/Kikēēsirchinē kitaabuuni biikaab Kiriistō choo kimā Yuutayeek. Mēenkētāktōōs :kēnyīit nyēē /kikēēsirēē nteenee /kiisōōtyinē kule imuuchē ku kwēēnuutaab kēnyīitaab 45 ākoy 55 KK. -/Mākiinkētē mbo kubooyīit man yoo /kikēēsirē kitaabuuni bo Māarkō /kumanaakeesir nyēbo Mataayo nto /kikiikeesir. /Kēēbērē kitinyē man :booyik choo kisimkunam ng'ālyoontēētaab Yēyiin yoo kimwoowēch kule kitaabuutaab Mataayo :nyēbo taay /keesir. Yoo /kākiikuykuuchiin kitaabuunechu tukwaay, tookunoot kule kiinkētē :Māarkō kiyēē mii kitaabuutaab Mataayo ānkiyēyiisyēē ng'aleek alak chēbo kitaabuunaata. Manaatwech :Māarkō komoswookik choo māmāmē keey āk biiko choo mā Yuutayeek. Ibānyboonyē komoswookik choo nāmē keey āk ātēbuutēkaab Yuutayeek choo kitōōsyinē bichoo kōōnkēt.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Ng'ālōolēē :Māarkō miisin *kiyēē kiyey* :Yēesu kusiir *kiyēē kimwa*. Ikiimē kurubta keey āk kāāmuukēywēēkaab Yēesu kooraraach, kootyaakta ānkōōsoob biich. Ikwēnyē miisin kule Yēesu ku Motwooriintēētaab Yēyiin ānku Lakwanyii. Ibooru :tukuukaab kwōng'uut, kāāsoobsēēt, kaatyaaktaayeetaab biiko ām wōlēē mii :tāmirmirook chēē miyootēch, kāāmuukēywēēkyii kunyōōchi biiko kaat choolwookātēng'waa, kule inee ku lakwataab Yēyiin.

Toowunēē :kitaabuuni lōkōōywēkaab yiisyēētaab Yēesu ām wōlēē mii :biiko yoo kyoomu kule kāākuchō :bāytooyiisyēētaab Yēyiin kōōrēēt. Twēchē :Māarkō kunyil chēē chaang' kule /kikēēkwērtoochi Yēesu *murtooywoontēēt kuyēk kēēlto nyēē kēēchoomnyo Yēyiin āk biiko. /Kikiing'woonchi Yēesu kubo ng'ōōkiswookikyoo (kas kur. 8:31; 9:31; 10:33-34, 45). /Kikiibanybaany miisin ng'aleekaab wiikiit nyēbo lētuut nyoo /kikēēkwērtoochinē Yēesu murtooywoontēēt /ankiiteryeechee ng'eeteenyii bo meet āk yoo /kikēēyibē kuwo barak.

Kāroomēch :lōkōōywēchu ām wōlēē mii :biiko tukul ām kōōrēēt āmēēbērē Yuutayeek baateey. Ibooru :ng'ālyoontēēt 'Kiriistōōs' ām kuutiitaab Kirikiik āk ng'ālyoontēēt 'Maasyaak' (Meesaaya) ām kuutiitaab Iburaneek kule 'nyēē ng'aabaat', ānkwoorōōru chiito nyēē kiikuchōb :Yēyiintēēt ānkōōkoochi yiisyēēt nyēē kiikutōōlchi. /Kēēyēyiisyēē kaaynaani kurubta keey āk nyoo ityooktooy biich āk bāytooyiintēēt nyoo kiikukanyaani :Yuutayeek ām kēnyīis chēē chaang' ānku nyoo twekaat miisin ām kiyēē kimwoowu :wōōrkooyikaab Yēyiin ām Kiirootyeet nyoo bo Kēny. Ibooru :komoswookik chēē chaang' choo twēchē :Kiirootyeet nyoo Lēēl nyoo bo Kēny kule mēēbērē kimuru buch :chōōnēētaab Kiriistō, nteenee kimiitē chōbuutēkaab Yēyiintēēt kung'eetee kēnyīis āk kēnyīis. /Kēēyēyiisyēē ng'ālyoontēēt 'wēritaab' ām kuutiitaab Iburaneek ām kēēlto nyēē baraay āmā baateey lakwataab anum ām yyootēēt. I-ārōōru kērkēyinto ām ātēbuutēk ām kwēēnuutaab 'wēēriit' āk 'kwaan'. Mii mbo :kērkēyinto nyēē wuu nyooto yoo /kākēēlē 'leekweet' kuuyu kēēyēku :tukul lōkōkaab Yēyiin kubo kule inee :nyēē kiyēyēch ankeekerkeeye āk inee ām kēēlto ake. Yēku :biiko tukul lōkōkaab Yēyiin ām tāmirmiryēēt yoo kēēyēnchi Yēesu, ng'ālyoo nyēē ibooru kule /kiikēēnyōōchi kaat choolwookātēng'waa ānkōōkōōwut bāytooyiisyēētaab Yēyiin.

*Kiyeyta :Yoowaana kēēltaab Yēēsu
(Mataayo 3:1-12; Luuka 3:1-18; Yoowaana 1:19-28)*

¹ Lōkōōywēk :chu chēē kāroomēch chēbo Lakwataab Yēyiin, Yēēsu *Kiriistō.
² Kikiikumwooy :Yēyiin kēny kubununēē wōōrkooyoontēēt Isaaya * kule,
“+Māāyooktē kiiyookiintēēnyuu
koonto wokuyēytoowuung' kēēlto.”†
³/Kikeesir subak kule,
“Miitē :kuut nyēē kuuru ām suurkwēēn kule,
‘Ōchōb keey,
ānkōōchuulchi Mokoryoontēēt kēēlto.’ ”†

⁴ Kiiyookiintonoo ku Bātisāniintēēt Yoowaana. Kyoomtooy ām kōōr nyēē suurkwēēn kule māchāktōōs :biiko kuweek ām miyootyēēt /ankeebatisan, sukunyōōchi :Yēyiin kaat. ⁵ King'ēētyēē :biiko chēē chaang' Yēērusālēēm ākoo komoswookik tukul chēbo Yēēmēētaab Yuuteeya bokukas lōkōōywēchoo bo Yoowaana. Nto yu kābokumwooy choolwookātēēng'waa /keebatisanee āynēētaab Yoortaan.

⁶ Kikiilaach :Yoowaana sireet nyēē /kikiikwoorunēē sabureekaab *tembes, anku-mootee keey anweetaab suwe. Kyoomē taalamik ākoo kimnyeteet. ⁷ Kimwoochinootē biiko kule, “Yoo kaawaany kānēētiisyēēnyuu, mākuchō :chiito ake nyēē boonto kāāmuukēywēēk kubiira nyēē -maayemaat ārēēkyi kwēyōōnik. ⁸ Kaabatisaneenaak :anii bēēko, nteenee makubatisaneenaak :inee Tāmirmiryēētaab Yēyiin.”

*/Kikeebatisan Yēēsu
(Mataayo 3:13-17; Luuka 3:21-22)*

⁹ Nto mii bēsyēēt ake, kuchōōnēē :Yēēsu Nāāsārēēt ām Yēēmēētaab Kalilaaya anku-batisanee :Yoowaana āynēētaab Yoortaan. ¹⁰ Yu kāloong'unēē bēēko, kukas barak kuyootāktōōs ānkurēkyi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyēē wuu chēēbtuukē. ¹¹ Yooto, kumwooy :Yēyiin ām barak kule, “Inyiing' lakwanyuu nyēē āchāmē, ānkāāng'ērēkyinē.”

*/Kikeetyem Yēēsu ām suurkwēēn
(Mataayo 4:1-11; Luuka 4:1-13)*

¹²⁻¹³ Kukwēryoot bakeenke :Tāmirmiryēētaab Yēyiin Yēēsu ākoy suurkwēēn, wōlēē kimii :nkicheek tyoong'iikaab wuuyēēt. Kiibuur :Yēēsu wōlooto bēsyōōsyēk artam āmāmii :kiy nyēē kyoomē. Kutyem *:Kēniintēēt, kumii wōlooto. Yu kāwēēchi keey :Kēniintēēt, kukwa :malayikaanikaab Yēyiin ānkuyēētyēēchi.

*Kitoow :Yēēsu kwaamtaat lōkōōywēkaab Yēyiin
(Mataayo 4:12-17; Luuka 4:14-15)*

¹⁴ Nto mii bēsyēēt ake yu /kabokeerat Yoowaana, kooyeey :Yēēsu Yēēmēētaab Kalilaaya kwaamtaat lōkōōywēk chēē kāroomēch chēē kikwoonēē wōlēē mii :Yēyiin. ¹⁵ Kimwooyē kule, “Kaakuyit :bēsyēēt! Kāākuyityook :bāytooyiisyēētaab Yēyiin! Oweeksee choolwookātēēng'woong' ānkōōyēnchi Lōkōōywēchu Kāroomēch.”

*Rubiikaab Yēēsu chēbo taay
(Mataayo 4:18-22; Luuka 5:1-11)*

¹⁶ Nto mii bēsyēēt ake, kumii :Yēēsu kuwēēsyētootēē sakaramteetaab Tōōliilēētaab Kalilaaya, kukas biiko āyēēng' chēē kimii kuwiirchinē nēētiinēk bēēko kunāmē *burburi-inēk. Bichooto ku Simōōni ākoo ng'eetaabkaamet Antereeya. ¹⁷ Kukuur :Yēēsu icheek

1:1 Määrkō 3:11; 14:61; 15:39; Yēyuut. 10:37-40; Ibu. 2:3 * 1:2 Mwooyē :siruutēk alake kule 'wōōrkooyik'. † 1:2 Mal. 3:1 1:2 Luuka 1:76 † 1:3 Isa. 40:3 1:6 2Bāy. 1:8 1:8 Tyēēn. 51:7, 10-12 1:11 Toowu. 22:2; Tyēēn. 2:7; Isa. 42:1; Määrkō 9:7; 12:6; 2Bēt. 1:17 1:12-13 Chuy. 24:18; Tyēēn. 91:11-13; Ibu. 4:15 1:14 Määrkō 6:17-18

kule, “Orubwaa! +Maaneetaak wōlēē ōyisuntooy biiko.” ¹⁸ Kubākooktooy bakeenke nēētiinēkwaa bo burburiinēk ānkurubē Yēēsu.

¹⁹ Yu keenaata :Yēēsu taay kisich, kukas biiko alak āyēēng' kumii mwēēnkēēng'waa kuyēytooy nēētiinēkwaa. Bichooto ku Yāākōbō ākoo ng'eetaabkaamet, Yoowaana wērichoo bo Sebetaayo. ²⁰ Kukuur :Yēēsu nkicheek. Kukāsē kuu nyooto, kubākookyinē kwaan mwēēng' āk biiko chēē kimii kuyēchinē yīisyēēt ankurub Yēēsu.

*Kāāmuukēywēēkaab Yēēsu
(Luuka 4:31-37)*

²¹ Kiwo :Yēēsu ākoo rubiikyii Kaabernaam. Nto mii bēsyēētaab *Sabaato, kōōwut :tukul *kōōtaab saayeet ankooneet :Yēēsu biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ²² Kiilat :biiko wōlēē kiinēētitooy :Yēēsu. Kimēēnēētē kuu wōloo kiinēētitooy :kāānēētikaab kiruutēk, nteenee kiinēētē ām kāāmuukēywēēk.

²³ Kimii kōyooto bo saayeet :chiito ake nyēē kiiyiimē *:tāmirmiryēēt nyēē miyaat. ²⁴ Kubōlchi :tāmirmiryoonoo Yēēsu kule, “Imāchēēnēēch nee ōō, Yēēsu nyēbo Nāāsārēēt? Imāchē ibakacheech? Ntēē ānkētiing'! Inyiing' :nyoo ichurtaat ānkiiboontē kāāmuukēywēēkaab Yēyiin.” ²⁵ Kōōburyoong'to :Yēēsu kule, “Siis, ankiichuwunee chiichi!” ²⁶ Yu kāmwooy kuu nyooto, kōōsimsiim :tāmirmiryoonoo miyaat chiichoo. Kōōnchō ankuchuwunee chiichoo. ²⁷ Kiilat :biiko tukul /ankeeteabee keey kule, “Ng'al nee :chu? Boonto :Yēēsu kāāmuukēywēēk chēē imuuchē kōōnēētiisyēē ām kēēlto nyēē lēēl, āk chēē ibēbēētēē tāmirmirook chēē miyootēch ānkukāsyi!”

²⁸ /Kikyaamtaatee ng'alechaa Yēēmēētaab Kalilaaya kumukuul.

*Kiisoob :Yēēsu biiko chēē chaang'
(Mataayo 8:14-17; Luuka 4:38-41)*

²⁹ Yu kang'eetee :Yēēsu ākoo rubiikyii *kōōtaab saayeet, kuba kaab Simōōni. ³⁰ Kimnyoonē :cheebyoosyeetaab biikooy bo Simōōni. Yu /kākēēmwoochi Yēēsu kule mnyoonē :cheebyoosyaanaa, ³¹ kuwo ankunam āwut kōōyyo. Kusob :cheebyoosyeet ānkubāyiis.

³² Yu kararakta :asiista, kukāākubēk :āsiiswēkaab *Sabaato, kōōmutyi :biiko Yēēsu biiko tukul chēē kimnyoontōōs āk chēē kiiyiimē :tāmirmirook chēē miyootēch. ³³ Kibokōōruruukyi keey :biiko chēē chaang' kurkat saang' ām kōyooto kimii :Yēēsu. ³⁴ Kiisoob :Yēēsu biiko chēē chaang' chēē kiboonto bōōrwoonik chēē kimakerkeey ānkōōbēbēeto tāmirmirook chēē chaang' chēē miyootēch. Kiker koong' :Yēēsu tāmirmiroochoo kuuyu kiinkētē :icheek wōlēē wuu :inee.

*Kyaamtaatee :Yēēsu lōkōōywēk Kalilaaya tukul
(Mataayo 4:23-25; Luuka 4:42-44)*

³⁵ Yu kāng'ēēyēn :kōōrēēt, kung'eet :Yēēsu ānkuwo wōlēē kimālēēkitēē :chii wokusaay Yēyiin. ³⁶ Nto bērē kusēw mbo :Simōōni kule mēēkumii :Yēēsu, kucheeng'aat. ³⁷ Yu kunyōōr, kumwoochi kule, “Mii kuchēēng'iing' :biiko.” ³⁸ Kulē :Yēēsu, “Māchāktōōs keebe komosta ake waa-amte lōkōōywēkaab Yēyiin, kuuyu chooto :chēē kyāāchōōnchinē.”

³⁹ Kyaamtaatee :Yēēsu lōkōōywēk kooriikaab saayeet ām Kalilaaya tukul, ānkōōbēbēetootē tāmirmirook chēē miyootēch kung'eētyēē biiko.

*Kiisoob :Yēēsu chii nyēē kiboonto makereen
(Mataayo 8:1-4; Luuka 5:12-16)*

⁴⁰ Kichōōnchi :chiito ake Yēēsu bēsyēēt ake :nyēē kiboonto *makereenik. Kukutunyēē taayeetaab Yēēsu ānkumwoochi kule, “Mokoryoontēēt, yoo ichāmē, isooboo sāātililiitu kuuyu ānkētē kule imuuchē.” ⁴¹ Kuriiree :Yēēsu. Yooto, kōōyokooyto āwut kutiiny

chiichoo ānkulēenchi, “Āchāmē. Kunyi, itililiitu!” ⁴² Kusob :chiichoo bakeenke. ⁴³ Yu kāsob, kōōkāloonchi :Yēesu kule, ⁴⁴ “-Mēēmwoochi chii ake tukul ng'aleechu. Nteenee iwē ānkuwēeboorchi keey *kibkōrōs kukasing', siitooku kule 'kēētililiitu. Iyib tukuuk chēē ibirchinēē Yēyiin kōōnkōy /sikēēyēwuung' kōrōsēēk kuu wōloo kimwooytooy *:Muusa ām kiruutēk.”

⁴⁵ Ānkoo kuwuu nyooto, kiwo :chiichoo ankwaamtaat lōkōōywēchoo. Ki yoo kēēwut :Yēesu kiriing' ake tukul, kōōruruukyine keey :biiko, kumāchē /kiisoob. Kiyey :ng'aleechaa kut mēēkōōwutē :Yēesu kiriinkōōsyēchoo kukāsē :biiko. Ānkoo kiibuurchinē keey :Yēesu taban wōlēē mālēēkitēē :chii, kitākukwoonchinē :biiko ām komoswookik tukul.

2

Tinyē :Yēesu kāāmuukēy kunyōōchi biiko kaat (Mataayo 9:1-8; Luuka 5:17-26)

¹ Nto mii bēsyēēt ake, kooyeey :Yēesu Kaabernaam. Nyēē mā tyaa, kukas :biiko kule kāākuchō. ² Kukwa :biiko chēē chaang' ānkōōruruukyi keey kō ākoy saang' kut kimāmii wōlēē kiisiirē :chii kereeng'. Kwoomchi :Yēesu biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin.

³ Kutākwoomtooy :Yēesu lōkōōywēchoo, koomut :biiko alake ang'wanu chiito ake nyēē kichunkutoot. ⁴ Nto kuuyu kimāmii :bārooyinto nyēē kiimuuchē :bichoo kukasee Yēesu, kubeeta chiichoo ākoy kōōto barak ānkubut kēsyēkuut kutook yēē kiimuuchē kōōyokooytēē chiichooto. Kōōyokooyto chiichoo kumii tiirbeet ākoy yēē kimii :Yēesu. ⁵ Yu kakas :Yēesu kule kiikoosēē keey :bichoo inee, kumwoochi chiichoo kichunkutoot kule, “Wēnyoo, /kāākēēnyōōwuung' kaat ām choolwookātēēng'uung'.”

⁶ Kimii yooto :kāānēētikaab kiruutēk alake chēē kiing'unyng'uung'tōōs kumwooyē kule, ⁷ “Ām nee yu ng'āloolē :chiichi kuu nyi? Kāyib keey kule inee ku Yēyiin sōō? Ng'oo :nyēē imuuchē kunyōōchi biiko kaat ām choolwookātēēng'waa, yoo mā Yēyiin nkit?”

⁸ Nteenee kōōnkēt :Yēesu ām tāmirmiryēēnyii kiyēē kimii kōōsōōtē :kāānēētichoo. Kumwoochi kule, “Ām nee soosoot :akweek kuu nyooto? ⁹ Kuskus nkōnō? Āmwoochi chiichi chunkutoot kule, /Kākēēnyōōwuung' kaat,' nto kule, 'Ng'eet, ankiinam tiirbeeng'uung', ānkiiwēesyēt’? ¹⁰ +Mookas raat kule āboontē :anii, *Wēritaab Chii, kāāmuukēywēēk ām kōōrooni chēē āmuuchēē ānyōōchi biiko kaat ām choolwookātēēt.” ¹¹ Yooto bakeenke kumwoochi :Yēesu chiichoo kule, “Yyoony, ankiinam tiirbeeng'uung', ānkiiwēēchi keey kaa.”

¹² /Kēēmwoochinē chiichooto kichunkutoot kuu nyooto, kung'ēētē ānkunāmē tiirbeenyii ānkuwēēchinē keey, kukāsē :biiko tukul. Kiilat :biiko ankookaasta Yēyiin, kuuyu ki ng'al :choo chēē kimānāāyēyākiiis bēsyēēt ake.

Chāmē :Yēesu mbo biiko chēē -/mākiiriiku (Mataayo 9:9-13; Luuka 5:27-32)

¹³ Nto mii bēsyēēt ake, kuwo :Yēesu subak sakaramteetaab Tōōliilēētaab Kalilaaya. Kirub :biiko chēē chaang' ankooneet :inee ng'ālyoontēētaab Yēyiin.

¹⁴ Kutākumii kuwēēsyētootē, kukas chiito ake nyēē kimii kēēbuur kēryō kōōruruuchē *syuuruut. /Kikēēkuurēē chiichoo Laawi araab Alfaayo. Kumwoochi :Yēesu kule, “Rubwaa!” Kung'eet :Laawi ankurub.

¹⁵ Kuwēētō keey :Yēesu lētuunoo rubiikyii, kāāruruukikaab syuuruut chēē chaang' ākoo mbo biiko chēē /kikeetay choo kiboontotē keey tukul ānkubokwoomiis kaab Laawi. ¹⁶ Yu kakas *:Farisaayek alake chēē ki kāānēētikaab kiruutēk kuu nyooto, kumwoochi rubiikaab Yēesu kule, “Ām nee yu āmiisyē :chiichi ākoo kāāruruukichu bo syuuruut ākoo mbo alak chēē -/mākiiriiku?”

¹⁷ Kumwoochi :Yēesu kāānēētichoo bo kiruutēk kule, “Chēēng'ootē :biiko choo imnyoontōōs kāānyooyiintēēt. Nteenee mächēēng'ootē :choo sobchootiin. Kyāāchōōnii :anii chāākuurē biiko choo choolwookēnootiin, mēēbērē choo isōōtē kule churtootiin.”

Kāānēētiisyēētaab Yēesu nyēē lēēl
(Mataayo 9:14-17; Luuka 5:33-39)

¹⁸ Kikirē ām bēsyōōsyēchooto :rubiikaab Bātisāniintēēt Yoowaana ākoo Farisaayeek āmiisyēēt. Nto mii yoo, kukwoonchi :biiko Yēesu ankuteebee kule, “Ām nee yu kirē :rubiikaab Yoowaana ākoo choo bo Farisaayeek āmiisyēēt, āmēēbērē kirē :cheekuuk?”

¹⁹ Kukētyinēē :Yēesu bichoo tyoonkōōchēēt kule, “-Mēērukuutē keey :chōōrōōnuutēkaab saanteetaab leekwa ām saakweetaab kooyēy yoo mii :saanteetaab leekwa. ²⁰ Makuyit :bēsyēēt nyēē +/mākiinēmuneē saantaanaa wōlēē mii chōōrōōnuutēkyii. Ku yotoo :yēē makoorkuut keey :chōōrōōnuutēkyii.” ²¹ Kumwoochi subak tyoonkōōchēēt ake kule, “-/Mākēētilē ankeet nyēē tākulēēl /ānkēēkinēē sireet nyēē yoos. Yoo /kakeeyey kuu nyotoo, kusirinyāktōōs :ankaanaa ākung'ēti yotoo kubarayit :koong'ta miisin. ²² Nto subak -/mākēēroonkyinē kibkeetiis chēē /kātākēēyēyē wōōnkit nyēē yoos, kuuyu yoo kakuut :kibkeetiisyechaa, kung'ētyēē wōōnkoo kuwasta keey *:tifaayiik. Nteenee mächāktōōs /kēēroonkyinē tifaayiik choo /kātākēēyēyē wōōnkit nyēē lēēl.”

Bāwu :Yēesu bēsyēētaab Sabaato
(Mataayo 12:1-8; Luuka 6:1-5)

²³ Nto mii bēsyēēt nyēē ki *Sabaato, kumur :Yēesu ākoo rubiikyii mbareetaab nkoonuuk. Kumii kumurē yotoo, kuswech :rubiikyii mētēwookaab nkoonuuk, kubiiriir ankwaam. ²⁴ Yu kakas *:Farisaayeek alake chēē kimiitē yotoo kiyēē kayey :rubiichoo, kumwoochi Yēesu kule, “Kas! Ām nee yu mii :rubiikuuk kwiiryēē kiruutyēēt nyoo yēētē /kēēkēsiiis ām bēsyēētaab Sabaato.”

²⁵ Kukētyi :Yēesu Farisaayeechaa kule, “Manoosuman :akweek, yoo ki-iryēē :Bāytooyiintēēt *Tāwuti kiruutēk, yoo kyoomeē :kēmēwuut ākoo biiko choo kiboonto keey? ²⁶ Yoo ki *kibkōōrōōs nyēē wōō :Abyataar, kuwo :Tāwuti *Kōōtaab Yēyiin /ānkiikoochi mukaatiinek choo /kikēēchāmchinē mbo *kibkōōrōōs nkit. Kyaam :Tāwuti mukaatiinechaa ānkōōkoochi nkicheek biiko choo kiboonto keey.

²⁷ Kunyoo, bāwu :chiito Sabaato āmēēbērē bāwu :Sabaato chiito. ²⁸ Kunyi, bāwu *:Wēritaab Chii bēsyēētaab Sabaato.”

3

Kiisooibiis :Yēesu ām bēsyēētaab Sabaato
(Mataayo 12:9-14; Luuka 6:6-11)

¹ Nto mii bēsyēēt ake, kōōwut subak :Yēesu *kōōtaab saayeet. Kimii :chiito ake kōyotoo nyēē kisōnkōchoot :āwut. ² Kimii yotoo :nkicheek *Farisaayeek chēē kimāchē kukas yoo kēēsoobiis :Yēesu ām bēsyēētaab *Sabaato subokōōyyoong'tēē kōōk. ³ Yu kakas :Yēesu chiichoo kisōnkōchoot :āwut, kukuur kuchō taay. Nto yityo, ⁴ kuteebee bichoo kule, “Chām wēēch :kiruutēkyoo /keeyey kiy nyēē karaam ām bēsyēētaab Sabaato, nto nyēē miyaat? /Kiisooibiis, nto /kēēbākākiis?” Kisiisyo :bichoo. ⁵ Kōōrōōtoot :Yēesu bichoo nyēē kāng'woonchi, kuuyu kimātinyē :icheek kiisayta. Kumwoochi chiichoo kisōnkōchoot :āwut kule, “Chuul āwut.” Kuchuulē kuu nyotoo, kukārāmiitu :āwut. ⁶ Kukāsē :Farisaayeechaa kuu nyotoo, kung'ēētōōs, bokutuuytōōs ākoo biikaab *Ērōōtē kusat koowaang'ta Yēesu.

Kikwoonchi :biiko chēē chaang' Yēesu

⁷ Nto mii yoo, kuwo :Yēesu ākoo rubiikyii ākoy Tōōliilēetaab Kalilaaya. Kirub :biiko chēē chaang' chēē kikwoonēē komoswookik alak chēbo yēēmēetaab Kalilaaya. ⁸ Kibo :alake chēē chaang' *kiriinkēetaab Yēerusālēm am yēēmēetaab Yuuteeya ākoo komoswookik alak chēbo yēēmoonoto. Kikwoonēē :alake yēēmēetaab Itumeeya, kukwoonēē :alake yēēmōosyēk chēē kimii biitēetaab āynēetaab Yoortaan. Nto alak kibo yēēmēetaab Tiirō ākoo Sitōōn. Kikwoonii :bichoo bokukāsē kiyēē kimii :Yēesu kuyēyē.

⁹ Nto kuuyu kikiikuchaang'iit :biiko ānkimii kāwunuk keey kut kāākuriiky :Yēesu sakaramteetaab tōōliilēēt, kōōyookto :Yēesu rubiikyii bokuyib mwēēnkēēt sukung'eet kōōnēētis kumii kēēbuur mwēēng' am tōōliil. ¹⁰ Kiwunuk keey :biiko chēē kimnyoontōōs sukutiiny Yēesu, kuuyu kikiikōōsoob :inee biiko chēē chaang'. ¹¹ Kimii :biiko chēē kiyiimē :tāmirmirook chēē miyootēch. Ki yoo kakas :tāmirmiroochoo Yēesu, kuyēyē bichoo kukutuny am taayeetaab Yēesu ānkōōnchōōyis kule, “Inyiing' Lakwataab Yēyiin!” ¹² Kiker koong' :Yēesu tāmirmiroochoo miyootēch -mēēboor wōlēē kiwuu :inee.

*Kikwey :Yēesu lēbkēēyik taman āk āyēēng'
(Mataayo 10:1-4; Luuka 6:12-16)*

¹³ Nto mii bēsyēēt ake, kikwey :Yēesu biikyii ānkuwēeto lekem. ¹⁴ Bichooto ku taman āk āyēēng' ānkukuurēē chooto *lēbkēēyik. Kimāchē kule kōōbuurtooy keey sukōōyooktooy bokwoomtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch ¹⁵ ānkōōkoochi mbo kāāmuukēywēēk chēē ibēbēētēē tāmirmirook chēē miyootēch kung'eētyēē biiko.

¹⁶ Lēbkēēyichoo taman āk āyēēng' choo kikwēyē :Yēesu ku: Simōōni nyēē kitoochi :Yēesu kaayneet ake kule Bētērō, ¹⁷ Yāākōbō araab Sebetaayo ākoo ng'eetaabkaamet Yoowaana. Kikuur :Yēesu bichoo tukwaay kule 'Bōnēērē'. (Kaayna nyēē ibooru kule murēnēetaab iileet.) ¹⁸ Chuut alak ku Antereeya, Filibō, Baatolomaayo, Mataayo, Toomaas, Yāākōbō araab Alfaayo, Taataayo, Simōōni Kananaayo, (kiibooru kaaynaani bo Kananaayo kule ki murēn nyēbo booryēēt) ¹⁹ ākoo Yuuta Iskaryoot nyoo kichokuchoomtooy Yēesu lētuunoo.

*/Kikiisōōtē kule kiikubun :mēt Yēesu
(Mataayo 12:24-32; Luuka 11:15-23; 12:10)*

²⁰ Yu kang'eetee :Yēesu lekem, kooyeey Kaabernaam. Kirub :biiko chēē chaang' subak kut kimēēmuuchē :inee ākoo rubiikyii kwoomiis. ²¹ Yu kāyityi kaamet ākoo mbo ng'eetaabkaamet :ng'aleechaa, kuba kumāchē bokukwēryoon kuchō kaa, kuuyu /kikēēmwooyē kule kiikubun :mēt.

²² Kimii :kāānēētikaab kiruutēk alake chēē kikwoonēē Yēerusālēm bokukāsē kiyēē kiinēētē :Yēesu. Kimwooyē :kāānēētichoo kule, “Kookunam chiichi :Bēēlsēbuul nyoo kāāyooong'iintēetaab tāmirmirook chēē miyootēch. Nyooto :nyēē miitē kōōkoochinē nku-ruuk chēē kwētēē tāmirmirook chēē miyootēch.” ²³ Yu kakas :Yēesu kuu nyooto, kukuur kāānēētichoo ānkōōboorchinēē ng'al tyoonkōōchoy. Kiteebē kule, “Imuuchē :Kibrōkōsyoontēēt kukwet tāmirmirookyii? ²⁴ Yoo kaakubchey keey :lukēetaab booryēēt nyēbo kōōrēēt ake, ankubar keey nkit, ibuurtooy ānō :kōōroonoo? Māburyētē? ²⁵ Nto kubo kwaak yoo kāākutooytoochiin :kayta ake, mābotē :kayaa? ²⁶ Kunyoo, yoo kāākukōōno :Kibrōkōsyoontēēt kāāmuukēywēēk chēē ākwētēē lukēenyii, mābotē :bāytooyiisyēenyii? ²⁷ Mii :ng'oo nyēē imuuchē kōōwut kaytaab chi nyēbo nkur ānkōōnēmūnēē tukuukyii? Yoo kamarat chiichoo, mākoy kōōnēmūnēē tukuukyii. ²⁸ Kāāmwoowook, imuuchāktōōs kunyōōchi :Yēyiin kaat chi am choolwookātēenyii tukul āk mbo kōchōōng'nāt ake tukul. ²⁹ Nteenee -/mākēēnyōōchinēē kaat chi nyoo kōchōōnkyinē Tāmirmiryēetaab Yēyiin. Kunyoo, kiikurat chiichoo :choolwookātēēt ākookoy.” ³⁰ Kimwooyē :Yēesu ng'aleechu, kuuyu

kiintosuur :bichoo Tāmirmiryēētaab Yēyiin kumwooyē kule boonto :Yēesu *tāmirmiryēēt nyēē miyaat.

Ng'oo man :nyēē tuubchēē Yēesu?

(Mataayo 12:46-50; Luuka 8:19-21)

³¹⁻³² Kimii :biiko chēē chaang' kēēruuuki keey Yēesu. Yooto, kuyit :kaamet ākoo mbo ng'eetaabkaamet ānkōōyookto /kēēkuurchi Yēesu kuchō saang', kuuyu kimāmii :bārooyinto wōlēē kiimuuchē kukasee inee. /Kēēmwoochi Yēesu kule, “Mii kukuuriing' :koomēt ākoo mbo ng'eetaabkoomēt ām saang'.” ³³ Kukētyi :Yēesu kule, “Moomo anii :ng'oo ānku mbo ng'eetaabiya anii :ng'oo?” ³⁴ Kukasaakasta ānkulē, “Bichu kēēboontē keey :chēē mbo ng'eetaabiya ānku moomo. ³⁵ Chii ake tukul nyoo yēyē ng'aleek choo mächē :Yēyiin, ku nyooto :nyēē ng'eetaabiya anii, cheebiya anii ānku moomo anii.”

4

Makerkeey :teng'eeek

(Mataayo 13:1-9; Luuka 8:4-8)

¹ Nto mii bēsyēēt ake, kuwo :Yēesu subak sakaramteetaab Tōōliilēētaab Kalilaaya. Kiiruruuki keey :biiko chēē chaang'. Kunyoo, kōōwut mwēēnkēēt ake ānkōōbuur ng'wēny nto yityo, kooneet bichoo kikiyyoong'is ām sakaramteetaab tōōliilēēt. ² Kiineet biiko ng'aleek chēē chaang' kubuntēē tyoonkōōchoy.

³ Kimwooy kule, “King'eet :kāābātintēēt ake kuyis nkoonuuk. ⁴ Yu kāyis, kōōsuuchi :alake kēēltaab too. Yooto kukwa :tāriitēk ānkukwēchi keey. ⁵ Kōōsuuchi :alake kitaweet wōlēē kitewerer :teng'nyaanteet. Kubiityo :choo areet akeenke, ⁶ nteenee yu kalay :asiista kubeel kuisyo kuuyu kimāmii wōlēē kinērchinē :tiikiitēk. ⁷ Kōōsuuchi :alake wōlēē miitē :kātook. Kubiityiin :choo āk kātōochoo kookiich keey kut kumayey :nkoonuuk āmit. ⁸ Nteenee kōōsuuchi :alake teng'eeek chēē kāroomēch. Kibiityo :choo ankuyey āmiik. Kiyeyaatee āmiik chēē ng'ēri, chēē kāykāyēch, āk chēē choong'ēch.” ⁹ Yu keewaany :Yēesu tyoonkōōchoonoo, kumwooy kule, “Nyoo yēbē yit, kukas.”

Kiiboorchinē :Yēesu rubiikyii ng'aleek choo iyēēlootiin

(Mataayo 13:10-17; Luuka 8:9-10)

¹⁰ Kuboonto keey :Yēesu rubiikyii taman āk āyēēng' ākoo rubiik chuut alak, kuteebee :rubiichoo Yēesu kōōboorchi tyoonkōōchoonoo. ¹¹ Kumwoochi :Yēesu kule, “/Kookeekweyaak akweek ōnkēt kiyēē iyeelaat kurubta keey āk wōlēē wuu :bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Nteenee mākukāsēē :alake ng'aleek tukul tyoonkōōchoy. ¹² Kuu yoo siraat kule, 'Nto yoo kakasee koong',

mākāsē kiy.

Nto yoo kāyēbchi yit,

-mēēnkētē kiy.

Nto kikas :icheek ānkōōnkēt,

nto kiikuweek ām miyootyēēng'waa,

sukung'eet :Yēyiin,

kunyōōchi kaat.'†”

Kirārchi :Yēesu rubiikyii kiyēē ibooru :tyoonkōōchoonoo bo teng'eeek

(Mataayo 13:18-23; Luuka 8:11-15)

¹³ Nto kurubta keey āk tyoonkōōchēētaab nkoonuuchoo, kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, “Ākoo mānōōnkēt kiyēē mwooyē :tyoonkōōchooni? Yoo mānōōnkēt mbo nyiitēnyi ii, +mōōnkētēē nee, naas, chuut tukul?”

¹⁴ Okany āboorwook. /Kikiikerkeeyee ng'ālyoontēetaab Yēyiin kēbuswēechoo /kikēēyisē.
¹⁵ Kerkeey :biiko alake kēeltaab too. Kāsē ng'ālyoontēēt, nteenee chōōnii :Syeetaani areet akeenke ankusaree ng'ālyoontoonoo. ¹⁶ Kuckerkeey :alake kitaweet. Tooche ng'ālyoontēēt ām ng'erekweek, ¹⁷ nteenee chutitēē :ng'ālyoontoonoo kisich. Nto yoo /kākēēwēch /ānkēēwus, kubo ng'ālyoontēetaab Yēyiin, koochuchuuy keey. ¹⁸ Kerkeey :alake teng'eek chēē kibiityēē :kātook. Kāsē ng'ālyoontēēt, ¹⁹ nteenee bēng'tēē tukuukaab kōōrooni āk muchastaab bāytit. Irēewoonē :tukuuchoo ng'ālyoontēetaab Yēyiin kumayey kiy. ²⁰ Kuckerkeey :biiko alake teng'eek chēē kāroomēch. Kāsē ng'ālyoontēēt ānkukiilchi. Yēyisyēē :alake ng'ālyoontēetaab Yēyiin kuyi keey kisich, kuyi keey ām alak kukaykay, nto ām alak kuyi keey miisin.”

*Okany kutook :lēbkēēyyēng'woong'
 (Luuka 8:16-18)*

²¹ Kutas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, “Māmii :chii nyēē tābē taariit ānkōokubuuyēē kērēbēēt, nto kōōkoochi kurērē, nteenee /kiikoochinē taariit yēē itōrōōroot sukoolebkeey kōōto. ²² Kunyoo, kiyēē wunyaat, mākutook. Nto kiyēē iyēēnoot, +/makeeng'aany. ²³ Yoo yēbē yīit :chii, kukas.”

²⁴ Kumwoochi :Yēesu subak kule, “Māchē ōyēbē yīit, ānkōōrōōtootē kiyēē /kēēmwoowook. Yoo kōōkoochi biiko alak lēbkēēyyēetaab ng'ālyoontēetaab Yēyiin, mākukōōnook :Yēyiin lēbkēēyyēēt nyēē wuu nyooto, ānkumākutāswook ake. ²⁵ Nyoo yēyisyēē kiyēē boonto, +/mākēētāsyi ake, nto nyoo māyēyisyēē, +/mākiinēmunēē mbo kiyēē boonto.”

*Wōlēē nērtooy :bāytooyiisyēetaab Yēyiin
 (Mataayo 13:31-32; Luuka 13:18-21)*

²⁶ Kitas taay :Yēesu kumwoochi biiko tyoonkōōchēēt ake subak nyēē kiikerkeeyee bāytooyiisyēetaab Yēyiin. Kimwoochi kule, “Yisē :kābātiintēēt nkoonuuk mbareen. ²⁷ Rwēē kwēemooy ānkukāsu bēēt. Nteenee kumii :kēbuswēēk kubiitōōs kutēē yooto tukul āmēēnkētē :inee wōlēē biititooy. ²⁸ Bārbāru :kēbuswēēchoo ankuyey kiriintōōk nto mii yoo kuyey mētēwook chēē ām lētunoo kuyēchi āmiik. Teng'eek nkit :chēē inēērē kēbuswēēk kut kuyey āmiik. ²⁹ Nto yoo kāākururyo :nkoonuuchoo, wokukēsiis :chiitaab mbareet.”

³⁰ Kumwoochi :Yēesu bichoo subak kule, “+Maakerkeeyee nee bāytooyiisyēetaab Yēyiin? Nto tyoonkōōch nee :nyēē sāāboorunēē?

³¹ Ōyēbchi yīit, baa. Miitē :kēbuswoontēēt ake nyēē /kēēkuurēē *aritaaliit. Mining' :kēbuswoontooni ām kēbus alak tukul choo /kēēchoonē. ³² Nteenee yoo kabiit, kukēyētēē keet alak tukul choo /kēēchoonē mbareen. Yēyē sokonaak chēē wōōyēch chēē tēēkyinē :tāriitēk kiyōōnchōōkwaa kuuyu iyēēlēē :sokonaachaa ānkuyēchinē wuurwēēt.”

*Kiinēētēē :Yēesu biiko chuut alak tyoonkōōchoy
 (Mataayo 13:34)*

³³ Kyoomchi Yēesu biiko ng'ālyoontēetaab Yēyiin kubuntēē tyoonkōōchook chēē wuu chuutēchu kurubta keey āk wōlēē kitēēnto :ng'oomnātēēng'waa. ³⁴ Kimwoochinēē choo kimā rubiikyii ng'aleek tyoonkōōchēēt. Nto yoo kiboonto keey :inee rubiikyii nkit, kōōboorchinē choo ng'aleek tukul.

*Kiyey :Yēesu kuteeman :wusōōnēēt āk bēēko
 (Mataayo 8:23-27; Luuka 8:22-25)*

³⁵ Nto mii bēsyoonooto kosolēny, yu kaakoowaany :Yēesu kōōnēētīis, kumwoochi rubiikyii kule, “Okany kyaay tōōliilēēt kebe biitooniin.” ³⁶ Kiwēētēē :Yēesu mwēēnkēēt āk rubiikyii ankurub :nkicheek mwēēnkōōsyēk alake chēē kimii yooto. ³⁷ Kumiitē

tōoliil kwēen, kuchō :wusōōnēēt nyēē wōō ānkōōsooyēn mwēēnkēēt kusyōōlchi :bēēko mwēēng' kut kitanyiy. ³⁸ Yooto tukul, kimii :Yēesu rwoo ām mwēēng' lēt. Bokoong'eet :rubiikyii kule, “Kāānēētiintēēt! -Mēēkāsē :inyiing' kule kākēēbēku?” ³⁹ Kung'eet :Yēesu ānkōōburyoong'to wusōōnēēt āk bēēko. Yu kayey kuu nyooto, kusiis :wusōōnēēt ānkutēēmoon :bēēko.

⁴⁰ Yooto, kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Ntēē kōōmuuyē nyēē tēē nyi? Ākoo -mōōkoosēēnoo keey?” ⁴¹ Kiiywey :icheek Yēesu miisin, ānkulē, “Chii nee :chiito nyi kāsyinē mbo :wusōōnēēt āk bēēko?”

5

Kiisooob :Yēesu chii nyēbo tāmirmiroy chēē miyootēch (Mataayo 8:28-34; Luuka 8:26-39)

¹ Nto mii yoo, kuyit :Yēesu ākoo rubiikyii saang'taab Keraasa ām biitēēt ake nyēbo tōoliilēēt. ²⁻³ Yu kālōong'unēē :Yēesu mwēēng', kuchuwunee :chiito ake nyēē kiboonto *tāmirmirook chēē miyootēch kochonkoosyek wōlēē /kikēēmuchinē biiko. Kimāmii :chii nyēē kitākōōmuuchē chiichoo ānkoo /kakeeratee nyōrōōrōōnik. ⁴ Ki yoo /kakeeratee biinkōōnik āwunnyēk /ankeeratee nyōrōōrōōnik kērēēnkōōk kung'ētyēē choo. ⁵ Kiinchōōyootēē wōloo bo kochonkoosyek ākoo wōloo bo lekemoosyek kwiimēn āk kuyeech ānkuboochēē keey rwoontōōk.

⁶ Yu kākāsyi :chiichoo Yēesu yēē lōō, kulābātyi ānkukutunkyi. ⁷⁻⁸ Kumwoochi :Yēesu tāmirmiryoonoo miyaat nyi kiiyimē chiichoo kule, “Chuwu!” Kubōloobōl :chiichoo kumwooyē kule, “Imāchēēnoo nee oō, Yēesu Lakwataab Yēyiin, nyoo Iyweyaat. Āsooyiing' ām kaayneetaab Yēyiin kule -'meenyaliilaa.” ⁹ Kuteebee :Yēesu kule, “/Kēēkuurēēniing' ng'oo?” Kulē, “/Kēēkuurēēnoo 'Lukēēt,' kuuyu kēēchoong'ēch.” ¹⁰ Kisaaysay :tāmirmiroochoo Yēesu kut kukētyinē keey kumakeekwetee icheek saang'aata.

¹¹ Kimiitē :ākwootiitaab tōōrōōk kwookēētēē yēbo lekemeet nyēē kilēēkitēē yooto. ¹² Kusoom :tāmirmiroochoo Yēesu kule, “Ichāmweēch kiiwut tōōrōōchuut.” ¹³ Kuchāmchi :Yēesu. Kuchuwu bakeenke ānkōōwutē tōōrōōchoo. Kiitiroomiis :tōōrōōchoo kiyitē kisyēērōōk āyēēng' bokōōtuultēē keey lekem ānkōōsuuchi tōōliil kubēk.

¹⁴ Kimii :biiko alake chēē kiriibē tōōrōōchoo. Yu kakas kiyēē kiyeyakay, kula-bat bokwoomchi biikaab saang'aa tukul. Kukwa :biiko bokukas kiyēē kayeyakay. ¹⁵⁻¹⁶ Bērē kuyit yēē kimii :Yēesu, /kēēmwoochi kiyēē kiyeyakay ām wōlēē mii :chiichoo kiboonto tāmirmirook chēē miyootēch ākoo kiyēē kyaam tōōrōōk. Yooto, kukas chiichoo kukaakukaramiit ānkēēbuur ng'wēny koolaakaat. Kiiywey :bichoo Yēesu, ¹⁷ ānkumwoochi kule, “Ng'eetee kōōrēēnyoo.”

¹⁸ Kumii :Yēesu kuloonyē mwēēng', kusoom :chiichoo /kikiisooobē kule, “Kany keebeete keey tukwaay.” ¹⁹ Kumwoochi :Yēesu kule, “Iwē kaa ānkuwēēmwoochi biikwook kiyēē kāākuyēwuung' :Yēyiin kubo kiisaynyii.” ²⁰ Kunyoo, kyaamtaatee :chiichoo yēēmoonoo bo Teekabooli kiyēē kiyēchi :Yēesu. Kiilat :biiko tukul ng'aleechaa.

Sobē :chii nyoo ikoosēē keey Yēesu (Mataayo 9:18-26; Luuka 8:40-56)

²¹ Kiiyeeyee :Yēesu mwēēnkēēt ākoo rubiikyii ākoy biitōonoo kikwoonēē. Yu kayit, kukwa :biiko chēē chaang' ānkōōruruukyey keey. Kutākumii sakaramteetaab tōoliilēēt, ²² kuchō :kāāntōōyiintēēt ake nyēbo *kōōtaab saayeet nyēē /kikēēkuurēē Chāyirō. Yu kayit yēē kimii :Yēesu, kukutuny. ²³ Yooto, kuriirchi Yēesu kule, “Ātinyē chēēbnyuu nyēē imnyoonē ankaakulalakay miisin. Chōō, baa, chēētiinyēē āwung'uung' nto anyuun kusob :lakwanyuu.” ²⁴ Kucham :Yēesu ānkuwēēto keey.

Kirub :biiko chēē chaang' miisin kut kōōkiichootē keey. ²⁵ Kimii yooto :koorkēēt ake nyēē kikiikumnyaan kēnyiisyēk taman āk āyēēng' kusāyē :korotiik. ²⁶ Kikiikōōbooty tukuuk tukul chēē kiboonto cheebasaakitiis chēē chaang' amāsobē. Kitāsē taay :bōōrto kumiyātiitu miisin. ²⁷⁻²⁸ Kikiikukas /kyoomtooy Yēēsu. Yooto kumwoochi keey kule, “Yoo kāātiiny mbo sireenyii baateey, kāāsob.” Yu keesoot kuu nyooto, kuchō am lēt ānkutiiny sireetaab Yēēsu. ²⁹ Kōōyyoong'iis :korotiik. Kukas am bōōrnyii kule kāākusob.

³⁰ Yu kēēnkēt :Yēēsu am tāmirmiryēēt kule kāākōōsoobiis :kāāmuukēywēēkyii, kuweech keey ankuteeb kule, “Ng'oo :nyēē kāākutiiny sireenyuu?” ³¹ Kumwoochi :rubiikyii kule, “-Mēēkāsē kule chaang' :biiko yoo imiitē ānkiitēēbē kule ng'oo :nyi kātiinying'?” ³² Kukasta :Yēēsu kumāchē kōōnkēt chiichooto kātiinyē sireenyii. ³³ Kuuyu kiinkēt :koorkoonoo kiyēē kaakuyeyakay am bōōrnyii, kuchō nyēē kaakubootan ānkukutunyēē taayeetaab Yēēsu ānkumwoochi kiyēē kaakuyeyakay am soboonnyii. ³⁴ Kumwoochi :Yēēsu kule, “Chēē, 'kēēsob kuuyu 'kēēkoosēēnoo keey! Mākoy tawokooyiimiing' :bōōroo subak. Iwēētē bāybooyyēēt.”

³⁵ Kutākumii :Yēēsu kung'āloolē, kukwaanee :biiko alake kaab kāāntōōyiintonoo bo *kōōtaab saayeet ānkumwoochi kule, “Kaakume :lakwang'uung'. -Mateemakee kiy kāānēētiintēēt.” ³⁶ Kisiil yit Yēēsu :ng'aleechaa. Yooto kulēēnchi kāāntōōyiintonoo, “-Mēēmuy, ikaaseenaa keey.” ³⁷ Mānāāwēēto :Yēēsu biiko tukul nteenee kichāmchi baateey Bētērō, Yāākōbō āk Yoowaana nyoo ki ng'eetaabkaametiitaab Yāākōbō.

³⁸ Yu kayit kukas kāānchōōytaab biiko chēē kibirtooy keey, kuriirtōōs ānkwoomē mbuy. ³⁹ Kuwo kō ānkulē, “Kiy nee nyēē obirtoochinē keey? Ōnchōōchinē nee? So, obērē kaakume :leekweet? Ntēē mii kāruchi keey baateey.” ⁴⁰ Yu kamwa :Yēēsu kuu nyooto, kuroorchi :biiko. Kukwet :Yēēsu biiko tukul kuba saang' ānkukuur sikiikaab leekweet ākoo rubiichoo ki sōmōk ankuba :tukul yēē kimii :leekweet. ⁴¹ Kunam :Yēēsu lakwanaa āwut ānkulē, “Ng'eet, baa oō, chēē!” ⁴² Kung'eet bakeenke :chēēboo ānkuwēēsyēt. Kiboonto lakwanaa kēnyiisyēk taman āk āyēēng'. Kinam biich kuut. ⁴³ Kiikiimchi :Yēēsu bichoo mabokwaamtaat ng'aleechaa ānkumwoochi sikiik kubay leekweet.

6

Kitay Yēēsu :biikaab saang'nyii (Mataayo 13:53-58)

¹ Nto lētuunoo, kung'eetee :Yēēsu yooto ākoo rubiikyii ankooyeey Nāāsārēēt wōloo kinērēē. ² Yu ki bēsyēētaab *Sabaato, kuwo *kōōtaab saayeet ānkōōnēētiis. Kiilat :biiko tukul chēē kiyēbchi yit ng'aleechaa ānkulē, “Kinyoorta ānō :chiichi ng'aleechu? Ng'oomnān nee :nyēē /kikiikoochi chiichi? Kāāmuukēy nee :chēē boonto :inee sukuyēyē ng'al chēbo kwōng'uut? ³ Ntēē kiinkētē chiichi! Mā kāātoong'iintēēt wēēroo bo Maaryaa? Mbo ng'eetaabkaamet oob :Yāākōbō, Yōōsē, Yuuta ākoo Simōōni? Mā mbo cheebkaamet chu kēēboontē keey am yu?” Kunyoo, kitay :bichoo ng'aleekaab Yēēsu. ⁴ Kumwoochi :Yēēsu kule, “/Kēēkoonyitē *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin, nteenee -/mākēēkoonyitēē saang'nyii amākoonyitē :tilyōōnuutēkyii ākoo mbo biikaab kōōng'waa.”

⁵⁻⁶ Kiilat :Yēēsu, kuuyu kitay :bichoo kōōyēnchi ng'aleekyii. Manaayey ng'al chēē tyaa chēbo kwōng'uut. Kitiinyēē biiko chēē ng'eri chēē kimnyoontōōs āwunnyēk ānkōōsoob. Yooto, kuwo soong'wēk alak wokōōnēētiis.

Kiyyookto :Yēēsu rubiikyii taman āk āyēēng' (Mataayo 10:5-15; Luuka 9:1-6)

⁷ Nto mii bēsyēēt ake, kukuur :Yēesu rubiichoo ki taman āk āyēēng' kumāchē kōōyookto kubeetaate āyēēng' āyēēng', bokwaamtaat ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Kumanaaba, kumwoochi :Yēesu kule, “Kāākōōnook kāāmuukēywēēk ōbēbēētē tāmirmirook chēē miyootēch kung'eētyēē biiko.” ⁸⁻⁹ Kumwoochi subak kule, “Kunam :chii kirōknyii. -Moonam āmnyoo, lool, beesyaa, sira nto mbo kwēyōōn. ¹⁰ Yoo kataachaak :chiito ake ām kanyii, ōbuur kayaata ākoy ōng'eētyēē saang'aata. ¹¹ Nto yoo koobe saang'ta ake amataachaak :biiko ankutay kukas kiyēē ōmwooyē, olelekte tēertit ām kwēyōōnikwook kōōboorchii kule tākōōbuurto ng'ōōkisng'waa, nto yityo, ōbēēchi keyy.”

¹² Kibokwoomchinoot :rubiichoo biiko kuweeksee miyootyēēt. ¹³ Kiibēbēēto tāmirmirook chēē miyootēch chēē chaang', ankooyiilee mwaayta biiko chēē chaang' choo kimnyoontōōs ānkōōsoob.

*Kyaam mēt :Ērōōtē kule ki ng'oo :Yēesu
(Mataayo 14:1-12; Luuka 9:7-9)*

¹⁴ King'alaalee :biiko chēē chaang' Yēesu kut kuyityi Bāytooyiintēēt *Ērōōtē :ng'aleechaa. Kimwooyē :biiko alake kule, “Kaakung'eetee :Bātisāniintēēt Yoowaana meet, suku inee :nyi mii kuyēyē ng'aleechu / kiilātē tukul.” ¹⁵ Kulē :alake, “Acha! Wōōrkooyoontēēt *Eliiya :nyi nyēē kāākōōyēēw.” Nto alak kumwooyē kule, “Wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :nyi nyēē kerkeyy āk *wōōrkooyik choo kibo kēny.”

¹⁶ Yu kakas :Ērōōtē kuu nyooto, kumwooy kule, “Ākoo kookung'eetee :Yoowaana meet, chiichoo kyāāchwēntooy mētiti!” ¹⁷⁻¹⁸ Kimwooy :Ērōōtē kuu nyooto, kuuyu ki inee :nyi kibākāchē Yoowaana. Nto wōlēē kichōōnto :meetaab Yoowaana kimii kule: Kiboonto :Ērōōtē ng'eetaabkaamet nyēē /kikēēkuurēē Filibō. Kitinyē :Filibō koorkēēt nyēē /kikēēkuurēē Erootyaa. Kung'eet :Ērōōtē koomut koorkoonoo kutākusobē :Filibō. Yu kakas :Yoowaana kiyēē kiyey :Ērōōtē, kutuukyi kule, “Makaraam kōōnti :chii koorkēētaab ng'eetaabkaamet, yoo tākusobē :nyiin.” Yu kāmwooy :Yoowaana kuu nyooto, kunam :Ērōōtē ankukerta kō. ¹⁹ Kiwēch :Erootyaa Yoowaana kut kumach mbo kule / keebakach nteenee kimēēmuuchāktōōs. ²⁰ Kiiywēyē :Ērōōtē Yoowaana, kuuyu ki chii :Yoowaana nyēbo man, ānki churtaat. Ānkoo kiiyiimē mēt Ērōōtē :ng'aleekaab Yoowaana, kitākuyēbchinē yiit kiyēē kimwooyē.

²¹ Nto mii bēsyēēt ake, kunyākyi Erootyaa :bārooyinto. Kiyey :Ērōōtē saakweet nyēē king'ērēkyinēē bēsyēēt nyēē /kikēēsichēē. Kikuur :Ērōōtē biikyii chēē wōōyēch. Kikuur mbo kāāntōōyikaab lukēētaab booryēēt ākoo biiko alak chēē kitookunootiin ām Kalilaaya.

²²⁻²³ Kichō :chēēbtaab Erootyaa ānkutumēē yooto koong'ereech Ērōōtē āk tāyēēkyii. Kōōwoolchi keyy :Ērōōtē kule, “Ātuwēnēēning' kiy ake tukul nyēē imāchē kubo ng'erekweekyuu ām wōlēē kēētuumtē! Ānkoo yoo imāchē kereeryaanteetaab tukuuk tukul chēē āboontē, ākōōning'!”

²⁴ Yu kakas :chēēboo kuu nyoo, kuwo wōlēē mii :kaamet ankuteebee kule, “Moomo, waamwaayte /kēētuwēnēēnoo nee?” Kukētyi :kaamet kule, “/Kēēkōōning' mētitaab Bātisāniintēēt Yoowaana.” ²⁵ Kooyey :chēēbi areet akeenke wōlēē mii :Ērōōtē ānkumwooy kule, “Āmāchē ikōōnoo mētitaab Yoowaana /kēēyibunēē kibseesweet areet akeenke!”

²⁶ Kuteryekta :mukuulēytaaab Ērōōtē. Nteenee kuuyu kikiikoowaal keyy ām taayeetaab tāyēēkyii, kuchāmchiin. ²⁷ Kōōyookto :Ērōōtē riibiintēenyii kuwo wōloo /kikeekerta Yoowaana wokuchwen kaatit ānkuyib mētiti. ²⁸ Kuyibunēē :nyoo mētoo kibseesweet ānkōōkoochi chēēbi. Kunam :chēēboo ānkuyibchi kaamet.

²⁹ Yu kakas :rubiikaab Yoowaana kule kaakume, bokumuy.

*Kibay :Yēesu biiko chēē kikēēytēē kisyēērōōk muut
(Mataayo 14:13-21; Luuka 9:10-17; Yoowaana 6:1-13)*

³⁰ Yu kēēyēew :lēbkēēyichoo ki taman āk āyēēng' choo kiiyooktooy :Yēesu, kumwoochi inee kiyēē kibokuyey āk nyēē kiineet.

³¹ Yooto tukul kiiliichinē keey biiko chēē chaang' Yēesu kut kimāmii :bārooyinto nyēē kyoomiisyēē āk rubiikyii. Kumwoochi rubiikyii kule, “Keebe wōlēē mālēēkitēē :chii, subōōmuuny kisich.” ³² Kung'ēētyo ankubeetee mwēēnkēēng'waa kutākyinē keey wōlēē kimālēēkitēē :chii.

³³ Nto yu kakas :biiko kuwēētii :Yēesu, kulabat koosaab sakaramteetaab tōōliilēēt kwoolāk taay. Kumii :bichoo kubēētii, kutuuytōōs ākoo biiko alak chēē kiminyē kiri-inkōōsyēk choo kimurē :icheek. Kulumchinē :nkicheek baanaa.

³⁴ Nto yu kāwokuyit :Yēesu ākoo rubiikyii komosta nyi kimāchē bokōōmuunyēē, kurēkunēē mwēēng'. Bērē kukas :Yēesu bichoo kēēruruuch keey kumii kukānyiiisyē, kuriiree, kuuyu kikerkeey kēēchiir chēē māboonto ākiin. Kooneet bichooto ng'aleek chēē chaang'.

³⁵ Kumii kwiimēnē :kōōrēēt, kubēēchi Yēesu :rubiikyii, ānkumwoochi kule, “Nto yu kāākwiiimēn, ānkēēmiitē suurkwēēn. ³⁶ Mwoochi bichu kuroot bokucheeng'aat kiyēē kaal sukwaam.” ³⁷ Kukētyi :Yēesu kule, “Ōkoochi :akweek kiyēē kaam.” Kuwēēkyi :rubiikyii kule, “Imwooyē kule bokyaal mukaatiinek chēē yēmē bichu tukul? Chaang' :beesaanik choo miisin!” ³⁸ Kuteebee :Yēesu kule, “Ata mukaatiinek chēē ōboontē? Obe bookas.” Bērē bokukas :rubiichoo, kunyōōr mukaatiinek muut āk *burburiinēk āyēēng' baateey. ³⁹ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kumwoochi biiko kutetaatee keey lukōōsyēk ānkutēbēē ng'wēny yēbo saatyēet. ⁴⁰ Kutetaatee keey konom konom ām tētutētēk bokol. ⁴¹ Kunam :Yēesu mukaatiinechaa ki muut ākoo burburiinēk āyēēng', kukas barak, ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy. Nto yityo, kubcheyaabchey mukaatiinechaa ānkōōkoochi rubiikyii kōōkoochinoot biiko. Kubcheyaabchey nkicheek burburiinēchoo āyēēng' ānkōōkoochi biiko. ⁴² Kyoomiis :biiko tukul kut kubiyoong'is. ⁴³ Nto mii yoo, kōōruruuch :rubiik kaatuukanik konyiit kērēboonik taman āk āyēēng'. ⁴⁴ Biiko chēē kyaam āmiichu ku :murēnik kisyēērōōk muut.

*Kiwēēsyētēē :Yēesu bēēko barak
(Mataayo 14:22-33; Yoowaana 6:15-21)*

⁴⁵ Yu keewaany :rubiik kōōruruuch kaatuukanik, kumwoochi :Yēesu kulaany mwēēnkēēt koonto Beetsaayta, kutākōō-āmiisē :inee biiko. ⁴⁶ Yu kaakuba :biiko, kuwo :Yēesu lekem ankuwokusaay Yēyiin.

⁴⁷ Kutuuyiitu :kōōrēēt, kitākumii :mwēēnkēēt baan, nteenee kimii :Yēesu nkit lekem. ⁴⁸ Kiwusē :yoomeet nyēē nyikiis kuchōōnēē taay. Kiinkētē :Yēesu kule kimii kāwuuyiityi rubiikyii kukwaany bēēko. Nto yu kāng'ēēyēn :kōōrēēt, kuwēēsyētēē bēēko barak kutākyi keey rubiik. ⁴⁹ Kukaakuriik :Yēesu, kukas :rubiik. Yooto kulē, “Chii ēē, nto āyiin?” ⁵⁰ Kumuuoyo :tukul. Yooto, bakeenke kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, “-Mōōmuuyē! Ōkāng'u! Nto yu anii nyoo.” ⁵¹ Kulaany :nkinee mwēēnkēēt. Yu kalaany, kuteeman :yoomeet. Kiilat :rubiik miisin, ⁵² kōōboor kule ānkoo kikiikukas :icheek bāyiisyoonoo bo biiko kisyēērōōk muut, manaakoomuuch kubēēr Yēesu, ng'ālyoo nyēē tookunoot kule kiwuuyēch :mētēwookwaa.

*Kiisooob :Yēesu biiko ām Keneesareet
(Mataayo 14:34-36)*

⁵³ Kumii :Yēesu ākoo rubiikyii mwēēnkēēt, kutākyi keey Keneesareet. Yu kayit wōloto, /kiiyyoong'to mwēēnkēēt /ankeerat simeenaata. ⁵⁴ Yu kārēkunēē mwēēnkoonoo, kōōnkēt

:biikaab kōōroonooto Yēesu areet akeenke. ⁵⁵ Kulabataatee kōōroonooto tukul kumwaay-taat kule kāākuchō :Yēesu. Yu kakas :biiko ng'aleechu, /keekalabaan biiko choo kimnyoontōs ām tiirboosyek kukwa wōlēē kimii :Yēesu. ⁵⁶ /Kikiimut choo kimnyoontōs kukwa sōkōōniinēk ām soong'wēchoo āk kiriinkōōsyēchoo kiwēēsyētēē :Yēesu. Kisaay :biiko Yēesu kutiiny :bichoo kimnyoontōs *maaseek chēbo kotootookaab sireenyii sukusobcho. Kisob :chii ake tukul nyēē kitiiny maaseechaa.

7

Tooytoochiintōs :Mākuutēkaab Yēyiin ākoo kiruutēkaab Farisaayeeek (Mataayo 15:1-9)

¹ Nto mii bēsyēt ake, kōōruruukyi keey Yēesu *:Farisaayeeek alake ākoo kāānēetik alak chēbo kiruutēk. Kikwoonēē :bichu Yēerusālēēm bokukāsē kiyēē kiyēyē :Yēesu.

² Nyēē mā tyaa, kukas :bichoo rubiik alak chēbo Yēesu kwoomiisyēē āwunnyēk chēē / kimanaakiintasiim kuu yoo mwooyē :kiruutēkwaa. ³ Ām Farisaayeeek āk Yuutayeeek alak, kimāāmiisyē :chii ake tukul yoo mānāākōōtiliil āwunnyēk kuu yoo kimwooyē :booyikaab kēny. ⁴ Ki yoo kakwaanee :bichu kōōkwēt ake, kimāāmiisyē yoo mānāākōōtiliil keey. Kirubē kiruutēk alak chēē chaang' chēbo booyikaab kēny chēē /kiintāsiimē tērēkōōkwaa.

⁵ Kubōlchi :Farisaayeechaa ākoo kāānēētichoo bo kiruutēk Yēesu kule, “Nto yu āmiisyē :rubiikuuk, āmēēbērē itiliilē āwunnyēk kuu yoo mwooyē :kiruutēk?” ⁶ Kumwoochi :Yēesu kule, “Kibēēr *:Isaaya yoo king'ālōolē kurubta keey akweek choo ōyēyē keey kule ōchurtootiin ām yoo siraat kule:

'Koonyitēēnoo :bichoo kuutuw,
āmāboontēēnoo moo.

⁷ Ānkoo kasaaya, -māākāsyinē,

kuuyu chōōnēē :kāānēētiisyēēng'waa wōlēē mii :biich buch.'†”

⁸ Kutas taay :Yēesu kumwoochi kule, “Ākoo karaam akweek sōō, yu kyoobakaakte mākuutēkaab Yēyiin ānkōōriib kiruutēkaab biiko? ⁹ Ōboontē ng'oomnātēēt ake nyēē ōsātyinē Mākuutēkaab Yēyiin komos soorub kiruutēkwook. ¹⁰ Kimwooy :siruutēkaab Muusa kule, 'Iywey kōōn āk koomēt.'† Kumwooy subak kule, 'Chii nyoo chubē kwaan nto kaamet, kunyoolchinē :meet.'† ¹¹ Nto akweek ōmwooyē kule, 'Karaam yoo kēēkoochi :chii Yēyiin kiinyii kubo kōōsēēk ām *Kōōtaab Yēyiin, kusiir yoo kātāyēētyēēchinēē kiyooto kwaan nto kaamet.' ¹² Kiy :nyoo nyēē kyooyeeteē chiichoo kuyēētyēēchi kwaan nto kaamet. ¹³ Kēēlto ake :nyi nyēē kyōōtub kiyēē kimwooyē :Yēyiin ankookeeree kiruutēkwook ānkōōtāsē ōyēyē ng'aleek alak chēē chaang' chēē wuu chooto.”

Tukun nee chēē yēyē chiito kumātililiit ām taayeetaab Yēyiin? (Mataayo 15:10-20)

¹⁴ Nto mii yoo, kukuur :Yēesu biiko chēē chaang' ānkumwoochi kule, “Ōyēbchi yiit ānkōōsōōtyēēchi kiyēē āmwooyē: ¹⁵ Māyēyē chii :tukuuk choo iwutē moo kumātililiit, nteenee yēyē :choo kwoonēē moo.”*

¹⁷ Yooto kubakaakta :Yēesu bichoo ankubeeta keey rubiikyii kayta nyēē kitēbunēē. Yu kayit wōlooto, kuteebee :rubiikyii Yēesu kōōboorchii kiyēē kāmwoochinē biiko. ¹⁸ Kuwālchi :Yēesu kule, “Ākoo manookas :nkakweek kiyēē kāāmwooyē! -Mōōnkētē :akweek kule kiyēē kēēwut mooyēētaab chiito kuchōōnēē saang', āmāyēyē chii kumātililiit? ¹⁹ Āmiik choo āmē :chiito mēēbērē iwutē mētinyii, nteenee iwutē mooyēēnyii nyēē makuwasta tukuuchoto kuba saang'.” (Kumwooyē :Yēesu kuu nyooto, kiibooru kule tiliilēch :āmiik tukul.)

6:56 Mat. 9:20   **7:4** Mat. 23:25; Luuka 11:38-39; Kolos. 2:21-22   † **7:7** Isa. 29:13   † **7:10** Chuy. 20:12; Kiruu. 5:16   † **7:10** Chuy. 21:17; Laawi. 20:9   * **7:15** Tāsyinē :siruutēk alake kērēywoontooni 16: Yoo yēbē yiit :chii, kukas. **7:15** Yēyuut. 10:15; 1Tēm. 4:4; Tiitō 1:15

²⁰ Kumwooy subak kule, “Tukuuk chēē kwoonēē āriinyii :chēē yēyē kumātiliilit.
²¹ Kwoonēē :kāāsōōtēywēēk chēē miyootēch mētitaab chiito. Yēyē chiito kumarta, kuchōōrso, kurumiis, ²² kumooroong'nan, kusikorakay, kōōbērbēēriis, kuyēk kimuchasyaa, kuyey tuuyintaab moo, kuyeyaat seemseemnyet, kukāsē keey āk ng'al alak tukul chēbo bēērbēēryo. ²³ Kunyoo, yēyuutēchu miyootēch tukul chēē yēyē chiito kumātiliilit ām taayeetaab Yēyiin.”

*Kiyētyēēchi :Yēesu cheebyoosya nyēē kimā Cheebyuutayaa
 (Mataayo 15:21-28)*

²⁴ Nto mii yoo, kung'eetee :Yēesu Kalilaaya ānkuwo ākoy saang'taab Tiirō ām kōōrēētaab Fōyiniikē ānkōōwut kōōto ake. Kimāchē kule nto -mēēnkēt :chii ake tukul kule kāākuchō :inee. Nteenee kimēēmuuchē kut kuwuny keey. ²⁵⁻²⁶ Kimii :cheebyoosyeet ake nyēē kibo kōōroonooto bo Fōyiniikē nyēē kimā Cheebyuutayaa. Kiboonto :cheebyoosyaani chēēbnyii nyēē kiyyiimē *:tāmirmiryēēt nyēē miyaat. Yu kēēnkēt :cheebyoosyaanaa kule kāākuchō :Yēesu, kuwo ānkukutunyēē taayeenyii ānkusoom wokōōbēbēēto tāmirmiryēēt nyēē miyaat kung'eetee chēēbnyii. ²⁷ Kukētyi :Yēesu kule, “Kany kwoomiis :lōkōkyuu kurook. Makaraam /kiinēm āmnyoontēētaab lēēkōōk /ānkēēmētyi ng'ōōkin.” ²⁸ Kulē :cheebyoosyeet, “Wuu nyooto oō, Mokoryoontēēt. Ntēē imuuchē mbo :ng'ōōkiik kukwey āmiik choo isuuytooy, yoo mii kwoomiisyē :lēēkōōk.” ²⁹ Kumwoochi :Yēesu kule, “Kuuyu 'kēēkoosēēnoo keey, kāāyēwuung' kuu wōloo 'kēēmāktooy. Kunyi, wēēchi keey, wēēnyōōru chēēbng'uung' kukaakung'eetee :tāmirmiryoonoo miyaat.” ³⁰ Kuwo :cheebyoosyaanaa kaa. Kiwokunyōōr lakwanyii kukaakukaramiit ānkimii kāru ām kitiintiriit.

Kiisooob :Yēesu chiito ake nyēē kimiing'aat ankubalyaat

³¹ Yu kang'eetee :Yēesu saang'taab Tiirō, kumur *kiriinkēētaab Sitōōn ānkuwo ākoy Yēēmēētaab Teekabooli koong'asiis yēbo Tōōliilēētaab Kalilaaya. ³² Yu kāwokuyit wōlooto, kōōmutyi :biiko cheemiinyaanteet ake nyēē kibalyaat. Kisoom :bichoo Yēesu kutiiny chiichoo sukusob. ³³ Kunam :Yēesu cheemiinyaantaanaa ankootabaanee wōlēē kimii :biiko. Nto yityo, kōōwutēē mooriik yiitiikaab chiichoo ānkung'utyi moorineenyii ānkutiinyēē ng'elyebtaab chiichoo. ³⁴ Kukas barak ānkulēēnchi chiichoo, “Iyaatakse ankiityaakse!” ³⁵ Yu kāmwooy kuu nyooto, kuyootākiis :yiitiik, kootyaak :ng'elyebta koochuurta ng'aleek.

³⁶⁻³⁷ Ānkoo kiikiimchi :Yēesu biiko kule mamwaaytaat ng'aleechaa, kiilat :bichoo miisin ankwaamtaat kiyēē kikas. Kimwooyē kule, “Nto yu kaakuyey :Yēesu kiy ake tukul kukaramiit. Yēyē biiko choo miinkyootiin kukas ng'aleek ākoo choo bālyootēch kung'alaal nyēē karaam.”

8

*Kibay :Yēesu biiko chēē kikēētyēē kisyēērōōk ang'wan
 (Mataayo 15:32-39)*

¹ Kimii :bēsyēēt ake subak yēē kiiruruukyi keey :biiko chēē chaang' Yēesu. Yu kaakoowaany :Yēesu kwoomchi bichoo lōkōōywēk, kukuur rubiikyii ānkulēēnchi, ² “Ntēē kaariiree bichu. Kōōkiibuurtē keey bēsyōōsyēk sōmōk, āmāmii :kiyēē āmē. ³ Kwoonēē :bichu alake lōōyin. Yoo kāāmwoochi kuba āmēēbērē kāāchēēnkyi kiyēē kaam, ākoy kōōmiistoot alak :kēmēwuut ām kēēltaab too.” ⁴ Kumwooy :rubiikyii kule, “Ara nyōōrchinē ānō :chii mukaatiin ām suurkwēēnooni chēē /kakeebayee bichu tēē chu?” ⁵ Kuteebēē :Yēesu rubiichoo kule, “Oboontē mukaatiinek ata?” Kulē :rubiik, “Tisab.”

⁶ Kumwoochi :Yēesu biiko kōōbuur ng'wēny. Kunam mukaatiinechaa tisab, kubirchi Yēyiin kōōnkōy ankubcheyaabchey ānkōōkoochi rubiikyii kōōkoochinoot biiko. ⁷ Kiboonto

*burburiinēk chēē ng'ēri. Kunam :Yēesu burburiinēchoo, kubirchi Yēyiin kōōnkōy ānkōōkoochi rubiikyii kubcheytaat.

8-9 Kyoomiis :biiko chēē kiyitē wōloo bo kisyēērōōk ang'wan kut kubiyoong'iis. Yu / kākkyoomiis kubēk, kōōruruuch :rubiik kaatuukanik kooniyit kērēboonik tisab. Lētuunoo, kumwoochi :Yēesu biiko kubēēchi keey ¹⁰ ankulaany :inee mwēēng' ākoo rubiikyii kutākyyi keey saang'taab Talmanuuta.

*Kitay :Farisaayeeek kōōyēnchi Yēesu
(Mataayo 16:1-4; Luuka 12:54-56; 11:29)*

¹¹ Nto miitē bēsyēēt ake, kukwoonchi Yēesu *:Farisaayeeek alake chēē kimāchē kukwiil ānkumwoochi kuyēchi kiy nyēbo kwōng'uut nyēē kēēboorchinēē kule boonto :inee kāmūukēywēēk chēē kwoonēē kibkōōnkōy. Kimiitē yooto kutyēmē. ¹² King'woonchi Yēesu, ānkulē, “Lēyyē! Ām nee yu māchē :biiko alake kiy nyēbo kwōng'uut? !Kāmwoowook, māmii :kiy nyēē +/mākiiboorchii biiko chēē wuu chooto.” ¹³ Kubakaakta :Yēesu bichoo ankooyeey wōlēē kimii :mwēēnkēēt kumāchē kuba ākoo rubiikyii komosta ake.

*Ōriibēē keey kiyēē bāyēēnook :Farisaayeeek āk Ērōōtē
(Mataayo 16:5-12)*

¹⁴ Kikiwuutyēē :rubiik kunam mukaatiinek ām wōloo kikwoonēē nteenee ki mukaatiit akeenke baateey nyēē kimii mwēēng'. ¹⁵ Yooto kōōkālōonchi :Yēesu rubiikyii kule, “Ōriibēē keey kiyēē bāyēēnook *:Farisaayeeek āk *Ērōōtē.” ¹⁶ Kiisōōtē :rubiichoo kule king'ālōolēē :Yēesu mukaatiinek. Kuteebee keey kule, “Kamwaaytee nee :Yēesu ng'aleechaa? Kuuyu -mākēēboontē mukaatiinek?” ¹⁷ Kiinkēt :Yēesu kiyēē kimwooyē :rubiik. Yooto kuteebee kule, “Ām nee yu ōmwooyē kule -mōōboontē mukaatiinek? So, mānōōsēwu kura? Ākoo tākuwuuyēch :mētēwookwook. ¹⁸ Bo nee :koonyek chu ōboontē? Ānku bo nee :yiitiik? ¹⁹ Kyōōwuutyēē mbo yoo kyāābāyēē mukaatiinechaa muut biiko kisyēērōōk muut? Kiinyiit :kaatuukanik kērēboonik ata?” Kulē :rubiik, “Taman āk āyēēng'.” ²⁰ Kuteebee :Yēesu subak kule, “Nto yoo kwāābāyēē mukaatiinechaa tisab biiko kisyēērōōk ang'wan, konyiy :kaatuukanik kērēboonik ata?” Kulē :rubiik, “Tisab.” ²¹ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “-Mōōkāsēē mbo chooto?”

Kiyey :Yēesu kukasta :chii nyēē kikoraat

²² Nto mii yoo, kuyit :Yēesu ākoo rubiikyii Beetsaayta. Yooto, kōōmutyi :biiko alake cheebkoraatyaanteet ake. Kisoom :bichoo Yēesu kutiiny chiichoo sukusob. ²³ Kunam :Yēesu āwutaab cheebkoraatyaantaanaa ānkukwēryoot ākoy wōlēē kimālēēkitēē :chii. King'utyi koonyekaab chiichoo ankutabtab. Yu kēēnēm āwunnyēk, kuteebee kule, “Ikāsē kiy?” ²⁴ Kukasta :chiichoo ānkulē, “Ākāsē biiko, nteenee wuu keet chēē bēēsyētē.” ²⁵ Kutabtab subak koonyekaab chiichoo. Yooto, kukās :koonyekaab chiichoo nyēē karaam. ²⁶ Kumwoochi :Yēesu kule, “Iwē kaa, nteenee -maweemwaaytaate kiyēē kāāyēwuung'.”

*King'oonkyi :Yēyiin Bētērō kōōnkēt wōlēē kiwuu :Yēesu
(Mataayo 16:13-20; Luuka 9:18-21)*

²⁷ Nto mii yoo, kuwēeto keey :Yēesu rubiikyii soong'wēk chēē kilēēkitēē *kiriinkēētaab Kayisareeya Filiibi. Kumii kēēltaab too, kuteebee rubiikyii kule, “Mwooyē :biiko kule anii ng'oo?” ²⁸ Kukētyi :rubiik kule, “Mwooyē :biiko alake kule inying' Bātisāniintēēt Yoowaana, kubērē :alake *Eliiya, nto alak kumwooyē kule akeenke ām *wōōrkooyikaab Yēyiin.” ²⁹ Yooto kuteebee :Yēesu icheek kule, “Nto akweek ōbērē anii ng'oo?” Kulē

:Bētērō, “Inyiing’ *Kāārārōokiintēēt nyoo kikēēkānyē kuchōōnēē Kaab Yēyiin.” ³⁰ Kulē :Yēesu, “Wuu nyooto! Nteenee masimomwaaytaate.”

King’alaalee :Yēesu meenyii ākoo bēsyēēt nyēē makung’eetee meet
(Mataayo 16:21-23; Luuka 9:22)

³¹ Nto mii yoo, kutoow :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, “Ākoy kubuntēē *:Wēritaab Chii nyāliluutēk chēē chaang’. Makutay :booyik, mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo kāānēētikaab kiruutēk. +/Makeebakach nto miitē bēsyēētaab sōmōk /kiing’eetee meet.”

³² Kimwooy :Yēesu ng’aleechaa kutook. Yu kakas :Bētērō kuu nyoo, kuwēeto Yēesu komos ankootaayee ng’aleechaata kāmwooyē. ³³ Nteenee kōōtuukyi :Yēesu Bētērō batay ānkōōburyoong’to Bētērō kule, “Sateenaa keey, Syeetaani! Bo :kāāsōōtēywēēkuuk biich buch nyēē -mēēnkētē wōlēē māktooy :Yēyiin.”

Wuuyinto nyēē buntēē :rubiintēētaab Yēesu
(Mataayo 16:24-28; Luuka 9:23-27)

³⁴ Kukuur :Yēesu biiko choo kiboontotē keey rubiikyii ānkumwoochi kule, “Chii ake tukul nyoo mächē kurub ng’aleekyuu, manyokoriit meet* ankusaanee keey kiyēē mächē :mooyēenyii. Yoo kaakucham kuyey kuu nyooto, kuruba. ³⁵ Nyoo kāyēētyi keey soboon-taab kōōrooni, mākōōboot soboonnyii bo kibchuulyo. Nto nyoo kēēkooyto soboonnyii ām kōōrooni kubo anii ākoo kāānēētēywēēkyuu, mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo.

³⁶ Kāroomnyo nee :nyēē nyōōru :chii yoo kēētukuulchi keey tukuukaab kōōrooni ānkōōboot soboonnyii bo kibchuulyo? ³⁷ Nto kiy nee :nyēē imuuchē :chii kuwalee soboonoto?

³⁸ Chii ake tukul nyoo kataya āk ng’aleekyuu ām kōōroonēēb kibng’ōōkisiisyēchu, +maatay :nkanii, *Wēritaab Chii, bēsyoonoo āchōōntooy keey malayikaanik ām lēbkēēyyēētaab Baaba.”

9

¹ Kimwoochi :Yēesu subak kule, “!Kāāmwoowook, kumānāābēk :biiko alake chēē mii yu, makukas bāytooyiisyēētaab Yēyiin nyēē chōōntooy kāāmuukēywēēk.”

Kiweek :eertaab Yēesu
(Mataayo 17:1-8; Luuka 9:28-36)

² Yu kakeeyta :bēsyōōsyēk lo, kuwēeto keey :Yēesu Bētērō, Yāākōbō ākoo Yoowaana tulwēēt ake nyēē ki suurkwēēnyoo. Kumii wōlooto kukas :rubiik kukaakuweek :eertaab Yēesu. ³ Kiweek :nkicheek sirookyii kuleelakiitu kut kōōlēkēchēēchtōōs. Ki leelach lēelinto ake nyēē -mēēmuuchē :chii bēsyēēt ake kōōlēlēt sira nyēē lēel kuu nyooto!

⁴ Kukas :rubiik *Eliiya ākoo *Muusa kung’ālōolē ākoo Yēesu. ⁵ Yooto, kumwoochi :Bētērō Yēesu kule, “Kāānēētiintēēt, karaam kule nee kēēmiitē yu. Kany keeyeyte kēryōōsyēk sōmōk, nyeeng’uung’, nyēbo Muusa ākoo nyēbo Eliiya.” ⁶ Kimēēnkēt :Bētērō kiyēē kimwooyē. Kiiywēyiis :rubiichoo miisin ām kiyēē kiyeyakay.

⁷ Nyēē mā tyaa, kōōyuung’ :boolteet, ankoolaambuuch icheek tukul choo kimii yooto. Kumwooy :Yēyiin ām booltaanaa āriit kule, “Lakwanyuu :nyi nyēē āchāmē. Kunyoo, ōkāysi kiyēē mwooyē.” ⁸ Kukasta :rubiichoo nto bērē kulē, kumākāsē chii, nteenee ki Yēesu nkit.

⁹ Yu kimii kurēkunēē lekem, kōōkimchi :Yēesu rubiichoo kule, “-Mōōmwoochi chii ake tukul kiyēē kookas ākoy bēsyēēt nyēē kaakung’eetee *:Wēritaab Chii meet.” ¹⁰ Kisiista :rubiichoo ng’aleechaa ankuteebee keey kule, “Ibooru nee :ng’ālyoontooni bo ng’eetetaab meet?”

8:29 Mat. 14:33; Yoowa. 1:49; 10:24-25; 11:27   **8:30** Määrkō 9:9   **8:31** Mat. 12:40; Määrkō 9:30-32; 10:32-34

* **8:34** Yoo /kākēēwēēkyiin ng’ālyoo āk ng’ālyoo kumwooyē kule ‘ankunam murtooywoontēenyii’. Ām bēsyōōsyēchooto, ki yoo kanamaat :chiito murtooywoontēēt kōōbooru kule miitē /bokēēbākāchē.   **8:34** Mat. 10:38; 1Bēt. 2:21   **8:35** Mat. 10:39; Yoowa. 12:25   **8:38** Mat. 10:33   **9:7** Kiruu. 18:15; Määrkō 1:11   **9:9** Määrkō 8:30; 5:43

*Kiineet :Yēesu wōlēē kiwuu :chōnēētaab Eliiya
(Mataayo 17:10-13)*

¹¹ Nto mii yoo, kuteebee :rubiichoo Yēesu kule, “Ntēē mwooyē :kānēētikaab kiruutēk kule māchāktōōs kōontōōw :Eliiya ām Kāārārōokiintēēt?” ¹²⁻¹³ Kukētyi :Yēesu kule, “Man, sinee intōōwu :Eliiya sukukaramiit :kiy ake tukul. Kāāmwoowook, kisimkuchō :Eliiya / ānkiikēyēchi kiy ake tukul nyēē kimāchē :biich kuu wōloo mwooytooy :siruutēk. Yoo ākoo kiikukaramiit :kiy ake tukul, ām nee /sikeesir ām kitaabuutaab Yēyiin kule makunyalilee :Wēritaab Chii tukuuk chēē chaang' ānku +/mākiintosuur?”

*Imuuchāktōōs :kiy ake tukul ām chii nyoo ikoosēē keey Yēyiin
(Mataayo 17:14-21; Luuka 9:37-43a)*

¹⁴ Yu kārēkunēē :Yēesu lekem ākoo rubiichoo ki sōmōk, kunyōōr rubiik choo kibākooktooy kukēēruruukyi keey :biiko chēē chaang'. Kimii :nkicheek kānēētikaab kiruutēk alake kukwiilē keey ākoo rubiichoo. ¹⁵ Yu kakas :biiko Yēesu, kung'ērēkyi anku-torooch bokoosubaay. ¹⁶ Kuteeb :Yēesu kule, “Ōmiitē ōkwiilēē keey nee?” ¹⁷ Kumwooy :chiito ake ām kwēēnuutaab bichoo kule, “Kānēētiintēēt, kātāāmutu lakwanyuu nyēē boonto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat nyēē kiikuyey kuratakay :ng'elyebta. ¹⁸ Yoo kātēryēkyi :tāmirmiryoonoo leekweet, kōōryookyinē ng'wēny kukabus, nyiyē keelek, ankukwiilakay :bōōrto tukul. Kāāmwoochi rubiikuuk kōōbēbēēto tāmirmiryooni miyaat, nteenee ma-neemuuch.” ¹⁹ Kumwooy :Yēesu kule, “Wuu nee :mētēwookwook ēē! Manookaaseenaa keey! Sāābuurtook ākoy āyu? Nto +māāmuytoochook ākoy āyu? Omutwaa wēēroo.” ²⁰ /Kiimutyi. Yu kakas :tāmirmiryoonoo Yēesu, kōōsimsiim wēēroo ānkōōryookyi ng'wēny. Koomilmiil kut kukabus. ²¹ Kuteebee :Yēesu kwaaniitaab wēēroo kule, “Kung'eetee āyu :yēē kiwuu nyiitēny :wēēri?” Kulē :kwaan, “Kung'eetee leekwaanti. ²² Kiikusyeem :tāmirmiryoonoo ām bēsyoōsyēk chēē chaang' kule kubakach wēēri. Kiwunukyinē mā, nto kutōōrchinē bēēko. Wuusyō! Iriireeneech, ānkiisārweēch ēē, wē, yoo 'imuuchē!” ²³ Kumwoochi :Yēesu kule, “Keemwaayte ānō kule yoo āmuuchē? Imuuchāktōōs :kiy ake tukul ām chii nyoo ikoosēē keey Yēyiin.” ²⁴ Kuriiree keey :kwaaniitaab wēēroo kule, “Ākoosēē keey sinee :anii Yēyiin, nteenee akuskus ām kaakaaseet. Ititiroo saakaasee keey Yēyiin miisin.”

²⁵ Yu kakas :Yēesu biiko kālābāt ānkōōruruukyi keey yooto, kōōbēbēēto tāmirmiryoonoo miyaat nyēē kiyey wēēri kumiiny ankuratakay :ng'elyeb kule, “Chuwunee wēēri āmāwēēkētyi keey subak.” ²⁶ Kōōnchō :tāmirmiryoonoo ānkōōsimsiim wēēroo ankuchuyta! Kulyelta :wēēroo wuu nyēē kame. Kulē :biiko, “Kaakume!” ²⁷ Kunam :Yēesu āwutaab wēērooto ankoong'eet kōōyyo. Kukaramiit :wēēroo.

²⁸ Yu kiboonto keey :Yēesu rubiikyii ām kō, kuteebee :rubiik Yēesu kule, “Ām nee yu kāmākiimuuchē :acheek kiibēbēētē tāmirmiryoonoo?” ²⁹ Kumwoochi :Yēesu kule, “Mēēmuuchāktōōs :tāmirmiryēēt nyēē wuu nyoo yoo manoosaay āmānōōkir āmiisyēēt.”*

*King'alaalee :Yēesu subak meenyii āk ng'eeteetaab meet
(Mataayo 17:22-23; Luuka 9:43b-45)*

³⁰⁻³¹ King'eetee :Yēesu yooto ākoo rubiikyii ānkubēēchi keey. Kibeesyetaatee Yēēmēētaab Kalilaaya nto kuuyu kimii kōōnēētootē rubiikyii, manaamach kule kōōnkēt :chii ake tukul wōlēē kimii :icheek. Kimwoochi rubiichoo kule, “+/Mākiiyokoochi *Wēritaab Chii biiko. +/Makeebakach, nto mii bēsyeētaab sōmōk, +/makiing'eetee meet.” ³² Kimēēnkēt :rubiik kiyēē kimwooyē :Yēesu nteenee kiyywey kuteebee.

Ng'oo :nyēē wōō?
(Mataayo 18:1-5; Luuka 9:46-48)

³³ Nto mii yoo, kuyit :Yēesu ākoo rubiikyii Kaabernaam. Kumii kō, kuteebēe :Yēesu rubiikyii kule, “Kiy nee nyi kōōkwiiloonunēē keey ām kēēltaab too?” ³⁴ Mānāwāl kiy :rubiik, kuuyu kimii kukwiilēē keey kule ng’oo :nyēē wōō. ³⁵ Kōōbuurto :Yēesu rubiikyii ānkumwoochi kule, “Nyoo mächē kōōntōōchi alak, kuyib keey ng’wēny, ānkuchāmē kuyēētyēēchinē chuut.” ³⁶ Yooto, kukuur :Yēesu leekweet ake ānkōōyyoong’tēē taayeetaab rubiik ānkōōmuuryēē lakwanaa āwunyii ānkulē, ³⁷ “Chii ake tukul nyēē toochē chii nyēē wuu lakwani ām kaayneenyuu, kaakutaacha, nto nyoo kataacha, kaakutaach Yēyiin nyoo kiiyookwoo.”

Nyoo mākwilēēch ku nyēēnyoo
(Luuka 9:49-50)

³⁸ Yu keewaany :Yēesu kumwooy kuu nyooto, kumwoochi :Yoowaana kule, “Kāānēētiintēēt, kikeekas chiito ake nyēē kiibēbēētooy tāmirmirook chēē miyootēch kuyēyiisyēē kaayneeng’uung’. Kikeeyeetee, kuuyu kimā rubiintēēng’uung’ ake.” ³⁹ Kumwooy :Yēesu kule, “-Mooyeetee. Yoo mii :chiito nyēē yēyē ng’aleek chēē /kiilātē ām kaayneenyuu, mēēbērē makung’alaaleenaa nyēē miyaat. ⁴⁰ Nyoo mākwilēēch ku nyēēnyoo.

⁴¹ !Kāāmwoowook kule, chii nyoo kāyēētyēēchook bēēko chēē kooyyee, kuuyu ōyēku cheechuu, ku ākoy /kēētuwēn.

Ōriibēē keey kentaayeet
(Mataayo 18:6-9; Luuka 17:1-2)

⁴² Chiito nyoo kaken chii nyēē takung’arng’ar ām choo iyēnwoo kutaya, kumisiyinē nyoo /kēērātyi kaat rwaa nyēē /kēēng’ooyseē /ānkēētōorchī araaray kuling’ta.

⁴³ Yoo kēēsākyiing’ :āwung’uung’ itayaa, itilte, kuuyu kaykay inyōōru *soboontaab kibchuulyo iboontē āwut akeenke kusiir iboontē āwunnyēk tukwaay /ānkēētōorchīing’ wōlēē bo maataab kibchuulyo.†

⁴⁵ Yoo kēēsākyiing’ :kereenkeeng’uung’ itayaa, itilte, kuuyu kaykay ing’waalee kereenkeet akeenke ānkiinyōōru soboontaab kibchuulyo kusiir iboontē kērēēnkōōk tukwaay /ānkēētōorchīing’ wōlēē bo maataab kibchuulyo.‡

⁴⁷ Nto yoo kēēsākyiing’ :koong’uung’ itayaa, ilōōtu. Kaykay iwē Kaab Yēyiin iyēku kimekoong’nyaa, kusiir iboontē koonyek tukwaay ānku /bokēētōorchīing’ ⁴⁸ wōlēē ‘Mābēku :mōkiik, āmāmisē :ma kēnyii.’†

⁴⁹ Chii nyoo rubiintēēnyuu mākubuntēē ng’wooninto sukutililiit.

⁵⁰ Karaam yoo ‘kēēnēmchi keey yiisyēētaab Yēyiin. Nto yoo ‘keechuchuyee keey yiisyoono, +‘meeyey kule nee sitēyēchi Yēyiin yiisyēēt. Kunyoo, ōnēmchinē keey yiisyēētaab Yēyiin ānkōōchoomtōōsii.”

10

Kiineet :Yēesu kule miyaat :bareetaab kooyēy
(Mataayo 19:1-12; Luuka 16:18)

¹ Nto mii yoo, kung’eetee :Yēesu yooto, kwaay āynēētaab Yoortaan ānkutākyi keey Yēēmēētaab Yuuteeya. Kiiruruukyinootē keey :biiko chēē chaang’ kutēē yooto tukul. Kooneet :Yēesu biiko ng’ālyoontēētaab Yēyiin kuu yoo kwēēnēētē kwaak.

² Yooto, kukwoonchi * :Farisaayeek alake chēē kimächē kutyem, ankuteebēe kule, “/Kēēchāmē ām kiruutēkyoo kukwet :chii koorkēēnyii?” ³ Kukētyi :Yēesu ām tēēbuutyēēt

9:34 Luuka 22:24   **9:35** Määrkō 10:43-44   **9:37** Mat. 10:40; Luuka 10:16; Yoowa. 13:20   **9:40** Mat. 12:30; Luuka 11:23   † **9:43** Tāsyinē :siruutēk alake kērēywoontēētaab 44: Mābēku :mōkiik, āmāmisē :ma kēnyii.   **9:43** Mat. 5:30   ‡ **9:45** Tāsyinē :siruutēk alake kērēywoontooni 46: Mābēku :mōkiik, āmāmisē :ma kēnyii.   **9:47** Mat. 5:29   † **9:48** Isa. 66:24   **9:49** Laawi. 2:13; Ēsēk. 43:24   **9:50** Mat. 5:13; Luuka 14:34, 35; 1Kōōr. 7:15; Kolos. 3:15; 1Tēēs. 5:13

kule, “Kimwoochi nee *:Muusa mbo kuukoong'?” ⁴ Kumwooy :bichoo kule, “Kichāmchi :Muusa saanteet kusirchi barweet nyēē bārēē kooyēyto.” ⁵ Kumwoochi :Yēesu Farisaay-eechaa kule, “Kichām :Muusa barwaanaa, kuuyu wuuyēch :mukuulēywēkaab biiko. ⁶ Yu kitoowu :Yēyiin kuyēyē kōōrēēt, ‘Kiyey murēn āk koorko.’† ⁷ ‘Kunyoo, kiyooto nyēē yēyē murēn kung'eetee kōōtaab kwaan āk kaamet ankoomut koorkēenyii ⁸ ānkunoomnyo :tukwaay kuyēk kiy akeenke.’† Mēēbērē tāku biich āyēēng', nteenee kāākuyēk kiy akeenke. ⁹ Kunyi, mēēbēēsyo :chii kiyēē kiikōōnoomcho :Yēyiin.”

¹⁰ Kumii kō, kuteebee :rubiik Yēesu kōōboorchii ng'ālyoontoonoo. ¹¹ Kumwoochi kule, “Chii nyoo kakwet koorkēenyii ankoomut ake, kāākuchoolwookēnchi koorkoonoo kākwtē. ¹² Nto nkinee koorkēēt nyoo katay saanteenyii ankoomut keey ākoo chiito ake, kāākuchoolwookēnchi saantaanaa kātāyē.”

*Biiko chēē iwutē bāytooyiisyēētaab Yēyiin
(Mataayo 19:13-15; Luuka 18:15-17)*

¹³ Kimii :biiko alake chēē kiimutyi Yēesu lēēkōōk sukutiinyēē āwunnyēk kōōbēruur, nteenee kiiburyoong'to :rubiik bichoo.

¹⁴ Yu kakas :Yēesu kiyēē kiyey :rubiik kukōrōmchi kule, “Ōbāroochi lōkōchoo minkēēch kukwa wōlēē āmiitē! -Mooraany kuuyu biiko chēē wuu chuutēchu :chēē iwutē bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ¹⁵ !Kāāmwoowook, chii nyoo -mēēkoosēē keey Yēyiin kuu wōloo yēytooy :lōkōchoo, -mēēwutē :nyoo Kaab Yēyiin.” ¹⁶ Kutorooch :Yēesu lōkōchoo ānkutiiny āwunnyēk ankusaay Yēyiin kōōbēruur.

*Wuuy kōōwut Kaab Yēyiin :chii nyēē boonto bāytit
(Mataayo 19:16-26; Luuka 18:18-27)*

¹⁷ Yu katas taay :Yēesu ākoo baannyii, kulābāt :chiito ake ānkukutunyēē taayeenyii ānkulē, “Kāānēētiintēēt! Ikaraam :inyiing'. +Maayey nee sāānyōōru *soboontaab kibchulyo?” ¹⁸ Kukētyi :Yēesu kule, “Ām nee siikuuroo kule āwuu karaam? Yēyiin nkit :nyēē karaam. ¹⁹ Ābērē 'inkētē kiruutēkaab Yēyiin choo kimwooyē *:Muusa kuu: '-Meebakach chii, -meemarte, -mēēchōōrsē, -mēērātyi chii ng'wiinyan, -mēēlātu chii, iywey kōōn āk koomēt.’†” ²⁰ Kumwooy :chiichoo kule, “Kāānēētiintēēt, kyāākir ng'aleechaa kung'eetee āmining'.” ²¹ Kōōrōōtoot :Yēesu chiichoo. Kung'ērēkyi ānkumwoochi kule, “Botuung' :kiito akeenke. Wee-alte kiy ake tukul nyēē iboontē, 'ānkiisārunēē bānoonik. Yoo 'keeyey kuu nyooto, irubwaa. +Mēēnyōōru bāytit nyēbo man ām Kaab Yēyiin.” ²² Kuteryekta :mukuulēynyii ankusimikta nyēē kāng'woonchi, kuuyu kiboonto bāytit nyēē wōō.

²³ Kōōrōōtoot :Yēesu rubiikyii ānkumwooy kule, “Wuuy sōō nyēē tyaa kucham :biich chēē mokorēēn bāytooyiisyēētaab Yēyiin.” ²⁴ Kiilat :rubiik ng'aleechaa. Kiikiimchi :Yēesu subak kule, “Biikyuu, wuuy sōō kule nee kōōwut :chii nyēē wuu nyoo Kaab Yēyiin. ²⁵ Nyumnyum mbo kōōwut :tembes koong'taab sintaaniit kusiir kōōwut :chii nyēē boonto bāytit Kaab Yēyiin.” ²⁶ Kiilat :rubiik subak miisin ankuteebee keey kule, “Ara ng'oo, naas, :nyēē imuuchē /kiiraraach?” ²⁷ Kōōrōōtoot :Yēesu rubiichoo, ānkulē, “Mēēmuuchāktōōs sinee ām wōlēē mii :chiito, nteenee, imuuchāktōōs ām wōlēē mii :Yēyiin, kuuyu māmii :kiy nyēē biirē Yēyiin.”

*Kiyēē nyōōru :biiko choo karub Yēesu
(Mataayo 19:27-30; Luuka 18:28-30)*

²⁸ Nto mii yoo, kuteebee :Bētērō Yēesu kule, “Kas kookeebakaakte :acheek kiy ake tukul ankeerubiing'?” ²⁹⁻³⁰ Kukētyi :Yēesu kule, “!Kāāmwoowook, chii ake tukul nyēē kaakubakaakta tukuukyii tukul sukuruba kwoomtootē ng'aleekaab Yēyiin, +/mākēēkētyi

10:4 Kiruu. 24:1-4 † 10:6 Toowu. 1:27 † 10:8 Toowu. 2:24 10:12 Mat. 5:32; 1Kōōr. 7:10-11 10:15 Mat. 18:3 † 10:19 Chuytaayeeet 20:12-16; Kiruutēk 5:16-20 10:21 Mat. 6:20; Luuka 12:33 10:22 Tyēēn. 62:10 10:27 Āyub 42:2

tukuuchoo ām bēsyōōsyēchu kusiir choo kiboonto. Yoo ki mbareet nto kooriik chēē kibakaakta, mākunyoōr. Nto yoo ki tuubchōōsyēk chēē kibakaakta, mākunyoōr. Yoo ki kwaan nto kaamet nto lēēkōōk chēē kibakaakta, mākunyoōr nkicheek. Nto subak, +/mākēēwus ām kōōrooni nteenee mākunyoōr *soboontaab kibchuulyo ām kōōrēēt nyoo chōōnii. ³¹ Biiko chēē chaang' choo tookunootiin ām soboontaab kōōrooni, mākubooyiit lēt ām Kaab Yēyiin. Nto biiko chēē chaang' choo māttookunootiin ām soboontaab kōōrooni, mākubooyiit taay ām Kaab Yēyiin.”

*King'alaalee :Yēesu areet nyēbo sōmōk meenyii ākoo ng'eteenyii
(Mataayo 20:17-19; Luuka 18:31-34)*

³² Kutāsē taay Yēesu āk rubiikyii ām baanaa bo Yēerusālēm, kimii :Yēesu kukeentooy ānkurubu :rubiik ām lēt muut kwoomoonu mēt :kiyēē kimwooy :Yēesu. Kikimuooy mbo :biiko alake choo kimii :nkicheek kurubē Yēesu. Yooto, kukuur :Yēesu rubiichoo taman āk āyēēng', ānkumwoochi kule, ³³ “!Kookas, kēēmiitē kēēbēētii ākoy Yēerusālēm. +/Mābokiiyokoochi *Wēritaab Chii mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo kāānēētikaab kiru-utēk. Makooruusta :bichoo Wēritaab Chii /keebakach ānkōōyokoochi biikaab Rooma. ³⁴ Mākōōntosuur :choo, kung'utyi, kubirsēēt kulālchi ankubakach. Nto mii bēsyēētaab sōmōk, makung'etee meet.”

*Wōō :ng'oo ām biikaab Kiriistō
(Mataayo 20:20-28; Luuka 22:24-27)*

³⁵ Nto mii yoo, kuwēēchi :Yoowaana ākoo Yāākōbō, choo ki :wērikaab Sebetaayo, Yēesu ankuteebē kule, “Kāānēētiintēēt, mii :kiito ake nyēē kēēmāchē iyēwēēch.” ³⁶ Kuteebē :Yēesu kule, “Nee :nyooto?” ³⁷ Kukētyi :rubiichoo kule, “Kākēēmāchē :acheek ichām wēēch kōōbuurunēēniing' :ake āwutaab taay, kōōbuurunēēniing' :ake nyēbo kaataam bēsyoonoo ibāytooyiisyē ām lēbkēēyyēētaab Yēyiin.” ³⁸ Kumwoochi :Yēesu kule, “-Mōōnkētē kiyēē osoomē. Ōmuuchē :akweek okalab nyāliluutēk chēē +maakalab :anii nto ōmuuchē ōbuntēē nyāliluutēk chēē +māābuntēē :anii?” ³⁹ Kumwooy :rubiichoo kule, “Kiimuuchē.” Kumwoochi :Yēesu kule, “+Mōōnyōōru nyāliluutēk chēē +māānyōōru :anii, ānku +mōōbuntēē nyāliluutēk chēē +māābuntēē :anii. ⁴⁰ Ānkoo kuwuu nyooto, -māāboontē kāmūukēywēēk chēē āmuuchē ākoochi chii kōōbuurunēēnoo āwunyuu nyēbo taay nto nyēbo kaataam. Yēyiin nkit :nyēē kiikukwey chēē mākōōkoochi bārooyinooto.”

⁴¹ Yu kēēnkēt :rubiik chuut tamanu kiyēē kimāchē :Yāākōbō ākoo Yoowaana, kunyēērchi murēchooto. ⁴² Kukuur :Yēesu rubiik tukul, ānkumwoochi kule, “Tookunoot kule māchē :bāytooyik chēē mii kōōrooni kōōboorchi biiko alak kule icheek :chēē bāytooyiisyē ānkuboonto kāmūukēywēēk kubiir chuut. ⁴³ Nteenee -māmāchāktōōs kuwuuyiit nyoo ām wōlēē ōmiitē :akweek. Yoo māchē :chii ām akweek kuyēk nyēē wōō, kumisiyinē kuyibē keey ng'wēny. ⁴⁴ Nto nyoo māchē kubāytooyiis, kumāchāktōōs kuyēētyēēchinē chuut. ⁴⁵ Kyāāchōō :anii *Wēritaab Chii, sichāāyēētyēēchi biiko, āmēēbērē kyāāchōōnii /subokēētyēēchchoo. Chāākooytooy soboonnyuu sukusobcho :biiko chēē chaang'.”

*Kiisooob :Yēesu Bartimaayo nyēē kikoraat
(Mataayo 20:29-34; Luuka 18:35-43)*

⁴⁶ Nto mii yoo, kuyit :Yēesu ākoo rubiikyii *kiriinkēētaab Yēerikō. Nto kumii kung'ēētōōs, kurub :biiko chēē chaang'. Kimii :cheebkoraatyaanteet ake nyēē kiki-ibuur kēēlto komos kusoomsē. /Kikēēkuurēē chiichoo Bartimaayo (Araab Timaayo). ⁴⁷ Yu kakas :chiichoo kule Yēesu nyēbo Nāāsārēēt :nyēē kimii kukēēytooy, kukuurso kule, “Yēesu, inyiing' *Mōchōkōrēētaab Tāwuti, iriireenaal!” ⁴⁸ Kōōburyoong'to :biiko chēē chaang' kule, “Siis!” Nteenee kikuurchi :chiichoo barak kule, “Mōchōkōrēētaab

Tāwuti, ankiiriireenaa!” ⁴⁹ Kōōyyo :Yēesu, ānkumwoochi biiko kule, “Ōmwoochi kuchō.” /Kēēmwoochi kule, “Ing'erech, ānkiyyoony, kuuriing' :Yēesu.” ⁵⁰ Kukāsē kuu nyotoo, kung'eētē bakeenke ānkumētooy sireet nyēē kikiiliiktēē keey, /ānkiirēētoot ākoy yēē kimii :Yēesu. ⁵¹ Kuteebee :Yēesu kule, “Imāchē āyēwuung' nee?” Kukētyi :chiichoo kule, “Mokoryoontēēt, āmāchē akaste.” ⁵² Kumwoochi :Yēesu kule, “/Kāākēyēwuung' kiyēē 'kēēmāchē, kuuyu 'kēēkoosēēnoo keey.” Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyotoo, kukasta :chiichoo ānkuwēēto keey Yēesu.

11

/Kikeetorooch Yēesu ām Yēerusālēēm kuu Bāytooyiin

(Mataayo 21:1-11; Luuka 19:28-38; Yoowaana 12:12-19)

¹ Yu kikiikuriik :Yēesu ākoo rubiikyii Yēerusālēēm, kumur *kiriinkēētaab Beetannyyaa yēē kilēēkitēē Lekemeetaab *Musēytuuniinēk. Nto mii kēēltaab too, kukēē-āyēēchēē keey saang'taab Beetfaaka, ² kumwoochi rubiikyii āyēēng' kule, “Obe ākoy saang'iin. Yoo kooyit wōlooto, +mōōnyōōru sikiryō nyēē siirwaak kurataat amanaakesen chii bēsyēēt ake. Otyaach ānkōōkwēru. ³ Nto yoo kateebeenaak :chii kule ōmāchēē nee, ōlēēnchi māchē :Mokoryoontēēt ānkumākukēt areet akeenke.”

⁴ Kuba :rubiichoo ānkubokunyōōr sikiryoonoo /kākēērātyi kurkat saang' ankootyaach.

⁵ Nto bērē kukas :biiko alake chēē kimii yotoo, kuteebee rubiichoo kule, “Ōtyoogyinē nee sikiryēēt?” ⁶ Kukētyi :rubiichoo kuu wōloo kimwooytoochinē :Yēesu. /Kēēchāmchi kubeeta sikiryēēt. ⁷ Kukwēr :rubiichoo sikiryoonoo ākoy yēē kimii :Yēesu.

Yu kayit yotoo, kōōrēēk kāāliikoonikwaa ankwaalyaktee bataytaab sikiryoonotoo sukōōbuurēē :Yēesu. Kōōbuurēē :Yēesu bataytaab sikiryoonoo ankutas taay āk baanta.

⁸ Kiirēēk :biiko chēē chaang' chēē kimii yotoo kāāliikoonikwaa ānkōōyiito kēēltaab too. Kubut :alake sokēēk ānkōōyiito nkicheek. ⁹ Kityēēnchinootē barak :biiko chēbo taay ākoo chēbo lēt kumwooyē kule, “Kutōrōriit :Yēyiin!

Ibēruuroot :nyi chōōnii ām kaayneetaab Yēyiin!†

¹⁰ Ibēruuroot *Mōchōkōrēētaab Tāwuti!

Kutōrōriit :Yēyiin ām kibkōōnkōy!”

¹¹ Nto mii yoo, kuyit :Yēesu Yēerusālēēm ānkōōwut biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kumamarar wōlēē kiwuu :kiy ake tukul. Nto mii yoo, kooyeey ākoo rubiikyii tukul choo ki taman āk āyēēng' ākoy Beetannyyaa, kuuyu kimii kwiimēnē :kōōrēēt.

Tilil, āmāmii :kiy āriit

(Mataayo 21:18-19)

¹² Nto yu kāyyēēkunēē, kung'eetee :Yēesu ākoo rubiikyii Beetannyyaa ankooyeey Yēerusālēēm. Kwaam Yēesu :kēmēwuut. ¹³ Nto yu kimii kubēētii, kutoobēnchi kēētīt ake nyēē /kēēkuurēē *mutiiniit wōlēē lōō. Kiboonto :kēētoo sokēēk chēē nyāliilēch nyēē kibērē :chii tōōs kiikuyey lokoy. Nto bērē kuyit yotoo, koosyaach kēētoo kubērē nto nyōōr lokoyeek. Nteenee kuuyu kimā bēsyōōsyēk :chooto chēē kiyēyē :kēētoo lokoyeek, mānāānyōōr :inee lokoyaa ake tukul. ¹⁴ Yotoo, kuchub :Yēesu kēētoo kukāsē :rubiik kule, “Mēērook /kyaameeniing' kiy bēsyēēt ake.”

Nyēbo āyēēng' kukwētēē :Yēesu biiko biiwuutaab Kōōtaab Yēyiin

(Mataayo 21:12-17; Luuka 19:45-46)

¹⁵ Yu kayit :Yēesu ākoo rubiikyii Yēerusālēēm, kōōwut biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kimii yotoo :biiko chēē kiwālāng'tooy beesaanik āk alak chēē kyooltooy chēēbtuukēēnik chēē /sikēēbēēlēē kōrōsēēk. Kimiitē :nkicheek cheemung'aariisyeek alake yotoo. Yotoo,

kootyeelaat :Yēesu meesoosyekaab bichoo kiwālāng'tooy beesaanik āk ng'ēchērōōkaab choo kyooltooy chēēbtuukēēnik ankukwet bichoo tukul kuba saang'. ¹⁶ Mānāchāmchi mbo chii nyēē kiboontootē kiy ake tukul nyēē kyooltooy kubuntēē biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. ¹⁷ Kimwooy kule, “Mwooyē :Yēyiin ām siruutēk kule, ‘Bo :Kōōnyuu saayeet wōlēē mākusooyēē :biikaab kōōrōōsyēk tukul.’† Nteenee kyooweech :akweek kuyēk kēbēnnyoo nyēē wunyēē keey :sāsiik!†”

¹⁸ Yu kakas :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo kāānēētikaab kiruutēk kiyēē kiyey :Yēesu, kung'woonchi. Yooto, bokusat wōlēē sukubakakta inee kuuyu kiilātē :biiko kubo kāāmuukēywēēk chēē kiboonto.

¹⁹ Yu kāākwiimēn :kōōrēēt, kung'eetee :Yēesu ākoo rubiikyii kiriinkoonoo ānkubēēchi keey wōlto ake.

*Māchē ikoosēē keey Yēyiin yoo isooyē
(Mataayo 21:20-22)*

²⁰ Yu kāyyēēkunēē, kooyeey :Yēesu ākoo rubiikyii Yēērusālēēm. Kumii kubēētii, kukas :icheek kēētoo kōchubē :Yēesu. ²¹ Kumwoochi :Bētērō Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, kas, ntēē kookuyaam :kēētikoonye kwēēchubē!” ²² Kumwoochi :Yēesu kule, “Māchē ōkoosēē keey Yēyiin. ²³ Kāāmwoowook yoo ikoosēē keey :chii Yēyiin ām mooyēēt akeenke, kōōmuuchē kumwoochi lekemeet wokōōsuuchi araaray ankuyeyakay. ²⁴ Kunyi, yoo ōtēēbē kiito ake ām saayeet ānkōōchāmtooy kule kaakukas :Yēyiin, ōnyōōru. ²⁵ Nto yoo isooyē Yēyiin ānkumii :kiyēē miyaat nyēē kiikuyēwuung' :chiito ake, inyōōchi chiichoo kaat kurook sukung'eet kunyōōwuung' nkinyiing' :Yēyiin kaat ām choolwookātēēng'uung'. ²⁶ Nto yoo -mōōyēyē kuu nyooto kumānyōōwook :Yēyiin kaat.”*

*Kāāntōōyikaab Yuutayeek chēē ki kāwōōt
(Mataayo 21:23-27; Luuka 20:1-8)*

²⁷ Yu kayit :Yēesu ākoo rubiikyii subak Yēērusālēēm, kōōwut biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kumii kuwēēsyētēē wōlooto, kukwoonchi :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāānēētikaab kiruutēk āk booyik ²⁸ ankuteebee kule, “Ng'oo :nyēē kikōōniing' kāāmuukēywēēk iyey ng'aleechu?” ²⁹ Kuwālchi :Yēesu bichoo kule, “Kany ateebeenaak :nkanii tēēbuutyēēt nto yoo kōōkētwoo, +māāmwoowook chiichēē kikōōnoo kāāmuukēywēēk ayey ng'aleechu. ³⁰ Atēēbēēnook kule ii, yoo kiibātisāniisyē :Yoowaana, kikwoonēē :kāāmuukēywēēkyii wōlēē mii :Yēyiin, nto wōlēē mii :biiko?”

³¹ Kwaam mēt bichoo ānkumwoochi keey kule, “Yoo kakeemwaay kule kikwoonēē :kāāmuukēywēēkyii wōlēē mii :Yēyiin, makuteebeeenech kule ām nee simākiyēnchi. ³² Nto yoo kākēēlē, ‘Wōlēē mii :biiko.’ Achicha!” Kiiywey kumwooy, kuuyu kiinkētē kule kichāmchiintōōs :biiko tukul kule ki *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :Yoowaana.

³³ Yooto kuwālchi Yēesu kule, “-Mākiinkētē.” Kumwoochi nkinee :Yēesu kule, “Yoo wuu nyooto, -māāmwoowook :nkanii chiichēē kikōōnoo kāāmuukēywēēk ayey ng'aleechu.”

12

*Kiisyoor :Yēesu miyootyēētaab kāāntōōyikaab Yuutayeek
(Mataayo 21:33-46; Luuka 20:9-19)*

¹ Kumwoochinēē :Yēesu kāāntōōyichoo bo Yuutayeek tyoonkōōch kule, “King'eet :chiito ake kēny kuchaan *musābiibuunēk mbareenyii ankuker. Kibal ng'wēēnēēt nyēē sukurōōtyinē :bēēkaab lokoyeekaab kēētoo yoo /kakiiruruuny ankuteech kēryēēt nyēē /sikēēriibēē mbaraanaa. Nto yityo, kumwoochi biiko alak bokuriibchi mbaraanaa sukubchēchiin lokoyeek. Yooto, kuwo ruutooy. ² Yu kāruryo :lokoyeekhaa, kōōyookto

† 11:17 Isa. 56:7 † 11:17 Cherem. 7:11 11:18 Määrkō 12:12; 14:1-2 11:23 Luuka 17:6 11:24 Mat. 7:7
11:25 Mat. 7:1 * 11:26 Mätinyē :siruutēk alake kērēywoontooni. 11:32 Mat. 14:5 12:1 Isa. 5:1-7

:chiichoo motwooriintēnyii wokuyibchi kereeryaanteet nyeenyii. ³ Yu kayit :motwoori-intoonoo wōlooto, kunam :bichoo ānkubir ankukwet āmēekoochi kiy. ⁴ Kōōyookto subak :chiichoo motwooriintēnyii ake. /Kēēbir nkinee nyoo /keelal /kiitaatee /ānkiintosuur. ⁵ Kōōyookto subak motwooriintēēt nyēbo sōmōk. Yu kayit :nyoo, /keebakach. Kōōyookto subak alak kurub keey. Kuyitē :nkicheek choo wōlooto, /kēēbirē alak /kiinyāliilē, nto alak /kēēbākāchē. ⁶ Nteenee kiboonto :chiichoo kibo mbareet wērinyii akeenke nyēē kichāmē miisin. Kōōyookto wēērootonyii kubērē tōōs makooywey :bichoo. ⁷ Kuyitē :nyoo, kukuurē keey :bichoo kule, ‘Murēchu, ong'nyi lakwataab murooniito! Okany keebakach sukuyēk :mbaraani nyēenyoo.’ ⁸ Kunam :bichoo wēēroo ankubakach nto yityo bokumētyi tuuyta saang’.

⁹ Yoo koosoot ii, kiy nee :nyēē kichokuyēchi :chiitaab mbareet bichoo? Okany āmwoowok, machokubakach bichoo tukul ānkōōkoochi biiko alak kuriib mbaraanaa.” ¹⁰ Kumwoochi :Yēesu subak kule, “Ābērē kyoosuman siruutēkaab Yēyiin yoo mwooyē kule,

‘Rwaanteet nyoo kitāyē :biiko kuteekta
:nyēē kōōkuyēk tiyēywoontēetaab kōōto.

¹¹ Kōkōōnu :Yēyiin tiyēywoontooni

ānkubo kwōng' uut sōō nyēē tyaa yoo kēēkāsē!’†”

¹² Yooto, kumach :kāāntōōyichoo bo Yuutayeek kule kunam Yēesu ankukerta kō, kuuyu kiinkētē kule kimii kung'ālōolēē icheek ām tyoonkōōchoonoo. Nteenee kibakaakta :bichoo Yēesu ānkubēēchi keey kuuyu ki chaang' :biiko yooto.

*Kibokutech :kāāntōōyik alake Yēesu sukunam
(Mataayo 22:15-22; Luuka 20:20-26)*

¹³ Kibokōōyook :kāāntōōyichoo bo Yuutayeek lētuunoo *Farisaayeek alak āk biikaab *Ērōōtē bokutech Yēesu /sikeenam.

¹⁴ Yu kayit :bichoo wōlēē mii :Yēesu, kumwoochi kule, “Kāānēētiintēēt! Kiinkētē kule ibooyē manta āmāwēēchiing' :chii kuuyu ām inyiing', mātiny kule ng'oo :ng'oo. Inēētē biiko ām kēēlto nyēbo man kōōnkēt kiyēē māchē :Yēyiin. Kunyoo ii, ara karaam kēēkwēchinē *syuuruut bāytooyiintēetaab Rooma ¹⁵ nto mēērook kēēkwēyē?”

Yooto kōōnkēt :Yēesu miyootyēēt nyēē kiisōōtē :bichoo ānkumwoochi kule, “Kōōkwoonii bōōtēchoo? Kōōbooru baa :chii beesyaanteet nyēē boonto.” ¹⁶ Yu /kākiiboorchii, kuteebee bichoo kule, “Bo ng'oo :mēti āk kaaynaani mii beesyaantaani?” Kukētyi :bichoo kule, “Bo bāytooyiintēēt nyēē wōō nyēbo Rooma.”

¹⁷ Kumwoochi :Yēesu kule, “Ōkoochi bāytooyiintonoo kiinyii, nto Yēyiin, ōkoochi nyeenyii.” Kiilat :bichoo ām kiyēē kimwooy :Yēesu.

Ng'eeteetaab meet

(Mataayo 22:23-33; Luuka 20:27-40)

¹⁸ Nto mii yoo, kukwoonchi subak Yēesu :biiko alake chēē /kikēēkuurēē *Satukaayeek. Kiyēnchinē :bichoo kule yoo kaakume :chiito, kaakume kutukul nyēē māwokung'ēētēē meet bēsyeēt ake. Kuteebee :bichoto Yēesu kule, ¹⁹ “Kāānēētiintēēt, kisirweech *:Muusa kiruutyēēt nyēē mwooyē kule yoo keemut :chii koorkēēnyii ankume :chiichoo āmānāāsikiyi :koorkoonoo leekwa, kōōntiyyē :ng'eetaabkaametiitaab chiichoo koorkoonoo sukusikiyi nyiin lēēkōōk chēē /sikēēkuurtēē. ²⁰ Kimii :biiko alake chēē tisabu chēē kituubcho mooyēēt akeenke. Kiimutiis :nyēē ki wōō ankusimkume kumānāāsikiyi :koorkoonoo leekwa. ²¹ Kōōntiyyiis :nyēē kirubē chiichoo. Kume :nkinee nyoo, āmānāāsikiyi :koorkoonoo leekwa. Kōōntiyyiis subak :nyēē kibo sōmōk ankume :nkinee āmānāāsikiyiin āk koorkoonoo leekwa. ²² Kiyeyakay kuu nyooto ākoy chiito nyēē

† 12:6 Määrkō 1:11 † 12:11 Tyēenwookik 118:22-23 12:12 Määrkō 11:18 12:17 Room. 13:7 12:18 Yēyut. 4:1; 23:8; 1Kōōr. 15:12 12:19 Toowu. 38:8; Kiruu. 25:5-6

kibo tisab. Kibēk :bichoo tukul āmā leekwa. Nto mii yoo, kume nkinee :koorkoonoo. ²³ Kunyoo, kēēmāchē imwoowēch, mākubooyiit ng'oo :koorkoonoo kōōyyiin kāng'ēētyēē :bichoo tukul meet āk koorkoonoo?"

²⁴ Kukētyi :Yēesu kule, "Ōsōōtyēēchinē nyēē miyaat, kuuyu -mōōnkētē :akweek kiyēē ibooru :siruutēkaab Yēyiin āk wōlēē wuu :kāāmuukēywēēkyii. ²⁵ Yoo kāākung'ēētyēē :biiko meet, mēēbērē tākōōmutē keey subak. Ibuurē kuu :malayikaanik ām barak. ²⁶ Nto kurubta keey ng'eeteetaab meet, ābērē kyoosuman siruutēkaab *Muusa yoo kimwoochinē :Yēyiin ām sōntiinoō kilāyē kule, 'Anii Yēyiintēētaab *Abraam āk Isaka ākoo Yāākōbō.'† ²⁷ Yoo /kakeemwa kule bo :Yēyiin anum, kōōbooru :yooto kule tākusoboot :chiichooto ānkoo kiikume kēny. Ōsōōtē bebel!"

Kiruutyēēt :nkōnō nyēē wōō?
(Mataayo 22:34-40)

²⁸ Kimii yooto :kāānēētiintēēt ake nyēbo kiruutēk nyēē kimii kuyēbchinē yiit kiyēē king'ālōolēē :Yēesu ākoo Satukaayeechaa. Kikas :kāānēētiintoonoo bo kiruutēk kule kikētyi :Yēesu bichoo kiyēē kiteebēē ām kēēlto nyēē karaam.

Yooto, kuteebēē Yēesu kule, "Ām kiruutēk tukul choo kikōōnu :Yēyiin, nkōnō :nyēē wōō?" ²⁹ Kukētyi :Yēesu kule, "Siraat kule, 'Oyeb yiit oō, biikaab Isrāyēēl:

Yēyiin nkit :nyēē /kēēkutunkyinē ānku Yēyiin ku akeenke.

³⁰ Icham Yēyiintēēng'uung'
ām mooyēēng'uung' tukul
soboong'uung' tukul,
kāāsōōtēywēēkuuk tukul,
āk nkuruukuuk tukul.'†

Kiruutyēēt :nyooto nyēē wōō. ³¹ Nto ake kumwooyē kule:

'Icham laatyeng'uung'

kuu wōloo ichāmtooy keey.'†

Māmii subak :kiruutēk alake chēē siirē chu."

³² Yu keewaany :Yēesu kumwooy kuu nyooto, kulēēnchi :chiichoo, "Kōōnkōy, Kāānēētiintēēt, 'keemwaay man kule Yēyiin ku akeenke, māmiiitē :ake. ³³ Kunyi, karaam yoo kacham :chii Yēyiin ām mooyēēnyii tukul ānkumāchē mbo kōōsōōtē Yēyiin kwaak ānkuyēyē yiisyēētaab Yēyiin ām nkuruukyii tukul ankucham laatyenyii kuu wōloo chāmtooy keey. Karaam /keerub ng'aleechu kusiir yoo /kātākēyēyootē kōrōs choo /kēēbēēlē kutukul āk alak tukul."

³⁴ Yu kakas :Yēesu kule kākēt :chiichoo nyēē karaam, kumwoochi kule, "Kāmēēlōō ām bāytooyiisyēētaab Yēyiin."

Kung'eetee yooto, māmii :chii nyēē kitākukāng' kuteebēē Yēesu ng'ālyoo kumāchē kutech.

Ng'oo :Kāārārookiintēēt?
(Mataayo 22:41-46; Luuka 20:41-44)

³⁵ Nto tēē yoo, kumii :Yēesu kōōnēētē biiko ām biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin, kumwooy kule, "Imuuchē kule nee kumwooy :kāānēētikaab kiruutēk kule chōōnēē *:Kāārārookiintēēt kōōtaab Tāwuti? ³⁶ Nto yu kiyey :Tāmirmiryēētaab Yēyiin Tāwuti kumwooy kule,

'Kimwoochi :Yēyiin Mokoryoontēenyuu kule:

Ibuurunēē āwunyuu nyēbo taay

† 12:26 Chuy. 3:6 † 12:30 Kiruutēk 6:4-5 † 12:31 Laawi. 19:18 12:31 Mat. 5:43; 19:19; Room. 13:9; Kala. 5:14; Yāāk. 2:8 12:32 Kiruu. 4:35; Luuka 20:39 12:33 Isa. 1:10-20 12:34 Mat. 22:46; Luuka 20:40

ākoy yoo kaayeyiing' itēbēē buunikuuk.'†

³⁷ Kunyi, yoo kuurē :Tāwuti Kāārārookiintēēt kule 'Mokoryoontēenyuu' ii, kōōmuuchāktōōs kule nee kuchōōnēē :Kāārārookiintēēt kōōtaab Tāwuti?" Kiyēbchi yit :biiko ng'aleechaa bo Yēesu ām ng'erekweek.

Kichuur :Yēesu kiblembechiisyek

(Mataayo 23:1-12; Luuka 20:45-47)

³⁸ Kutas taay :Yēesu kumwoochi bichoo kule, "Ōriibēē keey :kāānēētichoo bo kiru-utēk, āmōōrubē ātēbuutēkwaa. Kicham :bichu kōōloochē sirook chēē yoo /kakeekas /simkiinkētē kule icheek kiirwookik. Bēesyētootēē wōlēē chaang' :biiko /sikiisuboooyotē nyēē /kākēēkoonyit. ³⁹ Lēkwēlootē ng'ēchērōōk chēē mii taay yoo /kēēmii kooriikaab saayeet. Mbo yoo /kēēmii saakwa ake tukul, kōōmoymooyē :bichu ng'ēchērōōk chēbo taay. ⁴⁰ Lātunootē koor chēē musuuk kuyibēē tukuukwaa ānkusooyē miisin kuyēyē keey kule churtootiin. +/Mākiing'woonchi miisin biich chēē wuu chuutēchu kusiir chii ake tukul nyēē kiikukusta."

Ng'oo :nyēē kiinēm chēē chaang'?

(Luuka 21:1-4)

⁴¹ Kumii :Yēesu kēēbuur ng'wēny ām *Kōōtaab Yēyiin yēē kilēēkitēē :looloonik chēē /kikiiruruukyine beesaanik chēbo yiisyēētaab Yēyiin, kukas wōlēē kiikoochintooy :biiko beesaanik looloonichoo. Kiikoochinē :biiko chēē ki mokorēēnik beesaanik chēē chaang' looloonichoo. ⁴² Nto mii yoo, kuchō :cheebyoosyeet ake nyēē ki musuk ankubanan. Kiinēm :nyoo beesaanikyii chēē ng'ēri anku tukul chēē kiboonto.

⁴³ Kukuur :Yēesu rubiikyii ānkumwoochi kule, "Kāāmwoowook, cheebyoosyaani musuk :nyēē kēēnēm beesaanik laatit nyēē wōō kusiir chuut tukul. ⁴⁴ Kāng'ōmōrunēē :moko-rēēnik laatit nyoo kēēkooytooy wōlēē bo chēē boonto, nteenee kābār :cheebyoosyaanaa loolēenyii tukul."

13

+/Mākiiturbuub Kōōtaab Yēyiin

(Mataayo 24:1-2; Luuka 21:5-6)

¹ Kumii :Yēesu ākoo rubiikyii kung'ēētyēē yooto kibo biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin, kumwoochi :rubiintēenyii ake kule, "Kāānēētiintēēt, wōōyēch :rwoontōōchu /kikeetechee Kōyi bo Yēyiin ānku kārorānēch nyēē tyaa!" ² Kukētyi :Yēesu kule, "Kookas, kārorānēch :kooiichu, nteenee +/mākiiturbuub tukuuchu tukul nyēē māmii :rwaa mbo akeenke nyēē ng'ētū kookemeeraat keey ake."

Nyāliluutēk āk wusiisyēēt

(Mataayo 24:3-14; Luuka 21:7-19)

³ Nto mii yoo, kuyit :Yēesu ākoo rubiikyii biitēēt nyēē kibo Lekemeetaab *Musēytuuniinēk yēē kitoobēnē keey ākoo Kōōtaab Yēyiin ānkōōbuur ng'wēny.

⁴ Kuteebee :Bētērō, Yāākōbō, Yoowaana āk Antereeya Yēesu kule, "Āyu yēē yēyāktōōs :ng'aleechaa kātēēmwooyē ānku kiy nee :nyēē +makeekasee yoo yityiintōōs :ng'aleechaa?"

⁵ Kumwoochi :Yēesu kule, "Ōriib keey! -Mookany /kiiberbeeraak. ⁶ Choong'ēch :biiko chēē makukwaanaat ankuyey keey :ake tukul kule inee ku kāārārookiintēēt. Mākōōbotbootoot :bichoo biiko chēē chaang'.

⁷ +Mookas kubārē keey :biiko ām kōōrēēt /ānkyoomu booryoot, nteenee -mōōmuuyē. Ākoy kuyēyākiis :tukuuchoo, nto yitu :tabanta. ⁸ Mākubooryo :bōrōryēēt ake āk ake,

† 12:36 Tyēēnwookik 110:1 12:36 Tān. 7:13-14; Yēyuut. 2:33-35; 1Kōōr. 15:24, 27; Ibu. 8:1 12:37 Mat. 20:30-31
12:39 Luuka 11:43 12:41 2Bāy. 12:9 12:44 2Kōōr. 8:12 13:2 Luuka 19:44

kubooryo :kōōrēēt ake āk ake. Mākōōring'riing'oot :komoswookik chēē chaang' ām kōōrēēt ānkuchō :kēmēwuut. Ng'wooninto nyēē kāāmūnēē moroontoon :nyoo nto yitu :kōōrēēt nyēē lēēl.”

⁹ Kumwoochi :Yēesu kule, “Ōriib keey. +/Makeenamaak /ānkiiyyoong'tēēnook kōōk ām kooriikaab saayeet /ānkēēbirook ām wōlooto. +/Makiimutaak taayeetaab bāytooyik kubo anii. Bārooyinto :nyooto nyēē +mōōmwoochinēē bichooto kiyēē ōyēnchinē. ¹⁰/Kyoomtooy kurook lōkōōywēk chēē kāroomēch kukas :biiko tukul ām kōōrēēt kumukuul nto yitu :tabantaab kōōrēēt.

¹¹ Yoo /kaakeenamaak /ānkiiyyoong'tēēnook kōōk, -mookany kooyiimaak mēt :kiyēē +moomwaay. +/Mākiiboorwook yooto kiyēē ōmwooyē kuuyu mēēbērē akweek chēē +mōōng'ālōolē nteenee :Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyēē mākung'ālōolē. ¹² Mākung'ōmto :chii ng'ēetaabkaamet /keebakach ānkung'ōmto :kwaan lakwanyii /keebakach. Makutay :lēēkōōk mbo kwaan āk mbo kaamet ānkung'ōmto /keebakach.

¹³ Kunyi, mākuwēchook :biiko, kuuyu ōyēnwo. Nteenee chiito nyēē kamuyta ākoy tabanta :nyēē makooraach :Yēyiin.”

*Wōlēē +/makiiserweetita Yēērusālēēm
(Mataayo 24:15-25; Luuka 21:20-24)*

¹⁴ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Yoo kookas 'kiyoo -mēēriiku :Yēyiin'† kukēēyyoonyēē yēē -/mākēēmākyinē, ōmwēy :biikaab Yuuteeya ākoy lekem barak. (Kuyēbchi yiit :chii nyoo sumānē ng'aleechu.) ¹⁵ Yoo kanyoorta :ng'aleechu chii kumii kōōnyii barak, -mēēwut kō kule kōōnēm kiy ake tukul nyēē sukumwēyto, ¹⁶ amēeyey :chii nyoo miitē mbareen kaa kule wokunam sireet nyēē iliiktēē keey. ¹⁷ Lēyyē, mākuwuyiityi sōō kule nee ām bēsyōōsyēchooto kooruuk choo kōōyootiin āk choo irēēriisyē! ¹⁸ Osaay Yēyiin kule māyēyākiis :ng'aleechu yoo yiiwoot. ¹⁹ Mākuwōōyit :ng'woonintaab bēsyōōsyēchooto kusiir ng'woonin ake tukul nyēē kiikutook kuchakee kayey :Yēyiin kōōrēēt, āmēēbērē mākutook :ng'wooninto ake nyēē tēē nyoo bēsyēēt ake. ²⁰ Nteenee kiikoonwaakiit :Yēyiin bēsyōōsyēchooto kuuyu miit :biikyii chēē kiikukwey nyēē nto kimanaakoonwaakiit, nto māmii :chii nyēē kātāwokusobē.

*Kāārārookik chēē mābo man
(Mataayo 24:23-28; Luuka 17:23-24)*

²¹ Yoo kāmwoowook :chii ake tukul kule ong'nyi *Kāārārookiintēēt nto ong'nyiin, -mōōyēnchi, ²² kuuyu makukwa :biiko chēē makuyey keey kuyēk kāārārookik āk *wōōrkooyikaab Yēyiin. Makuyey :bichu ng'al chēbo kwōng'uut sukung'ēet, yoo imuuchāktōōs, kutēwēch biikaab Kiriistō choo kwēyootiin.

²³ Kunyoo, ōriib keey. !Kāāsīm āmwoowook tukul kumanaayit :bēsyēēt.”

*Kiyēē ibooru chōōnēētaab Yēēsu
(Mataayo 24:29-31; Luuka 21:25-28)*

²⁴ Kutas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, “Yoo bēku :nyāliluutēchoo bo bēsyōōsyēchooto
'Mākumis :asiista āmēētākōōluuwu :araawēet.

²⁵ Mākōōtimtiimākoy :wōliin bo barak kōōsuuw :kookeelik.'†

²⁶ +/ Makeekasa anii, *Wēritaab Chii, āchōōnēē boolik ām kāāmūkēywēēk āk lēēbēyyēētaab Yēyiin. ²⁷ +Māyooctē malayikaanikyuu kōōruruukoot biiko choo kwēyootiin kung'ēetee kōōrēēt komosta ake ākoy ake.”

13:11 Luuka 12:11-12   **13:12** Mat. 10:35   **13:13** Mat. 10:17-22   **13:13** Yoowa. 15:21   † **13:14** Tān. 9:27; 11:31; 12:11   **13:16** Luuka 17:31   **13:19** Tān. 12:1   **13:22** Mat. 7:15; 24:24; 2Tēēs. 2:9-10   † **13:25** Isaaya 13:10; 34:4   **13:25** Mat. 24:29   **13:26** Tān. 7:13; Mat. 24:27; 26:64; 1Kōōr. 15:23; 1Tēēs. 4:15-16; 2Tēēs. 2:1; Ng'oong'. 1:7
13:27 Seka. 13:7; Mat. 13:41

Bēsýēēt nyoo iyēēwu :Yēēsu

(Mataayo 24:32-36; Luuka 21:29-33)

²⁸ Kumwoochi subak kule, “Yoo kēēnkāt :kēētoo /kēēkuurēē *mutiiniit, kōōbooru kule kaakuriik kumusēs. ²⁹ Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, yoo ōkāsē kuyēyāktōōs :tukuuchoo, ōnkēt kule kaakuriik :bēsýēēt nyoo āyēēwunēē.

³⁰ !Kāāmwoowook, mābootōōs :biikyuu choo kyaakwey ānkoo kāyēyākiis :tukuuchoo tukul. ³¹ Mākubot :barak āk ng'wēny, nteenee mābotē :ng'ālyoontēēnyuu.

³² Māmii :chii nyēē inkētē bēsýēēt nyēē āyēēwunēē. -Mēēnkētē :malayikaanik āmāānkētē mbo nkani, nteenee inkētē :Baaba.

Ōchōb keey

(Mataayo 24:42-44; Luuka 12:35-40)

³³ Ōriib keey ankooyeyte keey, kuuyu -mōōnkētē yēē yitu :bēsýoonoto.

³⁴ Kerkeey yoo mächē :chii nyēbo kanyii kuwo ruutooy. Bākookyinē motwoorikyii yiisýēēt nyēē makuyey ankutool ake kuriib kayta. ³⁵ Ōriib keey, kuuyu -mōōnkētē yēē rōōtunēē :chiitaab kayta. Imuuchē kuyit kukararakta :asiista, kwēēmooy kwēēn, kumānēērir :kōōrēēt nto kumānāāmwook :asiista. ³⁶ Yoo kächō, mächāktōōs kunyōōrwook ōkāsū.

³⁷ Okas ng'aleechu! Mā akweek nkit chēē āmiitē āmwoowook ng'aleechu, nteenee mächāktōōs kuyeyta keey :biiko tukul.”

14

Kicheeng' :buunikaab Yēēsu wōlēē makunamta inee

(Mataayo 26:1-5; Luuka 22:1-2)

¹ Kikiikung'ēt :bēsýōōsyēk āyēēnku kuyit :bēsýēēt nyēē kyoomēē :Yuutayeek *Saakweetaab Keeytaayeeet ākoo Saakweetaab mukaatiin chēē mākuutunootiin. Kimii kuchēēng'ē :mbo *kibkōrōs ākoo kāānēētikaab kiruutēk wōlēē makunamta Yēēsu kumākāsē :chii sukubakach. ² Kimwooy kule, “-Mookany keeyey ng'aleechu yoo bo *Saakweetaab Keeytaayeeet, kuuyu imuuchē :biiko kuyey wōōrōōryēēt.”

Kiraang'tee :koorkēēt ake Yēēsu mwaayta mēt

(Mataayo 26:6-13)

³ Kimii :yēē kyoomiisýē :Yēēsu ām Beetannyyaa kumiitē kaab Simōōni, chiichoo kikiikunāmē *makereenik. Yooto, kuchō :koorkēēt ake kō nyēē kiboonto mwaay nyēē kiboong'u nyēē anyiny /ānkikyooltēē beesaan chēē chaang' miisin. Yooto, kuraang'tee :koorkoonoo Yēēsu mwaayaa mēt.

⁴⁻⁵ Yu kakas :biiko alake chēē kimii yooto kiyēē kayey :koorkoonoo, kumwooy nyēē kāng'woonchi kule, “Nto yu sukunyarta :koorkooni mwaay nyēē ālē beesaan chēē chaang' miisin kuu nyi! Nto yu /kātākyooltooy /ānkiikoochi bānoonik beesaanik.” Kinyēērchi :bichoo koorkoonoo miisin.

⁶ Kumwoochi :Yēēsu bichoo kule, “-Moomakee kiy koorkoonoo. Ntēē kāākuyēwoo anii ng'ālyoo nyēē karaam. ⁷ Ōboontē keey :akweek bānoonik ākookoy ānku +mōōyēētyēēchinē kuu wōlēē ōchāmtooy. Nteenee -mōōboontē keey anii ākookoy. ⁸ Kaakuyey :koorkooni kuu wōlēē kēēmuuktooy kuroonkyi mwaayaa mētinyuu kuyeytaa nto yitu :yēē /kēēmuyēēnoo. ⁹ !Kāāmwoowook, -/mākēēwuutyēē koorkooni ām kiyēē kaakuyey yoo /kyoomtooy lōkōōywēk chēē kāroomēch ām kōōrēēt tukul.”

Kiinēm keey :Yuuta kuchaamta Yēēsu

(Mataayo 26:14-16; Luuka 22:3-6)

¹⁰ Nto mii yoo, kuwo :Yuuta Iskaryoot nyoo ki akeenke ām rubiikaab Yēesu choo ki taman āk āyēēng', wōlēē kimii :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch wokuchaamta Yēesu. ¹¹ Yu kayit wōlooto /kēēng'ērēkyi. /Kikēēmwoochi kule, “Yoo kēēyēwēēch kēēlto wōlēē +makeenamte Yēesu, kēēkōōniing' beesaanik.” Kuwo :Yuuta wokucheeng' wōlēē /sikeenamta Yēesu.

*/Kikeeyeyta wōlēē /kyoomēē Saakweetaab Keeytaayeeet
(Mataayo 26:17-19; Luuka 22:7-13)*

¹² Ām bēsyēētaab taayta nyēbo Saakweetaab mukaatiin chēē mākuutunootiin, kiyēēnyē :Yuutayeeek mēēnkit nyēē sukwaam bēsyoonooto.

Yu kayit :bēsyooni, kuteebee :rubiik Yēesu kule, “Ānō wōlēē +mawee-amee *Saakweetaab Keeytaayeeet bokēēyēytoowuung'?” ¹³ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii āyēēng' kule, “Obe ākoy Yēērusālēm. +Mōōtuuyēē murēn nyēē boontoonu tērēētaab bēēko. Orub chiichoo lēt ākoy kōōto nyēē kēēwut. ¹⁴ Yoo kooyit kōyooto, ōmwoochi chiitaab kōōto kule mächē :Kāānēētiintēēt wōlēē sukwoomiisyēē ākoo rubiikyii ām Saakweetaab Keeytaayeeet. ¹⁵ Mākōōboorwook :chiichoo kisēēnkēēt nyēē wōō nyēbo koroofa nyēē mii :tukuuk tukul chēbo ātēbto. Ōyēytoowēēch āmiik.”

¹⁶ Yu keewaany :Yēesu kumwoochi rubiichoo kuu nyooto, kuba ākoy Yēērusālēm ānkubokunyōōr ng'aleek tukul kuu wōloo kāmwooytooy :Yēesu. Kuyeyta āmiikaab saakwaanaa.

*Kiiboor :Yēesu chiito nyēē kimii wokuchoomtooy
(Mataayo 26:20-25; Luuka 22:21-23; Yoowaana 13:21-30)*

¹⁷ Kumii kurātoorātē :kōōrēēt, kuwo :Yēesu ākoo rubiikyii taman āk āyēēng' ākoy kōyooto ānkutoow kwaam saakweet.

¹⁸ Kumii kwoomiisyē, kumwooy :Yēesu kule, “!Kāāmwoowook, mii :akeenke ām akweek nyēē kēēmiitē kyoomiisyē :tukul nyēē makuchaamtaa.” ¹⁹ Kung'woonchi rubiik anku-teebee :ake tukul Yēesu kule, “Ara anii?” ²⁰ Kukētyi :Yēesu kule, “Nyoo kiilābloobtooy :tukwaay mukaatiit terekyeet akeenke nyēē makuchaamtaa. ²¹ Makume * :Wēritaab Chii kuu yoo /kikeesir kurubta keey āk inee. Nteenee mākung'woonchi sōō kule nee :chiito nyoo makuchaamtaa. Kaykay nto /kimākēēsich chiichoo.”

*Kitoow :Yēesu saakweet nyēē lēēl
(Mataayo 26:26-30; Luuka 22:19-20; 1 Kōōriintēēk 11:23-25)*

²² Yu kimii kwoomiisyē, kunam :Yēesu mukaatiit ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy. Nto tēē yoo kubetes mukaatiinaa ānkōōkoochi rubiikyii kōōnēmunoot. Kimwoochi kule, “Bōōrnyuu :nyi. Kunyi, o-am.” ²³ Kunam subak terekyeet nyēē kimii * :tifaayiik ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy ānkōōkoochi rubiichoo kumōōsoot. ²⁴ Kimwoochi kule, “Korotiikyuu :chu chēbo *kiirootyēet nyēē lēēl.* +/Makiitaata sukusobcho :biiko chēē chaang'. ²⁵ !Kāāmwoowook, -māwāāyyēē subak tifaayiik ākoy bēsyoonoo wāāyyēē chēē leelach ām Kaab Yēyiin.”

²⁶ Nto tēē yoo, kutyēēn :bichoo kōōkoostoo Yēyiin ānkung'ēētyo kutākyi keey Lekemeetaab *Musēytuuniinēk.

*Kiiboor :Yēesu kule makutuuch keey :Bētērō
(Mataayo 26:31-35; Luuka 22:31-34; Yoowaana 13:36-38)*

²⁷ Kumii kēēltaab too, kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “+Mōōmwēyēēnoo :akweek tukul kuu yoo mwooyē :siruutēk kule, +Maabakach ākiintēēt kusērēēt :kēēchiirēk.”†

²⁸ Nteenee yoo कांग'eeete meet, +maantooy Kalilaaya.” ²⁹ Kumwoochi :Bētērō Yēesu kule, “Ānkoo kām wēyēēniing' :chuut tukul, -māābākooktiing' :anii.” ³⁰ Kumwoochi

14:10 Määrkō 3:19; Yoowa. 12:4 **14:12** Chuy. 12:1-20 **14:18** Tyēēn. 41:9 **14:21** Yoowa. 13:2, 21-30 * **14:24** Māmwooyē :siruutēk alake kule 'nyēē lēēl'. **14:24** 1Kōōr. 10:16; 11:23-25 **14:24** Chuy. 24:8; Cherem. 31:31; Ibu. 7:22; 9:15-20 **14:26** Luuka 22:39 † **14:27** Sekaryaa 13:7 **14:27** Määrkō 14:50-52; Yoowa. 16:32 **14:28** Määrkō 16:7

:Yēesu kule, “Bētērō! Kāāmwoowuung', kumānēeturkuuchē :kirkōonkiit nyēbo āyēēng' kwēēmowuuni, +meetuuch keey :inyiing' areet sōmōk kule -mēēnkētoo.” ³¹ Kumwoochi :Bētērō Yēesu subak kule, “Mākoy atuuch keey! Yoo kābo meet kēēbēku :tukwaay.” Kōoruumchi :nkicheek rubiik chuut kuu nyooto.

*Kiwokusaayee :Yēesu Ketesemaane
(Mataayo 26:36-46; Luuka 22:39-46)*

³² Yu kayit :Yēesu ākoo rubiikyii yēē / kēēkuurēē Ketesemaane, kumwoochi kule, “Ōbuurēē yu, waasaay :anii.” ³³ Koonata kisich ākoo Bētērō, Yāākōbō ākoo Yoowaana. Kwaam :ng'uusng'uus Yēesu kut kulōōklōōkēn. ³⁴ Kumwoochi rubiichooto sōmōk kule, “Kāāmuy :anii kut wuu nyēē +maameey. Ōng'ētunēē yuutēyū ānkōōkāsu!”

³⁵⁻³⁶ Yooto koonata :inee kisich kukutuny ānkuyim kutiiny :tokochta ng'wēny ankusaay kule, “Baaba! Imuuchāktōōs :tukuuk tukul ām wōlēē imiitē. Inēmtoowoo nyalili. Nteenee kuyeyakay kuu wōloo imāktooy :inyiing' mēēbērē kuu wōloo āmāktooy :anii.”

³⁷ Yu kēēyēēwunēē :Yēesu wōloo kāwokusooyēē, kunyōōr rubiik choo sōmōk kuruuytōōs. Kumwoochi Bētērō kule, “Simōōni, ākoo kēēru? 'Kāmēēmuuchē mbo ikāsu ām asiista akeenke? ³⁸ Ōkāsu ankoosaay simōō-āsyi keey tyēmiisyēt. Ōbērē nto oyey, āmāmii :nkuruuk.” ³⁹ Kooyeey :Yēesu subak ankuwokusaay kuu yoo kābo taay. ⁴⁰ Nto iyēēwu nyēbo āyēēng', kunyōōr mbo Bētērō kuruuytōōs subak, kuuyu kichoosyootiin miisin. Kuchusyo :rubiichoo. ⁴¹ Kiiyeey :Yēesu subak ankuwokusaay nyēbo sōmōk, nto yu kaweech keey, kumwoochi rubiichoo kule, “Ākoo tōōbēng'tēē rwoonik? Kaakuyem. Okas kaakuyit :āsiiswēk /kiiyokoochi *Wēritaab Chii āwunnyēkaab kibng'ōōkisiis. ⁴² Ong'nyiin choomtooyiintēt kāākuchō! Ōng'ēetyē bokēētuyēē.”

*/Kikeenam Yēesu nteenee kitay /kēēsār
(Mataayo 26:47-56; Luuka 22:47-53; Yoowaana 18:3-11)*

⁴³ Kutākumii :Yēesu kung'ālōolē, kuyitu :Yuuta nyoo ki akeenke ām rubiichoo ki taman āk āyēēng'. Kiboontoonu keey biiko chēē chaang' chēē kitinyē chōōkiinēk ākoo syaariinek chēē kiiyooku :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo booyik. ⁴⁴ Kikiisimkumwoochinē :Yuuta bichoo kule, “Nyoo ōkāse ātōrōōchē, ōnāmē nyooto ānkōōriibootē simāmwēy.” ⁴⁵ Kuyitu :Yuuta, kutōrōōchē Yēesu kule, “Aase, Mokoryoontēt!” ⁴⁶ Kutēryēkyinē :bichoo Yēesu bakeenke.

⁴⁷ Kukāsē :rubiintēt ake kuu nyooto, kung'usu chōōkiit, nto bērē kuyeb motwooriintētētaab kibkōrōs nyēē wōō, kuchwenta yitit kōōsuuyto.

⁴⁸ Yooto, kumwoochi :Yēesu bichoo kināmē inee kule, “Ōbērē āntōōchinē :anii lukēēt nyēē mächē kuweech kōōrēt sookwaante chōōkiinēk āk syaariinek boonamaa? ⁴⁹ Ntēē kwāāboontē keey :anii akweek kwaak ām biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin ānēētiisyē. Kwaamaak :nee simoonamaa yooto? Nteenee ityiichē :ng'aleechu tukul siruutēkaab Yēyiin.”

⁵⁰ Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kumwēchi keey :rubiikyii. ⁵¹ Kimii :murēno nyēē kiinoomootē Yēesu nyēē kikyalyaktee keey ankeet baatey. Nto yu kibērē /keenam, ⁵² kuchiwit kuchururchi ankaanaa yooto ānkumwēchi keey kibchuraat.

*Kumii :Yēesu taayeetaab kōōkwēēt nyēē wōō nyēbo Yuutayeek
(Mataayo 26:57-68; Luuka 22:54-55, 63-71; Yoowaana 18:13-14, 19-24)*

⁵³ /Kikēēkweryoot Yēesu ākoy kaytaab *kibkōrōs nyēē wōō. Kikiiruruukyi keey wōlooto :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch, booyik ākoo kāānēētikaab kiruutēk. ⁵⁴ Kiinaamaat :Bētērō Yēesu ākoy kuyit kiyēnkuutaab kaytaab bichoo bo kōrōs. Kumii wōlooto kōōbuur :nkinee ng'wēny kuyu maata nyēē kimii kuywēē :biiko chēē kiriibē kayaa.

14:31 Luuka 22:33-34; Yoowa. 13:36-38   **14:35-36** Yoowa. 12:27; Mat. 6:10; Määrkō 10:38; Room. 8:15; Ibu. 10:9
14:38 Mat. 25:13; Ēfēēs. 6:18; Ibu. 2:18   **14:42** Luuka 5:16; Ibu. 5:7-8   **14:49** Luuka 24:46   **14:50** Määrkō 14:27

⁵⁵ Kimach *:kōōkwēetaab Yuutayeek tukul kōōyyoonkyinē :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch, kule kunyōōr ng'alyoo nyēē miyaat nyēē nāmē Yēesu / sikiitiilchi meet. Nteenee mānāānyōōr ng'alyoo. ⁵⁶ Ānkoo kimōlōlchi :biiko chēē chaang' Yēesu ng'al, kichuunchuun :ng'aleekwaa. ⁵⁷ Kimwooy :alake subak kule, ⁵⁸ “Kikeekas :acheek kumwooyē :chiichi kule mākōōturbuub *Kōōtaab Yēyiin nyoo kitēēchē :biiko ankuteech ake nyēē mēēbērē tēēchē :biiko. Kālē makuteechee nyooto bēsyōōs sōmōk.” ⁵⁹ Kichuunchuun :nkicheek ng'aleekaab bichoo. ⁶⁰ Yooto kōōyyo :chiichoo wōō bo kōrōs ankuteebee Yēesu kule, “Itinyē wōlēē ituuktooy keyy ām ng'aleechu mwooyē :bichu?” ⁶¹ Kusiisiy keyy :Yēesu. Kumwoochi subak :chiichooto wōō bo kōrōsēēk Yēesu kule, “Inyiing' man *Kāārārookiintēēt, Lakwataab Nyoo Tōrōōr?” ⁶² Kumwoochi :Yēesu kule: “Anii :nyooto anku +mookas *Wēritaab Chii kōōbuurunēē āwutaab taay nyēbo Nyoo bo Kāāmuukēy ankookas kuchōōnēē boolik.” ⁶³ Kikwaany keyy :moo chiichoo wōō bo kōrōs kut kubaach sirookyii ānkumwooy kule, “Nee ake :nyēē /tākēēmwoowēēch kurubta keyy āk chiichi? ⁶⁴ Kookas oob wōlēē kāākōōntosuurto Yēyiin? Kunyi, ōbērē nee akweek?” Kōōruumchi :kiirwookik tukul kule, “Misiyinē kume.” ⁶⁵ Kung'utyi :kiirwookik alake Yēesu ankurat koonyek. Kurātootiin :koonyek, /kiituluuksēt /ankeeteebee kule, “Mwoowu, baa, ng'oo :nyi kēētuluuchiing'!” Yooto, koorabaakset :bichoo kiriibē kayaata.

Kituuch keyy :Bētērō

(Mataayo 26:69-75; Luuka 22:56-62; Yoowaana 18:15-18, 25-27)

⁶⁶ Kumii :Bētērō kēēbuur biyy, chokumur yooto :chēēbto ake nyēē kiyēchinē kibkōrōs nyēē wōō yiisyēēt. ⁶⁷ Kōōrōōtoot :chēēbooto Bētērō ānkulē, “Kwēēboontotē keyy :nkinyiing' oob chiichi bo Nāāsārēēt!” ⁶⁸ Kutuuch keyy :Bētērō. Kimwooy kule, “-Māānkētē kiyēē imwooyē.” Kōōnookyi :Bētērō yēbo oreet nyēē wēētii kayaata. Yooto, kooturkuuch kirkōōnkiit. ⁶⁹ Kutākumiitē :Bētērō yooto bo oreet, kukas :chēēbkēy subak, ānkumwoochi biiko chēē kimii yooto kule, “Lēyyē! Rubiintēetaab Yēesu :chiichi!” ⁷⁰ Kutuuch keyy :Bētērō subak. Nyēē mā tyaa, kumwoochi :biiko chēē kimii yooto kule, “Kubooyiit man! Inyiing' rubiintēetaab Yēesu kuuyu isālu Kalilaaya.” ⁷¹ Kuchubchi keyy :Bētērō kule, “-Māānkētē chiichi ōmiitē ōng'ālōolēē.” ⁷² Yooto, kooturkuuch :kirkōōnkiit nyēbo āyēēng'. Koosoot :Bētērō yoo kāmwoochinē :Yēesu kule, “Kumaneeturkuuch :kirkōōnkiit nyēbo āyēēng', +meetuuch keyy :inyiing' areet sōmōk kule -'mēēnkētoo.”

Kuriir :Bētērō nyēē ng'waa.

15

Kumii :Yēesu taayeetaab Bilaato

(Mataayo 27:1-2, 11-14; Luuka 23:1-5; Yoowaana 18:28-38)

¹ Nto yu kāmwook :asiista, kootiil *:kōōkwēetaab Yuutayeek tukul kunam wōlēē mii :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch, booyik āk kāānēetikaab kiruutēk kurat Yēesu ānkukwēryoot ākoy kaab *Bilaato.

² Yu /kakiyyiitita kaab Bilaato, kuteebee :nyoo Yēesu kule, “Inyiing' :bāytooyiintēetaab Yuutayeek?” Kumwoochi :Yēesu kule: “Wuu nyooto, sinee.” ³ Kiiteeyee keyy :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch kule kiikuyey :Yēesu ng'al chēē chaang'. ⁴ Kuteebee :Bilaato Yēesu kule, “Māmii :kiyēē 'ikētu kurubta keyy ng'aleechu mwooyē :bichu kule !kiiyey?”

⁵ Mānāākēt :Yēesu ng'alyoo. Kubotyti :tonkoy Bilaato.

Kiisimchi :kāāntōōyikaab Yuutayeek Bilaato kubakach Yēesu

(Mataayo 27:15-26; Luuka 23:13-25; Yoowaana 18:39—19:16)

⁶ Kiityooktooy :bäytooyiintēēt ām kēnyiit ake tukul kibratyaanteet akeenke nyoo kaakutool :biiko. /Kikēēyēyē kuu nyooto yoo /kyoomē *Saakweetaab Keeytaayeeet. ⁷ Kimii ām bēsyōōsyēchooto :biiko alake chēē kikwiilē bāytooyiisyeēetaab Bilaato ānkikiikubākākiis kut /kikiikeerat. Akeenke ām bichooto ku nyēē /kikēēkuurēē Baraaba. ⁸ Yooto kōōruruukyi keey :biiko chēē chaang' kaytaab Bilaato. Kusoom :bichoo Bilaato kōōtyooktoochi chiito akeenke nyēē rataat kuu yoo kwēētyooktoochinē kwaak yoo mii :saakwaanaa. ⁹ Kuteeb :Bilaato kule, “Ōmāchē ātyooktoowook bāytooyiintēēetaab Yuutayeek?” ¹⁰ Kitēēbēē :Bilaato bichoo kuu nyooto kōōnkētē kule kēētuuyiityi :mbo kibkōrōs Yēesu moo. ¹¹ Nteenee kōōwuruur :mbo kibkōrōs biiko tukul kumwoochi Bilaato kootyaakta Baraaba yoo kātēētyooktooy Yēesu. ¹² Kuteeb :Bilaato kule, “Kunyi, ōmāchē ayeyee nee naas chiichi ōbērē bāytooyiintēēetaab Yuutayeek?” ¹³ Kōōruumchi :biiko tukul kule, “Ibakach!” ¹⁴ Kumwoochi :Bilaato biiko kule, “Ara koleel nee :chiichi?” Kubōloobōl :biiko kule, “Obakach! Obakach!” ¹⁵ Nto kuuyu kimāmāchē :Bilaato kunyēēr :biiko, kōōtyooktoochi Baraaba. /Kikiityōōlsēt Yēesu, nto tēē yoo kōōyokooyto /bokēēkwērtoochi *murtooywoontēēt.

*Kiintosuur :biikaab lukēēt Yēesu
(Mataayo 27:27-31; Yoowaana 19:2-3)*

¹⁶ Kubeeta :biikaab lukēēt Yēesu ākoy kaytaab *Bilaato āriit ānkukuur lukēēetaab booryēēt tukul.

¹⁷ Kōōlookyi sireet nyēē arraa ankutaay kuutwēēetaab kātōok ankookemeer mētinyii wuu nyēē kāyēk bāytooyiintēēt. ¹⁸ Yu /kāākiilookyi tukuuchoo, /kēētoow /keeyey keey kule /kākēēsilto Yēesu /kēēmwooyē kule, “Kimkim! Bāytooyiintēēetaab Yuutayeek!” ¹⁹ Kiikōryōōnyēē :bichoo Yēesu kirōkto mēt ānkung'utyinē kibtaman ānkukutunyēē taayeenyii kuyēyē keey kule kākoonyit.

²⁰ Yu /kāākiintosuur, /kiirēēkunēē siraanaa arraa /ānkiilookyi sirookyii choo bo kwaak nto tēē yoo, /kēēkwēryoot /bokēēkwērtoochi murtooywoontēēt.

*/Kikēēkwērtoochi Yēesu murtooywoontēēt /ānkiinchuruur
(Mataayo 27:32-44; Luuka 23:26-43; Yoowaana 19:17-27)*

²¹ /Kēēmii /kēēbēētooy /kēētuuyēē chiito ake nyēē kibo kōōrēēetaab Kurēēn. /Kikēēkuurēē chiichoo Simōōni nyēē ki kwaaniitaab Alekisaanta ākoo Ruufō. /Kēētuuyēē kuu nyooto, /kēēkērchinē koong' kukalab murtooywoontēēetaab Yēesu.

²² Kikwēryoot :bichoo Yēesu ākoy yēē /kēēkuurēē Kolkoota, (kaayneet nyēē ibooru kule 'Rōkyēēetaab Mēt'). ²³ Nto bērē kōōkoochi :bichoo Yēesu *tifaayiik chēē /kikeetasee saakityeek* alak, kutay kuyye.

²⁴ Kukwērtoochi :bichoo Yēesu murtooywoontēēt. Nto yu mākubchēchi keey sirookyii, kubar *sēkēeryēēt sukōōnkētēē kule ng'oo :nyēē mākuyib sireet nkōnō.

²⁵ Ki asiistaab sōmōk nyēbo kōōrōn, yu /kikēēkwērtoochinē Yēesu murtooywoontēēt. ²⁶ /Kikiikēēsirchi kiito ake ng'aleek chēē kiyey /sikiitiilchi Yēesu meet chēē kimwooyē kule: BĀYTOOYIINTĒĒETAAB YUUTAYEEK.

²⁷ /Kikēēkwērtoochi nkicheek kibng'ōōkisiis āyēēng' murtooywōōsyēkwaa. /Kikiiyyoong'tēē ake āwutaab taay nyēbo Yēesu /ānkiiyyoong'to ake nyēbo kaataam.†

²⁹ Kiinchuruurē :biiko chēē kimurē yooto Yēesu ānkukwērtooy mētēwook kumwoochinē kule, “Ntēē kwēēbērē :inyiing' +mēēturbuub *Kōōtaab Yēyiin ankiiteechee subak bēsyōōsyēk sōmōk? ³⁰ Iraraach keey naas. Irēkunēē murtooywoontoonoo!”

15:17 Luuka 23:11   **15:19** Määrkö 14:65   **15:21** Room. 16:13   * **15:23** /Kikēēyēyiisyē saakityeechaa kōōboot ng'wooninto.   **15:24** Tyēēn. 22:18   **15:26** Mat. 27:11   † **15:27** Tāsyinē :siruutēk alake kērēywoontooni 28: Kiityiich :yuutēyu siruutēkaab Yēyiin choo mwooyē kule, 'Kikeetasta kibng'ōōkisiis.'   **15:27** Isa. 53:12   **15:29** Yoowa. 2:19; Määrkö 14:58; Yoowa. 2:19

31 Kiinchuruur :nkicheek mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo kāānēētikaab kiruutēk Yēesu kumwoochinē keey kule, “Kiisoobē :chiichi biiko alak, ntēē -mēēsoob keey naas. 32 Kēēmāchē keekas ra kāārārōokiintooni kuurē keey kule bāytooyiintēetaab *Isrāyēēliik. Yoo keemuuch kurēkunēē murtooywoontooni, +mākiiyēnchi.” Kiinchuruur :nkicheek kibng'ōōkisiisyēchoo kimii murtooywōōsyēkwaa.

Meetaab Yēēsu

(Mataayo 27:45-56; Luuka 23:44-49; Yoowaana 19:28-30)

33 Kichō :mēēnānēēt bēēt nyēē kiker kōōrēēt tukul, kung'eetee āsiiswēk lo ākoy āsiiswēk sokool. 34 Yu kayit āsiiswēk sokool kōōnchō :Yēesu kule, “Yēyiintēēnyuu, Yēyiintēēnyuu, ntēē 'keebakaaktaa!’”† (Kimwooyē yotoo ām kuutiinyii kule, “Ēlōōy, Ēlōōy, lema sabaktani?”)

35 Yu kakas :biikaab lukēēt chēē kimii yotoo, kulē, “Okas, miitē kukuurē *Eliiya.” 36 Kulabatee :chiito ake kiroonkuryēēt ankooluumta *tifaayiik chēē tāytāy. Kurutyi kiroonkuryoonoo kēētīt ānkōōyokoochi kuutiitaab Yēesu ānkulē, “Okany keekas yoo mākuchō :Eliiya chokōōrēēkunēē murtooywoontooni!”

37 Kiinchō :Yēesu ankung'et.

38 Yotoo bakeenke, kukērēerunēē keey āyēēng' kuchakee barak ākoy ng'wēny :ankeet nyēē ki rikimim nyoo /kikiyēēlēē Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin.

39 Yu kakas :chiito nyēē wōō nyēbo lukēēetaab booryēēt† wōlēē kameeta :Yēesu, kumwooy kule, “Kubooyit man, ākoo Lakwataab Yēyiin :chiichi.”

40 Kikiyyoong'iis :chēēbyōōsōōk alake yēē lōō kutoobēnē kiyēē kiyēyāktōōs. Chēēbyōōsōōchoo alak ku Maaryaa nyēbo Maktaala, Sālōōmē ākoo Maaryaa kaametiitaab Yōōsē āk Yāākōbō nyoo mining'. 41 Kirubootē ānkuyēētyēēchinootē :chēēbyōōsōōchoo Yēesu, yoo kimii Kalilaaya. Kimii :nkicheek chēēbyōōsōōk alake yotoo chēē chaang' chēē kiinaam Yēesu ākoy Yēērusālēm.

Wōlēē /kikeemuyta Yēēsu

(Mataayo 27:57-61; Luuka 23:50-56; Yoowaana 19:38-42)

42-43 Ki bēsyēēt :nyotoo nyēē kichōbēē keey :Yuutayeek kukānyoonu bēsyēēetaab *Sabaato. Kimii :boontēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Yōōsēēf nyēbo *kiriinkēēetaab Ari-mataaya nyēē ki kiirwookiin nyēē kitookunoot ām *kōōkwēēetaab Yuutayeek. Kiki-ikōōyēnchi :boontoonoo kule kichōōnēē :Yēesu Kaab Yēyiin chokuyēk Bāytooyiintēēt nyoo /kikēēmii /kēēkānyē. Yu kakas :boontoonoo kule kaakuriik :āsiiswēk chēē toowu :bēsyēēetaab *Sabaato ānkutākumii :Yēesu murtooywoontēēt, kukāng' ānkuwo kaab *Bilaato wokusoom /kēēchāmchi kōōnēm muustaab Yēesu sukumuy, kumanaarataarat :kōōrēēt. 44 Kiilat :Bilaato yu kakas kule kaakume :Yēesu. Kikuur chiito nyēē wōō nyēbo lukēēt ankuteebee kule, “Kaakume :Yēesu, man?” 45 Kumwoochi :nyoo kule, “Kaakume.” Kuchāmchi Yōōsēēf wokuyib muustaab Yēesu. 46 Kiwokwaal :Yōōsēēf ankeet ānkuwokōōrēēk muustaab Yēesu ām murtooywoontēēt ankuratee ankaanaata. Kunam muusto ānkuwokōōtōōr kochonkeet ake nyēē /kikiikiiwōr. Nto yityo, kuwunukyi rwaanteet nyēē wōō kuker kochonkaanaa.

47 Kikāsē :Maaryaa nyēbo Maktaala ākoo Maaryaa, kaametiitaab Yōōsē, yēē /ki-keekonoree Yēesu.

16

King'eetee :Yēēsu meet

(Mataayo 28:1-8; Luuka 24:1-12; Yoowaana 20:1)

15:32 Tyēēn. 22:7; 109:25   15:33 Āmōōs 8:9   † 15:34 Tyēēn. 22:1   15:36 Tyēēn. 69:21   15:38 Chuy. 26:31-33; 2Tēt. 3:14; Ibu. 10:19-20   ‡ 15:39 Tāsyinē :siruutēk alake kule 'wōlēē kiinchōōyto āk'.   15:39 Mat. 27:11; Määrkō 1:1, 11   15:41 Luuka 8:2-3

¹ Yu kääkubēk :bēsyēētaab *Sabaato kukararakta :asiista, kuwo :Maaryaa nyēbo Maktaala, Sālōōmē, ākoo Maaryaa kaametiitaab Yāākōbō, wokwaal mwaanik chēē boong'u nyēē anyiny subokooyiilee muustaab Yēēsu.

² Yu kēērīr :kōōrēēt, kubeeta mwaanichaa ākoy wōloo /kikēēmuchinē Yēēsu. ³⁻⁴ Kumii kēēlto, kutēēbootēē keyy kule, “Ng'oo :nyēē wokuwunuktoowēēch rwaantaanaa tēē nyoo ēē?” Yu kayit, kukasta, nto bērē kulē, /kiikēēwunukto rwaanteet kuyaatakay :kochonkeet. ⁵ Kōōwut kochong'. Yooto, kukas murēn nyēē kikiibuur āwutaab taay ām kochong'. Kikiilaach sireet nyēē lēēl anku kooy nyēē kiilēkēchēēchē miisin. Kumuuoyo :chēēbyōōsōōchoo miisin yu kakas chiichoo. ⁶ Kumwoochi :chiichoo kule, “-Mōōmuuyē! Ānkētē kule kōōmāchē Yēēsu nyēbo Nāāsārēēt nyoo /kōkēēkwērtoochinē murtooywoontēēt. Kaakung'eetee meet, neennyi māmii yu. -Mōōkāsē yu /kikiitōōrē! ⁷ Bōōmwoochi Bētērō ākoo rubiik chuut kule, ‘Makoonto :Yēēsu Kalilaaya wōlēē +mābōōnyōōrchi kuu wōloo kimwooytoowook.’ ” ⁸ Kichuwunee :chēēbyōōsōōchoo kochonkaanaa nyēē kābōōtoon. Kilabat āmānāng'āloolchi chii ake tukul ām kēēltaab too.

*Kiiboorchī keyy :Yēēsu Maaryaa nyēbo Maktaala
(Mataayo 28:9-10; Yoowaana 20:11-18)*

[⁹ King'ēētēē :Yēēsu meet kukāng'ēēyēn :kōōrēēt ām bēsyēēt nyēē kirubē bēsyēētaab *Sabaato. Nto chiito nyēbo taay kōōboorchī keyy :inee ku Maaryaa nyēbo Maktaala, nyoo kiibēbēētoochinē tāmirmirook chēē miyootēch tisab. ¹⁰⁻¹¹ Kuwo :Maaryaa nyi bo Maktaala ākoy wōlēē kimii kuriiryēē :rubiikaab Yēēsu ānkumwoochi kule, “!Kaakas Yēēsu! Soboot!” Kuchweesta :rubiichoo ng'aleekyīi.

*Kiiboorchī keyy :Yēēsu rubiikyīi āyēēng'
(Luuka 24:13-35)*

¹² Kikiikuwalak :eertaab Yēēsu kōōboorchinē keyy rubiikyīi āyēēng' chēē kimii kēēltaab too kukwoonēē Yēērusālēēm. ¹³ Yooto, kooyeey :rubiichoo Yēērusālēēm bokumwoochi chuut kule, “!Kaakeekas Yēēsu.” Kuchweesta :chuut ng'aleekwaa subak.

Kiiboorchī keyy :Yēēsu rubiik choo ki taman āk akeenke

¹⁴ Ām lētuunoo, kōōboorchī keyy :Yēēsu rubiik choo ki taman āk akeenke kumii kwoomiisyē. Kibōlchi :Yēēsu rubiichoo, kuuyu kitay kōōyēnchi kule kiimuuchē :inee kung'eetee meet ākoo mbo subak kule kichwees ng'aleekaab biiko choo kimwooy kule kiikukas inee ānkusoboot.

Kimwoochi :Yēēsu rubiikyīi bokwaamta lōkōōywēk chēē kāroomēch

¹⁵ Nto mii yoo, kumwoochi rubiikyīi kule, “Obe kōōrōōsyēk tukul bōō-āmchinootē biiko tukul lōkōōywēk chēē kāroomēch. ¹⁶ Chii ake tukul nyēē kēēyēnwoo /ankeebatisan, makooraraach :Yēyiin. Nto nyoo kāmēyēnwoo, +/makiiruusta. ¹⁷ +/Mākiikoochi biiko choo kēēyēnwoo kāmūukēywēēk chēē imuuchē kuyey kiy nyēē -mēēmuuchē :chii ām nkuruukyīi. Imuuchē ām kaayneenyuu, kōōbēbēētooy tāmirmirook chēē miyootēch kung'ēētyēē biiko. Makung'alaal ng'ēlyēēbik chēē -mēēnkētē. ¹⁸ Yoo kanam eereen māyēyēē kiy, nto yoo kayye mbo ng'woonēēt mābākāchē. Yoo katiinyēē chii nyēē imnyoonē āwunnyēk ankusaay Yēyiin, kusobē :chiichoo.”

*/Kikēēyib Yēēsu kuwo kibkōōnkōy
(Luuka 24:50-51; Yēyuutēk 1:9)*

¹⁹ Yu kaakoowaany :Mokoryoontēēt Yēēsu kung'āloolchi rubiikyīi, /kēēyib kuwo Kaab Yēyiin wokōōbuurēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin.

Kyaamtaat :rubiik lōkōōywēk chēē kāroomēch

²⁰ Kiba :rubiik kōōrēēt tukul bokwaamta ng'aleekaab Yēesu. Yu kyoomtooy ng'aleechaa, kiyēyē ām kāāmuukēywēēkaab Yēesu tukuuk chēē -mēēmuuchē :chii kuyey. Tukuuchoto chēē kiyey biiko chēē chaang' kucham kule bo man :lōkōōywēchooto.]

Luuka

Taayta

Siriintēet, yēē /kikēēsirē āk wōlēē kiwuunto :ng'aleek ām taay: Kisirē :Kirikiintēēt Luuka lōkōōywēchu kārōomēch. Ki musookiin nyēbo kiirnān ānki toorētiintēētaab Bāwulō nyēē /kiikoosēē keey ām booninēkyii alak. Mātookunoot nyēē tyaa kule /kikēēsirē āyu kitaabuuni nteenee /kiisōōtyinē kule imuuchē ku kēnyitaab 50 KK nto ku 63 KK ām kōōrēētaab Rooma, Ēfēēsō nto ku Kayisareeya.

Kiyēē mii āriit: Kisabsab :Luuka siruutēk tukul ām keel nyēbo kiirnān āk ng'aleek tukul choo /kiikēērār kurubta keey āk soboontaab Yēēsu, meenyii āk ng'eeteetaab meet kumanaasir kitaabuuninyii. Kuuyu ki Kirikiin, kitet siruutēkyii kurōōb keey, ng'alyoo nyēē tēerchiintōōs āk biiko choo kisālu Iburaneek choo mākāsē yēēt kiy yoo /kāmākēētēt siruut ām kēēlooto. I-ārōōru :Luuka kule Yēēsu ku *Wēritaab Chii nyēē kiyibchi biiko tukul lōkōōywēk chēē kārōomēch. Ibooru :inee mbo lōkōōywēk alak chēē maneemuuch :siriik chuut alake kutwech ām siruutēkwaa.

Kiyēē āmu: Yoo ikiimē :Mataayo kule Kāārārookiintēētaab Yuutayeek :Yēēsu ānkwoorōōru :Māārōō kule yēchinē :Yēēsu Yēyiin yiisyēēt, kumāchē :Luuka kōōboor kule Yēēsu ku Yēyiintēēt nto subak, ku chii nyēē chōōnēē siintaaryeetaab Aatam (kur. 3:23-38). Ibooru :Luuka ām yuutēyu kule Yēēsu :nyēē bāwu kiy ake tukul ām kōōrēēt.

Ārōōrunēēt

¹ Boontēēt nyēē koonyitoot Tēyōfilō, kiikusir :biiko chēē chaang' ng'aleek chēē ki-kuyēyākiis ām wōlēē kēēmiitē. ² Kisir kuu wōloo kimwooytoowēēch :biiko choo kikāsē ng'aleechaata rubtooy keey āk Yēēsu. Bichooto mbo :chēē kibokwaamtaat ng'aleechea. ³ Boontēēt nyēē koonyitoot, kuuyu kwāārōōtootē tukuuchoo tukul kung'eetee wōlēē kitoowunēē, kaasoot kule karaam asiruung' ām kēēlto nyēē chōboot ⁴ siinkēt kule man :kiy ake tukul nyoo /kiikiineetiing'.

Kiiboor :malayikeet kule +/mākēēsich Bātisāniintēēt Yoowaana

⁵ Yu kibāytooy *:Ērōōtē kōōrēētaab Yuutayeek kumukuul, kimii *:kibkōrōs ake nyēē /kikēēkuurēē Sekaryaa nyēē kichōōnēē sokonnyeet nyēbo mbo *kibkōrōs nyēbo Abi-iyā. Nto cheebyoosyeenyii ku Ēliisābēēt nyēē kibo kōōtaab *Āārōn nyoo kiyootu mbo kibkōrōs. ⁶ Kiiywēyē :Sekaryaa āk cheebyoosyeenyii Yēyiin ānkirubē kiruutēk tukul kuu wōlēē māktooy :Yēyiin. ⁷ Kikiikōōbuurchiin :tukwaay nyēē lōō āmānānyōōr lēēkōōy, kuuyu ki sōōn :Ēliisābēēt.

⁸ Kimii :yēē kiyēyiisyē :Sekaryaa ām *Kōōtaab Yēyiin, kuuyu kibo kōōng'waa :bārooyinto kuyēyiis. ⁹ /Keekwey inee ām bareetaab *sēkēēryēēt, kuu wōloo /kikēēyēytooy kwaak, kōōwut Kōōtaab Yēyiin wōloo kiiwutē :mbo kibkōrōs nkit wokōōtuskēēn kiito ake nyēē boong'u nyēē anyiny. ¹⁰ Kisooyē :biiko chuut tukul ām saang' ku tēē yooto tukul.

¹¹ Kutākumii kō, kuchōōnchi *:malayikeet ake ānkōōyyoonyēē āwunyii nyēbo taay ām yoo kiituskēēnēē kiyoo. ¹² Kuteryekta keey :mukuulēy Sekaryaa ānkumuy miisin. ¹³ Nteenee kumwoochi :malayikaanaa kule, "Sekaryaa, -mēēmuy! Kaakukas :Yēyiin saayeeng'uung'. Kunyoo, mākusikuung' :cheebyoosyeeng'uung' leekweet nyēē wēēriit ānku +mēēkuurēē lakwanaata Yoowaana. ¹⁴ +Meeng'erech ānku mākung'ērēkiis :nkicheek biiko chēē chaang' kubo ng'alyoontooni. ¹⁵ Mākuyēk :Yoowaana chii nyēē wōō ām taayeetaab Yēyiin. Mēēbērē makuyyē *tifaayiik nto tukuuk alak tukul chēē ibōōkiitē biich. Mākōōnyiiiti :Yēyiin Tāmirmiryēēnyii ānkoo kutākumiitē mooyēētaab kaamet. ¹⁶ Makuweech biikaab

*Isrāyēel chēē chaang' kucham Yēyiintēēng'waa. ¹⁷ Makoonto :inee taayeetaab Moko-ryoontēēt ām tāmirmiryēēt āk kāāmuukēy chēē wuu choo kibo *Eliiya. Mākōōchoomnyo lēēkōōk ākoo sikiikwaa, makuweech biiko choo kāwōōt kukas ng'aleekaab choo chur-tootiin ankuyeyta biiko kutorooch Mokoryoontēēt.”

¹⁸ Kumwoochi :Sekaryaa malayikaanaa kule, “Ntēē kōōkēēwōōyēkiitu :tukwaay. +Māānkētēē nee kule man :ng'aleechu?”

¹⁹ Kukētyi :malayikaanaa kule, “Ntēē :anii Kāāburyēēl, nyoo ālēēkityiintōōsii āk Yēyiin! /Kāākiiyookwoo āyibuung' lōkōōywēchu kāroomēch. ²⁰ Kas! Mākuyēyākiis :ng'aleechu ām bēsyēēt nyēē kiikukwey :Yēyiin. Nteenee kuuyu maneecham kiyēē kāāmwoowuung', makunaming' keey :kuut ākoy kuyityiin :bēsyoonoto.”

²¹ Kikānyiiis :biiko choo kimii saang' kut kulē, “So! Nto yu keekaay keey ra :Sekaryaa ām kō kuu nyi ēē?” ²² Yu kāwokuchuw saang', kikiikunamakay :kuutiit nyēē kimēēmuuchē kut kung'alaal. King'ālōolchinēē biiko āwunnyēk baateey. Kōōnkēt yoto :biiko kule kikiikutooky Sekaryaa :ng'alyoo kuchōōnēē wōlēē mii :Yēyiin.

²³ Kitas taay :Sekaryaa kuyēyiisyē ām *Kōōtaab Yēyiin ākoy kubēk :bēsyōōsyēkyii. Nto mii yoo, kuwēēchi keey kaa.

²⁴ Nyēē mā tyaa, kunam :mooyēēt Ēliisābēēt. Kuwunyeē keey kō ārook muut. Kumwoochi keey yoto kule, ²⁵ “Kaakuriireenaa :Yēyiin kōōnēmtoowoo kāānchuruurēētaab biiko kuuyu mānāsich.”

Kiiboor :malayikeet wōlēē +/mākēēsikto Yēēsu

²⁶ Ām araaweetaab lo kung'eeteē kukānyikisiit :Ēliisābēēt, kōōyookto :Yēyiin malayikeet Kāāburyēēl kuwo ākoy Nāāsārēēt ām yēēmēētaab Kalilaaya.

²⁷ Kimii *:ārun'g'oonyoontēēt ake wōlooto nyēē /kikēēkuurēē Maaryaa. /Kikiikēēmākyi chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Yōōsēēf nyēē kichōōnēē kōōtaab Bāytooyiintēēt *Tāwuti.

²⁸ Kiwo :malayikaanaata ākoy yēē kimii :Maaryaa ānkumwoochi kule, “Ichāmu nee oō, Maaryaa? Sērē, ichamaat ām taayeetaab Yēyiin.” ²⁹ Kiboty :Maaryaa kiyēē mākunwooy, yu kakas ng'aleechaa. Kiteebēē keey kityō kule, “Ng'al nee :chu ēē?”

³⁰ Kumwoochi * :malayikeet kule, “-Mēēmuy! Kāākōōbēruuring' :Yēyiin! ³¹ Kunyi, imiitē wēēnyikisiitu ānku +mēēsich leekweet nyēē wēēro ānku +mēēkuurēē lakwanaa Yēēsu. ³² Mākuyēk chii nyēē iyweyaat ānku Lakwataab Yēyiin. Mākōōkoochi :Yēyiin kāāmuukēywēēk kubāytooyiis kuu Tāwuti. ³³ Makubayta biikaab *Isrāyēēl ām kēnyiiisēk chēē mābēku.”

³⁴ Kuteebēē :Maaryaa malayikaanaa kule, “Āmuuchē :anii ānyōōru leekweet kule nee? Ntēē atiimaat.”

³⁵ Kukētyi :malayikaanaa kule, “Mākuchōōnchiing' :Tāmirmiryēētaab Yēyiin ankoolaambuchiing' :kāāmuukēywēēkyii. Churtaat :leekweet nyēē +mēēsich /ānkumākēēkuurēē lakwataab Yēyiin. ³⁶ Nto subak, ānkoo kimwooyē :biiko kule ki sōōn :tilyeeng'uung' Ēliisābēēt ānkimii kukēēytēē kēnyiiisēkaab yyootēēt, boonto ra mooyēēt nyēbo ārook lo. ³⁷ Māmiitē :kiy nyēē mēēmuuchāksē ām wōlēē mii :Yēyiin.”

³⁸ Kumwooy :Maaryaa kule, “Āchāmē kiy ake tukul nyēē mākwoō :Yēyiin. Kunyoo, kany kuyeyakay kuu wōloo 'keemwaayte.”

Yoto, kuwēēchi keey * :malayikeet.

Kiruutoochi :Maaryaa Ēliisābēēt

1:17 Kiir. 13:3-5   **1:17** Mal. 3:1; 4:5-6; Mat. 11:14; 17:10-11   **1:18** Toowu. 17:17; 18:11-12; Luuka 1:34   **1:19** Tān. 8:16   **1:24** Toowu. 21:1-2; 1Sām. 1:19-20   **1:25** Toowu. 21:6-7; 30:23   **1:26** Tān. 8:16   **1:27** Mat. 1:16
1:28 Kiir. 6:12; Ruut 2:4   **1:30** Luuka 1:13   **1:31** Toowu. 16:11; 17:19; Kiir. 13:3; Isa. 7:14; Mat. 1:21; Luuka 1:59; 2:21   **1:32** 2Sām. 7:16; Isa. 9:7; Mat. 20:30-31   **1:33** Tān. 2:44   **1:34** Luuka 1:18   **1:35** Mat. 1:18   **1:37** Āyub 42:2

³⁹⁻⁴⁰ Yooto bakeenke, kuruutoochi :Maaryaa Ēlišābēēt āk boontēenyii Sekaryaa chēē kiminyē *kiriinkēēt ake ām mosoobēytaab yēēmēētaab Yuuteeya.

Kuyitē kayaata ⁴¹ ānkōotookwēēsē Ēlišābēēt, kwoorēērēnē :lakwataab Ēlišābēēt ām moo. Kōōnyiyi :Yēyiin Ēlišābēēt tāmirmiryēēt ⁴² kukuurchi barak kumwoochinē Maaryaa kule, “Ibēruuroot kusiir kooruuk alak tukul! Ibēruuroot mbo :leekweet nyēē +mēēsich. ⁴³ Ng'ālyoo nyēbo koonyit sōō, kule nee kuchō :kaametiitaab Mokoryoon-tēenyuu kut chokukasa. ⁴⁴ Yooto 'kēēchōōnii kō ānkiitookwēēsoo, kwoorēērēnē :leekweet ām moo kubo ng'erekweek. ⁴⁵ Ibēruuroot :inyiing' nyoo 'kiyēnchi kule makuyeyakay :kiyēē kiikumwooy :Yēyiin!”

Tyēēntaab Maaryaa

⁴⁶ Nto mii yoo, kutyēēn :Maaryaa kule,
“Āsiltooy Yēyiin ām mooyēenyuu tukul.

⁴⁷ Baybay :tāmirmiryēenyuu
kubo Kāārārookiintēenyuu Yēyiin.

⁴⁸ Kaakoosoot kōōbēruuroo,
motwooriintēenyii nyēē mining'.

Kung'eetee raat kuwo taay,
+/mākēēkuuro kule 'nyēē kiikōōbēruur :Yēyiin'.

⁴⁹ Kāākuyēwoo :Yēyiin ng'ālyoo nyēē wōō miisin.
Lēyyē, kusilākoy :inee.

⁵⁰ Riirēē :Yēyiin biiko tukul choo iywēyē inee
kung'eetee binuut āk binuut.

⁵¹ Kāākōōboor kāāmuukēyweēkyii
ānkōōsērweētē choo ng'āsē keey.

⁵² Ichuchuukunēē bāytooyik ng'ēchērōōkwaa
ānkōōloong'tēē choo yibē keey ng'wēny.

⁵³ Ibiyoonyēē biiko choo āmē :kēmēwuut
tukuuk tukul chēē kāroomēch
ānkukwētē choo mokorēēn
āmēēkoochi kiy.

⁵⁴⁻⁵⁵ Kiikuyēētyēēchēēch acheek
biikaab *Isrāyēēl choo motwoorikyii.

Lēyyē! Kaakoosoot ra :Yēyiin kiyēē kimwooyē
kule makuriiree kōyoo bo *Abraam kēnyiiis āk kēnyiiis.

Ng'aleechuutēchu :choo kimwoochinē biikyoo
choo kibo taay.”

⁵⁶ Kiibuurto keey :Maaryaa Ēlišābēēt ārook chēē mächē kuyitē sōmōk nto iyēyē kaa.

Wōlēē /kikēēsikto Bātisāniintēēt Yoowaana

⁵⁷ Nto mii yoo, kusich Ēlišābēēt leekweet nyēē wēēriit. ⁵⁸ Yu kakas :laatoosyek āk tilyōōnuutēk kiisayta nyēē kiiboorchii :Yēyiin Ēlišābēēt, kung'ērēkiis :tukul.

⁵⁹ Kutinyē :lakwanaa bēsyōōsyēk sisiit kuba :laatoosyek āk tilyōōnuutēk saakweet nyēē */kikiimurootānēē lakwanaa. Kimāchē :bichoo kule nto /kēēkuurtēē leekweet kaayneetaab kwaan kule Sekaryaa. ⁶⁰ Nteenee kutāyis :kaamet. Kimwooy kule, “+/Mākēēkuurēē Yoowaana.” ⁶¹ Kumwooy :biiko kule, “O, ntēē māmii :chii ām kōōng'woong' nyēē /kēēkuurēē kuu nyoo!” ⁶² /Keeteebee Sekaryaa /kēēng'āloolchinēē āwunnyēk kōōboor

1:45 Toowu. 15:6   **1:47** Isa. 43:3; Aabak. 3:18   **1:50** Tyēēn. 103:8, 17   **1:51** Kiruu. 5:15; 26:8   **1:52** Tyēēn. 75:7; Mat. 23:12; Yāāk. 4:6, 10   **1:53** Tyēēn. 107:9; 34:10; Luuka 6:21   **1:54-55** 1Sām. 2:1-10   **1:54-55** Toowu. 17:7; Tyēēn. 98:3; Miiika 7:20   **1:59** Toowu. 17:12-13

wōlēē +/mākēēkuurto leekweet. ⁶³ Kumwaayta /kiikoochi kiyēē kasir. Yu kasir kule, “+/Mākēēkuurēē lakwani Yoowaana,” koolat :biiko.

⁶⁴ Kootyaak :ng'elyebtaab Sekaryaa bakeenke ānkusilto Yēyiin.

⁶⁵ Kimuuyo :laatoosyek miisin. /Kikyaamtaat ng'aleechaa kuyit komoswookik tukul chēbo mosoobēytaa Yuuteeya. ⁶⁶ Kiteebē keey :chii ake tukul kule, “Ara māchokuyēk nee :lakwani?” Kitookunoot :lakwanaa kule tinyē kāāmuukēywēēkaab Yēyiin.

Tyēēntaab Sekaryaa

⁶⁷ Nto mii yoo, kōōnyiiyti :Yēyiin Sekaryaa tāmirmiryēēt kutyēēn kule,

⁶⁸ “Kutōrōriit :Yēyiintēētaab *Isrāyēēl,
kuuyu kachokooraraach biikyii.

⁶⁹ Mii kōōyookwēēch Kāārārookiintēēt
kuchōōnēē kōōtaab *Tāwuti,
nyēē boonto kāāmuukēywēēk miisin,

⁷⁰ kuu wōloo kimwooytooy :Yēyiin kēny
kubununēē wōōrkooyikyii.

⁷¹ Makoararaacheech ām wōlēē mii :buunikyoo
ākoo mbo ām wōlēē mii :biiko chēē wēchēēch.

⁷²⁻⁷³ Kaakuriiree :Yēyiin man mbo kuuko
kootyiich *kiirootypeet nyoo kimwoochinē *Abraam.

⁷⁴ Mākukōōnēēch mbo bārooyinto
nyēē kēyēchinē yiisyēenyii nyēē -mākēēmuuytōōsii.

Mākusārūnēēnēēch wōlēē mii :buunikyoo

⁷⁵ ankuyeyeech kēētililiitu
ankeechurte ākookoy ām taayeetaab Yēyiin.

⁷⁶ Nto inying' ii, lakwanyuu,
+mēēyēku *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin.

+Meentooy wēyēytoochi Mokoryoontēēt kēēlto.

⁷⁷ +Māwēēboorchi biiko kōōnkēt wōlēē /kiirārooktooy
yoo kāsoom /kēēnyōōchi kaat.

⁷⁸ Riirēēnēēch :Yēyiin
ām mooyēenyii nyēē lēēl.

Mākōōyook lēbkēēyyēēt kuchōōnēē kibkōōnkōy

⁷⁹ chokōōluuchi biiko choo kiikoolaambuuch
:mēēnānēētaab mēēyinto.

Mākōōrēētootēēch :lēbkēēyyooni
kēēnyōōru tāloosyēēt.”

⁸⁰ Kinerta :Yoowaana ng'alyoontēētaab Yēyiin ām nkuruukyii tukul. Kiminyootē suurk-wēēn ākoy bēsyēēt nyēē kichokōōboorchi keey biikaab *Isrāyēēl.

2

Wōlēē /kikēēsikto Yēēsu (Mataayo 1:18-25)

¹ Kimii :bāytooyiintēēt ake ām bēsyōōsyēchooto nyēē kibāytooy Rooma ākoo kōōrōōsyēk alak chēē chaang'. /Kikēēkuurēē bāytooyiintonoo *Kayisaar Ākuustō. Kimwaayta :kāāntōōyiintonoo /kiiyiit biiko tukul ām kōōrōōsyēchooto. ² Kibo taay :kāāyiitiisyonoo

1:63 Luuka 1:13   **1:64** Luuka 1:20   **1:68** Tyēēn. 41:13; 72:18; 111:9; Luuka 4:18-21; 7:16; 19:44   **1:69** Tyēēn. 132:17; Mat. 20:30-31   **1:70** Isa. 9:2-7; Miika 5:2-4; Room. 1:2   **1:71** Tyēēn. 106:10   **1:72-73** Laawi. 26:42; Tyēēn. 105:8-9; 106:45; Toowu. 22:16-18; Miika 7:20   **1:75** Tiitō 2:12, 14   **1:76** Mal. 3:1; Mat. 11:10; Māarkō 1:2
1:77 Cherem. 31:34   **1:78** Chuy. 34:6; Mal. 4:2   **1:79** Isa. 9:2, 6; 42:6-7; Mat. 4:16; Luuka 2:14   **1:80** Kiir. 13:24-25; 1Sām. 2:26; Luuka 2:40, 52

ām nyoo kichokuyēyāktōōs kubāytooy *:Kirēennyō kōōrēetaab Siirya. ³/Kikēēmwooy kule /bokiiyiitēē :chii wōlēē /kikēēsikyinē.

⁴ Nto kuuyu kibo :Yōōsēēf kōōtaab Tāwuti, king'eetee Nāāsārēēt ām yēēmēētaab Kalilaaya ānkuwo kiriinkēēng'waa Bēētēlēyēēm ām yēēmēētaab Yuuteeya wōloo /kikēēsikyinē Bāytooyiintēēt *Tāwuti. ⁵ Kiwēēto keey Maaryaa nyi kimāchē kule sukoomut ānkoo kikiikuriik kucham keey.

⁶ Kumii wōlooto, kwaam Maaryaa :mooyēēt. ⁷ Nyēē mā tyaa kutwaat wēēriit. Kōōyēēn leekweet ānkōōmukoonchi mwēēnkēēt nyēē /kiing'ēēng'sēē ām mchoor, kuuyu kimāmii :bārooyinto kōōtaab tāyēēk.

Malayikaanik ākoo ākiik

⁸ Kimii :ākiik alake kwēēmowuunooto chēē kyookooy kēēchiirēk ām yeecheyta nyēē kilēēkitēē Bēētēlēyēēm.

⁹ Kuchōōnchi *:malayikeet ākiichoo ām lēbkēēyyēētaab Yēyiin ankookweny icheek. Kinam bichoo :muyātēēt kut kubōōtoon. ¹⁰ Nteenee kumwoochi :malayikaanaa kule, “Mōōmuuyē! Āyibwook :anii lōkōōywēk chēē makuyey biiko tukul ām kōōrēēt kung'ērēkiis miisin. ¹¹ /Kāākēēsikwook raat ām Bēētēlēyēēm *Kāārārōokiintēēt nyoo kwōōkānyoonu. Nyooto ku Mokoryoontēēng'woong'. ¹² Yoo sōōnyōōru lakwanaa, +mookas /kāākiyyēēnēē sirook /ānkiimukoonchi mwēēnkēēt nyēē /kiing'ēēng'sēē.”

¹³ Nyēē mā tyaa, kurēkunēē :lukēētaab malayikaanik kibkōōnkōy, kuyēmo āk nyiin ānkutyēēn :tukul kōōkoostoo Yēyiin kule,

¹⁴ “Wōō :Yēyiin ām kibkōōnkōy!

Mii kuchōōnchinē :tāloosyēēt biiko,
choo makuchamta :Yēyiin,
kule churtootiin.”

¹⁵ Yu keeyey :malayikaanichaa kibkōōnkōy, kumwooy :ākiik kule, “Murēchu, okany keebe Bēētēlēyēēm bokeekas ng'ālyoontooni kāākōōboorwēēch :Yēyiin.” ¹⁶ Yu kāmwooy kuu nyooto, kulabat ākoy wōlooto ānkubokunyōōr Maaryaa, Yōōsēēf āk leekweet nyēē /kāākiimukoonchi mwēēnkēēt. ¹⁷ Yooto, kumwoochi :ākiichoo biiko ng'aleekaab malayikaanaa chēē kirubtooy keey lakwanaa. ¹⁸ Kiilat :biiko tukul ng'aleechaa kyoomu :ākiik nteenee ¹⁹ kinamtaat :Maaryaa mēt.

²⁰ Kiikoostootē :ākiichoo Yēyiin kumii kōōyēyē wōloo kimii :kēēchiirēk kubo lōkōōywēk chēē kinyōōr. Kikas leekweet kuu wōloo /kikēēmwooytoochinē.

/Kikiimuraatan Yēesu /ānkēētoochi kaayneet

²¹ Nto mii bēsyēētaab sisiit kung'eetee /kākēēsich lakwanaa, /keeyey saakweet nyēē */kikiimurootānēē /ānkēētoochinēē kaayneet. Yu /kaakiimuraatan /kēētoochi kaayneet kule Yēesu, kaaynaanaa kisimkutoochinē *:malayikeet /kumanaakeemanach.

/Kibokiitāboonchi Yēesu Yēyiin

²²⁻²⁴ /Kikeesir ām kiruutēkaab Yēyiin choo kikōōnu *:Muusa kule ibuurē :koorko nyēē kāsich wēēro bēsyōōsyēk artam nto /kēēlābchinē. Nto yoo /sikēēlābchi, kimāchāktōōs kuwēētooy chēēbtuukēēnik āyēēng' chēē wōōyēch nto āyēēng' chēē minkēēch /bokēēyēchinēē ntāsimuutēk. /Kikeesir mbo subak kule, leekwa ake tukul nyēē /kākēēsich nyēē kibooreetyeet ānku wēēro, /kiitāboonē nyoo kubo yiisyēētaab Yēyiin.

Kunyoo, yu kikiikukeeyta :bēsyōōsyēchoo bo tōmōnoontiit, kuwēēto keey :Maaryaa Yōōsēēf kuboontotē leekweet Yēesu. Kiba ākoy *Kōōtaab Yēyiin nyēē kimii Yēerusālēm.

2:7 Mat. 2:1; Yoowa. 7:42   **2:9** Luuka 1:12   **2:10** Luuka 1:13   **2:11** Mat. 20:30-31; Luuka 22:67; Yoowa. 4:42; Yēyut. 5:31; 13:23; 2Bēt. 1:11; 1Yoowa. 4:14   **2:14** Isa. 9:6; 52:7; 57:19; Luuka 1:79; 10:5-6; 12:51; 19:38, 42; 24:36; Yoowa. 14:27; Yēyut. 10:36   **2:19** Luuka 2:51   **2:21** Luuka 1:31

Kimāchē / bokēēyēchi ntāsimuutēk ām wōlooto kuu wōloo mwooytooy :kiruutēk ānkubokōōkooyto Yēesu kubo yiisyēetaab Yēyiin.

²⁵ Kimii :chiito ake Yēerusālēem nyēē / kikeēkuurēē Simiyōōn nyēē ki lēel :moo ankichamaat ng'ālyoontēetaab Yēyiin miisin. / Kikikiinyiityi Tāmirmiryēetaab Yēyiin ānkikānyoonu *Kāārārookiintēt kuchō. ²⁶ Kikiikōōboorchi :Tāmirmiryēetaab Yēyiin kule kumanaame :inee, makukas Kāārārookiintēt nyoo mākōōyook :Yēyiin.

²⁷ Kikiikōōrēetoot :Tāmirmiryēetaab Yēyiin bēsyoonooto Simiyōōn kuwo *Kōōtaab Yēyiin. Kuyitē :Yōōsēēf āk Maaryaa wōlooto, ²⁸ kunāmē :Simiyōōn leekweet ankookaasta Yēyiin kule, ²⁹⁻³¹ “Bāytooyiintēenyuu Yēyiin, yoo kaameey ra, māmii ng'ālyoo, kuuyu kaakas leekweet kuu yoo 'kwēēmwoowu. Kaakas *Kāārārookiintēetaab kōōrēt nyoo 'kiikuur-toowēech kukāsē :biiko tukul. ³² Mākuyēk lēbkēēyyēetaab bōrōryōōsyēk tukul ankuyey / kēekoonyit biikaab *Isrāyēēl tukul.” ³³ Kiiyyo :Yōōsēēf ākoo Maaryaa yooto kōōlātē kiyēē kimii :Simiyōōn kumwooyē kurubta keey Yēesu.

³⁴ Kōōbēruur :Simiyōōn icheek tukwaay ānkumwoochi Maaryaa kule, “Makuyey :lakwani / kiiraraach biikaab Isrāyēēl alak nto alak mākubootyo. Mākōōboor kāāmuukēywēēkaab Yēyiin ām Isrāyēēl, nteenee makukwiil :biiko chēē chaang'. ³⁵ Yooto, mākōōboor keey :miyootyēt nyēē kiwung'ta keey :bichoo. Mākung'woonchiing' :ng'aleechaa miisin kukerkeyiit nyēē /kākēerutēēniing' chōōkiit kubun.”

³⁶ Kimii :nkinee cheebyoosyeet ake *Kōōtaab Yēyiin bēsyoonooto nyēē /kikeēkuurēē Ana. Kikiikuyoosiit miisin ānki *wōōrkooyoo nyēbo Yēyiin. Ki lakwataab boontēt ake nyēē / kikeēkuurēē Fānwēēl nyēē kibo kōōtaab Asyeer. Kiming'to keey saanteenyii kēnyiisyēk tisab nto yityo kume :saanteet. ³⁷ Kōōbuur ku musuk ākoy yēē kiboonto kēnyiisyēk tāmānwookik sisiit āk ang'wan. Kiwēētii :cheebyoosyaanaa Kōōtaab Yēyiin ku tēē yooto tukul wokukutunkyinē Yēyiin bēēt nto kwēēmooy ānkukirē āmiik kibtaman.

³⁸ Kiwo :cheebyoosyaanaa yoo king'āloolchinēē :Simiyōōn Maaryaa ākoo Yōōsēēf. Kubirchi :nkinee Yēyiin kōōnkōy ānkumwoochi chii ake tukul nyēē kimii kukānyoonu kooraraach :Yēyiin Yēerusālēem kule, “Kaakuyit *Kāārārookiintēt!”

³⁹ Yu /kāākēēyēchi ntāsimuutēchoo kuu wōloo māktooy :kiruutēkaab Yēyiin, kooyeey :Yōōsēēf āk Maaryaa *kiriinkēēng'waa Nāāsārēēt ām yēēmēetaab Kalilaaya. ⁴⁰ Kineree :Yēesu wōlooto kut kukich. /Kikiibēruur /ānkiikoochi kiirnātēt nyēē wōō.

Nyēbo taayta kōōwut :Yēesu Kōōtaab Yēyiin

⁴¹ Ām kēnyiit ake tukul, kibēētii sikiikaab Yēesu Yēerusālēem bokwoomē *Saakweetaab Keeytaayeet. ⁴² Yu kiboonto :Yēesu kēnyiisyēk taman āk āyēēng' /keebeeta saakwaanaa.

⁴³ Yu kābēk :saakweet, kung'ēētyo :sikiikyii kooyeey kaa. Nteenee king'ētunēē :Yēesu Yēerusālēem kumēēnkētē :sikiik. ⁴⁴ Kibērē :sikiik tōōs tākuboontoonu keey :inee chōōrōōnuutēkyii nto tilyōōnuutēk. Nto mii kosolēny, wokucheeng'aatee :kwaan āk kaamet wōlēē mii :chōōrōōnuutēk āk tilyōōnuutēk, ⁴⁵ nteenee mānāānyōōr. Kooyeey yu kāyyēēkunēē ākoy Yēerusālēem bokucheeng'aat.

⁴⁶ Nto mii bēsyēetaab sōmōk bokunyōōr kumii kiirwookēetaab kāānēētikaab kiruutēk ām *Kōōtaab Yēyiin kukāsē kiyēē /kikeēmwooyē ānkukirē ng'al. ⁴⁷ Kiilat :chii ake tukul nyēē kikāsē kiirnātēt nyēē kiboonto :Yēesu āk wōlēē kiwāluntooy kiyēē /kikeētēebēē. ⁴⁸ Kinam kuut kwaan āk kaamet. Kulēēnchi :kaamet, “Baaba, ng'ālyoo nee :nyi 'kēēyēwēēch! Ntēē siikōōnēēch keeluyaatee wōli tukul?” ⁴⁹ Kukētyi :Yēesu kule, “Ām :nee soocheeng'aateenaa wōloo tukul? -Mōōnkētē :akweek kule māchāktōōs āmiitē :anii kōyi bo Baaba āyēyē ng'aleek chēē mākwoō :Baaba?”

2:22-24 Laawi. 12:1-4, 7-8; Chuy. 13:2, 12   **2:26** Luuka 2:11   **2:29-31** Luuka 10:23-24   **2:32** Isa. 42:6; 49:6
2:34 Isa. 28:16; 1Bēt. 2:8; Room. 9:33   **2:35** Yoowa. 19:25   **2:37** Mat. 6:16-18; 1Tēm. 5:5   **2:38** Luuka 2:25;
23:51; 24:21   **2:40** Luuka 1:80   **2:41** Chuy. 12:1-20   **2:49** Yoowa. 2:16

50-51 Mānēenkēt :sikiik kiyēē kiibooru :ng'aleechaa kimwooyē :Yēesu, nteenee kinam-taat :Maaryaa mēt. Kicham :Yēesu kuwēeto keey kwaan āk kaamet. Kiwokukoonyit sikiikyii.

52 Yooto tukul kumii kunērē :Yēesu, kutāsyinē keey :ng'oomnānēenyii ānkuchāmē :Yēyiin āk biiko.

3

*Yoowaana, yēytooyiintēētaab kēēltaab Yēesu
(Mataayo 3:1-12; Māarkō 1:1-8; Yoowaana 1:19-28)*

1 Ki kēnyiitaab taman āk muut kubāytooy :Tibēeryō kōōrēētaab Rooma kumukuul. Ām bēsyōōsyēchooto, kibāytooy :Bōōntyō *Bilaato yēēmēētaab Yuuteeya, kubāytooy *:Ērōōtē Antibaas* yēēmēētaab Kalilaaya, nto ng'eetaabkaamet Filibō, kubāytooy :nyoo yēēmōōsyēk āyēēng': nyēbo Itureeya ākoo nyēbo Traakoniit. Kibāytooy :Lusaannya yēēmēētaab Abileen. 2 Nto mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch ām bēsyōōsyēchooto ku *Anaas ākoo *Kayaafa. Ki yooto mbo yēē kiiyookyinē :Yēyiin Yoowaana Araab Sekaryaa lōkōōywēk kumii suurkwēēn. 3 Kunyoo, kyaamtaatee :Yoowaana lōkōōywēk biitōōsyēk tukwaay chēbo āynēētaab Yoortaan kumwoochinootē biiko kuweeksee miyootyēēt nyoo kiikuyey /ankeebatisan sukunyōōchi :Yēyiin kaat. 4 Kiityiich kuu yoo siraat ām kitaabu-utaab *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin *Isaaya kule, “Miitē :chiito ake kukuuru ām kōōr nyēē suurkwēēn kule, ‘Oyeyte keey,

ānkōōbāroochi Mokoryoontēēt kēēlto.

5 /Keeyeb tulōōntōk

/ānkēēsisinēē tuybēyōōsyēk.

/Keechuul kēēlwookik choo moosootiin

/ānkiirōōr choo sing'iirēch.

6 Māchāktōōs :biiko tukul kōōnkētē kule
māchē :Yēyiin kooraraach icheek.' ”†

7 Kimwoochi :Yoowaana biiko chēē kimāchē /keebatisan kule, “Ng'oomng'ookichu! Ng'oo :nyēē kāmwoowook ōmwēyēē ng'woonintaab Yēyiin nyoo mākuchōōnchook? 8 Ōboorunēē yēyuutēkwook kule koweeksee miyootyēēt, āmōōkwertē keey ōmwooyē kule, ‘Ntēē kēēbooyē Abraam.’ Āmwoowook man kule imuuchē :Yēyiin kuyey rwoontōōchu kuyēk lōkōkaab *Abraam.† 9 Itōrōōroot :āywēēt. Kunyi, keet ake tukul nyoo kamayey lokoyeek chēē kāroomēch, /kiiluultooy /ānkēētōōrchi ma.”

10 Kuteebee :biiko Yoowaana kule, “Kiy nee :nyēē +mākiiboorunēē kule kookee-bakaakte miyootyēēt?” 11 Kumwoochi :Yoowaana kule, “Yoo boonto :chii sirooy āyēēng', kubchēchi nyoo mātinyē sira. Nyoo boonto āmiik, kubchēchi nkinee nyoo mātinyē.”

12 Kikwa :nkicheek kāāruruukikaab *syuuruut kumāchē kule /keebatisan ānkumwoochi Yoowaana kule, “Kāānēētiintēēt! Nto nkacheek, mākweēch kule kēēyēyē nee?” 13 Kukētyi :Yoowaana kule, “Boosaan ōtāsyinē laatit ake barak ām syuuruut nyoo /kikiitiilwook kule ōruruuchēē biiko.”

14 Kukwa :nkicheek chēē riibē tāloosyēēt ankuteebee kule, “Nto nkacheek, mākweēch keeyey nee?” Kukētyi :Yoowaana kule, “-Mōō-āmchi chii ng'ōōki ām kiyēē manaayey, āmōōsāsunēē chii tukuukyii. Oteeree beesaanik choo /kēēkwēwook ām yiisyēēng'woong'.”

15 Kikānyoonu :chii ake tukul kuyit *:Kāārārookiintēēt ām lēēkitō. Kyoomē mēt kumwooyē kule, “Ara nyuun Kāārārookiintēēt ku Yoowaana?” 16 Kumwooy :Yoowaana

2:50-51 Luuka 2:19; Ēfēēs. 6:1; Filib. 2:6-8; Kolos. 3:20; Ibu. 5:8 * 3:1 Ērōōtē nyiitēnyii ku wēritaab Ērōōtē nyoo kimwooytooy /keebakach wēēriik. 3:2 Luuka 1:80 3:3 Luuka 24:47; Yēyuut. 13:24; 19:4 † 3:6 Isaaya 40:3-5

3:7 Mat. 3:7; Luuka 21:5-36 † 3:8 Ibooru 'lōkōkaab Abraam' biiko chēē kāsyinē Yēyiin kuu Abraam. 3:8 Mat. 3:9; Luuka 13:16; 19:9; Yoowa. 8:33-47; Room. 4:12, 16-17; Kala. 3:7, 29 3:9 Mat. 7:19

kule, “Ābātisānēēnook :anii bēeko baateey, nteenee mākuchō :chiito nyēē boonto kāāmuukēywēk kubiira, nyēē -māāyēmē mbo ārēkyi kwēyōōnik. +Machokubatisaneenaak :inee Tāmirmiryēētaab Yēyiin āk maata. ¹⁷ Machokuseesta mōōrōryēēk kung'ēt :nkoonuuk ankubeelee mōōrōryēēchoo maataab kibchuulyo. Nto nkoonuuk, kukonoree choo chookē.”

¹⁸ Kitas taay :Yoowaana kwoomchinē biiko lōkōōywēk chēē kāroomēch ānkōōkāloonchinē kutayee keey ng'ōōki.

¹⁹ Kiiburyoong'to :Yoowaana Bāytooyiintēēt *Ērōōtē kuuyu kyoobuch ng'eetaabkaamet kōōnēmūnēē koorkeēnyii Erootyaa. Kiiburyoong'to mbo subak kubo ng'al alak chēē chaang' chēē miyootēch. ²⁰ Yooto, kunam :Ērōōtē ankukerta kō. Kiinyikiis :ng'ālyoontooni miyootyēētaab Ērōōtē miisin.

*/Kikeebatisanee Yēesu bēeko āk Tāmirmiryēēt
(Mataayo 3:13-17; Māārkō 1:9-11)*

²¹ Yu kitākubātisāniisyootē :Yoowaana, kuchō :nkinee Yēesu /ankeebatisan. Nto kumii :Yēesu kusooyē Yēyiin, kuyaatakay :kibkōōnkōy ²² ānkurēkyi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyēē wuu chēēbtuukē. Kukuur :Yēyiin ām barak kule, “Inyiing' lakwanyuu nyēē āchāmē ānkāāng'ērēkyinē.”

*Siintaaryeet wōlēē kichōōnēē :Yēesu
(Mataayo 1:1-17)*

²³ Kitinyē :Yēesu kēnyiisyēk chēē kimāchē kukēēytēē sosom kutoowu yiisyēenyii. Kikurē :biiko Yēesu kule araab Yōōsēēf ānkoo kimābo Yōōsēēf. Kichōōnēē kōōtaab Ēēli. ²⁴ Ēēli nyoo ki araab Maatat. Maatat araab Laawi, Laawi nyoo ki araab Mēlki, Mēlki nyoo kibo Yanaay, Yanaay nyoo ki araab Yōōsēēf. ²⁵ Yōōsēēf araab Matatyaa nyoo ki araab Āmōōs. Kibo :Āmōōs Nāwuum nyoo ki araab Ēsli, Ēsli araab Nakaay. ²⁶ Nakaay araab Mayaat nyoo ki araab Matatyaa araab Sēmēyiin nyoo kibo Yōōsēk. Kibo :Yōōsēk Yoota ²⁷ nyoo ki araab Yowanaan nyoo ki araab Reesa, nyoo kibo Sērūbābēēl, araab Syeeltyeel nyoo kibo Nēēri. ²⁸ Kibo :Nēēri Mēlki, nyoo ki araab Aati, nyoo kibo Koosam araab ²⁹ Eer nyoo kibo Chooswa araab Elyeeser, nyoo kibo Yōōriim, nyoo ki araab Maatat. Kibo :Maatat Laawi, ³⁰ nyoo ki araab Simiyōōn nyoo kibo Yuuta, Yuuta araab Yōōsēēf nyoo kibo Yoonam araab Elyaakim. ³¹ Elyaakim araab Meleeya nyoo kibo Meena, Meena nyoo ki araab Mataata. Kibo :Mataata Naasan, nyoo ki araab Tāwuti. ³² Tāwuti nyoo kibo Yēēsē araab Ōbēēt nyoo ki kwaan ku Boowaas, Boowaas araab Sālmōōn nyoo kibo Nāāsyōōn, ³³ nyoo ki araab Aminataab, nyoo ki araab Raam nyoo ki araab Ēsrōōn nyoo ki kwaan ku Bērēēs, nyoo kibo Yuuta. ³⁴ Kibo :Yuuta Yāākōbō nyoo ki araab Isaka nyoo kibo *Abraam araab Teera. Kibo :Teera Nayoor, ³⁵ nyoo ki araab Sērūk, Sērūk araab Rēēwu nyoo kibo Belek nyoo ki kwaan ku Eber araab Syeela. ³⁶ Kibo :Syeela Kaynaan nyoo ki araab Arfaksaat, araab Syēēm, nyoo kibo Noowa. Kwaaniitaab Noowa ku Lameek, ³⁷ nyoo ki araab Metuseela araab Enok nyoo kibo Chāārēēt araab Maalaleel nyoo kibo Kaynaan. ³⁸ Kibo :Kaynaan Ēnōs nyoo ki araab Sēēt. Kibo :Sēēt Aatam, nyoo kiyēyē :Yēyiin.

4

*/Kikeetyem Yēesu ām suurkwēēn
(Mataayo 4:1-11; Māārkō 1:12-13)*

¹ Yu /kābokiinyiityi Yēesu Tāmirmiryēētaab Yēyiin, kung'eetee komosaa kibo āynēētaab Yoortaan ānkōōrēētoot :Tāmirmiryoonoo ākoy suurkwēēn. ² Kiibuur wōlooto bēsyōōsyēk

artam kukirē āmiisyēēt. Yu kābēk :bēsyoōsyēchoo artamu, kwaam :kēmēwuut miisin. Kutākumii :Yēesu wōlooto, kuchōōnchi *:Kēniintēēt kumāchē kutyem. ³ Kimwoochi kule, “Yoo inyiing' man ku Lakwataab Yēyiin ii, imwoochi rwaantaani kuyēk āmnyoontēēt.”
⁴ Kukētyi :Yēesu kule, “Ntēē mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, ‘Māsobēē :chiito āmit baateey.’†”

⁵ Kuwēeto :Kēniintēēt Yēesu ākoy lekemeet ake barak ānkung'oonkyi kukas kiriinkōōsyēk tukul ām kōōrēēt. ⁶⁻⁷ Kumwoochi Yēesu kule, “Yoo 'kēēkutung'woo, +māākōōniing' kāāmuukēywēēk ibayte kiriinkōōsyēchuut tukul kāroorānēch kut kōōtēnytēēnyē, kuuyu anii :nyēē āboontē kāāmuukēywēēk ākoochi chii ake tukul nyoo kaacham.” ⁸ Kukētyi :Yēesu kule, “Ntēē mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule māchāktōōs /kēēkutunkyninē Yēyiin /ānkiiywēyē inee nkit.”†

⁹ Nto mii yoo, kuwēeto subak :Kēniintonoo Yēesu ākoy Yēerusālēēm ānkōōkoochi kōōyooonyēē yēē kotootyēēt ām barakuutaab tōōtēētaab *Kōōtaab Yēyiin.* Yooto, kumwoochi :Kēniintēēt kule, “Yoo inyiing' man Lakwataab Yēyiin ii, iraantee baa, yuutēyu ¹⁰ kuuyu mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, ‘Mākōōyook :Yēyiin malayikaanikyii bokuri-ibing’.
¹¹ Makutaaching' malayikaanichaa ānkōōrēētootiing' simeenachiing' :rwaā.’†”

¹² Kukētyi :Yēesu kule, “Mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, ‘-Meetyem Yēyiintēēng'uang’.’†”

¹³ Yu kaakutyem :Kibrōkōsyoontēēt Yēesu, kubakaakta ānkuwēēchi keey ākoy bēsyeēt ake.

*Kitoowunēē :Yēesu yiisyēēnyii yēēmēētaab Kalilaaya
 (Mataayo 4:12-17; Māārko 1:14-15)*

¹⁴ Yu kāwokunyōōr :Yēesu kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēēt, kooyeey yēēmēētaab Kalilaaya ankuyey tukuuk chēē chaang' chēē /kiilatē. Kitookunēē :kaayneenyii yēēmoonooto tukul. ¹⁵ Kiikoostoo :chii ake tukul wōlēē kiinēētitooy ām *kooiikaab saayeet.

/Kikeetay Yēesu ām saang'nyii

¹⁶ Nto mii yoo, kooyeey :Yēesu Nāāsārēēt wōloo kinērēē. Nto mii bēsyeētaab *Sabaato, kōōwut *kōōtaab saayeet kuu kwaak. Kumii kō, kung'eet kumāchē kusuman ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ¹⁷ /Kiiyokoochi lōkōōywēk chēē kisir :wōōrkooyoontēētaab Yēyiin *Isaaya. Kung'aany yēē kimāchē ankusuman kule,

¹⁸ “Āboontē Tāmirmiryēētaab Yēyiin,
 kuuyu kikweya :Yēyiin

ā-āmchinootē bānoonik
 lōkōōywēk chēē kāroomēch.

Kiiyookwoo :Yēyiin chāāmwoochi biiko
 kule +/makiityaakta choo rātootiin
 ām choolwookātēēt.

Nto choo kōryootiin,
 +/mākēēng'oonkyi koonyek kukasta.

Nto choo kiikōōtiiny :biiko alake ām bāytooyiisyēēt,
 mākubāw keey.

¹⁹ Kiiyookwoo :Yēyiin chāāmwoochi biiko kule
 bēsyoōsyēk :chu chēē makuchamee :Yēyiin icheek.”†

4:2 Luuka 4:18; Ibu. 4:15 † **4:4** Kiruu. 8:3 **4:6-7** Mat. 28:18 † **4:8** Kiruu. 6:13 **4:8** Kiruu. 5:9 * **4:9** Yuutēyu yēē kiitōōroot ām tōōtēētaab Kōōtaab Yēyiin yēē kicham kukuutēē :mbo kibkōrōs aryeembuut kumāchē kōōbāroostoochi biikaab Yēerusālēēm ng'aleek. † **4:11** Tyēēnwookik 91:11-12 † **4:12** Kiruu. 6:16 **4:14** Luuka 4:18; Yēyuut. 1:8 **4:18** Luuka 1:35; 3:16, 22; 4:1, 14; 10:21; 24:49; Yēyuut. 1:2, 5, 8; 2:4, 17, 18, 33, 38 † **4:19** Isaaya 61:1-2 **4:19** Luuka 7:22

²⁰ Yu keewaany :Yēesu kusuman siruutēchoo, kukētyi chiito nyēē kiyyoonkyinē saayeet ānkōōbuur ng'wēny sukoobanybaany ng'aleechaa. Kiirōōtoot :biiko tukul Yēesu miisin. ²¹ Kimwoochi bichoo kule, “Kāākuyityiin :bēsyooni āk kiyēē mwooyē :siruutēchu.” ²² King'erēkyi :biiko tukul chēē kimii yooto Yēesu ankoolat miisin ām wōlēē king'alooltooy, kuuyu ki kāroomēch :ng'aleekyii.

Nteenee kimwooy :biiko alake kule, “Māchē :chiichi kumwooy kule inee ku *Kāārārōokiintēēt? Acha ēē, wē, ntēē araab Yōōsēēf.” ²³ Kukētyi :Yēesu kule, “Ānkēt kule ōmuuchē ōmwoowo ng'ālyoontoonoo kimwooy :booyoo nyēbo kēny kule, 'Isoob keey kurook :kāānyooyiintēēt.' Ōmiitē ōmwooyē kule ntēē -māāyēyē :anii ng'al chēbo kwōng'uut ām saang'nyuu kuu yoo kyāāyēyē ām Kaabernaam. ²⁴ !Kāāmwoowook, -/mākēēchāmē *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin ām saang'nyii.”

²⁵⁻²⁶ Kumwoochi :Yēesu subak kule, “Osoot yoo kiyēyē :Yēyiin kuwo :roobta kēnyisyēk sōmōk āk ārook lo. Kichō :kēmēwuut kōōrēēt /ānkiiyookto wōōrkooyoontēētaab Yēyiin *Eliiya kuwo ākoy *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Sarefaat ām kōōrēētaab Sitōōn wōlēē kimii :koorko nyēē ki musuk nyēē mēēbērē ki Chebyuutayaa. Ntēē kimii naas, :kooruuk alake chēē chaang' chēē ki Chebyuutayiis āmēēbērē /kikiyookto Eliiya kuwēēchi icheek? ²⁷ Okas, baa, mbo yoo kiisobē :wōōrkooyoontēētaab Yēyiin Eliiya Naaman nyoo kikinam *:makereenik ānkibo kōōrēētaab Siirya. Ntēē kimii :biiko chēē chaang' chēē ki Yuutayēek chēē kiboonto makereenik āmēēbērē /kikiisob?”

²⁸ King'woonchi :ng'aleechaa bichoo ām kōyooto bo saayeet. ²⁹ Kung'ēētyo ānkukwēryoot Yēesu kumāchē kule wokuwunuktēē kēēbēeryēēt ake nyēē kilēēkitēē yooto. ³⁰ Nteenee kibotēē :Yēesu yooto ānkuwēēchi keey.

Kāāmuukēywēēkaab Yēesu

(Māārko 1:21-28)

³¹ Kiwēēchi keey ākoy Kaabernaam. Kyoomchi biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām *kōōtaab saayeet yēē ki bēsyēētaab *Sabaato. ³² Kiilat :biiko ām wōlēē kiinēētitooy :Yēesu, kuuyu king'aloolē ām kāāmuukēywēēk.

³³ Kimii :chiito ake kōyooto nyēē kiyyiimē *:tāmirmiryēēt nyēē miyaat. Kubōlchi Yēesu :tāmirmiryoonoo kule, ³⁴ “Ō! Yēesu nyēbo Nāāsārēēt, imāchēēnēēch nee? Imāchē iwaang'teech? Ntēē ānkētiing' :anii. Inyiing' nyoo ichurtaat ānkiichōōnēē Kaab Yēyiin.”

³⁵ Kōōburyoong'to :Yēesu tāmirmiryoonoo kule, “Siis ankiichuwunee chiichi.” Kōōryookyinē :tāmirmiryoonoo miyaat chiichoo ng'wēny kukāsē :biiko tukul ānkuchuwu nyēē man-aayeyee chiichoo kiy. ³⁶ Kiilat :biiko tukul ankuteebēe keey kule, “Ng'al nee :chu! Ntēē boonto :chiichi kāāmuukēywēēk chēē ibēbēētēē tāmirmirook chēē miyootēch ānkukāsyi?”

³⁷ Kiisambaakta :ng'aleechaa kut kuyit yēēmoonoto tukul.

Kiisob :Yēesu biiko chēē chaang'

(Mataayo 8:14-17; Māārko 1:29-34)

³⁸ Yu kang'eetee :Yēesu *kōōtaab saayeet bēsyoonoto, kuwo ākoy kaab Simōōni. Kiimnyoonē cheebyoosyeetaab biikooy bo Simōōni miisin. /Keesaaysaay Yēesu kule, “Isoob cheebyoosyaani.” ³⁹ Wokōōyyoonyēē :Yēesu yēē kimii :cheebyoosyeet ānkōōbēbēēto bōōrto. Kusob :cheebyoosyaanaa areet akeenke ānkubāyiis.

⁴⁰ Yu kararakta :asiista bēsyoonoto kukāākubēk :āsiiswēkaab *Sabaato, kōōmutyi :biiko Yēesu biiko chēē chaang' chēē kitinyē bōōrwoonik chēē makerkeey. Yu kātiinyēē :Yēesu bichoo āwunnyēk, kusobcho. ⁴¹ Kiibēbēētooy mbo tāmirmirook chēē miyootēch chēē chaang' chēē kiyyiimē biiko. Yu chuwu :tāmirmiroochoo, kuwookyinē barak kumwoochinē Yēesu kule, “Inyiing' ku Lakwataab Yēyiin!” Nteenee kuuyu kiinkētē :tāmirmiroochoo miyootēch kule *Kāārārōokiintēēt :Yēesu, kibōlchinē :Yēesu kusiisyo.

*Kyaamtaat :Yēesu lōkōōywēk chēē kāroomēch ām kooriikaab saayeet
(Mataayo 4:23-25; Māārko 1:35-39)*

⁴² Yu kāyyēekunēē, kuwēēchi keey :Yēesu wōlēē kimālēēkitēē :chii. Kicheeng'aat :biiko ām wōlto ake tukul. Nto yu /kābokēēnyōōr, /keesaaysaay kule tākōōbuur kiriinkoonoto bo Kaabernaam. ⁴³ Nteenee kumwoochi :Yēesu kule, “Māchāktōōs āwē kiriinkōōsyēk alak waa-amtaate lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Bāytooyiisyēētaab Yēyiin, kuuyu chooto :chēē kiyey /kiyookwoo āchōō kōōrooni.”

⁴⁴ Kutas taay :Yēesu kwoomchinoot biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām kooriikaab saayeet ām kōōrēētaab Yuutayeeek.

5

Tēkiisyēētaab burburiinēk nyēē /kiilatē

¹ Nto mii bēsyēēt ake, kumii :Yēesu kwoomchinē biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām sakaramteetaab Tōōliilēētaab Keneesareet,* kōōruruukyi keey :biiko chēē chaang'. Kiwunuk keey :bichoo kut kuriich Yēesu miisin. ² Yooto, kukas :Yēesu mwēēnkōōsyēk alak āyēēng' chēē /kikiyyoong'tēē tōōliil taban. Kimii :biikaab mwēēnkōōsyēchoo kōōwuunē ānkuyēytooy nēētiinēk ām mwēēnkōōsyēchooto taban. ³ Yu kakas :Yēesu bichooto, kukuur nyēē /kikēēkuurēē Simōōni nyi ki nyeenyii :mwēēnkēēt ake. Kulaany :Yēesu mwēēnkoonoo ānkumwoochi Simōōni kuwunukto takoonata kisich kuwo bēēko sukunyōōr :inee bārooyinto nyēē koomchinēē biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Kiwunukto mbo :Simōōni mwēēnkoonoto ankulaany :nkicheek āriit. Kōōbuur :Yēesu ng'wēny ām mwēēnkoonoo ānkwoomchi biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin.

⁴ Yu keewaany kumwoochi Simōōni kule, “Obe, baa, yuun chaang' bēēko bōōwiirchi nēētiinēk bēēko onam *burburiinēk.” ⁵ Kukētyi :Simōōni kule, “Mokoryoontēēt, kokyaam booryēēt kuyyeech āmākēēnāmē kiy mbo kisich. Nteenee kuuyu 'keemwaay, +makeesy-eem.”

⁶ Nto bēē kusyeem, kunam burburiinēk chēē chaang' miisin kut wuu nyēē mākung'ētyo :nēētiinēk. ⁷ Yu kakas :Simōōni kuu nyooto, kukuurēē āwut chōōrōōnuutēkwaa chēē kināmiisyootē tukul bokuyēētyēēchi kukālāb burburiinēchoo. Kubeeta :choo mwēēnkēēng'waa. /Kikiinēm burburiinēk chēē kiinyiit mwēēnkōōsyēk tukwaay kut wuu nyēē makuling'ta. ⁸ Yu kēēnkēt :Simōōni kiyēē kaakuyeyakay, kukutunyēē taayeetaab Yēesu ānkumwoochi kule, “Ibakaaktaa oō, mokoryoontēēt, ntēē ākoo āchoolwookēnoot nyēē mēērooko mbo ālēēkitēēniing'!” ⁹ Kimwooy :Simōōni kuu nyooto, kuuyu kiilat :inee miisin āk biiko choo kiboonto keey ām burburiinēk chēē kinam. ¹⁰ Kiilat :nkicheek Yāākōbō ākoo Yoowaana wērichoo kibo Sebataayo, choo kiyēyiisyootē āk Simōōni. Kumwoochi :Yēesu Simōōni kule, “-Mēēmuy! Kāmēētēēnāmootē burburiinēk kung'eetee raat ānkuwo taay, nteenee +mēēyisunootē biiko.” ¹¹ Yu /kāākēēmwoochi kuu nyooto, kukwaanee mwēēnkōōsyēkwaa ākoy sakaramteet ānkubākookyi tukuuk tukul yooto sukuyēk rubiikaab Yēesu.

*Kiisoob :Yēesu chii nyēē kiboonto makereenik
(Mataayo 8:1-4; Māārko 1:40-45)*

¹² Nto mii bēsyēēt ake, kuruutoochi :Yēesu *kiriinkēēt ake. Kichō :chiito ake nyēē kiboonto *makereenik.

Yu kakas :chiichoo Yēesu, kōōryookyi keey ng'wēny ānkumwoochi kule, “Mokoryoontēēt! Ānkētē kule 'imuuchē isooboo. Kunyoo, yoo ichāmē, itiliiloo ām bōōri.” ¹³ Kuchuul :Yēesu āwunyii kutiiny chiichoo ānkumwoochi kule, “Āchāmē! Kunyi, itililiitu.” Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kusob :chiichoo areet akeenke. ¹⁴ Yu kāākusob, kōōkiimchi :Yēesu kule,

“-Mēemwoochi chii ng'aleechu, nteenee wēeboorchi keey kibkōrōs sukuyēwuung' kōrōsēek kuu yoo kimwooyē *:Muusa am kiruutēk, siitooku am taayeetaab biiko kule 'kēētiliitiu.”

¹⁵ Nteenee /kikiibaraastaat ng'aleechaa miisin kuyit komoswookik tukul chēbo kōōronooto. Yu kakas :biiko ng'aleechaa, kuwoolchi Yēesu bokuyēbchi yit /ānkiisoob.

¹⁶ Kichāmē :Yēesu kuwēētii wōlēē mālēēkitēē :chii wokusooyē.

Kāāmuukēywēēkaab Yēesu kunyōōchi biiko kaat

(Mataayo 9:1-8; Māārko 2:1-12)

¹⁷ Nto mii bēsyēēt ake, kumii :Yēesu kōōnēētiisyē, kimii *:Farisaayeeek alake ākoo kāānēētikaab kiruutēk yooto. Kikwoonēē :bichoo Yēerusālēēm ākoo saang'ta ake tukul am yēēmēētaab Kalilaaya ākoo yēēmēētaab Yuuteeya. Kiyēyiisyēē :Yēesu kāāmuukēywēēk kukwaanee wōlēē mii Yēyiin kōōsoobēē biiko.

¹⁸ Yooto, kuyit :biiko alake chēē kiimutu chiito ake nyēē kisōnkōchoot kukālāboonunēē tiirbeet. Kisyeem :bichoo kule kubibil biiko choo kikiiruruukyi keey yooto sukunyōōr Yēesu, ¹⁹ nteenee maneemuuch. Kunyoo, kulaany kōōto barak ānkubut tukuuk chēē /kikeesyeebe kutook :koong'ta nyēē kēēyokooytēē chiichoo kumii tiirbeet ākoy yēē kimii :Yēesu.

²⁰ Yu kēēnkēt :Yēesu kule kēēkoosēē keey inee :bichoo, kumwoochi chiichoo kisōnkōchoot kule, “Wēnyoo, /kākēēnyōōwuung' kaat am choolwookātēēng'uung'.”

²¹ Kukāsē :Farisaayeechaa ākoo :kāānēētichoo bo kiruutēk kuu nyooto, kumwaayee moo kule, “Yibē keey :chiichi kule inee ku ng'oo ēē? Bērē tōōs inee ku Yēyiin? Ng'oo :ake nyēē imuuchē kunyōōchi biiko kaat am choolwookātēēt yoo mā Yēyiin nkit?” ²² Kiinkētē

:Yēesu kiyēē kimii :bichoo kōōsōōtē. Yooto, kuteebee kule, “Ām nee soosoot :akweek kuu nyooto? ²³ Nkōnō :nyēē kuskus, amwoochi chiichi kule, ‘/Kākēēnyōōwuung' kaat,’ nto amwoochi kule, ‘Ng'eet, ānkiiwēēsyēt?’ ²⁴ Ōkāsē ra kule āboontē anii, *Wēritaab Chii, kāāmuukēy am kōōroni ānyōōchi biiko kaat am choolwookātēēt.” Yooto, kumwoochi chiichoo kisōnkōchoot kule, “Yyoony ankiinam tiirbeeng'uung' ānkiiwēēchi keey kaa.”

²⁵ Kung'eet :chiichoo areet akeenke kukāsē :biiko tukul ankunam tiirbeenyii ānkuwēēchi keey kaa. Kiikaastaat :chiichoo Yēyiin miisin.

²⁶ Kiilat :chii ake tukul nyēē kimii yooto ānkumuy miisin. Nto tēē yoo, kookaastaat Yēyiin kut kōōyēēchinē kumwooyē kule, “Kaakeekas ra ng'alyoo nyēē -/mākyoomu.”

Chāmē :Yēesu mbo biiko chēē -/mākiiriiku

(Mataayo 9:9-13; Māārko 2:13-17)

²⁷ Kumii :Yēesu ākoo rubiikyii kung'ēētyēē kiriinkoonooto, kukas chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Laawi† kumii kēryō kōōroruuchē *syuuruut. Kumwoochi :Yēesu chiichoo kule, “Irubwaa!” ²⁸ Kubākooktooy :nyoo kāāruruukiisyoono bo syuuruut ānkurubē Yēesu.

²⁹ Nto yityo kumwoochi :Laawi Yēesu kule kuruutoochi am kanyii. Kucham :Yēesu.

Yu kayit :Yēesu ākoo rubiikyii kaab Laawi, kuyēchi :Laawi saakweet. Kimii nkicheek :kāāruruukikaab *syuuruut alake yooto ākoo tāyēēk alak chēē kyoomiis ākoo Yēesu.

³⁰ Nteenee kiing'unyng'uunkyi *:Farisaayeeek āk kāānēētikaab kiruutēk rubiikaab Yēesu kule, “Ntēē ō-āmchiintōōsii āk kāāruruukichu bo syuuruut ākoo mbo alak chēē -/mākiiriiku!” ³¹ Kukētyi :Yēesu kule, “Chēēng'ootē :biiko choo imnyoontōōs kāānyooyiintēēt amēēbērē chēēng'ootē :choo sobchootiin. ³² Kichāākuurē :anii biiko choo choolwookēnootiin amā choo isōōtē kule churtootiin.”

Kāānēētiisyēētaab Yēesu nyēē lēēl

(Mataayo 9:14-17; Māārko 2:18-22)

5:14 Laawi. 14:2-32; Māārko 5:43; Luuka 17:14   **5:15** Māārko 7:36   **5:16** Māārko 1:35; 6:46; Luuka 3:21; 6:12; 9:18, 28-29; 11:1; 22:39-46; Yēyuut. 12:5   **5:20** Māārko 2:5   **5:21** Tyēēn. 130:4; Isa. 43:25   **5:24** Yoowa. 5:36

† **5:27** /Kikēēkuurē Laawi am kaayneet ake kule Mataayo.   **5:28** Mat. 8:21-22   **5:29** Mat. 9:10   **5:32** Luuka 19:10

³³ Nto mii yoo, kōōng'unyng'uunyiiis :biiko alake kumwoochinē Yēesu kule, “Ntēē *kirē :rubiikaab Bātisaniintēēt Yoowaana ākoo chēbo Farisaayeeek āmiisyēēt ānkusooyē āmakirē :cheekuuk?” ³⁴ Kukētyi :Yēesu kule, “-Mēerukuutē keey :chōōrōōnuutēkaab saanteetaab leekwa ām saakweetaab kooyēēy yoo boonto keey saanteet. ³⁵ Nteenee yitu :bēsyēēt nyēē +/mākiinēmunēē saantaanaa wōlēē mii :chōōrōōnuutēkyii. Yooto nanyuun :yēē makoorukuut keey :chōōrōōnuutēkyii.”

³⁶ Kōōboorchinēē :Yēesu bichoo tyoonkōōchēēt kule, “/Mākēētilē ankeet nyēē tākulēēl /ānkēēkinēē sireet nyēē yoos. Yoo /kakeeyey kuu nyoto kusirinyāktōōs :ankaanaa ānkung'ēti yoto kubarayiit :koong'ta miisin. ³⁷ -/Mākēēroonkyinē mbo kibkeetiis choo /kātākēēyēyē wōōnkit nyēē yoos. Yoo /kakeeyey kuu nyoto, kōōtōlē :wōōnkit kuwasta keey :kibkeetiisyek. ³⁸ Māchāktōōs /kēēroonkyinē kibkeetiisyek choo /kātākēēyēyē wōōnkit nyēē lēēl. ³⁹ Yoo kiikunooyēē :chii ātēbuutēkyii choo bo kēny, mēēbērē chāmē kuruub kānēētiisyēēt nyēē lēēl, kuuyu isōōtyēēchinē kule tōōs kāroomēch :ātēbuutēchoochii.”

6

Bāwu :Yēesu Sabaato (Mataayo 12:1-8; Māārko 2:23-28)

¹ Nto mii yēē ki *Sabaato, kumur :Yēesu ākoo rubiikyii mbareet ake nyēbo nkoonuuk. Yooto, kuswech :rubiikyii mētewookaab nkoonuuk ankubiiriir ānkulākyi kuut.

² Nto bērē kukas *Farisaayeeek alake chēē kimii yoto, kumwooy kule, “Ntēē ōmiitē ō-iryēē kiruutyēēt nyoo yēētē /kēēkēsiis ām bēsyēētaab Sabaato.”

³ Kumwoochi :Yēesu kule, “Manoosuman :akweek, yoo ki-iryēē :Bāytooyiintēēt *Tāwuti kiruutēk, yoo kyoomē kēmewuut ākoo biiko choo kiboonto keey? ⁴ Kiwo :Tāwuti *Kōōtaab Yēyiin /ānkiikoochi mukaatiinek choo /kikēēchāmchinē mbo *kibkōrōs nkit kwaam. Kyaam :Tāwuti mukaatiinechaa ānkōōkoochi nkicheek biiko choo kiboonto keey kwaam.” ⁵ Yu keewaany :Yēesu kumwoochi Farisaayeechaa kuu nyoto, kumwooy kule, “Bāwu *Wēritaab Chii bēsyēētaab *Sabaato.”

Kiisooibiis :Yēesu yēē ki Sabaato (Mataayo 12:9-14; Māārko 3:1-6)

⁶ Kiwo :Yēesu subak ām bēsyēēt ake nyēbo *Sabaato kōōto ake nyēbo saayeeet ānkōōnēētiis. Kimii kōyoto :chiito ake nyēē kisōnkōchoot :āwutaab taay ⁷ ānkimii :nkicheek *Farisaayeeek alake yoto ākoo kānēētik alak chēbo kiruutēk. Kimāchē :bichoo kukas yoo kēēsoobso ām bēsyēētaab Sabaato, subokōōyyoong'tēē kōōk.

⁸ Kiinkētē :Yēesu kiyēē kimii kōōsōōtē :bichoo. Yooto, kumwoochi chiichoo kisōnkōchoot :āwut kule, “Chōō, baa, chēēyyoonyēē yu bo taay.” Kuwo :chiichoo.

⁹ Kukēēyyo :chiichoo yoto, kuteebēē :Yēesu Farisaayeechaa āk kānēētichoo bo kiruutēk kule, “Chām wēēch :kiruutēkyoo /keeyey kiy nyēē karaam ām bēsyēētaab Sabaato, nto nyēē miyaat? /Kiisooibiis nto /kēēbākākiis?” ¹⁰ Kiirōōtoot :Yēesu chii ake tukul. Nto mii yoo, kumwoochi chiichoo kisōnkōchoot :āwut kule, “Chuul āwut.” Kuchuulē āwunoo, kukārāmiitu.

¹¹ Yu kakas :Farisaayeechaa āk kānēētichoo bo kiruutēk kuu nyoto, kunyēēr miisin ānkutoow kusat kiyēē makuyeyee Yēesu.

Kwēyiyisyēētaab lēbkēēyikaab Yēesu taman āk āyēēng' (Mataayo 10:1-4; Māārko 3:13-19)

¹² Nto mii bēsyēēt ake, kuwo :Yēesu ākoy lekemeet ake wokusaay Yēyiin kuyyeech.

¹³ Yu kayyeech :kōōrēēt, kukuur rubiikyii, kukwey chēē kiyitē taman āk āyēēng' ānkukuur chooto kule *lēbkēēyik.

14 Kikwey Simōōni nyēē kitoochi kaayneet ake kule Bētērō, Antereeya nyēē ki ng'eetaabkaametiitaab Bētērō, Yāākōbō, Yoowaana, Filibō, Baatolomaayo, ¹⁵ Mataayo, Toomaas, Yāākōbō araab Alfaayo, Simōōni nyēē kāng'unoot, ¹⁶ Yuuta* araab Yāākōbō ākoo Yuuta Iskaryoot nyoo kichokuchoomtooy Yēēsu lētuunoo.

Kiisoob :Yēēsu biiko chēē chaang'

17 Yu kārēkunēē lekem, kōōruruukyi keey :rubiik āk biiko alak chēē chaang' chēē kikwoonēē Yēērusālēēm, yēēmēetaab Yuuteeya tukul, yēēmēetaab Tiirō ākoo nyēbo Sitōōn chēē kimii sakaramteetaab araarayta. ¹⁸ Kikwoonii :bichoo bokuyēbchinē yit kiyēē kiinēētē :Yēēsu ānkimāchē mbo kule /kiisoob. Kiisoob :Yēēsu mbo alak chēē kiboonto tāmirmirook chēē miyootēch. ¹⁹ Kimāchē :bichoo tukul kule kutiiny Yēēsu, kuuyu ki-boonto :Yēēsu kāāmuukēywēēk chēē kyāānkutiiny :chiito, kusobē.

Ng'erekweek āk nyalilta

(Mataayo 5:1-12)

²⁰ Nto mii yoo, kuweech keey :Yēēsu ānkōōrōotoot rubiikyii ānkumwoochi kule,

“Ōmiitē sōō, nyēē karaam kule nee
:akweek choo ōmoong'tēē keey Yēyiin,
kuuyu nyēēng'woong'
:Bāytooyiisyēētaab Yēyiin.

²¹ Ōmiitē sōō, nyēē karaam kule nee
:akweek choo -mōōboontē kiy,
kuuyu +/mākēēkōōnook ām lētuunoo.
Ōmiitē sōō, nyēē karaam kule nee
:akweek choo ōbuntēē wuuyin,
kuuyu +moong'erech lētuunoo.

²² Ōbēruurootiin :akweek sōō kule nee yoo keenkwelaak :biiko alake ankutayaak ānkuchubook ānkung'ōōmook, kuuyu ōyēnchinē *Wēritaab Chii. ²³ Yoo kāyēwook kuu nyooto, ōtyēēn ankooraan kubo ng'erekweek, kuuyu mii :kiito nyēē wōō nyēē mākutuwēnēēnook :Yēyiin ām kibkōōnkōy. Ōmuytoochi kuuyu /kikiikēyēchinoon nkicheek *wōōrkooyikaab Yēyiin choo kibo taay kuu nyooto.

²⁴ Mii sōō, nyēē miyaat kule nee
:biiko choo mēēntōōs,
kuuyu makung'etee :ng'erekweekwaa
kōōrooni.

²⁵ Mii sōō, nyēē miyaat kule nee
:biiko choo isōōtē kule boonto kiy ake tukul,
kuuyu mākubotyī :tukuchooto
ām lētuunoo.

Mii sōō, nyēē miyaat kule nee
:biiko choo mii kung'ērēktōōs,
kuuyu mākuriiryo
ānkubuntēē ng'woonin lētuunoo.

²⁶ Mii sōō, nyēē miyaat kule nee
:biiko choo /kēēng'ālōolēē nyēē karaam kibtaman.
Kuuyu, /kiikeeng'alaalaanunee *wōōrkooyikaab lembech
choo kibo kēny kuu nyooto.”

* **6:16** /Kikēēkuurē Yuuta araab Yāākōbō ām kaayneet ake kule Taataayo. **6:16** Yoowa. 1:40-44; Yēyuut. 1:13 **6:19** Mat. 9:20 **6:21** Tyēēn. 126:5; Isa. 61:3 **6:22** Mat. 10:22; 24:9; Yoowa. 15:18-19; 16:2; Yēyuut. 5:41; 1Bēt. 4:14 **6:23** Mat. 5:2-12 **6:23** 2Tēt. 36:16; Yēyuut. 7:52 **6:24** Mat. 19:23-24; Yāāk. 5:1 **6:25** 1Kōōr. 4:8 **6:26** Cherem. 5:31; Yāāk. 4:4

*Icham chii ake tukul ānkoo mbo nyēē buunyoo
(Mataayo 5:38-48)*

²⁷ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Kāāmwoowook akweek choo ōkāswoo kule ōchāmē buunikwook. Ōyēchi chii nyoo wēchook tukuuk chēē kāroomēch. ²⁸ Ōsooyē Yēyiin kōōbēruur choo kāchubook ānkōōsoochinē choo yēwook ng'aleek chēē miyootēch. ²⁹ Yoo kasyeeching' :chiito kwermetuut komosta ake, iwēēkyi ake. Yoo kamach :chiito kābuutiing'uung', imuytoochi mbo kaansuut. ³⁰ Yoo kāsooming' :chii kiy, ikoochi. Nto, yoo kāyib :chii kiing'uung', -mēēmwoochi kukētuung'. ³¹ Ōyēchinē biiko alak wuu wōloo ōmāktooy akweek /kēēyēytoowook.

³² Kiy nee :nyēē +mōōnyōōru yoo koocham baateey biiko choo chāmook? Ntēē yēyē mbo :biiko choo -mēēnkētē Yēyiin kuu nyooto.

³³ Kiy nee :nyēē +mōōnyōōru, yoo kōōyēchi nyēē karaam biiko choo yēwook nyēē karaam? Yēyē nkicheek mbo :biiko choo -mēēnkētē Yēyiin kuu nyooto.

³⁴ Kiy nee :nyēē +mōōnyōōru, yoo kōōbēsēenchi biiko choo ōnkētē kule yookwook? Ntēē ibēsēenchinē keey mbo :biiko choo -mēēnkētē Yēyiin ānkumāchē :nkicheek kule /kēēyookyi tukul.

³⁵ Nteenee kāāmwoowook, ōchāmē buunikwook ānkōōyēchinē ng'al chēē kāroomēch. Ōyēētyēēchinē mbo biiko choo māchāmē kuyēētyēēchook. Yoo kooyey kuu nyooto, mākutuwēnook :Yēyiin miisin ānku +mōōyēyē tukuuk kuu wōloo yēytooy :Yēyiin, kuuyu yēchinē :Yēyiin biiko tukuuk chēē kāroomēch ānkoo mbo choo māng'ērēkyinē kiyēē /kākēyēchi āk mbo choo sooy. ³⁶ Māchāktōōs ōriirēē biiko kuu wōloo yēytooy :Baaba.

*Masiming'alaalee chii nyēē miyaat
(Mataayo 7:1-2)*

³⁷ -Mēēmwoochi chii kule miyaat :kiyēē kayey kumānēērōōtootē, /simākēyēwuung' nkinyiing' kuu nyooto. -'Meeruuste chii /simakiiruustiing' nkinyiing'. Yoo kāyēwuung' :chii kiy nyēē miyaat, māchāktōōs inyōōchi kaat /sikēēnyōōwuung' nkinyiing' kaat. ³⁸ Yoo 'kēēkooytē kiyēē iboontē ām mooyēēt nyēē lēel, mākukōōning' nkinyiing' :Yēyiin alak ānkurusuung'. Chēē 'kēēkooytē, /kēēkētuung' chēē tēē chooto.”

Ng'oo :nyēē yēmē kōōntōōchi chuut?

³⁹ Kimwooy :Yēesu chēbo tyoonkōōchēt kule, “Imuuchē man :cheebkoraatyaanteet ake kōōrēētoot ake? Yoo kātēbi kut kuyey kuu nyooto, kōōsuuchinē :tukwaay ng'wēēn. ⁴⁰ Mābiirē :ng'oomnānēētaab mang'an nyēbo boonwookēēt, nteenee yoo kātītir nyoo ka mang'an kooneet keey mākunyōōr ng'oomnātēēt kukerkeyiit boonwookēēt.”

⁴¹ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Ām nee siikāsē :inyiing' sikitityaa nyēē miitē koong'taab ng'eetaabkoomēt ameekas musukyēēt nyēē miitē koong'ta nyeeng'uung'? ⁴² Imuuchē kule nee imwoochi ng'eetaabkoomēt kule, 'Kany ānēmuung' sikitityaa ām koong'ta,' nto kutēē yooto tukul kumiitē :musukyēēt koong'uung' nkityō? Kiblem-bechaantaani! Māchāktōōs inēmu kurook musukyēēt nyoo mii koong'uung' nkityō siikaste kāroomin siinēmchi ng'eetaabkoomēt sikitityaanteet ām koong'nyii.”

/Kiinkētēē chiito ātēbuutēkyii

⁴³ Kimwoochi subak :Yēesu kule, “-Mēēmuuchē :kēētīit nyēē karaam kuyey lokoyeek chēē miyootēch, nto kuyey :kēētīit nyēē miyaat lokoyeek chēē kāroomēch. ⁴⁴ /Kiinkētēē kēētīit lokoyeek chēē yēyē. Māyēyē :kateet mbuuniik āmāyēyē :siikoowēēt lamayeek. ⁴⁵ Yēyē :chiito nyēē karaam tukuuk chēē kāroomēch, nto nyoo miyaat kuyēyē :nyoo tukuuk chēē miyootēch. Kuuyu ng'aleek alak tukul choo isōōtē :chiito, kukwoonēē kuutiinyii.”

*Rubiintēetaab Yēesu nyēbo man
(Mataayo 7:24-27)*

⁴⁶ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Ām nee sukukuuroo :biiko alake kule, ‘Mokoryoontēēt,’ āmāyēyē kuu wōlēē āmāktooy. ⁴⁷ Rubiintēēt nyēbo man ku nyoo kāsē kiyēē āmwooyē ānkuyēyē kuu wōlēē āmāktooy. ⁴⁸ Kerkeey :rubiintonooto āk chii nyēē bālē yēē mächē kutēēkyi kōōto kut wokunyōōr kitaweet nyēē kāsinsinchi kōōto. Yoo keeyiin :āynōōsyēk ānkutwoor keey :bēēko, -mēēmuuchē kōōsimsiimākoy :kōyooto mbo kisich, kuuyu /kikēētēēkyi yēē kiimoot. ⁴⁹ Nteenee rubiintēēt nyēē mābo man ku nyoo kāsē kiyēē āmwooyē, āmāyēyē kuu wōlēē āmāktooy. Kerkeey :nyooto chii nyēē tēēkyinē kōōto yēē ng'āsng'āsēch :teng'eeek. Yoo keeyiin :āynōōsyēk ānkutwoor keey :bēēko, kōōturbuubē kōyooto kule syō!”

7

*Kiikoosēē keey Yēesu :chii nyēē kimā Yuutāyiin
(Mataayo 8:5-13)*

¹ Yu keewaany :Yēesu kwoomchi biiko ng'aleechaa, kuwo ākoo rubiikyii ākoy Kaabernaam. ² Kimii ām bēsyōōsyēchooto :kāāntōōyiintēēt ake nyēbo lukēetaab booryēēt nyēē mēēbērē ki Yuutāyiin. Kiboonto :chiichoo motwooriintēēnyii nyēē kichāmē miisin.

Nto mii yoo, kumnyaan :motwooriintonoo miisin. ³ Yu kakas :kāāntōōyiintonoo /kyoomtooy Yēesu, kōōyookto booyik alak chēbo Yuutayeek bokung'āloolchi Yēesu chokōōsoobchi motwooriintēēnyii.

⁴ Yu kayit :booyichoo yēē kimii :Yēesu, kusaaysaay kule, “Yoo mii :chii nyēē mächē /kēēyēētyēēchi, ku chiichoo, lēyyē, ⁵ kuuyu kichameech acheek Yuutayeek miisin kut kiikutēēkwēēch *kōōtaab saayeet.” ⁶ Kucham :Yēesu kuwēeto keey booyichoo.

Kumānāāyitēē kaab chiichooto, kōōyooku :kāāntōōyiintonoo biiko alak kutōrōōk mbo Yēesu. Kutuuyēē Yēesu kēēltaab too, kumwoochinē kule kālē :kāāntōōyiintonoo, “Mokoryoontēēt, -'meeyiim keey ichōō kanyuu kuuyu mayemaat. ⁷ Nto subak, manaa-muuch :anii nkit ātōrōōkuung', kuuyu māāyēmē ayey kuu nyooto. Nteenee ing'alaal baateey ām yoo imiitē, mākusob :motwooriintēēnyuu. ⁸ /Kēēbāytoō ānkumii :biiko chēē ābāytooy :nkani. Yoo kāāmwoochi biikyuu kuyey kiyēē bēē nto nyēē bēē, kuyēyē. Nto mbo yoo kāāmwoochi motwooriintēēnyuu kuyey kiyēē bēē, kuyēyē. Kunyoo, yoo 'keemwaay buch kule kusob :motwooriintēēnyuu, kusobē.” ⁹ Kiilat :Yēesu miisin yu kakas ng'aleechaa! Kōōrōōtoot biiko chēē kimii yooto ānkulē, “Manaakas bēsyēēt ake ām Yuutayeek tukul chii nyēē ikoosēēnoo keey kuu chiichi.”

¹⁰ Yu keeyeey :bichoo /kikiyooktooy, bokunyōōr motwooriintonoo kimnyoonē kukāākusob.

Kiing'eetee :Yēesu meet lakwataab cheebyoosya nyēē ki musik

¹¹ Yu kāyyēēkunēē kutākyi keey :Yēesu āk rubiikyii *kiriinkēētaab Nayiin ānkirubootē :biiko chēē chaang'.

¹² Yu makuyit oreetaab biiwuutaab kiriinkoonoo, kutuuyēē biiko alak kukālāboonu muustaab wēēro, kuboontoonu keey biiko chēē chaang' chēē kimēēysē. Ki leekwa akeenke baateey nyēbo cheebyoosya nyēē musik. ¹³ Kikāsyi :Yēesu cheebyoosyaanaa kiisayta ānkumwoochi kule, “Cheebyoos, -mateeriir!” ¹⁴ Kuwo :Yēesu ankunam tiirbeet nyoo kimii :muusyoontēēt. Yu kanam, kōōyyoong'iis :bichoo. Yooto, kung'āloolchi :inee muusyoontoonoo kule, “Wēnyoo, ng'eet baa!” ¹⁵ Kumwooyē kuu nyooto, kung'ēētē :wēritkēy areet akeenke ānkōōbuurē ng'wēny ānkōōkoor. Nto mii yoo, kōōmutyi :Yēesu lakwanaa kaamet.

¹⁶ Kimuuyo :biiko tukul miisin choo kimii yooto ānkumwooy kule, “Wōō :Yēyiin, lēyyē! Kāākutook ra *:wōōrkooyoontēēt nyēē wōō ām kwēēnuunyoo. Kāākōōboorwēēch ra :Yēyiin kāāmuukēywēēkyii.”

¹⁷ /Kikyaamtaatee ng'aleechaa kōōrēētaab Yuutayeek kumukuul ākoy mbo kōōrōōsyēk choo ki laatoosyeyyii.

*Kiititiir :Yēesu Yoowaana
(Mataayo 11:2-6)*

¹⁸ Nto mii yoo, kuba :rubiikaab Bātisāniintēēt Yoowaana wōlēē /kikēērātyi Yoowaana ānkubokumwoochi ng'aleek tukul chēē kiikuyeyaan :Yēesu. ¹⁹ Kumwoochi :Yoowaana rubiikyii āyēēng' kule, “Booteebēe Yēesu yoo inee man ku *Kāārārookiintēēt nyoo /kōkēēbērē mākuchō, nto mii :ake nyēē tākēēkānyoonu.”

²⁰⁻²¹ Kuyitē :rubiichooto wōlooto, kimii :Yēesu kōōsoobē biiko chēē kiboonto bōōrwoonik chēē kimakerkeey ānkōōbēbēētooy tāmirmirook chēē miyootēch kung'ēētyēē biiko ānkōōsoobē cheebkoraatiisyeek. Yooto, kumwoochi Yēesu kule, “Kēēyookwēēch :Bātisāniintēēt Yoowaana bokeetebeeniiing' yoo inyiing' man ku Kāārārookiintēēt nyoo /kōkēēbērē mākuchō, nto mii :ake nyēē tākēēkānyoonu.”

²² Kumwoochi :Yēesu kule, “Oyeey ānkubōōmwoochi Yoowaana kiyēē kookas: Kāstooy ra :cheebkoraatiisyeek, bēēsyētē :choo kichunkutootiin, kōōkusobcho :choo kikiikwaam *:makereenik, kāsē ra mbo ng'aleek :choo kikiikumiiinkyo, kōōkung'ēētyēē meet mbo :choo kikiikubēk /ānkōōkyoomchi lōkōōywēk chēē kāroomēch choo imoong'tēē keey Yēyiin.

²³ Kunyi, bōōmwoochi kule ibēruuroot :chii ake tukul nyoo tākōōkoosēēnoo keey.”

*Kiyēē kimwooy :Yēesu kurubta keey Yoowaana
(Mataayo 11:7-11)*

²⁴ Yu kāākubēēchi keey :rubiichoo kiiyooktooy :Yoowaana, kumwoochi :Yēesu biiko kule, “Kyōōbēētii bōōkāsē nee ām kōōr nyēē suurkwēēn? Ara ki tōōywoo nyēē kiimuuchē kōōsooyēn :yoomat yoo kāwus? ²⁵ Ara ki chii nyēē kikiilaach sirooy chēē kāroorānēch? Acha, chēē chāmē leles ānkōōloochē sirooy chēē ālē beesaan chēē chaang' kuminyē kaab bāytooyik. ²⁶ Ara kyōōbēētii bōōkāsē ng'oo nanyuun? Ara ki *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :nyi kibōōnyōōru? Kubooyiit man, kyōōnyōōru wōōrkooyoontēēt nyēē wōō kusiir wōōrkooyoo ake tukul. ²⁷ Inee :nyoo ng'ālōōlēē :Yēyiin ām yoo /kikeesir kule, ‘+Māāyooktē kiiyookiintēēnyuu koonto wokuyēytoowuung' kēēlto.’† ²⁸ !Kāāmwoowook, māmii :chii kōōrooni nyēē wōō kusiir Yoowaana, nteenee wōō :nyoo mātookunoot nyēbo laat ām bāytooyiisyeētaab Yēyiin kusiir inee.”

*Kitay :biiko chēē chaang' Yoowaana āk Yēesu
(Mataayo 11:12-19)*

²⁹ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Biiko chēē chaang' choo kikas kāānēētiisyeētaab Yoowaana ānkōōyēnchi Yēyiin, kubatisan :Yoowaana ākoy mbo choo ki kāāruruukikaab syuuruut. ³⁰ Nteenee kitay *:Farisaayeeek ākoo kāānēētikaab kiruutēk mākuutēkaab Yēyiin āk bātisāniisyeēt.

³¹ Kunyoo, +maakerkeeyee nee biich chēē wuu chu oō, lēyyē? ³² Kerkeey lēēkōōy chēē mii wōlēē chaang' :biich āmāchāmē ng'aleekaab chuut yoo /kēēkuurchinē kule, 'Kakeekuutwaak kurēēruut

āmōōtuum,
kēēlē kēēriiryē,
otay omēēysē.’

³³ Wuu nyooto wōlēē kiyibto :biiko Yoowaana āk anii. Kimoomē :Yoowaana āmit chēbo leles nto kuyyēē tifaayiin. Yooto /kēēmwooy kule, 'Boonto *tāmirmiryēēt nyēē

miyaat.’ ³⁴ Kuchō *:Wēritaab Chii kwoomiisyē ānkuyyēē tifaayiik, yooto omwaay kule, ‘Kimooroong’nyaa, kibōōkityoo ānku choorweetaab kāruruukikaab *syuuruut āk biich choo -/mākiriiku.’ ³⁵ Nteenee biiko choo rubē ng’aleekyuu :chēē inkētē kule ng’oornān :nyooto.”

Baybay :chii miisin yoo /kākēenyōōchi kaat ng’ōōki nyēē wōō

³⁶ Nto mii yoo, kumwoochi :akeenke ām *Farisaayeeek Yēēsu kule bokwoomiis ām kanyii. Kucham :Yēēsu.

³⁷ Yu kēēnkēt :koorkēēt ake nyēbo kiriinkoonooto nyēē ki chēēmurēnyoo kule kimii :Yēēsu kwoomiisyē ām kaab *Fārisooyiintonoo, kuchōōnto mwaayta nyēē kiboong’u nyēē anyiny. ³⁸ Kuyitē kōyooto, kōōyooonyēē Yēēsu komos kuriikyī kērēēnkōōkyii ankuriir. Kitēchi :lōōkik kērēēnkōōkaab Yēēsu kut koonuun. Nto mii yoo, kumasee buutēēk lōōkik choo kitēchinē kērēēnkōōkaab Yēēsu. Kuuyu kimāchē :koorkoonoo kōōboor kule kākooniyit Yēēsu, kuchuuchun kērēēnkōōk ankooyiilee mwaayaa.

³⁹ Yu kakas :Fārisooyiintonoo kibo :kayta kuu nyooto, kumwaayee moo kule, “Nto kātinyē :chiichi kāmūukēywēēk kukwaanee wōlēē mii :Yēyiin, nto kākōōnkēt ng’ōōkistaab koorkooni.” ⁴⁰ Kumwoochi :Yēēsu chiichoo kule, “Simōōni! Mii :kiyēē āmāchē āmwoowuung’.” Kumwooy :Simōōni kule, “Kāānēētiintēēt, imāchē imwoowoo nee?” ⁴¹ Kumwoochinēē :Yēēsu tyoonkōōchēēt kule, “King’eet :chiito ake, kōōbēsēēnchi biiko alak āyēēng’ beesaanik. Kiibēsēēnchi ake chēē chaang’ miisin, nto ake kōōbēsēēnchi chēē ng’eri. ⁴² Nto yu kabiir kibēsēēniisyēchoo tukwaay kuyook beesaanichaa, kunyōōchi kaat :chiichoo kutēērchi bēsēēnoo. Kunyi ātēēbē kule ii, ng’oo ām bichooto tukwaay :nyēē kibaybayiit miisin?” ⁴³ Kukētyi :Simōōni kule, “Ām kāāsōōtēywēēkyuu, nyēē king’erech miisin ku :nyoo kitinyē bēsēēnto nyēē wōō.” Kulēēnchi :Yēēsu, “Keemwaay man!” ⁴⁴ Kuweech key :Yēēsu ankukas koorkoonoo, ānkumwoochi Simōōni kule, “Keekas koorkooni miitē yu? Kākōōwuunēē lōōkikyii kērēēnkōōkyuu ankumasee buutēēkyii. Āyitu kang’uung’, maneemuuch :inyiing’ mbo ikōōnoo bēēko chēē / kākiiwuuntoowunēēnoo tēertit ām kērēēnkōōkyuu. ⁴⁵⁻⁴⁶ Maneemuuch :inyiing’ itoroochaa kuu wōloo /kēētōrōōktooy tāyēēk, nto iyii mētinyuu. Nteenee kākukooniyitoo :koorkooni kut koomuuch kooyiil kērēēnkōōkyuu.

⁴⁷ Kunyoo, chamateet nyēē wōō nyi kākōōboorwoo :koorkooni, kōōbooru kule / kōōkēenyōōchi kaat ng’ōōkisto nyēē wōō. Nto chii nyoo kōtinyē ng’ōōkisto nyēē mining’ /ānkēenyōōchi kaat, mā tyaa :chamateet nyēē ibooru.”

⁴⁸ Kumwoochi :Yēēsu koorkoonoo kule, “Kāānyōōwuung’ kaat ām choolwookātēēng’uung’.”

⁴⁹ Yu kakas :biiko chēē kimii kwoomiisyē ākoo Yēēsu ng’aleechaa, kuteebee key kule, “Ng’oo :chiichi ēē, nyi imuuchē kunyōōchi biiko kaat ām choolwookātēēt?”

⁵⁰ Yooto, kumwoochi :Yēēsu koorkoonoo kule, “Iwēētē kaalyeet. /Kaakiiraraachiing’, kuuyu ’kēēkoosēēnoo keyy.”

8

Chēēbyōōsōōk chēē kiyēētyēēchinootē Yēēsu

¹ Nto mii yoo, kuwēēsyētootēē :Yēēsu kiriinkōōsyēk āk soong’wēk chēē chaang’ āk rubiikyii. Kyoomtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ² Kiboontootē keyy chēēbyōōsōōk alak ām baanaa. Kimii ām chēēbyōōsōōchoo :chēē kikiikōōbēbēētoochi :Yēēsu *tāmirmirook chēē miyootēch ākoo alak chēē kikiikōōsoobchi bōōrwoonik chēē kiboonto. Alak ām chēēbyōōsōōchooto ku Maaryaa nyēbo *kiriinkēētaab

Maktaala, nyoo kikiikōōbēbēētoochi :Yēesu tāmirmirook chēē miyootēch tisab. ³ Nto ake ku Choowaan, cheebyoosyeetaab Kuusa nyoo kiiyyoonkyinē kaab Ērōōtē. Kikēēkuurē ake Susaana āk alak chēē chaang' chēē kiyēētyēēchinootēē Yēesu ākoo rubiikyii tukuukwaa chēē kiboonto.

Makerkeey :teng'eeek

(Mataayo 13:1-9; Māārkō 4:1-9)

⁴ Kikwaanaatee :biiko kiriinkōōsyēk ku chaang' ānkōōruruukyi keey Yēesu. Kumwoochi :Yēesu bichoo tyoonkōōchēēt ake kule, ⁵ “King'eet :kāābātiintēēt ake kuyis nkoonuuk. Kōōsuuchi :alake kēēltaab too. Kootartaar choo :biiko chēē kibēētēē kēēloto ankukwey alak :tāriitēk. ⁶ Kōōsuuchi :alake kitaweet. Kubiityo :choo. Nto mii yoo, kusisyo ānkubēk, kuuyu kitēwērēr :teng'eeek. ⁷ Kōōsuuchi :alake wōlēē miitē :kātook. Yoto kubiityo :kātoochoo ānkōōrēēwoon nkoonuuk kut kumanaayey āmit. ⁸ Kōōsuuchi :alake teng'eeek chēē kāroomēch. Kubiityo :choo nyēē karaam ankuyey āmiik chēē chaang'.” Yu keewaany :Yēesu kurār tyoonkōōchoonoo, kumwooy kule, “Nyoo yēbē yīit, kukas.”

/Kībāng'boonkyinē rubiik nkit ng'aleek

(Mataayo 13:10-17; Māārkō 4:10-12)

⁹ Nto mii yoo, kuteebee :rubiik Yēesu kumwoochi kiyēē ibooru :tyoonkōōchoonoo. ¹⁰ Kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, “/Kookeekweyaak akweek ōnkēt kiyēē iyeelaat kurubta keey :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Nteenee mākukāsēē :biiko chuut alake ng'aleek tukul tyoonkōōchoy. Kuu yoo siraat kule, '+Mōōyēbchinē yīit, āmōōnkētē kiy. +Mōōkāsēē koong', āmōōkāsē kiy.’†

Kirāarchi :Yēesu rubiikyii kiyēē ibooru :tyoonkōōchoonoo bo teng'eeek

(Mataayo 13:18-23; Māārkō 4:13-20)

¹¹ Okany āboorwook tyoonkōōchooni. / Kikiikerkeeyee ng'ālyoontēētaab Yēyiin kēbuswēēchoo. ¹² Kerkeey :biiko alake kēēltaab too. Kāsē ng'ālyoontēētaab Yēyiin, nteenee chōōnii *:Kēniintēēt areet akeenke ankusaree ng'ālyoontoonoo simēēyēnchi / ankiiraraach. ¹³ Kokerkeey :biiko alake yēbo kitaweet. Kāsē ng'ālyoontēēt ankutorooch ām ng'erekweek, nteenee, māchutitooy :ng'ālyoontoonoo mētēwookwaa. Nto yoo kakwa :tyēmuutēk koochuchuy keey. ¹⁴ Kerkeey :biiko alake teng'eeek chēē kibiityēē :kātook. Kāsē ng'ālyoontēēt, nteenee, bēng'tēē tukuukaab kōōrooni, bāytit āk muchastaab tukuuk chēbo leles. Irēēwoonē :tukuuchoo tukul ng'ālyoontēētaab Yēyiin kumayey kiy. ¹⁵ Kerkeey :alake teng'eeek chēē kāroomēch. Kāsē ng'ālyoontēēt ānkukiilchi ām manta āk mooyēēt nyēē lēēl. Yēyiisyēē ng'ālyoontoonoo ām muytaayeet sukuyi keey.”

Kōōnu :Yēesu lēbkēēyyēēt

(Māārkō 4:21-25)

¹⁶ Kitas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii subak kule, “Māmii :chii bēsyēēt ake nyēē tābē taariit ankuwunyeē tēr, nto kurērē. Nteenee /kēētābē taariit /ānkiikoochi yēē tōrōōr sukulēbkēchi biiko choo kwoonii kō, ¹⁷ kuuyu, kiyēē wunyaat, mākutook, nto nyoo iyēēnoot, +/makeeng'aany. ¹⁸ Kunyi, māchē ōyēbchinē yīit ng'aleek ām kēēlto nyēē karaam, kuuyu nyoo yēyiisyēē kiyēē boonto, +/mākēētāsyi ake, nto nyoo māyēyiisyēē, +/mākiinēmunēē mbo kiyēē isōōtē kule boonto.”

8:3 Mat. 27:55, 56; Māārkō 15:40, 41; 16:1; Luuka 23:49, 55-56; 24:10; Yoowa. 19:25; Yēyuut. 1:14 † **8:10** Isaaya 6:9
8:10 Māārkō 4:12 **8:14** 1Tēm. 6:9-10 **8:16** Mat. 5:15; Luuka 11:33 **8:17** Mat. 10:26; Luuka 12:2 **8:18**
 Mat. 25:29; Luuka 19:26

*Ng'oo :nyēē tuubchēē Yēēsu nyēbo man?
(Mataayo 12:46-50; Māārko 3:31-35)*

¹⁹ Nto mii bēsyēēt ake, kumii :Yēēsu kwoomchinē biiko lōkōōywēk, kuyit :kaamet ākoo mbo ng'eetaabkaamet. Nteenee kimēēmuuchē kut kuba kō wōloo kimii :Yēēsu kuuyu kikiikiich keey :biiko miisin. ²⁰ Yooto, /kēēmwoochi Yēēsu kule, “Mii :koomēt āk mbo ng'eetaabkoomēt kukuuriing' ām saang' kumāchē kukasing'.” ²¹ Kukētyi :Yēēsu bichoo kule, “Chii ake tukul nyoo kāsē ng'ālyoontēētaab Yēyiin ankuyey kuu wōloo māktooy :Yēyiin nyēē moomo nto ku ng'eetaabiya.”

*Kiyey :Yēēsu kuteeman :wusōōnēēt āk bēēko
(Mataayo 8:23-27; Māārko 4:35-41)*

²² Nto mii bēsyēēt ake, kulaany :Yēēsu ākoo rubiikyii mwēēnkēēt ānkumwoochi rubiik kutākyi mwēēnkēēt biitēēt nyiin ake. ²³ Kumii kwooytōōs, kunam Yēēsu :rwoonik. Kutākumii rwoo, kuchō :wusōōnēēt nyēē nyikiis ānkuwus bēēko kusyōōlchi mwēēng' kut kimii :mwēēnkēēt wokuling'tooy. ²⁴ Yu kakas :rubiik kuu nyooto, kuba yēē kimii :Yēēsu ankoong'eet kule, “Mokoryoontēēt, Mokoryoontēēt, ing'eet! Ntēē kākēēbēku!” Kung'eet :Yēēsu ānkōōburyoong'to wusōōnēēt āk bēēko. Kuteeman :wusōōnēēt āk bēēko areet akeenke.

²⁵ Yooto, kumwoochi :Yēēsu rubiikyii kule, “-Mōōkoosēēnoo keey?” Kinam kuut rubiik ānkumuuyo miisin ankuteebee keey kule, “Chii nee :chiito nyi iburyoong'tooy mbo wusōōnēēt āk bēēko ānkukāsyinē?”

*Kiisoob :Yēēsu chii nyēbo tāmirmiroy chēē miyootēch
(Mataayo 8:28-34; Māārko 5:1-20)*

²⁶ Kuyit :Yēēsu biitēēt nyiin ake nyēbo yēēmēētaab Kataara,* ²⁷ Yu kāloong'unēē :Yēēsu mwēēng', kuchō :chiito ake nyēē kimii kibchuraat nyēē kikiikooyiimaan *:tāmirmirook chēē miyootēch ām bēsyōōs chēē chaang'. Kiminyootē :chiichoo kochonkoos chēē / kikēēmuchinē biiko. ²⁸ Yu kayit yēē kimii :Yēēsu, kōōnchō ānkōōryookyi keey ng'wēny, ānkubōloobōl kule, “Imāchēēnoo nee oō, Yēēsu Lakwataab Yēyiin nyoo Iyweyaat? Āsooyiing' kule -'meenyaliilaa.” ²⁹ Kimwooyē :chiichoo kuu nyooto, kuuyu kimii :Yēēsu kōōbēbēētooy tāmirmirook chēē miyootēch choo kikiikooyiimset. /Kikiikeeratee chiichoo nyōrōōrōōnik ākoo tiinkēēnik kule simām wēy, nteenee king'ētyēē tukul ankusoor suurk-wēēn.

³⁰ Kuteebee :Yēēsu chiichooto kule, “/Kēēkuurēēniing' ng'oo?” Kumwooy kule, “/Kēēkuurēēnoo 'Lukēēt.’ ” Kimwooy kuu nyooto, kuuyu kiboonto lukēētaab tāmirmirook chēē miyootēch. ³¹ Kisaaysaay :tāmirmiroochoo Yēēsu kumakwet icheek kuba wōlēē +mābokunyāliil kibchuulyo.

³² Kimii :ākwootiit nyēbo tōōrōōk yēbo lekemeet ake nyēē kilēēkitēē yooto. Kusoosom :tāmirmiroochoo Yēēsu kuchāmchi icheek bokōōwut tōōrōōchoo. Kuchāmchi :Yēēsu. ³³ Kuchuwunee :tāmirmiroochoo chiichoo ānkōōwut tōōrōōchoo. Yooto, kōōtiiriis :tōōrōōchoo kōōtuultēē keey lekem ānkubokutōōrchi keey tōōliil kuliny :bēēko ānkubēk! ³⁴ Kukāsē :biiko chēē kiriibē tōōrōōchoo kuu nyooto, kumwēy ānkubokwaamtaat kiyēē kiyeyakay ām rōōrōōkiisyēk tukul āk kiriing'.

³⁵ Kuba :biiko yooto bokukas kiyēē kaakuyeyakay. Kuyitē, kunyōōru chiichoo kikiikooyiimset :tāmirmirook chēē miyootēch kukaakukaramiit ankoolaakaat ānkumii kēēbuurto keey Yēēsu. Kimuuyo :bichoo miisin yu kakas kiyēē kiyeyakay.

³⁶ /Kēērārchi bichoo wōlēē /kākiisoobto chiichoo. ³⁷ Yu kakas :bichoo kuu nyooto, kumwoochi Yēēsu kung'eetee saang'aata, kuuyu kikiikumuuuyo miisin. Kung'eet :Yēēsu ākoo rubiikyii kumāchē kooyeey biitēēt nyoo kākwoonēē. ³⁸ Nto baanta nyoo kāng'ētyo, kusaaysaay :chiichoo /kākiisoobē kule kubeeta keey tukul. Nteenee kimwoochi :Yēēsu

8:21 Luuka 11:28   **8:24** Tyēēn. 89:9   **8:25** Mat. 14:31   * **8:26** Mwooyē :siruutēk alake kule, 'Kerkeesa' nto 'Keraasa'.   **8:28** Māārko 3:11

kule, ³⁹ “Iwē kang'uung' ankuweemwaayte kiyēē kāākuyēwuung' :Yēyiin.” Nto mii yoo, kung'eētyo ankuba. Kiwo :chiichoo ankuwokwaamtaat ng'aleechaa ām wōlooto tukul.

*Sobē :chii nyoo ikoosēē keey Yēesu
(Mataayo 9:18-26; Māarkō 5:21-43)*

⁴⁰ Yu kayit :Yēesu ākoo rubiikyii biitooonoto kibēētii, kutorooch :biiko chēē kimii kukānyiiisye. ⁴¹⁻⁴² Kimii :chiito ake yooto nyēē /kikēēkuurēē Chāyirō nyēē ki kāāntōōyiintēētaab *kōōtaab saayeet. Kiboonto :boontoonoo chēēbnyii nyēbo kēnyiiisye k taman āk āyēēng'. Ki lakwanyii :nyooto baateey. Kimnyaanaat :lakwanaa nyēē kikiikukasakay miisin. Kikutunyēē :boontoonoo taayeetaab Yēesu ānkuriirchi kuwēeto keey kanyii. Kucham :Yēesu.

Kikiikiichaata :biiko Yēesu miisin yooto kubēētii. ⁴³ Kimii :nkinee koorkēēt ake baanaa nyēē kikiikumnyaan ām kēnyiiisye k taman āk āyēēng' kusāyē :korotiik. Kikiikōōbootyi tukuukyii tukul cheebsaakitiisye k āmāsobē. ⁴⁴ Kuchōōnēē :koorkoonoo lēt ānkutiiny *maaseekaab kotootyēētaab sireetaab Yēesu. Yu kātiiny maaseechaa, kōōyyoong' iis :korotiik!

⁴⁵ Yooto kumwooy :Yēesu kule, “Ng'oo nyi kāākutiinyo?” Kutuuch keey :chii ake tukul. Kumwoochi :Bētērō Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, ikāsē oob kule keekiich keey :biiko ām yēē imiitē?” ⁴⁶ Kukētyi :Yēesu kule, “Ānkētē man kule kāākutiinyo :chii, kuuyu kāākuyēyiis :kāāmuukēywēkyuu.”

⁴⁷ Yu kakas :koorkoonoo kule kāākōōnkēt :Yēesu kiyēē kaakuyeyakay, kumuy kut kubōōtānē. Kuwo ānkukutunyēē taayeetaab Yēesu ānkumwoochi kiyēē keesach suku-tiiny siraanaa āk wōlēē kāsobto areet akeenke. ⁴⁸ Kumwoochi :Yēesu kule, “Kuuyu 'kēēkoosēēnoo keey ii, chēē, 'kēēsob. Kunyoo, iwēētē bāybooyyēt.”

⁴⁹ Kutākumii :Yēesu kung'ālōolē, kuyitu :chiito ake nyēē kichōōnēē kaab Chāyirō ānkumwoochi Chāyirō kule, “Boontēēt, -mateeyiim kāānēētiintēēt, ntēē kaakung'et :lak-wang'uung'!” ⁵⁰ Kisiil yiit Yēesu :ng'aleechaa. Yooto, kumwoochi kwaaniitaab lakwanaa kule, “-Mēēmuy, nteenee ikaaseena keey baateey. Mākusob :leekweet.”

⁵¹ Yu kabokuyit :icheek tukul kaab Chāyirō, kumwooy :Yēesu kule, “-Mēēwut :chii ake tukul kōyi mii :lakwani. Amāchē baateey Bētērō, Yoowaana, Yāākōbō āk sikiikaab leekweet.” ⁵² Ki chaang' :biiko kayaata chēē kiriirtōōs ānkōōnchōōytōōs. Kumwoochi :Yēesu bichooto kule, “-Mātōōriiryē! Manaame :lakwani nteenee mii kāruchi keey.”

⁵³ Kiroorchi :bichoo Yēesu kuuyu kiinkētē :icheek kule kaakume man :leekweet. ⁵⁴ Kuwo :Yēesu yēē kimii :lakwanaa ankunam āwut ānkukuur kule, “Chēēmining', ing'eet!” ⁵⁵ Yooto bakeenke kusob :chēēboo. Kung'eet kōōyyo. Kumwaayta :Yēesu /keebay lakwanaa. ⁵⁶ Kiilat :kwaan āk kaamet. Nteenee kiichiich :Yēesu icheek kumāmwoochi chii ake tukul kiyēē kaakuyeyakay.

9

*Kiiyookto :Yēesu rubiikyii taman āk āyēēng'
(Mataayo 10:5-15; Māarkō 6:7-13)*

¹ Nto mii bēsyēēt ake, kukuur :Yēesu rubiikyii taman āk āyēēng' ānkumwoochi kule, “Kāākōōnook kāāmuukēywēēk chēē obēbēētēē *tāmirmirook tukul chēē miy-ootēch ānkōōsoob biiko chēē mnyoontōōs. ² Kunyoo, boo-amaate lōkōōywēkaab Bāytooyiisyeētaab Yēyiin ānkōōsoobootē biiko.”

³ Kumanaaba :rubiichoo, kōō-āmiisēē :Yēesu ng'aleechu kule, “-Moonamaate kiy ake tukul ām baani. Manam :chii kirōk, lool, āmnyoo, beesaan nto ku sira. ⁴ Yoo kōōruutoochi

kayta ake, ōbuur yooto kut ōng'eētyēē saang'aa. ⁵ Nto yoo kooyit saang'ta ake, amatoroochaak :biikaab saang'aa, olelekte tēertit ām kwēyōōnikwook ānkōōbēēchi keey kōōboor kule tākōōbuurto ng'ōōkisng'waa.”

⁶ Yu keewaany :Yēesu kōō-āmiisēē rubiikyii ng'aleechara, kubeesyetaatee soong'wēkaab kōōroonooto kwoomtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch ānkōōsoobootē biiko chēē mnyoon-tōōs.

*Kyaam mēt :Ērōōtē kule ki ng'oo Yēesu?
(Mataayo 14:1-2; Māārko 6:14-16)*

⁷ Kiyityi Bāytooyiintēēt *Ērōōtē :ng'aleek chēē kimii :Yēesu kuyēyē. Kimwooyē :biiko alake kule ki Bātisāniintēēt Yoowaana :Yēesu nyēē kaakung'eetee meet. ⁸ Kimwooyē :alake kule *Eliiya :nyoo, nto alak, kumwooyē kule, “Wōōrkooyontēēt ake :nyoo nyēē wuu *wōōrkooyik choo kibo kēny nyēē kāākōōyēēw.”

⁹ Kumwooy :Ērōōtē kule, “Ntēē kyāābērē kyaachwente mētitaab Yoowaana. So, ng'oo :ake subak nyi mii kuyēyē ng'aleechu tukul?” Kiboty :tonkoy. Yooto, kumach kule kōōnkēt chiichooto.

*Kibay :Yēesu biiko chēē kikēēytēē kisyēērōōk muut
(Mataayo 14:13-21; Māārko 6:30-44; Yoowaana 6:1-13)*

¹⁰ Yu kēēyēēw :lēbkēēyichoo /kikiyooktooy, kumwoochi Yēesu kiyēē kibokuyey.

Kung'eet :Yēesu ākoo rubiikyii kumāchē kuba yēē kimālēēkitēē :chii ake tukul. Kibeetee mwēēnkēēt kutākyi keey *kiriinkēētaab Beetsaayta.

¹¹ Yu kēēnkēt :biiko kule kāākuwo :Yēesu, kurub inee koosaab sakaramteetaab tōōliilēēt. Yu kayit :Yēesu sakaramteet, kooneet bichooto kiyēē rubtooy keey āk Bāytooyiisyēētaab Yēyiin ānkōōsoob choo kimāchē /kiisob.

¹² Kumii :kōōrēēt wokwiimēnē, kubēēchi :rubiik ānkumwoochi kule, “Mwoochi bichu bokucheeng'aat kiyēē kaam āk wōlēē mākuruyoo kwēēmowuuni ām soong'wēchu lēēkitēē yuutēyu. Kuuyu, māmii kiyēē imuuchē kwaam ām suurkwēēnooni.” ¹³ Kukētyi :Yēesu rubiichoo kule, “Ōkoochi :akweek kiyēē kaam.” Kumwooy :rubiik kule, “Imiitē imwooyē nee? Ntēē kēēboontē mukaatiinek muut āk *burburiinēk āyēēng' baateey. Māyēmē :choo /keebayee bichu. Kyoolēē nee āmit chēē sukuyem biich chēē tēē chu?” ¹⁴ Ki chaang' :bichooto miisin nyēē kikēēytēē kisyēērōōk muut. Kumwoochi :Yēesu kule, “Ōtet kōōbuurootēē konom.” ¹⁵ Kutet :rubiik biiko kōōbuuroot kuu nyooto. ¹⁶ Kunam :Yēesu mukaatiinechara āk burburiinēchoo, kukas barak ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy. Nto yityo, kubcheyaabchey mukaatiinek ākoo burburiinēk ānkōōkoochi rubiik kubchēchinoot bichoo. ¹⁷ Kyoomiis :biiko kut kubiyong'iis. /Kikiiruruuch āmiik chēē king'et koonyiit kērēbōōsyēk taman āk āyēēng'.

*King'oonkyi :Yēyiin Bētērō kule ki ng'oo :Yēesu
(Mataayo 16:13-20; Māārko 8:27-31)*

¹⁸ Kimii :yēē kisaay :Yēesu kuboonto keey ākoo rubiikyii nkit. Nto mii yoo, kuteebee rubiik kule, “Mwooyē :biiko kule anii ku ng'oo?” ¹⁹ Kukētyi :rubiik kule, “Mwooyē :biiko alake kule inying' Bātisāniintēēt Yoowaana nto *Eliiya. Nto alak kumwooyē kule inying' akeenke ām *wōōrkooyik choo kikiikubēk nyēē kaakung'eetee meet.”

²⁰ Kulēēnchi :Yēesu rubiik, “Nto akweek ōbērē anii ku ng'oo?” Kulēēnchi :Bētērō, “Inying' ku *Kāārārookiintēēt nyēē kāākōōyookwēēch :Yēyiin.” ²¹ Yu kāmwooy :Bētērō kuu nyooto, kōōkiimchi :Yēesu icheek masimkumwaaytaat ng'aleechara. ²² Kumwoochi subak kule, “Ākoy kubuntēē *Wēritaab Chii nyāliluutēk chēē chaang'. Makutay :booyik, mbo

*kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo kāānēētikaab kiruutēk. Nto subak +/makeebakach nto miitē bēsyēētaab sōmōk /kiing'eetee meet.”

*Wuuyinto nyēē buntēē :rubiintēētaab Yēēsu
(Mataayo 16:24-28; Māārko 8:34—9:1)*

²³ Kutas taay :Yēēsu kumwoochi rubiichoo āk biiko chēē kimii yooto kule, “Chii ake tukul nyoo mächē kurub ng'aleekyuu, kutay kiyēē mächē :mooyēēnyii āmānyōkōriitu meet* ākookoy. Yoo kaakucham kuyey kuu nyooto, kuruba. ²⁴ Nyoo kāyēētyi keey soboontaab kōōrooni, mākōōboot soboonnyii bo kibchuulyo. Nto nyoo kēēkooyto soboonnyii ām kōōrooni kubo anii, mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo. ²⁵ Kāroomnyo nee nyēē nyōōru :chii yoo kēētukuulchi keey tukuuk tukul ām kōōrēēt ānkōōboot soboonnyii bo kibchuulyo?”

²⁶ Kimwoochi subak :Yēēsu biiko kule, “Chii ake tukul nyoo kataya āk ng'aleekyuu, +maatay :nkanii, *Wēritaab Chii, bēsyoonoo āchōōnii ām lēbkēēyyēēnyuu āk nyēbo Baaba ākoo nyēbo malayikaanikyii. ²⁷ !Kāāmwoowook, mii :biiko alake yu chēē mābēku kumanaakas Bāytooyiisyēētaab Yēyiin.”

*Kiweek :eertaab Yēēsu
(Mataayo 17:1-8; Māārko 9:2-8)*

²⁸ Nto yu kābēk :bēsyōōsyēk chēē mächē kuyitē sisiit kukāmwooy :Yēēsu ng'aleechaa, kukuur rubiikyii sōmōk: Bētērō, Yoowaana ākoo Yāākōbō. Kuwēēto keey rubiichoo ākoy tulwēēt ake barak wokusaay. ²⁹ Kumii :Yēēsu kusoooyē, kuweek :eernyii koolekecheech miisin. Kuwēēkiis :nkicheek sirook chēē kiiloochē kuleelakiitu kule mang'!

³⁰⁻³¹ Kutook *Muusa ākoo *Eliiya ām lēbkēēyyēētaab Yēyiin ankung'alaal :tukwaay āk Yēēsu. King'āloolē ruutoonyii nyēē kimii wokuyityiintōōs ām Yēērusālēēm.

³² Yu king'āloolē :Yēēsu ākoo mbo Muusa, kikiikunam :rwoonik Bētērō āk rubiik chuut āyēēng'. Nto bēre kukās, kukas Yēēsu kukeelaambuuch :lēbkēēyyēēt ānkiboonto keey mbo Muusa. ³³ Yu keeteryeech :Muusa ākoo Eliiya ng'aleekwaa kumächē kuba, kumwoochi :Bētērō Yēēsu kule, “Mokoryoontēēt, karaam yu kēēmiitē yu. Kany keeyte kēryōōsyēk sōmōk, nyeeng'uung', nyēbo Muusa ākoo nyēbo Eliiya.” Kimēēnkēt :Bētērō kiyēē kimwooyē.

³⁴ Kutākumii :Bētērō kung'āloolē, koolaambuuch nkicheek :boolteet. Kimuuyo :icheek miisin. ³⁵ Yooto, kuchōōnēē :kuutiit booltaanaa nyēē mwooyē kule, “Lakwanyuu :nyi nyēē āchāmē.† Kunyoo, ōkāsyi kiyēē mwooyē.”

³⁶ Yu bēku :ng'aleechaa, ki Yēēsu nkit āk rubiichoo chēē kimii yooto. Kisiista :rubiichoo ng'aleechaa kiyēyāktōōs nyēē mānāātwekyi chii ake tukul ākoy bēsyēēt ake.

*Imuuchāktōōs :kiy ake tukul ām chii nyoo ikoosē keey Yēyiin
(Mataayo 17:14-18; Māārko 9:14-27)*

³⁷ Yu kāyyēēkunēē, kukāākurekunēē :Yēēsu ākoo rubiichoo ki sōmōk lekem, kutōrōōk :biiko chēē chaang'.

³⁸ Kooteeyee keey :chiito ake ām kwēēnuutaab bichooto kule, “Kāānēētiintēēt, mii yu :wērinyuu anku lakwanyuu nyooto baateey. ³⁹ Tēryēkyinē *:tāmirmiryēēt nyēē miyaat kwaak. Yoo kātēryēkyi, kōōnchōōyē, kōōsōrsēētē ānkukābusē. Ryooksētē nyēē miyaat āmāwuntooy areet akeenke. ⁴⁰ !Kwāātēēchi rubiikuuk kōōbēbēētoochi tāmirmiryoonoo, nteenee maneemuuch.”

9:22 Luuka 17:25; 24:6-7 * **9:23** Yoo /kākēēwēēkyiin yuutēyu ng'ālyoo āk ng'ālyoo kumwooyē kule 'ankunam murtooywoontēēnyii'. Ām bēsyōōsyēchooto, ki yoo kanamaat :chiito murtooywoontēēt kōōbooru kule miitē /bokēēbākāchē.

9:23 1Bēt. 2:21 **9:24** Mat. 10:38-39; Luuka 14:27 **9:26** Luuka 12:9; 2Tēm. 1:8; 2:12 **9:29** Luuka 5:16

9:30-31 Luuka 24:25-27, 44-46; Yēyuut. 26:22-23 **9:32** Yoowa. 1:14 † **9:35** Mwooyē :siruutēk alake kule 'nyēē kyaakwey'. **9:35** Kiruu. 18:15; Isa. 42:1; Mat. 3:17; 12:18; Māārko 1:11; Luuka 3:22 **9:36** 2Bēt. 1:16-18 **9:36** Luuka 9:21

⁴¹ Yooto, kumwooy :Yēesu kule, “Kunuurēch sōō, :biiko alake nyēē tyaa. Nto yu manookaaseenaa keey! +Māābuurtook ānkāāmuytoohook ākoy āyu?” Yooto, kumwoochi kwaaniitaab wēerooto kule, “Imutu baa wēerooto.”

⁴² Kumii /kiimutu wēeriit, kutēryēkyi :tāmirmiryoonoo ānkōōsōrsēēt. Kōōbēbēēto :Yēesu tāmirmiryoonoo miyaat kung'eetee wēeroo. Yooto, kusob :wēeroo bakeenke /ānkēēkētyi kwaan.

⁴³ Kiilat :biiko tukul choo kimii yooto, yu kakas wōlēē kiwuu :kāāmuukēywēēkaab Yēyiin.

*King'alaalee :Yēesu subak meenyii āk ng'eeteetaab meet
(Mataayo 17:22-23; Māārko 9:30-32)*

Kumii :biiko tākōōlātē tukuuk chēē kiikuyeyaan :Yēesu, kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, ⁴⁴ “Āmāchē ōyēbchi yiit kiyēē āmiitē wāāmwoowook ānkōōnāmtooy mēt. Mii /bokiiyokoochinē *Wēritaab Chii āwunnyēkaab biikaab kōōrooni.” ⁴⁵ Mānēēnkēt :rubiik kiyēē kimii kumwooyē :Yēesu. Kiiyeelaat, nteenee kinyōkōriitu kuteebēe Yēesu.

Ng'oo :nyēē wōō?

(Mataayo 18:1-5; Māārko 9:33-37)

⁴⁶ Kutoow :rubiik kumooyo wōōyinto. ⁴⁷ Nteenee kōōnkēt :Yēesu kiyēē kimii kumooytōōs :icheek. Yooto, kōōyyoong'tēē leekweet ake yēē kimii :inee ānkumwoochi rubiikyii kule, ⁴⁸ “Chii ake tukul nyoo kataach leekwa kuuyu nyeenyuu :lakwanaa, kaakutaacha anii. Nto yoo kataacha, kaakutaach Yēyiin nyoo kiiyookwoo. Wuu nyooto, nyoo yibē keey ng'wēny ām akweek, ku nyooto :nyēē wōō.”

Nyoo mākwiilook ku nyēēng'woong'

(Māārko 9:38-40)

⁴⁹ Kimwoochi :Yoowaana Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, kimii :chiito ake nyēē kikeekas kōōbēbēētooy *tāmirmirook chēē miyootēch kuyēyisyyēē kaayneeng'uung'. Yooto, keeyee-tee chiichoo kuyey kuu nyooto, kuuyu kimā rubiintēēng'uung' ake.” ⁵⁰ Kukētyi :Yēesu kule, “-Mooyeetee, kuuyu chii nyoo mākwiilook ku nyēēng'woong'.”

Mēērook /kēēyookunēē miyootyēēt ake, ake

⁵¹ Yu kikiikuriiky Yēesu :bēsyōōsyēkyii chēē +/mākēēyibēē kuwo kibkōōnkōy, kuwo ākoo rubiikyii nyēē kaakurat moo kutākyinē keey Yēerusālēēm.

⁵² Kumii kwiimēnē :kōōrēēt kikiikuriich :Yēesu ākoo rubiichoo saang'ta ake ām kōōrēētaab *Samaaryaa. Kōōyookto biiko alak kuba ākoy saang'aa bokukāsyi bārooyinto wōlēē sukōōmuunyēē. ⁵³ Nto yu kayit :bichoo wōlooto, kutay :biikaab saang'aata kutorooch, kuuyu kimii kuwēētii *Kōōtaab Yēyiin ām Yēerusālēēm.

⁵⁴ Yu kāmwooy :bichoo /kākiiyooktooy kule kātāyis :biikaab saang'aa, kumwoochi :Yāākōbō ākoo Yoowaana Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, +makeeyeyee nee bichoo ēē? Ara kēēmwoochi Yēyiin kutōōrchi iileet kōōmukuus ēē, nto nee?” ⁵⁵ Kuweech keey :Yēesu ānkōōburyoong'to rubiichoo āyēēng'. ⁵⁶ Nto mii yoo, kutākyi keey saang'ta ake.

Wuuy :kēēltaab Yēesu

(Mataayo 8:19-22)

⁵⁷ Nto mii bēsyēēt ake, kumii kēēltaab too kubēētii, kumwoochi :chiito ake Yēesu kule, “Ārubiing' :anii ānkoo 'kēēwē ānō!” ⁵⁸ Kukētyi :Yēesu chiichoo kule, “Boonto kimōkōyiniēk wōlēē minyē ānkuboono nkicheek :tāriitēk wōlēē minyē, nteenee māboonto *Wēritaab Chii wōlēē imuunyēē.”

⁵⁹ Kukuur :Yēesu chiito ake chokuyēk rubiintēēnyii ake, nteenee kumwoochi :chiichoo Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, kany kut amuy baaba, nto ārubiing'.” ⁶⁰ Kukētyi :Yēesu

chiichoo kule, “Ikany kumuy keey :muuswēk ankiirubwaa, nteenee ichōō :inyiing' chee-
amtaate lōkōōywēkaab Bāytooyiisyēētaab Yēyiin.”

⁶¹ Kumwoochi :nkinee chiito ake subak Yēesu kule, “Āwēy, Mokoryoontēēt, āmiitē
:nkanii āchōōnii, nteenee kany kurook wāā-āmiis biiko ām kaa.” ⁶² Kukētyi :Yēesu nyoo
kule, “Chii nyoo tēbēnē mōkōōnkē ānkukusē lēt, kumānyoolchinē Bāytooyiisyēētaab Yēyiin.”

10

Kiiyookto :Yēesu rubiikyii alak tāmānwookik tisab

¹ Nto mii yoo, kukwey :Mokoryoontēēt Yēesu rubiik alak chēē kiyitē tāmānwookik
tisab* kumāchē kōōyookto simkoonto. Kimāchē kule kubeetaatee āyēēng' āyēēng' ākoy
kiriinkōōsyēk āk soong'wēk tukul chēē kikiikuchōb :inee kuruutoochi lētuunoo.

² Kumānāāng'ēētyo :rubiik, kōō-āmiisēē :Yēesu ng'aleechu, “Wōō :kēsiisyēēt, nteenee
ng'ēri :kēsiik. Kunyoo, osoom kutās :chiitaab yiisyēēt biiko alak.

³ Ōnkēt kule okerkeeye kēēchiir chēē iwēērē suuyiik kwēēn. ⁴ Manam :chii beesyaa nto
lool nto mbo kwēyōōnik alak, amookaayaate keey ām kēēltaab too.

⁵ Yoo kōōwut kayta ake tukul, ōmwoochi biikaab kayaata kule, ‘Ōnyōōru bērruto!’ ⁶ Yoo
yēmāktōōs kunyōōr :bichoo bērruroo, mākunyōōr. Nto yoo māyēmāktōōs, mākōōyēēchook
:bērruroo.

⁷⁻⁸ Nto yoo kōōwut saang'ta ake /ankeetoroochaak ām kayta ake, -mōōlumootēē koorin
chēē chaang'. Ō-āmē ānkōōyyēē kiyēē kākōōnook :biikaab kayaata kuuyu yēmē :chii nyoo
kāākubirto nkuruukyii /kiikoochi kiy. ⁹ Ōsoob chēē mnyoontōōs ānkōōmwoochinē biiko
kule, ‘Kāākuyityook :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin.’

¹⁰ Nteenee yoo katay :biikaab *kiriinkēēt ake kutoroochaak, ōng'ēētyē ānkōōbēēchi
keey. Ōmwoochi biikaab kiriinkoonoo kule, ¹¹ ‘Kiibuukwook tēertitaab kiriinkēēng'woong'
nyi mii kērēenkōōkyoo sōōsōōtēē keey, nteenee māchāktōōs ōnkētē kule kaakuriik
:Bāytooyiisyēētaab Yēyiin.’ ¹² !Kāāmwoowook, +/mākiing'woonchi biikaab kiriinkoonoto
miisin kusiir mbo ng'wooninto nyēē mākunyōōr :biikaab *kiriinkēētaab Sōtōm ām
bēsyoonoo itilchinē :Yēyiin ng'aleek biiko ām kōōrēēt.”

Ng'wooninto nyēē mākunyōōr :kiriinkōōsyēk choo kitay Yēesu (Mataayo 11:20-24)

¹³ Kutas taay :Yēesu kumwooy kule, “Kiriinkōōsyēkaab Koorasiin ākoo Beetsaayta,
wuusyō! Tyaa sōō, :ng'wooninto nyēē mii kukānyoonwook akweek choo kyāāyēwook
ng'al chēbo kwōng'uut. Nto ki biikaab Tiirō nto ku chēbo Sitōōn :chēē /kikēēyēchinē
ng'aleechaa bo kwōng'uut, nto kiikōōbuurēē aryaanteet ankoolaach sirook chēē ibooru
kule kookuweek ām miyootyēēt nyēē kōboonto. ¹⁴ Lēyyē, mākunyōōr :biikwook
ng'wooninto nyēē siirē nyoo mākunyōōr :biikaab Tiirō ākoo Sitōōn bēsyoonoo itilchinē
:Yēyiin biiko ng'al ām kōōrēēt. ¹⁵ Nto akweek biikaab Kaabernaam ii, ōbērē +moobe
:nkakweek kibkōōnkōy ēē? Acha, +moobe ng'wēny!

¹⁶ Chii ake tukul nyoo kākāswook kukāākukāswoo. Nto nyoo katayaak, kukaakutaya.
Nto nyoo kaakutaya, kukaakutay Yēyiin nyoo kiiyookwoo.”

Kiyēē māchāktōōs koong'ereech rubiik

¹⁷ Nto yu kābokōōyēēw :rubiichoo ki tāmānwookik tisab, kumwoochi Yēesu ām
ng'erekweek kule, “Mokoryoontēēt! Kāswēēch ra :tāmirmirook chēē miyootēch, yoo

9:60 Mat. 8:21-22   **9:62** Filib. 3:13   * **10:1** Tāsyinē :siruutēk alake ng'aleechu ‘āk āyēēng’.   **10:2** Mat. 9:37-38
10:3 Mat. 10:16   **10:4** 2Bāy. 4:29; Luuka 22:35   **10:6** Luuka 2:14   **10:7-8** 1Kōōr. 9:6-14; 1Tēm. 5:18   **10:11**
Yēyuut. 13:51   **10:12** Luuka 9:1-6   **10:12** Toowu. 19:24-28; Mat. 10:15   **10:14** Isa. 23:1-16   **10:15** Isa.
14:13-15   **10:16** Mat. 10:40

kāākēyēyiisyēē kaayneeng'uung'." ¹⁸ Kukētyi :Yēesu kule, "Man sinee kāswook. Kwaakas /kēewunuku Syeetaani kōōsuuwunēē barak kuu iilat nyēē kārārāk.

¹⁹ Kāākōonook kāāmuukēywēēk chēē ootoorēē ēēēēnōōk āk kēnyēiisyēk ānkōōsyēēntēē kāāmuukēywēēk tukul chēbo Syeetaani. ²⁰ ! Kāāmwoowook, -mōōng'ērēēkiisyē kule kāswook :tāmirmirook chēē miyootēch, nteenee ōng'ērēēkiisyē, kuuyu sirootiin :kooyōōkwōōk ām Kaab Yēyiin."

*Ibēruurootiin :choo kōōkōōnkēt wōlēē wuu :Yēyiin
(Mataayo 11:25-27; 13:16-17)*

²¹ Yooto kōōnyītyi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin Yēesu ng'erekweek. Kusilto Yēyiin kumwooyē kule, "Āchāmtiing' inyiing' Baaba Yēyiin, nyoo ibāwu barak āk ng'wēny, kuuyu 'kwēēboorchī biiko choo yibē keey ng'wēny kiyēē iwunyēē biiko choo isōōtē kule inkētē chēē chaang' ākung'oomēch. Kōōnkōy, Baaba, kuuyu wuu nyooto :wōlēē imāktooy :inyiing'. ²² Kikōōnoo :Baaba kiy ake tukul nyēē āboontē. Baaba nkit :nyēē inkētē wōlēē wuu :lakwanyii, āmēēbērē mii subak :chii nyēē inkētē wōlēē wuu :Baaba, nteenee anii nkit ākoo biiko choo kyaakwey āboorchī :chēē inkētē."

²³ Nto mii yoo, kuwēēkyi keey :Yēesu rubiikyii ānkulēēnchi, "Ōbēruurootiin ām wōlēē mii :Yēyiin ām kiyēē kookas! ²⁴ ! Kāāmwoowook, kiikukanyaan * :wōōrkooyikaab Yēyiin chēē chaang' āk bāytooyik kule nto kas ānkuyēbchi yit kiyēē ōmiitē :akweek ōkāsē ānkōōyēbchinē yit amanaakas."

Chiitaab Samaaryaa nyēē kilēēl :moo

²⁵ Nto mii yoo, chokutyem Yēesu :kāānēētiintēēt ake nyēbo kiruutēk. Kiteebē kule, "Kāānēētiintēēt, māchāktōōs ayey nee sāānyōōru *soboontaab kibchuulyo?" ²⁶ Kukētyi :Yēesu kule, "Mwooyē nee :kiruutēkaab Yēyiin choo kikōōnu * :Muusa?" ²⁷ Kukētyi :chiichoo kule, "Mwooyē kule icham Mokoryoontēēt Yēyiintēēng'uung' ām mooyēēt akeenke, soboonng'uung' tukul, nkuruukuuk tukul āk kāāsōōtēywēēkuuk tukul. † Māchāktōōs mbo icham laatyēēng'uung' kuu wōloo ichāmtooy keey." † ²⁸ Kukētyi :Yēesu chiichoo kule, "Wuu nyooto! Kunyi, yoo 'keeyey kuu nyooto, +mēēnyōōru soboonto."

²⁹ Kimāchē :chiichoo kōōboorchī biiko alak kule kichurtaat :inee. Kunyoo, kuteebē Yēesu kule, "Ng'oo :laatyēenyuu ēē?"

³⁰ Kōōboorchinēē :Yēesu chiichoo tyoonkōōchēēt kule, "Kimii bēsyēēt ake :chiito ake nyēē ki Yuutāyiin nyēē kiwēētēē Yēerusālēēm kurēktooy Yēerikō. Kumii kēēltaab too kutuchi :sāsiik alake. Kibuutēē :sāsiichoo sirookyii ānkubirsēēt nyēē kitabakach ānkubākookyi kēēlto komos kukalyelta.

³¹ Kuchō * :kibkōōrōs ake. Nto bēē kukas chiichoo kimii kāru kēēlto komos, kumur taban ankukeeyta.

³² Kuchō subak :chiito ake nyēē kiyēētyēēchinē yiisyēēt ām *Kōōtaab Yēyiin. Yu kakas :nkinee nyoo chiitkēy, kumur taban.

³³ Nto yityo, kuchō :chii nyēbo kōōrēētaab *Samaaryaa, nyēē kichōōnēē sikiryēēt. Nto bēē kukas chiichoo kuriiree. ³⁴ Kuwo yēē kimii ānkumāsyi ng'woowōōk, koonyaay ānkurātyi. Yu keewaany, kukālābchi sikiryēēt. Kikwēryoot ākoy kayta nyēē /kikiimuuchē /kyaalee kiyēē /kyoomē āk rwoonto ānkōōbuurto keey.

³⁵ Yu kāyyēēkunēē, kōōnēm :chiichooto beesaanik ānkōōkoochi chiitaab kayta. Kimwoochi kule, 'Iriibwoo, baa, chiichi ākoy āyēēwu. Nto yoo kakeeytee :beesaanik chēē 'kēēriibēē chu kāākōōning', +māchāātāsuung' laatit nyēē imāchē yoo kāāchōō.' "

10:17 Luuka 9:10   **10:18** Isa. 14:12; Yoowa. 12:31; Ng'oong'. 12:9   **10:19** Kiruu. 8:15; Māarkō 16:18   **10:20** Ng'oong'. 3:5; 20:12   **10:21** Luuka 4:18; 1Kōōr. 1:26-29   **10:22** Mat. 11:27; 28:18; Yoowa. 1:18; 3:35; Yoowa. 10:15
10:24 Luuka 2:30-31; 1Bēt. 1:10-12   **10:25** Luuka 18:18   † **10:27** Kiruu. 6:5   † **10:27** Laawi. 19:18   **10:28** Laawi. 18:5; Mat. 19:17; Yoowa. 13:17; Room. 10:5   **10:33** Mat. 10:5; Luuka 9:52; 17:11, 16; Yoowa. 4:9, 39-40; Yēyuut. 1:8; 8:1, 5, 14-17, 28; 9:31

³⁶ Yu keewaany :Yēesu kurār tyoonkōōchoonoo, kuteebēe kāānēētiintonoo bo kiruutēk kule, “Yoo 'keekas ii, ng'oo ām bichuutēchu sōmōk :nyēē ki laatyēetaab chiichoo kibirē :sāsiik?” ³⁷ Kukēt :chiichoo kule, “Nyoo kiriiree.” Kulēēnchi :Yēesu chiichoo, “Man! Kunyoo, wēēbooru :nkinyiing' kiisayta nyēē wuu nyooto.”

Yēesu, Maariita āk Maaryaa

³⁸ Kitas taay :Yēesu ākoo rubiikyii ām baanng'waa ākoy saang'ta nyēē kiminyē :chee-byoosyeet ake nyēē /kikēēkuurēē Maariita. Yu kayit, kutorooch :cheebyoosyaanaa kuba kōōnyii. ³⁹ Kiboonto keey :Maariita cheebkaamet nyēē /kikēēkuurēē Maaryaa. Kwoomu :Yēesu lōkōōywēk, kimii :Maaryaa yēbo kērēēnkōōkyii kuyēbchinē yit kiyēē kiinēētē.

⁴⁰ Nteenee kimii :Maariita kusuuyūyēē ng'aleekaab āmiik. Nto tēē yoo, kuwo yēē kimii :Yēesu ānkulēēnchi, “Mokoryoontēēt! Nto yu kānyikisyoo :yiisyēētaab āmiik, kany chokuyēētyēēchoo :Maaryaa.” ⁴¹ Kukētyi :Yēesu kule, “Maariita, ntēē imiitē iyimēē keey tukuuk chēē chaang', ⁴² nteenee, mii :kiito akeenke nyēē māchāktōōs /keeyey. Kaakukwey :Maaryaa kiy nyēē karaam nyēē mēēbērē /tākiinēmūnēē.”

11

*Kiineet :Yēesu rubiikyii wōlēē /kēēsooytooy
(Mataayo 6:9-13; 7:7-11)*

¹ Kimii bēsyēēt ake yēē kisooyē :Yēesu. Yu keewaany, kuwēēchi :rubiintēēnyii ake ānkumwoochi kule, “Mokoryoontēēt, kēēmāchē 'ineeteech wōlēē /kēēsooytooy kuu wōloo kiinēētitooy :Bātisāniintēēt Yoowaana rubiik cheechii.”

² Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Osooyē kule,
'Baaba Yēyiin,
kutōrōriit :kaayneeng'uung',
kuyit :bāytooyiisyēēng'uung'.

³ Ikōōnēēch kiyēē kyoomē ām bēsyēēt ake tukul.

⁴ Inyōōwēēch kaat ām choolwookātēēnyoo,

kuu yoo kēēnyōōchinē kaat :nkacheek chii ake tukul nyoo choolwookēenchēēch.
Itiyyēēch /simakeekenteech.' ”

⁵⁻⁶ Kutas taay :Yēesu takoonēet rubiikyii kurubta keey ākoo saayēet kule, “Yoo kāchōōnchiing' :toontēēt kwēēmooy, imuuchē wēēng'ēētiisyē kule, 'Laatya, kāānyōōru toontēēt ēē, wē, āmāmii āmnyoo nyēē kaam. Kōōnoo, baa, mukaatiinek sōmōk.’

⁷ Imuuchē :laatyaanaang'uung' kukuuruung' ām kō kule, 'Kāākēēruuyē ākoo lēēkōōk kunyoo, -mēēmuuchē :chii takuyaat kurkeet kwēēmooy ku tēē nyi. Kunyi, māmii :wōlēē āyēētyēēchintiing'.' ” ⁸ Yu keewaany :Yēesu tyoonkōōchoonoo, kumwoochi rubiikyii kule, “! Kāāmwoowook, ānkoo ku choorweeng'uung' :chiichoo, mēēbērē makung'ēet areet akeenke ānkukōōning' kiyēē 'kēēmāchē. Nteenee yoo 'keetas taay ing'ēētiisyē, mākyootuung' kurkeet ām lētuunoo ānkukōōning' kiyēē 'kēēmāchē kuuyu !kēēmuytoochi.

⁹ Kunyoo, soomsē, /kēēkōōning', cheeng', inyōōru, ānkiing'ēētiisyē /kēēyootuung'.

¹⁰ Chii nyoo soomsē, /kiikoochinē, nyoo chēēng'sē, kunyōōru, nto nyoo ing'ēētiisyē, /kēēyootyinē.”

¹¹ Yu keewaany :Yēesu, kumwoochi rubiikyii kule, “Ātēēbēē chii ake tukul nyoo boonto leekwa kule ii, yoo kateeb :lakwanaa *burburyoontēēt, ikoochi eereen? ¹² Nto yoo kateeb mēkēyoo, ikoochi kēnēyoo? ¹³ Kunyi, yoo ōchāmē :akweek choo -mōōchurtootiin ōkoochi lōkōkwook tukuuk chēē kāroomēch ii, /keemwa nee nanyuun Kōōn nyoo mii kibkōōnkōy? Inēmu keey :nyoo miisin kukōōnook Tāmirmiryēēnyii, yoo kōōsoom.”

10:38 Yoowa. 11:1-2; 12:1-3 **10:39** Luuka 11:28; Yēyuut. 16:14 **10:40** Luuka 12:22, 29-31 **10:42** Tyēēn. 27:4

11:1 Luuka 5:16 **11:4** Mat. 26:41; Māārko 14:38; Luuka 20:40, 46; 1Tēm. 6:9 **11:8** Luuka 18:5 **11:9** Mat.

*Yēesu āk Syeetaani**(Mataayo 12:22-30; Māārko 3:22-27)*

¹⁴ Nto mii bēsyēet ake, kōōbēbēeto :Yēesu *tāmirmiryēēt nyēē miyaat nyēē kikiikuyey chiito ake kunamakay :kuut. Yu kēēbēbēeto tāmirmiryoonoo, kukaramiit :chiichoo ankung'alaal nyēē karaam. Kiilat :biiko ¹⁵ nteenee kumwooy :alake kule, “Ānkoo sinee imuuchē kōōbēbēeto tāmirmirook chēē miyootēch, kwoonēē :kāāmuukēywēēkyii wōlēē mii :Bēēlsēbuul nyoo kāāyyoong'iintēētaab tāmirmirook chēē miyootēch.”

¹⁶ Yooto kuteebee :alake Yēesu kumāchē kutyem kule, “Kiy nee :nyēbo kwōng'uut nyēē +meeyey siiboorunēēnēch kule iboontē kāāmuukēywēēk chēē kwoonēē kibkōōnkōy?”

¹⁷ Kuuyu kiinkētē :Yēesu kiyēē kimii :bichoo kōōsōōtē, kumwooy kule, “Yoo kaakubar keey :lukēētaab booryēēt nyēbo kōōrēēt ake, kuburyētē :kōōroonoo. Nto yoo kaakukwiil keey :kayta ake tukul, kuburyētē. ¹⁸ Ōmwooyē kule kikōōno anii :Bēēlsēbuul kāāmuukēywēēk chēē ākwētēē lukēēnyii. Nto kikiikukōōno, nto mii kubooryēē keey nkit. Nto yēē kāākubooriyēē keey nkit, kuburyētē :bāytooyiisyēēnyii. ¹⁹ Nto yoo ākoo kāākukōōno anii :Bēēlsēbuul kāāmuukēywēēk, kukiikoochinē :ng'oo nkicheek rubiikwook kāāmuukēywēēk choo ibēbēētēē tāmirmirook chēē miyootēch? Oteebee, baa, akweek kumwooy. ²⁰ Nteenee yēē ākoo ābēbēētooy :anii tāmirmirook chēē miyootēch ānku Yēyiin nyēē kōōnoo kāāmuukēywēēk chēē āyēyiisyēē, kōōbooru :yooto kule kāākuyityook :bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ²¹ Yoo mii :chii kanyii ānkukiimoot ānkutinyē kariikaab booryēēt chēē yēmootiin, kumāmii :chii nyēē imuuchē kubooryēē kut kōōnēmunēē tukuukyii. ²² Nto yoo kāchō :ake nyēē kiimoot miisin ānkuboonto kariikaab booryēēt chēē kōlkōlēch, kōōsyēēntooy chiichoo ānkōōnēmunēē kariikaab booryēēt tukul choo kāyēētēē keey ankubcheyta tukuuchoo kābāru.

²³ Chiito nyēē bāloo ku nyoo māmii komosnyuu. Nto chii ake tukul nyoo māyēētyēēchoo kiiruruuch tukuuk, ku inee :nyēē isērēētē.”

*Iyēēchinē chiito :tāmirmiryēēt nyēē miyaat**(Mataayo 12:43-45)*

²⁴ Kimwooy Yēesu subak kule, “Yoo / kāākiibēbēeto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat kuchuwunee chiito, makoombakaatee suurkwēēnēēt nyēē kilay :asiis kuchēēng'ē wōlēē kēēmuunyēē. Nto yoo kāmānyōōr, kumwooyē kule, ‘Kaykay ayeey wōloo kyāāminyē.’

²⁵ Nto yoo kēēyēēw, kunyōōru wōlooto kumasaat ankuyeytaat nyēē karaam. ²⁶ Kuwēētii ānkuwokuchōōntooy keey tāmirmirook alak tisab chēē miyootēch kusiir inee ānkubokōōwut :tukul chiichooto. Kunyi, miyātiitu :chiichoo kusiir yoo kibo taay.”

Ibēruurootiin :biiko choo Yēyē kiyēē māchē :Yēyiin

²⁷ Kutākumii :Yēesu kung'āloolē, kukuurchi :cheebyoosyeet ake nyēē kimii yooto kikiiruruukyi keey :biiko kule, “Ibēruuroot :koomēt nyoo kisiching' ānkōōrēēryiing'.”

²⁸ Kukētyi :Yēesu cheebyoosyaanaa kule, “Man, nteenee chēē ibēruurootiin miisin ku biiko tukul choo kāsē ng'ālyoontēētaab Yēyiin ankuyey kuu wōlēē /kēēmāktooy.”

*Mākunyōōr ng'wooninto :biiko chēē tāyē Yēesu**(Mataayo 12:38-42)*

²⁹ Yu kachaang'iit :biiko miisin ām yēē kimii :Yēesu, kumwoochi :Yēesu kule, “Miyootēch sōō, kule nee :biiko alake chēē mii yuutēyu. Māchē kule /kiiboorchii kiy nyēbo kwōng'uut. Ng'aleek baateey chēbo kwōng'uut chēē +/mākiiboorchii ku choo kibo Yoona.

³⁰ Kuu yoo kyoomchinē :Yoona biiko chēbo *kiriinkēētaab Ninaawi kule kuweek ām miyootyēēt nyēē kiboonto, mii :nkinee *:Wēritaab Chii kwoomchinē biiko kuu nyooto.”

³¹ Kutas taay :Yēesu kumwooy kule, “Mākōōyoo :cheebyoosya nyēē kibāytooy kōōrēētaab Sōōy bēsyoonoo /kiitiilchinē biiko ng'aleek. Makooruusta biiko chēē wuu chuutēchu, kuuyu kichōōnēē :cheebyoosyaanaa lōōyin chokuyēbchinē yit ng'aleekaab ng'oomnātēēt chēē kimwoowu :Sōlōmōōn. Nteenee miitē yu raat :nyēē wōō kubiir Sōlōmōōn. ³² Mākōōyooong'iis :nkicheek biikaab Ninaawi bēsyoonoo /kiitiilchinē biiko ng'aleek. Makooruusta biiko chēē wuu chuutēchu, kuuyu kiikuwēēkiis :icheek kurubta keye ākoo āmtooyiisyēētaab Yoona ānkumii yu ra :nyēē wōō kusiir Yoona.”

*Kōōnu :kāānēētēyēēkaab Yēesu lēbkēēyyēēt
(Mataayo 5:15; Māārko 4:21)*

³³ Kutas taay :Yēesu kumwooy kule, “Māmii :chii nyēē tābē taariit ankuwuny, nto kōōkubuyēē kērēbēēt. Nteenee /kiikoochinē yēē itōrōōroot sukulēbkēchi chii ake tukul nyoo chōōnii kō.”

*Ing'oonkyinē keye lēbkēēyyēētaab Yēesu
(Mataayo 6:22-23)*

³⁴ Kutas taay :Yēesu kumwooy kule, “Koong'uung' :nyēē ikoochinē bōōrng'uung' lēbkēēyyēēt. Yoo kāstooy :koong'uung' nyēē karaam, iboontē lēbkēēyyēēt. Nto yoo mākāstooy nyēē karaam, imiitē mēēnān nyēē mā mining'. ³⁵ Kunyoo, ōriib keye -mookany ōbērē tōōs ōboontē lēbkēēyyēēt ākoo mēēnānēēt. ³⁶ Yoo kēēng'oonkyi bōōrng'uung' tukul lēbkēēyyēēt nyēē māmii wōlēē kāng'ēt, kōōloombuuchiing' :lēbkēēyyoonoo. Kerkeye ākoo yoo keekwenyiing' :taariit nyēē māmii :kiyēē kakerekta, lēbkēēyitu :bōōrng'uung' tukul.”

*Kichuur :Yēesu Farisaayeeek
(Mataayo 23:23-27)*

³⁷ Kutākumii :Yēesu kung'ālōōlē, kumwoochi *:Fārisooyiintēēt ake kubeeta keye inee kanyii bokwoomiis. Kucham :Yēesu.

³⁸ Yu kayit, /kiikoochi āmiik. Kwoomiis :Yēesu amaneentasiim āwunnyēk kuu wōlēē kiwuu ātēbuutēkaab Yuutayeeek. Kiilat :chiitaab kayta miisin.

³⁹ Yu kakas :Yēesu kule kinam kuut Fārisooyiintoono :kiyēē kiyeyakay, kulēēnchi, “Ōchāmē :akweek *Farisaayeeek ōtiliilē bōōrwoonikwook saang', nteenee ōbākooktooy āriit kutuur. Ōsāsunooteē biich tukuuk ānkōōyēyē ng'al chēē miyootēch. ⁴⁰ Ōbērbērēch sōō nyēē tyaa! -Mōōnkētē :akweek kule Yēyiin :nyēē kiyēyē bōōrtaab chiito saang' ākoy āriit? ⁴¹ Ōkoochinē biiko choo bānoon kiyēē ōboontē kusiir yoo kātōōsāsunēē. Yoo !kooyey kuu nyooto, mākulililiit :kiy ake tukul ām wōlēē ōmiitē.

⁴² Ōmiitē sōō nyēē miyaat kule nee *:Farisaayeeek! -Mōōkustooy ōnēmchi Yēyiin akeenke ām taman nyēbo kiy ake tukul nyēē ōnyōōru ānkoo ku mining' nyēē tyaa. Nteenee -mōōkāsē tukuuk chēē wōōyēch. Tukuuchooto ku ōyēchi chii ng'ālyoo nyēbo man āk kule ocham Yēyiin. Māchāktōōs nto kyōōyēyē tukuuchuutēchu wōōyēch -āmōōwuutyēē nkicheek choo minkēēch.

⁴³ Ōmiitē sōō nyēē miyaat kule nee, :Farisaayeeek! Kyoocham ōkwēyē ng'ēchērōōk choo bo taay ām *kooiikaab saayeeet. Ōchāmē mbo /kiisubooyootook nyēbo koonyit ām wōlēē chaang' :biich.

⁴⁴ Ōmiitē sōō mbo subak nyēē miyaat kule nee! Okerkeye kiy nyēē tiliil ām saang' ankununaat :wōliin bo āriit nyēē yoo kāsiir :chii yēē ōmiitē, -mēēnkētē kule ōnuunnyootiin.”

*Kichuur :Yēesu nkicheek kāānēētikaab kiruutēk
(Mataayo 23:4, 13, 29-36)*

⁴⁵ Kumwoochi :kānēētiintēēt ake nyēbo kiruutēk Yēesu kule, “Kānēētiintēēt, yoo 'keeng'alaal kuu nyooto, imiitē intosuurēēch nkacheek.”

⁴⁶ Kumwoochi :Yēesu nyoo kule, “Ōmiitē sōo :nkakweek kānēētikaab kiruutēk nyēē miyaat kule nee! Kyoocham ōng'irēē biiko alak tukuuk chēē nyikiisēch āmōōmāchē :akweek kut ōtiiny.

⁴⁷ Ōmiitē nyēē miyaat kule nee! Kibākāchē mbo :kuukoong' *wōōrkooyik choo kibo kēny ānkōōmiitē :akweek ōtēēkyinē tukuuk chēē /sikiisōōtēē /kēēkoonyitē. ⁴⁸ Yoo ōmiitē ōtēēchē tukuuchoo, ōchāmchiintōōsii kule karaam :kiyēē kiyey mbo :kuukoong'. Kibakach :icheek wōōrkooyik ānkōōmiitē :akweek ōtāsē taay ōnoomēē yooto kibākookyine :icheek.

⁴⁹ Ākoo man yoo kimwooyē :Yēyiin kule, ‘+Māāyooktē wōōrkooyikyuu āk *lēbkēyikyuu. +/Makeebakach alak nto alak +/mākēēwus.’ ⁵⁰ Kunyoo, +/mākiing'woonchook akweek kānēētikaab kiruutēk āk biiko alak choo kiikuyey kuu nyooto kuuyu kyooobakachaanu biikaab Yēyiin kung'eetee yēē /kikeeyeyee kōōrēēt. ⁵¹ /Kikiinaamee yoo /kikēēbākāchē Ābēl ākoy yoo /kikēēbākākyine Sekaryaa yoo kibo kwēēnuutaab *kāābkōōs āk *Kōōtaab Yēyiin. Man, +/mākiing'woonchi bichoo tukul :choo yēyē ng'aleechaa miyootēch.

⁵² Ōmiitē :akweek kānēētikaab kiruutēk nyēē miyaat kule nee! Ōbērē ōboontē ng'oomnānēēt nyēē wōō kurubta keey ākoo Yēyiin. Nteenee kyootay orub kiyēē mākwook :Yēyiin kule oyey. Ōkērēktooy mbo biiko alak kuyey kiyēē mākyine icheek :Yēyiin.”

⁵³ Yu kang'eetee :Yēesu yooto ākoo rubiikyii, kwoowēsyi :kānēētichoo bo kiruutēk āk *Farisaayeeek ānkutoow kuteebaatee tēēbuutēk chēē chaang'. ⁵⁴ Kimāchē :bichoo kule kutech Yēesu ām kiyēē mākuwooy /sikeenam.

12

-Mookerkeyiitu :nkakweek Farisaayeeek (Mataayo 10:26-27)

¹ Kikwa :biiko ānkōōruruukyi keey yēē kimii :Yēesu kut kukuunykuuny :mētēwook. Yooto, kung'āloolchi :Yēesu rubiikyii kule, “Ōriibēē keey ng'aleekaab Farisaayeeek, kuuyu yēyē keey :bichu kule kāroomēch, nteenee māwuu nyoo. ² Kiy nyēē iyēēnoot +/mākiiboor, nto kiy nyēē wunyaat ākoy kutook bēsyēēt ake. ³ Kiy nto ng'ālyoo ake tukul nyēē mwooyē :chiito kōōsōōtē kule tōōs mēēbērē /makeekas, kusyooru keey :ng'ālyoontoonoo bēsyēēt ake. Nto yoo kāchoomchi :chii ake ng'al kumiitē kōōto nyēē maalaat, ākoy /kēēkāsunēē ng'aleechaa saang'.”

Ōkēnēē keey Yēyiin (Mataayo 10:28-31)

⁴ Kutas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, “Biikyuu, -mōōmuyēē biiko choo boonto kāāmuukēywēēk kubakach bōōrwoonikwook, nteenee māboonto kāāmuukēywēēk kusiir yooto. ⁵ Mii :nyēē māchāktōōs ōmuyēē! Boonto :nyooto kāāmuukēywēēk kutōōrchook wōlēē bo maataab kibchuulyo, yoo kōōbēku.

⁶ /Kyooltēē oob kootiitiyēēnik muut beesaan chēē mābo laat? Ānkoo kuwuu nyooto, mēēbērē mākuwuutyēē :Yēyiin ake tukul. ⁷ Ntēē inkētē mbo :Yēyiin wōlēē tēē :buutēēk ām mētitaab chiito. Kunyoo, -mōōmuuyē, kuuyu isōōtook akweek :Yēyiin miisin kusiir kootiitiyēēn chēē chaang'.”

Ōkiilchi Yēēsu (Mataayo 10:32-33; 12:32; 10:19-20)

⁸ Kutas taay :Yēesu kumwoochi rubiichoo kule, “Yoo kāchāmchiin :chii ām taayee-taab biiko kule chāmo, +maacham :nkanii, *Wēritaab Chii, chiichoo ām taayetaab

*malayikaanikaab Yēyiin kule chiinyuu. ⁹ Nteenee nyoo kataya ām taayeetaab biiko, +maatay :nkanii ām taayeetaab malayikaanichaa.

¹⁰ +/ Mākēenyōōchi kaat biiko choo ng'ālōolēēnoo nyēē miyaat, nteenee -/ mākēenyōōchinē kaat biiko choo chubē Tāmirmiryēētaab Yēyiin.

¹¹ Yoo /kākiiyyoong'tēēnook kōōk ām kōōkwōōsyēkaab Yuutayeek āk chēbo bāytooyik alak, -mookany kooyiimaak mēt :kiyēē +moomwaay nyēē ōtuuchēē keey. ¹² Mākukōōnook yooto :Tāmirmiryēētaab Yēyiin ng'aleek chēē +moomwaay.”

Berber :nyēē tiyēē mēt bāytitaab kōōrooni

¹³ Yu keewaany :Yēēsu ng'aleechaa, kumwooy :chiito ake ām biiko kwēēn kule, “Mokoryoontēēt, mwoochinoowoo baa ng'eetaabiya kubchēwoo tukuukaab baaba.” ¹⁴ Kukētyi :Yēēsu chiichoo kule, “Mānāmoo :ng'ala chēē wuu choo.”

¹⁵ Kumwoochi :Yēēsu biiko kule, “Ōriib keey! Māmāchāktōōs ōtukuulchinē keey tukuuk ām kōōrooni, kuuyu mārubtooy keey :soboonto nyēbo man āk bāytit nyēē boonto :chii.”

¹⁶ Kutas taay :Yēēsu kurār tyoonkōōchēēt ake kule, “Kimii :chiito ake nyēē kiboonto mbareenyii nyēē wōō. Kiyey :āmiik ām mbaraanaa miisin. ¹⁷ Yooto, kumwaayee moo kule, ‘+Maayey kule nee? Ākōnōrēē ānō āmiichu tēē chu tukul?’ ¹⁸ Kumwooy kule, ‘Kiito nyēē miitē, +maaburyeet chookēēnik choo kōbo kwaak ankaateech chēē wōōyēch. Mākukōōno :chooto bārooyinto wōlēē +maakonoree āmiikyuu tukul āk tukuukyuu tukul. ¹⁹ Yoo kaakonor, āmwoochi keey kule: Kany atankas ankaabaybayiitu kuuyu kaakonor āmiik chēē yēmoo ām kēnyiisyēk chēē chaang' choo kwoonii.’ ²⁰ Nteenee kumwoochi :Yēyiin chiichoo kule, ‘Iberber sōō kule nee! Mii /bokiinēmunēēning' soboonng'uung' kwēēmowuuni. Kunyi ii, mākubooyiit ng'oo :tukuuchoo 'keekonor?’

²¹ Kunyoo, berber :chii nyoo itukuulchinē keey bāytit ām kōōrooni āmātinyē bāytit ām wōlēē mii :Yēyiin.”

Ikoosēē keey Yēyiin

(Mataayo 6:25-34, 19-21)

²² Yooto, kumwoochi :Yēēsu rubiikyii kule, “Kunyoo, āmwoowook kule -mooyiimee keey kule ō-āmē nee, nto kule ōloochē nee. ²³ Wōō :soboon kusiir āmit nto sirooy. ²⁴ Māchē ōkāsēē tāriitēk. Māchoonsē, mākēsiisyē āmātinyē mbo chookēēn, nteenee tākubāyē :Yēyiin. Ntēē ōbooyē :akweek koomānuut ām wōlēē mii :Yēyiin kusiir tāriit! ²⁵ Mātāsyinē keey :bēsyēēt mbo akeenke yoo keeyiimee keey :chii soboontaab kōōrooni. ²⁶ Nto yēē ākoo -mēēmuuchē :yooto kuyēētyēēchook kiy mbo kisich ii, nyēbo nee kooyiimaak :tukun mētēwoy?”

²⁷ Kutas taay :Yēēsu tākumwooy kule, “Okas baa, wōlēē wuu :taabta ake tukul ām wuuyēēt. Māchiiryootē āmāyēchinē keey sirooy. !Kāāmwoowook, ānkoo kiboonto :Sōlōmōōn bāytit nyēē tyaa, kimāboonto sirooy chēē kāroorānēch kuu :toobtōōchoo. ²⁸ Nto akweek chu -mōōkoosēēnoo keey kuyem ii, yoo imuuchē :Yēyiin kookaraaran toobtōōy choo lēēltōōs raat nto nyēē mā tyaa kurarach, kucham nee wōlēē makoolaaktaak akweek?”

²⁹ -Mooyiimee keey ng'aleekaab āmiik nto ng'al alak tukul. ³⁰ Biiko choo -mēēnkētē Yēyiin :chēē wuulyootēē tukuuchoo tukul, nteenee inkētē :Kōōn kule ōmāchē :akweek tukuuchoo. ³¹ Kuchamta :chii kurook bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Yooto, mākurōōrōōt :tukuuk chuut alake.

³² -Mōōmuuyē :akweek, biikyuu choo ōng'ērinēch, kuuyu kōōkuchāmwook :Yēyiin kule ōwut Bāytooyiisyēenyii. ³³ -Mōōtukuulchi keey tukuuk chēē ōboontē, nteenee ōyēētyēēchinēē choo boonto nyalilta. Yoo kooyey kuu nyooto, +mōōnyōōru bāytit nyēē

mābēku ām Kaab Yēyiin. Māmii wōlooto :chōōriin āmāmii :kuutya nyēē makunyeeree.
³⁴Tiiyēē :chii mēt wōloo miitē :bāytinyii.”

Ōchōb keey

(Mataayo 24:42-44; Māārko 13:33-37)

³⁵ Kutas taay :Yēesu subak kumwooy kule, “Oyeyte keey nyēē karaam obakaakte taariinek kulāytōōs. ³⁶ Okerkeyiitu motwoorik chēē mii kukānyē mokoryoontēēng'waa kōōyēēwunēē saakweetaab kooyēēy. Yoo ōchōbootiin, +mōōyootyi mokoryoontēēt kurkeet areet akeenke, yoo kēēng'ēētiis. ³⁷ +/Mākiibēruur motwoorik choo /kākēēnyōōr kukāsu. !Kāāmwoowook, mākuyēytoochi :mokoryoontēēt motwoorichoo āmiik ankubay :inee nkityō.

³⁸ Imuuchē :mokoryoontēēt kuyit ām āsiiswēk alak tukul. Imuuchē ku kwēēmooy kwēēn nto kumānēērir :kōōrēēt. Nteenee ām asiista ake tukul nyēē kayit, +/mākiibēruur motwoorik choo kānyōōr kuchōbootiin.

³⁹ Māchāktōōs ōrōōtootē ng'ālyoontooni: Nto inkētē :chii āsiiswēk chēē isābunēē :chōōriin, nto riibē kayta -/mākēēbut. ⁴⁰ Kunyoo, ōchōbē keey :nkakweek, kuuyu makucheeraak *:Wēritaab Chii.”

Motwooriin nyēē /kiikoosēē keey

(Mataayo 24:45-51)

⁴¹ Yooto, kuteebee :Bētērō Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, acheek nkit :chēē imiitē inwoowēēch ng'aleechu, nto chii ake tukul?”

⁴² Kukētyi :Yēesu kule, “Motwooriin :nyēē ikoochinē :mokoryoontēēnyii kōōyyoonkyi chuut ku nyēē /kiikoosēē keey ānku ng'oom. ⁴³⁻⁴⁴ !Kāāmwoowook, yoo karub :motwooriintonoo kuu wōlēē māktooy :mokoryoontēēnyii, kōōbēruuroot. +/Makiilaang'tee kōōyyoonkyi tukuuk tukul chēbo kayta.

⁴⁵ Imuuchē koosoot :motwooriintonoo kule lōō yēē wokōōyēēwunēē :mokoryoontēēt. Yooto mākubirsēēt motwoorik chuut kusiir yēē kātāyibē nyēē karaam ānkōōbootyi āsiiswēkyii āmiisyēēt āk yyēēsyēēt. ⁴⁶ Nto yoo kayit :mokoryoontēēt kumēēnkētē :motwooriintonoo /ānkēēnyōōr kumiitē kuyēyē kuu nyooto, +/mākēēlālchi /ānkēēwēēkyi komosta nyoo bo choo -/mākiikoosēē keey. ⁴⁷ +/Mākiing'woonchi chiichoo miisin, kuuyu kēēnkētē kiyēē /kākēēmākyinē kule kuyey āmēēbērē kayey kuu nyooto. ⁴⁸ Nteenee chii ake tukul nyēē -mēēnkētē kiyēē /kēēmākyinē kule kuyey āmēēbērē kayey, mēēbērē nyōōru :nyoo ng'wooninto nyēē wōō kuu nyoo inkētē. Chii nyoo /kākii koochi bārooyinto nyēē wōō kuyeyee kiito ake, +/makeemakee kiy nyēē wōō. Nto yoo /kākii koochi ake kāāmuukēywēēk kusiir chēbo ake, +/makeemakee kiy nyēē wōō kusiir nyēbo nyiin.”

Kicham :biiko alake Yēesu, nteenee kitay :alake

(Mataayo 10:34-36)

⁴⁹ Kumwooy :Yēesu subak kule, “Kichāātoowu maata nyēē mākōōtiliil biiko ām kōōrēēt. Lēyyē, ābērē nto /kaakiinaam mayi kuwōōyit. ⁵⁰ Nteenee +/mākiibuuntēēnoo nyālilutēk ām bēsyōōsyēk choo kwoonii ankaakukinyaataa :ng'aleechu ākoy bēsyēēt nyoo mākubēkunēē.

⁵¹ Ōsōōtē akweek kule āchōōntooy tāloosyēēt kōōrooni? Acha! Āyibu nyalilta ākoo bcheyateet. ⁵² Makubchey keey :biikaab kayta ake. Yoo kā muut :bichoo, makuchama :sōmōku ankutaya :chuut āyēēnku, nto mā nyoo, kuchama :āyēēnku ankutaya :sōmōku. ⁵³ Makuchama :wēēriit kutaya :kwaan, nto kutaya :wēēriit kuchama :kwaan. Mākuchuunchuun :chēēbto āk kaamet. Mākuyil :koonyit nyēē kōboontēē keey :koorkēētaab wēēriit āk chebyoosyēetaab biikooy.”

12:33 Mat. 6:20; Luuka 11:41; 18:22; Yēyuut. 2:45; 4:32-37; Yāāk. 5:2   **12:36** Mat. 25:1-4   **12:36** Ng'oong'. 3:20
12:40 Mat. 24:42-44; 25:13   **12:43-44** Luuka 19:17-19; 16:10   **12:46** Ng'oong'. 21:8   **12:47** Yāāk. 4:17   **12:50**
Māārko 10:38   **12:53** Luuka 14:26; 21:16   **12:53** Miika 7:6

*Mākuyōōt :choo katay Yēesu
(Mataayo 16:2-3; 5:25-26)*

⁵⁴ Yooto, kuwēēkyi keey :Yēesu biiko ānkumwoochi kule, “Yoo kookas boolteet ku-loong'unēē tinkeey, ōmwooyē kule, ‘Mākurōōbēn ra,’ kuyeyakay kuu nyooto. ⁵⁵ Nto yoo kāwusunēē :yoomeet komostaab sōōy, ōmwooyē kule, ‘Makulay ra :asiista,’ kuyeyakay kuu nyooto. ⁵⁶ Ōbērbērēch! Ōbērē tōōs ōnkētē chēē chaang'. Ōnkēt ōmwoowu kiyēē ibooru :wōliin bo barak āk ng'wēny -āmōōnkētē kiyēē mii kuyēyāktōōs bēsyōōsyēchu.

⁵⁷ Ām nee yu simōōnkētē :akweek kiyēē bo man? ⁵⁸ Yoo mii :chiito ake wokōōyyoong'tēēniing' kōōk, kumāchāktōōs isyeem simōkāsyyinē āk chiichoo kutoombo kōōyiitiing' kōōk. Yoo kameeyey kuu nyooto, kōōmuuchē :chiichoo wokurating'. ⁵⁹ Nto yoo /kaakeerating', mēēbērē /makiityaaktiing' ākoy yoo 'keeyaakte bēsēntaab biich.”

13

Oweeksee miyootyēēt

¹ Yooto, kukwoonchi :biiko alake Yēesu ānkumwoochi kule, “Kibakach *:Bilaato Yuutay-
eek alak chēbo Kalilaaya yoo kiyibu tukuuk /kēēbēēlchinēē kōrōsēēk ām *Kōōtaab Yēyiin.”

² Kuteebēē :Yēesu bichooto kule, “Ōbērē :akweek kiboonto :bichoo ng'ōōkisto nyēē wōō kusiir Yuutayeeek alak? Ara :kiyooto sōō nyēē kiyey /sikeebakach? ³ Acha! Māwuu nyoo. Nteenee yoo kamooweeke ām miyootyēēt nyēē ōboontē +mōōbēku :nkakweek kutukul.

⁴ Nto yoo kiturbubchinē :kiyoo ki kooy miisin ām Siloowaam biiko taman āk sisiit kubēk ii, ōbērē :akweek kiboonto :bichoo ng'ōōki nyēē wōō kusiir biiko tukul ām Yēērusālēēm?

⁵ Māwuu nyoo, nteenee yoo kamoobakaakte ng'ōōkiswookikwook +mōōbēku :nkakweek kutukul.”

⁶ Nto mii yoo, kōōboorunēē :Yēesu tyoonkōōchēēt kule, “Kiboonto :chiito ake mba-reetaab *musābiibuunēk. Kimii :kēētīt ake mbaraanaa nyēē /kikēēkuurēē *mutiiniit. Kiirwoomē :chiichoo kēētooto kwaak ānkōōsyoochē āmānyōōru lokoyaa.

⁷ Kinyit :kēētoō chiichooto yooto, kumwoochi nyēē kiyēytooy mbareet kule, ‘Kēnyiitaab sōmōk :nyi ārwoomē kēēti āmānyōōru kiy! Ntēē kaker mbareet buch. Kunyi, iluultē!’

⁸ Kukētyi :chiichoo kule, ‘Mokoryoontēēt, kany tākēēriibēē kēnyiiniitēnyi baateey! Āmāchē ayeyte ām kēēlto nyēē karaam kusiir kwaak āroonkyinē buurēēsik. ⁹ Yoo kātēbi kut kuyey lokoyeeek, ku karaam, nto yoo kamayey, iluultē!’ ”

Kiiburyoong'to :Yēesu kāāyyoong'iintēētaab kōōtaab saayeeet

¹⁰ Yu ki bēsyēētaab *Sabaato kōōnēētiis :Yēesu ām kōōto ake nyēbo saayeeet. ¹¹ Kimii :cheebyoosyeeet ake kōyooto nyēē kikuuykuuyoot :suweet ām kēnyiisyēk taman āk sisiit.

¹² Yu kakas :Yēesu cheebyoosyaanaa, kukuur kuchō taay ānkumwoochi kule, “Cheebyoos, kaatyaaktiing'!” ¹³ Kutiinyēē :Yēesu cheebyoosyeeet āwunnyēk. Yooto, kuchuulakay :suweetaab cheebyoosyaanaa bakeenke ānkusilto Yēyiin kubirchinē kōōnkōy. ¹⁴ Nteenee kinyēēr :kāāyyoong'iintēētaab kōōtaab saayeeet kuuyu kiisoobiis :Yēesu yēē ki *Sabaato.

Kimwoochi biiko kule, “Mii :bēsyōōsyēk lo chēē /kēyēyēē yiisyēēt. Chooto :chēē māchāktōōs ōkwoonii /bokiisoobook āmēēbērē bēsyēētaab *Sabaato.” ¹⁵ Yooto kulē :Yēesu, “Kiblembechiisyechu! Ntēē ōyēyiisyē :nkakweek yēē Sabaato! Ōmāchē ōmwoowo kule -mōōtyoochē tany nto ku sikiryō ānkōōkwēr wokuyyē bēēko yēē bēsyēētaab Sabaato?

¹⁶ Kikiikurat :Kibrōkōsyoontēēt cheebyoosyaani kēnyiisyēk taman āk sisiit. Nteenee kēēkoosēē keey Yēyiin kuu *Abraam. Ara kaayey :anii ng'alyoo nyēē miyaat atyaaktee nyalili ām bēsyēētaab Sabaato?”

¹⁷ Kichusyo :buunikaab Yēesu, nteenee king'ērēkiis :biiko alake kubo tukuuk chēē / kiilatē chēē kiyey :Yēesu.

*Wōlēē nērtooy :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin
(Mataayo 13:31-33; Māārko 4:30-32)*

¹⁸ Kiineet :Yēesu ng'ālyoo kurubta keey āk Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Kiteebēe biiko kule, “Wuu nee :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin? Nto +/mākiiboornēē nee? ¹⁹ Okany āmwoowook, kerkeey kēbuswoontēēt ake nyēē mining' nyēē /kēēkuurēē *aritaaliit. Yoo kabiit :kēbuswoontooni, kuwōōyīitu ankusabach kut koomuuch kuminy :tāriitēk.”

²⁰ Kimwoochi subak :Yēesu biiko kule, “Kerkeey :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin ²¹ yoo kanam :cheebyoosya tukun choo ikuutu bus ankutankwarta busyeeek chēē chaang' kut kukuut miisin.”

*Kurkeet nyēē mariich
(Mataayo 7:13-14, 21-23)*

²² Nto mii yoo, kumur :Yēesu kiriinkōōsyēk āk soong'wēk kōōnēētiisyootē yooto tukul kutākyinē keey Yēērusālēēm.

²³ Yooto, kuteebēe :chiito ake kule, “Mokoryoontēēt, makooraraach :Yēyiin biiko chēē ng'eri sōō baateey?” Kukētyi :Yēesu kule, ²⁴⁻²⁵ “Mariich :kurkeetaab Kaab Yēyiin. Kunyoo, kōōkiil keey :chii sukōōwut kutakuyaataat :kurkeet, kuuyu yoo kāākutēmēl :chiitaab kōōto makusyēem :biiko chēē chaang' kule kōōwut, nteenee mēēmuukāksē. Nto choo /kaakeekerta saang' ānkōōkōnykōōny kurkeet /kēēyootyi, kumwoochinē choo :Mokoryoontēēt kule, ‘-Māānkētook.’ ²⁶ Makuriiree keey :bichoo kule, ‘Ntēē kikyoomiisyootē tukul 'ānkiinēētiisyootēē soong'wēkyoo!’ ²⁷ Mākumwooy :Mokoryoontēēt kule, ‘-Māānkētook, āmēēbērē +mōōwut kōyi kubo miyootyēēt nyoo oboontē. Kunyoo, obēēchi keey!’ ²⁸ +Mabokuriirunee :biiko chēē chaang' ng'wēny kule nto kisimkusyēem kōōwut /kumanaakeeker kurkeet. Kumii kēēyooong'iis saang', mākukāsē *Abraam, Isaka, Yāākōbō ākoo *wōōrkooyikaab Yēyiin tukul choo mii kibkōōnkōy. ²⁹ Makukwaanee :biiko komoswookik tukul ām kōōrēēt kumukuul ānkunyōōr ātēbng'waa ām Kaab Yēyiin. ³⁰ Nteenee ōrōōtootē ng'ālyoontooni: Mākubooyiit lēt :choo yibē keey barak, nto choo yibē keey ng'wēny, makoonto.”

*Kāwōōtyoontiitaab Yēērusālēēm
(Mataayo 23:37-39)*

³¹ Kikwoonchi yooto *:Farisaayeeek alake Yēesu ānkumwoochi kule, “Yoo imāchē isob, ing'eetee yu, kuuyu mii *:Ērōōtē kuchēēng'iing' kumāchē kubakachiing'.”

³² Kukētyi :Yēesu Farisaayeechaa kule, “Obe bōōmwoochi kimōkōyiino kule tāātāsē :anii taay ābēbēētootē tāmirmirook chēē miyootēch ānkāāmiitē āsobootē biiko raat āk tuun, nteenee +māāyityi tabanta ām bēsyēētaab sōmōk. ³³ Man sinee kule +māāwēēsyētē raat, tuun āk kōōyīin. Māyēmāktōōs kumēēchi *:wōōrkooyoontēētaab Yēyiin wōlto ake tukul yoo mā Yēērusālēēm.

³⁴ Wōōy, wēē, Yēērusālēēm, wē, Yēērusālēēm! Irumē wōōrkooyik ānkiwiirēē rwoontōōk biiko choo iyooku :Yēyiin kule kuyisuung'! Kyaasyēem kunyil areet chēē chaang' kule āyisu biikuuk kuu wōloo yisuntooy :nkokya kinyiinyiyēēnik kōōwut kebebaakyii, nteenee mānēēkōōnoo kut ayey kuu nyooto. ³⁵ Kunyi kuyoochiin :kāng'woong'. ! Kāāmwoowook, kuchakee raat kuwo taay mātābōōkāsoo, ākoy omwaay kule, ‘Ibēruuroot :nyoo chōōnii ām kaayneetaab Yēyiin.’†”

13:17 Māārko 2:27-28   **13:19** Ēsēk. 17:22-24; Mat. 13:31-32   **13:22** Luuka 9:51   **13:24-25** Māārko 7:13-14; 1Kōōr. 9:25; Kolos. 1:29; 1Tēm. 6:12; Mat. 25:10-12   **13:27** Mat. 7:23; 2Tēm. 2:19   **13:30** Mat. 19:30; 20:16

† **13:35** Tyēēn. 118:26   **13:35** Cherem. 22:5

14

Kinyikisiit :kwiilateet

¹ Nto mii bēsyēēt ake, yēē ki bēsyēētaab *Sabaato, kuwo :Yēesu kaytaab chiito ake nyēē ki akeenke ām *Farisaayeek chēē ki wōōyēch. Kimii nkicheek :Farisaayeek alake kayaata. Kimii kuchēēng'ē kukas yoo makuchwees :Yēesu bēsyēētaab *Sabaato. ² Kimii :nkinee chiito ake yooto nyēē kiikwaanaat :bōōrto. ³ Kuteebee :Yēesu Farisaayeechaa āk kāānēētikaab kiruutēk kule, “Chām wēēch :kiruutēk /kiisooob chii yēē bēsyēētaab *Sabaato, nto acha?” ⁴ Mānāwāl kiy :bichoo. Yooto, kunam :Yēesu chiichoo āwut ānkōōsoob nto yityo, kumwoochi kuwēēchi keey.

⁵ Nto mii yoo, kuwēēkyi keey :Yēesu Farisaayeechaa ānkumwoochi kule, “Yoo kēēsuuchi :lakwang'uung' nto ku teeng'uung' ng'wēēn yēē *Sabaato, ichuutunēē ng'wēēn oob areet akeenke?” ⁶ Mānāwāl kiy :bichoo.

Ōyibē keey ng'wēny

⁷ Yu kakas :Yēesu wōlēē kimii :tāyēēk kulēkwēltooy ātēbto /kēēmāchē /kyoomiis, kumwoochi kule, ⁸ “Yoo /kākēēkuurook obe saakwa ake tukul, -mōōmoymooyē ng'ēchērōōk chēbo koonyit. Āmwooyē kuu nyooto, kuuyu imuuchē kuyit :toontēētaab kayaata nyēē koonyitoot kusiiring'. ⁹ Mākukwēryoon :chiitaab kayta toontoonoo ankuchokoong'eeteeniing' yoo 'kēēbuurēē ankookeering' :toontoonoo. Yooto, +mēēchus ankiicheeng' ng'echer ake tukul nyēē kākēluung'. ¹⁰ Nto kiyēē māchāktōōs ōyēyē ku nyi: Ōtēbēē ng'ēchērōōk choo bo lēt. Inkētē :ng'oo yoo kāchō :chiitaab kayta ankukasing' imiitē 'kēēbuurēē yooto, makoong'eetiing' wēētēbēē ng'echereet nyēbo taay. Yooto, +/mākēēkoonyitiing' ām taayeetaab tāyēēk chuut.

¹¹ Kunyoo, chii ake tukul nyoo yibē keey barak +/makiichuchuuk. Nto nyoo yibē keey ng'wēny, +/mākiitōrōōr.”

-Mēēyēyē kiy imāchē kule /kēēyookuung'

¹² Nto mii yoo, kukētyi keey :Yēesu chiitaab kayta ānkumwoochi kule, “Yoo 'keeyey saakweet, māmachāktōōs ikuurē baateey chōōrōōnuutēkuuk, mbo ng'eetaabkoomēt, tilyōōnuutēkuuk nto laatoosyekuuk choo mokorēēn, choo inkētē kule mākukuuring' nkinyiing' bēsyēēt ake. ¹³ Nteenee māchāktōōs ikuurē bānoonik, choo ing'wooltōōs, choo sōnkōchootiin āk cheebkoraatiisyek ¹⁴ choo -mēēmuuchē kukuuring' bēsyēēt ake. Yooto, mākōōbēruuriing' :Yēyiin ānkutuwēniing' ām bēsyoonoo ing'ēētēē meet biiko choo churtootiin.”

*Saakweet nyēē wōō**(Mataayo 22:1-10)*

¹⁵ Yu kakas :chiito ake nyēē kyoomiisyē ākoo Yēesu ng'aleechaa, kumwooy kule, “Ibēruurootiin sōō, kule nee :biiko choo +mābokwoomiis ām saakweet nyoo bo Kaab Yēyiin.”

¹⁶ Kukētyi :Yēesu chiichoo kule, “King'eet :chiito ake kuyey saakweet nyēē wōō ānkukuur biiko chēē chaang' kukwa saakwaanaa. ¹⁷ Yu kayit :bēsyēēt nyēē /kikyoomēē saakweet, kōōyookto motwooriintēēnyii wokumwoochinoot bichoo kukwa. ¹⁸ Nteenee kitoow :ake tukul ām bichooto kusoom nyooyēetaab kaat kuuyu kimēēmuuchē kuchō. Kimwooy :ake kule tākumiitē kumārārē mbareet nyēē kitākwoolē. ¹⁹ Kulē :ake kitākwoolē yeeyiikyii taman kunyoo, kimii wokusyēēmtooy. ²⁰ Nto ake kumwooy :nyoo kule kitākōōmutiisyē kunyoo, kimēēmuuchē kut kuchō.

²¹ Yu keeyeyey :motwooriintonoo kaa, wokumwaayta riirikaab bichoo. Yu kakas :chiitaab kayta kuu nyooto, kunyēēr. Kōōyookto motwooriintēētēkyē kubuntootēē kēēlwookik

choo wōōyēch āk choo minkēēch ām *kiriinkēēng'waa wokukuuroot chii ake tukul nyēē banan nto nyēē sōnkōchoot nto nyēē ing'woolē ākoo nyēē koraat. ²² Ānkoo kiyey :chiichooto kuu nyooto, kitakubaraay :kōōto. ²³ Kumwoochi :chiichoo motwooriin-tēētkēnyii subak kule, 'Āmāchē tāwēēkuurootē biiko alak kukwaanaatee rōōrōōkiisyēk tukul chēbo yēēmoonni. Kany kuchō :chii ake tukul nyēē 'kēētuuyēē nto anyuun koonyiit kōyi.' ²⁴ Māmii :chii mbo akeenke ām bichoo /kōsimkēēkuur nyēē makucharee kiy mbo kisich nyoo /kōōkēyēytoochi."

*Yoo sukuyēk :chii rubiintēētaab Yēēsu
(Mataayo 10:37-39; 5:13; Māārkō 9:50)*

²⁵ Yooto tukul, kimii kurubootē :biiko chēē chaang' Yēēsu. Kuweech keey :Yēēsu kukas bichoo ānkumwoochi kule, ²⁶ "Chii ake tukul nyoo māchē kuruba, kumāchāktōōs kuchama kusiir wōlēē chāmtooy kwaan, kaamet, koorēēnyii, lōkōkyii, mbo ng'eetaabkaamet nto mbo cheebkaamet ankuchamta mbo soboonnyii kubo anii. Yoo māwuu nyoo, māyēku rubiintēēnyuu. ²⁷ Māmii :chii nyēē imuuchē kuyēk rubiintēēnyuu yoo kamamuyta ng'wooninto nyēē mākunyōōr kubo anii.

²⁸ Ng'oo ām akweek :nyēē imuuchē kuteech kōōto yoo mānēēbuur ng'wēny ānkōōyit tukuuk chēē boonto yoo yēmē kutēēksēē? ²⁹ Yoo -kāmēēyit, kōōmuuchē kutoow tēēksēēt nto mii kwēēn āk kwēēn, kurār :tukuuk. Yooto, mākuroorchi :biiko kule, ³⁰ 'Kookas murooniin, kosyeem kutēēkso, nteenee kōsimkurārchi :tukuuk kumanaayit :kōōto tekēt.'

³¹ Nto, māmii :bāytooyiintō nyēē imuuchē kurat keey kule kuwo booryēēt, yoo mānēēbuur ng'wēny āk biikaab kōōkwēēnyii. Mākyiintōōs kukas yoo imuuchē :lukēēnyii nyēbo murēnik kisyēērōōk taman, kōōbēl buunik kisyēērōōk tibtem. ³² Yoo kāsē kule mēēmuuchāktōōs, kumāchāktōōs kōōyookto alamaalyeet wokung'āloolchi buunik kutākumii wōlēē lōō sukung'eet kōōchoomnyo keey.

³³ Kunyoo, chii nyoo māchē kuyēk rubiintēēnyuu, māmāchāktōōs kuyēētyi keey so-boontaab kōōrooni. ³⁴ Karaam :muunyeet.* Nteenee yoo kaakumiyatiit, mēēbērē tākumii wōlēē /kēēyēytooy sitakukaramiit. ³⁵ Muunyeet nyoo -meekukaraam, mēēbērē /tākēēyēyēē kiy. -/Mākiisēērēē mbo mbareen kule sukooneer āmiik. Yoo kaakumiyatiit :muunyaanaa kumāchāktōōs /kēēlulukto. Nyoo yēbē yit, kukas."

15

*Kēēchiiryō nyēē kibot
(Mataayo 18:12-14)*

¹ Kimii :yēē kikwoonchinē Yēēsu :kāāruruukikaab *syuuruut chēē chaang' āk biiko alak chēē kiyēyootē ng'al chēē miyootēch. Kibokuyēbchinē yit :bichoo kiyēē kiinēētē :Yēēsu. ² Yooto kōōng'unyng'uunyis *:Farisaayēēk āk kāānēētikaab kiruutēk kumwooyē kule, "Ntēē toochē :chiichi biich chēē kibng'ōōkisiis ānkwoomiisyē :tukul?"

³ Kumwoochi :Yēēsu bichoo kule, ⁴ "Yoo iboontē kēēchiirēkuuk bokol ānkubot :akeenke, ibākookyininē oob chuut tāmānwookik sokool āk sokool yeechey ankuweecheeng'aate nyoo kābotē? ⁵ Nto yoo 'kēēnyōōru, ikālābchinē oob buuy ānkiichōōntē kaa ām ng'erekweek? ⁶ Yoo 'keeyit kaa ii, ikuurē oob chōōrōōnuutēkuuk āk laatoosyekuuk ānkubōōng'erēkiisyē :tukul kuuyu 'kēēnyōōru kēēchiiryoonoo?

⁷ Ām kēēlto nyēē wuu nyiitēny, makung'erech :nkinee Yēyiin kubo choolwookiintēēt akeenke nyoo kākēt keey kusiir biiko tāmānwookik sokool āk sokool choo kuurē keey kule churtootiin āmāmāchē kule kuweek.

14:21 Luuka 14:13   **14:24** Mat. 21:43; Yēyuu. 13:46   **14:26** Mat. 10:37; Luuka 12:51-53; 18:29   **14:27** Mat. 10:38-39   **14:33** Luuka 9:62   * **14:34** Iyyoonkyinē :ng'ālyoontooni bo 'muunyeet' kule /kiinēmchi keey yiisyēētaab Yēyiin.   **15:2** Mat. 9:10; Luuka 5:29-30   **15:4** Ēsēk. 34:11-16   **15:7** Yoowa. 10:11-15

Beesyaa nyēē kiisuuyto

⁸ Nto yoo boonto :cheebyoosya beesaanikyii chēbo koomānuut ānkōōsuuyto :akeenke, tābē oob taariit ānkōōbuuch kōōto tukul kuchēēng'so kut kunyōōr beesyaantaanaa? ⁹ Ara yoo kāākunyōōr ii, kuurē oob chōōrōōnuutēkyii āk laatoosyeykyii ānkubokung'ērēkiis tukul?

¹⁰ Ām kēēlto nyēē wuu nyiitēnyi, mākung'ērēkiis *:malayikaanik, yoo kaweeek :choolwookiintēēt akeenke.”

Wēero nyēē kibot

¹¹ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Kimii :chiito ake nyēē kiboonto wērikyii āyēēng'.

¹² Kimii :yēē kimwoochi :wēēriit nyēē mining' kwaan kule, ‘Abayya, āmāchē irōōbwoo tukuuk chēē cheechuu.’ Kucham kwaan. Kunyoo, kirōōbchi wēēriit nyēē wōō cheechii ānkurōōbchi nkinee nyēē mining' cheechii.

¹³ Yu kakeeyta :bēsyoōsyēk chēē ng'eri, kunam :wēēriit nyi ki mining' cheechii ānkuwēēchi keey kōōr nyēē lōō. Kiwokwaamee tukuuchoo tukul keelat.

¹⁴ Kichō :kēmēwuut kōōroonooto nyēē /kikēēbālē keey keelat. Kyaam wēēroo :kēmēwuut.

¹⁵ Kunyoo, kuwo kaytaab chiito ake ām kōōroonooto ankuwokusaaysaay kule kōōbuurto keey sukuyēchinē yiisyō ake tukul. Kōōkoochi :chiichoo kuriibē tōōrōōk. ¹⁶ Māmii :chii nyēē kiikoochi kiyēē kaam kunyoo, kilal :kēmēwuut kut kuriik kwaan āmiikaab tōōrōōk.

¹⁷ Koosotee keey ānkulē, ‘Ntēē nyōōru :motwoorikaab baabaanii āmiik chēē yēmē kwaan kut kung'ēt :alake. Ām nee sukubakachaa :kēmēy ām wōli? ¹⁸ Kaykay ayeey kaa ānkuwāāmwoochi baaba kule: Kyāāchoolwookēnchi Yēyiin ākoo inyiing'. ¹⁹ Māyēmāktōōs tāāyēku lakwang'uung', nteenee iyiboo kuu motwooriintēēng'uung' ake tukul.’

²⁰ Yu keewaany :wēēroo koosoot kuu nyooto, kunam baanta kooyeey kang'waa. Yu makuyit kaa, kutoobēn :kwaan. Kōōnkēt kule ākoo ki wēēroonyii. Kukāsyi kiisayta ankulabat wokutorooch. ²¹ Nteenee kumwoochi :wēēroo kwaan kule, ‘Baaba, kyāāchoolwookēnchi Yēyiin ānkāāchoolwookēnchiing'. Māyēmāktōōs tāāyēku lakwang'uung'.

²² Kumwoochi :kwaan motwoorikyii kule, ‘Ōyibu areet akeenke sireet nyoo karaam ām tukul, kimoorineet āk kwēyōōnik ānkōōlookyi wēēri. ²³ Ōkwēru wuunweet nyoo neraat kēyēēnkyi. Māchāktōōs kēēng'ērēkyi ²⁴ kuuyu ākoo tākusoboot :wērinyuu nyi kyāābērē kiikume. Kikiikubot, neennyi kāākōōyēēw.’ Nto yityo, /kēētoow /kyaam saakweet.

²⁵ Yooto tukul kimiitē :wēēriit nyēē wōō mbareen kuyēyiisyē. Nto yu rōōtu kaa, kukas kutyēēntōōs :biiko. ²⁶ Kukuur motwooriintēēt ake ankuteebēe kule, ‘Nee :nyi mii kutyēēnchinē :biiko?’ ²⁷ Kukētyi :motwooriintonoo kule, ‘Kāākōōyēēw :ng'eetaabkoomēt kuchāmē keey, kunyoo kayeeny :kōōn wuunwaanaa koneraat kwaan :biiko kung'ērēkiis.’ ²⁸ King'woonchi wēēroo ki wōō kut kutay kōōwut kō. Kuchō :kwaan saang' ankuchokusaaysaay kule kuwo kō. ²⁹ Nteenee kumwoochi kwaan kule, ‘So, abayya! Kwāāyēwuung' :anii yiisyēēt ām kēnyisiyēk chēē chaang' nyēē mānāākēwēynoon āmēēbērē 'kiikōōnnoo mbo kwesta abaybaayee keey :nkani āk chōōrōōnuutēkyuu. ³⁰ Nto yu kēyēēw :wēēring'uung' :nyi kiwokwaamee tukuukuuk keelat kōōbootyi chēēmurēniis, neennyi kāchēēyēēnkyi wuunwa nyēē kōnāmē :koong'ta ām biiy ing'ērēkyi.’

³¹ Kukētyi :kwaan kule, ‘Wēnyoo, kēēboontē keey :acheek āk inyiing' kwaak, anku nyeeng'uung' :kiy ake tukul nyēē āboontē :anii. ³² Āboontē man ayey saakwaani, kuuyu kikeēbērē kiikume :ng'eetaabkoomēt, neennyi ākoo tākusoboot. Kikiikubot, neennyi kāākōōyēēw.’ ”

16*Kāāyyoong'iin nyēē ki ng'oomng'ook*

¹ Nto mii yoo, kumwoochi :Yēesu rubiikyii subak kule, “Kimii :chiito ake nyēē ki mokoryoo nyēē kiboonto chiinyii nyēē kiyyoonkyinē komosta nyēbo beesaanik. Kiyityi chiitaab kayta :ng'aleek kule kimii :chiichoo kwoomēē tukuuk keelat. ² Kukuur :chi-itaab kayta chiichooto kuwo kō ānkumwoochi kule, ‘Kwaakas ng'al chēē mā kāroomēch ām wōlēē imiitē. Kunyoo, āmāchē ichōb kiy ake tukul nyēē karaam, kuuyu āmiitē wāāyyoong'tiing' ām yiisyēēt.’

³ Koosotee keey :chiichoo yu /kābokēēmwoochi kuu nyooto ānkulē, ‘Kāaboot yi-isyēenyuu! +Maayey nee? Ntēē -māāboontē nkur chēē sitaayeyaatee yiisyōōnuut chēē nyikiisēch -āmāariiku soomsēēt. ⁴ Aay, kāānkēt wōlēē āyēytooy yoo sāānyōōru chōōrōōnuutēk chēē sukuriibo yoo kāāboot yiisyooni.’ ⁵ Kikuur biiko choo kiboonto bēsēntaab mokoryoontoonoo. Yooto, kuteebēe nyēē kibo taay kule, ‘/Kēēyoochiing' ata?’ ⁶ Kulē :nyoo, ‘Mwaaytaab *musēytuuniit wōōnkiichēk bokol.’ Kulē :kāāyyoong'iintonoo, ‘Man, kunyoo, isir kule konom.’ ⁷ Kuteebēe nyēē kiikēērē kule, ‘Ntēē inyiing' /kēēyoochiing' ata?’ Kulē :nyoo, ‘Nkoonuuk kuniyaanik bokol.’ Kumwoochi nyoo nkinee kule, ‘Isir kule tāmānwookik sisiit.’

⁸ Kumwooy :mokoryoontoonoo kule, ‘Ntēē ākoo ng'oomng'ook man :chiichi.’ ”

Kunyoo, kumwooy :Yēesu kule, “Inkētē keey :biikaab kōōrooni ām wōlēē yēytooy tukuukwaa kusiir wōlēē inkētitooy icheck :biiko choo kiikunyōōr lēbkēēyyēētaab Yēyiin.”

Māchāktōōs /kēēyēyiisyēē beesaanik ām kēēlto nyēē karaam

⁹ Yooto, kumwooy :Yēesu kule, “Ōyisunēē beesaanik chōōrōōnuutēk chēē ām lētuunoo, yoo kāākuyēk buch :beesaanik, +mabokutaachaak ōminy kooriikaab kibchuulyo ām Kaab Yēyiin. ¹⁰ Chii nyoo /kiikoosēē keey ānkuriibē tukuuk chēē ng'ēri, kuriibē nkicheek chēē chaang'. Nto nyoo -/mākiikoosēē keey āmāriibē tukuuk chēē ng'ēri, kumāriibē mbo tukuuk chēē chaang'. ¹¹ Nto yoo -mōōriibē tukuuk chēbo mokornoontiitaab kōōrooni, ku ng'oo :nyēē mā kuchāmwook ōriib mokornoontiitaab soboontaab Tāmirmiryēēt. ¹² Nto yoo -mōōmuuchē ōriibchi biiko alak beesaanikwaa kubo nee /kēēkōōnook chēēkwok?

¹³ Māmii :chii nyēē imuuchē kōōmēlchiin kirōkōōn āyēēng' kuuyu ākoy kulay :ake. Kunyoo, mēēmuuchāktōōs /kiinoomnyo yiisyēētaab Yēyiin āk muchastaab beesaan.”

Ng'aleek alak subak chēē kimwooy :Yēesu

(Mataayo 11:12-13; 5:31-32; Māārko 10:11-12)

¹⁴ Yu kakas *:Farisaayēek alake kiyēē kimwooy :Yēesu, kuroorchi, kuuyu kicham :icheek beesaan miisin. ¹⁵ Nteenee kumwoochi :Yēesu kule, “Ōyēyē keey :akweek kule ōchurtootiin ām taayeetaab biiko, nteenee inkētē :Yēyiin tuuyintaab moo nyēē kyoowung'te keey. Kiyēē yibē :biiko kule bo koomānuut, ku buch ām wōlēē mii :Yēyiin.

¹⁶ Kumanaachokwaamtaat :Bātisāniintēēt Yoowaana lōkōōywēk, ki siruutēk choo kikōōnu *:Muusa āk lōkōōywēk choo kiyibu *wōōrkooyik :chēē /kikyoomu. Kung'eetee kāchō :Yoowaana ākoy ra, lōkōōywēk chēē /kyoomtootē ku chēbo Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Nteenee mii :biiko chēē chaang' kukwiilē. ¹⁷ Imuuchē kubot :barak āk ng'wēny nteenee mābotē :ng'ālyoontēēt mbo akeenke ām siruutēchoo. ¹⁸ Chii ake tukul nyoo kakwet koorkēēnyii ankoomut ake, kaakubar kooyēēyto. Nto nyoo keemut koorko nyēē kaakukwet :saanteenyii kāākōōntosuur :nyoo kooyēēyoo.”

Lasaaro āk chii nyēē kiboonto bāytit

¹⁹ Kutas taay :Yēesu kumwooy kule, “Kimii :chiito ake nyēē kiilochē sirooy chēē kārorānēch chēbo āliisyō nyēbo barak. Kikicham :chiichi kuyēyē sookwoonuut āk tukuuk chēbo leles. ²⁰ Nteenee kimii :ake nyēē /kikēēkuurēē Lasaaro nyēē kisyēnunoot ām ng'woowōk miisin. /Kikikiimukoonchi kaytaab mokoryoontoonoo kurkat. ²¹ Kumii

yooto bo kurkat kubērē nto nyōōr mbo seeserik, kukwoonii :ng'ōōkiik bokumēēlē ng'woowōōk.

²² Nto mii lētuunoo chokume :Lasaaro. Kuyib *:malayikaanik wokōōbuurto keyy *Abraam. Nyēē mā tyaa, chokume :nkinee chiichoo kiboonto bāytit. / Keemuy, ²³ nteenee /kibokēētōōrchi tāmirmiryēēnyii wōlēē mii :maata nyēē māmīsē. Kumii wōlooto, kutoobēn Lasaaro kuboonto keyy Abraam.

²⁴ Kukuurso :chiichoo kule, 'Baaba Abraam! Ntēē keewaang'taa :maata! Iriireenaa ānkiiyooku Lasaaro chokōōwutēē moorineet bēēko kutiswoo ng'elyebta.' ²⁵ Nteenee kumwoochi :Abraam kule, 'Wēnyoo, mächāktōōs inkēt kule yoo kitēēsoboot, kiinyōōru tukuukuuk chēē kāroomēch chēē 'kiimāchē, nteenee kimii :Lasaaro ng'woonin. Kunyi, miitoochi keyy ra :Lasaaro wōlēē nusaat, ānkiimiitē :inyiing' ng'woonin. ²⁶ Nto subak, mii :nkōriit nyēē wōō miisin kwēēnuunyoo nyēē yoo kālē :chii ake tukul nyēē mii wōli kuchō komosaa, mēēmuuchāktōōs. Māmii mbo subak :chii nyēē imuuchē kuchōōnēē komosta nyoo imiitē kuchō komosi.' ²⁷ Kumwooy :chiichoo kule, 'Baaba Abraam, mwoochi-noowoo naas Lasaaro kuwo kanyoo acheek ²⁸ wokumwoochi mbo ng'eetaabiya muut kule kuriib keyy /simākēētōōrchi nkicheek wōli tēē nyi :ng'woonin kōōyiyiin kābēk.' ²⁹ Nteenee kukētyi :Abraam kule, 'Kany kuyēbchi yīit siruutēkaab Yēyiin choo kikōōnu *:Muusa āk *wōōrkooyik.' ³⁰ Kukētyi :nkinee chiichoo Abraam kule, 'Baaba, māyēmē kuu nyoo baateey, nteenee kaykay yoo /kāākiyookto chiito ake nyēē kiikume. Imuuchē kuwēēkiis ām miyootyēēt nyēē kiikuyey.' ³¹ /Kēēkētyi chiichoo subak kule, 'Yoo māmāchē raat mbo :ng'eetaabkoomēt kukas kiyēē kimwooyē :Muusa ākoo wōōrkooyik, ku mākoy kukāsyi chii ake tukul nyēē kang'eetee meet.' ”

17

Kentaayeeet āk nyooyeetaab kaat

(Mataayo 18:6-7, 15, 21-22; Māārko 9:42)

¹ Nto mii yoo, kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Mii :biiko chēē makuken biiko alak kutaya, nteenee mākung'woonchi sōō kule nee chii nyoo kakenta ake. ² Misyinē /kēērātyi chiichoo rwaa nyēē wōō kaat /ānkēētōōrchi araaray kuling'ta, kusiir yoo kātākēnē biikyuu choo tākukuskus ām kāāyēnēēt. ³ Kunyoo, ōriib keyy!

Yoo kāyēwuung' :ng'eetaabkoomēt ng'ālyoo nyēē miyaat, iburyoong'tē. Nto yoo kāchokusooming' nyooyeetaab kaat, inyōōchi kaat. ⁴ Ānkoo kāyēwuung' nyēē miyaat kunyil areet tisab ām bēsyēēt ānkuchōōnii yooto tukul chokusoomē nyooyeetaab kaat, inyōōchinē.”

/Kiikoosēē keyy Yēyiin /ānkēēkāsinyē

⁵ Nto mii yoo, kumwoochi *:lēbkēēyik Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, teeyeyeech kiikaasee keyy Yēyiin miisin.” ⁶ Kukētyi :Yēesu kule, “Nto ōtinyē mbo kaakaaseet nyēē kisich nyēē tēē kēbuswoontēētaab *aritaaliit, nto imuuchē kukāswook mbo :mōkōywooni, yoo kōōmwoochi kung'ēēwunēē keyy tiikiit ankuwokuchaan keyy araaray.

⁷ Imuuchē :chiito kuboonto motwooriintēēnyii nyēē ākiisyē nto nyēē ibātiisyē. Nto yoo kārōōt kaa, mächāchinē :mokoryoontēēnyii simkwoomiis, ⁸ nteenee mächāktōōs kubay mokoryoontoonoo kurook. Yoo kaakoowaany :mokoryoontēēt āmiisyēēt, mākwoomiis :motwooriintēēt. ⁹ -/ Mākēēbirchinē kōōnkōy kuuyu kayey kiyēē /kākēēmākyinē. ¹⁰ Kunyoo, yoo kooyey :akweek kiy ake tukul kuu wōloo /kēēmāktooy, ōmwooyē kule, 'Yiisyēēnyoo :nyooto.' ”

/Kiirāroochē chii nyoo ikoosēē keyy Yēyiin

11 Yu katas taay :Yēesu ākoo rubiikyii kumii kutākyinē keey Yēerusālēēm, kuyit yēē kibo kiyōōtēētaab yēēmēētaab Kalilaaya ākoo kōōrēētaab *Samaaryaa.

12 Yu kayit saang'ta ake nyēē kimii yooto, kukas biiko alak taman chēē kiboonto *makereenik. Kimāmāchē :bichoo kulēēkityi Yēesu. 13 Kukuur Yēesu kule, “Mokoryoontēēt Yēesu, ankiiriireeneech.” 14 Kumwoochi :Yēesu bichooto kule, “Bōōboorchii keey kibkōōs.” Kuba :bichoo. Nto kumii kēēltaab too, kukas keey kule kāākusobcho!

15 Kooyeey :akeenke wōloo kimii :Yēesu ānkusilto Yēyiin kukuurchinē barak. 16 Kukutuny ānkuyim kutiiny :tokochta ng'wēny ānkubirchi Yēesu kōōnkōy ānkoo kibo kōōrēētaab *Samaaryaa :chiichi. 17 Kumwooy :Yēesu kule, “Kāmā taman :bichoo kāāsoobē? Mii ānō :chuut sokoolu? 18 Ntēē sukōōyēēw naas nyi :soboyiintō akeenke chokubirchi Yēyiin kōōnkōy?”

19 Kumwoochi :Yēesu chiichoo kule, “Ing'eet ānkiiwēēchi keey. 'Kēēsob kuchurta kuuyu 'kēēkoosēēnoo keey.”

Wōlēē chōōntooy :bāytooyiisyēētaab Yēyiin

20 Nto mii yoo, kuteebee *:Farisaayeeek alake Yēesu kule, “Chōōnii āyu :bāytooyiisyēētaab Yēyiin?” Kukētyi :Yēesu kule, “Māmii :kiyēē ibooru yēē chōōnii :bāytooyiisyonoo kuu wōloo ōsōōtitooy :akweek. 21 Māmii mbo :chii nyēē māikumwooy kule, ‘Ong'nyiin’ nto ‘Ong'nyi.’ Ntēē ōboontē keey kēny Bāytooyiisyēētaab Yēyiin.”

*Kurubta keey āk yoo iyēēwu :Yēesu
(Mataayo 24:26-27, 37-41)*

22 Kutas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, “Makukwa :bēsyōōsyēk chēē +moomwaay kule nto āyēēwu :anii, *Wēritaab Chii. Nteenee -mōōkāsoo. 23 +Mōōkāsē /kēēmwooyē kule, ‘Kāākōōyēēw! Ong'nyiin mii yuun!’ nto ‘Ong'nyi mii yu!’ -Moobe kule boocheeng'aataa, 24 kuuyu mābotwook yoo kāāchōō. Makukerkeyiit yoo keewech kulebkeyiit :kōōrēēt tukul. 25 Nteenee +maanyalil kurook nyēē -/mākyoomu ankutaya :biiko choo -mēēyēnwōo.

26 Makukerkeyiit mbo :yoo kariik kōōyēēwunēē :Wēritaab Chii āk bēsyōōsyēchoo kibo Noowa. 27 Kyoomiisyē yooto :biich ānkuyyēēsyē ānkōōmutiisyē ākoy bēsyoonoo kiiwutē :Noowa āk biikyii mwēēnkēēt. Nto mii yoo, kuchō :taambiliilyeet kōōrēēt tukul nyēē kiimukuus biich.

28 Makukerkeyiit mbo subak ākoo bēsyōōsyēchoo kibo Lōōt. Kiwuulyootēē :biiko yiisyōōnuutēkwaa kuu kwaak kwoomiisyē ānkuyyēēsyē, kiyēyē mung'aareeng'waa, ki-choonsē ānkutēēchē kooriikwaa 29 ākoy bēsyēēt nyoo kibākooktooy :Lōōt Sōtōm. Yooto, kuroong' :Yēyiin aryaanteet ake nyēē layaat ām barak nyēē wuu roob. Kiimukuus biiko tukul. 30 Makunyach biich nkinee *:Wēritaab Chii ām kēēlto nyēē wuu nyooto.

31 Yoo kanyoorta :ng'aleechu chii saang', -meeyey kō wokōōruruuch tukuukyii ameyeyey kaa mbo :choo mii mbareen. 32 Okasee kiyēē kiyeyakay ām wōlēē mii :cheebyoosyeetaab Lōōt. 33 Nyoo kāyēētyi keey soboontaab kōōrooni, mākōōboot soboonnyii bo kibchuulyo. Nto nyoo kēēkooyto soboonnyii ām kōōrooni, mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo.

34 Yoo mii :biiko āyēēnku kuruytōōs yēēt akeenke, +/mākēēyib akeenke /keebakaakta ake. 35 Nto yoo mii :kooorū āyēēnku kung'oosyē ām yēēt akeenke, +/mākēēyib akeenke /keebakaakta ake.*”

37 Kuteebee :rubiik Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, +makeenyoortiing' ānō?” Kukētyi :Yēesu kule, “Yoo mii :mōtōōng'wēk, kumii yooto :muuswēk.”

17:11 Luuka 13:22 17:12 Laawi. 13:45-46 17:14 Laawi. 14:1-32; Luuka 5:14 17:19 Luuka 7:50 17:21 Mat. 4:17, 23; 5:3, 20; 6:33; 7:21; 10:7; 13:11; 23:13 17:23 Māārkō 13:21 17:25 Luuka 9:21-22 17:29 Toowu. 19:24-25 17:31 Māārkō 13:15-16 17:32 Toowu. 19:26 17:33 Mat. 10:38-39 * 17:35 Tāsyinē :siruutēk alake kērēywoontooni 36: Nto yoo mii :murēn āyēēnku kuyēyiisyē ām mbareen, +/mākēēyib ake /ankeebakaakta ake.

18

Muytaayeet :kirkit

¹ Nyēē mā lōō, kumwoochi :Yēesu rubiikyii wōlēē kimāchāktōōs kusooytooy ākookoy ānkumuytooy.

² Kimwoochi kule, “Kimii :chiito ake kiriinkēēt ake nyēē kiitiilē ng'al ām kōōk. Kimēywyē :chiichoo Yēyiin āmākoonyitē biiko. ³ Kimii :nkinee cheebyoosyeet ake kiriinkoonoto nyēē ki musuk. Kiwēētii :cheebyoosyaanaa wōlēē mii :chiichoo kibtaman kumāchē kule /kēyēytoochi ng'aleekyii.

⁴ Kikwētyi ng'aleekaab cheebyoosyaanaa nyēē lōō. Nto mii lētuunoo kumwaayee moo kule, ‘Ānkoo -māywyē :anii Yēyiin nto chii ake tukul, ⁵ +māyēchi cheebyoosyaani manta, kuuyu kaakootaaraa kōōyimsētoo mēt.’ ”

⁶ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Yoo imuuchē :choolwookiintō nyēē wuu nyoo kuyēchi cheebyoosyaanaa manta ii, ⁷ /bokeemwa nee Yēyiin? Muytoochinē kut kukas kule kāyēchi manta biikyii choo sooyē inee kibtaman. ⁸ !Kāamwoowook, yoo kāākuyityiin, mākuyēchi biikyii manta areet akeenke. Nteenee kany ateebeenaak: Ata :biiko chēē makumuyta kut ayitu :anii *Wēritaab Chii, ānkāānyōōru kōōkoosēēnoo keey?”

Māyib keyy :chii barak

⁹ Nto mii yoo, kurārchi Yēesu ng'alyoo biiko alak chēē kikuurē keyy kule churtootiin ānkimōōntooy biich. Kimwoochi kule, ¹⁰ “Kimii :biiko alake āyēēnku chēē kibokusaay ām *Kōōtaab Yēyiin. Ki *Fārisooyiin :ake, nto ake ku kāāruruukiin bo *syuuru. ¹¹ Kichō :Fārisooyiintonoo taay ankusaay kule, ‘Yēyiin, ābiruung' kōōnkōy, kuuyu -māyēku choolwookiin kuu wōloo wuunto :sāsiik, kibrōkōsiis, choo mārtootē āk mbo kāāruruukiintoniin bo syuuruut. ¹² *Ākirē āmiisyēēt areet āyēēng' ām wiikiit ānkāākooytooy akeenke ām taman nyēbo kiy ake tukul nyēē ānyōōru.’

¹³ Nteenee kikiyyo :kāāruruukiintonoo bo syuuruut wōliin bo lēt. Maneemuuch kukas barak, kusooyē, nteenee kinam keyy kwermet ankuriiree keyy ām wōlēē mii :Yēyiin kumwoochinē kule, ‘Baaba Yēyiin, iriireenaa anii nyi kyāāchoolwookēn.’

¹⁴ !Kāamwoowook, chiito nyēē kiyeey kaa /kukāākēnyōōchi kaat ku kāāruruukiintonoo bo syuuruut nyoo kiyibē keyy ng'wēny āmēbērē Fārisooyiintonoo. Kunyoo, chii nyoo yibē keyy barak +/makiichuchuuk, nto nyoo yibē keyy ng'wēny, +/mākiitōrōōr.”

*Ng'oo :nyēē nyoolchinē bāytooyiisyēētaab Yēyiin?**(Mataayo 19:13-15; Māārkō 10:13-16)*

¹⁵ Nto mii bēsyēēt ake, kōōmutyi :biiko alake Yēesu lēēkōōk chēē minkēēch kumāchē kule kutiinyēē āwunnyēk ānkōōbēruur. Yu kakas :rubiik bichoo, kōōburyoong'to.

¹⁶ Nteenee kimwooy :Yēesu kule, “Ōbāroochi lēēkōōy kukwa wōlēē āmiitē, kuuyu biiko chēē wuu chuutēchu :chēē nyoolchinē Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ¹⁷ !Kāamwoowook, mākoy kōōwut Bāytooyiisyēētaab Yēyiin :chii nyoo māchāmtooy Bāytooyiisyoonoo kuu lōkōchoo.”

*Wuuy kōōwut :chii nyēē boonto bāytit Kaab Yēyiin**(Mataayo 19:16-26; Māārkō 10:17-27)*

¹⁸ Yooto, kuchōōnchi :kāāntōōyiintēēt ake nyēbo Yuutayee Yēesu ānkumwoochi kule, “Kāānēētiin iyēku chii nyēē karaam! +Maayey kule nee sāānyōōru *soboontaab kibchulyo?” ¹⁹ Kukētyi :Yēesu kule, “Kēēsōōtyēēchoo nee siimwaay kule akaraam :anii? Ntēē Yēyiin nkit :nyēē karaam! ²⁰ Ābērē kiisuman kiruutēkaab Yēyiin choo kikōōnu :Muusa choo mwooyē kule, ‘-Meemarte, -mēērumiisyē, -mēēchōōrsē, -mēēmōlōlchi chii ng'alyoo. Koonyit kōōn āk koomēt.’†” ²¹ Kumwooy :chiichoo kule, “Ānkētē tukul choo 'keemwaay.

18:1 Room. 12:12; Ēfēēs. 6:18; Filib. 4:6; Kolos. 4:2; 1Tēēs. 5:17   **18:5** Luuka 11:7-8   **18:12** Mat. 6:16-17; Luuka 11:42   **18:13** Cherem. 31:19; Luuka 5:32; 23:48   **18:14** Mat. 23:12; Luuka 14:11; Yāāk. 4:6   **18:17** Mat. 18:3

18:18 Luuka 10:25   † **18:20** Chuytaayeet 20:12-16; Kiruutēk 5:16-20

Kyāākir kung'eetee āmining'." ²² Kumwoochi :Yēesu chiichoo kule, "Botuung' :kiito akeenke. Wee-alte kiy ake tukul nyēē iboontē ānkiiyēētyēēchinēē bānoonik. Yoo 'keeyey kuu nyooto, irubwaa. +Mēēnyōōru bāytit nyēbo man ām Kaab Yēyiin." ²³ King'woonchi :ng'aleechaa chiichoo, kuuyu kiboonto bāytit nyēē wōō. ²⁴ Yu kakas :Yēesu wōlēē kāwēeto :chiichoo, kumwooy kule, "Wuuy sōō kule nee kucham :biiko choo boonto bāytit Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ²⁵ Nyumnyum mbo kubuntēē *:tembes koong'taab sintaaniit kusiir kōōwut :chiito nyēē boonto bāytit Kaab Yēyiin."

²⁶ Kumwooy :biiko chēē kikas ng'aleechaa kule, "Ara ng'oo, naas, :nyēē imuuchē / kiiraraach?" ²⁷ Kukētyi :Yēesu bichoo kule, "Kiyēē mēēmuuchāktōōs ām wōlēē mii :biiko, kōōmuuchāktōōs ām wōlēē mii :Yēyiin."

*Kiyēē nyōōru :biiko choo kaakurub Yēesu
(Mataayo 19:27-30; Māārko 10:28-31)*

²⁸ Kuteebēē :Bētērō Yēesu kule, "Kas kookeebakaakte :acheek tukuukyoo tukul ankeerubiing'?" ²⁹ Kumwoochi :Yēesu kule, "Kāāmwoowook, chii ake tukul nyēē kaakubakaakta kooriikyii, koorkēēnyii, mbo ng'eetaabkaamet, kwaan āk kaamet nto lōkōkyii kubo yiisyēētaab Yēyiin, ³⁰ mākōōkoochi :Yēyiin chēē chaang' raat kusiir choo kōboonto. Mākunyōōr mbo *soboontaab kibchuulyo ām kōōrēēt nyoo chōōnii."

*Nyēbo sōmōk kung'ālōolēē :Yēesu meenyii āk ng'eeteenyii
(Mataayo 20:17-19; Māārko 10:32-34)*

³¹ Kuwēeto :Yēesu rubiikyii choo ki taman āk āyēēng' komos ānkumwoochi kule, "Kookas, kēēmiitē kēēbēētii Yēērusālēēm. Yoo kakeeyit wōlooto, mākuyityiin man kuu wōloo kikiikung'oorta :wōōrkooyikaab Yēyiin kēny kurubta keey ākoo *Wēritaab Chii. ³² +/ Makeenam / ānkiiyokoochi biikaab Rooma chēē mākōōntosuur, kung'utyi, ³³ kubirsēēt kulālchi ankubakach. Nto mii bēsyēētaab sōmōk, kung'eetee meet."

³⁴ Maneemuuch :rubiik kōōnkēt kiyēē kimii :Yēesu kung'ālōolēē. Kiiyeelaat :ng'ālyoontēēt.

*Kiisoob :Yēesu cheebkoraatyaa
(Mataayo 20:29-34; Māārko 10:46-52)*

³⁵ Yu kikiikuriik kuyit :icheek *kiriinkēētaab Yēērikō, kunyōōr cheebkoraatyaanteet ake nyēē kisoomsē ām kēēlto komos. ³⁶ Yu kakas :cheebkoraatyaantaanaa bōlātēētaab biiko chēē chaang' chēē kikēēytooy, kumwooy kule, "Ng'oo :bichu mii kung'ālōolootē ēē?" ³⁷ /Kēēmwoochi kule Yēesu nyēbo Nāāsārēēt nyēē kimii kumurē yooto. ³⁸ Kukuurchinē :chiichoo barak bakeenke kule, "Yēesu, *Mōchōkōrēētaab Tāwuti, iriireenaa!" ³⁹ Kōōburyoong'to :biiko chēē kimii taay kule kusiis. Nteenee kikuurchi barak miisin kule, "Mōchōkōrēētaab Tāwuti, ankiiriireenaa!" ⁴⁰ Kōōyyo :Yēesu ānkumwoochi biiko kule, "Ōrēētoonuu baa chiichoo kuchō yu." Yu /kakiyyiit, kuteebēē :Yēesu kule, ⁴¹ "Imāchē āyēwuung' nee?" Kulē :chiichoo, "Mokoryoontēēt, āmāchē akaste." ⁴² Kulēēnchi :Yēesu, "/Kāākiisoobiing', kuuyu 'kēētinyē kaakaaseet. Kunyoo, ikaste." ⁴³ Kumwooyē :Yēesu kuu nyooto, kukāstooy :chiichooto bakeenke ānkuwēeto keey Yēesu kusiltootē Yēyiin. Kisilto nkicheek :biiko tukul Yēyiin choo kikāsē ng'aleechaa.

19

Yēesu ākoo Sakaayo

¹ Kitas taay :Yēesu āk rubiikyii ankuyit Yēērikō. ² Kimii :chiito ake wōlooto nyēē /kikēēkuurēē Sakaayo. Ki kāāruruukiintēētaab *syuuruut nyēē wōō ānkiboonto bāytit nyēē wōō miisin. ³ Kisyem :Sakaayo kule kukas Yēesu, nteenee kimēēmuuchē, kuuyu

ki chaang' :biiko, nto subak kibar :nwookinto. ⁴ Yu kakas kuu nyooto, kulabat taay ankuwokulaany mōkōywēēt ake sukukas Yēesu nyēē karaam. ⁵ Yu kayit :Yēesu yooto, kukas barak ānkumwooy kule, “Sakaayo, rēku baa areet akeenke, kuuyu āyēku ra toontēng'uung'.” ⁶ Kukāsē :Sakaayo kuu nyooto, kurēku areet akeenke ānkuwēeto keey Yēesu ākoy kanyii nyēē kabaybayiit miisin. ⁷ Nteenee mānāng'ērēkyi :biiko alake ng'aleechaa. Kiing'unyng'uunyis kule, “Nto yu kāruutoochi :Yēesu chii nyēē tinyē ng'ōōki kuu nyi?”

⁸ /Kēēmii /kyoomiisyē, kōōyyo :Sakaayo ānkumwooy kule, “Mokoryoontēēt, +mānēmu kisiincheetaab beesaanikyuu ānkāākoochi bānoonik. Nto yēē ākoo mii :chii nyēē kyāānēmuneē cheechii chēē chaang' kusiir chēē /kikēēmāchēē āruruchootē syuuruut, +māāyookyi kunyil ang'wan ām choo kyaa-am.” ⁹ Kumwooy :Yēesu kule, “/Kaakiiraraach ra kayi, kuuyu kēēkoosēē keey :chiichi Yēyiin kuu Abraam. ¹⁰ Kyāāchōōnii :anii, *Wēritaab Chii, chāāchēng'ootē ānku chāārāroochootē biiko chēē kiikubootyoo.”

*Iyēyiisyēē nyēē karaam kiyēē /kākēēkōōning'
(Mataayo 25:14-30)*

¹¹ Kibērē :biiko chēē chaang' tōōs mā kubāytooyiis :Yēesu yoo kayit Yēerusālēm. Nteenee mēēbērē kimii wokuyēyāktōōs kuu wōloo kiisōōtitooy :icheek. Nto kumii :Yēesu tākōōmuunyē, kumwoochi biiko kule, ¹² “Kimii :mokoryoontēēt ake nyēē kimāchē kuwo kōōrēēt ake nyēē kilōō, /bokēēng'oobchi kāāmuukēywēēkaab bāytooyiisyēēt sichokubayta kōōrēenyii. ¹³ Kumānāāwo, kukuur motwoorikyii taman ānkōōkoochinoot chii ake tukul beesaanik chēē tēē chēbo ake. Kimwoochi chii kuyēyiisyēē laatit nyeenyii kubās keey ākoy bēsyēēt nyēē kēēyēēwunēē :inee. ¹⁴ Nteenee kitay :biikyii. /Kikiyookto biiko alak wokumwaayta kule mā māchē :icheek bāytooyiintonoo.

¹⁵ Yu kēēyēēw :chiichoo ām ruutooy /kukaakeeng'aab kuyēk bāytooyiintēēt, kukuur motwoorikyii taman choo kiikoochinootē beesaanik chokōōboor :chii ake tukul laatit nyeenyii nyēē kiikunyōōr. ¹⁶ Kumwooy :nyēbo taay kule kibās keey :cheechii kunyil taman. ¹⁷ Kulēēnchi nyoo :bāytooyiintēēt, ‘Kuu yoo kwēēriib tukuuchoo kō ng'ēri nyēē karaam, +maayeyiing' ibayte kiriinkōōsyēk taman.’

¹⁸ Kumwooy :nyēbo āyēēng' kule, ‘Mokoryoontēēt, kookunyil :cheechuu muut.’ ¹⁹ /Kēēmwoochi nyoo kule, ‘+Meebayte :inyiing' kiriinkōōsyēk muut.’

²⁰ Kookeer :ake kumwoochi bāytooyiintonoo kule, ‘Beesaanikuuk :chu. Kyaaratee ankeet ankaakonor nyēē mā mii :kiy nyēē kitwa. ²¹ Kyaakas kule iwuuy 'ankiicham ibirtooy biich ikēsē kiyēē kimēēchoonē ānkiiruruuchēē wōlēē mānēēyis.’ ²² Yooto, kulē :bāytooyiintēēt, ‘Imiyaat. Kubaring' :ng'aleekuuk nkityō. Yoo ākoo inkētē :inyiing' kule āwuuy :anii ankyaacham ābirtooy biich ākēsē kiyēē kimāāchoonē ānkāāruruuchēē wōlēē mānāāyis ii, ²³ kwaaming' :nee simeekonoree beesaanikyuu lēnkuut sukubāsu keey? Nto 'kiiyey kuu nyooto, nto kāchāānyōōru beesaanichaa kukāākutāsyi keey :kiy barak.’

²⁴ Kuweech keey :bāytooyiintonoo ānkumwoochi motwoorik alak kule, ‘Ōnēmuneē nyi beesaanichaa ānkōōkoochi chiito nyoo kōtāsyi keey :cheechii miisin kusiir chēbo chuut tukul.’ ²⁵ Nteenee kimwooy :choo kule, ‘Mokoryoontēēt, ntēē chaang' :chēē boonto :nyoo, bo nee /kēētāsyi alak?’ ²⁶ Kumwoochi :bāytooyiintonoo kule, ‘Kātāwuu nyooto sinee, nteenee chiito nyoo kāyēyiisyēē kiyēē /kākīkoochi, /kēētāsyinē ake, nto nyoo māyēyiisyēē, /kiinēmuneē mbo nyooto kāboonto. ²⁷ Nteenee kurubta keey ākoo buunichoo kāākuwēēkyoo keey, ōkwēru choo ankubobakach ākāsē.’ ”

*/Kikeetorooch Yēesu ām Yēerusālēm kuu Bāytooyiin
(Mataayo 21:1-11; Māārko 11:1-11; Yoowaana 12:12-19)*

19:7 Mat. 9:10 **19:8** Chuy. 22:1; Ēsēk. 33:14-16 **19:9** Mat. 3:9; Luuka 3:8; 13:16; Yoowa. 8:33-47; Yēyuut. 16:31; Room. 4:12, 16-17; Kala. 3:7, 29 **19:10** Luuka 5:32; 1Tēm. 1:15 **19:11** Luuka 11:2; 24:21 **19:13** Māārko 13:34; Yēyuut. 1:11; 2:33-36 **19:14** Yēyuut. 4:17; 5:28; 13:44-46; 28:25-28 **19:19** Luuka 12:42-44; 16:10 **19:26** Mat. 25:29

²⁸ Yu kāyyēēkunēē, kutas taay :Yēesu āk baanaa. Kimiitē :Yēesu taay kutēē yooto tukul kutākyinē keey Yēerusālēēm. Nto yityo bokurwoowunēē Beetannyyaa.

²⁹ Yu kāng'ēētyēē Beetannyyaa, kuba nto yu kēē-āyēēchēē keey Beetfaaka ām yēē kibo Lekemeetaab *Musēytuuniinēk, kumwoochi :Yēesu rubiikyii āyēēng' kule, ³⁰ “Obe ākoy saang'iin. Yoo kooyit yooto, +mōōnyōōru sikiryō nyēē tāku siirwaak kurataat amanaakesen chii bēsyēēt ake. Otyaach ānkōōkwērwoo. ³¹ Nto yoo kateebeenaak :chii kule otyoogyinē nee sikiryēēt, olēēnchi ‘Māchē :Mokoryoontēēt.’ ”

³² Kiba :rubiichoo ānkubokunyōōr sikiryoonoo kuu wōloo kimwooytoochinē :Yēesu.

³³ Kumii kōōtyoochē, kuteebēē :biikaab sikiryēēt kule, “Otyoogyinē nee sikiryoonoo?”

³⁴ Kukētyi :rubiichoo bichoo kule, “Māchē :Mokoryoontēēt.” ³⁵ Kukwaanta sikiryoonoo ākoy yoo kimii :Yēesu. Kuyitu, kōōrēēku sirookwaa chēē kikiiliiktēē keey ānkwoolyāktēē bataytaab sikiryēēt sukutēbēē :Yēesu.

³⁶ Kumii :Yēesu kuwēētii, kōōrēēkunoot :biiko alake sirookwaa chēē kikiiliiktēē keey ānkōōyitoot kēēltaab too. ³⁷ Yu kayit :icheek yēē kyoobuksēē :kēēlto ām Lekemeetaab *Musēytuuniinēk, kutoow :biiko kusilto Yēyiin ām ng'erekweek. Kityēēnootē yooto :tukul kubo tukuuk chēbo kwōng'uut chēē kiikuyeyaan :Yēesu. ³⁸ Kikuurchinootē :bichoo barak kumwooyē kule,

“Ibēruuroot :Bāytooyiintēēt nyi chōōnii
ām kaayneetaab Yēyiin.

Chōōnēē :tāloosyēēt kibkōōnkōy.

Wōō :Yēyiin, lēyyē.”

³⁹ Nteenee kimwoochi *:Farisaayeek alake chēē kimii yooto Yēesu kule, “Kāānēētiintēēt, ānkiiburyoong'tē bichukuuk kumātākumwooy ng'aleechu.” ⁴⁰ Kukētyi :Yēesu Farisaayeekhaa kule, “Kāāmwoowook, yoo kāsiiso :bichu, kung'aloolē :rwoontōōk.”

Kiriiree :Yēesu biikaab Yēerusālēēm

⁴¹ Yu katoobēn Yēerusālēēm, kuriiree biikaab kiriinkoonoto kut kutēy :lōōkik.

⁴² Kimwooyē kule, “Ābērē nto ōnkētē kiyēē māchāktōōs oyey sōōnyōōru tāloosyēēt. Nteenee ōmiitē mēēnān. ⁴³ Mii :bēsyēēt nyēē mākusēētyook :buunik ānkōōkwēnkweēnook nyēē māmii wōlēē ōchiirtēē. ⁴⁴ +/Mākiimukuus kiriinkooni āk biikyii tukul nyēē māng'ētu mbo :rwaā kukeekemeer keey ake, kuuyu kyoomoonte bārooyinto nyēē kikiikukōōnook :Yēyiin.”

Nyēbo āyēēng' kukwētēē :Yēesu biiko biwuutaab Kōōtaab Yēyiin (Mataayo 21:12-17; Māārko 11:15-19)

⁴⁵ Yu kayit :Yēesu Yēerusālēēm, kōōwut biwuutaab *Kōōtaab Yēyiin ānkutoow kukwet biiko chēē kimii kwooltooy tukuukwaa ām yooto, ⁴⁶ kumwoochinē kule, “Mwooyē :Yēyiin ām siruutēk kule, ‘Bo :kanyuu saayeet,’ nteenee kyooweek :akweek kuyēk kēbēnnyoo wōlēē wunyēē keey :sāsiik.”

Kiyēbchi yit :biiko chēē chaang' Yēesu

⁴⁷ Kiinēētiisyē :Yēesu kwaak ām *Kōōtaab Yēyiin ām bēsyōōsyēk chēē ng'eri chēē kimii kukwoonii. Kimii :mbo kibkōōrōs chēē wōōyēch āk kāānēētikaab kiruutēk ākoo kāāntōōyik alak kuchēēng'ē kule kubakach Yēesu. ⁴⁸ Nteenee kimēēmuuchē kuuyu kiwoolchinē Yēesu :biiko chēē chaang' kwaak chēē kibokuyēbchinē yit ng'aleekyii.

19:30 Luuka 23:53   **19:36** 2Bāy. 9:13   **19:37** Luuka 2:20; 24:52-53   **19:38** 1Bāy. 1:38-40   **19:38** Tyēēn. 118:26; Luuka 2:14   **19:40** Aabak. 2:11; Luuka 19:44; 21:5-6, 20-24   **19:41** Isa. 22:4   **19:42** Kiruu. 32:28-29; Yēyuut. 28:26-27; Room. 11:8, 10   **19:44** Luuka 21:20-24   **19:44** Luuka 21:6; 1:68   **19:46** Luuka 2:49   **19:47** Mat. 26:55; Māārko 11:18; Luuka 21:37; Yoowa. 7:1; 18:20   **19:48** Luuka 20:19; 21:38; 22:2

20

Kāāntōōyikaab Yuutayeeek chēē ki kāwōōt
(*Mataayo 21:23-27; Māārko 11:27-33*)

¹ Nto mii bēsyēēt ake, kumii :Yēesu kōōnēētiisyē ānkwoomchinē biiko lōkōōywēk chēē kāroomēch ām biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin, kukwoonchi :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch, kāānēētikaab kiruutēk ākoo booyik. ² Kuteebee :bichooto Yēesu kule, “Mwoowēēch, baa, ng'oo :nyēē kikōōning' kāāmuukēywēēk iyey ng'aleechu?” ³ Kuwālchi :Yēesu kule, “Kany ateebeenaak :nkani tēēbuutyēēt. Ōmwoowo, baa, ⁴ yoo kiibātisāniisyē :Yoowaana, kikwoonēē :kāāmuukēywēēkyii wōlēē mii :Yēyiin, nto wōlēē mii :biiko?”

⁵ Yooto kuteebee key :bichoo kule, “Yoo kakeemwaay kule kikwoonēē :kāāmuukēywēēkyii wōlēē mii :Yēyiin, makuteebeeneech kule ām nee simākiiyēnchi. ⁶ Nto yoo kakeemwaay kule kikwoonēē wōlēē mii :biiko, makuwiireeneech :bichu tēē chu rwoontōōk kēēbēku, kuuyu kiikōōyēnchi :icheek kule ki *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :Yoowaana.”

⁷ Yooto kulēēnchi Yēesu, “-Mākiinkētē.” ⁸ Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “-Māāmwoowook :nkani chiichēē kikōōnoo kāāmuukēywēēk ayey ng'aleechu.”

Kiisyoor :Yēesu miyootyēētaab kāāntōōyikaab Yuutayeeek
(*Mataayo 21:33-46; Māārko 12:1-12*)

⁹⁻¹⁰ Kutas taay :Yēesu kumwoochi biiko kule, “King'eet :chiito ake kuchaan *musābiibuunēk mbareenyii. Yu kaakuchaan, kukāsyiin āk biiko alak kule kuyēytoochi inee mbaraanaa sukubchēchiin āmiik kōōyyiin yoo kāruryo. Nto mii yoo, kuruuto kuyēk kēny. Yu kāwokururyo :āmiik, kōōyookto :chiichoo kibo mbareet motwooriintēenyii akeenke wokuyibchi kereeryaanteet nyēē ki nyeenyii. Yu kayit :motwooriintonoo wōlooto kibo mbareen, kubir :bichoo /kikiikoochinē kuyeyta mbaraanaa ankukwet āmā kiy. ¹¹ Kōōyookto subak :chiichoo motwooriintēēt ake. /Kēēbir nkinee nyoo /kiintosuur /ankeekwet āmā kiy. ¹² Kōōyookto subak ake nyēbo sōmōk. /Kēēbir nyoo, /kiikōōtēn /ānkiichuutoot ākoy tuuyta saang'. ¹³ Koosoot :chiitaab mbareet ānkulē, ‘Saayey nee?’ Nto mii yoo, kulē, ‘Mii :kiyēē +maayey. +Māāyooktē wērinyuu nyi āchāmē. Tōōs imuuchē kooywey ra nyiitēnyi.’ Kōōyookto. ¹⁴ Kuyitē :lakwanaa wōlooto, kukuur key :bichooto kule, ‘Murēchu, ong'nyi :lakwataab murooniito! Okany keebakach sukuyēk :mbaraani nyēēnyoo.’ ¹⁵ Yooto, kunam :bichoo wēēroo ānkukwēryoot kuwo tuuyta saang' ankubakach.

Kunyoo ii, yoo koosoot :akweek chokuyēchinē nee :chiitaab mbareet bichoo? ¹⁶ Okany āmwoowook, machokubakach bichooto tukul ānkōōkoochi biiko alak kuriibchi mbaraanaata.” Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kumwoochi :bichoo kule, “Bērē nto māyēyākiis :ng'ala chēē wuu choo.” ¹⁷ Kōōrōōtoot :Yēesu ānkumwoochi kule, “Ibooru nee :siruutēkaab Yēyiin ām yoo /kikeesir kule, ‘Tolochta nyoo kitāyē :biiko

nyēē kōōkuyēk tiyēywoontēētaab kōōto.’†

¹⁸ Chii ake tukul nyēē karyaach rwaantaanaa, +/-makeetirtir. Nto nyoo kāluulchi :rwaantaanaata, kuruurumē.”

¹⁹ Yu kakas :kāānēētikaab kiruutēk ākoo mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch ng'aleechaa kimwooyē :Yēesu, kōōnkēt kule kimii buch :Yēesu kukwērē ng'aleechaa liimō, nteenee king'āloolēē icheek. Kukwaany key :moo bichooto ankumach kule kunam Yēesu, nteenee kinyōkōriitu, kuuyu ki chaang' :biiko yooto.

Kibokutech :kāāntōōyik alake Yēesu sukunam
(*Mataayo 22:15-22; Māārko 12:13-17*)

²⁰ Kiiyookto :bichoo yōōtiik kuba wōloo kimii :Yēesu, wokuyey keey kule churtootiin. Kimāchē kunyōōr ng'ālyoo nyēē keechiwiit :inee sukunam ānkōōyokoochi bāytooyiisyēētaab Rooma.

²¹ Kikwēeskweēsānchi :yōōtiichoo Yēesu kule, “Kāānēētiintēēt, kiinkētē kule imwooyē manta, iyibē biiko tukul kwooyēēch ānkiinēētē biiko kōōnkēt kiyēē māchē :Yēyiin ām kēēlto nyēbo man. ²² Mwoowēēch baa ng'ālyoontooni: Karaam kēēkwēchinē bāytooyiintēētaab Rooma *syuuruut nto miyaat?”

²³ Yooto kōōnkēt :Yēesu kule kimii :bichoo kutēchē inee. Kumwoochi kule, ²⁴ “Ōboorwoo baa beesyaanteet.” Kuteebee yōōtiichoo kule, “Bo ng'oo :mēti āk kaaynaani mii beesyaantaani?” ²⁵ Kulē :bichoo, “Bo bāytooyiintēēt nyēē wōō nyēbo Rooma.” Kumwoochi :Yēesu kule, “Ōkoochi bāytooyiintoonoo kiinyii, nto Yēyiin, ōkoochi nyeenyii.”

²⁶ Kinam kuut bichoo :kiyēē kimwooy :Yēesu. Kunyoo, kubotyi :wōlēē makunamta Yēesu kukāsē :biiko.

Ng'eeteetaab meet

(Mataayo 22:23-33; Māārko 12:18-27)

²⁷ Nto mii yoo, kukwoonchi subak Yēesu :biiko alake chēē /kikēēkuurēē *Satukaay-eek. Kiiyēnchinē :bichoo kule yoo kaakume :chiito, kaakume kutukul nyēē mēēbērē wokung'ēētēē meet bēsyēēt ake.

Kimwoochi :bichoo Yēesu ²⁸ kule, “Kāānēētiintēēt, kisirweech *:Muusa kiruutyēēt nyēē mwooyē kule yoo kame :chiito āmānāāsikiyiin leekwa ākoo koorkeēnyii, kōōntiiyē :ng'eetaabkaamet koorcoonoo, sukusikiyi nyiin lēēkōōk chēē sukuroobta kōōnyii.

²⁹ Kimii :chiito ake kēny nyēē kiboonto wērikyii tisab. Yu kāwokuwōōyit :kibooreetyeet, kukēēsyo. Nto mii yoo, kumēēchi keey nyēē mānāāsikiyi :koorkoonoo leekwa.

³⁰ Kōōntiiyiis :wēēriit nyēē kirubu nyoo kimēē. Kōōbuurchiin :nkinee ākoo koorcoonoo ankume āmānāāsikiyiin āk koorcoonoo leekwa. ³¹ Kookeer :wēēriit nyēbo sōmōk. Kōōbuurto keey :nyoo nkinee koorcoonoo ankume :nkinee āmā leekwa. Kiyeyakay kuu nyooto kut kubēk :wērichoo tukul āmā lēēkōōy. ³² Nto mii lētuunoo, kume :nkinee koorcoonoo. ³³ Kunyoo, imwoowēēch: Booyiitu ng'oo :koorkoonoo kōōyyiin kāng'ēētyēē :bichooto tukul meet.”

³⁴ Kukētyi :Yēesu bichoo kule, “Ng'ētēē :kāāmutiisyēēt kōōrooni. ³⁵ Yoo /kaaking'eetee chii meet ānkuwo Kaab Yēyiin, mēēbērē tākōōmutiisyē nto /tābokiimutē subak, ³⁶ kuuyu māmēē subak. Makukerkeyiitu malayikaanik ānku lōkōkaab Yēyiin kuuyu kookoong'eetee :Yēyiin meet.

³⁷ Nto kurubta keey ākoo ng'eeteetaab meet, kiichuurta *:Muusa ām sōntiinoo kilāyē yoo kimwooyē kule, ‘Yēyiintēētaab *Abraam, Isaka ākoo Yāākōbō.’ ³⁸ Yoo /kakeemwa kule bo :Yēyiin anum, kōōbooru :yooto kule tākusoboot :chiichooto ānkoo kikiikume kēny. Kunyoo, kurubta keey ākoo Yēyiin, sobchootiin :biiko tukul ānkoo mbo choo kiikubēk.”

³⁹ Kulē :kāānēētikaab kiruutēk alake, “Kēēketu nyēē karaam, kāānēētiintēēt.”

⁴⁰ Manaatakukany :biiko kuteebaatee Yēesu subak ng'al alak kutēchē.

Ng'oo :Kāārārookiintēēt?

(Mataayo 22:41-46; Māārko 12:35-37)

⁴¹ Nto mii yoo, kuteebee :Yēesu bichooto kikwiilē inee kule, “Ām nee yu /kēēmwooyē kule chōōnēē *:Kāārārookiintēēt kōōtaab *Tāwuti? ⁴² Yoo wuu nyooto ii, kwaam :nee sukusir :Tāwuti ām kitaabuutaab Tyēēnwookik kule, 'Kimwoochi :Yēyiin Mokoryoontēenyuu kule:

'Itēbunēē āwunyuu nyēbo taay

⁴³ kēēbāytooyiisyē tukwaay

ānku +maawaang'te buunikuuk.'

⁴⁴ Kunyi, yoo kuurē :Tāwuti Kāārārookiintēēt kule 'Mokoryoontēēnyuu' ii, kōōmuuchāktōōs kule nee kuyēk muchōkōrēēnyii?"

Kiiburyoong'to :Yēesu kiblembechiis

(Mataayo 23:1-12; Māārko 12:38-40)

⁴⁵ Kumii tākuyēbchinē yii :biiko kiyēē kimii :Yēesu kumwooyē, kuwēēkyi keye :Yēesu rubiikyii ānkumwoochi kule, ⁴⁶ "Ōriibēē keye kāānēētichoo bo kiruutēk, -amoorub ātēbuutēkwaa. Kicham :bichu kōōloochē sirooy chēē yoo /kakeekas, /simkiinkētē kule icheek kiirwookik. Kicham mbo subak kubēēsyētootēē wōlēē chaang' :biich /sikiisub-ooyootē nyēē /kākēēkoonyit. Kicham subak kulēkwēlē ng'ēchērōōk choo bo taay ām kooriikaab saayeet ānkōōmoymooyē mbo ng'ēchērōōk chēbo taay ām kaab saakwa ake tukul. ⁴⁷ Lātunootē mbo koor chēē musuuk sukuyibēē tukuukwaa. Sooyē miisin kuyēyē keye kule churtootiin. Biich chēē wuu chuutēchu chēē mākuyēchi :Yēyiin ng'al chēē bichiyyēch kusiir choolwookiin ake tukul."

21

Ng'oo nyēē kiinēm chēē chaang'?

(Māārko 12:41-44)

¹ Kutākumii :Yēesu *Kōōtaab Yēyiin, kukas wōlēē kiikoochintooy :biiko chēē ki mokorēēn beesaanik loolēēt nyēē /kikiiruruukyine beesaanik kubo yiisyēētaab Yēyiin. ² Yooto, kuchō :cheebyoosya nyēē ki musuk anki banan. Kibār :nyoo beesaanikyii chēē ki ng'ēri.

³ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, "Kāāmwoowook, cheebyoosyaani musuk :nyēē kēēnēm beesaanik laatit nyēē wōō kusiir chuut tukul. ⁴ Kāng'ōmōrunēē :bichoo moko-rēēn laatit nyoo kēēkooytooy wōlēē bo chēē boonto, nteenee kābār :cheebyoosyaanaa loolēēnyii tukul."

+/Mākiiturbuub Kōōtaab Yēyiin

(Mataayo 24:1-2; Māārko 13:1-2)

⁵ Yooto, kutoow :rubiik kung'alaalee *Kōōtaab Yēyiin. Kimwooyē kule, "Kārorānēch nyēē tyaa :rwoontōōchu /kikeetechee Kōyi bo Yēyiin! Kārorānēch mbo nkicheek nyēē tyaa :tukuuk chu /kikēēkōōnu /kiikaraanee kōyi!" Nteenee kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, ⁶ "Mii :bēsyēēt nyēē +/mākiiturbuub tukuuchu ōchōrōkyinē. +/Mākiiturbuub nyēē māmii :rwaa mbo akeenke nyēē ng'ētu kukeekemeer keye ake."

Nyāliluutēk āk wusiisyēēt

(Mataayo 24:3-14; Māārko 13:3-13)

⁷ Yooto, kuteebee :rubiik Yēesu kule, "Mokoryoontēēt, yēyāktōōs āyu :ng'ālyoontoonoo ānkumākōōboor :nee?"

⁸ Kukētyi :Yēesu kule, "Ōriib keye -/makiiberbeeraak. Choong'ēch :biiko chēē makuk-waanaat ankuyey keye :ake tukul kule inee ku kāārārookiintēēt. Mākumwoowook :alake kule, 'Kaakuriik :Mokoryoontēēt.' Yoo kāmwooy, -mōōyēnchi. ⁹ +Mookas kubārē keye :biiko ām kōōrēēt ānkukwiilē :alake bāytooyiisyēētaab kōōrēēng'waa, nteenee -mōōmuuyē. Māsimkuyitu :tabantaab kōōrēēt ānkoo kāyēyākiiis :tukuuchoo.

¹⁰ Mākubooryo :bōrōryēēt ake āk ake, kubooryo :kōōrēēt ake āk ake. ¹¹ Mākutookunootēē :kibring'ring'nyēēt kōōrēēt. Mākutookunootēē :kēmēwuut nyēē wōō komoswookik chēē chaang' ām kōōrēēt ankukwaanaat :bōōrwoonik chēē miyootēch. Mākutook :tukun ām wōliin bo barak chēē -/mākyoomu. ¹² Nto kumānāāyēyāktōōs :ng'aleechaa tukul, +/mākēēwusook /ānkiiyyoong'tēēnook kōōk ām kooriikaab saayeet /ankeerataak kubo anii. Nto subak, +/mākiiyyoong'tēēnook taayeetaab bāytooyik kubo anii. ¹³ Bārooyinto :nyooto

nyēē +mōmwoochinēē bichooto kiyēē ōyēnchinē. ¹⁴ Kunyoo, -mookany kwaamaak mēt kule bōmwooyē nee ām kōōk nyēē ōyēētēē keey. ¹⁵ +Māāboorwook :anii kiyēē bōmwooyē nyēē mākooy kukētwook :chii ng'ālyoo.

¹⁶ Makuchaamtaak :sikiikwook, tuubchōōsyēkwōok, tilyōōnuutēkwōok ākoo chōōrōōnuutēkwōok / keenam alak ām akweek / ankeerat, nto alak / keebakach. ¹⁷ Mākuwēchook :biiko kuuyu ōyēnwo ¹⁸ nteenee -mā-āstook :Yēyiin mbo kisich! ¹⁹ Yoo kōōmuytoochi ng'aleechaa, +mōōnyōōru soboonto nyēbo man ām lētuunoo.”

*Wōlēē +/makiiserweetita Yēērusālēēm
(Mataayo 24:15-24; Māārkō 13:14-20)*

²⁰ Kimwoochi :Yēēsu subak kule, “Yoo ōkāsē kōōkwēnkwēēnē :buunik Yēērusālēēm, ōnkēt kule kaakuriik :bēsyēēt nyēē sērwtēē :Yēērusālēēm. ²¹ Māchāktōōs :biikaab Yuuteeya kumwēchi lekem ānkumwēy :nkicheek choo mii Yēērusālēēm. Nto choo kanyoorta :ng'aleechu saang', kumeeyey kiriing'. ²² Kuu wōloo mwooytooy :siruutēk, ku bēsyōōsyēchuutēchu :chēē mākōōng'woonchinēē :Yēyiin biiko choo kiikuchoolwookēn. ²³ Lēyyē, mākuwuuyiityi bēsyōōsyēchooto sōō kule nee kooruuk choo kōōyootiin āk choo irēēriisyē! Mākuchō :wuuyinto nyēē wōō kōōrēēt ānku mākōōng'woonchi :Yēyiin biiko choo mārūbē ng'aleekyī. ²⁴ +/Makeebakach alak /ankeenam alak bokuyēkunoot motwoor ām kōōrōōsyēk tukul. Mākuminy :bōōryōōsyēk alake Yēērusālēēm ākoy yēē bēkunēē :bēsyōōsyēkwāa.”

*Kiyēē ibooru chōōnēētaab Yēēsu
(Mataayo 24:29-31; Māārkō 13:24-27)*

²⁵ Kimwoochi subak :Yēēsu rubiikyī kule, “+/ Makeekasee mēēyintaab kōōrēēt wōlēē mākōōbuurto :asiista, araawēt āk kookeelik. Mākumuuyo :biiko ām kōōrēēt ānkubotyī :tonkoy kule tākyinē keey ānō, kumwēyēē kaaruumeetaab bēēkaab araarayta. ²⁶ Mākōōtintiimākooy :wōliin bo barak ānkumuuyo :biiko chēē chaang' kubo kiyēē mii wokuyēyāktōōs ām kōōrēēt, kut wuu nyēē mākubēk.

²⁷ Yooto, makukas :biiko āyēēwu :anii, *Wēritaab Chii, ām boolteet ām kāāmuukēywēēk āk lēbkēēyēētaab Yēyiin. ²⁸ Yoo ōkāsē kutoowu keey :tukuuchoo tukul, ōng'erēkiisyē, kuuyu, ōmiitē bōōbēētii kōōrēēt nyēē lēēl.”

*Bēsyēēt nyoo iyēēwu :Yēēsu
(Mataayo 24:32-36; Māārkō 13:28-32)*

²⁹ Yooto subak, kumwoochi :Yēēsu rubiikyī kule, “Māchē ōkāsēē *mutiiniit āk keetiik alak. ³⁰ Yoo inkātu :sokēēkaab keetiichoo, ōnkēt kule kaakuriik kumusēs. ³¹ Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, yoo ōkāsē kuyēyāktōōs :tukuuchoo, ōnkēt kule kaakuriik :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin.

³² !Kāāmwoowook, mābootōōs :biikyū choo kyaakwey ānkoo kāyēyākiis :tukuuchoo tukul. ³³ Mākubot :barak āk ng'wēny, nteenee mābotē :ng'ālyoontēēnyū.”

Ōriib keey

³⁴ Kitas taay :Yēēsu kumwoochi rubiikyī kule, “Ōriib keey! -Mookany ānyōōrwook ōbēng'tēē sookwoonuutēk ōyyēēsyē. -Mookany mbo kōōbootook :kāāsōōtēywēēk chēbo wōlēē +moonyoorte mokornoontiit. Yoo kooyey kuu nyooto, makucheeraak :bēsyoonoo āyēēwunēē. ³⁵ Makucheer :ng'aleechu biiko ām wōlto ake tukul. ³⁶ Māchē ōriibē keey kwaak. Ōsooyē sōōtitir ōbununēē ng'aleechaa soomuuch bōōyyoonyēē taayeetaab *Wēritaab Chii.”

21:15 Luuka 12:11-12; Yēyūut. 6:10   **21:16** Mat. 10:35   **21:18** 1Sām. 14:45; Luuka 12:7   **21:19** Mat. 10:17-22
21:19 Mat. 10:22; Luuka 17:33   **21:22** Kiruu. 32:35; Cherem. 5:29; Ēsēk. 9:1; Tān. 9:26; Osee. 9:7; Miiika 3:12;
Luuka 11:49-51   **21:24** Luuka 17:22-24   **21:24** Luuka 19:41-44   **21:24** Isa. 5:5; Isa. 63:18   **21:25** Mat. 24:29
21:27 Mat. 26:64; Māārkō 13:26; 14:62   **21:35** Luuka 17:26-30; 1Tēēs. 5:1-3   **21:36** Mat. 25:13

Kiyēbchi yit :biiko chēē chaang' Yēesu ām Kōōtaab Yēyiin

³⁷ Kiinēētiisyē :Yēesu ām *Kōōtaab Yēyiin yoo bo bēēt, nto mii kwēemooy wokuruchinē keey wōliin bo Lekemeetaab *Musēytuuniinēk. ³⁸ Kuyyēēchē :kōōrēēt, kōōyēyē Kōōtaab Yēyiin wokōōnēētiisyē. Kimustooy :nkicheek biiko chēē chaang' bokukāsē kiyēē kiinēētē :Yēesu.

22

Kicheeng' :buunikaab Yēesu wōlēē makunamta

(Mataayo 26:1-5; Māārkō 14:1-2)

¹ Kikiikuriik :Saakweetaab mukaatiin chēē mākuutunootiin. Saakwaani ku *Saakweetaab Keeytaayeet. ² Kimii :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāānēētikaab kiruutēk kuchēēng'ē wōlēē makunamta Yēesu /subokeebakach. Nteenee kinyōkōriitu kuuyu ki chaang' :biiko yooto.

Kiinēm keey :Yuuta kuchaamta Yēesu

(Mataayo 26:14-16; Māārkō 14:10-11)

³ Yooto, kutamar :Kibrōkōsyootēēt Yuuta Iskaryoot nyoo ki akeenke ām rubiichoo ki taman āk āyēēng'. ⁴ Kiwo :Yuuta wōlēē kimii :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo biiko alak chēē ki wōōyēch chēē kiriibē Kōōtaab Yēyiin. Kiwokusat wōlēē +/makeenamta Yēesu. ⁵ King'erēkyi :bichoo Yuuta ānkuchāmchiin kule mākōōkoochi :icheek beesaanik, yoo kayey kuu nyooto. ⁶ Kucham :Yuuta ng'aleechaa ankucheeng' bārooyinto nyēē /kiimuuchē /keenamee Yēesu kumākāsē :biiko.

/Kikeeyeyta kiyēē /kyoomē ām Saakweetaab Keeytaayeet

(Mataayo 26:17-19; Māārkō 14:12-16)

⁷ Nyēē mā tyaa, kuyit :bēsyēēt nyēē /kēyēēnyēē mēēnkitaab kōrōsēēkaab Saakweetaab mukaatiin chēē mākuutunootiin.

⁸ Kumwoochi :Yēesu Bētērō ākoo Yoowaana kule, “Bōōyēytoowēēch saakweet kyaam.”

⁹ Kuteebēē :icheek Yēesu kule, “Imāchē bokeeyeytee ānō?” ¹⁰ Kukētyi :Yēesu kule, “Obe, nto yoo kōōwut Yēerusālēēm, +mōōtuuyēē chiito ake nyēē boontoonu tērēētaab bēēko. Orub chiichoo ākoy kōōto nyēē kēēwut. ¹¹ Ōmwoochi chiitaab kayta kule, ‘Māchē :Mokoryoontēēt kisēēnkēētaab tāyēēk nyēē sukwaamee *Saakweetaab Keeytaayeet āk rubiikyii.’ ¹² Mākōōboorwook kisēēnkēēt nyēē wōō nyēē mii nyiin barak nyēē boonto tukuuk tukul. Yooto, oyeyte āmiik.”

¹³ Kiba :rubiichoo āyēēnku ānkubokunyōōr kiy ake tukul kuu wōloo kimwooytoochinē :Yēesu. Nto mii yoo, kuyeyta āmiik.

Āmiikaab lētut

¹⁴ Yu kāākuchōbākoy kiy ake tukul, kuchōōnto keey :Yēesu *lēbkēyik ānkwoomiis. ¹⁵ Kumwoochi :Yēesu lēbkēyichoo kule, “Kyaamachaanu kule kyaam tukul āmiichu bo Keeytaayeet kumanaanyalil. ¹⁶ !Kāāmwoowook, -mēētāwāā-āmē saakweet ake subak nyēē wuu nyi ākoy bēsyēēt nyēē /kakiikeeree nyēē lēēl nyēē biirē nyi ām Kaab Yēyiin.” ¹⁷ Kunam terekyeet nyēē kimii *:tifaayiik. Kubirchi Yēyiin kōōnkōy ānkumwoochi lēbkēyik kule, “Ōmōōsootē tifaayiichu. ¹⁸ !Kāāmwoowook, -māwāāyyēē subak tifaayiin ākoy bēsyēēt nyoo +mawaayyēē ām Kaab Yēyiin.”

Kitoow :Yēesu saakweet nyēē lēēl

(Mataayo 26:26-39; Māārkō 14:22-25; 1 Kōōriintēēk 11:23-25)

¹⁹ Kunam nkinee mukaatiit ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy. Kubetes ānkōōkoochinoot *lēbkēyik kumwoochinē kule, “Bōōrnnyuu :nyi nyēē /kāākēēkōōn kubo akweek. O-am sōōsōōtēēnoo.” ²⁰ Yu kāākwoomiis kubēk, kunam terekyeet nyēē kimii :tifaayiik

ānkumwooy kule, “*Kirootyeet :nyi nyēē lēēl kubununēē :korotiikyuu chēē +/makiitaata kubo akweek.”

Kiboor :Yēesu chiito nyēē kimii wokuchoomtooy

(Mataayo 26:20-24; Māārko 14:18-21; Yoowaana 13:21-30)

²¹ Kumwooy :Yēesu kule, “Ānkoo kēēmiitē kyoomiisyē :tukul, miitē :akeenke ām akweek wokuchoomtoo. ²² Makume *:Wēritaab Chii kuu wōloo kiikusatita :Yēyiin, nteenee +/mākiing'woonchi chii nyoo kachaamta.” ²³ Kuteebē keyy :rubiik yooto kule, “Ara ng'oo ām acheek :nyēē mii wokuchoomtooy Yēesu?”

Ng'oo :nyēē wōō?

(Mataayo 20:25-28; Māārko 10:41-45)

²⁴ Kutoow :rubiik kumooyo wōōyinto. ²⁵ Kumwoochi :Yēesu kule, “Bāytooyik chēē mii kōōrooni kumāchē kōōboorchi biiko alak kule icheek :chēē bāytooyiisyē ānku icheek :chēē inkētē kuyēētyēēchi biiko alak kusiir chuut. ²⁶ Māmāchāktōōs oyey :akweek kuu nyooto. Nteenee nyoo kāāntōōyiin ām akweek kuyib keyy ng'wēny, nto nyoo māchē kuyēk kāāntōōyiin kumāchāktōōs kuyēētyēēchinē chuut. ²⁷ Ng'oo :nyēē wōō ām chiito nyoo āmiisyē āk nyoo bāyiisyē? Chiito nyēē wōō ku nyoo āmiisyē, nteenee āboontē keyy akweek āyēētyēēchook.

²⁸ Kwōōmuytoochi :akweek tyēmuutēk chēē kōōkēēnyōōru. ²⁹ Kuu yoo kiikukōōno :Baaba kāāmuukēywēēk ābāytooyiisyē, +māākōōnook :nkanii kāāmuukēywēēchoo. ³⁰ +Mākiibuurtē keyy :tukul āk akweek ām Kaab Yēyiin kyoomiisyē ānkōōtiilchinē ng'aleek biiko tukul chēbo mooyēētaab *Isrāyēēl.”

Kiiboor :Yēesu kule makutuuch keyy :Bētērō

(Mataayo 26:31-35; Māārko 14:27-31; Yoowaana 13:36-38)

³¹ Kumwoochi :Yēesu Bētērō kule, “Simōōni wē, Simōōni! /Kāākiikoochi Syeetaani kāāmuukēywēēk kutyemaak. ³² Nteenee kāāsoowuung' anii kumēēboot kaakaaseet. Yoo 'keeweekse ichōō wōlēē āmiitē, +mēētitiir rubiik chuut.” ³³ Kumwoochi :Bētērō Yēesu kule, “Mokoryoontēt, kaachamte keyy :anii. Yoo kābo rātiisyō, /keerateech tukwaay, nto yoo kābo meet, kēēbēku :tukwaay.” ³⁴ Kukētyi :Yēesu kule, “Bētērō, kāāmwoowuung', kutoombo kōōturkuuchē :kirkōōnkiit kwēēmowuuni +meetuuch keyy areet sōmōk.”

Ōchōb keyy, mii :wuuyinto kuchōōnii

³⁵ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Yoo kyāāyooktook obeetaate āmā beesyaa nto ku lool nto kwēyōōn, ara kibotwook :kiy ake tukul?” Kumwooy :rubiik kule, “Māmii :kiy nyēē kibotwēēch.” ³⁶ Kumwoochi :Yēesu kule, “Nteenee raat, yoo boonto :chii beesaanikyii nto loolēenyii, kunamaat. Nto nyoo mātinyē chōōkiit, kwaalta kābuutiinyii ankwaal nyeenyii. ³⁷ Mākuyityiin :siruutēchu bo Yēyiin kurubta keyy āk anii ām yoo mwooyē kule, /Kikeetasta kibng'ōōkisiis.† Kuu wōloo /kikeesirta kurubta keyy āk anii, makuyeyakay kuu nyooto.” ³⁸ Kumwooy :rubiik kule, “Mokoryoontēt, nto chu chōōkiinēk āyēēng'.” Kumwoochi :Yēesu kule, “Kutēēniit choo!”

Kiwokusaayee :Yēesu Ketesemaane

(Mataayo 26:36-46; Māārko 14:32-42)

³⁹ Nto mii yoo, kuchuwunee :Yēesu kōyooto kimii kwoomiisyēē āk rubiikyii ānkutākyi keyy Lekemeetaab *Musēytuuniinēk kuu kwaak. ⁴⁰ Kumii wōlooto, kumwoochi rubiikyiii kule, “Māchāktōōs osooyē simōō-āsyi keyy tyēmuutēk.”

22:20 Chuy. 24:6-8; Cherem. 31:31-34; Room. 11:27; 1Kōōr. 11:25; 2Kōōr. 3:6; Kala. 4:24; Ibu. 8:6 **22:23** Tyēēn. 41:9; Yoowa. 13:2, 21-30 **22:26** Luuka 9:46-48 **22:26** Mat. 23:11 **22:27** Yoowa. 13:4-5, 12-17 **22:29** Luuka 12:32 **22:30** Mat. 19:28 **22:31** Āyub 1:6-12; 2:1-6; Luuka 22:3 **22:32** Mat. 16:18; Luuka 22:62; 24:34 **22:34** Māārko 14:30-31 **22:34** Luuka 22:61 **22:35** Luuka 9:3; 10:4 **22:36** Mat. 10:34 † **22:37** Isa. 53:12 **22:39** Mat. 26:30; Luuka 21:37; Yoowa. 18:1-2

⁴¹ Kung'eetee :Yēesu yēē kimii :rubiikyii ankoonaata yēē lōō kisich. Kukutuny ankusaay kule, ⁴² “Baaba, yoo ichāmē, inēmtoowoo nyalili. Nteenee kuyeyakay kuu wōloo imāktooy, amēēbērē kuu wōloo amāktooy anii.” ⁴³ Yu keewaany :Yēesu kusaay kuu nyooto, kuchō *:malayikeet ankōōtitiir. ⁴⁴ Kisaay subak nyēē ng'waa miisin kut kooyot. Kikerkeyiitu :kiyootichaa korotiik chēē /kakiitaata.*

⁴⁵ Kung'eetee :Yēesu yooto kāsooyēē, ānkuwo yoo kimii :rubiik. Nteenee kinyōōr rubiichoo kuruuytōōs kubo chaasikaab ng'uusng'uusyēēt. ⁴⁶ Kumwoochi :Yēesu rubiichooto kule, “Tōōruuytōōsiii? Ōng'ēētyē ankoosaay simōō-āsyi keey tyēmuutēk.”

/Kikeenam Yēesu nteenee kitay /kēēsār

(Mataayo 26:47-56; Māārkō 14:43-50; Yoowaana 18:3-11)

⁴⁷ Kutākumii :Yēesu kung'ālōolē, kuyit :Yuuta nyoo ki akeenke am rubiikaab Yēesu taman āk ayēēng', kuboontoonu keey biiko chēē chaang'. Kuwo yēē kimii :Yēesu kumāchē kutorooch. ⁴⁸ Kumwoochi :Yēesu kule, “Yuuta! Imāchē man ing'ōmtē *Wēritaab Chii am toroocheet?”

⁴⁹ Yu kakas :rubiik chuut kiyēē kimii wokuyēyāktōōs, kumwooy kule, “Mokoryoon-tēēt! Keeyebaayeb?” ⁵⁰ /Kēēmwooyē kuu nyooto, kuchwēntooy :akeenke yiititaab taay nyēbo motwooriintēētaab kibkōrōs nyēē wōō. ⁵¹ Nteenee kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Ōbāroochi kuyey!” Yooto, kunam yiititaab chiichoo ānkukētyi yooto.

⁵² Bichoo kikwoontooy keey Yuuta ku mbo kibkōrōs chēē wōōyēch, booyik ākoo biiko alak chēē wōōyēch am chēē kiriibē *Kōōtaab Yēyiin. Kumwoochi :Yēesu bichooto kule, “Ntēē sookwaante chōōkiinēk āk syaariinek? Ōbērē āntōōchinē :anii lukēēt nyēē māchē kuweech kōōrēēt? ⁵³ Ntēē kwāāmiiitē :anii kwaak biiwuutaab Kōōtaab Yēyiin amoonamaa? Nteenee bēsyēēng'woong' :nyi ra āk kāāmuukēywēēkaab mēēnānēēt.”

Kituuch keey :Bētērō

(Mataayo 26:57-58, 69-75; Māārkō 14:53-54, 66-72; Yoowaana 18:12-18, 25-27)

⁵⁴ /Keenam Yēesu yooto /ānkēēkweryoot ākoy kaytaab *kibkōrōs nyēē wōō. Koonamaat :Bētērō Yēesu ākoy biiwuutaab kayaa.

⁵⁵ Kikiikoolaay :riibiik maat kiyēng' ānkimii :biiko kuywēē maata. Kiwokuyu :nkinee Bētērō mayaata. ⁵⁶ Nto bērē kukas :chēēbto ake nyēē kiyēyiisyē kayaata Bētērō kukataal :maata, kōōrōōtoot ānkulē, “Ntēē kiboontootē keey :chiichi Yēesu!” ⁵⁷ Kutuuch keey :Bētērō kule, “Chēē, -māānkētē chiichoo!”

⁵⁸ Kukas :chiito ake subak Bētērō ānkumwooy kule, “Inyiing' :ake am bichu.” Kumwooy :Bētērō kule, “Lēyyē, abēērē keey!”

⁵⁹ Yu kakeeyta :asiista akeenke, kumwooy subak :chiito ake am yooto kule, “Kubooyiit man, kiboontootē keey :chiichi Yēesu, kuuyu sālu Kalilaaya.” ⁶⁰ Kutuuch keey :Bētērō kule, “Kubooyiit man, -māānkētē kiyēē imiitē imwooyē.” Kōōturkuuchē :kirkōōnkiit ba-keenke. ⁶¹ Kuweech keey :Yēesu ānkōōrōōtoot Bētērō. Koosoot :Bētērō yoo kāmwoochinē :Yēesu kule, “Kutoombo kōōturkuuchē :kirkōōnkiit kwēēmowuuni +meetuuch keey areet sōmōk.” ⁶² Kuchuyta :Bētērō saang' ānkuwokuriir nyēē kāng'woonchi miisin.

/Kikiintosuur Yēesu /ānkēēbir

(Mataayo 26:67-68; Māārkō 14:65)

⁶³ Kiintosuuroot Yēesu :biiko choo kimii kuriibootē ankoonyaliilaat. ⁶⁴ Kiiyēēnē koonyek, ānkubirsēētē, sukutēēbootēē kule, “Mwoowu baa, ng'oo :nyi kābiring'?” ⁶⁵ Kiinchōchēē mbo subak :bichooto Yēesu ng'aleek alak chēē chaang'.

22:42 Mat. 6:10; Māārkō 10:38; Yoowa. 12:27-28
/kibokēētāsinyē lētunoo. **22:46** Luuka 5:16
22:64 Luuka 7:16

* **22:44** Kimāmiitē :kērēywēēchu tukwaay siruutēk alak nteenee
22:53 Luuka 19:47; 22:3 **22:61** Māārkō 14:30; Luuka 22:34

*Kumii :Yēesu taayeetaab kōōkwēēt nyēē wōō nyēbo Yuutayeek
(Mataayo 26:59-66; Māārko 14:55-64; Yoowaana 18:19-24)*

⁶⁶ Yu yyeēchē :kōōrēēt, kikiikōōruruuch keey :kōōkwēēt nyēē wōō nyēbo Yuutayeek: Booyik, mbo kibkōōrōs chēē wōōyēch āk kāānēētikaab kiruutēk. /Kikēēkwēryoot Yēesu ākoy kōōk.

⁶⁷ Kumii kōōk, /keeteabee kule, “Inyiing' man *:Kāārārookiintēēt?” Nteenee kukētyi :Yēesu kule, “Ānkoo kāāmwoowook, mēēbērē +moochamte, ⁶⁸ nto subak, yoo kaatee-beenaak :nkanii ng'ālyoo, mēēbērē +mōōkētu. ⁶⁹ Nteenee kung'eetee raat kuwo taay, +māwāābuurunēē :anii, *Wēritaab Chii, āwutaab taay nyēbo Yēyiin kēēbāytooyiisyē :tuk-waay.” ⁷⁰ Kuteebee :bichoo tukul kule, “Imāchē imwaay kule inyiing' Lakwataab Yēyiin?” Kukētyi kule, “Wuu nyooto.”

⁷¹ Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kōōruumchi :bichoo kule, “Nee ake :nyēē / tākēēmwoowēēch kurubta keey āk chiichi, ntēē kaakeekas kuchāmchiintōōs nkit.”

23

*Kumii :Yēesu taayeetaab Bilaato
(Mataayo 27:1-2, 11-14; Māārko 15:1-5; Yoowaana 18:28-38)*

¹ Yooto, kung'eet :kōōkwoonooto tukul bo Yuutayeek ānkukwēryoot Yēesu ākoy Kaab *Bilaato. ² Kumwoochi :bichooto Bilaato kule, “Kikēēnyōōru chiichi kutēwēchootē kāāsōōtēywēēkaab biikyoo kule kumākwēchi bāytooyiintēēt nyēbo Rooma *syuuruut. Kimwooytootē mbo subak kule inee ku kāārārookiintēēt nyēē māchē kubayta biikyoo.”

³ Kuteebee :Bilaato Yēesu kule, “Inyiing' :bāytooyiintēētaab Yuutayeek?” Kukētyi :Yēesu kule, “Wuu nyooto, sinee.” ⁴ Yu /kābokiikum Yēesu, kumwoochi :Bilaato mbo kibkōōrōs chēē wōōyēch āk biiko chēē kimii yooto kule, “Ntēē -māākāsē lēēlis nyēē boonto :chiichi.” ⁵ Kōōwuruur :mbo kibkōōrōs choo wōōyēch Bilaato kumwoochinē kule, “Inee :nyēē mii kutēwēchootē biiko ām kōōrēēnyoo kumukuul kubuntēē kāānēētiisyēēnyii. Kitoowunēē ng'aleechaa Kalilaaya, neennyi kookuyit wōli.”

/Kikiirēkēērchi Yēesu Ērōōtē

⁶ Yu kakas :Bilaato ng'aleechaa, kumach kōōnkēt yoo kibo :Yēesu yēēmēētaab Kalilaaya. ⁷ Yu kāwokōōnkēt, kōōrēkēērchi Yēesu Ērōōtē nyoo kikiikuruutoon Yēerusālēm bēsyōōsyēchooto, kuuyu ki bāytooyiintēētaab Kalilaaya.

⁸ Bērē kukas :Ērōōtē Yēesu, kung'erech miisin, kuuyu kikiikumachaan nyi kooy kule nto kas inee kuuyu /kikiikyaamta Yēesu miisin. Kimāchē kule nto yey :Yēesu kiy nyēē /kiilatē. ⁹ Kuteebee :Ērōōtē Yēesu ng'al chēē chaang', nteenee mānāākētyi :Yēesu ng'ālyoo.

¹⁰ Yooto, kung'eētyo :mbo kibkōōrōs chēē wōōyēch āk kāānēētikaab kiruutēk ānkumwoochi Ērōōtē kule, “So, ntēē kiikuyey :chiichi ng'aleek chēē miyootēch miisin!” ¹¹ Nto mii yoo, kuyēchi :Ērōōtē āk riibiikyii Yēesu ng'al chēbo kāāntosuurrāt ankoonyaliil. Kiilookyi sireet nyēē kibo bāytooyiisyēēt /ankeeketita kuwo wōlēē kimii :Bilaato.

¹² Kiyey :yooto kuchoomnyo :Ērōōtē āk Bilaato bēsyoonoo kusiir yu kibo taay yoo ki buunyoo :chii ām wōlēē mii :ake.

*Kiisimchi :kāāntōōyikaab Yuutayeek Bilaato kubakach Yēesu
(Mataayo 27:15-26; Māārko 15:6-15; Yoowaana 18:39—19:16)*

¹³ Kōōruruuch :Bilaato mbo *kibkōōrōs chēē wōōyēch āk kāāntōōyik āk biikaab yēēmēēt ¹⁴ ānkumwoochi kule, “Kōōkwērwoo chiichi ānkōōmwoowoo kule kōtēwēchootē biiko. Kāābērē ākuumu ām taayeeng'woong' ku -māākāsē lēēlis nyēē boonto, ¹⁵ āmānyōōr :nkinee Ērōōtē lēēlis ake tukul. Kayey :yooto kukētweēch. Nto subak, māmii :kiy nyēē

kiikuyey sukōōsāk̄yi /keebakach. ¹⁶ Kunyi, +/-makeebas /ankeebakaakta kuwēēchi keey.”*

¹⁸ Kōōruumchi :biiko kule, “Iwaang'te chiichi ankiityaakte Baraaba.” ¹⁹ Baraaba ku chii nyēē /kikiikeerat nyēē kimāchē kuweech kōōrēēt ānkikiikubākākiis.

²⁰ Kumwoochi :Bilaato subak bichoo kule, “Ntēē irooko /kiityaakta Yēēsu.” ²¹ Nteenee kubōloobōl :biiko kule, “Obakach! Obakach!”

²² Kumwoochi :Bilaato bichoo nyēbo sōmōk kule, “Ara, koleel nee :chiichi? Māmisyinē /keebakach. Kunyi, +/-makeebas /ankiityaakta.” ²³ Nteenee kiiwuruur :biiko Bilaato kukuurchinē barak kule, “Māchāktōōs /keebakach chiichi!” Kōōbēliis :kwiilateetaab bichoo ²⁴ ānkuyēchi kuu wōloo kāmāktooy. ²⁵ Kiityaakta Baraaba ankuchamta /bokeebakach Yēēsu.

*/Kikēēkwērtoochi Yēēsu murtooywoontēēt /ānkiinchuruur
(Mataayo 27:32-44; Māārkō 15:21-32; Yoowaana 19:17-27)*

²⁶ Yu /kikēēmii /kēēkweryootē Yēēsu, /kēētuyēē chiito ake nyēē kimii kuwēētii Yēērusālēm. /Kikēēkuurēē chiichoo Simōōni nyēē kibo kōōrēētaab Kurēēn. /Kēēnāmē nyoo /ānkēēkērchinē koong' kukalabaat murtooywoontoonoo kurubē Yēēsu lēt. ²⁷ Kiinaamaat :biiko chēē chaang' kuboontootē keey chēēbyōōsōōk chēē kyoomoonte mbuy kuriirēē Yēēsu. ²⁸ Kuweech keey :Yēēsu kukas chēēbyōōsōōchoo ānkulēēnchi, “Tibikaab Yēērusālēm, -mooriireenaa, nteenee oriiree keey āk lōkōkwook. ²⁹ Mii kukwoonii :bēsyoōsyēk chēē mākumwooy :biiko kule, ‘Mii nyēē karaam :koorko nyoo mānāāsich leekwa.’ ³⁰ Mākumwooyē :biiko yooto kule, ‘Kaykay kuturbubchēēch :tulōōntōōk ānkutubēēch :lekemoosyek.’ ” ³¹ Kitas taay kumwooy kule, “Yoo imuuchē raat /kēēyēchi kēēti ataa ng'al chēē wuu chu ii, /bokeemwa nee nyēē yaamaat?”

³² /Kikeebeeta nkicheek biiko alak āyēēng' chēē kirātootiin kubo ng'al chēē kiikuyey kule /bokeebakach ākoo Yēēsu. ³³ Yu kayit yēēt ake yēē /kikēēkuurēē ‘Rōkyēētaab Mēt,’ /kēēkwērtoochi Yēēsu murtooywoontēenyii. /Kikēēkwērtoochi ake tukul ām bichoo murtooywoontēenyii /ānkiiyoong'tēē ake āwutaab taay /kiiyoong'tēē ake āwutaab kaataam, kōōkwēēnchi Yēēsu kwēēn. ³⁴ Kimwooy :Yēēsu ām yooto kule, “Baaba, inyōōchi kaat bichu kuuyu -mēēnkētē kiyēē mii kuyēyē.”

Kibar :riibiichoo *sēkēēryēēt yu kimāchē kubchēchiin sirookaab Yēēsu sukōōnkēt kule ng'oo :nyēē mākuyib sireet nkōnō.

³⁵ Kiiyoong'iis yooto :biiko kukāsē kiyēē kimii kuyēyāktōōs. Kiinchuruursēt :kāāntōōyikaab Yuutayēek Yēēsu kule, “Kiisoobootē :chiichi biiko alak. Kany kōōsoob keey naas yoo inee man *:Kāārārōokiintēēt nyēē chōōnēē Kaab Yēyiin.” ³⁶ Kiinchuruur :nkicheek riibiik Yēēsu. Kikwaanta *tifaayik chēē tāytāyēch ānkōōyokoochi Yēēsu ³⁷ ānkumwoochi kule, “Yoo inyiing', man, :bāytooyiintēētaab Yuutayēek, isoob keey, naas.”

³⁸ /Kikiikēēsirchi kiito ake ng'aleek chēē kiyey /sikiitiilchi Yēēsu meet chēē kimwooyē kule: BĀYTOOYIINTĒĒTAAB YUUTAYEEK :NYI.

³⁹ Kimwoochi Yēēsu :chiito akeenke ām bichoo āyēēng' choo kimii murtooywōōsyēkwaa kule, “Ikuurē keey inyiing' oob kule Kāārārōokiintēēt? Iraraach keey ankiiraraachech nkacheek!” ⁴⁰ Nteenee kōōburyoong'to :nyiin ake kule, “Yyōōch! -Mēēywēyē :inyiing' Yēyiin siimwooyē ng'al chēē wuu chu ānkēēmiitē kēēnyōōru āk chiichi ng'wooninto nyēē kerkeey? ⁴¹ Misyēēch acheek kubo lēēlisto nyēē kēēboontē. Nteenee /kakyaam chiichi buch.” ⁴² Yooto, kumwoochi :chiichoo Yēēsu kule, “Isootaa, yoo 'kēēwut Kaab Yēyiin.”

⁴³ Kumwoochi :Yēēsu kule, “!Kāāmwoowuung', bokiibuurē ra āk inyiing' kibkōōnkōy.”†

* **23:16** Kitāsyi :siruutēk alake kērēywoontēētaab 17: /Kikiityooktooy chiito akeenke yēē /kikyoomē Saakweetaab Keeytaayēēt ām kēnyit ake tukul. **23:25** Yēyuut. 3:13-14 **23:28** Luuka 19:41-44 **23:29** Cherem. 16:1-4; Luuka 21:23 **23:30** Ng'oong'. 6:16 **23:31** 1Bēt. 4:17 **23:33** Isa. 53:12 **23:34** Tyēēn. 22:18; Yēyuut. 7:60 **23:36** Tyēēn. 22:7; 109:3-5 **23:36** Tyēēn. 69:21 **23:38** Mat. 27:11 **23:39** Luuka 2:11 † **23:43** Nto “!Kāāmwoowuung' ra, bokiibuurē āk inyiing' kibkōōnkōy.”

*Kime :Yēesu**(Mataayo 27:45-56; Māārko 15:33-41; Yoowaana 19:28-30)*

⁴⁴⁻⁴⁵ Ku āsiiswēk lo, kuker :kiito ake asiista kutuuyiit :kōōrēt. Kiichuulyo :mēēnānoonoo ākoy āsiiswēk sokool. Kukērēerunēē keey :ankeet āyēēng' nyēē kirikimim nyēē /kiki-iyēēlēē Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin. ⁴⁶ Yooto kōōnchō :Yēesu kule, “Baaba Yēyiin! Kāāyokoowuung' tāmirmiryēēnyuu!” Kōōtēryēēchē ng'aleechaa, kung'ētē bakeenke!

⁴⁷ Kisilto kāāyyoong'iintētēē ake nyēbo lukētēē nyēē kimii yooto Yēyiin. Kimwooy kule, “Kubooyiit man, ākoo kochurtaat :chiichi ām taayeetaab Yēyiin.”

⁴⁸ King'woonchi biiko chēē kimii yooto yu kakas kiyēē kayeyakay. Yooto nanyuun kooyeey kaa nyēē kanamaat keey kwērmētōōk.

⁴⁹ Kiiyyoong'iis :chōōrōōnuutēkaab Yēesu āk chēēbyōōsōōk alak chēē kikiikurubaan Yēesu kung'eetee Kalilaaya, kutoobēnē kiyēē kimii kuyēyāktōōs.

*Wōlēē /kikeemuyta Yēesu**(Mataayo 27:57-61; Māārko 15:42-47; Yoowaana 19:38-42)*

⁵⁰⁻⁵¹ Kimii :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Yōōsēēf nyēē kiminyē *kiriinkēētaab Ari-mataaya ām yēēmēētaab Yuuteeya. Kikiikunam ng'ālyoontēētaab Yēyiin miisin ānkimii kukānyoonu Bāytooyiisyēētaab Yēyiin. Ki inee :akeenke ām kōōkwēēt nyēē wōō nyēbo Yuutayeek nteenee kimachamaat ng'aleekaab chuut ām kōōkwoonoo. ⁵² Kiwo :chiichoo Kaab *Bilaato wokusoom /kēēchāmchi wokōōnēm muustaab Yēesu. Kuchāmchi :Bilaato. ⁵³ Wokōōrēēk muusyoonoonoo ankuratee ankeet ānkuwokōōkoochi kochonkeet ake. Kiiwōroot :kochonkaanaa /āmānāākiikoochi muusyoo bēsyēēt ake.

⁵⁴ Ki bēsyēēt :nyooto nyēē kimii :Yuutayeek kuyēytēē keey kukātoow keey :bēsyēētaab *Sabaato. ⁵⁵ Kiinaam :chēēbyōōsōōchoo kikwoontooy keey Yēesu ām Kalilaaya Yōōsēēf ākoy kochonkaanaa bokukas wōlēē /kikeekonorta. ⁵⁶ Nto mii yoo, kooyeey ankubokuyeyta mwaanik chēē boong'u nyēē anyiny. Nteenee kiimuuny ām bēsyēētaab *Sabaato kuu wōlēē mwooytooy :mākuutēk.

24*King'eetee :Yēesu meet**(Mataayo 28:1-8; Māārko 16:1-8; Yoowaana 20:1)*

¹ Ām bēsyēētaab taayta, nyēē kirubē bēsyēētaab *Sabaato, kumusta :chēēbyōōsōōchoo kukēērir :kōōrēt ākoy kochonkaanaa /kikēēkōnōrēē Yēesu. Kibeeta mwaanichaa ki-boong'u nyēē anyiny choo kikiikuyeyta.

² Kuyitē, kunyōōru /kāākēēwunukto rwaantaanaa /kikikeekeree kochonkeet. ³ Yu kēēwut kochong', kukas kule kimāmii :muustaab Mokoryoontēēt Yēesu.

⁴ Kutākōōlātē ām kiyēē kayeyakay, kutook :biiko alake āyēēnku chēē kēēyyoong'iis taayeeng'waa. Kikiilaach sirooy chēē kileelach kut kōōwirwiirtōōs. ⁵ Kimuuyo :chēēbyōōsōōchoo ankukas ng'wēny. Yooto, kumwoochi :bichoo kule, “Ām nee yu ōchēēng'ēē chii nyēē soboot *kāābkwoombiich? ⁶ Māmii wōli! Nteenee kaakung'eetee meet. Māchāktōōs ōsōōtē wōlēē kimwooytoowook yoo kitākumiitē Kalilaaya. ⁷ Kimwooy kule, '+/Mākiyokoochi *Wēritaab Chii biich chēē kibng'ōōkisiis chēē mākukwērtōochi *mur-tooywoontēēt. Nto mii bēsyēētaab sōmōk kung'eetee meet.’ ” ⁸ Kisēw :chēēbyōōsōōchoo.

⁹ Kooyeey :chēēbyōōsōōchoo wōloo kikwoonēē ānkubokwoomchi ng'aleechaa rubiik choo ki taman āk akeenke āk chuut alak. ¹⁰ Chēēbyōōsōōchoo ku Maaryaa nyēbo Maktaala, Choowaan, Maaryaa kaametiitaab Yāākōbō āk chēēbyōōsōōk alak chēē ki-boontotē keey tukul.

¹¹ Kichweesta :rubiichoo chēēbyōōsōōchoo. ¹² Ānkoo kuwuu nyooto, king'eet :Bētērō ankulabat wōlooto kibo kochonkaanaa /kikēēmuchinē Yēēsu. Kōōkōōyto āriit, nto bēre kulē, kukas sirookaab Yēēsu baateey āmāmii :bōōrto. Kooyeey :Bētērō kaa kōōlātootē ām kiyēē kiyeyakay.

*Kiiboorchii keey :Yēēsu rubiik āyēēng' chēē kibēētii Emaawu
(Māārko 16:12-13)*

¹³ Kimii :rubiik alake āyēēnku chēbo Yēēsu bēsyoonooto kubēētii saang'taab Emaawu. Kiyibē :lōōyinnyii āsiiswēk āyēēng' kuwēētēē :chiito Yēērusālēēm. ¹⁴ Kubēētii, kung'āloolootēē tukuuk tukul chēē kikiikuyēyākiis.

¹⁵ Kutākumii kwoomootē lōkōōy, kulumchi :Yēēsu baanng'waa ankutas taay :tukul ¹⁶ kumānēēnkēt :rubiik kule ki inee. ¹⁷ Kumwoochi :Yēēsu kule, “Nee nyi ōng'āloolootēē ēē?” Kōōyyoong'iis ānkukās nyēē kāsāng'utiitu. ¹⁸ Kumwoochi :rubiintēēt nyēē /kikēēkuurēē Kileeyoba Yēēsu kule, “Imāchē imwoowēēch kule inying' baateey ām Yēērusālēēm nyēē -mēēnkētē kiyēē kookuyeyakay?” ¹⁹ Kuteebee :Yēēsu chiichoo kule, “Nee :nyēē kookuyeyakay?” Kulē, “Ng'ālyoo kurubta keey āk Yēēsu nyēbo Nāāsārēt. Ki *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin nyēē kiboonto kāāmuukēywēēk ām wōlēē king'ālooltooy ānkuyēyē ng'al chēbo kwōng'uut ām taayeetaab Yēyiin āk biiko. ²⁰ Kiiyokooyto :mbo kibkōōrōs chēē wōōyēch āk kāāntōōyikyoo /bokeebakach. /Kikēēkwētoochi murtooywoontēēt. ²¹ Kōkiimoong'tēē keey :acheek kule inee :nyēē +machokootyaakta biikaab *Isrāyēēl. Bēsyēētaab sōmōk :nyi ra kung'eetee kōyēyākiis :ng'aleechu. ²² Nto subak, kākōōnēēch :chēēbyōōsōōk alake kunameech :tonkoy. Kamusta ākoy kochong' wōloo /kikiitōōrē, ²³ nteenee, mānāānyōōr bōōrnyii. Kāmwoowēēch kule kakas malayikaan alak chēē kāmwoochi icheek kule soboot :Yēēsu. ²⁴ Kaakuba :alake ām acheek wōlooto ānkubokunyōōr kuwuu nyooto.”

²⁵ Kumwoochi :Yēēsu bichooto kule, “Kyōōbuuswookēn sōō nyēē tyaa, ānku wuyēch mētēwookwook kule nee! Ākoo mānōōyēnchi tukuuk tukul choo kiikumwooy *:wōōrkooyikaab Yēyiin. ²⁶ -Mōōnkētē :akweek kule kimisyinē kunyalil *:Kāārārookiintēēt ām tukuuchoo nto /kiitōōrōrē?” ²⁷ Yooto, kōōbāng'boonkyi :Yēēsu bichoo ām siruutēkaab Yēyiin kutoowunēē choo bo *Muusa ākoy chēbo wōōrkooyik tukul kurubta keey āk inee.

²⁸ Yu makuyit saang'aa kibēētii, kuyey keey :Yēēsu wuu nyēē kimāchē takutas taay āk baanaa. ²⁹ Nteenee kiket :bichoo kule kōōbuurto keey :icheek, kuuyu, kikiikwiimēn :kōōrēt. Kucham :Yēēsu kōōbuurto keey tukul. ³⁰ Kumāchē kwoomiis, kunam :Yēēsu mukaatiit ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy. Kubetes ānkōōkoochi bichooto. ³¹ Kusēw :bichoo kule ākoo ki Yēēsu :nyooto. Kusēwu kuu nyooto, kubotē :Yēēsu kule bil!

³² Kumwooy :bichooto kule, “Kākāākēēng'erēkiisyē sōō nyēē tyaa, yoo kāmii :Yēēsu kumwoowunoonwēēch ng'aleek kurubta keey āk kiyēē mwooyē :siruutēkaab Yēyiin.”

³³ Kung'eētayo :bichooto areet akeenke ankooyeey Yēērusālēēm. Kibokunyōōr rubiichoo ki taman āk akeenke āk rubiik alak kumii yēēt akeenke. ³⁴ /Kēēmwoochi bichooto tukwaay kule, “Kookung'eetee man :Mokoryoontēēt meet ānku kāākōōboorchi keey Simōōni.” ³⁵ Kumwoochinē :bichooto kikwoonēē Emaawu chuut kiyēē kiyeyakay ām kēēltaab too āk subak wōlēē kiinkētito :icheek Yēēsu, yu kāwokubetes mukaatiit.

*Kichōōnchi :Yēēsu rubiikyii ām bēsyooni kaakung'eetee meet
(Māārko 16:14; Yoowaana 20:19-23)*

³⁶ Kutākumii :bichoo kwoomchinē chuut lōkōōywēchoo, kutookunēē :Yēēsu kōyooto ānkumwoochi kule, “Ōnyōōru tāloosyēēt.” ³⁷ Kimuuyo :bichoo, ānkubōōtoon kubērē tōōs āyiintēēt :nyooto. ³⁸ Nteenee kumwoochi :Yēēsu kule, “Ām nee yu kōōmuuyē

ankooyiimaak mēt -moochamte kule anii :nyiitēnyi? ³⁹ Okas baa mbo āwunnyēkyuu āk kērēenkōōk. Otabtab sookas, kuuyu, ōmiitē ōbērē tōōs anii ku āyiintēēt. Mātinyē :āyiintō bōōr.” ⁴⁰ Kōōboorchi āwunnyēk āk kērēenkōōk. ⁴¹ Kiilat :rubiik ānkung'ērēkiis, nteenee wuu nyēē kimā manta. Kuteebee :Yēesu kule, “Ōboontē āmnyoo?” ⁴² /Kiikoochi *burburyoontēēt nyēē kiwaatanaat ⁴³ ankwaam kukāsē :rubiik. ⁴⁴ Kumwoochi rubiikyii kule, “Ōsōōtyēēchi kiyoo kyāāmwoowook yoo kitākēēboontootē keey. Kyāāmwoowook kule misyiné kuyēyākiis :tukuuk tukul kuu wōloo mwooytooy :kitaabuunekaab *Muusa āk chēbo *wōōrkooyikaab Yēyiin āk choo bo kitaabuutaab Tyēenwookik kurubta keey anii.”

⁴⁵ Nto mii yoo, kung'oonkyi :Yēesu rubiikyii kōōnkēt kiyēē kimwooyē :siruutēkaab Yēyiin. ⁴⁶ Kimwoochi kule, “Siraat kule makunyalil :Kāārārōokiintēēt anku makung'eetee meet ām bēsyēētaab sōmōk. ⁴⁷⁻⁴⁸ +/Makyaamtaat ām kōōrootunwēēk tukul kubuntēē kaayneenyii kule kuweek :biiko ām miyootyēēt nyoo kiikuyey /sikēēnyōōchi kaat. Kookas :akweek kuyēyāktōōs ng'aleechu. Kunyoo, o-amtaate lōkōōywēechu ōtoowunēē Yēērusālēēm. ⁴⁹ Kookas, āmiitē wāāyookwook kiyēē kikuurtoowook :Baaba. Nteenee ōkāng'iisyē yuutēyu bo kiriinkooni kut /kiilumeenaak kāāmuukēywēēk kukwaanee kibkōōnkōy.”

*/Kikēēyib Yēesu kuwo kibkōōnkōy
(Māārko 16:19; Yēyuutēk 1:9)*

⁵⁰ Nto mii bēsyēēt ake, kuwēeto keey :Yēesu rubiichoo kung'eetee Yēērusālēēm kutākyinē keey Beetannyyaa. Yu kariikta, kōōtōrōōr :Yēesu āwunnyēk ankusaay Yēyiin kōōbēruur rubiichoo. ⁵¹ Kutākumii kusooyē, /kēēyib kuwo kibkōōnkōy. ⁵² Kukulunkyi :rubiichoo Yēesu ankooyeey Yēērusālēēm kung'ērēkootiin miisin. ⁵³ Kibēētii :rubiichoo *Kōōtaab Yēyiin kibtaman kōōkoostoo Yēyiin.

24:39 Māārko 16:14-16   **24:40** Yoowa. 20:20   **24:43** Luuka 24:30-31; Yoowa. 21:5, 10; Yēyuut. 10:41   **24:44** Tyēen. 22:1, 7-8, 15, 18; 69:4, 9, 21; Isa. 52:13—53:12; Luuka 24:27; Yoowa. 5:46   **24:45** Luuka 24:27, 32   **24:46** Māārko 14:49; Luuka 22:67; Yēyuut. 3:18; 17:2-3; 28:23; 1Kōōr. 15:3-4   **24:47-48** Yēyuut. 1:8; 2:38; 5:31; 11:18; 17:30-31; 20:21; Room. 15:19; Yēyuut. 1:8   **24:49** Yoowa. 15:26-27; Yēyuut. 5:32   **24:49** Luuka 4:18   **24:51** Māārko 16:19; Luuka 9:51; Yēyuut. 1:9; 3:21   **24:52** Yēyuut. 1:12   **24:53** Yēyuut. 2:46; 5:12

Yoowaana

Taayta

Siriintēēt, yēē / kīkēēsirē āk wōlēē / kīkēēsirēē: Kisirē :lēbkēēyiintēēt Yoowaana kitaabuuni. Kisir kiyēē kikāsēē koonyekyii nkit. /Kiisōōtyinē kule kisirēē Ēfēēsō ām kēnyiitaab 90-96 KK.

Kiyēē mii āriit: Kurubta keey āk kiyēē kimwooy :Yoowaana nkit, kisirē kitaabuuni sukung'eet kōōyēnchi :biiko kule Kāārārookiintēēt :Yēēsu ānku lakwataab Yēyiin, sukun-yōōr :icheek soboontaab kibchuulyo yoo keekaasee keey inee (kur. 20:31). Toowu :kitaabuuni wuu nyēē tyēēn kung'ālōolēē Yēēsu kule Ng'ālyoontēēt, nyēē kirōōrōōtunēē :soboonto ām kibkōōnkōy /kumanaakeeyey kiy ake tukul. Ibooru mbo :Yoowaana kwōng'utēk tukul chēē kiyey :Yēēsu āk wōlēē kikwiilta keey āk Yuutayeek alak choo kimātinyē kāāyēnēēt. Ng'ālōolēē :kurkeetaab 13-17 tilyaanateet nyēē kiboontēē keey :Yēēsu āk rubiikyii āk kiyēē kimwoochi kwēēmowuunoo /kumānāākēēnāmē.

Kiyēē āmu: Kōōkiimē :Mataayo kule Kāārārookiintēētaab Yuutayeek :Yēēsu, ānkwoorōōru :Māārko āk Luuka kule yēchinē :Yēēsu Yēyiin yiisyēēt ānku chii, ikiimē :Yoowaana kule Yēēsu ku Yēyiin ānkwoorōōr yiisyēēnyii āk soboonnyii tukul kōōyyoong'unēē yooto. Ng'ālōolēē :Yoowaana Yēēsu kōōboorunēē kitōōntōyēēn. Kuurē kule lēbkēēyyēēt, āmnyoontēēt, bēēko, kurkeet, ākiintēēt, musābiibuut, chamateet āk alak chēē chaang'. Māchē :Yoowaana kule nto ris kiyēē āmu :kitaabuunek chuut alake choo bo taay ām Kirootyaani Lēēl. Kunyoo, twēchē tukuuk chēē manaang'alaalee :chuut. Nto subak, -mēēyēēchinē ng'aleek chēē kiikutwech :siriik chuut alake bo lōkōōywēk chēē kāroomēch. /Kēēmwooyē kule imukuulē Yoowaana 3:16 Biibilyaa tukul kuuyu ibooru :kērēywoontooni ng'aleekaab Kiriistō kule, “Kicham :Yēyiin kōōrooni miisin kut kukōōn lakwanyii nyooto akeenke baateey sukung'eet :chii ake tukul nyoo ikoosēē keey lakwanaa mēēbērē mākubot, nteenee mākunyōōr soboontaab kibchuulyo.”

Kichokōōboor :Yēēsu wōlēē wuu :Yēyiin

¹ Ām taayta, kimiitē :Ng'ālyoontēēt. Kiboonto keey :Ng'ālyoontoonoo āk Yēyiin. Ki Yēyiin :Ng'ālyoontoonoo, ² ānkiboonto keey āk Yēyiin.

³ /Kikeeyey kiy ake tukul kubununēē inee. Nto kimā inee, nto mānāātōok :kiy ake tukul nyoo kiikutōok. ⁴ Chōōnēē :soboonto wōlēē mii :inee. Kiyibchi :sobooniitēnyii biiko lēbkēēyyēēt. ⁵ Ikwēnyē :lēbkēēyyoonoo mēēnānēēt, āmālukuyē :mēēnānēēt lēbkēēyyēēt.

⁶ Kichō :chiito ake nyēē kiiyook :Yēyiin. / Kikēēkuurēē chiichoo Yoowaana.

⁷ Kichokōōboorchinē :Yoowaana biiko lēbkēēyyoonoo, sukung'eet kōōyēnchi.

⁸ Kichokōōboorchinē :Yoowaana biiko kurubta keey āk lēbkēēyyoonoto āmēēbērē ki inee :lēbkēēyyoonoo. ⁹ Kichōōnii :lēbkēēyyoonoo kōōrēēt sukulēbkēēchi chii ake tukul.

¹⁰ Kichō :Ng'ālyoontoonoo kōōrēēt nyoo / kīkēēyēyē kubununēē inee, nteenee kimēēnkētē :kōōrēēt kule ki ng'oo :inee. ¹¹ Kichō kōōrēēnyii nteenee kitay :biiko kutaach ¹² nteenee mii :biiko alake chēē kitaach inee ankookaasee keey. Kichāmchi bichooto kuyēk lōkōkaab Yēyiin. ¹³ Mānāāyēk :bichoo lōkōkaab Yēyiin kuu wōloo māktooy :chii leekwa nto kuu yoo sichē :chii leekwa, nteenee Yēyiin nkit :nyēē yēyē bichoo kuyēk lōkōkyii.

¹⁴ Kichokuyēk :Ng'ālyoontoonoo chii, kēēming'tē keey ankeekas wōōyinnyii, wōōyin nyoo nyōōrtooy :wēēro nyēē akeenke baateey wōlēē mii kwaan. Kichāmē biich kuchurta ānkiyib manta.

¹⁵ Inee :nyoo kyoomtooy :Yoowaana kukuurchinē barak kule, “Inee nyoo kyāāmwooyē kule mākuchō ām lētuunyuu nyēē boonto kāāmuukēywēēk kubiira, kuuyu kimii / kumānāākēēsichoo.” ¹⁶ / Kikiibēruurēēch acheek tukul kōōliikto kubo chamateet tukul nyēē boontēēnēēch :chiichoo. ¹⁷ Kikōōnēēch *:Muusa kiruutēk, kuyibwēēch :Kāārārōokiintēēt Yēēsu chamateet āk manta. ¹⁸ Māmii :chii nyēē kiikukas Yēyiin, nteenee lakwaniitēnyī sālū Yēyiin :nyēē kiikukas. Kiboonto keey Kwaan ānkiikōōboorwēēch wōlēē wuu :Yēyiin.

Yēytooyiintēētaab kēēltaab Yēēsu

(Mataayo 3:1-12; Māārko 1:1-8; Luuka 3:1-18)

¹⁹ Nto mii bēsyēēt ake kōōyookto :kāāntōōyikaab Yuutayee k mbo kibkōrōs āk biiko alak choo kibo kōōtaab Laawi kuba wōlēē kimii :Yoowaana bokuteebee kule inee ku ng'oo. ²⁰ Kiichuurta kule, “Mā anii *Kāārārōokiintēēt.” ²¹ Yooto kuteebee :bichoo kule, “Ara, inying' ku *Eliiya?” Kumwooy kule, “Acha.” / Keetebee subak kule, “Ara inying' ku *wōōrkooyoontoonoo bo Yēyiin nyoo king'āloolēē :Muusa.”* Kulē, “Anii mbonō.” ²² Nto mii yoo nanyuun, kumwooy :bichoo kule, “Ānkiimwoowēēch, inying' ku ng'oo? Imwoowēēch subokiiboorchī biiko choo kēēyookwēēch. Imāchē bokiibaartiing' kule inying' ku ng'oo naas?” ²³ Kuwālchi :Yoowaana bichoo kule: Anii nyoo king'āloolēēnoo *:Isaaya kumwooyē kule,

“Miitē :kuut nyēē kuuru ām suurkwēēn kule,

‘Ōchuulchi Mokoryoontēēt kēēlto.’ ”

²⁴ Ki Farisaayee k :bichoo kiyyooktooyiisyē. ²⁵ Kiteebee :bichoo / kikiyyooktooy Yoowaana kule, “Yoo mā inying' Kāārārōokiintēēt āmēēbērē inying' ku Eliiya, nto ku wōōrkooyoontoonoo bo Yēyiin, ām nee yu ibātisāniisyē?” ²⁶ Kuwālchi :Yoowaana bichooto kule, “Ābātisāniisyēē :anii bēēko, nteenee miitē :chii nyēē oboontē keey āmōōnkētē. ²⁷ Inee :nyēē āmiitē āyēytoochinē kēēlto ānku wōō nyēē -māāyēmē mbo kut ārēēkyi kwēyōōnik.” ²⁸ Kiyēyāksēē :ng'aleechu tukul Beetannyya ām biitēēt ake nyēbo āynēētaab Yoortaan, wōlēē kimii :Yoowaana kōōbātisāniisyēē.

Mēēnkit :Yēēsu nyēbo Yēyiin

²⁹ Yu kāyyēēkunēē, kukas :Yoowaana Yēēsu kuchōōnii. Yooto kumwooy kule, “Ong'nyiin *Mēēnkit nyēbo Yēyiin nyēē inēmtooy ng'ōōkiswookikaab kōōrēēt. ³⁰ Inee :nyoo kyāāmwooyē kule, ‘Miitē kuchōōnii :chii nyēē boonto kāāmuukēywēēk kubiira, kuuyu kimii :inee / kumānāākēēsichoo.’ ³¹ Kōmāānkētē :anii chiichoo, nteenee kichāābātisānēē biiko bēēko sukōōnkēt :biikaab *Isrāyēēl.” ³² Nto mii yoo, kumwooy :Yoowaana kule: “Kaakas kurēku :Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyēē wuu chēēbtuukē ānkōōbutyi Yēēsu. ³³ Nto kōmēēboorwoo :Yēyiin, nto kōmāānkētē inee. Kōōyookwoo :Yēyiin chāābātisāniisyēē bēēko, kimwoowo kule, ‘Yoo keekas chii nyēē kēēbutyi :Tāmirmiryēēnyuu, ku nyooto :nyēē mākubātisāniisyēē Tāmirmiryēēt.’ ³⁴ Manta kyaakas ng'aleechu ānkāāmwoowook kule Lakwataab Yēyiin :chiichooto.”

Rubiikaab Yēēsu chēbo taayta

1:14 Chuy. 34:6; Kala. 4:4; Filib. 2:7; 1Tēm. 3:16; Ibu. 2:14; 1Yoowa. 4:2; 1:1-3 **1:15** Yoowa. 1:30 **1:17** Chuy. 31:18; Yoowa. 7:19 **1:18** Chuy. 33:20; Mat. 11:27; Yoowa. 6:46; 14:8-9; 1Tēm. 6:16; 1Yoowa. 4:12 * **1:21** Kikānyoonu :Yuutayee kuchō :wōōrkooyoontēēt nyēē wuu Muusa. Kas Kiruutēk 18:15 āk nyēbo Malaki 4:5. **1:21** Mat. 11:14; Yoowa. 6:14 **1:28** Yoowa. 10:40 **1:29** Isa. 53:6-7; Yoowa. 1:36; 1Bēt. 1:19; 1Yoowa. 2:2; Ng'oong'. 5:6 **1:30** Yoowa. 1:15 **1:32** Māārko 1:10 **1:34** Mat. 3:17; 27:54; Yoowa. 1:49; 5:19-23; 10:36; 11:27; 20:31; 5:18; Yēyuut. 9:20

³⁵ Yu kāyyēekunēē, kimii :Yoowaana kukēēyyo subak ākoo rubiik āyēēng'. ³⁶ Kumii :Yēesu kumurē yooto, kumwooy :Yoowaana kule, “Ong'nyiin *Mēēnkīt nyēbo Yēyiin!”
³⁷ Yu kakas :rubiichoo bo Yoowaana kuu nyooto kubakaakta inee ankurub Yēesu.
³⁸ Kuweech keey :Yēesu ankuteebee kule, “Ōchēēng'ē nee ēē?” Kulēēnchi :bichoo Yēesu, “Iminyē ānō :inyiing' ōō, Kāānēētiintēēt?” ³⁹ Kumwoochi :Yēesu kule, “Okwaa bookas.”
 Kimii :asiista ang'wan nyēbo kōrrōōn.† Kibeeta keey wōlēē kiminyē nto yityo, kōōbuurto keey bēsyoonooto.

⁴⁰ Akeenke ām bichoo āyēēng' ku Antereeya nyoo ki ng'eetaabkaametiitaab Simōōni.
⁴¹ Kiwokucheeng'aat :Antereeya ng'eetaabkaamet Simōōni nto yu nyōōru kumwoochi kule, “Kookeekas Meesaaya.” (Kerkey :kaaynaani bo ‘Meesaaya’ yoo /kakeemwa ām kuutiitaab Kirikiik kule *Kiriistō, (nyēē ng'aabaat) kōōbooru kule Kāārārōokiintēēt.)
⁴² Yooto kuwēeto :Antereeya ng'eetaabkaam Simōōni wōlēē mii :Yēesu. Kōōrōōtoot :Yēesu Simōōni ānkumwooy kule, “Inyiing' ku Simōōni araab Yoowaana nteenee +/mākēēkuurēēniing' Keefa.” (Ibooru kaaynaani bo ‘Keefa’ ām kuutiitaab Kirikiik kule Bētērō, nyēē ibooru kule Rwa.)

Kikuur :Yēesu Filibō ākoo Nāātānyēēl

⁴³ Yooto kāyyēekunēē, kumach :Yēesu kuwo Kalilaaya. Yu kātuuyēē Filibō kumwoochi kule, “Irubwaa.” ⁴⁴ Kibo :nkinee Filibō *kiriinkēētaab Beetsaayta wōloo kiminyē :Antereeya ākoo Bētērō. ⁴⁵ Kicheeng' :Filibō Nāātānyēēl nto nyōōru kumwoochinē kule, “Kookeekas Kāārārōokiintoonoo king'ālōolēē *Muusa ankung'alaalee nkicheek *:wōōrkooyikaab Yēyiin. Chiichooto ku Yēesu araab Yōōsēēf nyēbo *kiriinkēētaab Nāāsārēēt.” ⁴⁶ Yooto kuteeb :Nāātānyēēl kule, “Kēēlē nee ōō! Mii nkinee :kiy nyēē karaam Nāāsārēēt?” Kumwoochi :Filibō Nāātānyēēl kule, “Chōō cheekas.” ⁴⁷ Yu kakas :Yēesu Nāātānyēēl kuchōōnii, kung'alaalee kule, “*Isrāyēēliintēēt nyi nanyuun :nyēē sikēn āmātinyē lembech.” ⁴⁸ Kuteebee :Nāātānyēēl Yēesu kule, “Kēēnkētēēnoo nee?” Yooto kuwālchi :Yēesu kule, “Kāākāsyiing' *mutiiniit keel kutoombo kukuuring' :Filibō.” ⁴⁹ Yooto kumwooy :Nāātānyēēl kule, “Kāānēētiintēēt, inyiing' Lakwataab Yēyiin, Bāytooyiintēētaab *Isrāyēēliik.” ⁵⁰ Kumwoochi :Yēesu kule, “!Keechamtaa kuuyu kāāmwoowuung' kule kāākāsyiing' mutiiniit keel. +Meekas chēē chaang' chēē wōōyēch kusiir chuutēchu. ⁵¹ !Kāāmwoowook, +mookas barak kuyootāktōōs. +Mookas kurēkyoo anii *Wēritaab Chii, :malayikaanikaab Yēyiin ānkuloong'tooy.”

2

Kiitaab kwōng'uat nyēbo taay nyēē kiyey :Yēesu

¹⁻² Ām bēsyēētaab sōmōk kuchakee yooto, kimii :saakweetaab kooyēēy nyēē /ki-keeyeyee saang'taab Kaana ām Kalilaaya. Kimii :Yēesu saakwaanaata āk kaamet kuboonto keey rubiikyii. ³ Kikyaam saakweet nto mii kwēēn āk kwēēn, kurār *:tifaayiiik. Kumwoochi :kaamet Yēesu kule, “Kāmēēkuboonto naas :bichu tifaayiiik.” ⁴ Kumwoochi :Yēesu kaamet kule, “Imāchēēnoo nee? Ntēē mānāāyityiin asiisnyuu.” ⁵ Kuwēēkyi keey :kaamet motwoorik ānkumwoochi kule, “Oyey kiyēē mācumwoowook.”

⁶ Ām ātēbuutēkaab Yuutayeek, kimii :ntasimnyeet nyēē /kikiitiliilēē keey. Kurubta keey āk yooto, kimii :tērēēnik lo chēbo bēēko. Kiyibē :tērēēt akeenke bēēko chēē kiimuuchē kuyit liitaanik 80. ⁷ Yooto kumwoochi :Yēesu motwoorik kule, “Onyiit bēēko tērēēnichoo.” Koonyiit :motwoorichoo bēēko tērēēnichoo kule bak. ⁸ Nto yityo kumwoochi kule, “Oram bēēchooto alak ānkōōyibchi chiito nyoo iyyoonkyinē saakweet.” Kurub :motwoorichoo

1:36 Yoowa. 1:29 † **1:39** Kiyēyiisyēē :Yoowaana kāāyiitiisyēētaab āsiiswēk kurubē nyēbo Rooma. Asiistaab taman ām icheek ku nyēbo ang'wan ām acheek. **1:41** Yoowa. 4:25 **1:42** Māārō 1:16-18 **1:42** Mat. 10:2; 16:18
1:45 Kiruu. 18:15, 18; Isa. 9:6; 42:1-4; Ēsēk. 34:23; Miika 5:2-4 **1:49** Yoowa. 1:34; 12:13 **1:51** Mat. 3:16 **2:4**
 Yoowa. 7:6, 30; 8:20; 12:23; 13:1; 17:1 **2:6** Māārō 7:3-4

kuu nyooto. ⁹ Nto bēre :boontoonoo kuchamcham, koolat miisin kuuyu kikiikuweek kuyek tifaayiin. Kimēenkētē :boontoonoo wōlēē kikwoonēē :tifaayiichaa nteenee kinētē :motwoorichoo wōlēē kirāmēē bēēko. Kukuur :chiichoo saanteet kuwo komos ¹⁰ ānkumwoochi kule, “Ikooytooy :biiko kwaak tifaayiik choo kāroomēch yoo toowu :saakweet, nto yoo wuu nyēē kābiyoong'iis :biiko /kēēyib choo tāytāy. Ntēē siikonor :inyiing' tifaayiik chēē ānyinyēch miisin ānkuchēēkoochi biiko kumii :saakweet wokubēku?”

¹¹ Ng'ālyoontēētaab kwōng'uut :nyiiṭenyi nyēbo taay kuyey :Yēesu ānkiyēyāksēē saang'taab Kaana ām Kalilaaya. Yooto nanyuun, kōōboorunēē :Yēesu wōōyinyii ng'aleechaata ankookaasee keey :rubiikyii.

¹² Yu kāākubēk nanyuun, kuwo :Yēesu Kaabernaam, kuboontootē keey kaamet, mbo ng'eetaabkaamet ākoo rubiikyii. Kibēēni wōlooto bēsyōōs chēē ng'ēri.

Nyēbo taayta kukwetee :Yēesu biiko biiwuutaab Kōōtaab Yēyiin

¹³ Yu kaakuriik * :Saakweetaab Keeytaayeet nyēbo Yuutayeek, kuwo :Yēesu Yēerusālēm. ¹⁴ Yu kayit wōlooto, kukas biiko ām biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin kwooltooy tuuka, kēēchiirēk āk chēēbtuukēēnik. Kimii :nkicheek chēē kiwālāng'tooy beesaanik.

¹⁵ Yooto, kōōkwoor :Yēesu bōrōōk kuyey musyāritiit kukwetee kēēchiirēk āk tuuka tukul chēē kimii yooto. Nto yityo, kululukto beesaanikaab bichoo ankootyeel meesoosyekwaa. ¹⁶ Kimwoochi biiko choo kyooltooy chēēbtuukēēnik kule, “Ōnēmuneē yu tukuuchu! Ām nee yu kyooweech Kōōtaab Baaba kuyek wōlēē /kyooltooyiisyēē?”

¹⁷ Yu kakas :rubiikyii ng'aleechaa, koosoot yoo mwooyē ām siruutēkaab Yēyiin kule, “Iwoong'too :chamateet nyēē āboontēē Kōōng'uung'.”†

¹⁸ Kuwāl :kāāntōōyikaab Yuutayeek kule, “Ng'oo :nyēē kākōōning' kāāmuukēywēēk ikwetee biiko kōyi bo Yēyiin? Nto subak, ng'ālyoo nee nyēbo kwōng'uut nyēē imuuchē iyey iboorunēē kule iboontē kāāmuukēy?” ¹⁹ Kuwālchi :Yēesu kule, “Ōturbuub kōyi bo Yēyiin ānku +maatechee :anii bēsyōōsyēk sōmōk.”

²⁰ Kukētyi :bichoo Yēesu kule, “Kiyib :kōyi bo Yēyiin kēnyiisyēk artam āk lo sukutechakay. Imwooyē :inyiing' kule +meeteechee bēsyōōsyēk sōmōk?” ²¹ Nteenee king'āloolēē :Yēesu bōōrnyii nkit mēēbērē *Kōōtaab Yēyiin.

²² Nto yu /kabokiing'eetee Yēesu meet lētuunoo, kusēw :rubiikyii kule kikiikumwooy :Yēesu ng'aleechaa. Yooto nanyuun, kōōyēnchi :rubiichoo siruutēkaab Yēyiin āk kiyēē kimwooyē :Yēesu.

²³ Kuyey :Yēesu ng'al chēē chaang' chēbo kwōng'uut kumii saakwaanaa bo Keeytaayeet ām Yēerusālēm. Yooto kōōyēnchi inee :biiko chēē chaang'. ²⁴ Ānkoo kiwuu nyooto, manaachamta :Yēesu bichoo kuuyu kiinkētē wōlēē wuu :chiito ake tukul ²⁵ āmēēbērē kimāchē /kēēmwoochi wōlēē wuu :chiito.

3

Yēesu ākoo Nikōtēēmō

¹ Kimii :kāāntōōyiintēēt ake nyēē ki *Fārisooyiin nyēē kibo *kōōkwēētaab Yuutayeek nyēē /kikēēkuurēē Nikōtēēmō. ² Kiwo :chiichoo bēsyēēt ake kwēēmooy wōlēē kimii :Yēesu ānkumwoochi kule, “Boontēēt, kiinkētē kule inyiing' kāānēētiintēēt nyēē kiiyookuung' :Yēyiin. Māmii :chii nyēē imuuchē kuyey ng'al chēbo kwōng'uut kuu yoo iyēyē :inyiing', yoo mēēbērē boonto kāāmuukēywēēkaab :Yēyiin.”

³ Kuwālchi :Yēesu kule, “! Kāāmwoowuung', māmii :chii nyēē makukas bāytooyiisyēētaab Yēyiin yoo /mānāākēēsich subak.” ⁴ Yooto kumwooy :Nikōtēēmō kule, “So, /kēēsichē kule nee subak chii nyēē kiikuwōōyit? Mākoy kōōwut mooyēētaab kaamet /ānkēēsich subak.”

⁵ Kulēēnchi :Yēesu,

2:11 Yoowa. 2:23; 3:2; 4:54; 6:26; 11:47-48; 20:30; Yēyuut. 2:22; Room. 15:19   **2:12** Mat. 4:13   **2:13** Chuy. 12:1-14; Yoowa. 6:4; 11:55; 12:1, 12   **2:16** Luuka 2:49   † **2:17** Tyēēn. 69:9   **2:19** Māārko 14:58; 15:29; Yēyuut. 6:14   **2:22** Luuka 24:6-8, 27; Yoowa. 12:16; 14:26; 20:9   **2:23** Yoowa. 2:11; 4:41, 53; 7:31; 8:30; 10:42; 11:45; 12:11, 42   **3:1** Yoowa. 7:50; 19:39   **3:2** Māārko 12:14; Yoowa. 2:11   **3:3** Yoowa. 1:13

“!Kāāmwoowuung', māmii :chii nyēē iwutē Kaab Yēyiin yoo /mānāākēēsich ām bēēko* āk Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ⁶ Sichē chiito :kwaan āk kaamet, nteenee yoo sukuyēk lakwataab Yēyiin kusichē :Tāmirmiryēēt. ⁷ -Meekany kunaming' kuut yoo kāāmwoowuung' kule, 'Māchāktōōs /kēēsich chii subak.' ⁸ Wusē :yoomeet amēēnkētē :chii wōlēē chōōnēē nto wōlēē wēētii. Wuu nyooto wōlēē siktooy :Tāmirmiryēētaab Yēyiin chiito.” ⁹ Kuteeb :Nikōtēēmō kule, “Yēyāktōōs :yooto kule nee?” ¹⁰ Kuwālchi :Yēēsu kule, “Iyēku oob kāānēētiin ām kōōrēētaab *Isrāyēēl, so, -mēēnkētē ng'aleechu? ¹¹ Ānkētē kiyēē āmiitē āmwoowuung', ānkāārāru kiyēē kyaakas. Ānkoo kuwuu nyooto, -mōōchāmē ng'aleekyuu. ¹² Kwāāmwoowook ng'aleekaab kōōrooni, amōōyēnwoo. Kunyi ii, omuuchē raat kule nee oyēnchi ng'al chēē rubtooy key āk Kaab Yēyiin? ¹³ Māmii :chii ām kōōrooni nyēē kiikuwo Kaab Yēyiin, nteenee *Wēritaab Chii nkit :nyēē kichōōnēē wōlooto. ¹⁴ Kuu yoo kiitōrōōrchinē *:Muusa barak eereenaanaa† ām suurkwēēn, ām kēēlto nyēē wuu nyooto, +/mākiitōrōōr Wēritaab Chii, ¹⁵ si yoo keekaaseena key :chii kunyōōru *soboontaab kibchuulyo.”

Soboontaab kibchuulyo

¹⁶ Kicham :Yēyiin kōōrooni miisin kut kukōōn lakwanyii nyooto akeenke baateey sukung'eet :chii ake tukul nyoo ikoosēē key lakwanaa mēēbērē mā kubot, nteenee mā kunyōōr *soboontaab kibchuulyo. ¹⁷ Kimēēyooku :Yēyiin lakwanyii chokooruusta biiko nteenee chokooraraach. ¹⁸ -/Mākiiruustooy chii nyoo keekaasee key lakwanaa. Nteenee iruustaayaat :nyoo -mēēkoosēē key, kuuyu kitay kookaasee key lakwani akeenke baateey bo Yēyiin. ¹⁹ Nto yoo /sikiiruusta chii kumii kule: Kiikuchō :lēbkēēyyēēt kōōrēēt, nteenee kucham :biiko mēēnānēēt kubo ng'ōōkisto nyēē yēyē. ²⁰ Chii ake tukul nyoo yēyē ng'ōōkisto kuwēchē lēbkēēyyēēt kuuyu imuuchē kutook :ng'ōōkisnyii. ²¹ Nteenee chiito nyoo yēyē ng'aleekaab manta, kuchōōnii wōlēē mii :lēbkēēyyēēt suku-took kule kiyēē yēyē, kuwuu wōlēē mātooy :Yēyiin.

Māchāktōōs kutōrōriit :Kāārārookiintēēt

²² Yu kang'eete :Yēēsu ākoo rubiikyii Yēērusālēēm bokubēēnyoot yēēmēētaab Yuuteeya ānkubātisāniis. ²³ Kimii :nkinee Yoowaana kubātisāniisyē ām yēē /kikēēkuurēē Aynoon yēē kilēēkitēē Salim wōloo ki chaang' :bēēko. Kibēētii :biiko kwaak wōlooto / bokēēbātisānē. ²⁴ (Kiyēyāktōōs :ng'aleechu kutoombo /keekerta Yoowaana kāābrātiisyō.)

²⁵ Kikwiilē key :rubiik alake chēbo Yoowaana ākoo Yuutāyiintēēt ake kubo ntāsimuutēkaab kāātīlīlēēt kurubta key ākoo ātēbuutēkaab Yuutayēek. ²⁶ Kunyoo, kubēēchi :rubiichooto Yoowaana ānkumwoochi kule, “Kāānēētiintēēt, tēēsōōtē chiichoo kyōōboontē key ām biitēēt ake nyēbo āynēētaab Yoortaan, chiichoo 'kiing'ālōolēē? Mii :chiichooto kōōbātisāniisyē kuu nyiitēnyī, ānkāākōōwuuyēēnēēch biiko tukul.” ²⁷ Kuwālchi :Yoowaana kule, “Māmii :chii nyēē nyōōru kiy yoo mānāākōōkoochi :Yēyiin. ²⁸ Kyōōkāsē āmwooyē nkityō kule, 'Anii mbonō *:Kāārārookiintēēt, nteenee kisimāntōōwu ām inee.' ²⁹ Ām saakweetaab kooyēyto, bo :murereet saanteet. Nteenee kāng'iisyē :choorweetaab saantaanaa ām kaab kooyēy nto yoo kāsē kung'ālōoloonu :choorweenyī kung'ērēchē. Kunyi kaakuchurta :ng'erekweekyuu. ³⁰ Māchāktōōs kutōrōriit :Kāārārookiintēēt ānkāārēku :anii.”

Chiitaab kibkōōnkōy

* **3:5** Imuuchāktōōs kōōbooru :ng'ālyoontooni bo 'bēēko' 'sichēētaab leekwa' kuuyu intōōwu :kwōōtēēk nto ikēērē :leekweet. Kōōsōōtyēēchinē :biiko alake kule ibooru :ng'ālyoontooni 'batisaneet'. **3:6** Yoowa. 6:63 **3:11** Yoowa. 3:32; 8:26 **3:12** Yoowa. 14:1-5 **3:13** Tān. 7:13-14 † **3:14** /Kikēēyēwunēē eereenaanaa karneet. Yu kēērōōtoot :biiko kiyoo, kusobcho. **3:14** Kāāyīit. 21:9; Yoowa. 12:32-34 **3:15** Yoowa. 20:31 **3:16** Yoowa. 3:36; 5:24; Room. 8:32; 1Yoowa. 4:9-10 **3:17** Yoowa. 12:47 **3:18** Yoowa. 5:22 **3:19** Yoowa. 8:12 **3:20** Ēfēēs. 5:11-13 **3:24** Māārko 1:14; 6:17 **3:26** Yoowa. 1:29-34 **3:28** Yoowa. 1:20 **3:29** Mat. 9:15; Māārko 2:19

³¹ Boonto :chii nyoo chōōnēē kibkōōnkōy kāāmuukēywēēk kubiir chii ake tukul. Nto nyoo bo ng'wēny kubo kōōroni ānkung'āloolē ng'aleek chēē rubtooy keyy āk ng'wēnyuuni. Wōō :nyoo bo kibkōōnkōy kubiir chii ake tukul. ³² Mwoowu :chiichoo bo kibkōōnkōy kiyēē kiikukasee koonyekyii āk yiitiikyii, -/āmākēēkāsyinē ng'aleechea. ³³ Nto nyoo kāsyinē ng'aleekyii kōōkiimē kule bo man :Yēyiin. ³⁴ Mwoowu :chiichoo / kikiyookunēē kibkōōnkōy ng'aleekaab Yēyiin, kuuyu ikoochinē :Yēyiin Tāmirmiryēenyii kuyem. ³⁵ Chāmē :Yēyiin lakwanyii ānkiikurōōbchi kiy ake tukul. ³⁶ Chii nyoo ikoosēē keyy lakwanaa kunyōōru *soboontaab kibchuulyo. Nto nyoo māchāmē, mākōōng'woonchi :Yēyiin nyēē mānyōōru soboonoo.

4

*Kiiboorchi keyy :Kāārārookiintēēt *Samaaryayeeek*

¹ Nto mii yoo, kukas * :Farisaayeeek kule kimii :Yēēsu kōōyumē ānkōōbātisanē biiko chēē chaang' kubiir Yoowaana. ² Kubooyiit man manebatisan :Yēēsu chii, nteenee ki rubiikyii :chēē kiibātisaniiisyē. ³ Yu kakas :Yēēsu kule kāākōōnkēt :Farisaayeeek ng'aleechea, kung'eetee Yuuteeya ānkutākyi keyy Kalilaaya. ⁴ Nteenee ki ākoy kumur kōōrēētaab *Samaaryaa.

⁵ Kumii Samaaryaa, kuba ākoy *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Sikaar yēē kilēēkitēē mbaraanaa kiikoochinē :Yāākōōbō wērinyii Yōōsēēf. ⁶ Kimii :riibkēētaab Yāākōōbō yooto. Kuyitē :Yēēsu riibkoonoo, kikiikuriikta :asiista taman āk āyēēng',* kōōbuur ng'wēny, kuuyu kikiikuchaas.

⁷ Yooto kuchō :koorkēēt ake nyēbo *Samaaryaa. Kumwoochi :Yēēsu koorkoonoo kule, “Ikōōnoo bēēko ayye.” ⁸ Kikiikuba :rubiikyii bokwaal āmiik ām kiriinkoonoo. ⁹ Kumwoochi :koorkoonoo Yēēsu kule, “Āyēku anii chēēbsāmooryāyiin, iyēku :inyiing' Yuutāyiin. So, imuuchāktōōs kule nee ārāmuung' bēy?” Kimwooy :koorkoonoo kuu nyooto kuuyu kimākāsyiintōōs :Yuutayeeek āk *Samaaryayeeek. ¹⁰ Kuwālchi :Yēēsu kule, “Nto 'kēēnkētē kiyēē kōōnu :Yēyiin, ānkiinkētē chiichi soomiing' bēy, nto 'kēēmwoochinē kukōōning' bēēkaab soboon.” ¹¹ Kumwoochi :koorkoonoo Yēēsu kule, “Mokoryoontēēt, irāmēē nee bēēchoo -āmēēboontē terekyeet. Nto subak, kooy :riibkēēt. Kunyi ii, inyōōrchinē ānō :inyiing' bēēchooto bo soboon? ¹² Kikōōnēēch :kuuko acheek Yāākōōbō riibkooni. Kiyēē :inee bēēkaab riibkooni āk lōkōkyii kuboonto keyy boroobikyii. Imāchē iyib keyy :inyiing' kule ibiirē Yāākōōbō?” ¹³ Yooto kuwālchi :Yēēsu kule, “Āmē :melelta subak chii ake tukul nyēē yyēē bēēkaab riibkooni, ¹⁴ nto nyoo kayye bēēko chēē ākoochinē :anii, mākyō kwaam nyoo :melelta subak. Mākukoosunēē chiichoo :bēēkaab soboon ākookoy.” ¹⁵ Kumwoochi :koorkoonoo Yēēsu kule, “Mokoryoontēēt, ānkiikōōnoo bēēchooto oō, lēyyē, simaama :melelta subak, amatachaaram bēy.”

¹⁶ Kumwoochi :Yēēsu kule, “Wēēkuur saanteeng'uung' ankookwaante keyy ākoy yu.” ¹⁷ Kuwālchi :koorkoonoo Yēēsu kule, “-Māāboontē :anii saannyya.” Kumwoochi :Yēēsu kule, “Man. -Mēēboontē saannyya. ¹⁸ Kiikoomutiing' :murēnik muutu, āmā saanteeng'uung' mbo :chiichoo oboontē keyy kuu nyi. Man :kiyēē 'keemwaay.”

¹⁹ Yooto, kumwoochi :koorkoonoo Yēēsu kule, “Ntēē iyēku wōōrkooyoo! ²⁰ Kikutunkyinēē mbo :kuuko Yēyiin lekemaani. Ām nee sōōmwooyē :akweek Yuutayeeek kule wōlēē yemaat /kēēkutunkyinēē Yēyiin ku Yēērusālēēm?” ²¹ Kimwoochi :Yēēsu kule, “Kas kiyēē āmwooyē, makuyit :bēsyēēt nyēē mākyō kukutunkyinēē :biiko Baaba

3:31 Yoowa. 8:23; 1Yoowa. 4:5   **3:32** Yoowa. 3:11   **3:35** Mat. 11:27; 28:18; Yoowa. 5:20; 10:17; 13:3; 14:10; 17:2
3:36 Yoowa. 3:16   **4:2** Yoowa. 3:22   **4:5** Toowu. 33:14; 48:22   * **4:6** Kiyēyiisyēē :Yoowaana kāāyiitiisyēētaab āsiiswēk kurubē nyēbo Rooma. Asiistaab lo ām icheek ku asiistaab taman āk āyēēng' ām acheek.   **4:9** Luuka 10:33
4:10 Yoowa. 7:37   **4:12** Yoowa. 8:53   **4:14** Yoowa. 7:37; 6:35   **4:15** Yoowa. 6:34   **4:19** Kiruu. 18:18; Mat. 21:11, 46; Yoowa. 9:17   **4:20** Kiruu. 12:5-14

Yēyiin lekemaani nto ku Yēerusālēēm. ²² Ōkutunkyinē :akweek Samaaryayeeek kiyēē -mōōnkētē, nto acheek kiinkētē kiyēē kēēkutunkyinē kuuyu bununēē :kaararaacheet Yuutayeeek. ²³ Nteenee makuyit :bēsyeēt, ankookuyit mbo kēny, yēē mākukutunkyinē :biiko Baaba ām Tāmirmiryēēt āk manta. Biiko chēē sooyē kuu nyooto chēē mächē :Baaba. ²⁴ Yēyiin ku tāmirmiryō. Kunyoo mächāktōōs /kēēkutunkyinē ām Tāmirmiryēēt āk manta.” ²⁵ Kumwooy :koorkoonoo kule, “Ānkētē kule mākuchō *:Kāārārookiintēēt, nto yoo kächō, mākōōboorwēēch kiy ake tukul.” ²⁶ Kuwālchi :Yēesu kule, “Ntēē nyiitēnying'āloolung!”

²⁷ Ām āsiiswēchooto kōōyēēw :rubiikaab Yēesu. Kiilat miisin kukas kumii kung'āloolē :Yēesu āk koorko. Nteenee māmii :nyēē kikany kuteebee koorkoonoo kule, “Imächē nee?” nto kulēēnchi Yēesu, “Ōmwooyē nee āk koorkooni?” ²⁸ Kubakaakta :koorkoonoo tērēētaab bēēko ankooyeey areet akeenke ākoy kiriing' ānkumwoochi biiko ām wōlooto kule, ²⁹ “Biikyoo, ankookwaa bookas chii nyēē kāmwoowoo kiy ake tukul nyēē kyaayey! Kut ku mā inee *Kāārārookiintēēt?” ³⁰ Kung'eētyo :biikaab kiriinkoonoto ānkutākyi keey wōlēē kimii :Yēesu.

³¹ Kuwēētii koorkoonoo, kusaaysaay :rubiik Yēesu kule kwoomiis. ³² Nteenee kumwoochi :Yēesu kule, “Āboontē āmnyoo nyēē -mōōnkētē :akweek.” ³³ Kwaam rubiik mēt ankuteebee keey kule, “Ara mii :chii nyēē kākākuyibchi āmnyoo?” ³⁴ Kumwoochi :Yēesu rubiichooto kule, “Āmnyoontēēnyuu ku ayey mākuutēkaab Baaba nyoo kiiyookwoo ānkāāwoong'u yiisyēēt nyēē kimākwoo chaayey. ³⁵ Ōmwooyē sōō nee kule, ‘Kākākung'ēt :ārook ang'wanu /kēēkēsiiis? Kāāmwoowook kule, ōrōōtootē mbareenichuut. Kaakuleelakiitu nyēē kaakuyem /keekes. ³⁶ Kākākutoow :kēsiiisyēēt kēny /ānkāākiibēruur kēsiiintēēt. Mii kukēsē āmnyoontēētaab *soboontaab kibchuulyo sukung'erech :nyoo choonsē āk nyoo kēsiiisyē. ³⁷ Man ng'ālyoontoonoo /kēēmwooyē kule, ‘Choonē :ake, kukes :ake.’ ³⁸ Kāāyooktook bōōkēsiiisyē ām mbar nyēē manooyey yiisyō. Kitoowu :alake yiisyēēt nteenee boowaang'te :akweek.”

³⁹ Kicham :biikaab Samaaryaa chēē chaang' ām kiriinkoonoo *Kāārārookiintēēt, yu kāwokumwoochi :koorkoonoo kiy ake tukul nyēē kimwoochi :Yēesu. ⁴⁰ Nto yu kabokukwa :bichoo bo Samaaryaa yooto kimii :Yēesu, kusaaysaay Yēesu kōōbuurto keey icheek. Kucham :Yēesu kōōbuur wōlooto bēsyoōsyēk āyēēng'. ⁴¹ Kiikaasee keey :biiko alake subak chēē chaang' inee kubo kiyēē kimwooy. ⁴² Kimwoochi :bichoo koorkoonoo kule, “Mēēbērē kakiikaasee keey Yēesu kuuyu 'kēēmwoowēēch, nteenee kuuyu kaakeekas :acheek nkit kiyēē mwooyē. Kāākiinkēt kule inee ku Kāārārookiintēēt man nyēbo biiko tukul.”

Kiisoob :Yēesu wēritaab kāāntōōyiin

⁴³ Nto yu kākābēēni :Yēesu wōlooto bēsyoōs āyēēng', kutas taay āk baannyii ākoy Kalilaaya. ⁴⁴ Mānāāwokuminy :Yēesu kiriinkēēng'waa Nāāsārēēt kuuyu kikiikumwooy :inee nkit kule, -/mākēēkoonyitē *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin ām kōōrēēnyii. ⁴⁵ Nto yu kayit Kalilaaya, kutorooch :biiko kuuyu kikiikukas :icheek kiyēē kiyey :Yēesu ām Yēerusālēēm yoo kibēētii bokwomē saakwaanaa bo Keeytaayeet.

⁴⁶ Nto mii yoo kuwo kiriinkēētaab Kaana wōloo kiwēēchēē bēēko kuyēk tifaayiik. Kimii :kāāntōōyiintēēt ake kaab bāytooyiintēēt ām kiriinkēētaab Kaabernaam nyēē kiboonto wērinyyi nyēē kimnyoonē. ⁴⁷ Yu kawokukas :kāāntōōyiintoonoo kule kākākuchōōnēē :Yēesu Yuuteeya, wokusaaysaay kuchō Kaabernaam chokōōsoobchi wērinyyi nyēē ki lalaat miisin. ⁴⁸ Yu kayit, kumwooy :Yēesu kule, “Ām nee yu mächē :biiko alake ayey kiy

nyēbo kwōng'uut nto iyēchinē ng'aleekyuu?" ⁴⁹ Kumwoochi :kāāntōōyiintonoo Yēēsu kule, "Keebe oō, mokoryoontēēt, kumanaang'et :leekweet." ⁵⁰ Yooto kuwālchi :Yēēsu kule, "Wēēchi keey kaa, kāākusob :lakwang'uung'." Kiiyēnchi :chiichoo kiyēē kimwoochi :Yēēsu.

⁵¹ Nto lētuunoo kumii :kāāntōōyiintonoo kōōyēyē, kutuuyēē motwoorikyii kēēlto. Kumwoochi :choo kule, "Kāākusob :wēring'uung'!" ⁵² Kuteebee :kāāntōōyiintonoo bi-chooto kule, "Ko tyaa :asiista kukāykāyītu :wēēriit?" /Kēēlēēnchi, "Kō asiista akeenke lang'at kosolēny."† ⁵³ Kusēw :kwaan kule kō tēē yooto :asiista kumwoochinē :Yēēsu kule, kāākusob :leekweet. Kunyoo, kiikaasee keey :chiichoo āk kanyii tukul Yēēsu. ⁵⁴ Ki kwōng'uutyēētaab āyēēng' :nyiiitēny kuyēyē :Yēēsu kuchakee kēyēēwunēē Yuuteeya kuchō Kalilaaya.

5

Kiisoob :Yēēsu chii ām Kibōōytaab Beteesta

¹ Kuwo :Yēēsu lētuunoo Yēērusālēēm wōlēē kimii kuyēyēē :Yuutayeek saakweet. ² Kimii :kibōōyto ake nyēē kilēēkitēē yēbo Oreetaab Kēēchiirēk nyēē kikiimuut :kēēlwookik muutu chēē kitinyē wuurwēēt. /Kēēkuurē yooto ām kuutiitaab Yuutayeek kule Beteesta. ³ Kimii :biiko chēē kimnyoontōōs chēē kimurēē keey ng'wēny ām kēryōōsyēchooto. Kikōryootiin :alake, kusōnkōchootiin alake āk chēē kichunkutootiin.* ⁵ Kikiikusyēn :akeenke ām bichoo kēnyiiisyēk sosom āk sisiit. ⁶ Yu kakas :Yēēsu chiichoo kukārintit ām yooto kōōnkēt kule kikiikusyēn kēnyiiisyēk chēē chaang'. Kuteebee chiichoo kule, "Imāchē isob?" ⁷ Kuwālchi :chiichoo kule, "Mokoryoontēēt, māmii :chii nyēē kawiiira kibōōyoo yoo wērēwērē keey :bēēko. Yoo kātāāsyēēmē, kāsimkōōwut :ake kēny." ⁸ Kumwoochi :Yēēsu kule, "Ng'eet ankiinam kisyēereeng'uung' ānkiiwēēsyēt." ⁹ Kusob :chiichoo bakeenke. Kinam kisyēereenyii ānkuwēēchi keey!

Kikwiil :kāāntōōyikaab Yuutayeek Yēēsu

Kuyēyāktōōs :ng'aleechu, ki bēsyēētaab Sabaato. ¹⁰ Kunyoo, kumwoochi :kāāntōōyikaab Yuutayeek chiichoo /kākiisoobē kule, "Inkēt kule bēsyēētaab *Sabaato ra? Māchāmuung' :kiruutēkyoo inamaate kisyēereet." ¹¹ Kuwālchi :chiichoo kule, "Chiichoo kēēsooboo :nyēē kāmwoowoo anam kisyēereenyuu ānkāāwēēsyēt." ¹² Kuteebee :bichoo kule, "Chii ng'oo :nyooto kāmwoowuung' inam kisyēereeng'uung' ānkiiwēēsyēt?" ¹³ Kimēēnkēt :chiichoo /kikiisoobē kule ki ng'oo :nyooto, kuuyu kikiikubotyī :Yēēsu wōlēē kimii :biiko chēē chaang'. ¹⁴ Nto yityo, chokunyōōrchi :Yēēsu chiichoo biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kimwoochi kule, "Kēēsob oob? 'Keekas, -mataweeyey ng'ōōki kuuyu imuuchē kuchōōnchiing' :mnyaat."

¹⁵ Kiwokumwoochi :chiichoo kāāntōōyichoo bo Yuutayeek kule Yēēsu nyi kiisoobē inee. ¹⁶ Yooto, kutoow kāāntōōyichoo bo Yuutayeek kuwus Yēēsu kuuyu kiisoobiis ām bēsyēētaab *Sabaato. ¹⁷ Kumwoochi :Yēēsu kāāntōōyichoo kule, "Tākuyēyiisyē :Baaba anii, kunyoo āyēyiisyē :nkani." ¹⁸ Kiyey :ng'aleechaata kusyeem :kāāntōōyichoo kubakach Yēēsu. Kimāmāchē baateey kubakach kuuyu kiisoobiis ām bēsyēētaab Sabaato, nteenee kuuyu kimwooy kule kwaan :Yēyiin, ng'ālyoo nyēē ibooru kule kii-āyēēchēē keey :inee Yēyiin.

4:48 Mat. 12:38-39; Māārkō 8:11-12; Luuka 11:29; Yoowa. 6:30 † **4:52** Kiyēyiisyēē :Yoowaana kāāyiitiisyēētaab āsiiswēk kurubē nyēbo Rooma. Asiistaab tisab ām icheek ku asiistaab akeenke ām acheek. **4:53** Mat. 8:5-13 **4:53** Yoowa. 2:23 **4:54** Yoowa. 2:11 * **5:3** /Kikēētāsyi ām siruutēk alak ng'aleechu: ānkikānyē kuwērēwērē keey :bēēko. /Kikēētāsyi ām siruutēk alak subak kēryēwoontēētaab 4: Kicham kurēku :malayikeetaab Yēyiin kibtaman ānkuwērēwērē bēēko. Nto chiito nyoo kāsimkōōwut kibōōyoo yoo kāwērēwērēkiis :bēēchoo, kusobēē bōōr ake tukul nyēē kōboonto. **5:9** Māārkō 2:10-11 **5:9** Māārkō 2:27-28; Yoowa. 5:16, 18; 7:21-22; 9:14 **5:10** Chuy. 20:8-10; Cherem. 17:21-22 **5:13** Mat. 8:18; 13:36; Yoowa. 6:15; 11:54; 12:36 **5:14** Mat. 12:45; Yoowa. 8:11; Yāāk. 5:16 **5:18** Yoowa. 1:34; 3:35; 7:1; 8:16, 19; 10:17-18, 29-38; 14:8-11, 20, 28; 15:9-10; 16:27-28; 17:1-26

Nyōortooy :Leekweet kāamuukēywēek wōlēē mii :Kwaan

¹⁹ Kunyi, kimwoochi :Yēesu bichoo kule, “!Kāamwoowook, māyēyēē keey :Leekweet ng'al nkit, nteenee kāsēē Kwaan. Kunyoo, kiyēē yēyē :Kwaan, kuyēyē :nkinee Leekweet kiyooto. ²⁰ Chāmē :Kwaan Lakwanyii ānkōōboorchinē kiy ake tukul nyēē yēyē :inee. Mākōōboorchichi mbo tukuuk chēē biirē chēbo ra ankumoolat :akweek tukul ng'aleechaata. ²¹ Kuu yoo ing'ētē :Kwaan chii nyoo kaakume ānkōōkoochi soboonto, kōōkoochinē :nkinee Lakwanyii biiko soboonto choo kaakucham kōōkoochi. ²² -Mēētiilchinē :Kwaan chii ng'al. Nteenee kiikōōkoochi Lakwanyii kāamuukēywēek tukul kōōtiilchi biiko ng'al, ²³ sukung'et kukoonyit :biiko tukul Leekweet kuu wōloo koonyititooy Kwaan. Nto chii nyoo mākoonyitē Leekweet kumākoonyitē nkinee Kwaan nyoo kiiyooku.

²⁴ !Kāamwoowook, chii nyoo kāsē ng'aleekyuu ānkōōkoosēē keey Baaba nyoo kiiyookwoo, kunyōōru :chiichoo *soboontaab kibchuulyo. Kiikusiirtēē meet ānkunyōōr soboonto nyēē -/mēēkiitiilchinē ng'al. ²⁵ !Kāamwoowook, mii kuyitu :bēsyeēt, ankookuyit :bēsyoonooto yēē makukas :biiko choo kiikubootyo kiyēē mwooyē :Lakwataab Yēyiin. Nyōōru soboonto :biiko choo kēyēnchi ng'aleechaa. ²⁶ Kuu yoo chōōnēē :soboonto wōlēē mii :Kwaan, kiikuyey :Kwaan kuchōōnēē :soboonto wōlēē mii :Leekweet. ²⁷ Kiikōōkoochi :Kwaan kāamuukēywēek kōōtiilchi chii ng'al, kuuyu *Wēritaab Chii :inee. ²⁸ -Moolat ng'aleechu. Makuyit :bēsyeēt nyēē makukas :biiko tukul choo kiikubēk kuutiinyuu, ²⁹ nto yooto makukwaanee mbēērōōsyēkwaa. Choo kiikuyey ng'aleek chēē kāroomēch mākunyōōr soboonto nyēē lēēl. Nteenee mākubootyo :choo kiikuyey ng'aleek chēē miyootēch. ³⁰ -Māāyēyēē keey kiy, nteenee ātiilē baateey kiyēē mwoowoo :Baaba ānkubo man, kuuyu -māāyēyē kiyēē amāchē, nteenee ayēyē kiyēē māchē :nyoo kiiyookwoo.

Tukuuk chēē ibooru kule Lakwataab Yēyiin :Yēesu

³¹ Nto kaang'alaalee keey, nto kaayey kiy nyēē māchāmē :biiko. ³² Nteenee mii :ake nyēē ng'āloolēēnoo anii ānkāānkētē kule kiyēē mwoowu kurubta keey anii kubo man. ³³ !Kyōōyooktē :akweek biiko kuba wōlēē mii :Yoowaana ānkiikumwoowook ng'aleek chēbo man kurubta keey ak anii. ³⁴ -Māāmoong'tēē keey kiyēē mwooyē :biiko kurubta keey ak anii, nteenee amwooyē kuu nyooto /sikiiraraachaak. ³⁵ Ki nōmōryoo :Yoowaana nyēē kiikoochinē biiko lēbkeēyēēt ānkyōōng'ērēkyi :akweek lēbkeēyōonooto kibo bēsyoōs chēē ng'eri. ³⁶ Nteenee mii :tukuuk chēē nyikiisēch kusiir ng'aleek choo kimwoowu :Yoowaana. Chooto ku tukuukaab kwōng'luut choo kiikōōtōōrwoo :Baaba kule ayey. Ibooru :chooto kule Baaba :nyēē kiiyookwoo. ³⁷ Kiikumwooy :nkinee Baaba wōlēē āwuuyē :anii. Manookas kuutiinyii amanookas eernyii, ³⁸ amēēbērē kyoonaam ng'ālyoontēnyii kuuyu -mōōyēnchinē nyi kiiyooku :inee. ³⁹ Kyoocham ōrōōtootē siruutēk miisin ōbērē tōōs yoo kooyey kuu nyooto +mōōnyōōru *soboontaab kibchuulyo. Ntēē mwoowu :siruutēchuutēchu wōlēē āwuuyē :anii, ⁴⁰ ānkoo kuwuu nyooto, -mōōchāmē okwaa wōlēē āmiitē sōōnyōōru soboontaab kibchuulyo.

⁴¹ -Māāmoong'tēē keey kule kusilo :biiko, ⁴² nteenee ānkētook wōlēē ōwuuyē. Ānkētē kule -mōōboontē chamateetaab Yēyiin am moonikwook. ⁴³ Kyāāchōō wōlēē ōmiitē am kaayneetaab Baaba, nteenee otay otaachaa. Nto yoo kachō :chiito ake am kaayneenyii nkit, ōchāmē :akweek nyooto. ⁴⁴ Ōmuuchē raat ōyēnwoo kule nee yoo bēre :chii am akweek nto /kēēsil kusiir yēē kātōōchēēng'ē kusilook :Yēyiin? ⁴⁵ -Moosoot naas kule +maamwaaytaak :anii am wōlēē mii :Baaba. Nteenee chiito nyēē mwooytook ku *Muusa nyoo ōyēēlchinē am kāāsōōtēywēekwook. ⁴⁶ Nto kyōōyēnchi Muusa, nto kōōyēnwoo kuuyu

5:19 Yoowa. 1:34   **5:20** Yoowa. 3:35   **5:21** Yoowa. 11:25   **5:22** Yoowa. 3:18; 5:27, 30; 9:39; 12:47-48; Yēyuut. 10:42; 1Yoowa. 2:28; Yuuta 14-15   **5:23** Filib. 2:10-11   **5:24** Yoowa. 3:16; 5:22; 8:51; 10:28; 11:25-26; 14:6; 17:2; 20:31; 1Yoowa. 2:25; 3:14; 5:11   **5:26** Yoowa. 1:4   **5:30** Yoowa. 4:34   **5:34** Yoowa. 1:15, 19, 34   **5:36** Yoowa. 4:34; 10:25, 38; 14:10-11; 15:24   **5:37** Chuy. 20:19; Kiruu. 4:12   **5:38** Mat. 22:29; Yoowa. 16:9   **5:39** Luuka 24:27, 44; 2Tēm. 3:15-16; 1Bēt. 1:10-11   **5:41** Yoowa. 7:18   **5:44** Yoowa. 12:43

kisir :Muusa ng'aleek kurubta keey āk anii. ⁴⁷ Nteenee yoo -mōōyēnchinē kiyēē kisirē :Muusa ii, ōyēnchi kule nee kiyēē āmwooyē :anii?”

6

*Kibay :Yēesu biiko chēē kikēēytēē kisyēērōōk muut
(Mataayo 14:13-21; Māārko 6:30-44; Luuka 9:10-17)*

¹ Nto mii bēsyēēt ake, kwoochi :Yēesu komosta nyiin ake bo Tōōliilēētaab Kalilaaya. / Kēēkuurē tōōliiloonoo kaayneet ake kule Tibeerya. ² Yooto koosaab :biiko chēē chaang' sakaramteet kurub inee kuuyu kikiikukas ng'aleek chēbo kwōng'uat chēē kiyēchi :inee biiko choo kimnyoontōōs. ³ Yu kayit biitooonoto, kootooch āk rubiikyii ākoy lekem ānkuwokōōbuurto ng'wēny. ⁴ Kikiikuriik yooto :bēsyōōsyēk chēē āmēē :Yuutayeek *Saakweetaab Keeytaayeet.

⁵ Yu kakas :Yēesu kukwoonchinē :biiko chēē chaang', kuteebee Filibō kule, “Kēēnyōōrchinē ānō āmiik chēē kēēbāyēē bichu tukul?” ⁶ Kitēēbēē :Yēesu Filibō ng'aleechaa buch kutyēmē. Kiinkētē :inee kiyēē kimakuyey. ⁷ Kuwālchi :Filibō Yēesu kule, “Ānkoo nto /kakyaaalta kiy ake tukul nyēē /kēēboonto, -/mākēēnyōōru beesaan chēē yēmē kyoolchinēē bichu āmnyoo kisich nyēē kaam.” ⁸ Kumwooy :Antereeya nyoo ki rubiintēētaab Yēesu ānkituubcho āk Simōōni Bētērō kule, ⁹ “Mii yu :wēēro nyēē boonto mukaatiin muut āk *burburiinēk āyēēng' chēē minkēēch, ara yēmē :chooto keebayee bichu tēē chu tukul?” ¹⁰ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii kuyey biiko kōōbuur ng'wēny ām yēbo keeweet. Kimāchē kuyitē :bichu murēnik kisyēērōōk muut.

¹¹ Kunam :Yēesu mukaatiinechaa ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy, nto yityo, /kēēbchēchinoot bichoo. Kiyey nkicheek burburiinēchooto kuu nyooto. Kiyem :biiko tukul. ¹² Nto mii yoo, kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Ōruruuch choo kāng'ēt.” ¹³ Kōōruruuch :rubiik koonyiit kērēboonik taman āk āyēēng'. ¹⁴ Yu kabokukas :biiko ng'ālyoontooni bo kwōng'uat kiyey :Yēesu, kumwooy kule, “Kubooyiit man, *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :chiichi nyoo /kikēēmwooyē kule mākuchō kōōrēēt.” ¹⁵ Kiinkētē :Yēesu kule kimāchē :bichoo bokunam inee kukērchi koong' kuyēk bāytooyiintēēt. Yooto koosikta kuwo lekem.

*Kiwēēsyētēē :Yēesu bēēko barak
(Mataayo 14:22-33; Māārko 6:45-52)*

¹⁶ Yu kāākwimēn, kurēkto :rubiikaab Yēesu ākoy tōōliil. ¹⁷ Kulaany mwēēnkēēt ānkutākyi keey *kiriinkēētaab Kaabernaam. Kināmchi :mēēnānēēt bichoo wōlooto kumāboonto keey Yēesu. ¹⁸ Kichō :wusōōnēēt ankusyool bēēko. ¹⁹ Yu kikiikuba :rubiichoo ām lōōyinto nyēē kiyitē kiilomiitaanik muut nto ku lo, kukas Yēesu kumii kuwēēsyētoonunēē bēēko barak kutākyinē keey mwēēnkoonoto. Kimuuyo :rubiichoo miisin. ²⁰ Yooto, kumwoochi :Yēesu kule, “-Mōōmuuyē, nto yu anii :nyoo!” ²¹ Kutaach :rubiik Yēesu kuchō mwēēng'. Yooto, kuchaakta :mwēēnkēēt ākoy sakaramteet wōlēē /kikēēmākyinē wokōōyyoonyēē.

Āmnyoo :Yēesu nyēbo soboonto

²² Yu kāwokuyyeech :kōōrēēt, kōōnkēt :biiko choo king'ētunēē komosta nyiin ake bo tōōliiloonoo kule ki mwēēnkēēt akeenke baateey nyēē kimii yooto. Kiinkētē :bichoo kule kimanaabeeta keey :rubiik Yēesu. ²³ Yooto, kukwaanee :mwēēnkōōsyēk alake *kiriinkēētaab Tibeerya ānkubokōōyyoonyēē yēē kilēēkitēē :yoo kyoomiisyēē :biiko. ²⁴ Bērē kukas :biiko kule kāmēētākumii :Yēesu āk rubiikyii, kulaany mwēēnkōōsyēchoo kuba *kiriinkēētaab Kaabernaam bokucheeng'aat Yēesu.

5:46 Kiruu. 18:15, 18; Luuka 24:27, 44; Yēyut. 3:22, 26; 7:37; 13:32-33   5:47 Luuka 16:31   6:2 Yoowa. 2:23
6:3 Mat. 5:1   6:4 Yoowa. 2:13   6:8 Māārko 1:16; 13:3; Yoowa. 1:40; 12:22   6:11 Yoowa. 21:9, 13   6:14
Kiruu. 18:15, 18; Luuka 7:16; Yoowa. 1:21; 4:19; 7:40; 9:17; Yēyut. 7:37; 13:32   6:15 Yoowa. 5:13   6:23 Yoowa.
6:11

25 Yu kābokunyōrchi Yēesu wōlooto, kuteebee kule, “Kāānēētiintēēt, 'kēēyitu wōli kutya?” 26 Kuwālchi :Yēesu kule, “!Kāāmwoowook, ōchēēng'ootoo kuuyu kwōōbiyoong'iisyē āmēēbērē kuuyu kwookas kāāmuukēywēēkaab Yēyiin. 27 -Mōōbēng'tēē chēēng'sēētaab āmit chēē bēku, nteenee ōnēmchi keey ōchēēng'ē āmnyoontēētaab kibchuulyo. Āmnyoontoonoo ku nyoo kōōnook *:Wēritaab Chii, kuuyu inee :nyēē kiikōōkoochi :Baaba Yēyiin kāāmuukēywēēk kuyey kuu nyooto.” 28 Kuteebee :biiko Yēesu kule, “Ara, kēēyēyē kule nee sikiinēmchi keey yiisyēētaab Yēyiin?” 29 Kuwālchi :Yēesu kule, “/Kiinēmchi keey yiisyēētaab Yēyiin /kukiikaasee keey chiito nyoo kiiyooku :inee.” 30 Kuteebee :bichooto Yēesu kule, “Kiy nee nyēbo kwōng'uut nyēē +meeyey sikiikaaseeniing' keey? 31 Kyaam :biikyoo choo kibo kēny maana ām kōōr nyēē suurkwēēn, kuu yoo mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, 'Kiikoochi kwaam āmnyoontēēt nyēē chōōnēē barak.'†” 32 Kumwoochi :Yēesu nanyuun bichoo kule, “!Kāāmwoowook, -moosoot sōō baateey kule kikōōnook *:Muusa āmnyoontoonoo kichōōnēē barak, nteenee ōsōōtē kule kōōnook :Baaba āmnyoontēētaab man kuchōōnēē kibkōōnkōy. 33 Āmnyoontēētaab Yēyiin ku nyoo chōōnēē kibkōōnkōy ānkuyibchinē biich soboonto.” 34 Yooto, kumwoochi :bichoo Yēesu kule, “Ikōōnēēch kwaak āmnyoontoonooto.” 35 Kumwooy :Yēesu kule, “Anii :āmnyoontoonooto bo soboon. Moomē :kēmēy chiito nyoo kāchō wōlēē āmiitē. Nto nyoo keekaaseena keey kumoomē :melel. 36 Kuu yoo kātāāmwoowook, kookasaa -āmōōkoosēēnoo keey. 37 Chii ake tukul nyoo kākōōno :Baaba, kuyēku nyeenyuu nyēē mākyoy akwet bēsyēēt ake. 38 Kyāāchōōnēē kibkōōnkōy sichaayey kiyēē māchē :Baaba nyoo kiiyookwoo mēēbērē kyāāchōōnii chaayey kiyēē āmāchē. 39 Mākwoo :Baaba kule -māāboot chii mbo akeenke ām choo kiikukōōno, nteenee +maang'eet ake tukul bēsyēētaab tabanta. 40 Man, mākyinē :Baaba *soboontaab kibchuulyo biiko tukul choo ikoosēēnoo keey.”

41 Yooto kutoow :kāāntōōyikaab Yuutayeek koong'unyng'uuny kuuyu kimwooy :Yēesu kule, inee ku āmnyoontēēt nyēē chōōnēē kibkōōnkōy. 42 Kimwooy :bichoo kule, “So, mā wēritaab Yōōsēēf :chiichi? Ntēē kiinkēt kwaan āk kaamet. Ām nee sukumwooy raat kule chōōnēē :inee kibkōōnkōy?” 43 Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “-Moong'unyng'uuny. 44 Māmii :chii nyēē imuuchē kuchō wōlēē āmiitē yoo kāmāyis :Baaba nyoo kiiyookwoo. Yoo kāākuchō, +maang'eetee meet bēsyoonoo bo tabanta. 45 /Kikeesir ām siruutēkaab *wōōrkooyikaab Yēyiin kule, 'Makooneet :Yēyiin biiko tukul.'† Chii nyoo kaakukas kāānēētiisyonoo ānkusēw, kuchōōnii wōlēē āmiitē. 46 Mēēbērē kaamwaay yooto kule kiikukas :chii Baaba nteenee anii nkit nyoo āchōōnēē wōlēē mii :inee nyēē kyaakas. 47 ! Kāāmwoowook, chii ake tukul nyoo ikoosēēnoo keey kuboonto :nyoo kēny *soboontaab kibchuulyo. 48 Anii :āmnyoontēētaab soboonto. 49 Kyaam :biikyoo choo kibo kēny maana ām kōōr nyēē suurkwēēn nteenee kiikubēk :bichoo tukul. 50 Nteenee mābotē :chii nyoo kaam āmnyoontooni chōōnēē kibkōōnkōy. 51 Anii :āmnyoontoonooto chōōnēē kibkōōnkōy. Yoo kaam :chii mākunyōōr soboontaab kibchuulyo. +Māākōōnu bōōrnyuu kuyēk āmnyoontēēt nyēē sukōōsoob kōōrēēt.”

52 Kiyey :ng'aleechu kukōōrōmiitu :kāāntōōyichoo bo Yuutayeek miisin. Kimwooy kule, “So, imuuchē kule nee :chiichi kukōōnēēch bōōrnyii kyaam?” 53 Kumwoochi :Yēesu kule, “!Kāāmwoowook, yoo kamoo-am bōōrtaab *Wēritaab Chii ankooyyee korotiikyii, mākyoy ōnyōōru soboon. 54 Chii nyoo kaam bōōrnyuu ankuyyee korotiikyuu, kunyōōru :chiichoo *soboontaab kibchuulyo. +Maang'eetee chiichoo meet ām bēsyēētaab tabanta. 55 Āmnyoo nyēbo man :bōōrnyuu ānkubo koomānuut :korotiikyuu. 56 Chii nyoo kaam

6:26 Yoowa. 2:11 6:30 Mat. 12:38; Māārkō 8:11; 13:22; Yoowa. 4:48; 1Kōōr. 1:22 † 6:31 Tyēēnwookik 78:24
6:31 Chuy. 16:4, 15; Kāāyit. 11:7-9; Neem. 9:15; Tyēēn. 78:24 6:34 Yoowa. 4:15 6:35 Yoowa. 4:13-14; 6:48-58;
7:37 6:36 Yoowa. 20:29; 16:9 6:37 Yoowa. 17:2, 24 6:38 Māārkō 14:36; Yoowa. 4:34 6:39 Yoowa. 10:28;
17:12; 18:9 6:40 Yoowa. 5:24 6:42 Māārkō 6:3 † 6:45 Isa. 54:13 6:46 Yoowa. 1:18 6:48 Yoowa. 6:35

bōornyyu ankuyye korotiikyuu, mākunoomnyo āk anii ānkāānoomnyē āk inee. ⁵⁷ Kuu yoo āminyēē kāāmuukēywēēkaab Baaba nyoo kiiyookwoo, mākuminyēē :nkinee chiito nyoo kaam bōornyyu kāāmuukēywēēkyuu. ⁵⁸ Anii :āmnyoontoonooto kichōōnēē kibkōōnkōy. Makerkey :āmnyoontoonoo āk nyoo kyoomē :biikyoo choo kibo kēny, ānkoo kyaam, kibēk. Chiito nyoo kaam āmnyoontooni kunyōōru soboontaab kibchuulyo.” ⁵⁹ Kimwooyē :Yēesu ng'aleechaa kumii kōōnēētiisyē ām *kōōtaab saayeet ām Kaabernaam.

Kiichuchuyee keye :rubiik chēē chaang' wōlēē mii :Yēesu

⁶⁰ Yooto kakas :rubiikaab Yēesu ng'aleechu, kumwooy :wōlēē wōō kule, “Māku nkoolat :ng'aleechu! Ng'oo :nyēē sukoomuuch!” ⁶¹ Kiinkēt :Yēesu kiyēē kimii kōōyīmē rubiik. Yooto, kumwoochi kule, “So, kāyēk kāānākuut :ng'aleekyuu? ⁶² /Keemwa baa, kule nto kookas *Wēritaab Chii kōōyēyē kibkōōnkōy, nto kāwuuyiitu nee? ⁶³ Kōōnu :Tāmirmiryēētaab Yēyiin soboonto nyēē mākōōnu :kāāmuukēywēēkaab chii. Kōōnu :ng'aleek choo kāāmwoowook soboonto kuuyu kwoonēē wōlēē mii :Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ⁶⁴ Ānkoo kuwuu nyooto, mii :alake ām akweek chēē -mēēkoosēēnoo keye.” Kiinkēt :Yēesu kung'eetee kēny kule ki mbo ng'oo :chēē kimēēkoosēē keye inee ānku ng'oo :nyēē kimakuchaamta inee. ⁶⁵ Kitas taay :Yēesu kumwooy kule, “Ki ng'alyoontoonooto :nyoo kyāāmwooytēē kule, māmii :chii nyēē chōōnii wōlēē āmiitē yoo kāmāyis :Baaba.”

⁶⁶ Kiichuchuyee keye Yēesu :biiko chēē chaang' kung'eetee yooto. ⁶⁷ Yooto kuteebē :Yēesu rubiichoo ki taman āk āyēēng' kule, “Ōmāchē :nkakweek obakaakta?” ⁶⁸ Kuwālchi :Simōōni Bētērō kule, “Keebe ānō oō, Mokoryoontēēt? Ntēē iboontē :inyiing' lōkōōy chēbo soboontaab kibchuulyo. ⁶⁹ Kiikoosēēniing' keye ānkēēchāmē kule inyiing' *Kāārārookiintēēt nyēē chōōnēē wōlēē mii :Yēyiin.” ⁷⁰ Yooto kumwoochi :Yēesu kule, “Akweek oob rubiik taman āk āyēēng' chēē kyāākwēyook anii? Nteenee mii :nyēē kibrōkōsyoo ām akweek.” ⁷¹ Kumwooyē :Yēesu kuu nyooto, king'āloolēē Yuuta Iskaryoot nyēē kimii wokuchoomtooy inee.

7

Kitāchiin :Yēesu āk ng'aleekaab mbo ng'eetaabkaamet

¹ Yu kāākuyityo, kōōnēētiisyootēē :Yēesu Kalilaaya. Kimāmāchē kuwēēsyētootēē Yuuteeya kuuyu kimāchē :kāāntōōyikaab Yuutayeeek kubakach. ² Yooto, kikiikuriik :Yuutayeeek kwaam *Saakweetaab Kēryōōsyēk. ³ Kumwoochi mbo :ng'eetaabkaamet Yēesu kule, “Ing'eetee yu ānkiiwē Yuuteeya sukukas rubiikuuk chēbo wōlooto tukuuchu bo kwōng'uut chu iyēyē. ⁴ Māchāktōōs ibooru keye nyēē karaam siitooku. Kunyoo, kany kutookunēē kōōrēēt :ng'aleechu bo kwōng'uut.” ⁵ Kimēēkoosēē keye mbo :ng'eetaabkaamet Yēesu. ⁶ Yooto kumwoochi :Yēesu icheek kule, “Manaayit :bārooyinnyuu nyēē yemaat nteenee oyeyaate :akweek kiyēē ōmāchē. ⁷ Mā akweek chēē wēchook :biikaab kōōrooni, nteenee wēchoo anii kuuyu āburyoong'tooy icheek kubo rōkōs nyēē yēyē. ⁸ Obe :akweek saakwaanaa kuuyu manaayit :bārooyinnyuu.” ⁹ Yooto kung'ētunēē :Yēesu Kalilaaya.

Kichuunchuun :Yēesu āk kāāntōōyikaab Yuutayeeek

¹⁰ Nto yu kaakuba mbo :ng'eetaabkaamet, kuwaayta keye Yēesu ākoy Yēerusālēm. ¹¹ Kimii :kāāntōōyikaab Yuutayeeek kuchēēng'ēē Yēesu wōlooto. Kitēēbootē kule, “Mii ānō :chiichoo oō?” ¹²⁻¹³ Kichoomootē :biiko wōlēē wōō kung'āloolēē Yēesu kuuyu kiiywēyē kāāntōōyikaab Yuutayeeek. Kimwooyē :bichoo alake kule, “Karaam :chiichoo.” Kumwooyē :alake kule, “Buryo, ibērbēerootē biich.”

6:56 Yoowa. 15:4-5   **6:58** Māārko 14:22-24; 1Kōōr. 10:16   **6:63** Yoowa. 3:5-8; 1Kōōr. 15:45; 2Kōōr. 3:6   **6:64** Yoowa. 13:11; 16:9   **6:65** Yoowa. 6:44   **6:69** Māārko 8:27-30   **6:69** Māārko 1:24   **6:71** Yoowa. 12:4   **7:1** Māārko 3:6; 6:19; Yoowa. 5:18; 7:19-20, 25; 8:37, 40; 11:53   **7:2** Chuy. 23:16; Laawi. 23:33-43; Kiruu. 16:13-15   **7:5** Yoowa. 16:9   **7:6** Yoowa. 2:4   **7:7** Yoowa. 15:18-19   **7:11** Yoowa. 11:56   **7:12-13** Yoowa. 9:22

14 /Kikyaam saakwaanaa nto miitē kwēēn āk kwēēn, kuwo :Yēesu *Kōōtaab Yēyiin ānkutoow kōōnēētiis. 15 King'woonchi kāāntōōyikaab Yuutayeek :wōlēē kiinēētitooy :Yēesu kut kumwooy kule, “Kēēnkētēē nee :nkinee nyi siruutēkaab Yēyiin āmēēbērē kiikusumānchi?” 16 Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “Ng'aleek chēē ānēētook mēēbērē cheechuu, nteenee kwoonēē wōlēē mii :Yēyiin nyoo kiiyookwoo. 17 Chii nyoo kakwey kuyey kiyēē mächē :Yēyiin, mākōōnkēt yoo kwoonēē :ng'aleekyuu wōlēē mii :Yēyiin, nto cheechuu nkit. 18 Chiito nyoo ng'aloolē ām kāāmuukēywēēkyii, kumächē :nyoo kule /kēēkoonyit. Nteenee āmächē anii kunyōōr koonyit :nyoo kiiyookwoo. Achurtaat ānkāāyooong'unēē manta. 19 Kikōōnook *:Muusa kiruutēk āmāmii :chii mbo akeenke ām akweek nyēē riibē kiruutēchoo. So, omächē obākākyoo nee?” 20 Kumwoochi :biiko kule, “Kiikubunuung' :mēt ēē? So, ng'oo :nyēē mächē kubakachiing'?” 21 Koomiiny :Yēesu mēt ankutas taay kule, “Kyaayey kiy akeenke baateey nyēbo kwōng'uut ām Sabaato. King'woonchook akweek tukul :kiyooto. 22 Mwooyē :siruutēkaab Muusa kule omurootānē wēēriik ām bēsyēētaab sisiit. (Kubooyiit man mēēbērē Muusa nyēē kimwooyē, nteenee mbo kuukoong' chuut kibo taay.) Kōōnook :yooto omurootānē wēēriit ām bēsyēētaab Sabaato yoo /kikēēsichē yēē Sabaato. 23 Kunyoo, yoo ākoo /kiimurootānē wēēro bēsyēētaab Sabaato otiltooy kiy kisich buch, /simākyiiri kiruutyoonoo bo Muusa ii, kubo nee oñyēērchoo anii yoo kāāsoob chiito kumukuul ām bēsyēētaab Sabaato? 24 -Mōōtuchinē ng'al buch kukōōkāsunnēē saang', nteenee mächaktōōs olyēbē oyyoong'unēē manta.”

Kicham :biiko chuut alake kule Kāārārookiintēēt :Yēesu

25 Kimwooyē :biikaab Yēerusālēēm alake kule, “Mā chiichi nyoo /kēēmächē /keebakach? 26 Nto yu inee :nyi mii kung'aloolēē taayeetaab biiko āmēēbērē mwoochinē :kāāntōōyikyoo kiy.” Kulē :alake “Ara kāākōōnkēt kule *Kāārārookiintēēt :chiichi?” 27 Kumwooyē :chuut alake kule, “Ntēē kiinkētē yēē chōōnēē :chiichi. Nteenee māmii :chii nyēē inkētē bēsyēēt nyoo chōōnēē :Kāārārookiintēēt.”

28 Yooto kumwooy :Yēesu kukas :biiko tukul kule, “Man, kōōlē onkētoo ānkōōnkētē subak wōlēē āchōōnēē? Mēēbērē kyāāchōōnēē keyy. Bo man :nyoo kiiyookwoo, āmōōnkētē :akweek inee. 29 Nteenee anii :nyēē ānkētē, kuuyu kyāāchōōnēē wōlooto ānku inee :nyēē kiiyookwoo.” 30 Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kumach :kāāntōōyikaab Yuutayeek kule kunam nteenee māmii :chii nyēē kitiiny kuuyu kitoombo kuyityiin :wōlēē kiikuchōbto :Yēyiin. 31 Ānkoo kiwuu nyooto, kiikaasee keyy :biiko chēē chaang' inee. Kimwooy :bichooto kule, “Ara, yoo kächō :Kāārārookiintēēt, makuyey ng'aleek chēbo kwōng'uut kubiir chēē yēyē :chiichi?”

Kimach :Farisaayeeek kunam Yēesu

32 Yu kukas *:Farisaayeeek ākoo mbo kibkōrōs chēē wōōyēch kuchoomootē :biko kung'aloolēē Yēesu nyēē karaam, kōōyookto riibiikaab Kōōtaab Yēyiin kule bokunam Yēesu. 33 Kutas taay :Yēesu kumwooy kule, “+Mākēēboontē keyy akweek ām bēsyōōsyēk chēē ng'eri baateey, nto yoo kāākuyityo, ayeey wōloo mii :nyoo kiiyookwoo. 34 Yooto +moocheeng'aa, nteenee -mōōnyōōrwoo, āmōōmuuchē okwaa wōloo !kāāwē.” 35 Kuteebee keyy :kāāntōōyikaab Yuutayeek nkit kule, “So, mächē :chiichi kuwo ānō wōlēē -mābokēēnyōōrchinē :acheek? Ara, mākuwo kōōrōōsyēchoo kiisērēētyi keyy :biikyoo wokooneet bichooto? 36 Ibooru nee :ng'aleechaa kāmwooyē kule, ‘+Moocheeng'aa nteenee -mōōnyōōrwoo āmōōmuuchē okwaa wōloo !kāāwē?’ ”

Mākurōōtunnēē chii :bēēkaab soboonto

7:15 Māārko 6:2; Luuka 2:47 7:16 Yoowa. 12:49; 14:10 7:18 Yoowa. 5:41; 8:50; 12:43 7:19 Yoowa. 1:17; Room. 2:17-24 7:20 Yoowa. 8:48 7:22 Toowu. 17:9-14; Laawi. 12:3 7:25 Yoowa. 7:1 7:26 Yoowa. 4:25 7:27 Yoowa. 9:29 7:29 Yoowa. 8:14, 55; 17:8, 25 7:30 Yoowa. 7:44; 2:4 7:31 Yoowa. 2:23; 4:25 7:33 Yoowa. 13:33 7:34 Yoowa. 8:21; 13:36

³⁷ Ām bēsyēētaab lētuut nyēbo saakweet, kuchō :Yēesu ānkukuurchi barak kule, “Chii nyoo āmē :melelta, kuchō wōlēē āmiitē. ³⁸ Kuu yoo mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, chii nyoo keekaaseenaa keyy, mākurōōtunēē chiichoo :bēēkaab soboonto.” ³⁹ Kumwooyē :Yēesu kuu nyooto kiibooru Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyēē nyōōru :chii ake tukul nyoo keekaasee keyy inee. /Kimānāākiiyook Tāmirmiryēētaab Yēyiin kuuyu /kimānāākiitōrōōr Yēesu.

Kikwaanykwaany biiko :soboontaab Yēesu

⁴⁰ Yu kakas :biiko ng'aleechaa kimwooyē :Yēesu, kumwooy :bichooto alake kule, “Man wōōrkooyoontoonoo bo Yēyiin :chiichi.” ⁴¹ Nto alak kumwooy :choo kule, “Kāārārookiintēēt :chiichi.” Kulē :alake, “Buryo! Mēēmuuchāksē kuchōōnēē :Kāārārookiintēēt Kalilaaya. ⁴² Mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule mā kuchōōnēē :Kāārārookiintēēt kōōtaab *Tāwuti ām *kiriinkēētaab Bēētēlēyēēm wōloo kiminyē :Tāwuti.” ⁴³ Kuchuunchuun :biiko kurubta keyy āk Yēesu. ⁴⁴ Kimāchē :biiko alake kule kunam Yēesu, nteenee māmii :chii mbo nyēē kisyeeem kunam.

Kiyeet :Nikōtēēmō Yēesu -/makiiruusta

⁴⁵ Yu kāākuyityo nanyuun, kooyeey :riibiichoo kibo Kōōtaab Yēyiin wōlēē kimii :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk *Farisaayeek. Yooto kuteebēē :choo riibiichoo kule, “So, ntēē kookwaa buch, kāmōōnāmē?” ⁴⁶ Kuwālchi :riibiichoo kule, “Māmii :chii nyēē kiikung'alaal bēsyēēt ake kuu :chiichoo.” ⁴⁷ Kuteebēē :Farisaayeek riibiichooto kule, “So, omāchē omwaay kule /kaakiiberbeeraak nkakweek? ⁴⁸ Ara ōnkēt mbo kāāntōōyiin ake tukul nyēē kaakookaasee keyy chiichoo, nto kumii mbo * :Fārisooyiin nyēē kaakucham ng'aleechaata mwooyē :chiichooto? ⁴⁹ Chubootiin :bichu -mēēnkēt kiruutēkaab :Muusa.” ⁵⁰ Ām kāāntōōyichoo, kimii :Nikōtēēmō nyoo kikiiwokukas Yēesu. Kumwoochi :nyoo kāāntōōyichoo kule, ⁵¹ “Kurubta keyy āk kiruutēkyoo, māmii :chii nyēē /kiiruustooy yoo /manaakeekas kiyēē mwooyē :chiichooto nto /kiinkēt kiyēē kaakuyey.” ⁵² /Kēēmwoochi kule, “So, ichōōnēē :nkinyiing' Kalilaaya? Weesuman siruutēkaab Yēyiin, +meekas ām yooto kule māmii * :wōōrkooyoontō nyēē imuuchē kuchōōnēē Kalilaaya.” ⁵³ Nto mii yoo, kooyeey :chii ake tukul kaa,

8

¹ nteenee kuwo :Yēesu ākoy Lekemeetaab *Musēytuuniinēk.

Koorko nyēē kikōchōng'iit

² Yu kāwokuyyeech, kumusta :Yēesu kooyeey biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kukwa :biiko ānkōōruruukyī keyy inee. Kōōbuur :Yēesu ng'wēny ankooneet bichoo. ³ Yooto koomut :kāānēētikaab kiruutēk āk *Farisaayeek koorko nyēē /kikeenyoorta chiito ake ānkōōyyoong'tēē yooto bo taayeetaab Yēesu. ⁴ Kumwoochi :bichoo Yēesu kule, “Kāānēētiintēēt, /kokeenyoorta koorkooni chiito ake. ⁵ Kimwooy * :Muusa ām kiruutēkyoo kule, irooko :chii nyēē wuu nyooto /kēēwiirēē rwoontōōk kume. Kunyoo ii, imwooyē nee :inyiing'?” ⁶ Kimwooyē :bichoo ng'aleechaa kutēchēē Yēesu sukōōyyoong'tēē kōōk. Kuyim :Yēesu ankusir yēbo teng'eeek ām moorineenyii. ⁷ Kitēēbēē :bichooto Yēesu ng'aleek kutēē yooto tukul. Kōōtōrōōr keyy :Yēesu ānkumwoochi bichoo kule, “Yoo mii ām akweek :nyēē mānāāchoolwookēn, kutoow :nyooto kuwiiree koorkooni rwoontōōk.” ⁸ Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kuyim subak ānkusiriis. ⁹ Yu kabokukas :bichoo ng'aleechaata kimwooyē :Yēesu kubeetaatee akeenke akeenke. Kiba kurook :choo ki yōōsēch kut wokung'ēt :Yēesu nkit āk koorkoonoo kuboonto keyy biiko alak. ¹⁰ Yooto kōōtōrōōr keyy :Yēesu ankuteebēē koorkoonoo kule, “Kaba ānō :biikēy oō, cheebyoos?”

7:37 Laawi. 23:36; Yoowa. 4:10, 14; Ng'oong'. 22:17   **7:39** Yoowa. 14:16   **7:40** Kiruu. 18:15, 18; Yoowa. 6:14
7:42 Isa. 11:1; Miika 5:2; Mat. 20:30-31   **7:44** Yoowa. 7:30   **7:50** Yoowa. 3:1   **7:51** Kiruu. 1:16-17; 17:6   **8:5**
Laawi. 20:10; Kiruu. 22:22-24   **8:6** Māarkō 12:13   **8:7** Kiruu. 13:9; 17:7

Māmii mbo :akeenke nyēē kāng'ēt kooruustiing'?" ¹¹ Kuwāl kule, "Māmii mbo :akeenke ōō, Mokoryoontēt." Yooto kumwoochi koorkoonoo kule, "-Māāruustiing' :anii nteenee -mātāwēēchoolwookēn subak."*

Lēbkēēyyēetaab kōōrēēt :Yēesu

¹² Kitas taay :Yēesu kumwoochi bichoo kule, "Anii lēbkēēyyēetaab kōōrēēt. Chiito nyoo karub ng'aleekyuu kunyōōru lēbkēēyyēetaab soboonto nyēē mākooy kuwēēsyētēē mēēnān."

¹³ Kumwoochi *:Farisaayeek Yēesu kule, "Nto yu imiitē ing'āloolēē keey :inyiing' nkit, mābo man :ng'aleekuuk." ¹⁴ Kuwālchi :Yēesu bichoo kule, "Ānkoo āng'āloolēē keey :anii nkit, kiyēē āmwooyē kubo man kuuyu ānkētē wōlēē kyāāchōōnēē ākoo wōlēē āwēētii. Nteenee -mōōnkētē :akweek. ¹⁵ Ōtiilē :akweek ng'al baateey orub kuu wōloo isōōtitooy :bi-iko, nteenee -māātiilchinē :anii chii ng'al. ¹⁶ Nto yoo kāālē ātiilchi chii ng'al, āyyoong'unēē manta kuuyu mēēbērē anii nkit nteenee āboontē keey Baaba nyoo kiiyookwoo. ¹⁷ / Kikeesir ām kiruutēkwook kule yoo kaakuroob :biich āyēēnku ng'ālyoo, ku man :kiyooto. ¹⁸ Āng'āloolēē keey :anii, nto ake nyēē rōōboo ku Baaba nyoo kiiyookwoo." ¹⁹ Kuteebee :Farisaayeekchaa Yēesu kule, "Mii ānō :kōōn?" Kuwālchi :Yēesu kule, "-Mōōnkētōo anii, āmōōnkētē nkinee Baaba. Nto kyōōnkētōo, nto ōnkētē Baaba." ²⁰ Kimwooyē :Yēesu ng'aleechu tukul yooto kimii kōōnētēē biiko ām yēē kimii :loloonik choo /kikiiruruuky-inē beesaanik ām *Kōōtaab Yēyiin. Yooto kimāmii mbo :chii nyēē kinam Yēesu kuuyu kimānāāyityiin :chōbuutēkaab Yēyiin.

²¹ Yooto kumwoochi :Yēesu kāāntōōyichoo subak kule, "+Māāwēēchi keey anku +moocheeng'aataa, nteenee +moomeeyte ng'ōōkiswookikwook -āmōōmuuchē obe wōlēē āwēētii :anii." ²² Kuteebee keey :kāāntōōyichoo kule, "Ibooru nee :chiichi yoo mwooyē kule -mākēēbēētii wōlēē mākuwo :inee? Ara, makubar keey :chiichi nkit ēē?" ²³ Nteenee kitas taay :Yēesu kumwooy kule, "Ōbooyē :akweek ng'wēnyuuni, nteenee āchōōnēē :anii kibkōōnkōy. Nyēēng'woong' :kōōrooni nteenee mā nyeenyuu anii :kōōrooni. ²⁴ Kiyooto nyēē āmwoowook kule +moomeeyte ng'ōōkiswookikwook. Makurataak :ng'ōōkiswookichoo ākoy yoo kookaasee keey kule anii :nyooto."

²⁵ Kuteebee :bichoo Yēesu kule, "Inyiing' ng'oo naas?" Kuwālchi kule, "Nyooto kyāāmwoowunoonwook.† ²⁶ Chaang' :ng'ala chēē kātāāmwoowook ānkāātiilchook ng'al, nteenee bo man :Baaba nyoo kiiyookwoo. Kiyēē āmwoochinē biiko ku nyēē kyāākāsēē inee." ²⁷ Kimēēnkēt :bichoo kule kimii :Yēesu kung'āloolēē Kwaan ām kibkōōnkōy. ²⁸ Yooto nanyuun kumwooy :Yēesu kule, "Bēsyoonoo ōtōrōōrē *Wēritaab Chii, ku yooto yēē +mōōnkēt kule anii :nyooto āmāyēyēē keey kiy. Yooto nanyuun yēē +mōōnkēt kule kiyēē āmwooyē ku nyēē kiinēētoo :Baaba. ²⁹ Kēēboontē keey :nyoo kiiyookwoo. Manaabakaaktaa āng'ētū nkit bēsyēēt ake kuuyu āyēyē ākookoy kiyēē ing'ērēēchē inee."

Kiyyēnchi :biiko kereeryaanto Yēesu

³⁰ Yu kāmwooy :Yēesu kuu nyooto, kōōyēnchi :biiko chēē chaang'. ³¹ Kumwoochi :Yēesu chooto kiiyēnchinē inee kule, "Yoo kōōkiilchi kiyēē ānēētē, ōyēku man rubiikyuu. ³² +Mōōnkēt yooto nanyuun manta anku +/makiityaaktaak."

Kinyikisiit :kwiilateetaab kāāntōōyikaab Yuutayeeek

³³ Kumwoochi :kāāntōōyichoo Yēesu kule, "So, nto yu kēēbooyē :acheek *Abraam, āmānāākēyēku motwoor bēsyēēt ake! Kunyi, /kiityaakteech ām nee?" ³⁴ Kuwālchi :Yēesu

* **8:11** Mātinyē :siruutēk alake kērywēēchu (7:53—8:11). **8:11** Yoowa. 5:14 **8:12** Isa. 49:6; Yoowa. 1:5, 9-10; 3:19; 9:4-5; 11:9-10; 12:35-36, 46; Ēfēēs. 5:8-14; 1Yoowa. 1:5-7; 2:8 **8:13** Yoowa. 5:31-32 **8:14** Yoowa. 7:28-29 **8:17** Kiruu. 17:6; 19:15; Mat. 18:16 **8:18** Yoowa. 5:36-37; 1Yoowa. 5:9 **8:19** Yoowa. 5:18 **8:20** Yoowa. 2:4 **8:21** Yoowa. 7:33-34 **8:23** Yoowa. 3:31 **8:24** Yoowa. 13:19 † **8:25** Imuuchē /keeweek mbo kule, "So, manookas kiyēē kāāmwoowook?" **8:26** Yoowa. 3:17; 8:15; 12:47 **8:28** Yoowa. 12:32-34; 4:34 **8:30** Yoowa. 2:23 **8:31** Yoowa. 15:8; 14:15 **8:33** Mat. 3:9

kule, “!Kāāmwoowook, motwooriintēetaab ng'ōōkisto :chii nyoo kiikōōtiiny :ng'ōōkisto. ³⁵ Minyē :leekwa kang'waa ākookoy nteenee imōkōnyōōnyoot :motwooriintō. ³⁶ Nto yoo kālē kootyaaktaak :Leekweet ōtyooktooyāktōōsii kuchurta. ³⁷ Ānkētē sinee kule ōbooyē :akweek Abraam. Nteenee ōmāchē obara kuuyu kiyoomcho :mētēwookwook nyēē -mēēwutē :ng'ālyoontēēnyuu. ³⁸ Āng'ālōolēē :anii kiyēē kimii kaab Baaba, nto akweek ōyēyē kiyēē mwoowook :kōōn.” ³⁹ Kukētyi :bichooto Yēesu kule, “Abraam ku baaba acheek.” Yooto kuwālchi :Yēesu kule, “Nto ki kōōn :Abraam, nto kyōōyēyē kiyēē kiyey. ⁴⁰ Ōmāchē :akweek obara ānkoo kāāmwoowook kiyēē bo man nyēē chōōnēē wōlēē mii :Yēyiin, ng'ālyoo nyēē kimēēmuuchē kuyey :Abraam. ⁴¹ Ōyēyē :akweek yiisyēetaab :kōōn.” Kuwālchi :bichooto Yēesu kule, “Kēēboontē Baaba akeenke, nyooto ku Yēyiin, ānkēyēku lōkōkyii chēbo man.”

⁴² Yooto kumwoochi :Yēesu bichooto kule, “Nto ki kōōn akweek :Yēyiin nto ōchāmoo kuuyu kyāāchōōnēē wōlēē mii :Yēyiin ānkāāmiitē raat yu. Mānāāchōōnēē keey. Nteenee inee :nyēē kiyookwo. ⁴³ -Mōōkāsē kiyēē āmwoowook kuuyu wuu nyēē kyoomaalee tēmēnik yiitiikwook. ⁴⁴ Kōōn akweek :Kibrōkōsyoontēt ānkōōrubē kiyēē māchē :inee. Rumiin :inee kung'eetee kēny āmāmii :bēsyeēt nyēē kiikōōyooong'unēē wōlēē mii :manta kuuyu mātinyē manta. Yoo ibērbēēriisyē, ku cheechii :choo nkit kuuyu, ng'wiin :inee ānku :mētitaab ng'wiinyaneet tukul. ⁴⁵ Āmwoowu :anii manta ng'ālyoo :nyēē yēyē simōōyēnwoo. ⁴⁶ Ara, mii ām akweek :nyēē imuuchē kōōboor kule āboontē :anii ng'ōōkisto? Nto yoo bo man :ng'aleek chēē āmwooyē ii, kwaamaak :nee simōōyēnwoo? ⁴⁷ Chii nyoo bo :Yēyiin kukāsē ng'aleekyii. Nteenee -mōōkāswoo kuuyu -mōōbooyē Yēyiin.”

⁴⁸ Yooto kumwoochi :kāāntōōyichoo bo Yuutayeeek Yēesu kule, “Ābērē +mākēēkustooyootiin yoo kakeemwaay kule inyīing' Sāmooryāyiin ānkiiboontē *tāmirmiryēēt nyēē miyaat.” ⁴⁹ Kuwālchi :Yēesu kule, “-Māāboontē tāmirmiryēēt nyēē miyaat. Aywēyē Baaba āmōōkoonyitoo anii :akweek. ⁵⁰ -Māāchēēnkyinē keey :anii koonyit, nteenee mii :nyēē chēēng'woo anku inee :nyēē itiiilē kiy ake tukul. ⁵¹ Āmwoowook manta kule, mākooy kume :chiito nyoo rubē ng'aleekyuu.”

⁵² Kumwoochi :bichoo Yēesu kule, “Kāākiinkēt nanyuun man kule iboontē tāmirmiryēēt nyēē miyaat! Kiikume *:Abraam ānkiikubēk *:wōōrkooyikaab Yēyiin ānkiimwooyē kule, nyoo rubē ng'ālyoontēēng'uung' mēēbērē makume? ⁵³ Imwooyē :inyiing' kule iwōō kusiir Abraam? Kiikume :inee ānkiikubēk mbo :nkicheek wōōrkooyikaab Yēyiin. Isōōtē kule inyiing' ku ng'oo ēē?” ⁵⁴ Yooto kuwālchi :Yēesu kule, “Yoo āmiitē ātōōrōrē keey ku buch. Nteenee nyēē itōōrōroo ku :Baaba nyoo ōbērē :akweek Yēyiintēēng'woong'. ⁵⁵ -Mōōnkētē :akweek Yēyiin, nteenee anii :nyēē ānkētē. Nto kāālē amwaay kule -māānkētē, nto kāāyēku ng'wiin kuu akweek. Nteenee ānkētē inee ānkāāriibē ng'ālyoontēēnyii. ⁵⁶ Kikiikumachaan :kōōn Abraam kule nto kas bēsyeēnyuu, kunyoo yu kachokukas, kung'erech.” ⁵⁷ Yooto, kumwoochi :bichoo Yēesu kule, “Nto yu maneeyit mbo kēnyisyēk konom ānkiimwooyē kule 'kiikas Abraam!” ⁵⁸ Kuwālchi :Yēesu kule, “!Kāāmwoowook, kyāāmiitē kutoombo /kēēsich Abraam.” ⁵⁹ Yooto kukwey :bichooto rwoontōōk kule kuwiiree Yēesu, nteenee kuchuut :Yēesu biiko ankung'eetee yooto kibo *Kōōtaab Yēyiin.

9

Kiisoob :Yēesu chii nyēē /kikēēsich kukoraat

¹ Kimii yēē kiwēesyētootē :Yēesu ākoo rubiikyii, yooto kukas chiito ake nyēē /kikēēsich kukoraat. ² Kuteebee :rubiikyii Yēesu kule, “Kāānēētiintēt, nee :nyēē kiyey chiichiin

8:34 Room. 6:16, 20; 2Bēt. 2:19   **8:35** Chuy. 21:2; Kala. 4:30   **8:36** 2Kōōr. 3:17   **8:40** Yoowa. 7:1   **8:42** 1Yoowa. 5:1   **8:44** Toowu. 3:1-5; 1Yoowa. 3:2; 2:4   **8:46** 2Kōōr. 5:21; 1Yoowa. 3:5   **8:47** Yoowa. 10:27; 18:37
8:48 Māārko 3:21-22; Yoowa. 4:9; 7:20; 10:20   **8:50** Yoowa. 7:18   **8:51** Yoowa. 5:24   **8:53** Yoowa. 4:12   **8:55** Yoowa. 7:28-29; 4:34   **8:58** Yoowa. 1:1-2; 17:5   **8:59** Yoowa. 11:8

kukor? Ara ng'ōōkisnyii nto nyēbo sikiikyii?" ³ Kuwālchi :Yēesu kule, "Mā ng'ōōkistaab chiichoo nto nyēbo sikiikyii :nyēē kiyey kukor, nteenee mākutook :kāamuukēywēēkaab Yēyiin kubo inee. ⁴ Māchāktōōs /kēēyēyē yiisyēētaab Baaba nyoo kiiyookwoo yoo tāku lebkeey nteenee mii wokutuuyiitu :kōōrēēt nyēē -mēēmuuchē :chii tākuyēyiis. ⁵ Yoo tāāmiitē kōōrēēt, āyēku lēbkēēyyēētaab kōōrēēt." ⁶ Yu keewaany :Yēesu kumwooy ng'aleechaa kung'utyi ng'wēny. Koomitmiit mēnēēt ankoonyiinyee koonyekaab chiichoo, ⁷ ānkumwoochi kule, "Wēēwuunēē koonyekuuk kibōōytaab Siloowaam." (Kerkeey kaaynaani bo 'Siloowaam' ākoo yoo /kakeemwa kule /kikiiyookto.) Kuwo :chiichoo ānkōōwuun koonyekyii ānkōōyēēw kukaakukasta.

⁸ Yooto, kutoow :laatoosyekaab chiichoo āk choo kikiikukas kusoomsē kumwooy kule, "So, mā :chiichi nee nyoo kwēēbuurē sukusoomsē kityō?" ⁹ Kumwooy :alake kule, "Inee :nyooto" nto alak kule, "Buryo! Mā :inee, nteenee kerkeey inee." Kumwooy :inee nkit kule, "Lēyyē, ntēē anii :nyooto." ¹⁰ Yooto nanyuun kuteeb :bichoo kule, "Nee :nyēē kiyeying' ikaste?" ¹¹ Kuwālchi :chiichoo kule, "Kiimitmiit :chiichoo /kēēkuurēē Yēesu mēnēēt ankoonyiinyeenaa koonyek ānkumwoowoo wāāwuunēē kibōōytaab Siloowaam. Kunyoo yu kāwāāwuun akaste bakeenke!" ¹² Kuteebēē :bichoo kule, "Miitē ānō raat :chiichoo?" Kuwālchi kule, "-Māānkētē."

Kikiirso :Farisaayeeek

¹³ Yooto, /keenam chiichoo /kikēēng'oonkyinē koonyek /ānkiimutyi *Farisaayeeek. ¹⁴ King'oonkyinē :Yēesu chiichoo koonyek yēē ki bēsyēētaab *Sabaato. ¹⁵ Kiteebēē :nkicheek Farisaayeechaa chiichoo wōlēē kiyeyta kut kukasta. Kumwoochi kule, "Kinam :chiito ake mēnēēt ankoonyiinyeenaa koonyek, nto yu kāwāāwuun, akaste." ¹⁶ Kumwooy :Farisaayeeek alake kule, "Māchōōnēē :chiichi wōlēē mii :Yēyiin kuuyu -mēēywēyē kiruutyēētaab Sabaato." Kumwooy :alake kule, "So, imuuchē kule nee kuyey :chii nyēē choolwookiin tukuuk chēbo kwōng' uut chēē wuu choo?" Kuchuunchuun :Farisaayeechaa ām kāāsōōtēywēēkwaa. ¹⁷ Yooto nanyuun kuwēēkyi keey :Farisaayeechaa chiichoo kikoraat ankuteebēē kule, "Imwooyē nee :inyiing' kurubta keey āk chiichoo kāyēyiing' ikaste?" Kuwāl kule, "Wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :chiichoo."

¹⁸ Kimāchāmchiintōōs :kāāntōōyikaab Yuutayeeek kule kikoraat :chiichoo man ankaakukasta. Yooto kukuur sikiikaab chiichoo ¹⁹ ankuteebēē kule, "Nyēēng'woong' :lakwani ōmwooyē kule /kikēēsichē kukoraat? Ntēē kāstooy raat?" ²⁰ Kumwooy :sikiik kule, "Kiinkētē kule lakwanyoo ānkiinkētē kule kikēēsichē kukoraat. ²¹ Nteenee -mākiinkētē kule kayeyakay kule nee sukukasta. -Mākiinkētē mbo chiichēē kāng'oonkyi koonyek. Nto yu chii :inee nyēē wōō nyēē imuuchē kuwāl, oteebee baa, :akweek kumwoowook nkit." ²² Kimwooy :sikiikaab wēēroo kuu nyooto kuuyu kinyōkōōrēch kāāntōōyichoo bo Yuutayeeek. Kikiikumwooy :kāāntōōyichoo kule chii ake tukul nyoo kang'alaalee kule Kāārārōokiintēēt :Yēesu, +/-makeekwetee chiichoo *kōōtaab saayeeet. ²³ Kiyooto :nyēē kiyey sikiikaab lakwanaa kumwooy kule, "Nto yu chii :inee nyēē wōō, oteebee baa, :akweek."

²⁴ Yooto kukuur :bichoo subak chiichoo kikoraat ānkumwoochi kule, "Itōrōōr Yēyiin ankiimwaay chēbo man! Kiinkētē :acheek kule choolwookiin :chiichi kāng'oon' uung' koonyek." ²⁵ Kuwālchi :chiichoo bichoo kule, "-Māānkētē :anii kule choolwookiin :chiichoo nto kumā choolwookiin. Nteenee kiy akeenke kityō nyēē ānkētē. Nyooto ku kule kyaakoraat neennyi, ākāstooy raat!" ²⁶ Kuteebēē :bichoo kule, "King'aang'ta ānō koonyekuuk?" ²⁷ Kuwālchi :chiichoo kule, "Nto yu kāāmwoowook āmēēbēērē ōkāsē. Ōmāchē okas subak nyēbo nee? Ara, ōmāchē :nkakweek ōyēku rubiikyii?"

²⁸ Kōōburyoong'to :bichoo kule, “Yyōōch! Inyīing' :nyēē rubiintēētaab chiichooto nteenee kēēbooyē :acheek *Muusa. ²⁹ Kiinkētē kule king'āloolchi :Yēyiin Muusa, nto chiichi ku ng'oo?” ³⁰ Kulēēnchi :chiichoo, “So, māku nkoolat oō! Kōōlē -mōōnkētē wōlēē kichōōnēē :chiichoo ānkāākung'loong'woo koonyekyuu? ³¹ Kiinkētē kule mākāsyinē :Yēyiin chii nyēē yēyē rōkōs, nteenee kāsyinē biiko choo iywēyē inee ānkuyēyē kiyēē mākysinē :inee. ³² / Manaakeekas chii bēsyēēt ake nyēē kiikung'aany koonyay chēbo chii nyēē /kikēēsichē kukoraat! ³³ Ākoy kuchōōnēē :chiichoo wōlēē mii :Yēyiin nto buch, nto kāmēēmuuchē kuyey kiy nyēē wuu nyi.” ³⁴ Kuwālchi :kāāntōōyichoo chiichoo kule, “Kēēlē, 'kēēyēku :nkinyiing' nyi /kikēēsiktiing' ng'ōōkiswookik, kāānēētiintēēt ām wōlēē kēēmiitē :acheek?” Kukwetee :bichoo chiichoo *kōōtaab saayeet.

Kōryootiin :choo bēē kāstooy

³⁵ Yooto kukas :Yēēsu kule /kikiikeekwetee chiichoo *kōōtaab saayeet. Kunyōōr :Yēēsu chiichooto ankuteebee kule, “Ikoosēē keey :inyiing' *Wēritaab Chii?” ³⁶ Kuteebee :chiichoo Yēēsu kule, “Ng'oo :nyooto oō, mokoryoontēēt, saakaasee keey?” ³⁷ Kumwoochi :Yēēsu kule, “Keekas ra, nto yu inee :nyi ōmiitē ōng'ālōōlē tukwaay.” ³⁸ Yu kakas :chiichoo ng'ālyoontoonoo, kukutuny ām taayeetaab Yēēsu ānkumwooy kule, “Mokoryoontēēt, kaakaaseeniing' keey.”

³⁹ Kumwooy :Yēēsu kule, “Kyāāchōōnii kōōrooni sukubchēyākiis :ng'ala. Makukasta :cheebkoraatiisyek ānkukōryō :biiko choo kāstooy.” ⁴⁰ Kimii kēēyyoong'iis * :Farisaayeek alake yooto. Yu kakas ng'aleechea kimwooyē :Yēēsu, kumwooy kule, “Ibooru ām wōlēē 'keemwaayte sōō, kule, kēēkōryootiin :acheek?” ⁴¹ Kuwālchi :Yēēsu bichoo kule, “Nto kōōkōryootiin nto mēēbēē ōchoolwookēnootiin, nteenee kuuyu ōmwooyē kule ōkāstooy, +mōōng'ētū ōchoolwookēnootiin.”

10

Ākiintēēt nyēē karaam

¹ Yooto, kumwoochi :Yēēsu kāāntōōyichoo bo Yuutayeek kule, “Āmwoowook manta kule chii nyoo māwēētēē kurkeet nyoo bēētēē :kēēchiirēk kō ankuwaaytee keey wōlto ake buch, ku chōōriin. ² Nteenee nyoo buntēē kurkeet ku ākiintēētaab kēēchiirēchooto ³ ānkumākuyootyi :riibiintēēt kurkeet. Makukas :kēēchiirēchoo kuutiinyii yoo kākuur ake tukul ām kaayneenyii. Nto yooto nanyuun mākukwēryoot kēēchiirēchoo kuba saang'. ⁴ Makoonto :inee ankurub :kēēchiirēchoo, kuuyu inkētē kuutiinyii. ⁵ Mārubē :kēēchiirēchoo soboyiin nteenee mwēyēē kuuyu -mēēnkēt kuutiitaab chiichooto.” ⁶ Kimii :Yēēsu kōō-ārōōru ng'ālyoo, nteenee māmii :chii ām bichoo nyēē kiinkēt kiyēē kiibooru :ng'aleechaata.

⁷ Yooto kumwooy :Yēēsu subak kule, “!Kāāmwōowook, anii :kurkeetaab kēēchiirēchoo. ⁸ Ki chōōr :biiko tukul choo kisimkukwa. Kikuur kēēchiirēchoo, nteenee mānāākāsyi :kēēchiirēchooto. ⁹ Anii :kurkeet. Chiito nyoo kābuntēēnoo anii +/ makiiraraach. Mākuwēētii yeechey ānkurōōtu. ¹⁰ Yoo chōōnii :sāsiintēēt, kumāchē kuchōōrso, kubākākiis ānkōōmukuusiis. Nteenee kyāāchōō :anii sukung'eet kunyōōr :biiko soboonto nyēbo man. ¹¹ Anii :ākiintēēt nyēē karaam. Mēēchinē :ākiintō kēēchiirēkyii taay. ¹²⁻¹³ Nteenee nyoomēēchinē :chiito nyoo /kikeesir kēēchiirēchoo kuuyu ma cheechii. Yoo kāchō :suuyooontēēt kumwēyē. Yooto, makusankatan :suuyoontoonoo kēēchiirēk alak ankoosereet chuut. ¹⁴⁻¹⁵ Anii :ākiintēēt nyēē karaam ānkyaānēmu keey āmēēchi kēēchiirēkyuu. Inkēto :Baaba ānkāānkētē nkinee. Ānkētē kēēchiirēkyuu ānkōōnkēto :nkicheek. ¹⁶ Māchāktōōs

9:29 Yoowa. 7:27   **9:31** Tyēēn. 66:18; Kāālēw. 15:29; Isa. 1:15   **9:33** Yoowa. 3:2   **9:37** Yoowa. 4:26   **9:39** Yoowa. 5:22   **9:40** Mat. 15:14   **9:41** Yoowa. 15:22; Room. 2:19-24   **10:4** Yoowa. 10:27   **10:6** Yoowa. 16:25
10:8 Cherem. 23:1-2   **10:9** Tyēēn. 23:2; Ēsēk. 34:14; Yoowa. 14:6   **10:11** Tyēēn. 23:1; Mat. 18:12-14; Yoowa. 15:13; Ibu. 13:20; Ng'oong'. 7:17   **10:14-15** Yoowa. 10:27; 2Tēm. 2:19; Mat. 11:27; Luuka 10:22

wāakuur kēechiirēkyuu alak chēē māmii ākwootiini. Makukas kuutiinyuu ankurub-waa bokuyēk ākwootiit akeenke āk chuut, sukwookooy :ākiintēēt akeenke. ¹⁷⁻¹⁸ Māmii :chii nyēē mākōōnēmuneēnoo soboonnyuu, nteenee āchāmtooy nkit ameeey. Chāmoo :Baaba kuuyu kyāānēmu keey ameeey, nto yityo ānyōōru subak soboonnyuu. Āboontē kāāmuukēywēēk ākooytē soboonnyuu ānkāāboontē kāāmuukēywēēk ākētu. Kiyiitēnyi :nyēē kimwoowoo :Baaba kule māchāktōōs ayey.”

¹⁹ Kiyey :ng'aleechuutēchu kuchuunchuun subak :kāāntōōyikaab Yuutayeek. ²⁰ Kimwooy :chēē chaang' kule, “Boonto :chiichi *tāmirmiryēēt nyēē miyaat! Kōōkubun :mēt chiichi! Nyēbo nee ōkāsyinē chiichi ng'aleekyūi ēē?” ²¹ Nteenee kulē :alake, “O, -mēēmuuchē :chii nyēē boonto tāmirmiryō kung'alaal kuu chiichi. Imuuchē man :tāmirmiryēēt nyēē miyaat kuyey kukasta chii nyēē koraat?”

Kitay :kāāntōōyikaab Yuutayeek kule Lakwataab Yēyiin :Yēēsu

²² Kiyit :bēsyeēt nyēē kibo Saakweetaab Kāātīlīlēētaab *Kōōtaab Yēyiin* ām Yēerusālēēm. ²³ Ki yiiwoot :kōōrēēt ānkimii :Yēēsu kuwēēsyētēē Kōōtaab Yēyiin yēē / kīkēēkuurēē Kēēltaab Sōlōmōōn nyēē tinyē wuurwēēt. ²⁴ Kukwoonchi :kāāntōōyikaab Yuutayeek Yēēsu ankuteebee kule, “Yoo inyiing' *Kāārārookiintēēt, ichuurtoowēēch bakeenke.” ²⁵ Kumwoochi :Yēēsu kule, “Kyāāmwōowook āmōōyēnchinē. Kiyēē āyēyē ām kāāmuukēywēēkaab Baaba kōōbooru wōlēē āwuuyē. ²⁶ Nteenee -mōōchāmoo :akweek kuuyu -mōōyēku kēechiirēkyuu. ²⁷ Ānkētē kēechiirēkyuu ānkukāsē kuutiinyuu. Yoo kāākuur kuruboo. ²⁸⁻²⁹ Ākoochinē *soboonntaab kibchuulyo āmābootōōs. Māmii :chii nyēē mākōōnēmuneēnoo āmāmii :chii nyēē imuuchē kōōnēmuneē Baaba kēechiirēchu. Wōō :Baaba nyoo kīkōōnoo kēechiirēchoo kusiir chii ake tukul. ³⁰ Āyēku :anii akeenke āk Baaba.”

³¹ Yooto, kukwey :kāāntōōyichoo subak rwoontōōk kule kuwiiree Yēēsu. ³² Nteenee kumwoochi :Yēēsu bichoo kule, “Kyookas :akweek tukuuk chēē chaang' chēē kāroomēch chēē kyaayey :anii ām kāāmuukēywēēkaab Baaba. Kiito nkōnō ām chooto kyaayey :nyēē kayeyaak omach owiireenaa rwoontōōk?” ³³ Kuwālchi :bichoo kule, “-Mākēēmāchē keewiiring' ām tukuuchoo kāroomēch choo 'kiiyēyē, nteenee kēēwiiring' kubo ng'aleek choo ichubē Yēyiin. Iyēku chii buch, nteenee imiitē iyibē keey wuu nyēē iyēku Yēyiin.” ³⁴ Yooto kuwālchi :Yēēsu bichoo kule, “Mwooyē :Yēyiin ām siruutēchoo ōsumānē kule, 'Kyaamwaay kule āyibook :anii kule keekerkeeye.† ³⁵ Kiinkētē kule bo man :siruutēkaab Yēyiin ākookoy. Kikuur :Yēyiin bichoo kikiikutool kule icheek ku inee. ³⁶ Kitoola :Baaba ānkōōyookwoo āchōō kōōrooni. Kwaamaak :nee soomwaay kule kāā-ābuch Yēyiin, yoo kaamwaay kule anii :Lakwataab Yēyiin? ³⁷ Yoo ākoo -māāmiitē āyēyē yiisyēētaab Baaba -moochamte ng'aleekyuu. ³⁸ Nto yoo āyēyē yiisyēēnyii, ānkoo -mōōmuuchē ōyēnwoo, ocham naas tukuuk chēbo kwōng'uut choo kyaayey soomuuch ōnkēt kuchurta kule āsōōchiintōōsii āk :Baaba.” ³⁹ Kusyeem :kāāntōōyichoo subak kule kunam Yēēsu, nteenee kubotēē taayeeng'waa.

Kiikaasee keey :biiko chēē chaang' Yēēsu

⁴⁰ Kinam :Yēēsu baanta kut wokwaay āynēētaab Yoortaan. Kitas taay ākoy wōloo kiibātisāniisyēē :Yoowaana. Kumiitē wōlooto, ⁴¹ kukwoonchi :biiko chēē chaang'. Kimwooyē :bichoo kule, “Manaayey :Yoowaana ng'aleek chēbo kwōng'uut, nteenee ng'aleek

10:16 Isa. 56:8; 66:18-19; Ēsēk. 34:23-24; Yoowa. 11:52; 1Bēt. 2:25   **10:17-18** Yoowa. 3:35; 4:34; 5:18   **10:19** Yoowa. 9:16   **10:20** Yoowa. 8:48   * **10:22** Wiikiit :nyi nyēē kiitabaanaat kubo saakweet nyēē isōōtēē :Yuutayeek bēsyeēt nyēē /kikiitlīlīlēē Kōōtaab Yēyiin nyoo kinyēērēē :biiko chēē kimā Yuutayeek.   **10:23** Yēyuut. 3:11   **10:24** Yoowa. 4:25   **10:25** Yoowa. 5:36   **10:26** Yoowa. 16:9   **10:27** Yoowa. 10:3, 14; 8:47   **10:28-29** Yoowa. 5:24; 6:39   **10:30** Yoowa. 5:18; 17:21   **10:31** Yoowa. 8:59   **10:33** Laawi. 24:16; Mat. 26:63-66; Māārko 14:64; Yoowa. 5:18   † **10:34** Tyēēn. 82:6   **10:36** Yoowa. 1:34   **10:39** Yoowa. 7:30; 8:20, 59   **10:40** Yoowa. 1:28

tukul chēē kimwooy kurubta keey āk chiichi, kubo manta.” ⁴² Kiikaasee keey :biiko chēē chaang' Yēēsu ām wōlooto.

11

Meetaab Lasaaro

¹⁻² Kimii :chiito nyēē /kikēēkuurēē Lasaaro nyēē kiminyē *kiriinkēētaab Beetannyyaa āk mbo cheebkaamet āyēēng', Maaryaa āk Maariita. Ki Maaryaa nyiitēnyi :nyoo kiroonkyinē kērēēnkōokaab Yēēsu mwaayta nyēē kiboong'u nyēē anyiny ankumasee buutēēkyii. Kimii :yēē kichokumnyaan :Lasaaro. ³ Yooto kōōyookyi :kooruuchoo Yēēsu ng'ālyoo /kēēmwooyē kule lalaat miisin :choorweenyii nyoo choomtōōs. ⁴ Yu kakas :Yēēsu, kumwooy kule, “Ānkoo kame, māng'ētunēē *kāābkwoombiich. Kāyēyākiis buch :ng'aleechu sukutōrōriit :Yēyiin āk Lakwanyii.” ⁵ Kichāmē :Yēēsu Maariita, Maaryaa āk Lasaaro.

⁶ Kibēēni :Yēēsu bēsyōōsyēk āyēēng' kung'eetee kānyōōr lōkōōywēchoo. ⁷ Nto mii yoo, kumwoochi rubiikyii kule, “Okany kiiyeey Yuuteeya.” ⁸ Nteenee kulēēnchi :rubiikyii, “So, Kāānēētiintēēt, imāchē kiiyeey wōlooto, ānkōmāchē :kāāntōōyichoo bo Yuutayeek kuwiireeniing' rwoontōōk?” ⁹ Kuwālchi :Yēēsu rubiikyii kule, “Boonto sōō nee :bēētut āsiiswēk taman āk āyēēng' chēē /kēēyēyiisyēē? Yoo kāwēēsyēt :chii bēēt, -/mākiināchē kuuyu irēētootē :lēbkēēyyēētaab kōōrēēt. ¹⁰ Nteenee yoo kāwēēsyētēē mēēnānēēt, +/makiinach kuuyu mātinyē lēbkēēyyēēt.” ¹¹ Yu keewaany :Yēēsu kumwooy kuu nyooto, kumwoochi bichoo kule, “Kāruchi keey :choorweenyoo Lasaaro nteenee mawaang'eet.” ¹² Kumwoochi :rubiik Yēēsu kule, “Mokoryoontēēt, yoo ākoo kāruchi keey :Lasaaro naas ii, mākusob.” ¹³ King'ālōolēē :Yēēsu meetaab Lasaaro, kubērē :rubiik tōōs kāru. ¹⁴ Yooto nanyuun, kōōchuurtoochi :Yēēsu rubiichoo bakeenke kule, “Kookume :Lasaaro. ¹⁵ Nteenee ang'erekaat, kuuyu kāmākēēboontē keey chiichoo. Kaamwaay kuu nyooto kubo akweek, sookaaseenaa keey, kunyi keebe.” ¹⁶ Kumwoochi :Toomaas nyoo ki sārāmiin rubiik chuut kule, “Okany bokēēbēkyi :tukul wōlooto.”

Kimwooy :Maariita kule ikoosēē keey Yēēsu

¹⁷ Kuyitu :Yēēsu, kōōnkēt kule ki bēsyōōsyēk ang'wan kuchakee /kokeekonor Lasaaro. ¹⁸ Kilēēkityiin :Beetannyyaa āk Yēērusālēm nyēē kimāchē kuyitē kiilomiitaanik sōmōk. ¹⁹ Kunyoo, kikiikukwa :biiko chēē chaang' bokuriiree Lasaaro ankusaaysaay Maaryaa āk Maariita. ²⁰ Yu kakas :Maariita kule kāākuchō :Yēēsu, kutorookta nteenee kung'ētunēē :Maaryaa kō. ²¹ Yooto kumwoochi :Maariita Yēēsu kule, “Lēyyē Mokoryoontēēt, nto 'kwēēmiitē nto kōmāmēē :ng'eetaabiya. ²² Ānkoo kuwuu nyooto, ānkētē kule imuuchē :Yēyiin kuu nyiitēnyi, kuyēwuung' kiy ake tukul nyēē 'keeteeb.” ²³ Kumwoochi :Yēēsu Maariita kule, “Makung'eet :ng'eetaabkoomēt.” ²⁴ Kuwālchi :Maariita kule, “Ānkētē sinee kule makung'eet bēsyoonoo bo lētut.” ²⁵ Kumwoochi :Yēēsu kule, “Anii :nyēē āng'ēētēē biiko meet ānkāākōōnu soboonto. Chiito nyoo keekaaseenaa keey, mākonyōōr *soboontaab kibchuulyo ānkoo kame. ²⁶ Nto chiito nyoo ikoosēēnoo keey mābotē bēsyēēt ake. Ara, ichāmchiintōōsii āk ng'aleechu?” ²⁷ Kulēēnchi :Maariita, “Āyēnchinē oō, Mokoryoontēēt kule inyiing' ku *Kāārārookiintēēt, Lakwataab Yēyiin nyoo kimākuchō kōōrooni.”

Kiriir :Yēēsu

²⁸ Yu keewaany :Maariita kumwooy ng'aleechaa, kooyeey kaa ānkukuur cheebkaamet kuwo komos ānkumwoochi kule, “Mii :kāānēētiintēēt kutēēbiing'.” ²⁹⁻³⁰ Kutākumii :Yēēsu wōloo kinyōōrtooy :Maariita, kung'ēētē :Maaryaa areet akeenke wokutuuyēē. ³¹ Yu

10:41 Yoowa. 1:29-34; 3:27-28   **10:42** Yoowa. 2:23   **11:1-2** Luuka 10:38-39; Yoowa. 12:1-3   **11:4** Yoowa. 9:3; 17:1   **11:8** Yoowa. 8:59; 10:31   **11:9** Yoowa. 9:4   **11:10** Yoowa. 12:35-36; 8:12   **11:11** Māārko 5:39   **11:16** Māārko 14:31; Yoowa. 20:24   **11:24** Tān. 12:2; Yoowa. 5:29   **11:25** Yoowa. 5:21, 24; 8:51   **11:27** Yoowa. 4:25; 1:34

kakas :biiko chu kimii kusooysooyē Maaryaa ām kō kule kātuyto :Maaryaa saang', kurub lēt. Kiisōōtē :bichoo kule tōōs kimāchē wokuriiree wōloo /kikikeekonoree ng'eetaabkaamet. ³² Yu kayit :Maaryaa yēē kimii :Yēesu kōōbutyi kērēēnkōōkyii kumwoochinē kule, “Mokoryoontēēt, nto 'kwēēmiitē nto kōmāmēē :ng'eetaabiya.” ³³ Yu kakas :Yēesu kuriirē :Maaryaa āk bichoo kārubē lēt, kung'woonchi. ³⁴ Kuteeb kule, “Kwookonoree ānō?” /Kēēwālchi kule, “Chōō cheekas oō, Mokoryoontēēt!” ³⁵ Kuriir :Yēesu. ³⁶ Kimwooy :biiko kule, “Lēyyē, ākoo kōchāmē chiichi miisin!” ³⁷ Nteenee kumwooy :alake kule, “So, kōmākērēktooy naas :chiichi meetaab Lasaaro yoo ākoo inee :nyoo kiyēyē kukasta :kibkoraatyaantaanaa?”

Kiing'eetee :Yēesu Lasaaro meet

³⁸ Kiinyaliil Yēesu :ng'aleekaab bichoo. Nteenee kiwo ākoy kochong' wōloo /kiki-keekonoree chiito /ankikikeekeree rwaanteet nyēē wōō kurkat. ³⁹ Kumwoochi :Yēesu biiko ām yooto kule, “Ōnēmu rwaantaani.” Kuwālchi :Maariita kule, “Mokoryoontēēt, boong'u miisin kuuyu bēsyēētaab ang'wan :nyi kuchakee kame.” ⁴⁰ Kulēēnchi :Yēesu, “Kyāāmwoowuung' oob kule yoo 'keekaaseena keey +meekas wōōyintaab Yēyiin?” ⁴¹ Kōōnēm :bichoo rwaanteet. Kukas :Yēesu barak ānkulē, “Baaba, ābiruung' kōōnkōy kuuyu, 'kēēkāswoo. ⁴² Ānkētē kule ikāswoo kwaak. Āmwooyē kuu nyooto sukung'eet kukas :bichu kēēboontē keey ānkōōyēnwoo kule inyiang' :nyēē 'kiiyookwoo.” ⁴³ Yu keewaany :Yēesu kumwooy kuu nyooto, kukuurso kule, “Ichuwu saang', wē, Lasaaro!” ⁴⁴ Kuchuw! Kirātootiin :āwunnyēk āk kērēēnkōōk siroochoo /kikēēmuytooy. Kiiyēēnootiin mbo :nkicheek koonyek. Yooto, kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “Otyaachee siroochoo sukuwēēsyēt.”

Kicheeng' :buunikaab Yēesu wōlēē makunamta (Mataayo 26:1-5; Māarkō 14:1-2; Luuka 22:1-2)

⁴⁵ Kiikaasee keey Yēesu :biiko chēē chaang' ām choo kirubē Maaryaa lēt yu kakas kiyēē kiyey :Yēesu. ⁴⁶ Nteenee kiba :alake ānkubokumwoochi *Farisaayek kiyēē kiyeyakay. ⁴⁷ Yooto kukuur :Farisaayek āk mbo kibkōrōs chēē wōōyēch *kōōkwēētaab Yuutayek. Kimwoochi kōōkwēēt kule, “+Makeeyey nee? Nto yu mii :chiichi kuyēyē ng'aleechu chaang' chēbo kwōng'uut! ⁴⁸ Yoo kākēēbākookyi kutas taay :chiichi ām kēēli, makookaasee keey :chii ake tukul. Yooto makukwa :biikaab Rooma ānkuyibēēnēēch kōōrēēt ankookarbus biikyoo!”

⁴⁹ Kimii yooto :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Kayaafa ānki *kibkōrōs nyēē wōō kēnyiinooto. Kimwooy :chiichoo kule, “Kaamaak :nee ēē? ⁵⁰ -Mōōnkētē :akweek kule kaykay kume :chii akeenke kusiir kumis :kōōrēēt tukul.” ⁵¹ Kubooyiit man, kimii mbonō :chiichoo bo kōrōs kumwooyē kuu nyooto kubo kāāsōōtēyewēkyii nkit, nteenee kuuyu ki inee :nyēē ki kibkōrōs nyēē wōō ām kēnyiinooto ānkiimutyoonu :ng'aleekyii kule makume :Yēesu sukusobcho :Yuutayek. ⁵² Kimābo Yuutayek nkit nteenee kibo kule /sikiiruruuch :lōkōkaab Yēyiin choo kisērētyinoot kōōrōōsyēk kuyēk kiito akeenke. ⁵³ Kitoow :kāāntōōyikaab Yuutayek kuchakee bēsyoonooto kuwo taay, kucheeng' wōlēē makunamta Yēesu. ⁵⁴ Kunyoo manaatakutaaltaat keey :Yēesu ām yēēmoonoo bo Yuuteeya. Kiwo āk rubiikyii *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Efrayim yēē kilēēkitēē suurkwēēnēēt ānkubokōōbuur wōlooto.

⁵⁵ Ām bēsyōōsyēchooto kikiikulēēkitiit kwaam :Yuutayek *Saakweetaab Keeytaayēet. Kunyoo kikiikuba :biiko chēē chaang' Yēerusālēēm bokōōtiliil keey, kutoombo kuyitu :saakwaanaa. ⁵⁶ Yooto tukul kimii :bichoo kuchēēng'ē Yēesu. Kitēēbēē keey ām *Kōōtaab Yēyiin kule, “Ara chōōnii man :chiichoo saakwaani?” ⁵⁷ Kikiisimkumwoochi :mbo

kibkōrōs chēē wōōyēch ākoo *Farisaayeeek biiko kule yoo kakas :chii wōlēē mii :Yēēsu kumwooy /sikeenam.

12

Kiyyiil :Maaryaa kērēēnkōōkaab Yēēsu

¹ Ām bēsyōōsyēk lo kumanaayit *:Saakweetaab Keeytaayeet, kuwo :Yēēsu Beetannyya wōloo kiminyē :Lasaaro, chiichoo kiing'eētēē :Yēēsu meet. ² Kibay :Maariita Yēēsu āk rubiikyii ām wōlooto kuboonto keyy Lasaaro. ³ Nto mii yoo kunam :Maaryaa mwaayta laalet akeenke nyēē kiboong'u nyēē anyiny /ānkyoolēē beesaan chēē chaang'. Kiroonkyi :Maaryaa mwaayaa kērēēnkōōkaab Yēēsu, nto yityo, kumasee buutēēkyii. Kiboong' :mwaayaa kuker kōōt tukul. ⁴ Nteenee kimwooy :Yuuta Iskaryoot nyoo ki akeenke ām rubiichoo bo Yēēsu (nyoo kimii wokuchoomtooy inee) kule, ⁵ “So, ntēē /kāmākyooltēē mwaayi beesaan chēē chaang'* /ānkiikoochi beesaanichaa bānoonik?” ⁶ Kimāmwooyē :chiichoo ng'aleechaa kuriirēē bānoonik, nteenee kuuyu ki kōnōriintēēt ānkisobēē beesaanichaa kubētēchēē kisich, kisich. ⁷ Nteenee kimwooy :Yēēsu kule, “-Meemakee kiy. Kany kukonor mwaayaa kubo bēsyoonoo +/makeemuya. ⁸ +Mōōboontē keyy :akweek bānoonik kwaak nteenee mēēbērē oboontē keyy anii kwaak.”

⁹ Yu kakas :biiko chēē chaang' kule kimii :Yēēsu Beetannyya bokukas. Kimā Yēēsu nkit nyēē kibokukāsē nteenee kimāchē kukas nkinee Lasaaro nyoo kiing'eētēē :Yēēsu meet. ¹⁰ Kichōb :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch kubakach nkinee Lasaaro ¹¹ kuuyu, kiyey :ng'eeteenyii bo meet kumwēyēē :biiko chēē chaang' kāāntōōyichoo bo Yuutayeeek ānkuyēēlchi Yēēsu ankookaasee keyy inee.

/Kikeetorooch Yēēsu ām Yēērusālēēm kuu bāytooyiin

(Mataayo 21:1-11; Māārko 11:1-11; Luuka 19:28-40)

¹² Yu kayyeech, kukas :biiko chēē chaang' choo kikiikukwa *Saakwaanaa bo Keeytaayeet kule kimii :Yēēsu kuchōōnii Yēērusālēēm. ¹³ Yooto kunam sokēēkaab sōōsik ankutorookta Yēēsu. Kityēēnchinootē :bichoo barak kule, “Kutōrōriit :Yēyiin!

Ibēruuroot :nyi chōōnii ām kaayneetaab Yēyiin.

Ibēruuroot :bāytooyiintēētaab *Isrāyēēl.”†

¹⁴ Kikalabaan Yēēsu :sikiryēēt nyēē ki siirwaak, kootyiich yoo mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule,

¹⁵ “-Mōōmuuyē, wē, :biikaab Sāāyōōn.† Ong'nyi chōōnii :bāytooyiintēēng'woong'.

Kālāboonu :sikiryō nyēē siirwaak.”†

¹⁶ Mānāāsinkōōnkēt :rubiik kule kiyēē /kikēēmiitē /kēēyēchinē Yēēsu kimii kōōtyiichē siruutēkaab Yēyiin. Nteenee yu kiyēyēē :Yēēsu kibkōōnkōy, kōōsōōtyi kiyoo kikiikumwooy :siruutēk kurubta keyy āk Yēēsu.

¹⁷ Kikiikwaamtaat :biiko choo kikāsē kōōng'eētēē :Yēēsu Lasaaro meet ng'aleechaata.

¹⁸ Kunyoo, kiyey :yooto kutorookta :bichoo chaang' Yēēsu kuuyu ki ng'ālyoo :nyoo nyēē manaayeyakay bēsyēēt ake! ¹⁹ Yooto kukōrōmchi keyy *:Farisaayeeek kule, “Kookas oob kule buch :kiyēē ōmiitē ōyēyē! Okas, ntēē kāākuwuuchi :kōōrēēt tukul chiichiito!”

Lēbkēchinē :Yēēsu biiko tukul

12:2 Luuka 10:40   **12:3** Yoowa. 11:1-2   **12:4** Yoowa. 6:71; 13:2, 27; 18:2   * **12:5** Mwooyē :yuutēyu kule *feetaanik betekik 300. Kiyēmē keyy :feeteet akeenke āk yiisyēētaab bēsyēēt akeenke.   **12:7** Yoowa. 19:40   **12:8** Kiruu. 15:11   **12:11** Yoowa. 11:43, 45; 2:23   † **12:13** Tyēēnwookik 118:25-26   **12:13** Mat. 27:11; Yoowa. 1:49; 6:15   † **12:15** /Kikēēkuurē biikaab Yēērusālēēm kule biikaab Sāāyōōn kuuyu /kikēētēēkyi Kōōtaab Yēyiin lekemeetaab Sāāyōōn.   † **12:15** Seka. 9:9   **12:16** Yoowa. 2:22; 7:39; 17:1   **12:19** Yoowa. 11:48

²⁰ Kimii :nkicheek Kirikiik alake chēē kikikwa Yēerusālēēm bokwaam saakwaanaa.
²¹ Kiba :Kirikiichoo ākoy wōlēē kimii :Filibō nyoo kibo Beetsaayta ām Kalilaaya ānkumwoochi Filibō kule, “Boontēēt, kēēmāchē keekas Yēesu.” ²² Kumwoochi :Filibō Antereeya, nto yityo kuyibchi :tukwaay Yēesu lōkōōywēchoo. ²³ Yooto kumwoochi :Yēesu icheek kule, “Kāākuyityi nanyuun yēē +/mākiitōrōōr *Wēritaab Chii. ²⁴ !Kāāmwoowook, yoo kāmēesuuchi :kēbuswoontēēt ng'wēny ankume, kung'ētu ku inee keey. Nteenee yoo kame, makuyey āmiik chēē chaang'. ²⁵ Chiito nyoo kāyēētyi keey soboonnyii, mākōōboot. Nto nyoo kēēkooyto soboonnyii ām kōōrooni, mākunyōōr *soboontaab kibchuulyo. ²⁶ Chiito nyoo māchē kuyēwoo yiisyēēt kumāchāktōōs kuruba ānkēēboontotē keey āk inee. Mākukoonyit :Baaba chiichooto yēwoo yiisyēēt.

²⁷ Kaakwaama :ng'uusng'uus. Lēyyē, +maamwaay nee? Ara +māāmwoochi Baaba kōōnēmwoo nyalili mii kuchōōnchoo? Acha, nto yu ki ākoy kuyityiin kuu nyooto. ²⁸ Baaba, itōrōōr kaayneeng'uung'." Yooto, kuchōōnēē :bōlātēēt barak nyēē kimwooyē kule, “Kyāātōrōōr, ānku +māātōrōōr subak.” ²⁹ Yu kakas :biiko choo kikiyyoong'iis yooto bōlātoonoo, kumwooy :bichoo alake kule, “Kātul :kōōrēēt.” Kulē :alake, “Kāng'āloolchi *malayikeet chiichi.” ³⁰ Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “Kātook :bōlātoonoo kubo akweek mēēbērē anii. ³¹ Kāākuyityiin yēē +/mākiitilchi biikaab kōōrēēt ng'aleek. +/Makeekwet Bāytooyiintonoo bo kōōrooni. ³² Nteenee yoo /kiitōrōōroo, +māāyisu biiko tukul kukwa wōlēē āmiitē.” ³³ Yooto kimwooyē :Yēesu kuu nyooto, kiibooru meet nyēē kimii kuchōōnchinē. ³⁴ Kulēēnchi :biiko Yēesu, “Mwoowēēch :kiruutēkyoo kule ming'iisyē *Kāārārookiintēēt ākookoy. So ku ānō wōli imwooyē kule /kiitōrōōrē *Wēritaab Chii? Ng'oo :chiichi /kēēbērē Wēritaab Chii?” ³⁵ Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “+Mōōboontē keey lēbkēēyyēēt bēsyōōs chēē ng'ēri. Nto yoo tōōboontē lēbkēēyyēēt, ōbēesyētootē simalukuyaak :mēēnānēēt. -Mēēnkētē :chii nyoo mii mēēnān wōlēē wēetii. ³⁶ Yoo tōōboontē keey lēbkēēyyooni kumāchāktōōs okaasee keey sōōbooyitu lēbkēēyyēēt.” Yu keewaany :Yēesu kumwooy ng'aleechaata kubotēē yooto.

Kiikaasee keey :biiko alake Yēesu kutay :alake

³⁷ Ānkoo kikiikuyey :Yēesu ng'aleek chēē chaang' chēbo kwōng'uut ām taayeetaab bichoo, manaakookaasee keey :bichoo inee. ³⁸ Kiyeyakay :yooto kootyīich yoo kimwooyē :wōōrkooyoontēetaab Yēyiin *Isaaya kule,

“Ara mii :chii nyēē kiiyēnchi lōkōōywēkyoo ōō, Yēyiin,
 nto nyēē kiikōōnkēt kāāmuukēywēēkuuk?”†

³⁹ Manaakookaasee keey :bichoo Yēesu, kurub kuu yoo kisirē *Isaaya kumwooyē kule,

⁴⁰ “Kiker :Yēyiin koonyekwaa
 ankuyey kuyoomcho :mētēwook simakas kiy.
 Kunyoo, -mēēmuuchē kukas kiy
 āmēēmuuchē kusēw :mētēwookwaa,
 nto yooto, kumāwēēktōōs kukwa wōlēē āmiitē
 sukung'eet āsoob icheek.”†

⁴¹ Kimwooy *Isaaya ng'aleechu kuuyu kikiikukas wōōyintaab Yēesu ankiki-ikung'alaalee. ⁴² Ānkoo kiwuu nyooto, kiikaasee keey :biiko chēē chaang' Yēesu ākoo mbo kāāntōōyik alak chēbo Yuutayeek. Nteenee kuuyu kinyōkōōrēch *Farisaayeek, kimāng'āloolēē :icheek ng'aleechaa kutook /simakeekwetee *kōōtaab saayeet. ⁴³ Kiyey

12:21 Yoowa. 1:44   **12:23** Yoowa. 2:4   **12:25** Mat. 10:38-39; 16:25; Māārkō 8:35; Luuka 9:24; 17:33   **12:26** Mat. 10:24-25; Māārkō 10:44-45; Yoowa. 13:13-17   **12:27** Māārkō 14:34-36; Yoowa. 12:23   **12:28** Māārkō 1:11; 9:7; Yoowa. 17:1   **12:30** Yoowa. 11:42   **12:31** Yoowa. 14:30; 16:11   **12:34** Yoowa. 3:14; 8:28; 18:32   **12:34** Tyēēn. 89:36; 110:4; Isa. 9:7; Ēsēk. 37:25; Tān. 7:14   **12:36** Yoowa. 7:33; 8:12   **12:36** Yoowa. 5:13   **12:37** Mat. 12:39-42; 16:4; 17:17; Māārkō 9:19; Yoowa. 16:9; Ibu. 3:7-11   † **12:38** Isa. 53:1   **12:38** Room. 10:16   † **12:40** Isa. 6:10   **12:40** Māārkō 4:12   **12:41** Isa. 6:1-3   **12:42** Yoowa. 2:23; 9:22

:kāāntōyichoo kuu nyooto kuuyu kichāmē yoo kāsil icheek :biiko mēēbērē yoo kāsil :Yēyiin.

Chiito nyoo kameekaasee keey Yēesu +/mākiitilchi ng'al

⁴⁴ Kikuurchi :Yēesu biiko kule, “Chii nyoo keekaaseena keey, kumii kōokoosē keey Baaba anii nyoo kiiyookwoo. ⁴⁵ Chiito nyoo kaakukasa, kaakukas nkinee Baaba nyoo kiiyookwoo. ⁴⁶ Kyāāchōō kōōroni chāākōōnu lēbkēēyyēēt sukung'eet :chii ake tukul nyoo ikoosēnoo keey mēēbērē ng'ētunēē mēēnān. ⁴⁷ -Māātilchinē chii ng'al nyoo kāsē ng'aleekyuu āmākoonyitē kuuyu kimāāchōōni chāātilchinē biikaab kōōrēēt ng'al nteenee kichāārāroochē. ⁴⁸ Nto chii nyoo kataya ankutay ng'aleekyuu, makooruusta :ng'aleechaa nkit bēsyoono bo tabanta kuuyu kichuunnyēē. ⁴⁹ Ng'aleek chēē āmwooyē mākwoonēē wōlēē āmiitē, nteenee Baaba nyoo kiiyookwoo :nyēē kimwoowoo kule āmwoowu. ⁵⁰ Ānkētē kule kiyēē mwooyē :Baaba kuyibu *soboontaab kibchuulyo. Kuyoo, kiy ake tukul nyoo āmwooyē ku nyēē kimwoowoo :Baaba.”

13

Kiiwuunchi :Yēesu rubiikyii kērēēnkōōk

¹ Yooto kikiikuriik /kyaam *Saakweetaab Keeytaayeet. Kiinkēt :Yēesu kule kikiikuyityi :bārooyinnyii kung'eetee kōōroni ānkuwo wōlēē mii :Kwaan. Kichāmē kutukul biikyii choo kiboonto keey. ² Yu kimii :Yēesu wokwoomiisyē āk rubiikyii, kikiikuyey :Kibrōkōsyooontēēt Yuuta Iskaryoot kuchaamta Yēesu. ³ Kiinkēt :Yēesu kule kikiikōōtōōrchi inee :Kwaan kāāmuukēywēēk tukul. Kiinkētē subak kule kichōōnēē :inee wōlēē mii :Yēyiin ankimakooyeey wōlooto.

⁴ Kiiyyo :Yēesu ānkōōrēēk kābuutiinyii nto yityo kumootee keey ankeet nyēē abuus. ⁵ Kiroonkyi bēēko karaayit ānkutoow kōōwuunoot kērēēnkōōkaab rubiikyii. Kimāsēē kērēēnkōōchoo ankaanaa. ⁶ Nto yu kayit yēē kimii :Simōōni Bētērō, kulēēnchi :nyoo, “So, Mokoryoontēēt! Imāchē iwuunwoo kērēēnkōōk?” ⁷ Kuwālchi :Yēesu kule, “-Mēēnkētē kiyēē āmiitē āyēyē kuu nyi, nteenee +mēēnkēt lētuunoo.” ⁸ Kutāyis :Bētērō ānkumwooy kule, “Acha! Mākoy iwuunwoo kērēēnkōōk.” Kumwoochi :Yēesu Bētērō kule, “Yoo kāmāāwuunuung', māyēmāktōōs tākiibuurtē keey.” ⁹ Kumwoochi :Bētērō kule, “Yoo wuu nyooto nanyuun ii, Mokoryoontēēt, iwuunwoo mbo nkinee mētīt āk āwunnyēk.”

¹⁰ Kuwālchi :Yēesu kule, “Chii nyoo kāākōōwuun keey kumāchāktōōs baateey kuchururta kērēēnkōōk. Ōtiliilēch :akweek tukul nteenee mii :akeenke ām akweek nyēē mā tiliil.”

¹¹ Kimwooy :Yēesu kuu nyooto kuuyu kikiikōōnkēt chiichēē kimii wokuchoomtooy inee.

¹² Yu keewaany :Yēesu kōōwuun kērēēnkōōkaab rubiichoo, koolaach kābuutiino ānkuwokōōbuur ng'wēny wokwoomiis. Yooto kumwoochi :Yēesu rubiikyii kule, “Ibooru nee :kiyoo kātāāyēyē? ¹³ Ōkuuroo kule, ‘Kāānēētiintēēt’ nto kule ‘Mokoryoontēēt.’ Man āwuuyē nyooto. ¹⁴ Ānkoo āyēku :anii Mokoryoontēēng'woong' āk kāānēētiintēēng'woong', kāāwuunwook kērēēnkōōk. Kunyoo māchāktōōs :nkakweek ōwuunchinē keey kērēēnkōōk ¹⁵ kuu yoo kātāāboorwook :anii. ¹⁶ !Kāāmwwoowook, mā wōō :motwooriintō kusiir moko-ryoontēenyii āmā wōō :kiiyookiintō kusiir kāāyooktooyiintēēt. ¹⁷ Yoo koorub ng'aleechu kātāāmwwoowook, mā kōōbēruurook :Yēyiin!

¹⁸ -Māāng'ālōolēēnook akweek tukul kuuyu ānkētē soboonwēkaab choo kyaakwey. Nteenee māchāktōōs kuyityiin :siruutēkaab Yēyiin :yēē mwooyē kule, ‘Kiwēēkyoo keey :chiito nyoo kikyoomiisyē :tukwaay.’† ¹⁹ Kāsimāmwwoowook ng'aleechu kumānāāyēyākiis,

12:43 Yoowa. 7:18; Room. 2:29; Kala. 1:10   **12:45** Yoowa. 14:9   **12:46** Yoowa. 1:4; 8:12   **12:47** Yoowa. 3:17; 5:22   **12:49** Yoowa. 7:16-17   **12:50** Yoowa. 4:34   **13:1** Yoowa. 2:4   **13:2** Luuka 22:3; Yoowa. 12:4   **13:3** Yoowa. 3:35   **13:5** Luuka 12:37   **13:10** Yoowa. 15:3   **13:11** Yoowa. 6:64, 70-71   **13:14** Mat. 23:8-12; Māārkō 10:41-45; Luuka 22:27; 1Tēm. 5:10   **13:15** Filib. 2:5   **13:16** Mat. 10:24-25; Luuka 6:40; Yoowa. 15:20   † **13:18** Tyēēn. 41:9   **13:18** Yoowa. 17:12

si yoo yēyāktōōs, +mookaasee keey kule anii nyooto. ²⁰ !Kāāmwoowook, nyoo toochē chiichēē kāāyooktē, kaakutaacha. Nto nyoo kaakutaacha, kaakutaach nkinee nyoo kiiyookwoo.”

Kiiboor :Yēesu chiito nyēē kimii wokuchoomtooy

(Mataayo 26:20-25; Māārko 14:17-21; Luuka 22:21-23)

²¹ Kiiyiimset :yooto Yēesu mēt kut kulē, “!Kāāmwoowook, mii :akeenke ām akweek nyēē makuchaamtaa.” ²² Kukas keey :rubiik nyēē kanam kuut kule ng'oo :nyooto /kēēmwooyē. ²³ Kikitiing'to Yēesu :rubiintonoo kichāmē. ²⁴ Yooto kubutēē :Bētērō rubiintonoo koong'ta kuteebee Yēesu kule ki ng'oo :nyooto kimii :inee kung'ālōolē. ²⁵ Kōōtōrōōr :rubiintonoo mētinyii ankuteebee Yēesu kule, “Ng'oo :nyooto oō, Mokoryoontēēt?” ²⁶ Kumwoochi :Yēesu kule, “Nyoo kāākoochi mukaatiit nyēē kaalablaabte, ku chiito :nyooto.” Kunam :Yēesu mukaatiit ankoolablaabta suutēēk nto yityo kōōyokoochi Yuuta Iskaryoot. ²⁷ Kunāmē :Yuuta mukaatiinaa kōōloombuuchē :Kibrōkōsyoontēēt bakeenke. Kumwoochi :Yēesu kule, “Ānkiisārchi kiyēē imāchē iyey.” ²⁸ Kimēēnkētē :rubiik chuut alake kiyēē kiibooru :ng'aleechara bo Yēesu. ²⁹ Kiisōōtē :rubiik alake kule tōōs kāmwoochi :Yēesu inee wokwaal tukuukaab saakweet nto kule kōōkoochi biiko choo bānoon kiy kuuyu ki kōnōriintēētaab beesaanik. ³⁰ Yu kaakunam :Yuuta mukaatiinaa, kuchuyta. Kikiikutuuyiit yooto :kōōrēt.

Mākuutyēēt nyēē lēēl

³¹ Yu kaakuchuyta :Yuuta, kumwooy :Yēesu kule, “Mākōōtōrōōrākoy ra *:Wēritaab Chii ānkōōtōrōōrākoy :Yēyiin kubununēē inee. ³² Kuu yoo itōrōōrē :Yēyiin Wēritaab Chii, mākōōtōrōōr :nkinee Yēyiin ānkuyēyāktōōs areet akeenke. ³³ Kunyoo ii, lōkōkyuu, -mēētākiibuurtooy keey akweek nyēē lōō. +Moocheeng'aa nteenee, āmwoowook kule, ‘-Mōōbēētii wōloo +māāwē’, kuu yoo kyāāmwoochinē kāāntōōyichoo bo Yuutayeeek. ³⁴ Āmiitē wāākōōnook mākuutyēēt nyēē lēēl, nto nyooto ku nyi: Ōchoomtōōsii kuu yoo kyāāchāmook :anii. ³⁵ Yoo ōchoomtōōsii, mākōōnkēt :biiko tukul kule ōyēku rubiikyuu.”

Kiiboor :Yēesu kule makutuuch keey :Bētērō

(Mataayo 26:31-35; Māārko 14:27-31; Luuka 22:31-34)

³⁶ Nto tēē yoo, kuteebee :Bētērō Yēesu kule, “Imāchē iwē ānō oō, Mokoryoontēēt?” Kuwālchi :Yēesu kule, “-Mākēēbēētooy keey kuu nyi, nteenee +meerubwaa lētuunoo.” ³⁷ Kuteebee :Bētērō Yēesu kule, “Ām nee simakeebeete keey raat oō, Mokoryoontēēt? Yoo kābo nee, kēēbēku :tukwaay!” ³⁸ Kuwālchi :Yēesu kule, “Kule kēēbēku :tukwaay? ! Kāāmwoowuung', kutoombo kooturkuuch :kirkōōnkiit, +meetuuch keey areet sōmōk.”

14

Kēēlto :Yēesu nyēbo Kaab Baaba

¹ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii subak kule, “-Matookany kubēk :moonik. Okaasee keey Yēyiin ankookaaseenaa keey. ² Mii :kooriik chēē chaang' Kaab Baaba wōlēē +māwāyēytoowook ming'ātēēt. Nto kāmāwuu nyoo, nto kāmāāmwoowook kuu nyooto. ³ Yoo kāwāyēytoowook ming'ātoonoo, +māāyēēwu chaamutaak subokiibuurtē keey. ⁴ Ōnkētē :akweek kēēlto nyēē wēētii wōlēē +māāwē anii.” ⁵ Yooto kumwoochi :Toomaas Yēesu kule, “Yoo -mākiinkētē raat mbo wōlēē iwēētii ii, Mokoryoontēēt, bokiinkētē nee kēēlto nyi imwooyē?” ⁶ Kuwālchi :Yēesu kule, “Anii :kēēlto. Anii :manta ānku anii :soboono. Māmii :chii nyēē wēētii Kaab Baaba yoo kāmābuntēēnoo. ⁷ Nto kōōnkētōo,

13:19 Yoowa. 14:29; 16:4; 8:24 13:20 Māārko 9:37 13:23 Yoowa. 19:26; 20:2; 21:7, 20 13:27 Yoowa. 12:4
13:29 Yoowa. 12:6 13:32 Yoowa. 17:1 13:33 Yoowa. 7:33-36 13:34 Yoowa. 15:12, 17; 1Yoowa. 2:7-8; 3:11,
23; 4:11, 21; 2Yoowa. 5-6 13:35 1Yoowa. 3:14 13:36 Yoowa. 8:14; 21:19 13:38 Yoowa. 18:27 14:3 Yoowa.
12:26 14:5 Yoowa. 11:16 14:6 Yoowa. 1:4, 14; 10:9; 1bu. 10:20

nto kōōnkētē nkinee Baaba. Nteenee ōmiitē bōōnkētē ām lēēkitō kule ng'oo :Baaba ankukookasee koonyekwook mbo kēny.” ⁸ Kumwoochi :Filibō Yēesu kule, “Mokoryoontēet, ng'oo :Kōōn. Kiyooto :nyēē kēēmāchē kityō.” ⁹ Kuwālchi :Yēesu kule, “So, Filibō, kōōkiibuurtē keey nyi kooy āmānēēnkētoo. Chiito nyoo kaakukasa kaakukas Baaba. Imuuchē kule nee iteebeenaa kule ng'oo :Baaba anii? ¹⁰ So, -mēēchāmtooy :inyiing' kule, anii āk Baaba ku kiy akeenke? Ng'aleek choo āmwoowook kumā cheechuu nteenee bo Baaba nyoo inee ku anii ānkuyēiisyēēnoo. ¹¹ Ochamtaa yoo āmwooyē kule anii āk Baaba ku kiy akeenke. Nto yoo māwuu nyoo, ochamtaa naas kubo ng'aleechaa bo kwōng'uut choo kyaayey. ¹² !Kāāmwoowook, chii nyoo ikoosēēnoo keey makuyey tukuukaab kwōng'uut chēē wuu choo kyaayey :anii ankumakuyey mbo chēē chaang' kusiir chu, kuuyu -māāmiitē. ¹³⁻¹⁴ Kiy ake tukul nyēē kooteeb ām kaayneenyuu, +maayey, sukutōrōriit :Baaba kubununēē Lakwanyii.”

Kii-āmiis :Yēesu rubiikyii kule mākunyōōr Tāmirmiryēētaab Yēyiin

¹⁵ Kitas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, “Yoo ōchāmoo, ōriib mākuutēkyuu. ¹⁶ +Maateebē Baaba kukōōnook Tāmirmiryēēnyii nyēē mākuuyēētyēēchook kuu wōloo kwāāyēytooy :anii. ¹⁷ Bo manta :Tāmirmiryoonoo ānku +mōōbuurtē keey ākookoy. Mānyōōru :chii nyēbo kōōroni kuuyu mēēbērē makukas Tāmirmiryoonoo nto kōōnkēt. Nteenee +mōōnkētē :akweek Tāmirmiryoonoto kuuyu mii wōlēē ōmiitē ānku +mōōbuurtē keey. ¹⁸ +Māāwē, nteenee -mōōng'ētū kuu bānoon. +Māāyēēwu wōlēē ōmiitē. ¹⁹ Lēēkit ang'eetee kōōrēēt nyēē mākooy kukasa :biikaab kōōroni subak, nteenee +mookasaa :akweek. Nto kuuyu āboontē :anii soboonto, +mōōnyōōru soboonto. ²⁰ Yoo kookasaa yooto, +mōōnkēt kule āyēku :anii akeenke āk Baaba ānkāāyēku akeenke āk akweek. ²¹ Chiito nyoo kāsē mākuutēkyuu ānkuriibē, kuchāmoo. Makucham :Baaba chii nyoo chāmoo ankaacham :nkanii ānkāāboorchi keey.”

²² Yooto kumwoochi :Yuuta nyiin ake Yēesu kule, “Mokoryoontēet, ām nee yu imāchē iboorwēēch keey āmēēmāchē iboorchi keey biikaab kōōroni?” ²³ Kuwālchi :Yēesu kule, “Chii nyoo chāmoo, kukoonyitē ng'aleek choo ānēētē. Makucham :Baaba chiichoo ānku +māāchōōntē keey Baaba ānkubokēēming'tē keey. ²⁴ Chii nyoo māchāmoo, mākoonyitē kiyēē ānēētē. Mākwoonēē :ng'aleechu kookas wōlēē āmiitē, nteenee bo Baaba nyoo kiiyookwoo.

²⁵ Āmwoowook ng'aleechu kuuyu tākēēboontē keey. ²⁶ Nteenee mākuuyēētyēēchook :Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo mākōōyook :Baaba. Mākōōnēētook ānkōōsōōtwook ng'aleek tukul choo kyāāmwoowook. ²⁷ Lēyyē, ōbuurtē kaalyeenyuu. Makerkeey :kaalyaani ākōōnook nyoo kōōnook :biikaab kōōroni. -Mookany kubēk :moonikwook, āmōōmuuyē. ²⁸ Kookas oob yoo kāāmwoowook kule, '+Māāwē ānku +māāyēēwu wōlēē ōmiitē.' Yoo ōchāmoo, ong'erech kubo kule āmiitē āwēētii Kaab Baaba nyoo wōō kubi-ira. ²⁹ Kāsimāmwoowook ng'aleechu kumānāāyēyākiis, si yoo kāyēyākiis +mōōyēnchi. ³⁰ Kāmāāng'ālōolē āk akweek nyēē lōō kuuyu mii kuchōōnii :bāytooyiintēētaab kōōroni. Māboonto :bāytooyiintonoo kāāmuukēy kubāwoo, ³¹ nteenee kāyēyākiis :ng'aleechu sukōōnkēt :biiko tukul kule āchāmē Baaba kuuyu āyēyē kiyēē mwoowoo kule ayey. Lēyyē, kēēng'ēētyēē yu.”

15

Musābiiboot ākoo sokonaakyii

14:9 Yoowa. 12:45; 1:18; Kolos. 1:15; Ihu. 1:3   **14:10** Yoowa. 3:35; 10:38; 17:21   **14:11** Yoowa. 5:18, 36
14:13-14 Yoowa. 15:16; 17:1   **14:15** Yoowa. 14:21, 23; 15:10; 1Yoowa. 5:3; 2Yoowa. 6   **14:16** Yoowa. 7:39; 14:26;
15:26; 16:7, 13; 20:22; Yēyūut. 1:4; 2:4; 1Yoowa. 3:24; 4:13   **14:17** 1Kōōr. 2:10-16   **14:19** Yoowa. 16:16   **14:23**
Ng'oong'. 3:20   **14:24** Yoowa. 7:16   **14:26** Yoowa. 14:16; 16:13; 1Yoowa. 2:20, 27   **14:27** Luuka 2:14; Yoowa.
16:33; Filib. 4:7; Kolos. 3:15   **14:29** Yoowa. 13:19   **14:30** Yoowa. 12:31   **14:31** Yoowa. 4:34; 10:18; 12:49

¹ Kitas taay :Yēesu kumwoochi rubiikyii kule, “Anii *musābiibuut nyēbo man nto Baaba ku chiitaab mbareet. ² Tilttooy :Baaba sokonnyeenyuu ake tukul nyoo māyēyē āmnyoo, ānkubulē sokonnyeet nyoo kiyey lokoyeek sukuyey lokoyeek chēē chaang’. ³ Kōōtililitu mbo :akweek kēny ām lōkōōywēk choo kwāāmwoowook. ⁴ Yoo kōōkiilchoo, ākiilchook. Māyēyē :sokonnyeetaab musābiibuut lokoy yoo mēēbērē kānoomchi musābiibuut. Wuu nyooto ām wōlēē ōmiitē :nkakweek. -Mōōyēyē kiy nyēē karaam yoo kāmōōkiilchoo. ⁵ Anii :musābiibuut, akweek :sokonaak. Yoo kākiiilchoo :chii ānkāākiilchi :nkani, kuyēyē tukuuk chēē chaang’ chēē kāroomēch. Kunyoo, -mōōyēyē kiy yoo kāmōōkiilchoo. ⁶ / Kiinēmttooy biiko choo kāmākiilchoo kuu sokonaachaa /kēētiltooy. Kuu yoo mākuuyoomcho :sokonaachaa, nto mii yoo /kiiruruuch /ānkēēwiirchi ma kulāyo, +/mākiinēmtto nkicheek biiko choo kāmākiilchoo /ānkēētōōrchi maataab kibchuulyo. ⁷ Yoo kōōkiilchoo ānkōōbuurtē ng’ālyoontēenyuu, ankootēeb kiy ake tukul nyēē ōmāchē, /kēēkōōnook. ⁸ Yoo kooyey lokoyeek chēē chaang’ ānkōōyēku man rubiikyuu, +mōōtōōr Baaba.

Kiikiim :Yēesu chamateet

⁹ Achāmook :anii kuu wōloo chāmttooy :Baaba. Kunyoo, ōbuurtē :nkakweek chamaateenyuu. ¹⁰ Yoo kōōriib mākuutēkyuu, +mōōbuurtē chamaateenyuu, kuu yoo kyāāriib :nkani mākuutēkaab Baaba ānkāābuurtē chamaateenyii. ¹¹ Āmwoowook ng’aleechu sōōbuurtē ng’erekweekyuu, si nto yityo, kuchurta :ng’erekweekwook.

¹² Mākuutyēenyuu nyi: Ōchoomnyē kuu yoo āchāmook :anii. ¹³ Māmii :chamateet nyēē wōō kusiir yoo kēēnēm keey :chiito kume kubo chōōrōōnuutēkyii. ¹⁴ Yoo kooyey kiyēē kāāmwoowook, ōyēku chōōrōōnuutēkyuu. ¹⁵ -Mātāākuurook subak kule motwoorik kuuyu -mēēnkēt :motwooriintēēt kiyēē yēyē :mokoryoontēenyii. Nteenee ākuurēēnook ra chōōrōōnuutēkyuu kuuyu kāāmwoowook :anii kiy ake tukul nyēē kyāākāsēē Baaba. ¹⁶ Kimōōkwēyoo anii :akweek kule āyēku mokoryoontēēng’woong’. Anii :nyēē kyāākwēyook ōyēku rubiikyuu. Kyaatoolaak kukiil :soboong’woong’ bo tāmirmiryēēt sukung’ēet kukōōnook :Baaba kiy ake tukul nyoo kooteeb ām kaayneenyuu. ¹⁷ Kunyoo, mākuutyēenyuu nyi: Ōchoomnyē.”

Mākuwēch :biikaab kōōrooni rubiikaab Yēesu

¹⁸ Kumwoochi :Yēesu rubiikyii subak kule, “Yoo kāwēchook :biikaab kōōrooni ōnkēt kule kisimkuwēcho anii. ¹⁹ Nto kyōōbooyē kōōrooni nto kichāmook :biikaab kōōrooni. Nteenee kyaakweyaak :anii ōyēku cheechuu, kunyi -mōōbooyē kōōrēēt. Kiyooto :nyēē wēchēēnook :biikaab kōōrooni. ²⁰ Osoot yoo kāāmwoowook kule, ‘Mā wōō :motwooriintō kusiir mokoryoontēenyii.’ Kuu yoo /kiinyāliiloo, +/mākiinyaliilaak nkakweek. Nto yoo /kēēkoonyitē kiyēē kwaaneet :anii, +/mākēēkoonyit kiyēē +mooneet :nkakweek. ²¹ Mākuuyēwook :biikaab kōōrooni ng’aleechu tukul kuuyu ōyēku cheechuu āk subak kuuyu -mēēnkētē :bichoo nyoo kiyyookwoo. ²² Nto kimānāāchōō ānkāāng’ālōolchi bichoo, nto /kimākiitiilchinē kule kiikuchoolwookēn. Nteenee kuuyu kyāāchōō, māmii :wōlēē makutuukta keey :chii ām choolwookātēēt nyēē kiikuyey. ²³ Chiito nyoo wēchoo, kuwēchē nkinee Baaba. ²⁴ Nto kimanaayey tukuuk chēbo kwōng’uut ām wōlēē mii :bichoo, nto /kāmākiitiilchinē bichoo ng’al. Ānkoo kookukas :bichoo tukuuchoo bo kwōng’uut choo kwāāyēyē, tākuwēchoo ānkuwēchē nkinee Baaba. ²⁵ Nteenee ityiichē :yuutēyū siruutyēētaab Yēyiin :yoo mwooyē kule, ‘/Kikēēwēcho buch.’†

15:1 Tyēēn. 80:8-16; Isa. 5:1-7; Cherem. 2:21 **15:2** Mat. 3:10 **15:3** Yoowa. 13:10; Ēfēēs. 5:26 **15:5** Yoowa. 15:7, 10; 6:56; 1Yoowa. 2:6, 28; 3:6, 24 **15:5** 2Kōōr. 3:5; 4:7 **15:6** Mat. 3:10; 7:19 **15:7** Yoowa. 15:16 **15:8** Yoowa. 17:1 **15:9** Yoowa. 5:18 **15:10** Yoowa. 14:15; 4:34 **15:11** Yoowa. 16:22, 24; 17:13; 20:20; 1Yoowa. 1:4 **15:12** Yoowa. 13:34 **15:13** Yoowa. 10:11; Room. 5:8; 1Yoowa. 3:16 **15:16** Mat. 7:7; Yoowa. 14:13; 15:7; 16:23-24; 1Yoowa. 3:22; 5:14-15 **15:17** Yoowa. 13:34 **15:19** Yoowa. 7:7; 16:32-33; 17:14; 1Yoowa. 3:13 **15:20** Yoowa. 13:16 **15:21** Yoowa. 16:3 **15:22** Yoowa. 9:41 **15:23** Luuka 10:16; Yoowa. 5:23 **15:24** Yoowa. 5:36
† **15:25** Tyēēn. 35:19 **15:25** Tyēēn. 69:4; 35:19

²⁶ Lēyyē, ōnkētē kule yoo kāāwē :anii Kaab Baaba, +māwāyooku Tāmirmiryēetaab Yēyiin nyēē mākyēētyēēchook. Mākōōboorchi biiko manta āk wōlēē āwuuyē :anii. ²⁷ Mēebērē Tāmirmiryēetaab Yēyiin nkit nyēē mākōōboortoo nteenee ōboortoo :nkakweek kuuyu kikēēboontotē keey tukul kuchakee kēny.

16

¹ Āmwoowook ng'aleechu simōōchuunnyēē kiyēē kyōōyēnchi. ² Makukweteenaak :bi-choo kooriikaab saayeeet. Makuyit :bēsyēēt nyēē yoo kabakachaak :chii kōōsōōtē kule kayey kiyēē mächē :Yēyiin. ³ Yēyē kuu nyooto kubērē tōōs kayey chēē kāroomēch, nteenee yēyē kuuyu -mēēnkētē Baaba āmēēnkētoo. ⁴ Kāsimāmwoowook ng'aleechu si yoo kayit :yooto kōōsōōtwork ng'aleechaa kyāāmwoowook.

Yiisyēētaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin

Kimānāsimāmwoowook ng'aleechu kuuyu kitākēēboontē keey. ⁵ Nteenee āmiitē wāyēyēyē Kaab Baaba nyoo kiiyookwoo āchōō kōōrooni, amateebeenaa :chii ām akweek wōlēē āwēētii. ⁶ Ānkētē kule kāākung'woonchook :ng'aleechu. ⁷ Nteenee āmwoowook manta kule karaam ām wōlēē ōmiitē yoo kāāwē suwāāyooku Tāmirmiryēēt kuchō wōlēē ōmiitē, kuuyu yoo kāmāāwē, mächōōnii :Tāmirmiryēēt chokuyēētyēēchook. ⁸ Yoo kächō :Tāmirmiryēēt, mākōōboorchi biiko kule kustooyootiin ām wōlēē kāstooy :icheek ng'ōōkisto, churtaayeeet āk kiyēē itilē :Yēyiin. ⁹ Kurubta keey āk ng'ōōkisto, ku kule -mēēkoosēēnoo keey, ¹⁰ churtaayeeet ku kule, āmiitē āyēyēyē :anii Kaab Baaba āmātōōkāsoo ¹¹ nto kiyēē itilē :Yēyiin ku kule, /kāākiitiilchi ng'aleek bāytooyiintēētaab kōōrooni.

¹² Āboontē ng'aleek chēē chaang' chēē ābērē nto tāmwoowook nteenee nyikisyook miisin. ¹³ Nteenee yoo kächō :Tāmirmiryoonoo bo manta, mākwoorōōrwook ōnkēt manta kutukul. -Māmwoowu kiyēē chōōnēē kāāsōōtēyēwēkyii nteenee mācumwoowu nyēē / kēēmwoochinē āk tukuuk chēē makukwa. ¹⁴ Mākōōtōrōōroo :Tāmirmiryoonoo kuuyu mākunyoōru ng'aleekyuu ānkumwoowook. ¹⁵ Kiy ake tukul nyēbo Baaba ku nyeenyuu. Kiyooto :nyēē āmwooytēē kule mākunyoōru :Tāmirmiryoonoo ng'aleekyuu ānkumwoowook.

Makuweek :ng'wooninto kuyēk ng'erekweek

¹⁶ Kāmēētābōōkāsoo ām lēēkitō, nto nyēē mā tyaa ātooku subak.” ¹⁷ Kimwooy :rubiichoo alake kule, “So, ibooru nee :ng'aleechu? Kālē, ‘Kāmēētābōōkāsoo ām lēēkitō nto nyēē mā tyaa ātooku subak.’ Ānkulē subak, ‘Āmiitē āyēyēyē :anii Kaab Baaba.’ ¹⁸ Ibooru nee :ng'aleechu bo ‘Ām lēēkitō’? -Mākiinkētē kiyēē mii kung'ālōōlēē!”

¹⁹ Yooto kōōnkēt :Yēesu kule kimächē :rubiichoo sukuteebee inee ng'aleechaata. Kunyoo kuteebee rubiichooto kule, “So, ōmiitē ōtēēbēē keey kiyēē ibooru :yoo kāāmwooyē kule, ‘Ām lēēkitō, -mātōōkāsoo, nto nyēē mā tyaa ātooku subak.’? ²⁰ ! Kāāmwoowook, +mōōriiryē ānkōōmēēysē nto yooto kumii :biikaab kōōrooni kung'erēktōōs. Mākung'woonchook nteenee makuweek :ng'wooninng'woong' kuyēk ng'erekweek. ²¹ Yoo sichē :koorko kung'woonchinē, nto yoo kāākusich lakwanyii kuwuutyēē ng'wooninoo kubo ng'erekweekaab leekweet. ²² Kunyoo, wuu nyooto ām wōlēē ōmiitē akweek. Mākung'woonchook sinee kuu nyiitēnyi, nteenee yoo kakeekas keey subak +moong'erech ng'erekweek chēē mākyō kōōnēmūnēēnook :chii. ²³ Māmii :kiy nyēē +mooteebeenaa kuuyu mākuōōnook :Baaba kiy ake tukul nyēē kootēeb ām kaayneenyuu. ²⁴ Māmii :kiy nyēē kyootēeb ām kaayneenyuu. Kunyi, oteebee Baaba kiyēē ōmächē sukuyitita :ng'erekweekwook.

15:26 Yoowa. 14:16   15:27 Yoowa. 1:14; Yēyuut. 1:8; 1Yoowa. 1:2; 4:14   16:2 Yoowa. 9:22; Yēyuut. 26:9-11
 16:3 Yoowa. 15:21   16:4 Yoowa. 13:19   16:7 Yoowa. 14:16   16:8 Yēyuut. 24:25   16:9 Yoowa. 5:38; 6:36,
 64; 7:5; 10:26; 12:37   16:11 Yoowa. 12:31   16:13 Yoowa. 14:16; 1Yoowa. 2:27   16:14 Yoowa. 17:1   16:15
 Yoowa. 17:10   16:16 Yoowa. 14:19   16:22 Yoowa. 15:11   16:23 Yoowa. 15:16

Kiikōōbēl :Yēesu kōōrēēt

²⁵ Kāāmwoowunēēnook ng'aleechu keel nyēē iyeelaat, nteenee makuyit :bēsyōōsyēk chēē +māāng'oong'wook wōlēē wuu :ng'aleekaab Baaba. ²⁶ +Mooteeb bēsyoonoto kiy ām kaayneenyuu nyēē mā anii nyēē atēēbwook. ²⁷ Chāmook :Baaba, kuuyu kyoochamaa ānkōōchāmchiintōōsii kule kyāāchōōnēē :anii wōlēē mii :inee. ²⁸ Achōōnii kōōrooni, kyāāchōōnēē wōlēē mii :Baaba, nteenee āmiitē āng'ēētēē kōōrooni āyēēyē Kaab Baaba.”

²⁹ Yooto kumwoochi :rubiik Yēesu kule, “Kēēmwoowu ra ng'aleek kutook nyēē -mēēyēlē. ³⁰ Kāākiinkēt nanyuun ra kule inkētē kiy ake tukul nyēē mēērook /tākēēkiiring'. Yēyēch :yooto kiiyēnchi kule ichōōnēē Kaab Yēyiin.” ³¹ Kiwālchi :Yēesu rubiichoo ām yooto kule, “Kōōyēnchi sōō? ³² Kaakuyit mbo :bēsyēēt nyēē +mōōsērēētyē :akweek tukul kut wāāng'ētu :anii nkit. Ānkoo kuwuu nyooto, kēēboontē keey Baaba. ³³ Kāāmwoowook ng'aleechu si yoo kōōnoomnyē āk anii ōnyōōru kaalyeet. +Mootang'any ām kōōrooni. Nteenee ōkimkimiitu kuuyu kwāābēl kōōrēēt.”

17*Kisaay :Yēesu Yēyiin*

¹ Yu kaakoowaany :Yēesu kumwooy ng'aleechaa, kukas barak ānkumwooy kule, “Baaba, kaakuyit :bārooyinto. Itōrōōroo sikēētōrōriitu :tukwaay. ² Inyiing' :nyēē 'ki-ikōōnoo kāāmuukēywēēk ām wōlēē mii :biiko tukul sāākoochi biiko choo 'kiikōōnoo *soboontaab kibchuulyo. ³ Soboontaab kibchuulyo nanyuun ku yoo inkētiing' :biiko Yēyiin nyoo bo man ānkōōnkēto nkanii Kāārārookiintonoo kiiyooku. ⁴ Kwāātōrōōriing' awaang'te yiisyonoo kiiyookwoo chaayey. ⁵ Kunyoo ii, Baaba, kany āchōō bokiibuurtē keey :tukwaay kēēyēmtōoy wōōyinto kuu kēny, kutoombo /keeyey kōōrēēt.

⁶ Kyāāboorchi bichoo kiikōōnoo kāāmuukēywēēkuuk. Ki cheekuuk :bichoo nteenee ikōōnoo. Kookunam :bichoto ng'ālyoontēēng'uung' kuchō āwut. ⁷ Kāākōōnkēt :bichoo kule kiy ake tukul nyoo kyaayey kuchōōnēē wōlēē imiitē. ⁸ Kyāā-āmchi bichoo lōkōōywēchoo 'kiimwoowoo ankiikutaach. Inkēt nanyuun :bichoo kule āchōōnēē man wōlēē imiitē ānkōōyēnchinē kule inyiing' nyēē kiiyookwoo.

⁹ -Māāsoochinē biikaab kōōrooni, nteenee āsoochinē choo 'kiikōōnoo, kuuyu cheekuuk :chooto. ¹⁰ Chēē āboontē ku cheekuuk nto choo cheekuuk ku cheechuu. Ātōrōōroot kubo bichoo. ¹¹ Āmiitē āchōōnii wōloo imiitē nyēē -mēētāābuurē :anii kōōrēēt, nteenee tākumii :bichoto. Wōōy, wēē, Baaba nyēē tiliil! Iriib bichoo ām kāāmuukēywēēk chēē wuu choo 'kiikōōnoo, sukung'eet kunoomnyo :bichoto kuyēk akeenke kuu yoo āyēku akeenke āk inyiing'. ¹² Yoo kyāāboontē keey bichoo, kyāāriib ām kāāmuukēywēēkuuk nyēē mānāābootyo, nteenee kibot :akeenke baateey, nto nyooto ku kāāmukuusiintēēt. Kiyityiin :siruutēk ām kēēlooto. ¹³ Baaba, āmiitē āchōōnii wōlēē imiitē. Nteenee āmwooyē ng'aleechu yoo tāāmiitē kōōrēēt sukunyōōr :bichoto ng'erekweeyuu kuchurta. ¹⁴ Kyāā-āmchi bichoo ng'ālyoontēēng'uung'. Kōōkuwēch :biikaab kōōrooni kuuyu mēēbērē bo :icheek kōōrooni, kuu yoo -māābooyē :anii kōōrooni. ¹⁵ -Māāsooyiing' kule inēmu bichoo ām kōōrēēt nteenee āsooyiing' kule iriib bichoo kumaaraanta :Ki-brōkōsyoontēēt. ¹⁶ Kubooyiit man, mābo :bichoo kōōrēēt kuu yoo -māābooyē :nkanii. ¹⁷ Itiliil bichoo kōōbuurto manta. Ng'ālyoontēēng'uung' ku manta. ¹⁸ Kuu yoo kiiyookwoo :inyiing' āchōō kōōrēēt, +māāyooktē :nkanii bichoto bokuyey yiisyēēng'uung' ām kōōrēēt. ¹⁹ Kāānēmu keey kubo icheek sukung'eet kōōnēmchi keey :nkicheek ng'aleekaab manta.

16:25 Mat. 13:34   **16:27** Yoowa. 14:21   **16:32** Seka. 13:7; Māārko 14:27, 50   **16:33** Yoowa. 14:27; 1Yoowa. 5:4
17:1 Yoowa. 2:4; 11:4; 12:16, 23, 41; 13:31-32; 14:13; 15:8; 16:14; 17:10, 22, 24   **17:2** Mat. 28:18; Yoowa. 3:35; 5:24
17:3 1Yoowa. 5:20   **17:4** Yoowa. 4:34; 19:30   **17:5** Yoowa. 1:1-2; 8:58; 17:24   **17:10** Yoowa. 16:15   **17:11**
Yoowa. 10:30; 17:21-23; Kala. 3:28   **17:12** Yoowa. 6:39; 13:18   **17:13** Yoowa. 15:11   **17:14** Yoowa. 15:18-19
17:15 Mat. 6:13; 2Tēēs. 3:3; 1Yoowa. 5:18   **17:18** Yoowa. 20:21   **17:19** Ibu. 10:10

²⁰ -Māāsoochinē rubiik baateey, nteenee āsoochinē biiko choo mākōōyēnwoo kubununēē lōkōōywēkaab rubiichoo. ²¹ Baaba āsooyē kule kuyēk :icheek tukul akeenke ku yoo kēyēku :acheek tukwaay akeenke. Āsooyē mbo subak kule kuyēk :nkicheek akeenke āk acheek, sukung'eet kōōyēnchi :biiko tukul kule kiiyookwoo. ²² Kyāākoochi bichoo lēbkēēyyoonoo 'kiikōōnoo sukuyēk :icheek akeenke, kuu yoo āyēku akeenke āk inyiing'. ²³ Yoo āyēku :anii akeenke āk icheek ānku inyiing' ku anii kuchurtooy :kibakeenkeenyo, sukōōnkēt :biiko tukul kule 'kiiyookwoo :inyiing' ānkiichāmē icheek kuu yoo 'kiichamaa anii.

²⁴ Baaba! Ābērē nto kākwoonii :bichoo wōloo āchōōnii anii sukung'eet kukas kule ātōrōōroot tōrōōrinto nyoo 'kiikōōnoo, kuuyu kisimichamaa kutoombo /keeyey kōōrēt. ²⁵ Baaba nyēē churtaat! Kimēēnkētiing' :kōōrēt, nteenee kyāānkētiing' :anii. Kunyi kāākōōnkēt :bichu kule 'kiiyookwoo. ²⁶ Kyaayey bichu kōōnkētiing', anku +maatāy āyēyē kuu nyooto sukung'eet kunam :nkicheek chamateet nyoo iboontēēnoo ānkāābuurtē keey :nkanii icheek.”

18

/Kikeenam Yēesu nteenee kitay /kēēsār

(Mataayo 26:47-56; Māārkō 14:43-50; Luuka 22:47-53)

¹ Yu keewaany :Yēesu kusaay, kwooyyo āk rubiikyii tuybēyēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Kiitrōōn ankuba ākoy mbareetaab *musēytuuniinēk nyēē kimii wōlooto. ² Kiinkēt :nkinee Yuuta nyoo kichoomtooy Yēesu mbaraanaa, kuuyu kikicham :Yēesu kōōmuunyēē wōlooto āk rubiikyii. ³ Yooto, kuwēeto keey :Yuuta biikaab lukēēt nyēē mining' nyēbo Rooma kutākyinē keey mbaraanaa. Kiboontootē keey mbo riibiikaab kaab *kibkōrōs nyēē wōō ākoo *Farisaayēek. Kikirat keey :bichoo kuyem. Kinamaat kariikwaa, taariinēk āk nōmōryēēk. ⁴ Kiinkētē :Yēesu kiy ake tukul nyēē kimii wokuyēyāktōōs. Kuchō taay ankuteebee bichooto kule, “So, ōchēēng'ē ng'oo?” ⁵ Kulē :bichoo, “Yēesu nyēbo Nāāsārēēt.” Kumwoochi :Yēesu kule, “Ntēē anii :nyi.” Kimii :Yuuta nyoo kichoomtooy Yēesu kukēyoyō āk bichooto. ⁶ Kumwoochinē :Yēesu bichoo kule, “Anii :nyooto” kōōtuytuuy :bichoo ānkōōryookyi keey ng'wēny. ⁷ Kuteebee :Yēesu subak bichoo kule, “So, ōchēēng'ē ng'oo?” Kuwāl :bichoo kule, “Yēesu nyēbo Nāāsārēēt.” ⁸ Kumwoochi :Yēesu kule, “Nto yu kāāmwoowook kule anii :nyooto. Yoo ākoo anii :nyēē ōchēēng'ē, kany kubēēchi keey :murēchu āboontē keey.” ⁹ Kumwooyē :Yēesu kuu nyooto kuyityiin :yoo kimwooyē kule māmii :rubiintēēnyii mbo akeenke nyēē mākubot.

¹⁰ Yooto, kung'us :Bētērō chōōkiit nyēē kiboonto ankuchwen yiititaab taay nyēbo motwooriintēetaab kibkōrōs nyēē wōō. (/Kikēēkuurēē motwooriintonoo Māālkō.)

¹¹ Nteenee kumwoochi :Yēesu Bētērō kule, “Ibērē :inyiing' tōōs -māāchāmē :anii nyalilta nyēē kaakuyeyta :Baaba kule ānyōōru? Ikētyi chōōkiing'uung' kiraaru!” ¹² Kumwoochi :nyēē wōō nyēbo lukēēt biikyii bo lukēēt āk riibiichoo kibo *Kōōtaab Yēyiin kule kunam Yēesu ankurat.

¹³ Yu kaakunam :bichoo Yēesu kōōmutyi kurook *Anaas nyoo ki boontēetaab biikooy bo Kayaafa. Kayaafa :nyēē ki kibkōrōs nyēē wōō ām kēnyiinooto. ¹⁴ Ki inee :nyēē kiirwookyinē kāāntōōyikaab Yuutayēek kule kaykay kume :chiito akeenke sukusobcho :biiko.

Kituuch keey :Bētērō nyēbo taayta

(Mataayo 26:69-70; Māārkō 14:66-68; Luuka 22:55-57)

¹⁵ Yooto koonamaat :Simōōni Bētērō ākoo rubiintēēt ake, Yēesu. /Kiinkētōot rubiintonoo ake ām wōlēē kimii :chiichoo wōō bo kōrōs. Kunyoo, kiiwut :inee kayaata.

16 Nteenee king'ētunēē :Bētērō saang' yēbo oreetaab tuuytaab kayaata. Kiiyeey lēt :rubiintonoo ānkumwoochi chēēbto nyēē kiriibē oreet kule koomut Bētērō kuchō āriit.
17 Kumwoochi :chēēboo Bētērō ām yooto bo oraanaa kule, “Inyiing' oob :rubiintēēt ake nyēbo chiichi?” Kulē :Bētērō, “Ābēērē keey!” 18 Kikaytit :kwēēmowuunooto ānkimii :riibiik alake ākoo motwoorik alak chēbo kayaata kuywēē āng'oong'tiit kukēēyyoong'iis. Kiwokōōyyoonyēē :nkinee Bētērō yooto ānkuyu āng'oong'tiino.

Kiteebēe :Anaas Yēēsu ng'aleek

19 Yooto kulēēnchi *:kibkōrōs nyēē wōō* Yēēsu, “Mwoowoo baa kurubta keey rubiikuuk āk kāānēētiisyēēng'uung'.” 20 Kumwoochi :Yēēsu kule, “Kyāāmwoowu ng'aleechu kukas :chii ake tukul. Māmii :kiy nyēē kyaawuny ām kāānēētiisyēēnyuu. Kyaaneet biiko ām kooriikaab saayeet āk *Kōōtaab Yēyiin wōlēē kiiruruukyine keey :Yuutayeek tukul. 21 Itēēbēēnoo nyēbo nee? Iteebee biiko choo kikāsē kiyēē kyāāmwooyē. Kubooyiit man, inkēt :bichoo kiyēē kyaamwaay.”

22 Koorabaach :riibiintēēt kumwoochinē kule, “Ing'āloolē kuu nyooto ām taayeetaab *kibkōrōs nyēē wōō?” 23 Kulēēnchi :Yēēsu, “Yoo ākoo mii :kiyēē kaamwaay nyēē miyaat imwoowu. Nto yoo ākoo bo man ii, irābookyoo nee?” 24 Kumwooy :Anaas kule /kiimut Yēēsu kurataat ākoy kaab Kayaafa, kibkōrōs nyoo wōō.

Kituuch keey :Bētērō nyēbo āyēēng' āk sōmōk

(Mataayo 26:71-75; Māārkō 14:69-72; Luuka 22:58-62)

25 Kumii :Bētērō kuywēē mayaa, /keeteebēe kule, “Inyiing' oob rubiintēēt ake nyēbo chiichiin?” Kutuuch keey :Bētērō kule, “Ābēērē keey.” 26 Kimii :chiito ake nyēē ki motwooriintēētaab kibkōrōs nyēē wōō. Kibo :chiichooto areetaab muroonoo kichwēnē :Bētērō yiitit. Kuteebēe :motwooriintonoo Bētērō kule, “So, mā inyiing' :nyoo kēēboontē keey Yēēsu ām mbaraanaa?” 27 Kulē :Bētērō subak, “Ābēērē keey.” Kooturkuuch :kirkōōnkiit yooto bakeenke.

Kiisimchi :kāāntōōyikaab Yuutayeek Bilaato kule kubakach Yēēsu

(Mataayo 27:1-2, 11-31; Māārkō 15:1-20; Luuka 23:1-5, 13-25)

28 Yu kāyyēēkunēē /kiimuustee Yēēsu kaab *Kayaafa, /ānkiirēkēērchi bāytooyiintēēt nyēbo kōōrēētaab Rooma. /Kikēēkuurēē bāytooyiintonoo *Bilaato. Manaacham :kāāntōōyichoo bo Yuutayeek kōōwut kaytaab bāytooyiintonoo bo Rooma, kuriib tili-iling'waa sukutas taay āk *Saakweetaab Keeytaayeet. 29 Kunyoo, kuchuyta :Bilaato saang' sukung'āloolchi kāāntōōyichoo. Kuteebēe kule, “Nee :nyēē koleel :chiichi?” 30 Kuwāl :bichoo kule, “Nto kamaleelaat nto kāmākiimutuung'.” 31 Kumwoochi :Bilaato bichoo kule, “Bōōkuumu :akweek nkityō kurubta keey kiruutēkwook.” Kulē, “Ntēē -/mākēēchām wēēch kēētilchi chii meet.” 32 Kiyityiin ām kēēliitēnyi, :kiyoo kimwooyē :Yēēsu kurubta keey āk wōlēē kimakumeeta.

33 Yooto, kooyeey :Bilaato kō. Kukuur Yēēsu ankuteebēe kule, “Inyiing' :bāytooyiintēētaab Yuutayeek?” 34 Kuwālchi :Yēēsu kule, “Wōlēē isōōtitooy :inyiing' nkit nto wōlēē mwooytoowuung' :biiko?” 35 Kuwālchi :Bilaato Yēēsu kule, “Yoo 'keekas, āyēku :anii Yuutāyiin sōō? Māku biikwook āk mbo kibkōrōs :chēē kāk wēruung' ichōō wōli āmiitē. Kiy nee nyēē 'kweeyey :inyiing'?” 36 Yooto, kumwooy :Yēēsu kule, “Mābo :bāytooyiisyēēnyuu kōōroni. Nto kābo kōōroni, nto kookwaam :rubiikyuu booryēēt kuyeeta simanama :kāāntōōyichoo bo Yuutayeek. Māchōōnēē :bāytooyiisyēēnyuu kōōroni!” 37 Kuteebēe :Bilaato Yēēsu kule, “Kunyi ākoo iyēku sōō, bāytooyiin?” Kulēēnchi :Yēēsu, “Inyiing' :nyēē 'keemwaay. /Kikēēsicho kule chaaneet biiko ng'ālyoontēētaab

18:16 Māārkō 14:54 * 18:19 Kasee Luuka 3:2. /Kitākēēkuurē Anaas kule kibkōrōs nyēē wōō ānkoo ki Kayaafa :nyēē kimii yiisyēēt yooto. 18:20 Mat. 4:23; Māārkō 14:49; Yoowa. 7:14, 26; 6:59; Yēyuut. 26:26 18:22 Yoowa. 19:3; Yēyuut. 23:2 18:26 Yoowa. 18:10 18:32 Mat. 20:19; Yoowa. 3:14; 8:28; 12:32-33 18:36 Yoowa. 6:15

man nyēbo Yēyiin. Kiyooto :nyēē kiyeya sāāchōō kōōrooni. Chii nyēbo man kukāswoo.”
³⁸ Kuteeb :Bilaato kule, “Manta :nee?”

Yooto, kung'eet :Bilaato ānkuwo saang' subak wōlēē kimii :Yuutayeekhaa ānkumwoochi kule, “Lēyyē, ntēē -māākāsē lēēlis nyēē boonto :chiichi! ³⁹ Nteenee kurubta keyy ākoo ātēbuutēkwook, kwāātyooktoowook kwaak kibratyaa akeenke ām kēnyiiit yoo ōmiitē saakweeng'woong' bo Keeytaayeet. Ara ōmāchē ātyooktoowook bāytooyiintooni bo Yuutayeek?” ⁴⁰ Kubōloobōlchi :bichoo barak kule, “Ityaakte Baraaba.” /Kikikeenam Baraaba /ankeerat kuuyu ki :chii nyēē ki kāwōōtyoo.

19

¹ Yooto nanyuun kōōkooyto *:Bilaato Yēesu /kēēbirsēēt. ² Kitaay :biikaab lukēēt nkwaatyēetaab kātōok kookerkeeyee nyoo bo bāytooyiisyēēt ānkōōlookyi mētitaab Yēesu. Kōōlookyi subak sireet nyēē arraa kookerkeeyee nyoo bo bāytooyiisyēēt. ³ Yu kāākuyityo, kōōliichi keyy :bichoo bo lukēēt Yēesu sukumwoochinē kule, “Kimkim, bāytooyiintēētaab Yuutayeek!” Kimwoochinē kuu nyooto ānkōōrāboochē.

⁴ Kiwo :Bilaato saang' subak wōloo kimii :Yuutayeekhaa ānkumwoochi kule, “+Māākwēryoonu chiichi kuchō saang', sōōnkēt kule māmii :kiy nyēē miyaat nyēē ākāsē kule koyey.” ⁵ /Kēēkwēryoon Yēesu kuchō saang' wōlēē kimii :bichoo. /Kikiilookyi nkwaatyaanaa bo kātōok mēt āk siraanaa ki arraa. Kumwoochi :Bilaato bichoo kule, “Ong'nyi chiing'woong'.” ⁶ Yu kakas :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk riibiikaab *Kōōtaab Yēyiin Yēesu, kubōloobōl kule, “Obakach! Ōkwērtoochi *murtooywoontēēt. Obakach.” Kutay :Bilaato. Kimwoochi kule, “Obeete :akweek nkit bōōkwērtoochi murtooywoontēēt. -Māākāsē :anii kiy nyēē miyaat nyēē kookuyey :chiichi.” ⁷ Kōōkiimchi :Yuutayeekhaa kumwooyē kule, “Kikuur keyy :chiichi kule inee ku Lakwataab Yēyiin, ng'ālyoo nyēē mwooyē :kiruutēkyoo kule nyoolchinē chii nyēē kayey kuu nyoo kume.”

⁸ Kiinyokoorta :yooto Bilaato miisin. ⁹ Kuketita Yēesu kuwo kō ankuteebee kule, “Ibooyē ānō :inyiing'?” Kusiisiyi keyy :Yēesu. ¹⁰ Kumwoochi :Bilaato Yēesu kule, “-Mēēmāchē ing'āloolwoo? -Mēēnkētē kule āboontē kāāmuukēywēēk atyaaktiing' nto āmwoochi biikyuu bo lukēēt kubākākyiing' murtooywoontēēt?” ¹¹ Kuwālchi :Yēesu kule, “Kāmēēboontē kāāmuukēy ibakachaa nto kāmānāākōōning' :Yēyiin. Kunyoo, chiito nyēē kēēyokoowoo āchōō wōlēē imiitē :nyēē leelaat kusiiring'.” ¹² Yooto, kusyeem :Bilaato kēēlto nyēē keetyaaktee Yēesu nteenee kubōloobōl :biiko kule, “Yoo 'keetyaakte chiichoo, kōōbooru kule -mēēkāsyiintōōsii āk bāytooyiintēēt nyēē wōō. Chii nyēē yēyē keyy kule inee bāytooyiintēēt kukwiilē bāytooyiintoonoo.”

¹³ Yu kakas :Bilaato ng'aleekhaa, kumwoochi biikyii bo lukēēt kukwēryoot Yēesu saang' subak ānkōōbuurēē ng'echereenyii nyēē irwoochēē ām yēē /kikēēkuurēē Rwaanteet Komos. (Ām kuutiitaab Yuutayeek /kēēkuurēē kule 'Kabaata.) ¹⁴ Kimii :taman āk āyēēng' nyēbo kōrrōōn.* Ki bēsyēētaab chōbātēētaab Sabaato :nyooto kutāsē taay *:Saakweetaab Keeytaayeet. Yooto kumwoochi :Bilaato bichoo kule, “Ong'nyoo bāytooyiintēēng'woong'.” ¹⁵ Nteenee kubōloobōl :bichoo subak kumwooyē kule, “Owaang'te, obakach, obakach.” Kuteebee :Bilaato bichooto kule, “Ākwērtoochi bāytooyiintēēng'woong' murtooywoontēēt?” Kulē :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch, “Bāytooyiintēēnyoo acheek ku nyoo bo Rooma nkit āmāmiitē :ake!” ¹⁶ Yooto kōōyokoochi :Bilaato bichoo Yēesu, /subokēēbākākyi murtooywoontēēt.

18:37 Yoowa. 3:32-33; 8:47; 19:12; 1Tēm. 6:13; 1Yoowa. 4:6   **19:4** Luuka 23:4; Yoowa. 18:38   **19:6** Yoowa. 18:31
19:7 Laawi. 24:16; Māārko 14:61-64; Yoowa. 5:18   **19:9** Māārko 14:60-61; 15:5   **19:12** Luuka 23:2; Yoowa. 18:37; Yēyuut. 17:7   * **19:14** Kimēēmuuchāktōōs :yuutēyu kuyēk asiistaab lo nyēbo bēēt kuuyu /kikēēkwērtoochinē Yēesu murtooywoontēēt kumii :asiista sōmōk ām wōlēē mwooytooy :siriik alake chēbo kitaabuunekaab lōkōōyēwēk chēē kāroomēch. Kiyēyiisyēē :Yoowaana kāāyiitiisyēētaab āsiiswēk kurubē nyēbo Rooma. Asiistaab taman āk āyēēng' ām acheek ku nyēbo lo ām ichēek.   **19:14** Māārko 15:42; Luuka 23:54; Yoowa. 19:31, 42

/Kikēkwērtoochi Yēesu murtooywoontēēt

(Mataayo 27:32-44; Māārko 15:21-32; Luuka 23:26-43)

¹⁷ Yooto nanyuun, /kēēriiboot Yēesu. /Kikēēkērchi koong' Yēesu kukalab murtooywoontēēt, /ankeebeeta ākoy yēēt ake yēē /kikēēkuurēē 'Rōkyēētaab mēt'. (Ām kuu-tiitaab Yuutayeek /kikēēkuurē kule 'Kolkoota'.) ¹⁸ /Kibokēēkwērtoochi Yēesu murtooywoontēēt. /Kikēēkwērtoochi nkicheek sāsiik alak āyēēng' murtooywōōsyēkwaa ānkiiyyoong'tēē ake āwutaab taay nyēbo Yēesu nto nyiin ake kiiyyoong'tēē nyēbo kaataam. ¹⁹ Kimwooy :Bilaato kule /kēēsirchi ng'aleek baawuut /ānkēēkwērtoochi baawuunaa murtooywoontēētaab Yēesu yoo bo barak. Kimwooyē kule: YĒĒSU :NYĒBO NĀĀSĀRĒĒT BĀYTOOYIINTĒĒTAAB YUUTAYEEK. ²⁰ /Kikeesiree ng'aleechaa kuutuweek sōmōk. Kuutiit nyēbo Yuutayeek, nyēbo biikaab Rooma āk nyēbo Kirikiik. Kisuman :biiko chēē chaang' ng'aleechaa kuuyu kilēēkitēē Yēerusālēm :yooto /kikēēkwērtoochinē Yēesu. ²¹ Kimwoochi :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch Bilaato kule, “-/Makeesir kule 'Bāytooyiintēētaab Yuutayeek' nteenee /keesir kule 'Chiichi nkit :nyēē kikuur keey kule inee bāytooyiintēētaab Yuutayeek'.” ²² Kulē :Bilaato, “Kiyēē kaasir, kukaasir!”

²³ Yu kāākukwērtoochi :biikaab lukēēt Yēesu murtooywoontēēt, kubchēchi keey sirookaab Yēesu chuut ang'wan. Nteenee kibakaakta sireet nyoo kibo āriit nyēē ki ankeet akeenke. ²⁴ Nto yityo, kumwoochi keey kule, “-Mookany keekereer siraani. Kaykay /keebār *sēkēēryēēt sukutook kule ng'oo :nyēē mākuchurtoochi.” Kiyityiin :yooto āk yoo /kikeesir ām siruutēk kule, “Kibchēchiin sirookyuu ānkubārchi kābuutiinyuu sēkēēryēēt sukōōnkēt chiito nyēē mākuyib.”†

Kumii :bichoo bo lukēēt kumooytōōs siroochoo bo Yēesu, ²⁵ kimii :kaametiitaab Yēesu kēēyyoonyēē yēē kilēēkitēē murtooywoontēēt ānkiboonto keey cheebkaamet. Kimii :nkinee Maaryaa cheebyoosyeetaab Kilooba ākoo Maaryaa nyēbo *kiriinkēētaab Maktaala. ²⁶ Kuweech keey :Yēesu kukas kaamet ankukas subak rubiintēēnyii nyoo kichāmē ānkumwoochi kaamet kule, “Moomo, wēring'uung' :nyoo.” ²⁷ Kumwoochi nkinee rubiintonoo kule, “Murooni, koomēt :nyoo.” Kung'eetee yooto kiwokōōburto keey :rubiintonoo cheebyoosyaanaa.

Kime :Yēesu

(Mataayo 27:45-56; Māārko 15:33-41; Luuka 23:44-49)

²⁸ Kōōnkēt :Yēesu kule kikiikoowaany kiy ake tukul nyoo kimākyinē :Yēyiin kule chokuyey. Yooto, kumwooy kule, “Kaakwaama :melelta.” Kiityiich :yooto subak siruutyēēt ake. ²⁹ Kimii yooto :kiy nyēē kimii *:tifaayiik chēē tāytāy. Kunyoo /keenam kiroonkuryēēt /ankiiluumta tifaayiichaa, nto yityo /kēēnoonkuchi kēēt ake /ānkiiyokooyto kutiiny kuutiinyii. ³⁰ Yu kachuuchun :Yēesu tifaayiichaa, kumwooy kule, “Kaawaany.” Yooto nanyuun, kurankach :kaatit ankung'et.

³¹ Ki bēsyēēt nyooto nyēē /kikēēyēytēē keey kubo bēsyēēt nyēē wōō bo *Sabaato. Kunyoo, kimāmāchē :kāāntōōyikaab Yuutayeek kule kōōkārtootākiis :bichoo ām murtooywōōsyēchoo ākoy bēsyēētaab Sabaato. Yooto kusoom :kāāntōōyichoo Bilaato kumwaayta /kyiiri kērēēnkōōkaab bichoo sukubēk areet akeenke /ānkiiirēēk ām murtooywōōsyēchoo. ³² Yooto kuba :biikaab lukēēt ānkwiiri kērēēnkōōkaab chiitaab taayta āk chēbo nyiin ake, choo /kikēēkwērtoochinē murtooywōōsyēk āk Yēesu. ³³ Nteenee yu kāyityi :bichoo Yēesu ankukas kule kaakume, mānāā-iri kērēēnkōōk. ³⁴ Kunam :chiito ake nyēbo lukēēt ng'otinyii ānkubusuyēē Yēesu mooyēēt komos. Kikwaanee yooto :korotiik āk bēēko.

³⁵ Chiito nyēē rāru ng'aleechu, ku :nyēē kikāsē kuyēyāktōōs ānkōōnkētē kule bo man. Rāru ng'aleechu sukung'eet ochamte :nkakweek. ³⁶ Kiyey :yooto kuyityiin :siruutyēēt

† 19:24 Tyēēn. 22:18 19:25 Māārko 15:40-41; Luuka 8:2-3 19:26 Yoowa. 13:23 19:29 Tyēēn. 22:15; 69:21
19:31 Kiruu. 21:22-23 19:34 1Yoowa. 5:6 19:35 Yoowa. 21:24

nyoo mwooyē kule, “Māmii :koowēnyii mbo akeenke nyēē +/mākēē-iri.”† ³⁷ Kiyityiin subak ām siruutēkaab Yēyiin :yēē mwooyē kule, “Makukas :biiko chiichi /kākēēbusuy.”†

Wōlēē /kikeemuyta Yēesu

(Mataayo 27:57-61; Māārko 15:42-47; Luuka 23:50-56)

³⁸ Kimii :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē :Yōōsēēf nyēbo Arimataaya. Ānkoo ki rubiintēētaab Yēesu :chiichoo, kiyyēlēē keey kōōywēyē kāāntōōyikaab Yuutayeek. Kiwokusoom :chiichoo Bilaato kuchāmchi kuyib muustaab Yēesu. Kuchāmchi :Bilaato wokōōnēm muustaab Yēesu. ³⁹ Kiwēeto keey Nikōtēēmō nyoo kichokukāsē Yēesu kwēēmowuut ake. Kikinamaat :Nikōtēēmō tukuuk chēē boong'u nyēē anyiny chēē kiyitē kiilōōnik sosom. ⁴⁰ Kibeeta :bichoo āyēēnku ankeet ankuratee muustaab Yēesu kumii :tukuuchoo boong'u nyēē anyiny, kurub kuu wōloo kiyēytooy :Yuutayeek yoo /kēēmuyē chiito. ⁴¹ Kimii :kochonkeet nyēē /kikēēmuchinē biiko yooto /kikēēbākākyinē Yēesu nyēē /kimānāākēēmuchi chii. ⁴² /Kikēēmuchi Yēesu kochonkaanaata kuuyu kilēēkitēē yooto /kēēsārchinē simānyōōryo āk bēsyēētaab *Sabaato nyēē kimii kuyitu.

20

King'eetee :Yēesu meet

(Mataayo 28:1-10; Māārko 16:1-11; Luuka 24:1-12)

¹ Ām bēsyēētaab taayta, nyēē kirubē bēsyēētaab *Sabaato, kumusta :Maaryaa nyēbo Maktaala kukēērir :kōōrēēt ānkuwo ākoy kochonkaanaa. Bērē kulē, /kikiikēēwunukto rwaantaanaa /kikikeekeree kurkeetaab kochonkaanaa. ² Yu kakas kule kimāmii :muustaab Yēesu yooto, kooyeey areet akeenke. Kiwokunyōōr Simōōni Bētērō ākoo rubiintonoo kichāmē :Yēesu ānkumwoochi kule, “Tōōbērē :akweek, /kōōkēēyib muustaab Mokoryoontēēt ām kochong' āmākiinkētē wōlēē /kōkēēyib.” ³ Yooto kulabat :Bētērō āk rubiintonoo ake kutākyi keey kochonkaanaa. ⁴ Koong'weentee :rubiintēēt nyiin ake Bētērō ānkuyēk nyēbo taay kuyit kochong'. ⁵ Yu kayit yooto kuyim, nto bērē kulē, kukāsyi kochong' ankaanaa /kikikeeratee Yēesu, nteenee mānāākōōwut kochong'. ⁶ Kuyitu :Bētērō ānkuchokukēēytooy ākoy kochong'. Yooto, kukas :nkinee ankaanaa āmāmii :bōōrto. ⁷ Kikas mbo ankeet nyoo /kikikeeratee mētitaab Yēesu kukakyaaruny ānkiikoochi komos yēē kimālēēkitēē :nyiin ake. ⁸ Kuwo kochong' :nkinee rubiintonoo kisimkuyitu yooto. Kukas ankoosyechaa ānkōōyēnchi kule ākoo man kaakung'eetee :Yēesu meet. ⁹ (Ākoy yooto kitoombo kōōnkēt :bichoo kiy ām yoo kimwooyē :siruutēk kule makung'eetee :Yēesu meet.) ¹⁰ Yu kāākuyityo, kooyeey :rubiichoo kaa.

¹¹ Nteenee kikiikooyeey :Maaryaa ākoy kochong' ānkimii kēēyyo saang' kuriirē ānkuyimē kōōkōōytooy kochong'. ¹² Nto bērē kulē, kukāsyi malayikaanik āyēēng' kochong' chēē kikiilaach sirook chēē kileelach kule mang'. Kikiibuurēē :ake mētēw ām yoo kimii :muustaab Yēesu kōōbuurēē :nyiin ake kāābkēēlyē. ¹³ Yooto, kuteebee :malayikaanichaa cheebyoosyaanaa kule, “Iriirchinē nee oō, cheebyoos?” Kulē, “Kaakubeeta :biiko alake Mokoryoontēēnyuu āmāānkētē wōlēē kābokōōkoochi!” ¹⁴ Nto bērē kuweech keey, kukas Yēesu nyēē kēēyyoonyēē yooto, nteenee kimēēnkētē kule ki inee :nyooto. ¹⁵ Kuteebee :Yēesu kule, “Iriirchinē nee oō, cheebyoos? Ānku ng'oo :nyēē imiitē ichēēng'ē?” Kibērē :cheebyoosyaanaa tōōs ki :chiitaab mbareet :nyooto. Yooto, kumwoochi kule, “Boontēēt, yoo ākoo inyiing' nyēē 'kēēnēmu, imwoowu wōlēē kāwēēkoochi siwāāyib.” ¹⁶ Kulēēnchi :Yēesu, “Maaryaa.” Kiirōōtoot :cheebyoosyaanaa Yēesu ānkumwooy ām kuutiitaab Yuutayeek kule, “Rābōōni!” (Kerkeey :yooto ākoo yoo /kakeemwa kule 'Kāānēētiintēēt'.) ¹⁷ Kimwoochi :Yēesu cheebyoosyaanaa kule, “Keekas ii, chēē, -mēēyēētyoo keey, kuuyu

† 19:36 Chuy. 12:46 19:36 Kāāyit. 9:12 † 19:37 Sekaryaa 12:10 19:37 Tyēēn. 22:16; Ng'oong'. 1:7 19:38 Yoowa. 9:22 19:39 Yoowa. 3:1 19:40 Yoowa. 11:44 20:2 Yoowa. 13:23 20:7 Yoowa. 19:40; 11:44 20:9 Luuka 24:46; Yoowa. 2:22; 1Kōōr. 15:4 20:14 Luuka 24:16; Yoowa. 21:4

tāku toombo āwē Kaab Baaba. Kiyēē +meeyey ku iwē wōlēē mii :rubiikyuu ānkiimwoochi kule, āmiitē āyēyē wōlēē mii :Baaba nyoo Kwaan nkicheek. Yēyiintēēnyuu ānku Yēyiintēēng'waa nkicheek.” ¹⁸ Kuwo :Maaryaa kuu yoo /kākēēmwoochinē ānkumwoochi rubiik kule, “!Kaakas :anii Mokoryoontēēt!” Yooto kumwoochi icheek kiy ake tukul nyoo kāmwoochinē inee :Mokoryoontēēt.

Kiiboorchii keey :Yēesu rubiikyii nyēbo taay

¹⁹ Nto bēsyoonoto kosolēny, kōōruruuch keey :rubiikaab Yēesu ankukerta keey kō, kuyuu kitākunyōkōōrēch kāāntōōyikaab Yuutayeek. Kutookunēē :Yēesu areet akeenke yooto kimii :icheek ānkulēēnchi, “Ōbuurtē kaalyeet.” ²⁰ Nto yityo, kōōboorchii bichoo āwunnyēk wōloo kichutē :musumaariit ākoo mooyēēt komos wōloo /kikēēbusuyē. King'ērēkiis :rubiik miisin yu kēēnkēt kule ākoo ki Yēesu. ²¹ Yooto kumwoochi subak kule, “Ōbuurtē kaalyeet. Kuu yoo kiiyookwoo :Baaba, āyooktook :nkanii.” ²² Kōōbuusyi rubiichoo muuyēēt kumwoochi kule, “Ōnyōōru Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ²³ Yoo kōōnyōōchi biiko kaat ām ng'ōōki nyēē kiikuyey, kunyōōchinē :Yēyiin bichoo kaat, nto yoo kāmōōnyōōchi kaat, -/mākēēnyōōchinē kaat.”

Kiiboorchii keey :Yēesu Toomaas

(Māārō 16:14; Luuka 24:36-49)

²⁴ Kunyōōru :Yēesu rubiik chuut alak, kimāmii :Toomaas, (nyēē /kikēēkuurē ām kaayneet ake kule Kibsārāmiin). ²⁵ Yu kāwokuchō :Toomaas, kumwoochi :rubiik chuut kule, “!Kaakeekas :acheek Mokoryoontēēt.” Nteenee kimwoochi icheek kule, “Ākoy akas yoo /kikiilōōtunēē musumaariinechaa nto āchāmē. Nto subak, ākoy ātiinyēē āwut yoo bo mooyēēnyii komos saacham.”

²⁶ Yu kakeeyta :bēsyōōsyēk sisiitu, kōōruruukyi keey :rubiichoo kōyoo kikaayi ku-boonto keey Toomaas. Ānkoo kikērootiin :kurkootik /kibokiiyiinēē kāākōōyooonyēē :Yēesu yooto. Kimwoochi kule, “Ōbuurtē kaalyeet.” ²⁷ Nto mii yoo kuwēēkyi keey Toomaas ānkumwoochi kule, “Toomaas, chēētiinyēē moorineeng'uung' āwunnyēk ānkiitiinyēē mooyēēnyuu komos āwung'uung'. -Mātēēwiiwii nteenee iyēnchi.” ²⁸ Kumwoochi :Toomaas kule, “Lēyyē, inyiing' :Mokoryoontēēnyuu ānku inyiing' :Yēyiintēēnyuu.” ²⁹ Kumwoochi :Yēesu kule, “So, Toomaas, ākoy ikasaa siikaaseenaa keey? Ibēruurootiin kule nee sōō :biich choo ikoosēēnoo keey ānkoo manaakasa!”

Yibu :kāāyēnchinooyēēt soboon

³⁰ Kiyey :Yēesu ng'al alak chēē chaang' chēbo kwōng'uut kuboonto keey rubiikyii. Māsirootiin :ng'aleechaata ām kitaabuunī. ³¹ Nteenee /kikeesir ng'aleechu, soochamte kule *Kāārārookiintēēt :Yēesu anku Lakwataab Yēyiin, nyēē yoo kookaasee keey, +mōōnyōōru soboontaab kibchuulyo.

21

Tēkiisyēētaab burburiinēk nyēbo āyēēng' nyēbo kwōng'uut

¹ Nto mii yoo, kōōboorchii keey :Yēesu subak rubiikyii alak chēē kimii yoo bo Tōōliilēētaab Tibeerya.* ² Rubiichooto ku: Simōōni nyoo /kikēēkuurēē Bētērō, Toomaas Kibsārāmiin, Nāātānyēēl nyoo bo Kaana ām Kalilaaya, wērikaab Sebeteaayo āk rubiik alak āyēēng'. ³ Kumwoochi :Bētērō chuut kule, “Murēchu, +mawaatechaate :anii bur-buriinēk.” Kulē :chuut, “Keebeete keey tukul.” Yooto kulaany :bichoo mwēēnkēēt ānkubokutēkiis. Nteenee manaanam kiy kwēēmowuunoto.

20:17 Ibu. 2:11   **20:19** Yoowa. 9:22; 14:27   **20:20** Yoowa. 15:11   **20:21** Yoowa. 17:18   **20:22** Yoowa. 14:16   **20:23** Mat. 16:19   **20:24** Yoowa. 11:16; 14:5; 20:26-28; 21:2   **20:29** 1Bēt. 1:8   **20:30** Yoowa. 2:11; 1:14   **20:31** Yoowa. 1:34; 3:15; 1Yoowa. 5:13   * **21:1** /Kikēēkuurē subak Tōōliilēētaab Tibeerya kule Tōōliilēētaab Kalilaaya.   **21:2** Māārō 1:19-20; Yoowa. 1:41-42; 20:24; 1:45-46

4 Nto yu mākumwook :asiista, kimii :Yēesu kēēyoonnyēē sakaramteet, nteenee kimēēnkētē :rubiik kule ki inee :nyooto. 5 Yooto kukuurchi :Yēesu bichoo kule, “Wērikēy, manoonam burburyoo?” Kuwāl :chuut kule, “Wooneet!” 6 Kumwoochi :Yēesu kule, “Ōwiirchi nēētiit kusyeb āwutaab taay nyēbo mwēēnkēēt. +Moonamee yooto burburiinēk.” Yooto kuwiirchi :bichoo nēētiit tōōliil. Nto bēre kōōchuut, kimēētākōōmuuchē kuuyu kikiikunam burburiinēk chēē chaang' miisin. 7-8 Yooto, kumwoochi :rubiintonoo kichāmē :Yēesu Bētērō kule, “Mokoryoontēēt :nyooto!” Kusirinyē :Bētērō sireenyii bakeenke ankumootee keye kābuutiit ānkōōroonchinē tōōliil sukuriiboot nēētiit. Kimā lōō :yooto ām sakaramteet nteenee kimāchē kuyitē miitaanik bokol akeenke.† /Kikiirētoot mwēēnkēēt ākoy sakaramteet kōōchuutootē nēētiit nyēē kikinyyi :burburiinēk. 9 Yu kāng'eētyēē :bichoo tōōliil, kukas āng'oong'tiit nyēē king'āsyānē. Kimii :mukaatiinek yooto ākoo burburyoontēēt nyēē kiwaatanaat. 10 Kumwoochi :Yēesu bichoo kule, “Ōyibu baa, burburiinēchoo alak choo kātōōnāmē.” 11 Kōōchuutoon :Bētērō nēētiinoo kikiikunyyi :burburiinēk chēē wōōyēch ākoy sakaramteet. Kiyitē :burburiinēchoo bokol akeenke āk konom āk sōmōk. Ānkoo ki chaang' :burburiinēchoo nyēē tyaa, mānāāng'ēti nēētiit. 12 Kumwoochi :Yēesu rubiichoo kule, “Boochur kuut.” Kisēw :rubiik kule ki Mokoryoontēēt. Kinyōkōriitu kuteebee kule inee ku ng'oo. 13 Yu kāākōōbuur, kōōnēm :Yēesu mukaatiinek āk burburyoontoonoo ānkubchēchinoot rubiichooto. 14 Nyēbo sōmōk :nyiiitēnyi kōōboorchinē keye :Yēesu rubiikyii kuchakee yoo king'ēētēē meet.

Kikuur :Yēesu Bētērō subak kurub inee

15 Yu kāākwoomiis, kuwēeto :Yēesu Bētērō komos‡ ankuteebee kule, “Simōōni araab Yoowaana, ichāmoo :inyiing' man kusiir wōlēē chāmtoō :chuut?” Kuwālchi :Simōōni Yēesu kule, “Inkēt :inyiing' oō, Mokoryoontēēt kule āchāmiing' :anii.” Kumwoochi :Yēesu kule, “Ikēēmē kuuchiikyuu.” 16 Kumwoochi :Yēesu Bētērō nyēbo āyēēng' kule, “Simōōni araab Yoowaana, ichāmoo :inyiing' man?” Kuwālchi :Bētērō kule, “Inkēt :inyiing' oō, Mokoryoontēēt kule āchāmiing' :anii.” Kumwoochi :Yēesu kule, “Iriib kēēchiirēkyuu.” 17 Kumwoochi :Yēesu subak Bētērō nyēbo sōmōk kule, “Simōōni araab Yoowaana, ichāmoo :inyiing'?” Yooto kung'woonchi :Bētērō kuuyu kateeb :Yēesu areet sōmōk kule, “Ichāmoo :inyiing'?” Kiwālchi :Bētērō Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, nto yu inkētē :inyiing' kiy ake tukul. Inkētē kule āchāmiing' :anii.” Kuwālchi :Yēesu kule, “I-ake kēēchiirēkyuu. 18 !Kāāmwoowuung', yoo kiimining', 'kiisirinyē sireeng'uung' ankiimoot keye ānkiiwē wōlēē 'keecham. Nteenee yoo 'keeyoosiitu, +/mākēēkērchiing' koong' itōrōōr āwunnyēk, kusiring'uung' :chiito ake sireeng'uung' ānkumōōtuung', nto yityo kuyibing' wōlēē -mēēmāchē.” 19 Kimwooy :Yēesu kuu nyooto kōōbooru meet nyēē kimākunyōōr :Bētērō sukōōtōrōōrākoy :Yēyiin. Nto mii yoo, kumwoochi :Yēesu Bētērō kule, “Irubwaa.”

Yēesu ākoo rubiintēēt nyiin ake

20 Nto bēre kulē :Bētērō, kumii :rubiintonoo kichāmē :Yēesu kuwēētii wōlēē mitē :icheek. Rubiintonoo nyoo kitiing'tooy keye Yēesu ām bēsyoonoo /kikyoomiisyē sukutēēbēē Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, ng'oo :nyēē makuchaamtiing'?” 21 Yooto kuteebee :Bētērō Yēesu kule, “Mokoryoontēēt, nto murooni?” 22 Kuwālchi :Yēesu kule, “Yēētyēēchiing' nee nto kāālē :anii kuminy :murooniitēnyi ākoy bēsyēēt nyēē āchōōnēē :anii? Irubwaa :inyiing' kityō.” 23 Lētuunoo kuyityi :ng'aleek wōlēē kimii :biikaab Kiri-istō, kule ng'aleechaa kimwooyē :Yēesu kiibooru kule mēēbērē makume :rubiintonoo

21:4 Luuka 24:16; Yoowa. 20:14   21:6 Luuka 5:4-7   † 21:7-8 Imuuchāktōōs kōōbooru :yuutēyu kule kimā chaang' bēēko.   21:7-8 Mat. 14:29; Yoowa. 13:23   21:13 Māārko 6:41; 8:6; Yoowa. 6:11   ‡ 21:15 I-ārōōru :kērēywoontēētaab tibtem yuutēyu nyēē karaam.   21:17 Mat. 26:33-35; Yoowa. 13:37-38; Yēyuut. 20:28; 1Bēt. 5:2   21:18 2Bēt. 1:14   21:19 Yoowa. 13:36   21:20 Yoowa. 13:23

kichāmē :Yēesu. Nteenee mēēbērē kikumwooy :Yēesu kule māmēē :chiichoo. Kimwooy buch kule, “Yēētyēēchiing' nee nto kāālē :anii kuminy :murooniitēnyi ākoy bēsyēēt nyēē āchōnēē :anii?”

Ng'ālyoo nyēē /kikēētāsyi

²⁴ Rubiintooniitēnyi nyoo kimwoowu ng'aleechu, ānku inee :nyi kisirē ng'aleechu. Kiinkētē :acheek kule bo man :kiyēē kimwooy. ²⁵ Lēyyē, chaang' :ng'aleek miisin chēē kiyey :Yēesu. Nto /kikikeesir ng'aleechaa tukul, nto kiinyiitē :kitaabuun kōōr kumukuul!

Yēyuutēkaab lēbkēēyik

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :Luuka kitaabuuni kōōrōōbērēē kitaabuunyii nyoo kibo taay. Mātookunoot kule /kikēēsirēē ānō, nteenee /kikēēsirchinē chii nyēē kitookunoot, nyooto ku boontēēt Tēyōfiilō, kuu kitaabuunyii nyoo kibo taay. Isoōtē :biiko alake kule /kikēēsirē kēnyiitaab 63 KK kubērē :alake kukāākubēk :kēnyiitaab 70 KK.

Kiyēē mii āriit: Inoomēē :kitaabuuni yoo king'ētyinē :nyoo bo lōkōōyiwēk chēē kāroomēch yoo /kikēēyibē Yēesu kuwo kibkōōnkōy. Nto yityo, kwoorōōr wōlēē kiibu-urto :rubiik Yēerusālēēm kukānyē kuyityiin :kiyoo kikuurtoochinē :Yēesu icheek. Nto yēē ki bēsyēētaab Bēēntēkōōst ku bēsyōōsyēk taman kung'eetee /kākēēyib Yēesu kuwo kibkōōnkōy, kuchōōnchi icheek :Tāmirmiryēētaab Yēyiin ānkōōnyiiyti kāāmuukēywēēk. Kung'eetee yooto kuwo taay, kiitichakay :lukēētaab biikaab Kiriistō areet akeenke kung'eetee Yēerusālēēm, Samaaryaa ākoy komoswookik tukul chēbo kōōrēēt (kur. 1:8).

Ikwēnyē :komosta nyoo bo taay nyēbo kitaabuuni soboontaab Bētērō āk kaniseetaab Yēerusālēēm. Kung'eetee kurkeetaab sokool kutas taay, kōōrābchinē soboontaab Bāwulō āk ruutooywēkyii sōmōk ām chooto ki ang'wan choo kiwēēsyētootēē kōōrēētaab Rooma kumukuul āk yoo /kibokiyyoong'tēē kōōk ām kiriinkēētaab Rooma.

Kiyēē āmu: I-ārōōru :kitaabuuni bo Yēyuutēk wōlēē kiikomkoomunto keyy :biikaab Kiriistō āk wōlēē kiwuunto :wōlēē kinērēē, wōlēē kiitikta keyy āk kiyēē kiyey :kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin ām wōlēē mii :biikaab Kiriistō kumukuul āk wōlēē mii :chii ake tukul nyoo kiikōōyēnchi Kiriistō.

Ārōōrunēēt

¹ Boontēēt Tēyōfiilō, ām kitaabuunyuu nyoo kibo taay, kyaasir ng'aleek tukul chēē rubtooy keyy ākoo kiyēē kitoow :Yēesu kuyey ankooneet ² ākoy bēsyēēt nyoo /kikēēyibēē kuwo kibkōōnkōy. Kiirwookyinē *lēbkēēyikyii choo kikiikukwey ām kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin, yooto kumānāāwēētii kibkōōnkōy. ³ Yu kāwokung'eetee meet, chokōōboorchi keyy lēbkēēyikyii ānkōōbuur ām bēsyōōsyēk artam. Kiiboorchi tukuuk chēē chaang' chēē sukuyey lēbkēēyichoo kuchamta kule kisoboot :inee. King'alaalee tukuuk chēē rubtooy keyy ākoo bāytooyiisyēētaab Kaab Yēyiin.

Chōōnēētaab Tāmirmiryēēt āk bāytooyiisyēētaab Yēyiin

⁴ Nto mii bēsyēēt ake, kumii :Yēesu kwoomē lōkōōy ākoo lēbkēēyichoo, kōōkāloonchi icheek kule, “-Moong'eetee Yēerusālēēm, nteenee okany ākoy / kēērōōbwook Tāmirmiryēētaab Yēyiin kuu yoo kikiikukuurto :Baaba. Kikyāā-āmwook ng'ālyoontoonoo. ⁵ Kiibātisāniisyēē :Yoowaana bēēko, nteenee ām bēsyōōsyēk chēē ng'eri +/ makeebatisaneenaak akweek Tāmirmiryēētaab Yēyiin.” ⁶ Kuboonto keyy :Yēesu lēbkēēyichoo, kuteebēē :lēbkēēyik kule, “Mokoryoontēēt, ara imiitē sōō, ra wēētyooktēēch acheek biikaab *Isrāyēēl ankiibayteech?” ⁷ Kukētyi :Yēesu kule, “Yēyiin nkit :nyēē bāwu ng'aleechaa. Māmākyook ōnkēt kule mākuyēk āyu. ⁸ Nteenee, +mōōnyōōru kāāmuukēywēēk yoo kākchōōnchook :Tāmirmiryēētaab Yēyiin. +Mōōmwoowu ng'aleek chēē rubtooy keyy āk anii ām Yēerusālēēm, Yuuteeya, Samaaryaa ākoy komoswookik tukul chēbo kōōrēēt.”

/Kikēēyib Yēesu kuwo kibkōōnkōy

⁹ Yu keewaany :Yēesu kumwooy ng'aleechu, /kēēyib kuwo kibkōōnkōy kukāsē :lēbkēēyik. Kiker :boolteet Yēesu kōōtōōchootē kut wokoong'irta. ¹⁰ Kimii :lēbkēēyichoo kōōnyālē barak kubērē nto kas Yēesu, nto bērē kuweech keey kukas biiko alak āyēēng'. Kikiilaach :bichoo sirook chēē leelach ānkēēyyoonyēē komos ām yoo kimii :icheek. ¹¹ Kumwoochi :bichoo lēbkēēyichoo kule, “Murēchu bo Kalilaaya, ntēē kōōyyoong'iisyē yu ōkāsē barak? Mākōōyēēw :Yēesu ām kēēlto nyēē wuu nyooto /kākēēyibēē.”

Noomnyēēt ām saayeet

¹² Nto mii yoo, kung'eetee *:lēbkēēyichoo yēē kibo Lekemeetaab *Musēytuuniinēk ankooyeey ākoy Yēerusālēm. Kitēē :baani nyēē /kēēchāmu /keebeesyēt ām bēsyēētaab *Sabaato.*

¹³ Yu kayit wōlooto, kuba koroofa wōloo kiibuurunēē. Lēbkēēyichooto ku: Bētērō, Yoowaana, Yāākōbō, Antereeya, Filibō, Toomaas, Baatolomaayo, Mataayo, Yāākōbō araab Alfaayo, Simōōni nyēē kāng'unoot ākoo Yuuta araab Yāākōbō. ¹⁴ Kituuytōōs kibtaman ām wōlooto kusooyē :tukul ku kiito akeenke. Kiboonto keey āk chēēbyōōsōōk alak āk Maaryaa kaametiitaab Yēesu āk mbo ng'eetaabkaamet.

/Kikeekwey nyēē kiikeer Yuuta Iskaryoot

¹⁵ Nto mii bēsyēēt ake kung'eet :Bētērō ām kwēēnuutaab rubiik bokol akeenke āk tibtem ¹⁶ ānkumwoochi kule, “Mbo ng'eetaabiya, ki ākoy kuyityiin :siruutēchu bo Yēyiin kuu yoo kimwooyē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kubununēē *Tāwuti, kurubta keey Yuuta nyoo kikwēryoonu biiko bokunam Yēesu. ¹⁷ Ki Yuuta akeenke ām acheek ānkikēēyēyisyoote tukul. ¹⁸⁻²⁰ /Kikeesir ām Kitaabuutaab Tyēēnwookik kule, ‘Kumusken :kanyii ānkuyēk kiraatyaa!’†” (Boontēt Tēyōfiilō, kinyōōr :Yuuta beesaanik ām rōkōsoo kiyēyē. /Kikyaalee beesaanichaa mbareet. Wōlooto bo mbaraanaata :wōlēē kiryooktoochinē keey kuwēētēē mēt ānkōōtōl :mooyēēt kuruuyo :kosurēkyii saang'. Kikas :chii ake tukul ām Yēerusālēm ng'aleechu. Kunyoo, /kikēēkuurēē mbaraanaa ‘Ākēl Taama’ nyēē ibooru kule ‘Mbaraab koroti’.) Kitas taay :Bētērō kumwooy kule, “/Kikeesir mbo subak kule, ‘Kookeer :chiito ake bārooyintaab chiichoo.’† ²¹ Kunyoo, māchāktōōs /keekwey nyēē keekeer inee. Nto nyooto ku nyoo kikēēboontootē keey tukul kēēmiitē āk Mokoryoontēēt Yēesu, ²² kutoowunēē yoo kibātisanē :Yoowaana Yēesu ākoy yoo /kibokēēyibē kuwo kibkōōnkōy. Mākuchutēēch :chiichoo sikiiboornootē :tukul kule kookung'eetee :Yēesu meet.”

²³ Yooto, /keetwech biiko āyēēng': Yōōsēēf Barsaaba, nto kaayneenyii ake ku Yuustō. Nto nyiin ake ku Matyaa. ²⁴ Yooto /keesaay Yēyiin kule, “Mokoryoontēēt, 'inkētē inyiing' wōlēē wuu :kāāsōōtēyewēēkaab biiko. Kunyoo, iboorwēēch ām bichu āyēēng' kule nkōnō :nyēē !keekwey ²⁵ kuyey yiisyooni bo *lēbkēēyik nyi kibākooktooy :Yuuta sukuwēētii wōloo kiyēmāktōōs kuwo kubo rōkōsnyii.” ²⁶ /Keebar *sēkēeryēēt. Yooto kunam Matyaa. Kung'eetee yooto kuwo taay, kutas keey āk lēbkēēyik chuut ki taman āk akeenke.

2

Kichōōnchi :Tāmirmiryēēt biikaab Kiriistō

¹ Yu kayit bēsyēēt nyēbo *Bēētēkōōst kōōruruukyi keey :rubiichoo tukul yēēt akeenke. ² Nyēē mā tyaa, kuchōōnēē :bōlātēēt barak nyēē kāmooryēn wuu kibuybuy. Kiker :bōlātoonoo kōōto tukul. ³ Kiisuuchi rubiichoo tukuuk chēē wuu ālōolātēētaab maat ānkutēbootēē mētēwoy. ⁴ /Kikiinyiityi chii ake tukul ām yooto Tāmirmiryēēt ānkutoow :ake

1:9 Māārko 16:19; Luuka 24:51; 1Bēt. 3:22   **1:11** Mat. 24:30; 26:54; Luuka 21:27; Ng'oong'. 1:7   * **1:12** Kilōōyinto :nyiiitēny nyēē kimāchē kuyitē kiilomiiteet akeenke.   **1:12** Luuka 6:13; 24:52   **1:13** Luuka 6:14-16   **1:14** Luuka 8:2-3   **1:16** Tyēēn. 41:9   † **1:18-20** Tyēēnwookik 69:25   † **1:18-20** Tyēēnwookik 109:8   **1:18-20** 2Tēt. 21:15; Mat. 27:3-8   **1:22** Luuka 1:2; 3:21; 24:51; Yoowa. 15:27   **1:26** Kāālēw. 16:33; Luuka 1:9   **2:1** Chuy. 23:16

tukul kung'alaal ām kuutiit nyēē -mēēnkētē. Kibo :kāāmuukēywēēchoo Tāmirmiryēētaab Yēyiin.

⁵ Kimii :Yuutayeek Yēērusālēm chēē kiikōōnēmchi keey Yēyiin. Kikwoonootēē yēēmōōsyēk chēē tēerchiin ām kōōrēēt. ⁶ Yu kakas bōlātoonoo, kōōruruuch keey. Nto yu kakas :chii ake tukul ām icheek /kēēng'ālōolēē kuutiinyii kunam kuut. ⁷ Yooto kulē :bichoo, “Māku nkoolat oō! So, mā Kalilaayeek :bichu tukul? ⁸ Ntēē kāsē :ake tukul ām acheek kung'ālōolē :bichu kuutiinyii! ⁹ Kēēbooyē :alake Baarti, Meetya āk Eelam. Nto alak kubo Meesobotaamnya, kōōrēētaab Yuutayeek, Kabatookya, Bōōntō ākoo Eesya. ¹⁰ Bo :alake Fruukya, Bamfulyaa, Miisir, rōōrōōkiisyēkaab Liibya chēē lēēkitēē Kurēēn nto alak kubo Rooma ¹¹ chēē Yuutayeek āk chēē /kiikeeweech kurub ātēbuutēkaab Yuutayeek. Kwoonēē :alake Kērēētē ākoo Areebya. Ng'ālōolē :bichu kuutuweekyoo kōōbooru tukuuk chēbo kwōng'uut chēē rubtooy keey āk Yēyiin!” ¹² Kutākōōlātē :bichoo, kuteebēē keey kule, “Ng'al nee :chu ēē?” ¹³ Nteenee kiichaasee keey :alake kumwooyē kule, “Bōōkityootiin :chu!”

Kiyēē kimwoochi :Bētērō biiko

¹⁴ Nto mii yoo, kōōyoo :Bētērō taay ānkung'ālōolchi biiko choo kikiiruruukyi keey yooto. Kimii yooto :nkicheek *lēbkēēyik chuut tamanu āk akeenke. Kikuurchi :Bētērō barak kule, “Āmwoowook ii, kāābkōōnyoo āk akweek tukul choo ōminyē Yēērusālēm, ōyēbchi yīit kāroomin kiyēē āmiitē wāāmwoowook. ¹⁵ Kookas, tāku :āsiiswēk sōmōk chēbo kōōrōōn. Mābōōkityootiin :bichu kuu wōloo ōsōōtitooy :akweek. ¹⁶ Ityiichē :yuutēyu kiyēē kikiikumwooy * :wōōrkooyoontēētaab Yēyiin Chōōwēēl kule:

Mwooyē :Yēyiin kule,

¹⁷ Ām bēsyōōsyēkaab lētuut

+māāng'oobchi Tāmirmiryēēnyuu biiko tukul.

Mākung'ōōrso yooto :tibikwook āk wērikwook.

Mākukāsē :āybēērikwook kitōōntōyēēn ām ng'oong'uutēk

ānkumākunyōōru :booyikwook kiirwootik.

¹⁸ +Māāng'oobchi mbo Tāmirmiryēēnyuu ām bēsyōōsyēchooto motwoorikyuu ānku murēn nto koor.

Mākung'ālōoltoowoo ām kāāmuukēywēēkyuu.

¹⁹ +Maayey kutook tukuuk chēē -/mākyoomu

ām wōliin bo barak āk wōlēēb ng'wēny.

+/Makiitaata koroti,

kuchō :maata ānkutuskēn :kōōrēēt.

²⁰ Mākumis :asiista ankusalakay :araawēet

nto yītu :bēsyēēt nyoo wōō bo Yēyiin ānkubo kwōng'uut.

²¹ +/Makiiraraach chii ake tukul nyoo riirchinē Yēyiin.'†

²² Mooyēētaab *Isrāyēēl, ōyēbchi yīit ng'aleechu: Yēēsu nyēbo Nāāsārēēt ku chii nyēē kiiboornēē :Yēyiin ng'al chēbo kwōng'uut kuu wōloo ōnkētitooy :akweek. ²³ /

Kikiiyokoowook chiichi sooyeyee kiyēē ōmāchē ām kēēlto nyēē kikiikusat :Yēyiin ām ng'oōmnānēēnyii. Kyoong'ēet :akweek āk biikaab Rooma, obakach ōkwērtoochi murtooywoontēēt. ²⁴ Nteenee kiing'ēetee :Yēyiin meet kootyaakta ām nyalil ake tukul, kuuyu mēēbērē kiimuuchē :meet kukiilchi inee. ²⁵ Kimwooy :Tāwuti ng'al chēē wuu nyēē

kiing'wēlyēēlē Mokoryoontēēt kule,

'Intōōwoo :Yēyiin kibtaman.

Miitē :Yēyiin āwunyuu nyēbo taay,

2:4 Luuka 3:16   **2:4** Yēyūut. 4:31; 8:17; 10:44-46; 11:15; 15:8; 19:2-6; 1Kōōr. 12:10; 14:1-39   **2:13** 1Kōōr. 14:23

2:20 Luuka 21:10-11, 25-26   † **2:21** Chōōwēēl 2:28-32   **2:21** Yēyūut. 2:36; 9:14, 21; 22:16; Room. 10:13; Filib. 2:11

2:22 Luuka 24:19; Yoowa. 2:11   **2:23** Yēyūut. 4:28   **2:24** Luuka 24:5-6; Yēyūut. 4:2

kunyoo, māmii :kiy nyēē makutwaaya.

²⁶ Ng'erechaat :mooyēenyuu
ankaabaybay.

Mākōobuur :bōōrnyuu kuboonto kāākēnēēt,

²⁷ kuuyu mēēbērē +mēēbākookyi bōōrnyuu *kāābkwoombiich,
nto ibakaakte kunun :chiing'uung' nyoo churtaat.

²⁸ 'Kwēēboorwoo kēēlwookik chēbo soboonto,
anku +meeng'erechaa kuyitita ām taayeeng'uung'.'†

²⁹ Mbo ng'eetaabiya, okany āchuurtoowook: Kime *:Tāwuti /ankeemuy. Tākiinkētē mbo raat wōloo /kikēēmuchinē. ³⁰ Ki *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin :Tāwuti ānkiinkētē :inee kiyēē kikiikukuurtoochi :Yēyiin. Kiiwoolchi keey :Yēyiin kule makutool chii nyēbo mooyēenyii kuyēk bāytooyiintēēt. ³¹ Kukāsē kiyēē kimii taay, king'ālōolēē ng'eeteetaab meet nyēbo *Kāārārookiintēēt. Kimwooy kule mēēbērē +/mākēēbākookyi kāābkwoombiich, nto mbo kunun :bōōrnyii.

³² Kookoong'eetee :Yēyiin Yēēsu meet ankookeekas :acheek kule man. ³³ /Kōōkiikoochi kōōbuurunēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin. Kōōkunyōōr Tāmirmiryēēt kuu yoo kikiikukuurto :Yēyiin, ānku kāākurōōbwēēch Tāmirmiryoonoo. Kunyi, kookas :akweek kuyēyāktōōs :tuku-uchoo bēsyooniitēnyi.

³⁴ Mānāāwo *:Tāwuti barak, nteenee kimwooy kule,
'Kimwoochi :Yēyiin Mokoryoontēenyuu kule:
Ibuurunēē āwunyuu nyēbo taay

³⁵ ākoy yoo kaayeyiing' itēbēē buunikuuk.'†

³⁶ Kunyoo, kukas :biikaab *Isrāyēēl tukul ng'ālyoontooni: Kiyey :Yēyiin Yēēsu nyi-itēnyi kyōōkwērtoochi :akweek murtooywoontēēt kuyēk Mokoryoontēenyoo ānkuyēk mbo subak Kāārārookiintēēnyoo.”

³⁷ Yu kakas :bichoo ng'aleechaa kimwooyē :Bētērō, kung'woonchi miisin ām kiyēē kikiikuyeyakay. Kimwoochi :bichoo Bētērō āk *lēbkēēyik chuut alak kule, “Mbo ng'eetaabiya, ara keeyey nee?”

³⁸ Kukētyi :Bētērō bichoo kule, “Oweekse ām miyootyēēt /ankeebatisan chii ake tukul ām akweek ām kaayneetaab Yēēsu *Kiriistō sukung'eet /kēēnyōōwook kaat. Nto mii yoo, +/mākēērōbwook Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ³⁹ Kiyooto :nyēē kōōkukuurtoowook :Yēyiin āk lōkōkwōok ākoo mbo nkicheek alak choo lōōyēch chēē mākukuur :Yēyiin.”

⁴⁰ Ām ng'aleechuutēchu āk alak chēē chaang', kiikāloonchi :Bētērō biiko kumwoochinē kule, “Osatee keey wōlēē mii :biich chēē moosootiin. Yoo kooyey kuu nyooto, kōōsāru soboonwēkwōok.” ⁴¹ /Kikeebatisan biiko choo kicham ng'aleekaab Bētērō. Kitāsyi keey bēsyoonooto :biiko alake chēē kiyitē kisyēērōōk sōmōk.

Wōlēē kiibuurtooy :biikaab Kiriistō chēbo taay

⁴² Kiinēmu keey :bichoo /kikēēbātisanē kuriib kāānēētiisyēētaab *lēbkēēyik. Kiibuurchi-intōōs ānkuyēētyēēchinē keey. Kyoomchiintōōs āmiik ānkusooyē :tukul Yēyiin. ⁴³ Kiyey :lēbkēēyik ng'aleek chēē chaang' chēē /kiilātē, ng'ālyoo nyēē kiyywey icheek :biiko tukul.

⁴⁴ Kiibuurē :biikaab Kiriistō tukul yēēt akeenke ānkuyēētyēēchinē keey ām keel ake tukul.

⁴⁵ Kyooltooy tukuukwaa ānkuyēētyēēchinēē chii ake tukul nyoo kābotyi :kiy. ⁴⁶ Kibēētii :bichoo kwaak bokutuuytōōs yēbo biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. Kyoomchiintōōs ām bāybooyyēēt āmiik ām kooriikwaa. ⁴⁷ Kiikoostoo Yēyiin ānkung'ērēkyinē icheek :biikaab

† **2:28** Tyēēnwookik 16:8-11   **2:29** 1Bāy. 2:10; Yēyuut. 13:36   **2:30** 2Sām. 7:12-13, 16   **2:31** Tyēēn. 16:10; Luuka 22:67   **2:32** Yēyuut. 1:8   **2:33** Māārko 12:36; 14:62; 16:19; Yēyuut. 2:17-18; 5:31-32; 7:55-56; 10:45; Room. 5:5; 8:34; Ēfēēs. 1:20; Kolos. 3:1; Tiitō 3:6   † **2:35** Tyēēn. 110:1   **2:37** Luuka 3:10, 12, 14; Yēyuut. 16:30   **2:38** Mat. 28:19; Luuka 3:3; Yēyuut. 3:19   **2:39** Isa. 44:3; Yēyuut. 10:45; Ēfēēs. 2:17   **2:40** Kiruu. 32:5; Yēyuut. 2:21   **2:41** Yēyuut. 2:47; 4:4; 5:14; 6:7; 11:21, 24; 12:24; 14:1; 16:5; 21:20   **2:45** Luuka 12:33   **2:46** Luuka 24:53

kiriinkoonoo. Kitāsu :Mokoryoontēēt biiko alak chēē kimii /kiirāroochē ām bēsyō ake tukul.

3

Kiisooob :Bētērō chii nyēē kichunkutoot

¹ Nto mii bēsyēēt ake, kuwo :Bētērō ākoo Yoowaana *Kōōtaab Yēyiin yēē ki āsiiswēkaab saayeet. Kubēētii, kimii :asiista sokool bēēt. ² Yu makuyit, kukas /kiimutu chiito ake nyēē kichunkutootiin :kērēenkōōk kung'eetee /kākēēsich, kuwo yēbo oreet nyēē /kikēēkuurē kule 'Oreet nyēē karaaran'. /Kikiikoochinē chiichoo yooto bo oreet kwaak sukuusomē kōōkoochi kiy :biiko choo iwutē biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin. ³ Yu kakas :chiichoo kichunkutoot kule kikiikuriik :Bētērō āk Yoowaana kōōwut biiy, kusoom beesaanik. ⁴ Kōōrōōtoot :Bētērō āk Yoowaana chiichoo nto yityo kumwoochi :Bētērō kule, "Ikaseech!" ⁵ Koonyal :chiichoo icheek kukānyē kule /kēēmētyi kiy. ⁶ Kumwoochi :Bētērō chiichooto kule, "Māāboontē beesyaa nteenee mii :kiyēē āboontē ānku +māākōōniing' nyooto. Āmwoowuung' ām kaayneetaab Yēēsu *Kiriiistō nyēbo Nāāsārēēt, kule ing'eet ānkiiwēesyēt!" ⁷ Kunam :Bētērō āwutaab chiichoo nyēbo taay ānkuyēētyēēchi kōōyyo. Kunyōōr :kērēenkōōkaab chiichoo nkuruuk areet akeenke. ⁸ Kōōyyo ānkuwēēsyētoot! Kuwēēto keey :chiichooto mbo Bētērō kōōroonchinootē :inee barak kōōkoostoo Yēyiin ākoy biiy. ⁹ Yu kakas :biiko kuwēēsyētootē :chiichoo ānkōōkoostootē Yēyiin, ¹⁰ kōōnkēt kule ki nyoo kiibuurē oraanaa komos. Kiilat :bichoo ankunam kuut :kiyēē kiyeyakay ām wōlēē mii :chiichoo.

Kiirwookyi :Bētērō biiko

¹¹ Kumii :chiichoo kāyēētyi keey wōlēē kimii :Bētērō ākoo Yoowaana ām yēē /kikēēkuurēē Kēēltaab Sōlōmōōn nyēē kitinyē wuurwēēt. Koolat :biiko ankulabat ākoy yooto. ¹² Yu kakas :Bētērō kuu nyooto, kumwoochi biiko kule, "Biikaab *Isrāyēēl! Ām nee yu soolat ām kiyēē kayeyakay? Ōbērē akweek kakeeyey chiichi kuwēēsyēt ām kāāmuukēywēēkyoo nto kule kuuyu kēēchurtootiin? ¹³ Acha! Yēyiintēētaab *Abraam, Isaka āk Yāākōbō, Yēyiintēētaab mbo kuuko :nyēē kayey ng'aleechaa. Kāākōōtōrōōr :Yēyiin motwooriintēenyi Yēēsu nyoo kyōōtāyē :akweek ām taayeetaab *Bilaato ānkōōrēkēērtē /bokeebakach, ānkoo kikiikumach kule kootyaakta. ¹⁴ Kyootay chii nyēē kichōōnēē wōlēē mii :Yēyiin nyēē churtaat ankoomach kule /kiityooktoowook chii nyēē sikoran. ¹⁵ Kyooabakach chii nyēē kichokuyaat kēēltaab soboonto, nteenee kiing'eetee :Yēyiin meet. Kikeekas :acheek kuyēyāktōōs :kiyi.

¹⁶ Kānyōōr :chiichi ōnkētē :akweek nkuruuk kuwēēsyēt kubo kaakaaset. Kāsob :inee ām kāāmuukēywēēkaab Yēēsu.

¹⁷ Kunyoo ii, biikyoo, ōyēyē :akweek ng'aleechu, kimōōnkētē ānkimēēnkētē :nkicheek kāāntōōyikwook. ¹⁸ Nteenee kēēliitēnyi :nyēē kaakuyey :Yēyiin sukuyityiin kuu yoo kimwoowu kubununēē wōlēē mii * :wōōrkooyikaab Yēyiin. Kimwooy :Yēyiin kule makunyalil * :Kāārārookiintēēt. ¹⁹ Kunyi, oweeksee choolwookātēēt ānkōōyisyi keey Yēyiin /sikēēmētoowook ng'ōōkiswookikwook. ²⁰ Oyey kuu nyooto, sukung'eet ōnyōōru tāloosyēēt kuchōōnēē wōlēē mii :Yēyiin ānkumākōōyook subak Yēēsu nyoo kisimkutool kuyēk Kāārārookiintēēng'woong'. ²¹ Yēmāktōōs kung'ētunēē :Yēēsu kibkōōnkōy ākoy kut kuyit :bēsyēēt nyēē kētyinēē :Yēyiin kiy ake tukul kukaramiit kuu yoo kibo toowunēēt. Kikiikumwooy :Yēyiin ng'aleechu kubununēē wōōrkooyikyii choo kibo kēny. ²² Kimwooyē

3:1 Luuka 22:8; Yēyuut. 4:1-23; 8:14; 10:3, 30 **3:2** Yēyuut. 14:8 **3:6** Yēyuut. 3:16; 4:7, 10; 8:12; 16:18; 19:13 **3:8** Yoowa. 5:9; Yēyuut. 14:10 **3:11** Yoowa. 10:23; Yēyuut. 5:12 **3:13** Chuy. 3:15; Luuka 23:1-5, 13-25; Yoowa. 17:1; Yēyuut. 7:32 **3:14** Isa. 53:11; Mat. 27:19; Luuka 1:35; 23:47; Yēyuut. 7:52; 22:14; 1Bēt. 3:18; 1Yoowa. 2:1 **3:15** Yēyuut. 1:8 **3:16** Luuka 7:50 **3:17** Luuka 23:34; 1Tēm. 1:13 **3:18** Isa. 53:7-8; Tyēēn. 2:1-2; Tyēēn. 22:1; Luuka 22:67; 24:44 **3:19** Yēyuut. 2:38 **3:21** 1Kōōr. 15:25

*:Muusa kule, ‘Mākukōōnook :Yēyiintēēng'woong' wōōrkooyoontēēt ake kuchōōnēē wōlēē mii :biikwook nyēē wuu anii. Māchāktōōs ōkāsyi kiy ake tukul nyēē mwoowook. ²³ Chii ake tukul nyēē kāmākāsyi, mākung'ētītēē wōlēē mii :biikaab Yēyiin.’†

²⁴ Kubooyiit man, kiikung'ooraan *:wōōrkooyikaab Yēyiin tukul bēsyoōsyēchu, kung'eetee Sāmwēēl ākoy alak choo kibo lētuunoo. ²⁵ Mii kuyityiintōōs ām wōlēē ōmiitē :ng'aleekaab wōōrkooyichoo āk kiyoo kikuurtoochinē :Yēyiin mbo kuukoong'. Kimwoochi Abraam kule, ‘Mākunyōōr :biikaab kōōrōōsyēk tukul kāābēruurēētaab Yēyiin kubununēē chii nyēē mākuchōōnēē mooyēēng'uung'.’† ²⁶ Yoo kikōōnu :Yēyiin motwooriintēēnyii Yēesu, kiiyook kurook simkuchō wōlēē ōmiitē :akweek chokōōbēruurook, kuwēēchēē ake tukul ām akweek wōlēē mii :miyootyēēng'woong'.”

4

Kumii :Bētērō āk Yoowaana taayeetaab kōōkwēētaab Yuutayek

¹ Kutākumii :Bētērō āk Yoowaana tākung'ālōolchinē biiko, kukwoonchi :mbo kibkōrōs āk nyēē kiiyyoonkyinē riibiikaab *Kōōtaab Yēyiin āk *Satukaayeek. ² Manaakas :bichu nyēē karaam, yu kimii *:lēbkēēyik kōōnēētiisyē ānkwoomchinē biiko kule imuuchē :chii kung'eetee meet kubununēē Yēesu. ³ Kinam :bichoo Bētērō āk Yoowaana, nteenee kuuyu kikiikwiimēn :kōōrēēt, /keekerta kō ākoy kuyyeech. ⁴ Ānkoo kuwuu nyooto, kichamta :biiko chēē chaang' Yēesu choo kikas ng'aleechaa kyoomu :mbo Bētērō. Kitas taay :biiko chēē kikiikōōyēnchi ng'ālyoontēētaab Yēyiin kubās keey kut kimāchē kuriichē kisyēērōōk muut.

⁵ Yu kāyyēēkunēē, kutuuyo :kāāntōōyik, booyik āk kāānēētikaab kiruutēk Yēerusālēm. ⁶ Kāāntōōyichoo ku: *Anaas nyoo ki kibkōrōs nyēē wōō, *Kayaafa, Yoowaana, Alekisaanta āk biiko alak chēē kibo kōōtaab mbo kibkōrōs chēē wōōyēch. ⁷ / Kikēēkwēryoot Bētērō āk Yoowaana kōōkwoonoo. Yooto, kutoow :kāāntōōyichoo kuteebee mbo Bētērō kule, “Kākōōnook :ng'oo kāāmuukēywēēk oyey ng'aleechu?” ⁸ Kumwoochi :Bētērō ām kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule, “Kāāntōōyik āk booyikaab yēēmēēt, ⁹ yēē ākoo / kēēmiitē bēsyooni / kēētēēbēēnēēch ng'al chēē rubtooy keey ākoo ng'ālyoo nyēē karaam nyēē / kōōkēēyēchi chiichi kōchungkutoot ākoo wōlēē / kōkiisobto, ¹⁰ kumāchāktōōs kōōnkēt :biikaab *Isrāyēēl tukul kule kōsob :chiichi ām kāāmuukēywēēkaab *Kāārārookiintēēt Yēesu nyēbo Nāāsārēēt. Inee :nyoo kyōōkwērtoochinē murtooywoontēēt, nteenee koong'eetee :Yēyiin meet. ¹¹ Yēesu :nyitēnyii ku rwaanteet nyoo kyōōtāyē oteekte, :nyēē tiyēywoontēētaab kōōto. ¹² Māmii :kēēlto ake nyēbo kaararaacheet :nyēē kiikōōkoochi :Yēyiin biiko nteenee Yēesu nkit.”

¹³ Kiilat :kōōkwoonoo bo Yuutayek ām kāng'unātēēt nyēē kiboonto :Bētērō āk Yoowaana ānkoo kut ki biich chēē kimāsumānootiin. Nteenee kisēw kule ki rubiikaab Yēesu :icheek. ¹⁴ Nto kuuyu kitākuboontootē keey :chiichoo / kikiisobē mbo Bētērō, kibotyī :wōlēē kikwiilta icheek. ¹⁵ Kunyoo, kumwoochi :bichoo mbo Bētērō kule, “Obe saang”. Nto mii yoo, kōōrwooch. ¹⁶ Kiteebee keey :bichooto kule, “+Makeeyeyee nee bichu ēē? Ntēē kāākōōnkēt :chii ake tukul ām Yēerusālēm kule kaakuyey :bichu ng'ālyoontooni -/mākyoomu. Kunyi, māmii :wōlēē kēētuoctooy. ¹⁷ Nteenee yēē simātākutistēē :ng'ālyoontooni biiko, +makeeker koong' bichu kumātākwoomchinē biiko lōkōōywēk kuyēyiisyēē kaaynaani.”

¹⁸ Yooto, /kēēkuur mbo Bētērō kooyeey kō / ānkēēmwoochi kusaan tākōōnēētiisyoot kurubta keey āk Yēesu. ¹⁹ Nteenee kimwoochi :Bētērō ākoo Yoowaana bichooto kule,

† 3:23 Kiruutēk 18:15, 18-19 3:23 Yēyuut. 7:37; 13:32 † 3:25 Toowu. 22:18; 26:4 4:2 Luuka 20:27 4:2 Yēyuut. 2:24; 3:15, 26; 4:33; 13:30-31; 17:18; 23:6-9; 26:8, 23 4:4 Luuka 9:14; Yēyuut. 2:41 4:7 Luuka 20:2 4:8 Luuka 1:67; Yēyuut. 4:31; 13:9 4:10 Yēyuut. 3:6 4:11 Tyēēn. 118:22; Luuka 20:17; 1Bēt. 2:4-7 4:12 Mat. 1:21; Yoowa. 14:6; 1Kōōr. 3:11; 1Tēm. 2:5 4:13 Luuka 21:15 4:15 Yēyuut. 5:34-35 4:16 Yoowa. 11:47

“Karaam /kiyweyaak nto /kiywey Yēyiin? ²⁰ -Mākiimuuchē :acheek keesiiste kiyēē kiikeekasee koonyek āk yiitiik.”

²¹⁻²² Kimāmii :kiyēē kiimuuchē :bichoo kuyeyee mbo Bētērō kuuyu kiikoostoo :biiko tukul Yēyiin kubo chiichoo kiboonto kēnyiisyēk chēē kikēēytēē artam, nyoo /kikiisoobē ām kēēloo bo kwōng'uut. Nto subak, kiimuuchē :bichooto koong'eet wōōrōōryēt. Kunyoo, kibōlchi subak ankubakaakta kubēēchi keey.

Kisaay :biikaab Kiriistō kunyōōr nyikanateet

²³ Yu /kabokiityaakta Bētērō ākoo Yoowaana, kooyeey wōloo kimii :biikwaa ānkubokumwoochi ng'aleek chēē kimwooy :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk booyik.

²⁴ Yu kakas :bichoo ng'aleechaa kusaay kukuurchinē barak kule, “Mokoryoontēēt Yēyiin nyoo 'kiyēyē barak āk ng'wēny, bēēkaab araaray āk tukuuk tukul chēē mii kōōrēt.

²⁵ King'āloolchinē :Tāmirmiryēēng'uung' kuuko *Tāwuti, kule,

‘Ām nee sukunyēkēriitu :bōrōryōōsyēk alake,

ānkōōbootyinē :Isrāyēēl āsiiswēk ng'al chēē māyitē wuy?

²⁶ Chōbē keey :bāytooyikwaa kuyey booryēt

ānkukāākōōruruuch keey :nkicheek kāāntōōyik

sukubooryēē Yēyiin āk chiinyii nyoo ng'abaat.’†

²⁷ Kubooyiit man, kituuyo yu bo kiriinkooni * :Ērōōtē āk Bōōntyō *Bilaato ākoo biiko choo mābo kōōrēētaab Isrāyēēl āk choo bo Isrāyēēl. Kiyēchi ruurumuut motwooriintēēng'uung' Yēēsu, nyoo 'kiing'aab kuyēk Kāārārōokintēēt. ²⁸ Kiyey kiyēē kikiisimitiil kēny ām kāāmuukēywēēkuuk kule makuyeyakay. ²⁹ Kunyi ii, Mokoryoontēēt, ikas wōlēē kāākōōmuuytēēch ānkiikōōnēēch acheek motwoorikuuk nyikanateet kyaamte ng'ālyoontēēng'uung' nyēē māmii :muyāt. ³⁰ Ikōōnu kāāmuukēywēēkuuk kōōsoobiis anki-iyey tukuuk chēē /kiilātē āk chēē -/mākyoomu ām kaayneetaab motwooriintēēng'uung' Yēēsu nyoo itabaanaat kubo yiisyēēng'uung'.”

³¹ Yu keewaany :bichoo kusaay, kōōtintimākoy :kōyotoo kāmiitē :icheek kusooyēē / ānkiinyiitiyi icheek tukul Tāmirmiryēētaab Yēyiin. Yotoo, kwaamtaat ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām nyikanateet nyēē māmii :muyātēēt.

Kiibuurchiintōōs :biikaab Kiriistō kuu kiy akeenke

³² Kikinoomnyo :biiko choo kikiikuchamta ng'ālyoontēētaab Yēyiin kuyēk kiito akeenke. Māmii :chii nyēē kiitukuulchinē keey tukuuk nteenee kibchēchiintōōs āk chuut.

³³ Kiiboor * :lēbkēēyik ām kāāmuukēywēēk kule king'eete :Mokoryoontēēt Yēēsu meet. Kiibēruur :Yēyiin lēbkēēyichoo tukul ām yiisyēēng'waa. ³⁴ Kimāmii :chii ām icheek nyēē kibotyinē :kiy, kuuyu kyooltooy :alake mbareenik nto kooriik ³⁵ /ānkubokiikoochi beesaanichaa kōōyyoong'unēē āwunnyēkaab lēbkēēyik sukung'eet /kēēyēētyēēchinēē choo boonto nyalilta.

³⁶ Kimii :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Yōōsēēf nyēbo kōōtaab Laawi ānkibo kōōrēētaab Kubrō, nyēē kitoochi :lēbkēēyik kaayneet ake kule ‘Barnaaba’. (Ibooru :kaaynaani kule murēn nyēē ikiimē chuut.) ³⁷ Ki inee :akeenke ām choo kyaalta mbareenikwaa ānkōōkooyto beesaanik kōōyyoong'unēē āwunnyēkaab lēbkēēyik.

5

Anannyya āk cheebyoosyeenyii Safira

¹ King'eet :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Anannyya āk cheebyoosyeenyii Safira kwaalta mbareeng'waa. ² Yu kaakwaa, kukāsyiin āk cheebyoosyeenyii kung'aal beesaanik

kereeryaa ankukonor. Nto yityo, kuyib :Anannyaa beesaanik chuut bokōōyyoong'unēē āwunnyēkaab *lēbkēyik.

³ Yu kāyib, kumwoochi :Bētērō Anannyaa kule, “Ntēē siicham kutōōrchiing' :Ki-brōkōsyoontēt ng'ōōki kut neennyi 'keeberbeer Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule beesaanik tukul :chuutēchu? Ām nee sii-am chuut alak? ⁴ So, ki nyeeng'uung' oob :mbareet kumanee-alte? Nto subak kāmātāku cheekuuk :beesaanichu kwēē-āltēē mbareet? Kunyi, mā chii :nyēē 'keeberbeer, nteenee Yēyiin!” ⁵ Kukāsē :Anannyaa ng'aleechaa, kōōryookyinē keey ng'wēny ānkumēē! Kimuuyo miisin :biiko tukul chēē kikas kiyēē kiyeyakay. ⁶ Yooto, kukwoonii :āybēēriik bakeenke ānkubokurātēē ankeet ānkubokumuyē.

⁷ Yu kakeeyta :āsiiswēk sōmōku, kuyitu :cheebyoosyeetaab Anannyaa āmēēbērē ki-inkētē kiyēē kikiikuyeyakay. ⁸ Kuteebee :Bētērō kule, “Cheebyoos, beesaanik tukul :chuutēchu choo kōbo mbareet?” Kulē :cheebyoosyeet, “Ēē, chooto.” ⁹ Kumwoochi :Bētērō kule, “Ntēē sōōkāsyiinē osyeem Tāmirmiryēētaab Yēyiin? 'Keekas, mii kuyitu :biiko chēē kātākumuyē boontēēng'uung' ānkumii bokumuyiing' nkinyiing'.” ¹⁰ Kōōryookyinē keey bakeenke :cheebyoosyeet kērēēnkōōkaab Bētērō ānkumēē. Kuyitu :bichoo kātākumuyē Anannyaa ankukalab cheebyoosyaanaa ānkubokumuchi kochonkeet nyoo kimii :boontēēnyii.

¹¹ Kinam kuut kaniseet tukul āk mbo biiko chēē kiyityi :ng'aleechaa lētuunoo.

Kiisooob :lēbkēyik biiko chēē chaang'

¹² Kiituuyēchinē keey *lēbkēyik tukul yoo bo Kēēloo bo Sōlōmōōn sukōōnēētē biiko lōkōōywēk kurubta keey Yēesu. Kiyēyē mbo subak ng'al chēē chaang' chēē /kiilātē. ¹³ Kinyōkōriitu :rubiiik chuut alake kulumchi lēbkēyichoo kubo kāāntōōyikaab Yuutay-EEK. Ānkoo kuwuu nyooto, kitākōōkoostoooy :biiko lēbkēyichoo. ¹⁴ Kitas taay :murēnik āk chēēbyōōsōōk kuchamta Mokoryoontēt miisin kusiir yoo kibo taay. ¹⁵ Kiyey :ng'aleechaa /kiilātē /kiimut biiko chēē kimnyoontōōs ām tiirboosyek āk kisyēērōōk si yoo kātiiny :kitōōntōyēētaab Bētērō, kusobtōōs. ¹⁶ Kiiruruukoonunēē keey :biiko kiriinkōōsyēk alak chēē kilēēkitēē Yēērusālēēm, kōōmutu biikwaa chēē kimnyoontōōs āk chēē kiyyimē :tāmirmirook chēē miyootēch. /Kikiisooob bichoo tukul.

/Kikēēwus lēbkēyik

¹⁷ Kimēēchi :moo *kibkōrōs nyēē wōō āk biikyii chēē ki *Satukaayeek ām kiyēē kiyeyakay. ¹⁸ Yooto kunam :icheek *lēbkēyichoo ankukerta kō.

¹⁹ Nto mii kwēēmooy, kuchō *malayikeet ānkuchokuyoot. Kimwoochi :malayikaanaa bichooto kule, ²⁰ “Obe ākoy biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin ānkubōōmwoochi biiko ng'aleek tukul kurubta keey sobooni lēēl.”

²¹ Yu kayyeech, kuba :lēbkēyichoo ākoy biiwuutaab Kōōtaab Yēyiin kuu wōloo /kikēēmwooytoochinē ānkutoow kōōnēētii.

Kikuur :kibkōrōs nyēē wōō āk biikyii *kōōkwēētaab YuutayEEK kumukuul. Yooto, kōōyookto /bokēēkwērunēē lēbkēyichoo wōloo /kikēēkērtooy. ²² Nto bēē kuyit :riibiikaab *Kōōtaab Yēyiin wōlooto /kikēēkērtooy lēbkēyichoo, mānāānyōōr chii. Kōōyēyē bakeenke ²³ ānkubokumwooyē kule, “Ntēē kābokēēnyōōru tēmēloot :kōōto ānkumii :riibiik kuriibse kurkat. Nto bēē keeyaat kurkootik, mii ānō :chii kō!” ²⁴ Yu kakas :kāāyyoong'iintēētaab riibiikaab Kōōtaab Yēyiin āk nkicheek mbo kibkōrōs chēē wōōyēch ng'aleechaa, kunam kuut miisin kule mii kuwēētii ānō :kōōrēēt.

²⁵ Nto mii yoo, kuchō :chiito ake ānkuchokumwooy kule, “Kookas, miitē kōōnēētiiisyēē :bichoo kwōōkērtooy kō biiwuutaab Kōōtaab Yēyiin.” ²⁶ Kukāsē :kāāyyoong'iintonoo bo riibiik kuu nyooto, kuwēētooy biikyii ānkubokukwoontooy lēbkēyik nyēē mānāākērchi koong', kuuyu kinyōkōriitu kule imuuchē kuwiirēē :biiko rwoontōōk.

²⁷ Yu /kābokēēkwēryoon lēbkēēyichoo, /kiimutyi kōōkwēētaab Yuutayeek ānkukōrōmchi *:kibkōrōs nyēē wōō, ²⁸ kumwoochinē kule, “Kikiikāloonwook kule -mātōōnēētiisyootēē kaaynaani bo chiichi! Nteenee kookoolaambuuch :kāānēētiisyēēng'woong' Yēērusālēm kumukuul, omwooyē kule acheek :chēē kikēēbākāchē chiichi.” ²⁹ Kukētyi :Bētērō āk lēbkēēyik alak kule, “Māchāktōōs kiyywēyē Yēyiin kusiir yēē kātākiiywēyē biiko. ³⁰ Kiing'eetee :Yēyiintēētaab mbo kuuko Yēēsu meet nyoo kyōōbākāchē ōkwērtoochinē keet barak. ³¹ Kōōkukwēryoot :Yēyiin kuwo kibkōōnkōy ānkumii āwunyii nyēbo taay kubāytooyiisyē anku *Kāārārookiintēēt, sukung'eet kuwēēkiis :biikaab Isrāyēēl / ānkēēnyōōchi kaat ām choolwookātēēng'waa. ³² Kyoomtooy :acheek ng'aleechu ānkwoomtooy mbo :nkinee Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo kiikōōkoochi :Yēyiin biiko choo kāsyinē inee.”

³³ Yu kakas :kōōkwoonoo kuu nyooto, kung'woonchi miisin. Yooto, kumach kule kubakach lēbkēēyichoo. ³⁴ Nteenee kimii *:Fārisooyiintēēt ake ām kōōkwoonoo nyēē / kikēēkuurēē Kāmālyēēl. Ki kāānēētiintēētaab kiruutēk nyēē kikoonyitē :biiko tukul. Kimwooy kule, “Ōkwēryootē, baa, bichu kuba saang' kisich.”

³⁵ Nto mii yoo, kōōrwookyi kōōkwoonoo kumwoochinē kule, “Kāābkōōnyoo, māchāktōōs ōrōotootē kiyēē ōmāchē ōyēchi bichu. ³⁶ Ām kēnyiiisyēk chēē ng'eri choo kookukeeyta, kōchō :ake nyēē /kikēēkuurēē Teewuuta nyēē kiyey keey kule inee ku chiito ake nyēē wōō. Kuroob inee :biiko chēē kimāchē kuyitē bokolwookik ang'wan. Nteenee /keebakach / ankiisereet biikyii tukul ankung'etee yoo :ng'aleekyii. ³⁷ Yooto subak, kookeer :Yuuta nyēbo Kalilaaya ām bēsyōōsyēkaab kāāyiitiisyēēt nyēē wōō nyoo kibo biiko. Kiroob :nkinee biiko chēē chaang', nteenee /kiiwaang'ta inee /ankiisereet biikyii. ³⁸ Kunyoo, ām ng'ālyoontooni, āmwoowook kule obakaakte rubiichu bo Yēēsu kubēēchi keey kuuyu yēē ākoo chōōnēē :kiyēē mwooyē :bichu wōlēē mii :biiko, kumāyēyē kiy. ³⁹ Nto yēē ākoo chōōnēē wōlēē miitē :Yēyiin, -mōōmuuchē kut okerekte bichu, nteenee, imuuchē bōōyiniēē ōmiitē ōbooryēē Yēyiin.”

Kiyis :ng'aleechaa kāāsōōtēywēēkaab bichooto. ⁴⁰ Yooto, /kēēkuur lēbkēēyichoo kuba kō /ankeebas. Nto mii yoo, /kēēmwoochi bokusaanee keey kung'ālōolootēē kaayneetaab Yēēsu. Yooto, /keebakaakta kubēēchi keey.

⁴¹ King'ēētyēē :lēbkēēyichoo yooto kibo kōōkwoonooto nyēē ng'ērēkootiin, kuuyu ki ng'ālyoo :nyoo nyēbo koonyit miisin kuchamta icheek :Yēyiin kule kunyāliil ām kaaynee-taab Yēēsu. ⁴² Kitas taay :lēbkēēyichoo kutēē yēē tēē :bēsyōōsyēk kōōnēētiisyē ānkwoomtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch ām biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin āk mbo kung'eetee kōōto ake ākoy ake, kumwooyootē kule *Kāārārookiintēēt :Yēēsu nyoo kimākōōyook :Yēyiin.

6

/Kikeekwey toorētik tisab

¹ Ām bēsyōōsyēchooto yu kimii kuwōōyiitu :laatitaab biikaab Kiriistō, kooteeyee keey :Yuutayeek chēē king'ālōolē kuutiitaab Kirikiik kule /kikēēbulbulē chēēbyōōsōōk choo ki Iburaneek /ānkēēsāsē chēēbyōōsōōkwaa chēē ki musuk ām wōlēē /kikēēbchēwuntooy āmiik. ² Yooto, kōōruruuch *:lēbkēēyichoo ki taman āk āyēēng' bichooto tukul ānkumwooy kule, “Mēēbērē ng'ālyoo nyēbo man, yoo kakeebakaakte kyaamte ng'ālyoontēētaab Yēyiin ānkēēs-wēē ng'aleekaab āmit kityō. ³ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, okwey biiko tisab chēē tookunootiin kule /kiikiinyiityi Tāmirmiryēētaab Yēyiin ānkung'oomēch. Mākuwuulyēē :bichooto ng'aleechuutēchu. ⁴ Nteenee +mākēēwuulyēē :acheek saayeet āk ng'ālyoontēētaab Yēyiin.”

5:28 Mat. 27:25   **5:29** Yēyuut. 4:17-19   **5:31** Luuka 2:11; Yēyuut. 2:33   **5:32** Yēyuut. 1:8   **5:34** Yēyuut. 22:3
5:36 Yēyuut. 21:38   **5:37** Luuka 2:2; 13:1-2   **5:40** Mat. 10:17; Yēyuut. 4:18; 5:28   **5:41** Luuka 6:22-23; 1Bēt. 4:13   **5:42** Luuka 22:67; Yēyuut. 2:31; 3:18; 8:5; 9:22; 17:3; 18:5, 28; 26:23   **6:1** Yēyuut. 2:45; 4:35   **6:3** 1Tēm. 3:8-13

⁵ King'ērēkyi :biiko tukul ng'aleechaa. Yooto, /keekwey Steefaan (kiikoosēē keey :inee Yēyiin miisin anku /kikiinyiityi Tāmirmiryēēt), Filibō, Burokoooro, Nikanoor, Timoon, Barmeena ākoo Nikolaawo (nyēē kibo *kiriinkēētaab Antyookya nyēē kikiikuweech keey kusaay Yēyiintēētaab Yuutayeeek). ⁶ Yooto, /kēēkwērchi bichoo lēbkēēyik kusoochi ānkutiinyēē āwunnyēk.

⁷ /Kikyaamtaat ng'ālyoontēētaab Yēyiin kuyēstoochi kōōrēēt. Kitas taay :laatitaab biikaab Kiriistō kuwōōyit ām Yēērusālēm ankuchamta :mbo *kibkōrōs wōlēē wōō Yēesu.

/Kikeenam Steefaan

⁸ Kiibēruuroot :Steefaan ānkiboonto kāāmuukēywēēk miisin. Kiyey :chiichoo ng'al chēbo kwōng'uut ānkōōboor tukuuk chēē /kiilātē ām wōlēē mii :biiko. ⁹ Kimii :Yuutayeeek alake chēē kikuurē keey kule 'Biikaab *kōōtaab saayeet chēē /kiikiityaakta' ānkibo kōōrēētaab Kurēēn āk Alekisaantrya āk mbo yēmōōsyēkaab Kiliikya āk Eesya. Kikwiil :bichoo Steefaan. ¹⁰ Nteenee kimēēmuuchē kuyityi ng'oomnānēētaab Steefaan āk mbo Tāmirmiryēēt nyēē kiikoochinē kāāmuukēywēēk ām wōlēē king'ālooltooy. ¹¹ Yooto, kumwoochi :bichoo biiko chuut alak kumwaayaat kule kiikukas Steefaan kung'āloolēē *Muusa āk Yēyiin nyēē miyaat. ¹² Kiiwuruur :bichooto biiko chuut kunam wōlēē mii :booyik āk kāānēētikaab kiruutēk. Yooto, /keenam Steefaan /ānkēēkweryoot ākoy kōōk, ¹³ /ānkubokēēmōlōlchi ng'al chēē manaayey. Kimwooy :bichooto kule, "Mākustēē :chiichi kung'āloolēē *Kōōtaab Yēyiin nyēē miyaat āk mbo nkicheek kiruutēk. ¹⁴ Kookeekas kumwooyē kule makooburyeet :chiichi /kēēbērē Yēesu nyēbo Nāāsārēēt kōyi bo Yēyiin ankuweech ātēbuutēk choo kirōōbwēēch *:Muusa." ¹⁵ Kiirōōtoot :kōōkwoonoo tukul Steefaan. Yooto, kukas kule kerkeey :eernyii āk nyēbo *malayikeet.

7

Kiyēē kimwooy :Steefaan kuyēētēē keey

¹ Nto mii yoo, kuteebēē *kibkōrōs nyēē wōō Steefaan kule, "Man :ng'aleechu /kēēmwooyē kurubta keey āk inyiing'?" ² Yooto, kukēt :Steefaan kule, "Mbo araaba āk mbo baaba. Ōyēbchi yit baa kiyēē āmiitē wāāmwoowook. Kichōōnchi :Yēyiin nyoo tōrōōr baaba Abraam, yoo kitākumiitē Meesobotaamnya kutākutoombo wokuminyē Araan. ³ Kimwoochi :Yēyiin Abraam kule, 'Ibakaakte biikwook āk kōōrēēng'uung' 'ānkiiwē ākoy kōōrēēt nyēē +māābooruung'.† ⁴ Kunyoo, kung'eetee :Abraam kōōrēētaab Kaltaayeeek ānkuwuuchi *kiriinkēētaab Araan. Yu kāwokume :kwaan, kung'eetee :Abraam kirinkoonoo bo Araan ānkōōwuuw :Yēyiin kuchō kōōrooniitēnyi ōminyē :akweek. ⁵ Mēēbērē kirōōbchi :Yēyiin Abraam kiy mbo akeenke ām kōōrooniitēnyi kule kuyēk nyeenyii ānkoo mbo kētiin nyēbo mbar. Nteenee kikuurtoochi :Yēyiin Abraam āk biikyii chēē makookeer inee kule mākuyēk nyeeng'waa :kōōroonooto ānkoo kimānāānyōōr :Abraam leekwa yooto. ⁶ Kimwoochi :Yēyiin Abraam kule, 'Makuba :biikaab mooyēēng'uung' bokuminyoot kōōrēētaab biiko alak ānkuyēkunoot motwoor. Mākunyāliil kēnyiisyēk bokolwookik ang'wan. ⁷ Nteenee +māāng'woonchi biiko chēē kayey icheek kuyēk motwoor. Nto yityo, mākuwuuwunēē kōōroonooto ānkubokukutung'woo ām yuutēyu.†

⁸ Nto mii yoo, kōōkoochi :Yēyiin Abraam kiirōōtyeetaab *kāāmurootāniisyēēt. Yooto kunyōōr Abraam wērinyii Isaka. /Kiimuraatan wēēroo kutinyē bēsyōōsyēk sisiit kucha-kee /kākēēsich. Nto mii yoo, chokunyōōr :Isaka Yāākōbō. Kichokusich :nkinee Yāākōbō mbo kuuko taman āk āyēēng'. ⁹ Kiituuyiityi mbo :kuuko chuut Yōōsēēf moo. Yooto, kwooltoochi kōōrēētaab Miisir wokuyēk motwooriin. Nteenee kiyēētyēēchi :Yēyiin

6:6 Yēyuut. 9:17; 13:2-3; 14:23; 1Tēm. 4:14; 5:22; 2Tēm. 1:6   **6:7** Yēyuut. 2:41   **6:10** Luuka 21:15; Yēyuut. 6:3
6:13 Māārko 14:55-59; Yēyuut. 21:28   **6:14** Yoowa. 2:19; Yēyuut. 15:1-2; 21:21   † **7:3** Toowunēēt 12:1   **7:3**
Ibu. 11:8-10   **7:4** Toowu. 11:31; 12:4   **7:5** Toowu. 12:7   † **7:7** Toowunēēt 15:13-14   **7:7** Chuy. 3:12   **7:8**
Toowu. 17:9-14; 21:2-3; 25:26; 29:31—30:24; 35:16-18

Yōōsēēf kumii wōlooto ¹⁰ ām wuuyin ake tukul nyēē kinyōōr. Kiikoochi mbo subak ng'oomnānēēt ankuyey bāytooyiintēētaab Miisir kung'ērēkyi Yōōsēēf kut kuyey inee kubayta kōōroonooto ānkōōyyoonkyi kiy ake tukul ām kanyii.

¹¹ Nto mii yoo nanyuun, kuchō :kēmēwuut Miisir kumukuul nyēē wōō miisin ākoy mbo kwoochi kōōrēētaab Kanaan. Kilal :kēmēwuunoo biiko nyēē -/mākyoomu. Kimāmii wōlēē kiimuuchē kunyoorta mbo kuuko kiyēē kaam. ¹² Yu kawokukas :Yāākōbō kule kimiitē :āmiik Miisir kōōyookto kāābkōōnyoo chuut kuba wōlooto nyēbo taay. ¹³ Ām baanta nyēbo āyēēng', kōōboorchī keey :Yōōsēēf murēchuutēchu. Yooto, kōōnkēt * :Faraawo biikaab mbo Yōōsēēf. ¹⁴ Yu kāākuyēyākiis :ng'aleechu, kōōyookto :Yōōsēēf /bokēēkuurchi kwaan āk biikaab kōōng'waa tukul. Kiyitē :kayaa tukul biiko tāmānwookik tisab āk muut. ¹⁵ Yooto, kuwēeto :Yāākōbō kāābkōōnyoo tukul Miisir. Kiminy :icheek wōlooto ākoy kubēk :biiko tukul choo kibo taay. ¹⁶ Ānkoo kuwuu nyooto, /kikeeketita bōōrwēkwaa ām lētuunoo /ānkubokiiōōr wōlēē bo kochonkeet nyēē kikiikusimkwaalee :Abraam wērikaab Amoor ām Syēkēm ām laatitaab beesaanik.

¹⁷ Yu kimii kuriiku :bēsyoōsyēk, kootyiich :Yēyiin kuu yoo kikiikukuurtoochi Abraam, kuyēk :biikyoo sērē ām Miisir. ¹⁸ Yooto, kubāytooyiis :chiito ake nyēē kimēēnkētē kiy ake tukul kurubta keey ākoo Yōōsēēf. ¹⁹ Kwoowēsyi :bāytooyiintonoo biikyoo ankoonyaliil. Kimāchē kule kumētooy :biiko lēēkōōk chēē /kātākiibuutu sukubēk.

²⁰ /Kikēēsichē *Muusa ām bēsyoōsyēchooto ānkiibēruuroot ām wōlēē mii :Yēyiin. /Kikeebayee kang'waa kō ām ārook sōmōk. ²¹ Yu /kabokiichuuw kuchō saang' /kēēmāchē /kēēmēto, kunam :chēēbtaab Faraawo Muusa ankuyey kuyēk lakwanyii. ²² /Kikiineet Muusa ng'oomnān ake tukul ām Miisir kuyem. Kikōrōōm :Muusa ām wōlēē king'ālooltooy āk wōlēē kiyēytooy yiisyēnyii.

²³ Yu kiboonto :Muusa kēnyiisyēk artam koosoot kuruutoochi biikyii bo Isrāyēēl. ²⁴ Yooto, kukas chiinyii ake nyēē kimii kōōnyāliilē :chiitaab Miisir. Kuwo :Muusa bakeenke ankubakach chiichoo kibo Miisir kusār chiinyii. ²⁵ Kiisōōtē :Muusa kule tōōs kiimuuchē kōōnkēt :biikwaa kule kimii :Yēyiin kuyēyiisyēē inee kootyaakta icheek, nteenee kimēēnkētē :biikyii. ²⁶ Yu kāyyēēkunēē, kukas :Muusa biikaab Isrāyēēl alak āyēēng' chēē kimii kuboortōōs. Kusyeem kumwoochi kule, 'Murēchu, nto yu koo-am keey nkosyur ānkōōbooyē mooyēēt akeenke!' ²⁷ Nteenee kuwunukto Muusa :chiito nyēē kikiikulālchi nyiin ānkumwoochi kule, 'Ng'oo :nyēē katooling' ibayteech? Inyiating' :kētiintēēt? ²⁸ Imāchē ibara kuu wōloo 'kwēēbākāktooy Miisiriintēēt?'† ²⁹ Yu kakas :Muusa ng'aleechaa, kumwēy. Kimwēchi kōōrēētaab Miityaan. Kiibuur wōlooto kut kunyōōr wērikyii āyēēng'.

³⁰ Yu kāwokukeeyta :kēnyiisyēk artamu, kuchōōnchi * :Malayikeetaab Yēyiin Muusa ām suurkwēēnēēt yēē kōōrikitiitēē :maata ām sōntiit ake. Kilēēkitēē :yooto Tulwēētaab Sinaay. ³¹ Nto bēre kukas :Muusa kiyooto, kwaam mēt. Kōōnookyi kule kukas nyēē karaam. Yooto, kukas kuutiitaab Yēyiin nyēē kimii kukuuru ³² kule, 'Anii :Yēyiintēētaab mbo kuukoong', Yēyiintēētaab Abraam, Isaka ākoo Yāākōbō.'† Kibootan :Muusa ām muyātēēt kut manaamach takukas yooto subak. ³³ Yooto, kumwoochi :Yēyiin Muusa kule, 'Irēēku kwēyōōnik, kuuyu imiitē iyyoonyēē yēē tiliil. ³⁴ Kaakas kubooyiit man wōlēē /kēēmii /kiitiing'tooy biikyuu ām Miisir āk wōlēē mii kōōtēēytooy. Kāārēku :anii chaatyaakte kunyi, āmiitē wāāyooktiing' ākoy Miisir.'

7:9 Toowu. 37:11, 28; 39:2, 21   **7:10** Toowu. 41:37-44   **7:12** Toowu. 41:54; 42:1-2, 5   **7:13** Toowu. 45:1, 3, 16
7:15 Toowu. 45:9-10, 18; 46:6-7, 27   **7:16** Toowu. 23:3-16; 33:19; 49:29-30; 50:13; Choos. 24:32; Ibu. 11:22   **7:18**
Chuy. 1:7-8   **7:19** Chuy. 1:15-19, 22   **7:21** Chuy. 2:2-10; Ibu. 11:23   † **7:28** Chuy. 2:14   **7:29** Chuy. 2:11-15;
Ibu. 11:24-27   **7:29** Chuy. 2:15, 21-22; 18:4   † **7:32** Chuy. 3:6   **7:34** Chuy. 3:1-10

³⁵ Ki Muusa nyiitēnyi :nyooto /kikēētāyē /kēēmwoochinē kule, ‘Ng’oo nyēē kākōōning’ kāāmuukēywēēkaab bāytooyiisyēēt āk chēbo kētiisyēēt?’ Inee mbo subak :nyooto kiyyooktooy :Yēyiin wokubayta ānkusār biikaab Isrāyēēl. Kikwēryootē Muusa :Malayikeetaab Yēyiin nyoo kichōōnchinē ām yoo kibo sōntiino. ³⁶ Kikwēryoon :Muusa bichoo kung’ēētyēē Miisir kukaakuyey ng’al chēbo kwōng’uut ām wōlooto āk yoo kibo Araarayta nyēē Arraa āk mbo ām kēnyiisyēk artam choo kimii :biikyoo suurkwēēn. ³⁷ Ki Muusa :nyiitēnyi nyoo kimwoochinē biikaab Isrāyēēl kule, ‘Mākukōōnook :Yēyiin *wōōrkooyoontēēt nyēē wuu anii kuchōōnēē wōlēē miitē :biikwook.’†

³⁸ Kiboonto keey :Muusa āk biikyoo ām wōlooto bo kōōr nyēē suurkwēēn. Kiboonto keey mbo kuuko ākoo mbo Malayikeetaab Yēyiin nyoo king’āloolchinē inee ām yoo kibo Tulwēētaab Sinaay. Kinyōōr yooto :Muusa ng’al chēbo soboon chēē kirōōbwēēch.

³⁹ Nteenee kichuunnyēē mbo :kuuko ng’aleekaab Muusa ankookaykaay kooyeey Miisir. Kitay :icheek Muusa ⁴⁰ ānkumwoochi *Āārōn kule, ‘So, kāwokwaam :nee Muusa nyi kiirēētoonunēēnēēch Miisir? Kunyoo, chēēyēwēēch āynātēēt nyēē sukōōrēētootēēch.’†

⁴¹ Yooto yēē sukuyey :bichooto kiito nyēē kerkeey mooyta. Kiyibu tukuuk chēē / kibokēēsooytooy ānkuyēyē sookwoonuutēk ānkung’ērēkyinē kiyēē kiyēyēē āwunnyēkwaa.

⁴² Yooto, kōōtuukyi :Yēyiin batay kukutunkyinē icheek asiista, araawēet ākoo kookeelik. Tooku :yuutēyu ām yoo /kikeesir ām kitaabuutaab *wōōrkooyik kule, ‘Kāālē ii, kōōtaab Isrāyēēl,

ara kyōōkwērwoo tyoony bo kōrōs āk tuwēnuutēk
ām kēnyiisyēk artam choo kyōōmiitē suurkwēēn?

⁴³ Acha! Kyoong’eet, okalab kēryēētaab *Moolek
āk kookeelyeetaab āynātēēt Reefaan
tukuuchoo kyōōyēyē kule sōōkutunkyinē.

Kunyoo, +maakwetaak bookeeytee kiriinkēētaab Bābulōōn
kut booyit kōōr nyēē mā nyēēng’woong’.

⁴⁴ Kiboonto mbo :kuuko *Kēryēētaab Yēyiin ām wōlooto bo suurkwēēn. Kikiyey :Muusa kēryoonoo kuu wōlēē kimwooytoochi :Yēyiin āk wōlēē kikiikōōboorchinto. ⁴⁵ Yu kābokunyōōr mbo :kuuko kēryoonoo, kukwaanta kōōntōōchinē :Chooswa. Kikwaanta kēryoonooto yu kibokunāmē kōōrēētaab biiko choo kikwētē :Yēyiin kukāsē mbo :kuuko. Kiibuur :kēryoonoo kuu nyooto ākoy bēsyōōsyēk choo kichokubāytooyiisyē *:Tāwuti ⁴⁶ nyoo king’ērēkyi :Yēyiin. Kimwooy :Tāwuti kule mākuyēytoochi :inee Yēyiintēētaab Yāākōbō wōlēē mākuminy. ⁴⁷ Nteenee ki Sōlōmōōn nyēē kichokutēēkyi Yēyiin Kōōto. ⁴⁸ Ānkoo kuwuu nyooto, mēēbērē minyē :Yēyiin koorin chēē tēēchē :biiko. Kuu yoo mwooyē *:wōōrkooyoontēētaab Yēyiin kule,

⁴⁹ ‘Mwooyē :Yēyiin kule:

Ābāytooyiisyoowunēē barak
ānkuyitu :kērēēnkōōkyuu ng’wēny.

Kunyoo, kō nyēē wuu nee :nyēē ōmāchē ōtēēkwoō?
Nto ānō :wōlēē ōmwooyē kule āmuunyēē?

⁵⁰ Mā anii :nyēē kyāāyēyē tukuuchu tukul?’†

⁵¹ Kunyoo ii, wuuyēch sōō mētēwookwook nyēē tyaa nyēē -mōōkāsē ng’al! Okerkeeye mbo kuukoong’ :akweek chu ōkwilē Tāmirmiryēētaab Yēyiin kwaak. ⁵² Mii *:wōōrkooyoontēētaab Yēyiin nyēē mānāāwus mbo :kuukoong’? Kibakach mbo choo

7:35 Chuy. 3:2; 2:14   **7:36** Chuy. 7:3; 14:21-29; 15:25; 16:1—17:13; Kāāyit. 20:2-11; 14:33   † **7:37** Kiruutēk 18:15
7:37 Kiruu. 18:15, 18; Yēyuut. 3:22-26; 13:32   **7:38** Chuy. 19:1—20:17; Yēyuut. 7:53   **7:39** Kāāyit. 14:3-4; Neem. 9:17   † **7:40** Chuy. 32:1   **7:41** Chuy. 32:1-8   † **7:43** Āmōōs 5:25-27   **7:44** Chuy. 25:9   **7:45** Choos. 3:14-17; 18:1; 2Tēt. 1:3; 5:5   **7:46** 2Sām. 7:1-2; Tyēēn. 132:1-5   **7:47** 2Sām. 7:5-7; 1Bāy. 6:1-38   **7:48** Yēyuut. 17:24
† **7:50** Isaaya 66:1-2   **7:51** Chuy. 32:9; 33:5; Cherem. 4:4; Ēsēk. 2:2-5; Room. 2:28-29

king'ōōrē kule mā kuchō :Chii nyēē Churtaat. Ānkoo mbo raat kuu nyiitēnyi koochaamte ankoobakach :akweek Nyooto Churtaat. ⁵³ Kyōōnyōōru kiruutēkaab Yēyiin kubununēē malayikaanikyii, āmēēbērē ōrubē!”

/Kikeebakach Steefaan

⁵⁴ Yu kabokukas :bichoo ng'aleechaa kimwoochinē :Steeffaan, kunyēērchi ankunyyi mooriik nyēē kāng'woonchi. ⁵⁵ /Kiinyiityi Steeffaan Tāmirmiryēētaab Yēyiin ankukas barak. Kukas lēbkēēyyēētaab Yēyiin ankukas Yēēsu nyēē kimii kēēyyoonyēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin. ⁵⁶ Kumwooy :Steeffaan kule, “Okas baa, kaakuyaatakay :wōliin bo barak. Miitē *:Wēritaab Chii kēēyyoonyēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin.” ⁵⁷ Yooto, kuker :bichoo yiitiikwaa kukatay ng'aleekaab Steeffaan ānkubōlchi barak miisin. Kutuchinē :bichooto tukul Steeffaan ⁵⁸ /ānkiichuutootē ākoy kiriing' saang'. Kiirēēk :bichoo kāāliikoonikwaa ānkōōtōōrchi āybēēryoontēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Sāwulō kuriib. Nto yityo, kutoow kuwiiree Steeffaan rwoontōōk.

⁵⁹ Kitas taay :bichoo kuwiir Steeffaan nto yityo, kusaay :Steeffaan kule, “Mokoryoontēēt Yēēsu, itaach tāmirmiryēēnyuu.” ⁶⁰ Kikutuny ānkukuurchi barak kule, “Mokoryoontēēt, -'meenaamte bichu ng'ōōki!” Kubēkunēē :ng'aleechaa kuutiinyii kung'ētē.

8

¹ Kichamta :Sāwulō meetaab Steeffaan.

/Kikēēwus biikaab Kiriistō kusērēēt

Ām bēsyoonoto, /kēēwus kaniseetaab Yēērusālēēm nyēē -/mākyoomu. Kisērētyi :biiko chēē chaang' yēēmēētaab Yuuteeya āk nyēbo Samaaryaa. Nteenee king'ētunēē *:lēbkēēyik Yēērusālēēm. ² Kimii :biiko alake chēē kikoonyitē Yēyiin. Kiriiree :bichoo Steeffaan miisin nto yityo bokumuy. ³ Yooto, kutoow :Sāwulō kwaaraantaat biikaab Kiriistō nyēē -/mākyoomu. Kiwēētootēē kō ake tukul kunāmootē murēnik āk chēēbyōōsōōk wokukērtooy kō.

Kumii :Filibō kōōrēētaab Samaaryaa

⁴ Kyaamtaatee :bichoo kisērēētōōs ng'ālyoontēētaab Yēyiin wōlto ake tukul wōloo kiba. ⁵ Kiwo :nkinee Filibō ākoy *Samaaryaa ankuwokwaamtee wōlooto lōkōōywēk chēē rubtooy keey āk *Kāārārookiintēēt. ⁶ Yu kawokukas :biiko ng'aleek chēē kyoom :Filibō āk tukuuk chēē /kiilātē chēē kiyey, kuyēbchi yiit ām kēēlto nyēē karaam. ⁷ /Kikiibēbēēto tāmirmirook chēē miyootēch kung'ēētyēē biiko wōlēē wōō. Kiwookyinē barak yu ng'ēētyēē bichoo. /Kikiisob mbo chēē kisōnkōchootiin āk chēē kiing'wooltōōs. ⁸ Kunyoo, king'ērēkiis :biiko ām kiriinkoonoto kumukuul.

Kiweek :chēēbsookēyoontēēt /ankeebatisan

⁹ Kimii :chēēbsookēyoontēēt ake kiriinkoonoto nyēē /kikēēkuurēē Simōōni nyēē kiyēyē mosoonkoyeenikyii. Kiyey :chiichoo kuu nyooto kut kikiikoolat :biiko miisin ām *Samaaryaa. King'āsē keey kule inee ku chii nyēē wōō miisin. ¹⁰ Kunyoo, kiiywēyē :biiko tukul chiichi kunam wōlēē mii :chēē wōōyēch ām komostaab bāytooyiisyēēt āk mbo chēē minkeēch. Kiyēbchi yiit kāroomin ānkumwooy kule, “Boonto :chiichi kāāmuukēywēk kukwaanee wōlēē mii :Yēyiin.” ¹¹ /Kikēērubootē chiichooto, kuuyu kikiikuyey ng'al chēbo kwōng'uut kunyil chēē chaang' ām mosoonkoyeenikyii.

¹² Nto yu koom :Filibō lōkōōywēk chēē kāroomēch chēē rubtooy keey āk bāytooyiisyēētaab Yēyiin āk chēbo Yēēsu *Kiriistō, kōōyēnchi :bichoo lōkōōywēchoo /ankeebatisan. /Kikeebatisan bichoo tukul kunam wōlēē miitē :booyik āk chēēbyōōsōōk.

7:52 Mat. 5:12; Yēyuut. 3:14 **7:53** Yēyuut. 7:38; Kala. 3:19; Ibu. 2:2
Yēyuut. 22:20 **7:59** Tyēēn. 31:5; Luuka 23:46 **7:60** Luuka 23:34; 6:28
9:1-2, 13, 21; 22:4-5; 26:9-11; 1Kōōr. 15:9; Kala. 1:13; Filib. 3:6; 1Tēm. 1:13

7:56 Mat. 3:16; Luuka 12:8-9 **7:58**
8:1 Yēyuut. 8:4-5; 11:19 **8:3** Yēyuut.
8:5 Yēyuut. 6:5; 5:42 **8:7** Māārko

16:17; Luuka 9:1 **8:12** Yēyuut. 28:23; 3:6

13 Kiyyēnchi :nkinee Simōōni Yēēsu /ankeebatisan. Yooto, kurubaat :Simōōni Filibō ām wōlto ake tukul. Kiimuuy miisin :tukuuk chēē kikas kuyēyāktōōs.

Kinyōōr :biikaab Samaaryaa Tāmirmiryēēt

14 Yu kabokukas *:lēbkēēyik ām Yēērusālēēm kule kaakuchamta :biikaab *Samaaryaa ng'ālyoontēētaab Yēyiin, kōōyookto Bētērō ākoo Yoowaana kuba wōlooto. 15 Yu kabokuyit :icheek, kusoochi kule kunyōōr bichoo Tāmirmiryēētaab Yēyiin. Kisaay kuu nyooto, 16 kuuyu kitākutoombo kut kurārākyi bichooto :Tāmirmiryēētaab Yēyiin. /Kikiikeebatisan baatey ām kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēēsu. 17 Kitiinyēē :Bētērō āk Yoowaana bichoo āwunnyēk. Yooto, kuchōōnchi bichooto :Tāmirmiryēēt.

18 Nto yu kawokukas :Simōōni kule kinyōōru :biiko Tāmirmiryēēt yoo kātiinyēē :lēbkēēyichoo āwunnyēk, kumwoochi kule, 19 “+Māāk wēwook beesaanik, yoo kōōkōōnoo kāāmuukēywēēchu sukung'eet yoo kāātiinyēē :nkanii chii ake tukul āwunnyēkyuu, kunyōōr Tāmirmiryēētaab Yēyiin.” 20 Kukētyi :Bētērō :chiichooto kule, “Iwē kut wee-aran āk beesaanichaakuuk! Isōōtē kule /kiimuuchē /kyaalee rōōbtooywoontēētaab Yēyiin beesaan? 21 -Meeyemaat iyey yiisyooni, kuuyu -meechuulaat ām wōlēē mii :Yēyiin. 22 Kunyi, iweekse ām miyootyooni ankiisaay Yēyiin. Imuuchē kunyōōwuung' :Yēyiin kaat ām kāāsōōtēywēēkuuk choo miyootēch. 23 Ākāsē tuuyintaab moo nyēē iboontē anku kiikoolaambuuchiing' :choolwookātēēt.” 24 Kumwooy :Simōōni kule, “Lēyyē, ānkōōsoowoo sukung'eet māyēyākiiis :ng'aleechaa kōōmwooyē ām wōlēē āmiitē.”

25 Yu kāākōōrwooky :Bētērō āk Yoowaana biiko ām *kiriinkēētaab Samaaryaa, kwoomchinē ng'ālyoontēētaab Yēyiin, kooyeey Yēērusālēēm. Kyaamtaatee lōkōōywēchu kāroomēch soong'wēk chēē chaang' ām yēēmēētaab Samaaryaa.

Filibō āk chiito ake nyēbo Etyoobya

26 Nto mii yoo, kumwoochi *:malayikeet Filibō kule, “Iwē komostaab cheeronko kut inyōōru kēēlto nyēē baraay ām suurkwēēnēēt, nyēē rēktēē Yēērusālēēm ākoy *kiriinkēētaab Kaasa.” 27 Kunam :Filibō baanta nto kēchinē kēēloo baraay, kukas chiito ake nyēbo kōōrēētaab Etyoobya kumii kōrōkōchēēnyii kuchōōnēē kusooyē Yēyiin ām Yēērusālēēm. Ki chii nyēē wōō ām kōōrēēng'waa /ānkikiikoosēē keey. Kiyyoonkyinē lēnkuutaab beesaanik chēbo cheebyoosyeet ake nyēē /kikēēkuurēē Kantaake nyēē ki bāytooyiintēētaab kōōroonooto. 28 Kimii :chiichoo kusumānchinē barak kitaabuutaab *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin *Isaaya.

29 Yooto, kumwoochi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin Filibō kule, “Iwē baa, yuun mii :kōrōkōchooniin bo chiichiin.” 30 Kulabat :Filibō ākoy yooto ankukas chiichoo kusumānē lōkōōywēk chēbo kitaabuutaab Isaaya. Kuteebee :Filibō kule, “Ikāsē man kiyēē āmu :lōkōōywēchoo?” 31 Kukēt :chiichoo kule, “Ānkētēē nee yēē māmii :chii nyēē kēēbāng'boong'woo? Ānkiichōō naas oō, murooni chēēbuurēē yu.”

32 Kimiitē :chiichooto kusumānē yēē mwooyē kule,
“/Kikēēkwēryoot kuu kēēchiir ākoy yēē /bokēētilēē,
kuu kuuchoo nyēē -mēēyitē yoo /kēētilchinē sabureekyii,
mēēbērē king'aany kuutiinyii.

33 /Kikeemoonta /ānkēētāchi manta.
Mātinyē biich chēbo siintaaryeenyii,
kuuyu /kikiinēm soboonnyii ām kōōrooni.”†

34 Yooto, kumwoochi :chiichooto kibo Etyoobya Filibō kule, “Murooni, mwoowoo baa, :inyiing', mii kung'ālōolēē keey *:wōōrkooyoontooni nto ng'ālōolēē chiito ake?”

³⁵ Koonamee :Filibō yoto bakeenke ānkwoomchi chiichooto lōkōōywēk chēē kāroomēch chēē rubtooy keey āk Yēēsu.

³⁶ Kumii :tukwaay kubēētii ām kēēltaab too, kuyit yēē kimii :bēēko. Yoto, kumwoochi :chiichooto Filibō kule, “Kas, nto yu bēēko :chu. Nee ake :nyēē tākumāchāktōōs /sikeebatisanaa?”* ³⁸ Yoto bakeenke, kōōyyoong'to :chiichooto kōrōkōchoonoo. Kurēk :tukwaay ānkurēkto āyno ankubatisan :Filibō. ³⁹ Yu kābokuloong'unēē āyno, kusar :Tāmirmiryēētaab Yēyiin Filibō areet akeenke ānkuwēēto. Manaawokukas :chiichoo Filibō subak, nteenee kitas taay āk baannyii ām ng'erekweek. ⁴⁰ /Kibokēēkāsyi Filibō *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Asooto. Kiwēēsyētootēē kiriinkōōsyēk tukul ām yēēmoonoo kwoomtootēē lōkōōywēk chēē kāroomēch ākoy wokuyit *kiriinkēētaab Kayisareeya.

9

Kiweek :Sāwulō

¹ Kitākumii :Sāwulō kwoorēētānē kumāchē koonyokoorta ankubakach rubiikaab Yēēsu. Kuwo ākoy kaab kibkōrōs nyēē wōō ² ānkuwokusoom kōōkoochi bārōōnōōk chēē /kikēēsirchi kāāyyoong'ikaab kooriikaab saayeet ām Tamaasko. Kimāchē bārōōnōōchoo sukuchāmchi kunam chii ake tukul nyēē kiikurub kēēltaab Yēēsu, anku murēn nto koorko sukukwēryoot Yēērusālēm.

³ Yu kariikta Tamaasko, koowech :lēbkēēyyēēt ake nyēē kichōōnēē barak ankoolaambuuch Sāwulō. ⁴ Kōōryookyi keey ng'wēny nto yityo kukuur :kuutiit ake kule, “Sāwulō, wē, Sāwulō, 'kēē-āmchoo nee?” ⁵ Kulē :Sāwulō, “Inyiing' ku ng'oo oō, mokoryoontēēt?” / Kēēmwoochi kule, “Anii ku Yēēsu nyotoo imiitē ibārē. ⁶ Kunyi, ng'eet ānkiiwē ākoy wōliin bo kiriinkēēt ankuweeyey kiyēē +/mābokiibooruung'.”

⁷ Kiboontootē keey :Sāwulō biiko alak ām baanaa. Kinam kuut baateey bichoo :kiyēē kiyeyakay. Kikāsē :bichoo baateey /kēēkuuru ng'aleechaa, āmēēbērē kiinkētē kule kikwoonēē wōlēē mii :ng'oo ānkimwooyē nee. ⁸ Yoto, kung'eet :Sāwulō. Nto bērē kung'aany koonyek, kumākāstooy. /Keenamaat āwut /ānkiirēētoot ākoy Tamaasko. ⁹ Kiibuur wōlooto bēsyōōsyēk sōmōk nyēē mākāstooy āmēēbērē kyoomē nto kuyye kiy ake tukul.

¹⁰ Kimii :rubiintēēt ake nyēbo Yēēsu wōlooto bo Tamaasko nyēē /kikēēkuurēē Anannyaa. Kukuurchi :Mokoryoontēēt ām ng'oong'uutyēēt kule, “Anannyaa!” Kōōyēn kule, “Wōōy, Mokoryoontēēt!” ¹¹ Kumwoochi :Mokoryoontēēt kule, “Iwē ākoy kaytaab chiito ake nyēē /kēēkuurēē Yuuta ām yēbo kēēloo /kēēkuurēē kule ‘Nyēē Rootaat’. Yoo keeyit kayaata, iteēb chiito ake nyēē /kēēkuurēē Sāwulō nyoo bo Taarso. Miitē :chiichi kusooyē ām wōlooto. ¹² Kāāboorchī ām ng'oong'uutyēēt kule mii kuchōōnii :chiito ake nyēē /kēēkuurēē Anannyaa nyēē mii wokutiinyēē inee āwunnyēk sukukasta subak.” ¹³ Kukēt :Anannyaa kule, “Mokoryoontēēt! Nto yu kyaakas ng'aleek chēē chaang' chēē rubtooy keey āk chiichi. Kyaakas mbo tāng'āng'uutēk chēē kiikuyibchi :chiichi biikuuk ām Yēērusālēm. ¹⁴ Kwēēkoochi :mbo *kibkōrōs chēē wōōyēch kāāmuukēywēēk kuchō wōli chokunam chii ake tukul nyēē kiikōōyēnuung' ām wōliitēnyi bo Tamaasko.” ¹⁵ Nteenee kimwoochi :Mokoryoontēēt Anannyaa kule, “Iwē ankuweeyey kuu wōloo āmwooytoowuung'. Kāākuyēk :chiichi kēēlnyuu nyēē /kaakeekwey sukuyityinēē :lōkōōywēk biiko chēbo kōōrōōsyēk alak āk mbo nkicheek bāytooyikwaa āk biikaab Isrāyēēl. ¹⁶ +Māāboorchī :anii kule makutang'any miisin, kuuyu makwaamtaat lōkōōywēk kurubta keey ākoo anii.”

8:35 Luuka 24:27 * **8:36** Kitāsyi :siruutēk alake kērēywoontēētaab 37: Yoto, kumwoochi :Filibō chiichoo kule, “Yoo !keechamte ām mooyēēng'uung' tukul, kōōmuuchāktōōs.” Kumwooy :chiichooto kule, “Āchāmtooy kule Lakwataab Yēyiin :Yēēsu.” **8:36** Mat. 28:19 **8:39** 1Bāy. 18:12 **8:40** Yēyuut. 21:8 **9:1** Yēyuut. 8:3 **9:3** 1Kōōr. 15:8-9; Kala. 1:16 **9:4** Ēsēk. 1:28 **9:15** Yēyuut. 22:21; 23:11; 26:1; 27:24; Room. 1:5 **9:16** Luuka 21:12; Yēyuut. 20:23; 2Kōōr. 11:23-28

¹⁷ Nto mii yoo, kuwo :Anannyaa ānkuwokōōwut kōyooto. Kitiinyēē Sāwulō āwunnyēk kumwoochinē kule, “Araaba Sāwulō, kāākōōyookwoo :Mokoryoontēēt Yēesu nyoo kichōōnchiing' imiitē ichōōnii wōliitēnyi. Kēēyookwoo sukung'eet ikaste kuu kwaak / ānkiinyiituung' Tāmirmiryēētaab Yēyiin.” ¹⁸ Ām areet akeenke, kōōsuuwunēē :tukuuk alake koonyekaab Sāwulō chēē wuu kebeemberik ankukasta. /Kikeebatisan, ¹⁹ nto mii yoo, / keebay. Yooto, kukēt keey :nkuruukyii.

Kyaamtaatee :Sāwulō lōkōōywēk Tamaasko

Kiibuur :Sāwulō Tamaasko āk rubiik chuut ām bēsyōōsyēk chēē ng'ēri. ²⁰ Nyēē mā tyaa, kutoow kwaamtaat lōkōōywēk ām kooriikaab saayeeet kumwoochinootē biiko kule, “Lakwataab Yēyiin :Yēesu.” ²¹ Kiilat :biiko tukul chēē kikas ng'aleechaa /ankeeteebēe keey kule, “So! Mā chiichi :nyoo kimāchē koowaang'ta biiko choo kikiikōōyēnchi Yēesu ām Yēerusālēēm? Mēēbērē kāmii kuchōōnii wōli chokunāmē bichooto sukukweryoot kurātootiin ākoy wōlēē mii :mbo kibkōōrōs chēē wōōyēch?”

²² Kyaamta :Sāwulō ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām kiirnātēēt miisin nyēē māmii :kiyēē kiimuuchē :icheek kuwāl. Kimwoochinē Yuutayeeek chēē kiminyē Tamaasko ām kēēlto nyēē yemaat kule *Kāārārookiintēēt :Yēesu nyēē chōōnēē wōlēē mii :Yēyiin.

²³ Yu kabokukeeyta :bēsyōōsyēk chēē chaang', kōōruruuch keey :Yuutayeeek ankubokusat wōlēē makubakakta Sāwulō. ²⁴ Nteenee kiinkēt :Sāwulō kiyēē kimii :bichooto kuchōōbē. Kikēēyānootē :bichoo Sāwulō bēēt āk kwēēmooy kukāsē ōrootunwēēk tukul chēbo kiriinkoonooto, kumāchē kule nto kas wōlēē kachuwunee sukunam ankubakach. ²⁵ Nto mii bēsyēēt ake kwēēmooy, kunam :biikyii kumii mōōnti ānkōōyokooytēē tiriisyeet nyēē kimii tōōtēētaab kiriinkoonoo.

Kiruutoochi :Sāwulō Yēerusālēēm

²⁶ Yu kāwokuyit :Sāwulō Yēerusālēēm, kusyeem kule kōōyoomo keey ākoo rubiikaab Yēesu. Nteenee kiing'ōōyēnēē keey :rubiik inee kuuyu kimanaachamta kule kiki-ikuyēk :Sāwulō rubiintēēt. ²⁷ Kinam :Barnaaba Sāwulō ānkukweryoot ākoy wōlēē kimiitē *lēbkēēyik. Kirāchi :Barnaaba lēbkēēyichoo wōlēē kikasta :Sāwulō Mokoryoontēēt kumii kēēltaab too kuwēētii Tamaasko. Kimwooy mbo subak kule king'āloolchi :Mokoryoontēēt Sāwulō. Kiiboorchii wōlēē kyoomtoochintooy :Sāwulō biiko lōkōōywēk ām Tamaasko kuyēyiisyeē kaayneetaab Yēesu nyēē kimā nyokoor.

²⁸ Kunyoo, kōōbuurto keey :Sāwulō lēbkēēyichoo kubēēsyētootē :tukul nyēē kimēng'ōōyēnē keey. Kiwēēsyētootēē Yēerusālēēm kwoomtootē lōkōōywēk ām nkuruuk tukul kuyēyiisyeē kaayneetaab Mokoryoontēēt.

²⁹ Yooto, kukwiil keey :Sāwulō āk Yuutayeeek chēē king'āloolē kuutiitaab Kirikiik. Kimii :bichoo kuchōōbē kule kubakach Sāwulō. ³⁰ Yu kēēnkēt :rubiik chuut kuu nyooto, kuwaayta Sāwulō kurēkto Kayisareeya ānkumwoochi kuwo kang'waa Taarso.

³¹ Kunyoo, kikoolyoon kisich :kanisoosyek tukul chēbo Yuuteeya, Kalilaaya āk Samaaryaa. Kumii :icheek kōōywēyē Yēyiin, kuyēētyēēchinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kukiiltōōs ānkutāsyinē keey kuchoong'ēkiitu.

Kiisooob :Bētērō Ayineeya ankoong'eetee Tabiita meet

³² Kiwēēsyētootēē :Bētērō wōlooto tukul. Kiimuuch chokunyōōryo āk biikaab Kiriistō chēē kiminyē *kiriinkēētaab Luuta. ³³ Kimii wōlooto :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Ayineeya nyēē kichunkutoot ānkikiikuru kitiintiri kēnyisyeēk sisiit. ³⁴ Yooto, kukuur :Bētērō chiichoo kule, “Ayineeya, kāākōōsoobiing' :Yēesu *Kiriistō. Kunyoo, ing'eet ankiiriiny

9:17 Määrkō 6:5; 16:18; Yēyuut. 8:15-17; 19:6 9:20 Luuka 22:70; Yēyuut. 17:2 9:21 Yēyuut. 8:1; 9:13-14 9:22 Yēyuut. 22:5-16; 26:12-28; Kala. 1:15-16 9:22 Yēyuut. 5:42 9:25 2Kōōr. 11:32-33 9:27 Kala. 1:18 9:27 Yēyuut. 4:36-37; 11:22-26, 30; 12:25; 13:1-4, 7, 43-51; 14:12, 20; 15:2-12, 22, 35-39; 1Kōōr. 9:6 9:29 Yēyuut. 6:9 9:30 Yēyuut. 9:11; 11:25; Kala. 1:21

tukuukuuk.” Kung'eet :Ayineeya areet akeenke. ³⁵ Yu kakas :biikaab Luuta āk chēbo Syāārōōn Ayineeya, kōōyēnchi :tukul Mokoryoontēet.

³⁶ Kimii :rubiintēet ake nyēē ki cheebyoosya nyēē kibo *kiriinkēētaab Yooba. / Kikēēkuurēē cheebyoosyaanaa Tabiita* (Nto ām kuutiitaab Kirikiik ku Toorkaas.) Kilēēl :moo cheebyoosyaani ānkiyēētyēēchinē mbo biich chēē bānoon. ³⁷ Nto mii yoo, kumnyaan :cheebyoosyaanaa ankume. /Kikiiwuun bōōrnyii /ānkubokiitōōr koroofa.

³⁸ Kilēēkityiin :kiriinkoonoo bo Luuta āk nyoo kibo Yooba. Kunyoo, yu kabokukas :rubiik chuut kule mii :Bētērō Luuta, /kiiyookto biiko alak āyēēng' bokumwoochi Bētērō kule, “Boontēēt, /kēēmākyiing' wōliin areet akeenke.” ³⁹ Kuwēēto keey :Bētērō bichooto. Yu kabokuyit, /kēēkwēryoot koroofa. Kiiruruukyī keey Bētērō, :chēēbyōōsōōk chēē chaang' chēē ki musuuk chēē kimii kuriirēē Tabiita. Kiiboorchī :chēēbyōōsōōchoo Bētērō sirook chēē chaang' chēē kinābē :Tabiita yoo kitākusobē. ⁴⁰ Kumwoochi :Bētērō chēēbyōōsōōchoo kuba saang'. Nto mii yoo, kukutuny ankusaay. Yu keewaany saayeet, kuwo yoo kimii :muusyoontēēt ānkulēēnchi, “Tabiita, ng'eet baa oō, chēē!” Yooto, kung'aany :Tabiita konyek. Nto bēē kukasta, kukas Bētērō. Kōōbuur ng'wēny. ⁴¹ Kunam :Bētērō āwut ānkuyēētyēēchi kōōyyo. Nto mii yoo, kukuur biikaab Kiriistō āk chēēbyōōsōōchoo ki musuuk ānkōōboorchī cheebyoosyaanaa kukāākusob.

⁴² /Kikeekasee ng'ālyoontooni kiriinkoonooto bo Yooba kumukuul. Kunyoo, kiiyēnchi :biiko chēē chaang' Mokoryoontēēt. ⁴³ Kiibuurto keey :Bētērō ām Yooba chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Simōōni nyēē ki kuutiin nyēbo mwēēnik.

10

Kinyōōr :Kōrnēēlyō ng'oong'uutyēēt

¹ Kimii :chiito ake *kiriinkēētaab Kayisareeya nyēē /kikēēkuurēē Kōrnēēlyō. Ki kāāntōōyiintēētaab lukēētaab booryēēt :chiichi nyēbo lukēēt nyēē /kikēēkuurēē kule Itaalya. ² Kikiikōōnēmchi keey :Kōrnēēlyō āk biikaab kanyii tukul Yēyiin kuchurta. Kiikooytooy tukuuk ām mooyēēt nyēē lēēl, kōōkoochinē Yuutayeek choo kiyēmē /kēēyēētyēēchi. Kisooyē Yēyiin kibtaman.

³ Nto mii bēsyēēt ake, yēē ki asiistaab sokool nyēbo bēēt, kuchōōnchi :ng'oong'uutyēēt Kōrnēēlyō. Kikas *malayikeet ake nyēē kikuurchi inee kule, “Kōrnēēlyō!” ⁴ Kiirōōtoot :Kōrnēēlyō malayikaanaa nyēē kāmuy, nto mii yoo, kōōyēn kule, “Wōōy.” Kumwoochi :malayikaanaa kule, “Kookuchamta :Yēyiin wōlēē isooytooy āk wōlēē imiitē iyēētyēēchintooy bānoonik ām tukuuk choo ikoochinē. ⁵ Kunyi, iyooktē biiko kuba ākoy Yooba bokukwēryoon chiito ake nyēē /kēēkuurēē Simōōni nto kaayneet ake ku Bētērō. ⁶ Mii kaab chiito ake nyēē /kēēkuurēē Simōōni nyēē yēytooy mwēēnik ānkuminyē yēbo tabantaab araarayta.”

⁷ Yu kāākuwēēchi keey :malayikaanaa, kukuur :Kōrnēēlyō motwoorikyīi alak āyēēng' āk chiinyīi ake nyēbo komostaab lukēēt nyēē kikiikōōnēmchi keey ng'ālyoontēētaab Yēyiin.

⁸ Kimwoochi bichooto kiy ake tukul nyēē kiyeyakay ānkōōyookto kuba Yooba.

Kinyōōr :Bētērō ng'oong'uutyēēt

⁹ Yu kāyyēēkunēē, kumakuyit asiistaab lo nyēbo bēēt, kikiikuriik kuyit :bichooto Yooba. Kimii yooto :Bētērō kuloong'tēē nkaasiit kuwēētii kōōto barak wokusooyē. ¹⁰ Kyaam :kēmēwuut kut kumach kwaam kiy. Nto /tākēēmii /kēēyēyē āmiik, kuchōōnchi :ng'oong'uutyēēt ānkubootyo :kāāsōōtēywēēk. ¹¹ Kikas wōliin bo barak kuyootāktōōs /ānkiirēēk ankeet ake nyēē tebes /kukakeenamaan kotootook tukul ang'wan. ¹² Kimii ankaanaa :tyoong'iik tukul choo bēēsytēē kēēēnkōōk ang'wan āk tukul choo ichuutootēē keey ng'wēny āk mbo nkicheek tāriitēk. ¹³ /Kēēkuurchi kule, “Bētērō, ibakach

* **9:36** Ibooru :kaaynaani kule Cheeboon. **9:40** Māārōō 5:40-41 **9:43** Yēyuut. 10:6, 32 **10:2** Yēyuut. 27:1, 3
10:3 Yēyuut. 3:1 **10:6** Yēyuut. 9:43 **10:10** Yēyuut. 2:17; 22:17 **10:11** Mat. 3:16

tyoong'iichoo ankii-am.” ¹⁴ Kukētyi :Bētērō kule, “Mokoryoontēēt, kubooyiit man, acha. Ntēē manaa-am bēsyēēt ake kiy nto tukuuk chēē mā *lubkoobēch.” ¹⁵ /Kēēmwoochi kule, “-Mēēkuur kiy ake tukul nyēē kiyēyē :Yēyiin kutililiit kule mā lubkoob.” ¹⁶ Kiyeyakay kuu nyooto areet sōmōk, nto mii yoo, /keesar ankaanaa areet akeenke kooyey barak.

¹⁷ Kumii :Bētērō tākōōlātē kiyēē kiibooru :ng'oong'uutyoonoo, kunyōōr :bichoo /kikiyoooku kaytaab chiichoo /kikēēkuurēē Simōōni. Kiiyyoong'iis yēbo oreetaab tuuyta ¹⁸ ānkukuurso nto yityo kuteeb chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Bētērō. ¹⁹ Kutākumiitē :Bētērō kōōsōōtyēēchinē kiyēē kichōōnchi, kumwoochi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule, “Simōōni, mii :biiko alake sōmōku kuchēēng'iing'.” ²⁰ Kunyoo, ing'eetee yuutēyū bo kōōto barak ānkiirēktē ng'wēny. -Mēētōmōch, nteenee iwēētē keey bichoo kuuyu anii :nyēē kāāyooku icheek.”

²¹ Yooto, kurēkto :Bētērō ānkuwokumwoochi bichooto kule, “Anii :nyooto ōmiitē ōchēēng'ē. Kunyi, ōmāchē nee?” ²² Kukētyi :bichooto kule, “Kwēēyookwēēch :Kōrnēēlyō nyoo kāāntōōyiintēētaab lukēētaab booryēēt. Churtaat :chiichoo ānkōōywēyē Yēyiin. Koonyitē :Yuutayeeek tukul chiichi. Kōchōōnchi *:malayikeet ake ānkumwoochi kule iwē :inyiing' kanyii sukung'eet kukas kiyēē +meemwaay.” ²³ Yooto, kutaach :Bētērō bichoo kuyēk tāyēēkyii.

Kiirwooch :Bētērō ām kaab Kōrnēēlyō

Yu kāyyēēkunēē, kuwēēto keey :Bētērō bichooto. Kitas :biikaab Kiriistō alake ām Yooba ankubeeta keey.

²⁴ Nto mii bēsyēēt nyēē kiikēērē, kuyit :inee āk bichoo Kayisareeya. Kimii :Kōrnēēlyō kukānyiiisye kaa ānkikiikukuur tilyōōnuutēk āk chōōrōōnuutēk choo kyoomchiintōōs :tukul.

²⁵ Yu kayit :Bētērō, kutorooch :Kōrnēēlyō kukutunyēē yēbo kērēēnkōōkyii kukākoonyit. ²⁶ Nteenee kumwoochi :Bētērō kule, “Ng'eet, nto yu akerkeeye :anii āk chii ake tukul.” ²⁷ Kyaamaat :Bētērō āk Kōrnēēlyō lōkōōy kumii kubēētii tukwaay kō. Yu kayit kō, kunyōōr biiko chēē chaang'. ²⁸ Yooto, kumwoochi :Bētērō bichooto kule, “Ābērē ōnkētē :akweek kule -/mākēēchāmu ām kiruutēkyoo kule kuyēmo :Yuutāyiintō āk biiko chēē mā Yuutayeeek. Nteenee kāākōōboorwoo :Yēyiin kule māyēmāktōōs ākuur chii ake tukul kule mā tiliil. ²⁹ Kunyoo, yoo /kibokēēkuuroo, āchōō nyēē mānāātōmōch. Kunyi ii, nee :nyēē kēēkuurchoo?”

³⁰ Kukētyi :Kōrnēēlyō Bētērō kule, “Ām bēsyōōsyēk ang'wan choo kookukeeyta, āmiitē āsooyē ām kanyuu ām āsiiswēk chēē wuu chuutēchu, ku asiistaab sokool nyēbo bēēt, chokōōyooonyēē :chiito ake taayeenyuu nyēē boonto sirooy chēē ilēkēchēēchtōōs.

³¹ Kikuuro :chiichoo kule, ‘Kōrnēēlyō, kaakukas :Yēyiin wōlēē isooytooy ankaakukas wōlēē iyēētyēēchintooy choo bānoon. ³² Kunyoo, iyooktē biiko alak kuba Yooba bokukuur chiito ake nyēē /kēēkuurēē Simōōni, nto Bētērō ām kaayneet ake. Kōruutoochi :inee chiito ake nyēē /kēēkuurēē kule Simōōni nyēē yēytooy mwēēnik. Minyē :chiichoo tabantaab araarayta.’ ³³ Kwāāyooku /kēēkuuring' areet akeenke. Kunyi, karaam yu kēēchōō. Kēēmiitē :tukul yu ām taayeetaab Yēyiin kēēmāchē kēēyēbchi yiit kiy ake tukul nyēē kōōkumwoowuung' :Yēyiin kule i-āmwēēch.”

³⁴ Yooto, kutoow :Bētērō kumwooy kule, “Kāānkēt ra kule ākoo -mēēnkwlēē :Yēyiin chii ake tukul. Māchāmē alak kusiir alak. ³⁵ Nteenee chāmē :Yēyiin biikaab yēēmēēt ake tukul choo iywēyē inee ānkuyēyē kiy nyēbo man. ³⁶ Kiiyookyi :Yēyiin biikaab Isrāyēēl lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey āk kaalyeet kubununēē Yēesu *Kiriistō nyoo bāwu kiy ake tukul.

10:14 Laawi. 11:1-47; Ēsēk. 4:14   **10:15** Māarkō 7:15   **10:19** Yēyuut. 8:29; 10:9-16; 11:12   **10:26** Yēyuut. 14:13-15; Ng'oong'. 19:10   **10:28** Yēyuut. 10:15; Kala. 2:12   **10:30** Luuka 24:4; Yēyuut. 3:1; 1:10   **10:34** Room. 2:11; Kala. 2:6; Ēfēēs. 6:9; Kolos. 3:25; Yāāk. 2:1; 1Bēt. 1:17   **10:36** Luuka 2:14; Room. 3:25-26; 5:1; 2Kōōr. 5:18-20; Ēfēēs. 2:14-17; Kolos. 1:20

³⁷ Ābērē ōnkētē kiyēē kiikuyeyakay ām kōōrēētaab Yuutayeek kutoowunēē Kalilaaya, yu katoow :Yoowaana kwaamta ng'aleekaab batisaneet. ³⁸ Ānkāābērē kyookas kule king'oobchi :Yēyiin Yēesu nyēbo Nāāsārēēt Tāmirmiryēenyii āk kāāmuukēywēēk. Kyōōnkēt oob kule kiwēēsyētootēē yēēmōōsyēk kuyēyootē tukuuk chēē kāroomēch? Kiityooktooy mbo chēē kikiikōōtiiny :Kibrōkōsyoontēēt. Kiyēyē chooto tukul, kuuyu kiboonto kāāmuukēy kukwaanee wōlēē mii :Yēyiin.

³⁹ Kikeekasee :acheek koonyekyoo kiy ake tukul nyēē kiyēyē :Yēesu ām kōōrēētaab Yuutayeek āk mbo ām Yēerusālēēm. / Kikēēwuuytoochi Yēesu kēētīt / ankeebakach.

⁴⁰ Nteenee kiing'eetee :Yēyiin meet ām bēsyēētaab sōmōk kuchakee / kakeebakachee ankuyey kukas :biiko. ⁴¹ Mēēbērē kikas :biiko tukul, nteenee kikeekas :acheek choo kikiisimkukweyeech :Yēyiin choo kikyoomiisyyootē āk inee yooto kikiikung'eetee meet.

⁴² Kiikāloonwēēch kule kyoomchinootē biiko ānkiiboorchinootē kule inee :nyooto kiikukwey :Yēyiin nyēē mākōōtiilchi choo sobtōōs āk choo kiikubēk ng'aleek. ⁴³ Yēesu nyiitēnyi :nyooto ng'ālōolēē *wōōrkooyikaab Yēyiin tukul, yoo mwooyē kule chii ake tukul nyoo kēēyēnchi +/mākēēnyōōchi kaat ām choolwookātēenyii.”

⁴⁴ Kutākumii :Bētērō kōōrwoochē, kōōsuuchi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin chii ake tukul nyēē kiyēbchi yit ng'aleechaa. ⁴⁵⁻⁴⁶ Kutoow :bichoo kung'alaal kuutuweek chēē kimēēnkētē kōōkoostoo Yēyiin. Yu kakas :Yuutayeek choo kikwoontooy keey Bētērō chēē kikiikōōyēnchi Yēyiin kule /kikēēng'oobchi Tāmirmiryēētaab Yēyiin mbo biiko chēē mā Yuutayeek, koolat.

Yooto, kumwoochi :Bētērō kule, ⁴⁷ “Nee :nyēē tākukērēktooy bichu / keebatisanee bēēko? Ntēē kāākunyōōr :nkicheek Tāmirmiryēētaab Yēyiin kuu yoo kikēēnyōōru :acheek!”

⁴⁸ Yooto, kumwooy :Bētērō kule /keebatisan bichoo ām kaayneetaab Yēesu *Kiriistō. Kisaaysaay :bichoo Bētērō kule tākōōbuurto keey icheek ām bēsyōōsyēk chēē ng'eri.

11

Kiyēē kimwoochi :Bētērō kaniseetaab Yēerusālēēm kuyēētē keey

¹ Nto mii yoo, kukas *lēbkēeyik āk biikaab Kiriistō ām yēēmēētaab Yuuteeya kumukuul kule kookutorooch mbo :biiko choo mā Yuutayeek ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ² Kunyoo, yu keetooch :Bētērō Yēerusālēēm, kuwookuutyēē :Yuutayeek chēē kikiikōōyēnchi Yēyiin.

³ Kimwoochi kule, “So, Bētērō, ntēē siwēē-āmiisyē āk biich chēē mā Yuutayeek?”

⁴ Kurārchi :Bētērō bichooto kiy ake tukul ām kēēlto nyēē rootaat ⁵ kule, “Kimii yēē kyāāsooyē ām Yooba nto tāābērē, kuchōōnchoo :ng'oong'uutyēēt. Kyaakas ankeet nyēē tebees nyēē /kikiirēēk kuchōōnēē barak /kukakeenamaan kotootook tukul ang'wan, ākoy yēē kyāāmiitē. ⁶ Nto bērē ārōōtootē, akas tyoong'in choo /kēēbāyē, tyoong'iikaab wuuyēēt, choo ichuutēē keey ng'wēny āk tāriitēk. ⁷ Yooto, /kēēkuurwoo kule, ‘Bētērō, ibakach tyoong'iichoo ankii-am.’ ⁸ Yooto, āwālu kule, ‘Kubooyiit man ii, Mokoryoontēēt, acha! Manaa-am bēsyēēt ake kiy nyēē mā *lubkoob.’ ⁹ /Kēēketwoo kule, ‘-Mēēkuur kiy ake tukul nyēē kiyēyē :Yēyiin kutililiit kule mā lubkoob.’ ¹⁰ Kiyeyakay kuu nyiitēnyi areet sōmōk, nto mii yoo, /keesar ankaanaa kooyeey barak.

¹¹ Yooto bakeenke, kukwa :biiko alake sōmōku chēē /kikiiyookunēē Kayisareeya ānkubokōōyyoong'iis saang' ām kayaata kyāāmiitē. ¹² Kumwoowoo :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule -māātōmōch āwēētē keey bichooto. Kikeebeete keey mbo ng'eetaabiya lo chu kēēboontē keey ām yu ākoy kaytaab chiichoo. ¹³ Kimwoowēēch :chiichooto wōlēē kichōōnchinto :malayikeet ām kanyii ānkumwoochi kule, ‘Iyooktē biiko kuba ākoy Yooba bokukuur chiito ake nyēē /kēēkuurēē Simōōni, ¹⁴ nto kule Bētērō ām kaayneet ake.

10:37 Luuka 4:44   **10:38** Luuka 4:18; 13:16; Yoowa. 3:2   **10:39** Yēyuut. 1:8   **10:41** Luuka 24:41-43   **10:42** Yoowa. 5:22; Yēyuut. 17:31; Room. 14:9; 2Kōōr. 5:10; 2Tēm. 4:1; 1Bēt. 4:5   **10:43** Isa. 53:11; Cherem. 31:31-34; Luuka 1:77; 24:44; Yēyuut. 13:38; 26:18   **10:45-46** Yēyuut. 2:4; 8:15-17; 19:6   **10:45-46** Yēyuut. 2:4, 11, 33; 19:6; 1Kōōr. 14:2-6   **10:47** Yēyuut. 2:38-39   **11:3** Yēyuut. 10:28

Mākuyibuung' :chiichoo lōkōōywēk chēē makooraachiing' ankooraraach mbo nkicheek biiko tukul ām kang'uung'.

¹⁵ Nto baanta nyooto kāātoowu ang'alaal, kōōsuuchi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin bichooto kuu wōloo kiisuuchintēēch nkacheek ām taay. ¹⁶ Yooto, asoot kiyēē kikiikumwoowēēch :Mokoryoontēēt kule, 'Kiibātisāniisyēē :Yoowaana bēēko, nteenee +/-makeebatisaneenaak akweek Tāmirmiryēētaab Yēyiin.' ¹⁷ Kunyoo ii, yēē ākoo kiimuuchē :Yēyiin kung'oobchi bichooto Tāmirmiryēēt kuu wōloo king'oobtēēch acheek yoo kikiiyēnchinē Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō ii, ku anii ng'oo saasoot akwiil Yēyiin?"

¹⁸ Yu kabokukas :bichoo ām Yēērusālēēm ng'aleechaa, manaatakukwiil ng'alyoo ake tukul. Kunyoo, kisilto Yēesu kumwooyē kule, "Ākoo kāākōōkoochi :Yēyiin nkicheek biiko choo mā Yuutayeek bārooyinto nyēē imuuchē kuweeksee choolwookātēēng'waa sukunyōōr soboonto."

Kaniseetaab Antyookya

¹⁹ Kiba :biiko choo kiisereet :wusiisyēēt kubo ng'aleekaab Steefaan ākoy Fōyinikē, Kubrō ākoo Antyookya. Kyoomchinootē lōkōōywēk Yuutayeek nkit. ²⁰ Kikwa Antyookya :Yuutayeek chēē kibo Kubrō āk Kurēēn ānking'ālōolē kuutiitaab Kirikiik. Kitoow :bichu kwoomchi Kirikiik lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey Mokoryoontēēt Yēesu. ²¹ Kiboonto :bichoo kāāmuukēywēēk kukwaanee wōlēē mii :Yēyiin. Yooto, kuweek :biiko chēē chaang' kōōyēnchi Yēesu.

²² Kiyityi :ng'aleechaa kaniseetaab Yēērusālēēm. Yooto, /kiiyookto Barnaaba kuwo Antyookya. ²³ Yu kāwokuyit wōlooto, ankukas kiyēē kikiikuyey :Yēyiin ām kāāmuukēywēēkyii, kung'ērēkyi. Yooto kōōkiim bichooto tukul kōōbuurto Mokoryoontēēt ām mooyēēt akeenke. ²⁴ Kilēēl :moo chiichi. Kiboonto :chiichoo Tāmirmiryēēt kuyem ānkōōkoosēē keey Yēyiin miisin. Kiyis keey yooto :biiko chēē chaang' kukwa komostaab Mokoryoontēēt.

²⁵ Nto mii yoo, kuwo Barnaaba ākoy Taarso wokucheeng'aat Sāwulō. ²⁶ Yu kāwokunyōōr kuwēeto keey ākoy Antyookya. Kunyoo, ām kēnyit akeenke, kiinētēē :Barnaaba āk Sāwulō biikaab Kiriistō chēē chaang'. Antyookya :wōlēē /kikēēkuurē rubiik nyēbo taay kule 'Biikaab Kiriistō'.

²⁷ Kimii ām bēsyōōsyēchooto yēē king'eētyēē * :wōōrkooyikaab Yēyiin alake Yēērusālēēm kurēkto Antyookya. ²⁸ Ake ām wōōrkooyichoo ku nyēē /kikēēkuurēē Akaabo. King'oor ām Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule mākuchō :kēmēwuut nyēē ng'waa miisin kōōrēētaab Rooma kumukuul. (Kichōōnii :kēmēwuuni yu kibāytooyiisyēē :Kilaawutiyo.) ²⁹ Kunyoo, kisy-eem :rubiintēēt ake tukul wōlēē kiimuuktooy kōōruruuch beesanik kuyēētyēēchi mbo ng'eetaabkaamet ām Yuuteeya. ³⁰ /Kikiiyookto Barnaaba āk Sāwulō kuyib tukuuchoo bokutēbunēē āwunnyēkaab booyik chēbo kaniseetaab Yēērusālēēm.

12

Kiwaaytee keey :Bētērō wōloo /kikēērātyinē ām kēēlto nyēē -/mākyoomu

¹ Nto mii yoo, kunam :bāytooyiintēēt *Ērōōtē nyoo /kikēēkuurē kule Akiriiba, biikaab Kiriistō alak ankoonyaliil. ² Kibakachee :Ērōōtē Yāākōbō nyoo ki ng'eetaabkaametiitaab Yoowaana chōōkiit.

³ Yu kawokukas :Ērōōtē kule kiing'ereech :ng'alyoontoonoo Yuutayeek, kutas taay ankunam nkinee Bētērō. Kiyēyāksē :ng'alyoontoonoo /kyoomē Saakweetaab mukaatiin chēē mākuutunootiin. ⁴ Yu /kabokeenam Bētērō, /keekerta kāābēērit. /Kikiikoochi bokuriib :lukēēt nyēbo biiko taman āk lo chēē kibēētootēē ang'wan ang'wan kubārchinē

keey bēsyo. Kimāchē :Ērōōtē kule yoo kāākubēk :āsiiswēkaab *Saakweetaab Keeytaayeet, /kēēkwēryoot Bētērō /bokiikum kukāsē :biiko tukul.

⁵ Kiibuur :Bētērō kāābēērit, nteenee kisoochinē :kaniseet miisin. ⁶ Nto ām kwēēmowuut nyi kimāchē :Ērōōtē kule /sikēēkwēryoot Bētērō yoo kayyeech /bokiikum, kimii :Bētērō kāru kwēēnuutaab riibiik āyēēng' ankirataat nyōrōōrōōnik āyēēng'. Kimiitē :riibiik alake āyēēnku kuriibsē kurkat saang'. ⁷ Yooto, kutook :malayikeet ake areet akeenke kulebkeyiit :kōyooto kimiitē :Bētērō. Kooluchluuch :malayikaanaa Bētērō kumwoochinē kule, “Ng'eet areet akeenke.” Kōōtyookiis :nyōrōōrōōnik ām āwunnyēkaab Bētērō. ⁸ Kōōtyooktōōs, kumwoochinē :malayikeet Bētērō kule, “Siriny kaansuung'uung' ankiimoot nto yityo ilaach kwēyōōnik.” Kuyey :Bētērō kuu nyooto. Nto mii yoo kumwoochi kule, “Ilaach kābuutiing'uung' ankiirubwaa.” ⁹ Kirub :Bētērō malayikaanaa kut kuchuyta saang' ām wōloo /kikēērātyinē. Yooto tukul, kibērē :Bētērō ki kiirwoot :kiyēē kimii :malayikeet kuyēyē. ¹⁰ Kikeeytee :tukwaay riibiik chēbo taayta āk chēbo āyēēng'. Nto kuyitē oreet nyēbo karneet nyēē /kēēchuchinēē kiriinkēēt, kuyootāktōōs :nyoo nkityō. Kuchuyta :icheek ankutas taay āk baanng'waa. Nto kumānāāyitē wuy, kubot :malayikeet.

¹¹ Kusēw :Bētērō ankumwaayee mooyēnyii kule, “Kāānkēt man kule ākoo kā Yēyiin :nyēē kēēyooku malayikaani kule chokootyaakteena āwunnyēkaab Ērōōtē āk kiyēē kimāchē :Yuutayeek kuyeyeenaa.” ¹² Yooto, kuwo :Bētērō kōōtaab cheebyoosyeet ake nyēē /kikēēkuurēē Maaryaa, kaametiitaab Yoowaana nyēē /kikēēkuurēē ām kaayneet ake kule Māārko. Kikiikōōruruukyi keey :biiko chēē chaang' kōyooto chēē kimii kusooyē. ¹³ Kukuurso :Bētērō ām oreetaab tuuyta. Kiwokukas :chēēbto ake nyēē ki motwooriin nyēē /kikēēkuurēē Roota kule ki ng'oo :nyoo kikuursē. ¹⁴ Yu kēēnkēt kule bo :kuutiit Bētērō, kung'erech nyēē -/mākyoomu. Kumānāāyootyinē oreet, kuweech keey kulabat ānkuwokumwoochi chuut kule, “Kookas, ntēē kāākuchō :Bētērō!” ¹⁵ Kēēlēēnchi, “Karaam :mēting'uung' man ēē?” Kulē :chēēboo, “Biikyoo, ankookas ng'aleekyuu!” Kiyey kuu nyooto kut /kēēmwooy kule, “Ākoy ku malayikeetaab Bētērō :nyooto.” ¹⁶ Yooto tukul, kimii :Bētērō kutāsē taay kukuursē ām yooto bo oreet. Yu /kakeeyaate oreet, /kēēlē, “Māku Bētērō :nyi!” Kinam kuut biiko miisin. ¹⁷ Yooto, kumwechee :Bētērō biiko āwut kule kusiisyo ānkurārchi wōlēē kiityaakta inee :Yēyiin. Kimwooy mbo subak kule, “Bōōmwoochi Yāākōbō ākoo mbo ng'eetaabiya alak ng'ālyoontooni.” Yu kāmwooy kuu nyooto, kuwo yēēt ake.

¹⁸ Yu kayyeech :kōōrēēt, kwoorookēniis :riibiik yu kakas kule māmii :Bētērō kuuyu kimēēnkētē kiyēē koyeyakay. ¹⁹ Yu kamach * :Ērōōtē Bētērō āmēēbērē kimii wōloo /kikēēkērtooy, kukuur riibiichoo /bokiikum. Nto kuuyu kimēēmuuchē :riibiichoo kurār wōlēē kibeeta :ng'aleek, /keebakach. Nto mii yoo, kung'eetee :Ērōōtē Yuuteeya ānkuwo ākoy Kayisareeya ānkōōbuur wōlooto.

Meetaab Ērōōtē

²⁰ Kikiikuchuunchuun * :Ērōōtē āk biikaab Tiirō āk chēbo Sitōōn. Kuuyu kiikoosēē keey :kōōrōōsyēchooto kōōrēētaab Ērōōtē kubo āmiik, /keekwey alamaalyeet nyēē kiruutoochi Ērōōtē. Kisimbokung'āloolchi chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Blaasto nyēē kiyyoonkyinē kaytaab bāytooyiintonoo. Kibokusoomē :bichoo bāytooyiintēēt Ērōōtē kule kuchō :kaalyeet.

²¹ Nto yu kayit :bēsyeēt nyēē /kikiikeekwey kubooyiit tuuyēēt, koolaach :Ērōōtē sirookyii chēbo bāytooyiisyēēt. Kiibuurēē ng'echereenyii bo bāytooyiisyēēt ānkung'āloolchi biiko chēē kikiiruruukyi keey yooto. ²² Yooto kulē :biiko, “Ntēē ng'āloolē kut wuu nyēē kāākuyēk Yēyiin oō, lēyyē!” ²³ Kuuyu king'erēkyi :Ērōōtē kiyēē kimwooy :biiko āmēēbērē

kiiywey Yēyiin, kuchō *:malayikeetaab Yēyiin areet akeenke ānkukwēr Ērōōtē kumilta! Kyaam :kuutyek kut chokume lētuunoo.

Kiiyeey :Barnaaba āk Sāwulō Antyoorkya

²⁴ Yooto tukul kuyesta :ng'ālyoontēetaab Yēyiin kuyityi biiko chēē chaang'.

²⁵ Yu kaakoowaany :Barnaaba āk Sāwulō yiisyonoo kibēēchinē Yēerusālēm, kooyeey Antyoorkya. Kibeeta Yoowaana nyoo /kikēēkuurē ām kaayneet ake kule Māarkō.

13

/Kikiiyookto Barnaaba āk Sāwulō

¹ Kimii ām kaniseetaab Antyoorkya :biiko chēē *wōōrkooyik āk kāānēetik. Bichooto ku: Barnaaba, Simiyōōn nyēē /kikēēkuurē ām kaayneet ake kule Kibtuuy, Lukiiyō nyēbo kōōrēetaab Kurēēn, Māānāyēēn nyoo kinērē ākoo *Ērōōtē Antibaas, nto ake ku Sāwulō.

² Nto mii bēsyēēt ake, kumii :bichooto tukul kusiltooy Yēyiin ānkukirē kwoomiis, kumwooy :Tāmiriryēetaab Yēyiin kubununēē wōōrkooyoontēēt ake kule, “Ōtāboonwoo Barnaaba āk Sāwulō kubo yiisyēēt nyēē !kāākwēchi icheek.” ³ Kunyoo, kumii :bichoo kukirē kwoomiis ānkusooyē, kutiinyēē Barnaaba āk Sāwulō āwunnyēk ānkōōyookto.

Kumii :Barnaaba āk Sāwulō Kubrō

⁴ Yu kāākōōyookto :Tāmiriryēetaab Yēyiin mbo Barnaaba, kuba ākoy Selewukyaa. Kibeete mwēēnkēēt ām wōloto ākoy kuyit Kubrō. ⁵ Yu kayit *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Salaami ām Kubrō, kwaamtaat ng'ālyoontēetaab Yēyiin ām kooriikaab saay-eet bo Yuutayeek. Kiboontootē keey Yoowaana nyoo kiyēētyēēchinootē icheek.

⁶ Kibeesyetaatee :icheek komosaata bo Kubrō tukul ākoy yēēt ake yēē /kikēēkuurēē Bāāfō. Kinyoorta wōloto chēēbsookēyoontēēt ake nyēē ki Yuutāyiin nyēē /kikēēkuurēē Araab Yēēsu. Kiyibē keey :chiichoo kule *wōōrkooyoo. ⁷ Kiyēētyēēchinē :chi-ichi bāytooyiintēetaab yēēmoonoto nyēē /kikēēkuurēē Sērkiyō Bāwulō. Ki ng'oom :bāytooyiintoonoo miisin. Kimwaayta /bokēēkuurchi Barnaaba āk Sāwulō kuuyu kimāchē kule kuyēbchi yit ng'ālyoontēetaab Yēyiin. ⁸ Kaayneetaab chēēbsookēyoontoonoo nyēbo Kirikiik ku Elimaas. Kikwiil :Elimaas Barnaaba āk Sāwulō ankusyēem kumaas kāāsōōtēywēēkaab bāytooyiintoonoo simēēyēnchi ng'aleekwaa. ⁹ /Kikiinyiityi Sāwulō (nyoo /kibokēēkuur lētuunoo kule Bāwulō) Tāmiriryēetaab Yēyiin, ānkōōrōotoot Elimaas. ¹⁰ Yooto, kumwoochi kule, “Ibooyē :inyiing' Kibrōkōsyoontēēt! Iyēku buunyoo ām wōlēē mii :kiy ake tukul nyēbo manta! Ibērbēeriisyē 'ankiicham imoosē biiko. Am nee yu 'ki-icham i-ābuchē ng'ālyoontēetaab Yēyiin? ¹¹ Makooraachiing' :kāāmuukēywēēkaab Yēyiin ikor.” Ām areet akeenke, kuker chiichoo :chēēbkēēruut āk mēēnānēēt. Kutorobēnoot kule nto nyōōr chi nyēē kanam āwut sukōōrēētoot. ¹² Yooto, kōōyēnchi :bāytooyiintoonoo Yēyiin, yu kawokukas kiyēē kiyeyakay ām wōlēē mii :chēēbsookēyoontēēt. Kiilat miisin ām kāāmuukēywēēk kurubta keey āk Mokoryoontēēt.

Kumii :icheek Antyoorkya ām yēēmēetaab Bisiitya

¹³ Nto mii yoo, kuwēētēē :Bāwulō mwēēnkēēt kung'eete Bāāfō kuboontootē keey chōōrōōnuutēkyii ankuba ākoy Beerka ām yēēmēetaab Bamfulyaa. Kibakaaktee icheek :Yoowaana yooto ankooyeey Yēerusālēm. ¹⁴ Yu kāng'ēētyēē :icheek Beerka, kuba ākoy Antyoorkya ām yēēmēetaab Bisiitya. Nto mii yēē ki bēsyēetaab *Sabaato, kōōwut :icheek *kōōtaab saayēt nyēbo Yuutayeek ānkōōbuur ng'wēny. ¹⁵ Yooto, /keesuman ng'aleek kukwaanee :kitaabuunekaab Muusa āk chēbo *wōōrkooyikaab Yēyiin. Nto mii yoo,

12:24 Yēyūut. 2:41   12:25 Yēyūut. 9:27; 11:29-30; 12:12   13:1 Ēfēēs. 4:11; 1Kōōr. 12:10, 28-29; 14:1-6, 29-32
 13:2 Yēyūut. 2:17; 8:29; 10:19; 16:6-7; 20:23; 21:4, 11   13:3 Mat. 6:16-17; Yēyūut. 6:6   13:5 Yēyūut. 13:14; 14:1;
 17:1-2, 10, 17; 18:4, 19; 18:26; 19:8; 12:12   13:8 2Tēm. 3:8   13:13 Yēyūut. 12:12, 25; 13:5; 15:37, 39

kumwoochi :biiko chēē kiiyyoonkyinē kōyooto bo saayeet chiito ake wokuteebee Bāwulō āk Barnaaba, yoo mii :ng'alyoo nyēē mächē :icheek kōōkimēē biiko.

¹⁶ Yooto, kung'eet :Bāwulō ānkōōtōrōōr āwut. Nto yityo, kumwoochi kule, “Biikyoo bo *Isrāyēēl āk akweek Kirikiik choo ōyēnchinē Yēyiin, oyeb yiit. ¹⁷ Kikwey :Yēyiintēētaab Isrāyēēl mbo kuuko ankuyey kuyēk sērē yoo kitākumii Miisir ankoong'eetee wōlooto ām kāāmuukēywēēkyii. ¹⁸ Kimuytoochi ng'aleekaab bichoo kumii suurkwēēnēēt ām kēnyiisyēk chēē kimächē kuyitē artam. ¹⁹ Kiikarbuus :Yēyiin bōrōryōōsyēk tisab chēē kiminyē Kanaan ānkurōōbchi biikyii kōōroonoto. ²⁰ Kiyib :ng'aleechaa tukul kēnyiisyēk chēē yitē bokolwookik ang'wan āk konom. Yu kāwokukeeyta :yoo, kukōōn :Yēyiin kubāytooyiis :kiirwookik. Kibāytooyiis :ake kōōkēērē :ake ākoy bēsyēēt nyēē kichokubāytooyiisyē *wōōrkooyoontēēt Sām wēēl. ²¹ Kimākyi keey :biiko bāytooyiintēēt nyēē nyeeng'waa. Yooto, /kiikoochi bichooto Sāwulō araab Kiis nyoo kichōōnēē kōōtaab Beenchamiin. Kibāytooyiis :Sāwulō kēnyiisyēk artam. ²² Yu /kābokiinēm Sāwulō ām bāytooyiisyēēt, kookeeree :Yēyiin *Tāwuti. King'alaalee :Yēyiin Tāwuti nyēē karaam kumwooyē kule, 'Kaakwey Tāwuti araab Yēēsē, kuuyu chii nyēē chāmē :mooyēenyuu. Makuyey kiy ake tukul kuu wōlēē āmāktooy.' ²³ Kiyey :Yēyiin kuru-tunēē *Kāārārookiintēēt kōōtaab Tāwuti sukooraraach Isrāyēēl kuu yoo kikiikukuur-toowēēch. Nyooto ku Yēēsu. ²⁴ Kisimkwoomchi :Yoowaana biikaab Isrāyēēl kutēē yēē tēē, kumānāāchō :Yēēsu, kule kuweek :tukul ām miyootyēēt /ankeebatisan. ²⁵ Nto kumiitē :Yoowaana kōōwoong'tooy yiisyēēnyii, kumwoochi biiko kule, 'Ōsōōtē :akweek kule anii ku ng'oo? Mā :anii Kāārārookiintonoo, nteenee, mii kuchōōnii :nyēē -māāyēmē mbo ārēēkyi kwēyōōnik.'"

²⁶ Mbo ng'eetaabiya, kēēyibwook :acheek lōkōōywēchu bo kaararaacheet akweek keseniisyekaab Abraam āk choo mā Yuutayeek choo ōywēyē Yēyiin. ²⁷ Manaachamta :biikaab Yēērusālēēm āk bāytooyikwaa kule *Kāārārookiintēēt :Yēēsu, yooto kōōtiilchi meet. Nteenee kiityiich :yuutēyu ng'aleekaab *wōōrkooyikaab Yēyiin choo /kikēēsumānē *Sabaato ake tukul. ²⁸ Ānkoo kimāmii :lēēlis nyēē kiimuuchē kuyey /kiitiilchi Yēēsu meet, kiikiimchi :bichoo *Bilaato kule kubakach Yēēsu. ²⁹ Yu keewaany :icheek kuyeyee Yēēsu kiy ake tukul kuu wōloo kimwooytooy :siruutēk, /bokiirēēkunēē kēētoo /kikēēwuuytoochinē /ānkubokiitōōr kochong'. ³⁰ Nteenee koong'eetee :Yēyiin Yēēsu meet. ³¹ Kikas :biiko ām bēsyōōsyēk chēē chaang' :choo kibēēsyētootē tukul kung'eetee Kalilaaya ākoy Yēērusālēēm. Bichooto :chēē mii kumwoochinē biiko kurubta keey āk inee.

³²⁻³³ Kiyēē kēēmiitē kyoomwook ku lōkōōywēk chēē kāroomēch kule kaakootyiich :Yēyiin ām wōlēē kēēmiitē :acheek keseniisyek, kiyēē kikiikukuurtoochi mbo kuuko kule mākōōyook wōōrkooyoontēēt nyēē wuu Muusa. Nto nyooto ku Yēēsu. /Kēēng'āloolēē mbo yuutēyu ām kitaabuutaab Tyēēnwookik kurkeetaab āyēēng' yoo mwooyē kule, 'Inyiing' lakwanyuu.

Kāāyēku :anii kōōn ra.†

³⁴ Nto kurubta keey āk ng'eeteetaab meet bo Yēēsu nyēē mākoy kunun :bōōrnyii, mwooyē :Yēyiin kule,

'+Maayey kuyityiin :ng'aleechaa /kiikoosēē keey

choo kyāākuurtoochinē *Tāwuti.†

³⁵ Mwooyē mbo :siruutēk ām yēēt ake subak kule,

13:15 Yēyuut. 15:21   **13:17** Chuy. 1:7; 6:6-7; Kiruu. 5:15; 7:6-8   **13:18** Chuy. 16:35; Kāāyit. 14:26-35; Kiruu. 1:24-40; Tyēēn. 95:10; Ibu. 3:3-19   **13:19** Kiruu. 7:1; Choos. 14:1; Tyēēn. 78:55   **13:20** Kiir. 2:16; 1Sām. 3:20
13:21 1Sām. 8:5, 19; 10:21-24; 11:15   **13:22** 1Sām. 16:1, 12; 13:14   **13:23** Isa. 11:1; Cherem. 23:5; Mat. 1:1; Luuka 2:11   **13:24** Luuka 3:3   **13:25** Luuka 3:15-16, 19-20   **13:27** Yēyuut. 3:17-18   **13:28** Luuka 23:4, 14-15, 21-23, 47   **13:29** Luuka 23:50-56; 24:44   **13:30** Yēyuut. 4:2   **13:31** Yēyuut. 1:8   † **13:32-33** Tyēēnwookik 2:7
13:32-33 Kiruu. 18:15-18; Yēyuut. 3:22-26; 7:37   † **13:34** Isa. 53:3

‘-Mēē-āsyinē chiing'uung' nyoo churtaat kunun.’†

³⁶ Kunyoo, yu keewaany :Tāwuti kuyey kiyēē kimākyinē :Yēyiin ām bēsyoōsyēkyii, kume. Yooto /kēēmuchi wōloo /kikēēmuchi mbo kuukaanyii. Kinunchi :bōōrnyii wōlooto.

³⁷ Nteenee manaanun :bōōrtaab nyoo kiing'eetee :Yēyiin meet. ³⁸⁻³⁹ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, āmāchē āboorwook kule /kēēnyōōwook kaat ām choolwookātēēng'woong' kubununēē Yēēsu. Yoo kēēyēnchi :chii ake tukul Yēēsu, kuchurtooy ām taayeetaab Yēyiin, ng'ālyoo nyēē mēēmuuchāktōōs /keeyey kubununēē kiruutēkaab Muusa.

⁴⁰ Ōriib keey ām kiyēē kiikung'oor *:wōōrkooyikaab Yēyiin sukung'eet māyēyākiis :ng'aleechaa ām wōlēē ōmiitē. /Kikēēmwooy kule,

⁴¹ ‘Okaste baa, :akweek choo ōmōōntooyiisyē.

Kookas ng'aleechu ankoolat, ānku +mōōbootyē, kuuyu -mōōchāmtooy kiyēē āyēyē kutōōmiitē kōōrēt

ānkoo /kākēērārwook.’†”

⁴² Yu kimii :Bāwulō ākoo Barnaaba kung'eētyēē *kōōtaab saayeet, /kēēmwoochi kule, “Tookwaa *Sabaato nyi chōōnii, bōō-ām wēēch ng'aleechu.”

⁴³ Kiiyēnchi :Yuutayeek chēē chaang' āk Kirikiik Yēēsu ankurub mbo Bāwulō. Kirwookyinoot :Bāwulō āk Barnaaba bichoo kōōkiimchinē kōōkēnēē keey chamateetaab Yēyiin.

⁴⁴ Nto yitu :Sabaato nyoo kiikēērē, kōōruruuch keey :biikaab *kiriinkēēt tukul bokuyēbchi yiit ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ⁴⁵ Yu kakas :kāāntōōyikaab Yuutayeek kuu nyooto, kōōtuuyiityi moo. Kikwiil kiyēē kimii :Bāwulō kumwooyē. ⁴⁶ Yooto, kumwoochi :Bāwulō ākoo Barnaaba bichooto ām nyikanateet kule, “Ki nyēēng'woong' akweek ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Nteenee kuuyu kootay :akweek ra ānkōōyibē keey kule mānyoolchook *:so-boontaab kibchuulyo, kēewēēkyi kāāsōōtēy wēēkyoo wōlēē mii :bichu mā Yuutayeek.

⁴⁷ Kimwooy :Yēyiin kule,

‘Kaayeyiing' iyibchi biiko choo mā Yuutayeek lēbkēēyyēēt

sukung'eet /kiimuuch /kiiraraach biiko ām komoswookik tukul chēbo kōōrēt.’†”

⁴⁸ Nto bēērē kukas :biiko choo kimā Yuutayeek ng'aleechaa kibo Bāwulō, kung'erēkiis miisin. Kikoonyit ng'ālyoontēētaab Yēyiin ankookaasee keey Yēēsu :tukul choo /kikiikeetool kunyōōr soboontaab kibchuulyo.

⁴⁹ Kiyestee :ng'ālyoontēētaab Yēyiin yēēmoonooto kumukuul. ⁵⁰ Nteenee kiiwuruur :Yuutayeek chēēbyōōsōōkaab Kirikiik chēē kitookunootiin chēē kikiikurub ng'aleekaab Yuutayeek āk booyik chēē kitookunootiin ām kiriinkoonoo. Kiyey :bichoo wōōrōōryēēt kut /keekwetee Bāwulō ākoo Barnaaba yēēmoonooto. ⁵¹ Kiitaarta :icheek tēērtit ām kēērēnkōōkwaa sukōōsōōtēē keey :bichoo ānkutākyi keey *kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Ikonnyaa. ⁵² Nteenee king'erēkiis :choo kiiyēnchi Kiriistō /ānkiinyiityi Tāmirmiryēētaab Yēyiin.

14

Kumii :Bāwulō ākoo Barnaaba Ikonnyaa

¹ Yu kimii :Bāwulō āk Barnaaba Ikonnyaa, kuba *kōōtaab saayeet nyēbo Yuutayeek kuu kwaak. Kyaamta ng'ālyoontēētaab Yēyiin nyēē kōōrōōm miisin kut kōōyēnchi :Yuutayeek āk Kirikiik chēē chaang' Yēēsu. ² Nteenee kōōwuruur :Yuutayeek choo kitay kuchamta Yēēsu Kirikiik kukwiil mbo ng'eetaabiya. ³ Kiiwoonkyi :Bāwulō āk Barnaaba bēsyoōs chēē chaang' wōlooto kung'ālōolē nyēē kimānyōkōōrēch mbo kisich, kurubta keey chamateetaab Yēēsu. Kiiboor :Mokoryoontēēt kule kibo man :lōkōōywēchoo yoo kiikoochinē

† 13:35 Tyēēn. 16:10 13:36 Yēyuut. 2:29 13:38-39 Luuka 24:47; Yēyuut. 2:38; 10:43; Room. 3:28; 5:1; 7:5-6; 10:1-13 † 13:41 Aabak. 1:5 13:43 Yēyuut. 11:23; 14:22; Room. 3:24; Kala. 1:6; 5:1 13:44 Yēyuut. 17:2 13:46 Yēyuut. 3:26; 18:6; Room. 1:16; 2:9 † 13:47 Isa. 49:6 13:48 Yēyuut. 11:18 13:51 Luuka 9:5; Yēyuut. 18:6

icheek kāāmuukēywēēk kuyeyee ng'al chēbo kwōng'uut. ⁴ Kichuunchuunootiin :biikaab kiriinkoonoo. Kichoomtōōs :alake āk kāāntōōyikaab Yuutayeeek kuchoomtōōs :alake ākoo lēbkēēyik. ⁵ Nteenee kinoomnyo :Yuutayeeek āk Kirikiik kuboonto keey kāāntōōyikwaa ānkuchōb koonyaliil lēbkēēyik ankuwiiree rwoontōōk kubakach. ⁶ Kisimkōōnkēt mbo :Bāwulō ng'aleechaa. Kumwēy kutākyi keey yēēmēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Lukawoon-nya wōlēē kimii :kiriinkēēt nyēē /kikēēkuurēē Luustra āk Tēērbē āk mbo soong'wēk alak chēē kilēēkitēē yooto. ⁷ Kitas taay :icheek kwaamtaat lōkōōywēk chēē kāroomēch ām wōlooto.

Kumiitē :Bāwulō āk Barnaaba Luustra āk Tēērbē

⁸ Kimiitē :chiito ake kiriinkoonoo bo Luustra nyēē kikiikuchunkuut :kērēēnkōōk kung'eetee leekwaanti āmānāwēēsyēt bēsyēēt ake. Kimii :chiichoo kukēēbuur ng'wēny ⁹ kuyēbchinē yiit wōlēē kimii kung'ālooltooy :Bāwulō. Yooto, kōōrōōtoot :Bāwulō chiichoo ānkōōnkēt kule kiikoosēē keey :chiichoo Yēyiin nyēē yēmāktōōs /kiisoob. ¹⁰ Kukuurchi :Bāwulō chiichoo kule, “Ing'eet ānkiiyyoony.” Kung'eet :chiichoo areet akeenke ānkuwēēsyētoot.

¹¹ Yu kakas :biiko ng'aleechaa, kumwooy ām kuutiing'waa kule, “Nto yu kāākūrārākyēēch ra āynātōōs chēē wuu biich.” ¹² Kikuurēē :bichoo Barnaaba *Sēēwus, kukuurēē Bāwulō *Ēērmē, kuuyu ki inee nyēē ki ng'ālooliintēēt nyēē wōō. ¹³ Kimii :kōōto ake nyēē /kikēēsooyēē Sēēwus nyēē kilēēkitēē yēē kibo oreet nyēē iwutē kiriiing'. Yooto kukwēryoon :kibkōrōs nyēē kiiyyoonkyinē kōyooto wuunōōk āk toobtōōk ākoy oreetaab kiriinkoonoo. Kimāchē :inee āk biiko chuut kule kuyēchi mbo Bāwulō kōrōsēēk. ¹⁴ Nteenee yu kakas :Barnaaba āk Bāwulō ng'aleechaa, kukereer sirookwaa kōōboor kule katay ng'aleechaa. Kulabat wōlēē kikiiruruukyi keey :biiko ānkubōlchi kule, ¹⁵ “Murēchu! Ām nee yu sooyey ng'al chēē tēē chu? Ntēē keekerkeeye acheek āk akweek. Kēēmiitē kēēyibwook lōkōōywēk chēē kāroomēch. Oweeksee mosoonkoyeenichu māsāru kiy ānkōōyēnchi Yēyiintēētaab manta, nyoo kiyēyē barak āk ng'wēny, araarayta āk tukuuk tukul choo mii wōlto.

¹⁶ Ām bēsyōōsyēk choo kibo taay kyoosyi :Yēyiin kōōrootunwēēk kurub ātēbuutēkwaa. ¹⁷ Nteenee tukuuk chēē kāroomēch choo kikōōnook :Yēyiin kōōbooru :yooto wōlēē wuu :inee. Kikōōnook roobta ānkuyēyē kubiityo :āmiik ām bēsyōōsyēk chēē kiikuchōbchi. Kōōnook āmiik chēē chaang' ānkuyēyook ong'erech.” ¹⁸ Kimā kuskus kukerekta :mbo Bāwulō bichoo kumayey kōrōsēēchoo ānkoo sinee kiimuukta.

¹⁹ Nto mii yoo, kukwaanee :Yuutayeeek alake Antyookya ākoo Ikonnyaa ānkubokutēwēch biiko kutayee keey mbo Bāwulō ānkōōyēnchi ng'aleekwaa icheek. Kuwiiree :bichoo Bāwulō rwoontōōk ānkōōng'irtiitoot kuwo kiriinkoonooto saang' kubērē tōōs kaakume. ²⁰ Nteenee kukwa :biikaab Kiriistō ānkōōruruukyi keey Bāwulō. Kung'eet :Bāwulō ankooyeey ākoy kiriinkoonoo. Nto yu kāyyēēkunēē, kung'eetee Luustra ākoo Barnaaba ānkutākyi keey Tēērbē.

Kiyyeey :Bāwulō āk Barnaaba Antyookya nyēbo Siirya

²¹ Yu kabokuyit :icheek Tēērbē, kwaamta lōkōōywēk chēē kāroomēch ām wōlooto ānkōōyēnchi :biiko chēē chaang'. Nto mii lētuunoo, kooyeey kaa. Kibuntēē Luustra, Ikonnyaa ākoo Antyookya nyēbo Bisiitya. ²² Kiititirootē biikaab Kiriistō kutēē yooto tukul kutas taay kukiilchi ng'ālyoontēētaab manta. Kimwoochinootē biiko kule, “Ākoy kēēbuntēē nyāliluutēk chēē chaang' ām baani bo Kaab Yēyiin.” ²³ Kiyēētyēēchi :Bāwulō ākoo Barnaaba kanisoosyek ām wōlto ake tukul kukwey booyik. Kikir :icheek kwoomiis

14:5 Yēyūut. 14:19; 2Tēm. 3:11 14:6 Mat. 10:23 14:8 Yēyūut. 3:2 14:11 Yēyūut. 8:10; 12:21-22; 28:6 14:15 Tān. 2:46; Yēyūut. 10:25-26 14:15 Tyēēn. 96:5; 1Kōōr. 8:4-6 14:16 Yēyūut. 17:30 14:17 Tyēēn. 147:8; Cherem. 5:24 14:19 Yēyūut. 13:50; 14:5; 17:13; 2Kōōr. 11:25 14:22 Yēyūut. 11:23; 1Tēēs. 3:3-4

ānkusoochi booyichoo. Nto mii yoo, kōōyokoochi bichooto Mokoryoontēēt nyoo kiki-
ikookaasee keey.

²⁴ Yu kāwokumur :Bāwulō ākoo Barnaaba yēmēētaab Bisiitya, kuyit nyēbo Bamfulyaa
²⁵ ankwaamta ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām kiriinkēētaab Beerka. Nto yityo, kurēkto ākoy
kiriinkēēt nyēbo Atalyaa.

²⁶ Nto mii yoo, kubeetee mwēēnkēēt kung'eetee Atalyaa kooyeey Antyookya wōloo /
kikiikiyiilchi icheek ām chamateetaab Yēyiin kubo yiisyēt nyooto kikiikoowaany. ²⁷ Yu
kabokuyit Antyookya, kukuur biikaab Kiriistō. Kirārchi bichooto kiy ake tukul nyēē
kikiikuyey :Yēyiin kubuntēē icheek āk wōlēē /kikeeyaataita kēēlto kookaasee keey :biiko
choo mā Yuutayeek Yēyiin. ²⁸ Kiibuurto keey :Bāwulō āk Barnaaba bichoo bo Kiriistō ām
bēsyoōsyēk chēē chaang'.

15

Tuuyēēt nyēē kimii Yēērusālēēm

¹ Nto yēē kitākumiitē :Bāwulō ākoo Barnaaba Antyookya, kukwaanee :biiko alake
Yuuteeya ankuba wōlooto. Kibokooneet :bichoo mbo ng'eetaabiya. Kimwooyē kule,
“-/ Mākiirāroochook, yoo / kamakiimuraatanaak kuu wōloo mwooytooy :sirūutēkaab
*Muusa.” ² Kiyey :ng'ālyoontoonoo Bāwulō ākoo Barnaaba kukwiil keey āk bichooto kut
kuchuunchuun. Nto mii yoo, /kēēmwooy kule kuwo :Bāwulō ākoo Barnaaba kuboonto
keey āk mbo ng'eetaabiya alak Yēērusālēēm. /Kikēēmākyinē bokunyōōryo ākoo *lēbkēēyik
chuut āk booyik kurubta keey āk ng'ālyoontooni. ³ Yooto, kōō-āmiisoot icheek :kaniseet.
Nto yu kimii kumurē Fōyinikē āk Samaaryaa kumwoochi :icheek mbo ng'eetaabiya ām
wōlooto kule kiikōōyēnchi :biiko choo mā Yuutayeek Yēēsu. Kiing'ereech :lōkōōywēchoo
mbo ng'eetaabiya miisin.

⁴ Yu kabokuyit mbo :Bāwulō Yēērusālēēm, kutorooch icheek :lēbkēēyik, booyik āk
biikaab Kiriistō chuut alak. Kiiboorchichoo kiyēē kiikuyey :Yēyiin kubuntēē
icheek. ⁵ Nteenee king'eētyo * :Farisaayeek alake chēē kikiikuchamta Yēēsu ānkumwooy
kule, “Māchāktōōs * /kiimuraatan biiko choo mā Yuutayeek ānkumākyinē mbo kooywey
kirūutēkaab *Muusa.”

⁶ Yooto, kukuur keey * :lēbkēēyik ākoo booyik bokoolyeb ng'ālyoontoonoo. ⁷ Yu
kabokung'alaalee ām kōōyinto, kung'eet :Bētērō ānkumwooy kule, “Mbo ng'eetaabiya,
ābērē ōnkēt kule kisimkutoola :Yēyiin kēny ām wōlēē ōmiitē :akweek, ā-āmchi biiko choo
mā Yuutayeek lōkōōywēk chēē kāroomēch kukas ānkōōyēnchi. ⁸ Kiiboorunēē :Yēyiin nyoo
inkētē wōlēē wuu :kāāsōōtēywēēkaab biiko kule kichāmē biiko choo mā Yuutayeek yoo
kiikoochinē icheek Tāmirmiryēēt kuu yoo kikōōnēēch acheek. ⁹ Kuuyu kiikoosēē keey
:bichoo Yēyiin, /kiitiliil. Kunyi, -mākēēyēku teer ām wōlēē mii :bichoo. ¹⁰ Kunyoo ii,
ām nee yu ōmāchē okwiil Yēyiin ōkoochinē mbo ng'eetaabiya kukalab muchōōkiit nyēē
-mākiimuuchē :acheek keekalab, āmēēbērē kiimuuch :mbo kuuko? ¹¹ Mēērook oyey kuu
nyooto. /Kikiiraraacheech acheek, yu kāwokunyōōwēēch :Mokoryoontēēt Yēēsu kaat,
ānkūwuu nyooto ām wōlēē miitē :nkicheek.”

¹² Kisiisyo :biiko tukul kule much! Kiyēbchi yit nkinee Barnaaba ākoo Bāwulō kumii
kōōbooru tukuuk chēē /kiilātē chēē kikiikuyey :Yēyiin ām wōlēē mii :Kirikiik kubuntēē
icheek.

¹³ Yu keewaany, kumwooy :Yāākōbō kule, “Mbo ng'eetaabiya, oyeb yit baa.
¹⁴ Kāākūrārweēch :Simōōni wōlēē kichāmtooy :Yēyiin choo mā Yuutayeek ām taay, kuyēk
cheechii. ¹⁵ Mii :ng'aleekaab *wōōrkooyik chēē ityiichē yuutēyū ām yoo /kikeesir kule,
¹⁶ ‘Yoo kāākubēk :ng'aleechu, +māyēēwu

ānkuchāāyyoong'tē subak kōōtaab *Tāwuti nyoo kikiikuluul.
 +Maateech subak wōloo kikiikuburyet
 kut ākētyi kōōbuur kuu yoo kiwuu,
 17 sukung'eet kucheeng'aat :biiko choo kiikung'ēt Mokoryoontēet
 āk choo mā Yuutayeek choo kyaakwey kule kuyēk cheechuu.
 Yēyiin :nyēē kiiboor ng'aleechu ānku inee :nyēē makuyey.'†

18 Tookunoot kuu nyooto kung'eetee kēny kule mākulumchi :choo mā Yuutayeek
 biikaab Yēyiin. 19 Kunyoo, kaatiil :anii kule -mookany keeyey kunyikisiyi choo mā
 Yuutayeek yoo mii kuyisu keey kukwoonii wōlēē mii :Yēyiin. 20 Yoo kātāwuu nyoo, okany
 kēēsirchi barweet kēēmwoochinē kule kutayee keey kwoomē āmit choo /kākēēsooytoochi
 āynātōōs ankusaan martaayeet. Kutayee keey mbo subak kwoomē bany chēbo tyoong'in
 chēē /kakeekul ankutayee keey kwoomē kiisēēnik.* 21 Nteenee yoo mächē :chii kuyēk
 Yuutāyiin, kōōnkētē kiyēē /kēēmākyinē kule kuyey, kuuyu /kiikeesumanaan kiruutēkaab
 *Muusa ām kiriing' ake tukul ām bēsyōōsyēk choo kibo taay /ānkutākēēsumānē mbo
 lōkōōywēchoo ām kooriikaab saayeet ām bēsyēēt ake tukul nyēbo *Sabaato.”

Kisirchi :booyik barwa biikaab Kiriistō choo kimā Yuutayeek

22 Nto mii yoo, kootiil *:lēbkēēyik āk booyik kuboonto keey āk biikaab Kiriistō chuut
 alak kukwey biiko alak ām biikwaa /sikiiyookto kubeeta keey Bāwulō āk Barnaaba
 Antyookya. /Kikeekwey Yuuta nyoo /kikēēkuurē ām kaayneet ake kule Barsaaba ākoo
 Siila. Kitookunootiin :bichoo ām wōlēē mii mbo ng'eetaabiya. 23 Kibeeta :bichuutēchu
 barweet nyēē mwooyē kule:

Kiisuboooyook :acheek lēbkēēyik ākoo booyik.

Kēēmächē kuyityi :lōkōōywēchu biiko choo mā Yuutayeek choo mii Antyookya,
 Siirya ākoo Kiliikya choo kiikuchamta Yēēsu.

24 Kookeekas kule kookukwa wōloo ōmiitē :biiko alake chēē mānāākēēchāmchi
 :acheek ankubokooyiimaak mētēwoy ām ng'al chēē kyoomwook :acheek. 25 Kunyoo,
 kookiisoot :acheek tukul kule keekwey biiko ānkiiyooku kukwa wōloo ōmiitē. Makuk-
 waanta keey Barnaaba ākoo Bāwulō, choo chamanikyoo, 26 choo kookuchamta
 soboonwēkwaa kubo kaayneetaab Mokoryoontēenyoo, Yēēsu Kiriistō. 27 Kunyi,
 kākiiyooku Yuuta ākoo Siila kutāsyi nyikiisinto :ng'aleechu sirootiin. 28 Kookootiil
 :Tāmirmiryēētaab Yēyiin ankiitiil :nkacheek kule -/makiing'ireenaak kiruut chēē
 chaang'. Nteenee 29 osaanee keey āmit choo /kākēēsooytoochi āynātōōs ankootayee
 keey bany bo tyoong'in chēē /kēēkulē, kiisēēn āk martaayeet. Karaam yoo kooyey kuu
 nyooto. Chameetaab keey.

30 Kunam :bichoo baanta kurēkto ākoy Antyookya. Kikuur kaniseet tukul ānkōōkoochi
 barwaanaa. 31 Yu /kakeesuman lōkōōywēchoo, /kēēng'ērēkyi kuuyu kiikiimē bi-
 ich. 32 Kiititiirēē :Yuuta ākoo Siila choo ki *wōōrkooyikaab Yēyiin biiko ng'al chēē
 chaang'. 33 Yu kāākubēēni :bichoo /kikiiyooktooy wōlooto bēsyōōsyēk chēē ng'eri,
 kung'ēētyo kumächē kooyey wōloo /kikiiyookunēē. Kii-āmiis :mbo ng'eetaabiya kule
 kubeeta tāloosyēēt.† 35 Kunyoo, kiibuur :Bāwulō ākoo Barnaaba Antyookya, kōōnēētē
 ānkwoomtooy ng'ālyoontēētaab Yēyiin kuboonto keey āk biiko alak chēē chaang'.

Kikwey :Bāwulō Siila, kuwēto :Barnaaba Māārkō

36 Yu kaakukeeyta :bēsyōōs, kumwoochi :Bāwulō Barnaaba kule, “Murooni, ikany
 baa, kēēruutoochinootē mbo ng'eetaabiya ām kiriinkōōsyēk tukul choo kiikyaamtaatee

† 15:17 Āmōōs 9:11-12 15:19 Kala. 5:3 * 15:20 /Kikēēmākyinē biiko choo mā Yuutayeek ānkuming'tooy keey
 Yuutayeek kule kukir tukuuk ang'wan choo /kēēng'āloolēē ām Laawiik 17:8-14 ākoo 18:6-18. 15:20 Laawi. 18:6-18;
 17:10-15; Yēyuut. 15:29; 21:25; 1Kōōr. 8:1-13; 10:23-33 15:21 Yēyuut. 13:15; 2Kōōr. 3:14-18 15:22 Yēyuut. 15:40;
 16:19; 17:4, 10, 14-15; 18:5; 1Tēēs. 1:1 15:24 Kala. 1:7; 5:10 15:29 Yēyuut. 15:20 15:32 Yēyuut. 11:23, 27

† 15:33 Tinyē :siruutēk alake kēērywoontēētaab 34: Nteenee kiitiil :Siila kule kung'ētunēē wōlooto.

ng'ālyoontēetaab Yēyiin. Māchāktōōs kiinkēt wōlēē wuu :soboonwēkwaa.” ³⁷ Kimāchē :Barnaaba kule /keebeeta Yoowaana nyoo /kikēēkuurē ām kaayneet ake kule Māārko. ³⁸ Nteenee kiisoot :Bāwulō kule kimayemaat kubeeta Yoowaana, kuuyu kibetyenyee Bamfulyaa koochuchuuyee keey yiisoonoo. ³⁹ Kichuunchuun :Bāwulō āk Barnaaba nyēē kōrōōm kut kubchey keey. Kiwēeto :Barnaaba Māārko ām mwēēnkēēt kutākyi keey Kubrō. ⁴⁰ Nteenee kikwey :Bāwulō Siila kule kuwēeto keey. Kisaay :mbo ng'eetaabiya kōōbēruur icheek :Yēyiin, nto mii yoo, kuba. ⁴¹ Kiwēēsyētootēē :Bāwulō yēēmēetaab Siirya ākoo nyēbo Kiliikya kōōkiimootē kanisoosyek.

16

Kiiyum :Bāwulō Tēmētēewō

¹ Nto mii yoo, kuyit :Bāwulō ākoo Siila Tēērbē ankukeeyta ākoy Luustra wōlēē kiminyē :chiitaab Kiriistō nyēē /kikēēkuurēē Tēmētēewō. Ki lakwataab cheebyoosya nyēē ki Cheebyuutayaa nyēē kikiikōōyēnchi Yēēsu. Nto kwaan ku Kirikiin. ² King'āloolēē :mbo ng'eetaabiya Tēmētēewō ām Luustra ākoo Ikonnyaa nyēē karaam. ³ Yooto, kumach :Bāwulō kule kuwēeto keey Tēmētēewō. Kunyoo, /kikiimuraatan kubo Yuutayeek chēē kiminyē wōlooto, kuuyu kiinkētē :biiko tukul kule ki Kirikiin :kwaan. ⁴ Kibuntootēē kiriinkōōsyēk kwoomtootē ng'aleek kutēē yooto tukul. Kikiikootiil *:lēbkēeyik āk booyik ām Yēērusālēēm kule kooywey :biiko ng'aleechaata. ⁵ Kunyoo, kikimkimiitu :kanisoosyek ām kiriinkōōsyēchooto ankookaasee keey Yēēsu miisin. Kitāsyinē keey :laating'waa bēsyō ake tukul.

⁶ Kiwēeto keey :Bāwulō bichoo āyēēng' kuwēēsyētootēē yēēmēetaab Fruukya āk nyēbo Kalatyaa, kuuyu kimānāāchāmchi :Tāmirmiryēetaab Yēyiin kwaamta ng'ālyoontēēt ām yēēmēetaab Eesya. ⁷ Yu kabokuyit kiyōōtēetaab Misiiya, kusyeem kule kuba yēēmēetaab Biituunnya, nteenee mānāāchāmchi :Tāmirmiryēetaab Yēēsu. ⁸ Yooto, kukeeytee Misiiya ānkutākyi keey *kiriinkēetaab Turoowa.

Kinyōōr :Bāwulō ng'oong'uutyēēt ām Turoowa

⁹ Yu kayit kwēēmooy, kuchōōnchi :ng'oong'uutyēēt Bāwulō. Kikas chiito ake nyēbo Maketoonnya kukēēyyo ānkumii kusoomē inee kule, “Bāwulō, ānkiichōō Maketoonnya chēēyētyēēchēēch.” ¹⁰ Yu kēēnkēt :Bāwulō ng'oong'uutyoonoo, keeyeyte keey areet akeenke keebe Maketoonnya, kiiwoonkyinē kule kāākukuurēēch :Yēyiin bokyoomchi bichoo lōkōōywēk chēē kāroomēch.

Kiweek :cheebyoosyeet ake ām Filiibi nyēē /kikēēkuurēē Liitya

¹¹ Yooto, kēēng'ēētyēē Turoowa ankeebeete mwēēnkēēt ākoy Samooturake. Nto mii bēsyēēt nyēē kirubē keeyit Neeyabooli. ¹² Nto yityo kēēng'ēētyēē yooto ankeebeete kēēēnkōōk ākoy Filiibi. Ki wōō *:kiriinkooni ām yēēmēetaab Maketoonnya ankikiikunam :kōōrēetaab Rooma ānkubāw. Kikēēbēēnii wōlooto.

¹³ Nto mii yēē ki bēsyēetaab *Sabaato, keechuyte kiriing' saang' ankeebe ākoy yēē kibo āynēēt wōlēē kikeenyoorte yēē kisooyēē :Yuutayeek. Kiibuur ng'wēny ānkēetoowu kēēng'āloolchi chēēbyōōsōōk chēē kikiiruruukyi keey yooto. ¹⁴ Kimii :cheebyoosyeet ake yooto nyēē /kikēēkuurēē Liitya nyēē kyooltootē sirooy chēē ki ārroonēch chēbo āliisyēēt nyēbo barak miisin. Kichōōnēē :cheebyoosyaanaa kiriinkēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Tyaatiira ānkikutunkyinē Yēyiin. Kiyey :Yēyiin cheebyoosyaanaa kōōyēnchi ng'aleekaab Bāwulō. ¹⁵ Yu /kabokeebatisan āk biikyii, kumwoowēēch kule, “Yoo ōchāmē kule āyēnchinē :anii Mokoryoontēēt, okwaa bōōbēēnii kōōnyuu.” Yooto, keecham keebe.

Kiiburyoong'to :Bāwulō tāmirmiryēēt kung'eetee chēēbto ake

15:37 Yēyuut. 12:12   **15:38** Yēyuut. 13:13   **15:40** Yēyuut. 15:22; 14:26   **16:1** Yēyuut. 14:6; 17:14-15; 18:5; 19:22; 20:4; 1Kōōr. 4:17   **16:2** Filiib. 2:20, 22   **16:4** Yēyuut. 15:20-29   **16:5** Yēyuut. 2:41   **16:6** Yēyuut. 18:23; 10:19
16:14 Yēyuut. 17:4   **16:15** Yēyuut. 8:36; 16:33; 18:8; 19:5

16 Nto mii bēsyēēt ake, yēē kikēēmiitē kēēbēēti yēē /kikēēsooyēē, kutuuyēēnēēch :chēēbto ake nyēē ki motwooriin ānkiboonto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat nyēē kiyēyē chēēbooto kuyey sookēyēēk. Kiyibchinē :chēēbi biikyii choo kiyēchinē yiisyēēt beesaanik chēē chaang' chēē kinyōōrtooy sookēyēēchoo. 17 Kiinoomootēēch :chēēboo kukuurchinootē barak kule, “Yēchinē :bichu yiisyēēt Yēyiin nyoo mii kibkōōnkōy ānkumii bokōōboorwook wōlēē +/-makiiraraaktaak.” 18 Kimwaayaat kuu nyooto ām bēsyōōsyēk chēē chaang' kut kooyiim Bāwulō :ng'aleekyii. Yooto, kuweech keey :Bāwulō ānkōōburyoong'to tāmirmiryoonoo kule, “Āmwoowuung' ām kaayneetaab Yēesu *Kiriistō kule ichuwunee chēēbi.” Kuchuwunee :tāmirmiryoonoo chēēboo areet akeenke.

/Kikiiraraach riibiintēēt āk biikaab kanyii

19 Yu kakas :biiko choo kiyēchinē :chēēboo yiisyēēt kule kāākubot :kēēng'waa nyēē kōnyōōrunēē beesaanik, kunam Bāwulō āk Siila ānkukwēryoot ākoy kōōk wōlēē /kiboki-ikuum. 20 /Kikēēmwoochi kōōkwēēt kule, “Yuutayeeek :bichu! Mii kuyibu wōōrōōryēēt kiriinkēēnyoo. 21 Inēētē biikyoo kurub ātēbuutēk chēē mānyoolchēēch acheek biikaab Rooma.” 22 Yu kākēēmwooy kuu nyooto, kōōrōōbēr :biiko chēē kikiiruruukyi keey yooto. Kumwooy :kiirwookichoo kule, “Ōbuutēē sirook ānkōōbir!” 23 Yu /kāākēēbir, /bokeekerta kō. /Kikiikāloonchi riibiintēētaab kōyooto kuriibso nyēē karaam. 24 Kiwēēto :riibiintonoo Bāwulō āk Siila ankuwokukerta kisēēnkēēt nyēē kibo āriit /ankiikiichee kērēēnkōōkwaa musukook /ankeekwiiliilee musukoochoo nyōōrōōōnik.

25 Nto yu makuyit kwēēmooy kwēēn, kumii :Bāwulō ākoo Siila kusooyē ānkutyēēnchinē Yēyiin kōōkoostoo, kimii :kibratiisyek chuut alake kuyēbchinē yiit.

26 Nto nyēē mā tyaa, kuchō :kibring'ring'nyēēt ankooluchluuch kōōto ng'wēny kut kuyootākiis :kurkootik tukul kule bōt! Kōōtyookiis :nyōōrōōōnik choo /kikikeeratee chii ake tukul. 27 Yooto, kukās :chiito nyoo kiriibsē. Nto bērē kukas kuyoototiin :kurkootik, kung'us chōōkiinyii kumāchē kule kubusuy keey kubērē tōōs kāākumwēy :kibratiisyek. 28 Nteenee kubōlchi :Bāwulō kule, “So! Imāchē i-āmchi keey nee? Ntēē acheek :chu kēēmiitē :tukul yu.” 29 Kumwooy :riibiintonoo kule, “Ōkwēng'woo, baa, maata!” Kuryaakta ām bōōtoonik ānkuwokōōbutyi kērēēnkōōkaab Bāwulō ākoo Siila. 30 Yooto, koomut :chiichooto mbo Bāwulō kukwa saang' ānkumwoochi kule, “Murēchu, +maayey :anii kule nee /sikiiraraachaa?” 31 /Kēēkētyi kule, “Māchāktōōs iyēnchi Mokoryoontēēt Yēesu. Yoo !keeyey kuu nyooto, +/-makiiraraachiing' āk kang'uung' kumukuul.” 32 Yooto, /kyoomchi chiichooto ng'alyoontēētaab Yēyiin āk biikaab kanyii. 33 Kiwēēto :chiichooto icheek kwēēmowuunooto ākoy kanyii ānkōōnyoochi ng'woowōōk. Yooto /keebatisan chiichoo āk biikaab kanyii tukul. 34 Kikwēryoot Bāwulō āk Siila kō ankubay. King'erēkiis :biikyii kutēē yēē tēē, kuuyu kikiikōōyēnchi :icheek Yēyiin.

35 Yu kayyeech, kōōyookto :kiirwookichoo biiko kuba kaab riibiintonoo. Nto yitē, kumwoochinē kule, “/Kākēēmwooy kule ityaakte bichoo.” 36 Yooto, kumwoochi :riibiintonoo Bāwulō kule, “Kāākumwooy :kiirwookichoo kule /kiityaaktaak. Kunyoo, obeete kaalyeet.” 37 Nteenee kumwoochi :Bāwulō bichoo /kikiiyooku kule, “Kōbirēēnēēch :kiirwookichoo wōlēē chaang' :biich āmānyōōr kiy nyēē kikeeleel ānkēēyēku sinee :nkacheek biikaab Rooma. Kokerteech mbo subak kāābēērit. Kunyoo ii, ām nee yu māchē :icheek kootyaakteech kibchamumu? -Māwuu nyoo mbo kisich! Bōōmwoochi kukwa :icheek nkit bokōō-āmiisootēēch keechuyte.”

³⁸ Kibokumwaayta :bichoo ng'aleechaa. Nto yu kēēnkēt :kiirwookichoo kule kibo :Bāwulō ākoo Siila kōōrēetaab Rooma, kunam kuut. ³⁹ Kukwa ānkusoom mbo Bāwulō nyooeetaab kaat. Nto mii yoo, kuyoot ānkōō-āmiisoot kung'eētyēē kōyooto ankusaaysaay kule kung'eētyēē :icheek kiriinkoonoto.

⁴⁰ Yu /kābokēēyoot Bāwulō ākoo Siila, kuba ākoy kōōtaab Liitya. Kinyoorta mbo ng'eetaabiya wōlooto. Kiititiir icheek, nto mii yoo, kubēēchi keey.

17

Kumiitē :Bāwulō āk Siila Tēēsālōōnikē

¹ Nto mii yoo kumur :mbo Bāwulō *kiriinkēetaab Āmfibōōli āk nyēbo Aboloonnya nto yityo, kuyit *kiriinkēetaab Tēēsālōōnikē. Kimii wōlooto *:kōōtaab saayeet nyēbo Yuutayeeek. ² Kwoomchi :icheek Yuutayeeek chēē kimii wōlooto ng'ālyoontēetaab Yēyiin kuu wōloo kwōōyēytooy kwaak. Kiirwookyinēē biiko *kōōtaab saayeet ām bēsyōōsyēkaab *Sabaato sōmōk, kurubta keey āk siruutēkaab Yēyiin. ³ Kirārchi :Bāwulō biiko ng'aleek kōōboorchinē kule kiyēmāktōōs kunyalil *:Kāārārōokiintēēt ankung'eetee meet. Kimwooy kule, “Yēesu nyiitēnyi āmiitē ā-āmwook :nyēē Kāārārōokiintēēt nyoo kikēēkānyoonu.” ⁴ Kichāmchiin :Yuutayeeek kereeryaanto ng'aleekaab Bāwulō ānkuris icheek. Kiyyēnchi nkicheek :Kirikiik wōlēē wōō Yēyiin ākoo chēēbyōōsōōy chēē chaang' chēē kitookunootiin.

⁵ Nteenee kimēēchi :moo Yuutayeeek alak. Kibokōōruruukootēē biich chēē kāwōōt wōlēē chaang' :biiko ānkutoow wōōrōōryēēt ām kiriinkoonoto. Kiba :bichoo areet akeenke ākoy kaab chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Chāāsōōn bokucheeng'ee Bāwulō ākoo Siila wōlooto, sukukwēryoot ākoy kōōk. ⁶ Nto yu kimānāānyōōr, kunam Chāāsōōn āk mbo ng'eetaabiya alak ankoobarbaartaat ākoy taayeetaab kāāntōōyikaab kiriinkoonoto. Kibōloobōl :bichoo kule, “Kookutankwar :bichu kōōrēēt kumukuul neennyi kookukwa ākoy wōli. ⁷ Yu kabokukwa wōli, kutaach :Chāāsōōn ām kanyii. Chwēēsē :bichu mākuutēk tukul chēbo *Kayisaar kumwooyē kule mii :bāytooyiintēēt nkinee ake nyēē kālē /kēēkuurē kule Yēesu.” ⁸ Yu kabokukas :biiko ākoo kāāntōōyikaab kiriinkoonoo kuu nyoo, kuchēy :taariiryeet. ⁹ Nto mii yoo, /kēēmwoochi Chāāsōōn āk alak kule kukwey beesaanik chēē keetyaaktee keey /ankeebakaakta kuba.

Kumiitē :mbo Bāwulō Bereeya

¹⁰ Yu katuuyiit :kōōrēēt, kumwoochi :mbo ng'eetaabiya Bāwulō ākoo Siila kule kuba ākoy Bereeya. Kumii :icheek wōlooto, kōōwut *kōōtaab saayeet nyēbo Yuutayeeek.

¹¹ Ki kāroomēch :ātēbuutēkaab Yuutayeeekaab Bereeya kusiir chēbo choo bo Tēēsālōōnikē. Kiityookootiin :moonikwaa kumāchē kule kuyēbchi yiit ng'ālyoontēēt. Kiirōōtootē siruutēk ām bēsyō ake tukul kukas kule ki man :kiyēē kimwooyē :Bāwulō. ¹² Kiyyēnchi :Yuutayeeek ku chaang'. Kiyyēnchi :nkicheek Kirikiik chēē kitookunootiin chēē chaang', booyik āk chēēbyōōsōōk.

¹³ Nto yu kēēnkēt :Yuutayeeek choo kimiitē Tēēsālōōnikē kule kimii :Bāwulō kwoomtēē ng'ālyoontēēt Bereeya, kuba wōlooto bokōōwuruur biiko. ¹⁴ Yooto, kukwēryoot :mbo ng'eetaabiya alake Bāwulō kuwo komosta nyēē kibo tabantaab araarayta. Nteenee kung'ētunēē :Siila ākoo Tēmētēewō Bereeya. ¹⁵ Kii-āmiisoot Bāwulō ākoy *kiriinkēetaab Aaten. Nto mii yoo, kooyeey āk ng'ālyoo nyēē kiyibchi Siila āk Tēmētēewō kule kimāchāktōōs :icheek kusarta keey areet akeenke bokutuuyo āk Bāwulō.

Kumiitē Aaten

¹⁶ Nto kutākumiitē :Bāwulō kukānyiiisye ām Aaten, kung'woonchi yu kawokukas kule ki-boontootē :biikaab kiriinkoonoto āynātōōs chēē chaang' chēē /kēēkutunkyninē. ¹⁷ Yooto,

kōōrwookyī :inee Yuutayeek ām *kōōtaab saayeet yēē ki Sabaato kunam wōlēē miitē :Kirikiik chēē kiiywēyē Yēyiin. Kiirwoochē mbo subak bēsyō ake tukul ām wōloo chaang' :biiko āk Kirikiik chēē kanyoorta wōlooto. ¹⁸ Kikwiil :biiko alake Bāwulō chēē kimwooyē kule ibēliisyē :ng'erekweek ām kōōrēēt tukul, ankukwiil mbo :alake chēē kiikoosēē keey kiirnātēēng'waa /ānkimākēēwēēchē. Kiteebē keey :alake kule, “Chokwooltumoonchinē ng'oo :nyi ēē?” Kimwooy :nkicheek alake ām yooto kule, “Nto yu wuu nyēē mächē kule kōōrēēchēchē kule kēēkutunkyi āynāt nyēē mā nyēenyoo.” Kimwooy :bichooto kuu nyooto, kuuyu kimii :Bāwulō kwoomchinē biiko kurubta keey āk Yēesu āk ng'eeteetaab meet. ¹⁹ Nto mii yoo, /kēēkweryoot Bāwulō ākoy yēē kibo lekemeet ake nyēē /kikēēkuurēē Areeyobaako yēē kibo kāābkiirwook. Nto yityo /keeteebē kule, “Mwoowēēch, baa, inētē nee :ng'aleechu imwooyē? ²⁰ Imiitē iyibwēēch ng'al chēē leelach kule keekas. Kunyoo, kēēmächē kiinkēt kule ibooru nee.” ²¹ Kikicham :biikaab Aaten ākoo biiko alak kōōwoonkyinē āsiiswēkwaa kuyēbchinē yit ng'al chēē leelach.

²² Yooto, kōōyyo :Bāwulō ām kōōkwoonoo bo Areeyobaako ānkumwooy kule, “Lēyyē, biikaab Aaten! Ānkētē sinee kule ām kēēlto ake tukul kyoocham osooyē. ²³ Kāānkāābērē āwēēsyētootēē wōlto ake tukul, ānyōōru tukuukwook chēē ōkutunkyinē. !Kaakas mbo yēēt ake yēē /kikeesir kule: YĒYIIN NYĒĒ -/MĀKIINKĒTĒ. Kunyi, nee :kiyoo kyōōkutunkyinē amēēbērē kyōōnkētē? Kiyooto nanyuun nyi āmiitē wāā-āmwook.

²⁴ Yēyiin nyoo kiyēyē kōōrēēt āk kiy ake tukul nyoo mii āriit, ku Mokoryoontēētaab barak āk ng'wēny nyēē mēēbērē minyootē koorin chēē tēēkyinootē :biich. ²⁵ Māmāchē kiy ake tukul nyēē imuuchē :biiko kōōkoochi, kuuyu inee :nyēē ikoochinē chii ake tukul soboonto ākoo kiy ake tukul. ²⁶ Kiyey :Yēyiin chiito akeenke kurook. Nto mii yoo, chokurōōbunēē keey :biiko mooyēētaab chiichoo sukung'eet kuminy kōōrēēt. Kisat mbo subak :Yēyiin bēsyōōsyēk chēē mākuminyēē :bōrōryōōsyēk kōōrēēt āk wōlēē mābokuminyoot. ²⁷ Kiyey kuu nyooto sukung'eet kutorobēnoot :biiko nto anyuun kunyōōr inee, ānkoo sinee mēēbērē kiilōōyiityi keey chii ake tukul ām acheek. ²⁸ Nto kimāmiitē :inee, nto -mākēētinyē soboonto. Kuu yoo kisirē :siriikwook alake kule, 'Kēēyēku :nkacheek cheechii.' ²⁹ Kunyoo, kuuyu kēēbooyē Yēyiin, keekerkeeye āk inee. Māmāchāktōōs kiisōōtē kule kerkeey :Yēyiin āk tukuuk chēē kiyēyiisyēē :biiko ng'oōmnānēēt ankung'ulunee *ta-aaboot, *feeteet nto rwaanteet. ³⁰ Ām taay, kikiimiiny :Yēyiin mēt ām bēērbēēryo nyēē wuu nyoo, nteenee mwoochinē ra chii ake tukul kule māchāktōōs :chii kureeny keey. ³¹ Kiikuchōb :Yēyiin bēsyēēt nyēē ikuumunēē biich ām kēēlto nyēē rootaat kubununēē chii nyēē kiikutool. Kiikōōboorchinēē :Yēyiin biiko tukul ng'ālyoontoonoo, yoo kiing'ēētēē chiichooto meet.”

³² Yu kabokukas :bichoo ng'aleek chēbo ng'eeteetaab meet, kuroorchi :alake Bāwulō, nto alak kumwooy :choo kule, “Tēēchōō subak tāchēē-āmwēēch ng'aleechaa ēē, wē.”

³³ Yooto, kubakaakta :Bāwulō bichoo. ³⁴ Nteenee kikiilchi :alake Bāwulō ānkōōyēnchi ng'ālyoontēēt. Ām bichooto kiiyēnchinē, kimii :akeenke nyēē /kikēēkuurēē Tyoonisyō nyēē ki akeenke nyēē kibo kōōkwēētaab Areeyobaako ākoo mbo nkinee cheebyoosya nyēē /kikēēkuurēē Tamaari āk nkicheek biiko alak.

18

Kumiitē :Bāwulō Kōōriintō

¹ Yu kāwokubēk :ng'aleechaa, kung'eeteē :Bāwulō Aaten ānkuwo ākoy Kōōriintō. ² Kinyoorta wōlooto Yuutāyiintēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Akiila. Kibo :chiichi kōōrēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Bōōntō. Kitākuchōōnēē :chiichooto kōōrēētaab Itaalya kuboontoonu keey cheebyoosyeenyii nyēē /kikēēkuurēē Brisiila. King'ēētyēē :bichoo Itaalya, kuuyu

17:17 Yēyuut. 17:2, 4   **17:18** Yēyuut. 4:2; 1Kōōr. 1:22   **17:24** 1Bāy. 8:27; Yēyuut. 7:48   **17:25** Tyēēn. 50:9-13
17:26 Kiruu. 32:8; Āyub 12:23   **17:27** Cherem. 23:23-24   **17:29** Isa. 44:9-20; Yēyuut. 19:26   **17:30** Yēyuut. 14:16; Room. 2:4; 3:25   **17:31** Yēyuut. 10:42

kimwooy :Kilaawutiyo nyēē ki bāytooyiintēētaab wōlooto kule kung'ēētyēē :Yuutayeek tukul Rooma. ³ Nto kuuyu kiyēytooy :Bāwulō kēryōōsyēk kuyēwunēē mwēēnik, yiisyēēt nyēē kiyēyē :nkicheek chuut, kuwo wokutēbto keey sukuyēyiisyē :tukul. ⁴ Kiwēētii :Bāwulō wokōōrwoochē āk biiko ām *kōōtaab saayeet bēsyō ake tukul nyēbo *Sabaato. Kisyēēmē :Bāwulō kule nto yis Yuutayeek āk Kirikiik.

⁵ Yooto, kuchōōnēē :Siila ākoo Tēmētēēwō Maketoonnya, kunyōōru Bāwulō kōōkiilchinē keey amtaayeetaab ng'ālyoontēēt kumwoochinē Yuutayeek kule Yēesu ku *Kāārārookiintēēt nyoo /kikēēkānyoonu. ⁶ Nteenee kikwiil :Yuutayeek Bāwulō ānkuchubsēt. Nto mii yoo, kōōrēēk :Bāwulō kābuutiinyii ānkubirto kulēlēkyi keey :tēertit bichooto kukatay ng'aleekwaa, ānkumwoochi kule, “Kwaamaak :korotiikwook nkityō. Ābēērē keey :anii. Kunyi, kung'eetee raat ānkuwo taay, +māāwēētii wōlēē mii :biiko choo mā Yuutayeek.”

⁷ Yooto, kung'eetee :Bāwulō kōyoo bo saayeet ānkuwo kayta ake nyēē kilēēkitēē yooto nyēbo chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Tiitō Yuustō nyēē kikutunkynē Yēyiin. ⁸ Kimii :chiito ake nyēē kiyyoonkynē kōyooto bo saayeet nyēē /kikēēkuurēē Kiriisbō. Yooto kuchamta :chiichoo āk biikaab kanyii Yēesu. Kiyyēnchi mbo nkicheek :biiko alake chēē kibo Kōōriintō Mokoryoontēēt /ankeebatisan.

⁹ Nto mii kwēēmowuut ake, kukuurchi :Yēyiin Bāwulō ām ng'oong'uutyēēt kule, “Bāwulō, -mēēmuy. Itas taay i-amte lōkōōywēk, ¹⁰ kuuyu kēēboontē keey :tukwaay nyēē mākoy kuyeyeening' :chiī kiy. Āboontē biikyuu chēē chaang' ām kiriinkooni.” ¹¹ Kunyoo, kiibuur :Bāwulō wōlooto ām kēnyit akeenke āk ārook lo kōōnēētē biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin.

¹² Yu kitākōōyyoonkynē :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Kāliiyō yēēmēētaab Akaaya, kōōyoomo keey :Yuutayeek ānkubooryēē Bāwulō ānkukwēryoot ākoy kōōk. ¹³ Yu /kakiyi-itita, kumwooy :bichooto kule, “Mii :chiichi kuwēēchē biiko kule kukutunkyi Yēyiin ām kēēlto nyēē mānāmē keey āk wōlēē mwooytooy :kiruutēkyoo.” ¹⁴ Nto baanta nyooto māchē kutwēk :Bāwulō, kumwoochi :Kāliiyō Yuutayeek kule, “Nto kōōng'unyng'uunkynē :akweek ng'ālyoo nyēē miyaat nto nyēbo ng'ōōki nyēē /kakeeyey, nto kāāyēbchinē yit. ¹⁵ Kukwaaneenaak wōlēē +moosatite, kuuyu rubtooy keey :riirikwook āk ng'al, kooyōōk āk kiruutēkwook. Māmii :kiyēē ātiilē :anii kurubta keey āk ng'al chēē wuu choo.” ¹⁶ Kunyoo, kukwet bichooto kuba saang'. ¹⁷ Yooto, kuwēēkyi keey :bichooto Sōōstēēn chiichoo kiyyoonkynē *kōōtaab saayeet. /Kēēbir kukāsē :biiko ām kōōk, nteenee manaakas :Kāliiyō yēēt kiy.

Kiyyeey :Bāwulō Antyookya

¹⁸ Kibēēni :Bāwulō Kōōriintō bēsyōōs chēē mā tyaa. Nto mii yoo, kubakaakta mbo ng'eetaabiya kumāchē kule kuwēētēē mwēēnkēēt kutākyi keey Siirya. Kiboonto keey Brisiila ākoo Akiila. Nto kumii yēēt ake yēē /kikēēkuurēē Keenkereeya kutākukānyē kuwo, /kēērwookyi buutēēk kuuyu kikiikoowaal keey kōōtāboonchi keey Yēyiin. ¹⁹ Yu /kaakeerwaach, kunam baanta. Nto yu kabokuyit wōlēē /kikēēkuurēē Ēfēēsō, kubakaakta :Bāwulō Brisiila ākoo Akiila. Kiwo ku inee keey ānkōōwut *kōōtaab saayeet ānkutoow kōōrwooch āk Yuutayeek. ²⁰ Kisaaysaay :bichooto Bāwulō kule tākōōbuurto keey tukul, nteenee kitāyis. ²¹ Nto yu kimii kung'ēētēē yooto kumāchē kuwēēchi keey, kukuurtoochi kule, “Yoo kacham :Yēyiin, +māāyēēwu.” Yooto, kung'eetee Ēfēēsō.

²² Yu kāwokuyit :Bāwulō Kayisareeya, kutas taay āk baannyii wokoosubaay kaniseetaab Yēērusālēēm. Yu kābēk :bēsyōōs chēē ng'eri, kurēkto Antyookya. ²³ Kibēēni nkinee wōlooto bēsyōōsyēk chēē mā tyaa. Nto yityo, kuwēēsytōotēē komoswookik chēē chaang'

chēbo yēēmēētaab Kalatyaa āk nyēbo Fruukya kōōtitiirōotē biikaab Kiriistō kutēē yooto tukul.

Kitoow :Ābōōlō yiisyēēnyii

²⁴ Kimii :Yuutāyiintēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Ābōōlō nyēē kibo *kiriinkēētaab Alek-isaantrya. Ki chii nyēē ki kibsumannyaa ānkiboonto kiirnatēēt nyēē wōō miisin ām komostaab siruutēkaab Yēyiin. Kiwo :chiichoo Ēfēēsō. ²⁵ /Kikiikiineet kunam kēēltaab Mokoryoontēēt ānking'ālōolēē Yēēsu ām mooyēēt akeenke, kōōnēētē ām kēēlto nyēē karaam kurubta keey āk Yēēsu, nteenee, kiinkētē baateey kurubta keey āk bātisāniisyēētaab Yoowaana. ²⁶ Kitoow :chiichooto kung'alaal nyēbo nyikanat ām *kōōtaab saayeet. Yu kāwokuyēbchi yiit :Brisiila āk Akiila ng'aleekaab Ābōōlō, kukuur kuwo kōōng'waa ānkubokurārchi ām kēēlto nyēē yemaat kurubta keey āk kēēltaab Yēyiin.

²⁷ Yu kimāchē :Ābōōlō kuwo Akaaya, kōōkimkiim inee :mbo ng'eetaabiya /ānkēēsirchi biikaab Kiriistō chēē kimii yēēmēētaab Akaaya kule kutaach inee. Nto kuyitē, kuyēētyēēchi :Yēyiin kōōtitiir biiko choo kikiikōōyēnchi Yēēsu kubununēē chamateetaab Yēyiin. ²⁸ Wuu nyooto, kuuyu kiibēl :inee kwiilateetaab Yuutayeeek ām nkuruuk tukul kukāsē :biiko. Kōōboorunēē siruutēk kule *Kāārārōokiintēēt :Yēēsu.

19

Kumiitē :Bāwulō Ēfēēsō

¹ Nto yu kitākumiitē :Ābōōlō Kōōriintō, kunam :Bāwulō baanta kumur kēēltaab rōōrōōk ākoy Ēfēēsō. Kiwokunyoorta wōlooto rubiik alak. ² Yooto, kuteebee :inee bichooto kule, “Ara kyōōnyōōru Tāmirmiryēētaab Yēyiin, yu kābōōyēnchi, nto nee?” /Kēēkētyi Bāwulō kule, “Acha, ntēē manaakeekas mbo kule ākoo mii :Tāmirmiryēētaab Yēyiin.” ³ Kuteebee subak :Bāwulō icheek kule, “Nto ii, bātisāniisyēēt nyēē wuu nee nyēē kyōōnyōōru akweek?” /Kēēkētyi kule, “Kikēēnyōōru nyoo kibo Yoowaana.” ⁴ Yooto, kumwoochi :Bāwulō kule, “Kibo :bātisāniisyēētaab Yoowaana kule kuweek :biiko. Kimwoochinē :Yoowaana biiko kule kōōyēnchi chiito nyēē kimākuchō ām lētuunyii. Nto chiichooto ku Yēēsu.” ⁵ Yu kakas :bichoo kuu nyooto, /keebatisan bakeenke ām kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēēsu. ⁶ Yu kātiinyēē :Bāwulō bichooto āwunnyēk, kōōsuuchi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin. Yooto, kung'alaal :alake kuutuweek chēē kimēēnkētē ankwaamta :alake kiyēē kiiboorchī :Tāmirmiryēētaab Yēyiin ām kuutiit nyēē kiinkētē. ⁷ Kimāchē kuyitē :laatitaab bichooto tukul taman āk āyēēng'.

⁸ Kiiwutē :Bāwulō *kōōtaab saayeet ānkwoomtooy lōkōōywēk ām nyikanateet. Kyaamta lōkōōywēchoo ārook sōmōk kōōrwoochē āk biiko kumāchē kule nto yis kurubta keey āk wōlēē wuu :bāytooyiisyēētaab Yēyiin. ⁹ Nteenee kiiyaam :biiko alake mētēwoy. Kimwooy mbo ām taayeetaab biiko ng'al chēbo rōkōs kurubta keey āk 'kēēltaab Yēēsu.' Kunyoo, kubakaakta :Bāwulō bichoo ānkuwēēto keey biiko choo kikiikuchamta Yēēsu. Kiirwookyinēē kaniseetaab bēsyō ake tukul kōōtaab kāānēētiisyēēt nyēē kiiyyoonkyinē :chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Turaano. ¹⁰ Kitas taay :inee kuu nyooto kēnyisyēk āyēēng' kut koomuuch kukas :biiko tukul chēē kiminyē yēēmēētaab Eesya ng'ālyoontēētaab Yēyiin, kunam wōlēē mii :Yuutayeeek ākoo Kirikiik.

¹¹ Kiyey :Yēyiin tukuuk chēē /kiilātē kubuntēē Bāwulō. ¹² /Kyāānkēēyib mbo ankoosyek āk sirook chēē kikiikutiiny :Bāwulō kuba wōlēē mii :biiko chēē kimnyoontōs kusobtōs ānkuchuwunēē :tāmirmirook chēē miyootēch.

¹³ Kimii :Yuutayeeek alake chēē kibērē nto ibēbēēto tāmirmirook chēē miyootēch kung'ēētyēē biiko. Kisyēēmē kule nto yēyiisyēē kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēēsu ām

choo kikiikunam :tāmirmirook chēē miyootēch. Kiimuuchē kumwooy kule, “Āmwoowook ām kaayneetaab Yēesu nyoo āmtootē :Bāwulō kule ochuwu!” ¹⁴ Biiko alak ām chooto ku wēerin tisab chēbo boontēt ake nyēē /kikēēkuurēē Sikeefa nyēē ki kibkōrōs nyēē wōō. Yu kāmwoochi :bichooto *tāmirmiryēēt nyēē miyaat kuu nyooto, ¹⁵ kukētyi :tāmirmiryoonoo kule, “Ānkēt :anii Yēesu ānkāānkētē ng'ālyoo kurubta keey āk Bāwulō, nto akweek ku ng'oo?” ¹⁶ Kutēryēkyi :chiichoo kibooto tāmirmiryoonoo miyaat bichoo ankooluukset nyēē -/mākyoomu kut kunyulee ng'wēny. Kiryaakta :bichooto kuba saang' kōōbēēnootē /ankaakeesaksakanee sirook kule tōng'!

¹⁷ Yu kābokuyityi :ng'aleechaa Yuutayeek ākoo Kirikiik chēē kiminyē Ēfēēsō, kumuuyo :tukul. /Kikiikaasta kaayneetaab Mokoryoontēt Yēesu miisin. ¹⁸ Kikwa :biiko chēē chaang' choo kikiikuchamta Yēesu ānkumwooy choolwookātēēng'waa. ¹⁹ Kukwa mbo :nkicheek alake chēē kiyēyootē mosoonkoyeenik ankubokubeel kitaabuunekwaa kukāsē :biiko. Nto bēre kōōyit :bichooto tukuuk chēē kyooron, kiyitē beesaan chēē mātēē chu. ²⁰ Ām kēēliitēnyi kuchamta :biiko chēē chaang' Yēesu. Kiyesta :ng'ālyoontēetaab Yēyiin ānkunyōōr nkuruuk.

²¹ Yu kāakuyēyākiis :ng'aleechu tukul, koosoot :Bāwulō kule kuwo Yēerusālēem kumāchē kule kubuntēē Maketoonnya āk Akaaya. Kimwooy kule, “Yoo kāābuur wōloto, +māaruutoochi Rooma nkinee.” ²² Yooto, kōōyookto Tēmētēwō ākoo Eraasto chēē kiyētyēchinootē kuba Maketoonnya, nteenee king'ētunēē :inee yēēmēetaab Eesya bēsyoōsyēk chēē ng'eri.

²³ Kitoow keey :wōōrōōryēēt ām Eesya nyēē mā mining' kurubta keey āk kēēltaab Yēesu. ²⁴ Kimii :kiitoong'iintētēēt ake nyēbo karin nyēē /kikēēkuurēē Tēmētēeryō. Kiitoonyē :chiichi kiy nyēē kiikerkeeyee kōōtaab *Ārtēmiis nyēē āynāt koorko kung'ulunēē *feeteet. Kiboor :biiko miisin chēē kiyēyē yiisyonoo. ²⁵ Yooto, kukuur :Tēmētēeryō bichooto āk alak chēē kiyēyē yiisyeēt nyēē wuu nyooto ānkumwoochi tukul kule, “Murēchu, ōnkētē kule kēēboorē :acheek miisin ām yiisyonni. ²⁶ Kookasee mbo koonyekwook āk yiitiik kule kookuweech :chiichi /kēēbērē Bāwulō biiko ku chaang' ām wōli bo Ēfēēsō āk yēēmēetaab Eesya kumukuul. Mwooyē :chiichi kule ng'al chēbo bēērbēeryo /kēēkutunkynootē tukuuk chēē yēyootē :biich ām āwunnyēkwaa. ²⁷ Mii :miyootyēēt nyēē makutook āmēēbērē baateey kule +/makeenyiil yiisyoninyoo, nteenee makuchwees :biiko kōōtaab Ārtēmiis. Inee :nyoo /kēēkutunkyninē ām yēēmēetaab Eesya tukul āk kōōrēt kumukuul. Yoo karubta yuutēyu, mākubot :wōōyinto nyoo boonto.”

²⁸ Yu kakas :bichooto ng'aleechaa, kunyēēr ānkubōloobōl kule, “Wōō *Ārtēmiis nyoo bo biikaab Ēfēēsō!” ²⁹ Kuchēy :taariiryēēt ām *kiriinkēēt kumukuul. Kunam :biiko chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Kāyō ākoo ake nyēē /kikēēkuurēē Aristaako chēē kibo :tukwaay Maketoonnya ānkibootōtē keey Bāwulō ām baannyii. /Kikeesar bichooto ākoy yēēt ake yēē /kikēēkāsēē ārēērōōsyēk. ³⁰ Kimach :Bāwulō kule kuwo wōloto kimii :bichoo, nteenee kuket :rubiik. ³¹ Kiisōōw Bāwulō :chōōrōōnuutēkyii alake chēē ki biich chēē ki wōōyēch ām yēēmēēt kule māwo wōloto.

³² Kichuunchuun :biiko tukul ām yooto. Kimwooyē :alake chu, kumwooyē :alake choo. Kimēēnkētē mbo :biiko chēē chaang' kiyēē kibēēchinē wōloto. ³³ Yooto, kuwunukto :Yuutayeek Alekisaanta kuwo taay /ānkēēbōloobōlchi kung'alaal. Kumwechee biiko āwunnyēk kule kusiisyo sukung'eet kumwooy ām taayeetaab biiko ng'ālyoo nyēē tuuchēē ng'aleechaa. ³⁴ Nto yu kābokōōnkēt :biiko kule ākoo ki Yuutāyiin :Alekisaanta, kōōchuulyo ām āsiiswēk āyēēng' kukuurchinē barak kumwooyē kule, “Wōō :Ārtēmiis nyoo bo biikaab Ēfēēsō.”

³⁵ Yooto, koosiis icheek :chiito nyēē wōō nyēbo kiriinkoonoto, nto mii yoo, kumwoochi kule, “Murēchu bo Ēfēēsō! -/Mākiinkētē ām kōōrēēt kumukuul kule *kiriinkēētaab Ēfēēsō nyēē riibē kōōtaab Ārtēmiis nyoo wōō āk mbo kitōōntōyēenyii nyoo /kikiirārooku kuchōōnēē barak? ³⁶ Kunyoo, kuuyu -/mākēētuuchē ng'aleechu bo man, kumāchāktōōs ōsiisyē āmōōtēēltēēlēnē. ³⁷ Kōōkwēru bichu kukwa yu, āmēēbērē kang'alaalee Ārtēmiis nyēē miyaat, nto mēēbērē mbo kābut kōōnyii kuchoor kiy. ³⁸ Yoo ākoo boonto :Tēmētēeryō āk biikyii choo yēchinē inee yiisyēēt ng'alyoo nyēē ng'woonchinē ām wōlēē mii :chii, kuyootootiin :kōōkwōōsyēk ānkumii :booyikaab yēēmēēt chēē wōōyēch. Imuuchē :icheek kuyib riirikwaa wōlooto. ³⁹ Nto yēē kātākumii :ng'alyoo nyēē kātōōmāchē tōōmwōowu, kumāchāktōōs /kiilyeb ām kōōk. ⁴⁰ Kuu wōloo wuu kuu nyiitēnyi, kēēmiitē :acheek yēē mii :chii, kuuyu /kiimuuchē /kēēmwooy kule acheek :chēē kākēēyibu wōōrōōryooni ām ng'aleechu kāyēyākiis. Māmii :wōlēē kēētūuktooy keey ām ng'aleechu.” ⁴¹ Yooto, koochecheey bichoo kubēēchi keey.

20

Kiruutoochi :Bāwulō kanisoosyekaab Maketoonnya āk Akaaya

¹ Yu kikiikubēk :taariiryaanaa, kōōyookto :Bāwulō /bokēēkuurchi rubiik. Nto yu kikiikōōkimkiim, kubirchi chameetaab keey ānkuwēēchi keey :inee Maketoonnya. ² Kiwēēsytōōtēē komosaata kōōkiimootēē biiko ng'aleek chēē chaang'. Nto mii yoo, kuyit yēēmēētaab Kiriki.* ³ Kibēēni wōlooto ārook sōmōk.

Kumii kuyēytooy keey kumāchē kuwēētēē mwēēnkēēt ākoy Siirya, kusēw kule kikiikuyey :Yuutayēek ruurumuut kule /keebakach inee. Kunyoo, koosoot kule kooyeey kumur Maketoonnya. ⁴ Kiwēēto keey chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Sobaatiro araab Biirō nyēbo *kiriinkēētaab Bereeya, Aristaarko āk Sēkuuntō chēē kibo :tukwaay Tēēsālōōnikē, Kāyō nyēē kibo Tēērbē, Tēmētēewō, Tukiikō ākoo Turōfiimō chēē kibo :tukwaay yēēmēētaab Eesya. ⁵ Kisimkoonto :bichooto ankubokukanyeech Turoowa. ⁶ Yu kāākubēk :Saakweetaab mukaatiin chēē mākuutunootiin, kēēng'ēētyēē :acheek Filiibi keebeetee mwēēnkēēt. Yu kakeeyta :bēsyoōsyēk muutu, kiyyōmē keey āk biiko chuut ām Turoowa ānkēēbēēnii wōlooto bēsyoōsyēk tisab.

Kiineet :Bāwulō kaniseetaab Turoowa

⁷ Am bēsyoēētaab taayta nyēbo wiikiit, keekwaa :tukul yēēt akeenke sikyoomchiinē āmiik. Kyoomchi :Bāwulō biiko ng'alyoontēēt ākoy kwēēmooy kwēēn kuuyu kimāchē sukuwo yu kāyyēēkunēē. ⁸ Ki chaang' :taariinek chēē kilāytōōs ām koroofa wōli kikēētuytōōsii nyēē king'ētū :maat. ⁹ Kimii :āybēeryoontēēt ake nyēē /kikēēkuurēē Ēwutukō nyēē kimii kukēēbuur yēē kibo tiriisya. Kinam āybēeryoontoonoo :rwoonik chēē nyikiisēch kumii :Bāwulō kutāsē taay kwoomu lōkōōywēk. Yu kikiikōōnuuch kudukul, kōōsuuwunēē koroofet nyēē kibo sōmōk ānkukwēr ng'wēny kule mbum. Nto bēē /bokeenam, kukaakume. ¹⁰ Yooto kurēkto :Bāwulō ankuwokwaamut chiichooto ānkumwoochi biiko kule, “-Mōōmuuyē, nto yu tākusoboot.” ¹¹ Kooyeey :tukul koroofa. Kubetes :Bāwulō mukaatiit kwoomiis :tukul ankutas taay kung'alaal kuyyeech. Nto yu kayyeech, kuwēēchi keey. ¹² Yooto, /kiimut āybēeryoontoonoo kuwo kaa kukāākusob. Kibāybāyiitu :bichooto miisin.

Kibirchi :Bāwulō kāāntōōyikaab kaniseetaab Ēfēēsō chameetaab keey

¹³ King'artam :Bāwulō kēēlto kutākyi keey kiriinkēētaab Aaso nteenee kikeebeetee acheek mwēēnkēēt ākoy wōlooto. ¹⁴ Yu kāwokunyōōrchēēch :Bāwulō Aaso, kēētākyi keey Mituleen nyoo kiikwēēn :bēēko. ¹⁵ Nto mii yu kāyyēēkunēē, kēēng'ēētyēē yooto

20:1 Yēyuut. 11:23 * **20:2** Ki kaayneet ake nyēbo yēēmēētaab Akaaya. Kitēbunēē :Bāwulō *kiriinkēētaab Kōōriintō ām Akaaya. **20:4** Yēyuut. 16:1; 19:29; 21:29; Ēfēēs. 6:21 **20:7** Yēyuut. 2:42, 46; 1Kōōr. 16:2; Ng'oong'. 1:10 **20:10** 1Bāy. 17:21

ām mwēenkēēt ankeebe ākoy Kiiyoos. Nto bēsyēēt nyēē kiikēērē, kyaay ākoy yēēt ake yēē /kikēēkuurēē Sāāmō. Nto yu kāyyēēkunēē, keeyit kiriinkēētaab Milēētō. ¹⁶ Kikiikootiil :Bāwulō kule kukeeyta kumur Ēfēēsō simēēboot āsiiswēk ām yēēmēētaab Eesya. Kimii kusārtooy keey kumāchē kule yoo keemuuk, kuyit Yēerusālēm yēē bēsyēētaab *Bēēntēkōōst.

¹⁷ Kumii :Bāwulō Milēētō, kōōyookto /bokēēkuurchi booyik chēbo kaniseetaab Ēfēēsō. ¹⁸ Yu kayit :booyichooto, kumwoochi kule, “Ōnkētē wōlēē kyāābuurtooy āk akweek kuchakee kēēboontē keey bēsyēētaab taayta nyoo kyāāyitunēē yēēmēētaab Eesya. ¹⁹ Kyāāyibē keey ng'wēny ānkāamuytooy āyēchinē Mokoryoontēēt yiisyēēt ānkāāmāsē lōōkik kutēē yooto tukul ānkumii :Yuutayeeek kuyēwoo ruurumuunēk. ²⁰ Ōnkētē mbo subak kule mēēbērē kyāāyēyē lēt ā-āmwook kiy nyēē mākuyēētyēēchook, ntēē kyāānēētē biiko tukul ām yēēt akeenke nto subak aneetaate ām koorin. ²¹ Kyāāboorchi Yuutayeeek āk Kirikiik kule māchāktōōs :icheek kuweek ām choolwookātēēng'waa ānkuyēēlchi komostaab Yēyiin ankookaasee keey Mokoryoontēēt Yēēsu. ²² Ām yu raat, kāākukērchoo koong' :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule āwē Yēerusālēm āmānkētē kiyēē mawokuyeyakay ām wōlēē āmiitē yoo kaayit. ²³ Ānkētē kityō kule ām kiriing' ake tukul, mwoowoo :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule kānyoonwoo :rātiisyēēt āk nyāliluutēk. ²⁴ Nteenee buch :soboonnyuu yoo kamaawaany labateetaab yiisyēēt nyoo kōōkukōōno :Mokoryoontēēt Yēēsu. Yiisyooni, ku ābooru lōōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo chamateetaab Yēyiin.

²⁵ Ānkētē mbo raat kule māmii :chii ām akweek choo kookebeetaate :tukul kyoomtootē lōōkōōywēk kurubta keey āk bāytooyiisyēētaab Yēyiin, :nyēē mawokukasa subak. ²⁶ Kunyoo, āboorwook raat kule mariireenaa :chii ake tukul yoo kēēboot soboonnyii. ²⁷ Mēēbērē kyāāmuuny mbo bēsyēēt akeenke ā-āmwook tukuuk tukul chēē māchē :Yēyiin kule oyey. ²⁸ Ōriib keey ānkōōriib mbo nkicheek biiko choo kiikukwēchook :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule ōriibē. Akweek chēē ō-ākooy biikaab Kiriistō choo kiwālāng'unēē korotiikyii. ²⁹ Ānkētē kule yoo kāāwēēchi keey :anii, makukwa :suuyiik chēē kōrōōmēch miisin chēē makusankatan kēēchiirēk nyēē māsooyēē. ³⁰ Makoobetyeenyee keey :alake wōlēē ōmiitē ānkōōbotboot ng'aleekaab man sukung'ēet kōōsōrto biiko kurub icheek. ³¹ Kunyoo, ōriib keey, wē, murēchu. Māchē mbo ōsōōtē kule ām kēnyiiyēk sōmōk choo kookukeeyta, kyāātāsē taay ānēētē chii ake tukul ām akweek bēēt āk kwēēmooy kut kutēwu :lōōkik.

³² Kunyoo, kāātōōrook āwunnyēkaab Yēyiin āk mbo wōlēē mii :ng'ālyoontēēt nyēbo chamateenyii. Mākōōtitiirook :ng'ālyoontoonoo ānkōōbēruurook tukul choo kiikootabaanaak ōyēku cheechii. ³³ Manaamach mbo beesyaa nto sira nyēbo chii ake tukul. ³⁴ Ōnkētē :akweek kubooyiit man kule kyāāyēyēē āwunnyēkyuu kiy ake tukul nyēē kyāāmāchē āk mbo chēē kimāchē :chōōrōōnuutēkyuu. ³⁵ Ām kiy ake tukul nyēē kyāāyēyē, kyāāboorwook kule ām yiisyo nyēē kyāātirchinē ām kēēliitēnyi, mākūwēēch kēēyēētyēēchinē choo kuskusēch kiisōōtē ng'aleekaab Mokoryoontēēt Yēēsu choo kimwooyē kule, 'Ibēruuroot :nyoo ikooytooy kusiir nyoo /kiikoochinē.' ”

³⁶ Yu keewaany :Bāwulō kumwooy ng'aleechu, kukutuny āk bichoo tukul ankusaay. ³⁷ Yooto kumoot :icheek Bāwulō ānkuriirtōōs kutēē yooto tukul kubirchinē chameetaab keey. ³⁸ Kiyēē king'woonchi bichooto miisin ku yu kimwooyē :Bāwulō kule mēēbērē tābokukāsē :icheek inee subak. Yooto, kōō-āmiis ākoy yēē kimii :mwēenkēēt.

20:17 Yēyuut. 18:21   **20:18** Yēyuut. 18:19-20; 19:10   **20:21** Yēyuut. 11:18; 16:31; 26:18; 1Tēēs. 1:9-10   **20:23** Yēyuut. 21:4, 11; 9:16   **20:24** Yēyuut. 21:13; Filib. 1:21; 2Tēm. 4:7   **20:25** Yēyuut. 28:23   **20:26** Yēyuut. 18:6
20:28 1Bēt. 2:25; 5:2   **20:29** Mat. 7:15; Yoowa. 10:12   **20:30** Kala. 4:17; 1Yoowa. 2:19   **20:31** Yēyuut. 11:23
20:31 Yēyuut. 19:8, 10; 2Kōōr. 11:28; 1Tēēs. 2:11-12   **20:32** Yēyuut. 26:18; 1Tēēs. 5:23-24; 2Tēēs. 1:11-12   **20:34** Yēyuut. 18:3   **20:35** Mat. 10:8   **20:38** Yēyuut. 20:25

21

Kiwo :Bāwulō Yēērusālēm

¹ Yu kikiikeebchey keey āk bichoo, keebe ankubokeelaany mwēēnkēēt ankeechuul ākoy Kōōs. Nto mii yu kāyyēēkunēē, keenam baanta ākoy Rōōtō. Yu kākēēng'ēētyēē yooto keyit Bataara. ² Kibokeenyoorte mwēēnkēēt wōlooto nyēē kimii kwooytōōs ākoy Fōyinikē. Keelaany ankeebe. ³ Kikeebe, nto yu kābokēētoobēn Kubrō, kēēmur komostaab cheeronko kēētākyi keey Siirya. Yooto, wokōōyyoonyēē :mwēēnkēēt Tiirō, kuuyu kimāchāktōōs /kiinēm tērēkōōk chēē kimii mwēēnkoonooto. ⁴ Kikēēnyōōru biikaab Kiriistō ām wōlooto ānkiibuurtē keey bēsyōōsyēk tisab. Kimwoochi :bichoo Bāwulō kubununēē Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule māwo Yēērusālēm. ⁵ Yu kikiikubēk :bēsyōōsyēkyoo ām wōlooto, kēēng'ēētyē ankeetas taay āk baannyoo. Kitaseech :mbo ng'eetaabiya tukul kuboonto keey kooruukwaa āk lēēkōōk. Kikeebe ānkubokēēkutunyēē yēbo sakaramteetaab araarayta ankeesaay. ⁶ Yu kāākēēbirchi keey chameetaab keey, kēēsērēētyē ankubokeelaany :acheek mwēēnkēētkēnyoo ankooyeey :chuut tukul kēēstoonikwaa.

⁷ Kikeetas taay :acheek āk baannyoo, kung'eete Tiirō kut bokeyit Tolemay. Kikiisub-aay mbo ng'eetaabiya ām wōlooto ānkēēbēēnii bēsyēēt akeenke. ⁸ Nto yu kāyyēēkunēē, keenam baanta ākoy Kayisareeya. Kitaacheech :āmtooyiintēēt Filibō nyoo ki akeenke ām choo ki tisab choo /kikēēkwēyē ām Yēērusālēm. ⁹ Kiboonto :chiichoo tibikyii ang'wan chēē kimanaaba koorin. King'ālōolē ng'al chēē kiiboorchinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin.

¹⁰ Yu kābokēēbēēnii wōlooto bēsyōōsyēk chēē mā tyaa, kuchōōnēē *:wōōrkooyoontēēt ake Yuuteeya nyēē /kikēēkuurēē Akaabo. ¹¹ Kinam anweetaab suwe nyēbo Bāwulō ankuratee keey bakeenke āwunnyēk āk kērēēnkōōk ānkumwooy kule, “Mwooyē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule, ‘Makurat :Yuutayeekaab Yēērusālēm chiitaab :anwaani ām kēēliitēnyī, nto mii yoo kiyyokoochi biiko choo mā Yuutayeek.’ ” ¹² Kēēkāsē ng'aleechaa kibo chiichoo, keesaaysaay :acheek Bāwulō kēēboontē keey āk biiko chēē kimii yooto, kule māwo Yēērusālēm. ¹³ Yooto, kukētweēch :Bāwulō kule, “Ām nee yu ōriirēēnoo ānkōōyēyē mooyēēnyuu kunwaakan? Mēēbērē ayeytaat /keerata baateey, nteenee achamaat mbo kule āmēēchi Yēērusālēm kubo kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēēsu.” ¹⁴ Kuuyu kimēētākiimuuchē takeesaaysaay, keemwaay kule, “Kubāw :Yēyiin.”

¹⁵ Keerat keey ankeebe Yēērusālēm. ¹⁶ Kitaseech :rubiik alake ām Kayisareeya ānkukwērēēch ākoy kaytaab chiito nyēē /kikēēkuurēē Munāāsōōn wōlēē kikēēruuyē kwēēmowuunooto. Kibo :chiichi Kubrō ānku inee akeenke ām choo kisimkōōyēnchi Yēēsu.

Kiruutoochi :Bāwulō kāāntōōyikaab kaniseetaab Yēērusālēm

¹⁷ Nto yu kabokeeyit Yēērusālēm, kutaacheech :mbo ng'eetaabiya ām ng'erekweek chēē chaang'. ¹⁸ Kikēēruuyē wōlooto, nto yu kāyyēēkunēē, bokeekas Yāākōbō. Kimii :booyik tukul wōlooto. ¹⁹ Yooto koosubaay :Bāwulō booyichoo ānkurārchī ng'alyoo ake tukul nyēē kiikuyēchi :Yēēsu biiko choo mā Yuutayeek kubuntēē inee.

²⁰ Yu kakas :bichooto ng'aleechaa, kookaasta Yēyiin. Nto mii yoo, kumwoochi Bāwulō kule, “Ng'eetaabiya, miitē :Yuutayeek Yēērusālēm chēē yitē kisyēērōōk chēē chaang' chēē kiikuchamta Yēēsu nteenee tākuriibē kiruutēkwaa nyēē kōrōōm miisin. ²¹ /Kōōkēēmwoochi kule 'kwēēnēētē Yuutayeek tukul choo kiikuburuch keey āk choo mā Yuutayeek kule kuweeksee ng'aleekaab *Muusa ameemuraatan lēēkōōk amarub ātēbuutēkaab Yuutayeek. ²² Ntēē ākoy kukas :bichoo areet akeenke kule 'kēēchōō. Kunyi keeyey nee? ²³ Kiito nyēē miitē, ku iyey kuu wōlēē +mākēēmwooytoowuung' :acheek. Kēēboontē biiko alak ang'wan chēē kiikōōtāboonchi keey Yēyiin āmārwoochē

buutēek. ²⁴ Iwēētē keey bichu ānkiitiliil keey :nkinyiing' nto iwutē *Kōōtaab Yēyiin. Nto yityo, ikweyte kiy ake tukul nyēē rubtooy keey āk ntasimnyaanaa sukung'eet / kiirēr mētēwookaab bichooto. Mākōōnkētēē :chii ake tukul yooto kule māmii :manta ām tukuuk chēē /kōōkēēmwoochi kurubta keey āk kiyēē iyēyē, nteenee kule imiitē irubē ātēbuutēkyoo. ²⁵ Nto kurubta keey āk choo mā Yuutayeek choo kiikuchamta Yēesu, kōōkēēsirchi choo barweet kurubta keey āk kiyēē /kookiitiil kule kutayee keey :icheek kwoomē āmit choo /kākēēsooytoochi āynātōōs. Kutayee keey martaayeet, bany chēbo tyoong'in chēē /kakeekul āk kiisēēn.”

/Kikeenam Bāwulō

²⁶ Yu kāyyēekunēē, kuwēeto keey :Bāwulō bichoo, nto yu kābokōōtiliil keey, kuba *Kōōtaab Yēyiin. Kiiboor bēsyēēt nyēē bēkunēē :bēsyōōsyēk tisabu choo /kiitiliilēē keey āk yēē /kēēbēēlchinēē chii ake tukul kōrōsēēk.

²⁷ Yu kikiikuriik kubēk :bēsyōōsyēchoo tisabu, kukas :Yuutayeek alake chēē kibo yēēmēētaab Eesya kumii :Bāwulō Kōōtaab Yēyiin. Kiiwuruur :Yuutayeekhaa biiko kunam Bāwulō ²⁸ ānkubōloobōl kule, “Biikyoo bo Isrāyēēl, ānkōōyēētyēēchēēch! Inēētootē :chiichi-itēnyi biiko tukul ām wōlto ake tukul kung'ālōolootēē biikyoo nyēē miyaat, ātēbuutēkyoo āk mbo Kōyitēnyi. Mā chooto baateey, kāākukwēr mbo subak Kirikiik kukwa biiwuutaab Kōōtaab Yēyiin, kōōntosuur mbo yuutēyu churtaat.” ²⁹ (Kikisimkukas :icheek chiichoo kibo kōōrēētaab Ēfēēsō nyoo /kikēēkuurēē Turōfiimō kuboontotē keey Bāwulō ām kiriing'. Kibērē :icheek tōōs kikiikukwēryoot :Bāwulō chiichoo kuwo Kōōtaab Yēyiin.)

³⁰ Kuchēyē :taariiryeet ām *kiriinkēēt kumukuul, kulābātunēē :biiko komoswookik tukul chēbo kiriinkoonoo /ānkēēnāmē Bāwulō /ānkiichuutotē kung'eetee Kōyooto bo Yēyiin /ānkēēkērē ōrootunwēkaab biiwuut areet akeenke. ³¹ Kumii :bichoo kusyēēmē kule kubakach Bāwulō, kuyityinē :ng'aleechaa nyēē wōō nyēbo lukēētaab Rooma kule kimā mining' :wōōrōōryēēt *kiriinkēētaab Yēerusālēm tukul. ³² Yooto kuwēetooy :kāāntōōyiintonoo bo lukēēt areet akeenke biiko alak chēbo lukēēt chēē wōōyēch āk chēē minkēēch ākoy wōlotoo kimii :wōōrōōryēēt. Nto kukāsē :bichoo kiyēyē wōōrōōryēēt chiichoo bo lukēēt āk biikyii, mānāātākubirsēēt Bāwulō.

³³ Kinam :kāāntōōyiintonoo kibo lukēēt Bāwulō ankumwaayta /keeratee nyōrōōrōōnik āyēēng'. Nto mii yoo, kuteebee biiko kule, “Ng'oo :chiichi nto subak kayey nee?”

³⁴ Kiwiirunaat :bichoo ng'al. Kimwooyē :chuut chu, kumwooyē :alake alak. Kunyi, maneemuuch :kāāyooong'iintonoo kunyōōr ng'ālyoontēētaab manta. Kuuyu kibōltōōs :bichoo miisin, kumwooyē :chiichoo bo lukēēt kule /kēēkwēryoot Bāwulō kuwo kiyēnkuutaab lukēētaab booryēēt. ³⁵ Yu makuyit :Bāwulō yēē /kikēēloong'tēē, kukōrōmiit :wōōrōōryēēt miisin kut kukalabaat :biikaab lukēēt. ³⁶ Kibōlootē :biiko choo kirubootē Bāwulō kumwooyootē kule, “Owaang'te chiichi!”

King'ālōolchi :Bāwulō biiko

³⁷ Yu kikiikuriik kooyiitita :bichoo kibo lukēēt Bāwulō kiyēnkuung'waa, kumwoochi :Bāwulō kāāntōōyiintonoo bo lukēēt kule, “Ara imuuchāktōōs āmwoowuung' ng'ālyoo?” Kuteebee :chiichooto kule, “Ing'ālōolē kuutiitaab Kirikiik? ³⁸ Ibooyē :inyiing' oob Miisir ānku inyiing' :nyoo kiwēēkyēēch keey intōōchi kāwōōtik kisyēērōōk ang'wan kuba suurkwēēn ām bēsyōōsyēk chēē ng'eri choo kookukeeyta?” ³⁹ Kukētyi :Bāwulō kule, “Āyēku anii Yuutāyiin nyēbo Taarso ām Kiliikya, chiitaab :kōōrēēt nyēē mābo kiriing' nyēē mātookunoot. Lēyyē, kany baa, āng'ālōolchi biiko.”

⁴⁰ Yu /kākēēchāmchi, kōōyooonyēē barak yēē /kikēēloong'tēē ankumwechee biiko āwunnyēk kusiisyo. Yu kāākusiisyo :bichoo, kumwoochi :Bāwulō Yuutayeek ām kuutiing'waa kule,

22

¹ “Mbo ng'eetaabiya, okas kiyēē āmwooyē nyēē āyēētē keey.” ² Yu kakas :bichoo kung'ālōolchinē icheek :Bāwulō ām kuutiitaab Iburaneek, kusiisyo. Yooto kumwooy :Bāwulō kule, ³ “Anii Yuutāyiin. /Kikēēsikyoo Taarso ām Kiliikya, nteenee kyāānērēē kiriinkooni bo Yēērusālēm. Kiineetaa :Kāmālyēēl atēbuutēkaab mbo kuuko, ānkyāākiilchi ng'ālyoontēētaab Yēyiin kuu wōloo ōwuuyē :akweek bēsyoōsyēchu. ⁴ Kyāāwusē biiko chēē kirubē kēēltaab Yēēsu kut āmāchē ābākāchē. Kyāānāmootē murēnik āk kooruuk ānkāārātē ākērtooy kō. ⁵ Imuuchē mbo kōōboorwook *:kibkōrōs nyēē wōō āk booyikaab kōōk tukul kule man :ng'aleechu āmwoowook. Kikōōno mbo :kāāntōōyichoo bārōōnōōk āyibchi mbo ng'eetaabkaamet ām Tamaasko. Kunyoo, kyāāwē wōloto āmāchē anam biiko sākākweryoonu kukwa Yēērusālēm /bokiing'woonchi.

⁶ Yu kikiikuriik kuyit :asiista lo nyēbo bēēt, kukariik ayit Tamaasko, kuchō :lēbkēyyēētaab Yēyiin ām barak ankoolaambuuchaa. ⁷ Āryookyi keey ng'wēny. Nto mii yoo, akas kuutiit nyēē kikuurwoo kule, ‘Sāwulō, wē, Sāwulō, 'kēē-āmchoo nee?’ ⁸ Ākētyi kule, ‘Inyiing' ng'oo ōō, mokoryoontēēt?’ Kukētwoo kule, ‘Anii Yēēsu nyēbo Nāāsārēēt, nyooto imiitē ibārē.’ ⁹ Kikas :chōōrōōnuutēkyuu chēē kikēēboontootē keey lēbkēyyēēt, āmēēbērē kiinkētē kiyēē /kikēēmii /kēēmwoowoo.

¹⁰ Yooto, ateeb kule, ‘Ara ayey nee ōō, mokoryoontēēt?’ Kuwālwoo kule, ‘Ng'eet ānkiwē ākoy Tamaasko. +/Mākiibooruung' ām wōloto kiyēē +meeyey.’ ¹¹ Kinama :chōōrōōnuutēchooto āwut ānkōōrēētootoo ākoy Tamaasko, kuuyu kikiikutoora :lēbkēyyoonoo koonyek akor.

¹² Yooto, kuchō :chiito ake ām wōloto nyēē /kēēkuurēē Anannyyaa chokukasa. Kirubē :chiichooto mākuutēkaab Yēyiin miisin ānkikoonyitē inee :Yuutayeek tukul chēē kimiitē wōloto. ¹³ Kuchō :chiichoo ānkuchokōōyyoonyēēnoo komos ānkumwoowoo kule, ‘Ng'eetaabiya Sāwulō, ikaste!’ Akaste yooto bakeenke ankaakas inee.

¹⁴ Nto mii yoo, kumwoowoo :chiichooto kule, ‘Kookukweying' :Yēyiintēētaab mbo kuuko kule 'inkēt kiyēē māchē :Yēyiin kuyey 'ankiikas Nyoo Karaam Kuchurta 'ankiikas mbo ng'aleek chēē kwoonēē kuutiinyii. ¹⁵ Inyiing' :nyēē +māwēēmwoochi biiko tukul kiyēē !keekasee koonyekuuk āk yiitiikuuk. ¹⁶ Kunyoo ii, tēēkānyē nee? Ng'eet /keebatisaniing' ibuuktē ng'ōōkiswookikuuk ām kaayneenyii.’

¹⁷ Yu kawaayey Yēērusālēm, nto āmiitē āsooyē ām *Kōōtaab Yēyiin, kuchō :ng'oong'uutyēēt mētinyuu. ¹⁸ Kyaakas Mokoryoontēēt kung'ālōolwoo. Kimwoowoo kule, ‘Ng'eetee Yēērusālēm areet akeenke, kuuyu mēēbērē makucham :bichu kiyēē imwooyē kurubta keey āk anii.’

¹⁹ Yooto, ākētyi kule, ‘Mokoryoontēēt, ntēē inkētē :bichuutēchu kule kyāāwēētootē :anii kung'eetee *kōōtaab saayeeet ake ākoy ake ābirotē biiko choo kiyyēnuung' ānkāārātē alak ākērtooy kō. ²⁰ Nto mbo bēsyoonoo /kikēēbākāchē Steefaan sākāyoyōnyēē :anii yooto āriibē sirookaab biiko choo kimiū kurumiisye ārōōbē icheek kule kikaraam :kiyēē kimiū kuyēyē.’ ²¹ Yooto, kumwoowoo :Mokoryoontēēt kule, ‘+Māāyooktiing' lōōyin wōlēē mii :biiko choo mā Yuutayeek.’ ”

Kiiboor :Bāwulō kule kibo kōōrēētaab Rooma

²² Kiyēbchi yiit :biiko Bāwulō, nto yu kāmwooy ng'aleechu, kubōloobōl :biikēy kumwooyē kule, “Obakach chiichi, māyēmāktōōs /tākēēkāsē.” ²³ Kumiitē :bichoo tākubōltōōs ānkumētooy sirookwaa chēē kiiliiktēē keey ānkuwurē tēērtit, ²⁴ kumwooy :kāāntōōyiintonoo kibo lukēēt /kēēkweryoot Bāwulō kuwo kiyēnkuutaab bichoo bo lukēēt. Kimwooy mbo subak kule /bokeebas /ānkiikum sukung'eet /kiinkēt kule kiy nee nyēē kibōlchinē :biiko kurubta keey āk inee.

²⁵ Yu kimiitē kiimukuunkēnē kule /sikeebas, kumwoochi :Bāwulō kāāyyoong'iintēēt ake nyēbo lukēēt nyēē kimii kēēyyo yooto kule, “So, bo man ām wōlēē ōmiitē :akweek /keebas chii nyēbo kōōrēetaab Rooma ānku nyēē /mānāākiinkēt mbo kule boonto lēēlis nto buryo?”

²⁶ Kukāsē :chiichoo kibo lukēēt kuu nyooto, wokumwoochinē nyēē wōō nyēbo lukēēt kule, “Imiitē wēēyēyē nee? Nto yu ākoo bo :chiichi kōōrēetaab Rooma!”

²⁷ Yooto, kuwo :kāāntōōyiintonoo bo lukēēt wōloo kimii :Bāwulō. Nto yitē, kuteebēe kule, “Mwoowu, baa, kālē ibooyē kōōrēetaab Rooma?” Kulē :Bāwulō, “Ēē, ābooyē wōlooto.” ²⁸ Kumwooy :kāāntōōyiintonoo kibo lukēēt kule, “Ntēē kyaakweyte :anii beesaan chēē chaang' sāāyēku chiitaab Rooma.” Kumwooy :Bāwulō kule, “/Kikēēsichoo āyēku chiitaab Rooma.” ²⁹ Kiichuchuy keey areet akeenke :chēē kimāchē kule kōōkuum Bāwulō. Yooto, kunam kuut kāāntōōyiintonoo, yu kēēnkēt kule ākoo kikiikuratee chii nyēbo kōōrēetaab Rooma nyōrōōrōōnik.

Kumii :Bāwulō taayeetaab kōōkwēetaab Yuutayeek

³⁰ Nto yu kāyyēekunēē, kimāchē :kāāntōōyiintonoo bo lukēēt kōōnkēt kiyēē kiitēēchinē :Yuutayeek kurubta keey āk Bāwulō. Yooto, kootyaakta Bāwulō ānkumwoochi kōōkwēetaab Yuutayeek kōōruruuch keey kumiitē :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch. Nto tēē yoo, / kēēkweryoon Bāwulō kuchō taayeetaab kōōkwoonoo.

23

¹ Yooto, kōōrōōtoot :Bāwulō booyichooto ānkumwoochi kule, “Mbo ng'eetaabiya, ānkētē kule kyaayey :anii ākoy kura yiisyēenyuu kuyitita kuu wōlēē māktooy :Yēyiin.” ² Yu kāmwooy :Bāwulō kuu nyooto, kumwoochi :Anannyya nyoo *kibkōrōs nyēē wōō, biiko chēē kilēēkitēē Bāwulō kule, “Orabaach kuutiit.”

³ Yooto, kumwoochi :nkinee Bāwulō kule, “Makoorabaachiing' :Yēyiin inyiating' nyoo iyibē keey kule itiliil ām wōlēēb saang'. Itiilchoo ng'al kurubta keey āk wōlēē wuu :kiruutēkaab Yēyiin ānkiimiitē i-iryēē kiruutēchoo yoo imwooyē kule /kiirabaachaa.”

⁴ Kumwoochi :biiko chēē kimii yooto Bāwulō kule, “-Mēētinyē koonyit? Kaaming' :nee yu kēēntosuur kibkōrōs nyēē wōō bo Yēyiin?” ⁵ Kukētyi :Bāwulō kule, “Mbo ng'eetaabiya, -māānkētē mbo kule ākoo kā kibkōrōs nyēē wōō kuu yoo mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, ‘-Meeng'alaal ng'ālyoo nyēē miyaat ām wōlēē mii :bāytooyikaab biikwook.’†”

⁶ Kiinkētē :Bāwulō kule kiiliinyootiin :bichoo. Ki *Satukaayeek :alake, nto alak ku *Farisaayeek. Yooto, kukuur ām kōōk kule, “Mbo ng'eetaabiya, anii Fārisooyiin ānkāāsālu Farisaayeek. Āmiitē raat yu /kiikumwooy, kuuyu ātinyē mooyēēt kule ng'eētyēē :biiko meet choo kiikubēk.” ⁷ Yu kāmwooy :Bāwulō kuu nyooto, kuchuunchuun :Farisaayeechaa āk *Satukaayeek. Yooto mbo subak kubuntēē keey :kōōkwēēt. ⁸ Mwooyē * :Satukaayeek kule māng'ēētēē :chii meet, māmii :malayikaan āk tāmirmiroy. Nteenee iyēnchinē :Farisaayeek ng'aleechaa tukul.

⁹ Kichēy :taariiryeet nyēē wōō kut kung'eētyo :kāānēētikaab kiruutēk alake chēē ki Farisaayeek ānkumwooy kule, “Nto yu ākoo māboonto :chiichi lēēlis. Inkētē :ng'oo, nto nyuun kāng'āloolchi inee :tāmirmiryēēt nto ku *malayikeet.” ¹⁰ Kikōrōmiit :wōōrōōryēēt kut koosoot :nyēē wōō nyēbo lukēēt kule imuuchē :bichoo kusankatan Bāwulō kule tōng'! Yooto kōōyookto biikyii alak chēbo lukēēt kurēkto bokōōsōrunēē Bāwulō kwēēnuutaab bichoo ānkukweryoot kuwo kiyēnkuung'waa.

¹¹ Nto mii kwēēmooy, kōōnookyi :Mokoryoontēēt Bāwulō ānkulēēnchi, “Bāwulō, -mēēmuy, ikiil. Kuu yoo 'kwēē-āmchi biiko ām Yēērusālēēm kurubta keey āk anii, +maweeeyey kuu nyooto ām Rooma.”

22:25 Yēyuut. 16:37   23:1 Yēyuut. 24:16   23:3 Laawi. 19:15; Mat. 23:27-28; Yoowa. 18:22-23   † 23:5 Chuy. 22:28   23:6 Yēyuut. 24:21; 26:5; Kala. 1:14; Filib. 3:5   23:8 Luuka 20:27; Yēyuut. 4:2   23:11 Yēyuut. 18:9; 19:21; 27:24; 28:23

/Kikeeyey ruurumuut kule /keebakach Bāwulō

¹² Nto mii bēsyēēt nyēē kiikēērē, kōōruruuch keyy :Yuutayeek ankuyey ruurumuut. Kyaam muumeek kule mākooy kwaam nto kuyye kiy kut kukas kurook kule kaakume :Bāwulō. ¹³ Kikēēytēē :bichoo kiyēyē ruurumuunoo artam. ¹⁴ Kiba ākooy wōlēē kimii :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk booyikaab kōōk ānkubokumwooy kule, “Kaakyaam :acheek muumeek nyēē -mākiyēyē lēt kule -mākyoomē āmnyoo ake tukul nto keeyee kiy ake tukul ākooy kut keekas kule kaakeebakach Bāwulō. ¹⁵ Koong'eet :akweek āk booyikaab kōōk ōyookyi nyēē wōō nyēbo lukēēt kuutiit kule /kēēkweryoon chiichi kuchō taay-eeng'woong' ōmāchē kule tōōnyōōru ng'aleek chēē yēmootiin kurubta keyy āk chiichi. Kēēchōbootiin :acheek keebakach chiichi kumanaayit yuutēyu!”

¹⁶ Nteenee yu kawokukas :wēritaab chēēbto nyēbo Bāwulō ruurumuunoo, kuwo ākooy kiyēnkuutaab lukēētaab booryēēt ānkuwokuchiilchi Bāwulō ng'aleechaa. ¹⁷ Kukuur :Bāwulō kāāyooong'iintēēt ake nyēbo lukēēt ānkumwoochi kule, “Kwēryootē, baa, wēeri kuwo wōlēē mii :nyēē wōō nyēbo lukēēt. Ākāsē kule boonto ng'alyoo nyēē māchē kumwoochi.”

¹⁸ Yooto, /kēēkweryoot wēritkēy ākooy wōlēē mii :nyēē wōō nyēbo lukēēt. Yu kayit, kumwoochi :chiichoo kibo lukēēt nyiin ki wōō kule, “Kēēyookwoo :kibratyaantaanaa /kēēbērē Bāwulō kuut. Nto āyitē yēē kāmii, kusoomo kule amutu wēeri kuchō wōlēē imiitē, kuuyu boonto ng'alyoo nyēē māchē kumwoowuung'.” ¹⁹ Kunam :nyēē wōō nyēbo lukēēt wēeroo āwut ānkuwēeto komos sukwaamee lōkōōy. Kiteebē kule, “Kēēbērē nee?”

²⁰ Kumwoochi :wēritkēy kule, “Kāākuchāmchiin :Yuutayeek kule ikwēryootē Bāwulō tuun /bokiyyoong'tēē taayeetaab kōōkwēēt /sitākēēbēēr ng'aleek chēē yēmootiin kurubta keyy āk inee. ²¹ Kunyi ii, boontēēt, -mēē-āsyi keyy bichoo, kuuyu mii :alake chēē kēēytēē artam chēē māchē kule kuriibchi Bāwulō kēēlto sukubakach. Kaakwaam :bichoo muumeek kule mākooy kwaam āmnyoo nto kuyye kiy mbo kisich, nteenee ākooy kukas kurook kule kaakubakach Bāwulō. Chōbootiin mbo kuu nyiitēnyi kumāchē kukas kuutiing'uung' ām ng'alyoontoonoo māchē kusoomiing'.”

²² Yu keewaany :wēeroo ng'aleechaa, kumwoochi :nyēē wōō nyēbo lukēēt kule kuwēēchi keyy, nteenee kiikāloonchi kule -māwokumwoochi chii ake tukul kule kāākumwoochi inee ng'aleechaa.

/Kikiiwuuy Bāwulō kuwo Kayisareeya

²³ Nto mii yoo, kukuur :nyēē wōō nyēbo lukēēt kāāyooong'ikyii āyēēng' chēbo lukēēt ānkumwoochi kule, “Obchey lukēēt nyēbo biiko chēē yitē bokolwookik āyēēng' kuyeyta keyy kuba Kayisareeya. Nto yityo, oyeyte lukēēt nyēē bēētēē faraasiinek nyēbo biiko chēē yitē tāmānwookik tisab āk lukēēt nyēbo ng'otwēēk nyēbo biiko chēē yitē bokolwookik āyēēng' kuba :tukul Kayisareeya kwēēmowuuni ku asiistaab sōmōk. ²⁴ Ōyēytoochi nkinee Bāwulō faraasiinek cheechii sukuyitita nyēē karaam wōlēē mii :kāāntōōyiintēēt Fēēliikis nyoo iyyoonkyinē yēēmoonooto.”

²⁵ Kisirta :nyēē wōō nyēbo lukēēt barweet kubeeta :bichooto nyēē kimwooyē kule:

²⁶ Kuyityiing' :barwaani inyiing' boontēēt nyēē koonyitoot, Fēēliikis. Āsubooyiing'.

²⁷ Āmāchē ābooruung' kule kinam :Yuutayeek chiichoo, nto yu kikiikuriik kubakach, waararaach :anii āk biikyuu kuuyu kyaakas kule ki chii nyēbo kōōrēētaab Rooma.

²⁸ Nto kuuyu kyāāmāchē ānkēt kule ām nee sukōōtēēyis :bichoo miisin kurubta keyy āk chiichoo, ākwēryootē ākooy kōōkwēētaab booyikwaa. ²⁹ Yooto ānkēt kule ākoo kirubtooy keyy :riirikwaa āk ng'alyoo nyēē nāmē keyy āk kiruutēkwaa, nteenee kimāmii mbo :lēēlis nyēē kiyemaat /kiitiilchi kume nto mbo /keerat. ³⁰ Yu /kābokēēmwoowoo kule /kēēmiitē /kēēyēchinē ruurumuut kule /keebakach, atiil kule āyokoowu kuchō wōlotoo imiitē. +Māāmwoochi biiko choo ing'unyng'uung'tōōs kubo inee kule kuyibuung' riirikwaa.

Anii nyoo Kilaawutiyo Lusiiya.

³¹ Kikoonyit :lukoonoo bo booryēēt ng'aleekaab nyēē wōō. Kibeeta Bāwulō kwēēmowuunooto ākoy wōlēē / kikēēkuurēē Antibaatri. ³² Yu kāyyēēkunēē, / kēēmwoochi lukēēt nyoo kibo faraasiinek kule kutas taay āk Bāwulō ankooyeey :chuut kiyēnkuung'waa. ³³ Nto yu kabokuyit :choo Kayisareeya, kōōkoochi kāāntōōyiintonoo kibo wōlooto barwaanaa ānkōōyokoochi nkinee Bāwulō. ³⁴ Kisuman :bāytooyiintonoo barwaanaa ankuteeb kule, “Bo :Bāwulō yēēmēēt nkōnō?” Yu kakas kule ākoo kibo Kiliikya, ³⁵ kumwoochi kule, “+Maakas ng'aleekuuk, yoo kaakuyit :biiko choo ing'unyng'uung'tōōs kubo inyīng'.” Nto mii yoo, kumwaayta :bāytooyiintonoo / kēēkwēryoot Bāwulō /bokiimiiny kaab *Ērōōtē /ānkēēriib.

24

Kumii :Bāwulō taayeetaab Fēēliikis

¹ Nto mii yoo, yu kaakukeeyta :bēsyōōsyēk muutu kuchakee /kākēēkwēryoot Bāwulō, kuwo :kibkōrōs nyoo wōō ākoy Kayisareeya. Kiwēēto key booyik alak āk chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Tērtuulō nyēē kikōrōōm ng'alaaleet. Kiyib riirikwaa kuba wōlēē mii :bāytooyiintēētaab yēēmoonooto. ² Yu /kābokēēkuur Bāwulō kuwo kō, kōōyyo :Tērtuulō ānkumwoochi Fēēliikis kule, “Boontēēt nyēbo koonyit, kōōkēēng'ērēkyi :acheek bāytooyiisyēēng'uung' nyēbo tāloosyēēt ām bēsyōōsyēk chēē chaang'. !Kweeyey nyēē karaam simikas taay ankiweechweech ng'aleek alak sukung'eet kutas taay :kōōrēēnyoo. ³ Boontēēt nyēē koonyitoot, Fēēliikis, karaam :bāytooyiisyēēng'uung' ām wōlto ake tukul ānkēēng'ērēkyinē ām kēēlto ake tukul kuyitita. ⁴ Nteenee ii, nyēē wōō, āsoomiing' kule -meechaas iyēbchi yīit kiyēē kēēmāchē kēēmwoowuung' ām nwookinto.

⁵ Boontēēt, mii :chiichi kuyibu nyalilta kōōrooni. Iwuruurootē Yuutayeek ām kōōrēēt kumukuul kuyey wōōrōōryēēt. Inee mbo :nyēē intōōchinē biiko choo kiikoobetyeeny keye ankurub nyoo bo Nāāsārēēt. ⁶ Kookusyeeem mbo subak kunyeeree *Kōōtaab Yēyiin. Kiyeyeech :ng'ālyoontoonooto keenam.* ⁸ Kunyi, yoo 'kēēkuumu nkit, +meekas kule ākoo man :kiyēē kēēmwooyē :acheek kurubta keye ākoo chiichi.”

⁹ Kiirōōbēr :nkicheek Yuutayeek kule ki man :ng'aleechea.

¹⁰ Yu kānyōōr :Bāwulō bārooyinto kung'alaal, kulē, “Ānkētē kule ām kēnyiiisyēk chēē chaang' choo kookukeeyta, inyīng' :nyēē kwēētiilchinē biiko ng'aleek ām yēēmoonitēny. Kunyoo, ang'erechaat ayeet keye ām taayeeng'uung'. ¹¹ Imuuchē chēēbēēru kule man-aakeeyta :bēsyōōsyēk tamanu āk āyēēng' kuchakee kyāāwē :anii Yēērusālēēm wāākutunkyi Yēyiin. ¹² Mānāānyōōrwoo mbo :murēchu iyyoong'tēēnoo kōōk ākwilē keye āk chii ake tukul ām *Kōōtaab Yēyiin nto, mbo āwuruurootē biiko ām kooriikaab saayeet nto, mbo ām wōlto ake tukul ām Yēērusālēēm. ¹³ Māmii mbo :kiyēē iboorunēē :murēchu kule man :ng'aleechu mwooyē :icheek kurubta keye āk anii.

¹⁴ Ānkoo kuwuu nyooto, āchāmchiintōōsii kule ākutunkyinē Yēyiintēētaab mbo kuuko kuu chii nyēē rubē kēēlooto /kēēmwooyē kule machurtaat. Āyēnchinē kiy ake tukul nyoo chāmchiintōōs āk wōlēē wuu :kitaabuutaab kiruutēk ānku nyoo /kikeesir ām kitaabuutaab *wōōrkooyik. ¹⁵ Āboontēē Yēyiin mooyēēt kuu wōloo wuu :murēchuutēchu kule mākung'ēētyēē meet :biiko choo churtootiin ākoo choo bo ng'ōōki. ¹⁶ Kunyi, ātitirē kwaak āriibē keye ku -maayey ng'ālyoo nyēē -mēēng'ērēēchē Yēyiin āk biiko.

¹⁷ Kikyaang'eetee Yēērusālēēm ānkāāminy saang' ām kēnyiiisyēk chēē chaang'. Nto yityo, āchōō Yēērusālēēm āyibchi biikyuū chēē bānoon tukuuk chēē kachāāyēētyēēchinēē ankuchaabeel kōrōsēēk. ¹⁸ Kyāātiliil yu kinyōōrwoo :murēchooto ām biiwuutaab *Kōōtaab

24:1 Yēyuut. 23:2   **24:5** Yēyuut. 17:6   * **24:6** Tinyē :siruutēk alake ng'aleechu: Kikēēmāchē kiikuumu inee kurubta keye āk wōlēē mwooytooy :kiruutēkyoo. ⁷ Nteenee kichō :Lusiya nyoo kāāyoong'iintēēt nyēē wōō nyēbo lukēēt ānkōōmbōrūnēēnēēch, 8a ānkumwoochi biiko choo kiitēēytōōs kubo inee kule kukwa wōlēē imiitē.   **24:6** Yēyuut. 21:28   **24:14** Yēyuut. 9:2   **24:15** Tān. 12:2; Yēyuut. 4:2; 23:6   **24:16** Yēyuut. 23:1; 1Kōōr. 4:4; 2Kōōr. 1:12; 2Tēm. 1:3   **24:17** Yēyuut. 11:29-30

Yēyiin. Kimāāboontē keey biich chēē chaang' ām wōlooto, āmēēbērē mbo kyāāmiitē āyēyē wōōrōōr ake tukul. ¹⁹ Nteenee kimii :Yuutayeek alake chēbo yēēmēētaab Eesya wōlooto. Yoo icheek chēē kimwooyē, kumāchāktōōs kumii taayeeng'uung' raat bokumwooy kiy nyēē boonto kurubta keey āk anii. ²⁰ Nto yoo māwuu nyoo, kumwooy :murēchuutēchu mii yuutēyū lēēlisto nyēē kinama, yoo kyāāmiitē taayeetaab booyikaab kōōk. ²¹ Tōōs kiito akeenke baateey nyēē miyaat nyēē kyaayey ku yoo kyāāmwooyē kule, 'Kōōyyoong'tēēnoo sōō, kōōk, kuuyu āboontēē mooyēēt kule ng'ēētyēē meet :biiko choo kiikubēk.' ”

²² Nto mii yoo, kumwooy :Fēēliikis nyoo inkētē kēēliitēnyēēb Yēesu nyēē karaam kule, “Kāāyyoong'tē ng'aleechu ākoy kut kuchō :Lusiiya nyoo :inee nyēē wōō nyēbo lukēētaab booryēēt.” ²³ Yooto, kumwoochi :Fēēliikis kāāyyoong'iintēēt ake nyēbo lukēēt nyēē kimii yooto kule, “Riib Bāwulō āmēēbērē miisin. Ibākookyīnē bārooyinto kisich nyēē kakasee keey āk chōōrōōnuutēkyii /sikēēyibchinē mbo kiyēē māchē.”

Kyoomchi :Bāwulō Fēēliikis āk Turusiila kurubta keey āk Yēesu

²⁴ Yu kakeeyta :bēsyōōsyēk chēē ng'ēri, kuchōōnto keey :Fēēliikis cheebyoosyeenyii Turusiila nyēē ki Cheebyuutayaa. Yooto, kōōyookto /bokēēkuurchi Bāwulō kuchō yēē kimiitē :inee kumāchē kuyēbchi yīit ng'aleekyīi. Nto yitu :Bāwulō, kung'alaalee kule māchē kōōkoosēē keey :biiko *Kāārārookiintēēt Yēesu. ²⁵ Nto yoo kāwokumwooy :Bāwulō kule māchāktōōs kuchurtootiin :biiko, kuriibē keey, anku +/mākiitiilchi ng'al ām bēsyēēt nyēē mākuchō, kumuy :Fēēliikis. Yooto, kumwoochi Bāwulō kule, “Kutēēniit chooto ra ēē, wē. Imuuchē iwēēchi keey ākoy ākuuriing' subak.” ²⁶ Kiiyooktooy /kibokēēkuurchinē Bāwulō kibtaman chokwoomēē lōkōōy ānkumāchē kule kuyibchi inee :Bāwulō chēēbkiisyoong'.

²⁷ Yu kakeeyta :kēnyīisyēk āyēēnku, kookeer :ake nyēē /kikēēkuurēē Bōrkiiyō Fēēstō bāytooyiisyēētaab yēēmoonoo. Nto kuuyu kimāchē :Fēēliikis kule koong'ereech Yuutayeek kubakaakta Bāwulō kurataat.

25

/Kikēēkwēryoot Bāwulō taayeetaab Fēēstō

¹ Yu kakeeyta :bēsyōōsyēk sōmōku kuchakee /kakeetool Fēēstō kōōntōōchi yēēmoonooto bo Yuuteeya, kuwo Yēērusālēēm. ²⁻³ Nto yoo kayit, kukwoonchi :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk kāāntōōyikaab Yuutayeek ānkumwoochi riirikwaa kurubta keey āk Bāwulō. Kisoom mbo kule kōōwu Bāwulō kuwo Yēērusālēēm sukuriibchi kēēlto ankubakach. ⁴ Yooto, kukētyi :Fēēstō kule, “Rataat :Bāwulō ām Kayisareeya ānkāāmiitē :anii āwēētii wōlooto ām lēēkitō. ⁵ Yoo ākoo mii :ng'ālyoo nyēē miyaat nyēē kiikuyey, omwoochi biikwook alak kukwa wōlooto bokumwooy riirikwaa kurubta keey āk inee.”

⁶ Yu kāākōōbuur :Fēēstō Yēērusālēēm bēsyōōsyēk sisiit nto taman, kurēkto Kayisareeya. Nto yoo kāyyēēkunēē, kukuur kōōkwēēt ankumwaayta /kēēkwēryoon Bāwulō kuchō kōōk.

⁷ Yu /kakiyiitita Bāwulō, kōōmuutmuut :Yuutayeek chēē kikiikukwaanee Yēērusālēēm ānkumwooy ng'al chēē chaang' chēē kimāyēētyēēchinē kiy.

⁸ Yooto, kutuuch keey :Bāwulō kule, “Manaayey kiy ake tukul nyēē māchāmē :kiru-utēkaab Yuutayeek, nto anyeeree *Kōōtaab Yēyiin, nto mbo āntosuur *Kayisaar.”

⁹ Kuuyu kimāchē :Fēēstō kule koong'ereech Yuutayeek, kuteebee Bāwulō kule, “Ara iyeytaat keey iwē Yēērusālēēm suwāāyyoong'tēēniing' kōōk ām wōlooto kurubta keey āk ng'aleechu?” ¹⁰ Kukētyi :Bāwulō kule, “Āmiitē :anii raat taayeetaab kōōkwēētaab biikaab Rooma yēē yēmāktōōs kule /kiikumunēēnoo. Mānāyēchi Yuutayeek kiy ake tukul nyēē miyaat kuu wōloo inkētitooy :nkinyiing'. ¹¹ Nto yoo ākoo kāmii :kiyēē miyaat nyēē kyaayey nyēē nyoolchoo /keebakachaa, ku -maanyokoor meet. Nto yoo ākoo mwooyē

:Yuutayeeku ng'aleek chēē mātinyē manta kurubta keey āk anii, kumāmii :chii nyēē boonto kāāmuukēywēēk kōōyokoochoo icheek. Āmāchē /kiiyokoochoo *Kayisaar.”

¹² Yooto kōōrwooch :Fēēstō āk kiirwookiyii, nto mii yoo, kumwoochi Bāwulō kule, “Keemwaay kule imāchē /kiiyokoochiing' Kayisaar, +mēēwē wōlooto.”

Kyaam :Fēēstō lōkōōy āk bāytooyiintēēt Akiriiba

¹³ Yu kabokukeeyta :bēsyōōsyēk chēē ng'eri, kuwo :bāytooyiintēēt Akiriiba āk cheebyoosyeet ake nyēē /kikēēkuurēē Bēērnikē* bokoosubaay Fēēstō. ¹⁴ Nto kuuyu kibēēnyēē wōlooto bēsyōōsyēk ku chaang', kwaam :Fēēstō lōkōōy āk bāytooyiintonoo kurubta keey āk ng'aleekaab Bāwulō. Kimwoochi nyiin kule, “Miitē, naas, :chiito ake nyēē kibakaakta :Fēēliikis kurataat. ¹⁵ Yu kāwāāwē Yēērusālēēm, kukwoonchoo :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch āk booyik chēbo Yuutayeek ānkubokumwoowoo ng'al chēē itēēyēē keey kurubta keey āk chiichi kumāchē kule /kiitiilchi ng'al. ¹⁶ Yooto, āmwoochi bichoo kule mā ātēbuutēkaab biikaab Rooma /kiiruusta chii kumātuuyo āk nyoo riirēē keey kubo inee ānkunyōōr bārooyinto nyēē kayeete keey. ¹⁷ Nto yu kabokeekwaante keey ākoy wōli, manaakaay keey mbo kisich, nteenee kyāākuur kōōkwēēt kutuuyo ām bēsyēēt nyēē kiikēērē ankaamwaayte /kēēkwēryoon chiichoo kuchō kōōk. ¹⁸ Nto yu kāwokung'alaal :biiko choo kiyibu riirik, kumāmii mbo :ng'alyoo nyēē kimwooy kule kiyey :chiichoo kuu wōlēē kyāāsōōtitooy. ¹⁹ Nteenee kimwoowoo ng'al chēē kichuunchuunootiin kurubta keey āk wōlēē kisooytooy :icheek āk subak kurubta keey āk chii nyēē kiikume nyēē /kēēbērē Yēēsu nyēē kimwooy :Bāwulō kule soboot. ²⁰ Kimāātinyē wōlēē +maakuuyte ng'aleechaa. Kunyoo, ateebee inee yoo chāmē /kēēkwēryoot kuwo Yēērusālēēm /bokiikumunēē wōlooto kurubta keey āk ng'aleechaa. ²¹ Yu kāwokumwooy :Bāwulō kule /takeekanyee ng'aleechaa *Kayisaar, amwaayte /tākēēriib ākoy /kēēkwēryoot kuwo wōlooto.”

²² Yooto, kukētyi :Akiriiba Fēēstō kule, “Āmāchē :anii āyēbchi yiit chiichi.” Kumwoochi :Fēēstō kule, “+Mēēyēbchi yiit tuun.”

Kumiitē :Bāwulō taayeetaab Akiriiba

²³ Nto yu kāyyēēkunēē, kuwo :Akiriiba āk Bēērnikē kuboonto keey biiko alak chēē ki wōōyēch āk chēē kitookunootiin ām kiriinkoonoto ankootenteen :tukul ākoy kōōk. Kōōyookto :Fēēstō kuut kule /kēēkwēryoon Bāwulō. ²⁴ Yooto, kumwooy :Fēēstō kule, “Bāytooyiintēēt Akiriiba āk biiko tukul choo oboontē keey, okas chiichi. Kōōkukwoonchoo :Yuutayeek kutēē yēē tēē ām Yēērusālēēm āk mbo ām wōli bo Kayisareeya kubōlē kule māyēmāktōōs /tākēēkāsē kusoboot. ²⁵ Nto ābērē ārōōtootē, kumāmii :kiy mbo nyēē kiikuyey :chiichi nyēē misyinē /keebakach. Nteenee kuuyu kimāchē :chiichi /kiyyoong'tēē taayeetaab bāytooyiintēēt nyēē wōō, amwaayte /kēēkwēryoot kuwo Rooma. ²⁶⁻²⁷ Nto ābērē ālē, kumāmii mbo :kiy nyēē āmuuchē asir kurubta keey āk chiichi nyēē +/mākēēyibchi nyēē wōō. Ākāsē kule mā karaam /kēēkwēryoot chii nyēē rataat /āmākiiboor lēēluutyēēt nyēē boonto. Kunyoo ii, boontēēt, kāākwēru kuchō taayeeng'woong' akweek tukul nto miisin kuchō taayeeng'uung' inying' Akiriiba, sukung'eet yoo kātōok :kiy ām wōlēē +/makeekuuyta, +māānyōōru kiyēē +maasir.”

26

¹ Yooto, kumwoochi :Akiriiba Bāwulō kule, “/Kāākēēyootuung' iyeet keey.”

Kiyeet keey :Bāwulō ām taayeetaab Akiriiba

Kōōtōrōōr Bāwulō āwut, ānkumwooy kule, ² “Bāytooyiintēēt Akiriiba, ang'erechaat ra āyyoonyēē taayeeng'uung' āmwooyē ng'aleek chēē āyēētēē keey kurubta keey āk ng'aleek tukul choo mwooyē :Yuutayeek kurubta keey āk anii. ³ Ang'erechaat kuuyu inkētē

^{25:12} Yēyuut. 23:11; 25:21, 25; 28:19 * ^{25:13} Kituubchēē :Akiriiba kooruuchu: Bēērnikē āk Turusiila. ^{25:14} Yēyuut. 24:27 ^{25:19} Yēyuut. 18:14-15 ^{25:23} Luuka 23:8; 21:12

:inyiing' nyēē karaam ātēbutēkaab Yuutayeek āk mbo kiyēē kēēchuunchuunnyēē. Kunyoo ii, boontēēt, āsooyiing' kule imuyte ānkiiyēbchi yīit kiyēē āmiitē wāāmwooyē.

⁴ Inkēt :Yuutayeek tukul ām Yēērusālēēm wōlēē kiwuu :soboonnyuu kung'eetee āmining'. ⁵ Kiikōōnkētoo bēsyōōsyēk chēē chaang' ānkōōmuuchē mbo kōōboor, yoo chāmē, kule kyāābooyē *Farisaayeek choo kikōrōōmēch miisin ām riibsēētaab kiruutēk. ⁶ Neennyi /kākiiyyoong'tēēnoo kōōk /kiikumwoo, kuuyu ākēnēē keey kiyēē kikuurtoochi :Yēyiin mbo kuuko. ⁷ Kumii :Yuutayeek tukul kuyēyē yiisyēētaab Yēyiin bēēt āk kwēēmooy, kōōkēnēē keey kukas kule makuyeyakay kuu yoo /kikēēkuurtoochinē. Boontēēt nyēē wōō, ng'ālyoontooni /kiikēnēē keey :nyēē kayey :Yuutayeek kōōyyoong'tēēnoo kōōk. ⁸ Kunyoo, ātēēbē kule ām nee yu simōōyēnchinē :akweek kule ing'ēētēē :Yēyiin meet chii nyēē kaakume?

⁹ Kyaachamte :nkaniī kule asyeem kēēlto ake tukul nyēē kiimuuchāktōōs akwiil Yēēsu nyēbo Nāāsārēēt. ¹⁰ Kyaayey kuu nyooto ām Yēērusālēēm. Ām kāāmuukēywēēk chēē kikōōno :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch, kyāānāmootē biikaab Yēēsu wōlēē wōō ānkāākērtōoy kō. Nto yoo /kābokiitiilchi kule /keebakach, ku anii akeenke nyēē kyāāyibē āwut barak āchāmchiintōōsii. ¹¹ Kyāāwēesyētootēē kooriikaab saayēt chēē chaang' āng'woonchinootē biiko ānkāāsyēēmē ākērchi koong' kutayee keey ng'aleekaab Yēēsu. Kyāākōrōmiiitu miisin kut ā-āchinē mbo kiriinkōōsyēk chēbo saang' wāāwusē alak chēē kimii wōlooto.

¹² Nto mii bēsyēēt ake ām booniinēk chēē wuu chooto, kyāāmiitē āwēētii Tamaasko kukāākukōōno :mbo kibkōrōs chēē wōōyēch kāāmuukēywēēk kule anam bichu. ¹³ Nto makuriik kuyit āsiiswēkaab bēēt, kutāāmiitē kēēltaab too āwēētii ii, mokoryoontēēt, kuchōōnēē :lēbkēēyyēēt barak nyēē kiilēkēchēēchē kusiir asiista. Kiikweny yooto kyāāmiitē āk chōōrōōnuutēkyuu. ¹⁴ Kikiiryakte keey :tukul, nto mii yoo akas :anii /kēēkuuru ām kuutiinyuu kule, 'Sāwulō, wē, Sāwulō, 'kēē-āmchoo nee? Nto yu 'kēēlityi keey ng'ot, yoo imiitē iwēēkyoo keey kuu nyooto.'

¹⁵ Yooto, ateeb kule, 'Inyiing' ng'oo oō, mokoryoontēēt?' /Kēēkētwoo kule, 'Anii Yēēsu, nyooto imiitē ibārē. ¹⁶ Kunyi, ng'et. Kāābooruung' keey saakweying' iyēku motwooriintēenyuu ankiimwaaytaate kiyēē 'keekas kurubta keey āk anii āk mbo kiyēē +māābooruung'. ¹⁷ +Māāriibiing' yoo keenyaliliing' :biikuuk āk choo mā Yuutayeek. Āmiitē wāāyooktiing' ¹⁸ isōōwunootē icheek kuweeksee wōlēē mii :mēēnānēēt kukwa wōlēē mii :lēbkēēyyēēt ankung'eetee :rātiisyēētaab Kibrōkōsyoontēēt kukwa wōlēē mii :Yēyiin. Yoo keekaaseena keey :bichoo, +māānyōōchi kaat /ānkiiyiityi wōlēē mii :choo kyāātiliil.'

¹⁹ Kunyoo ii, bāytooyiintēēt Akiriiba, manaatay :anii āyēnchi ng'oong'uutyoonoo kichōōnēē barak. ²⁰ Kyāā-āmchi kurook biiko chēē kimii Tamaasko kule kuweeksee choolwookātēēng'waa ankucham Yēyiin ānkōōboorunēē yēyūutēk kule kiikuweek. Nto yityo, chāā-āmchi nkicheek chēbo Yēērusālēēm āk chēbo Yuuteeya kumukuul āk mbo bōrōryōōsyēk tukul choo kimā Yuutayeek. ²¹ Ng'ālyoontoonoto :nyēē kiyey Yuutayeeku kunama āmiitē biiwuutaab *Kōōtaab Yēyiin ankusyeeem kule kubakachaa. ²² Nteenee kiyēētyēēchinoonwoo :Yēyiin ākoy kura. Kunyoo, āmiitē ra kāāyyoony yuutēyu ā-āmchinē lōkōōywēchu biiko chēē minkēēch āk chēē wōōyēch. Mēēbērē āmiitē āmwooyē chēē kaatasee kusiir choo kimwooyē *:wōōrkooyikaab Yēyiin āk *Muusa kule makuyeyakay. ²³ Kimwooy kule makunyalil *:Kāārārōkiintēēt anku inee :nyēē mākyēk nyēbo taayta /kiing'eetee meet kwoorōrchi Yuutayeek āk mbo choo mā Yuutayeek lēbkēēyyēēt."

²⁴ Yu kāmwooy :Bāwulō ng'aleechaa, kunam kuut :Fēēstō ānkulēēnchi, "Kāākubunuung' mēt, wē, Bāwulō! Kaakuyeying' :sumanaanaang'uung' kooraan :mētīt." ²⁵ Kukētyi

:Bāwulō kule, “Fēestō, boontēēt nyēē wōō, mānāābunwoo :mēt mbo kisich. Kiyēē āmiitē āmwooyē ku kiy nyēē yemaat anku bo manta. ²⁶ Inkētē mbo :nkinee bāytooyiintēēt kubooyiit man ng'aleechaa kuuyu mēēbērē kiyēyāksēē wōlēē kimābo laat. Kunyoo, āmuuchē mbo āmwoochi nkinee nyēē māmii :muyātēēt.

²⁷ Boontēēt, bāytooyiintēēt Akiriiba, iyēnchiintōōsii :inyiing' āk ng'aleekaab *wōōrkooyik? Ābērē iyēnchiintōōsii.” ²⁸ Kukētyi :Akiriiba kule, “Lēēkit iweechaa āyēku chiitaab Kiriistō.” ²⁹ Kuwālchi :Bāwulō kule, “Yoo kā lēēkit, nto ku lōō, āsooyē Yēyiin kule māyēk inyiing' baateey :nyēē kaweeek, nteenee chii ake tukul nyēē mii kuyēbchinē yiit kiyēē āmwooyē sookerkeyiitu anii, nteenee baateey kēētēerchiinē kubo nyōrōōrōōnichu.”

³⁰ Kōōyyo :Fēestō, Akiriiba āk Bēērnikē ākoo mbo nkicheek choo kiboonto keey tukul ankuba saang'. ³¹ Kibokumwoochiin kule, “Ntēē māmii :chiichi kuyēyē ng'al chēē yēmāktōōs /keebakach, nto mbo kule /keekerta kō.” ³² Yooto, kumwoochi :Akiriiba Fēestō kule, “Nto kāmānāāmwooy :chiichi kule /bokiiyyoong'tēē taayeetaab *Kayisaar, nto /kaakiityaakta.”

27

Kiwēētēē Bāwulō mwēēnkēēt ākoy Rooma

¹ Nto mii yu /kikiikiitiil kule keebe kōōrēētaab Itaalya, /kiiyokoochi Bāwulō āk kibrati-isyek alak chiito ake nyēē /kikēēkuurēē Yuulyō nyēē ki nyēē wōō nyēbo lukēētaab kaab *Kayisaar.

² Yooto, keelaany mwēēnkēēt nyēē kitākyinē keey Atiramiito nyēē kimii wokumurē kiriinkōōsyēk chēē kimii sakaramteet nyēbo yēmēētaab Eesya. Kikēēboontootē keey Aristaarko, chiitaab Maketoonnya nyēē kichōōnēē Tēēsālōōnikē.

³ Yu kāyyēēkunēē, keeyit Sitōōn kosolēny. Yooto, kuyēchi :Yuulyō Bāwulō nyēē karaam kuchāmchi kuwo wōlēē mii :chōōrōōnuutēkyii /sikiikoochi kiy nyēē kāyēētyēēchinēē keey. ⁴ Nto mii bēsyēēt nyēē kiikēērē, kēēng'ēētyēē yooto subak ankeenam baanta ām mwēēng', nto kuuyu kitākyēēch keey :wusōōnēēt nyēē nyikiis, keesyeb komosta nyēē kiiyeelaat nyēbo Kubrō ānkēētākyi keey tō. ⁵ Nto yu kikiikeebeetee mwēēnkēēt keekeytee sakaramteetaab yēmēētaab Kiliikya āk nyēbo Bamfulyaa, keeyit Muura, *kiriinkēēt nyēē kimii yēmēētaab Lukiiya. ⁶ Kinyoorta yooto :chiichoo ki wōō nyēbo lukēēt mwēēnkēēt ake nyēbo *kiriinkēētaab Aleksaantrya nyēē kimii kuwēētii Itaalya. Yooto, kumwoowēēch kule keelaany mwēēnkoonoo.

⁷ Kiwuuyiityēēch :baanta miisin nto bokēēyitē Niitō. Nto kuuyu kiitaayeeneech :wusōōnēēt keetas taay āk kēēloo, keeweēch keey kēētākyi keey cheeronko ankeerub wōlēē kimāwusunēē :yoomeet ām Kērēētē. Kikēēmur yēēt ake yēē /kikēēkuurēē Salmoone.

⁸ Kinyikisyēēch :wusōōnēēt miisin yu kākēētākyi keey tinkeey. Kikeebe ām wuuyinto kut bokeyyit yēēt ake yēē /kikēēkuurēē 'Sakaramteet nyēē Yimu' nyēē kilēēkitēē *kiriinkēētaab Laseeya.

⁹ Kikiikiiboot āsiiswēk chēē chaang' kubo wusōōnoonoo ānkimii wokumiyātiitu :baanta kuuyu kimii kuriiku :bēsyōōsyēk chēē kōrōōm :wusōōnēēt.* Yooto, kumwooy :Bāwulō kule, ¹⁰ “Murēchu, nto yu ākāsē kule mii wokumiyātiitu :baani. Yoo katakeetas taay makunyeerakay :mwēēnkēēt ānkubootyo :tukuuchu mii mwēēng' ānkiiboot mbo so-boonwēkyoo.” ¹¹ Kitay :Yuulyō kiyēē kimwooy :Bāwulō ankucham ng'aleekaab chiitaab :mwēēnkēēt āk chēbo nyēē kiiyyoonkyinē mwēēnkēēt. ¹² Nto kuuyu kimāyēmāksē kōōbuur yooto bo sakaramtaanaa kut kukeeyta :bēsyōōsyēkaab wusōōnēēt, kookaykaay :biiko wōlēē wōō kule keetas taay ākoy Fōyinikē. Kī sakaramteet :nyiiitēnyi ām Kērēētē

26:26 Yoowa. 18:20

26:28 Yēyūut. 11:26

26:31 Yēyūut. 23:29

26:32 Yēyūut. 25:11-12

27:2 Yēyūut. 19:29

27:3 Yēyūut. 24:23

* 27:9 Mwooyē :yuutēyu kule yoo kaakukeeyta :bēsyēēt nyoo /kēēkirē āmiisyēēt.

27:10

1Kōōr. 11:26

nyëë kikaraam bokiimuunyëë ânkiimuuchë :chii kuyityi kubununëë tinkëëywōōsyëkaab cheeronko nto nyëbo tō.

¹³ Nto yu kāwus :yoomeet muut nyëbo komostaab cheeronko, koosoot :icheek kule kāākuyityiin :kiyëë kiisōōtë. Kunyoo, kootyaach mwëenkëët anktas āk baanng'waa kung'oosng'oosyootëë sakaramteetaab Kërëëtë. ¹⁴ Nyëë mā tyaa, kuchō :wusōōnëët nyëë nyikiis nyoo /kikëëkuurëë 'Tō-koong'asiis' nyëë kiwusunëë Kërëëtë. ¹⁵ Kunyoo, kikirkir mwëenkëët kut keechamte keey /keetwaareech. ¹⁶ Yu kābokëëmur sakaramteetaab kōōr kisich nyëë kiikwëen :bëy nyëë /kikëëkuurëë Kawuuta, kyaam booryëët kut kiichuutu mwëenkëët nyëë mining' nyoo kiichuutootë :nyoo wōō kuchō nyiin āriit. ¹⁷ Yu /kikiikiichuut kuchō āriit, /keekwiiliil mwëenkoonoo ki wōō kuyaam kule tetete. Kuuyu kinyōkōriitu :bichoo kule imuuchë koonach :mwëenkëët ng'aayneet nyëbo sakaramteetaab Liibya, kuwiirchi araaray kiito ake nyëë kiichuchuyë baantaab mwëenkëët ānkubākookyi yoomeet kōōrëetoot mwëenkëët. ¹⁸ Kitas taay :wusōōnoonoo nyikiis kuwus. Nto yu kāyyëekunëë, /këēmëto tukuuk ām mwëeng' kule sukukuskusiit :mwëenkëët. ¹⁹ Nto bësyëët nyëë kiikëërë, /keewiirta mbo tukuuk choo /kikëëkwoonyëë mwëenkëët āk tukuuk chuut alak tukul. ²⁰ Kituuluunkëenoot :wōliin bo barak ām bësyōōsyëk chëë chaang' nyëë /kimākëëkāsë asiista nto mbo kookeelik. Kitas taay yooto tukul :wusōōnëët kwaawesiit, nto yityo, kubëk :moonikyoo kule ākoo -mëëtākōōmuuchāktōōs /kiiraraacheech.

²¹ Yu kikiikumisyo :moonik nyëë kimëëmāchë :chii kwoomiis, kōōyyo :Bāwulō ānkulë, “Murëchu, nto kōōkāswoo yoo kāāmwoowook kule -mōōng'ëetyëë Kërëëtë, nto kāmāāmook :kiy nto kāmōōbootë kiy. ²² Nteenee āmwoowook kule ōkich, kuuyu māmii :chii nyëë makume, nteenee makuburyet :mwëenkooni. ²³ Kōchōōnchoo * :malayikeetaab Yëyiintënyuu nyoo āyëchinë yiisyyëët kwëëmooy ānkumwoowoo kule, ²⁴ 'Bāwulō, -mëëmuy, +/mākiiyyoong'tëëning' taayeetaab *Kayisaar ankaakuriiree :Yëyiin biiko choo ōboontootë keey ām mwëeng' nyëë mākoy kubëk.' ²⁵ Kunyoo ii, murëkyoo, ōkiilyë, kuuyu ākoosëë keey Yëyiin kule makuyeyakay kuu yoo kāākumwooytoowoo. ²⁶ Nteenee +/makeetwaareech ākoy kōōrëët ake nyëë kiikwëen :bëëko.”

²⁷ Kitas taay :wusōōnëët kutwaareech ām Araaraytaab Metitereennya.† Nto mii yu makuriich kwëëmooy kwëen ām kwëëmowuutaab taman āk ang'wan kukeeyiimeech :wusōōnëët, kumach kōōnkët :biiko choo kimii mwëeng' kule kikiikuriik keeyit kōōrëët. ²⁸ Yooto, kuwiirta kiito ake nyëë nyikiis nyëë /kikiikëērātyi bōrōōwëët sukukasee wōlëë tëë :bëëko. Nto bërë kulë, kiyitë fuutiinëk bokol āk tibtëm kuwo ng'wëny. Nyëë mā tyaa /kiiyokooyto subak bōrōōwoonoo. Nto bërë /këëlë, ku fuutiinëk sokool. ²⁹ Kikëëmuuyë kule imuuchë :mwëenkëët kuryaach rwoontōōk choo lëëkitëë sakaramteet. Yooto, kiiyokooytë karnaak ang'wan /kiiyyoong'tëë mwëenkëët ankeesaay kule kuyyëëkyëëch. ³⁰ Kisyeem :biiko choo kimii kōōrëetootë mwëenkëët kule kumwëy. Kinam mwëenkoonoo ki mining' nyoo kimii nyiin āriit ankuyey keey kule kimii kōōyokooytooy karnaak alak choo /kiiyyoong'tëë mwëenkëët, nteenee ākoo kimāchë kule kumwëyëë kiyooto. ³¹ Nto mii yoo, kumwoochi :Bāwulō Yuulyō āk biikyii bo lukëët kule, “Yoo kāmëëbuur :bichu wōlëëb mwëenkooni, ku -mōōsobtōōsi.” ³² Yooto, kutil :bichoo bo lukëët bōrōōk chëë /kikiikëērātiisyyëë kōōsuuyto :mwëenkoonoo ki mining'.

³³ Nto yu mākōōrir :kōōrëët, kumwoochi :Bāwulō biiko kule, “Ām bësyōōsyëk chëë yitë taman āk ang'wan choo kookukeeyta, kwoobeete kuut ānkōōruuyë kuut. ³⁴ Kunyi, āmwoowook kule ō-āmiisyë sōōnyōōru nkuruuk sōōsobchë kuuyu māmii :chii mbo akeenke ām akweek nyëë makume.” ³⁵ Yu kēëwoong' :Bāwulō ng'aleechu, kunam mukaatiit ānkubirchi Yëyiin kōōnkōy ām taayeetaab bichooto. Nto mii yoo, kubetes ānkutoow kwaam. ³⁶ Kikimkiimiiitu :bichoo ānkwoomiis :nkicheek. ³⁷ Kikëëyitë :tukul chëë kikëëmiitë

mwēēng' biiko bokolwookik āyēēng' tāmānwookik tisab āk lo. ³⁸ Yu kikiikwoomiis :bi-chooto tukul kut kubiyoong'iis, kumētyi nkoonuuk araaray sukukuskusiit :mwēēnkēēt.

³⁹ Kuyyēēchē :kōōrēēt, maneemuuch :icheek kōōnkēt kōōrēēt nyēē kikas, nteenee kikas yēēt ake yēē kiiwulta keey :bēēko yēē kitinyē ng'aayneet yēē /kikiitiil kule bokōōyyoong'tēē mwēēnkēēt yoo keemuuchakay. ⁴⁰ Yooto, kootichtiich karnaak choo /kiyyoong'tēē mwēēnkēēt ankootyaach tukuuk chēē /kēēwēēchwēēchēē mwēēnkēēt. Nto mii yoo, kōōtōrōōr tukuuk chēē toochē yoomeet sukung'eet kuwusto :yoomeet mwēēnkēēt wokōōyyoonyēē sakaramteetaab araarayta. ⁴¹ Kitākyi mwēēnkēēt koonach ng'aayneet nyēē kikiituulākoy kukiilchi :sēruutaab mwēēnkēēt yooto ānkutōōr :wusōōnēēt bēēko kwiiri komostaab saaruuryeet.

⁴² Kichōb :biiko choo kibo lukēēt kule kubakach kibратиisyek sukung'eet mābir bēēko kumwēy. ⁴³ Nto kuuyu kimāchē :Yuulyō kule kōōsoob Bāwulō, kuyeetee bichoo kuyey kuu wōloo kākāākuchōbto. Yooto, kumwoochi chēē kiimuuchē kubir bēēko kule koonto kubiroot bēēko ākoy taban. ⁴⁴ Nto choo king'ēt, kimāchāktōōs :choo kubeetee keetiik choo kibētēkunēē keey mwēēnkēēt. Kiyit :biiko tukul taban ām kēēlwookichooto tukwaay nyēē manaam :kiy ake tukul.

28

Kikeeyit kōōrēētaab Maalta

¹ Nto mii yu kabokeeyit araarayta taban, kēēbēēru kule ākoo ki Maalta :kōōroonoo kikiikwēēn :bēēko. ² Kitoroocheech :biikaab kōōroonoo nyēē karaam. Nto kuuyu kimii :roobta ānku kaytit :kōōrēēt, kōōloowēēch maata. ³ Kiwokukweyaat :Bāwulō kweenik alak, nto yu kēēkoochi ma, kusiikunee :eereeneet kweenichaa yu kasyool :maata ānkunooynoochi keey āwutaab Bāwulō. ⁴ Yu kakas :biikaab kōōroonoo kuu nyooto, koosoot kule, “Ākoy ku rumiin :chiichi. Ānkoo kaakoomuuch kuchililee meet nyoo kātānyōōru ām araaray, tākurubē :mnyaat.” ⁵ Nteenee kilelekta :Bāwulō eereeneet kōōsuuchi mā nyēē manaam inee :kiy. ⁶ Kiisōōtē :biiko kule makookwa :āwut nto kule makooryaakta keey ankume. Kikānyiiis :bichooto kulōōyit kumāchē kukas kiyēē makuyeyakay. Yu kukas kule māmii :kiyēē kaam Bāwulō kulē, “Tōōs āynāt :chiichi.”

⁷ Kimiitē yooto :mbareetaab chiitaab kōōroonooto. Kitookunoot :chiichoo /ānkikēēkuurēē Bublīiyō. Kitaacheech :chiichoo ām mooyēēt nyēē lēēl kebe kanyii ānkuriibēēch nyēē karaam bēsyōōsyēk sōmōk. ⁸ Kimnyoonē :kwaaniitaab chiichooto ām kō ānkimii kāru kitiintiri. Kilāyēē :maat ānkōōbuuntooy :mooyēēt. Wokoorwaam :Bāwulō ānkutiinyēē āwunnyēk ānkusoochi. Yooto, kusob :boontoonoo. ⁹ Yu kakas :biikaab kōōroonoo chēē kimnyoontōōs, kukwa wōlēē mii :Bāwulō ānkōōsoob. ¹⁰ /Kikēēkoonyitēēch ām kēēlwookik chēē chaang'. Nto yu kikēēmiitē kēēchōbē keey sikeebe, kukōōnootēēch :bichoo tukun chēē chaang'.

Kikeebe Rooma

¹¹ Yu kābēk :ārook sōmōku, kēētoowu baanta subak. Kikeelaany mwēēnkēēt ake nyēbo *kiriinkēētaab Alekisaantrya nyēē kikiimuunyēē kōōroonooto kule kukeeyta :wusōōnēēt. /Kikēēkuurēē mwēēnkoonoo “Āynātōōs saram Kastoar āk Bolukis.” ¹² Kikeebe ākoy yēēt ake yēē /kikēēkuurēē Sirakuusa ānkēēbēēnii yooto bēsyōōsyēk sōmōk. ¹³ Nto bēsyēēt nyēē kiikēērē, keebe ākoy Rēkiyō. Nto yu kāyyēēkunēē, kuwusunēē :yoomeet komostaab sōy kuchaakteeneech ākoy *kiriinkēētaab Bōtyōōli. ¹⁴ Kikeenyoorte wōlooto bo kiriinkoonoo mbo ng'eetaabiya alak chēē kitaacheech kiibuurtē keey ām bēsyōōsyēk tisab. Nto mii yoo nanyuun, keebeetee kēērēnkōōk kēētākyi keey Rooma. ¹⁵ Yu kāwokukas mbo :ng'eetaabiya ām wōlooto bo Rooma kule kikēēmiitē kēēkwoonii, kutōrōōkwēēch. Kikānyiiis :alake yēē /kēēkuurēē kule “Kooriik sōmōk chēē /kiimuunyēē,” nteenee kikēēw :chuut ākoy

yēē /kēēkuurē kule “Sōkōōniitaab Ābiyyō.” Yu kāwokōōbuurto keey :Bāwulō bichoo, kubirchi Yēyiin kōōnkōy. Kiyey :yooto inee kukich. ¹⁶ Nto yu kabokeyit Rooma, /kēēchāmchi Bāwulō kōōbuur nkit āk riibiintēet akeenke.

Kyaamtaat :Bāwulō ng'ālyoontēētaab Yēyiin kuriiboot

¹⁷ Yu kakeeyta :bēsyoōsyēk sōmōku kukakeeyit Rooma, kukuur :Bāwulō kāāntōōyikaab Yuutayeek. Nto yu kikiikōōruruuch keey, kumwoochi :Bāwulō icheek kule, “Mbo ng'eetaabiya, mānāākōchōnkyi biikyoo nto mbo ātēbuutēkaab mbo kuuko. Nteenee / kikeenama ām Yēērusālēēm /ānkiiyokoochoo biikaab Rooma. ¹⁸ Kōōkumwoo :bichoo anku-mach kule kootyaakta kuuyu kimāmii :lēēlis ake tukul nyēē kinyoolchoo /keebakachaa. ¹⁹ Nto yu kabokukwiil :Yuutayeek /kiityaakta, akas kule kaykay /kiyyoong'tēēnoo taayeetaab *Kayisaar, ānkoo kimāmii :kiy nyēē miyaat nyēē chāāmwooyē kule kiyēwoo :biikyuu. ²⁰ Ng'ālyoontooniitēnyi :nyēē kayeya amach kule akasaak oō, booyichu. / Kakeerateenaa nyōrōōrōōnichu kubo nyoo ikēnēē keey :mooyēētaab Isrāyēēl kumukuul.”

²¹ Yooto, kukētyi :bichoo Bāwulō kule, “Nto yu mānāākēēnyōōru :acheek ng'ālyoo ake tukul nyēē chōōnēē Yuuteeya nyēē rubtooy keey āk inyiing'. Mānāāmwoowēēch :mbo ng'eetaabiya chēē kwoonēē wōlooto kiy ake tukul nyēē miyaat nyēē rubtooy keey āk inyiing'. ²² Nteenee kēēmāchē keekas kule imwooyē nee :inyiing', kuuyu mii :biiko wōlēē wōō kung'ālōolē nyēē miyaat kurubta keey āk bichēēb Kiriistō.” ²³ Kunyoo, kichōb :bichooto āk Bāwulō bēsyeēt nyēē mākutuuoy.

Yu kayit :bēsyoono, kukwa :biiko chēē chaang' wōlēē kitēbunēē :Bāwulō. Kiir-wookyi :Bāwulō kwiimēn. Kiiboorchī ng'ālyoo kurubta keey āk bāytooyiisyēētaab Yēyiin ānkuyēyiisyēē siruutēkaab *Muusa āk chēbo *wōōrkooyikaab Yēyiin kōōboorchinēē biiko kule ki *Kāārārōokintēēt :Yēēsu. ²⁴ Kichāmchiin :alake āk ng'aleekaab Bāwulō, nto alak kutāchiin. ²⁵ Kibēētii :bichoo kukwiilootē keey kubo ng'aleechaa kikiikukas āk yu kāwokumwoochi :Bāwulō kule, “Kimwoochi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin mbo kuukoong' manta, yoo kimwooyē kubununēē wōōrkooyoontēēt *Isaaya kule,

²⁶ 'Iwē wōlēē mii :bichu ānkuwēēmwoochi kule:

Yoo kōōyēbchi yiit,
-mōōkāsē kiy.

Nto yoo kookasee koonyek,
-mōōkāsē kiy kubooyiit man.

²⁷ Kuuyu wuuyēch bichu :mētēwoy,
ānkumoolootiin :yiitin,
ānkināmākiis koonyay.

Nto kiimuuchē :koonyek kukasta,
ānkuyootootiin :yiitiik,
ānkōōnkēt :icheek,

nto kiikuweek kuchama,
saang'eet :anii,
āsoob icheek.'†

²⁸ Kunyi, āmāchē āboorwook kule kookucham :Yēyiin kooraraach biiko choo mā Yuutay-
eek ānkumākuyēbchi yiit :icheek ng'aleechaa.”*

³⁰ Kiibuur :Bāwulō wōlooto kēnyisyēk āyēēng' kutēbunēē kōōnyii nyēē kikwēytooy kiy. Kitoochē biiko tukul choo kāruutoon ³¹ ānkwoomchinē ng'ālyoontēēt nyēē māmuyē kurubta

28:16 Yēyūut. 24:23   **28:18** Yēyūut. 23:29   **28:19** Yēyūut. 25:11-12   **28:20** Yēyūut. 23:6; 24:15; 26:6-8   **28:22** Yēyūut. 24:14   **28:23** Luuka 11:2; Yēyūut. 1:3; 8:12; 19:8; 20:25; 28:31   † **28:27** Isaaya 6:9-10   **28:27** Mat. 13:15; Māārō 4:12   * **28:28** Tīnyē :siruutēk alake kērēywoontēētaab 29: Yu keewaany :Bāwulō kumwooy ng'aleechaa, kung'ēētyo :Yuutayeek ankuba. Kikwiilaat keey nyēē kōrōōm miisin.   **28:28** Luuka 3:6; Yēyūut. 13:46

keey āk bāytooyiisyēētaab Yēyiin, ankooneet mbo kurubta keey āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō.

Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō Roomeek

Taayta

Siriintēēt, yēē / kīkēēsirē āk wōlēē / kīkēēsirēē: Kisirē :lēbkēēyiintēēt Bāwulō ki-taabuuni bo Rooma ām kēnyit nyēē /kiisōōtyinē kule ki 57 KK yēē kimiitē Kōōriintō nto ku kiriinkēētaab Keenkereeya chēē kitoobēnē key tukwaay ām sakaramteetaab araarayta. Kimiitē :Bāwulō yoto kōōtēryēēkootē baannyii nyoo kibo sōmōk kutākyinē key Yēērusālēēm kuyibē beesaanik choo kikiikōōruruuch ām wōlēē mii :biikaab Kiriistō chēbo Kiriki. Kimiitē mbo yoto subak kuyēytoochinē key baannyii nyoo kibo ang'wan kuwo Sibaannya kumur Rooma. Iboorchinē key :Bāwulō ām barwaani biikaab Kiriistō chēbo Rooma chēē ki Yuutayeeek āk Kirikiik. Kiiwuruur yoto :ātēbuutēkaab bichoo kāāliing'ēn wōlēē mākuchōbto kāāsōōtēywēēkyii āk ng'alaaleet. Tākyinē key :ng'aleek alake chēbo barwaani biikaab Kiriistō chēē Kirikiik nto alak kutākyinē key choo ki Yuutayeeek.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Rōōbu :barwaani ām bārōōnōōk tukul chēbo :Bāwulō ām kēlto nyēē kāsaktōōs, kurubta key āk wōlēē wuu :kāāyēnēētaab Kiriistō. Ki lōkōōy :chu chēē kiiyēēlootiin ām wōōrkooyōōntiit nyēē mii Kirootyeet nyoo bo Kēny nyoo kichokōōboorunēē key Yēēsu, Kāārārookiintēēt nyoo /kīkēēkānyoonu nyoo Ng'aabaneet. Kikiikilchi :Yuutayeeek chēē kikiikōōyēnchi Kiriistō ām Rooma, ātēbuutēkwaa bo kēny kuu wōlēē kiwuunto :lukōōsyēk alake. Kirub miisin ntāsimumtēkwaa bo saayeeet kuu wōloo kiyēytooy kumānēyēnchi Kiriistō. Ikiimē :Bāwulō kule mākāksē kuminyē :chiitaab Kiriistō nyēē koonyitē Yēyiin ānkwoosyi key kōōntōōchi :Tāmirmiryēētaab Yēyiin. Māyēētyēēchinē chii :kiruutēk koong'ereech Yēyiin nteenee sāru biich :soboonto nyoo intōōchinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin sukung'eet keerub tukuuk choo nāmē key āk mākuutēkaab Yēyiin. I-ārōōru :Bāwulō ām kurkeetaab 7 kaatyaaktaayeeet nyēbo biikaab Kiriistō choo Yuutayeeek ām wōlēē mii :kiruutēkaab kirootyeetaab kēny. Kisir ām kurkeetaab 8 kāābēliisyēēt nyēē nyōōru :chiitaab Kiriistō yoo kāmīny kubo Tāmirmiryēēt. Yoo tēēbē :Bāwulō tēēbuutēk ām āsiiswēk alak, kumāchē kuchut :nkīnee chiito nyoo sumānē siruutēchu ameetaab lōkōōy. Yēyē key :Bāwulō wuu nyēē chiito ake nyēē tēēbsē. Nto ām āsiiswēk alak kutēēbē :inee ānkuwālu nkityō.

Kyoorōōrchi key :Bāwulō biikaab Rooma ānkumākyi bērrur

¹ Anii ku Bāwulō nyoo āyēchinē *Kāārārookiintēēt Yēēsu yiisyēēt. Kitoola :Yēyiin ankootabaanaa āyēku lēbkēēyiintēēt saa-amte lōkōōywēk chēē kāroomēch. ² Kisimkukuurtoowēēch :Yēyiin ām siruutēkyii lōkōōywēchoo kubununēē *wōōrkooyikyii. ³⁻⁴ Rubtooy key :lōkōōywēchu āk lakwanyii Yēēsu Kiriistō Mokoryoontēēnyoo nyoo /kīkēēsich kuu chii kuchōōnēē kōōtaab bāytooyiintēēt *Tāwuti. Nteenee /kikiiboor ām kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule Lakwataab Yēyiin :inee yoo /kiikiing'ēētēē meet. ⁵ Chāmēēch :Yēyiin kubununēē Kiriistō. Kiikukōōnēēch keyey yiisyēētaab *lēbkēēyik kyoomchinootē biiko choo mā Yuutayeeek wōlēē wuu :inee āk kule kōōyēnchinē :icheek Yēyiin ānkōōywēyē. ⁶ Kunyoo akweek :alake ām bichoto chēē /kiikeekweyaak obooyiitu Yēēsu Kiriistō.

⁷ Āsubooyook akweek tukul ām Rooma choo chāmook :Yēyiin ankiikootabaanaak oyeeku biikyii chēē tiliilēch. Kōōbēruurook :Baaba āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō ānkukōōnook kaalyeeet.

Kibērē :Bāwulō nto ruutoochi Rooma

⁸ Ābirchinē kurook Yēyiintēenyuu kōōnkōy kubununēē Yēesu Kiriistō kubo akweek tukul kuuyu /kyoomunēē kōōrōōsyēk chēē chaang' kule ōkoosēē keey Yēyiin miisin.

⁹ Inkētē :Yēyiin kule ātāsē taay bēsyēēt ake tukul āsoowook ākookoy. Āyēchinē inee yiisyēēt ām mooyēēt akeenke ā-āmtooy lōkōōywēk kurubta keey āk lakwanyii. ¹⁰ Āsooyē kule mākuyootwoo :Yēyiin kēēlto ām lēēkitō āchōō wōloo ōmiitē. ¹¹ Ābērē nto akasaak sāang'oobwook rōōbēywoo nyēbo Tāmirmiryēēt kōōkimkiimook. ¹² Nto subak, +mākiitiirē keey :tukul ām wōlēē kiiyēnchintooy Yēyiin.

¹³ Mbo ng'eetaabiya, māchāktōōs ōnkēt kule kwāāchōboonu keey nyi kooy kule āruutoochook nteenee kookukerektaanwaa :ng'ala. Āmāchē kule nto chāātitiirook kuu yoo kyāātitiirōonu biikaab Kiriistō ām bōrōryōōsyēk alak. ¹⁴ Mākwoo ā-āmchi biiko tukul lōkōōywēchu kāroomēch nyēē mātiny kule Kirikiik nto mā Kirikiik, sumānootiin nto māsūmānootiin. ¹⁵ Kiyooto :nyēē yēyoo amach miisin kule ā-āmwook nkakweek choo ōmiitē Rooma lōkōōywēchu.

¹⁶ -Māmuyoot a-amte lōkōōywēk chēē kāroomēch kuuyu mii āriit :kāāmuukēywēēkaab Yēyiin chēē yēyē kooraraachakay :chii ake tukul nyoo kēēyēnchi. Māchāktōōs /kyoom-chi Yuutayee kurook nto yityo, kookeer :choo mā Yuutayee. ¹⁷ Iboorunēē :Yēyiin lōkōōywēchoo kule churtooy :chiito yoo keekaasee keey inee baateey. Kuu yoo /kikeesir kule, “Nyōōru soboonto :chiito nyoo churtooy kubo kaakaaseenyii.”†

Mākōōng'woonchi :Yēyiin biiko choo -mēēywēyē inee

¹⁸ Kōōkutākyi :Yēyiin ng'wooninto biiko choo -mēēywēyē inee āk kibrōkōsiis choo kiikutubēē rōkōōng'waa ng'ālyoontēētaab manta. ¹⁹ Inkētē :biiko wōlēē wuu :Yēyiin, kuuyu kisimkōōboorchi keey :inee icheck ām kēēli: ²⁰ Kiiboorunēē kāāmuukēywēēkyii bo kibchuulyo tukuuk choo kiikuyey ānkōōboorunēē tukuuchoto wōlēē wuu :inee, ānkoo -/mākēēkāsēē inee koonyay āk nkicheek kāāmuukēywēēkyii. Kunyoo, māmii :wōlēē tuuktooy keey :chii.

²¹ Ānkoo kiinkēt :icheek Yēyiin, mānēētōrōōr nto kubirchi mbo kōōnkōy, nteenee kiyēk buch :ng'oomnātēēng'waa ānkutubākiis :kāāsōōtēywēēkwaa kukabar :bēērbēēryēēng'waa. ²² Yoo kibērē ng'oomēch, kubērbērēch. ²³ Kikutunkyinē :bichoo āynātōōs chēē /kikeekus /kiiwuuytēē biiko nto tāriitēk, tyoong'iik choo bēēsytēē āk choo ichuutēē keey ng'wēny kusiir yoo kātākutunkyinē Yēyiin nyoo bo lēbkēēyyēēt ākookoy.

²⁴ Kiyooto :nyēē kiyey Yēyiin kwoosyi bichoo kutwaar :muchastaab bōōrwoonikwaa sukuyēyē sikornateet ankunyeeree bōōrwoonikwaa. ²⁵ Kōōkuchunnyēē :bichoo manta nyēbo Yēyiin ānkuwēēkyi keey ng'wiiynaneet kukutunkyinē tukuuk chēē kiyēyē :Yēyiin yoo kātākutunkyinē Yēyiin nkit nyoo itōrōōroot ākookoy. ²⁶ Kookwaasta :Yēyiin bichoo kubo ng'aleechu tukul kurub muchas nyēē samis nyēē kookubakaakta mbo :koo ruuk saanikwaa ankoomut keey nkit. ²⁷ Kookutay :nkicheek murēnik koo ruukwaa ānkwoobukyi keey murēnik alak kusikoraat keey kut neennyi /kōōkiitiilchi kule +/ mākiing'woonchi kurubta keey āk rōkōōsooto. ²⁸ Kuu yoo manaacham :biiko kōōnkēt Yēyiin, kōōtuukyi :inee icheck batay kutas taay āk rōkōōng'waa kuyēyootē ng'al chēē māyēmāksē /kēēyēyē. ²⁹ Kiikoolaambuuch bichu :choolwookātēēt, muchas āk rōkōōs, tuuyintaab moo, rumiisyēēt, wōōrōōryēēt, ng'wiiynaneet, kāwōōtyoontiit, seemseemnyēet. ³⁰ Ng'ālōoolootēē alak nyēē miyaat, tāyē Yēyiin, āwēēsēch, āng'oonyēch ānkung'āsē keey. Sākāyootēē kēēlwookik chēē kayeyee rōkōōs, kōchōnkyninē sikiikwaa, ³¹ bērbērēch,

1:8 Room. 16:19; 1Tēēs. 1:8   **1:10** Yēyuut. 19:21; Room. 15:23, 32   **1:13** Room. 15:22   **1:16** Yēyuut. 13:46;
1Kōōr. 1:18, 24; 2Tēm. 1:8   † **1:17** Aabakuuk 2:4   **1:17** Room. 3:21-30; 4:1-25; 10:4-13; Kala. 3:9-12; Filib. 3:9;
Ibu. 10:38   **1:18** Room. 2:5, 8; Ēfēēs. 5:6   **1:20** Āyub 12:7-10; Tyēēn. 19:1-4; Yēyuut. 17:27-28; 1Kōōr. 1:21   **1:21**
Ēfēēs. 4:17-19   **1:22** 1Kōōr. 1:19-20   **1:23** Kiruu. 4:16-18; Tyēēn. 106:20; Cherem. 2:11   **1:27** Laawi. 18:22;
20:13; 1Kōōr. 6:9, 18   **1:29** Kala. 5:19-21

-/ mākiikoosēē keey, māchāmē chii, āmāriirēē chii. ³² Ānkoo kōōnkētē :icheek kule kiikōōtiilchi :Yēyiin meet chii nyoo yēyē ng'al chēē wuu choo, tākutāsē taay kuyēyē ng'aleechu ānkōōkoostoo mbo alak choo yēyē kuu nyooto.

2

Ing'woonchinē :Yēyiin mbo nkicheek Yuutayeek

¹ Yoo itiiilchinē :chii alak ng'al, kumiitē kōōruustoo keey nkit nyēē māmii :wōlēē tuuktooy keey kuuyu yēyē :nkinee rōkōs. ² Kiinkētē kule yoo itiiilchinē :Yēyiin chii ng'al kubo rōkōs, kōōyooong'unēē manta. ³ Ibērē tōōs +meechililee kiyēē itiiilchinē :Yēyiin biiko alak yoo 'kēētiilchi chiito ake ng'al ānkiiyēyē :inyiing' ng'aleechaata? ⁴ -Mēēru rwoonik ibērbēērē keey kule lēēl :moo Yēyiin ānkumuytoochinē ng'al. Māchāktōōs inkēt kule māchāksē :ātēboo bo Yēyiin kukōōniing' bārooyinto nyēē keereeny keey iweeksee choolwookātēēng'uung'.

⁵ Yoo iwuuyiitē mēting'uung' itāyē iweeksee choolwookātēēng'uung', imiitē ituulchinē keey ng'al nyēē ākoy kōōng'woonchiing' :Yēyiin bēsyoonoo ing'woonchinē biiko. ⁶ Mākōōtiilchi :Yēyiin chii ake tukul ng'al kurubta keey āk kiyēē kiikuyey. ⁷ Mākōōkoochi *soboontaab kibchuulyo biiko choo yēyē tukuuk chēē kāroomēch, choo chēēng'ē lēbkēēyyēētaab Yēyiin ākoo koonyit ānkumāchē kunyōōr soboonooto bo kibchuulyo. ⁸ Nto choo isōōtē keey nkit ānkurubē kēēlwookikaab rōkōs ānkutāyē ng'ālyoontēētaab manta, mākōōng'woonchi :Yēyiin. ⁹ Makunyalil :chii ake tukul nyoo yēyē rōkōs kutoowunēē Yuutayeek nto yityo kukēchi choo mā Yuutayeek. ¹⁰ Nteenee +/mākiitōōrōōr chii ake tukul nyoo yēyē tukuuk chēē kāroomēch, mākukoonyitākoy ānkunyōōr kaalyeet. Inoomēē kurook Yuutayeek nto yityo kookeer choo mā Yuutayeek. ¹¹ Mākwēyē :Yēyiin biiko kule anum :nyi ku anum :nyoo.

¹² Yoo kāchoolwookēn :chii nyoo mānēēnkēt kiruutēkaab Yēyiin, +/makiiruusta nyēē -/mākiyyoong'unēē kiruutēchoo. Nto yoo kāchoolwookēn :chii nyoo inkētē kiruutēk, +/makiiruusta /kiyyoong'unēē kiruutēchooto. ¹³ Mēēbērē biiko choo kāsē kiyēē mwooyē :kiruutēk chēē /kiitiilchinē kule churtootiin ām taayeetaab Yēyiin, nteenee chēē /kiitiilchinē kule churtootiin ku choo rubē kiyēē mwooyē :kiruutēk. ¹⁴⁻¹⁵ -Mēēnkētē biiko choo mā Yuutayeek kiruutēkaab Yēyiin. Ānkoo wuu nyooto, yoo yēyē tukuuk chēē miitē kiruutēchoo, kōōbooru kule inkētēē mētēwookwaa kiyēē mākyinē :Yēyiin kule kuyey. Inkētē kule karaam :nyi ku miyaat :nyoo. ¹⁶ Yoo itiiilchinē :Yēyiin biiko ng'al bēsyoonoo bo tabanta kubununēē Yēesu Kiriistō kuu wōloo mwooytooy :lōkōōywēchu ā-āmtooy, mākōōboor keey :tukuuk chēē wunyootiin.

¹⁷ Iyibē keey :inyiing' Yuutāyiintō kule ikēnēē keey kiruutēk ānkiing'āsē keey kule inkētē Yēyiin. ¹⁸ 'Inkētē kiyēē mākyiing' :Yēyiin kule iyēyē ānkiikāsēē kiruutēk kiyēē bo man nyēē māchāktōōs iyēyē. ¹⁹ 'Isōōtē kule itinyē man kule inyiing' nyēē i-ārōōrchinē kēēlto biiko choo kōryootiin ānkiikoochinē mbo subak lēbkēēyyēēt biiko choo mii mēēnān. ²⁰ Inēētē :inyiing' mbo subak choo -mēēnkētē kiy nto maanayiisyeek 'isōōtē kule 'inkētē ng'aleek tukul āk manta nyēbo kiruutēk. ²¹ Kunyoo ii, yoo 'inēētē :inyiing' alak -'mēēnēētē keey nkinyiing'? Nto yoo imwoochinē biiko alak kule kutayee keey chōōrsēēt, kwaaming' :nee -mēēmētē chōōrsēēt? ²² Imwooyē kule māchāktōōs kutayee keey :chii martaay-eet, kwaaming' :nee siimārtooy? -Mēēmāchē kule nto iriikyī tukuuchoo /kēēkusē choo /kēēkutunkyinē, nteenee kubērē :mwoyēēt nto ichoor kuuyu bo ta-aabuut nto ku syaabeet. ²³ Ing'āsē keey kule irubē kiruutēk, nteenee intosuurē Yēyiin yoo i-iryēē kiruutēchoo.

2:1 Mat. 7:2   **2:4** Yēyuut. 17:30; 2Bēt. 3:9, 15   **2:6** Tyēēn. 62:12; Kāālēw. 24:12; Mat. 16:27; 2Kōōr. 5:10; Ēfēēs. 6:8
2:11 Yēyuut. 10:34; Ēfēēs. 6:9; Kolos. 3:25; Yāāk. 2:1; 1Bēt. 1:17   **2:13** Mat. 7:21   **2:16** 1Kōōr. 4:5   **2:17** Isa. 48:1; Cherem. 8:8; Room. 9:4   **2:19** Mat. 15:14   **2:21** Mat. 23:3-4; Yoowa. 7:19

24 Ōyēyē kuyityiin :yoo /kikeesir kule, “Kyōōsākya Yēyiin kōōntosuurākoy ām wōlēē mii :biiko choo mā Yuutayeek.”†

25 Yoo iyēku Yuutāyiin ānkiinkētē kiruutēk, kukaraam yoo irubē kiruutēchooto. Nto yoo i-iryēē kiruutēchoo, ikerkeeye choo -mēēnkētē kiruutēchooto. 26 Nto yoo karub :choo mā Yuutayeek kiyēē irābchinē :kiruutēk, kukāsē oob :Yēyiin bichoo kule churtootiin? 27 Chii nyoo mā Yuutāyiin ānkuyēyē kiyēē mächē :Yēyiin, mākōōtilchiing' ng'al yoo 'kēē-iriri kiruutēk.

28 Māyēku :chii Yuutāyiin baateey kubuntēē ntāsimuut, nto kuuyu /kikeeyaateey *kāāmurootāniisyēētaab Yuutayeek, kusyēēmē kurub kiyēē mwooyē :kiruutēk choo sirootiin. 29 Nteenee Yuutāyiin nyēbo man ku nyoo boonto Yēyiin ām soboonnyii. Nyōōru :chiito kāāmurootāniisyēētaab man kubuntēē Tāmirmiryēētaab Yēyiin. Chēēng'ē :chii nyēē wuu nyoo kusilto :Yēyiin āmēēbērē kusilto :biiko.

3

1 Mii :karaamat nee yoo Yuutāyiin :chii ānkuyēētyēēchinē nee :kāāmurootāniisyēētaab Yuutayeek? 2 Man, miitē :karaamateet ām kēēlwookik chēē chaang'. Nyēbo taayta, /kiikiitōōrchi Yuutayeek ng'ālyoontēētaab Yēyiin. 3 Ānkoo kuwuu nyooto, kichuunnyēē :biiko wōlēē wōō. Ara, ibooru :yooto sōō kule wēēchwēēchē keey :Yēyiin? 4 Achicha! Māwuu nyoo. Iyyoong'unēē :Yēyiin manta ākookoy ānkoo kicham :biiko ng'wiiynan, kuu yoo mwooyē :siruutēk kule, “Ichurtaat nyēē yoo itilchinē chii ng'al itinyē manta.”†

5 Imuuchē :chii kumwooy kule, “Yēyē :miyootyēēnyoo kutook kule churtaat :Yēyiin miisin. Yēē ākoo wuu yooto ii, kōōng'woonchēēch nyēbo nee?” Wuu nyooto :wōlēē ng'ālooltooy :biiko. 6 Nto kimēēng'woonchinē biich :Yēyiin, nto kiimuuchē kule nee kōōtilchi biiko ng'aleek? 7 Imuuchē :chiito ake kumwooy kule, “Yoo ākoo itōōrōrē :ng'wiiynaneenyuu Yēyiin ānkōōboor kule tinyē manta ii, kubo nee /kēēmwooy kule āyēku anii kibng'ōōkisyoo?” 8 Imuuchē /kēēlē, “Keeyey rōkōs sukutook :kāroomnyēēt.” Mii mbo :biiko alake chēē kōōkōōyinkyoo kule āmwooyē ng'aleechaa. Nteenee nyoolchinē /kiiruusta bichoo.

Choolwookēnoot :chii ake tukul

9 Ara keemwaay nee? Kēēkāroomēch :acheek Yuutayeek kusiir biiko alak? Achicha! Kasimkeemwaay kule kiikuchoolwookēn :chii ake tukul, ānkā Yuutāyiin ee, nto nyēē mā Yuutāyiin. 10 Mwooyē :siruutēk kule, “Māmii :chii mbo akeenke nyēē churtaat. 11 Māmii :chii nyēē inkētē Yēyiin āmāmii mbo :akeenke nyēē chēēng'ē inee. 12 Kookutay :tukul Yēyiin ānkuyēk sōōr. Māmii :chii mbo akeenke nyēē yēyē ng'al chēē kāroomēch.”† 13 Mwooyē :siruutēk subak kule, “Kiyootākiiis :kuutuweekwaa kuu mbēērōōs ānkōōbērbēēriisyē :ng'ēlyēēbikwaa.”† Tāsē taay :siruutēk kumwooyē kule, “Ng'woonēch :kuutuway kuu ng'woonoob eereen.”† 14 Mwooyē mbo subak :siruutēk kule, “Chubiisyē :kuutuweekwaa kōōruutooy biich.”† 15 “Kicham booryoot, 16 ānkunyēērootēē tukun 17 āmāng'ērēkyinē kaalyeet.”† 18 “-Mēēywēyē Yēyiin mbo kisich.”†

19 Kāākiinkēt kule kiy ake tukul nyoo siraat, kutiinyē chiito nyoo bāwu :kiruutēchu simāmii :wōlēē chililtooy :chii yoo itilchinē :Yēyiin biiko ng'aleek. 20 Kunyoo, -/mākiitiilchinē chii kule churtaat kuuyu syēēmē wōlēē imuuktooy kurub kiruutēk. I-ārōōrwēēch baateey :kiruutēk kule kāākēēchoolwookēn.

Yēyē nee :chiito sukuchurta ām taayeetaab Yēyiin?

† 2:24 Isa. 52:5; Ēsēk. 36:22 2:25 1Kōōr. 7:19; Kala. 5:3 2:29 Cherem. 4:4; Room. 9:6; Filib. 3:2-3; Kolos. 2:11 3:2 Tyēēn. 147:19-20; Room. 9:4 † 3:4 Tyēēnwookik 51:4 3:4 Kāāyit. 23:19; Room. 9:6; 11:29; 2Tēm. 2:13 † 3:12 Tyēēnwookik 14:1-3; 53:1-3 † 3:13 Tyēēn. 5:9 † 3:13 Tyēēn. 140:3 † 3:14 Tyēēn. 10:7 † 3:17 Isaaya 59:7-8 † 3:18 Tyēēn. 36:1 3:20 Āyub 4:17; Tyēēn. 130:3; Room. 4:15; Kala. 2:16; 3:22

²¹ /Kākiiboowēech raat kēelto nyēē teer āk kiruutēkaab *Muusa, nyēē churtēē :chii. / Kisimkyoorōōrunēē kēeli siruutēkaab Muusa āk chēbo *wōōrkooyikaab Yēyiin. ²² Chāmtooy :Yēyiin kule churtaat :chii ake tukul yoo ikoosēē keey Yēesu Kiriistō nyēē māmii kule ng'oo :ng'oo, ²³ kuuyu chooolwookēnoot :chii ake tukul nyēē -mēēmuuchē kuyityi churtaayeet nyēē mächē :Yēyiin. ²⁴ Churtooy :biiko kubo chamateetaab :Yēyiin kubununēē *Kāārārookiintēēt Yēesu nyoo kiwālāng'unēēnēēch soboonnyii kootyaakteech. ²⁵⁻²⁶ Kikōōn :Yēyiin Yēesu /keeyeyee kōrōsēēk sukung'eet kōōchoomnyo inee āk biiko yoo kēēyēnchi :chii kule kiwasta :Yēesu korotiikyii kubo inee. Kumanaame :Yēesu, mānēēng'woonchi :Yēyiin kōōrēēt kubo ng'ōōkiswookik choo /kikiikeeyey kuuyu kitinyē kiisayta. Nto raat, /kiitiilchinē chiito kule churtaat yoo kēēyēnchi Yēesu. Kunyoo, tinyē :Yēyiin manta kuyey kuu nyooto kuuyu kiikooyto :Yēesu soboonnyii kubo biiko tukul.

²⁷⁻²⁸ Ara, kēēng'āsyinē keey nee naas? Māmii :kiy mbo kisich kuuyu chāmtēēch :Yēyiin kule kēēchurtootiin kubo kule kiiyēnchinē inee ānkiikoosēē keey Yēesu āmēēbērē kuuyu kēērubē kiruutēk. ²⁹ Ara bo :Yēyiin Yuutayeek nkityō? Achicha, bo nkicheek choo mā Yuutayeek, ³⁰ kuuyu akeenke :Yēyiin ānku inee :nyēē mākōōtiilchi Yuutayeek āk choo mā Yuutayeek kule churtootiin yoo keekaasee keey Yēesu. ³¹ Ara yoo kakeeyey kuu nyooto kukākēēmētē siruutēkaab Muusa, kuuyu kiikoosēē keey Kiriistō? Achicha! Māwuu nyoo, nteenee kēēmiitē kēēyēyē kuyityiin :siruutēchoo.

4

/Kēēkāsēē kaakaaseet wōlēē kiwuunto :soboontaab Abraam

¹ Kichamta :Yēyiin kuuko Abraam kule churtaat ām keel nyēē wuu nee? ² Nto /kikeechamta kule churtaat kubo ng'aleek chēē kiyey, nto kimii :kiyēē king'āsēē keey inee nkit, āmēēbērē ām taayeetaab Yēyiin. ³ Mwooyē :siruutēk kule, “Kiiyēnchi :Abraam kiyēē kimwooyē :Yēyiin. Yooto nanyuun kuchamta :Yēyiin kule churtaat.”†

⁴ Yoo kābirto :chii nkuruukyii kuyemaat /kiikoochi kiyēē kāākuchoosyi, nto yooto, mēēbērē kule /kākēērōōbchi. ⁵ Māyēchinē :chii Yēyiin yiisyō /sikiitiilchi kule churtaat nteenee mākyinē baateey kule /kiiyēnchi inee kuuyu kēēchoolwookēnootiin :tukul ānkēēmāchē nyooyeetaab kaat. ⁶ Kiiboor mbo *:Tāwuti kule ibēruuroot :chiito nyoo chāmtooy :Yēyiin kule churtaat kubo kāāyēnchinooyēēt āmēēbērē kubo kiyēē kayey :chiichooto. ⁷ Mwooyē kule,

“Ibēruurootiin :biiko choo /kōōkēēnyōōchi kaat ām miyootyēēt nyoo kōboonto /ānkēēmētoochi ng'ōōkisto nyoo kikiikuyey.

⁸ Ibēruuroot :chii nyoo kōōkōōbuuktoochi :Yēyiin ng'ōōkiswookikyii.”†

⁹ Ara mākōōbēruur :Yēyiin Yuutayeek nkityō choo imurootānootiin āmēēbēruur choo mā Yuutayeek? Kātākēēmwooyē oob kule /kikeechamta Abraam kule churtaat kuuyu kiikoosēē keey Yēyiin? ¹⁰ /Kikēēchāmtooy āyu Abraam kule churtaat? Ara yoo kitākutoombo */kiimuraatan nto yoo /kikiikiimuraatan? Kubooyiit man ki yoo kitoombo /kiimuraatan. ¹¹ /Kikiimuraatan baateey kuyēk kiy nyēē /kāikiimēē churtaayeet nyoo kikiikusimkunyōōr. Kunyoo, Abraam :nyēē kiyootu biiko tukul choo ikoosēē keey Yēyiin ānkoo choo /manaakiimuraatan sukung'eet /keechamta nkicheek kule churtootiin. ¹² Inee mbo subak :nyēē kwaaniitaab choo /kiimurootānē kātikoo baateey kutinyē :icheek kaakaaseet nyēē wuu nyoo kibo kuuko Abraam /kumanaakiimuraatan.

¹³ Kikuurtoochi :Yēyiin Abraam āk muchōkōrōōnikyii kule mākurōōbchi kōōrēēt. Mēēbērē kikuurtoochinē ng'aleechaa kuuyu kirubē kiruutēk nteenee kikuurtoochi

3:22 Room. 1:17 **3:24** Ēfēēs. 2:8; Tiitō 3:4-7 **3:25-26** Määrkō 14:24; Ēfēēs. 1:7; Ibu. 9:12; 1Yoowa. 1:7 **3:27-28** 1Kōōr. 1:29-31; Ēfēēs. 2:8-9; Kala. 2:16 **3:30** Kala. 3:20 **3:31** Mat. 5:17 **4:2** Yāāk. 2:21 † **4:3** Toowu. 15:6 **4:3** Kala. 3:6; Yāāk. 2:23 † **4:8** Tyēēnwookik 32:1-2 **4:11** Toowu. 17:9-14; Room. 2:28-29; Kala. 3:7, 29 **4:12** Mat. 3:9; Luuka 3:8; 19:9; Yoowa. 8:33, 39

kuuyu kiikoosē keey inee ankuchurtaat. ¹⁴ Nto /kikiikoochinē chii kiy kuuyu rubē kiruutēk, nto ki buch kookaasee keey Yēyiin ānku nto kimāmii :kiy nyēē kikuurtooy :Yēyiin. ¹⁵ Yēyē :kiruutēk kōōng'woonchi :Yēyiin biiko. Nto kimāmii :kiruutēk nto māmii kiyēē /kēēmwooyē kule kā-iri :chii kiruutyō.

¹⁶ Kuurtoochinē :Yēyiin chii nyoo ikoosē keey inee kule mākōōbēruur kuuyu chāmē chiichoo, amēēbērē kuuyu rubē kiruutēk. Kunyoo, nyōōru :biiko tukul choo rōōbunē keey kaakaaseetaab Abraam bēruuroo, amēēbērē choo bāwu :kiruutēk baateey, nteenee āk nkicheek choo ikoosē keey Yēyiin kuu Abraam nyoo baaba :acheek tukul. ¹⁷ Yoo kimwoochinē :Yēyiin Abraam kule, “Kaayeyiing' iyēku kwaaniitaab bōrōryōōsyēk chēē chaang',”† kiyyēnchi :Abraam ng'aleechea am taayeetaab Yēyiin nyoo kōōnu soboonto nyēē kimāmii ānkung'ālōolēē tukuuk chēē māmii wuu nyēē miitē. ¹⁸ Kiikēnēē keey :Abraam Yēyiin ānkoo kiwuu nyēē kimēētākōōmuuchāktōōs :kiyēē /kikēēkuurtoochinē. Kunyoo, kichokuyēk :inee kwaaniitaab bōrōryōōsyēk chēē chaang' kuu yoo kimwoochinē :Yēyiin kule, “Tēē chooto :lēēkōōk chēē +mēēnyōōru.” ¹⁹ Ānkoo kut kikiikuyoosiit nyēē /kimēētākiisōōtyinē kule imuuchē kunyōōr leekwa kuuyu, kimāchē kuriichē kēnyiiisēk bokol ānki sōōn :Saara, manaame :moo Abraam, nteenee kitas taay kookaasee keey Yēyiin. ²⁰ Mānēēwiywiyyi :Abraam yooto tukul am kiyēē kikiikukuurtoochi :Yēyiin nteenee kititir kookaasee keey Yēyiin ānkōōtōrōōrē. ²¹ Kichāmchiintōōs kule tinyē man :Yēyiin kāāmuukēywēēk kuyey kiyēē kiikukuurtoochi inee. ²² Ng'ālyoontooniitēnyi :nyēē kiyey kuchamta :Yēyiin Abraam kule chii nyēē churtaat. ²³ Mēēbērē Abraam baateey :nyēē kichamta :Yēyiin kule churtaat kubo kaakaaseenyii, ²⁴ nteenee chāmtēēch nkacheek :Yēyiin kule kēēchurtootiin yoo kakiikaasee keey inee nyoo kiing'ēētēē Moko-ryoontēēnyoo Yēēsu meet. ²⁵ Inee :nyoo /kikiikooytooy kume kubo ng'ōōkiswookikyoo / ankiing'etee meet sikeechurte am taayeetaab Yēyiin.

5

/Kōōkiichoomnyēēch āk Yēyiin

¹ Kunyoo, kuu yoo /kookeechamteech kule kēēchurtootiin kubuntēē kaakaaseet, / kōōkiichoomnyēēch nanyuun āk Yēyiin am Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō. ² Yēēsu :nyēē yēyēēch kuchameech :Yēyiin am chamateenyii nkit kuuyu kiikoosē keey inee. Kēēng'ērēkootiin kuuyu kiikēnēē keey kule mākōōtōrōōrēēch :Yēyiin ānkiibuurtē keey inee ākookoy. ³ Kēēng'ērēkootiin mbo subak kubo nyāliluutēchu kēēbuntēē, kuuyu kiinkētē kule kōōnēēch :nyāliluutēchoo muytaayeet. ⁴ Yēyēēch :muytaayeet kēētitiir. Yoo kēētitirootiin, kēēboontē kaamaang'taayeet ⁵ nyēē mākyō kēēchusyē kuuyu /kikēēng'oobwēēch Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyēē yēyēēch kiinkēt wōlēē chāmtēēch :Yēyiin.

⁶ Yoo kimākiimuuchē keey, kume * :Kāārārookiintēēt am bārooyinto nyēē kikiikuchōb :Yēyiin kubo acheek choo kimākēēchurtootiin. ⁷ Matyaa kuchāmtooy keey :chii kume kubo chiito ake nto sinee imuuchē :chii kuchamta keey kume kubo chii nyēē lēēl :moo. ⁸ Nteenee kiiboorwēēch :Yēyiin kule chāmēēch, yoo kimēēwēēch :Kāārārookiintēēt ānkoo kikēēchoolwookēnootiin.

⁹ Kunyoo, kuu yoo /kookeechamteech kule kēēchurtootiin kuuyu kiwasta keey :koro-rotiikaab Yēēsu, sārweēch sōō :Yēyiin nyēē tyaa kubununēē lakwanyii kōōyyiin yoo / kiing'woonchinē biiko! ¹⁰ Ānkoo kikēēyēku buunikaab Yēyiin, /kikiichoomnyēēch āk inee kubuntēē meetaab lakwanyii. Kunyi, kuu yoo /kōōkiichoomnyēēch āk inee kēētinyē

4:13 Toowu. 12:7; 17:4-6; 22:17   **4:14** Kala. 3:18   **4:15** Room. 3:20; 5:13, 20; 7:7-24; 1Kōōr. 15:56; 2Kōōr. 3:7; Kala. 3:10   † **4:17** Toowu. 17:5   **4:17** 2Kōōr. 1:9   **4:18** Toowu. 15:5   **4:20** Toowu. 17:1-6; Ibu. 11:11   **4:21** Toowu. 18:14; Luuka 1:37   **4:22** Room. 4:3   **4:25** Isa. 53:4-5, 10; Room. 8:32-34; 1Kōōr. 15:17   **5:1** Yēyuut. 10:36   **5:2** Room. 6:14; 8:17-18; 1Kōōr. 2:7; 2Kōōr. 3:18; 4:17; 6:1; 12:9; Kala. 2:21; 3:18; Ēfēēs. 2:5-8; Kolos. 1:27; 3:4; 1Tēēs. 2:12; 2Tēm. 2:10; 1Bēt. 1:7; 4:13-14; 5:10   **5:5** Yāāk. 1:2-3, 12; 1Bēt. 1:5-7   **5:5** Yēyuut. 2:33; Room. 8:39; Ibu. 6:18-19   **5:6** 1Kōōr. 15:3   **5:7** 1Bēt. 3:18   **5:8** Yoowa. 3:16

man kule kēenyōōru soboontaab kibchuulyo kuuyu kōōnu :inee soboon! ¹¹ Kunyoo, kēēng'ērēkootiin miisin kuuyu /kiikiichoomnyēēch āk Yēyiin kubununēē Mokoryoon-tēenyoo Yēēsu Kiriistō.

Aatam āk Yēēsu

¹² Kiyib :chiito akeenke ng'ōōkisto kōōrēēt nyēē kiisach kuchō :meet. Kunyoo, kirub :meet biiko kuuyu choolwookēnootiin :tukul. ¹³ Kimii :ng'ōōkisto kōōrēēt /kumānāākēēkōōn kiruutēkaab *Muusa. Nto kimāmii :kiruutēk nto kimāmii :wōlēē /kēēmwooytooy kule kā-iri :chii kiruut. ¹⁴ Kiinaam :meet chiito kuchakee Aatam ākoy Muusa ānkoo kimāwuu :choolwookātēēng'waa nyoo kibo Aatam.

Kerkeey :kiyēē kiyey :Aatam āk nyēē kiyey :Yēēsu. ¹⁵ Āmwooyē kuu nyooto kubo ng'al chēē kiyey :bichu tukwaay. Kitōōrchi :kēwēynātēētaab ake /kiitiilchi biiko meet, nteenee kiyibchi :koonyitēētaab ake biiko chamateetaab Yēyiin! ¹⁶ Kiyey :ng'ōōkistaab akeenke /kiitiilchi biiko ng'aleek /ankiiruusta. Nteenee kikōōn :Yēyiin lakwanyii ānkoo kikiikuchoolwookēn :biiko chēē chaang' /sikiitiilwēēch kule kēēchurtootiin. ¹⁷ Yoo kiimuuchē :ng'ōōkistaab chiito akeenke kuyibchi biiko tukul meet, kumākunyōōr :biiko tukul soboonto nyoo rōōbchinē :Yēyiin kubununēē chiito akeenke!

¹⁸ Kunyoo, kuu yoo kiyēyē :ng'ōōkistaab chiito akeenke /kiiruusta biiko tukul, kuyēyē :kāroomnyēētaab chiito akeenke nyēē churtaat /keechamta biiko tukul kule churtootiin ānkunyōōr soboonto. ¹⁹ Yoo kitāyē :chiito akeenke kukāsyi Yēyiin, kōōsākyi biiko chēē chaang' kuchoolwookēn. Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, kikāsyi :chiito akeenke Yēyiin ankuyey biiko chēē chaang' kukāsyi Yēyiin.

²⁰ Yoo /kikēēkōōnu kiruutēk, kuwōōyit :choolwookātēēt. Kuwōōyit :choolwookātēēt, kutāsyinē keey :chamateetaab Yēyiin. ²¹ Kuu yoo kikiikutēbēē biich :ng'ōōkisto ānkuyibu meet, kubāwu biich ra :chamateetaab Yēyiin ānkuyibu churtaayeet sikēēnyōōru *soboontaab kibchuulyo kubununēē Yēēsu Kiriistō Mokoryoontēenyoo.

6

/Kiikiiwaang'ta bāwunātēētaab ng'ōōkisto

¹ Kunyoo, ara keeyey nee? +Makeetas taay sōō kēēchoolwookēn sukutāsyi keey :chamateetaab Yēyiin? ² Achicha, māwuu nyoo mbo kisich. Kuu yoo kōmēēkutēbēēnēēch :ng'ōōkisto, kubo nee keetas taay kēēchoolwookēnē? ³ -Mōōnkētē :akweek sōō nee kule wuu nyēē kikēēbēku āk Yēēsu Kiriistō yoo /kikēēbātisānēēch kēēyēku akeenke āk inee? ⁴ Kunyi, kerkeey nyēē kikēēbēku /ankeemuy soboonnyoo nyoo kibo taay yoo /kikēēbātisānēēch sukung'eet yoo /kikiing'ēētēē Yēēsu meet ām kāāmuukēywēēkaab Yēyiin, kēēnyōōru :nkacheek soboonto nyēē lēēl. ⁵ Kuu yoo kikēēyēku akeenke āk Yēēsu ām meenyii, ku man kule kēēyēku akeenke āk inee ām ng'eeteenyii bo meet. ⁶ Kiinkētē kule /kikēēkwērtoochi soboonwēchoo kibo taay murtooywoontēēt āk *Kāārārookiintēēt simēēkubāwēēch :ng'ōōkisto. ⁷ Kunyoo, mēētākubāwu :ng'ōōki biiko choo kāākubuntēē meet.

⁸ Kikēēbēku āk Kāārārookiintēēt, kunyi kēēchāmchiintōōsii kule kēēsobchootiin kuu yoo soboot :inee. ⁹ Kiinkētē kule /kikiing'eetee Kāārārookiintēēt meet nyēē mākyo takume, kunyi mēēkubāwu inee :meet. ¹⁰ Yoo kimēē *:Kāārārookiintēēt, kiiwaang'ta kāāmuukēywēēkaab ng'ōōkisto kutukul ānkuminyē raat kōōng'ērēēchē Yēyiin. ¹¹ Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, māchāktōōs ōyib keey :nkakweek kule /kiikiisyēēnto kāāmuukēywēēkaab ng'ōōkiswookikwook ānkōōminyē ōng'ērēēchē Yēyiin kubununēē Kāārārookiintēēt Yēēsu. ¹² Kunyoo, -mookany kubayta :ng'ōōki bōōrwoonikwook choo

5:11 Room. 5:1   **5:12** Toowu. 2:17; 3:1-7, 19; Room. 6:23   **5:13** Room. 4:15   **5:14** 1Kōōr. 15:21-22, 45-49
5:17 Yoowa. 10:10   **5:20** Room. 3:20; 7:7-8; Kala. 3:19   **6:1** Room. 3:5-8, 31   **6:2** Room. 6:6; 7:4   **6:3** Mat. 28:19; Yēyuut. 8:16; 19:5; Kala. 3:27; Kolos. 2:12   **6:4** 2Kōōr. 5:14-15, 17; Kala. 6:15; Kolos. 3:1-5, 10   **6:5** Filib. 3:10-11   **6:6** Kala. 5:24   **6:10** Ibu. 9:27   **6:11** Kala. 2:19; 1Bēt. 2:24

bēku sukutoortaak :muchas ōyēyē rōkōs. ¹³ -Mookany kuyey :komosta ake tukul nyēbo bōōrng'woong' ng'ōōki, nteenee okany kubāwook :Yēyiin kuuyu, /kikeeweecheenaak wōlēē mii :meet ōnyōōru soboonto. Ōyēyiisyēē komosta ake tukul nyēbo bōōrng'woong' kubo tukuuk chēē churtootiin. ¹⁴ Māmāchāktōōs kubaytaak :ng'ōōki, kuuyu -mēētākōōtiinyook :kiruutēk, nteenee bāwook :chamateetaab Yēyiin.

/Kiikiityaakteenaak ng'ōōki ankookubaytaak :churtaayeet

¹⁵ Ara nee nanyuun? Keetas taay sōō kēēyēyē ng'ōōki, kuuyu -mēēkubāwēēch :kiruutēk nto kule bāwēēch :chamateetaab Yēyiin? Achicha! ¹⁶ Tookunoot oob kule yoo !keecham iyēku motwooriintēetaab chii, kumāchāktōōs irubē kiyēē mwooyē? Yoo keecham kubāwuung' :ng'ōōkisto inyōōru meet. Nteenee yoo 'keeywey Yēyiin, +/makeechamtiing' kule ichurtaat. ¹⁷ /Kēēbirchinē raat Yēyiin kōōnkōy, kuuyu ānkoo kikiikuyeyaak :ng'ōōki ōyēku motwoor, kyoocham ām mooyēēt akeenke kiyēē /kikiineetaak. ¹⁸ /Kiikiityaakteenaak ng'ōōki ānkōōkubāwook :churtaayeet.

¹⁹ Kāyēyiisyēē kitōōntōyooni nāmē keyy āk soboontaab biiko, kuuyu mānōōkich ām soboontaab Kiriistō. Kikyōō-āsyi taay komosta ake tukul nyēbo bōōrng'woong' kutwaar :ng'ala chēē mātiliilēch kutōōrchook ng'ōōki. Nteenee mākyook raat kubāwook :ng'aleekaab churtaayeet āk tiliilinto.

²⁰ Yoo kibāwook :ng'ōōkisto, kimōōnkētē kiyēē rubtooy keyy āk churtaayeet. ²¹ Ara soboon nyēē kiyibwook :ng'aleechaa? Kitōōrchook tukun chēē yibwook raat muyāt chēē lētuunoo kuyib meet. ²² Nteenee kuuyu /kookiityaaktaak ra ōng'ēētyēē bāwunātēētaab ng'ōōki ankookubaytaak :Yēyiin, kōōtililiitu ānkōōnyōōru *soboontaab kibchuulyo. ²³ Kunyoo, kiyēē yibu :ng'ōōki ku meet nto kiyēē rōōbu :Yēyiin ku soboontaab kibchuulyo kubununēē Kāārārookiintēēt Yēesu Mokoryoontēēnyoo.

7

/Kiikiityaakteeneech kiruutēkaab Muusa

¹ Mbo ng'eetaabiya, ōnkētē oob kule bāwu :kiruutēk chii baateey yoo tākusobē? (Āmiitē āng'āloolchinē choo inkētē kiruutēkaab *Muusa.) ² Mwooyē :kiruutēk kule māchāktōōs :koorko nyoo imutaat kunoomnyo āk saanteenyii kātikoo tākusoboot saanteet. Nteenee yoo kame :saanteet, kootyaakaat /kiimut subak. ³ Nto yoo tākusoboot :saanteet ankubeeran :koorkoonoo āk chiito ake, kukāākōōntosuur saanteenyii.

⁴ Mbo ng'eetaabiya, ām kēēlto nyēē wuu nyooto, yoo kimēē :Yēesu /kiityaaktaak ām kiruutēkaab Muusa, sōōbooyiitu nyoo /kikiing'ēētēē meet ānkōōminy ām soboonto nyēē ing'erēēchē Yēyiin. ⁵ Yoo kitākubāwēēch :ātēbuutēkyoo choo bo kēny, kiiwuruurēch :kiruutēk kiisuuchi ng'al chēē yibu meet. ⁶ Nto kuuyu /kookiityaakteeneech raat wōlēē mii :kiruutēchoo, kiimuuchē kēēyēchi Yēyiin yiisyēēt ām kēēlto nyēē lēēl nyēbo Tāmirmiryēēt, kusiir wōloo kikēēwuuntē kēny yoo kitākēērubē kiruutēk choo sirootiin.

-Mēēmuuchē :kiruutēk kōōsyēēnto ng'ōōkisto

⁷ Ara nee nanyuun, miyotēch :kiruutēk? Achicha, māwuu nyoo mbo kisich. Nto kimā kiruutēk, nto mānāānkēt kule choolwook ku kiy nee. Nto kimāmwooyē :kiruutēchoo kule, “-Mēēchōrōkyi tukuukaab chii”, nto kimānāānkēt kule chōrōkyinooyēēt :nee. ⁸ Kinyākyi ng'ōōki :kiruutēk sukoolaambuuchaa kutōōrchoo ng'aleekaab muchas. Nto kimāmii :kiruutēk, nto kimāboonto :ng'ōōki kāāmuukēy. ⁹ Kyaakaraam kēny kumānāānkēt kiruutēk, nto yu kāwāānkēt kiruutēk, koong'etng'et ng'ōōkisto, ¹⁰ kutōōrchoo kāwōōtyoonti.

Kunyoo, yēē kitāyibu :kiruutēchooto soboonto, kuyib nyalil. ¹¹ Kinyākyi ng'ōōki :kiruutēchoo sukutēwēchoo kwaaraantaa :rōkōs. ¹² Kunyi, tiliilēch :kiruutēk, bo manta ānku kāroomēch.

¹³ Nto yēē ākoo ki kāroomēch :kiruutēchooto ii, kwaam :nee sukuyibchoo nyalil nyēē tēē nyi? Bēērē keey :kiruutēk nteenee ng'ōōki :nyēē kiyibchoo nyalili. Nto kuu yoo kiimuuch :ng'ōōkisto kuyēyiisyēē kiyēē karaam kuyib ng'ālyoo nyēē miyaat, kutook kule miyaat :ng'ōōkisto nyēē -/mākyoomu.

¹⁴ Kwoonēē :kiruutēk wōlēē mii :Yēyiin nteenee yoo taarataat* ām ātēbuutēkyuu choo kibo kēny arataat ām ng'ōōkisto. ¹⁵ Kunyi, kaakunama :tonkoy, kuuyu kiyēē ābērē nto ayey, -māāmuuchē kut ayey, nto kiyoo -māāmāchē, āyēyē nyooto. ¹⁶ Nto yoo kaayey kiyēē -māāmāchē, āchāmchiintōōsii kule kāroomēch :kiruutēk. ¹⁷ Kuu wōloo wuunto, kimēētāku :anii nyēē āmiitē āyēyē kiy nyēē miyaat, nteenee ng'ōōkisto nyoo bāwoo :nyēē miitē kuyēyē. ¹⁸ Ānkētē kule yoo taarataat ām ātēbuutēkyuu choo kibo kēny, -māāmuuchē ayey kiy nyēē karaam, kuuyu ābērē nto ayey kiyēē karaam, nteenee -māāmuuchē ayey. ¹⁹ Kiyēē āyēyē kumā nyoo karaam nyoo āmāchē ayey, nto mbo tukuuk chēbo rōkōs choo -māāmāchē ayey, ātāsē taay āyēyē. ²⁰ Nto yoo āyēyē kiyēē -māāmāchē ayey, mēētāku :anii nyēē āyēyē, nteenee ng'ōōkisto nyoo bāwoo :nyēē yēyē ng'aleechu.

²¹ Kunyi, manta :nyi: Yoo āmāchē ayey kiyēē karaam, kuchōōnchoo :rōkōs ba-keenke. ²² Ām kāāsōōtēywēēkyuu, āng'ērēkyinē kiruutēkaab Yēyiin, ²³ nteenee ākāsē kuyēyiisyē :kāāmuukēywēēk alake ām bōōrnyuu kubooryēē kāāsōōtēywēēkyuu. Yēyoo :yooto aratakse ām choolwookātēēt nyoo mii kuyēyiisyēē bōōrnyuu. ²⁴⁻²⁵ Kunyoo, yoo kaarub kāāsōōtēywēēkyuu, kubāwoo :kiruutēkaab Yēyiin, nto yoo kaarub ātēbuutēchu miyootēch chu āyēyē, kubāwoo :ng'ōōkisto. Ābotoot sōō nyēē tyaa! Ng'oo :nyēē sukusārūnēēnoo taankooyi? Nteenee, ābirchinē Yēyiin kōōnkōy kubo Yēēsu Kiriistō Mokoryoontēnyoo.

8

Soboonto nyēē lēēl ām Tāmirmiryēētaab Yēyiin

¹ -/ Mākiiruustooy chii nyoo bo Kāārārookiintēēt Yēēsu. ² Kookootyaakteeneech :Tāmirmiryēētaab Yēyiin wōlēē mii :ng'ōōkisto nyoo kibāytēēch ānkuyibu meet. Kunyoo, kōōkēēnyōōru soboonto nyēē lēēl kubununēē Kāārārookiintēēt Yēēsu. ³ Kimēēmuuchē :kiruutēkaab *Muusa kukōōn soboonto, kuuyu kiikuskuus :ng'ōōkisto nyoo kibāwēēch. Nteenee kikōōn :Yēyiin soboonoto, yu kiiyooku lakwanyii kuu chii kuchō kōōroonēēb ng'ōōki / keeyeyee kōōsēēk sukōōbuukto ng'ōōkisto kutukul. ⁴ Kiyey kuu nyooto sikiimuuch keeyey man kuu wōlēē māktooy :kiruutēkaab Muusa, kātikoo kakeerub Tāmirmiryēētaab Yēyiin amakeerub ātēbuutēkaab choolwook. ⁵ Nto biiko choo tākurubē ātēbuutēk chēbo choolwook, kubāwu :ātēbuutēchooto kāāsōōtēywēēkwaa. Nto choo rubē Tāmirmiryēēt, kubāwu :Tāmirmiryēēt kāāsōōtēywēēkwaa. ⁶ Chiito nyoo bāwu :choolwookātēēt, kuchōōnchinē :meet, nto nyoo bāwu :Tāmirmiryēēt, kunyōōru soboonto āk kaalyeet. ⁷ Kunyi yoo bāwu :ng'ōōkisto chiito, ku buunyoontēētaab Yēyiin :chiichoo. Māchāmchiintōōs :chii nyēē wuu nyoo āk kiyēē māchē :Yēyiin. ⁸ Kunyoo, -mēēng'ērēēchē :biiko choo bāwu :ng'ōōki Yēyiin.

⁹ Nteenee yoo oboontē Tāmirmiryēēt, kubāwook :Tāmirmiryoonoo mēēbērē ng'ōōki. Nto yoo mātinyē :chii ām akweek Tāmirmiryēētaab Kiriistō, mābo :chiichoo Kiriistō. ¹⁰ Yoo boonto :chii Kiriistō ām soboonnyii ankume :bōōrto kubo ng'ōōkisto, kuwēētii

7:10 Laawi. 18:5   **7:12** 1Tēm. 1:8-10   * **7:14** Mwooyē :Bāwulō ng'aleek kwoorōōrunēē keey inee nkit, nto yooto, kung'āloolēē Yuutayeeek choo tākubāwu :kiruutēk kuu wōloo kiwuunto :inee taay.   **7:15** Room. 7:24   **7:24-25** Room. 6:6; 1Kōōr. 15:57; 2Kōōr. 2:14   **8:1** Room. 5:1,9   **8:2** Room. 7:4-6   **8:3** 2Kōōr. 5:21; Kala. 4:4; Filib. 2:7-8   **8:4** Room. 6:22; Kala. 5:16, 25   **8:6** Room. 6:21   **8:9** 1Kōōr. 3:16; 2:16

:tāmirmiryēēnyii ākookoy kuuyu kiikuchamta :Yēyiin kule churtaat. ¹¹ Nto yoo tinyē :chii Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo inee :nyēē kiing'ēētēē Yēesu meet, makoong'eetee chiichoo meet ānkōōkoochi soboonto nyēē leēl.

¹² Kunyi ii, mbo ng'eetaabiya, kuu yoo mēēkubāwook ng'ōōki, osatee keey atēbuutēkaab choolwook. ¹³ Yoo keeruub keey :chii atēbuutēchoo, kuchōōnchinē :meet. Nto yoo kāyēētyēēchook :Tāmirmiryēēt obakaakte atēbuutēk chēē miyootēch, ōnyōōru soboon.

Kēēyēku lōkōkaab Baaba Yēyiin

¹⁴ Lōkōkaab Yēyiin :biiko choo intōōchinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ¹⁵ Mēēbērē kyōōnyōōru Tāmirmiryēēt nyēē kiketitaak ōyēku motwoor ānkōōmuuyē, nteenee kyōōnyōōru nyēē kiyeyaak ōyēku lōkōkaab Yēyiin. Tāmirmiryoonoo :nyēē yēyēēch kēēkuur Yēyiin kule 'Baaba'. ¹⁶ Chāmchiintōōs :Tāmirmiryēētaab Yēyiin āk nyēēnyoo kule kēēyēku man lōkōkaab Yēyiin.

Wōōyinto nyoo +/mābokiiboowēēch

¹⁷ Kuu yoo kēēyēku lōkōkaab Yēyiin, kēēyēmtooy āk Kiriistō tukuuk choo boonto :Baaba. Yoo kākēēnyāliilchē kuu Kiriistō, +mākēēnyōōru wōōyinto kuu inee. ¹⁸ Ākāsē kule mining' :nyalili kēēmiitē kēēnyōōru bēsyoōsyēchu ām wōōyinto nyoo +mābokēēnyōōru. ¹⁹ Mii kukānyē :kiy ake tukul nyēē kiikuyey :Yēyiin ām kōōrēēt, kunyōōr rōōbēywoontēenyii ām bēsyeēt nyoo itōōrōōrē :Yēyiin lōkōkyii. ²⁰ Minyē :kiy ake tukul ām kōōrēēt nyēē māmii :kiyēē ikēnēē keey āmēēbērē kule kicham kōōbuur kuu nyooto, nteenee kubo chiichēē kikōchōng'iit sukōōng'woonchi biich :Yēyiin. Nteenee /tākiikēnēē keey kule ²¹ +/makiityaaktee kiy ake tukul kāamuukēywēēkaab meet ānkumākunyōōr wōōyintaab lōkōkaab Yēyiin.

²² Kiinkētē kule kiikung'woonchinion kiy ake tukul nyoo miitē kōōrēēt kuchakee kēny ākoy kura kuu yoo ng'woonchinē :chebyoosya yoo sichē leekwa. ²³ Māwuu nyoo baateey, nteenee mii kung'woonchēēch nkacheek ām āriit, choo /kōōkēēkōōnēēch Tāmirmiryēēt kuu rōōbēywoontēētaab taayta. Yooto tukul kēēmiitē kēēkānyoonu miisin /kēēkōōnēēch bōōrwoonik chēē leelach /ankeeyeyeēch kēēyēku lōkōkaab Yēyiin kuchurta. ²⁴ Yoo /kiikiiraraacheech, kikiikēnēē keey ng'ālyoontoonoo. Nto yoo ikēnēē keey :chii kiyēē boonto ku buch. -Mēēkēnēē keey :chii kiyēē kāākunyōōr. ²⁵ Nteenee yoo kiikēnēē keey kiyēē mānāākēēnyōōru, kēēkānyoonu ām muytaayeet.

²⁶ Yēētyēēchēēch :Tāmirmiryēēt yoo kēētinyē kuskuusyēēt. Kuu yoo -mākiinkētē wōlēē makesaayte Yēyiin, kung'ālooltoowēēch :Tāmirmiryēēt kōōtēyēē keey miisin nyēē māmii :wōlēē /kēēmwooytooy. ²⁷ Nteenee inkētē :Yēyiin nyoo isyoochē soboonwēkyoo kiyēē isōōtē :Tāmirmiryēēt, kuuyu ng'ālooltoochinē :Tāmirmiryēēt biikaab Kiriistō kōōrābchinē kiyēē māchē :Yēyiin.

²⁸ Kiinkētē kule ām kiy ake tukul, yēyē :Yēyiin ng'aleek chēē kāroomēch ām wōlēē mii :choo chāmē inee ānku choo kiikukwey. ²⁹ Nto choo kisimkōōnkēt :Yēyiin, kukiikootabaan sukukerkeyiitu lakwanyii. Yooto, mākuyēk :lakwanaanyii kaabooret nyēbo chuut chaang'. ³⁰ Chooto kisimkootabaan, kukuur. Nto chooto kikuurē, kuyey kuchurta, nto chooto kichurtooy, kōōtōrōōr.

Chamateetaab Yēyiin kubununēē Yēesu Kiriistō

³¹ Ara, keemwaay nee nanyuun? Yoo nyēēnyoo Yēyiin, ku ng'oo :nyēē imuuchē kukwiileech? ³² Yoo kirātēē moo lakwanyii ānkukōōn kubo acheek ii, kōōmuuchē kule nee kumākōōnēēch kiy ake tukul ām chamateenyii? ³³ Ng'oo :nyēē imuuchē kumwooy

kule miyootēch :biiko choo kiikukwey :Yēyiin? Yēyiin nkityōōniin :nyēē itiiilē kule churtaat :chiito. ³⁴ Kunyoo ii, ng'oo :nyēē imuuchē kooruusteech? Māmii :chii, kuuyu kimēēwēēch :Kāārārookiintēēt Yēesu, nto subak /kikiing'eetee meet ānkutēbunēē raat āwutaab taay nyēbo Yēyiin kung'ālooltoowēēch. ³⁵ Ara, mii :chii nyēē imuuchē kōōbēēsyēēnēēch chamateet nyēē boontēēnēēch :Kiriistō? Ara nyalilta, ara wuuyinwēēk, ara wusiisyēēt, ara kēmēy, ara yoo kakeebe kibchuraat ara kēwēēlyo, ara mnyaat?

³⁶ Mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule,
 “Kēēmiitē yēē mii :chii kwiimēn kubo inyiing'
 keekerkeeye kēēchiir chēē mächē /bokeetil.”†

³⁷ Ānkoo kākwoonchēēch :tukuuchoo tukul, kēēbiirtooyiisyē kutukul kubununēē inee nyoo chāmēēch. ³⁸ Ānkētē kubooyiit man kule yoo ka meet nto kā soboon, nto ku malayikaan nto tāmirmiroy chēē miyootēch, nto tukuuk chēbo ra nto chēbo kōōyiyin nto ku kāāmuukēy alak tukul, ³⁹ yoo kā kiy nyēē mii barak nto nyēē mii ng'wēny nto kā kiy ake tukul ām choo kiyēyē :Yēyiin, kumēēmuuchē :tukul kōōbēēsyēēnēēch chamateetaab Yēyiin kubununēē Kāārārookiintēēt Yēesu nyoo Mokoryoontēēnyoo.

9

Ng'ētē :moo Bāwulō kubo Yuutayeek chēē kitay Yēesu

¹⁻³ Ng'ētē :mooyēenyuu ānkōōyiyimoo mēt nyēē wuu nyēē mābēku :ng'wooninoo, akas kule /manaakiiraraach mbo ng'eetaabiya, biikyuu bo Isrāyēēl. Ābērē nto kiimuuchāktōōs, nto /kabokiiruustaa āng'ētētēē wōlēē mii :Kiriistō sukuyēētyēēchi icheck. Man ām kāāmuukēywēēkaab Kiriistō kule -māāng'wiiynānē ānkōōnkētē mbo :Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ⁴ Kiyey :Yēyiin biikaab Isrāyēēl kuyek biikyui anku icheck :chēē kikas kāāmuukēywēēkaab Yēyiin. Kiyēchiin *kiirootyēēt āk icheck kunyil, kōōkoochi kiruutēk āk mākuutēk kurubta keey *Kōōtaab Yēyiin ānkukuurtoochi icheck kule mākōōbēruur. ⁵ Inkētē :icheck kiyēē kiyēchi :Yēyiin mbo kuukaanyii, ānku kōyitēny :nyēē chōōnēē *:Kāārārookiintēēt nyoo bo kāāmuukēy. Kusilākoy :Yēyiin ākookoy, kuwuuyiit nyooto.

/Kibēruurē choo iyēnchinē kiyēē /kiikēēkuurtoochi

⁶ Mānāānyōōr :Yuutayeek wōlēē wōō bērruto nyoo kikiikukuurtoochi :Yēyiin kōōtaab Abraam. Ara ibooru :yooto kule mānāāyityiin :kiyoo kikuurtooy :Yēyiin? Acha, māwuu nyoo kuuyu mānāāyēēlchi :Yuutayeek tukul komostaab Yēyiin. ⁷ Ānkoo kukwoonēē :Yuutayeek kōōtaab Abraam, manarub inee kubooyiit man. Mwooyē :siruutēk kule, “Isaka nyēē makuroobta siintaaryeeng'uung'.”† ⁸ Ibooru :yooto kule mēēbērē biiko choo kwoonēē siintaaryeetaab Abraam :chēē lōkōkaab Yēyiin, nteenee choo iyēnchinē kiyēē kiikukuurtoochi :Yēyiin :chēē /kiiyiitē kuu lōkōkaab Abraam chēbo man. ⁹ Kikuurto :Yēyiin kule, “+Māāyēēwu ām bēsyēēt nyēē wuu nyi kēnyiiinoo, nto yooto kuboonto :Saara wēēriit.”†

-/Mākēēkwiilē Yēyiin

¹⁰ Mā yooto baateey, nteenee king'alaalee mbo Yēyiin lōkōkaab Rebeeka choo ki kwaan ku Isaka. ¹¹⁻¹² Kimwoochi :Yēyiin Rebeeka kutoombo kusich lōkōkyii ānkitoombo kuyey kiy nyēē karaam nto ku nyēē miyaat kule, “Makubayta :nyēē mining' nyēē wōō.”† Kuniy, kiyyoong'unēē :kwēyiyiēētaab Yēyiin wōlēē kimāktooy :inee, mēēbērē kiyēē kiyey :lōkōchoo. ¹³ Kuu yoo siraat kule, “Kyaacham Yāākōbō ankaatay Esaawu.”†

8:34 Isa. 50:8-9   **8:34** Yēyuut. 2:32-33; Room. 4:25; Ibu. 7:25   † **8:36** Tyēēnwookik 44:22   **8:36** 1Kōōr. 15:30-31; 2Kōōr. 4:11   **8:37** 1Yoowa. 5:4-5   **8:38** 1Kōōr. 3:22; 15:24; Ēfēēs. 1:21; 1Bēt. 3:22   **8:39** Yoowa. 3:16; Room. 5:5; Ēfēēs. 1:4; 2:4; 2Tēēs. 2:16   **9:1-3** Chuy. 32:32   **9:4** Toowu. 17:9-10; Chuy. 4:22; 20:1—24:18; 24:8; Laawi. 1:1—9:24; Kiruu. 29:1; Isa. 9:6-7; Cherem. 31:34; Room. 16:7   **9:5** Mat. 1:1   **9:6** Room. 3:3-4; 2:28-29   † **9:7** Toowu. 21:12   **9:7** Mat. 3:9   **9:8** Kala. 4:23; 3:7   † **9:9** Toowu. 18:10, 14   † **9:11-12** Toowu. 25:23   † **9:13** Mal. 1:2, 3

¹⁴ Ibooru :yooto kule -mēēyooong'unēē :Yēyiin manta? Māwuu nyoo. ¹⁵ Kimwoochi :Yēyiin *Muusa kule: “+Maariiree choo āmāchē ariiree.” ¹⁶ Kunyi, riirēē :Yēyiin biiko choo chāmē ām mooyēenyii mēēbērē kaakwaam :bichoo booryo ake tukul. ¹⁷ Kimwoochi :Yēyiin bāytooyiintēetaab Miisir kule, “Kyāāmutuung' ākoy yu sāāboorunēē kāāmuukēywēēkyuu wōlēē imiitē sukung'eet /kyaamtaat kaayneenyuu ām kōōrēēt kumukuul.”† ¹⁸ Kunyoo riirēē :Yēyiin chii nyoo mächē kule kuriiree ānkōōyoomē mēt chiito nyoo mächē kooyaaam.

¹⁹ Imuuchē kuteebeenaa :akeenke ām akweek kule, “Ām nee naas sukubērē :Yēyiin kakusta :chii? Ara, ng'oo :nyēē imuuchē kukwiil Yēyiin ām kiyēē mächē?” ²⁰ Inyiing' ku ng'oo siikētyi Yēyiin ng'alyoo? -Mēēmuuchē :kiy nyēē /kikēēyēyē kuteebee chiito nyoo kiyēyē kule, “Ntēē siiyeyaa kuu nyi?” ²¹ Ara mākwoonēē nyoo yēyē tērēēnik yoo mächē kookaas tērēēnik alak miisin nto alak kumeekaas? ²² Ānkoo kiimuuchē :Yēyiin kōōboor kāāmuukēywēēkyii kōōng'woonchi biiko choo kiikuchoolwookēn choo misyiné /kiikarbuus, kiiruruuny mooyēenyii kubo bichooto. ²³ Kiyey kuu nyooto sukoomuuch kōōboorchi wōōyinnyii choo kiikukwey kule kuriiree.

Biikaab Yēyiin chēbo ra

²⁴ Kookootiil Yēyiin kuriireeneech kēēyēku cheechii ānkēēyēku Yuutayeek, nto mā Yuutayeek. ²⁵ Mwooyē :Yēyiin ām siruutēkaab Oseeya kule, “+Maariiree ‘-/Mākēēriirēē’ ānkāākuur ‘Mā biikyuu’ kule ‘Biikyuu’.”† ²⁶ Mwooyē :siruutēchoo bo Oseeya mbo subak kule, “Wōloo /kikēēmwoochinēē kule, ‘-Mōōyēku biikyuu’ +/mākēēkuur ām wōlooto kule, ‘Akweek lōkōkaab Yēyiin’.”†

²⁷ Mwooyē :siruutēkaab *Isaaya kurubta keyy āk Isrāyēēl kule, “Ānkoo makuchaang'iit :Isrāyēēlik kuu ng'aayna ām araarayta, +/makiiraraach chēē ng'eri, kuuyu ²⁸ makooruusta :Yēyiin biiko ām kōōrēēt.”† ²⁹ Kerkeyy yoo kisimkumwooyē :Isaaya kule, “Nto kimānāābākooktoowēēch :Yēyiintēetaab kāāmuukēy kaabkuutek, nto kikērkēyiitu biikaab Sōtōm āk chēbo Komoora chēē /kikiikarbuus.”†

Kitay :Yuutayeek Kāārārookiintēēt

³⁰ Ara, keemwaay nee naas? /Kookeechamta kule churtootiin :biiko choo mā Yuutayeek kuuyu kiikoosēē keyy Mokoryoontēēt, ānkoo kimanaacheeng' churtaayeet. ³¹ Nteenee mächurtootiin :Yuutayeek choo kichēēng'ē /keechamta kule churtootiin kurubē kiruutēk. ³² Kiy nee :nyēē kibur? Kibur nyi manaakookaasee keyy Kāārārookiintēēt nteenee kimoong'tēē keyy kiyēē yēyē :icheek. Kiinach ‘:rwaantaanaa ināchē biich’ ³³ kuu yoo /kikeesir kule, “Okas baa, kyāākoochi rwaanteet nyēē kāānākuut wōliin bo *Sāāyōōn ānku rwaa nyēē ināchē biich, nteenee chiito nyoo keekaasee keyy, mēēbērē mākuchus.”†

10

¹ Mbo ng'eetaabiya, kiyēē mächē :mooyēenyuu āk nyēē āsooyē Yēyiin ku kule /kiiraraach Yuutayeek. ² Ānkētē kule boontēē :icheek Yēyiin mooyēēt miisin nteenee -mēēnkētē kiyēē mächē :Yēyiin. ³ Kuu yoo -mēēnkētē wōlēē yēytooy :Yēyiin chiito kuchurta ānkusyēēmē kuchēēnkyi keyy churtaayeet ām kēēlwookikwaa nkit, manaacham kurub kēēltaab Yēyiin. ⁴ Kibēk :kāāmuukēywēēkaab kiruutēkaab *Muusa ām chōōnēēetaab *Kāārārookiintēēt sukuchurta :chii ake tukul nyoo iyēnchinē inee.

9:16 Ēfēēs. 2:8 † 9:17 Chuy. 9:16 9:18 Chuy. 4:21; 7:3; 14:4, 17; 1Bēt. 2:8 9:20 Isa. 29:16; 45:9 9:21 Cherem. 18:4-6; 2Tēm. 2:20 9:24 Room. 10:12 † 9:25 Osee. 2:23 9:25 1Bēt. 2:10 † 9:26 Osee. 1:10 † 9:28 Isa. 10:22-23 † 9:29 Isa. 1:9 † 9:33 Isa. 8:14; 28:16 9:33 Luuka 2:34; 1Bēt. 2:6-8 10:1 Room. 9:1-3 10:3 Room. 1:17 10:4 Room. 7:1-6; Kala. 3:24-25

⁵ Kimwooy :Muusa kurubta keey churtaayeet nyēē chōōnēē wōlēē miitē :kiruutēk kule, “Chiito nyēē rubē kiruutēk, mākuminyēē kiruutēchoo.”† ⁶ Keemwaay nee kurubta keey churtaayeet nyoo nyōōru :chiito nyoo ikoosēē keey Kāārārookiintēēt? Mēērook /kēēmwooy kule, “Mākuwo :ng'oo kibkōōnkōy?” (sukoomut Kāārārookiintēēt kuchō ng'wēny), ⁷ nto /kēēmwooy kule, “Mākuwo :ng'oo *kāābkwombiich?” (sukoong'eetee Kāārārookiintēēt meet). ⁸ Ara, mächāktōōs /kēēmwooy nee? /Kēēmwooyē kule, “Iboontē keey ng'ālyoontēēt, miitē mēting'uung' ānkumēēng'āloolēē kibtaman.” Ng'ālyoontoonoto ku nyoo kyoomtooy kule mächāksē /kiikaasee keey Kāārārookiintēēt.

⁹ Yoo imwoowunēē kuutiing'uung' kule, “Mokoryoontēēnyuu :Yēēsu” ānkiiyēnchinēē mooyēēng'uung' kule kiing'eetee Yēyiin meet, +/makiiraraachiing'. ¹⁰ +/Makeechamtiing' kule ichurtaat yoo 'kēēyēnchinēē mooyēēng'uung', /ankiiraraachiing' yoo imwoowunēē kuutiing'uung' kiyēē 'iyēnchinē. ¹¹ Mwooyē :siruutēk kule, “-Mēēntosuurāktōōs :chii nyoo ikoosēē keey Kāārārookiintēēt.”†

¹² Mātiny kule ng'oo :ng'oo. Yēē kā Yuutāyiin nto nyoo mā Yuutāyiin, kuuyu bo biiko tukul :Mokoryoontēēt. Ibēruurē kuyem, biiko tukul choo riirchinē inee, ¹³ kuu yoo mwooyē :siruutēk kule, “+/Makiiraraach chii ake tukul nyoo riirchinē Mokoryoontēēt.”†

¹⁴ Ara ii, imuuchāksē kule nee /kēēriirchi inee yoo /mānāākiiyēnchi? Imuuchē kule nee /kiiyēnchi yoo /manaakeekas ng'aleek kurubta keey ākoo inee? Nto /kēēkāsēē nee ng'aleek yoo māmii :chiichēē koomchi biich? ¹⁵ /Ānkiimuuchē /bokyaamtaat kule nee yoo mēēbērē /kākiiyookto chii? Mwooyē :siruutēk kule, “Kāroomēch sōō nyēē tyaa :kērēēnkōōy choo yibu lōkōōy chēē kāroomēch!”†

¹⁶ Nteenee mānēēyēnchi :biiko tukul lōkōōywēchooto kāroomēch. Mwooyē * :Isaaya kule, “Mokoryoontēēt, ng'oo :nyēē kiiyēnchi lōkōōywēkyoo?”† ¹⁷ Mächāksē /kyaamta lōkōōywēkaab *Kāārārookiintēēt sukukas :biiko, kunyi mächāktōōs :biiko kuyēbchi yiit ng'aleechaata sukōōyēnchi.

¹⁸ Nteenee ātēēbē kule ii, ara manaakas :biikaab Isrāyēēl lōkōōywēchu? Kubooyiit man, mwooyē :siruutēk kule, “Kiikukas /kyoomtootēē ng'aleechaa komoswookik tukul chēbo kōōrēēt.”† ¹⁹ Ātēēbē subak kule, “Kiinkēt oob :bichēēb Isrāyēēl kiyēē mwooyē lōkōōywēchu?” Kimwooy *Muusa kule, “+Maayey kumēēchook :moo kubo biiko choo mā Yuutayeek. +Maayeyaak ōnyēēru kubo choo -mēēnkētē ng'al.”† ²⁰ Mwooyē mbo subak * :Isaaya kukāng'unoot kule, “Kinyōōrwoo :choo mēēbērē kicheeng'aataa ānkāāboorchi keey choo mēēbērē kiteebaataa.”† ²¹ Nto kurubta keey āk Isrāyēēliik kumwooy kule, “Ākuurē icheck kwaak ānkoo ku biich chēē -mēēywēyoo ānku cheemakwiiliis.”†

11

Kiibutiis :Isrāyēēliik wōlēē wōō wokung'ēt :kaabkuutek

¹ Kunyoo ātēēbē kule ii, ara kitay :Yēyiin biikyii nkit? Achicha! Āyēku :anii Isrāyēēliintēēt nyēbo kōōtaab Abraam ānkāābooyē areetaab Beenchamiin. ² Mātāyē :Yēyiin biikyii chēē kisimkukwey. Osootee keey baa siruutēk choo ibooru kiyoo kimwooy * :Eliiya yoo kiriirchinē Yēyiin kung'āloolēē biikaab Isrāyēēl nyēē miyaat. ³ Kimwooy kule, “Mokoryoontēēt, kiikubakach :bichu *wōōrkooyikuuk ankooburyeet kāābkorōs. Kwāāng'ētu :anii nkit ānkumii kusyēēmē kule kubakachaa nkanii.” ⁴ Yooto kukētyi :Yēyiin Eliiya kule, “Kwaatuuch kaabkuutekyuu chēē yitē kisyēērōōk tisab choo mānāākutunkyi

† **10:5** Laawi. 18:5   **10:5** Luuka 10:28; Kala. 3:12   **10:8** Kiruu. 30:12-14   **10:9** 1Kōōr. 12:3   † **10:11** Isa. 28:16   **10:11** Room. 9:33   **10:12** Room. 3:22, 29-30   † **10:13** Chōōw. 2:32   † **10:15** Isa. 52:7   † **10:16** Isa. 53:1   **10:16** Yoowa. 12:38   **10:17** Yoowa. 17:20; Kala. 3:2, 5   † **10:18** Tyēēn. 19:4   † **10:19** Kiruu. 32:21   **10:19** Room. 11:11, 14   † **10:20** Isa. 65:1   **10:20** Room. 9:30   † **10:21** Isa. 65:2   **11:1** Yēyuut. 22:3; 2Kōōr. 11:22; Kala. 1:13-14; Filib. 3:5   **11:2** Tyēēn. 94:14; Cherem. 31:37; Room. 11:29

*Baal.” ⁵ Ānkoo ra kuu nyi, mii :kaabkuutekaab Isrāyēēl chēē kiikukwey :Yēyiin ām chamateenyii. ⁶ Yu kikwēyē :Yēyiin bichoo ām chamateenyii, ku kiy :nyoo nyēē kirōōbchinē :Yēyiin icheek buch, mēēbērē kituwēnēē kubo kiyēē kiyey. Nto /kikēētuwēnēē, nto mēēbērē ki rōōbeywoo.

⁷ Kunyi, mānāānyōōr :biikaab Isrāyēēl kiyēē kichēēng'ē. Chēē kinyōōr churtaayeyt ku choo kikwēyootiin, nto chuut alak /keeyey kukōryo ⁸ kuu yoo mwooyē :siruutēk kule, “Kiyey :Yēyiin kuyoomcho :mētēwoy. Tinyē koonyek āmākāstēē, kutinyē yiitiik āmākāsē ng'al ākoy kura.”† ⁹ Mwooyē :nkinee *Tāwuti kule, “Irooko /keetechee sookwoonu-utēhookwaa kōōbutiis /ānkiing'woonchi. ¹⁰ Irook kutubākiis :koonyekwaa simakas kiy ānkukuuykuuyoot ākookoy.”†

Kiyēē kichōbchi :Yēyiin Yuutayeeek

¹¹ Ātēēbēēnook subak kule ii, ara kinyōōr :Isrāyēēliik kāānākuut nyēē mākoy tābokusyooing'? Achicha! Nteenee kuuyu kiikuyey :icheek lēēluut, +/makiiraraach choo mā Yuutayeeek sukuchōlyo :Yuutayeeek. ¹² Yoo kiyēyē :Yuutayeeek lēēlisto, /kiibēruur choo mā Yuutayeeek. Kunyi, tyaa nanyuun :bērur nyēē mākunyōōr :biiko yoo kēēyēnchi :Yuutayeeek Yēesu kuyēk Kāārārookiintēēng'waa! ¹³ Āmiitē āng'aloolwook akweek choo mā Yuutayeeek. /Kiikeyeyā āyēku *lēbkēēyiintēētaab choo mā Yuutayeeek. Kunyi, ābirchinē Yēyiin kōōnkōy kubo yiisyoonootonyuu, ¹⁴ kuuyu ātinyēē mooyēēt kule ayey biikyuu choo Yuutayeeek kuchusyo, nto anyuun /kiiraraach kereeryaa. ¹⁵ Yoo kitāyiisyē :icheek, /kiichoomnyo kōōrēēt āk Yēyiin. Nto yoo kāchāmiis :icheek, kukērkēyiitu yoo /kakiing'eeete meet biiko.

¹⁶ Yoo /kiikiitāboonchi mbo kuuko Yēyiin, kōōtāboonootiin :nkicheek keseniisyek. Yoo /kakiitabaan tiikiitēk, kōōtāboonootiin :nkicheek sokonaak. ¹⁷ Man, /kikeebetech sokonaak alak chēbo *musēytuuniit /ankeeroobtaak akweek kēētooto ānkoo kyōō-ābu kēētitaab wōōk. Neennyi ōmiitē ōchuutē ānyiinyēēt nyēē chōōnēē tiikiitēkaab kēētooto. ¹⁸ Ānkoo /kikeebetekta sokonaachaa, mēērook ōmōōntooy. Māchē ōnkētē kule mābiitēēnook akweek :tiikiitēk, nteenee akweek chēē ōbiitēē tiikiitēk. ¹⁹ Ōmuuchē omwaay kule, “/Kikēēbētēktooy sokonaak chuut /sikiikeereeneech.” ²⁰ Man, /kikeechwenta kuuyu kimēēkoosēē keyy *Kāārārookiintēēt. Nteenee /kikeechamaak kuuyu kyōōkoosēē keyy inee. Kunyoo, -mōōyib keyy barak nteenee māchāktōōs ōriibē keyy, ²¹ kuuyu yoo -kimēēmuuchē :Yēyiin kootuuch sokonaak choo kibiititooy :kēētii ii, /bokeemwa nee akweek choo /kikēērōōbtook, māchwēntook nkakweek? ²² Kunyi, ōrōōtootē wōlēē kirurto Yēyiin :moo āk kōrōōmātēēt nyēē boonto. Kōrōōm ām wōlēē miitē :choo kiikuchunnyēē ng'aleekyii nteenee ruroot :moo ām wōlēē ōmiitē :akweek kātikoo baateey ōtāsē taay ōkoosēē keyy inee, nto buch, +/makeechwentaak nkakweek. ²³ Nto nkicheek Yuutayeeek, yoo kātēbi kut kumēto ng'aleekwaa ānkōōyēnchi Yēyiin, +/mākēēkētyi yoo /kākēēchwētēē kuuyu tinyē :Yēyiin kāāmuukēywēēk kukētyi yoto. ²⁴ Ara yoo kichāmē :Yēyiin kutaachaak :akweek choo mā Yuutayeeek ii, kutoochē oob areet akeenke Yuutayeeek kuuyu /kisimki-itāboonchi inee?

²⁵ Mbo ng'eetaabiya, māmachē ōsōōtē kule ōkāroomēch kusiir Yuutayeeek. Kunyi āmwoowook ng'alyoontooni /kikiiboowoo. /Kikeeyey kuyoomcho :mētēwookaab Yuutayeeek alak kut /kokiiraraach biiko choo mā Yuutayeeek kuyem chēē māchē :Yēyiin. ²⁶ Yooto +/makiiraraach biikaab Isrāyēēl kutēē yēē tēē, kuu yoo /kikeesir kule, “Mākuchōōnēē *Kāārārookiintēēt *Sāāyōōn, ankuyey matakutay :kōōtaab Yāākōbō Yēyiin. ²⁷ +Maayey kirootyaaniitēnyī āk icheek yoo ābuuktoochinē ng'ōōkiswookikwaa.”†

11:4 1Bāy. 19:10, 14, 18   **11:5** Room. 9:27   **11:6** Room. 4:4-5; Kala. 3:18   **11:7** Room. 9:31   † **11:8** Kiruu. 29:4   **11:8** Isa. 29:10; Māārko 4:12   † **11:10** Isa. 29:10   **11:11** Yēyuut. 13:46; Room. 9:32; 10:19   **11:13** Room. 1:5   **11:16** Kāāyit. 15:18-21   **11:17** Ēfēēs. 2:11-13   **11:18** Yoowa. 4:22   **11:20** 1Kōōr. 10:12   **11:25** Mat. 13:11; Room. 16:25; 1Kōōr. 4:1; Ēfēēs. 3:3-9; Yoowa. 10:16   † **11:27** Isaaya 59:20-21; 27:9   **11:27** Cherem. 31:33-35

²⁸ Kurubta keey āk lōkōōywēk chēē kāroomēch, buun :Yuutayeek ām wōlēē mii :Yēyiin. Yooto, /kēēkōōnook akweek lōkōōywēchoo. Nto kurubta keey āk kwēyiisyēēt, tākuchāmē :Yēyiin bichoo, kuuyu kisimkukwey :inee mbo kuukaanyii. ²⁹ Māwēēchwēēchē :Yēyiin kāāsōōtēywēēkyii kurubta keey kiyēē rōōbchinē biiko āk kiyēē kuurchinē. ³⁰ Kikyōōchuunnyēē :akweek Yēyiin yu kibo taay nteenee yoo kitāyē :Yuutayeek Yēēsu, ōnyōōru :akweek kiisaytaab Yēyiin. ³¹ Ām kēēlto nyēē wuu nyooto kōōkuchuunnyēē :nkicheek Yēēsu kunyoo, mākunyōōr :icheek kiisayaata. ³² Chāmchinē :Yēyiin biiko tukul kutēwēchākiis sukoomuuch kuriiree chii ake tukul.

³³ Wōō :Yēyiin lēyyē! Tyaa sōō :bērurnyii anku baraay :mēt nyēē tyaa! Mākoy kusabsab :chii kāātiilēywēēkyii! Māmii :chii nyēē imuuchē kut kōōnkēt kēēlwookikyii! ³⁴ Mwooyē :siruutēk kule, “Ng'oo :nyēē kiikōōnkēt kiyēē isōōtē :Yēyiin? Nto kule ng'oo :nyēē kiikōōrwookyii Yēyiin?”† ³⁵ Mwooyē mbo subak :siruutēk kule, “Ng'oo :nyēē kiikōōkoochi Yēyiin kiy sukumāchē kuyookyi :Yēyiin?”† ³⁶ Kwoonēē :tukuuk tukul wōlēē miitē :Yēyiin, kiyēyē kiy ake tukul nyoo miitē kōōrēēt ānku cheechii :tukuuchooto tukul. Kunyoo, kutōōriit :Yēyiin ākookoy. Kuwuuyiit nyooto!

12

Ōyēchinē Yēyiin yiisyēēt ām mooyēēt akeenke

¹ Kunyi ii, mbo ng'eetaabiya, kuuyu kiriireenaak :Yēyiin, āsooyook kule ōkooytē keey / keeyeyeenaak kōōrōsēēk ōsobchootiin. Māchāktōōs ōtiliilēch ānkōōng'ērēēchē Yēyiin. Yooto, ōmiitē ōyēchinē Yēyiin yiisyēēt ām kēēlto nyēbo manta. ² Matoorub tukuuk chēbo soboontaab kōōrooni, nteenee oweech keey ankoosoot tukuuk chēē leelach. Yoo kooyey kuu nyooto, +mōōbēēru kiyēē māchē :Yēyiin: kiyēē karaam, kiyēē chamtaat āk nyēē churtaat.

³ Kuu yoo ōnkētē :akweek kule kikōōno :Yēyiin ām chamateenyii āyēchi yiisyēēnyii, āmwoochinē ake tukul ām akweek kule -mēēyib keey barak nteenee iyemakse ām wōloo iwuuyē. Kikōōkoochi :Yēyiin chii ake tukul yiisyēēt nyēē yēchinē kōōkoosēē keey inee.

⁴ Kuu yoo boonto :bōōrtaab chiito komoswookik chēē chaang' ānkuyēyē :komosta ake tukul yiisyēēnyii, ⁵ kuwuu nyooto ām wōlēē kēēmiitē :acheek biikaab Kiriistō. Ānkoo kēēchoong'ēch, kēēyēku :tukul akeenke ām Kiriistō kēēyētyēēchinē keey.

⁶ Boonto :chii rōōbēywoontēēt nyēē teer ām wōlēē miitē :ake kurubta keey āk bērrur nyēē kiikurōōbwēēch :Yēyiin. Yoo /kikēērōōbchi ake kuyēk *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin, kumāchāktōōs kuyēyiisyēē kurubta keey āk wōlēē tēēnto :kāāyēchinooyēēnyii. ⁷ Nto yoo /kikēērōōbchi kule kuyēētyēēchinē biiko, kuyēētyēēchi, nto yoo /kikēērōōbchi kooneet biiko, kōōnēētiis. ⁸ Nto yoo /kikēērōōbchi kōōtitirootē biiko, kōōtitiiriis. Nto yoo /kikēērōōbchi mooyēēt nyēē lēēl, kuyēētyēēchinē chuut. Nto yoo /kikēērōōbchi kōōntōōchi biiko, kuyey ām mooyēēt akeenke. Nto yoo /kikēērōōbchi kiisayta, kōōboor ām ng'erekweek.

⁹ Māchāktōōs ōchāmē keey ām mooyēēt akeenke, otayee keey rōkōs ānkōōkiilchi kāraamateet. ¹⁰ Ōchoomtōōsii kuu biich chēē tuubcho ānkōōkoonyitē biiko alak kusiir wōloo ōkoonyititooy keey nkityō. ¹¹ Ōyēchinē Mokoryoontēēt yiisyēēt ām mooyēēt akeenke nyēē -mōōchoostōōsii ānkōōnēmchinē keey Yēyiin kutukul. ¹² Ōng'ērēchē, kuuyu ōkēnēē keey Mokoryoontēēt. Ōmuytoochinē yoo kākwoonchook :nyāliiutēk ankootas taay ōsooyē Yēyiin. ¹³ Ōyēētyēēchinē biikaab Kiriistō chuut ām kiy nyēē māchē ānkōōtoochē tāyēēk.

11:29 Room. 11:2; 3:3-4   **11:32** Room. 3:22-24; Kala. 3:22   **11:33** Āyub 11:7; Tyēēn. 139:6, 17   † **11:34** Isa. 40:13   **11:34** Āyub 15:8   † **11:35** Kas Āyub 35:7 āk 41:11   **11:36** 1Kōōr. 8:6   **12:1** Room. 6:13; 1Bēt. 2:5
12:2 1Kōōr. 1:20; Ēfēēs. 4:22-24; 5:17; 1Tēēs. 5:21; 1Bēt. 1:14; 1Yoowa. 2:15   **12:3** Māārkō 10:43; 1Kōōr. 12:11, 28; Ēfēēs. 4:7   **12:5** 1Kōōr. 12:27   **12:8** 1Kōōr. 12:4-11; 14:12; 1Bēt. 4:10   **12:9** 1Kōōr. 13:4-7; 2Kōōr. 6:6; 8:24; 1Tēm. 1:5; 1Bēt. 1:22   **12:10** Yoowa. 13:14-15; Kala. 5:13; 6:3; Ēfēēs. 4:2; Filib. 2:3   **12:12** Luuka 18:1; 1Kōōr. 15:58; Ibu. 10:36   **12:13** Ibu. 13:2

14 Yoo kāwusook :chii, -mōōchub nteenee osaay Yēyiin kōōbēruur chiichooto. 15 Ōng'ērēkiisyē āk choo ng'ērēchē, ānkōōriiryē āk choo riirtōs. 16 Ōminyē ām kaalyeet āmōōng'āsē keey, nteenee ōchāmē ōtēbchēē āk mbo biiko choo bo ng'wēny -āmōōyibē keey kule ōng'oomēch.

17 Yoo kāyēwook :chiito ake ng'al chēē miyootēch, -mōōyēchi nkinee chēē miyootēch. Ōriibē keey okas kule kooyey ng'al chēē chāmē :biiko tukul. 18 Nto yoo imuuchāksē, ōminyē ām kaalyeet āk chii ake tukul. 19 Chōōrōōnuutēkyuu, yoo kāyēwook :chii ng'al chēē miyootēch, -mōōyookyinēē miyootyo, nteenee ōbākookyi Yēyiin kuyook, kuuyu mwooyē :Yēyiin ām siruutēk kule, “Anii :nyēē āyooku.”† 20 Nteenee “Yoo amaateet :kēmēy chii nyoo wēchiing', ibay, nto yoo amaateet :melel, irāmchi bēēko. Yoo 'keeyey kuu nyooto, mākwoomunēē chiichoo :ng'aleekyū.”† 21 Kunyoo, -meekany kubiiring' :miyootyēēt, nteenee ibiirtee miyootyēēt karaamateet.

13

Ōkoonyitē bāytooyik

1 Māchāksē :chii ake tukul kōōywēyē kāāmuukēywēēk kuuyu māmii :kāāmuukēywoō nyēē kimākōōnu :Yēyiin. Kāāmuukēywēēk alak tukul choo miitē kōōrēēt kukwoonēē wōlēē mii :Yēyiin. 2 Nto chii ake tukul nyoo kwiilē kāāmuukēywēēk kumiitē kukwiilē kiyēē kiikōōtōōrto :Yēyiin +/ānkumākiitiilchi ng'al. 3 -Mēēng'woonchinē :bāytooyik chii nyoo yēyē kiyēē karaam, nteenee ing'woonchinē nyoo yēyē kiyēē miyaateet. Yoo imāchē simēēmuyēē biiko choo boonto kāāmuukēywēēk, kumāchāksē iyēyē ng'al chēbo man sukuchaming'. 4 Yēchinē :bichoo Yēyiin yiisyēēt kubo kiyēē karaam ām wōlēē imiitē inyiing'. Nto yoo 'keeyey ng'al chēē miyootēch kumāchāktōōs imuy, kuuyu boonto :icheek kāāmuukēywēēk kōōng'woonchiing'. Yēchinē Yēyiin yiisyēēt nyēbo man sukōōng'woonchinē chii nyoo yēyē ng'al chēē miyootēch. 5 Kunyoo, māchāktōōs kēērūbē kiyēē mākwēēch :kāāmuukēywēēk āmēēbērē sōō baateey kuuyu imuuchē /kiing'woonchēēch nteenee kuuyu kiinkētē kule karaam kēēyēyē kuu nyooto.

6 Kiyooto mbo subak :nyēē yēyook ōkwēchinē *syuuruut choo bo kāāmuukēywēēk, kuuyu yēchinē Yēyiin yiisyēēt kuwuulyēē yiisyēētaab bāytooyiisyēēt. 7 Yoo boonto :chii ām akweek bēsēntaateet ake, kuyookyi. Yoo syuuruut, kukweyta, nto yoo syuuruut nyēbo tukuuk chēē boonto chii, kukweyta nkinee. Ōkoonyitē chii ake tukul nyoo māchāktōōs /kēēkoonyit, ānkōōywēyē nyoo māchāktōōs /kiiywēyē.

Iyumē :kiruutyēētaab chamateet kiruutēk tukul

8 -Mōōyēku kibēsēniis chēbo tukun, nteenee mākyook ōtinyē chamateet ānkōōchoomtōōsii, kuuyu chii ake tukul nyoo chāmē chiito ake kuyēyē kiyēē mwooyē :kiruutēk. 9 Okas baa kiruutēk: “-Meemarte,” “-Mēērumiisyē,” “-Mēēchōōrsē,” “-Mēēchōōrōkyi kaab chii” āk kiruutēk alak tukul chēē miitē. Iyumē :kiruutyēēt akeenke chuutēchu tukul, nto kiruutyoonoo ku nyoo mwooyē kule, “Icham laatyēeng'uung' kuu wōloo ichāmtooy keey.” 10 Yoo ichāmē laatyēeng'uung', -mēē-āroontooy. Kunyoo, ityiichē :chamateet kiyēē māchē :kiruutēk.

Oluume keey lēbkēēyyēēt

11 Ōyēyē ng'aleechaa ōnkētē wōlēē wuu :bēsyoōsyēchu, kuuyu kaakuyit :bēsyoōsyēēt nyēē ōsēwunēē. Kaakuriik kuyityiin /kiiraraacheech. 12 Mii wokubēku :kwēēmowuut ānkumii

12:14 Mat. 5:44 12:15 Āyub 30:25; 1Kōōr. 12:26; 2Kōōr. 11:29 12:16 1Kōōr. 1:10-11; 8:1 12:17 Kāālēw. 20:22; 1Kōōr. 6:7; 1Tēēs. 5:15; 1Bēt. 3:9 12:18 Māārko 9:50; Room. 14:19; 1Kōōr. 7:15; Kolos. 3:15 † 12:19 Kiruu. 32:35 12:19 Mat. 5:39 † 12:20 Kāālēwēnik 25:21-22 12:20 Mat. 5:44 13:1 Tiitō 3:1; Yoowa. 19:11 13:3 1Bēt. 2:13-15; 3:13 13:7 Yēyuut. 5:29; Tiitō 3:1; 1Bēt. 2:13-17 13:7 Mat. 22:17; Māārko 12:17 13:9 Chuy. 20:13-15, 17; Laawi. 19:18; Kiruu. 5:17-21; Māārko 12:31 13:10 1Kōōr. 13:1-13; 16:14 13:10 Mat. 7:12; Room. 8:4; 13:8; Kala. 6:2

wokuyitu :bēetuut. Kunyi keesatee keey tukuuk choo bo mēnānēēt ankiiluume keey lēbkēyyēēt. ¹³ Okany kēēminyē ām soboonto nyēē lebkeyy kuu wōloo wuunto :bēetuut. Otayee keey sookwoonuut choo ō-āmē kut ōbēēnichi, bōōkitēēt, martaayeet āk sikornateet. -Mōōwookuutōōsii nto ōtuuyiityinē keey moon. ¹⁴ -Mōōyēnchi muchastaab ātēbuutēkwook bo ng'ōōki, nteenee oluume keey Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō.

14

-'Mēētilchi ng'eetaabkoomēt ng'al

¹ Yoo mii :chii nyēē ōkāsē kule kuskus ām kāāyēnchinooyēēt, -mōōburyoong'tē. ² Mii :choo mākāsē yēēt kiy yoo kaam āmnyoo ake tukul, ānku mii :choo kuskusēch ām kāāyēnchinooyēēt chēē āmē nkwēēk baateey. ³ Māmāchāktōōs :chii nyoo āmē āmnyoo ake tukul kumōōntooy nyoo moomē āmiichoo tukul, āmāmāchāktōōs mbo kōōtilchi :nkinee nyoo moomē āmiichoo tukul nyiin ake ng'al kuuyu kookucham :Yēyiin chiichoo. ⁴ Inyying' ku ng'oo siitiilchi chiito ake ng'al. Yēyiin :nyēē itilē kule ng'oo :nyēē tinyē manta ku ng'oo :nyēē kustaayaat. Yēētyēēchinē :Yēyiin nyoo kuskus kunyōōr biirtooyiisyēēt.

⁵ Kāsē :chiito ake bēsyēēt ake kule wōō kusiir ake, nto ām chiito ake, kuckerkeyy :bēsyōōs tukul. Kunyi, māchāktōōs :chii kurubē wōlēē wuu :kāāsōōtēywēēkyii. ⁶ Chiito nyoo kālē wōō :bēsyēēt ake kusiir ake, kuyēyē kuu nyooto kubo Mokoryoontēēt. Nto nkinee nyoo āmē āmnyoo ake tukul kwoomē kubo Mokoryoontēēt kuuyu yoo yēyē kuu nyooto kubirchinē Yēyiin kōōnkōy. Nto nyoo moomē āmiichoo tukul kukayey kuu nyooto kubo Mokoryoontēēt kubirchinē Yēyiin kōōnkōy. ⁷ Yoo kāsob :chii nto kame, mēēbērē kubo inee keey nteenee ⁸ kubo Mokoryoontēēt. Kunyoo, yoo kākēēsobchē nto yoo kākēēbēku, tākēēbooyē Mokoryoontēēt. ⁹ Kime *:Kāārārookiintēēt ankung'eetee meet sukuyēk Mokoryoontēētaab choo kiikubēk āk choo sobtōōs.

¹⁰ Ām nee yu iruustooy ng'eetaabiya ake nto imōōntoochinē nee? -'Mēēnkētē kule +/ mābokiiyyoong'tēēnēēch tukul taayeetaab Yēyiin /ānkiitiilwēēch ng'al? ¹¹ Kimwooy :Yēyiin kule, "Kubooyiit man, mākukutung'woo :chii ake tukul ānkumwooy :chii ake tukul kule anii ku Yēyiin."† ¹² Kunyoo, māwokutuuchee keey :chii ake tukul ām acheek taayeetaab Yēyiin.

¹³ -Mookany kiiruustooy alak nteenee okany keekas kule -makeeyey kiy nyēē imuuchē koonach tuubchēēnyoo kōōsuuchi choolwook. ¹⁴ Kuu yoo kiikōōboorwoo anii :Mokoryoontēēt Yēesu, ānkētē kubooyiit man kule māmii :āmnyoo ake tukul nyēē mātiliil. Nteenee yoo kāsē :chii kule mātiliil :kiy, kumātiliil :kiyoo ām wōlēē mii :chi-ichooto nkit. ¹⁵ Nto yoo itāsē taay i-āmē āmiik chēē māng'ērēkyinē :ng'eetaabkoomēt, -mēēmiitē iboorchinē chamateet. -Mee-araante ng'eetaabkoomēt nyoo kimēēchinē *:Kāārārookiintēēt, kubo āmit. ¹⁶ -Mookany /kiimiyaat kiy nyēē katakaraam. ¹⁷ Mārubtooy keey :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin āk āmit nto tukun chēē /kēēyyēē nteenee rubtooy keey churtaayeet, kaalyeet āk ng'erekweek ām Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ¹⁸ Chii ake tukul nyoo yēchinē Kiriistō yiisyēēt ām kēēli, kōōng'ērēēchē Yēyiin ānkuchāmtooy nkicheek :biiko. ¹⁹ Kunyoo, lēyyē, okany kiikiimchi keey keeyey kiyēē yibu kaalyeet ānkuyēyēēch kiitiitiir keey. ²⁰ -'Mēēboot yiisyēētaab Yēyiin kubo āmit. Tiliilēch :āmiik tukul, nteenee yoo kaam :chii āmnyoo nyēē imuuchē kuyey kunyōōr kāānākuut, kumā karaam. ²¹ Mā karaam i-am bēēny nto iyyee tukun nto iyey kiy ake tukul nyēē imuuchē kuyey ng'eetaabkoomēt kunyōōr kāānākuut.

²² Kunyi, yoo -'mēēkāsē yēēt kiy kubo tukuuchu, kany kuyēk inyying' āk Yēyiin. Ibēruuroot :chiito nyoo inkētē kule karaam :kiyēē miitē kuyēyē. ²³ Nto chiito nyoo āmē

13:12 1Kōōr. 15:34; Ēfēēs. 5:14-16; 6:11, 13; 1Tēēs. 5:5-8; 1Yoowa. 2:8 **13:13** Luuka 21:34; Kala. 5:20-21; Ēfēēs. 5:18; 1Bēt. 4:3 **14:5** Kala. 4:10; Kolos. 2:16 **14:6** 1Tēm. 4:3-5 **14:9** 2Kōōr. 5:14-15; Kala. 2:19-20 **14:10** Room. 2:6; 2Kōōr. 5:10 † **14:11** Isaaya 49:18; 45:23 **14:11** Filib. 2:10-11 **14:12** Mat. 12:36-37; 1Bēt. 5:5 **14:13** 1Kōōr. 10:32; 2Kōōr. 6:3 **14:14** Māārko 7:15; Yēyuut. 10:15; 1Kōōr. 8:7-9 **14:15** 1Kōōr. 8:11-13 **14:17** Kala. 5:22-24 **14:21** 1Kōōr. 8:13

āmnyoo kōōsōōtē kule mēērook kwaam, kukaakooruusta keey nkit. Kiy ake tukul nyoo / kēēyēyē /kiisōōtē kule makaraam, ku ng'ōōki :kiyoo.

15

Okany kiikiimē keey

¹ Māchāktōōs acheek choo kēēkichootiin kēēmuytoochinē biiko choo kuskusēch, māmāchāktōōs kiisōōtē keey nkit. ² Māchāktōōs kiikiilē nkicheek biiko alak sukukich. ³ Kimēēsōōtē keey :Kiriistō nkit kuu yoo mwooyē :siruuṭēk kule, “Ānchuruuroot :nkanii kuu yoo /kiinchuruuriing' nkinyiing'.”† ⁴ /Kikeēsirē siruuṭēk tukul chēbo kēny kooneeteech ānkuyēētyēēchēēch kēēmuytoochi ānkōōtitiirēēch, yoo kiikēnēē keey Yēyiin.

⁵ Yēyiin :nyēē yēyē biich /kēēmuytoochi ng'al /ānkēēkimkimiitu. Kunyi, āsoomē inee kule kukōōnook mooyēēt nyēē kōōnoomnyē, yoo ōrubē Yēesu Kiriistō, ⁶ sōōtōrōōr ām mooyēēt akeenke Yēyiin nyoo inee ku kwaaniitaab Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō.

Ōchoomtōōsii ām Kiriistō

⁷ Ōchoomtōōsii sukutōrōriit :Yēyiin kuu yoo kichamaak :Kiriistō. ⁸ Āmwoowook kule kichō :Kiriistō kuu Yuutāyiin kōōboor kule man :kiyēē kikuurtoochinē :Yēyiin mbo kuuko, ⁹ ānkusilto :biiko choo mā Yuutayeeek Yēyiin kubo kiisaynyii. Kuu yoo /kikeesir kule, “Kunyi, +māāsiltiing' kēēboontē keey biiko choo mā Yuutayeeek. +Māātyēēn tyēēnwookik āsilēēniing'.”† ¹⁰ Mwooyē mbo subak kule, “Ong'erech :akweek choo mā Yuutayeeek āk biikyii.”† ¹¹ Tāsē taay kumwooyē kule, “Ōtōrōōr Yēyiin :akweek tukul choo mā Yuutayeeek, ānkōōsil Yēyiin :biiko tukul.”† ¹² Mwooyē subak *:Isaaya kule, “Mākutook :chii nyēē chōōnēē kōōtaab Yēēsē. Nyooto :nyēē machokubayta kōōrōōsyēk ānku inee :nyēē mākoōkēnēē keey :biiko tukul.”†

¹³ Lēyyē, kukōōnook :Yēyiin nyoo kiikēnēē keey ng'erekweek kuyem āk kaalyeet yoo ōtāsē taay ōkoosēē keey inee, sukung'eet ōkēnēē keey inee miisin kubununēē kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēēnyii.

Lēbkēēyiintēēt :Bāwulō nyēbo biiko choo mā Yuutayeeek

¹⁴ Mbo ng'eetaabiya, ānkētē kule ōkāroomēch :akweek. Ōnkētē ng'aleekaab Yēyiin ānkōōmuuchē :ake kuyis ake. ¹⁵ Mii sinee :wōlēē kaaryaachaak ām barwaani āsōōtweek ng'aleek alak, kuuyu kitoola :Yēyiin ¹⁶ āyēchinē inee yiisyyēēt saayey biiko choo mā Yuutayeeek kōōnkēt *Kāārārookiintēēt Yēesu. Māchāktōōs a-amte lōkōōywēkaab Yēyiin /sikiitabaan biiko choo mā Yuutayeeek kuyēk kōrōsēēk chēē chāmē :Yēyiin chēē kikōōtiliil :Tāmirmiryēēnyii. ¹⁷ Kunyi ang'erechaat ām Kāārārookiintēēt Yēesu kubo yi-isyooni kikōōnoo :Yēyiin. ¹⁸ Māmii :kiyēē +maang'asee keey nteenee baateey kiyēē kiikoowaang'ta :Kiriistō kubununēēnoo, yoo kiyēyē biiko choo mā Yuutayeeek kooy-vey Yēyiin ām kiyēē kyāāmwoochi ānkāāyēchi. ¹⁹ Kyaayey kuu nyooto kubununēē kāāmuukēywēēkaab tukuuk chēbo kwōng'uut āk chēbo Tāmirmiryēētaab Yēyiin saa-amtaate lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Kiriistō kuchurta, kuchakee Yēerusālēēm ākoy Iluriko. ²⁰ Kyāāwuulyoonunēē ā-āmchinē lōkōōywēk chēē kāroomēch biiko choo kimānāāyityi :ng'ālyoontoonoo, kuuyu kimāāmāchē ātēēkyi kōōto yēē kiikusisin :chiito ake, ²¹ kuu yoo /kikeesir kule, “Makukas :choo /kimānāākēēmwoochi ānkumākōōnkēt :choo kimanaakasee yiitiikwaa.” ²² Kiyiitēnyii :nyēē kōkērēktoo kwaak āchōō wōlēē ōmiitē.

Kichōb :Bāwulō kuruutoochi Rooma

15:1 Room. 14:1-2; 1Kōōr. 10:23-24; Kala. 6:2   **15:2** 1Kōōr. 8:1   † **15:3** Tyēēn. 69:9   **15:4** 1Kōōr. 10:11; 2Tēm. 3:16   **15:5** Filib. 2:2-5   **15:8** Mat. 15:24; Yēyuut. 3:25-26   † **15:9** Tyēēn. 18:49   **15:9** Room. 11:30   † **15:10** Kiruu. 32:43   † **15:11** Tyēēn. 117:1   † **15:12** Isa. 11:10   **15:16** Room. 1:5   **15:18** 2Kōōr. 3:5   **15:19** Māārko 16:17-18; Yēyuut. 19:11; 2Kōōr. 12:12   **15:20** 1Kōōr. 3:10-12; 2Kōōr. 10:15-16

²³ Nteenee kuuyu -mēēkumiitē :wōlēē tāāmuuchē āyēyiisyēē ām yēēmōōsyēchu āk subak kuu yoo kwaamach nyi kooy kule akasaak, kāāchōb kule chaakasaak ²⁴ yoo āmiitē chāāwēētii Sibaannya. +Machaakasaak kisich yoo ākēēytooy sōōyēētyēēchoo ām baan-nyuu. ²⁵ Nteenee āmiitē raat āwēētii Yēērusālēēm wāāsārunēē biikaab Kiriistō tukun chēē āboontootē. ²⁶ King'erēkootiin :biikaab Maketoonnya āk chēbo Akaaya kōōruruuch beesaanik /kēēyibchi biikaab Kiriistō choo kabar :kukuusyēēt ām Yēērusālēēm. ²⁷ Kiyey kuu nyotoo kuuyu kikiikunyōōr :biiko choo mā Yuutayeeek bērrurtaab Yēyiin kubununēē Yuutayeeek. ²⁸ Kunyoo, yoo kāākunyōōr :bichoo beesaanichu, +māchāāmur wōloo ōmiitē yoo chāāwēētii Sibaannya. ²⁹ Ānkētē kule yoo kaayitu, +māāyibwook bērrurtaab Kiriistō kuyem.

³⁰ Nteenee ii, mbo ng'eetaabiya, āsoomook ōsoowoo Yēyiin sikyaam booryēēt :tukul ām Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō āk chamateetaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ³¹ Ōsoowoo kule /kēēsārunēēnoo Yuutayeeek choo mānēēyēnchi Yēyiin ām Yuuteeya. Ōsoowoo subak kule makucham :biikaab Kiriistō ām Yēērusālēēm kiyēē +māāyibchi. ³² Yoo kāyēyākiis :ng'aleechaa, āmuuchē āchōō wōloo ōmiitē ām ng'erekweek, nto yoo kacham :Yēyiin / ankiibaybaayaa, kēēboontē keey akweek. ³³ Ōnyōōru :akweek tukul kaalyeet nyēē chōōnēē wōlēē miitē :Yēyiin. Kuwuuyiit nyotoo.

16

Ng'aleek chēē kii-āmiisēē :Bāwulō biiko

¹ Āboorwook cheebiya Fiibi nyēē toorētiintēēt ām kaniseetaab Keenkereeya. ² Yoo kayit, otaach ām chamateetaab Mokoryoontēēt ānkōōyēētyēēchi ām keel ake tukul nyēē māchē. Kōōkuyēētyēēchi :inee miisin biiko wōlēē wōō ānkōōkuyēētyēēchoo nkanii.

³ Ōtookwēēswoo Brisiila ānkōōsuboowoo Akiila choo kēēyēyē :tukul yiisyēētaab Kāārārookiintēēt Yēesu. ⁴ Kyaasanta :bichoo soboonwēkwaa kubo anii. Ābirchinē Yēyiin kōōnkōy kubo bichoo. Mā anii nkit nteenee birchinē kōōnkōy :nkicheek biikaab Kiriistō tukul choo mā Yuutayeeek. ⁵ Osubaay nkinee kaniseet nyoo sooyēē kōōng'waa ānkōōsuboowoo nkinee Bāyniitō, choorweenyuu nyoo āchāmē. Inee :nyēbo taayta kōōyēnchi Kiriistō ām yēēmēētaab Eesya. ⁶ Ōtookwēēswoo Maaryaa nyoo kyaam booryēēt nyēē wōō miisin kubo akweek ⁷ ānkōōsuboowoo tilyeenyuu Āntirōniikō ākoo Yuunnya choo /kiikēērātēēch tukul. Icheek :chēē tookunootiin ām wōlēē mii *:lēbkēēyik ānkisimkōōyēnchi :icheek Kiriistō kutāāmiitē :anii mēēnān. ⁸ Ōsuboowoo Ambilyaato nyoo āchāmē ām Mokoryoontēēt, ⁹ Urbaano nyoo kēēyēētyēēchinē keey :tukul ām yiisyēētaab Kiriistō āk nkinee choorweenyuu Sutaaku nyoo āchāmē. ¹⁰ Osubaay nkinee Ābēēlē nyoo /kikeetyem miisin /ankeechamta ām Kiriistō ankoosubaay nkicheek biikaab kaab Āriistōbuulō. ¹¹ Ōsuboowoo tilyeenyuu Ērōōtyōōn āk nkicheek biikaab kaab Naarkiis choo kiikuchamta Mokoryoontēēt.

¹² Otaakwees Turufeena āk Turufoosa choo yēyē yiisyēētaab Mokoryoontēēt miisin āk Bēērsi, choorwaanaa kiikuyēchinon Mokoryoontēēt yiisyēēt miisin. ¹³ Osubaay Ruufō, muroonoo tookunoot ām biikaab Mokoryoontēēt ānkōōtookwēēsē nkinee kaamet nyoo kicham kuyibo nkanii kuu wērinyyi. ¹⁴ Osubaay mbo Āsunkiriitō, Flēkōōn, Ēērmē, Baatrooba, Eerma āk tuubchōōsyēk tukul choo boonto keey. ¹⁵ Osubaay Filolooko, Yuulya, Nereeya kuboonto keey cheebkaamet ākoo Oluumba āk biikaab Kiriistō tukul choo boonto keey.

15:24 Room. 1:9-13   **15:25** Yēyuut. 19:21; 20:22; 24:17   **15:26** Yēyuut. 11:30; 1Kōōr. 16:1; 2Kōōr. 8:4; 9:1-2, 12; Kala. 2:10   **15:27** 1Kōōr. 9:4, 11, 14; Kala. 6:6   **15:30** 2Kōōr. 1:11; Ēfēēs. 6:19; Kolos. 4:3-4; 1Tēēs. 5:25; 2Tēēs. 3:1-2   **15:31** Yēyuut. 21:11, 27-35; 23:12-15; 1Tēēs. 2:14-16   **16:1** Yēyuut. 18:18; Filib. 1:1; 1Tēm. 3:8-11   **16:3** Yēyuut. 18:2   **16:5** 1Kōōr. 16:15, 19; Kolos. 4:15; Filēm. 2   **16:13** Māārko 15:21

¹⁶ Otorooch keey nyēē ōng'ērēkyinē keey. Isubooyook ānkōōtookwēesook :kanisoosyek ām yēēmōōsyēk tukul.

¹⁷ !Kāāmwoowook, lēyyē akweek mbo ng'eetaabiya, ōrōōtootē bichoo bchēyootē bich ānkukērēktooy kēēltaab kaakaaseeng'woong', bichoo kwiilootē kāānēētēywēek choo kyōōnyōōru. Osatee keey bichoo. ¹⁸ Biiko choo yēyē kuu nyotoo mēēbērē yēchinē yiisyēēt Mokoryoontēenyoo Kiriistō, nteenee tōōrtootē bichoo :moonik. Ng'ālōolē ng'al chēē kāroomēch ānku ānyinyēch kōōbērbēērē kāāsōōtēywēēkaab biiko choo -mēēnkētē ng'al chēē chaang'. ¹⁹ Ang'erechaat, kuuyu kiikukas :biiko tukul wōlēē kyōōrubtooy lōkōōywēchoo kāroomēch. Kunyi, āmāchē ōboontē kiirnān kurubta keey kiyēē karaam amonaamte keey rōkōs. ²⁰ Mākōōturbuub :Yēyiintēētaab kaalyeet Kibrōkōsyoontēēt ankootartaar :akweek. Kōōbēruurook :Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō.

²¹ Isubooyook :Tēmētēēwō muroonoo kēyēyēyēyēē tukwaay ānkōōsubooyook :nkicheek tilyōōnuutēkyuu mbo Lukiiyō, Chāāsōōn ākoo Sosibaatiro. ²² (Nto anii Tērtiiyō nyi kāāsirē barwaani bo Bāwulō āsubooyook :nkanii ām Mokoryoontēēt.) ²³ Isubooyook :nkinee Kāyō nyoo ātēbunēē kanyii wōloo sooyēē :kaniseet. Isubooyook :nkinee Eraasto nyoo kōnōriintēētaab lēnkuutaab *kiriinkēēt ānkōōsubooyook :nkinee ng'eetaabiya Kwaarto.*

²⁵ Okany kiikaaste Yēyiin nyoo inee :nyēē yēyook ōkiilchē ām lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Yēēsu Kiriistō choo ā-āmtooy. Kiwunyootiin :lōkōōywēchooto ām kēnyiiisyēk chēē chaang' choo kiikukeeyta ²⁶ ānkoo kikiikung'alaalee :siruutēkaab *wōōrkooyik. Nteenee / kōōkēēng'oong' ra. Kimwooy :Yēyiin nyoo bo ākookoy kule /kōōkiiboorchilōkōōywēchu biiko tukul sukookaasee keey inee ānkukoonyit. ²⁷ Kutōōriit :Yēyiin ākookoy kubununēē Yēēsu Kiriistō. Yēyiin nkit :nyēē ng'oom kuchurta! Kuwuuyiit nyotoo.

16:16 1Kōōr. 16:20; 2Kōōr. 13:12; 1Tēēs. 5:26; 1Bēt. 5:14   **16:17** Mat. 7:15; 2Tēēs. 3:6; Tiitō 3:9-10; 2Yoowa. 10
16:18 Filib. 3:19; Kolos. 2:4   **16:19** Room. 1:8   **16:21** 1Kōōr. 4:17   * **16:23** Tinyē :siruutēk alake kērywoontēētaab 24: Kōōbēruurook :Kiriistō akweek tukul. Kuwuuyiit nyotoo.   **16:23** 2Tēm. 4:20   **16:25** Ēfēēs. 1:9; 3:4-5; Kolos. 1:26

Barweetaab Taayta nyēē kisirchi :Bāwulō Kōōriintēēk

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :Bāwulō barwaani ām kēnyiit nyēē /kiisōōtyinē kule ki nyēbo 55 KK kumiitē Ēfēēsō ām Eesya nyoo Mining' nyoo /kēēkuurē ra kule Uturuki. Kitoow :Bāwulō kaniseet ām Kōōriintō kumiitē baannyii nyēbo āyēēng'. Ki kiriing' :Kōōriintō nyēē wōō ām kōōrēētaab Kirikiik wōlēē /kikēēbāwunēē ng'aleekaab bāytit, ātēbuutēkaab bōrōryēēt āk ntāsimuutēkaab saayeet. /Kiisōōtyinē kule kisirchi :Bāwulō kaniseetaab Kōōriintō bārōōnōōk ang'wan, nteenee kiikubot nyēbo taayta āk nyēbo sōmōk. Bārōōnōōk choo /kēēkuurē ra kule nyēbo taay āk nyēbo āyēēng' kubooyiit man ku nyēbo āyēēng' āk nyēbo ang'wan.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Yu kang'eetee :Bāwulō Kōōriintō, kutoow keey :wuuy-inwēkaab kāānēētutēk chēē mābo man āk ātēbuut chēē miyootēch ām wōlēē mii :biikaab Kiriistō. Yooto, /kiyookyi Bāwulō barweet nyēē kitinyē tēēbuutēk chēē tēērchiin. Nto yu wālu :Bāwulō, mātookunoot miisin yoo mii kuwālu tēēbuutēchoo nto mii kumwoowu ng'al chēē yisunēē biich kurubta keey āk ng'aleek chēē kikiikukas. Kōōkiibooru :acheek ām wēēksēēt wōlēē kēēkāsē kule mii yēē iyēēchinē :Bāwulō kurook tēēbuutēkaab bichoo āk kāāsōōtēywēēkwaa kutoombo kuwālchinē tēēbuutēchooto.

Wuuyinwēēchoo alak ku kule, kiryaach keey :ātēbuutēkaab Yuutayeek āk chēbo Kirikiik. Ām Yuutayeek, kimāchāktōōs kutēbēē :chēēbyōōsōōk ng'ēchērōōk choo bo wōliin bo lēt. Nto yoo mii kooriikaab saayeet āk wōlēē chaang' :biich, kimāchāktōōs kōōyēēnēē mētēwookwaa ankoosyek. Kunyoo, kimākyinē :Yuutayeek āk Kirikiik choo kikiikuyēk biikaab Kiriistō kuyēyē kuu nyooto. Nteenee kimānāānooyēē :chēēbyōōsōōkaab Kirikiik ng'aleechea kuuyu kimā cheekwaa :ātēbuutēchooto. Kiityookootiin kuyey kiyēē kiyēyē ānkiityookootiin kuyēyē yiisyō ake tukul nyēē tookunoot ām bōrōryēēt.

Kimā miyaat ām ātēbuutēkaab Kirikiik yoo kāyēk :koorko chēēmurēnyoo ānkichāmtooy :kiruutēkwaa. Kitākuwuu nyooto mbo nkinee ām wōlēē mii :Kirikiik alake choo kiikōōyēnchi Kiriistō. Tookunoot ām wōlēē mii :Kirikiik kule teer :soboontaab tāmirmiryēēt āk bōōrto yooto kōōtēēb :icheek ng'aleekaab ng'ōōkisto komostaab soboon-taab tāmirmiryēēt. Ibooru :yuutēyu kule /kimākēēkāsēē wōlēē wuu :soboong'waa nyēbo bēsyō ake tukul wōlēē wuu :nyēbo tāmirmiryēēt.

Ng'ālōolē :Bāwulō ām kurkeetaab 1-4 kurubta keey ng'aseetaab keey āk bcheyeetaab keey. Ng'ālōolēē ām kurkeetaab 5-6 ātēbuut chēē kimāyēmootiin. Irwookyinē biich ām kurkeetaab 7 kurubta keey kāāmutiisyēēt āk ng'aleekaab bareetaab kooyēy ām biiko chēē kiikoomut keey. Irābchinē ām kurkeetaab 8-10 kutunkyinooyēētaab āynātōōs āk bany chēē /kēēsooytoochinē tukuuchoo. Ng'ālōolēē ām kurkeetaab 11 kurubta keey wōlēē yibtooy :murēn koorko nto wōlēē yibtooy :koorko murēn āk noomnyēēt nyēē tiliil nyēbo biikaab Kiriistō. Inēētē ām kurkeetaab 12-14 kule kuyēyiisyēē :chii ām chamateet kiyēē kiikōōkoochi :Yēyiin. Ng'ālōolēē ām kurkeetaab 15 kule /kiikēnēē keey ng'aleekaab ng'eeteetaab meet ānkutwēchē ām kurkeetaab 16 kurubta keey āk kāāruruukiisyēētaab beesaanik chēē /kēēsārūnēē biikaab Kiriistō chēē kuskusēch ānkwoorōōru chōbuutēkaab ruutooonyii. Kurkeetaab 13 nyoo ng'ālōolēē ng'aleekaab *chamateet* ku kurkeet nyēē inkētoot miisin ām Biibilyaa.

Kyoorōōrchi keey :Bāwulō Kōōriintēēk ānkumākyi bērur

¹ Anii ku Bāwulō nyoo kitōōloo :Yēyiin ām chamateenyii āyēku *lēbkēēyiintēēt āyēchi Kāārārookiintēēt Yēesu yiisyēēt. Aboontē keey āk ng'eetaabiya Sōōstēēn. ² Kiisuboooyook

akweek biikaab Kiriistō ām *kiriinkēētaab Kōōriintō choo /kikiitabaanaak kubununē Kāārārookiintēēt Yēesu ōbooyiitu Yēyiin. /Kēēmākwook ōtililiitu āk nkicheek biiko tukul choo miitē wōlto ake tukul choo ikēnēē keey Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō, nyoo Mokoryoontēeng'waa nkicheek. ³ Lēyyē, kōōbēruurook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō ānkukōōnook kaalyeet.

Birchinē :Bāwulō Yēyiin kōōnkōy ānkubāybāchi Kōōriintēek

⁴ Ābirchinē Yēyiin kōōnkōy kibtaman, kuuyu kichamaak ānkukōōnook tukuuk chēē chaang' kubununē Kāārārookiintēēt Yēesu. ⁵ Kyōōboor ām inee kuyem ām keel ake tukul kuu wōlēē ōng'ālooltooy, āk mbo ām ng'oomnānēēt tukul. ⁶ Kyoonam ng'aleek choo kikiiboorwook kurubta keey āk *Kāārārookiintēēt ānkiikukiilchook :ng'aleechaa kutukul. ⁷ Kunyoo, manookuste rōōbēywoontēēt ake tukul nyoo kōōnu :Tāmirmiryēēt yoo ōmiitē ōkānyoonu miisin bēsyēēt nyoo iyēēwunēē :Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō. ⁸ Mākōōtitiurook ākoy tabanta nyēē -mōōtinyē miyootyo ake tukul bēsyoonoo mākōōtiilchi :Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō biiko ng'aleek. ⁹ Yēyiin :nyēē /kiinyālē. Kiikukuurook ō-āmchiinē āk lakwanyii Yēesu Kiriistō nyoo Mokoryoontēenyoo.

Bcheyeetaab keey

¹⁰ Nto ii, mbo ng'eetaabiya, ākāloonwook ām kaayneetaab Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō kule ōkāsyiintōōsii :tukul. -Mōōchuunchuunnyē nteenee, māchāktōōs ōbuurē ām kēelto nyēē churtaat nyēē kyōōkāsyiinē ām kāāsōōtēywēekwook. ¹¹ Mbo ng'eetaabiya, kurubta keey āk ng'aleek chēē kwaakasee biiko alak kukwaanee kōōtaab Kilōōwē, tookunoot kule !kyoobchey keey. ¹² Mwooyē :ake kule, “Ārubē :anii ng'aleekaab Bāwulō,” kumwooyē :ake kule, “Ārubē :anii chēbo Ābōōlō” nto ake kulē :nyoo, “Ārubē chēbo Bētērō.” Nto ake kumwooyē nyoo :nkinee kule, “Ārubē chēbo Kiriistō.” ¹³ So! Ara bcheyaat :Kiriistō? Ara Bāwulō nyoo /kikēēkwērtoochinē murtooywoontēēt kubo akweek? Nto /kikeebatisanaak ām kaayneetaab Bāwulō ōō? ¹⁴ Ang'erechaat, kuuyu manaabatisanaak akweek, nteenee chēē kyaabatisan baatey ku Kiriisbō āk Kāyō. ¹⁵ Kunyoo, māmwooy :chii ām akweek kule /kikeebatisanaak ōyēku rubiikyuu. ¹⁶ Man sinee, kyaabatisan nkicheek biikaab kaab Steefaan, nteenee yoo ābērē akas kumāmii subak :chii nyēē kyaabatisan. ¹⁷ Mēēbērē kiiyookwoo *Kāārārookiintēēt chaabatisan biiko. Nteenee chaa-amte lōkōōywēk chēē kāroomēch, āmēēbērē ām ng'oomnānēētaab chii simāyēk buch :meetaab Kāārārookiintēēt ām murtooywoontēēt.

Wōō :kiirnātēētaab Yēyiin kusiir nyēbo biiko

¹⁸ Yoo /kākyoomchi biiko choo mii kubootōōs ng'aleekaab murtooywoontēēt, kukāsē yēēt ku bēērbēēryo. Nteenee yoo /kākyoomwēēch acheek choo /kēēmiitē /kiirāroochēēch, kōōbooru kāāmuukēywēēkaab Yēyiin. ¹⁹ Mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, “+Māāboot ng'oomnātēētaab choo yibē keey kule ng'oomēch ānkāātub kiirnātēētaab choo bērē tinyē kiirnātēēt.”† ²⁰ Mii ānō :ng'oomōōtik? Mii ānō :kibsumaniis? Ānkumiitē ānō :choo tinyē kiirnātēētaab kiirwookēēt? Okany āmwoowook, mwooyē :Yēyiin kule bēērbēēryo :ng'oomnān nyoo bo kōōrēēt. ²¹ Kiyey :Yēyiin ām kiirnātēēnyii simēēnkēt inee :biiko kubo kule ng'oomēch :icheek. Nteenee kiitiil :Yēyiin kooraraach biiko choo iyēnchinē inee. Kiiraraach kubununēē lōkōōywēk choo yibē :biiko alake kule bēērbēēryo. Lōkōōywēchooto ku choo kyoomtooy :acheek. ²² Bērē :Yuutayeek nto /kiiboorchinē ng'al chēē /kiilātē, nto choo mā Yuutayeek kubērē :choo nto /kiiboorchinēē keel nyēbo ng'oomnān

1:2 Yēyuut. 18:1-18   **1:5** 2Kōōr. 8:7   **1:7** 1Tēēs. 1:10; Tiitō 2:13   **1:8** Filib. 1:6, 10; 1Tēēs. 3:13; 5:23   **1:9** 1Tēēs. 5:24   **1:10** Yoowa. 17:21-23; Ēfēēs. 4:2-6; Filib. 2:2   **1:11** 1Kōōr. 3:3; 11:18; 2Kōōr. 12:20   **1:12** Yēyuut. 18:24; 1Kōōr. 3:4   **1:13** Mat. 28:19; Yēyuut. 8:16; 19:5; Room. 6:3; Kala. 3:27   **1:14** Yēyuut. 18:8; Room. 16:23
1:16 1Kōōr. 16:15, 17   **1:18** Room. 1:16; 2Kōōr. 4:3   † **1:19** Isa. 29:14   **1:20** Mat. 11:25; Room. 1:22; 1Kōōr. 3:18-20   **1:21** Room. 1:19-20

sukuchāmchiin. ²³ Nteenee, kyoomtooy :acheek kule kimēēchi :Yēesu murtooywoontēet, ng'alyoo nyēē iyimē Yuutayeek mētēwoy ānkuwuu nyēē bēērbēeryo ām wōlēē miitē :choo mā Yuutayeek. ²⁴ Nteenee, inkētē :choo kiikooraraach :Yēyiin kule Kiriistō :nyēē ibooru kāāmuukēywēēk āk kiirnātēētaab Yēyiin, ānku Yuutayeek nto choo mā Yuutayeek. ²⁵ Ānkoo kōōsōōtē :biiko alake kule bēērbēeryo :ng'aleekaab Yēyiin, nteenee miitē barak :ng'oomnānēētaab Yēyiin kusiir nyoo bo biiko. Nto yoo /kēēbērē kuskusēch :ng'aleekaab Yēyiin, ku nyikiisēch kusiir nkuruukaab biiko.

²⁶ Mbo ng'eetaabiya, ōsōōtyēēchi yoo /kimanaakiiraraachaak. Mēēbērē kyoochaang' :chēē kyōōng'oomēch ām wōlēē kāstooy :biiko amēēbērē kyōōtookunootiin mbo :wōlēē wōō. Kimākwoonēē :chēē chaang' ām akweek kooriik choo bo bāytooyiisyēēt. ²⁷ Nteenee kiiraraach :Yēyiin biiko choo /kiisōōtē kule bērbērēch ām kōōrooni, sukōōntosuur choo kuurē keey kule ng'oomēch. Kiiraraach choo kuskusēch sukōōntosuur nkicheek choo kuurē keey kule bo nkuruuk. ²⁸ Kiiraraach choo mōōntooy :biiko alake ām kōōrooni kule mābo laat, sukuyēk buch :kāāsōōtēywēēkaab biiko choo yibē keey ām kōōrēēt kule bo barak miisin. ²⁹ Ibooru :yuutēyu kule māmii :chii nyēē imuuchē kung'as keey ām taay-eetaab Yēyiin. ³⁰ Nteenee, kiikuyeyaak akweek :Yēyiin ōbooyiitu Kāārārookiintēēt Yēesu, nyoo kiikuyootwēēch kiirnātēētaab Yēyiin. Kiikootyaaktech ankuyeyeech keechurte ām taayeetaab Yēyiin ānkēētililiitu. ³¹ Kunyoo, kookootyiich yoo mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, “Nyoo mächē kung'as keey, kung'as keey kubo Yēyiin.”†

2

¹ Mbo ng'eetaabiya, yoo kyāāchōōnii wōloo ōmiitē sichāā-āmwook lōkōōywēk chēē rubtooy keey āk manta nyēbo Yēyiin, kimāāyibē keey kule ākōrōōm ang'alaal, nto kule āng'oom. ² Kyaakwey āwuulyēē baateey ng'aleekaab Yēesu Kiriistō choo bo murtooywoontēet. ³ Kyāānkāāchōōnii wōlēē ōmiitē kimātinyē nkur. Kyāāmuyoot ānkāābōōtānē. ⁴ Kyāānkāā-āmu lōkōōywēk, mēēbērē kyāāyēyiisyēē ng'oomnātēēnyuu kule āchuutwook mētēwoy nteenee, kyāāboorunēē yēyuutēk wōlēē wuu :kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ⁵ Kyaayey kuu nyotoo simātiiyēē keey :kaakaaseeng'woong' wōlēē mii :kiirnātēētaab biiko nteenee, kōōyyoong'unēē kāāmuukēywēēkaab Yēyiin.

Kiirnātēēt nyēē kōōnu :Tāmirmiryēēt

⁶ Kēēng'ālōolē :acheek lōkōōy chēbo kiirnān ām wōlēē mii :choo kichootiin. Mēēbērē kiirnātēēt nyēbo biikaab kōōrooni nto nyēbo bāytooyikaab bēsyōōsyēchu choo mii bokubootōōs, ⁷ nteenee kēēng'ālōolēē chōbuutēkaab Yēyiin choo kiiyēēlootiin. Kiyēēlootiin :chōbuutēchoo /kumānāākēētoow kōōrēēt, nteenee /kōōkēēng'oong'wēēch raat chōbuutēchooto sukōōtōrōōrēēch. ⁸ Māmii :chii ām kāāntōōyikaab kōōrooni nyēē kiinkētē kiirnātoonēēb Yēyiin. Nto kiinkētē, nto kimākwerōōchinē Mokoryoontēēt nyoo bo lēbkēēyyēēt murtooywoontēēt. ⁹ Nteenee kiyēyākiis :ng'aleechu kurubta keey āk kiyēē mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule,

“Māmii :koong' nyēē kiikukas,
māmii :yiit nyēē kiikukas,
māmii :mēt nyēē kiinkēt

kiyēē kiikuchōbchi :Yēyiin bichoo chāmē inee.”

¹⁰ Nteenee, kōōkōōboorwēēch acheek :Yēyiin ām Tāmirmiryēēnyii ng'aleechaata kiyēēlootiin. Inkētē :Tāmirmiryēēt kiy ake tukul ānkoo ku tukuuk chēbo Yēyiin chēē iyēēlootiin nyēē tyaa. ¹¹ Māmii :chii ake tukul nyēē inkētē wōlēē wuu :kāāsōōtēywēēkaab ake nteenee nyēē inkētē ku tāmirmiryēētaab chiichooto nkit. Ām kēēlto nyēē wuu

1:22 Mat. 12:38; Yoowa. 2:11; 4:48; 6:30; Yēyuut. 17:18, 32   **1:23** Kala. 3:1; 5:11   **1:25** 2Kōōr. 13:4   **1:28** Luuka 1:51-53; Room. 12:16; Yāāk. 2:5   **1:29** Ēfēēs. 2:9   † **1:31** Cherem. 9:24   **1:31** 1Kōōr. 1:29; 4:7; 2Kōōr. 1:12; 10:17; 11:30; 12:5; Ēfēēs. 2:9   **2:2** Kala. 6:14   **2:3** 2Kōōr. 10:1, 10   **2:4** 1Tēēs. 1:5   **2:7** Mat. 13:11; Room. 16:25; 1Kōōr. 4:1   **2:9** Isa. 64:4

nyooto, māmii :chii ake tukul nyēē inkētē wōlēē wuu :Yēyiin nteenee Tāmirmiryēēnyii nkit nyēē inkētē. ¹² Mēēbērē tāmirmiryēētaab kōōroni :nyēē kōkēēnyōōru, nteenee nyēē kōōkēēnyōōru, ku nyēē chōōnēē wōlēē miitē :Yēyiin sukung'eet kiinkēt kiyēē kiikukōōnēēch :inee ām chamateenyii. ¹³ Ng'aleechuutēchu kēēmwooyē mēēbērē chēē inēētēēch :biiko alake ām ng'oōmnātēēng'waa. Nteenee ng'al chēē rubtooy keyy āk soboontaab tāmirmiryēēt, chēē inēētēēch :Tāmirmiryēēt kiiboorchii choo boonto Tāmirmiryēēt. ¹⁴ Chiito nyoo mātinyē Tāmirmiryēēt kumāchāmchiintōōs āk tukuuk choo kwoonēē wōlēē mii :Tāmirmiryēētaab Yēyiin. Kāsē ng'aleechaa wuu nyēē bēērbēēryo amēēnkētē kiyēē mwooyē, kuuyu Tāmirmiryēēt :nyēē yēyē /sikiinkēt. ¹⁵ Imuuchē :chiito nyoo boonto Tāmirmiryēētaab Yēyiin kōōrōōtoot ānkōōnkēt wōlēē wuu :kiy ake tukul. Nteenee, -mēēmuuchē :chii nyēē mātinyē Tāmirmiryēēt kōōrōōtoot ānkōōnkēt wōlēē wuu :chiichooto, ¹⁶ kuu yoo mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, “Ng'oo :nyēē inkētē wōlēē wuu :kāāsōōtēywēēkaab Yēyiin?

Ng'oo :nyēē imuuchē kōōrwookyi inee?”†
Nteenee, kēēsōōchiintōōsii :acheek āk Kiriistō.

3

Mang'asee keyy :biiko biiko

¹ Mbo ng'eetaabiya, mēēbērē kyāāng'āloolwook kuu biich chēē kyoanam soboontaab Tāmirmiryēēt, nteenee, kyāāng'āloolwook kuu biich chēē tākōōyīimē :ātēbuutēk choo kibo taay amānāākich ām Kāārārookiintēēt. ² Kiyēē kyaabayeeenaak ku chēēko amēēbērē amit chēē wuuyēch, kuuyu kimanooyem o-am āmiichu. Nto kubooyiit man, manooyem, ³ kuuyu, tōōrubē ātēbuutēkaab kōōroni. Yoo tōōtuuyiityinē keyy moon ānkōōwookuutōōsii, tōōrubē ātēbuutēkaab kōōroni kuu biich chēē -mēēnkētē kiy kurubta keyy āk Yēyiin. ⁴ Yoo kāmwooy :chii kule, “Arubē ng'aleekaab Bāwulō” ānkumwooy :ake kule, “Arubē chēbo Ābōōlō,” ōyēku biich chēē -mōōnkētē kiy kurubta keyy āk Yēyiin.

⁵ Kāālē ii, ng'oo :Ābōōlō ku ng'oo :Bāwulō? Yēchinē :bichu Yēyiin yiisyēēt. Icheek :chēē kiyeyaak sōōyēnchi *Kāārārookiintēēt kuu yoo kikiikuchōbchi :Mokoryoontēēt chii yiisyēēnyii. ⁶ Kyaachaan :anii kēbuswoontēēt, kōōbisēē :Ābōōlō bēēko nto :nyēē kiyey kubiit ku Yēyiin. ⁷ Kunyoo, mā kiy :chii nyoo choonsē nto ku nyoo ibisiisyē nteenee nyēbo :ng'aleek tukul ku Yēyiin nyoo yēyē kubiit. ⁸ Yēchiintōōs :chiito nyoo choonsē āk nyoo ibisiisyē yiisyēēt /ānkumākēētuwēn chii kurubta keyy āk wōlēē kayeyta yiisyēēnyii. ⁹ Kēēyēchiintōōsii yiisyēēt āk Yēyiin, nto akweek ku mbareetaab Yēyiin.

Ōyēku mbo subak kō nyēē tēēchē :Yēyiin. ¹⁰ Kiyēētyēēchoo :Yēyiin āyēku tēēkiin nyēbo kiirnātēētaab barak ānkāāsisin yēē +/makeeteech kōōto. Kunyi, miitē raat :biiko alake kutēēkyinē yooto kōōto. Nteenee, māchāktōōs :chii ake tukul kuriib keyy ām wōlēē tēēktooy kōyoo. ¹¹ Yēesu Kiriistō :yēē sisinoot yēē yēmāksē /kēētēēkyi kōōto. Kunyoo, māmii :chii nyēē imuuchē kusisin yēēt ake nto kookeeree nyeenyii. ¹² Makuteechee :alake kōyoo tuukuuk chēē wuuyēch chēbo āliisyēēt nyēbo barak miisin nto alak kuteechee tukuuk chēē ng'āsng'āsēch chēbo āliisyēēt nyēbo ng'wēny. ¹³ Nteenee ām bēsyoonooto ituilchinēē Yēyiin biiko ng'aleek, mākutook :wōlēē kiteekta :chii nyeenyii. Mākuchō :maat nyēē mākōōboor wōlēē wuunto :yiisyēētaab chii ake tukul. ¹⁴ Yoo keetuuch :mayaa kiyēē kiikuteech :chii, +/mākēētuwēn chiichoo. ¹⁵ Nto yoo kāmukus :kiyoo, -/mākēētuwēnē nteenee, +/makiiraraach kuu chii nyēē /kākiisōōrunēē kō nyēē lāyē.

2:12 Room. 8:15 † 2:16 Isa. 40:13 2:16 Room. 11:34 3:2 Ibu. 5:12-13; 1Bēt. 2:2 3:4 1Kōōr. 1:10-11; Kala. 5:19-20 3:6 Yēyuut. 18:4, 11, 24-28 3:8 1Kōōr. 4:5 3:9 Māārko 4:2-9; Ēfēēs. 2:20-21; 1Bēt. 2:4-6 3:11 Isa. 28:16; Yēyuut. 4:11-12 3:15 2Kōōr. 5:10 3:15 Yuuta 23

16 -Mōōnkētē :akweek kule akweek ku Kōōtaab Yēyiin wōlēē minyē :Tāmirmiryēēnyii?
17 Yoo kābut :chii kōyoo, makwaaraanta :Yēyiin chiichooto, kuuyu tiliil :kōyoo ānku akweek :kōōnyii.

18 -Moerberbeer keyy! Yoo isōōtē :chii kule boonto kiirnān ām kōōrooni, kumāchāktōōs kusatee keyy kiirnātoonoo sukunyōōr kiirnātēētaab Yēyiin. 19 Buch :kiirnātēētaab kōōrooni ām wōlēē miitē :Yēyiin. Kuu yoo mwooyē :siruuṭēkaab Yēyiin kule, “Tēchēē :Yēyiin ng'oomng'ookik mastiinekwa.”† 20 /Kikeesir mbo subak kule, “Inkētē :Yēyiin kule buch :kāāsōōṭēyewēēkaab choo yibē keyy kule ng'oomēch.”† 21 Kunyoo, mang'asee keyy :chii chii, kuuyu kiikuyēētyēēchook :ake tukul, 22 yēē kā Bāwulō nto ku Ābōōlō nto ku Bētērō. Ōnkētē kurubta keyy wōlēē wuu :kōōrēēt, soboonto, meet, bēsyōōsyēchu āk choo kwoonii. 23 Ōbooyē :akweek *Kāārārookiintēēt ānkubo :nkinee Kāārārookiintēēt Yēyiin.

4

Yēyiin nkit :nyēē inkētē soboontaab chii

1 Kunyoo, māchāktōōs :biiko kuyibēēch kule kēēyēchinē Kāārārookiintēēt yiisyēēt / ānkiikiitōōrwēēch ng'aleekaab Yēyiin choo kiyyēēlootiin. 2 Māchāktōōs :biiko choo / kōōkiitōōrchi ng'aleek, ku biich chēē /kiikoosēē keyy. 3 -Māāsōōtē :anii kule kiy nyēē wōō yoo akweek nto biiko chēē kāmwooy wōlēē kookaste yiisyēēnyuu nto mbo kule, amwaay :anii ng'ālyoo. 4 Ānkoo -māānkētē kule kaaleel kiy, mēēbērē ibooru :yotoo kule -maaleelaat, nteene Mokoryoontēēt nkityōōniin :nyēē inkētē yoo aleelaat nto -maaleelaat. 5 Kunyi, -mēētiilchi :chii chiito ake ng'al ākoy :bēsyēēt nyoo iyēēwunēē :Mokoryoontēēt. Inee :nyēē +māchokung'oong' kiyēē kikiker :mēēnānēēt ānkusyoor wōlēē wuu :kāāsōōṭēyewēēkaab biiko. Yotoo, mākusilto :Yēyiin chii kurubta keyy āk yēyuutēkyii.

Wōōyēch :kāāmuukēyewēēkaab Yēyiin kusiir ng'aseetaab keyy

6 Kwaarub :anii āk Ābōōlō ng'aleechu kātāāmwoowook sukung'eet okaseeneech acheek kule yoo /kēērubē siruuṭēk ku kiy nee. Kunyi, ōnkēt kule mēērook kōōtōrōōr :chii chiito ake kusiir ake. 7 Ng'oo :nyēē mwooyē kule karaam :chiito ake kusiir ake? Mēēbērē kikōōniing' :Yēyiin rōōbēywoontooni iboontē? Nto yoo ākoo /kikēēkōōniing' ii, kwaaming' :nee siing'as keyy wuu nyēē ki nyeeng'uung'?

8 Ōbērē tōōs kyōōnyōōru kiyēē kyōōmāchē. Nto, ōbērē kyōōmokornoon ānkōōbērē kyōōyēku bāytooyik kumāmii :toorētēēt ake tukul. Nto kikyōōyēku man bāytooyik, nto kēēbāytooyiisyē :tukul. 9 Ākāsē kule wuu nyēē kookochuchuukweech :Yēyiin acheek lēbkēēyik keekerkeyiitu kibratiiis chēē /kiikiitiilchi meet. /Kikiibarbaartaateeneech taayeetaab malayikaanik āk biiko. 10 Kēēbērbērēch :acheek kubo *Kāārārookiintēēt nto akweek ōng'oomēch. Kēēkuskusēch sinee :acheek nto akweek ōtinyē nkuruuk. /Kēēkoonyitook akweek nteenee -/mākēēkoonyitēēch acheek. 11 Kookeebeete kuut ankwaamaateech :melel āmākēētinyē sirooy chēē yēmēēch. /Kēēmii /kiinyāliilēēch ām kēēlto nyēē miyaat āmēēkēētinyē kēēston. 12 Kyoomē booryēēt miisin kēēyēyiisyēē āwunnyēkyoo, nto yoo /kākēēchubēēch, kēēsooyē Yēyiin kōōbēruur nyoo kākchubēēch, nto yoo /kākēēwusēēch, kēēmuytoochinē. 13 Nto yoo kēēnchuruurēēch :chii, kēēng'ālōolchinē nyēē karaam. Kōōkēēyēku :acheek kāābsikoonwēētaab biikaab kōōrooni.

14 -Māāmiitē āsirwook ng'aleechu āntosuurēēnook, nteenee āmiitē āsōōwook kuu lōkōkyuu choo āchāmē. 15 Ōmuuchē sinee ōnyōōru kāānēētik chēē chaang' miisin chēē inēētook kurubta keyy āk *Kāārārookiintēēt, nteenee -mēēmuuchē :tukul kuriibook kuu kōōn.

3:16 1Kōōr. 6:19; 2Kōōr. 6:16; 1Bēt. 2:5   3:18 1Kōōr. 4:10   † 3:19 Āyub 5:13   3:19 1Kōōr. 1:20   † 3:20 Tyēēn. 94:11   3:22 Room. 8:38   3:23 Room. 14:7-9; 1Kōōr. 15:28   4:1 1Kōōr. 2:7   4:2 Luuka 12:42   4:4 Yēyuut. 24:16   4:5 Room. 2:16; 1Kōōr. 3:8   4:7 Kala. 6:3   4:8 Room. 5:17   4:9 Room. 8:36; Ibu. 10:33   4:10 1Kōōr. 3:18   4:12 Luuka 6:28; Yēyuut. 18:3; Room. 12:14   4:13 2Kōōr. 11:23-29

Kyāā-āmwook lōkōoywēk chēē kāroomēch kurubta keey āk Kāārārookiintēēt Yēesu, yooto akerkeyiitu kōōn. ¹⁶ Kunyi, ākiimook kule oyey kuu wōlēē āyēytooy :anii. ¹⁷ Kayeya :ng'ālyoontooni āyooku Tēmētēewō kuchō wōloo ōmiitē. Kiikuyēk :inee lakwanyuu nyēē āchāmē ānkuyēchinē :inee Mokoryoontēēt yiisyēēt ām mooyēēt akeenke. Māchokōōsōōtwook wōlēē wuu :soboonyuu ām Kāārārookiintēēt Yēesu nyēē rubē keey āk kiyēē ānēētē kanisoosyek tukul ām wōlto ake tukul.

¹⁸ Kookung'as keey :alake ām akweek nyēē wuu nyēē kyōōbērē tōōs kimāāmuuchē :anii āchōō wōloo ōmiitē. ¹⁹ Nteenee, yoo kacham :Mokoryoontēēt āmiitē wāāchōōnii wōlooto ām lēēkitō, si nto yityo, mēēbērē +māābēēru baateey wōlēē mii :icheek kung'āstooy keey, nteenee, +maakas wōlēē tēē :kāāmuukēywēkwaa. ²⁰ Mēēbērē bo :Bāytooyiisyēētaab Yēyiin ng'al baateey, nteenee bo kāāmuukēy. ²¹ Kunyoo ii, ōchāmē nkōnō, āyibwook ng'wooninto, nto āchōōntē chamateet āk tāmirmiryēēt nyēē intusoot?

5

Okwet ng'eetaabiya nyoo machurtaat

¹ Ākāsē kule wōō :martaayeet ām wōlēē ōmiitē ānku miyaat :martaayaanaa miisin kusiir mbo nyoo yēyē :choo -mēēnkētē Yēyiin. Ākāsē mbo kule miitē :chiito nyēē kikoōmut koorkeētaab kwaan. ² Ōkwēēstooy ng'ālyoo nyēē wuu nyoo yēē kātāng'woonchook ankookwet chiichoo kiyēyē ng'ālyoontoonoo? ³ Ānkoō sinee -mākēēboontē keey ām yēēt akeenke, nteenee, kēēboontē keey ām Tāmirmiryēēt. Kaamwaay kēny kule leelaat :chiichoo ānkoō -mākēēboontē keey. ⁴ Ōruruukyi keey yēēt akeenke ām kāāmuukēywēēkaab Mokoryoontēēnyoo Yēesu ānku +māātinyē keey āk akweek ām Tāmirmiryēēt. ⁵ Māchāktōōs yooto nanyuun, ōtēērchi chiichoo Kibrōkōsyoontēēt /sikiing'woonchi bōōrnyii /anki-iraraach tāmirmiryēēnyii bēsyēēt nyoo itiiilē :Mokoryoontēēt ng'aleek.

⁶ Ōng'āsyinē keey nee ām ng'ālyoo nyēē tēē nyi? -Mōōnkētē :akweek kule tistooy mbo :miyootyō nyēē mining' kut koolaambuuch biiko tukul? ⁷ Otayee keey ātēbuutēchookwook bo kēny, sōōminy ām soboonto nyēē lēēl nyoo kyōōnyōōru kuuyu kime *Kāārārookiintēēt kubo acheek. Inee ku mēēnkitaab kōrōsēēk nyēbo *Saakweetaab Keeytaayeet. ⁸ Kunyoo, okany kyaam saakwaani ām kēēlto nyēē tiliil āk manta kusiir yoo /kātākēēburuchē āk kēēlwookichoo bo kēny choo bo miyootyō āk rōkōs.

⁹ Ām barweenyuu nyoo kisimasirwaak, kyāāmwoowook kule osatee keey bichoo kicham martaayeet. ¹⁰ Kimāāmiitē āng'aloolēē biiko choo mānēēnkēt Yēyiin choo mārtootē, chēemooyēētis, chōōriik nto choo kutunkyinē āynātōōs. Nto kyāāmwoowook kuu nyooto nto kimākwook kule ong'eetee kōōrēēt kutukul. ¹¹ Nteenee kiyēē āmiitē āmwooyē ku kule, osatee keey wōlēē mii :alake choo kuurē keey kule icheek ku mbo ng'eetaabiya, nteenee mārtooy nto ku chēemooyēētis nto kukutunkyinē āynātōōs nto choo chubiisyooteē nto ku kibōōkitiis nto ku chōōr. -Mōō-āmchiinē mbo āmit āk biich chēē wuu choo. ¹²⁻¹³ Mābootoo āburyoong'tē biiko choo mēēbērē kookunam ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Yēyiin nkit :nyēē itiiilchinē choo ng'al. Nteenee māchāktōōs akweek ōburyoong'tē biiko choo mwooyē kule bo kanisa, kuu yoo mwooyē :siruutēk kule, “Ōnēmtē chiito nyoo tinyē rōkōsto.”†

6

-Mōōyyoong'tēē keey kōōk

4:16 1Kōōr. 11:1; Filib. 3:17; 4:9; 1Tēēs. 1:6; 2Tēēs. 3:7, 9; 2Tēm. 3:10; Tiitō 2:7; 1Bēt. 5:3
16:21; 1Kōōr. 16:10; 2Kōōr. 1:1, 19; Filib. 2:19; 1Tēēs. 3:2, 6; Ibu. 13:23 **4:17** Yēyuut. 16:1; Room.
Laawi. 18:8 **4:19** Yāāk. 4:15 **4:21** 2Kōōr. 13:2 **5:1**
5:2 1Kōōr. 6:12; 10:23 **5:3** Kolos. 2:5 **5:5** 1Kōōr. 3:15; 1Tēm. 1:20 **5:6** Kala. 5:9 **5:7** Chuy.
12:15; 13:7; Mat. 16:6-12; Kala. 5:9; Yoowa. 1:29 **5:11** 1Kōōr. 6:9-10; 2Tēēs. 3:6; Tiitō 3:10; 2Yoowa. 10 † **5:12-13**
Kiruutēk 17:7; 19:19; 21:21; 22:21, 24; 24:7 **5:12-13** Kiruu. 13:5

¹ Yoo kāchuunchuun :chii āk ake ām akweek, kumāmāchāktōōs kuyibchi ng'aleechaa biiko choo -mēēnkētē Yēyiin kōōwōōyo. Nteenee, māmāchāktōōs kuyibchinē kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō kuchuul ng'aleechaa. ² -Mōōnkēt kule biikaab Kiriistō :chēē mākōōtiilchi bēsyēēt ake biikaab kōōrooni ng'aleek? Yoo akweek :chēē +mōōtiilchi biikaab kōōrooni ng'aleek ii, kubiirook osat ng'al chēē mābo laat? ³ -Mōōnkētē kule +mākiitiilchi :acheek malayikaanik ng'aleek? Kubooyiit man kiimuuchē keechuul ng'al choo mābo laat yoo kāchuunchuun :biich. ⁴ Kunyoo, yoo kātook :ng'ala chēē wuu chooto ii, ara ōyibchinē biiko choo kāsē :biikaab Kiriistō kule māchuulootiin sukusātweek ng'aleechaa? ⁵ Āmiitē āchuurook. Ōmāchē ōmwoowu kule māmii :chii mbo akeenke ām akweek nyēē boonto kiirnātēēt kōōwōōyo biikaab Kiriistō chēē kāmākāsyiin? ⁶ Ām nee suwokōōyooong'tēē :ng'eetaabiya ake nyiin kōōk, kōōkoochi biiko choo mābo Kiriistō kōōwōōyo? ⁷ Yoo kākwēryoot :chii ām akweek choo ōbooyē Kiriistō ake kuwo kōōk, kukāākōōboor keey kēny kule -mōōmuuchē kiy. Kaykay ōmuytoochinē keey ku akweek keey kusiir bōōyooong'tēē keey kōōk. ⁸ Nteenee, māmāchāktōōs :chii ām akweek kuyēyē kiy nyēē miyaat nto miisin -'mēēkustoochi ng'eetaabkoomēt.

-Mēēwutē :kibrōkōsiis Kaab Yēyiin

⁹ Ōnkētē oob kule -mēēwutē :kibrōkōsiis Kaab Yēyiin? -Mookany /kiiberbeeraak. -Mēēwutē Kaab Yēyiin :murēn āk koor choo kicham kurwootootē keey, biiko choo kutunkyinē āynātōōs, choo mārtooy nto choo sikōrē murēnik chuut, ¹⁰ choo sāsunooteē alak tukuukwaa, chēēmooyēētiisyēk, kibōōkitiisyēk, choo chubiisyootē nto chōōriik. ¹¹ Kyōōwuuyē :nkakweek chooto. Nteenee /kiikiiwuunook ōtililitu /ankeechamta kule ōchurtootiin ām kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō āk Tāmirmiryēētaab Yēyiintēenyoo.

Ōkoonyitē Yēyiin ām bōōrwoonikweek

¹² Mwooyē :alake ām akweek kule, “/Kēēchāmwoo kiy ake tukul.” Nteenee āmwoowook kule mā karaam :kiy ake tukul. Ānkoo /kēēchāmwoo ayey kiy ake tukul, mēērook ā-āsyi keey kubaytaa :tukuuchoo. ¹³ Nto imuuchē :chii kumwooy kule, “Bo :āmiik mooyēēt ānku bo :mooyēēt āmiik.” Ānkoo ōmwooyē kuu nyooto, miitē :soboontaab āriit nyēē siirē muchastaab bōōrto. Kāmwoowook, mēēbērē /kikeeyey bōōrtaab chii kubooyiit ng'ōōkistaab martaayeet. Nteenee, /kikeeyey bōōrto kubo Mokoryoontēēt ānkubāwu :Mokoryoontēēt bōōrto. ¹⁴ Kiing'eetee :Yēyiin bōōrtaab Mokoryoontēēt meet, ankumakoong'eetee bōōrwoonikyoo nkacheek meet ām kāmūukēyewēkyii. ¹⁵ -Mōōnkētē kule bo :bōōrwoonikweek Kiriistō? Kōōmuuchē kule nee /kiinoomnyo :kiyēē bo Kiriistō āk chēēmurēniis? ¹⁶ -Mōōnkētē kule chiito nyoo kātuuyo āk chēēmurēnyoo, kukāākuyēk kiito akeenke āk koorcoonoo? Mwooyē :sirūutēkaab Yēyiin kule, “Mākuyēk :bichoo tukwaay kiy akeenke.”† ¹⁷ Nteenee chiito nyoo kānoomnyo āk Mokoryoontēēt mākuyēk :tukwaay kiito akeenke ām Tāmirmiryēēt.

¹⁸ Lēyyē, osatee keey ng'aleekaab martaayeet. Ōmwooyē kule kiy ake tukul nyoo yēyē :chiito ām bōōrnyii mā ng'ōōki, nteenee āmwooyē :anii kule chiito nyoo kamarta ku ng'ōōki ankaakunyeernyeeree bōōrnyii. ¹⁹ Nto -mōōnkētē kule bōōrtaab chiitaab Kiriistō ku kōōtaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin? Yēyiin nyēē kikōōnook Tāmirmiryoonoo miitē bōōrwoonikweek kunyoo -mēēbāwu keey. ²⁰ /Kikēewālāng'unēēnook kiy nyēbo koomānuut kunyoo, ōkoonyitē Yēyiin ām bōōrwoonikweek.

6:2 Room. 5:17   **6:3** Yuuta 6   **6:7** Mat. 5:39-40; Room. 12:17   **6:10** Mat. 25:31-46; Kala. 5:19-21   **6:11** Ēfēēs. 5:26; Tiitō 3:3-7; Ibu. 9:14; 1Yoowa. 1:7   **6:12** 1Kōōr. 10:23; 8:9; Kala. 5:13   **6:13** 1Tēēs. 4:3   **6:14** Room. 8:11; 6:4; 1Kōōr. 15:15, 20; 2Kōōr. 4:14; Kolos. 1:18   **6:15** 1Kōōr. 12:27   † **6:16** Toowu. 2:24   **6:17** Room. 8:9-11   **6:19** 1Kōōr. 3:16   **6:20** Room. 13:14; 1Kōōr. 7:23; 1Bēt. 1:18-19

7

Ng'alyoo kurubta keey āk kāāmutiisyēēt

¹ Nto kurubta keey āk ng'aleek choo kyōōsirwoo, kaykay nto -mēēmutiis :chii. ² Nteenee kuuyu wōō :martaayeet kōōrēēt, kumāchāktōōs kuboonto :murēno koorkeēnyii ānkuboonto :koorko saanteenyii. ³ Māchāktōōs :saanteet kuchāmchiintōōs āk wōlēē māktooy :koorkēenyii ānkumāchāktōōs kuchāmchiin :nkinee koorkeēt āk wōlēē māktooy :saanteenyii. ⁴ Mābāwu :koorkēēt bōōrnyii nteenee saanteet :nyēē bāwu, āmābāwu :nkinee :saanteet bōōrnyii nteenee koorkeēt :nyēē bāwu. ⁵ Kunyoo, māsooyñēn :chii ām wōlēē mii :ake tōōs baateey yoo kōōkāsyiinē :tukwaay ām bārooyinto nyēē māchē osaay. Nto mii yoo, otas taay ōbuur kuu wōlēē wuu :biich chēē kiikoomut keey sukung'eet -mōō-āsyi keey kukentaak :Kibrōkōsyoontēēt, yoo -mōōmuuchē ōriib keey. ⁶ -Māāmiitē āmwooyē kule mēēmutiis :chii, nteenee kāāsōōtēywoo :nyoo nyēē kāākōōnook. ⁷ Ābērē nto kiwuu :biiko tukul anii. Nteenee, tinyē :chii ake tukul rōōbēywoontēēnyii kuchōōnēē wōlēē miitē :Yēyiin nyēē teer ām wōlēē mii nyēbo ake.

⁸ Nto kurubta keey āk murēnik choo kiikubēkunēē :kooruuk nto koor choo musuuk, āmwooyē kule kaykay kōōbuur :chii kuu anii, kumacheeng' koorko nto saannyya. ⁹ Nteenee yoo -mēēmuuchē :chii kuriib keey, kukaykay kōōmutiis nto /kiimut kusiir yoo kātēēyīmē :bōōrto.

¹⁰⁻¹¹ Nto kurubta keey āk biikaab Kiriistō choo kēēsyoottiin, āmwoowook (āmēēbērē sōō, kule anii :nyēē āmwooyē, nteenee Mokoryoontēēt) kule māmachāktōōs :koorko kubakaakta keey āk saanteenyii nto kukwet :saanteet koorkeēnyii. Nto yoo kabakaakta keey, kumāmākyiintōōs /bokiimut koorkoonoo subak. Nto yoo māwuu nyoo, /kiichoonyo āk saanteenyii kōōyēēchiin kuu kēny.

¹² Nto ām kēēlto ake, āmwooyē (anii nyooto āmwooyē, mēēbērē Mokoryoontēēt) kule yoo boonto :chiitaab Kiriistō koorkeēnyii nyēē mēēyēnchi Kiriistō, ānkuchāmē :koorkoonoo kuming'to keey saanteenyii, kumāmāchāktōōs kukwet. ¹³ Nto yoo boonto :cheebiya ake tukul saanteet nyēē mēēyēnchi Kiriistō ānkuchāmē :saanteenyii, kumāmāchāktōōs kubakaakta saantaanaa. ¹⁴ /Kiikiitiliil saantaanaa kubununēē soboontaab koorkeēnyii nyoo kiikōōyēnchi Kiriistō /ānkiikiitiliil nkinee koorkeēt kubununēē soboontaab saanteenyii nyoo kiikōōyēnchi Kiriistō. Nto kimāwuu nyooto, nto kimātiliilēch :lōkōkwook, nteenee tiliilēch. ¹⁵ Nteenee yoo māchē :chii nyoo mēēyēnchi Kiriistō kukwet koorkeēnyii, kootyaakaat :koorkoonoo kuwēēchi keey. Nto yoo māchē :koorko nyoo mēēyēnchi Kiriistō kule kubakaakta saanteenyii, kuchāmchi :saanteet kuwēēchi keey. Mārātē koorko nto murēn nyoo kiikōōyēnchi Kiriistō :ng'ala chēē wuu chooto, kuuyu kiikukuurēēch :Yēyiin kēēminy ām kaalyeet. ¹⁶ Inkētēē nee :inyiing' koorko nyoo 'kiiyēnchi Kiriistō yoo 'imuuchē iyey saanteeng'uung' /kiiraraach, nto acha? Nto, inkētēē nee :inyiing' saannyya nyoo 'kiiyēnchi Kiriistō yoo 'imuuchē iyey /kiiraraach koorkeēng'uung', nto acha?

¹⁷ Māchāktōōs kurubē :chii kāāburnyii kuu wōloo kikiikuchōbtoochi :Mokoryoontēēt yoo kikuurē :Yēyiin. Mākuutyēēt :nyiitēnyi nyēē ātōōrchinē kanisoosyek tukul. ¹⁸ Yoo kikuurē :Yēyiin chii koomuraatanaat, ku Yuutāyiin, kumāmāchāktōōs kusyeem kuyēk chii nyēē /manaakiimuraatan. Nto yoo kimeemuraatanaat :chii yu kikuurē :Yēyiin, kuuyu kimā Yuutāyiin, kumāmākyinē /kiimuraatan. ¹⁹ Yoo imuraatanaat :chii nto kumeemuraatanaat, kumāmii yēēt :kiy. Nteenee ng'alyoo nyēbo koomānuut, ku kule /kēēriib mākuutēkaab Yēyiin. ²⁰ Māchāktōōs :chii kōōbuur kuu wōloo kiwuunto kukuurē :Yēyiin. ²¹ Yoo kiijēku motwooriin, -meekany kooyiimiing' mēt, nteenee yoo 'kēēnyōōru

bārooyinto /kiityaaktiing', icham. ²² Yoo /kikēekuuriing' iyēku motwooriintēēt ing'erech kule -mēēmiiṭē motwoornātēētaab ng'ōōki, nteenee kwēēbooyiitu Mokoryoontēēt. Nto yoo kiibāwu keyy kukuuriing' :Yēyiin, inkēt kule iyēku motwooriintēētaab Kiriistō. ²³ /Kikyaaleenaak kiy nyēbo koomānuut kunyoo, -mookany kubāwook :kōōrēēt. ²⁴ Mbo ng'eetaabiya, ōyēyē yiisyēētaab Yēyiin nyēē mātiny kule iyēku ng'oo.

²⁵ Nto kurubta keyy āk choo mākēēsyoottiin, -māātinyē mākuutyēētaab Mokoryoontēēt nyēē nāmē keyy āk icheek. Nteenee ārwookwook kuu chii nyēē /kiikoosēē keyy kubo kiyēē kiikōōbēruurēēnoo :Mokoryoontēēt. ²⁶ Kubo wuuyinto nyēē miitē kuu nyiitēnyii, āsōōtē kule kaykay -/mākiimutiis. ²⁷ Yoo boonto :chii koorkēēt, kōōbuurto, nto yoo māboonto, macheeng'. ²⁸ Yoo kēēmutiis :chii, mēēbērē kāchoolwookēn, āmēēbērē kāchoolwookēn :nkinee nyoo /kakiimut. Nteenee, mākunyōōr :nyoo kēēmutiis nyāliluutēk chēē chaang' ām ming'ātēēnyii, -āmāmākyook :anii nyāliluutēchooto. ²⁹ Mbo ng'eetaabiya, kiyēē āmiitē ābooru ām yuutēyu ku nyi: lēēkit :mēēyintaab kōōrēēt. Kunyi, mächāktōōs :murēnik choo kiikōōmutiis kumāswēē ng'aleekaab kēēstonikwaa. ³⁰ Nto choo mii kuriirtōōs kumächāktōōs kōōbuurē wuu nyēē mātinyē ng'woonin. Nto choo mii kung'ērēchē kumächāktōōs kōōbuurē wuu nyēē māng'ērēkootiin. Nto choo āliisyē, kōōbuur wuu nyēē mā cheekwaa :tukuuchoo koolē. ³¹ Nto choo yēyiisyēē tukuukaab kōōrooni kumächāktōōs kōōbuur wuu nyēē māng'ērēkyinē tukuuchoo. Mii wokubotē :kōōrooni ām lēēkitō.

³² Āmāchē ōbuur nyēē māmii :kiyēē iyiiimook mētēwoy. Āmē mēt chiito nyoo māmēēmutiis :wōlēē makoong'ereekta Mokoryoontēēt. ³³ Nto chiito nyoo kiikōōmutiis, kōōsōōtē :nyoo wōlēē makoong'ereekta koorkēēnyii. ³⁴ Yooto mākusāch :kāāsōōtēyewēkyii. Isōōtē *:ārung'oonyoontēēt nto ku koorko nyēē musuk ng'aleekaab Mokoryoontēēt ānkōōnēmchinē keyy kutukul. Nteenee isōōtē :koorko nyoo imutaat wōlēē makoong'ereekta saanteenyii. ³⁵ Āmwooyē ng'ālyoontooni sukuyēētyēēchook āmēēbērē kule kaakiichaak. Āmāchē ōbuur ām kēēlto nyēē rootaat nyēē kyōōnēmchi keyy Yēyiin kutukul.

³⁶ Yoo isōōtē :booyoo kule keekaay chēēbnyii nyēē kōōkōōnnyoo kut kumii wokukēēytēē :bēsyoōsyēk chēē yēmē /kiimut ānkōōsōōtē :chiichoo kule nyoolchinē kuwo kōōto, kōōrook kooyiilta kuu wōloo māktooy. Māmii :kiy nyēē miyaat yoo kamakta chēēbnyii /kiimut. ³⁷ Nteenee yoo keesootee mooyēēnyii ankootiil kule kōōbuur :kōōkoonoo nyēē mēēbērē /kiimutē, kumii :boontoonoo kuyēyē nyēē karaam. ³⁸ Kunyoo, boontēēt nyoo kamakta chēēbnyii /kiimut, kukayey nyēē karaam, nto nyoo kamamakta chēēbnyii /kiimut, kukayey :nyoo nyēē karaam miisin.

³⁹ Mächāktōōs :koorko kutāsē taay kōōbuurtooy keyy saanteenyii yoo tākusoboot :saanteet. Nteenee yoo kame :saanteet, /kēēchāmchinē koomut keyy āk chiito ake tukul nyoo kacham :inee, kātikoo kiikōōyēnchi :chiichooto Mokoryoontēēt. ⁴⁰ Nteenee ām wōlēē ākāstooy :anii, ibēruuroot :koorkoonoo yoo /kamakiimut subak. Āsōōtē kule mii kōōntōōwoo :Tāmirmiryēētaab Yēyiin yoo āmwooyē ng'aleechu.

8

Kurubta keyy āk bany choo /akeesaayta

¹ Kany, baa, āmwoowook ng'ālyoo kurubta keyy banyeechaa /kēēsooytoochinē āynātōōs. Kubooyiit man, kiinkētē sinee kule kēētinyē :tukul kiirnān. Ng'āsēē keyy :ake kiirnān, kuchāmē :ake biiko alak ānkōōtitiirē. ² Nto chiito nyoo yibē keyy kule inkētē kiito ake, kumēēnkētē kiyoo kuu wōloo kātāmächāktōōs kōōnkētito. ³ Nteenee, chiito nyoo chāmē Yēyiin, kuchāmtooy :Yēyiin kule nyeenyii.

⁴ Kunyi, kurubta keey āk banyeechaa /kēēsooytoochinē āynātōōs, āmwooyē kule buch :āynātōōsyēchoo. Māmii :Yēyiin ake, nteenee akeenke :Yēyiin nkit! ⁵ Ānkoo ku chaang' :tukuuk barak nto wōlēēb ng'wēny chēē kutunkyinē :biiko alake kuu āynātōōsyēkwaa nto mokorēēnikwaa, ⁶ kiinkētē :acheek kule akeenke :Nyēē /kēēkutunkyinē. Nyooto ku Yēyiin nyoo Baaba ānkitoowu kiy ake tukul ānkēēminyē kēēkoonyitē inee. Akeenke :Mokoryoontēēt. Nyooto ku Yēesu Kiriistō nyoo yēchiintōōs kiy ake tukul āk Yēyiin ānkukōōnēēch soboonto.

⁷ Mēēbērē inkētē :biiko tukul ng'aleechēēb manta. Tākōōyiyimē biikaab Kiriistō alak yoo kaam bany chēē /kākēēsooytoochi āynātōōs. Nto kuuyu tākukuskusēch :bichooto, kōōsōōtē kule tōōs ng'ōōki yoo kaam banyeechaata. ⁸ Yoo kakaam āmit, nto kamakyaam, mēēbērē yēyēēch kēēlēēkityi Yēyiin.

⁹ Ōriib keey! Ānkoo ōtyookootiin o-am banyeechaa, -mookany kōōsākyyi biiko choo mānāākich :kaakaaseeng'waa kunyōōr kāānākuut /ānkiiboot. ¹⁰ Yoo kāsook akweek choo ōng'oomēch :chiito nyoo kuskus :kaakaaseenyii ō-āmē banyeechaa /kākēēsooytooy ii, ōmiitē oob ō-āsānchinē nkinee kwaam banyeechaata? ¹¹ Kunyoo, mākōōsākyyi :ki-irnatēēng'woong' kubot :ng'eetaabiya nyiitēnyī kimēēchinē *Kāārārookiintēēt. ¹² Yoo kōōchoolwookēnchi mbo ng'eetaabkoomēt ām kēēli ōsuusyoone kēēyēnchinoyēēng'waa nyoo kuskus, kōōchoolwookēnchi Kiriistō. ¹³ Kunyi, yoo ākoo yēyē :kiyoo ā-āmē mbo ng'eetaabiya kubootyoo, kāmēētāwāā-āmē banyeechaa subak.

9

Mānāātēēbchi keey :Bāwulō kiyēē kimisyinē kunyōōr

¹ Maatyaaktaat :anii? Mā anii *lēbkēēyiyin? Kyaakas Yēesu Mokoryoontēenyoo ānkyōōtooku :akweek kubo yiisyēēt nyēē āyēchinē Mokoryoontēēt. ² Mānāākoochi biiko tukul lēbkēēyiyēēt, nteenee, kuboyiit man, kyāākōōnook akweek. Wōlēē ōrubtooy :akweek Mokoryoontēēt, kōōbooru man kule anii :lēbkēēyiyintēēng'woong'.

³ +Māāyēētēē keey ng'aleechu āmwoowook yoo kakwiilaataa :biiko alake. ⁴ Kēētinyē man /kēēkōōnēēch āmiik nto kiyēē kēēyiyēē kubo yiisyēēt nyēē kēēyēyē ⁵ ānkāātinyē man amut kooroko nyēē kiikōōyēnchi Yēyiin sikēēbēētooy keey tukwaay kuu wōlēē yēytooy *lēbkēēyik alake, mbo :ng'eetaabkaametiitaab Mokoryoontēēt āk Bētērō. ⁶ Ara anii āk Barnaaba baateey chēē kēēyēmāktōōsīi kēēyēyiyē sikēēnyōōru kiyēē kyoomē? ⁷ Mii :chii nyēbo lukēēt nyēē imuuchē kukwēchi keey nkit beesaanikaab yiisyēēt? Nto mii mbo :chii nyēē choonē āmit, amaam āmiichoo? Nto mii :chii nyēē imuuchē kuriib tany āmāluusyo ōō?

⁸ Mēēbērē āmiitē āmwooyē ng'aleechu āyooong'unēē komostaab biich buch, nteenee siruutēkaab Yēyiin :chēē mwooyē kuu nyooto. ⁹ Mwooyē :siruutēkaab *Muusa kule, “-/Mākēērātē yēēyto kuutiit yoo /kēēbooksē.”† Māmiitē :Yēyiin kung'ālōolēē yēēyto baateey ¹⁰ nteenee mii kung'ālōolēēnēēch nkacheek si yoo miitē :chiito kutēbēnē mōkōōnkēētaab yeeyiik nto kumii kuwōōrsē, kutinyēē mooyēēt kule +/mākiikoochi kiy. ¹¹ Kookeechaan :acheek ng'aleekaab Tāmirmiryēēt soboonwēkwook, ara nyikisyook yoo kōōkōōnēēch kiy nyēē kākēēyēētyēēchinēē keey? ¹² Nto yoo ākoo tinyē :alake manta ōtoorēt :akweek ii, kwaam :nee +mōōtoorētēēch nkacheek? Manaakeeyaach :acheek /kēēyēwēēch kuu nyooto. Nteenee, kikeecham keemuyte kiy ake tukul kusiir yoo kātākēēkērēktooy biiko kukas lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Kiriistō. ¹³ Ōnkētē oob kule nyōōrtooy :biiko choo yēyiyēē *Kōōtaab Yēyiin āmiik wōlooto? Nto -mōōnkētē kule āmē :choo bēlēē kōōrsēēk ām

8:4 Kiruu. 6:4   **8:5** 1Kōōr. 10:19-20   **8:6** Yoowa. 1:3; 1Kōōr. 12:5-6; Ēfēēs. 4:5-6; Kolos. 1:16   **8:9** Kala. 5:13
8:12 1Kōōr. 10:23-33   **9:2** 1Kōōr. 15:8; 2Kōōr. 10:7-8; 11:5; Kala. 1:1   **9:2** 1Kōōr. 4:15; 2Kōōr. 3:1-3; 10:13   **9:4**
 Mat. 10:10; 2Tēēs. 3:9   **9:6** Yēyuut. 9:27; 18:3; Kala. 2:1, 9   † **9:9** Kiruu. 25:4   **9:9** 1Tēm. 5:18   **9:11** Room.
 15:27   **9:12** Yēyuut. 20:33-34; 2Kōōr. 11:9

*kāābkōrōs kereeryaanteetaab āmiichoo bēēlē? ¹⁴ Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, kimwooy :nkinee Mokoryoontēēt kule māchāktōōs :biiko choo āmtootē lōkōōywēk chēē kāroomēch /kēēbāyē kubo yiisyoono.

¹⁵ Manaayaach :anii /kēēyēwoo kuu nyooto amāāmiitē āsirwook ng'aleechu kule sōōkōōnoo kiy. Ākāykooyē ameeey kusiir kubuutēēnoo :chii kiyi āntumēērēē. ¹⁶ -Māāng'āsē keey yoo ā-āmtooy lōkōōywēk chēē kāroomēch, kuuyu mākyoo kule a-amte. Āmiitē nyēē miyaat nyēē tyaa yoo kamaa-amte lōkōōywēchu. ¹⁷ Nto kyāāchēēnkyi keey kule a-amte, nto yēmāksē /kēētuwēnoo. Nteenee kuuyu /kiikiitōōrwoo, kumāchāktōōs a-amte. ¹⁸ Kiyēē āng'ērēchēē ku a-amte lōkōōywēk buch nyēē -māāyoochē kiy.

¹⁹ Ābāwu keey amābāwoo :chii ake tukul, nteenee āchāmē āyēētyēēchi chii ake tukul saaweech biiko chēē chaang' kucham Kiriistō. ²⁰ Kyāānkāā-āmchinē Yuutayeeek, kyāābuurē kuu wōlēē wuu :icheek sāāyisu. Kyāābuurē āk Yuutayeechaa bāwu :kiruutēk wuu nyēē bāwoo nkani :kiruutēk, ānkoo sinee -mābāwoo anii :kiruutēkaab *Muusa, sāāyisu icheek. ²¹ Kyāābuurē wuu nyēē -māāwuuyē Yuutāyiin yoo āboontē keey choo mā Yuutayeeek, sāāyisu icheek. Ānkoo wuu nyooto, āboontē mākuutēkaab Yēyiin, kuuyu bāwoo :Kiriistō. ²² Nto am wōlēē miitē :choo kuskusēch, āyibē keey :nkani kule akuskus sukung'eet āyisu. Kunyoo, kwaayey keey akerkeyiitu bichoo alak tukul si nto anyuun āsāru mbo biiko kereeryaa. ²³ Āyēyē ng'aleechu tukul kubo lōkōōywēk chēē kāroomēch sāānyōōru :nkani bērurrooto nyoo /kiikēēkuurtoochi biiko.

/Kēētuwēnē chii nyoo kēēkiil keey

²⁴ Ōnkēt kule yoo ing'wēēnē keey :biiko am labateet kōōbēliisyē :akeenke ānku nyooto baateey nyēē /kēētuwēnē. Kunyoo, māchāktōōs olābātē otinyēē mooyēēt kule +/mākēētuwēnook. ²⁵ Chii ake tukul nyoo māchē kōōbēliis am labateet, /kēēmākyinē kusatee keey ng'al chēē chaang' ānkōōnēmchi keey labateet. Nteenee yoo kēēbēliis, /kēētuwēnē kiy nyēē -mēēbuurē kulōōyiit. Nteenee kēēyēyē yiisyēētaab Yēyiin sikēēnyōōru tuwēnto nyēē wēētii kibchuulyo. ²⁶ Kunyi, -māāmiitē :anii alābātē kuu chii nyēē -mēēnkētē kiyēē lābātyinē. -Māāmāchē anii akwet yoomat. ²⁷ Nteenee, kyaaneet bōōrnyuu muytaayeet si yoo ā-āmchinē alak lōkōōywēk, mēēbērē +maakuste kiyoo +/mākēētuwēnēnoo.

10

-Mōōwuruur Mokoryoontēēt

¹ Mbo ng'eetaabiya, amāchē āsōōtwook kiyēē kiyeyakay am wōlēē mii :mbo kuuko. Kiriib icheek :boolteet ankwaay :tukul tōōliilēēt. ² Yooto kwooyē :icheek tōōliiloonoo ānkuriibootē :booltaanaa, kuyēk :icheek tukul rubiikaab *Muusa. ³ Kyaam :tukul amnyoontēēt nyoo kikōōnu :Yēyiin ⁴ ānkuyyēē bēēko kibtaman chēē kikwoonēē rwaanteet am keel nyēbo kwōng'uut. Kiiyyoonkyinē :rwaantaanaata Kiriistō. ⁵ Mānāāng'ērēkyi :Yēyiin kāāburtaab bichoo wōlēē wōō sōōkāsē kule kibēkyinoot :bichoo suurkwēēnēēt.

⁶ Kunyoo, kēēkāsēē ng'aleechaa kule mēērook kēēkōchōnkyi Yēyiin kuu wōloo kiyēytooy :bichoo. ⁷ -Mōōyēku biich chēē okutunkyinē āynātōōs kuu wōloo kiwuunto :bichooto alake, kuuyu mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, “Kiswēē :biich saakwaanaa kuyyēēsyo bokōōsuuchi ng'al chēē mākāroomēch.”† ⁸ -Makaraam /kēēmārtooy kuu yoo kiyēyē :alake am bichoo sukubēku bēsyēēt akeenke :chēē kiyitē kisyēērōōk tibtem āk sōmōk. ⁹ Māmāchāktōōs /kēētyēmē Mokoryoontēēt kuu wōloo kityēmtooy :alake am

9:13 Laawi. 6:16, 26; Kāāyit. 18:8-10; Kiruu. 18:1   **9:15** Yēyuut. 18:3   **9:16** Room. 1:14; Yēyuut. 9:15; 26:16-18
9:20 Yēyuut. 16:3; 21:20-26   **9:22** 1Kōōr. 10:32-33; 2Kōōr. 5:11   **9:25** Filib. 3:12-14; 2Tēm. 2:5; 4:7-8; Ibu. 12:1; Yāāk. 1:12; 1Bēt. 5:4; Ng'oong'. 2:10; 3:11   **10:1** Chuy. 13:21; 14:19-22, 29   **10:3** Chuy. 16:13-21, 31   **10:4** Chuy. 17:6   **10:5** Kāāyit. 14:29-30; Ibu. 3:17   † **10:7** Chuy. 32:2, 6, 19   **10:8** Kāāyit. 25:1-9

bichoo sukubākāchē icheek :ēērēēnōōk. ¹⁰ -Mōōng'unyng'uunyē kuu yoo kiyēyē :alake sukubākāchē icheek *:malayikeet nyoo āroontooy biich.

¹¹ Kēēkāsēē yooto ng'aleechu kuyēk kāānētēywoo. /Kikēēsirwēēch sukung'eet kēēriibēē keey :acheek choo kēēminyē kōōrēēt ām bēsyōōsyēchu kaakuriik :tabanta. ¹² Kunyoo, yoo ōbērē ōtitirootiin kumāchāktōōs ōriibē keey -/makeekentaak. ¹³ Tyēmuutyēēt ake tukul nyēē chōōnchook ku nyoo nāmē chii ake tukul. Ōmuuchē omaang'tee keey Yēyiin kuuyu mēēbērē makwaastaak /keetyemaak kukeeytee tyēmiisyēēt nyēē ōmuuchē. Nto yoo /kakeetyemaak, mākōōboorwook kēēlto nyēē soochuntee ānkubōōkich. ¹⁴ Kunyoo ii, chōōrōōnuutēkyuu chēē āchāmē, osatee keey ōkutunkinyinē āynātōōs.

¹⁵ Āmiitē āng'āloolwook akweek biich chēē ōsēwunootiin, kunyoo, ōrōōtootē :akweek kiyēē āmwooyē. ¹⁶ Yoo kēēyyēēwunēē terekyeet nyoo kēēbirchinēē Yēyiin kōōnkōy, kēēmiitē yooto kēēyēmtooy korotiikaab *Kāārārookiintēēt. Nto yoo kēēbētēsē mukaatiit, kēēyēmtooy bōōrtaab Kāārārookiintēēt. ¹⁷ Kuu yoo akeenke :mukaatiinaa, kēēwuuyē akeenke, ānkoo kēēchoong'ēch, kuuyu kyoomē mukaatiinaata akeenke.

¹⁸ Okas baa, akweek biikaab *Isrāyēēl. Yēmtooy oob :biiko choo bēēlē kōōrsēēk kiyēē /kēēbēēlē ām *kāābkōōrs, yoo āmiisyē? ¹⁹ Yoo āmwooyē kuu nyooto, āmiitē ābooru kule kōōrsēēchoo /kēēyēchinē āynāt ku kiy, nto kule kiy :āynātoonoo? ²⁰ Achicha! Māwuu nyoo. Kōōrsēēk tukul choo yēyē :biiko choo mānēyēnchi Yēyiin, kuyēchinē :choo tāmirmirook chēē miyootēch āmēēbērē yēchinē Yēyiin. -Māāmākyook akweek ōyēmtooy kiy āk tāmirmirooy. ²¹ Mēēmuuchāktōōs ōyyēēwunēē terekyeetaab Mokoryoontēēt āk nyēbo tāmirmirook chēē miyootēch. Mēēmuuchāktōōs ō-āmē Saakweetaab Mokoryoontēēt āk āmit choo /kākēēsooytoochinē tāmirmirook chēē miyootēch. ²² Ara, yoo ōmiitē ōyēyē kuu nyooto, ōmiitē ōwuruurē oob Mokoryoontēēt kung'woonchi :moo? Ōsōōtē kule ōmuuchē wōlēē tēento :kāāmuukēyēwēēkaab Mokoryoontēēt?

Ōkoonyitē Yēyiin ām kiyēē ōyēyē

²³ Mwooyē :alake ām akweek kule, “/Kēēchāmwoo kiy ake tukul.” Nteenee āmwoowook kule mā karaam :kiy ake tukul. Mātēēchē biich :kiy ake tukul. ²⁴ -Mēēchēēnkyinootē keey nkit karaamat, nteenee ichēēnkyinootē alak.

²⁵ Ō-āmē bēēny ake tukul nyoo koo-alee wōlēē /kyoolēē banyeek amookany kwaamaak mēt kule ara /kākēēsooytoochi āynātōōs nto acha. ²⁶ Mwooyē :siruutēk kule, “Bo Yēyiin :kōōrēēt āk tukuuk chēē mii kōōrēēt.”†

²⁷ Yoo kākuurook :chii nyēē mānēyēnchi *Kāārārookiintēēt kule bōō-āmiisyē ām kanyii ānkōōmāchē kule obe, obe. O-am bēēny ake tukul nyoo kākōōnook amookany kwaamaak mēt kule ara /kēēchāmwook o-am. ²⁸ Nteenee, yoo kāmwooy :chii kule /kākēēsooytoochi āmiichu āynātōōs, mēērook o-am kubo chiichooto kāmwoowook, kuuyu yoo koo-am āmiichoo kōōsōōtē :chiichoo kule miyaat. ²⁹ Mā akweek :chēē ōsōōtē kule miyaat, nteenee chiichooto :nyēē imuuchē koosoot kuu nyooto.

Imuuchē kumwooy :chii kule, “Kērēktoo anii nyi atyaakaat kule nee :wōlēē isōōtitooy :chiito? ³⁰ Yoo ākoo āmiitē ā-āmiisyē ābirchinē Yēyiin kōōnkōy ii, kwaam :nee sukung'alaaleenaa :chii kule kaayey nyēē miyaat?” ³¹ Kookas, yoo ō-āmē nto yoo ōyyēē kiy, nto yoo ōyēyē kiy ake tukul, kumāchāktōōs ōyēyē ōkoonyitē Yēyiin. ³² -Mooyey kiy nyēē miyaat ām wōlēē mii :biiko ānku Yuutayeek, choo mā Yuutayeek nto ku biikaab Kiriistō. ³³ Āsyēēmē ang'ereech chii ake tukul ām kēēlto ake tukul. -Māāmiitē

10:9 Kāāyit. 21:5-6   **10:10** Chuy. 14:11-12; Kāāyit. 16:41-50   **10:11** 2Tēm. 3:16   **10:12** Kala. 6:1   **10:13** 1Tēēs. 5:24; Yāāk. 1:13-14   **10:14** 1Yoowa. 5:21   **10:16** 1Kōōr. 11:24-25   **10:17** 1Kōōr. 12:27   **10:18** Laawi. 19:5-8   **10:19** 1Kōōr. 8:4   **10:21** 2Kōōr. 6:15-16   **10:23** 1Kōōr. 6:12; 8:7-12   **10:24** Room. 15:1-2; 1Kōōr. 10:32; 13:5; Filib. 2:4   † **10:26** Tyēēn. 24:1   **10:26** Tyēēn. 89:11   **10:28** 1Kōōr. 8:7, 10-12   **10:30** Room. 14:6; 1Tēm. 4:3-4   **10:31** Kolos. 3:17; 1Bēt. 4:11   **10:32** Room. 14:13

āchēēnkyinootē keey :anii nkit karaamat nteenee āchēēnkyinootē biiko chēē chaang', / sikiiraraach.

11

¹ Māchāktōōs ōyēyē kuu wōloo āyēytooy :anii, kuu wōloo ārubtooy wōlēē yēytooy :Kiriistō.

Kāāburtaab kooruuk yoo /kēēmiitē saayeet

² Āsiltook, kuuyu ōsōōtoo ām kiy ake tukul ānkōōriibē kāānēētēywēek kuu yoo kyāānēētook.

³ Āmāchē ōnkēt kule bāwu :murēnēēt koorkeēt, kubāwu :Kiriistō murēnēēt. Nto nyēē bāwu Kiriistō ku Yēyiin. ⁴ Yoo kēēyēēn :murēno ake tukul ām acheek mētinyii yoo sooyē nto yoo ng'ālooltoochinē Yēyiin, kōōbooru kule mākoonyitē Kiriistō. ⁵ Nto nkinee koorko ake tukul nyoo mēēbērē kēēyēēn mētinyii yoo sooyē nto yoo ng'ālooltoochinē Yēyiin, mākoonyitē saanteenyii. Kerkeey :yooto wuu nyēē kēērēr mētinyii kōōntosuur saanteet. ⁶ Yoo mēēbērē kēēyēēn :koorko mētinyii kōōboor koonyit ām wōlēē miitē :saanteenyii kukaykay kōōrēr. Nto subak, kuuyu ng'ālyoo nyēē mābo koonyit ām wōlēē mii :saanteet yoo kēērēr :koorko mētinyii, kumāchāktōōs kōōyēēnē. ⁷ -Mēēyēēn :murēno mētinyii kuuyu /kikeeyey /kiikerkeeyee Yēyiin ānkukoonyitē Yēyiin. Nto koorkeēt, kukoonyitē :nyoo saanteenyii. ⁸ Mēēbērē kiyēwunēē :Yēyiin murēnēēt koorkeēt, nteenee kiyēwunēē koorkeēt murēnēēt, ⁹ āmēēbērē /kikēēyēyē murēnēēt kubo koorkeēt, nteenee /kikēēyēyē koorkeēt kubo murēnēēt. ¹⁰ Nto kubo malayikaanik, kumāchāktōōs :koorko kōōyēēnē mētinyii sukōōboor kule bāwu inee :saanteenyii. ¹¹ Ānkoo wuu nyoo, buch :koorko yoo mātinyē saannyaa anku buch :nkinee saannyaa yoo mātinyē :koorko, yoo kiikōōyēnchi Mokoryoontēet. ¹² Kichōōnēē :koorkēēt bōōrtaab murēnēēt ānkusichē :koorko murēn. Kunyoo, kwoonēē :tukwaay wōlēē mii :Yēyiin. ¹³ Kunyi, okas :akweek nkit. Ara karaam ām akweek yoo sooyē :koorko āmēēyēēnoot :mētinyii? ¹⁴ Ara, inēētook :wōlēē wuu ātēbuutēkaab biiko kule ng'ālyoo nyēbo kāāntosuurrāt kutinyē :murēno buut chēē kōōyēch? ¹⁵ Nteenee yoo boonto :koorko buut chēē kōōyēch kuyibchinē koonyit, kuuyu /kikiikoochi buutēēchooto sukōōyēēnē mētinyii. ¹⁶ Yoo māchē :chii ake tukul kule kukwiil ng'aleechu, kumābootēēch :ng'ala chēē wuu choo āmābooto nkicheek kanisoosyek ām wōlto ake tukul.

Ōrōōtootē kiyēē ibooru :bōōrto āk korotiikaab Mokoryoontēē

¹⁷ Mākoy āsilook ām kiyēē āmiitē wāāmwoowook kuuyu kiyēē ōmiitē ōyēyē ām tuyōōsyēkwook kumā karaam. ¹⁸ Ng'ālyoo nyēbo taay ku kule kosiila yiit kule -mōōkāsyiintōōsii yoo ōtuuytōōsii ōkutunkynē Yēyiin ankataacham kule wuu nyooto. ¹⁹ Āchāmē kule imuuchē kukaraam yoo kōōchuunchuunnyē, sukutook kule mbo ng'oo ām akweek :chēē churtootiin ām wōlēē miitē :Yēyiin. ²⁰ Yoo kyōōtuuytōōsii, kyōōbērē tōōs ōmiitē ō-āmē āmnyoontēētaab Mokoryoontēēt nteenee mēēbērē bo Mokoryoontēēt :āmnyoontoonoo, ²¹ kuuyu simkwoomē :chii āmiikyii ānkuyyēēsyo amakanyee chuut sukuyemta tukul. Yooto makubeete :alake kuut nto alak kubiyoong'iis ānkubōōkiit. ²² Yoo kā saakwa nyēbo āmiisyō, kwoomiis :chii ām kanyii. Ōmōōntoochinē nee akweek :choo ōyēku mokorēēn biikaab Kiriistō choo kuskusēch? Ara +māāsilook? Achicha!

²³ Kyāā-āmwook kiyēē kiyey :Mokoryoontēēt. Ām kwēēmowuunoo /kikēēchoomtooy Mokoryoontēēt Yēesu, kinam mukaatiit, ²⁴ nto yu kikiikubirchi Yēyiin kōōnkōy, kubetes ānkumwooy kule, “Bōōrnyuu :nyi nyēē /kākēēkōōn kubo akweek. O-am sōōsōōtēēnoo.”

²⁵ Yu kābokwoomiis kubēk, kunam terekyeet nyēē kimii *:tifaayiiik ānkumwooy kule,

“Kirootyeet :nyi nyēē lēēl kubununēē korotiikyuu. Ōyyēē sōōsōōtēēnoo.” ²⁶ Ō-āmē āmnyoontooni ānkōōyyēē tifaayiichu ākoy bēsyēēt nyēē iyēēwunēē :Mokoryoontēēt sōōsōōtēē meenyii. ²⁷ Kunyi, chii ake tukul nyoo āmē āmnyoontooni nto nyoo yyēē tifaayiichu ām kēēlto nyēē mā karaam, kukāākuchoolwookēn kuuyu -mēērābchinē kiyēē ibooru :bōōrto āk korotiikaab Mokoryoontēēt. ²⁸ Māchāktōōs kōōrōōtootē keey :chii kurook nto āmē mukaatiit nto kuyyēē tifaayiik. ²⁹ Chii ake tukul nyoo āmē mukaatiit nto kuyyē tifaayiik kumānēēnkēt kiyēē ibooru :bōōrtaab Mokoryoontēēt, kumii kōōtiilchinē keey ng'al. ³⁰ Kiyooto :nyēē yēyē chēē chaang' ām akweek kutānkusiitu kut kōōkubēk :alake. ³¹ Nteenee, yoo kēērōōtoot keey :chii, mākoy /kiitiilchēēch ng'al. ³² Chuulēēch :Yēyiin -/simakiiruusteech āk choo mānēēyēnchi Yēyiin.

³³ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, yoo ōmāchē o-am āmnyoontēētaab Mokoryoontēēt kumāchāktōōs ōkānyē keey. ³⁴ Yoo āmē chii :kēmēy, kumāchāktōōs simkwoomiisyē ām kanyii, simēēsākyi keey :inee /kiitiilchi ng'al yoo ō-āmiisyē. Kunyi, kurubta keey āk ng'aleek alak chēē tāāboontē, +machaasat yoo kāāchōō.

12

Kāāmuukēywēēk chēē rōōbchinē biich :Tāmirmiryēētaab Yēyiin

¹ Mbo ng'eetaabiya, kurubta keey āk kiyēē rōōbchinē biich :Tāmirmiryēētaab Yēyiin, -māāmāchē ōbuur nyēē -mōōnkētē nyēē karaam. ² Ōnkētē kule yoo kitākutoombo ōyēnchi Yēyiin, /kikiikēētēwēchook ōyēēlchi āynātōōsyēchoo māng'aloolē. ³ Kunyi, āmwoowook kule māmwōoyē :chii nyēē intōōchinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule, “Kuchubākoy :Yēēsu.” Āmāmii :chii nyēē imuuchē kumwooy kule, “Mokoryoontēēt :Yēēsu” yoo kāmēēboorchi :Tāmirmiryēēt.

⁴ Rōōbchinē biich :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kāāmuukēy chēē tēērchiin, nteenee akeenke :Tāmirmiryoonoo. ⁵ Mii :yiisyōōnuutēk chēē makerkeey chēbo Mokoryoontēēt, nteenee akeenke :Mokoryoontoonoo. ⁶ Mii :ng'ala chēē /kiilātē chēē makerkeey, nteenee akeenke :Yēyiin nyoo yēyiisyēē chiito ake tukul.

⁷ Iboorunēē keey :Tāmirmiryēēt wōlēē mii :chii sukuyēētyēēchi biiko tukul. ⁸ Ikoochinē :Tāmirmiryēēt chiito ake kiirnātēēt ānkuyēyē ake kōōnkēt wōlēē wuu :ng'aleek chēē wunyootiin. ⁹ Ikoochinē ake kookaasee keey ām mooyēēt akeenke kule ākoy kuyeyakay :kiyēē bērē. Nto ake, kurōōbchi kāāmuukēywēēk chēē isoobsēē. ¹⁰ Ikoochinē ake kāāmuukēy kuyey ng'al chēē /kiilātē, nto ake, kuyey kung'alooltoochinē Yēyiin. Ikoochinē ake kāāmuukēywēēk chēē inkētēē kule tāmirmiryēēt nkōnō :nkōnō nto ake kōōkoochi kung'alaal ām ng'ēlyēēbik chēē tēērchiintōōs. Nto ake, kōōkoochi nyoo kumwooy kiyēē ibooru :ng'aleechaata kāmwooyē :nyiin. ¹¹ Akeenke :Tāmirmiryooni kōōnu kāāmuukēy /keeyey ng'aleechu tukul ānkōōkoochinē :inee chii ake tukul kāāmuukēywēēchoo kuu wōlēē māktooy.

Akeenke :bōōrtaab chiito ānkutinyē komoswookik chēē chaang'

¹² Akeenke :bōōrtaab chiito ānkoo chaang' :komoswookik chēē yēyē bōōriitēnyi. Wuu nyooto mbo ām wōlēē miitē :Kiriistō. ¹³ /Kikeebatisaneech ām Tāmirmiryēēt akeenke kēēyēku bōōrto akeenke ānkiiyēku Yuutāyiin nto nyēē mā Yuutāyiin, nyēē motwooriin nto nyēē bāwu keey. /Kikēēkōōnēēch tukul Tāmirmiryēēt akeenke keeyyē.

¹⁴ /Kimākēyēyēē bōōrto kiito akeenke, nteenee /kikeeyeyēē komoswookik chēē chaang'. ¹⁵ Ānkoo kāmwooy :kereenkeet kule, “-Māābooyē bōōrto, kuuyu -māāmuuchē ayey kiyēē yēyē :āwut” kutākubo bōōrto. ¹⁶ Ānkoo kāmwooy :yiitit kulē, “-Māābooyē bōōrto, kuuyu -māāmuuchē ayey kiyēē yēyē :koong'ta” kutākubo bōōrto. ¹⁷ Nto ki koong'ta :bōōrto

tukul ii, nto /kēēyēbchinēē nee yīit ng'aleek? Nto, ki yīitit :bōōrto tukul ii, nto /kiing'uutēē nee? ¹⁸ Kubooyiit man, kiikuchōb :Yēyiin komoswookik tukul ām bōōrto kuu wōlēē kimāktooy kōōbuurto :ake tukul. ¹⁹ Nto ki komoswookichoo tukul ku kiy akeenke ii, nto kiyēku nee :bōōrto? ²⁰ Kuu wōloo wuu, chaang' :komoswookik, nto bōōrto ku akeenke.

²¹ -Mēēmuuchē :koong'ta kumwoochi āwunnyēk kule, “-Māāmāchook,” āmēēmuuchē :mētīt kumwoochi kērēēnkōōk kule, “-Māāmāchook.” ²² Nteenee komoswookikaab bōōrto choo wuu nyēē kuskusēch, ku chooto :chēē māchāktōōs miisin. ²³ Nto komoswookik choo /kēēkāsē kule mābo laat kumāchāktōōs /kēēyibē chooto kubooyiit barak miisin. Nto choo bēre :biiko mātooku ku chooto :chēē māchāktōōs /kiiyēēnē miisin, ²⁴ nteenee māāmāchāktōōs /kiiyēēnē komoswookik chuut alak. Yēyiin nkit :nyēē kiyēyē bōōrto sukung'eet /kēēkoonyit komoswookik choo kuskusēch. ²⁵ Kunyoo, māāmāchāktōōs kubchēyē keey :komoswookikaab bōōrto nteenee māchāktōōs kuyēētyēēchinē keey. ²⁶ Yoo nyālilē :komosta akeenke, kunyālilootiin :nkicheek komoswookik chuut alake. Nto yoo koonyitoot :komosta akeenke, kukoonyitootiin :nkicheek komoswookik chuut alake.

²⁷ Kunyoo, akweek :bōōrtaab Kiriistō ānkōōbooyē :tukul inee. ²⁸ Nto ām biikaab Kiriistō, kiikutool :Yēyiin kurook *lēbkēēyik, *wōōrkooyik āk kāānēētik. Kiikōōkoochi alak kuyēyē ng'al chēē /kiilātē, kōōkoochi alak kāāmuukēy kōōsoobso, kuyey alak kuyēētyēēchinē biiko alak, kōōkoochi alak kāāmuukēywēēk kōōntōōchi chuut, nto alak kōōkoochi kung'āloolē ām ng'ēlyēēbik chēē tēerchiintōōs. ²⁹ Ara kēēyēku :tukul lēbkēēyik? Nto kēēyēku :tukul wōōrkooyik? Nto kēēyēku :tukul kāānēētik? Nto kēēyēyē :tukul ng'al chēē /kiilātē? ³⁰ Ara kēēboontē :tukul kāāmuukēy chēē kiisoobsēē? Nto kēēng'ālooltēē :tukul ng'ēlyēēbik? Nto kiimuuchē :tukul kiibooru kiyēē ng'ālooltooy :bichooto?

³¹ Ōchēēng'ē rōōbēywēēkaab Tāmirmiryēēt chēē wōōyēch ānkāāmāchē āboorwook kēēlto nyēē karaam miisin.

13

Chamateet

¹ Ankoo kaang'alaal ām ng'ēlyēēbik chēbo biich nto chēbo malayikaan, āmēēbērē ātinyē chamateet, ku bōlāt :nyoo buch. ² Nto yoo ātinyē rōōbēywoontēēt nyēē āng'ālooltoochinēē Yēyiin ānkāānkētē kiy ake tukul nyēē wunyaat nto mbo kule ātinyē kāāyēnchinooyēēt nyēē imuuchē kōōwuuy kōōrēēt āmāātinyē chamateet, ku buch. ³ Yoo kāākoochi biiko choo bānoon tukuukyuu tukul nto mbo yoo kāākooytē soboonnyuu /sikēēkoonyitoo* āmāātinyē chamateet, māmii :kiyēē ānyōōru.

⁴ Yoo iboontē chamateet, kuyēyiing' imuytoochinē ng'aleekaab biiko alak. Nto yoo tinyē :chii chamateet, ku lēēl :moo āmātinyē tuuyin bo moo, āmāng'āsē keey, ⁵ āmā awees, mātinyē sooyān, māsimkunyēēru, mānāmtooy ng'al mukuulēy, ⁶ māng'ērēkyinē tukuuk chēbo rōkōs nteenee ng'ērēkyinē choo bo manta, ⁷ lukuyē ng'al, ikoosēē keey ānkōōkēnēē keey Kiriistō ānkumuytooy.

⁸ Māng'ētē :chamateet. Nteenee makuyit :bēsyeēt nyēē mēētākung'ālooltoochinē :biiko Yēyiin, āmēētākung'ālooltēē :biiko ng'ēlyēēbik, /āmēētākēēng'oonkyinē chii ng'al. ⁹ Rartaat :ng'oomnānēēnyoo -āmākēēnyōōru ng'oong'uutēkaab Yēyiin kuchurta. ¹⁰ Nteenee yoo kayit :bēsyeēt nyēē /kēēyēyēē kiy ake tukul kuchurta, mākubootyo :ng'aleek choo māchurtootiin.

¹¹ Yoo kitāāmining', kyāāng'āloolē ānkāāsōōtē ng'al chēbo leekwaanti. Nto yu kāwāāwōōyīitu abakaakte ng'aleechaa kibo leekwaanti. ¹² Kēēmiitē kēēkāsē raat ng'al kumēēymēēyootiin, nteenee +mabokeekas ām bēsyoonoo kuchurta. Kiinkētē raat

12:26 Room. 12:15; 2Kōōr. 11:29   **12:27** Room. 12:4-5; 1Kōōr. 6:15; 10:17; 12:12; Ēfēēs. 1:23   **12:28** 1Kōōr. 12:8-10; Ēfēēs. 4:11-12   **12:31** 1Kōōr. 14:1   **13:1** 2Kōōr. 12:3-4   **13:2** Mat. 7:22; 17:20; 1Kōōr. 12:8   * **13:3** Mwooyē :siruatēk alake kule /bokeebeela.   **13:3** Māārko 10:21   **13:7** Room. 13:8-10; 1Kōōr. 8:1

kereeryaa, nteenee +mābokiinkēt ām bēsyoonoo kuchurta kuu wōloo inkētītēech :Yēyiin kuchurta. ¹³ Okany keetas taay kiikoosēē keey ānkiikēnēē keey Yēyiin ankookany kēechāmē chii ake tukul. Kiito nyēbo koomānuut ām ng'aleechu tukul ku kule 'kēechāmē chii ake tukul.'

14

Ōtitiirē keey yoo ōtuuytōōsii

¹ Ōnēmchi keey chamateet ankoocheeng' rōōbēywēēkaab Tāmirmiryēēt ānku miisin nyēbo kule ōng'ālooltoochi Yēyiin. ² Chii ake tukul nyoo ng'āloolē ām ng'ēlyēēbik, kumāmii kung'āloolchinē biiko nteenee ng'āloolchinē Yēyiin. Māmii :chii nyēē imuuchē kōōnkēt kiyēē miitē :chiichooto kumwooyē kuuyu mii kung'āloolēē ng'al chēē wunyootiin kubununēē tāmirmiryēēnyii.* ³ Nteenee, chii ake tukul nyoo ng'ālooltoochinē Yēyiin, kung'āloolchinē biiko kōōnēērē, kōōkomkoomu ānkusooysooyē. ⁴ Nto chiito nyoo ng'āloolē ām ng'ēlyēēbik, kumiitē :nyoo kōōtitiirē keey nkit. Nto nyoo ng'ālooltoochinē Yēyiin kumiitē :nyoo kōōnēērē kaniseet. ⁵ Ābērē nto ong'alaal :akweek tukul ām ng'ēlyēēbik, nteenee, kāāmāchē miisin kule nto ōng'ālooltoochi :tukul Yēyiin. Karaam yoo kāng'ālooltoochi :chiito Yēyiin kusiir yoo kang'alaal ām ng'ēlyēēbik. Tōōs baateey yoo kēēboor kiyēē kāng'āloolēē ām ng'ēlyēēbichooto sukooneer :ng'aleechaa kaniseet.

⁶ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, yoo kāāchōō wōloo ōmiitē, ankaang'alaal ām ng'ēlyēēbik kumāmii :kāroomnyo. Sārwook baateey yoo kāāng'oong'wook kiy nto ayeyaak ōnkēt kiyēē wunyaat, nto āng'ālooltoochinē Yēyiin nto aneetaak. ⁷ -Mēēmuuchē :chii kōōnkēt tyēēntaab bukantiit nto nyēbo kurēēruut yoo /kākēēbutoobut nto /kakeekuutaakuut kuu choo buch. ⁸ Nto subak, yoo kāāmāchēy :aryeembuut nyēē karaam, sukukasakay kule kuurē biikaab lukēt, kumēēmuuchē :chii kuwo booryēt. ⁹ Kunyoo, wuu nyooto ām wōlēē ōmiitē :akweek. Yoo koong'alaal ng'al chēē mākāsāktōōs kōōmuuchē kule nee kōōnkēt :biiko kiyēē ōmiitē ōmwooyē. Mākuyibē :yoomeet ng'aleekwook.

¹⁰ Tookunoot kule mii :kuutuweek chēē chaang' kōōrēēt kumukuul, ānku yoo /ka-keeng'alaal, kumii :kiyēē ibooru. ¹¹ Yoo -māāmuuchē kut ānkēt kiyēē mwooyē :chiito ake, āyēku soboyiin ām wōlēē mii :chiichooto nto yoo mākāsē nyeenyuu ku soboyiin :nkinee ām wōlēē āmiitē. ¹² Wuu nyooto yoo kang'alaal :chii ām ng'ēlyēēbik chēē -mōōnkētē. Kuu yoo ōchēēng'ē rōōbēywēēkaab Tāmirmiryēēt, kumāchāktōōs ōchēēng'ē miisin choo inēērē kaniseet. ¹³ Kunyi, kurubta keey āk ng'ālyoontooni, māchāktōōs kusooyē :chiito nyoo ng'āloolēē ng'ēlyēēbik kule koomuuch kōōboor kiyēē mii kumwooyē.

¹⁴ Yoo āsooyēē ng'ēlyēēbik ku tāmirmiryēēnyuu :nyēē sooyē nto yooto tukul māmii :mētinyuu kuyēyē kiy. ¹⁵ Kunyoo, ara +māāyēyē nee? +Māāsooyē āyēyiisyēē tāmirmiryēēt nto ām āsiiswēk alak āsooyēē mētīt. +Māātyēēnēē tāmirmiryēēt nto ām āsiiswēk alak ātyēēnēē mētīt. ¹⁶ Yoo siltooy :chii Yēyiin ām tāmirmiryēēt nkit, mākumwooy kule nee :chii nyēē mānāānooyēē ng'aleechaa kule, "Kuwuuyiit nyooto," yoo -mēēnkētē kiyēē /kēēmiitē /kēēmwooyē? ¹⁷ Imuuchē kumiitē kubirchinē Yēyiin kōōnkōy ām kēēlto nyēē karaam, nteenee -mēēmuuchē :yooto kuyēētyēēchi nyiin ake. ¹⁸ Ābirchinē Yēyiin kōōnkōy, kuuyu āng'āloolēē ām ng'ēlyēēbik kusiir akweek tukul. ¹⁹ Nteenee, yoo kēētinyē keey biikaab Kiriistō kēēkutunkyinē Yēyiin, ākāykooyē amwaay ng'aleek muut chēē kāsāktōōs, kusiir ang'alaal ām ng'ēlyēēbik ng'al chēē mā tēē chu.

²⁰ Mbo ng'eetaabiya, obakaakte ng'al chēbo leekwaanti. Nteenee kurubta keey āk rōkōs, ōbuur kuu lēēkōōy. Nto ām tukuuk alak ōyēku biich chēbo kuunyuut. ²¹ Mwooyē :Yēyiin ām siruutēk kule, "+Māāng'āloolchi bichu kubununēē biiko chēē ng'āloolēē ām kuutuweek alak āk choo sobooy. Ānkoo kuwuu nyooto, mākoy kukāswoo."† ²² Yoo

13:12 Room. 8:24; 2Kōōr. 5:7; 1Yoowa. 3:2   **13:13** 1Tēēs. 1:3; 1Yoowa. 4:16   **14:1** 1Kōōr. 12:10   * **14:2** Nto Tāmirmiryēētaab Yēyiin.   **14:4** 1Kōōr. 14:26   **14:5** Kāāyit. 11:29   **14:20** Ēfēēs. 4:14   † **14:21** Isaaya 28:11-12

ng'āloolē :chii ām ng'elyēēbik, kōōboorchinē kiito ake biiko choo mănēēyēnchi Yēyiin āmēēbērē choo kiikōōyēnchi. Nto yoo /kēēng'ālooltoochinē Yēyiin, kumii /kēēng'āloolchinē choo kiikōōyēnchi Yēyiin, āmēēbērē choo mănēēyēnchi.

²³ Kunyi, yoo kōōtuuyēēchi yēēt akeenke ankoong'alaal ām ng'elyēēbik ankukwa :biiko chēē mănāānooyēē ng'aleechaa nto ku choo mănēēyēnchi Yēyiin, māmwooyē kule kāākubunwook :mētēwoy? ²⁴ Nteenee yoo kāchō :chii nyoo mănēēyēnchi Yēyiin nto nyēē mănāānooyēē ng'aleechaa, yoo mii kung'ālooltoochinē :biiko Yēyiin, makukasee ng'aleechaa tukul kule boonto miyootyēēt. Nto yooto, kucham kule choolwookēnoot ²⁵ ānkutook :tukuuk chēē kiwung'ta keey. Kunyoo, mākōōryookyi keey ng'wēny kukākutunkyi Yēyiin kumwooyē kule, “Lēyyē, mii :Yēyiin kwēēnuung'woong'.”

²⁶ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, ara +maamwaay nee? Yoo kōōyēmē yēēt akeenke, kumāchāktōōs kutinyē :chii ake tukul kiyēē mākumwoochi biiko. Imuuchē kutyēēn :ake, kōōnēētis :ake, kuboonto :ake ng'oong'uutyēēt, kung'āloolē :ake ām ng'elyēēbik nto ake kōōboor kiyēē ng'āloolēē :nyiin. Yoo ōtinyē rōōbēywēēchu tukul, kumāchāktōōs ōyēyiisyēē ōnēērēē biikaab Kiriistō. ²⁷ Yoo ākoo māchāksē /keeng'alaal ām ng'elyēēbik, kumāchāktōōs kuyēk biich āyēēng' kut ku sōmōk. Nto yoo ng'āloolē, kurōōbu keey ānkumāchāktōōs kumii :chiichēē ibooru kiyēē miitē :icheek kumwoowu. ²⁸ Nto yoo māmii :chii nyēē kēēboor, kumāmāchāktōōs kung'alaal :chiichoo ām ng'elyēēbik nteenee kung'āloolchinē keey nkit āk Yēyiin.

²⁹ Ōkānyē kung'āloolē *:wōōrkooyikaab Yēyiin āyēēnku nto ku sōmōk kōōrōōtootē :kāāntōōyik chuut kiyēē /kēēmwooyē. ³⁰ Nto yoo kānyōōr :chii ake nyēē kēēbuurchi keey ng'wēny ng'oong'uutyēēt, kumāchāktōōs kusiis :chiito nyoo kābo taay nyoo kāmii kung'āloolē. ³¹ Māchāktōōs kurōōbunēē keey :wōōrkooyik akeenke akeenke /sikiineet chii ake tukul kukich. ³² Inkētē :wōōrkooyoontēētaab Yēyiin ām tāmirmiryēēnyii āsiiswēk chēē yēmootiin kung'alaalee, ³³ kuuyu māmāchē :Yēyiin taariiryēēt, nteenee māchē kēētēbtē kaalyēēt.

Kuu wōloo wuunto :chōbuutēk ām wōlēē mii :biikaab Kiriistō tukul, ³⁴ māmāchāktōōs kutēēbē :kooruuk ng'al yoo /kēēmiitē tuuyēēt. Māchāktōōs kōōywēyiisyē kuu wōloo mwooytooy :kiruutēk. ³⁵ Nto yēē māchē :ake tukul kōōnkēt ng'ālyoo, wokutee-bee saanteenyii ām kōōnyii. ³⁶ -Moosoot :akweek biikaab Kōōriintō kule kichōōnēē :ng'ālyoontēētaab Yēyiin wōlēē ōmiitē, nto mbo kule akweek nkit chēē kōōkuyityook.

³⁷ Yoo isōōtē :chii kule inee ku *wōōrkooyoontēētaab Yēyiin ānkukichoot ām ng'aleekaab Tāmirmiryēēt, ku ākoy kōōnkēt kule kiyēē āmiitē āsirwook ku mākuutyēētaab Mokoryoon-tēēt. ³⁸ Nto nyoo mākoonyitē mākuutyooni, kumēērook /kēēkoonyit nkinee.

³⁹ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, ōchēēng'ē ōng'ālooltoochi Yēyiin, amooyeete chii kung'alaalee ng'elyēēbik ⁴⁰ kātikoo baateey yoo /kēēmii /kēēyēyē kiy ake tukul ām kēēlto nyēē rootaat ankuyemaat.

15

Ng'aleek chēbo koomānuut ām lōkōōywēk chēē kāroomēch

¹ Mbo ng'eetaabiya, āmāchē āsōōtwook kiy kurubta keey āk lōkōōywēk chēē kāroomēch choo kyāā-āmwook. Lōkōōywēchooto ku choo !kyōōyēnchi ānku chooto mbo raat chēē ōyyoong'unēē. ² Ōrāroochootiin kubo lōkōōywēchu yoo kōōkiilchi ng'ālyoontoonoo kyāā-āmu. Nteenee, yoo māwuu nyooto, kukyōōyēnchi nyēbo buch.

³ Kyāā-āmwook ng'aleechu bo koomānuut chu kyāānyōōru nkani kule: Kime *:Kāārārookiintēēt kubo ng'ōōkiswookikyoo kurubta keey āk wōlēē mwooytooy :siruutēk.

4 /Kikeemuy /ankiing'eetee meet ām bēsyeētaab sōmōk kuu wōloo mwooytooy :siruutēk.
 5 Kichokōōboorchichi keey Bētērō, nto mii yoo, kōōboorchichi keey rubiik tukul taman āk
 āyēēng'. 6 Nto mii yoo, chokōōboorchichi keey mbo ng'eetaabiya bokolwookik muut ām
 yēēt akeenke. Tākusobchootiin :bichooto alake chēē chaang' ānkoo kiikubēk :alake.
 7 Lētuunoo subak, chokōōboorchichi keey Yāākōbō ānkōōboorchichi keey *lēbkēyik chuut alak,
 8 nto yityo, chokōōboorwoo keey nkanii āyēku leekwa nyēē -/mākiiriiku. 9 Anii :nyēē
 ābooyē ng'wēny miisin ām *lēbkēyik chuut amaayemaat /kēēkuuroo kule *lēbkēyiyin
 kuuyu kyaāwusē biikaab Kiriistō. 10 Nteenee, ām chamateetaab Yēyiyin wuu nyi raat
 :soboonyuu. Mānāwēētēē keey :chamateenyii ām wōlēē āmiitē. Wuu nyooto kuuyu
 kyaa-am booryēēt nyēē kōrōōm miisin kusiir ake tukul ām *lēbkēyichoo, āmēēbērē ki
 anii, nteenee ki kāāmuukēywēēkaab Yēyiyin :chēē kyoomē booryoonotoo kubuntēēnoo.
 11 Yoo ki anii nyēē kyāā-āmwook lōkōōywēchu, nto ku *lēbkēyik chuut alak, māmii yoo
 :kiy, nteenee ng'aleek chu chēē kyoomu ānku ng'aleechuutēchu :chēē kyōōyēnchi.

/Kiing'eētēē chii meet

12 Nto yoo /kiikyoomwook kule king'eetee :Kiriistō meet ānkyōōyēnchi ii, kōōmuuchē
 kule nee :biiko alake ām akweek kumwooy kule -/mākiing'eētēē chii meet? 13 Nto yoo
 ākoo -/mākiing'eētēē chii meet ii, mā ākoo manaang'eetee :Kiriistō meet? 14 Nto yoo
 manaang'eetee :Kiriistō meet, ku buch :kiyēē kēēmiitē acheek kyoomu ānku buch mbo
 :kiyēē kyōōyēnchi. 15 Nto kiwuu nyooto, nto kēēyēku ng'wiik ām wōlēē mii :Yēyiyin kuuyu
 kyoomtooy kule kiing'eetee :Yēyiyin Kiriistō meet. Nteenee yoo mēēbērē /kiing'eētēē meet
 chēē kiikubēk, kumēēbērē kiikung'eetee :Kiriistō meet. 16 Yoo ākoo -/mākiing'eētēē meet
 chii nyēē kiikume kumēēbērē /kiikiing'eetee Kiriistō meet. 17 Nto yoo ākoo wuu ny-
 ooto, ku buch :kiyēē kyōōyēnchi /āmānāākēēnyōōwook kaat ām choolwookātēēng'woong'
 18 ānkiikubootyo :nkicheek choo kibēk kukiikōōyēnchi Kiriistō. 19 Nto yoo ākoo kiibuurē
 kiikēnēē keey Kiriistō kubo soboontaab kōōrooni buch, kēēmiitē yēē mii :chii.

20 Nteenee, kubooyiit man, /kiikiing'eetee Kiriistō meet. Inee :kaabooret /kiing'eetee
 meet kuyootyi kēēlto choo kiikubēk. 21 Kuu yoo kichōōnchi :meet kōōrooni kubununēē
 chii, kuchōōnii :nkinee soboonto kubununēē chii. 22 Kuu yoo bēku :biiko tukul choo
 bo Aatam, /kiing'eētēē meet biiko tukul choo bo Kiriistō. 23 /Kikeenyoooyee Kiriistō
 /kiing'eetee meet, nto yoo iyēēwu kōōyyiin, +/makiing'eetee meet biiko tukul choo
 cheechii. 24 Nto miitē yoo nanyuun, kuyit :tabanta ām yoo kētyinēē :Kiriistō Baaba Yēyiyin
 bāytooyiisyēēt yoo kaakooserweet :inee bāytooyik alak tukul āk kāāmuukēy alak tukul.
 25 Kunyi, tākubāytooyiisyēē :Kiriistō ākoy kut koowaang'ta buunikyii tukul 26 nto buun-
 yoontēēt nyēbo lētuut kooserweet ku meet. 27 Mwooyē :siruutēk kule, “+/Mākiitōōrchi
 kiy ake tukul.”† Tookunoot kule yoo /kēēmwooyē kule +/mākiitōōrchi “Kiy ake tukul,”
 kōōbooru kule mēēbērē nāmē keey :yooto āk Yēyiyin kuuyu inee nyēē itōōrchinē Kiriistō
 kiy ake tukul. 28 Yoo kaakuyey kuu nyooto, +/mākiitōōrchi Leekweet kwaan Yēyiyin,
 sukubayta :Yēyiyin kiy ake tukul kutukul.

29 Ara, kēēmwooyē nee kurubta keey āk choo /kēēbātisānē kubo choo kiikubēk? Yoo /
 kēēmwooyē kule -/mākiing'eētēē chii meet ii, kubo :nee naas /kēēbātisānē biiko kubo choo
 kiikubēk?

30 Nto kurubta keey āk acheek, ātēēbē kule ii, ām nee sikyoosāntooy keey kibtaman?
 31 Kubooyiit man, kyaanamaanunee meet āwut. Nteenee āng'erēchē kubo kiyēē kiikuyey
 :Kāārārōokiintēēt Yēēsu Mokoryoontēenyoo ām soboonwēkwook. 32 Nto kimāākēnēē keey

15:4 Mat. 12:40; Yoowa. 20:9; Yēyuut. 2:24-31 15:5 Luuka 24:34, 36 15:7 Luuka 24:50 15:8 Yēyuut. 9:3-6;
 1Kōōr. 9:1; Kala. 1:15-16 15:10 Kala. 1:13-14; Ēfēēs. 3:8; 1Tēm. 1:12-16 15:10 2Kōōr. 11:23 15:11 Kala. 2:6-9
 15:17 Room. 4:25; 1Kōōr. 15:2 15:20 1Kōōr. 6:14 15:22 Toowu. 3:17-19; Room. 5:12-21 15:23 1Tēēs.
 4:16-17 15:24 Room. 8:38 15:25 Tyēēn. 110:1; Māārko 12:36 15:26 Ng'oong'. 1:18; 20:14; 21:4 † 15:27
 Tyēēn. 8:6 15:28 Room. 11:36 15:31 Room. 8:36

tuwēntaab kibkōōnkōy, nto kimāawuulyēē bichoo ām Ēfēēsō chu wuu tyoong'in. Nto yoo ākoo -/mākiing'eētēē chii meet, kiimuuchē keemwaay kule, “Okany kyoomchi keyy āmit ānkēēyyēesyē, kuuyu +mākēēbēku tuun.”† ³³ Lēyyē, -mookany /keemaasaak. Yoo koonnam keyy biiko choo miyootēch :ātēbuutēkwaa, mākōōbootook. ³⁴ Ōsēwu ankootayee keyy choolwookātēēt kuuyu miitē :alake ām akweek chēē tākumāng'oon ām wōlēē wuu :Yēyiin. Āmwooyē ng'aleechu sōōchusyē.

+/Makeeweech bōōrwoonik chu bēku kuyēk chēē mābēku

³⁵ Imuuchē kuteeb :chii kule, “Imuuchāktōōs /kiing'eetee meet kule nee choo kiikubēk? Ng'eētitooy bōōrto nyēē wuu nee?” ³⁶ Wuu nee :kāāsōōtēywēēkwōok ēē? -Mōōnkētē kule yoo /kakeechaan kēbuswoontēēt, kununē :muuyto sukubiit? ³⁷ Yoo 'keechaan kēbuswoontēētaab nkoonuuk nto ku nyēbo kiy ake tukul makerkeyy āk nyoo kaakubiit. ³⁸ Yēyiin nkit :nyēē yēyē kēbuswoo ake tukul kubiit ku wōloo māktōoy :inee ām kēēlto nyēē teer ām wōlēē mii :ake.

³⁹ Tēērchiintōōs :bōōrtaab chiito āk nyēbo tyoony. Ku teer nyēbo tariiteet ankuteer mbo :nkinee nyēbo *burburyoontēēt. ⁴⁰ Miitē mbo :nkicheek tukuuk chēbo wōliin bo barak āk chēbo wōlēēb ng'wēny. Lēbkēēyēch :choo bo barak ām kēēlto nyeeng'waa, nto chēbo ng'wēny, kukāroomēch :choo ām kēēlto nyeeng'waa. ⁴¹ Lebkeyy :asiista ām kēēlto nyeenyii, anku lebkeyy :nkinee araawēet ām kēēlto nyeenyii, nto nkicheek kookeelik lēbkēēyēch ām kēēlto nyeeng'waa. Nteenee teer :lēbkēēyyēētaab kookeelyeet ake ām wōlēē mii :ake.

⁴² Wuu nyooto nkinee ām wōlēē +/mākiing'eetita choo kiikubēk. Nunē :bōōrto nyoo /kēēmuyē, nto nyoo /kiing'eētēē meet kōōbuurē :nyoo kibchuulyo. ⁴³ Yoo /kēēmuyē bōōrto, ku kiy buch. Nto yoo /kiing'eētēē meet ku kiy nyēbo kwōng'uut. /Kēēmuyē ku kiy nyēē mābo laat, nto yoo /kiing'eētēē meet kutinyē kāāmuukēywēēk. ⁴⁴ /Kēēmuyē ku bōōr buch, nto yoo /kiing'eētēē meet, ku bōōr nyēē lēēl nyēbo tāmirmiryēēt. Kuu yoo miitē :bōōrtaab kōōrooni, kumiitē :nkinee bōōrtaab tāmirmiryēēt. ⁴⁵ Mwooyē :siruutēk kurubta keyy Aatam nyēē ki chiito nyēbo taay kule, kitoow :chiichoo soboontaab kōōrooni.† Nto Aatam nyēbo lētūut kukōōnu :nyoo soboontaab tāmirmiryēēt. ⁴⁶ Kitook :bōōrtaab kōōrooni kurook, nto mii yoo chokutook :bōōrtaab tāmirmiryēēt. ⁴⁷ /Kikeeyey Aatam kuchōōnēē teng'nyaanteet, nto Yēesu, kuchōōnēē :nyoo kibkōōnkōy. ⁴⁸ Kuu wōlēē kiwuunto :chiichoo bo ng'wēny, kuwuu chooto :nkicheek choo bo wōlēēb ng'wēnyuuni. Nto wōlēē wuunto :chiichoo bo kibkōōnkōy, kuwuu chooto :nkicheek choo bēētii kibkōōnkōy. ⁴⁹ Nto kuu yoo kēētinyē tōōntaab chiichoo bo wōlēēb ng'wēny, +mākēēnyōōru nkinee tōōntaab chiito nyoo kichōōnēē kibkōōnkōy.

⁵⁰ Āmwoowook akweek, mbo ng'eetaabiya, kule -mēēwutē :chii Kaab Yēyiin āk bōōrnyii nyoo bo ng'wēnyuuni. Bēku :bōōrwēchu kēēboontē nyēē mākooy kōōbuur ākookoy. ⁵¹ Okany baa, āmwoowook kiy nyēē /kikiiyeel ānkōōyēbchi yiit: -Mākēēbēku :acheek tukul, nteenee +/makeeweecheech ⁵² areet akeenke bēsyēēt nyoo /kēēkuutē aryeembuut. Yoo /kēēkuutē aryeembuut kung'eētōōs :choo kiikubēk /ankeeweechweecheech acheek choo tākēēsobchootiin /kēēnyōōru bōōrwoonik chēē leelach. ⁵³ Yēmāktōōs /keeweechweech bōōrwoonikyoo chu bēku kuyēk chēē mābēku.

/Kikiisyēēnto meet

⁵⁴ Yoo kaakuyeyakay kuu nyooto, mākuuyityiin :siruutēchu mwooyē kule, “/Kikiisyēēnto meet kutukul.”† ⁵⁵ Mākuuyityiin subak :siruutēchu mwooyē kule, “Wōōy, wē, meet nyoo mēēkutinyē biirtooyiisyo, wōōy, wē, meet nyoo mēēkutinyē ng'woonēēt!”† ⁵⁶ Ibēlēē biich

† 15:32 Isaaya 22:13; 56:12   15:32 Yēyuut. 19:29-31; 2Kōōr. 1:8   15:34 Room. 13:11-12   15:37 Yoowa. 12:24
 15:43 Filib. 3:21   † 15:45 Toowu. 2:7   15:45 Yoowa. 6:63; 2Kōōr. 3:6   15:49 1Kōōr. 15:21-22   15:52 1Tēēs.
 4:15-17   15:53 2Kōōr. 5:4   † 15:54 Isa. 25:8   † 15:55 Osee. 13:14

:meet ng'ōōkisto ānkunyōōrtooy :ng'ōōkisto nkuruuk wōlēē mii :kiruutēk. ⁵⁷ Kēēbirchinē sōō Yēyiin kōōnkōy nyēē tyaa! Inee :nyēē yēyēēch kēēbiirtooyiisyē ām Yēesu Kiriistō Mokoryoontēenyoo.

⁵⁸ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya choo āchāmē, ōtitir ānkōōkimkiimitu. Ōnēmchinē keey ākookoy yiisyēētaab Mokoryoontēēt ām mooyēēt akeenke kuuyu ōnkētē kule -māwēētii buch :yiisyoonoo ōyēchinē Mokoryoontēēt.

16

Kāāruruukiisyēētaab beesaanik

¹ Kurubta keey āk beesaanik choo /kiiruruuchē kubo biikaab Kiriistō ām Yēerusālēm, āmwoowok kule oyey kuu wōloo kyāāmwooytoochinē kanisoosyekaab yēmēētaab Kalatyaa. ² Ām bēsyēētaab taayta nyēbo wiikiit ake tukul, māchāktōōs :chii ake tukul ām akweek kusātyinē komos beesaanik kereeryaa ām chēē nyōōru /subokeekonor. Nto yoo kaayitu, kumāmāchāktōōs kule /kiiruruuch beesaanik alak tukul. ³ Yooto, +mookwey biiko chēē sukuyibchi beesaanik biikaab Kiriistō ām Yēerusālēm. +Māāsirchi bichoo ng'aleek chēē iboorchinē icheek chiichēē kākōōnu beesaanichaa. ⁴ Nto yēē ākoo yēmāktōōs āwē :nkanii +makeebeete keey āk icheek.

Chōbuutēkaab Bāwulō

⁵ +Māāruutoochi Maketoonnya ām bārooyinto nyēē nwaach nto yityo, āwēesyetyook. ⁶⁻⁷ -Māāmāchē kule akasaak baateey ankaakeeyte. Ābērē nto ābuurtē keey akweek, yoo kacham :Mokoryoontēēt. +Mākēētēbtē keey kisich nto ākoy mbo kubēk :yiiwootēt sukung'et o-āmiisoo ānkōōkōōnoo toorētēēt ake tukul ām baannyuu. ⁸ Nteenee, +māwāābēēnii Ēfēēsō ākoy bēsyēētaab *Bēētēkōōst, ⁹ kuuyu kaakuyaatakay :kēēlto ayeey yiisyēēnyuu kuchutito ānkoo miitē :biiko chēē chaang' chēē mii kukwiiloo.

Kiyēē kii-āmiisēē :Bāwulō biiko

¹⁰ Yoo kāchō :Tēmētēēwō wōloo, kumāchāktōōs otaach nyēē karaam, kuuyu mii kuyēyē yiisyēētaab Mokoryoontēēt kuu wōloo āmiitē :anii āyēytooy. ¹¹ Kunyoo, māāmāchāktōōs kutay :chii ake tukul. Nto yoo wēētii, kumāchāktōōs o-āmiis ām bāybooyyēēt, sukōōyēēw wōlēē āmiitē. Āmiitē ākānyoonu inee kuchōōnto keey mbo ng'eetaabiya.

¹² Nto kurubta keey āk ng'eetaabiya Ābōōlō, kyāāmwoochi nyoo kuchōōnto keey mbo ng'eetaabiya wōloo ōmiitē. Kāmāmāchē :inee kule kuchō, nteenee mākuchō yoo kānyōōr bārooyinto.

¹³ Ōkāsu ānkōōtitir ām kāāyēnchinooyēēt. Ōkimkiimitu ānkōōnyōōru nkuruuk. ¹⁴ Ōyēyē kiy ake tukul ām chamateet.

¹⁵ Ōnkētē oob kule ki kaytaab Steefaan :nyēē /kisimkeeweēch kunam ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām Akaaya ānkiikōōnēmchi keey kuyēchi biikaab Kiriistō yiisyēēt? Kunyoo, ākiimook akweek mbo ng'eetaabiya kule ¹⁶ orub ng'aleekaab biiko chēē wuu chuutēchu āk mbo chēbo biiko alak tukul chēē yēyiisyē āk bichooto. ¹⁷ Kyaang'erech kuyitu :Steeffaan, Fortunaato ākoo Akayiko wōlēē āmiitē kuuyu yoo kikyoomē lōkōōy āk icheek kukerkeey nyēē kyāāmiitē ā-āmē lōkōōy āk akweek. ¹⁸ Kweebaybaayaa kuu wōloo kwēēbāybooytook. Māchāktōōs /kēēkoonyitē biiko chēē wuu chooto.

¹⁹ Isubooyook :mbo kanisoosyek chēbo yēmēētaab Eesya. Isubooyook miisin :nkinee Akiila ākoo Bristiila ām kaayneetaab Mokoryoontēēt. Isubooyook mbo :kaniseet nyoo

15:56 Room. 4:15; 6:23; 7:7-11   **15:57** Room. 7:24   **15:58** 2Tēt. 15:7; 1Kōōr. 16:13   **16:1** Room. 15:26   **16:5** Yēyuut. 19:21; 2Kōōr. 1:16   **16:6-7** Room. 15:24; Yāāk. 4:15   **16:9** Yēyuut. 19:8-10   **16:10** 1Kōōr. 4:17   **16:12** Yēyuut. 18:24   **16:13** Tyēēn. 31:24; 1Kōōr. 15:58; Ēfēēs. 6:10   **16:14** Yoowa. 13:34; Room. 12:9; 13:8-10; 1Kōōr. 8:1
16:15 Room. 16:5; 1Kōōr. 1:16

sooyēē kōōng'waa. ²⁰ Isubooyook :nkicheek mbo ng'eetaabiya ām wōli. Ōtōrōōchē keyy nyēē ōng'erēkyinē keyy.

²¹ Āsirwook :anii Bāwulō kāāsubooyiisyooni ām āwunyu nkit.

²² Mii yēē mii chii :chii ake tukul nyoo māchāmē Yēyiin. Ānkiichōō ōō, Mokoryoontēēt.

²³ Kōōbēruurook :Mokoryoontēēt Yēēsu. ²⁴ Āchāmook sōō nyēē tyaa kuuyu kēēbooyē :tukul Kāārārookiintēēt Yēēsu.

Barweetaab Āyēēng' nyēē kisirchi :Bāwulō Kōōriintēēk

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :lēbkēēyiintēēt Bāwulō barwaani ām ārook chēē ng'ēri kung'eetee kasir Kōōriintēēk nyēbo Taayta ām kēnyiitaab 55 KK (kasee kāāboorunēētaab Kōōriintēēk nyēbo Taayta). Yoo /kakeekas wōlēē wuu :ng'aleek chēē miitē, /kiisōōtyinē kule kisirē :Bāwulō barwaani kumiitē Maketoonnya ām komostaab tō nyēbo kōōrēētaab Kirikiik, kumiitē kuruutoochinē kaniseetaab Filiibi. Ki kiriinkēēt nyēē wōō :Kōōriintō ām Akaaya ām komosaata bo cheeronko nyēbo kōōroonoo. Ibooru :Bāwulō ām barweenyii kule kimiitē wokuruutoochinē Kōōriintō subak ānku nyooto ku ruutoonyii nyēbo sōmōk (kur. 13:1). Matwekaat :ruutoonyii nyēbo āyēēng' ām Kitaabu-utaab Yēyuutēk nteenee /kiisōōtyinē kule imuuchē kiyeyakay yoo kimiitē :inee kutēbunēē Ēfēēsō (Yēyuutēk 19). Twēchē ām kurkeetaab 2 kule ki ng'waa :ruutooyooto kuuyu kiiburyoong'to kaniseet ām kēēlto nyēē kōrōōm. Kimiitē :mwēēnkōōsyēk chēē kibēētii ānkukwoonii ām kwēēnuutaab kiriinkōōsyēchoo ki wōōyēch tukwaay (Ēfēēsō āk Kōōriintō). Kunyoo, kimā wuuy kuwēētēē :chii komosta ake ākoy ake. Kikiikumach :Bāwulō kule nto wo Kōōriintō kurook nto yityo kuyit Maketoonnya, nto mii yoo wokōōyēēw Kōōriintō, nteenee kikwey kuwo Maketoonnya kurook nto yityo kuwo Kōōriintō. Nto yityo, kung'eetee Kōōriintō ānkumur Maketoonnya ankooyeey ākoy Yēērusālēēm.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Mānēēwoong' :barweenyii nyoo kibo taay āk ruutoonyii ng'aleek chēē kiiyiimē biikaab Kiriistō. Kimiitē :biiko kereeryaanto chēē kitay ng'aleekyii koobeek kut koomuuch mbo kukwiil kāāmuukēywēēkyii kuu lēbkēēyiin. Kimwooy :bichooto kule ki lēēbiin :Bāwulō nyēbo beesaan. Kunyoo, sirē :Bāwulō barwaani kuyēētē keey kule bēērē keey kōōbooru kule chuulaat :soboonyii. Ikiimchinē ām barwaani biikaab Kiriistō koowaany kāāruruukiisyēētaab beesaanik nyoo kikiikutoow :icheek kēnyiit nyoo kikiikusiiroto sibokēētoorētēē mbo ng'eetaabiya chuut ām Yēērusālēēm. Nto mii yoo, kōōkomkoom kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō kootabaan biiko choo yibu wōōrōōr ankuchuul kiy ake tukul simāchokukōrōmchi icheek yoo chōōnii nto kōōbootyi kāāmuukēywēēk choo kiikōōkoochi :Yēyiin, kuwuulyēē ng'al chēbo wōōrōōr. Nteenee māchāktōōs kōōkomkoomunēē kāāmuukēywēēchoo biiko choo kiikōōyēnchi Kiriistō. Ikiimē :barwaani kule māchāktōōs /kiichoomnyo biiko āk Yēyiin. Ibooru :Bāwulō ām kurkeetaab 3 kule wōō :kiirootyēet nyoo lēēl nyēbo soboontaab Tāmirmiryēēt kusiir nyoo bo kēny nyoo iyyoong'unēē kiruutēk.

Kyoorōōrchi keey :Bāwulō Kōōriintēēk ānkumākyi bēerur

¹ Anii ku Bāwulō nyoo kitoola :Yēyiin āyēku *lēbkēēyiintēētaab Kāārārookiintēēt Yēēsu ānkāāboontē keey ng'eetaabiya Tēmētēewō. Kiisuboooyook akweek biikaab Kiriistō ām *kiriinkēētaab Kōōriintō kunam wōlēē mii :kanisoosyek tukul chēbo yēēmēētaab Akaaya.

² Lēyyē, kōōbēruurook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō ānkukōōnook kaalyeet.

Sooysōoyēēch :Yēyiin ām nyāliluutēkyoo

³ Kusilākoy :Yēyiin nyoo kwaaniitaab Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō. Yēyiin ku Baaba nyēē riirēē biich ānkusooysooyē biich ām kēēlwookik tukul. ⁴ Sooysooyēēch :Yēyiin ām nyāliluutēk alak tukul sikeesaaysaay :nkacheek choo boonto nyalil ake tukul kuu wōloo kisooysooytēēch :inee. ⁵ Kuu yoo kēēnyāliiltōōsii :acheek miisin ām nyāliluutēkaab Kiriistō, /kēēsooysooyēēch miisin kubununēē Kiriistō. ⁶ Yoo

kākēēnyāliilchē :acheek, kukākēēnyāliilchē kule / sikeesaaysaayaak ānkōōriib kiyēē kyōōyēnchi. Yoo / kakeesaaysaayeech acheek ku kubo kule +/mākēēyētyēēchook sōōmuytoochi nyāliluutēchooto kikēēnyōōru :nkacheek. ⁷ Kiimoong'tēēnook keey miisin kuuyu kiinkētē kule kuu yoo ōnyāliltōōsii :akweek kuu acheek, kusooysooyook :Yēyiin kuu wōloo sooysooytēēch acheek.

⁸ Mbo ng'eetaabiya, ābērē karaam ōnkēt :nkakweek wusiisyēēt nyēē kiikēēnyōōru ām yēēmēētaab Eesya. /Kikiikiicheech miisin wuu nyēē /kaakiimuukteech nyēē kikiisōōtē kule kimēētābokēēsobtōōsii. ⁹ Kubooyiit man, kikiikwaameech :ng'uusng'uus wuu nyēē /kikiikiitiilchēēch meet. Kiyēyākiis :ng'aleechu simātākēētiyēē keey :acheek kāāmuukēywēēkyoo, nteenee kiikēēnēē keey Yēyiin nyoo ing'ēētēē biich meet. ¹⁰ Nyoo kiirāroochēēnēēch meet, makooraacheech subak. Kiikēēnēē keey inee kule tāsē taay kōōrāroochēēch, ¹¹ nto yooto tukul ōmiitē :akweek ōsoowēēch. Mākubirchi yooto :biiko wōlēē wōō Yēyiin kōōnkōy kubo acheek ām bērrurto nyēē kōōkēēnyōōru /kēēwālunēē soowuutēkwaa.

Kiikiim :Bāwulō kule chii :inee nyēē /kiikoosēē keey

¹² Ng'ālyoontēēt :nyi nyēē kēēng'ērēchēē. Mwoowēēch :kāāsōōtēywēēkyoo kule kikiibuur kāāburto nyēē tiliil ānkubo man. Kimēētōōwēēch :kiirnātēētaab kōōrooni, nteenee kiintōōwēēch :chamateetaab Yēyiin, nto miisin, yoo kikiibuurtooy keey akweek. ¹³⁻¹⁴ Kēēsirwook ng'aleek chēē rōōtootiin ānkukāsāktōōs yoo koosuman. Kunyi, āboontēē mooyēēt kule ānkoo -mōōmuuchē raat ōnkēt kiyēē kābur nteenee +mōōnkēt kuchurta ām bēsyōōsyēk choo kwoonii. +Moong'erecheeneech acheek kuu yoo +ma-keeng'erecheenaak :nkacheek bēsyoonoo itiiilēē :Mokoryoontēēt Yēesu ng'aleek.

¹⁵⁻¹⁶ Nto kuuyu kwāātinyēē man ng'ālyoontooni, kōkwāāchōb kule āruutoochook akweek yoo āwēētii Maketoonnya nto yoo āyēēwu, atyikaanwaak subak sukuyēētyēēchook :ru-utooynyu kunyiil āyēēng' nto yityo, ō-āmiisoo yoo āwēētii Yuuteeya. ¹⁷ Ara, ibooru keey kule āyēku chii nyēē -/mākiikoosēē keey yu kyaaweēch kāāsōōtēywēēkyuu? Ara āchōbē :anii ng'aleekyuu sāāruumē kule, “Ēē, wuu nyooto,” ānkāāmiitē āmwooyē subak kule, “Acha, māwu nyoo,” kuu wōloo yēytooy :biikaab kōōrooni? ¹⁸ Māwēēchwēēchē keey :Yēyiin sukung'eet -mākēēmwoowook kule, “Ēē, kēēyēyē kiyi,” nto kule, “Acha, -mākēēyēyē.” ¹⁹ Nto kurubta keey āk Lakwataab Yēyiin Yēesu Kiriistō nyoo kyāā-āmu :anii lōkōōywēkyii kēēboontē keey Siila āk Tēmētēēwō, mēēbērē iruumē :inee kule, “Ēē” nto ku, “Acha” nteenee inee nyoo mwooyē kule, “Ēē” ankoochuurta kuu nyooto. ²⁰ Ānkoo ku chaang' :tukuuk chēē kākuurto :Yēyiin, kuyityiintōōs :tukul kubununēē Kiriistō. Kunyoo, kiikoostoo :acheek Yēyiin kubo Kiriistō kēēmwooyē kule, “Kuwuuyiit nyooto.” ²¹ Yēyiin nkit :nyēē king'oobēēch ānkuyēyēēch acheek āk akweek kēēkich ām Kiriistō. ²² Kiikung'oocheeneech :Yēyiin Tāmirmiryēēt /sikiinkētēēnēēch kule kēēyēku cheechii ānkōōboorwēēch :Tāmirmiryoonoo tukuuk chēē mākukōōnēēch.

Kiyēē kikereкта Bāwulō simāruutoochi Kōōriintō

²³ Inkētē mbo :Yēyiin kule yu simāāchōō wōloo bo Kōōriintō, ku kule kimāāmāchē akubeenaak ng'aleek. ²⁴ -Mākēēmāchē kēēbāwook kutukul ām wōlēē ōyēnchintooy Kiriistō. Nteenee kēēyēyēiisyē :tukul kubo ng'erekweekwook, kukyōōkiilchē ām kāāyēnchinooyēēt.

1:7 2Kōōr. 4:15, 17   1:8 Yēyuut. 19:23; 1Kōōr. 15:32; 2Kōōr. 4:8   1:9 Room. 4:17   1:10 2Tēm. 4:18   1:11 Room. 15:30   1:12 Yēyuut. 24:16; 1Kōōr. 1:17, 19, 31; 2:13; 2Kōōr. 2:17; Ibu. 13:18   1:13-14 Filib. 2:16   1:15-16 1Kōōr. 16:5-6   1:17 1Kōōr. 4:18-19   1:19 Yēyuut. 18:5   1:20 1Kōōr. 14:16; Ng'oong'. 3:14   1:22 Room. 8:11, 23; 2Kōōr. 5:5; Ēfēēs. 1:13-14; 4:30   1:23 2Kōōr. 13:2   1:24 2Kōōr. 4:5; 1Bēt. 5:3

2

1 Kunyoo kwaasoot kule māmāchāktōōs tāāruutoochook sitākung'woonchook.
 2 Yoo kāāng'woonchook ku ng'oo subak :nyēē makoong'ereechaa yoo mā akweek?
 3 Kyaasirwaak kuu nyooto si yoo kāāchōō, mayeya :biiko choo kātēēng'ērēēchoo ānyēēru.
 Ānkētē man kule yoo ang'erechaat :anii, ōng'ērēkootiin :nkakweek. 4 Kyāāsirwook āriirē
 kukāng'woonchoo. Mēēbērē kyāāyēyē kuu nyooto saayeyaak ōnērēēkiisyē, nteenee
 kyāāmāchē ōnkēt chamateenyuu nyēē nyikiis nyēē āboontēēnook.

Nyooyeetaab kaat

5 Yoo kiikuyib :chii ng'woonin kumēēbērē anii :nyēē kiing'woonchoo miisin, nteenee
 kiing'woonchook nkakweek sinee. -Māāmāchē ānyikiisyook ng'aleechu. 6 Kiikuyem
 chiichoto :ng'aleek choo kiing'woonchinēē :biiko chēē chaang'. 7 Kunyi, māchāktōōs
 ra ōnyōōchi kaat ānkōōkiim simabar :nerekikyii. 8 Āsoomook kule ōboorchinē chi-
 ichoto chamateet. 9 Kyāāsirwook āmāchē ānkēt kule ara ōmuuchē ōmuytoochi tyēmiisyēēt
 ānkōōrubē kiy ake tukul nyēē kyāāmwooyē nto acha. 10 Yoo kōōnyōōchi chiichoo kaat,
 ānyōōchinē :nkanii kaat yoo ākoo mii :kiy nyēē āmāchē ānyōōchinēē kaat. Ānyōōchinē kaat
 kubo akweek ākoonyitē Kiriistō, 11 simeeberbeereech :Kibrōkōsyootēēt kuuyu kiinkētē
 chōbuutēkyii.

Kiinēmchi keyy :Bāwulō yiisyēetaab Yēyiin ām mooyēēt akeenke

12 Nto mii yu kawaayit Turoowa kule saa-amte lōkōōywēk chēē kāroomēch ku-
 rubta keyy āk *Kāārārookiintēēt, akas kule kikiikuyootwoo :Mokoryootēēt kēēlto.
 13 Kimaakaalyanaat kuuyu manaanyoorte ng'eetaabiya Tiitō wōlooto. Kunyi, kyāābirchi
 biiko chameetaab keyy ānkāāwē Maketoonnya.

14 Nteenee, kusilākoy :Yēyiin nyoo kiikubiirtoowēēch Kibrōkōsyootēēt kubununēē
 Kāārārookiintēēt. Yēyiisyēēnēēch :Yēyiin sikiibāroostoochi biiko lōkōōywēk chēē kāroomēch.
 15 Kēēboonkyinē Yēyiin nyēē anyiny yoo kēēmiitē kyoomchinē biiko ng'aleekaab Kiriistō.
 Boonkyinē :lōkōōywēchoo biiko choo /kēēmii /kiirāroochē āk choo mii bokubootōōs ām
 kēēlto nyēē teer. 16 Āsu meet ām wōlēē mii :choo mii bokubootōōs, nteenee boong'u
 soboon ām wōlēē mii :choo /kēēmii /kiirāroochē.

Ara, ng'oo nyēē yemaat kwaamtaat lōkōōywēchu kāroomēch? 17 -Mākēēyēyēē :acheek
 mung'aareet ng'ālyoontēetaab Yēyiin kuu wōloo yēytooy biiko chēē chaang'. Nteenee
 kuuyu Yēyiin :nyēē kiiyookwēēch, kēēmwooyē ām mooyēēt akeenke ng'aleekaab manta
 chēē kwoonēē wōlēē mii :Kiriistō.

3

Kiyey :yiisyēetaab Bāwulō biiko kuyēk barweetaab Kiriistō

1 Ara kēēmiitē :acheek kēēsīlē keyy yoo /kēēmwooyē kuu nyooto? Ara kookeete-
 beenaak barwa ake tukul nyēē ibooru wōlēē kēēwuuyē :acheek kuchōōnēē wōlēē ōmiitē
 nto nyēē /kikēēsirwook akweek, kuu wōloo māktooy :biiko alake? 2 Nteenee barweenyoo
 ku nyēē /kikēēsirchi soboonwēkwōok* ānkusumānē :chii ake tukul ānkōōnkēt. 3 Kiyeyaak
 :yiisyēēnyoo ōyēku barweetaab Kiriistō, āmēēbērē nyēē /kikeesiree kalaamu, nteenee /
 kikeesiree Tāmirmiryēetaab Yēyiin. Mēēbērē /kikēēsirchi rwoontōōy chēē tēbēlyēl, nteenee
 /kikēēsirchi soboonwēkwōok āriit.

Wōō :lēbkēēyyēetaab kiirootyēet nyēē lēēl

2:1 1Kōōr. 4:21; 2Kōōr. 12:21   2:3 2Kōōr. 13:10   2:4 2Kōōr. 7:8   2:6 2Kōōr. 7:11   2:7 Kolos. 3:13   2:9
 2Kōōr. 7:12, 15   2:11 1Bēt. 5:8   2:13 2Kōōr. 7:6, 13-14; 8:6, 16-18, 22-23; 12:18; Kala. 2:1, 3; 2Tēm. 4:10; Tiitō 1:4
 2:15 1Kōōr. 1:18   2:17 2Kōōr. 4:2; Filib. 1:15-17; 1Tēēs. 2:3, 5, 10   3:1 Yēyuut. 18:27; 2Kōōr. 5:12; 10:12   * 3:2
 Mwooyē :siruutēk alake kule 'soboonwēkyoo'.   3:2 1Kōōr. 9:1-2   3:3 Cherem. 31:33

⁴ Kēētinyēē mooyēēt keeyey yiisyooni bo Yēyiin kubununēē Kiriistō. ⁵ Mā chēēchoo :kāamuukēywēēk chēē kēēyēyēē yiisyooni nteenee Yēyiin :nyēē kōōnēēch. ⁶ Nto subak, inee :nyēē kiikuyeyeech kēēyēchinē yiisyooni bo kiirootyeet nyēē lēēl. Mārubtooy keey :kiirootyaani lēēl āk kiruutēk choo /kikēēsirchi kiy barak, nteenee rubtooy keey āk tāmirmiryēēt. Yibu :kiruutēchoo sirootiin meet, nteenee kōōnu :Tāmirmiryēēt soboonto.

⁷ Kirubtooy keey :yiisyēētaab kiirootyeet nyoo kibo kēny āk kiruutēk choo /kikēēng'ōōtyi rwa. Kuchōōnēē :Muusa lekem, kiilēkēchēēchē :tokochnyii miisin nyēē kitōōrē koonyekaab biikaab Isrāyēēl kut kimēēmuuchē kukas. Nteenee kimeeymeeyaat :lēbkēēyyoonoo muut kut wokubēk. Kunyi, yēē ākoo kiimuuchē :yiisyēētaab kiruutēk nyoo kiyibu meet kuchōōnto lēbkēēyyēēt ii, ⁸ ku tyaa :lēbkēēyyēēt nyēē chōōntooy :yiisyēētaab Tāmirmiryēēt nyoo kōōnu soboon! ⁹ Yoo ākoo boonto :yiisyēēt nyoo iruustooy biiko lēbkēēyyēēt ii, ku tyaa sōō :lēbkēēyyēēt nyēbo yiisyēēt nyoo yēyē biiko kuchurta! ¹⁰ Kiyēē /kikēēbērē kēny boonto lēbkēēyyēēt, kumēēkutinyē raat lēbkēēyyo, yoo /kakiikerkeeyee lēbkēēyyēēt nyoo lēēl. ¹¹ Nto yoo ākoo kichōōnto :kiirootyaani kimii kukēēytooy lēbkēēyyēēt ii, /bokeemwa nee nanyuun wōlēē tēē :lēbkēēyyēēt nyēbo nyoo wēētii ākookoy?

¹² Kunyi, kuuyu kiikēnēē keey lēbkēēyyooni bo kibchuulyo, māmii :kiyēē kēēwunyē. ¹³ -Makeekerkeeye Muusa nyoo kiwunyē koonyekyii simakas :Isrāyēēliik inee yu kimii kumēēymēēyootē :lēbkēēyyēēt. ¹⁴ Nteenee kiyaam :biikaab Isrāyēēl mētēwoy ākoy kura. Tākumii :kiy nyēē iyēēnē koonyekwaa yoo /kēēmiitē /kēēsumānē kiirootyeet nyoo bo kēny. -Mēēnēmtooy keey :kiyoo nteenee inēmtooy :kāamuukēywēēkaab Kiriistō. ¹⁵ Ānkoo mbo kura yoo /kēēmiitē /kēēsumānē kitaabuutaab siruutēkaab *Muusa, kutākukērootiin :koonyekaab biiko. ¹⁶ Nteenee, yoo kātēbi :chii kut kuweech kāāsōōtēywēēkyii ankucham Mokoryoontēēt, +/mākiinēm kiyooto kiker koonyekyii.

¹⁷ Kunyi, kōōnu :Mokoryoontēēt Tāmirmiryēēt. Nto wōloo miitē :Tāmirmiryēēt kootyaak-taat :chii. ¹⁸ Kēēkāsē :acheek tukul choo mākērootiin :koonyekyoo lēbkēēyyēētaab Mokoryoontēēt, ānkoo kēēkāsē kumeeymeeyaat. /Kēēmii /kēēwēēchwēēchēēch keek-erkeyiitu Mokoryoontēēt kēētāsē taay kēēnyōōru lēbkēēyyēēt kuchōōnēē wōlēē miitē :Tāmirmiryēēt.

4

Kiibooru ng'ālyoontēētaab manta kutook

¹ Kikōōnēēch :Yēyiin yiisyooni kuuyu kiriireeneech. Kunyoo, mākyo /kēēnyēbēt. ² Kookeesatee keey ng'aleekaab kāāntosuurrāt choo iyēēlē :biiko. Kookeetay kāābērbēēriisyēēt āmākēēkwoonykwoonyē ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Nteenee kiibooru ng'ālyoontēētaab manta kutook ānkēēchāmē koolyeb :chii ake tukul soboonwēkyoo ām taayeetaab Yēyiin. ³ Nto yoo iyēēnootiin :lōkōōywēchuchoo chu kāroomēch, kōōyēēnootiin ām wōlēē mii :biiko choo mii bokubootōs. ⁴ Kiikookoor *:Kēniintēēt nyoo bāwu kōōroni bichoo mānēēyēnchi ng'ālyoontēēt simakas lēbkēēyyēētaab lōkōōywēchooto kāroomēch choo ibooru lēbkēēyyēētaab Kiriistō. Inee :nyooto iboorunēē keey :Yēyiin.

⁵ -Mākēēmiitē kēēng'ālōolēē keey :acheek, nteenee kēēmiitē kyoomtooy kule Mokoryoontēēt :Kāārārookiintēēt ānkēēyēchinē :acheek yiisyēēt. ⁶ Yēyiin nyooto kimwooyē kule, “Kubot :mēēnānēēt, ānkuchō :lēbkēēyyēēt”† ku nyooto :nyēē kiilebkeey kāāsōōtēywēkyoo kēēnyōōru lēbkēēyyēēt yu kakeekas Kiriistō kōōbooru wōōyintaab Yēyiin.

3:5 Room. 15:18   **3:6** Luuka 22:20; Yoowa. 6:63; Room. 7:6   **3:7** Chuy. 34:29-30; Room. 5:21; 6:16, 21, 23; 7:24
3:9 Room. 8:1-2; Kala. 3:10   **3:13** Chuy. 34:33-35   **3:14** Isa. 6:10; Room. 11:25   **3:15** Room. 10:4; 11:7-8; Ēfēēs. 2:15   **3:17** Yoowa. 8:32, 36; Room. 8:2; Kala. 5:1, 13, 18   **3:18** 1Kōōr. 13:12; 2Kōōr. 4:6; Room. 8:29   **4:1** 2Kōōr. 3:4, 6   **4:2** 2Kōōr. 2:17; 3:1; 6:4   **4:3** 1Kōōr. 1:18   **4:4** Yoowa. 12:31; 1Kōōr. 2:6; Ēfēēs. 2:2; Kolos. 1:15; Ihu. 1:3   **4:5** 2Kōōr. 1:24   † **4:6** Toowu. 1:3   **4:6** 2Kōōr. 3:18; 1Bēt. 2:9

Yibwēech :nyāliluutēchuchoo bēurtaab kibchuulyo

⁷ Keekerkeeye tērēen chēē ng'āsng'ās chēē kēēkoochi :Yēyiin kiyoo bo kwōng'uut sukōōboor kule kikwoonēē kāāmuukēywēēk wōlēē mii :Yēyiin, mēēbērē wōlēē kēēmiitē :acheek. ⁸ /Kokiikiicheeneech komoswookik tukul, nteenee /manaakeeruurumeech. Ānkoo kubotwēēch tonkoy, mābēku :moonikyoo. ⁹ / Kōōkēēwusēēch, nteenee / manaakeebakaaktech. / Kēēbirēēch / keemilteech, nteenee / manaakiiwaang'teech. ¹⁰ / Kiinyāliilēēch ām wōlēē kakeebe kuu wōloo / kikiinyāliiltooy Yēesu sukung'eet kōōboorunēē keey :soboonnyii soboonwēkyoo. ¹¹ / Kēēmii / kiirēkēērcheēch acheek chu kēēsobchootiin wōlēē mii :meet kubo Yēesu, sukung'eet kōōboorunēē keey yooto :soboonnyii bōōrwoonikyoo chu bēku. ¹² Kunyoo, kānyoonwēēch acheek :meet nteenee +mōōnyōōru :akweek soboonto.

¹³ /Kikeesir kule, “Yu kāāyēnchi Yēyiin, ang'alaal.”† Ām mooyēēt nyēē wuu nyooto, kiyyēnchinē :nkacheek Yēyiin ānkoomtooy lōkōōywēkyii. ¹⁴ Kuu yoo kiinkētē kule nyooto kiing'ēētēē Mokoryoontēēt Yēesu meet ku nyooto :nyēē makoong'eeteeneech nkacheek meet ankoomuteech āk akweek keebe taayeenyii. ¹⁵ Bo :ng'aleechu tukul karaama-teeng'woong'. Yoo tāsē taay kuchoong'iitu :biiko chēē iyēnchinē Yēyiin, +/mākēēbirchinē Yēyiin kōōnkōy miisin /ānkiitōrōōr.

¹⁶ Kunyoo, mābēku :moonikyoo. Ānkoo sinee /kēēmii /kēēsuusurē bōōrwēk, /kēēmii /kiilēēliitēēnēēch kisich, kisich bēsyō ake tukul. ¹⁷ Miitē kuyibwēēch :nyāliluutēkyoo chu mābo laat bēurtaab kibchuulyo kukeeytee nyāliluutēchoo tukul. ¹⁸ Kunyi, mēēbērē kēēmiitē kiimoong'tēē keey kiyēē / kēēkāsē, nteenee kiimoong'tēē keey kiyēē -/ mākēēkāsē. Kiyēē /kēēkāsē kumābo kibchuulyo, nto nyoo -/mākēēkāsē kubo :nyoo kibchuulyo.

5*Āmchēēch :yēēmootēēt bōōrto nyēē lēēl*

¹ Kiinkētē kule yoo /kakiiburyeet kēryōōsyēkyoo ām kōōrooni, mākukōōnēēch :Yēyiin kooriik chēē leelach ānkubo kibchuulyo ām wōliin bo kibkōōnkōy, chēē kimātēēchē :chii. ² Kutākēētinyē bōōrwoonichuchoo kēēmiitē kiisiilē ānkwoomchēēch :yēēmootēēt /kiilumeeneech bōōrto nyēē lēēl nyoo bo wōliin bo kibkōōnkōy. ³ Yoo /kaaki-iluumeech, -/mākēēnyōōrwēēch kibchuraat. ⁴ Yoo tākēēminyē kēryōōsyēkyoo, kiisi-ilē ānkunyikisyēēch :ng'ala kuuyu -mākēēmāchē /kēēbuutēēch, nteenee kēēmāchē /ki-iluumeeneech bōōrwoonik choo bo kibkōōnkōy sukōōyēēn *:sobontaab kibchuulyo bōōrwoonichu bēku. ⁵ Kunyoo, Yēyiin :nyēē kiyēyēēch kubo soboonoo bo kibchuulyo ānkisimkukōōnēēch Tāmirmiryēēt kuyēk kiy nyēē kēēboorunēē kiyēē +mākēēnyōōru.

⁶ Kunyi, kēētitirootiin ākookoy ānkiinkētē kule kēēmiitē kēēbēētii kanyoo wōlēē mitē :Mokoryoontēēt ānkoo tākēēboontotē bōōrwoonichuchoo. ⁷ Kēēminyē kiimoong'tēē keey Yēyiin amēēbērē kiyēē kēēkāsē. ⁸ Kēētitirootiin ānkiikāykooyē keesatee keey bōōri ānkubokiibuurtē keey Mokoryoontēēt. ⁹ Kunyi, kēēsyēēmē miisin kiing'ereech Mokoryoontēēt, ānku yoo tākēēboontē bōōrwoonikyoo ām kōōrooni nto yoo kakeebe kibkōōnkōy. ¹⁰ Tookunoot kule ākoy /kēēkwēryootēēch tukul taayeetaab Kiriistō /ānkiikumwēēch sukunyōōr :chii ake tukul kiyēē misyinē kubo kiyēē kiyēyē ām kōōrooni, anku miyaat :kiyooto nto ku karaam.

Māchāktōōs /kiichoomnyo biiko āk Yēyiin

4:8 2Kōōr. 1:8; 7:5; 11:23-29   **4:10** Room. 6:8; 2Kōōr. 1:5; Kala. 6:17; Filib. 3:10-11; Kolos. 1:24; 1Bēt. 4:13   **4:11** Room. 8:36   **4:12** Kolos. 1:24   † **4:13** Tyēēn. 116:10   **4:14** 1Kōōr. 6:14   **4:17** Room. 5:2   **4:18** Ibu. 11:1
5:1 2Bēt. 1:14   **5:2** Room. 8:22-23, 26   **5:4** 1Kōōr. 15:53-54   **5:5** 2Kōōr. 1:22   **5:7** 1Kōōr. 13:12   **5:8** Filib. 1:23   **5:10** Yēyuut. 10:42; Room. 2:6; 1Kōōr. 3:13-15; 4:5; 2Kōōr. 11:15; 2Tēēs. 1:7-10

¹¹ Kuu yoo kiinkēt kule māchāktōōs kiyywēyē :Yēyiin, kēechēng'ē miisin kēēyisu biiko. Inkētē :Yēyiin ānkāābērē ōnkētē :nkakweek wōlēē kēēwuuyē :acheek. ¹² -Mākēēmiitē kiikoostoochook keey, nteenee kēēmiitē kēēkōōnook bārooyinto ong'erecheeneech sōōmwoochinē biiko choo tākung'āsēē keey kiyēē mii saang' kusiir yēē kātāng'āsēē keey kiyēē miitē āriit. ¹³ Yoo isōōtē :alake kule kābunwēēch :mētēwoy, ku kubo yiisyēētaab Yēyiin. Nto yoo kēēng'ālōolē ām kēēlto nyēbo kiirnān, kēēyēyē kuu nyotoo kubo akweek. ¹⁴ Kērchēēch koong' :chamateetaab Kiriistō kēēyēyē yiisyēētaab Yēyiin, kuuyu kēēchāmchiintōōsii kule kime :chiito akeenke kubo biiko tukul, kunyoo kerkeey nyēē kikēēbēku :acheek tukul. ¹⁵ Kime kubo biiko tukul si nto yityo, mēēbērē mākuminyē :choo sobchootiin kubo icheek keey, nteenee māchāksē kuminyē kubo nyoo kimēē kubo icheek /ankiing'eetee meet. ¹⁶ Kunyi, kuchakee raat kuwo taay, -mēēkēēkāsunēē chii komosta nyoo bo kōōrēēt. Ānkoo kikēēkāsunēē sinee Yēesu yoo kibo taay kēēloto, mēētākēēkāsunēē kēēloto subak. ¹⁷ Kunyoo, yoo bo :chii Kiriistō /kukiikiiluluut kuyēk chii nyēē lēēl. Kiikukeeyta :ng'aleek chēē yōōsēch ānkutoow :chēē leelach.

¹⁸ Kwoonēē :ng'aleechu tukul wōlēē miitē :Yēyiin nyoo kiichoomnyēēch āk inee keey kubununēē Kiriistō. Kiikukōōnēēch yiisyēēt kiichoomtōōsii biiko āk inee ¹⁹ kyoomtooy kule, kiikuchoomnyo :Yēyiin āk kōōrēēt kubununēē Kiriistō simēēyiit ng'ōōkiswookik chēē kiikuyey :biiko. Kunyoo, kōōkukōōnēēch kuut kule kiichoomtōōsii biiko āk inee. ²⁰ Kiyyooktēēch :Yēyiin bokeemwaayte ng'aleekaab Kiriistō. Kunyoo, kēēmwooyē kubo Kiriistō kule māchāktōōs /kiichoomnyo biiko āk Yēyiin. ²¹ Kiyey :Yēyiin Kiriistō nyēē kimātinyē ng'ōōki ake tukul, kōōwut wōlēē mii ng'ōōkiswookikyoo, si nto yityo keechurte kutukul kubununēē Kiriistō.

6

Ng'ērēchēē :Bāwulō yiisyēēnyii

¹ Kuu yoo kēēyēyiisyē āk Yēyiin, kēēmwoowook kule -mookany kuwo buch :chamateetaab Yēyiin nyoo kyōōnyōōru. ² Mwooyē :Yēyiin kule, “Kyāākāsuung' ām bēsyēētaab chamtaayeet, ānkāāsaruung' ām bēsyēētaab kaararaacheet.”† Āmwoowook kule raat :bēsyoonotoo chāmtooy :Yēyiin biiko ānku raat :yēē /kiirāroochē biiko.

³ -Mākēēmāchē kēēyēku kāānākuut ām wōlēē mii :biiko simēēntosuurākoy :yiisyēēnyoo. ⁴ Nteenee, kiibooru ām keel ake tukul kule kēēyēchinē Yēyiin yiisyēēt. Kēēmuytooy miisin, kēēnyāliiltōōsii, nyikisyēēch :ng'aleek /ānkiikiichēēch. ⁵ /Kēēbirēēch /ānkēērātēēch, /kēēyēchēēch wōōrōōryēēt ānkēēbirtēēch. Kēēchooyēntōōsii ānkēēbēētēē kuut. ⁶ Kēēyēyē yiisyēēt ām kēēlto nyēē tiliil, kēēsēwunootiin, kēēmuytooy ng'al ānkēēboontē moon chēē leelach. Intōōwēēch :Tāmirmiryēēt ānkēētinyē chamateet nyēbo man. ⁷ Kēēyēyē yiisoonoo subak ām ng'aleek chēbo man, ām kāāmuukēywēēkaab Yēyiin ānkēēchōbootiin āk kariik chēbo booryēētaab churtaayeet. ⁸ Kēēyēyē yiisooni /ankakiikaasteech nto /kamakiikaasteech, yoo /kākēēmwooy ng'aleek chēē miyootēch nto chēē kāroomēch. Kēēyēyiisyē ām kēēlto nyēē churtaat nteenee /kēēmwooyē kule kēēyēku kiblembechiis. ⁹ Kēētookunootiin, nteenee /kēēmōōntēēch. Kēēmiitē meet, nteenee kēēsobchootiin. /Kiityōōlēēch, nteenee -/mākēēbākāchēēch. ¹⁰ Kēēnērēēkootiin, nteenee kēēng'ērēkootiin ākookoy. Kēēyēku bānoon nteenee kēēyēyē /kiibēruur biiko chēē chaang'. -/Mākēētinyē kiy, nteenee kēētinyē kiy ake tukul.

¹¹ Lēyyē, biikaab Kōōriintō, kāākēēng'ālōolwook ām mooyēēt akeenke ānkāākēēng'oong'wook wōlēē wuu :kāāsōōtēywēēkyoo. ¹² -Mākēēmāchē keewunyeenaak

5:11 Room. 1:13; 1Kōōr. 4:1-5; 9:22; 2Kōōr. 4:2; 6:4   **5:12** 2Kōōr. 3:1; Filib. 2:16   **5:13** 1Kōōr. 14:18-19   **5:14** Ēfēēs. 3:19   **5:15** Room. 6:3-4; 7:4; 14:7-9   **5:17** Room. 6:4; Ēfēēs. 4:24   **5:18** Room. 5:10; Ēfēēs. 2:16   **5:19** Room. 3:24-26; Kolos. 1:20   **5:21** Yoowa. 8:46; Room. 8:3; Ibu. 4:15   † **6:2** Isaaya 49:8   **6:2** Luuka 4:19-21
6:4 2Kōōr. 4:2   **6:6** Room. 12:9   **6:7** 2Kōōr. 10:4-5   **6:9** 2Kōōr. 4:10-11   **6:10** 2Kōōr. 11:23-29   **6:10** Filib. 4:12-13

:chamateenyoo, nteenee ōwunyēēnēēch :akweek nyēēng'woong'. ¹³ Āng'āloolwook kuu lōkōkyuu, kunyi okany kiikoor tukul, ochameech :nkakweek kuu yoo kēēchāmook :acheek.

-Mānoomtōōs :churtaayeet āk rōkōsto

¹⁴ Biikyoo, -mookany /kiinoomnyook āk biiko choo mānēēyēnchi ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Mānoomtōōs :churtaayeet āk rōkōsto āmānoomtōōs :lēbkēēyyēēt āk mēēnānēēt.

¹⁵ Māchoomtōōs :Kiriistō āk Kibrōkōsyoontēēt, āmānoomtōōs :chii nyēē kiikōōyēnchi ng'ālyoontēēt āk nyoo mānēēyēnchi. ¹⁶ Mākāsyiintōōs :Kōōtaab Yēyiin āk aynātōōs. Acheek ku Kōōtaab Yēyiin kuu yoo mwooyē :Yēyiin kule,

“+Māāming'tē keey bichoo
ānkēēbēēsyētootē :tukul.

+Māāyēku Yēyiintēēng'waa
ānkuyēk :icheek biikyuu.”†

¹⁷ Kunyi, mwooyē :Yēyiin subak kule,
“Osatee keey bichoo

āmōōtiiny kiy ake tukul nyēē mā tiliil.”†

Tāsē taay :Yēyiin nyoo bāwu kiy ake tukul kumwooyē kule,

¹⁸ “+Maataachaak, māāyēku kōōn
ānku +mōōyēku :akweek lōkōkyuu.”†

7

¹ Chōōrōōnuutēkyuu, kuu yoo /kōkēēkuurtoowēēch tukuuchu kumāchāktōōs kiitiliil keey ām wōlēē mii :kiy ake tukul nyoo nyēērēē bōōrto āk tāmirmiryēētaab chii. Nto yooto, okany kyaam booryēēt keechurte kutukul ānkiiywēyē Yēyiin.

Kibāybāchi :Bāwulō Kōōriintēēk

² Lēyyē, ochameech subak. Mānāākēēyēchi chii ake tukul ng'ālyoo nyēē miyaat amanaakeenyeeree ātēbuutēkaab chii ake tukul āmānāākēēsāsunēē chii ake tukul ām akweek kiy. ³ -Māāmiitē āwēchook. Kisimāmwoowook :anii kule āchāmook miisin nyēē yoo kābo meet kēēbēku :tukul, nto yoo kābo soboon, kēēsobchē :tukul. ⁴ Atyaakaat yoo āng'āloolwook ānkāāng'ērēkēēnook. Kōōkōōtitiiroo :wōlēē ōmiitē ōbuurtooy nyēē ānkoo āmiitē nyalil, kukōōnoo ng'erekweek. ⁵ Yoo kikēēyitu Maketoonnya, mānāākēēnyōōru mbo bārooyin nyēē kākiimuunyēē. /Kikiinyāliilēēch kibtaman /kikēēwusēēch ānkyoomēēch :ng'ala mēt. ⁶ Nteenee yu kāwokuchō :Tiitō, kēēnyōōru saaysaayeetaab Yēyiin nyoo sooysooyē choo kiikubēk :moonik. ⁷ Mēēbērē /kikeesaaysaayeech sōō baateey kuuyu kichō :Tiitō, nteenee kuuyu kyooyey :akweek kusaaysaayakay :inee. Kimwoowēēch :Tiitō kule kyōōchusyē ānkōōmāchē miisin kule nto okasaa. Kimwoowēēch subak wōlēē ōmāktooy kule nto kēēnoomnyē āk anii. Kunyoo ang'erechaat miisin.

⁸ Ānkoo kiyeyaak :barweenyuu ōchusyē, ābērē manaayey kiy nyēē miyaat. Nteenee kuu yoo kyaakas kule king'woonchook :barwaanaa ām āsiiswēk chēē ng'ēri, asoot kule kyaayey kiy nyēē miyaat sinee. ⁹ Ang'erechaat raat āmēēbērē kuuyu kyōōchusyē, nteenee kule kyooweekse. Kunyi, kyōōchusyē kuu wōloo kimāktooy :Yēyiin, āmāmii :kiyēē miyaat nyēē kikēēyēwook. ¹⁰ Yoo kāchus :chii kukeeywey Yēyiin, kuyēyē :yooto kuweek :chiito, nto yooto +/makiiraraach chiichooto āmāmii :kiy nyēē miyaat nyēē kookuyeyakay. Nto yoo kāmuy kubo kule karub ātēbuutēkaab kōōrooni, kuyibu :yooto meet. ¹¹ Okas baa mbo kiyēē kōōkuyibwook :chusātoonoo: Kookuyeyaak ōsēwu ānkōōtiliil

6:13 1Kōōr. 4:14 † 6:16 Laawi. 26:12; Cherem. 32:38; Ēsēk. 37:27 6:16 1Kōōr. 3:16 † 6:17 Isa. 52:11 † 6:18 2Sām. 7:14 7:2 2Kōōr. 6:13; 12:17 7:3 2Kōōr. 6:11; Filib. 1:7 7:5 2Kōōr. 2:13; 4:8 7:6 2Kōōr. 1:3-4; 2:13 7:8 2Kōōr. 2:4

keyy. Kookuyeyaak ōburyoong'tē nyoo kiikuyey rōkōs ānkōomuuyē kubo kiyēē kiikuyeyakay. Kookuyeyaak ōbuur ōmāchē kiyēē bo manta ānkōōmāchē miisin ochuul ng'ālyoontooni ānkōōng'woonchi chiito nyoo kiikuyey rōkōs. Kuu yoo kwooyey ng'aleechu churtootiin tukul, kōōbooru kule kyoochuurte. ¹² Kunyi, yoo kyāāsirwook, mēēbērē baateey kyāāsirē kubo chiichēē kiikuyey ng'al chēē miyootēch nto mbo kubo nyoo /kiikēyēchi ng'al chēē miyootēch, nteenee kyāāsirē sukung'eet ōnkēt ām kāāmuukēywēēkaab Yēyiin kule kyōōnēmchēēch keyy kuyem. ¹³ Ititiirēēch acheek :ng'aleechaa tukul.

Kēēng'ērēkootiin subak miisin keekas kule kobaybay :Tiitō kuuyu kyooyey mētinyii kukaalyan. ¹⁴ Kikyaakaastaak āyooku Tiitō wōloo ōmiitē :akweek, nteenee mānōōntosuuroo. Kōōkēēmwoowunoonwook kwaak manta kunyoo ang'erechaat kule kōyēk man :kiyēē kwāāmwoochi Tiitō kurubta keyy āk akweek. ¹⁵ Kunyi, chāmook :Tiitō miisin yoo keesoot kule kyōōkāsyi :tukul ng'aleechaa ankootaach inee ām muyātētēt āk bōōtoonik. ¹⁶ Ang'erechaat akas kule āmuuchē amaang'tenaak keyy kuchurta.

8

Māchāktōōs kuyēētyēchinē keyy :biikaab Kiriistō

¹ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, āmāchē ōnkēt wōlēē tēē :bēurto nyēē kinyōōr :biikaab Kiriistō ām yēēmēētaab Maketoonnya. ² Ānkoo kimii :bichoo kubuntēē nyāliluutēk, king'ērēkootiin. Ānkoo ki bānoon :bichoo, kileelach :moonikwaa nyēē kiinēmu keyy kōōkooytooy beesaanik chēē chaang'. ³ Kiinēmu :bichoo beesaanik chēē chaang' kut wuu nyēē makoorkuut keyy nteenee māmii :chii nyēē kikērchinē koong'. ⁴ Kisaayeech kule kōōkoochinē :nkicheek biikaab Kiriistō ām Yēērusālēm beesaanik. ⁵ Kiyey :bichoo kiy nyēē wōō nyēē kimākiisōōtyinē :acheek. Kuu yoo kiinēmchi keyy :bichoo Mokoryoontēt, kutoorētēēch acheek kootyiich kiyēē māchē :Yēyiin.

⁶ Kunyi, kēēmwoochinē Tiitō chokōōtitirook owaang'te yiisyooni karaam bo kāāruruukiisyeēt nyoo kisimkutoowu :inee. ⁷ Ōmiitē nyēē karaam kurubta keyy āk kāāyēnchinooyēēt, wōlēē ōng'ālooltooy, kiirnātētēt, wōlēē ōnēmchintooy keyy Yēyiin āk chamateet. Kunyoo māchāksē ōnēmchinē keyy kāāruruukiisyooni.

⁸ -Māāmiitē ākērchook koong', nteenee āmāchē akas wōlēē wuu :chamateeng'woong' yoo /kākiikuykuuchiin āk nyēbo alak. ⁹ Ōnkētē wōlēē wuu :chamateetaab Mokoryoontēenyoo Yēēsu Kiriistō. Ānkoo kitinyē :inee tukuuk kuyem, kucham kuyēk banan kubo akweek sukuyeyaak ōnyōōru tukuuk kuyem. ¹⁰ Wōlēē ākāstooy ng'ālyoontooni ām wōlēē ōmiitē :akweek kumiitē kule: Kaykay owaang'te yiisyeēt nyoo kwōōtoowu kēnyitkoonye, kuuyu akweek :chēbo taay osoot kule ōkooytē tukuuchoo ankooyey man kuu nyooto. ¹¹ Kunyi, otas taay ām yiisyoonoo kut owaang'te sukuyitita :wōlēē kyōōmāktooy. ¹² Yoo chāmē :chii kōōkoochi Yēyiin tukuukyii, kukāsē :Yēyiin kiyēē kēēkooyto kurubta keyy āk kiyēē boonto :chiichooto mēēbērē kiyēē māboonto.

¹³ Wōlēē kēēmāktooy :acheek mēēbērē kule ōsāru alak kut bōōnyāliilchē :akweek, nteenee kēēmāchē kule kwooyēēch :biiko tukul. ¹⁴ Ōtinyē akweek raat chēē yēmook nteenee mātinyē :icheek. Mii :yēē mākuboonto icheck ku -mōōtinyē :akweek. Kunyi, mākwooyēēch :kiy ake tukul ¹⁵ kuu yoo /kikeesir kule, “Biiko choo kiiruruuch chēē chaang' mēēbērē kikēēytēē chēē kimāchē, nto choo kiiruruuch chēē ng'ēri mēēbērē kirārchī.”†

Tiitō āk biiko choo kibēētooy keyy

¹⁶ Ābirchinē Yēyiin kōōnkōy nyoo kiikoochi Tiitō mooyēēt nyēē wuu nyeenyuu ām wōlēē ōmiitē :akweek. ¹⁷ Kicham :Tiitō ām ng'erekweek yu kākēēmwoochi kuchō wōloo

ōmiitē kuuyu kikiikwoomchi :yēemootēt miisin kule nto kasaak. ¹⁸ Kēemiitē kiiyooku kuchōōnto keey ng'eetaabiya ake nyēē siltooy :kanisoosyek tukul kubo wōlēē yēytooy yiisyēenyii bo amtaayeetaab lōkōoywēk chēē kāroomēch. ¹⁹ Nto miisin kikwey inee :kanisoosyek kule sikeebeete keey bokēēriib tukuuk chēē /kiiruruuchē. Kēēyēyē yiisyooni sikēēkoonyitēē Mokoryoontēēt ānkiiboornēē wōlēē kiinēmchintooy keey kēēyētyēēchi biiko. ²⁰ Kēēmāchē keetayee keey kēēyēyē kiyēē imuuchē kuyey biiko kōōng'unyng'uunyiiis ām wōlēē kēēriibtooy kiyi /kēērōōbu. ²¹ Kēēriibē keey keekas kule kakeeyey kiyēē bo man ām taayeetaab Mokoryoontēēt āk nyēbo biiko.

²² Kēemiitē kiiyooku ng'eetaabiya ake kuchōōnto keey mbo Tiitō. Kiikōōboorwēēch keey :ng'eetaabiya nyiitēnyi ām kēēlwookik chēē chaang' kule boontēē mooyēēt yiisyooni ānku raat miisin, kuuyu imoong'tēēnook keey :inee kuyem. ²³ Kēēyēchiintōōsii yiisyēēt āk Tiitō ām wōlēē ōmiitē :akweek. Nto mbo ng'eetaabiya alak choo kiikukwey :kanisoosyek kukwa, ku biich chēē yēyē /kēēkoonyit Kiriistō. ²⁴ Kunyoo, ōng'erēkyi icheek sukukas :kanisoosyek tukul chamateeng'woong' ānkōōnkēt kule kikēētinyē :acheek man yoo kikēēsilook.

9

Ōkooytooy kiy ām moo nyēē lēēl

¹ Ābērē māmāchāktōōs mbo asirwaak kurubta keey āk kāāruruukiisyēētaab tukuuk choo bo biikaab Kiriistō ām Yēerusālēēm. ² Ānkētē sinee kule ōboontēē mooyēēt miisin ōyēētyēēchi biiko alak. Ng'ālyoo :nyoo nyēē kwāākoostoooy biikaab yēēmēētaab Maketoonnya āmwoochinē kule kuchakee kēnyitkoonye, ōchōbootiin :akweek ām yēēmēētaab Akaaya ōnēmu tukuuk ānkōōkooytooy. Kuuyu ōchēbchēbēch, kōōkuchēbchēbiitu :nkicheek biiko wōlēē wōō. ³ Nteenee, āmiitē āyooku mbo ng'eetaabiya simāwo buch :kiyēē ing'erēēchoo kubo akweek kurubta keey āk yiisyooni āk kule, ōchōbāksē kuu yoo kyāāmwoochinē biikaab Maketoonnya. ⁴ Yoo kāāchōōntē keey chiito ake tukul nyēbo Maketoonnya ānkēēnyōōrwook kumānōōchōbāksē, +māāchus, nteenee akweek :chēē +mōōchusyē miisin.

⁵ Kunyoo, kwaakas kule kaykay asaaysaay mbo ng'eetaabiya bokoowaang'ta chōbiisyēēt kurubta keey āk tukuuk choo kikyōōkuurtē ām mooyēēt nyēē lēēl. Yoo kooyey kuu nyooto, mākuyēk kiy nyēē /kēērōōbtooy ām mooyēēt nyēē lēēl āmēēbērē kiy nyēē /kākēēkēr koong'.

Bērurto nyēbo tukuuk choo /kiikooytooy

⁶ Māchāktōōs ōrōōtootē ng'ālyoontooni: Chii nyoo kachaan kēbuswēēk chēē ng'ēri kunyōōru āmiik chēē ng'ērīnēch. Nto nyoo kachaan kēbuswēēk chēē chaang', kunyōōru āmiik chēē chaang'. ⁷ Māchāksē :chii ake tukul kōōnēmu kiy kukaākōōwoonkyi kule kōōnēm. Māmāchāktōōs kukōōnu kukāmēēchi :moo nto /kukākēēkērchi koong' kuuyu chāmē :Yēyiin chii nyoo kōōnu kiy ām ng'erekweek. ⁸ Imuuchē :Yēyiin kōōbēruurook miisin sōōtinyē tukuuk kuyem. Mākukōōnook kiy ake tukul nyēē ōmāchē sōōtoorētiisyēē ām kāroomnyo ake tukul, ⁹ kuu yoo /kikeesir kurubta keey kiyēē bo man kule, “Kiikooytoot tukuukyii kōōkoochinoot choo kuskusēch. Mākoy /kēēwuutyēē karaamateenyii.”†

¹⁰ Yēyiin nyoo ikoochinē biiko kēbuswēēk kuchaanta ānkōōkoochi mbo subak kiyēē āmē, ku nyooto :nyēē mākukōōnook nkakweek kēbuswēēk sōōnyōōru chēē chaang' kubununēē churtaayeeng'woong'. ¹¹ Makuyeyaak :Yēyiin ōboor ām keel ake tukul sōōnēmu chēē chaang' ām mooyēēt nyēē lēēl. Yoo kākēēyibchi :acheek biiko choo māchē /kēēyētyēēchi tukuuk choo kōōrōōbu, mākubirchi :bichoo Yēyiin kōōnkōy. ¹² Mēēbērē ōmiitē ōyēētyēēchinē biikaab Kiriistō choo māboonto kiy baateey, nteenee kōōnu mbo subak /kēēbirchi Yēyiin kōōnkōy kunyil chēē chaang'. ¹³ Makookaasta :biiko Yēyiin, kuuyu

kōōkōōboor :yiisyēēng'woong' kule ōyēnchinē lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Kiriistō. Makookaasta Yēyiin subak ām wōlēē ōnēmuntooy tukuukwook ām mooyēēt nyēē lēēl ānkōōbchēchiintōōsii āk icheek āk mbo chii ake tukul. ¹⁴ Mākusoowook kwaak ām mooyēēt akeenke kubo bēurtaab Yēyiin nyēē wōō miisin nyēē kyōōnyōōru. ¹⁵ Kunyoo, okany kēēbirchi Yēyiin kōōnkōy kubo Kiriistō nyoo rōōbēywoontēēnyii nyēbo kwōng'uut.

10

Kiyeet keyy :Bāwulō kubo yiisyēēnyii

¹ Mwooyē :biiko alake kule -māākōrōmchook yoo kēēboontē keyy akweek, nto yoo -mākēēboontē keyy, ākōrōmchook. Nteenee yoo āyēyē kuu nyooto āyiswook ām ntusātēēt āk sikēnātēēt kuu wōloo kiyēytooy :Kiriistō. ² Āsoomook kule yoo kāāchōō, mēēbērē bōōyēyoo ākōrōmchook kuu wōloo ākōrōmchintooy biiko choo bērē kēērubē :acheek ātēbuutēkaab kōōrooni. ³ Ānkoo kēēmīnyē kōōrooni, makerkeyy :booryēēnyoo āk nyoo bo biikaab kōōrooni. ⁴ Makerkeyy :kariikyoo bo booryēēt āk chēbo biikaab kōōrooni. Kwoonēē :kariikyoo acheek wōlēē mii :Yēyiin. Tinyē :kariichaa kāāmuukēywēēk kooserweet tukuuk chēē imēērtooy :Buunyoontēēt. Kiisērweētē kwiilat ake tukul ⁵ āk ng'aseetaab keyy ake tukul nyēē mächē kule kukwiilē kiirnātēētaab Yēyiin ānkēēbunyē kāāsōōtēywēēk tukul sukubayta :Kiriistō. ⁶ Yoo koochamte Yēyiin kuchurta, +mākēēchōb keyy ki-ing'woonchi choolwookiin ake tukul.

⁷ Mächē ōkāsē ng'aleek kuu wōlēē wuu. Yoo inkētē :chii kubooyiit man kule bo Kiriistō, kumächāktōōs kōōnkēt kule kēēbooyē :nkacheek Kiriistō kuu wōloo wuunto :inee. ⁸ -Māākāsē muyāt ake tukul yoo kaantumeeree kāāmuukēywēēkyuu kuu lēbkēēyiin nteenee mākoy ayey kuu nyooto. /Kimākēēkōōnoo kāāmuukēywēēchu aserweeteenaak nteenee ātitiirēēnook ⁹ simaanyokoortaak ām bārōōnōōkyuu. ¹⁰ Mwooyē :biiko alake kule, “Siru :chiichoo ng'al chēē nyikiisēch ānku kōrōōmēch, nteenee yoo inee nkit :nyēē ng'aloolē, ku chii nyēē mābo laat āmāyisē biich :ng'aleekyii.” ¹¹ Mächāktōōs kōōnkēt :chiito nyoo isōōtē kuu nyooto kule ng'aleek choo āmwooyē ām bārōōnōōkyuu yoo -mālēēkit, ku chooto :chēē chāāyēyē yoo kāāchōō.

¹² -Māāmächē okerkeeyeena biiko choo ng'āsē keyy. I-āyēēchēē keyy :ake ām bichoo ake, nto nyoo yēyē kuu nyooto ku sōōriin. ¹³ -Mākēēmächē :acheek keeng'as keyy kukeeyta, nteenee kiikuchōbwēēch :Yēyiin kule keyyey yiisyēēt nyēē yityook akweek. ¹⁴ Kuuyu ki acheek :chēbo taay kēēyibwook lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Kiriistō, mēēbērē kēēmiitē kiiwutēē keyy ng'aleechu buch. ¹⁵ Nto subak -mākēēng'āsē keyy kukeeyta kubo yiisyēēt nyēē yēyē :biiko alake. Kiyēē kēēmächē keekas ku kule yoo ōtāsē taay miisin ōkichē ōyēnchinē Kiriistō, kubārāyīitu :yiisyēēnyoo. ¹⁶ +Makyaamtaate yooto lōkōōywēk chēē kāroomēch kyoochi yēēmōōsyēk chuut alak, simakeeng'asee keyy yiisyō nyēē kiikuyey :chiito ake. ¹⁷ Nteenee ii, lēyyē, chiito nyoo ng'āsē keyy, kumächāksē kung'āsēē keyy kiyēē koyey :Mokoryoontēēt. ¹⁸ -/Mākēēchāmtooy chii nyoo silē keyy nkityō kule karaam. Nteenee /kēēchāmtooy nyoo silē :Mokoryoontēēt kule karaam.

11

Bāwulō āk lēbkēēyik chēē mābo man

¹ Ābērē nto ōmuytoochoo ānkoo mbo yoo wuu nyēē kaaberberiitu. Nteenee ānkētē kule ōmiitē ōyēyē kuu nyooto mbo raat. ² Okerkeeye tyēē *ārung'oonyoo nyēē kiikēēkuurtoochi saannyyaa nto saantaanaa ku Kiriistō. Kunyoo, māāmächē chokooberbeeraak :chiito

ake kuuyu kookuyeya :Yēyiin āriibook -mōōlumootē. ³ Āmoo mēt kule kuu yoo ki-imuuchē :eereeneet kukenta Aawa, kōōmuuchē /kēētēwēchook nkakweek ōchuunnyē soboonng'woong' nyoo kyōōnēmchi keey Kiriistō. ⁴ Ō-āsyinē keey kāānēētūut alak tukul. Chōōnii :chiito ake ānkwoomwook kiyēē mānāmē keey āk kiyēē kikyoomwook kurubta keey Yēesu, i-ārōōrwook kēēltaab kaararaacheet nyēē mānoomtōōs āk nyoo kikyoomwook :acheek ānkwoomwook kurubta keey āk tāmirmiryēēt ake nyēē mā nyoo bo Yēyiin ānkōōyēbchinē yiit. ⁵ Māmii :kiyēē biirēēnoo :alake choo ng'āsē keey kule icheek ku *lēbkēeyik chēē wōōyēch. ⁶ -Māāyēku sinee ng'ālōoliin tēērērēewo, nteenee ātinyē kiirnātēēt. Ābērē kwookas :akweek kiirnātoonoo kuchurta ām kiy ake tukul nyoo kookeyey :acheek.

⁷ Ara, ki miyaat ā-āmwook lōkōōywēk chēē kāroomēch /āmākēēkwēwoo kiy? Ki miyaat āyib keey ng'wēny sāātōrōōrook? ⁸ Kyaacham kōōruruukwoo :kanisoosyek alake beesanik sichāā-āmwook lōkōōywēk. ⁹ Nteenee yoo kikēēboontē keey āk akweek ānkubotwoo :kiy, manaanyalaak kuuyu kikōōnoo :mbo ng'eetaabiya choo kikwoonēē Maketoonnya kiyēē kyāāmāchē. Kwāāriiboonu keey kule nto -māākoochi chii ake tukul ām akweek nyikiisinto ānkāātāsē taay āyēyē kuu nyotoo. ¹⁰ Kubooyiit man, kuu yoo kyaalaach mantaab Kiriistō, māmii :chii mbo akeenke ām yēēmēētaab Akaaya nyēē imuuchē kukerektāa amwaay kuu nyotoo. ¹¹ Ām nee simaacham toorētēēng'woong'? Ara, kuuyu -māāchāmook? Inkētē :Yēyiin kule āchāmook.

¹² +Maatas taay ayey kiyēē āmiitē āyēyē sāāchoolchi bēy biiko choo māchē kule nto nyōōr bārooyinto nyēē kēē-āyēēchēēnēēch keey ām tukuuk choo intumēērēē :icheek. ¹³ Mā *lēbkēeyik :bichoo chēbo man. Tinyē ng'wiiynaneet ānkuyēyē keey wuu nyēē icheek lēbkēeyikaab Kiriistō. ¹⁴ Māmii :tōsōōsyo ām ng'ālyoontoonoo kuuyu yēyē keey :nkinee Kibrōkōsyoontēēt wuu nyēē inee :nyēē yibu lēbkēēyyēēt. ¹⁵ Kunyi, mēēbērē ng'ālyoo nyēbo kwōng'uut yoo kayey keey :biiko choo yēchinē Kibrōkōsyoontēēt yiisyēēt kuyēk chēē yēyē yiisyēēt nyēbo churtaayeet. +/Mabokiiruusta bichoo kurubta keey āk wōlēē wuu :ātēbuutēkwaa.

Nyāliluutēk chēē kibuntēē :Bāwulō

¹⁶ Āmwoowook subak kule māyibo :chii kule aberber. Nto yoo mii :chii nyēē isōōtē kule aberber :anii, kumāchāksē kutaacha kuu wōloo /kēētooktooy nyoo berber nto anyuun ang'as keey mbo kisich. ¹⁷ Yoo āng'ālōolē āng'āsē keey, -māāng'ālōolē kuu wōloo kātāng'ālōoltooy :Mokoryoontēēt nteenee, āng'ālōolē kuu chii nyēē berber. ¹⁸ Kuu wōloo ng'āstooy keey :biiko chēē chaang' ām kōōrooni, kany ang'as keey :nkanii kuu nyotoo. ¹⁹ Kyoocham ōkāsyinē choo bērbērēch kuuyu ōng'oomēch miisin. ²⁰ Nto kubooyiit man, ōkāsyinē mbo choo yēyook ōyēku motwoor, choo sāsunēēnook tukuukwook, choo lātwook, choo yibē keey barak nto mbo choo chuurook. ²¹ Āmuyoot amwaay kule ākoo kikēēkuskusēch kēēyēwook kuu nyotoo.

Nto kiyēē ng'āsēē keey :bichoo, ānkoo āng'ālōolē :anii wuu nyēē aberber, kany ang'asee keey :nkanii nyotoo. ²² Yuutayeek :icheek? Ntēē āyēku :nkanii Yuutāyiin. Isrāyēēliik :icheek? Ntēē āyēku :nkanii Isrāyēēliin. Bo kōōtaab Abraam? Ntēē ābooyē :nkanii kōyotoo. ²³ Yēchinē :icheek Kiriistō yiisyēēt? Ntēē āyēchinē :nkanii kusiir icheek. (Āng'ālōolē wuu nyēē kāākubunwoo keey :mēt.) Kwaa-am :anii booryēēt kusiir icheek. /Kiikeerataanwaa kibtaman kusiir icheek, /kikēēbironwoo kusiir icheek ankyaanamaanunee meet āwut kibtaman. ²⁴ Kiikōōtyōōlēēnoo :Yuutayeek musyāritiitaab anweet kunyil muut. /Kikiityōōloo areet sosom āk sokool ām bārooyin ake tukul. ²⁵ /Kiikēēmōōrēēnoo syaariit kunyil

11:2 Ēfēēs. 5:25-27   11:3 Toowu. 3:1-5, 13   11:4 Kala. 1:6-9   11:5 1Kōōr. 15:10; 2Kōōr. 12:11; Kala. 2:6, 9
 11:6 1Kōōr. 2:6-16   11:7 1Kōōr. 9:12-18; 2Kōōr. 12:13   11:9 Filib. 4:15-18   11:10 1Kōōr. 9:15-18   11:12
 2Kōōr. 11:5; 12:11   11:13 Filib. 3:2; Ng'oong'. 2:2   11:15 Room. 2:6   11:22 Room. 11:1   11:23 Yēyuut. 16:23;
 1Kōōr. 15:10; 2Kōōr. 6:5; Ēfēēs. 3:1   11:24 Kiruu. 25:3; Mat. 10:17

sōmōk /ankeewiireenaa mbo bēsyēēt ake rwoontōōk. Kyāāwēētēē mwēēnkōōsyēk sōmōk kunyēērāktōōs ām araarayta, kyāābuurēē bēsyēēt ake araaray kuyyeech kut wokwiimēn. ²⁶ Kyāāwēēsyētootēē kōōrōōsyēk chēē chaang'. Yooto tukul, kyāāmiitē yēē mii :chii kubo āynōōsyēk, sāsiik, biikaab kōōrēēnyuu āk choo mā Yuutayeeek. Kyāāmiitē subak nyēē miyaat ām kiriinkōōsyēk, suurkwēēnēēt, araarayta āk mbo biiko choo yēyē keey kule biikaab Kiriistō. ²⁷ Kyāāyēyēiisyē miisin ā-āmē booryēēt ānkyāāchooyēnē bēsyōōsyēk alak. Kyaakas ng'woonintaab kēmēwuut āk meelēta ānkyāārukuutē keey kibtaman. Kimāāboontē sirook chēē yēmoo ānkyoomoo :yoomat. ²⁸ Mā choo baateey, āsōōtē miisin wōlēē wuunto :kanisoosyēk ām kiriinkōōsyēk tukul. ²⁹ Yoo miitē :chiito nyēē kinyēbēt, kitāānyēbēt :nkani, nto yoo mii :chii nyēē kimii wokōōbootē kāāyēnchīnooyēnyii, kiki-ikuriikyoo nkani āboot nyeenyuu. ³⁰ Nto yēē ākoo yēmāksē ang'as keey, ang'asee keey tukuuk choo ibooru kuskuusyēenyuu. ³¹ Inkētē :Yēyiin nyoo kwaaniitaab Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō nyoo tōrōōr ākookoy kule -māang'wiynānē. ³² Kimii :chiito ake ng'wēnyuutaab bāytooyiintēēt Areeta nyēē kiiyyoonkyinē *kiriinkēētaab Tamaasko. Kimwooy :chiichoo kule /kēēriib kiriinkoonoo /sikeenama, ³³ nteenee /kikiyokooytēēnoo tiriisyeetaab tōōtēētaab kiriinkoonoo āmiitē mōōntiit. Yooto achililee āwunnyēkyii.

12

Yēyiisyē :kāāmuukēywēēkaab Kiriistō ām wōlēē mii :kuskuusyēēt

¹ Māchāksē atas taay ang'as keey ānkoo mākōōnu kiy. Nteenee, kany ang'alaalee ng'oong'uutēk āk tukuuk chēē kiikōōboorwoo :Mokoryoontēēt. ²⁻³ Ānkētē chiitaab Kiriistō nyēē ām kēnyiiisyēk taman āk ang'wan choo kiikukeeyta, /kikeesar ām bārooyinto nyēē kisich kuwo barak ānkurēk. Yoo kitākumii bōōrnyii nto kimāmii kumāānkētē, nteenee inkētē :Yēyiin. ⁴ Kikas ām wōlooto ng'al chēē -/mākyoomu chēē -/mākēēchāmchinē chii kutwech. ⁵ Āmāchē āng'āsēē keey kiy nyēē wuu nyoo. -Māāmāchē āng'āsēē kiyēē kyaayey nteenee, āng'ērēchēē kuskuusyēenyuu. ⁶ Ānkoo kāālē ang'as keey kubo ng'oong'uutēchoo bo kwōng'uut, -maaberber, kuuyu āmiitē yooto āmwooyē manta. Nteenee ātāyēē keey sukung'eet -meesoot :chii kule akaraam :anii kusiir wōlēē wuu :kiyēē āyēyē āk nyēē āmwooyē. ⁷ Kiikoochi :Kibrōkōsyoontēēt kateet bōōrnyuu nyēē ikōrē simāātōrōōr keey. ⁸ Kyaasaaysaay Mokoryoontēēt kunyil sōmōk kule kōōnēmtoowoo ⁹ nteenee kumwoowoo kule, "Yēmiing' :chamateenyuu kuuyu churtooy :kāāmuukēywēēkyuu ām wōlēē mii :kuskuusyēēt." Kunyoo, +maang'as keey miisin ām ng'erekweek kubo kuskuusyēenyuu sukooluumaa :kāāmuukēywēēkaab Kiriistō. ¹⁰ Kiyooto :nyēē yēyoo ang'erech ām kuskuusyēēt, yoo ābuntēē ng'al chēē ng'woonēch, wuuyinwēēk, wusiisyēēt āk nyalil ake tukul kubo Kiriistō. Kunyi, yoo ākāsē keey kule akuskus, ākichoot.

Kyaam mēt Bāwulō :ng'aleekaab Kōōriintēēk

¹¹ Aberber yoo āsilē keey, nteenee akweek :chēē kyōōtōōrchoo, kuuyu akweek :chēē kātōōsiloo. -Māābooyē :anii ng'wēny ām *lēbkēyichu wōōyēch, ānkoo māāwōō. ¹² Kyāāyēwook ām muytaayeet nyēē nyikiis miisin tukuuk chēē ibooru kule anii :lēbkēyēiintēēt nyēbo man. Kiyēyākiis :tukuuk chēbo kwōng'uut ām kāāmuukēywēēkaab Yēyiin. ¹³ Kiyēē mānāāyibwook akweek ku nyikiisinto, kuu wōloo kyāāyibchintooy kanisoosyēk chuut alak. Yēē ākoo ng'ālyoo kis, ōnyōōwoo kaat ām lēēluutyoonoo. ¹⁴ Nto raat kuunyi, āchōboot āruutoochook nyēbo sōmōk āmēēbērē āyibchook nyikiisinto kuuyu -māāmāchē tukuukwook nteenee āmāchook akweek nkit. Mākōnōrchinē :lēēkōōy sikiikwaa kiy, nteenee sikiik :chēē kōnōrchinē lēēkōōk. ¹⁵ Kunyi ang'erechaat miisin

11:25 Yēyuut. 16:22; 14:19 11:26 Yēyuut. 9:23-25; 14:5 11:27 2Kōōr. 6:5 11:29 1Kōōr. 4:11-13; 2Kōōr. 4:8-12; 6:5-10; 2Tēm. 3:11 11:29 1Kōōr. 2:3 11:30 1Kōōr. 1:31 11:31 2Kōōr. 1:23 11:33 Yēyuut. 9:24-25 12:6 2Kōōr. 11:16, 30 12:7 Kāāyit. 33:55; Āyub 2:6-7; Kala. 4:13-15 12:9 Isa. 40:29-31; Room. 5:2; Filib. 4:13 12:11 2Kōōr. 11:5 12:12 Yēyuut. 13:6-12; 14:8-10; 16:16-18; 19:11-16; 20:7-12; 28:3-6; Room. 15:19 12:13 2Kōōr. 11:7-9

āyēyiisyēē tukuukyuu tukul chēē āboontē kubo akweek. Ām nee sōōchāmoo kisich ānkāachāmook :anii miisin? ¹⁶ Ōmuuchē ocham kule manaayey kunyikisyook :kiy, nteenee imuuchē kumwooy :chii kule kyaaberbeeraak. ¹⁷ Ātēēbē kule ii, kilātu ng'oo :bichoo kyāāyooku kukwa wōloo ōmiitē? ¹⁸ Kyaasaaysaay Tiitō kuchō wōloo ōmiitē kuchōōnto keey ng'eetaabiya ake. Ara kilātwook :Tiitō? Ara -mēēntōōwēēch :Tāmirmiryēēt akeenke āk inee? Nto -mākiirābchinē kēēlto akeenke āk inee ōō?

¹⁹ Ābērē kwōōsōōtē kutēē yooto tukul kule yoo kēēmwooyē kuu nyooto, kēēmiitē kēēyēētē keey. Lēyyē, kōkēēng'ālōolē ām kāāmuukēywēēkaab Yēyiin kuu biich chēē kiikunam Kiriistō. Mbo ng'eetaabiya, kēēyēyē kiy ake tukul kēēmāchē kiititirook. ²⁰ Āmuyoot akas kule yoo āchōōnii āmuuchē ānyōōrwook -mōōmiitē ōbuurē kuu wōlēē āmāktooy, āmēēbērē +mōōng'ērēkyi ng'aleek chēē +maamwaay. Iyiimoo mēt kule wuu nyēē tōōwookuutōōsii, ōtuuyiityinē keey moon, ōnyēērchinē keey, ōsooyēnē, ōnchuruurē keey, ōyēyootē seemseemnyeet, ō-āwēsyinē keey ānkōōchuunchuuntōōsii. ²¹ Āmuyoot mbo kule yoo kāāchōō +mooyeyaa āchus ām taayeetaab Yēyiin nyēē ākoy ānērēēkyi biiko chēē chaang' choo kichoolwookēnootiin amanaawee kutayee keey martaayeet āk sikornateet sukutililiitu.

13

Ōrōōtootē soboonwēkwook ankoosatee keey miyootyēēt

¹ Ruutooynyuu :nyiitēnyi nyēbo sōmōk āchōō wōloo ōmiitē. Kubo kwaak yoo kātōok :lēēlis, ānkumwooy :biiko āyēēnku nto ku sōmōk kule kōkāsē kuyēyāktōōs, /kiitiil kule wuu nyooto. ² Miitē :ng'ālyoo nyēē kisimataayeenaak yoo kyāāruutoochook ām baannyuu bo āyēēng'. Kunyoo, tāākētyinē keey ng'ālyoontoonoto ālōō. Āmwoowook kule yoo kāāyēēwu, -māāsooyēē chii ake tukul ānku nyoo kichoolwookēnoot, nto nyoo kōtākuchoolwookēnē. ³ Yooto yēē +mookas kule āyēyiisyēē kāāmuukēywēēkaab Kiriistō. -Mēēkuskusyook keey :inee, nteenee yēyiisyēē kāāmuukēywēēkyii. ⁴ Imuuchē /kiisoot kule kimātinyē kāāmuukēy yoo /kikēēkwērtoochinē murtooywoontēēt, nteenee minyēē raat kāāmuukēywēēkaab Yēyiin. Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, kēēkuskusēch :nkacheek, nteenee +mābokēyēyiisyēē kāāmuukēywēēkaab Yēyiin ām wōlēē ōmiitē.

⁵ Kunyoo, ōrōōtootē keey ankootyemte keey sookas yoo ōtinyē manta. Nto yoo kookas kule -mōōtinyē Yēēsu Kiriistō, kukōōsuuytē ām kiyēē kōōtyēmchinē keey. ⁶ Ātinyē mooyēēt kule +mookas kule mānāākiisuuytē :acheek ām tyēmiisyēēnyoo. ⁷ Kēēsooyē Yēyiin kule osatee keey kiy nyēē miyaat. Kiyēē bo koomānuut ku kule oyey :akweek kiyēē bo man āmēēbērē kule /kēēsilēēch acheek. ⁸ Mēēmuuchāksē keekwiil keey āk manta, nteenee māchāksē kēērūbē manta. ⁹ Kēēng'ērēkootiin ām kuskusyēēnyoo kātikoo baateey yoo ōkichootiin :akweek. Kēēsooyē :acheek kule ochurte. ¹⁰ Ng'ālyoontoonoto :nyēē yēyoo asir ng'aleechu yoo tāālōō ām wōlēē ōmiitē, si nto yoo āyitu mēēbērē chāākōrōmchook ām kāāmuukēywēēk choo kikōōnoo :Mokoryoontēēt. /Kiikēēkōōno kāāmuukēywēēchoo ātitiirēēnook, āmēēbērē aserweeteenaak.

Kāā-āmiisēēt

¹¹ Ng'ālyoo nyēbo lētuut ii, mbo ng'eetaabiya, ong'erech. Okas kule koochurte, ōkimkimiitu, okany kunoomnyo :mētēwookwook ānkōōkoolyooontōōsii. Yoo kooyey kuu nyooto, +mōōbuurtē keey Yēyiintēetaab chamateet āk kaalyeet.

¹²⁻¹⁴ Ōtōrōōchē keey nyēē ōng'ērēkyinē keey. Lēyyē, ōnyōōru :akweek tukul bēurtaab Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō, chamateetaab Yēyiin āk sinēntaab Tāmirmiryēēnyii. Isubooyook :biikaab Kiriistō tukul ām wōli. Chameetaab keey.

12:15 Filib. 2:17   **12:17** 2Kōōr. 7:2   **12:18** 2Kōōr. 2:13   **12:20** 1Kōōr. 1:10-11; 2Kōōr. 1:23; 10:2   **12:21** 2Kōōr. 13:2   **13:1** Kiruu. 19:15; Mat. 18:16   **13:2** 1Kōōr. 4:21; 2Kōōr. 1:23; 10:11; 12:20; 13:10   **13:4** 1Kōōr. 1:25; 2Kōōr. 12:9-10   **13:5** Room. 8:9-13   **13:9** 2Kōōr. 4:5   **13:10** 2Kōōr. 13:2; 10:8   **13:11** Yoowa. 14:27; 1Kōōr. 7:15   **13:12-14** Room. 16:16

Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō Kalatyeeek

Taayta

Siriintēēt, kēnyiit nyēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :lēbkēēyiintēēt Bāwulō barwaani kumii Antyookya ām kēnyiit nyēē /kiisōōtyinē kule ki nyēbo 49 KK, kurub bakeenke tuuyēēt nyēē ki wōō nyēbo lēbkēēyik ām Yēerusālēm. Kiriinkēētaab Antyookya :nyēē kibo taay kunyōōr biikaab Kiriistō chēē kimā Yuutayeeek ānking'āloolē kuutiitaab Kirikiik.

Kitoowunoot :Bāwulō āk Barnaaba kanisoosyek chēē chaang' ām yēēmēētaab Kalatyaa ām Eesya nyoo Mining' (Uturuki) (kasee Yēyuutēk 13:14; 14:23). Nto yu kābēēchi keey :icheek, kutoow :Yuutayeeek kereeryaanto chēē ki biikaab Kiriistō kusaaysaay biikaab Kiriistō choo kimā Yuutayeeek kule māchāktōōs /kiimuraatan icheek ankurub kiruutēkaab Yuutayeeek. Kiiboorchinēē :Bāwulō Kalatyeeek barwaani kutook kule kimāwuu nyoo.

Kiiboorchinēē :Bāwulō Kalatyeeek kiyēē kiyeyakay ām Antyookya kule kiiburyoong'to :inee Bētērō āk Barnaaba kuuyu kitay :icheek kwoomchiin āk biiko choo /manaakiimuraatan choo Kirikiik. Kiyey mbo :Bētērō kuu nyotoo kuuyu kimii kuruutoonu :Yuutayeeek choo kiikōōyēnchi Kiriistō chēē ki chōōrōōnuutēkaab Yāākōbō (kasee kur. 2:11-19). King'eet :Yuutayeeek alake lētuunoo chēē ki Farisaayeeek chēē kikwoonēē Yēerusālēm kuruutoochi Antyookya ankumach kule kurub :biikaab Kiriistō choo mā Yuutayeeek kiruutēkaab Yuutayeeek /ankiimuraatan /sikiiyiityi icheek wōlēē mii :biikaab Yēyiin (kur. 2:4). Nyēē mā tyaa, kuwo :Bāwulō, Barnaaba āk Tiitō Yēerusālēm subokukāsyiin āk kaniseet nyoo wōō. Twēchē :Bāwulō tuuyooni bo koomānuut ām kurkeetaab 2:1-10 ankusiraat mbo ām Yēyuutēk 15.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Kikwa Kalatyaa :Yuutayeeek chēē ki kānēētikaab biikaab Kiriistō ankooneet lōkōōywēk chēē teer ām chēē kikiikooneet :Bāwulō āk Barnaaba. Kunyoo ki ng'ālyoo nyēbo koomānuut kuyeet keey kurubta keey āk kuursēenyii kuyēk lēbkēēyiintēēt, kursēēt nyēē kimāchōōnēē wōlēē mii :biich nteenee wōlēē mii :Yēyiin. Kwiiilē :Bāwulō koobeek kānēētiisyēētaab Yuutayeechaa. -Mēēyyoong'unēē :kaararaacheet ng'aleekaab kāāmurootāniisyēēt nto kule /keerub kiruutēkaab Yuutayeeek. Iyyoong'unēē kityō yoo kēēyēnchi :chii Kiriistō nyoo kime kubo acheek nto ām kēēlooto, kootyaakteeneech nyēērunātēētaab Yēyiin āk ng'wooninnyii. Kuurē :Bāwulō Abraam kule 'tiikiityoontēētaab kāāyēnēēt' nyēē kimii ām kēnyiisyēk 400 /kumānāākiikoochi Muusa kiruutēkaab Yuutayeeek. Kuu yoo kichāmē :Yēyiin Abraam kubo kāāyēnēenyii, kubo nee kōōkiimē :biiko alake kule ākoy kuriib :chiito kiruutēkaab Yuutayeeek sukucham :Yēyiin? Ikiimē :Bāwulō wōlēē wuu :soboontaab chiitaab Kiriistō kule: Iyyoong'unēē wōlēē miitē :Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō āk /kēēkoonyit toorētēētaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin.

Ititiirē :barwaani manta nyēbo āriit kule, /kiirāroochēēch kubo chamateetaab Yēyiin yoo kakiikaasee keey Yēesu. Mābo man :kānēētuutēk alake tukul (kur. 1:7). Kēētinyē kaalyeet ām wōlēē mii :Yēyiin kubununēē kāāyēnchinooyēēt (kur. 2:16) ānkēēyēku lōkōkaab Abraam (kur. 3:7) āk subak biikaab Yēyiin chēbo kāāyēnēēt nyēē lēēl, biikaab Isrāyēēl chēbo man nto chēbo soboontaab tāmirmiryēēt (kur. 6:16). Māmāchāktōōs kumēto :biikaab Kiriistō kaatyaaktaayaanaa (kur. 5:1). Nteenee māmāchāktōōs keenyeere kaatyaaktaayaanaa kēēchuunnyēē kiyēē māchē :Yēyiin. Mākwēēch kēēminy ām soboonto nyēē intōōwēēch :Tāmirmiryēēt (kur. 5:16), kuuyu yotoo yēē sikiimuuch kiityiich mākuutyēētaab chamateet nto ām kēēlooto, kuyityiin :wōlēē māktōoy :kiruutēkaab Muusa (kur. 5:14). Kiruutyēēt nyēbo koomānuut ām kiirōotyēētaab chamateetaab Yēyiin, ku mākuutyēēt nyoo bo Kiriistō (kur. 6:2).

Kyoorōrchi keey :Bāwulō Kalatyek ānkumākyi bērir

¹ Anii nyoo *lēbkēēyiintēēt Bāwulō. Āmwoowok kule mēēbērē kitōōloo :biich buch nto ku chii ake tukul āyēku lēbkēēyiintēēt, nteenee nyēē kitōōloo ku Yēesu Kiriistō āk Baaba Yēyiin nyoo kiing'ēētēē Yēesu meet. ² Āsubooyē kanisoosyek tukul chēbo yēmēētaab Kalatyaa kēēboontē keey mbo ng'eetaabiya tukul.

³ Lēyyē, kōōbēruurook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō ānkukōōnok kaalyeet. ⁴ Kuu yoo ōnkētē, kiikooyto :Yēesu soboonnyii kubo ng'ōōkiswookikyoo sukuwēēkunēēnēēch wōlēē mii :kāāsōōtēywēēkaab rōkōs chēbo bichēēb kōōroni. /Ki-keeyey kuu nyooto kurubta keey āk wōlēē mākooy :Yēyiin nyoo Baaba. ⁵ Lēyyē, kutōrōriit :Yēyiin ākookoy. Kuwuuyiit nyooto!

Kyōōyēbchi yūit kāānēētuut chēē miyootēch

⁶ Ng'ētē :mooyēēt yoo kaakas wōlēē kyootayte areet akeenke Yēyiin nyoo kikuurook ōminy ām chamateetaab Kiriistō ānkōōwēēkyi keey kāānēētuutēk alak ⁷ chēē mā kāroomēch. Kāākōōboor keey man kule mii :biiko chēē mii kōōbootook mētēwoy kumāchē kutubtub lōkōōywēk chēē kāroomēch choo rubtooy keey āk Kiriistō. ⁸ Okany āmwoowok, ānkoo koomwook :chii ām acheek lōkōōywēk chēē teer āk choo kikyoomwook, nto ku *malayikeet :nyēē koom, kunyoolu /bokēētōrchi wōlēē bo maataab kibchuulyo. ⁹ Kuu yoo kātōōkāsē, okany tāāmwoowok subak: Yoo mii kwoomwook :chii ake tukul lōkōōy chēbo kaararaacheet chēē teer āk choo kikyoomwook :acheek, kunyoolu /bokēētōrchi wōlēē bo maataab kibchuulyo.

Wōlēē kinyōōrunto :Bāwulō kāāmuukēywēēk kuyēk lēbkēēyiintēēt

¹⁰ Yoo kaamwaay kuu nyooto āmiitē āng'ērēēchē biiko? Acha, āmiitē āng'ērēēchē Yēyiin. Nto kyāābērē taang'ereech biiko, nto mēēbērē āyēmē tāāyēchi Kiriistō yiisyēēt.

¹¹ Mbo ng'eetaabiya, āmwoowok kule lōkōōywēchoo kāroomēch choo kyāā-āmwook mākwōonēē wōlēē mii :biich buch. ¹² Mēēbērē kyāākāsēē biich nto kule kiineetaa :chii. Nteenee, king'oong'woo :Yēesu Kiriistō.

¹³ Ābērē kyookas wōlēē kyāāwuuyē :anii yoo kitāārubē miisin wōlēē wuu :ātēbuutēkaab Yuutayek. Kyookas oob wōlēē kyāāwustooy biikaab Kiriistō nyēē kōrōōm miisin ānkāasyēēmē wōlēē kyāāmuuktooy awaang'te bichooto kutukul. ¹⁴ Kikyāāriib :anii miisin kiruutēkaab mbo kuuko kusiir wōlēē kiriibtooy :Yuutayek chuut alake chēbo bintanyuu.

¹⁵⁻¹⁶ Nteenee king'oong'woo :Yēyiin ām chamateenyii ānkēt wōlēē wuu :lakwanyii. Kubooyiit man, kisimkutoola ām chamateenyii nkit /kumānāākēēsicho, ā-āmchinootē biiko choo mā Yuutayek lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey āk Yēesu Kiriistō. Mānāāsoom chii kule koonēetaa. ¹⁷ Mānāāwē mbo Yēērusālēēm kule wāātēēbunēē choo kisimkuyēk *lēbkēēyik, nteenee kyaachuul kēēlto bakeenke ākoy suurkwēēnēētaab Areebya nto yityo, ayeey Tamaasko.

¹⁸ Nto yu kāwokubēk :kēnyiiisyēk sōmōku kuchakee kākuuro :Yēyiin, atooch ākoy Yēērusālēēm waa-amee Bētērō lōkōōy. Kikiibuurtē keey Bētērō bēsyōōsyēk taman āk muut. ¹⁹ Kyaakas nkinee Yāākōbō nyoo tuubcho āk Mokoryoontēēt ānku lēbkēēyichooto āyēēng' baateey chēē kyaakas. ²⁰ Āmwoowok ām taayeetaab Yēyiin kule man :kiyēē āmiitē āsirwook nyēē -māāng'wiiynānē. ²¹ Yu kāwokubēk :bēsyōōsyēchoo ām Yēērusālēēm, ayeey ākoy yēmēētaab Siirya ākoo nyēbo Kiliikya. ²² Kimānāāruutoochi kanisoosyek chēbo Yuuteeya. ²³ Nteenee kiyityinē baateey ku lōkōōy /kēēmwooyē kule, “Mii kwoomtootē ra

1:1 1Kōōr. 9:1-2   **1:4** Māārkō 10:45; Room. 6:1-4; Kala. 2:20; Ēfēēs. 5:2; 1Tēm. 2:6; Tiitō 2:14; Ibu. 9:28; 1Yoowa. 5:19   **1:7** Yēyuut. 15:1, 24; Kala. 5:8, 10; 2:4, 21   **1:9** Room. 9:3; 1Kōōr. 5:2-5; 16:22   **1:10** Room. 2:29; 1Tēēs. 2:4-6   **1:13** Yēyuut. 8:3; 26:4-5; 1Kōōr. 10:32   **1:14** Yēyuut. 21:20; 23:6   **1:15-16** Isa. 49:1, 5; Yēyuut. 9:3-5, 15; 1Kōōr. 15:10   **1:18** Yēyuut. 9:22-28   **1:19** 1Kōōr. 15:7   **1:21** Yēyuut. 9:30

:chiitkiinye kiwusootēech ng'ālyoontēētaab Yēyiin nyoo kimāchē kule kōōboot.” ²⁴ Kisilto :bichoo Yēyiin kubo kiyēē kiyeyakay ām soboonnyuu.

2

Kicham :lēbkēyik chuut alake kāānēētiisyēētaab Bāwulō

¹ Nto yu kakeeyta :kēnyiisyēk tamanu āk ang'wan, ayeey Yēērusālēēm. Kyāāwēētē key Barnaaba ām baani āboontootē key Tiitō. ² Kyāāwē Yēērusālēēm kuuyu king'oong'woo :Yēyiin. Āmiitē wōlooto, āboorchii biiko choo tookunootiin ām kanisa lōkōōywēk chēē kāroomēch choo ā-āmchinootē biiko choo mā Yuutayeek. Kyaayey kuu nyotoo simāābirtē nkuruukyuu buch. ³ Ānkoo *kimeemuraatanaat :Kirikiintēēt Tiitō nyi kyāāwēētooy, /mānāākēēkērchi koong' kule /kiimuraatan /sikēēchāmchi kuyēk chiitaab Kiriistō kuchurta. ⁴ Kimii :biich chēē kikiikukwa Antyookya chēē kimwooyootē kule kimāchāktōōs /kiimuraatan chii /sikēēchāmchi kuyēk chiitaab Kiriistō kuchurta. Kikiikuyey key :bichoo kule kiikōōyēnchi Yēēsu ānkurisēēch. Kikiikōōsāb :bichoo bokuyooteech ām tankasta nyēē kiikēēnyōōru kubuntēē :Kāārārookiintēēt Yēēsu, sukung'eet kuyeyeech kēēyēku subak motwoor chēbo kiruutēkaab Yuutayeek. ⁵ Nteenee mēēbērē kikyooysi key bichoo mbo kisich. Kikeeyey kuu nyotoo sōōtēbtē :akweek ng'ālyoontēētaab manta.

⁶ Nto kurubta key biich choo tookunootiin, mānāātāsyi :icheek kiy ām kiyēē ānēētē :anii. (Mā kiy yoo tookunoot :chiito nto mātookunoot kuuyu mākāsunēē :Yēyiin chii wōlēēb saang'.) ⁷ Kikas :bichoo kule /kikēēkōōno anii kāāmuukēywēēk ā-āmchinootē biiko choo mā Yuutayeek lōkōōywēk chēē kāroomēch kuu yoo /kikiikoochinē Bētērō kāāmuukēywēēk kwoomchinoot Yuutayeek lōkōōywēk chēē kāroomēch. ⁸ Kiinkēt kule Yēyiin nyoo kiyēyē Bētērō kuyēk *lēbkēyiintēēt ām wōlēē mii :Yuutayeek, ku Yēyiin nyiitēnyi :nyēē kiyēyoo nkani āyēku lēbkēyiintēēt ām wōlēē mii :biiko choo mā Yuutayeek. ⁹ Yu kawokukas :Yāākōbō āk Bētērō kuboonto key Yoowaana choo ki kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō kule kiibēruur :Yēyiin yiisyēenyuu, koosubaayaa anii āk Barnaaba kukachamta kāānēētiisyēenyoo. Kichāmchiin kule kyoomchi :acheek lōkōōywēk biiko choo mā Yuutayeek ānkwoomchi :icheek choo Yuutayeek. ¹⁰ Kiyēē kimwoowēēch ku kule kiisōōtē biikaab Kiriistō choo bānoon ām Yēērusālēēm, ng'ālyoo nyēē kyāāchōboot miisin ayeey.

Wōlēē kikwiilta :Bāwulō Bētērō ām Antyookya

¹¹ Kimii :yēē kiruutoochi :Bētērō Antyookya, nto ābērē akas, kimachuulaat. Yotoo asoot kule ākoy akwiil kukāsē :biiko. ¹² Nto kiyēē kiisach ku kule: Kuyitu :Bētērō, kyoomchiintōōs āmiik āk biiko choo mā Yuutayeek. Nto yu kabokuyit :biiko alake chēē kikwoonēē wōlēē mii :Yāākōbō, kusatee key :Bētērō wōlēē mii :biiko choo mā Yuutayeek, kuuyu kiiywēyē choo mwooyē kule mābooyiitu :chii Kiriistō kuchurta yoo /kamakiimuraatan. ¹³ Kirub :nkicheek Yuutayeek alake ātēbuutēkaab Bētērō ānkulumchi :nkinee Barnaaba ng'aleechaata.

¹⁴ Nto ābērē akas :anii kule kimāyēyē :bichoo kurubta key āk wōlēē wuu :manta nyēbo lōkōōywēk chēē kāroomēch, āburyoong'tē Bētērō kukāsē :biiko tukul kule, “Murooni, ānkoo iyēku inyiing' Yuutāyiin, kōmēērubē :inyiing' kiruutēk tukul chēbo Yuutayeek. Kunyoo ii, imuuchē kule nee ikērchi koong' biiko choo mā Yuutayeek kurub kiruutēkaab Yuutayeek?

¹⁵ Ānkoo kēēyēku :acheek Yuutayeek ām yyootēēt amakeekerkeye biiko alak choo -mēēnkētē kiruutēkaab Yēyiin, ¹⁶ kiinkētē kule -/mākiitiilchinē chii ake tukul kule churtaat ām taayeetaab Yēyiin kuuyu rubē kiruutēk. Nteenee, /kiitiilchinē kule churtaat kuuyu

iyēnchinē Yēesu nyoo Kāārārookiintēēnyoo. Kiyooto :nyēē yēyēēch :acheek Yuutayeek ki-ikaasee keey Kāārārookiintēēt Yēesu sukung'eet /kiitiilweech kule /kēechurtootiin ām taay-eetaab Yēyiin āmēēbērē kubo kule kēerubē kiruutēk. -/Mākiitiilchinē chii kule churtaat kubo kule rubē kiruutēk. ¹⁷ Yibēēch :Yuutayeek alake kule kēēchoolwookēnootiin kuuyu kōōkēēmētē kiruutēkaab Yuutayeek sukung'eet kōōtiilwēēch :Yēyiin kule kēechurtootiin ām Kāārārookiintēēt, āmēēbērē kubo kiruutēk. Ara ibooru sōō :yooto kule yēyēēch :Kāārārookiintēēt kēēchoolwookēn? Achicha! Māwuu nyoo mbo kisich. ¹⁸ Nteenee yoo kaacham subak kule /kiirāroochē chii kubo kule bēng'tēē kiruutēk, āchoolwookēnoot. ¹⁹ Kikiikōōtiinyoo nkanii :ng'aleekaab kiruutēk nteenee /kiikiityaakteenaa wōlēē mii kiruutēchoo, sāmīny kubo Yēyiin. ²⁰ Kuu yoo kimēē :Kiriistō wuu nyēē kyaameey :nkanii kuu nyooto. Mēētākuwuu :soboonyuu yoo kibo taay, nteenee āboontē ra Kiriistō ām soboonyuu. Soboonto nyēē āminyē ku nyēē ākoosēē keey Lakwataab Yēyiin. Kichama :lakwani kut kōōkooyto soboonyii kubo anii. ²¹ Irāroochēēch :Yēyiin kubo chamateenyii nkit āmēēbērē kuuyu kēerubē kiruutēk. Kiy :nyoo nyēē -māābākooktooy. Nto ki man kule /kiitiilchinē chii kule churtaat kuuyu rubē kiruutēk, kukime sōō :Kiriistō nyēbo buch?"

3

/Kiirāroochē chii kubo kule ikoosēē keey Yēyiin mēēbērē kuuyu rubē kiruutēk

¹ Ōbērbērēch :Kalatyeeek sōō nyēē tyaa! Kiitaankooyaaak :ng'oo ēē? So! Ntēē /kikiiboorwook kutook kiyēē kibur sukumēēchi :Yēesu murtooywoontēēt. ² Lēyyē, ānkōōmwoowoo, kyōōnyōōru Tāmirmiryēētaab Yēyiin kuuyu kyoorub kiruutēkaab Yuutayeek ēē, nto, kuuyu kyōōyēnchi kiyēē /kikyoomwook? ³ Ōbērbērēch nyēē -/mākyoomu. Kyōōtoowunēē Tāmirmiryēētaab Yēyiin, neennyi ōmāchē kule boowaang'tee kāāsōōtēywēēkaab biiko buch! ⁴ Ōmāchē ōmwoowoo kule kyōōnyāliilchē nyēbo buch? Kubooyiit man, kimābo buch. ⁵ Kikōōnook :Yēyiin Tāmirmiryēēnyii ankuyey tukuuk chēē /kiilātē ām wōlēē ōmiitē kuuyu kyōōyēnchi kiyēē /kikyoomwook āmēēbērē kuuyu kyoorub kiruutēkaab Yuutayeek.

⁶ Kiikoosēē keey :Abraam Yēyiin. Yooto, kuchamta :Yēyiin kule churtaat.† ⁷ Kunyi, māchāktōōs ōnkēt kule, biiko choo ikoosēē keey Yēyiin kuu yoo kiyēyē :Abraam, kubo :choo Kiriistō kuchurta. ⁸ Kisimkōōboor :siruutēkaab Yēyiin kule mākōōtiilchi :Yēyiin biiko choo mā Yuutayeek kule imuuchē kuchurta yoo keekaasee keey inee. /Kikiiboorunēē yooto yoo kimwoochinē :Yēyiin Abraam kule, “Mākōōbēruurākiis :biiko tukul chēē mii kōōrēēt kubununēēniing'.”† ⁹ Kunyoo, kōōbēruurākiis :biiko tukul choo ikoosēē keey Yēyiin kuu yoo kiyēyē :Abraam.

¹⁰ Nteenee chubootiin :biiko tukul choo swēē kiruutēk kuuyu mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule, “Chuboot :chii ake tukul nyoo māyēyē tukuuk tukul choo /kikēēsirchi kitaabuutaab kiruutēk.”† ¹¹ Nteenee kubooyiit man, māmii :chii nyēē chāmtooy :Yēyiin kule churtaat kubo kule rubē kiruutēkaab Muusa. Mwooyē :siruutēk kule, “Nyōōru soboonto :chiito nyoo churtooy kubo kaakaaseenyii.”† ¹² Yoo rubē :chii kiruutēk kumāmāchāksē kōōkoosēē keey Yēyiin. Nto chiito nyoo swēē ng'aleekaab kiruutēk, kōōtiinyē nyoo :kiruutēchoo.†

¹³ Kiwālāng'wēēch :Kiriistō kēēng'ēētyēē chubiisyēēt nyoo mwooyē :kiruutēk, yoo kichubāktōōs :inee kubo acheek. Mwooyē :siruutēk kule, “Chuboot :chii nyoo /kākiikārtooyi keet.”† ¹⁴ Yoo kiwālāng'wēēch :Kāārārookiintēēt Yēesu, /kiibēruur nkicheek

2:16 Room. 3:21-30; Kala. 3:10-12   **2:18** Ēfēēs. 2:15   **2:19** Room. 7:6; 6:2-4, 11; Kala. 6:14   **2:20** Room. 8:10-11; Kala. 1:4   **2:21** Kala. 1:6; 5:4   **3:5** Yēyuut. 19:2, 6; Room. 8:9-16; 2Kōōr. 3:6, 17; Kala. 4:6   † **3:6** Toowu. 15:6   **3:6** Room. 4:3   **3:7** Luuka 13:16; 19:9; Yoowa. 8:39; Room. 4:11-12; Kala. 3:9, 29   † **3:8** Toowu. 12:3; 18:18; 22:18   † **3:10** Kiruu. 27:26   **3:10** Room. 4:15; Yāāk. 2:10   † **3:11** Aabak. 2:4   **3:11** Room. 1:17; 3:20   † **3:12** Laawi. 18:5   **3:12** Room. 10:5   † **3:13** Kiruu. 21:23   **3:13** Yēyuut. 4:30; 2Kōōr. 5:21

biiko choo mā Yuutayeek kuu yoo /kikiibēruurē Abraam. /Kikeeyey kuu nyooto sikēenyōōru Tāmirmiryēēt nyoo kikuurtoowēēch :Yēyiin yoo kakiikaasee keey inee.

Kiruutēk āk kiyēē kiikukuurtoowēēch :Yēyiin

¹⁵ Mbo ng'eetaabiya, okany baa, āboorunēēnook ng'aleechu wōlēē kēētēbtooy kwaak: Yoo kāākuyēchiin :biiko āyēēnku kiirootyeet ām kiyēē kāākukāsyiin ānkōōtiinkyi āwut, kumāmii :chii nyēē imuuchē kwiiri. Kerkeey :ng'aleechu āk yooto. ¹⁶ Kikuurtoochi :Yēyiin Abraam kiy āk kesennyaanteenyii. Mēēbērē mwooyē :siruutēk kule keseniisyekyii wuu nyēē ibooru :yooto kule biiko chēē chaang'. Acha, nteenee ng'āloolēē chiito akeenke yoo mwooyē kule 'kesennyaanteet'† nto nyooto ku Kiriistō. ¹⁷ Kiyēē āmiitē ābooru ku nyi: Kiyey :Yēyiin kiirootyeet āk Abraam. Kunyoo, -mēēmuuchē :kiruutēk choo / kibokēyēyē ām kēnyisyek bokolwookik ang'wan āk sosom lētuunoo kuweechweech kiirootyaanaa. Kunyi, -mēēmuuchē kutilta :kiruutēkaab *Muusa kiyēē kiikukuurtoowēēch :Yēyiin. ¹⁸ Kikuurtoochi :Yēyiin Abraam ām chamateet kule mākōōbēruur inee. Nto / kikēenyōōru bēruuroo kuuyu rubē :chii kiruutēk, nto kimēēyyoong'unēē :bēruuroo chama-teetaab Yēyiin.

¹⁹ Kibo nee naas :kiruutēk? Okany āmwoowook. /Kikēētās kiruutēk kuuyu choolwookēnē :biiko. Kimāchāktōōs kule kōōbuur :kiruutēchoo ākoy kutook :kesennyaantaanaa kibo Abraam nyoo king'āloolēē :Yēyiin. Kiyey :Yēyiin kiruutēchoo ānkōōkoochi *wōōrkooyoontēēt Muusa kubununēē malayikaanik. ²⁰ Boonto :wōōrkooyoontō kubo kwaak komoswookik āyēēng' chēē iyyoonkyinē. Nteenee akeenke :Yēyiin.

²¹ Ara kimii :Yēyiin kukwiilē keey nkit ām tukuuk chēē kikuurtoochi biiko yoo kikōōnu kiruutēk? Acha, māwuu nyoo mbo kisich! Nto /kikēēkōōnu kiruutēk sukukōōn *soboon-taab kibchuulyo, nto kiimuuchē :chiito kutililiit kuchurta ām wōlēē mii :Yēyiin kubo kiruutēk. ²² Nteenee, iboorwēēch :siruutēk kule rātootiin :biiko tukul ām choolwookātēēt. Kunyoo, mākōōkoochi :Yēyiin biiko choo ikoosēē keey Yēesu Kiriistō kiyoo kiikukuurtoochi.

²³ Kikēērātootiin :tukul ām kiruutēk ānkikirkirēēch :kiruutēchoo ākoy kuchō :Yēesu nyoo kiikoosēē keey. ²⁴ /Kikēēkōōnēēch kiruutēchoo kuriibootēēch kut kuyit :Yēesu. Yooto / kiitiilwēēch kule kēēchurtootiin kuuyu kiikoosēē keey inee. ²⁵ Kunyoo, kuu yoo kooki-ikaasee keey Kiriistō kōmēētākuriibootēēch :kiruutēk.

Lōkōkaab Yēyiin

²⁶ Kyōōyēku :tukul lōkōkaab Yēyiin kuuyu ōkoosēē keey Kāārārookiintēēt Yēesu. ²⁷ Yu /kabokeebatisanaak ōbooyiitu Kiriistō, oluume keey inee ānkōōnoomnyē āk inee. ²⁸ Mātiny kule ng'oo :ng'oo. Yoo kā Yuutayeek nto ku choo mā Yuutayeek, yoo choo motwoor nto choo mā motwoor, yoo murēn nto koorko, kumāmii :tēērchinooyēēt. Ōyēku :tukul akeenke ām Yēesu Kiriistō. ²⁹ Kuu yoo ōbooyē Kiriistō, ōyēku lōkōkaab Abraam ānkunyoolu /kēērōōbwook bērurto nyoo kikuurtoochinē :Yēyiin Abraam.

4

¹ Okany āboorunēēnook kiyi: Yoo tāku mining' :leekwa, kukerkeey āk motwooriin. Ānkoo ku cheechii :tukuukaab kwaan, mātinyē kāāmuukēywēēk ām wōlēē mii :tukuuchoo. ² Mii :inee āwunnyēkaab tilyōōnuutēkyii āk chēē iyyoonkyinē tukuuchoo ākoy /kiikoochi kāāmuukēywēēk kubāw tukuuchoo, ānku bēsyēēt :nyooto nyēē kikiikukwey :kwaan. ³ Yoo kitākubāwēēch :kiruutēk āk ātēbuutēkaab kōōrooni, kikeekerkeeye lēēkōōy choo -mēēmuuchē keey.

3:14 Kala. 3:2, 5; 2Kōōr. 1:22 † **3:16** Toowu. 22:18 **3:17** Chuy. 12:40 **3:18** Room. 4:14; 11:6 **3:19** Room. 5:20; Yēyuut. 7:53; Chuy. 20:19; Kiruu. 5:5 **3:21** Kala. 2:21 **3:22** Room. 3:9-30; 11:32 **3:25** Room. 10:4 **3:26** Yoowa. 1:12 **3:28** Room. 6:3; 10:12; 1Kōōr. 12:13; Kolos. 3:11 **4:3** Kala. 2:4; Kolos. 2:8, 20

⁴ Nto yu kayit :bēsyēēt nyēē /kikiikēēchōb, kukōōn :Yēyiin lakwanyii nyēē kisichē :koorko kumii ng'wēnyuutaab kiruutēkaab *Muusa. ⁵ Kichokootyaakteech acheek choo kikēēmiitē ng'wēnyuutaab kiruutēk sukung'eet kēēyēku lōkōkaab Baaba Yēyiin kuchurta.

⁶ Kuu yoo kēēyēku lōkōkaab Yēyiin, kōōkōōyook :Yēyiin Tāmirmiryēētaab lakwanyii chokōōwutēēch. Tāmirmiryoonooto ku nyoo yēyēēch kēēkuur Yēyiin kule, “Baaba.”

⁷ Kunyoo, -mēētākēēyēku motwoor nteenee kēēyēku lōkōkaab Yēyiin. Kunyi, kuuyu kēēbooyē Yēyiin, mākukōōnēēch kiy ake tukul nyoo bo lōkōkyii.

Kinyālilchi :Bāwulō Kalatyeeek sukunam ng'ālyoontēētaab manta

⁸ Yoo kitākutoombo ōnkēt Yēyiin, kyōōbēng'tēē āynātōōs chēē māyēmāksē /kēēkutunkyninē.

⁹ Nto raat yu kōōnkēt Yēyiin, nto kuuyu kōōkōōnkēttook :inee, ām nee yu ōmāchē subak ōyēēchi ātēbuut āk ntāsimum choo māyēētyēēchook kiy? Ōmāchē subak tākōōbootook

:tukuuchoo? ¹⁰ Ōmiitē baateey ōswēē ōriibē bēsyōōsyēk chēē wōōyēch, nto ārook ākoo kēnyisyēk. ¹¹ Āmuyoot ām wōlēē ōmiitē ōbuurtooy nyēē yoo kaakas, kwāābirtoochook nku-ruukyuu nyēbo buch! ¹² Mbo ng'eetaabiya, āsoomook kule ōtēbii kuu anii nyoo kyāāmētē ātēbuutēkaab Yuutayeeek ankaakerkeyiitu akweek choo kimābāwook :kiruutēchoo.

Māmii :lēēlis nyēē kyōōyēwoo yoo kyāāyēku too ām wōlēē ōmiitē. ¹³ Ōnkētē :akweek kule nto kimā bōōrnyuu nyi kimakaraam, nto kimānāāchōō wōloo ōmiitē yu kibo taay. ¹⁴ Kiimuuchē kuyeyaak :nyaamburuureenyyoo ochweesa nto otayaa. Nteenee, kyootaachaa wuu nyēē kyāāyēku *malayikeetaab Yēyiin, nyēē wuu nyēē ki

:anii Kāārārookiintēēt Yēēsu bakeenke. ¹⁵ So! Kookwaamaak :nee ra? Kiba ānō :ng'erekweechaakwook kyōōboontē yu kibo taay? Āmwoowook kubooyiit man kule kyōōbāybāyēch nyēē nto kiimuuchāktōōs, nto kyōōlōōtu koonyekwook ānkōōkōōnoo.

¹⁶ Kunyoo ii, ara kwōōyiboo āyēku buunyoo ām wōlēē ōmiitē kuuyu kwāāmwoowook manta?

¹⁷ Mii kusyēēmē :bichoo mākwook orub kiruutēk kule kusaaysaayaak ōchāmchi ng'aleekwaa āmēēbērē kubo ng'al chēē kāroomēch. Nteenee māchē kusateenaak wōlēē āmiitē :anii sukung'eet oroob icheek. ¹⁸ Karaam yoo kēēnēmchi keey :chii ām akweek ng'ālyoo kātikoo baateey kubo kāroomnyo. Ōyēyē kuu nyooto ākookoy āmēēbērē baateey yoo kēēboontē keey. ¹⁹ Biikyuu chēē āchāmē, kuu yoo āmē cheebyoosya :moo yoo mākusich, kumii kung'woonchoo :nkanii kuu nyooto ākoy kut akas kule kōōkich ām Kāārārookiintēēt. ²⁰ Ābērē nto kākēēboontē keey, sāārēekunēē mukuulēyto yoo āng'āloolwook, kuuyu āmoo mēt :ng'aleekwook.

Lōkōkaab koorkēētaab kayta āk chēbo koorko motwooriin

²¹ Nto akweek choo ōmāchē kubāwook :kiruutēk ii, -mōōnkētē kiyēē mwooyē :siru-utēkaab *Muusa? ²² Siraat kule kiboonto :Abraam wērikyii āyēēng'. Kisichē ake :koorkēētaab kayta kusich nyiin ake :koorko nyēē motwooriin. ²³ /Kikēēsich wēeroo kibo koorko nyēē motwooriin kurubta keey āk kāāsōōtēywēēkaab biiko buch. Nteenee /kikēēsich nyēbo koorkēētaab :kayta kurubta keey āk kiyēē kikuurto :Yēyiin.

²⁴ /Kikiwuuytēē kooruuchoo ng'al. Kerkeey :kooruuchoo āk kirootiisyyek āyēēng'. Kirootyeet nyoo kibo taayta nyoo /kikēētoowunēē Tulwēētaab Sinaay* kukerkeey :nyoo āk *Akaar. Kwoonēē nyooto :lēēkōōy chēē motwoor. ²⁵ /Kikiwuuytēē Akaar tulwoonoo bo Sinaay ām kōōrēētaab Araabuuk nto nyooto ku Yēērusālēēm nyi bo raat nyoo motwoor :biikyii ām kiruutēk. ²⁶ Nteenee kerkeey :Yēērusālēēm nyoo bo kibkōōnkōy āk koorkēētaab

4:4 Yoowa. 1:14   **4:6** Room. 8:15   **4:7** Room. 8:17   **4:8** 1Kōōr. 8:4-6; 12:2   **4:9** Kolos. 2:20   **4:10** Room. 14:5; Kolos. 2:16   **4:11** Kala. 2:2; Filib. 2:16; 1Tēēs. 3:5   **4:12** 1Kōōr. 9:19-21   **4:13** Yēyuut. 14:19   **4:17** Kala. 1:7   **4:19** 1Tēēs. 2:11   **4:22** Toowu. 16:15; 21:2-3   **4:23** Toowu. 16:1-5; 17:16-21; Room. 9:7-9   * **4:24** /Kikēēkōōnunēē kiruutēkaab Muusa Tulwēētaab Sinaay.   **4:24** Chuy. 19:3—24:18; Kala. 3:23; 4:1; 5:1

:kayta nyoo mēēbērē motwoor :biikyii ānku inee ku moomo nyēenyoo acheek choo kiikiyēnchi Kiriistō. ²⁷ Mwooyē :siruutēk kule:

“Ing'erech wē, koorko nyēē sōn,
nyoo mānēēsich leekwa.

Ichirirēn miisin

:nyoo maneeakas ng'woonintaab leekwa.

Tyaa sōo :lēēkōōy chēbo :koorko nyoo lōōlēnoot!

Makuchaang'it kusiir chēbo nyoo kānyōōr saannyya.”†

²⁸ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, okerkeeye :akweek Isaka wēēroo bo koorkēētaab :kayta, kuuyu /kikēēsichook kurubta keey āk kiyēē kikuurto :Yēyiin. ²⁹ Kuu wōloo kiwuu :ng'aleek ām taay, kuwuu nyooto mbo raat. Ng'ēētē :choo /kikēēsich kurubta keey āk kāāsōōtēywēēkaab biiko buch kuwus choo /kikēēsich ām kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēēt. ³⁰ Nteenee, mwooyē nee :siruutēkaab Yēyiin kurubta keey yuutēyu? Mwooyē kule, “Ik-wetee koorkoonoo motwooriin kayi kuboonto keey wēēroonyii. Mākoy kuyemta :wēēroo bo koorkoonoo kiy āk wēritaab koorkēētaab kayta.”† ³¹ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, -mākēēbooyē :acheek koorko motwooriin, nteenee kēēbooyē koorkēētaab :kayta.

5

-Matookany kubāwook :kiruutēk

¹ Yoo kiityooktook :Kiriistō, kimāchē kule simātākōōtiinyook :kiruutēk. Kunyi, ōkiilchi kaatyaaktaayaanaa -amookany /kiiwutēēnook subak muchōōkiitaab motwoornātēēt.

² Ōyēbchi yiit ng'aleekyuu. Amwoowook :anii Bāwulō kule yoo koocham */kiimuraatanaak kule sukuchamtaak :Yēyiin, māyēētyēēchook kiy mbo kisich :meetaab Kāārārookiintēēt.

³ Nto subak āmwoochinē chii ake tukul nyoo chāmtooy keey /kiimuraatan kule, yoo kayey kuu nyooto, kumākyinē kuriib kiruutyēētaab Yuutayeek kumukuul. ⁴ Nto akweek choo ōbērē kuchamaak :Yēyiin kule ōchurtootiin kuuyu ōrubē kiruutēkaab Yuutayeek, kyōō-irrii tilyaanateet āk Kiriistō. Kyoochuchuyee keey chamateet nyoo kiirāroochēēnook :Yēyiin. ⁵ Kēētiyēē keey :acheek Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule +mākēēnyōōru soboontaab kibchuulyo, kuuyu kiikoosēē keey Kāārārookiintēēt. ⁶ Yoo /kakiimuraatan chii nto yoo /kamakiimuraatan, kumā kiy ām wōlēē mii :Kāārārookiintēēt Yēēsu. Nteenee kiyēē bo koomānuut kookaasee keey :chii Kāārārookiintēēt ānkuboonto chamateet.

⁷ Kyōōmiitē ōlābātē nyēē karaam. So, ng'oo subak :nyēē king'emaak otay ng'ālyoontēētaab manta? ⁸ Māchōōnēē :ng'ēmiisyēēt nyēē wuu nyoo wōlēē mii :Yēyiin nyoo kikuurook ōyēku lōkōkyii. ⁹ Yēyē :muumaryaanto nyēē kisich mayyeek tukul kukuut. Kunyi, imuuchē :ng'ālyoo nyēē mining' kuweechaak nkakweek tukul. ¹⁰ Ātinyē man ām Mokoryoontēēt kule mēēbērē +moosoot ām kēēlto ake. +/Mākiing'woonchi chiito nyoo kēēbotbootook nyēē mātiny kule ng'oo :chiichoo. ¹¹ Mbo ng'eetaabiya, nto kitāāmiitē ānēētook kule ākoy /kiimuraatan chii sukuyēk chiitaab Kiriistō, nto mēēbērē /tākēēwusoo. Nto kiwuu nyooto, nto ki buch aneet meetaab Yēēsu ām murtooywoontēēt nyoo iyimē icheek mētēwoy. ¹² Ābērē nto bokuchwenta keey :bichoo mii kōōyimoook mētēwoy.

Soboontaab Tāmirmiryēēt āk nyēbo kōōrēēt

¹³ Nto kurubta keey āk akweek ii, mbo ng'eetaabiya, ōkuurootiin āmēēbērē tākubāwook :kiruutēk nteenee, mayeyaak :yooto ō-āsyi keey muchastaab bōōrwoonikwook. Ōyēētyēēchinē keey ām chamateet. ¹⁴ Iyumē kiruutēk tukul :kiruutyoonoo mwooyē kule, “Icham laatyeeng'uung' kuu wōloo ichāmtooy keey.”† ¹⁵ Osaan ōloong'tēē keey

4:26 Ibu. 12:22; Ng'oong'. 21:2 † 4:27 Isa. 54:1 4:27 Toowu. 15:5 4:29 Toowu. 21:9 † 4:30 Toowu. 21:10 5:1 Kala. 2:4; 4:5, 9; 5:3, 13 5:3 Room. 2:25; Kala. 3:10-12; Yāāk. 2:10 5:5 Room. 8:4; Kala. 2:16 5:6 1Kōōr. 7:19; Kala. 3:28; 6:15 5:8 Kala. 1:6-7 5:9 1Kōōr. 5:6 5:10 Kala. 1:7 5:11 1Kōōr. 1:23; Kala. 6:12 5:13 1Kōōr. 6:12; 10:23-24; 1Bēt. 2:16 † 5:14 Laawiik 19:18 5:14 Mat. 22:36-40; Room. 13:9; Yāāk. 2:8

āmōō-āmē keey nkosyur, kuuyu ōmuuchē owaang'te keey.

¹⁶ Āmwoowook nanyuun kule ōbēesyētēē Tāmirmiryēēt simatwaaraak :muchastaab bōōrwoonikwook. ¹⁷ Kwiilē keey :muchastaab bōōrwoonik āk Tāmirmiryēēt. Kunyi itooyēēnook :muchastaab bōōrwoonik orub Tāmirmiryēēt. Nteenee mwoowook :Tāmirmiryēēt kule -moorub tukuuchoo miyootēch, simooyey kiyēē mächē :moonikwook. ¹⁸ Kunyi, yoo intōōwook :Tāmirmiryēēt, mēēberē tākubāwook :kiruutēk.

¹⁹ Tookunootiin :yēyuutēkaab chii nyēē muchāsiin nto chooto ku: martaayeet, soboonto nyēē mā tiliil, sikornateet, ²⁰ kutunkyinooyēētaab āynātōōs, sookēyēēk, wēchēētaab keey, wookuutyēēt, yoo mēēchinē ake :moo kubo kiyēē boonto :ake, nyēērunātēēt, sooyānēēt, bcheyeetaab keey, kaankweleet, ²¹ tuuyintaab moo, bōōkitēēt, sookwoonuut chēē / kyoomē kut /bokiikēēytēē āk alak chēē kerkeey āk chooto. Lēyyē, āmwoowook kuu yoo kyāāmwoowunoonwook, kule ōriib keey kuuyu mānyōōru :choo rubē ng'aleechu ātēbto ām Kaab Yēyiin.

²² Nteenee, kiyēē yibu :Tāmirmiryēēt ku chamateet, ng'erekweek, kaalyeet, muyaayeet, ntusātēēt, karaamateet, kaakaaseet, ²³ yibēētaab keey ng'wēny āk riibēētaab keey. Māmii :kiruutyō ake tukul nyēē kwiilē ng'aleechu. ²⁴ Kiikubakaakta :biikaab Kāārārōokintēēt Yēesu muchastaab bōōrwoonikwaa āk tukuuk chēē miyootēch chēē mächē :moonikwaa. ²⁵ Kuu yoo kōōkukōōnēēch :Tāmirmiryēēt soboonto nyēē lēēl, okany kēēbēesyētēē Tāmirmiryoonoo. ²⁶ Kunyoo, -mōōkānyē kēēng'āsē keey āmākēēchiwēnootē biiko alak nto kiituuyiityinē keey moon.

6

Ōyēchinē chii ake tukul nyēē karaam

¹ Mbo ng'etaabiya, yoo kayey :chii ng'ōōki, -moosyool nteenee ōyisu muut :akweek choo ōkichootiin ām Tāmirmiryēēt ānkōōriibē keey simōōsuuchi :nkakweek ng'ōōki. ² Ōyēētyēēchinē keey yoo kānyikisyook :ng'ala. Yoo !kooyey kuu nyooto, +mootyiich kiyēē mwooyē :mākuutyēētaab Kiriistō. ³ Yoo isōōtē :chii kule inee ku anum āmēēberē wuu nyooto, kākwērto keey :nyoo. ⁴ Māchāktōōs :chii ake tukul kōōrōōtootē ātēbuutēkyii. Yooto, makung'erech kubo kiyēē kiikuyey āmēēberē kule kēēkuykuuyēē keey kiyēē kiikuyey :chiito ake. ⁵ Kālābē :chii nyalilnyii nkit.

⁶ Biich alak tukul choo /kēēmiitē /kiinēētē ng'ālyoontēētaab Yēyiin, kumāchāktōōs kuyēmtooy tukuuk chēē boonto āk kāānēētikwaa.

⁷ -Mookany /kiiberbeeraak. Māmii :chii nyēē imuuchē kuchiiraneē Yēyiin. Kiyēē choonē :chii kukēsē kiyooto. ⁸ Nyoo choonē muchasta, kukēsē meet. Nto nyoo choonē ng'aleekaab Tāmirmiryēēt, kukēsē *soboontaab kibchuulyo. ⁹ -Mookany kēēchoosyē kēēyēyē chēē kāroomēch, kuuyu yoo kayit :āsiiswēk chēē kiikuchōb :Yēyiin, mākutuwēnēēch yoo kāmākēēnyēbēt. ¹⁰ Kunyoo, kuu yoo tākēēboontē bārooyinto, okany kēēyēyē tukuuk chēē kāroomēch ām wōlēē mii :biiko tukul ānku miisin, ām wōlēē mii :choo kiikōōyēnchi Yēyiin.

Ng'aleekaab lētut

¹¹ Okasee siruutēchu wōōyēch kule anii nkit :nyēē āmiitē āsirwook.

5:17 Room. 8:2-13; Kala. 5:25   **5:18** Room. 6:14; 7:4   **5:21** Māarkō 7:21-22; Room. 1:28-32; 1Kōōr. 6:9-10; Ēfēēs. 5:3-5; Kolos. 3:5-8; 1Tēm. 1:9-10; 2Tēm. 3:2-4; 1Bēt. 4:3   **5:22** Ēfēēs. 5:9   **5:24** Room. 6:6; Kala. 2:19; 6:14; Kolos. 3:5; 1Yoowa. 3:6   **5:25** Room. 8:4; 1Kōōr. 6:19; Kala. 5:16   **5:26** Room. 12:10; Filib. 2:3   **6:1** Mat. 18:15; 1Kōōr. 10:12; Yāāk. 5:19   **6:2** 2Kōōr. 11:29   **6:3** 1Kōōr. 4:7   **6:5** Room. 14:12   **6:6** Room. 15:27   **6:7** Āyub 4:8; Kāālēw. 22:8-9   **6:8** Room. 8:6, 13   **6:9** 2Tēēs. 3:13   **6:10** Yoowa. 13:34; Room. 12:10; 14:15; 1Kōōr. 8:1; 2Kōōr. 8:7-8; Kala. 5:6, 13-14; 1Tēēs. 3:12; 4:9; 1Bēt. 1:22; 2Bēt. 1:7   **6:11** 1Kōōr. 16:21

¹² Biiko choo mächē kōōboorunēē wōlēēb saang' kule kāroomēch :choo mii kukērchook koong' kule */kiimuraatanaak. Yēyē :bichoo kuu nyooto /simākēēwus kubo murtooywoontēētaab Kiriistō. ¹³ Ānkoo kuwuu nyooto, măriibē :bichooto /kiimurootānē kiruutēk tukul, nteenee mächē kule /kiimuraatanaak sukung'eet kung'asee keyy mu-rootāniisyēēng'woong'.

¹⁴ Lēyyē, mākoy ang'erechee kiito ake, nteenee āng'ērēchēē murtooywoontēētaab Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō. Kiikuyeya :meetaab Yēēsu ām murtooywoontēēt akas kule buch :soboontaab kōōrooni ānkāāyēku :nkanii buch ām wōlēē mii :soboontoto.

¹⁵ Māyēētyēēchinē kiy yoo /kakiimuraatan chii nto yoo /kamakiimuraatan. Nteenee kiito nyēbo koomānuut ku kunyōōr :chiito soboonto nyēē lēēl. ¹⁶ Lēyyē, kōōkoochi :Yēyiin kaalyeet biiko tukul choo rubē ng'aleechu ānkōōbēruur. Bichooto ku biikaab Yēyiin chēbo man.

¹⁷ Kunyoo, matakukwiilaataa :chii kung'eetee ra kuwo taay kuuyu āboontē bēēruutook ām bōōrnyuu chēē kyāānyōōru kubo Yēēsu.

¹⁸ Mbo ng'eetaabiya, kōōbēruurook :Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō. Kuwuuyiit nyooto.

Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō Ēfēēsēek

Taayta

Siriintēēt, kēnyiit nyēē /kikēēsirē ak wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :Bāwulō barwaani kurataat am Rooma am kēnyiit nyēē /kiisōōtyinē kule kibo 60 KK. Ki kiriing' :Ēfēēsō nyēē wōō am yēmēētaab Eesya nyi /kēēkuurē ra kule Eesya nyēē Mining' anki mātēēbēēt nyēē wōō nyēbo mung'aareet. Kiibuur :Bāwulō Ēfēēsō nyēē lōō am ruutooynyii nyēbo sōmōk ankoomuuch kutoow kaniseet nyēē kichokukiimiit miisin am wōlooto. Nyēē mā tyaa, /bokēētoow kanisoosyek am kiriinkōōsyēk chēē ki lēēkitēch. Barwaani bo Ēfēēsō ku nyēē /kēēmāchē kuyityi kanisoosyek tukul am Eesya nyoo Mining'. Yoo /kākēēnyōōr barwaani, kumāchāktōōs /kēēsūmānchi biikaab Kiriistō.

Kiyēē mii ariit ak kiyēē āmu: Makerkeey :barwaani bo Ēfēēsō ak bārōōnōōkaab Bāwulō chuut kuuyu māwuulyēē ng'aleekaab kāānēētiisyō nyēbo lembech nto kāāyimuutēk alak am wōlēē mii :biikaab Kiriistō. Kisirē :Bāwulō barwaani kumāchē kooyeesta keye :soboontaab tāmirmiryēēt nyēbo biikyii chēē makusuman sukung'eet kōōnkēt am kēēlto nyēē karaam kiyēē mākyinē icheek :Yēyiin kurubta keye ak kaararaacheet. I-ārōōru :barweet am kēēli wōlēē kiwuu :chōbuutēkaab Yēyiin kurubta keye ak kaararaacheet kumānāātoow kuyey barak ak ng'wēny, kubuntēē kiyēē kiyeyakay am yoo kibo Kolkoota ānkuwo kuu nyooto akoy tabantaab kōōrēēt yoo /kiisyēēntooy rōkōs. Iboorchinē :Bāwulō biikyii choo kāsē ng'aleechu kule miitē kuboortōōs :rōkōsto ak kāroomnyēēt nto nyooto ku booryēētaab Buunyoontēēt ak Yēyiin (kur. 6:12). Kuu yoo kēēyēku bōōrto akeenke, /kiikēēkuurtoowēēch biirtooyiisyēēt am booryoonoonyii.

Iboorunēē barwaani kēēlwookik chēē teer am wōlēē wuu :tilyaanateet nyēē mii kwēēnuutaab biikaab Kiriistō ak Mokoryoontēēng'waa. /Kikiiboorunēē kāāburtaab murēnēēt ak koorkeēnyii, bōōrto nyēē mētīt ku Kiriistō, kōōto nyēē tolochta ku Kiriistō ak alak. Itēryēēchēē kāākiimēēt kule kēēminyē akookoy am soboonto nyēē ing'erēēchē Kiriistō.

Kyoorōōrchi keye :Bāwulō biikaab Ēfēēsō ānkumākyi bērrur

¹ Anii :nyoo Bāwulō nyēē kitoola :Yēyiin āyēku *lēēbkēēyiintēētaab Kāārārookiintēēt Yēēsu. Āsirwook lōkōōywēchu akweek biikaab Kiriistō chēbo *kiriinkēētaab Ēfēēsō choo kyōōyēnchi Kāārārookiintēēt Yēēsu. ² Lēyyē, kōōbēruurook :Baaba Yēyiin ānkōōnyōōru kaalyeet am wōlēē miitē :inee ak Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō.

Kichōb :Yēyiin /kiiraraach biiko

³ Kusilākoy :Yēyiin nyoo kwaaniitaab Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō. Kukōōnēēch :Yēyiin bērrur ake tukul nyēbo soboontaab Tāmirmiryēēt kubununēē Kiriistō.

⁴ Kisimkutooleech :Yēyiin / kumānāākēētoow kōōrēēt kubununēē :Kāārārookiintēēt sukung'eet kēētīlīlītu nyēē -mākēētīnyē miyootyo ake tukul am taayeenyii. ⁵ Kisimkootiil :Yēyiin am chamateenyii kule kēēyēku lōkōkyii kubununēē Kāārārookiintēēt Yēēsu. Kiyey yooto kuu wōloo kimāktooy nkityōōniin. ⁶ Okany kiitōrōōr Yēyiin kubo bērruroo wōō nyoo kiikurōōbwēēch kubununēē lakwanyii nyoo chāmē :inee. ⁷ Kiikuwālāng'wēēch :Kāārārookiintēēt am korotiikyii choo kiwasta, nto yooto /kukōōkēēnyōōwēēch kaat am choolwookātēēnyoo. Chāmēēch sōō :Yēyiin nyēē tyaa! ⁸⁻⁹ Am chamataani wōō, kiiboorwēēch chōbēēnyii nyēē kiyeelaat. Kirōōbwēēch kiirnātēēnyii ankuyeyeēch kiinkēt kiyēē kimāchē kuyey kubununēē Kiriistō. Kiitiil kuyey kuu nyooto kuuyu kikas

:inee nkityōōniin kule ki karaam. ¹⁰ Kiito nyēē kiikuchōb :Yēyiin ku kule Kiriistō :nyēē mākuyis ānkubāw tukuuk tukul chēē mii barak āk ng'wēny yoo kāyityiin :bēsyōōsyēk chēē yēmootiin.

¹¹ / Kisimkeekweyeech ām Kiriistō kēēbooyiitu Yēyiin nyoo ityiichē tukuuk tukul kurubta keyy āk wōlēē kikiikusatita āk wōlēē kimāktooy. ¹² Kunyoo, mächāktōōs :acheek Yuutayeek choo kisimkiikēnēē keyy chōōnēētaab :Kāārārōokiintēēt, kēēsiltooy Yēyiin kubo wōōyinnyii. ¹³ Kyōōyēnchi :nkakweek choo kimōōyēku Yuutayeek yoo kyōōnāmē ng'alyoontēētaab manta nyoo irāroochē biich. Yu kābōōyēnchi Kiriistō / keeng'oocheenaak Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo /kikiikēēkuurtoowook /sikiinkētēēnook kule obooyē Yēyiin. ¹⁴ Yu /kikēērōōbwēech Tāmirmiryēēt, ki kereeryaanteet :nyooto nyēbo nyoo +mākēēnyōōru ām bēsyēēt nyoo /kiityooktēēch acheek choo kēēbooyē Yēyiin. Kēēsiltē Yēyiin kubo wōōyinnyii.

Kisoochi :Bāwulō biikaab Kiriistō chēbo Ēfēēsō

¹⁵ Kyaakas kule ōkoosēē keyy miisin Mokoryoontēēt Yēesu ānkōōchāmē biikaab Kiriistō. ¹⁶ Kunyi, kimāākustooy ābirchi Yēyiin kōōnkōy yoo āsoowook. ¹⁷ Asooyē kibtaman Baaba Yēyiin nyoo boonto lēbkēēyyēēt ānku kwaaniitaab Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō kule kukōōnook kiirnātēēt ānkung'oong'wook ōnkēt wōlēē wuu :inee. ¹⁸ Asooyē subak kule kusēw :mētēwookwook sōōnkēt kule ōkēnēē keyy miisin kiyoo kiikukuurtoowook :Yēyiin kule sukurōōbwook āk mbo kule sookas wōlēē tēē :bērurto nyoo kyōōnyōōru :akweek āk biikaab Kiriistō tukul. ¹⁹ Asooyē mbo subak ōnkēt wōlēē tēē :nyikiisinto nyēbo kāāmuukēywēēk chēē mii kuyēyiisyēē :Yēyiin ām wōlēē kēēmiitē :acheek choo kiikiyēnchi inee nyēē māmii :kiyēē /kiiwuuytēē. ²⁰ Kiyēyiisyēē :Yēyiin kāāmuukēywēēchooto, yoo kiing'ēētēē Kiriistō meet ankuyey wokutēbunēē āwunyii bo taay ām kibkōōnkōy kubāytooyiis :tukwaay. ²¹ Bāytooy :Kiriistō chii ake tukul nyēē bāytooyiin ām barak, biiko tukul choo bo kāāmuukēywēēk āk mokorēēnik tukul. Inee :nyēbo kāāmuukēywēēk chēē wōōyēch miisin kusiir alak ām kōōrooni āk mbo ām kōōrēēt nyoo mākuchō. ²² Kiikōōkoochi :Yēyiin Kiriistō kubāw kiy ake tukul ankuyey inee kuyēk kāāyooong'iintēētaab biikaab Kiriistō. ²³ Biikaab Kiriistō ku bōōrtaab Kiriistō. Inee :nyēē yēyē bōōroo kuchurta ānku inee nyēē yēyē kiy ake tukul kuchurta ām wōlto ake tukul.

2

/Kēērōōbwēech soboonto nyēē lēēl ām Kiriistō

¹ Ām taay, kikyōōbēku ōsobchootiin kubo ng'ōōkisto nyēē kyōōboontē, ² yoo kitōōrubē ātēbuutēk chēē nāmē keyy āk soboontaab kōōrooni āk mbo chēbo bāytooyiintēētaab tāmirmirook chēē miyootēch ām wōliin bo barak. Bāytooyiintonoo :nyi mii kuyēyiisyēē choo mākāsynē Yēyiin. ³ Kikeekerkeeye :nkacheek tukul āk bichooto. Kitōōrtēēch :muchastaab bōōrwoonikyoo ānkikēērubē miisin kāāsōōtēywēēkaab tukuuk chēē miyootēch. Kuu wōlēē wuu :biiko alake, kinyoolchēēch nkacheek kēēnyōōru ng'wooninto nyēē /kimākiing'woonchi bichooto.

⁴ Nteenee kuuyu chāmēēch :Yēyiin miisin ānkuriirēēnēēch kuyitita, ⁵ kukōōnēēch soboonto nyēē lēēl ām Kiriistō. Ānkoo sinee kikiikēēbootyē kubo ng'ōōkisto nyēē kikēēboontē, kooraraacheech ām chamateenyii. ⁶ Kiikoong'eeteeneech :Yēyiin meet āk Kāārārōokiintēēt Yēesu ānkōōyoomēēch āk inee sikēēbāytooyiisyē :tukul ām barak, ⁷ sukōōboorunēē yooto ām bēsyōōsyēk choo kwoonii kule chāmēēch miisin nyēē māmii :kiyēē /kiiwuuytēē. Kiiboorwēēch chamataanaa kubununēē Kiriistō. ⁸ Yēyiin nkityō

1:10 Ēfēēs. 1:22; Kolos. 1:16, 20   **1:14** Yēyuut. 19:2, 6; 2Kōōr. 1:22   **1:20** Yēyuut. 2:32-33   **1:21** Room. 8:38; Kala. 4:8-9; Ēfēēs. 6:12; Kolos. 1:13, 20; 2:9-10, 15, 20   **1:22** Ēfēēs. 1:10; 4:15; 5:23; Kolos. 1:18; 2:19   **1:23** 1Kōōr. 12:27; Ēfēēs. 2:16; 4:4-16, 25; 5:30; Kolos. 1:18; 2:19; 3:15   **2:1** Room. 5:12; Kolos. 2:13   **2:2** 2Kōōr. 4:4; Ēfēēs. 6:12
2:3 Ēfēēs. 5:6; Kolos. 3:7   **2:4** Room. 8:39   **2:5** Room. 3:24; Kolos. 2:13   **2:6** Ēfēēs. 1:3; Kolos. 2:12; 3:3-4

:nyēē kiyēyook /kiiraraachaak kubununēē chamateenyii yoo kyōōkoosēē keey inee. Mēēbērē kyōōbirtoochi nkur nteenee kiy :nyoo nyēē kirōōbu :Yēyiin. ⁹ Kunyi, mang'as keey :chii kule /kikiiraraach, kuuyu mēēbērē kibirtoochi kiyoo nkur. ¹⁰ Yēyiin :nyēē kiyeyeech kēēyēku cheechii. Nto kuu yoo kēēyēku cheechii, kumāk wēēch kēēyēyē tukuuk chēē kāroomēch choo kisimkuchōbwēēch kubununēē Kāārārookiintēēt Yēēsu.

Kiichoomnyo :Yēyiin Yuutayeek āk choo mā Yuutayeek

¹¹ Ōnkēt kule -mōōyēku Yuutayeek :akweek ām yyootēēt. Kuurook :choo /kiimurootānē kule 'chēē -/mākiimurootānē' (kiy nyēē /kēēyēyēē āwuun buch). ¹² Okas kule kimānōōnkēt Kiriistō yu kibo taay, /ankikiikeekertaak saang' nyēē ki mā koy ōnyōōru bēurtaab *Isrāyēēl nyoo kiikukuurtoochi :Yēyiin biikyii. Kikyōōminy kōōroni nyēē māmii :kiyēē tōōkēnēē keey āmōōnkētē Yēyiin. ¹³ Kyōōlōōyēch :akweek ām wōlēē mii :Yēyiin yu kibo taay. Nteenee /kōōkēkwērwook raat ōlēēkityi Yēyiin kubununēē korotiikaab Yēēsu.

¹⁴ Inee nkityōōniin :nyēē kiyibchi Yuutayeek āk choo mā Yuutayeek kaalyeet ānkiikōōtuuyo bōrōryōōsyēchooto tukwaay kuyēk kiito akeenke. Kiikubut tōōtēēt nyoo kiyibu buunyoontiit. ¹⁵ Yu sukuyeyakay kuu nyooto, kiikooyto :Kāārārookiintēēt soboonnyii sukoowaang'tee kiruutyēētaab Yuutayeek āk mbo mākuutēkaab kiruutyoonoo. Kiyey yooto kiito akeenke kuyēwunēē wōlēē mii :bōrōryōōsyēchooto āyēēnku ānkunoomnyo āk inee nkit. Kiyib kaalyaanaa ām kēēlooto. ¹⁶ Yu kāwokumēēchi :Kāārārookiintēēt murtooywoontēēt, koowaang'ta yooto buunyoontiit ānkōōchoomnyo bichoo kuyēk kiito akeenke. ¹⁷ Kichō :Kāārārookiintonoo sukuyibwook kaalyeet akweek choo mā Yuutayeek choo kyōōlōōyēch ām wōlēē mii :Yēyiin ānkuyibchi nkicheek kaalyeet Yuutayeek choo kilēēkitēē. ¹⁸ Kunyoo, inee :nyēē yēyē :bōrōryōōsyēchutēchu tukwaay kuyityi Baaba Yēyiin ām Tāmirmiryēēt akeenke.

¹⁹ Kunyi, -mātōōyēku sobooy :akweek choo mā Yuutayeek. /Kikēētāsyook biikaab Kiriistō ānkēēbooyē :tukul kayta akeenke nyēbo Yēyiin. ²⁰ Okerkeeye kō nyēē /kikeeteech yēbo tiyēywoontēētaab ng'aleekaab *lēbkēyik āk *wōōrkooyik kuboonto keey Kāārārookiintēēt Yēēsu nyēē tolochta. ²¹ Kiriistō :nyēē tiyē keetiik tukul chēbo kōōto kut kuyēk Kōōtaab Yēyiin. ²² /Kēēmii /kēētēektook nkakweek ām Kiriistō ōyēku kōōto wōlēē sukuminyē :Yēyiin ām Tāmirmiryēēt.

3

Kyoomchi :Bāwulō lōkōōywēk biiko choo mā Yuutayeek

¹ Ām ng'aleechaata tukul, ākutunkynē :anii Bāwulō Yēyiin. Āmiitē kāābrātiisyō kuuyu kyāā-āmwook akweek choo mā Yuutayeek lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey āk Kāārārookiintēēt Yēēsu. ² Kyookas kule king'oobwoo :Yēyiin ā-āmwook lōkōōywēchu kāroomēch bo chamateenyii. ³⁻⁴ King'oong'woo lōkōōywēchoo kiyyēēlootiin. Yoo koosuman ng'aleechu kāāsirwook ām nwookinto, +mōōnkēt tukuuk choo kiyyēēlootiin choo ānkētē :anii kurubta keey āk Kāārārookiintēēt. ⁵ Ng'alyoo :nyoo nyēē /kimānāākiiboorchii biiko bēsyēēt ake kuu yoo kāākōōboorchii :Yēyiin *lēbkēyikyii chēē /kiitāboonchi āk *wōōrkooyikyii kubununēē Tāmirmiryēēt. ⁶ Ng'alyoontoonoo kiyeelaat ku kule, mākurōōbchi :Yēyiin biiko choo mā Yuutayeek kiy kuu yoo kirōōbchinē choo Yuutayeek. Kāākunoomnyo :icheek tukul kuyēk kiito akeenke ānkumākunyōōr kiyoo kiikukuurtoochi :Yēyiin biiko kubununēē lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo Kāārārookiintēēt Yēēsu.

2:8 Kala. 2:16   **2:9** Room. 3:28; 1Kōōr. 1:31; 2Tēm. 1:9; Tiitō 3:5   **2:11** Room. 2:28-29; Kala. 5:6   **2:12** Room. 9:4; 1Tēēs. 4:13   **2:13** Room. 11:17   **2:13** Efēēs. 1:7   **2:14** Yēyuut. 10:36; 1Kōōr. 12:13; Kala. 3:28; Efēēs. 2:16; 4:1-6   **2:15** Room. 7:4-6; 2Kōōr. 5:17; Kolos. 2:14   **2:16** 2Kōōr. 5:18; Efēēs. 1:23   **2:17** Isa. 57:19; Yēyuut. 2:39   **2:19** Efēēs. 3:6   **2:20** Mat. 16:18; Efēēs. 4:11; 1Kōōr. 3:10-11; Ng'oong'. 21:14   **2:21** 1Kōōr. 3:16   **2:22** 1Kōōr. 3:17; 1Bēt. 2:5   **3:1** 2Kōōr. 11:23; Efēēs. 4:1; 6:20; Filib. 1:7, 12; Kolos. 4:18; Filēm. 1, 9   **3:2** Room. 1:5   **3:3-4** Kala. 1:12   **3:6** Room. 16:25-26; Efēēs. 2:14, 18-19; Kolos. 1:26-27

⁷ Kikōono :Yēyiin ayey yiisyooni bo āntooyiisyēetaab lōkōōywēchoo kāroomēch kurubta keyy āk bērunyīi nyēē kirōōbwoo ām kāāmuukēywēkyīi. ⁸ Ānkoo ābooyē sinee ng'wēny miisin ām biikaab Kiriistō tukul, /kikēērōōbwoo kiyoo kule ā-āmchi biiko choo mā Yuutayeek lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keyy āk bāytit nyēē mātēē nyi nyēē boonto :Kāārārōokiintēēt. ⁹ Māchāktōōs āboorchi chii ake tukul ng'aleechaa kiyyēēlootiin kuchakee /kikeeyey kōōrēēt. Kiyyeel :Yēyiin nyoo kiyēyē kiy ake tukul chōbēēnyīi ākoy bēsyēēt nyēē ¹⁰ kēēboorchi bāytooyik āk choo bo kāāmuukēywēēk ām kōōrēēt barak kiirnātēenyīi nyēē tinyē komoswookik chēē tēerchiintōōs. Kimāchē :Yēyiin kōōboorunēē kiirnātoonoo wōlēē mii :biikyīi. ¹¹ Kikiikuchōb :Yēyiin ng'aleechaa kumanaayey kōōrēēt. Nto yītyo chokootyīich kubununēē Kāārārōokiintēēt Yēesu Mokoryoontēenyoo. ¹² Yoo kiikoosēē keyy Kāārārōokiintooni, kiityookootiin kubo inee kēēyityi Yēyiin nyēē māmii :tōsōōsyoo ake tukul. ¹³ Kunyoo, āmwoowook kule -mookany kubēk :moonikwook ām kiyēē ānyālilēē kubo akweek, kuuyu kiyēyākiis :ng'aleechaa /sikēēyibwook lēbkēēyyēēt.

Kisoochi :Bāwulō biikaab Efēēsō

¹⁴ Ām ng'aleechaa tukul, ākutunkyinē Baaba Yēyiin. ¹⁵ Inee :nyoo ibooru wōlēē māchāktōōs kōōbuurtooy :sikiintō āk lōkōkyīi ānku ām wōliin bo kibkōōnkōy nto ng'wēny. ¹⁶ Wōō :Yēyiin, lēyyē! Kōōtitiirēēnook kāāmuukēywēkyīi kubununēē Tāmirmiryēenyīi nyoo mii āriing'woong'. ¹⁷ Āsooyē kule otēbtooy Kāārārōokiintēēt ākookoy :akweek choo ōkoosēē keyy inee. Kuchutitēēnook :chamateet ¹⁸ soomuuch :akweek ākoo biikaab Kiriistō tukul ōnkēt kule chāmēēch :Kāārārōokiintēēt miisin ānku tēē :chamataanaa wōli āk wōliin ¹⁹ ānkōōnkēt mbo subak kule kēēytēē :chamataani wōlēē kēēkāstooy. /Kiinyitwook chamataanaa bo Yēyiin kuyem.

²⁰ Kutōrōriit :Yēyiin nyoo kōōnu kukeeytee chēē kākēēsoom nto mbo chēē kiisōōtyinē kurubta keyy āk kāāmuukēywēkyīi choo mii kuyēyē yiisyēēt ām wōlēē kēēmiitē. ²¹ Kutōrōriit :Yēyiin kēnyīis āk kēnyīis ām wōlēē mii :biikyīi kubo Kāārārōokiintēēt Yēesu. Kuwuuyiit nyōoto.

4

Noomnyēēt ām bōōrtaab Kiriistō

¹ Āmwoowook :anii nyoo arataat kubo yiisyēetaab Mokoryoontēēt kule ōbuur ām soboonto nyēē chuulaat nyoo kikuurchook :Yēyiin. ² Ōyibē keyy ng'wēny kutukul ānkōōntustōōsii. Ōmuytoochinē ng'al ānkōōchoomtōōsii. ³ Osyeem wōlēē ōmuuktooy okas kule kōōriib noomnyēēt nyoo kōōnu :Tāmirmiryēēt āk kaalyeet nyoo ituuyook. ⁴ Akeenke :bōōrnyoo anku akeenke :nkinee Tāmirmiryēēt kuu yoo /kikēēkuurchēēch kiikēnēē keyy kiito akeenke. ⁵ Akeenke :Mokoryoontēēt, akeenke :manta anku akeenke :batisaneet. ⁶ Akeenke :Yēyiin nyoo kwaaniitaab biikaab Kiriistō tukul. Bāytooy tukul, yēyiisyēē tukul ānkumiitē āriitaab tukul.

⁷ Kirōōbchi :Kāārārōokiintēēt chii ake tukul ām acheek yiisyēēt kurubta keyy āk wōlēē wuu :chii. ⁸ Kiyooto :nyēē mwooyē :siruutēkaab Yēyiin kule: “Kiwēeto kibratiiyek barak,

ānkurōōbchi biiko tuwēnuutēk.”†

⁹ Ibooru nee :ng'aleechu: “Kiwo barak?” Ibooru kule kirēk kurook wōlēēb ng'wēny. ¹⁰ Nyooto kirēku, ku inee mbo subak :nyoo kiwēētii barak kut wokoong'irta sukootyīichakay :kiy ake tukul ām kōōrēēt. ¹¹ Inee :nyooto kiyey biiko alak kuyēk *lēbkēēyik, kuyēk :alake *wōōrkooyik, kuyēk :alake āntooyik, kuyēk :alake ākiikaab biikaab Kiriistō nto alak kuyēk kāānēētik. ¹² Kiyey kuu nyooto sukuchōb :bichoo biikaab Kiriistō

3:8 1Kōōr. 15:9-10   **3:12** Ibu. 10:19   **3:13** Kolos. 1:24   **3:17** Efēēs. 5:2; Kolos. 2:7   **3:19** Kolos. 2:2   **3:19** 2Kōōr. 5:14; Efēēs. 5:2   **4:1** Efēēs. 3:1   **4:2** Kolos. 3:12-13   **4:3** Efēēs. 2:14-16; Kolos. 3:14-15   **4:4** Efēēs. 1:23; 2:18   **4:5** Yoowa. 10:16; 1Kōōr. 8:6   **4:6** Yēyuut. 17:28; 1Kōōr. 12:6   **4:7** 1Kōōr. 12:11   † **4:8** Tyēēn. 68:18
4:9 Yoowa. 3:13   **4:11** 1Kōōr. 12:28

kuyey yiisyēet kōōtitiir bōōrtaab Kiriistō ¹³ ākoy kēēnoomnyē :tukul ām kiyēē kēēchāmtooy ānkiinkēt Lakwataab Yēyiin kuchurta. Yooto kēēkich ankeechurte kutukul ām Kiriistō.

¹⁴ Yooto, mēēbērē tākēēng'ārng'ārēch ām ng'ālyoontēet / āmākēēwēēchwēēchēch kēēyēelchi komosta nyi nto nyiin kubo wusōōnēētaab kāānēētiisyēet ake tukul nyēbo biich chēē ng'oomōōt chēē ibērbēērē biich ānkukēntooy biich. ¹⁵ Nteenee, okany kēēkich ām tukuuk tukul keekerkeyiitu Kāārārōokiintēet nyoo kāāyyoong'iintēēnyoo, kēēmwooyē ng'al chēbo manta ām chamateet. ¹⁶ Inee :nyēē inoomtōōs komoswookikaab bōōrto kuyēk kiito akeenke kutoorētē keey :tukul. Yoo kayey :komosta ake tukul ām komoswookichoo yiisyēēnyii, kunērē :bōōrtaab Kāārārōokiintēet tukul ām chamateet.

Onam ātēbuutēk chēē leelach

¹⁷ Orōōtootē ng'ālyoontooni: Āmwoowook ām kāāmuukēywēēkaab Mokoryoontēet kule -mōōminy kuu wōloo ming'tooy :biiko choo -mēēnkētē Yēyiin choo tinyē kāāsōōtēywēēk chēē māyēētyēēchinē kiy. ¹⁸ Miitē :bichoo mēēnān ām wōlēē isōōtitooy / ankikiitabaa-nee wōlēē mii :soboonto nyoo kōōnu :Yēyiin. -Mēēnkētē :icheek kiy kuuyu kiyoom-cho :mētēwoy. ¹⁹ Kimēētākusobchootiin :mētēwookwaa. Kiikwoosyi keey sikornateet ānkōōwutootēē keey kuyēyē ng'al alak tukul chēē mā tiliilēch.

²⁰ Māwuu nyoo :mākuutyēētaab Kiriistō nyoo / kikiineetaak. ²¹ Miitē :manta wōlēē mii :Yēēsu ānkōōnkētē :akweek inee. / Kiikiineetaak ²² otayee keey ātēbuutēchoo kibo taay choo kitōōrchook :muchas choo kimii wokwooroontook. ²³ / Kiikiineetaak mbo subak oweeksee kāāsōōtēywēēchoo kibo taay ankoorub kēēltaab Tāmirmiryēēt ²⁴ ankoonam ātēbuutēk chēē leelach. / Kikeeyeyaak okerkeyiitu Yēyiin okārāmiitu kuchurta ānkōōtililiitu kurubta keey āk manta.

²⁵ Kunyi, omētē ng'wiiynaneet ānkōōmwoochinē chii ake tukul ng'al chēbo manta. Kēēbooyē :tukul bōōrto akeenke. ²⁶ -Mookany kutōōrchook :siirmōōyto ng'ōōkisto, āmānyēēr :chii kwiimēn.† ²⁷ -Mōōkoochi Kibrōkōsyoontēet bārooyinto mbo kisich. ²⁸ -Mātākuchōōrso :chii nyoo kō chōōriin, nteenee māchāktōōs kucheeng' yiisyēēt sukung'eet kunyōōr kiy nyēē kābchēchiin āk choo nyālilootiin.

²⁹ -Mōōng'āloolē ng'al chēbo āwēēsyoo. Ōng'āloolē ng'al chēē ititiirē biiko alak yoo kābotyi :kiy, sukung'eet kōōbēruurākiis :choo yēbchinē yiit. ³⁰ -Mooyey kunyēēr :Tāmirmiryēēt nyoo kikōōnook :Yēyiin / sikiinkētēēnook kule ōyēku cheechii, ng'ālyoo nyēē ibooru kule mii :bēsyēēt nyēē makooraraachaak :inee kutukul. ³¹ -Mookany kung'woonchook :ng'ala. Otayee keey siirmōōyoontiit. -Mōōnyēēru, āmōōyēyē wōōrōōr, āmōōng'ōōmē keey. Ōmētē ng'al alak tukul chēē miyootēch. ³² Ōtānkāsē kityō, ōriirēē alak ānkōōnyōōchinē keey kaat kuu yoo kiikunyōōwook :Yēyiin kaat kubununēē Kāārārōokiintēet.

5

¹ Āmwoowook kule otēbchēē kuu wōloo wuunto :Yēyiin, kuuyu ōyēku lōkōkyii chēē chāmootiin ² ānkōōminyē nyēē ōchoomtōōsii kuu yoo kichameech :Kāārārōokiintēet. Kichameech kut kōōkooyto soboonnyii kubo acheek kuu kiy nyēē boong'u nyēē anyiny nyēē /kākēēbēēlchinēē Yēyiin kōrōsēēk.

³ Māmāchāktōōs kutookunēēnook :ng'ala chēē rubtooy keey āk martaayeet nto orub kēēlwookik alak chēē mā tiliilēch nto mbo oyeyaate mooyēētyoontiit. Ng'al :choo chēē mā kāroomēch ām wōlēē miitē :biikaab Kiriistō choo tiliilēch. ⁴ Nto mbo subak, māmāchāktōōs /kēēng'āloolē ng'al chēē miyootēch, ng'al chēbo bēerbēēryo nto /kēēyēyē chiiran nyēē mā karaam. Nteenee kiyēē māchāktōōs kukēēbirchinē Yēyiin kōōnkōy.

4:12 1Kōōr. 14:26 4:13 Kolos. 1:28 4:14 1Kōōr. 14:20 4:15 Ēfēēs. 1:22 4:16 Ēfēēs. 2:21-22; 4:13; Kolos. 2:19 4:18 Room. 1:21; 1Bēt. 1:14 4:22 Room. 8:13; Kolos. 3:9 4:23 Room. 12:2 4:24 2Kōōr. 5:17; Kolos. 3:10 4:25 Seka. 8:16; Ēfēēs. 1:23 † 4:26 Tyēēn. 4:4 4:28 1Tēēs. 4:11 4:29 Ēfēēs. 5:4; Kolos. 4:6; Yāāk. 3:10 4:30 Isa. 63:10; 2Kōōr. 1:22; Ēfēēs. 1:13 4:32 Mat. 6:14-15; 18:22-35; Kolos. 3:13 5:1 Mat. 5:45, 48; Yoowa. 1:12 5:2 Kala. 6:10; 1:4; Ēfēēs. 3:17-19; 4:15-16; Filib. 2:2; Kolos. 2:2; 3:14 5:4 Ēfēēs. 4:29

⁵ Ōrōotootē ng'aleechu: -Mēēmuuchē :mārtooyiintō, nto ku chii nyēē mā tiliil nto ku nyēē chēemooyēetyoo kunyōōr ātēbto ām bāytooyiisyēētaab Kiriistō āk nyēbo Yēyiin. Mooyēetyoontiit ku kēelto ake nyēē kutunkyinēē :biiko tukuuk alak yoo kātākutunkyinē Yēyiin.

⁶ -Mookany kooberbeereenaak :chii ng'al chēē māmii yēēt :kiy. Yēyē :ng'aleechaa kunyēēr :Yēyiin ānkōōng'woonchi biiko choo -mēēywēyē inee. ⁷ Kunyoo, osatee keey biich chēē wuu choo.

⁸ Kyōōmiitē mēēnān yu kibo taay, nteenee !kōōnyōōru lēbkēēyyēēt ām Mokoryoontēēt. Ōminy ōyēku lōkōkaab lēbkēēyyēēt, ⁹ kuuyu lēbkēēyyēēt :nyēē yibu boorātēēt ake tukul nyēbo karaamateet, churtaayeet āk manta. ¹⁰ Osyeem okas kiyēē ing'ērēēchē Mokoryoontēēt. ¹¹ -Mōōwutēē keey ng'al chēbo mēēnān chēē mākōōnu kiy, nteenee ōsyooru kuruuyo saang'. ¹² Bo muyāt /keetwech ng'alyoo nyēē yēyēē wung'aan :biiko choo mākāsyinē Yēyiin. ¹³ Nteenee kiy ake tukul nyoo keekweny :lēbkēēyyēēt kutooku, ¹⁴ kuuyu lēbkēēyyēēt :nyēē yēyē kiy ake tukul kutook. Ng'alyoontoonoo :nyoo yēyē /kēēmwooy kule,

“Ng'eet, wē, chēēbrwooniin,
ankiing'eetee meet!

Yooto, mākōōluuchiing' :Kiriistō.”

¹⁵ Ōriib keey miisin ām wōlēē ōming'tooy. -Mōōminyē ām kēelto nyēbo bēērbēeryo, nteenee ōng'oomēkiitu. ¹⁶ Ōyēyiisyēē bārooyin ake tukul kuyem kuuyu tinyē :bēsyoōsyēchu rōkōs. ¹⁷ Kunyoo, -mōōkwertē keey, nteenee ōnkēt kiyēē mächē :Mokoryoontēēt. ¹⁸ Otayee keey bōōkitēēt kuuyu āroontook. Yēē kātāwuu nyooto, okany /kiinyiitwook Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ¹⁹ Yooto, +mōōtyēēnē tyēēnwookik chēē tēērchiintōōs ōsiltooy Yēyiin. Ōtyēēnchinē Mokoryoontēēt ām mooyēēt akeenke ²⁰ ānkōōbirchinē Baaba Yēyiin kōōnkōy ākookoy kubo kiy ake tukul ām kaayneetaab Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō.

Wōlēē mächāktōōs kōōbuurtooy :biich chēē kiikoomut keey

²¹ Ōywēyē keey nto yooto, kukōōyibchi Kiriistō koonyit. ²² Mächāktōōs kōōywēyē :kooruuk saanikwaa kuu wōloo iywēytooy Kiriistō, ²³ kuuyu saanteet :nyēē bāwu koorkēēt kuu yoo bāwu :Kiriistō kaniseet kumukuul nyoo bōōrnyii ānku inee :Kāārārookiintēēt. ²⁴ Kuu wōloo iywēytooy :kaniseet Kiriistō, mächāktōōs kōōywēyē :koorko saanteenyii.

²⁵ Nto nkinyiing' saanteet, mächāktōōs ichāmē koorkēēng'uung' kuu yoo kicham :Kāārārookiintēēt kaniseet kut kōōkooyto soboonnyii ²⁶ sukōōtiliilēē :kanisaanaa kubununēē ng'alyoontēētaab Yēyiin.* ²⁷ Kiikooyto soboonoto sukuchōbchi keey kaniseet nyēbo lēbkēēyyo, nyēē mātinyē tisyā, mā maasaat nto kutinyē miyootyo ake tukul. ²⁸ Ām kēelto nyēē wuu nyiitēnyi, mächāktōōs :saannyāa ake tukul kuchāmē koorkēēnyii kuu wōloo chāmtooy keey. Murēn ake tukul nyoo chāmē koorkēēnyii kuchāmē keey nkit. ²⁹ Māmii :chii bēsyeēt ake nyēē kiikutay keey, nteenee bāyē bōōrnyii ānkuriibē kuu wōloo yēytoochintooy :Kiriistō biikyii, ³⁰ kuuyu acheek :chēē kēēyēyē bōōrtaab Kiriistō. ³¹ Kuu yoo /kikeesir kule, “Kunyoo kiyooto nyēē yēyē murēn kung'eetee kōōtaab kwaan āk kaamet ankoomut koorkēēnyii ānkunoomnyo :tukwaay kuyēk kiy akeenke.”† ³² Mii :manta nyēē wōō miisin nyēē iyeelaat nyēē ibooru :siruuētēchu ānkung'ālōolēē Kiriistō āk

5:5 Kala. 5:19-21   5:6 Room. 1:18; Ēfēēs. 2:3; Kolos. 3:6   5:8 Yoowa. 8:12; Yēyuut. 26:18; Kolos. 3:7
5:9 Kala. 5:22-23   5:14 Room. 13:11-12   5:16 Kolos. 4:5   5:18 Room. 13:13   5:20 Kolos. 3:16-17
5:21 1Bēt. 5:5   5:23 1Kōōr. 11:3; Ēfēēs. 1:22-23   5:24 Kolos. 3:18; Tiitō 2:3-5; 1Bēt. 3:1-6   5:25 Kala. 1:4
* 5:26 Imuuchē :Bāwulō kung'ālōolēē saakweetaab kooyēēy nyēbo Yuutayeeek nyēē kimākyinē kule /kiiwuun kōōkōōnnyoontēēt /ānkiilookyi sirook chēē kāroorānēch /kumānāākiimutyi saanteet.   5:26 1Kōōr. 6:11; Tiitō 3:5; Ibu. 10:22; 1Bēt. 3:21   5:27 2Kōōr. 11:2; Ēfēēs. 1:4; Filib. 1:10; Kolos. 1:22   5:30 Ēfēēs. 1:23   † 5:31 Toowu. 2:24

biikaab Kiriistō. ³³ Kunyoo, māchāktōōs :nkinee chii ām akweek kuchāmē koorkeēnyii kuu wōloo chāmtooy keey ānkumākyinē mbo :nkinee koorko kōōywēyē saanteenyii.

6

Kāāburtaab lēekōōk āk sikiikwaa (Kolosaayeeek 3:20-22)

¹ Nto akweek lēekōōk, māchāktōōs ōywēyē sikiikwook, kuuyu ng'ālyoo :nyoo nyēē mākwōok :Yēyiin. ² Mwooyē :siruutēk kule, “Iywey kōōn āk koomēt.”† Kiruutyēēt :nyiitēnyi nyēbo taay nyēē kikuurto :Yēyiin ³ kumwooyē kule, “Siiminy nyēē karaam ām kōōrēēt ākoy kooliloon.”† ⁴ Nto akweek sikiik, māmāchāktōōs ōwusē lōkōkwōok kut bokwoowēsiiitu, nteenee ōnēētē ātēbutēk chēē rubtooy keey āk Mokoryoontēēt.

Kāāburtaab motwoorik āk mokorēēnikwaa (Kolosaayeeek 3:23—4:1)

⁵ Nto akweek motwoorik, māchāktōōs ōkāsyinē mokorēēnikaab kōōrooni. Ōywēyē ām mooyēēt akeenke kuu wōloo ōywēytooy Kiriistō. ⁶ -Mōōywēyē sōō baateey kule sukuchamaak yoo kakasaak, nteenee ōywēyē kuu wōloo ōywēytooy Kiriistō, ōyēyē ām moonikwook kiyēē māchē :Yēyiin. ⁷ Ōyēyiisyē ām mooyēēt akeenke wuu nyēē ōmiitē ōyēchinē Yēyiin yiisyoonoo āmēēbērē kule ōyēchinē biiko. ⁸ Ōnkēt kule mākutuwēn :Yēyiin chii ake tukul ām kāroomnyo ake tukul nyēē kayey ānku motwooriin :chiichoo nto bāwu keey.

⁹ Nto nkakweek mokorēēnik, māchāktōōs ōnāmē motwoorikwook ām kēēlto nyēē karaam. -Mōōlyōōlchinē kuuyu ōnkētē kule nyoo Mokoryoontēēng'waa icheek ku Mokoryoontēēng'woong' nkakweek :nyooto ānku inee :nyoo miitē kibkōōnkōy. Māchāmē :inee chiito ake kusiir ake.

Booryēēt kubo soboontaab Tāmirmiryēēt

¹⁰ Ng'ālyoontēēt nyēē āwoong'tēē ku kule, ōnyōōru nkuruuk kukwaanee wōlēē mii :Yēyiin nyoo boonto kāāmuukēywēēk. ¹¹ Onam kariikaab booryēēt chēbo Yēyiin sukung'eet oyeete keey ām wōlēē mii kēntooyiisyēētaab Kibrōkōsyoontēēt. ¹² Mābo :booryoonoo kule /kiitaata koroti. Nteenee kēēmiitē kēēbooryēē bāytooyik, kāāntōōyik alak chēbo kāāmuukēywēēk, kāāyyoong'ikaab kōōroonēēb mēēnān āk nkuruukaab tāmirmirook chēē miyootēch ām kōōrēēt barak. ¹³ Kunyoo, onam kariikaab booryēēt chēbo Yēyiin kuyem, sōōyēētū yoo yitu :bēsyoonoo bo rōkōs nyoo chōōnii, si yoo !koo-am booryēēt, kumāchāktōōs tōōtitirootiin. ¹⁴ Ōchōb keey ōyēku biich chēē ōmwooyē ng'al chēbo man, kuu yoo rātē keey :chii nyēbo lukēēt yoo māchē kuwo booryēēt. Oluume keey churtaayēet sōōriibēē keey kuu yoo iluumēē keey :chii karneet wōlēēb tekēt yoo wēētii booryo. ¹⁵ Oluume keey mbo lōkōōywēk chēē kāroomēch choo yibu kaalyēet sukung'eet ōyyoong'unēē yooto kuu yoo iluumēē keey :chii kwēyōōn kērēēnkōōy. ¹⁶ Nto subak, onam kaakaaseet kuyēk loong'eet nyēē ōyēētēē keey ām kootyēk tukul choo bo ng'woonēēt choo mwooku :Kibrōkōsyoontēēt kuu yoo yēētēē keey :chii loong'eet ām booryo. ¹⁷ Ōriibē mētēwookwook sōōsōōtē kurubta keey wōlēē kiiraraaktaak :Kāārārookiintēēt kuu yoo iloochē :chii nyēbo lukēēt kuutwēēt sukukērēktēē mētinyii. Onam ng'ālyoontēētaab Yēyiin sōō-āmēē booryēēt kuu yoo nāmē :chii chōōkiit yoo wēētii booryo. ¹⁸ Ōyēyē ng'aleechu tukul ōsooyē Yēyiin kuyēētyēēchook. Ōsooyē kibtaman ām

5:32 Ng'boong'. 19:7 5:33 Kolos. 3:19; Tiitō 2:6; 1Bēt. 3:7 6:1 Kolos. 3:20 † 6:2 Chuy. 20:12 † 6:3 Kiruutēk 5:16 6:3 Kiruu. 5:16 6:4 Kolos. 3:21 6:6 1Kōōr. 7:22 6:8 Kolos. 3:22-25; 1Tēm. 6:1-2; Tiitō 2:9-10; 1Bēt. 2:18-21 6:8 2Kōōr. 5:10 6:9 Kolos. 4:1; Yāāk. 2:1 6:10 1Kōōr. 16:13 6:11 Yāāk. 4:7 6:12 Ēfēēs. 2:2; 1:21; 1Bēt. 5:8-9 6:13 Room. 13:12 6:14 Isa. 11:5 6:15 Isa. 52:7 6:17 Isa. 59:17; 2Kōōr. 10:4 6:17 Mat. 4:5-7; Ibu. 4:12

Tāmirmiryēēt. Ām ng'ālyoontooni, kumāchāktōōs ōchōbē keyy -mookany kubēk :moonik. Ōsoochinē biikaab Kiriistō tukul ākookoy.

¹⁹ Ōsoowoo nkanii ānyōōru ng'aleek chēē āmwooyē sāābooru nyēē māmii :muyāt, kiyēē iyeelaat kurubta keyy āk lōkōōywēk chēē kāroomēch. ²⁰ Arataat :anii kuuyu āyēku kiiyookiin nyēē ā-āmtooy lōkōōywēchoo kāroomēch. Osaay kule āmwoowu ng'aleechaa nyēē māmii :muyāt kuu wōloo māchāktōōs amwaayte.

Chameetaab keyy

²¹⁻²² Āmiitē āyooku Tukiikō kuchō wōloo ōmiitē. Ng'eetaabiya :inee nyēē chamaat ānku nyēē /kiikoosēē keyy kubo yiisyēētaab Mokoryoontēēt. Mākumwoowook lōkōōywēk tukul chēē rubtooy keyy āk anii sōōnkēt :nkakweek wōlēē āwuuyē :anii āk kiyēē āyēyē ānkumwoowook wōlēē kēēwuuyē :acheek tukul ānkōōtitirook.

²³ Ōtēbtē :akweek mbo ng'eetaabiya kaalyeet. Kuyēētyēēchook :Baaba Yēyiin āk Moko-ryoontēēt Yēesu Kiriistō sōōchoomtōōsii ānkōōkoosēē keyy inee. ²⁴ Kōōbēruurākiis :biiko tukul choo chāmē Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō ām chamateet nyēē mābēku.

Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō Filibiik

Taayta

Siriintēēt, kēnyit nyēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :Bāwulō barwaani kurataat ām Rooma (kasee Yēyuutēk 28:16 āk chēē rubē.) /Kiisōōtyinē kule ki kēnyitaab 61 KK. Kimāchē :Bāwulō kubirchi chōōrōōnuutēkyii kōōnkōy ām Filiibi kubo toorētēetaab beesaanik chēē /kikiyookyine inee.

Kiyēē mii āriit: Toowunēē :Bāwulō ām barwaani kubirchinē kaniseet kōōnkōy ānkumwooy wōlēē kiwuu :soboonyii ām Rooma. Kiyēyiisyēē bārooyinooto kōōkiimēē kaniseetaab Filiibi kukiilchi kāāyēnēēng'waa ānkoo kumiitē :wusiisyēēt āk kāāyimuutēk alak. Mwoochinē kusatee keey ng'al chēbo muchas, kusyeem kuyibē keey ng'wēny ānkunoomnyo. Isōōtyinē icheek kule /kiirāroochē yoo kēēyēnchi Kiriistō āmēēbērē kuuyu rubē kiruutēkaab Yuutayeeek.

Kiyēē āmu: Ibooru :Bāwulō ām barwaani tiinyē soboonyii, ng'erekweek kubo kule kiikōōyēnchi :inee Kiriistō ānkoo kurataat āmēēnkētē kiyēē makuyeyakay ām taay. Yoo ākoo /tākēēchāmchinē tākusob, makung'erech kubo chamateetaab Yēyiin. Nto yēē ākoo makume, mākwoomchi :yēēmootēēt wokuming'to keey Yēesu ām barak. Kanyoo acheek choo kiikiyēnchi Kiriistō :wōliin bo barak (kur. 3:20), kunyoo, kiimuuchē kēēmuytoochi nyāliluutēk ām kōōrēēt kēētinyē bāybooyyēēt āk nyikanateet.

Kyoorōōrchi keey :Bāwulō biikaab Filiibi ānkumākyi bērrur

¹ Anii :nyoo Bāwulō, āboontē keey Tēmētēewō kēēyēchinē Kāārārookiintēēt Yēesu yiisyēēt. Āsirwook biikaab Yēesu Kiriistō ām Filiibi, kāāntōōyik āk toorētik. ² Kōōbēruurook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō ānkōōnyōōru kaalyeet.

Kisoochi :Bāwulō biikaab Filiibi

³ Yoo āsōōtook, ābirchinē ākookoy Yēyiintēēnyuu kōōnkōy. ⁴ Yoo āsoowook akweek tukul, āsooyē ām ng'erekweek, ⁵ kuuyu kikēēyēētyēēchinoonu keey ām yiisyooni bo lōkōōywēk chēē kāroomēch kuchakee bēsyoonoo kyōōnyōōru ng'aleechu ākoy kura. ⁶ Āchāmtooy kule makutas taay kōōtitiurook :Yēyiin nyoo kitoowu yiisyeēt nyēē karaam ām wōlēē ōmiitē. Yēyē kuu nyooto ākoy yoo /kaakiiwaang'ta yiisyoonoo ām bēsyoonoo iyēēwu :Yēesu Kiriistō. ⁷ Misyoo āsōōtook kuu nyooto, kuuyu ōboontēēnoo mooyēēt. Kyōōtiiyoo yooto āyēchinē Yēyiin yiisyeēt ānkoo mbo yoo kyaarataat ām nyōrōōrōōnik nto yoo kyāākiimē ānkāā-āmtooy lōkōōywēk chēē kāroomēch. ⁸ Inkēt :Yēyiin kule āmchoo anii :yēēmootēēt akweek tukul ām chamateetaab Yēesu Kiriistō.

⁹ Āsoowook kule kuner :chamateeng'woong' miisin ōnyōōru kiirnatēētaab Yēyiin ānkōōrōōtootē ng'aleek kāroomin ¹⁰ soomuuch okwey kiyēē karaam ānkōōtililiitu bēsyoonoo itiiilē :Kiriistō ng'aleek. ¹¹ Āsoowook ōyēyē ākookoy tukuuk chēē churtootiin kubununēē :Yēesu Kiriistō /sikiitōrōōr /ankiikaasta Yēyiin.

O-am booryēēt kubo Kiriistō

¹² Lēyyē, mbo ng'eetaabiya, āmāchē āmwoowook kule kiyēē kiyeyakay ām wōlēē āmiitē kōōkuyēētyēēchi kutas taay :lōkōōywēk chēē kāroomēch. ¹³ Inkētē mbo raat :riibiik tukul chēbo kaytaab bāytooyiintēētaab Rooma āk biiko alak tukul kule arataat :anii kuuyu āyēchinē Kiriistō yiisyeēt. ¹⁴ Nto subak, kookuyey :rātiisyēēnyuu kunyōōr mooyēēt

:mbo ng'eetaabiya chēē chaang' ām Mokoryoontēēt kwaamta lōkōōywēkaab Yēyiin nyēē kōrōōm miisin āmēēywēyē.

¹⁵ Man sinee mii :biiko alake chēē āmu lōkōōywēchoo bo Kiriistō ām tuuyintaab moo ānkukwiiloo, nteenee mii :alake chēē āmu lōkōōywēchoo ām mooyēēt nyēē karaam. ¹⁶ Yēyē :icheek ng'aleechu kubo chamateet kuuyu inkētē kule kikwērwoo :Yēyiin wōli sukung' eet ayeet lōkōōywēkyii. ¹⁷ Māng'ālōolēē :bichooto kābo taay Kiriistō ām mooyēēt nyēē lēēl, nteenee ng'ālōolēē kubo tuuyintaab moo. Isōōtē kule nto /kēētāsyi /kēēwuso yoo tāāmiitē wōlēēb kāābrātiisyō. ¹⁸ Nteenee mā :kiy! Ang'erechaat kule /kyoomtooy Kiriistō ām keel ake tukul. Yoo āmtooy :alake kōōsōōtē nyēē miyaat, kwoomtootooy :alake kōōsōōtē nyēē karaam.

¹⁹ Ātāsē taay āng'ērēchē ānkētē kule +/makiityaaktaa /ānkēēsārwoo, kuu yoo ōsoowoo ānkuyēētyēēchoo :Tāmirmiryēētaab Yēēsu Kiriistō. ²⁰ Ākēnēē keey ānkāāyooong'unēē kiito akeenke kule mākooy āmuy āyēchi Kiriistō yiisyēēt. Nteenee +māākiil raawuut kuu kwaak sātōrōōrē Kiriistō ām wōlēē ābuurtooy yoo tāāsoboot nto yoo kaameey. ²¹ Soboonnyuu ku Kiriistō ānku kaykay mbo yoo kaameey. ²² Yoo tāāsoboot tāku kāroomēch :tukuuk chēē tookunēēnoo āyēchinē Kiriistō yiisyēēt. Kunyoo botwoo kule nee :nyēē +maakwey. ²³ Mii :ng'ala āyēēnku yu. Ākāykooyē āwēēchi keey wōlēē mii :Kiriistō bokiiibuurtē keey tukwaay kuuyu kiy :nyoo nyēē karaam miisin, ²⁴ nteenee kaykay ām wōlēē ōmiitē :akweek yoo āsoboot :anii. ²⁵ Kunyoo kāānkēt kule māchāktōōs tākiibuurtē keey āk akweek kōōrooni sāāyēētyēēchook ong'erech ānkōōkiilchē ām kaakaaseeng'woong'. ²⁶ Yoo kāāruutoochook subak, +moong'erech kubo kiyēē yēyē :Yēēsu Kiriistō kubuntēēnoo anii.

²⁷ Māchāksē kityō ōbuurē kuu yoo mwooyē :lōkōōywēkaab Kiriistō, si yoo kachaakasaak nto kamachaakasaak, +māānkēt kule ōkiilchinē kiy akeenke ānkōōwuulyēē :tukul lōkōōywēkaab Kiriistō ²⁸ āmōōmuyēē buunikwook. Yoo kakas :kwiilōōtichoo wōlēē ōyēchintooy Yēyiin, mākōōboor :yooto kule kōōkubootyo :icheek /ankiiraraachaak akweek. Yēyiin nkit :nyēē kiikuchōb kuu nyooto. ²⁹ Mēēbērē /kiikēēchāmwook sōō kule okaasee keey baateey Kiriistō, nteenee /kiikēēchāmwook kule /kiinyāliilook kubo inee. ³⁰ Ōmiitē :nkakweek ō-āmē booryoonoo kyōōkāsē ā-āmē :anii ānkutāā-āmē kura.

2

Ōyibē keey ng'wēny kuu Yēēsu

¹ Ara, /kiikiimē keey ām Kiriistō? Ara, /kiititiirē keey ām chamateenyii? Ara, /kēēsinēē ām Tāmirmiryēētaab Yēyiin? Ara, /kēēriirēē keey ānkēēkāsyinē keey kiisayta? ² Yoo wuu nyooto, ong'erechaa miisin ōkāsyiintōōsii, ōchoomtōōsii ānkōōyēku akeenke ām moonikwook āk kāāsōōtēywēēkwook. ³ -Mōōmākyinē keey tukuuk nkit, nto ōkāsē keey buch, nteenee ōyibē keey ng'wēny ānkōōyibē alak kule kāroomēch kusiir akweek. ⁴ -Mōōkāsē baateey kiyēē ōmāchē :akweek nkit, nteenee ōkāsē :nkinee kiyēē māchē :biiko alake.

⁵ Māchāktōōs ōkāsē kiy kuu wōloo kāstooy :Kāārārōokiintēēt Yēēsu. ⁶ Kiwuu :inee Yēyiin, āmēēbērē kiisoot kule kisāsu kāāmuukēywēēchoo sukukerkeyiit Yēyiin. ⁷ Ānkooy kuwuu nyooto, kibakaakta kāāmuukēywēēchooto ankucham kuyēk motwooriin. ⁸ Nto yu ki chii, kiyibē keey ng'wēny kukoonyitē Yēyiin ankucham mbo kumēēchi murtooywoontēēt. ⁹ Kunyi, kiitōrōōr :Yēyiin Yēēsu ānkōōkoochi kaayneet nyēē wōō miisin kubiir kaayna ake tukul. ¹⁰ Kunyoo, mākukutuny :chii ake tukul nyoo mii barak, nyoo mii ng'wēny āk nyoo

1:17 2Kōōr. 2:17   **1:19** Room. 15:30   **1:21** Kala. 2:20; Kolos. 3:3-4   **1:23** 2Kōōr. 5:8-9   **1:27** Kolos. 1:10; 1Tēēs. 2:12; 4:1, 7   **1:30** Yēyuut. 16:19-40   **2:2** 1Kōōr. 1:10-11; Ēfēēs. 5:2   **2:3** Room. 12:10; Kala. 5:26   **2:4** 1Kōōr. 10:24   **2:5** Yoowa. 13:15; Room. 15:5; 1Bēt. 2:21   **2:6** Yoowa. 1:1-2; 17:5; Ibu. 1:3   **2:7** Yoowa. 1:14; 2Kōōr. 8:9   **2:8** Ibu. 5:8; 12:2   **2:9** Yēyuut. 2:33; Ēfēēs. 1:21; Ibu. 1:4

mii *kāābkwombiich kukoonyitē kaayneetaab Yēesu ¹¹ ānkumwooyē :chii ake tukul kule Yēesu Kiriistō :Mokoryoontēēt, /sikiitōrōōr Baaba Yēyiin.

Ōbooru kule ōywēyē Yēyiin

¹² Lēyyē, chōōrōōnuutēkyuu, yoo kōkēēboontē keey kwaak, kwōōkoonyitoo miisin. Kunyoo ānkoo ālōō raat ām wōlēē ōmiitē, ōywēyiisyē miisin kusiir yoo kōbo taay ānkōōyēyē tukuuk chēē ibooru kule /kookiiraraachaak. ¹³ Ōnkētē kule imuuchē :Yēyiin kuyēētyēēchook yoo ōmāchē oyey kiyēē māchē :inee ānkōōyēyē kiyooto.

¹⁴ Ōyēyē kiy ake tukul nyēē -mōōng'unyng'uunyē nto ōkwiilē keey. ¹⁵ Yooto +mōōyēku biich chēē ōbēērē keey ānkōōtililiitu kuu lōkōkaab Yēyiin chēē mātinyē lēēlis ām kōōrooni bo chukurāt āk biich chēē moosootiin. Olekecheech kuu kookeel ¹⁶ ānkōōkiilchi lōkōōywēkaab soboonto. Yoo kooyey kuu nyooto, āng'ērēchē bēsyoonoo itiiilē :Yēesu Kiriistō ng'aleek, kuuyu mānāāwo buch :yiisyoono kyāāwuulyēē.

¹⁷ Ānkoo +/makeewasta korotiikyuu /kiitaata kuu kōrōs kuuyu kyaa-am booryēēt sōōyēnchi Yēesu, +maang'erech ankeeng'erech :tukul āk akweek. ¹⁸ Kunyoo nanyuun, māchāktōōs :nkakweek ong'erech āk anii.

Tēmētēwō ākoo Ēbāfurōtiitō

¹⁹ Āmoong'tēē keey Mokoryoontēēt Yēesu kule +māāyooku Tēmētēwō ām lēēkitō kuchō wōloo ōmiitē saang'erech yoo /kāchokyoowoo lōkōōywēkwook. ²⁰ -Māāboontē chiito ake nyēē kāswook ng'aleekwook kuu inee. ²¹ Wuulyēē :biiko alake ng'aleekwaa baateey, amēēbērē ng'aleek chēē māchē :Yēesu Kiriistō. ²² Ōnkētē :akweek mbo wōlēē kikiōōboorunto keey :Tēmētēwō nkityō, kuuyu āyēyiisyē :anii āk inee kuu leekwa āk kwaan kubo yiisyeētaab lōkōōywēkaab Yēyiin. ²³ Kunyoo, āsōōtē +māāyooku kuchō wōloo ōmiitē yoo kaakas wōlēē wuunto :ng'aleek ām wōlēē āmiitē. ²⁴ Ākoosēē keey Mokoryoontēēt kule +māāchōō :nkani wōloo ōmiitē ām lēēkitō.

²⁵ Kyōōyooku ng'eetaabiya Ēbāfurōtiitō wōlēē āmiitē sukuyēētyēēchoo. Kōōkēēwuulyēē lōkōōywēk chēē kāroomēch kyoomē booryēēt tukwaay. Nteenee, kwaasoot kule karaam ākētu inee kuchō wōloo ōmiitē, ²⁶ kuuyu kōōkwomchi inee :yēēmootēēt kubērē nto kasaak akweek tukul ānkōōyiimē mēt kuuyu kyookas kule kikiikumnyaan :inee. ²⁷ Manta kimnyoonē ankitame. Nteenee kiriiree :Yēyiin. Mēēbērē inee baateey, nteenee kiriireenaa nkani simātāsyi :meenyii ng'wooninto nyēē āboontē. ²⁸ Anii miisin :nyēē kwāāmāchē kule kuchō wōlooto soong'erech subak yoo kookas inee, nto yooto mēēbērē tāāsōōtē miisin. ²⁹ Otaach ām ng'erekweek tukul kuu ng'eetaabiya ām Mokoryoontēēt. Ōkoonyitē miisin biiko chēē wuu chutēchu, ³⁰ kuuyu kyaalta keey nyēē kitāmēē kubo yiisyeētaab Kiriistō nto yooto kuyēētyēēchoo, ng'ālyoo nyēē kimōōmuuchē :akweek kut ōyēētyēēchoo.

3

Wōlēē /kēēyēytooy /sikeechurta

¹ Lēyyē mbo ng'eetaabiya, amwooyē kule ōng'ērēchē ām Mokoryoontēēt. -Māāyiimē keey yoo akētyinē keey ng'aleechu kikyāāsirwook, kuuyu mākuriibook :ng'aleechaata.

² Ōriibēē keey buunichoo bo Yēyiin choo yēyootē ng'al chēbo miyootyo ānkutilootē bōōrwoonikaab biiko. ³ Acheek :chēē */kikiimuraataneech nyēbo man, kuuyu kēēkutunkyinē Yēyiin ām Tāmirmiryēēnyii ānkiimoong'tēē keey Kāārārookiintēēt Yēesu amēēbērē kubo kiyēē kiikēyēchi Yēyiin. ⁴ Āboontē sinee :nkani ng'ālyoo ām kiyoo ng'āsēē keey :bichoo alake. Yoo mii :chii nyēē mwooyē kule imoong'tēē keey tukuuk

2:11 Isa. 45:23; Yoowa. 5:23; Ng'oong'. 5:13   **2:13** Yoowa. 15:5; Room. 7:18; Filib. 1:6   **2:15** Kiruu. 32:5; Tān. 12:3; Mat. 5:14; Ēfēēs. 5:8   **2:16** 1Kōōr. 1:31; 15:2; 2Kōōr. 1:14; 5:12; Filib. 1:10; 1Tēēs. 2:19; 2Tēēs. 1:4   **2:17** 2Tēm. 4:6; 1Yoowa. 3:16   **2:18** Filib. 3:1; 4:4   **2:19** 1Kōōr. 4:17   **2:25** Filib. 4:18   **2:29** 1Kōōr. 16:16, 18   **3:1** Filib. 2:18   **3:2** 2Kōōr. 11:13; Kala. 5:12   **3:3** Yoowa. 4:21-24; Room. 2:28-29; Kala. 6:15; Kolos. 2:11

chēē yēyē :biich buch, āboontē :anii ng'ālyoo nyēē siirē chooto. ⁵ /Kikiimuraatanaa āboontē bēsyōōsyēk sisiit /ānkikēēsicho kuu *Isrāyēēliin nyēbo kōōtaab Beenchamiin, *Iburāniintēēt mētīt. Kyāāriibē :anii kiruutēkaab *Muusa kuu *:Fārisooyiintēēt, ⁶ ānkyāākōrōōm miisin nyēē kyāāwus biikaab Kiriistō. Kyāāriibē kiruutēchoo nyēē kimāālēēlē. ⁷ Nteenee tukuuchoo kyāāyitē :anii tukul kule ki kāroomēch, āyitē choo raat kule buch ām kiyēē kiikuyēwoo :Kāārārookiintēēt. ⁸ Ng'ālyoo nyēē karaam miisin kukeeytee kiyēē isōōtē :bichoo ku ānkēt Kāārārookiintēēt Yēesu Mokoryoontēenyuu. Kyāāmētē kiy ake tukul kubo inee ānkāāyibē tukuuk tukul choo kyāāyēyē kukerkeyiit biyek saanam Kāārārookiintēēt kutukul ⁹ ānkāāyēku akeenke āk inee. -Māyēyoo :kiruutēkaab Muusa achurte ām taayeetaab Yēyiin, nteenee āchurtooy kuuyu ākoosēē keey Kāārārookiintēēt. Yēyiin nkit :nyēē yēyē chiito kuchurta yoo keekaasee keey :chiichooto inee. ¹⁰ Kiyēē āmāchē baateey ku kule ānkēt Kāārārookiintēēt āk kāamuukēywēēk choo kiing'eētēē inee meet. Āmāchē akerkeyiitu inee nyoo /kikiinyaliil /ankeebakach ¹¹ si nto anyuun, /kiing'eeteenaa nkanii meet.

Ālābātyinē awaang'te kiyoo kitōōlchoo :Yēesu

¹² -Māāmwooyē kule kwāāwoong'u nto kwāābuntoochi tabantaab churtaayeet, nteenee tāākiilē keey ayey kiyoo kitōōlchoo :Kāārārookiintēēt Yēesu. ¹³ Lēyyē, mbo ng'eetaabiya, -māāsōōtē kule kwaateryeech kiyooto. Kiyēē ārābchinē, ku āwuutyēē kiy ake tukul nyēē mii lētuunyuu ānkāākiilchi keey kiyēē mii taayeenyuu. ¹⁴ Kunyoo, ālābātē ānyōōru kiyēē tuwēnēēnoo :Yēyiin kubununēē :Kāārārookiintēēt Yēesu.

¹⁵ Māchāktōōs :acheek tukul choo kēēkichootiin kiisōōtē kuu nyiitēnyi. Nto yoo ōboontē :akweek alake kāāsōōtēywēēk chēē teer, mākōōboorwook :Yēyiin. ¹⁶ Okany keetas taay kiibuurtē lēbkēēyyoonoo kikēēnyōōru.

¹⁷ Mbo ng'eetaabiya, ōkāsēē biiko choo yēyē kuu wōloo āyēytooy :anii ankooyey :nkakweek kuu nyooto. ¹⁸ Kisimāmwoowook areet chēē chaang' ānkutāāmwoowook nyēē āriirē kule, kwiilē :biiko chēē chaang' ng'aleekaab meetaab Kāārārookiintēēt ām murtooywoontēēt. ¹⁹ Mii :bichoo bokwooroontōōs. Intōōytēē moonikwaa, intumēērēē tukun chēē miyootēch yēē kātāmuuytōōs ānkōōsōōtē baateey tukuuk chēbo kōōroni. ²⁰ Nteenee kēēbooyē :acheek kibkōōnkōy ānkēēmiitē kēēkānyē miisin Kāārārookiintēēt nyoo Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō kuchōōnēē kibkōōnkōy. ²¹ Makuweech bōōrwēkyoo chu bo ng'wēnyuuni kukerkeyiit bōōrnyii nyoo bo lēbkēēyyēēt ānkubāw kiy ake tukul.

4

¹ Lēyyē, mbo ng'eetaabiya choo āchāmook, ōkiilchi Mokoryoontēēt kuu nyooto. Āmchoo akweek :yēēmootēēt miisin ānkāāng'ērēchēēnook sōō nyēē tyaa.

Ōbuurtē kaalyeet

² Lēyyē, āsooyiing' inyiing' Ewootya ākoo Suntiikē kule ōkāsyiinē ām Mokoryoontēēt. ³ Nto inyiing' choorweenyuu nyoo kiichuutyiintōōsii,* iyēētyēēchi chēēbyōōsōōchu kukāsyiin. Kikyaam booryēēt āk icheck kubo lōkōōywēk chēē kāroomēch kēēboontē keey Kēlēēmēēn ākoo biikyuu choo kikēēyēyisyyē tukul choo mii :kooynōōkwaa kitaabuutaab soboonto.

⁴ Lēyyē, ōng'ērēchēē Mokoryoontēēt ākookoy. Āmwooyē subak kule ōng'ērēchēē!
⁵ Okany kukas :biiko tukul ntusātēēng'woong'. Mii :Mokoryoontēēt kuchōōnii ām lēēkitō.
⁶ -Mōōmuyēē kiy ake tukul nteenee ōsooyē Yēyiin kukōōnook kiito ake tukul nyēē

3:4 2Kōōr. 11:18, 21   **3:5** Toowu. 17:9-14; Room. 11:1   **3:6** Yēyuu. 8:3; 21:20; 22:4; 26:9-11   **3:9** Room. 1:17
3:11 Room. 6:5, 8-11; 2Kōōr. 4:10   **3:12** 1Kōōr. 9:24-25   **3:14** 1Kōōr. 9:24-25   **3:17** 1Kōōr. 4:16   **3:18** Kala. 6:12   **3:19** Room. 16:18   **3:20** Ēfēēs. 2:6; Ibu. 13:14   **3:21** Room. 8:29; 1Kōōr. 15:25, 28, 43-53; Kolos. 3:4   **4:1** 1Tēēs. 2:17-20   * **4:3** Mwooyē :alake kule Siisikō.   **4:3** Ng'oong'. 3:5   **4:4** Filib. 2:18   **4:5** Room. 13:11-12; 1Kōōr. 16:22; Ibu. 10:25; Yāāk. 5:8; Ng'oong'. 22:20

-mōoboontē. Ōbirchinē inee kōōnkōy ākookoy yoo ōsoomē. ⁷ Nto yooto kuriibwook :kaalyeetaab Yēyiin kāāsōōtēywēekwook kubuntēē Kāārārōokiintēēt Yēesu. Wōō :kaalyaanaa miisin nyēē māyityinē :kāāsōōtēywēēkaab biiko.

⁸ Lēyyē mbo ng'eetaabiya, ōrōōtootē ng'aleechu ankoorub: ng'aleekaab manta, tukuuk chēē /kēēkoonyitē, chēē chuulootiin, chēē tiliilēch, chēē kārorānēch, chēē /kēēng'ērēkyinē, chēē kāroomēch āk chēē /kiikoostooy. ⁹ Ōyēyiisyēē tukuuk choo kyāānēētook, choo kyāāmwoowook nto ku choo kyōōkāsē āyēyē. Nto yooto +mōoboontē keey Yēyiintēetaab kaalyeet.

Kibirchi :Bāwulō kōōnkōy biikaab Filiibi

¹⁰ Tyaa sōō, :ng'erekweek chēē āboontē ām Mokoryoontēēt kuuyu ānkoō kikiikukeeyta :bēsyoōsyēk chēē chaang', kyoomuuch ōyookwoo tukuuk subak. Ānkētē sinee kule kyōōmāchē ōyēētyēēchoo nteenee kimōōtinyē bārooyinto. ¹¹ -Māāmwooyē sōō, ng'aleechu āmāchē kiy. Kyaaneet keey ayemakse āk kiyēē āboontē. ¹² Ānkēt wōlēē wuu :soboonto yoo -māāboontē kiy āk yoo āboontē tukuuk chēē chaang'. Kyaaneet keey āyēmāktōōsii ām soboon ake tukul ānku yoo /kakeebaya nto ku yoo āmoo :kēmēy nto āboontē chēē chaang' nto ku ng'eri. ¹³ Āmuuchē kiy ake tukul ām kāāmuukēywēēk choo kōōnoo :Kāārārōokiintēēt. ¹⁴ Kikaramiit mbo sinee ōyēētyēēchoo ām nyāliluutēkyuu.

¹⁵ Ōnkēt :akweek biikaab Filiibi kule yoo kyōōkāsē nyēbo taay lōkōōywēk chēē kāroomēch yoo kyāāng'ēētēē yēēmēetaab Maketoonnya, mānāāyēētyēēchoo :kaniseet ake tukul ām yēēmōōsyēk alak, nteenee akweek nkit :chēē kyōōyēētyēēchoo. ¹⁶ Kyōōyēētyēēchoo areet āyēēng' yoo kimāāboontē kiy āmiitē Tēēsālōōnikē. ¹⁷ Karaam sinee ōkōōnoo kiy nteenee kiito nyēbo koomānuut kukunyōōr :chii tuwēnēetaab Yēyiin. ¹⁸ Kōōnkōy kuuyu kōōkuyityoo :tukuuk tukul choo kyōōyooku Ēbāfurōtiitō kuyibwoo. Kunyoo, ātinyē ra chēē yēmoo. Kerkeey :tukuuchoo kōrōs chēē ānyiny chēē /kākēēbēelchi Yēyiin, chēē chāmē :inee ānkōōng'ērēēchē. ¹⁹ Mākukōōnook :Yēyiintēenyuu kiyēē -mōōboontē, kubununēē Yēesu Kiriistō kuuyu inee :nyēē boonto tukuuk tukul. ²⁰ Kutōrōriit ākookoy :Yēyiintēenyoo nyoo Baaba. Kuwuuyiit nyooto.

Kāā-āmiisēēt

²¹ Ōsuboowoo chii ake tukul nyēbo Yēesu Kiriistō. Isubooyook :kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō āk mbo tuubchōōsyēk chēē kēēboontē keey. ²² Isubooyook :biikaab Kiriistō tukul chēē mii wōli, ānku miisin choo yēyiisyē kaab bāytooyiintēetaab Rooma. ²³ Kōōbēruurook :Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō ām tāmirmiryēt.

Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō Kolosaayek

Taayta

Siriintēēt, kēnyiit nyēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :Bāwulō barwaani kurataat ām Rooma ām kēnyiit nyēē /kiisōōtyinē ki nyēbo 60 KK (kasee Yēyuutēk 28:16 kutas taay). Wuu nyēē /kikēēsirē kēnyiit akenke āk nyēbo Ēfēēsō nteenee kisimkoonto ām nyoo bo Filibiik. Toorētiintēenyii Tukiikō :nyēē kiyibē barweetaab Ēfēēsō āk nyēbo Kolosaay. Kimānāāwo :Bāwulō Kolosaay. Kiyiyēē :yiisyēētaab Bāwulō ām kiriinkēētaab Ēfēēsō, kaniseetaab Kolosaay. Āybēēryoontēēt Ebaafura nyoo kireeny keey kubuntēē yiisyēētaab Bāwulō ām kaniseetaab Ēfēēsō :nyēē kiyibē lōkōōywēkaab Yēēsu Kiriistō kuba Kolosaay nyoo /kiisōōtyinē kule ki kiriinkēēnyii.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Kiiyiim mēt Ebaafura :ng'aleek chēē kimiitē Kolosaay. Yooto kuruutoochi Bāwulō ām Rooma. Kunyoo, iboorchinē :barwaani biikaab Kiriistō wōlēē māchē kōōbuurtooy. Ryoochē ntāsimuutēk, kāānēētuut chēbo biich chēē mātinyē kāāyēnēēt āk wōlēē sooytooy :Yuutayek. Ng'al :choo chēē kimii kung'ēēnyootē biikaab Kiriistō kut koolebleeb kāāyēnēēng'waa ām wōlēē mii :Yēēsu kule inee ku lakwataab Yēyiin. Ibooru :Kiriistō wōlēē wuu :Yēyiin. Inee :nyēē iyyoong'unēē :tukuuk tukul, inee :mokoryoontēētaab biikaab Kiriistō ānku Kāārārōokiintēēt nyoo kiichoomnyo chiito āk Yēyiin. Chōōnēē :kaararaacheet wōlēē mii :inee nkit. Mātiinyē keey āk kāānēētuut alak tukul āk mbo ātēbuut alak. Ibooru :Bāwulō wōlēē ibooruntooy keey :kāāyēnchinooyēēt ām soboontaab chiito nyoo kiikutaach Kiriistō.

Kyoorōorchi keey :Bāwulō Kolosaayek ānkumākyyi bērrur

¹ Anii ku Bāwulō nyoo kitōōloo :Yēyiin āyēku lēbkēēyiintēētaab Kāārārōokiintēēt Yēēsu. Āboontē keey ng'eetaabiya Tēmētēēwō. ² Āsubooyook akweek biikaab Kiriistō ām Kolosaay choo ōtiliilēch ānkōōkoosēē keey Kiriistō ānkēētuubchē :tukul ām inee. Kōōbēruurook :Baaba Yēyiin ānkukōōnook kaalyeet.

Kisoochi :Bāwulō biikaab Kolosaay

³ Kēēbirchinē Yēyiin kōōnkōy kwaak nyoo kwaaniitaab Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō yoo kēēsoowook. ⁴ Kēēng'ērēkootiin kuuyu kookeekas kule ōkoosēē keey miisin Kāārārōokiintēēt Yēēsu ānkōōchāmē biikaab Kiriistō tukul, ⁵ kuu yoo mii :kiy nyēē ōkēnēē keey nyēē /kiikēēkōnōrwook ām Kaab Yēyiin. Kisimokasee ng'ālyoontooni lōkōōywēkaab manta chēē kāroomēch ⁶ choo /kikyoomwook. Kuu yoo kōōkuyēstoochi :lōkōōywēchu kāroomēch kōōrēēt tukul ānkōōkuyibchi biiko bērrur, kyōōbēruurāksē :nkakweek kung'eetee bēsyoonoo kyōōkāsē ānkōōnkēt kule chāmook man :Yēyiin. ⁷ Kyōōkāsēē lōkōōywēchu Ebaafura nyoo kēēyēyiisyē :tukul ānku chiinyoo nyoo kēēchāmē. Iyyoong'oot :inee kuyēyē yiisyēētaab Kiriistō kubo akweek. ⁸ Inee mbo subak :nyēē kyoomwēēch acheek choomnyēēt nyēē ōboontēē keey ām Tāmirmiryēētaab Yēyiin.

⁹ Kunyi, kiikēēsoowunoonwook kung'eetee kikeekas ng'aleechaa ākoy kura, kule okas kuchurta kiyēē mākwōok :Yēyiin ānkōōnyōōru kiirnātēēt nyēē wōō nyēē kōōnu :Tāmirmiryēēnyii. ¹⁰ Yooto nanyuun, +moong'ereech Mokoryoontēēt ām ātēbuutēkwōok, ōyēyē ng'aleek chēē kāroomēch ānkōōtāsē taay ōnkētē Yēyiin miisin. ¹¹ Kēēsooyē kule ōkiilchē ām kāāmuukēywēēkyii tukul sōōmuytooy ānkōōlukuyē ng'al ām ng'erekweek ¹² ōbirchinē Baaba kōōnkōy nyoo kiyēyook ōnoomnyē āk biikaab Kiriistō alak oyemte :tukul lēbkēēyēētaab Kaab Yēyiin.

Wōōyintaab Kāārārookiintēēt

¹³ Kiikōōnēmuneēnēēch :Yēyiin wōlēē mii :kāāmuukēywēēkaab mēēnānēēt ānkōōwuuchēēch bāytooyiisyēētaab lakwanyii nyoo chāmē. ¹⁴ Lakwanyii nyiitēnyi :nyoo yēyē /kiityaakteech /ānkēēnyōōwēēch kaat ām ng'ōōkiswookikyoo. ¹⁵ Inee :nyēē kiiboornēē keey :Yēyiin nyoo -/mākēēkāsē. Kisimkutook :īnee /kumanaakeeyey kōōrēēt, ¹⁶ kuuyu kibununēē inee :kiy ake tukul nyoo miitē barak āk nyoo miitē ng'wēny, choo /kēēkāsē āk choo -/mākēēkāsē, bāytooyik āk mokorēēnik, choo bāytooyiisyē ām kōōrēēt barak āk choo bo kāāmuukēywēēk. /Kikēēyēyē kiy ake tukul kubo inee. ¹⁷ Kimii :īnee /kumanaakeeyey kiy ake tukul ānkutāsē taay :tukuuchooto tukul ām kāāmuukēywēēkyii.

¹⁸ Kunyi, biikaab Kiriistō tukul ku bōōrnyii ānku inee :mētīt. Inee :nyēē kitoowunēē keey :kiy ake tukul ānku kaabooret kung'eetee meet sukubāwu kiy ake tukul. ¹⁹ Kicham :Yēyiin kikerkeyiit :Kiriistō āk inee ām keel ake tukul. ²⁰ Kimāchē :Yēyiin kōōchoomnyo kiy ake tukul āk inee kubununēē Kiriistō ānku tukuuk chēē miitē ng'wēny nto chēē miitē barak. Kiyib kaalyeet kubununēē korotiikaab Kiriistō choo kiwāstooy keey ām murtooywoontēēt.

²¹ Kyōōlōōyēch ām wōlēē miitē :Yēyiin ānkyōōyēku buunikyii, kuuyu kyōōyēyē ng'aleek chēē miyootēch. ²² Nteenee kwōōchoomnyē ra āk inee kubununēē meetaab Kāārārookiintēēt sukung'eet obe wōlēē miitē ōtiliilēch nyēē -mōōtinyē tisyā āmāmii :chii nyēē mwooyē kule ōtinyē miyootyo. ²³ Yoo sōōyityi yooto, ōkiimiitu ōkoosēē keey Kiriistō amamaasaak :chii osatee keey kiyoo ōkēnēē keey kubununēē lōkōōywēk chēē kāroomēch choo /kikyoomwook choo /kiikyoomchinē biiko tukul ām kōōrēēt ānku chooto :chēē kwāāyēkunēē :anii Bāwulō motwooriin.

Yiisyēētaab Bāwulō

²⁴ Ang'erechaat anyalil kubo akweek. Abaybay akas kule ākālābē nyāliluutēk choo kiituuchē :Kāārārookiintēēt kubo biikaab Kiriistō choo icheek ku bōōrnyii. ²⁵ Ayēchinē :anii biikyii yiisyēēt, kuuyu kitoola :Yēyiin ā-āmwook kuyityiin :ng'ālyoontēēnyii nyoo ²⁶ /kikiyeelaan kung'eetee kēny, nteenee /kōōkiiboorchī ra biikyii. ²⁷ Kichōb :Yēyiin kule kōōboorchī biiko tukul wōōyintaab ng'ālyoontoonoo kiyeelaat. Ng'ālyoontoonooto ku kule: Miitē :Kiriistō āriinyoo ānkiikēnēē keey bēurtaab Kaab Yēyiin kubununēē inee. ²⁸ Kiriistō nyooto :nyiitēnyi kyoomtooy :acheek kiisōōwu ānkiinēētē chii ake tukul ām kiirnātēēt tukul sukukiimiit ankuchurtaat ām Kiriistō yoo yitu taayeetaab Yēyiin. ²⁹ Kiyiitēnyi :nyēē āmiitē ā-āmchinē booryēēt ānkāābirtoochinē nkuruuk kuyēētyēēchoo :Yēyiin.

2

¹ Āmāchē ōnkēt kule āmiitē ā-āmē booryēēt kubo akweek Kolosaayek, biikaab Kiriistō ām Laawotikeeya āk alak choo manaakasa. ² Āmāchē ātitiir biiko kunoomnyo ām chamateet sukukich miisin ānkōōnkēt kāroomin kiyēē kikiiyeel :Yēyiin nto nyooto ku Kiriistō. ³ Kiriistō :nyēē ng'oong'u tukuuk tukul chēbo kiirnātēētaab Yēyiin choo kāroomēch ānkiiyēēlootiin. ⁴ Āmwoowok ng'aleechu simeeberbeereenaak :chii ng'aleekaab kwiilat chēē bēre :chii kāroomēch ākoo buryo. ⁵ Ānkoo -mākēēboontē keey akweek ām wōloo ōmiitē, kēēboontē keey ām Tāmirmiryēēt ankaang'erechaat akas kule ōbuurē ām kēēlto nyēē karaam ōyēchinē Kiriistō nyēē māmoosook :kiy.

Kiikootyaakteeneech :Kiriistō kiruutēkaab biiko

1:13 Yēyuut. 26:18; Ēfēēs. 2:2; 1:21   **1:14** Ēfēēs. 1:7   **1:15** 2Kōōr. 4:4; 1Tēm. 6:16; Ibu. 1:3   **1:16** Yoowa. 1:3
1:18 Yēyuut. 4:2; 1Kōōr. 6:14; Ēfēēs. 1:22-23; Ng'oong'. 1:5   **1:19** Ēfēēs. 1:23; Kolos. 2:9   **1:20** 2Kōōr. 5:19; Ēfēēs. 1:7, 22; 2:14   **1:22** Ēfēēs. 2:12-13   **1:22** Room. 5:10; Ēfēēs. 5:27   **1:23** Kala. 1:16   **1:24** 2Kōōr. 4:10-12; Ēfēēs. 3:13; 2Tēm. 2:10   **1:27** Ēfēēs. 3:6; Kolos. 2:2; 4:4   **1:28** Ēfēēs. 4:13   **1:29** Yēyuut. 19:11; Ēfēēs. 3:7   **2:1** Kolos. 4:13, 15-16   **2:2** Kolos. 1:26-27   **2:3** 1Kōōr. 1:24, 30   **2:4** Room. 16:18   **2:5** 1Kōōr. 5:3

⁶ Kuu yoo kyōōyēnchi Kāārārōokiintēēt Yēesu nyoo Mokoryoontēēng'woong', otas taay ōbuurtooy inee. ⁷ Ōkwērtoochi inee tiikiitēk sōōkich kāroomin ām soboonwēkwook. Ōkoosēe key inee nkit kuu wōloo /kiikiinēētitook ānkōōbirchinē Yēyiin kōōnkōy kibtaman.

⁸ -Moo-aste key kwaasantaak :alake ōrātākiisyē kubununēē kāānēētut alak chēē māyēētyēēchinē kiy. Kāābērbēēriisyō :nyoo nyēē rubtooy key āk ātēbuut chēbo biiko buch nyēē iyyoong'unēē wōlēē wuu :ātēbuutēkaab kōōrooni, kusiir chēbo soboontaab Kiriistō. ⁹ Kiiboornēē key :Yēyiin Kiriistō kutukul ¹⁰ ankiikooluumaak akweek :Yēyiin kutukul ām Kiriistō nyoo inee :nyēē bāwu kiy ake tukul. ¹¹ Yoo kyōōwēēksēē ng'ōōkiswookikwook */kikiimuraatanaak ōbooyiitu Kiriistō. *Kāāmurootāniisyō :nyoo nyēē makerkey āk nyoo yēyē :biiko nteenee /kikiimuraatanaak ām Kiriistō, ¹² yoo /kikēēbātisānook. /Kikeemuyaak āk Kiriistō /ankiing'eeteenaak meet āk inee, kuuyu kyookaasee key kāāmuukēywēēkaab Yēyiin nyoo kiing'eētēē inee meet. ¹³ Yoo kikiikubaraak :ng'ōōkisoo kyōōboontē, kyōōminyēē soboonoto. Nteenee kukōōnook :Yēyiin soboonto nyēē lēēl kuu yoo kiikoochinē Kiriistō. Kinyōōwēēch :Yēyiin kaat acheek tukul ām ng'ōōkiswookikyoo ¹⁴ yu kiibuuktoowēēch kiyēē kikiikōōtiilwēēch :kiruutēk ānkōōnēmtoowēēch ng'aleechaa ānkukwērtoochi murtooywoontoonoo. ¹⁵ Kiikubut kāāmuukēywēēkaab tāmirmirook chēē miyootēch choo bāytooyiisyē ankoobaartaat icheek kuu kibratiiis nto yityo kōōrōōktoochi murtooywoontēēt.

¹⁶ Kunyi, -mēētiilchook :chii ng'al kukōōnook kiruut kubo āmit, kiyēē ōyyēē, ntāsimuut bo saayeet kuu chēbo yoo kālēēl :araawa nto ku bēsyēētaab *Sabaato. ¹⁷ Kiimutyoonu :kiruutēchoo ng'al chēē kimii kukwoonii. Nto ng'ālyoontēēt nyēbo man ku Kiriistō.

¹⁸ Kicham :biiko alake kuyēyē key kule kāyib key ng'wēny ānkukutunkyinē malayikaanik. -Mookany kukerekaak :bichoto -/ mākēētuwēnook. Ng'āsē key :bichoo kule nyōōru ng'oong'uutēk, nteenee kubooyiit man, itoomootē ng'al. Kerkey :ng'aleekwaa āk wōlēē wuu :kāāsōōtēywēēkaab biiko choo māyēētyēēchinē chii kiy. ¹⁹ Kiikoobetyeenyee key :chii nyēē wuu nyoo wōlēē miitē :Kiriistō nyoo inee ku mētīt nto acheek ku bōōrnyii nyēē tākēēnoomtōōsii āk inee kuu yoo inoomtōōs :yiinook āk mēliilook bōōrto, kēēnēērtōōsii ānkēēnyōōru nkuruuk kukwaanee wōlēē miitē :Yēyiin.

²⁰ Kyōōbēku /ankiikiityaakteenaak ātēbuutēkaab kōōrooni kuu yoo kimēē :Kiriistō. Ām nee yu tōōrubē kiruutēkaab kōōrooni ²¹ chēē mwooyē kule: -moonam nyi, -moo-am nyi nto -mōōtiiny nyi? ²² Kāānēētutēkaab biiko buch :kiruutēchoo tukul. /Kikēēyēyē āmiik kule /sikyoome ānkuyēyisyēē :bōōrto. ²³ Tooku :kiruutēchu sinee wuu nyēē bo ng'oomnān ānkumāchāksē /kiinēmchinē key miisin /ānkēēyēyē key wuu nyēē /kēēyibē key ng'wēny ānkuwuyiityinē bōōrto, nteenee māyēētyēēchinē :kiruutēchu chiito kuriibēē key muchastaab bōōrto.

3

Kēēlto nyēbo soboonto nyēē tiliil

¹ Kunyi, kuuyu kyōōwut soboonto nyēē lēēl kuu yoo king'eētē :Kiriistō, ōchēēng'e kiyēē miitē Kaab Yēyiin wōloo miitē :inee kukēēbuurunēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin. ² Māchāktōōs ōsōōtē tukuukaab Kaab Yēyiin -āmōōwoonkyi kāāsōōtēywēēkwook tukuuk choo rubtooy key āk soboontaab kōōrooni. ³ Kiikubēk :soboönwēkwook choo kibo kēny ānkumii :soboönwēkwook choo leelach wōlēē mii :Kiriistō kubo kiyēē kiikuyey :Yēyiin. ⁴ Yoo kēēyēēw :Kiriistō ām lēbkēēyēētaab Yēyiin makeekerkeyiitu inee.

2:7 Ēfēēs. 3:17   **2:9** Ēfēēs. 1:21; Kolos. 1:19   **2:11** Room. 2:28-29; Ēfēēs. 2:11   **2:12** Room. 6:3-4; Ēfēēs. 2:6; Kolos. 3:1   **2:13** Ēfēēs. 2:1, 5   **2:14** Ēfēēs. 2:15-16; 1Bēt. 2:24   **2:15** Ēfēēs. 1:21   **2:16** Room. 14:1-6; Kala. 4:10; 1Tēm. 4:3   **2:17** Ibu. 8:5   **2:18** Ēfēēs. 1:21; Kolos. 1:16   **2:19** Ēfēēs. 1:22-23   **2:20** Kala. 4:3-5, 9   **2:22** Māārko 7:7; Ibu. 13:9   **3:1** Yēyuut. 2:33; Kolos. 2:12   **3:2** Mat. 6:33   **3:4** Filib. 3:21; Kolos. 1:27; 1Yoowa. 3:2

⁵ Kunyi, māchāktōōs ōtub kiy ake tukul nyoo rubtooy keey āk soboontaab kōōrooni kuu: Martaayee, soboonto nyēē mā tiliil, muchas nyēbo bōōrwoon, āk kāāsōōtēy chēē miyootēch. Otayee keey mooroong'nyaantiit, kuuyu tōōrchinē chii kutiiyēē mēt tukuuk chēē boonto yoo kātēekoosēē keey Yēyiin. ⁶ Mākōōng'woonchi :Yēyiin biiko choo yēyē ng'aleechaa.

⁷ Kyookerkeeye :nkakweek nyooto yoo kitōōrubē ng'aleekaab soboontaab kōōrooni. ⁸ Nto raat, osatee keey tukuuchoo. -Mōōnyēērchinē keey āmōō-āwēsyyinē keey. -Mōōkāwōōtēchinē keey, āmōōng'āloolēē keey nyēē miyaat, āmōōwiiirunootē ng'al chēbo rōkōs. ⁹ -Mōōbērbēēre keey, kuuyu kyōōmētē kāāburng'woong' nyoo kibo taay āk ātēbuutēkyii ¹⁰ ankoonam soboonto nyēē lēēl. Miitē :Yēyiin kōōlēēliitē kāāsōōtēywēēkwook okerkeyiitu inee. ¹¹ Yoo nyēē mā Yuutāyiin nto Yuutāyiin, nyēē imuraatanaat nto nyēē meemuraatanaat, soboyiin, boontāyiin, motwooriin nto nyēē bāwu keey. Nteenee Kiriistō :nyēē kiy ake tukul ānkuminyē āriitaab chii ake tukul nyēē mēēkutiny kule ng'oo :ng'oo.

¹² Kunyoo, kuuyu chāmook :Yēyiin ankookukweyaak ōyēku cheechii chēē ōtiliilēch, māchāktōōs ōriirēē alak, ōlēēliityinē keey moon, ōyibē keey ng'wēny, ōtālāyiitu, ānkōōlukuyē ng'al. ¹³ Ōmuytoochinē keey ānkōōnyōōchinē keey kaat ām ng'ālyoo ake tukul nyēē kōōkuyēchi chiito :ake ake. Ōnyōōchinē keey kaat, kuu yoo kinyōōwook kaat nkakweek :Mokoryoontēēt. ¹⁴ Nto ng'ālyoontēēt nyēbo koomānuut miisin ku chamateet. Inoomtōōs :chamataani biiko kuyēk akeenke kuchurta.

¹⁵ Okany kubāw :kaalyeetaab Kiriistō kāāsōōtēywēēkwook, kuuyu / kikēēkuurook ōyēku kiito akeenke ām kaalyaanaa ōbirchinē Yēyiin kōōnkōy ākookoy. ¹⁶ Kooluumaak :ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Ōnēētiisyē, ānkōōyisu keey ām kiirnātēēt tukul. Ōsiltooy Yēyiin ōbirchinē kōōnkōy ām tyēēnwookik chēē makerkeey ākoo tyēēnwookik chēē iboorwook :Tāmiriryēēt. ¹⁷ Nto yoo ōmwooyē ng'ālyoo nto yoo ōyēyē kiy, māchāktōōs ōmwooyē ānkōōyēyē ām kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēesu ānkōōbirchinē Baaba Yēyiin kōōnkōy kubununē inee.

*Wōlēē māchāksē kōōbuurtooy :biikaab Kiriistō
(Ēfēēsēēk 5:22—6:9)*

¹⁸ Māchāktōōs kōōywēyē :koorko ake tukul saanteenyii. Kēēlto :nyooto nyēē mākwok :Mokoryoontēēt. ¹⁹ Nto akweek murēnik, mākwok kuchāmē :chii koorkēēnyii nyēē māwusē. ²⁰ Māchāktōōs akweek lēēkōōk ōywēyē sikiikwook ām keel ake tukul. Yoo ōyēyē kuu nyooto, ōng'ērēēchē Mokoryoontēēt. ²¹ Māmāchāksē akweek sikiik ōwusē lōkōkwok. Yoo kōōwus, kōōbānoonē keey :lōkōchoo.

²² Nto akweek motwoorik, māchāktōōs ōkāsyinē mokorēēnikwook ām kōōrooni ām keel ake tukul. -Mōōyēyē kuu nyooto baateey yoo kāsook soong'ereech icheek, nteenee ōyēyē ām mooyēēt akeenke, kuu yoo ōkoonyitē Mokoryoontēēt. ²³ Yoo ōyēyē kiito ake, ōyēyē ām mooyēēt akeenke, kuuyu nyēē ōmiitē ōyēchinē yiisyoono ku Mokoryoontēēt mēēbēre biiko. ²⁴ Māchāktōōs ōnkēt kule mākutuwēnook :Mokoryoontēēt Kiriistō nyiitēnyii ōmiitē ōyēchinē yiisyooni. ²⁵ Chii ake tukul nyoo yēyē kiy nyēē miyaat, +/mākēēyēchi nyēē wuu nyooto. Māchāmē :Yēyiin chiito ake kusiir ake.

4

¹ Āmwoowook nkakweek mokorēēnik kule ōyēchinē motwoorikwook manta ām kēēlto nyēē yemaat ānkumāchāktōōs ōnkētē kule ōboontē :nkakweek Mokoryoontēēt nyēēng'woong' ām kibkōōnkōy.

Ōsooyē ānkōō-āmtooy lōkōōywēk chēē kāroomēch

² Ōnēmchi keey soowuutēk, ōriibē keey ākookoy ānkōōbirchinē Yēyiin kōōnkōy. ³ Ōsoowēēch nkacheek kuyootwēēch :Yēyiin kēēlto sikyaamte lōkōōywēkaab Kiriistō choo /kiikēēng'oong'wēēch. Kiyooto :nyi kiyey /keerata anii. ⁴ Osaay kule a-amte lōkōōywēchu kukas :biiko nyēē karaam.

⁵ Ōkāsu yoo ōboontē keey biiko choo -mēēnkētē Yēyiin. Ōyēyiisyēē nyēē karaam bārooyin ake tukul nyoo kōōnyōōru. ⁶ Ōng'āloolchinē bichoo ām kēēlto nyēē karaam nyēē ibāybooyē ānkōōwālchinē tēēbuutēkwaa nyēē karaam.

Kāā-āmiisēēt

⁷⁻⁸ Ng'eetaabiya :Tukiikō nyēē chamaat. Yēyē :inee yiisyēēnyii ām mooyēēt akeenke ānkēēyēchiintōōs :tukwaay yiisyēēt ām Kiriistō. Āmiitē āyooku chokōōboorwook wōlēē wuu :ng'aleek ām wōlēē kēēmiitē :acheek ānkōōkiimook. Māchokwoomwook ng'ālyoo ake tukul kurubta keey āk anii. ⁹ Mākuchōōnto keey ng'eetaabiya Ōnēēsīmō nyoo akeenke ām akweek. Kiikoosēē keey murooniitēnyii ānkēēchāmē. +Mābokumwoowook :murēchooto kiy ake tukul nyēē miitē kuyēyāksē ām wōli.

¹⁰ Isubooyook :Aristaarko nyoo kēērātootiin :tukwaay ānkōōsubooyook :nkinee Māārkō nyoo tilyeetaab Barnaaba. Ābērē kyōōnyōōru kuut kule yoo kāchō :Māārkō otorooch.

¹¹ Isubooyook mbo :nkinee muroonoo /kēēkuurēē Yēēsu nto kule Yuustō ām kaayneet ake. Icheek :Yuutayek baatey chēē kēēboontotē keey kēēyēyē yiisyēētaab Yēyiin ānkōōkōōwoong'woo ng'ēēlātēēt. ¹² Isubooyook :nkinee Ebaafura nyoo nyēēng'woong' ānku motwooriintēētaab Kiriistō. Āmē booryēēt kwaak kusoowook nto anyuun ōkiilchē ām kiyēē mākwook :Yēyiin ānkōōkich. ¹³ Āyēnchiintōōsii āk booryēēt nyēē miitē kwoomē :inee kubo akweek, biikaab *kiriinkēētaab Laawotikeeya āk nyēbo Iyerabooli.

¹⁴ Isubooyook mbo :nkinee kāānyooyiintēēt Luuka nyoo kēēchāmē āk nkinee Teema.

¹⁵ Ōsuboowoo mbo ng'eetaabiya choo bo Laawotikeeya ānkōōsuboowoo nkinee cheebiya Niimfa āk biikaab Kiriistō choo sooyēē kōōnyii. ¹⁶ Yoo /kāākēēsumānwook lōkōōywēchu, māchāktōōs okas kule /kākēēsumānchi nkicheek kaniseet ām Laawotikeeya ankoosuman :nkakweek barweet ake nyēē kyāāsirchinē bichooto.

¹⁷ Ōmwoochi Ārkiibō kule māchāktōōs kooteryeech yiisyēētaab Mokoryoontēēt nyoo /kikiitōōrchi.

¹⁸ Ng'ālyoontēēt nyēē āmiitē wāā-āmiisēēnook, ku nyēē āsirē :anii Bāwulō nkityō ām āwunyuu. Lēyyē, -mōōwuutyēē kule arataat. Kōōbēruurook :Yēyiin.

Barweetaab Taayta nyēē kisirchi :Bāwulō Tēesälōōnikēek

Taayta

Siriintēet, kēnyiit nyēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :Bāwulō barwaani kumiitē Kōōriintō ām kēnyiitaab 51 KK. Rubē :barwaani nyoo bo Kalatyeeek ānku akeenke ām bārōōnōōkyii chēbo taay ām Kiurootyeeet nyēē Lēēl. Kitoow :Bāwulō kaniseet ām ruutoonyyii nyēbo āyēēng' ām Tēesälōōnikē nyi ki kiriinkēēt nyēē wōō miisin ām Maketoonnya. Nteenee king'eetee kiriinkoonoo areet akeenke kubo wōōrōōryēēt nyēē kiing'etng'eetaat :Yuutayeeek (kasee Yēyuutēk 17:5-10). Yu kang'eetee Tēesälōōnikē, kuwo ākoy Bereeya ankutas taay ākoy Aaten. Nto yityo, kōōyookto toorētiintēenyii Tēmētēewō kuwo Tēesälōōnikē wokōōtitiir kaniseet ankutas taay koonet, nteenee kiruutoochi :Bāwulō Kōōriintō (kur. 3:1-3). Kiwokuyit :nkinee Tēmētēewō lētuunoo Kōōriintō ānkuchokurārchi Bāwulō wōlēē kiwuu :ruutoonyyii bo Tēesälōōnikē kurubta keey āk kaniseet nyēē kiyyoong'oot ām wōlēē mii :Yēyiin ānkoo ki wōō :wusiisyēēt āk kwiilateet. Kumiitē :Bāwulō Kōōriintō, kusirchi kaniseet ām Tēesälōōnikē barweet kōōkimkiimē ānkuwālchinē kāāyimuutēk chēē kiboonto kurubta keey āk kāāyēewunēētaab Yēesu.

Kiyēē miitē āriit: Kimāchē :Bāwulō kōōtitiir kāāyēnēētaab Tēesälōōnikēek ām kāānēētuutēk chēē nāmē keey āk soboontaab Kiriistō āk kāroomnyēēt nyēē boonto. Mwooyē :Bāwulō kule kukasee :biiko wōlēē wuu :soboonyyii ām wōlēē iyēchintooy Kiriistō. Nto yityo, kuwālchi tēēbuutēkwaa. Imuuchē kikiikumēēyo :biiko kereeryaanto ām wusiisyēēt nyoo kitook, kunyoo kitēēbēē keey :choo kitākusobchootiin yoo imuuchē :nkicheek choo kiikubēk kutas choo māchokunyōōr :Yēesu yoo iyēēwu chokuyibē biikyii. Ikiimchinē :Bāwulō bichoo kule yoo kime :chii kukiikōōyēnchi Kiriistō, kutāsē wōloo mii choo chokuyibē :Yēesu ānkumākuyēk mbo chēbo taay kōōwut soboontaab kibchuulyo (kur. 4:16).

Kiyēē āmu: Sooysooyē :barwaani ānkōōkomkoomu biikaab Kiriistō choo /kikiikēēwus. Kimwoochi kule boonto keey :Yēyiin icheek ānkumākunyōōr biirtooyiisyēēt yoo iyēēwu :Kiriistō chokuyibē choo cheechii. Kunyoo, māchāktōōs :icheek kubāybāyitiu ānkuyēk nyikoon kumuyta nyāliluutēk ānkuminy kōōywēyē Kiriistō.

Kyoorōōrchi keey :Bāwulō biikaab Tēesälōōnikē ānkumākuyi bērrur

¹ Anii ku Bāwulō ānkāāboontē keey Siila ākoo Tēmētēewō. Āsirwook akweek kaniseet ām Tēesälōōnikē choo obooyē Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō. Lēyyē, kōōbēruurook :Yēyiin ānkōōnyōōru kaalyeet.

Kisoochi :Bāwulō kaniseetaab Tēesälōōnikē ānkōōkiim

² Kēēbirchinē Yēyiin kōōnkōy ākookoy kubo akweek tukul yoo kēesoowook. ³ Kiisōōtook ām yiisyēēt nyoo oyyēyē oōkosēē keey inee ānkōōboontē chamateet. Kēēbirchinē Baaba Yēyiin kōōnkōy subak, kuuyu kyōōkiimchi keey okēnēē keey :Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō. ⁴ Mbo ng'eetaabiya, kiinkētē kule kiikukweyaak :Yēyiin nyoo chāmook, ⁵ kuuyu yoo kikyoomwook lōkōōywēk chēē kāroomēch mēēbērē ki ng'al buch, nteenee kibo kāāmuukēy kuboonto keey Tāmirmiryēētaab Yēyiin soochamte :akweek manta. Onkētē :akweek mbo wōlēē kikiibuurtooy :acheek yoo kikēēboontē keey :tukul. ⁶ Kyoocham oyyēchi Yēyiin yiisyēēt kuu acheek. Kyootaach lōkōōywēchoo ām ng'erekweekaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin ānkoo kiyeyaak / kēēwusook. ⁷ Ām yooto nanyuun oyyēku

kāānēētēywoo ām wōlēē mii :biiko tukul chēbo yēmēētaab Maketoonnya ākoo Akaaya choo iyēnchinē Kāārārōokiintēēt. ⁸ Mēēbērē kiyit :lōkōōywēkwook choo bo Mokoryoontēēt yēmēētaab Maketoonnya ākoo Akaaya baateey, nteenee kikas :kōōrēēt tukul kule ōkoosēē keey Yēyiin. Kunyoo, māmii :kiy nyēē tākumāchāktōōs keemwaay. ⁹ Ng'ālōolēē :bichooto tukul wōlēē kyoochamte ng'aleekyoo āk wōlēē kyootayte āynātōōs ankoorub Yēyiin nyoo bo manta. ¹⁰ Nto yooto ōkānyoonu lakwanyii kōōyēēwunēē kibkōōnkōy. Nyooto ku Yēesu nyoo kiing'ēētēē :Yēyiin meet. Inee :nyēē makuyeeteech /simākiing'woonchēēch.

2

Kyoorōōr :Bāwulō wōlēē kiwuu :soboonnyii ām Tēēsälōōnikē

¹ Mbo ng'eetaabiya, ōnkētē :akweek kule mānāāwo buch :ruutooyto nyoo kikēēkwoonii :acheek wōlooto. ² Ōnkētē wōlēē /kisimkēēwustēēch /ānkiintosuurtēēch ām *kiriinkēētaab Filiibi. Ānkoo /kikeekwiileech miisin, kikōōnēēch :Yēyiin nkuruuk kyoomwook lōkōōywēkyii chēē kāroomēch. ³ Okas kule kimākyoomtooy ng'al chēbo ng'wiiynan nto kikiisōōtē ng'al chēē mā kāroomēch nto kikēēbērē kule kēēkēnwook. ⁴ Kichamteech :Yēyiin ānkōōtōōrwēēch :lōkōōywēchu kāroomēch. Kunyi, mēēbērē kyoomtooy lōkōōywēchu kule sikiing'ereech biiko, nteenee kyoomtooy kule sikiing'ereech Yēyiin nyoo inkētē kāāsōōtēywēkyoo. ⁵ Ōnkētē :akweek kuchurta kule mēēbērē kikeekwaante :acheek ng'aleek chēē kikiilēblēēbēēnook nto kikeekwaante ng'al chēē iyēlēē mooyētyoontiit nyēē kēēboontē. Rōōbēēch mbo :Yēyiin kurubta keey āk ng'aleechu. ⁶ Manaakeesyem kule nto okaasteech :akweek nto ku chii ake tukul, ⁷ ānkoo kiyemaat kēēnyikiisyook :acheek kēēyēku *lēbkēēyikaab Kiriistō. Nteenee yu kikēēboontē keey akweek kikēēyibook nyēē karaam kuu wōloo yibtooy :cheebyoosya nyēē ruroot :moo lōkōkyii kuriibē.

⁸ Kikēēmāchē miisin kiibuurtē keey āk akweek nyēē mēēbērē kikēēkōōnook lōkōōywēkaab Yēyiin baateey, nteenee kikiiboorwook ng'aleek chēē rubtooy keey āk soboonwēkyoo, kuuyu kikeechamaak miisin. ⁹ Mbo ng'eetaabiya, maanii ōnkētē wōlēē kikeeyeyte yiisyēēt āk wōlēē kikyoomtooy booryēt! Yooto kikēēyēyiisyē bēēt āk kwēēmooy. Kikēēyēyē kuu nyooto simākēēnyikisyook yoo kikyoomwook lōkōōywēchoo bo Yēyiin.

¹⁰ Yoo kikēēboontē keey akweek choo ōyēnchinē Kiriistō, kyookas ankiikukas :nkiinee Yēyiin kule kēēyēku :acheek biich chēē kēēchurtootiin, chēbo man, āmākēēboontē lēēlis. ¹¹ Ōnkētē mbo kule kikēēyibook :acheek kuu wōloo yibtooy :booyoo lōkōkyii. ¹² Kikiititiirook ānkiikiimchook kule ōyēyē ng'aleek chēē ing'ērēēchē Yēyiin nyoo kuurook bōōbuur :tukul oyemte bāytooyiisyēēnyii ākoo wōōyinyii.

¹³ Kēēbirchinē Yēyiin kōōnkōy ākookoy, kuuyu yoo kikēēyibwook lōkōōywēkyii okas ankoocham āmēēbērē kuu lōkōōy chēbo chii buch, nteenee bo Yēyiin. Man, yēyiisyē :ng'ālyoontoonooto ām āriing'woong' akweek choo ōyēnchinē Kiriistō. ¹⁴ Kyōōnyōōru :akweek, mbo ng'eetaabiya ng'aleek chēē kerkeey ākoo choo kinyōōru :biikaab Kiriistō choo mii Yuuteeya. Kiinyaliilaak :biikwook kuu yoo kiinyāliilē icheek :Yuutayeeek ¹⁵ choo kibākāchē Mokoryoontēēt Yēesu ākoo *wōōrkooyikaab Yēyiin ankukweteech acheek. -Mēēng'ērēēchē :bichoo Yēyiin ānkukwiilē chii ake tukul. ¹⁶ Kisyem mbo kule nto kerekteech kyoomchi lōkōōywēk biiko choo mā Yuutayeeek, lōkōōy chēē kimakuyey /kiiraraach bichoo. Nteenee mii kutāsyinē :Yuutayeechaa ng'ōōkiswookik alak ām chooto boonto. Kunyoo, kōōkōōng'woonchi icheek :Yēyiin.

1:8 Room. 1:8   **1:9** Yoowa. 17:3; Yēyuut. 14:15   **2:2** Yēyuut. 16:19-24; 17:1-9   **2:3** 2Kōōr. 2:17   **2:4** Kala. 1:10   **2:5** Yēyuut. 18:3   **2:6** Yoowa. 5:41, 44   **2:7** 1Kōōr. 9:12   **2:8** 2Kōōr. 12:15   **2:9** Yēyuut. 18:3   **2:10** 2Kōōr. 1:12   **2:11** Yēyuut. 20:31; 1Kōōr. 4:14-15; Kala. 4:19; 1Tēm. 1:2; 2Tēm. 1:2; Tiitō 1:4   **2:12** Room. 5:2; Filib. 1:27   **2:13** Kala. 1:11-12; 1Tēēs. 1:5   **2:14** Yēyuut. 17:5   **2:15** Mat. 5:12; Yēyuut. 2:23; 14:19; Room. 11:28; 2Kōōr. 11:23-29   **2:16** Mat. 23:31-32

Kyoomchi Bāwulō :yēēmootēēt kuruutoochi Tēesälōōnikēek

¹⁷ Mbo ng'eetaabiya, ānkoo kookuyeyeech :biiko keebakaakte keey kisich ām bōōrwēk, kiisōōtook ākookoy ām tāmirmiryēēt. Kaakwaameech :yēēmootēēt miisin keekasaak subak. ¹⁸ Kiyooto :nyēē kiyeyeech keemach kiyyēewu wōloo ōmiitē. Kyaasyeem :anii Bāwulō kunyil areet chēē chaang' kule nto āyēewu wōloo ōmiitē nteenee kikerekteech :Kibrōkōsyoontēēt. ¹⁹ Mbo ng'oo :chēē kiikēnēē keey :acheek ānku ng'oo :chēē kēēng'ērēchēē, nto ku ng'oo :chēē kēēng'āsēē keey yoo +/mākēētuwēnēēch ām taayeetaab Mokoryoontēenyoo Yēesu bēsyoonoo iyēewu? Mā akweek? ²⁰ Kubooyiit man, akweek :chēē kēēng'āsēē keey ānkēēng'ērēchēē.

3*/Kikiyookto Tēmētēewō ānkuchōōnto lōkōōy chēē kāroomēch*

¹ Yu kakeekas kule kimēēkiimuuchē takeemuyte, kiisoot kēēng'ētunēē *kiriinkēētaab Aaten ² ānkiiyooku ng'eetaabiya Tēmētēewō nyoo kēēyēchinē :tukul Yēyiin yiisyēēt kyoomtooy lōkōōywēkaab Kiriistō. Kikiyooku chokōōtitirook ānkōōkiimook okaasee keey Kiriistō ³ sukung'eet mēēbērē +/mākiinyēbēēt chii ām akweek kubo wusiisyooni. Ōnkētē :akweek kule mākāktōōs kēēbuntēē wusiisyēēt. ⁴ Kisimkēēmwoowook oob kēēboontē keey kule +/mākēēwusēēch? Kunyi, kōōkuyēyākiis kuu nyooto, kuu yoo ōnkētē. ⁵ Kiyooto :nyēē kiyeya āyooku Tēmētēewō. Kimāāmuuchē taamuyte subak. Kunyoo, āyooku inee chokukas yoo tōōkoosēē keey Kiriistō. Kyāāmuy akas ām kēēlto ake kule kityemaak *:Kēniintēēt sukubooyiit buch :yiisyoono kikēēyēyē.

⁶ Kōōkōōyēēwunēē :Tēmētēewō wōloo ōmiitē, ānkōōkuyibwēēch lōkōōywēk chēē kāroomēch kurubta keey kaakaaseeng'woong' āk choomnyēēt nyēē ōboontē. Kōōkumwoowēēch kule ōsōōtyēēch ākookoy nyēē karaam ānkōōmāchē kule nto okaseech kuu yoo kēēmāchē :nkacheek kule nto keekasaak. ⁷ Lēyyē, mbo ng'eetaabiya, kōkēētitiir yu /kākyoomwēēch wōlēē wuu :kaakaaseeng'woong' ām Kiriistō ānkoo /kiinyāliilēēch /ānkēēwusēēch. ⁸ Yoo kōōkiilchi :akweek Mokoryoontēēt kēēng'ērēchē :acheek ⁹ nyēē māmīitē :wōlēē +mākēēbirtoochi Yēyiintēenyoo kōōnkōy. Kēēng'ērēkootiin miisin ām taayeenyū kubo akweek. ¹⁰ Kēēsooyē inee ākookoy bēēt āk kwēēmooy kule nto keekasaak sikiititirook ānkēēkōōnook kiyēē -mōōboontē kurubta keey ng'ālyoontēētaab Yēyiin.

¹¹ Kēēsooyē Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēenyoo Yēesu kule kuyootwēēch kēēlto keekwaa bokeekasaak subak. ¹² Lēyyē, kuyey :Mokoryoontēēt kuwōōyūit :choomnyēēt nyoo ōboontē āk chamateet nyoo ōboontēē chii ake tukul, kuu nyoo kēēboontēēnook :acheek. ¹³ Kōōtitiir :Yēyiin kāāsōōtēywēēkwook soochurte ānkōōtililiitu ām taayeetaab Baaba Yēyiin kuboonto keey biikyūi tukul, bēsyoonoo chōōnii :Mokoryoontēenyoo Yēesu.

4*Soboonto nyēē ing'ērēēchē Yēyiin*

¹ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, ābērē kiikiineetaak wōlēē /kiibuurtooy /siki-ing'ereech Yēyiin ānkuwuu nyooto :wōlēē ōbuurtooy. Nanyuun, kiikāloonē kēēmwoowook ām kaayneetaab Mokoryoontēenyoo Yēesu kule, otas taay miisin oyey kuu nyooto. ² Ōnkētē ng'aleek choo kikiiboowook :acheek kubununēē kāāmuukēywēēkaab Mokoryoontēēt Yēesu. ³ Mākyook :Yēyiin ōtililiitu -āmōōmārtootē. ⁴ Kuyibē :murēno ake tukul koorkēēnyūi ām kēēlto nyēē tiliil ānkubo koonyit. ⁵ -Mookany kutwaaraak :muchastaab bōōrwoonikwook kuu bichoo -mēēnkētē Yēyiin. ⁶ Ām ng'ālyoo nyēē wuu nyiitēnyū, mā-ālāk :chii ng'eetaabkaamet. Kisimkiisōōwook kule mākōōng'woonchi :Yēyiin biiko choo yēyē

rōkōsiitēnyi. ⁷ Kimākuurēech :Yēyiin kule subokēēmārtootē, nteenee mächē kule kiibuur kāāburto nyēē tiliil. ⁸ Kunyoo, yoo otāyē kāānētēywēechu mēebērē kootay chii, nteenee kootay Yēyiin nyoo kōōnook Tāmirmiryēenyii.

⁹ Nto nanyuun ng'alyoo kurubta keyy āk chamateetaab mbo ng'eetaabiya, māmāchāktōōs kēēsirwook kiy, kuuyu kiikooneetaak :Yēyiin ochoomtōōsii. ¹⁰ Kyōōbuur :nkakweek kuu nyoto oohāmē mbo ng'eetaabiya tukul choo mii yēmēētaab Maketoonnya. Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, kēesoomook kule ochoomtōōsii miisin. ¹¹ Okas kule obuure ām kaalyeet ānkōōyēyē yiisyēēng'woong' nkit o-āmē kiyēē kōōbirtēē nkuruukwook kuu yoo kisimkēēmwoowook. ¹² Yoo kōōbuur kuu nyiitēnyi, mākukoonyitook mbo :biiko choo mēebērē iyēnchinē Mokoryoontēenyoo āmāmii :kiy nyēē mākubotwook.

Chōōnēētaab Mokoryoontēēt

¹³ Mbo ng'eetaabiya, kēēmāchē ōnkēt manta kurubta keyy āk biiko choo kiikubēk simōōmēesyē kuu biiko choo māboonto kiyēē ikēnēē keyy. ¹⁴ Kēechāmtooy kule kime :Yēesu ankung'eetee meet. Kunyoo, kēechāmchiintōōsii kule makoong'eetee :Yēyiin meet biiko choo kiikubēk kuu yoo kiing'eētēē Yēesu.

¹⁵ Kāānētēywēēkaab Mokoryoontēēt :chu chēē kēēmwoowook: -Mākiintōōyē :acheek choo kēēsobchootiin ām choo kiikubēk bēsyoonoo chōōnii :Mokoryoontēēt. ¹⁶ Mākuwookyī *:malayikeet nyēē wōō barak / ankeekuut aryeembuutaab Yēyiin. Yoto nanyuun mākuchōōnēē :Mokoryoontēēt Kaab Yēyiin. /Makiing'eetee meet kurook :biikaab Kiriistō choo kiikubēk. ¹⁷ Nto yityo, /kiiruruuchēēch acheek choo tākēēsobchootiin kēētuyē āk bichotoo keebeete keyy wōliin bo boolik bokēēyēmē barak āk Mokoryoontēēt. Kuchakee yoto nanyuun, +mākiibuurtē keyy Mokoryoontēēt ākookoy. ¹⁸ Kunyoo ii, lēyyē, otitiirēē keyy ng'aleechu.

5

Ōchōb keyy kubo chōōnēētaab Mokoryoontēēt

¹⁻² Mbo ng'eetaabiya, māmāchāktōōs kēēsirwook kurubta keyy bēsyēēt nyēē chōōnēē :Mokoryoontēēt, kuuyu ōnkētē :nkakweek kule mākumuung' kuu chōōriin nyoo chōōnii kwēēmooy. ³ Bēsyēēt nyoo mwooyē :biiko kule kaalya :kōōro /ānkēēriibootiin, ku yoto :yēē +/makiiserweetee bichoo. Māchililē :chii. Mākumuunkyī bichoo :ng'aleechaa kuu ng'woonin nyoo nyōōru :koorko nyoo mächē kōōtuusyo. ⁴ Nteenee -mōōmiitē :akweek mbo ng'eetaabiya mēēnān nyēē imuuchē kunyōōrwook :bēsyoonoo -kumōōchōbootiin. ⁵ Ōbooyē :akweek tukul lēbkēēyyēēt ānkōōbooyē bēētut. -Mākēēbooyē kwēēmowut -āmākēēbooyē mēēnānēēt. ⁶ Kunyoo, māmāchāksē kēēruuyē kuu biiko alak, nteenee mächāksē kēēyēku biich chēē kāsunoottiin ānkēēriibē keyy. ⁷ Bo :rwoonik kwēēmooy ānku kwēēmooy yēē bōōkiitōōs :biiko. ⁸ Nteenee kēēbooyē :acheek bēētut, kunyī mächāksē kēēriibē keyy. Māchāktōōs kiiluumee keyy kaakaaset āk chamateet kuyēk kariikaab booryēēt choo /kiilookyīnē teket, ankiilaach nkinee kāākēnēēt nyēbo kaararaaheet kuu kuutwēētaab booryēēt nyoo /kiilookyīnē mēt. ⁹ Manaakweyēech :Yēyiin sukōōng'woonchēēch, nteenee mächē sukooraraaheet kubununēē :Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō. ¹⁰ Kime :Kiriistō kubo acheek kule subokēēmīny āk inee ānku yoo tākēēsobtōōsii ee, nto kukiikēēbēku. ¹¹ Kunyoo, mächāktōōs otitiirēē keyy ānkōōsooysooyē keyy kuu yoo ōmiitē ōyēyē kuunyīitēnyi.

Kāā-āmiisēēt

4:7 Filib. 1:27; 1Bēt. 1:15-16   **4:8** 1Kōōr. 6:19-20   **4:9** Cherem. 31:33-34; Yoowa. 6:45; 1Yoowa. 2:20, 27   **4:11** Ēfēēs. 4:28; 1Tēēs. 2:9; 2Tēēs. 3:10, 12   **4:12** Kolos. 4:5   **4:13** 1Kōōr. 15:19; Ēfēēs. 2:12   **4:14** Room. 14:8-9; 1Kōōr. 15:3-4, 12, 20   **4:16** Māārko 13:26; 1Kōōr. 15:51-52   **4:17** Yoowa. 12:26; Room. 5:17; Filib. 1:23   **5:1-2** Māārko 13:32; Mat. 24:27, 43   **5:3** Cherem. 6:14-15; Mat. 24:39   **5:8** Room. 13:11-12; Ēfēēs. 5:8-9   **5:8** 2Kōōr. 10:4   **5:9** 1Tēēs. 1:10   **5:10** Room. 14:8-9; 1Tēēs. 4:14

¹² Mbo ng'eetaabiya, kēesoomook ōkoonyit bichoo kiikukwey :Yēyiin choo āmē booryēēt kōōntōōwook ānkōōtitiirook ām Mokoryoontēēt. ¹³ Ōkoonyitē bichoo miisin ānkōōchāmē ām yiisyēēt nyēē yēyē. Nto akweek, ōbuurtē kaalyeet.

¹⁴ Kiikāloonwook akweek mbo ng'eetaabiya kule ōchuulē biiko choo tinyē kēwēynātēēt, ōtitiir choo nyōkōōrēch, ōyēētyēēchinē choo kuskusēch ānkōōmuytoochinē chii ake tukul.

¹⁵ Okas kule māmii :chii nyēē kākētyi ake miyootyēēt, nteenee ōsyēēmē ākookoy ōboorchinē karaamateet biiko tukul.

¹⁶ Ōng'ērēchē ākookoy, ¹⁷ ōsooyē āsiiswēk tukul, ¹⁸ ōbirchinē Yēyiin kōōnkōy ām yēēt ake tukul. Ng'ālyoo :nyi nyēē mākyook :Yēyiin ōyēyē ām Kāārārookiintēēt Yēesu.

¹⁹ -Mōōmiis Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ²⁰ -Mōōchuur ng'aleekaab *wōōrkooyik. ²¹ Ōrōōtootē tukuuk tukul ānkōōnāmē choo kāroomēch ²² ankootayee keey kiy ake tukul nyēbo rōkōs.

²³ Kuyeyaak :Yēyiin nyoo kōōnu kaalyeet ōtililiitu ām keel ake tukul. Kuriibākoy :tāmirmiryēētaab chii ake tukul, soboonnyii āk bōōrnyii nyēē māmii :lēēlis ākoy yoo iyēēwu :Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō.

²⁴ Māwēechwēēchē keey :nyoo kikwēyook ānku makuyey kuu nyoto. ²⁵ Mbo ng'eetaabiya, ōsoowēēch acheek. ²⁶ Ōsuboowoo mbo ng'eetaabiya alak tukul nyēē ōng'ērēkyinē. ²⁷ Āmwoowook ām kāāmuukēywēēkaab Mokoryoontēēt kule ōsumānchi bar-waani mbo ng'eetaabiya tukul. ²⁸ Kōōbēruurook :Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō.

Barweetaab Āyēēng' nyēē kisirchi :Bāwulō Tēēsālōōnikēēk

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Inoomēē :barwaani nwaach yoo kāng'ētēē :nyiin kābo taay. Bāwulō :nyēē kisirē barwaani ām Kōōriintō ām ārook lo kung'eetee kisir nyoo bo taay (kasee kāāboorunēētaab nyoo bo taay).

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Kimanaaweek :ng'ala ām Tēēsālōōnikē kung'eetee kisir :Bāwulō barweet nyoo kibo taay. Kiiyēnchinē :biiko kereeryaanto kule kikiikōōyēēw kēny :Kiriistō nto alak kōōsōōtē kule kikiikulēēkitiit miisin :chōōnēēnyii nyēē kimēērook /takeeyey yiisyō.

Kiwālchi :Bāwulō bichoo kurubta keyy āk yuutēyu kule: Kutoombo kuchōōnii :Kāārārookiintēēt, mākuwōōyit :rōkōsto ām kōōrēēt. Ām bēsyōōsyēk choo kwoonii yoo iyēēwu :Kiriistō, makuyey :kwiiliintēētaab Kiriistō kuchuunnyo :biiko miisin. Imuuchē kuyēyākiis :ng'aleechu āsiiswēk alak tukul nteenee māmāchāktōōs kuyeyeech kēēnyēbēt (kas kur. 3:10). Ikiimchinē :Bāwulō biikaab Tēēsālōōnikē kutitir ām kaakaaseeng'waa ānkoo kumii :wusiisyēēt ankukanyaany nyēē māmii :ng'uusng'uus tukuuk chēē mākuuyēyākiis bēsyōōsyēk choo kwoonii.

Kyoorōōrchi keyy :Bāwulō biikaab Tēēsālōōnikē ānkumākyi bērrur

¹ Anii Bāwulō, āboontē keyy Siila ākoo Tēmētēewō yu āsirwook barwaani akweek kaniseetaab Tēēsālōōnikē choo obooyē Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō.

² Kōōbēruurook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō ānkōōnyōōru kaalyeet.

Kāātiilēy ām bēsyoonoo chōōnii :Yēēsu

³ Mbo ng'eetaabiya, māchāksē kēēbirchinē :acheek Yēyiin kōōnkōy ām āsiiswēk tukul kubo akweek, kuuyu otāsē taay ōkoosēē keyy Kiriistō miisin ānkōōchoomtōōsii :tukul. ⁴ Kēēng'ērēchēēnook :acheek yoo kyoomchinē kanisoosyek alak wōlēē wuu :soboowēkwook kuuyu otāsē taay ōmuytooy ānkōōkoosēē keyy Kiriistō ām wusiisyēēt nyoo ōmiitē ōbuntēē.

⁵ Ibooru :yooto kule man :kiyēē itiilē :Yēyiin, yoo itiilwook kule ōyēmootiin ōwut bāytooyiisyēēnyii nyoo ōmiitē ōnyālilchinē. ⁶ Makuyey :Yēyiin kiyēē bo manta yoo keenyalilil choo inyālililook, ⁷ ānkumākōōmuung'wook akweek choo ōnyālilē āk mbo nkacheek. Mākuuyēyākiis :ng'aleechaa yoo tookunēē :Yēēsu barak kuboonto keyy malayikaanikyii choo boonto kāāmuukēywēēk ⁸ āk maat nyēē irikitiitē. +Māchokōōng'woonchi biiko choo -mēēnkētē Yēyiin āk choo -mēēyēnchinē lōkōōywēkaab Mokoryoontēēt Yēēsu. ⁹ Mākunyōōr :bichoo ng'wooninto nyēbo kibchuulyo, / ankumakeesatee wōlēē mii :Mokoryoontēēt āk wōloo mii :wōōyintaab kāāmuukēywēēkyii. ¹⁰ Yēyāktōōs kuu nyooto yoo chōōnii :Mokoryoontēēt chokunyōōru koonyit ām wōlēē mii :biikyii kōōkoostooy :biiko tukul choo ikoosēē keyy inee. +Mōōyēmē :nkakweek āk bichooto, kuuyu kyoocham lōkōōywēk choo kikēēmwoowook.

¹¹ Kiyiitēnyii :nyēē yēyēēch kēēsoowook ākookoy, sukuyēētyēēchook :Yēyiintēēnyoo ōbuur kuu wōloo māktooy :inee ānkōōyēyē kiyoo ōkāsē kule karaam. Kēēsoowook subak kule kukōōnook kāāmuukēywēēk chēē ōmuuchē ōyēchinēē yiisyēēnyii ōkoosēē keyy inee. ¹² Yooto, +/- makiikaasta kaayneetaab Mokoryoontēēnyoo Yēēsu ām kiyēē ōyēchinē / ankiikaastaak nkakweek. Yēyāktōōs :ng'aleechaa tukul, kuuyu chāmook :Yēyiintēēnyoo āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō.

2

Choolwookiintēēt nyēē -/mākyoomu

¹ Mbo ng'eetaabiya, kēēmāchē kiiboorwook kiy kurubta keyy āk chōnēētaab Moko-ryoontēēt Yēesu Kiriistō āk yoo /kiiruruukyēēch inee. Kēēsoomook kule ² -mōōbootyē ām kāāsōōtēywēēkwook, nto ōmuuyē yoo /kēēmwooyē kule kaakuyit :bēsyēētaab Moko-ryoontēēt, ānkoo kimwooyē kuu nyooto *:wōōrkooyoontēēt ake nto ku biiko alak nto /kēēmwooy kule kikeesir :acheek ng'aleechu ām barweet ake. ³ -Mookany kooberbeeraak :chiito ake ām keel ake tukul. Māyitu :bēsyoonoo ākoy yoo kaakutay Yēesu :biikyii alake ānkutook :choolwookiintonoo +/mākiimukuusēē maataab kibchuulyo. ⁴ Kwiilē :choolwookiintonoo kiy ake tukul nyoo kutunkynē :biiko āk kiy ake tukul nyoo kāsē :biiko kule bo Yēyiin. Imuuchē mbo kōōwut *Kōōtaab Yēyiin ānkuyib keyy barak kule inee ku Yēyiin.

⁵ -Mōōsōōtē :akweek yoo kyāāmwoowook :anii ng'aleechu tukul kēēboontē keyy? ⁶ Nto yu ōnkētē :akweek kiyoo tākōōkooyē choolwookiintonoo nto kāākuyityo choku-took :inee ām bēsyōōsyēkyii. ⁷ Mii kuunyiitēnyi kuyēyiisyē :kāāmuukēywēēkaab choolwookiintonoo ām wung'aan, nteenee makutas taay :kiyoo kookaay yiisyonoo ākoy /bokiinēmtō. ⁸ Yooto nanyuun yēē mākutook :choolwookiintonooto nteenee maku-biirta :Mokoryoontēēt Yēesu ām muuyēēt nyēē chōnēē kuutiinyii. Makookarbuusee :Yēesu choolwookiintonoo kāāmuukēywēēkyii. ⁹ Mākuchōōnto :choolwookiintonooto kāāmuukēywēēkaab Kibrōkōsyoontēēt ankuchokoobbeer biiko kuyēyē ng'aleek chēē chaang' chēbo kwōng' uut. ¹⁰ Yēyiisyēē ng'alyoo ake tukul nyēbo rōkōs kōōbērbēērē biiko choo mākubootyō. Mākubootyō :bichoo, kuuyu kitay :icheek kucham ng'alyoontēētaab manta / sikiiraraach. ¹¹ Kunyi, makuyey :Yēyiin icheek kōōyēnchi ng'wiiynan / sikēētēwēch ¹² /ankiiruusta tukul choo king'ērēkyi ng'al chēbo rōkōs āmānāākōōyēnchi ng'aleekaab manta.

Kōōtitirook :Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō

¹³ Nto akweek ii, mbo ng'eetaabiya choo chāmook :Mokoryoontēēt, māchāktōōs kēēbirchi Yēyiin kōōnkōy ākookoy kubo akweek. Kikweyaak :Yēyiin ōyēku alak ām chēbo taayta /kiiraraach. Kiitabaanaak :kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēēt ōyēku cheechii, yoo kyōōkoosēē keyy ng'alyoontēētaab manta. ¹⁴ Kikuurook :Yēyiin kubununēē lōkōōywēk chēē kāroomēch choo kikyoomwook sikeeyemte :tukul lēbkēēyyēētaab Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō. ¹⁵ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya, oyeet keyy ānkōōkiilchi kāānēētēywēēchoo kikyoomwook ānkēēsirwook.

¹⁶⁻¹⁷ Kichameech :Baaba Yēyiin ankuyeyeech kēēbāybāyiitu ākookoy kiikēnēē keyy kiyēē karaam. Kōōtitirook :Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō nkityōōniin āk Baaba Yēyiin ānkōōkiimook ōyēyē ānkōōmwooyē kiyēē karaam.

3

Kimwooy :Bāwulō kule /kēēsoochi

¹ Mbo ng'eetaabiya, ōsoowēēch kutas taay :ng'alyoontēētaab Mokoryoontēēt koosam-baakta areet akeenke ānkunyōōr koonyit, kuu wōloo kiwuu ām wōloo ōmiitē :akweek. ² Ōsooyē subak kusārweēch :Yēyiin ām wōlēē mii :biich chēē āwēēsēch ānku miyootēch, kuuyu mēēbērē :biiko tukul chēē iyēnchinē manta. ³ Nteenee Mokoryoontēēt :nyēē /kiikoosēē keyy. Mākōōtitirook ānkuriibook ām wōlēē mii :Kibrōkōsyoontēēt. ⁴ Kiinkētē ām Mokoryoontēēt kule ōyēyē kiyēē kēēmwoowook ānkōōtāsē taay ōyēyē kuu nyooto.

2:2 1Tēes. 4:15—5:3   **2:3** Tān. 8:23-25; 1Yoowa. 2:18   **2:4** Isa. 14:13-14; Ēsēk. 28:2   **2:8** Isa. 11:4; Ng'oong'. 19:15   **2:9** Mat. 24:24   **2:13** Room. 8:30   **2:14** 1Tēes. 5:9   **2:16-17** Room. 8:39; 1Tēes. 1:4   **3:1** Room. 15:30   **3:3** Mat. 5:37; 6:13; Yoowa. 17:15; 1Kōōr. 10:13; 1Tēes. 5:24

⁵ Kōōrēētootyook :Mokoryoontēēt chamateetaab Yēyiin ānkōōbuur ām muytaayeetaab Kiriistō.

Moomiis :chii nyēē māyēyiisyē

⁶ Mbo ng'eetaabiya, ām kaayneetaab Mokoryoontēēt Yēesu, kēēmwoowook kule os-
atee keey ng'eetaabiya ake tukul nyēē kēwēyiin, nyēē mārubē kāānēētēyēwēchoo
kōkēēmwoowook. ⁷ Ōnkētē :akweek kule māchāktōōs ōyēyē kuu wōloo kēyēytooy :acheek
choo kimākēētinyē kēwēynāt yoo kikēēboontē keey. ⁸ -Mākyoomē āmnyoo nyēbo chii
yoo mānāākēkwēchi kiy, nteenee kikēyēyiisyē bēēt āk kwēemooy simākēēnyikisyook.
⁹ Ānkoo sinee kiyemaat kēēnyōōru kiy, kikeeyey kuu nyooto sikiineetaak orub kiyēē
kēyēyē. ¹⁰ Yooto kēēboontē keey akweek kikēēmwoowook kule, “-Mookany kwoomiis
:chii nyoo māmachē kuyēyiis.” ¹¹ Kēēmwooyē kuu nyooto, kuuyu kēēkāsē kule tinyē :biiko
alake ām akweek kēwēynātēēt. Māyēyē kiy, nteenee kwoonykwoonyootē biiko mētēwoy
ām kiyēē yēyē. ¹² Ām kāāmuukēywēēkaab Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō kēēmwoochinē
bichu kule kōōbuurē nyēē karaam ānkuyēyiisyē sukunyōōr kiyēē āmē. ¹³ Nto akweek,
mbo ng'eetaabiya, -mōōchoosyē ōyēyē ng'al chēē kāroomēch. ¹⁴ Yoo mākoonyitē :chii
lōkōōywēchu kēēsirwook, kumāchāktōōs ōnkēt chiichoo -āmōōbuurtē keey sukumuy :inee
nkit. ¹⁵ -Mōōyib chiichooto kuu buunyoo, nteenee ōyisu kuu tuubchēēt.

Kāā-āmiisēēt

¹⁶ Kunyoo, kukōōnook :Yēyiin kaalyeet ākookoy ām keel ake tukul, kuuyu inee nkit :nyēē
kōōnu kaalyeet. Kuriibook :Yēyiin. ¹⁷ Āsirwook :anii Bāwulō kāāsubooyiisyooni ām āwunyuu
nkit. Wuu nyiitēnyi :wōlēē ātiinkyintooy :anii āwut barwa ake tukul. ¹⁸ Kōōbēruurook tukul
:Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō.

Barweetaab Taayta nyēē kisirchi :Bāwulō Tēmētēwō

Taayta

Siriintēēt, yēē / kīkēēsirē āk wōlēē / kīkēēsirēē: Yu / kābokiityookunēē :Bāwulō kāābrātiisyō ām Rooma ām kwēēnuutaab kēnyītaab 60-62 KK (kasee Yēyuutēk 28:16 kuwo taay), koonam ruutoonyii nyēbo ang'wan. Matwekaat :ruutooyi bakeenke ām Biibilyaa. Kibākookyi Tiitō Kērēētē ām baani sukōōyyoonkyi kaniseetaab wōlooto. Kubākookyi Tēmētēwō wōliin bo Ēfēēsō sukuyēētyēēchi kaniseetaab wōlooto. Kiwo :Bāwulō nkit ākoy Filiibi ām Maketoonnya. Kisirchinēē wōlooto Tēmētēwō barweenyii nyēbo taay āk nyoo kisirchinē Tiitō. Mātookunoot :kēnyit nyēē /kīkēēsirē barwaani nteenee /kiisōōtyinē kule wuu nyēē ki kēnyītaab 66 KK.

Kiyēē mii āriit: Kiiyiimē :wuuyinwēk chēē tēerchiin kaniseetaab Ēfēēsō. Wuuyinwēchoo ku kiruutēkaab Yuutayeek ānkīyibē kirīisyēētaab tukun kubo saayeet ām kēēlto nyēē kimēēnkētē. Kiisōōtē :Kirikiik kereeryaanto kule miyootēch :tukuuk tukul ām kōōrēēt āk kule kimāchāmtooy :Yēyiin chii ākoy tōōs baateey yoo kāākunyōōr :chii ng'oomnān nyēbo kwōng'uut. Nto subak yoo karub :chii kiruut kuu: /kēēkir āmit alak, tukun chēē /kēēyyēē āk mbo kule mātuuyo :biich choo kiikoomut keyy. Kiinach Bāwulō :kāānēētuutēchu kunyoo, kisirchi Tēmētēwō barwaani kōōkiimēē kule kuyēchinē Yēesu Kirīistō yiisyēēt ām mooyēēt akeenke. Irwookyinē mbo choorwaaniitēnyinyii tāku āybēeryoo, kurubta keyy āk wōlēē /kiintōōchintooy biikaab Kirīistō.

Kiyēē āmu: Iwuruurē :kāānēētuutēkaab lembech wōlēē mākuwuuyiit :soboonyoo. Māchāktōōs kiinkētē ng'aleekaab manta sukung'eet keeyeet keyy ankeekerekte kāānēētiisyēētaab lembech āk Buunyoontēēt simāturēēch acheek biikaab Kirīistō ankwaaraanta soboonwēkyoo.

Kyoorōōr keyy :Bāwulō ānkumākyi Tēmētēwō bērrur

¹ Anii ku Bāwulō *lēbkēēyiintēētaab Yēesu Kirīistō kuu wōloo kitōōltoo :Yēyiin nyoo Kāārārōokiintēēnyoo kubununēē Yēesu Kirīistō nyoo kiikēnēē keyy.

² Āsiруung', inyiing' Tēmētēwō nyoo āchāmiing' ānkyāyēētyēēchiing' icham Yēesu. Kōōbēruuring' :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kirīistō, kuriireeniing' ānkukōōning' kaalyeet.

Iriibēē keyy kāānēētik choo mātinyē manta

(1 Tēmētēwō 4:1-7; Tiitō 1:10-11; 3:8-11)

³ Kuu yoo kyāāmwoowuung', āmiitē āwēētii Maketoonnya, māchāktōōs ibuur Ēfēēsō sukung'eet ibōlchi biiko alak kusaanee keyy kōōnēētē tukuuk chēē mābo man. ⁴ Kusaan kōōbootyinē āsiiswēk kurāru tyoonkōōchoy chēē mābo laat āk kutētu kooynoōy chēbo Yuutayeek chēbo kēny, kuuyu yibu :ng'aleechea kwiilat āk wookuut, yoo /kātākēēyēchinē Yēyiin yiisyēēt ām manta. ⁵ Kiyēē burē siibōlchi bichu ku kule kunyōōr chamateet kubununēē mooyēēt nyēē lēēl ankuyey kiyēē inkētē kule bo man ankookaasee keyy Yēyiin. ⁶ Kiikuchunnyēē :alake kookaasee keyy Yēyiin ānkuyēēlchi ng'al buch chēē mābo man. ⁷ Bērē :bichoo nto yēk kāānēētikaab kiruutēk nteenee -mēēnkētē kiyēē ng'ālōolēē nto mbo kiyēē ikiilchinē keyy kurāru.

⁸ Kiinkētē kule kāroomēch :kiruutēk, yoo kāyēyiisyēē :chiito ām kēēlto nyēē karaam. ⁹ Māchāksē :chii kōōnkētē kule mēēbērē /kīkēēyēyē kiruutēk kubo biich chēē churtootiin,

1:2 1Kōōr. 4:17; 1Tēs. 2:11; Tiitō 1:4   1:4 1Tēm. 4:7; 2Tēm. 4:4; Tiitō 1:14; 3:9   1:5 Room. 12:9; 1Tēm. 1:19; 2Tēm. 1:3; 2:22; Tiitō 1:15   1:6 1Tēm. 6:4, 20; Tiitō 1:10   1:7 1Tēm. 4:1-10; 6:3-5, 20-21; 2Tēm. 2:16-18, 23-26; Tiitō 1:10-16; 3:9-11   1:8 Room. 7:12

nteenee /kikēyēyē kubo biiko chēē mā churtootiin āk choo māchāmē /keebayta. Bo subak :kiruutēk biiko choo -mēēywēyē Yēyiin, choo choolwookēnootiin, choo mā tiliilēch āk choo āwēēsēch. Bo subak :kiruutēk biiko choo rumē sikiikwaa āk choo bākakiisyoote, ¹⁰ choo mārtooy, choo sikōrē keey, āk choo chōōrē biiko. Bo choo ibērbēeriisyē āk choo mōlōlchinē biich ng'al āk kiy ake tukul nyoo mārubtooy keey kānēētutuutēkaab man. ¹¹ Miitē :kānēētutuutēchoo wōlēē bo lōkōōywēk chēē kāroomēch choo /kikiitōōrwoo kule a-amte. Yēyiin nyoo boonto lēbkēēyyēēt ānkōōtōōrōōroot :nyēē kikōōnoo lōkōōywēchoo kāroomēch.

Wōō :chamateetaab Yēyiin ām wōlēē mii :biiko

¹²⁻¹³ Ābirchinē Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō kōōnkōy nyoo kikōōno kāāmuukēywēk, kuuyu kikasa kule /kiikoosēēnoo keey. Kyāāyēyootē ng'al chēē kimāānkētē kumāānyēnchinē inee nteenee kuriireenaa. Ānkoo kyāāng'ālōolēē inee nyēē miyaat ānkāāwusootē biikyii ānkāākāwōōtēnootē, kutoola āyēchi yūisyēenyii. ¹⁴ Kinyōōwoo :Mokoryoontēenyoo kaat ām chamateet nyēē kiboontēēnoo ānkoo kimaayemaat :anii. Kiyeya acham inee ānkāākoosēē keey.

¹⁵ Ng'ālyoontēēt nyēē māchāktōōs /kiikoosēē keey amakany :chii kwaam mēt ku kule, kichōōnii :Kāārārookiintēēt Yēesu ng'wēny chokōōrāroochē biiko choo kiikuchoolwookēn, ānku anii :akeenke ām bichooto :nyēē āchoolwookēnoot nyēē -/mākyoomu!

¹⁶ Ānkoo kiwuu nyooto, /kikeeriireenaa anii ām biiko tukul sukōōboorunēē :Kiriistō kule iruruunyē mooyēenyii ām wōlēē mii :choo kiikuchoolwookēn. Yoo imuuchāktōōs /kiiraraachaa anii ānkāānyōōru *soboontaab kibchuulyo, kōōmuuchāktōōs /kiiraraach nkicheek biiko alak. ¹⁷ Kunyoo, kusilākoy ānkukoonyitākoy :Yēyiin nyoo mākāsāksē ānkubāytooyiisyē kēnyiiis āk kēnyiiis. Kuwuuyiit nyooto.

Kimwoochi :Bāwulō Tēmētēwō kwaam booryēēt nyēē karaam

¹⁸ Wēnyoo Tēmētēwō, ārwookuung' kurubta keey ng'aleek choo kimwooyē *:wōōrkooyik kubo inying'. Yoo 'keerub ng'aleechaa, mākyūētyēēchiing' sii-am booryēēt nyēē karaam ¹⁹ ankiitas taay ikoosēē keey Yēyiin ankiiyey kiyēē inkētē kule karaam. Kiikubootyo :biiko alake chēē kitay kuyey kuu nyooto. ²⁰ Alak ām bichooto kiikuyey kuu nyooto ku Umenaayo ākoo Alekisaanta. Kwāātōōrchi Kibrōkōsyoontēēt sukukasee keey kule māmāchāktōōs kung'ālōolēē Yēyiin nyēē miyaat.

2

Kōōnēmchinē keey :biiko saayeeet

¹ Ng'ālyoontēēt nyēbo koomānuut miisin ku kule isooyē Yēyiin ānkiibirchinē kōōnkōy kubo biiko tukul. ² Māchāktōōs /kēēsoochinē bāytooyik āk kāāntōōyik sikēēminy ām kaalyeet āk tāloosyēēt ānkiinēmchinē keey Yēyiin ānkiibuur nyēē /kēēkoonyitēēch. ³ Yoo kakeeyey kuu nyooto, ku karaam ānkōōng'ērēēchē Yēyiin nyoo Kāārārookiintēenyoo.

Irāroochē biich :Yēyiin kubununēē lōkōōywēk chēē kāroomēch

⁴ Māchē :Yēyiin kule /kiiraraach biiko tukul kōōnkēt ng'ālyoontēētaab manta. ⁵ Yēyiin ku akeenke nkit, ānku akeenke :chiito nyēē ichoomnyēēch āk Yēyiin. Nto nyooto ku Yēesu Kiriistō. ⁶ Kiikooyto :Yēesu soboonnyii sukuwālāng'unēē biiko tukul. Kiyityiin :ng'ālyoontooni ām āsiiswēk chēē yēmootiin. ⁷ Kunyi, /kikeekweya anii a-amte ng'aleechaa kuu *lēbkēēyiintēēt. Man :kiyēē āmwooyē. Ānēētē biiko chēē mā Yuutayeek ākoosēē keey Yēyiin ānkāāmwooyē ng'al chēbo manta.

1:10 Kala. 3:19; 5:19-21   **1:10** 1Tēm. 6:3; 2Tēm. 1:13; 4:2-3; Tiitō 1:9; 2:1, 7-8   **1:12-13** Yēyuut. 8:3   **1:15** Luuka 15:2; 19:10; Room. 5:8   **1:16** 1Kōōr. 15:9-10   **1:18** 1Kōōr. 9:24-25; 1Tēm. 4:14; 6:12; 2Tēm. 4:7-8   **1:19** 1Tēm. 1:5
1:20 1Kōōr. 5:5; 2Tēm. 2:17; 4:14   **2:1** Ēfēēs. 6:18-19   **2:2** Eesra 6:10   **2:4** Ēsēk. 18:23, 32; 2Tēm. 2:25; 2Bēt. 3:9
2:5 1Kōōr. 8:6   **2:6** Kala. 1:4; Ibu. 9:28   **2:7** Yēyuut. 9:15; Room. 1:5; 9:1; 2Tēm. 1:11

Kāaburtaab murēnik āk kooruuk choo kiikōōyēnchi Kiriistō

⁸ Mākyiintōōs :murēnik ām yēē /kākiiruruukyi keey kōōtōrōōrē āwunnyēk chēē tiliilēch kusooyē Yēyiin āmānyēēru nto kuyey wookuut. ⁹ Mākyiintōōs :kooruuk kōōloochē keey nyēē karaam. Kōōloochē sirook chēbo koonyit ānkuboonto ātēbuutēk chēē kāroomēch. Māmāchāktōōs kōōlēētē buutēēk kule /sikēēchōrōkyinē, kōōloochē chobosaak, tukuukaab kaat āk sirooy chēē ālē beesaan chēē chaang'. ¹⁰ Nteenee, māchāktōōs kuboonto ātēbuutēk chēē kāroomēch chēē misyiné kooruuk choo kiikōōnēmchi keey Yēyiin.

¹¹ Māchāktōōs kōōnēētē keey :koorko ake tukul ng'aleek ām kēēlto nyēē intusoot ānkōōywēyiisyē.

¹² Māmāchāchinē koorko kuyēk kānēētiintēētaab ng'ālyoontēētaab Yēyiin nto mbo kule kubayta saanteenyii. Māchāktōōs kusiisyinē keey. ¹³ Aatam :nyēē kisimkuyey :Yēyiin kurook, nto mii yoo, chokuyey Aawa. ¹⁴ Mēēbērē ki Aatam :nyēē /kikeekenta kut kuyey ng'ōōkisto, nteenee ki koorkēēt. ¹⁵ Māchāktōōs :koorko ake tukul kuriibē kōōnyii āk lōkōkyii ām kēēlto nyēē karaam. Yoo kamuyta, kookaasee keey Yēyiin, kutinyē chamateet, kutiliil ānkuriibē keey, mākutēbto *soboontaab kibchuulyo ākookoy.

3

Kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō

(Tiitō 1:5-9)

¹ Mii yu naas :ng'ālyoo nyēē mächē /kiyyoong'unēē. Yoo kamach :chii kōōntōōchi biikaab Kiriistō, kāākukwēchi keey yiisyō nyēbo koonyit. ² Māchāktōōs :kāāntōōyiintonoo ku chii nyēē mātinyē lēēlis, ku chii nyēē tēērēē koorkēenyii nkit, kusēwunoot ānkuriibē keey, kukoonyitoot, kururoot :moo ānkōōmuuchē kōōnēētiis. ³ Māmāchāktōōs ku kibōōkityoo āmā chii nyēbo wōōrōōryēēt. Nteenee māchāktōōs kōōntusoot ānku tala, āmāboonto muchastaab beesaan. ⁴ Māchāktōōs kōōnkētē kuriib kanyii nyēē karaam kukas kule iywēyē :lōkōkyii kutukul. ⁵ Yoo -mēēmuuchē :chii kuriib kanyii kumēēmuuchē kuriib kaniseet. ⁶ Māmāchāktōōs /kēēkwēyē chii nyoo mānāākich ām ng'ālyoontēētaab Yēyiin kule kōōntōōchi chuut kuuyu imuuchē koontumeer. Nto yoto, +/mākiitiilchi ng'aleek kuu choo /kikiitiilchinē Kibrōkōsyoontēēt. ⁷ Māchāktōōs :kāāntōōyiintonoo ku chii nyēē tinyē kaayna nyēē karaam ām wōlēē mii :yēēmēēt simānyōōr :Kibrōkōsyoontēēt bārooyinto nyēē katechee.

Toorētik

⁸ Māchāktōōs :nkicheek toorētikaab biikaab Kiriistō kukoonyitootiin nyēē māwēēchwēēchē ng'al, āmā kibōōkitiis, nto kutōōrtooy :moonik kumach beesaan. ⁹ Māchāktōōs kukiilchi ām mooyēēt akeenke ng'ālyoontēētaab manta nyoo /kiikēēng'oong'wēēch ānkuyēyē kiyēē inkētē kule bo man.

¹⁰ Māchāktōōs /kēētyēmtooy bichoo kutoombo /kēēkwēyē. Nto yoo mātinyē ng'ālyoo, /kēēchāmchi kuyēk toorētik.

¹¹ Māchāktōōs :nkicheek kooruuk chēē toorētik* ku chēēbyōōsōōy chēē koonyitootiin, chēē māyēyootē seemseem. Māchāktōōs ku koor chēē riibē keey /ānkiikoosēē keey ām kiy ake tukul.

¹² Māchāktōōs :chii ām toorētichoo kutēērēē koorkēenyii nkit ānkuriibē lōkōkyii āk kanyii ām kēēlto nyēē karaam. ¹³ Chii ake tukul nyoo kāyēyiis nyēē karaam, kōōloong'u keey ām komostaab ng'ālyoontēētaab Yēyiin ānkukich ām manta nyēbo Kāārārookiintēēt Yēesu.

Manta nyēē wōō nyēbo Yēyiin

2:8 Tyēēn. 63:4; 134:2; 141:2   **2:9** 1Bēt. 3:3-5, 7   **2:10** 1Tēm. 5:10   **2:13** 1Kōōr. 11:3-16; 14:34-35   **2:13** Toowu. 2:7, 21-22   **2:14** Toowu. 3:1-6, 13; 2Kōōr. 11:3   **2:15** 1Tēm. 5:10, 14; Tiitō 2:4-5   **3:2** Tiitō 2:2; Room. 12:13; Ibu. 13:2   **3:7** Tiitō 1:6-9; 1Bēt. 5:1-4   * **3:11** Nto: kooruukwaa.   **3:11** Tiitō 2:3

14 Ānkoo sinee āboontēē mooyēēt kule +māāchōōnii wōloo imiitē, āsiruung' ng'aleechu si
 15 yoo kaakaay keey, 'kēēnkēt wōlēē māchāktōōs kōōbuurtooy :biikaab Kiriistō. Bichooto
 ku choo kikwey :Yēyiin kuyēk cheechii. Tolochta :bichoo āk sisinēēt nyēē iyyoong'unēē
 :manta. 16 Ng'ālyoo nyēbo man kule wōō :kiyēē kiikung'oong'wēēch Yēyiin:
 /Kikēēsich inee kuu chii ake tukul,
 kiiboor :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule churtaat.
 Kikas :nkicheek malayikaanik.
 /Kikyaamtaat inee ām kōōrōōsyēk.
 /Kikiiyēnchi ām kōōrēēt,
 /ānkēēyib kuwo barak wōloo mii :lēbkēēyyēēt.

4

Māchāktōōs /kēētāyē kāānēētēywēēk chēē mābo man

1 Ibooru :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kutook kule ām bēsyōōsyēk choo kwoonii,
 mākuchuunnyēē :biiko ng'ālyoontēētaab manta ankurub ng'aleekaab biiko choo tēwēchē
 :tāmirmirook chēē miyootēch. 2 Ibērbēēriisyē :bichoo āmēēkōōnkētē ng'ālyoontēēt nyēbo
 man āk nyēbo ng'wiinyan. 3 Yēētēē biiko kōōmutiis āk kule kumaam āmiik alak ānkoo
 kiyēyē :Yēyiin āmiichoo kule kutaach :biikyii choo inkētē manta ankwaam kubirchinē
 inee kōōnkōy. 4 Karaam :kiy ake tukul nyoo kiyēyē :Yēyiin kunyoo, māmāchāktōōs /kēētāyē
 kiy mbo akeenke yoo /kakeetaach /kēēbirchinē Yēyiin kōōnkōy. 5 Yēyē :ng'ālyoontēētaab
 Yēyiin āk saayeet kutililiit :kiy ake tukul nyēē kiyēyē Yēyiin.

6 Yoo 'kēēboorchi mbo ng'eetaabiya ng'aleechu, 'keeyey ām kēēlto nyēē karaam yi-
 isyēētaab Kāārārookiintēēt Yēesu. Nto yooto imiitē ititirēē ng'ālyoontēētaab manta nyoo
 /kikiineetiing' nyoo irubē. 7 Itay tyoonkōōchoy chēbo bēērbēēryo chēē mārubtooy keey āk
 Yēyiin. Ichōbāksē ākookoy inēētē keey ibuurē kuu wōlēē māktōoy :Yēyiin. 8 Yoo 'keeneet
 bōōrng'uung', mākuyēētyēēchiing' ām kōōrooni, nto yoo 'keeneet keey ibuurē kuu wōloo
 māktōoy :Yēyiin, mākuyēētyēēchiing' ām soboontaab kōōrooni ākoo nyēbo kōōrēēt nyoo
 mākuchō.

9-10 Kiikoosēē keey Yēyiin. Inee :Kāārārookiintēēt nteenee chēē irāroochē, ku biiko
 choo iyēnchinē inee. Māchāktōōs /kēētāyē mēt ng'aleechaa ānkuyēmāktōōs /kēēchāmē
 kutukul. Kiyooto :nyēē kēēmiitē kēēng'ētiichinē keey. 11 Ng'aleechaa chēē māchāktōōs
 'ikiimē yoo 'inēētiisyē.

12 -Meekany kumoontiing' :biiko kuuyu tēēmining'. Nteenee inyiiing' :nyēē māchāktōōs
 kukāsēēniing' :biiko tukul choo kiikōōyēnchi ng'ālyoontēēt, wōlēē ing'ālooltooy āk wōlēē
 itēbtooy, wōlēē ichāmtooy biiko, wōlēē 'iyēnchintooy Yēyiin āk tiliilinto nyēē iboontē.
 13 Iyēyiisyēē bārooyinto nyoo mii kumanaayitu, isumānchinēē biiko ng'ālyoontēēt, i-
 āmchinēē ānkiinēētēē. 14 -Meechwees kāāmuukēywēēchoo kirōōbuung' :Yēyiin kubununēē
 kiyēē kimwooy *wōōrkooyoontēēt ake yoo kitiinyēēniing' āwunnyēk :kāāntōōyikaab bi-
 ikaab Kiriistō. 15 Iyēyē tukuuchoo kibtaman ānkiinēmchinē keey kutukul sukung'et
 kukas :chii ake tukul wōlēē imiitē itāstooy taay. 16 Māchāktōōs irōōtootē soboonng'uung'
 āk ng'aleek chēē 'inēētē. Imuytoochi tukuuchoo kuuyu, yoo keeyey kuu nyooto,
 +meeraraachakse :inyiiing' āk biiko choo 'inēētē.

5

Ibooru koonyit

3:15 Ēfēēs. 2:19-22 3:16 Mat. 28:18-19; Māarkō 16:20; Luuka 24:50-51; Yoowa. 1:14; Yēyuut. 2:33, 36; Room. 1:3-4;
 Ēfēēs. 1:20-21; Filib. 2:6-11; Kolos. 1:6, 23; 1Tēm. 2:7; 2Tēm. 4:17; Ibu. 1:6, 13; 2:9 4:1 Mat. 24:10; 2Tēm. 3:1 4:3
 1Kōōr. 10:30; Ibu. 13:9 4:4 Toowu. 1:31; Māarkō 7:15 4:7 1Tēm. 1:4 4:8 1Tēm. 6:6 4:9-10 Tiitō 3:4
 4:12 Tiitō 2:7 4:13 2Tēm. 3:15 4:14 Yēyuut. 6:6; 1Tēm. 1:18; 2Tēm. 1:6; Ibu. 6:2

¹ -Mēeryōōnkyinē booyoo yoo imiitē iyisu, nteenee ing'āloolchinē kuu kōōn. Iyibē nkicheek āybēeriik wuu nyēē mbo ng'eetaabkoomēt. ² Iyibē cheebyoosya ake tukul wuu nyēē koomēt. Nto tiibiik, inam choo wuu nyēē mbo chēēbkoomēt ām kēēlto nyēbo tiliilinto.

Wōlēē māchāktōōs /kēēriibtooy musukuunēk

³ Māchāktōōs /kēēyētyēēchinē musukuunēk choo mātinyē chii nyēē kāriib. ⁴ Nteenee yoo boonto :cheebyoosya nyēē musuku lēēkōōy nto muchōkōrōōn, kumāchāktōōs :lōkōchoo kuriib sikiikwaa, kuukaanyii nto kōōkōōnyii sukōōboorunēē yooto kule iywēyē Yēyiin. Yoo kayey kuu nyooto, kumii kuyooku kiyēē /kikēēyēchinē icheek, ng'ālyoo nyēē chāmē :Yēyiin. ⁵ Koorko nto cheebyoosya nyēē kiikung'ēt nkit ku musuk kumāchāktōōs kōōkēnēē keey Yēyiin nkit ānkuriirchinē bēēt āk kwēēmooy kule kuyētyēēchi. ⁶ Nto koorko nyoo musuk ankicham tukun chēbo leles, kukiikume :nyoo kusobē. ⁷ Māchāktōōs imwoochi nkicheek biiko ng'aleechu, sukung'eet mariirtee chii. ⁸ Chii ake tukul nyoo māyētyēēchinē tilyōōnuutēkyii ānku miisin biikyii choo bo kō, kāākutāchiin āk ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Miyaat :chiichoo kusiir nyoo mānēēyēnchi ng'ālyoontēētaab Yēyiin.

⁹ Yoo /sikiyiityi cheebyoosya nyēē musuk komostaab choo yēmē /kēētoorēt kumāchāktōōs kukiikukeeytee kēnyisiyēk tāmānwookik lo. Māchāktōōs ku cheebyoosya nyēē mānāāchoonchooyēnoot ¹⁰ ānkitookunoot ām yēyuutēk chēē kāroomēch kuu wōlēē kiriibtooy lōkōkyii, wōlēē kitooktooy tāyēēk, wōlēē kiyētyēēchintooy biikaab Kiriistō, wōlēē kitoorētitooy biiko choo nyāliltōōs āk mbo tukuuk alak chēē kāroomēch chēē kiikuyey.

¹¹ Māmāchāktōōs /kēēsirtooy musukuun choo tākuminkēēch kuuyu yoo kabiirta :muchastaab bōōrwoonikwaa wōlēē kiikōōnēmchintoochi keey Kiriistō, kumach /kiimut. ¹² Yooto, kōōsākyi keey /kiitiilchi ng'al, kuuyu kāākwiri kiyēē kiikukuurtoochi Yēyiin. ¹³ Ilumootēē :kooorū chēē wuu choo koorin kōōbootootē āsiiswēkwaa. Māwuu nyooto baateey, nteenee yēyootē mbo subak seemseemnyeet kōōwutootēē keey ng'al chēē mā cheekwaa ānkung'āloolootē mbo ng'al chēē māyēmāksē. ¹⁴ Kunyoo, āmwoochinē musukuunēk choo tākuminkēēch kule kucheeng' saanik ānkuriib lōkōkwaa āk kooriikwaa simānyōōr :Buunyoontēēt bārooyinto nyēē kang'alaalee icheek nyēē miyaat. ¹⁵ Kookuweech keey kēny :alake kuba wōlēē mii :Syeetaani ankookurub ng'aleekyii.

¹⁶ Nto yoo mii :cheebyoosya nyēē kiikuchamta Yēyiin ānkuming'tooy keey musukuunēk, kumāchāktōōs kuyētyēēchinē musukuunēchoo ām kēēlto ake tukul. Māmāchāktōōs kubākookyi nyikiisinoō kaniseet. Yooto, mākuyētyēēchi :kaniseet musukuunēk choo minyē nkityō.

/Kēēkoonyitē kāāntōōyikaab kanisa

¹⁷ Māchāktōōs /kēēkoonyitē / ānkēēyētyēēchinē booyikaab kanisa choo tinyē kāāntōōysēēt nyēē karaam, ānku miisin choo āmtooy ng'ālyoontēēt ānkōōnēēt. ¹⁸ Mwooyē :siruutēk kule, “-/Mākēērātē yēēyto kuutiit yoo yēyiisyē.”† Nto subak, “Yēmē :chii nyoo kāākubirto nkuruukyii kunyōōr kiy.”†

¹⁹ Māmāchāktōōs simiyēnchinē ng'ālyoo nyēē /kākēēmwooy /kēēng'āloolēē booyik nyēē miyaat, nteenee ākoy baateey yoo kāākumwooy :biiko chēē yitē āyēēng' nto sōmōk kule wuu nyooto. ²⁰ Yoo kāchoolwookēn :kāāntōōyik, 'iburyoong'tooy kukāsē :biiko, sukung'eet kōōywēyē :chuut alake.

²¹ Kunyoo ii, Tēmētēewō, āmwoowuung' ām taayeetaab Yēyiin āk nyēbo Kāārārookiintēēt Yēesu āk mbo ām taayeetaab malayikaanik choo kwēyootiin kule, irub ng'aleechaa nyēē -mēēkwēyē chii. Māmāchāktōōs ichāmē biiko alak kusiir alak. ²² -Mēēsāmsāmānē

5:1 Laawi. 19:32   5:5 Luuka 2:37   5:10 Yoowa. 13:14; 1Tēm. 2:10; Ibu. 13:2   5:13 2Tēēs. 3:11   5:14 1Kōōr. 7:9; 1Tēm. 2:15   5:17 1Tēēs. 5:12   † 5:18 Kiruutēk 25:4   † 5:18 Luuka 10:7   5:18 Mat. 10:10; 1Kōōr. 9:9, 12-14   5:19 Mat. 18:16   5:20 Kala. 2:14

keyy yoo itinyēē chii āwunnyēk itōolchinē yiisyēētaab Yēyiin -ameekany kunaming' :ng'ōōkistaab biiko alak. Ibuur itiliil. ²³ -Mēēyyēē bēeko baateey, nteenee imōōsē *tifaayik tisich kubo bōōrtaab moo nyoo iyiimsētiing' btaman.

²⁴ Mēēmuuchāktōōs kōōyēēlākiis :ng'ōōkiswookikaab biiko alak, nteenee /simkēēkāsē bakeenke /kumānāābokiitiilchinē ng'al. Nto chēbo alak, kōōyēēlootiin ākoy bēsyoonoo +/mākiitiilchi ng'al. ²⁵ Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, simkutooku :kāroomnyēētaab yēyuutēkaab biiko alak, āmāwunyāktōōs ākookoy :choo iyēēlootiin.

6

Wōlēē māchāktōōs kōōbuurtooy :motwoorik

¹ Māchāktōōs :motwoorik kōōywēyē mokorēēnikwaa sukung'eet -/mākēēng'ālōolēē Yēyiin nyēē miyaat āk mbo kānēētēywēkyoo. ² Māmāchāktōōs :motwoorik choo kiikōōyēnchi :mikorēēnikwaa Yēyiin kōōywēyē mokorēēnichoo kisich, kuuyu mbo ng'eetaabiya ām Kiriistō. Nteenee, māchāktōōs kuyēyē yiisyēēng'waa kutook, kuuyu chēē yēētyēēchinē :yiisyōōnuutēchoo ku choo kiikōōyēnchi ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Ng'aleek chooto :chēē māchāktōōs inyīing' Tēmētēwō 'inēētē ānkiikimē biiko kurub.

Kānēētiisyēēt nyēbo lembech āk bāytit nyēbo man

³ Chiito nyoo kaakoobetyeenyee keyy wōlēē mii :Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō ankooneet ng'al chēē mābo man, ⁴ kukiikoolaambuuch nyoo :ng'aseetaab keyy āmēēnkētē kiy. Kicham :chiichoo kwiilat āk wookuut. Yibu :ng'aleechaa kōōtuuyiityi keyy :biich moon. Kuwookuut, kung'alaalaatee keyy nyēē miyaat, kōōsōōtyēēchinē alak nyēē miyaat, ⁵ ānkuchuuuntuōōs :mētēwookaab bichoo kubo kāāsōōtyēwēēk chēē miyootēch chēē boonto. Bichuutēchu :chēē /kiikēēbuutēē ng'ālyoontēētaab manta ānkōōsōōtē kule tōōs yoo kasyeem :chii kurub kēēltaab Yēyiin ku kēēlto :nyooto nyēē yēyē chii kunyōōr bāytit ām kōōrooni.

⁶ Nteenee, yoo kēēnēmchi keyy :chii yiisyēētaab Yēyiin, āmēētuuyiityinē ake moo, kāākunyōōr bāytit nyēē wōō miisin ām Kaab Yēyiin. ⁷ Mēēbērē /kikēēsiktēēch kiy, āmākēēbēētooy kiy kōōyyiin kākēēbēku. ⁸ Nteenee, yoo kēēnyōōru kiyēē kyoomē āk kiyēē kiilochē, kuyēmēēch :chooto. ⁹ Nto biiko choo bēērē nto cheeng' tukuuk sukumokornoon, kutōōrchinē :ng'aleechaa tyēmīsiyēēt ankutech. Tōōrchinē :ng'aleechaa kuyey tukuuk chēē chaang' chēbo bēērbēeryo āk mbo muchastaab tukuuk chēē iwoong'tooy biich. Tōōrtooy :ng'aleechaa biiko kubootyo ānkwooroon. ¹⁰ Toowunēē keyy :miyootyēēt wōlēē wōō muchastaab beesaan. Biiko choo loosyootē kumāchē beesaan kukiikuchunnyyēē ng'ālyoontēētaab Yēyiin ānkuyibchi keyy ng'woonin nyēē -/mākyoomu.

Kiyēē kiikāloonchi :Bāwulō Tēmētēwō

¹¹ Nto inyīing' nyoo ibooyē Yēyiin, māchāktōōs isatee keyy wōlēē mii :ng'aleechaa ankiirub soboonto nyēē churtaat, inēmchi keyy Yēyiin ankiikaasee keyy inee, ichāmē biiko alak, imuytoochinē ng'al ānkiitālāyiitu. ¹² I-am booryēēt nyēē karaam kubo ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Inkēt kule kikuuring' :Yēyiin inyōōru *soboontaab kibchuulyo. Kunyi, 'ikiilchi soboonoo 'kiichāmchiintōōsii kukāsē :biiko chēē chaang'.

¹³ Ām taayeetaab Yēyiin nyoo ikoochinē kiy ake tukul soboonto āk mbo ām taayeetaab Yēesu Kiriistō, nyoo kichāmchiin ām taayeetaab Bōōntyō *Bilaato kule inee ku Kāārārōokiintēēt, āmwoowuung' kule ¹⁴ ikiilchi ng'ālyoontēētaab Yēyiin. -Meekany inyōōru tisyā nto mbo kule /keeng'alaaleeniing' nyēē miyaat. Iriib kuu nyooto ākoy bēsyēēt nyoo kāchōōnēē :Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō. ¹⁵ Mākukwēryoon :Yēyiin ām bēsyēēt nyoo kiikōōtōōrto :inee. Itōrōōroot :Yēyiin ānku inee nkityō :bāytooyiintēēt. Inee

:bāytooyiintēētaab bāytooyik ānku mokoryoontēētaab mokorēēnik. ¹⁶ Yēyiin nkityō :nyēē māmēē ānkuminyē ām lēbkēēyyēēt nyēē mākāsāksē. Māmii :chii nyēē kiikukas Yēyiin nto mbo nyēē imuuchē kukas. Kukoonyitākoy :Yēyiin ānkubāytooyiis ākookoy. Kuwuuyiit nyooto.

Biikaab Kiriistō chēē boonto bāytit

¹⁷ Imwoochi choo boonto bāytit ām kōōrooni kule māng'āsē keey āmātiyēē mēt tuku-uchoo. Tukuuk choo chēē -/mākiinkētē batay āk moo. Nteenee kiyēē mächē kuyēyē kukutiyyēē Yēyiin mēt nyoo kōōnēēch kiy ake tukul kuyem ānkuyēyēēch :tukuuchoo keeng'erech. ¹⁸ Imwoochi bichoo kuyey ng'aleek chēē chaang' chēē kāroomēch, kuyēk biich chēē leelach :moonik ānkuchāmē kuyēmtooy tukuuk āk biiko alak. ¹⁹ Yoo kayey kuu nyooto, kāākuyēytoochi keey bāytit nyēē tiyyēē keey ām kōōrēēt nyoo chōōnii, sukung'eet kukiilchi soboontaab manta.

Ng'aleek chēbo lētuut

²⁰ Tēmētēewō, kāāmwoowuung' kule -meekuste iyey ng'aleechara tukul choo ki-ikōōtōōruung' :Yēyiin. Isatee keey kwiilateet nto wookuut nyēbo bēērbēēryo nyoo yēyē :choo ng'āsēē keey kiirnātēēt nyēē mā bo man. ²¹ Yēyē keey kule ng'oomēch, nteenee kiikuchunnyēē ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Kōōbēruurook :Yēyiin.

Barweetaab Äyēng' nyēē kisirchi :Bāwulō Tēmētēewō

Taayta

Siriintēēt, yēē / kikēēsirē āk wōlēē / kikēēsirēē: Yu kaakoowaany :Bāwulō ruu-toonyii nyoo kibo ang'wan, kooyeey Rooma. /Kikeekerta subak kō nto yityo /keer-ate nyōrōōrōōnik. Kisirē barwaani bēsyōōsyēkyii chēbo lētuut kurataat kukaakuriik wokubakach :bāytooyiintēēt Nēērō nyēē ki rumiin kibkerkoong'nyaa. -/Mākiinkēt kule ki āyu yēē /kikēēsirē barwaani nteenee ākoy /kikēēsirē kukābēk :maata nyoo kibo Rooma ām kēnyiitaab 64 KK kutoombo kōōkēētē keey :Nēērō ām kēnyiitaab 68 KK. Isōōtē :biiko wōlēē wōō kule /kikēēbākāchē Bāwulō kēnyiitaab 67 nto 68 KK. /Kikiyookyinē Tēmētēewō barwaani kumiitē Ēfēēsō.

Kiyēē mii āriit: Kikas :Bāwulō kule kikiikubakaakta :chōōrōōnuutēkyii, kunyoo kisirchi Tēmētēewō barwaani kuuyu kikiikung'ēēlēnchi miisin kut kwoomchi :yēēmootēēt kule nto kas Tēmētēewō. Nteenee kimātinyē ārookēnēēt ake tukul kuuyu kiinkētē kule ānkoo kimii wokubēku :soboonyii ām lēēkitō, kitinyē kāākēnēēt kule mākuriib inee :Yēyiin ām nyalilta nyoo buntēē :inee ām bēsyōōsyēchoo ng'ēri yoo tākumiitē kōōrēēt kutoombo kut kōōwutē wōlēē mii :soboontaab kibchuulyo.

Ibooru :Bāwulō ām barweenyii kule riirēē :inee miisin biikaab Kiriistō choo ki-ikubuntēē wuuyinwookik āk wusiisyēēt kumii :icheek ng'wēnyuutaab bāytooyiintēēt Nēērō. Ikomkoomu Tēmētēewō kule kuriib kāāyēnchinooyēēt ām lōkōōywēkaab Kiriistō ankwaamta lōkōōywēchoo ām nyikanateet ānkoo kumiitē :wusiisyēēt. Kimāchāktōōs mbo kōōburyoong'to choo inēētē ng'al chēbo lembech.

Kiyēē āmu: Kiyēē irābchinē :barwaani miisin kukōōkomkoom biich kule / kēēmuytoochinē ng'al ānkoo ku chaang' :wuuyinwēk. Yēyiin nkit :nyēē mā kubāw kiy ake tukul ānkutuwēnē choo ikēnēē keey inee. Māchāktōōs kurubē wōlēē kiwuu :soboontaab Bāwulō.

Kyoorōōr keey :Bāwulō ānkumākyi Tēmētēewō bērrur

¹ Anii ku *lēbkēēyiintēēt Bāwulō nyoo āyēchinē Kāārārookiintēēt Yēēsu yiisyēēt. Kitoola :Yēyiin ānkōōyookwoo chāā-āmchi biiko kurubta keey āk *soboontaab kibchuulyo nyoo kikuurtoowēēch kubununēē Yēēsu Kiriistō. ² Āsiruung' inyiing' wēriinyu Tēmētēewō nyoo āchāmē miisin. Kōōbēruuriing' :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō. Kuriireeniing' ānkukōōning' kaalyeet.

Māchāktōōs /kēētītirē /ānkiikoosēē keey Yēyiin

³ Ākutunkeyinē Yēyiin kuu wōloo kiyēytooy mbo :kuuko ānkāāyēyē kiyēē ānkētē kule karaam. Kuuyu āsōōtiing' ākookoy, āsoowuung' bēēt āk kwēēmooy ānkāābirchinē Yēyiin kōōnkōy. ⁴ Yoo kaasoot wōlēē 'kiiriirte bēsyoonoo kyāābākooktiing', kwoomchoo :yēēmootēēt kule nto akasiing' saang'erech. ⁵ Ānkētē kule 'ikoosēē keey Yēyiin miisin. Kiikoosēē keey :kōōkōōng' Lōyis Yēyiin āk koomēt Yuuniis, wōlēē ānkētitooy kule imiitē :nkinyiing' iyēyē kuu nyooto.

⁶ Kunyi, kurubta keey āk yooto, āsōōtuung' kule ikany kōōmwo keey :kāāmuukēywēēk choo kirōōbuung' :Yēyiin yoo kyāātiinyēēniing' āwunnyēk. ⁷ Mānāākōōnēēch :Yēyiin Tāmirmiryēēt nyēbo muyātēēt, nteenee kikōōnēēch nyēbo nyikanateet, chamateet āk

riibēetaab keey. ⁸ Kunyoo, -meekany kunaming' :muyātēēt yoo +meeng'alaalee Mokoryoontēenyoo nto yoo isōōtoo anii nyoo /kiikeerata kubo inee. Nteenee, ikany kēēnyāliilchē :tukwaay kubo lōkōōywēk chēē kāroomēch kukōōniing' :Yēyiin nyikanateet.

⁹ Kiikooraraacheech :Yēyiin ānkiikukuurēech kēēyēku biikyii. Manaayey kuu nyooto kubo kiy ake tukul nyēē kiikeeyey, nteenee kubo wōlēē māktōoy :inee nkit ām mooyēenyii āk mbo subak kubo chamateenyii nkityō. Kisimkuchameech :Yēyiin /kumānāākēetoow kōōrēēt ¹⁰ ānkōōboorwēech chamataanaa ām chōōnēetaab Kāārārookiintēenyoo Yēesu Kiriistō. Kiikōōsyēēntoowēech :Kiriistō meet ānkwoorōōrwēech kēēlto nyēbo *soboontaab kibchuulyo kubununēē lōkōōywēk chēē kāroomēch. ¹¹ Kunyoo, kookutoola :Yēyiin a-amaate lōkōōywēchu, āyēku *lēbkēēyiintēēt ānkānēētootē ng'ālyoontēetaab manta. ¹² Kiyooto :nyēē /kiinyāliilchoo kuu nyiitēnyi. Ānkoo kuwuu nyooto, -māāmuyoot, kuuyu ānkētē chiichēē kyāāyēnchi ānkāātinyēē man kule imuuchē kuriib kiyēē kiikōōtōōrwoo ākoy bēsyoonoo iyēēwunēē.

¹³ Tēmētēwō, 'inēētē biiko kuu wōloo kyāānēētitooy :anii ānkiikoosēē keey Kāārārookiintēēt Yēesu ānkiichāmē biiko kuu wōloo kyāāyēytooy :anii. ¹⁴ Ikaaman ng'aleechaa kāroomēch choo /kiikiitōōruung'. Kuyēētyēēchiing' :Tāmirmiryēetaab Yēyiin nyoo minyē āriinyoo.

¹⁵ Ābērē 'inkētē kule kookubakaaktaa :chii ake tukul nyēbo yēēmēetaab Eesya kuboonto keey Fukēēlō āk Eermokeen.

¹⁶ Āsooyē kule kuriiree :Yēyiin kaab Ōnēsifōōrō nyoo kimāmuyoot chokukasa arataat. Kichokōōbāybooyoo ānkōōtitiroo btaman. ¹⁷ Yu kāwokuyit Rooma, koomuuch kucheeng'aateenaa wōlto ake tukul ākoy kut wokunyōōrwoo. ¹⁸ Ābērē 'inkētē kubooyiit man kule kiyēētyēēchoo :Ōnēsifōōrō ām kēēlwookik chēē chaang' yoo kyāāmiitē Ēfēēsō. Lēyyē, kuriiree :Mokoryoontēēt Ōnēsifōōrō bēsyoonoo itiilchinē biiko ng'al.

2

Kiyēē māchāktōōs kuyēyē :Tēmētēwō yoo kānyōōr nyāliluutēk

¹ Wēnyoo, Tēmētēwō, ikiil, kuuyu 'inkētē kule chāmiing' :Kāārārookiintēēt Yēesu ānkutiiyiing'. ² Nto tukuuk choo 'kiikāsē ā-āmu ām taayeetaab biiko chēē chaang', itōōrchi choo biiko chēē /kiikoosēē keey ānku chēē imuuchē kooneet biiko alak. ³ Imuytoochi nyāliluutēk kuu chii nyēē āmē booryēēt nyēē karaam kubo Kāārārookiintēēt Yēesu kuu wōloo kēēyēytooy :acheek. ⁴ Yoo kēēwutēē keey :chii nyēbo lukēēt ng'aleekaab biikaab yēēmēēt, -mēēng'ērēechē nyēē wōō nyēbo lukēēt. ⁵ -/ Mākēētuwēnēē chii loong'eetaab labateet yoo kamarub mākuutēkaab कांग'weeneet. ⁶ Kāābātiin nyoo ikiilchinē keey kāābātiisyēēt ku nyooto :nyēē māchāktōōs /simkiikoochinē āmiikyii chēbo yiisyēēt. ⁷ Tēmētēwō, irōōtootē kiyēē āmwooyē, kuuyu makuyeying' :Mokoryoontēēt inkēt ng'aleechu tukul.

⁸ 'Inkēt kule king'eetee meet :Yēesu Kiriistō nyoo kichōōnēē kōōtaab *Tāwuti. Kuuyu ā-āmtōotē lōkōōywēchu kāroomēch, ⁹ kaanyalil kut /kēērātoo wuu nyēē kaanyeeree ng'al. Nteenee, mēēmuuchāktōōs /keerat ng'ālyoontēetaab Yēyiin. ¹⁰ Kunyoo, āmuytoochinē kiy ake tukul kubo choo kiikukwey :Yēyiin, nto anyuun kooraraach nkicheek :Yēesu Kiriistō sukunyōōr lēbkēēyyēetaab kibchuulyo. ¹¹ Ng'ālyoo :nyoo nyēē /kēētiiyēē keey kuuyu, "Yoo kākēēbēku āk Kiriistō
+mābokēēmīny āk inee.

¹² Nto yoo kākēēmuytoochi,
+mābokēēbāytooyiisyē āk inee.

Yoo kakeetay :acheek,
 +mawokutayeech :nkinee.
 13 Ānkoo -/mākiikoosēē keey biiko,
 /kiikoosēē keey inee,
 kuuyu mātāyē keey :inee nkit.”

Chii nyēē chāmtooy :Yēyiin

14 Māchāktōōs isōōtyinē biiko ng'aleechu: Imwoochi ām taayeetaab Yēyiin kule māmāchāktōōs kukwiilēē keey ng'al. Māmii :kiy mbo kisich :nyēē yēētyēēchinē :kwi-ilataanaa, nteenee nyēērēē kāāsōōtēywēēkaab biiko choo yēbchinē yiit. 15 Isyeem wōlēē 'imuuktooy iyey yiisyēēng'uung' ām kēēlto nyēē karaam nyēē chāmtooy :Yēyiin. Kutook kule iyēku chii nyēē mātinyē muyāt ānku nyēē nāmē ng'ālyoontēētaab manta ām kēēlto nyēē churtaat.

16 Itayee keey imwooyootē ng'al chēē mārubtooy keey āk ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Biiko choo iwutootēē keey ng'al chēē wuu choo, mākutāsē taay kulōōyēkiitu miisin ām wōlēē mii :Yēyiin. 17-18 Makwaamaat :kāānēētiisyēētaab bichoo biiko kuu yoo āmootē :kisēērkēēchēēt kereenkaab chii. Biiko alak chēē kichuunnyēē ng'ālyoontēētaab manta ku Umenaayo ākoo Filēētō. Mwooyē :bichuutēchu kule kiyeyakay kēny :ng'ēeteetaab meet kunyēērootēē kāāyēnchinooyēētaab biiko alak. 19 Ānkoo kut kuwuu nyooto, tākōōyyoong'oot :tiyēywoontēētaab Yēyiin /ānkēēkāsēē siruutēchu mwooyē kule, “Inkētē :Yēyiin biiko chēē cheechii.” Nto “Chii ake tukul nyēē kuurē Mokoryoontēēt kumāchāktōōs kubakaakta miyootyēēt.”

20 Ām kōōto ake tukul nyēē wōō, miitē :tērēkōōk chēē /kikeeyeyee *ta-aabuut āk chēbo *feeteet. Miitē mbo subak :chēbo keetiik āk chēbo mēnēēt. /Kēēyēyiisyēē tērēkōōchu alak /kēēbāyēē tāyēēk, nto chuut alak /kēēkōnōrēē tukuuk chēē mābo koonyit. 21 Kunyi, yoo kēētiliilēē keey :chii ake tukul wōlēē mii :tukuuchoo miyootēch mākuyēk terekyyet nyēbo koonyit nyēē imuuchē :chiitaab kōōto kuyēyiisyēē kubo yiisyō ake tukul nyēē karaam kurubta keey āk wōlēē kichōbto.

22 Tēmētēwō, satee keey muchastaab āybēer nyoo bo miyootyo ankiirub kēēlto nyoo karaam kuchurta, iyēku chii nyēē /kiikoosēē keey, nyēbo chamateet āk sinēnto. Iyey tukuuchooto kuu wōloo yēytooy :biiko alake choo sooyē Yēyiin ām moonik chēē tiliilēch. 23 Itayee keey kwiilateet nyēbo bēērbēēryo āk solwoonti. 'Inkētē kule yibu :ng'aleechaa wookuut. 24 Māmākyinē chii nyoo yēyē yiisyēētaab mokoryoontēēt kuyēyē wookuut. Nteenee māchāktōōs kutālāyiitu ām wōlēē mii :chii ake tukul, kōōnēētiisyē nyēē karaam ānkumuytooy. 25 Nto yoo mii :biiko chēē kwiilē inee, kumāchāktōōs kuyisu muut ānkutinyēē mooyēēt kule imuuchē kōōkoochi nkicheek :Yēyiin mooyēēt kuweek sukōōnkēt manta. 26 Yooto, kōōmuuchē :icheek kusēw ankuchililee mastiitaab Kibrōkōsyoontēēt nyoo kiikunam icheek sukuyey kiyēē mächē :inee.

3

Chuunnyēētaab ng'ālyoontēētaab manta

1 Irōōtootē ng'ālyoontooni: Mākumiyātiitu :bēsyōōsyēk choo bo tabanta. 2 Mākusooyinēn :biiko, makucham beesaan, makukas keey ānkumēēnyo. Mākung'ālōolootēē Yēyiin nyēē miyaat, -mēēywēyē sikiikwaa āmātiny kumwooy kōōnkōy ām kiy. Mākuyēk biich chēē mā tiliilēch ām taayeetaab Yēyiin 3 āmātinyē chamateet. Māriirēē biich, mōlōlchinootē biich ng'al āmāriibē keey. Mākukāwōōtēnē ānkuchāmē kuyēyē ng'al chēē miyootēch. 4 Mākuchoomtooy chuut ānkutuchinootē ng'al. Mākuyibē keey kule inkētē kiy ake tukul.

2:12 Mat. 10:32-33; Room. 5:17   2:13 Room. 3:3-4   2:14 1Tēm. 6:4, 20   2:16 1Tēm. 1:3-7   2:17-18 1Tēm. 1:3-7   2:17-18 1Tēm. 1:20   2:19 Kāāyiit. 16:5; Yoowa. 10:14; Isa. 26:13; 52:11   2:20 Room. 9:21   2:21 2Tēm. 3:17   2:22 1Tēm. 6:11; 1:5   2:25 1Tēm. 2:4   3:1 1Tēm. 4:1; 2Bēt. 3:3; 1Yoowa. 2:18; Yuuta 18

Mākuyēk biich chēē kicham lelesta āmāchāmē Yēyiin. ⁵ Mākuyēyē keey kule bo Yēyiin, nteenee kutāyē kāāmuukēywēēkyii. Isatee keey bichooto.

⁶ Mii :alake ām bichoo chēē bēētootē kēēstoonikaab biiko alak subokōōbērbēērē koor chēē kuskusēch chēē kiikunyikisyi :ng'ōōkiswookik ānkutōōrtooy :muchas nyēbo kiy ake tukul. ⁷ /Kiinēētē kooruuchoo kibtaman, nteenee -mēēmuuchē kut kōōnkēt :icheek kutukul ng'ālyoontēētaab manta.

⁸ Kwiilē :bichoo ng'ālyoontēētaab manta kuu yoo kikwiilē :Yaane āk Yaambure *Muusa. Kiikutoonkōōyis :bichu ānkiikubootyo ām manta. ⁹ Māyitē wuy :bichoo, kuuyu makukas :chii ake tukul bēērbēēryēēt nyēē boonto kuu wōloo /kikēēkastooy chēbo Yaane āk Yaambure.

Ng'ālyoontēētaab lētuut nyēē /kikiikiimchi Tēmētēwō

¹⁰ Tēmētēwō, ābērē 'inkētē kurubta keey āk kāānēētēywēēkyuu, wōlēē ābuurtooy, kiyēē ānēmchinē keey ayey āk wōlēē āmoong'tēē keey Yēyiin. Inkētē mbo subak kule -māsimānyēēru ānkāāboontē chamateet āk muytaayeet. ¹¹ Inkētē mbo subak kule kyāāmuytoochi wusiisyēēt nyēē kyāānyōōru āk nyāliluutēk chēē kyāābuntēē yoo kyāāmiitē Antyookya, Ikonnyaa āk Luustra. Nteenee kisārwoo :Mokoryoontēēt ām tukuuchoo tukul. ¹² Nto kubooyiit man, +/mākēēwus chii ake tukul nyēē kēēnēmchi keey kurub Yēēsu Kiriistō. ¹³ Nto biiko choo choolwookēnootiin, choo ibērbēēriisyootē, mākumiyātyi choo miisin. Kiikutēwēchākiis :choo ānkutēwēchootē biiko alak. ¹⁴ Nteenee, kurubta keey āk inyīing' ii, Tēmētēwō, itāsē taay irubē kiyoo /kiikiineetiing' ankiichamte, kuuyu 'inkētē biiko chēē kiinēētiing' ¹⁵ āk mbo subak wōlēē kiinkētētē siruutēkaab Yēyiin kung'eetee leekwaanti. Kiikuyeying' :siruutēchoo inkēt kule nyōōru :chii kaararaacheet yoo keekaasee keey Yēēsu Kiriistō. ¹⁶ Kwoonēē :siruutēchoo tukul wōlēē mii :Yēyiin. Kāroomēch :siruutēchooto, yoo /kiinēētiisyēē /ānkiiburyoong'tēē biiko /kēēchuulē /ānkiiboorchinē biiko kukārāmiitu kuchurta. ¹⁷ /Kēēyēyē kuu nyooto sukung'eet kuchōbākoy :chiitaab Yēyiin kutukul kubo yiisyō ake tukul nyēē karaam.

4

¹ 'Inkēt kule mākōōyēēw :Yēēsu sukutoow bāytooyiisyēenyii. Kunyi, ām taayeetaab Yēyiin āk nyēbo Kāārārookiintēēt Yēēsu nyoo +māchokōōtiilchi ng'al biiko choo sobtōōs āk choo kiikubēk, āmwoowuung' kule, ² i-āmtooy ng'ālyoontēēt ākookoy ānkoo ku wuyēch :ng'ala nto ku nyumnyumēch. Imuytoochinē yoo 'inēētē biiko ng'ālyoontēētaab Yēyiin, ichuulē, iburyoong'tooy ānkiikiimē. ³ Mākuchō :bēsyēēt nyēē mēēkōōmuuchē :biiko kut takucham kiyēē inēētē :siruutēk chēbo man. Makurub :bichoo kiyēē māchē :mētēwookwaa. Mākōōruruukoot kāānēētikwaa ku chaang' chēē mākōōnēētē icheek kiyēē kicham kuyēbchinē yiit. ⁴ Mākōōmiinkyi mēt ng'ālyoontēētaab manta ānkuwēēkyi keey tyoonkōōchoy chēē mābo man. ⁵ Nto inyīing', āmwoowuung' kule ikiil ām kēēlwookik tukul. Imuytoochinē nyāliluutēk chēē inyōōru. Iyēyē yiisyēēt nyēē /kēēmākyinē āmtooyiin kule kuyēyē. Iteryeech yiisyēēng'uung' tukul nyoo māchāktōōs kule iyēyē.

Ng'aleek chēē rubtooy keey āk Bāwulō

⁶ Mii wokuyitu :bēsyēēt nyēē /kēēmiitē /bokiikooytoo /keeyeyeenaa kōrōsēēk. Kaakuyit :bēsyēēt nyēē āng'ēētēē kōōrooni. ⁷ Kwaa-am booryēēt nyēē karaam. Kwaawaany labateenyuu ānkūwākiilchi manta. ⁸ Kunyoo, mii kukānyoonwoo :kiito ake nyēē +/mākēētūwēnēēnoo. Nto kiyooto ku tuwēnēētaab churtaayeet. Tuwēnoonoto ku nyēē mākukōōno :Mokoryoontēēt nyoo churtaat yoo itilchinē biich ng'al. Mēēbērē anii

3:4 Kala. 5:19-21   3:8 Chuy. 7:11, 22; 8:7, 18   3:10 1Kōōr. 4:16   3:11 Tyēēn. 34:19; Yēyuut. 13:50; 14:5, 19; 2Kōōr. 11:23-29   3:12 Yēyuut. 14:22; 1Tēēs. 3:3   3:16 Room. 15:4; 1Tēm. 4:13; 2Bēt. 1:21   3:17 2Tēm. 2:21
4:1 Yēyuut. 10:42   4:2 Yēyuut. 20:20   4:3 1Tēm. 4:1   4:4 1Tēm. 1:4   4:5 2Tēm. 2:3   4:6 Filib. 2:17

nkit :nyēē mii chokutuwēnoo, nteenee chokutuwēnē biiko tukul choo mii kōōkēnoonu chōōnēenyii.

⁹ Isyeem wōlēē 'imuuktooy ichōō areet akeenke wōli āmiitē. ¹⁰ Kookubakaaktaa :Teema ānkuwēēchi keey ākoy Tēēsālōōnikē kuuyu kikicham tukuuk chēbo kōōrooni. Kōōkuwo :nkinee Kērēēskē ākoy Kalatyaa ānkōōkuwo :nkinee Tiitō Taalmatyaa. ¹¹ Kwāāng'ētu nkit āk Luuka. Ichōōntē keey Māārko, kuuyu chii :inee nyēē imuuchē kuyētyēēchoo ām yiisyoonyuu. ¹² Kāāyooktē Tukiikō kuwo ākoy Ēfēēsō. ¹³ Kunyoo, yoo ichōōnii iyibwoo kābuutiinyuu nyoo kyāābākookyinē kaab Kāārbō ām Turoowa. Iyibwoo mbo nkicheek kitaabuunekyuu ānku miisin choo /kikeeyeytee muuyto.

¹⁴ Kookwaaraantaa nyēē -/mākyoomu :kiitoong'iintonoo bo karin nyoo /kēēbērē Alekisaanta. Nteenee mākyookyi :Mokoryoontēēt ām kiyēē kookuyey. ¹⁵ Kunyi, iriibēē keey :nkinyiing' wōlēē mii :chiichoo, kuuyu kikwiil ng'aleekyoo ām nkuruuk.

¹⁶ Yoo kyāāyēētē keey nyēbo taay, kumwēyēēnoo :chii ake tukul nyēē māmii :mbo akeenke nyēē kichokusārwoo. Lēyyē, āsooyē Yēyiin kunyōōchi bichooto kaat. ¹⁷ Ānkoo kiwuu nyooto, kichō :Mokoryoontēēt ānkōōtitiirōo sukung'eet /kiimuuch /kyaamta ng'ālyoontēēt kuchurta kubuntēēnoo anii nto anyuun, kukas :nkicheek biiko choo mā Yu-utayeeek. Nteenee, /kikiiraraacheenaa kuutiitaab kimakeetyeet. ¹⁸ Makooraacheenaa :Yēyiin wōlēē mii :kiy ake tukul nyēē miyaat ānkōōrēētootoo nyēē karaam ākoy wāāwut kanyii ām kibkōōnkōy. Lēyyē, kutōrōriit :Yēyiin ākookoy. Kuwuuyiit nyooto.

Kāā-āmiisēēt

¹⁹ Isuboowoo Brisiila āk boontēēnyii Akiila āk nkicheek biikaab kaytaab boontēēt Ōnēsifōōrō. ²⁰ King'ētunēē :Eraasto Kōōriintō, nteenee kyāābākooku Turōfiimō kum-nyaanaat ām Milēētō. ²¹ Kunyoo, isyeem wōlēē 'imuuktooy iyitu wōli kumānāāng'ootyēn :kōōrēēt. Isubooyiing' :Ēbuulō āk Buutē āk Liinuus ākoo Kilaawutyaa āk nkicheek mbo ng'eetaabiya alak tukul.

²² Kuriib :Yēyiin tāmirmiryēēng'uung' ānkōōbēruuriing'.

Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō Tiitō

Taayta

Siriintēēt, yēē kikeēsirē āk wōlēē /kikeēsirēē: Ki akeenke :Tiitō ām Kirikiik chēbo taay kōōyēnchi Kiriistō kubuntēē āmtooyiisyēētaab Bāwulō ām Antyookya. Kikiisimkukwey inee :Bāwulō kuyēk toorētiintēēnyii ānkuwēēto keey tuuyēētaab lēbkēēyik nyēē kimiitē Yēerusālēm ām kēnyiitaab 49 KK (kas Kalatyeek 2:1-3). Kiyēētyēēchi :Tiitō Bāwulō ām Ēfēēsō ām ruutooynyii bo sōmōk. Nto mii yoo kōōyookto :Bāwulō Tiitō wokukas kaniseetaab Kōōriintō. Yu kāwokubēk :bēsyōōsyēkaab Bāwulō choo /kikeērātēē ām Rooma, kuwēēto :inee Tiitō ām ruutooynyii bo ang'wan ānkubokutoow :tukwaay kaniseet ām Kērēētē. Nto yu tāsē taay :Bāwulō ām ruutooynyii bo ang'wan, kubākookyi Tiitō Kērēētē sukuriib kaniseetaab wōlooto.

/Kiisōōtyēēchinē kule kisirchinē :Bāwulō Tiitō barwaani kēnyiitaab 66 KK, yooto ku bēsyōōsyēk chēē ng'eri kung'eetee kāsirchi Tēmētēēwō barweenyii nyēbo taay. Mwoochinē Tiitō ām barwaani kusyeem kunyōōr bārooyinto kuchōōnēē mwēēnkēēt ākoy kiriinkēētaab Nikōbōōli nyēē miitē tabantaab araaray ām tinkēēywēētaab kōōrēētaab Kiriki (kur. 3:12). Chiito nyēē kiyibē barwaani ku Seena āk Ābōōlō (kur. 3:13).

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Isōōtyinē :Bāwulō Tiitō kumwoochi biiko kule bo koomānuut ām wōlēē mii :biikaab Kiriistō āk kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō kuminyē ām soboonto nyēē mātinyē tisyā. Kiikiimchi kuu nyooto kuuyu ki wōō :miyootyēēt Kērēētē bēsyōōsyēchooto. Māchāktōōs kuminyē :kaniseetaab soboonto nyēē iyyoong'unēē kāānēētēywēēkaab manta kuu kule, māchāktōōs kusēwunootiin ānkukooniyitootiin. Nto subak kooneet icheek :chamateetaab Yēyiin kuminy soboonto nyēbo Kaab Yēyiin. Itōrōōrē biich :soboonto nyēē wuu nyoo kusiir kumwaayaat :chii ng'al chēē chaang'.

Kyoorōōr keey :Bāwulō ānkumākyi Tiitō bērrur

¹ Anii nyoo Bāwulō nyoo āyēchinē Yēyiin yiisyēēt. Kitoola :Yēesu Kiriistō āyēku *lēbkēēyiintēēnyii ānkōōyooktoo āyēētyēēchi biiko choo kiikukwey :Yēyiin kōōyēnchi inee ankaaneet icheek manta kurubta keey kiyēē mākweēch :Yēyiin. ² Āyēyē yiisyooni ākēnēē keey *soboontaab kibchuulyo. Kisimkumwooy :Yēyiin nyoo mātinyē lembech / kumānāākēētoow kōōrēēt kule mākukōōnēēch soboonēēb kibchuulyo. ³ Yu kayit :bēsyēēt nyoo kikiikutool :Yēyiin, kung'oong' :inee nyoo Kāārārookiintēēnyoo ng'ālyoontēēnyii ankutoola anii a-amtaate lōkōōywēchu kāroomēch.

⁴ Āsiruung' inyiiing' Tiitō nyoo iwuuyē lakwanyuu nyēbo man, kuuyu kiikoosēē keey :tukwaay Yēyiin. Kōōbēruuriing' :Baaba Yēyiin āk Kāārārookiintēēnyoo Yēesu Kiriistō ānkukōōning' kaalyeet.

Kāāntōōyikaab biikaab Kiriistō

(1 Tēmētēēwō 3:1-7)

⁵ Kiyēē kiyeya sāābākookyiing' Kērēētē ku kule, kyāāmāchē siiteryeech yiisyoōnuutēk choo kimanaakiwaang'te. Kyāāmāchē mbo subak siitoolaate booyikaab kanisa ām kiriing' ake tukul kuu wōloo kyāāmwooytoowuung'. ⁶ Māchāktōōs :boontēēt nyēbo biikaab Kiriistō ku chii nyēē mātinyē lēēlis ānku chii nyēē tēērēē koorkēēnyii nkit. Māchāktōōs kutinyē lēēkōōy chēē /kiikoosēē keey chēē mā kāwōōt āmātinyē kēwēynāt. ⁷ Māchāktōōs :kāāntōōyiintō ku chii nyēē mātinyē lēēlis, kuuyu iyyoonkyinē yiisyoōnyēētaab Yēyiin. Māmāchāktōōs kung'āsē keey nto ku kibiirmōoyoo. Māmāchāktōōs mbo

ku chii nyēē kibōōkityoo nto ku chii nyēē kicham wōōrōōryēēt nto chēēmooyēētyoo. ⁸ Nteenee, māchāktōōs ku chii nyēē ruroot :moo ānku nyēē kicham kuyēyē ng'al chēē kāroomēch. Māchāktōōs subak ku chii nyēē sēwunoot, nyēē chuulaat, nyēē tiliil ānkuriibē keey. ⁹ Māchāktōōs kuriibē miisin kāānēētēywēēk chēbo man kuu wōloo /kikiineetita sukung'eet kōōtitiir biiko alak ām kāānēētēywēēchoo ānkōōburyoong'tooy biiko choo kwiilē ng'aleechaa.

Iriibēē keey kāānēētik choo mātinyē manta
(1 Tēmētēwō 1:3-11; 4:1-7)

¹⁰ Mii :biiko chēē chaang' chēē cheemakwiiliis. Bōloobōlootē :bichu baateey, kōōbootootē biich mētēwoy. Biiko chēē yēyootē ng'aleechu miisin ku :choo isōōtē kule ākoy */kiimuraatan chii sukuchamta :Yēyiin. ¹¹ Ikērē koong' bichoo kuuyu mii kōōbootootē koorin kumukuul kōōnēētootē tukuuk chēē māyēmāktōōs. Yēyootē :bichu kuu nyooto kumāchē chēēbkiisyoong'. ¹² Kimwooy mbo :wōōrkooyoontēng'waa akeenke kule, “Kiblembechiis ākookoy :biikaab Kērēētē ānku biich chēbo rōkōs, tinyē kēwēynāt ānku chēēmooyēētiis.”

¹³ Man :ng'ālyoontoonoo. Kunyoo, iburyoong'tooy bichooto sukung'eet kumēto kāānēētētootēchoo bo lembech ankurub ng'ālyoontēētaab Yēyiin ām kēēlto nyēē karaam ¹⁴ amarub tukuuk chēē inēētē :Yuutayeeek alake nto kiruutēkaab biich buch. Kiikuchunnyēē :bichu ng'ālyoontēētaab manta. ¹⁵ Tiliil :kiy ake tukul ām wōlēē mii :biiko choo /kiikiitiliil. Nto choo mā tiliilēch āmēyēnchinē, māmii :kiy nyēē tiliil ām wōlēē mii :choo. Kubooyiit man, kwoonykwoonyootiin :mētēwookwaa nyēē -mēēnkētē kiyēē karaam āk nyēē miyaat. ¹⁶ Yēyē keey :bichoo kule inkētē Yēyiin, nteenee ibooru :ātēbuutēkwaa kule -mēēnkētē. Miyootēch :bichoo ānku kāwōōt nyēē māyēmootiin mbo kuyey kiy ake tukul nyēē karaam.

2

Kiyēē yēmāktōōs/kiinēētē

¹ Nto inyiing' Tiitō, māchāktōōs 'inēētē kiyēē rubtooy keey āk kāānēētēywēēkaab man. ² Māchāktōōs :booyik kuriibē keey, kuyēk booy chēē koonyitootiin ānku sēwunootiin. Kōōkoosēē keey Yēyiin kuyitita ām chamateet āk muytaayeet.

³⁻⁴ Inēētē nkicheek chēēbyōōsōōk choo yōōsēch kōōbuurē kuu wōloo wuunto :choo kiikōōyēnchi Kiriistō. Kutayee keey seemseemnyeeet āk bōōkitēēt. Māchāktōōs kōōnēētē kooruuk choo tāku minkēēch kuchāmē saanikwaa āk lōkōkwaa, ⁵ kule kuriibē keey, kuminy soboonto nyēē tiliil, kuriibē kēēstonikwaa nyēē karaam, kubāybāyēch ānkōōywēyē saanikwaa simēēntosuuraakoy :ng'ālyoontēētaab Yēyiin.

⁶ Inēētē nkicheek āybēeriik kuriibē keey.

⁷ Nteenee iyēyē :inyiing' kiy ake tukul ām kēēlto nyēē karaam sukukāsēēniing' :biiko chuut. Yoo inēētē biiko, kumāchāktōōs inēētiisyē ām kēēlto nyēē churtaat ānkuyibuung' koonyit. ⁸ Yoo i-āmu lōkōōy, kumāchāktōōs kubo man, si yoo kālē :chii kukwiiling', mākuchus kuuyu māmii :kiyēē miyaat nyēē imuuchē kumwooy kurubta keey āk acheek.

⁹ Māchāktōōs kōōywēyē :motwoorik mokorēēnikwaa ānkuyēyē kiy ake tukul nyēē ing'ērēēchē mokorēēnichoo. Māmāchāktōōs kukētyinē mokorēēnikwaa ng'ālyoo ¹⁰ āmāchōōrēē tukuukwaa. Nteenee māchāktōōs kutooku ām taayeetaab mokorēēnikwaa kule kāroomēch :icheek /ānkiikoosēē keey ām kiy ake tukul sukoomuuch kuyey :yooto kāānēētiisyēētaab Kāārārookiintēenyoo Yēyiin kung'ērēkyi :biiko.

¹¹ Kōōkōōboor :Yēyiin kule chāmē chii ake tukul ānkōōrāroochē chiito nyoo ikoosēē keey inee. ¹² Yēyēēch :chamateetaab Yēyiin keetay tukuuk choo mā-ābu wōlēē mii :inee āk mbo choo bo kōōrooni, ānkēeminy nyēē kēeriibē keey, nyēē churtaat ānku nyēē rubtooy keey āk wōlēē māktooy :Yēyiin. ¹³ Yooto tukul, kēemiitē kiikēnēē keey bēsyēēt nyoo tooku :Yēyiin āk Kāārārookiintēēnyoo Yēēsu Kiriistō ām lēbkēēyyēēt nyēē wō. ¹⁴ 'Inkēt kule kiikooyto :Yēēsu soboonnyii sukuwālāng'unēēnēēch wōlēē mii :rōkōs ake tukul sukōōtiliilēēch acheek kēēyēku cheechii choo kēēmāchē miisin kēēyēyē tukuuk chēē kāroomēch.

¹⁵ Kunyoo, 'inēētē ng'aleechaa !kaamwaay ititiirēē biiko ānkiiyisu choo moosootiin iyēyiisyēē kāāmuukēywēēkaab Yēyiin. -Meekany kumoontiing' :chii.

3

/Kēēyēyē kiyēē karaam

¹ Māchāktōōs isōōwu biikaab Kiriistō kōōywēyē bāytooyik āk kāāntōōyik ānkuchōbootiin kuyēyē kiy ake tukul nyēē karaam. ² Māmāchāktōōs kung'ālōolootēē biiko alak nyēē miyaat nto kuwookuutyēē. Nteenee māchāktōōs ku biich chēē tālooyēch kutukul ānkuyibē keey ng'wēny.

³ Inkēt mbo kule kikēēkōryootiin :nkacheek bēsyēēt ake ānkikēēyēyē kēwēynātēēt. Kiki-ikēētēwēchāksē ankikiikoolaambuucheech :tukuuk tukul chēbo leles āk tuuyintaab moo. /Kikiikeetayeech ankikiikeetay :nkacheek biiko alak. ⁴ Nteenee, kiiboowēēch :Yēyiin nyoo Kāārārookiintēēnyoo, kāroomnyēēnyii āk wōlēē chāmtooy biiko. ⁵ Kiiraraacheech āmēēbērē kule kuuyu kikēēyēyē tukuuk chēē churtootiin, nteenee kiriireeneech buch. /Kikiitiliilēēch yoo /kikēēsichēēch subak kubununēē Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ⁶ Kiroonkyēēch :Yēyiin Tāmirmiryēēnyii kuyem kubununēē Yēēsu Kāārārookiintēēnyoo ānkēēnyōōru soboonto nyēē lēēl. ⁷ Kiyey kuu nyooto sukung'et keechurte ām taayeenyii kubo chamateet nyēē boontēēnēēch /ānkēērōōbwēēch *soboontaab kibchuulyo nyoo kiikēnēē keey. ⁸ Ng'alyoo :nyooto nyēē /kiikoosēē keey.

Kāānēētiisyēētaab manta

(1 Tēmētēēwō 1:3-11; 4:1-7)

Māchāktōōs ikas kule kēēnkēt :biiko ng'aleechu kāroomin sukung'et kōōnēmchi keey :choo iyēnchinē Yēyiin kuyēyē tukuuk chēē kāroomēch. Yoo kayey :biiko ng'aleechaata, māukārāmchi.

⁹ Nteenee itayee keey kwiilateet nyēē berber nto irāru koynōōkaab Yuutayeech choo kiikuba kēny. Itayee keey mbo subak wookuut āk kwiilat nyoo rubtooy keey kiruutēkaab Yuutayeech kuuyu buch :tukul. ¹⁰ Irwookyī areet āyēēng' chiito nyēē yibu kāānēētut choo bchēyē biich, nto yoo mākāsē, ikwet chiichoo. ¹¹ 'Inkēt kule cheemakwiilyaa :chiichoo ānkōōbooru mbo :ng'ōōkisto nyēē boonto kule machurtaat.

Ng'aleek chēbo lētuut

¹² Āmiitē wāāyooku Arteema nto Tukiikō. Yoo kasimkuyit :ake tukul, isāru keey areet akeenke ākoy Nikōbōōli. Kaasoot kule wāāmuunyēē wōloto ām yiiwootēēt nyi chōōnii. ¹³ Isyeem wōlēē 'imuuuktooy iyēētyēēchi Seena nyoo tinyē kiirnātēētaab kiruutēk āk nkinee Ābōōlō yoo bēēchinē keey. Ikas kule kānyōōr kiy ake tukul nyēē māchē. ¹⁴ Māchāktōōs kōōnkēt :biikyoo kuyēyē tukuuk chēē kāroomēch kuu kuyēētyēēchinē choo yēmāksē /kēēyētyēēchi, sukung'et /kēētūwēn kōōyyiin.

2:11 1Tēm. 2:4   **2:13** 1Kōōr. 1:7   **2:14** Ēsēk. 37:23; Kala. 1:4; Ēfēēs. 5:26; Ibu. 9:14; 1Yoowa. 1:7, 9   **3:1** Room. 13:1   **3:3** Kolos. 3:7   **3:4** 1Tēm. 2:3; 4:10; Tiitō 1:3; 2:11   **3:5** Yoowa. 3:3-7; Room. 6:4; Ēfēēs. 2:9; 5:26; 1Bēt. 1:3   **3:6** Yēyuut. 2:33; Room. 8:9-16; 1Kōōr. 6:11; Kala. 5:25; Filib. 3:20; 2Tēm. 2:10; Tiitō 2:13; 1Yoowa. 4:14   **3:7** Room. 3:24; 5:1-11   **3:9** 1Tēm. 1:4   **3:10** Mat. 18:15-17   **3:12** Ēfēēs. 6:21-22   **3:13** Yēyuut. 18:24   **3:14** Kala. 5:22-23; Kolos. 1:10

¹⁵ Isubooyiing' :chii ake tukul nyēē kiibuurtooy keey ām wōli. Kunyoo, isubaay :nkinyiing' biiko choo chāmēēch ānkōōkoosēē keey Yēyiin kuu acheek. Kōōbēruurook Yēyiin akweek tukul.

Barweet nyēē kisirchi :Bāwulō Filēmōn

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirchinē :Bāwulō Filēmōn barwaani kutākumii kāābēērit ām Rooma ām kēnyit nyēē /kiisōōtē kule ki 60 KK. Kēnyinooto mbo :yēē kisirchinē :Bāwulō biikaab Kiriistō chēbo Kolosaay barweet ānkōōyookto Ōnēēsīmō āk Tukiikō kuyib bārōōnōchoo tukwaay.

Kiyēē mii āriit: /Kikēēsirchinē barwaani Filēmōn nyoo ki chii nyēē kitookunoot ām kaniseetaab Kolosaay. Ki motwooriintēētaab Filēmōn :Ōnēēsīmō. Kimii :yēē kichooree :Ōnēēsīmō Filēmōn tukuukyii ānkumwēy. Ki lēēluut :nyoo nyēē kōrōōm miisin kurubta keyy āk kiruutēkaab kōōrēētaab Rooma nyēē kinyoolchinē Ōnēēsīmō kume. Yooto kuwo :Ōnēēsīmō ākoy kiriinkēētaab Rooma wōlēē kiwokunyoorta Bāwulō nyēē kyoomchi inee lōkōōywēkaab Kiriistō. Yooto, kureeny keyy :Ōnēēsīmō kutaach Yēēsu ām soboonnyii. Nto mii lētuunoo kumwoochi :Bāwulō Ōnēēsīmō kooyeey āk barweet nyēē kimwooyē kule: Filēmōn, itaach subak Ōnēēsīmō āmēēng'woonchi. 'Inkēt kule ānkoo tāku motwooriintēēng'uung', kookuweek :inee kuyēk chiitaab Kiriistō, nyēē kōōkuyēk akeenke āk acheek.

Bo kwōng'uut :barwaani ānku akeenke ām bārōōnōōk chēē syēēmē kuyey chiito nyoo sumānē, kuchāmchiin āk kāāsōōtēywēēkaab siriintēēt. Kēēnyōōrchinē rooteet nyēē wuu nyiitēnyii bārōōnōōkaab Bāwulō alak. Yu kaakoowaany :siriintēēt kōōsubooyiis (kēr. 1-3), kumach nanyuun kōōtitiir tilyaanateenyii āk chiito nyoo toochē lōkōōywēchu (kēr. 4-7). Nto mii yoo, kucheeng' kēēlto nyēē karaam nyēē rārchinēē ng'aleek chiito nyoo toochē lōkōōywēk kunamta mēt (kēr. 11-16), nto yityo kung'ālōolchi soboonnyii tukul (kēr. 20-21). Itēryēēktēē :Bāwulō barwaani kāāsūbooyiisyēēt ānkumākyi biich bēerurtaab Yēyiin.

Kiyēē āmu: Nwaach :barwaani ānkubo koomānuut. Ibooru kule -mēēnkwlēē :Yēyiin chii. Kiiraraach motwooriin nyēē kikiikumwēy ām kēēlto nyēē kitēērāroochēē nkinee mokoryoontēētaab motwooriintonoo. Ibooru mbo subak kule imuuchē :sobontaab chiito nyoo kaakuweek kubooyiit Kiriistō kuyēk yēētyēēt nyēē kēēchoomnyo biiko chēē kikiikuyēk :ake buunyoo ām wōlēē mii :ake.

Kyoorōōr keyy :Bāwulō ānkumākyi Filēmōn āk chuut alak bēerur

¹ Anii nyoo Bāwulō nyoo arataat kubo Kāārārōokiintēēt Yēēsu. Kēēboontē keyy Tēmētēēwō ānkiisuboyiing' inyiing' tilyeenyoo Filēmōn nyoo kēēchāmē miisin ānkēēyēyiisootē tukul. ² Itookwēēsē mbo nkinee cheebiya Afiiya ānkiisuboyē nkinee Ārkiibō nyoo kyoomootē booryēēt :tukul. Isuboyē nkicheek biikaab Kiriistō choo sooyēē kang'uung'. ³ Kōōbēruurook :Baaba Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēēsu Kiriistō ānkukōōnook kaalyeet.

Kisoochi :Bāwulō Filēmōn ānkubirchi Yēyiin kōōnkōy

⁴ Yoo āsooyē, ābirchinē Yēyiin kōōnkōy kubo inyiing', ⁵ kuuyu ākāse /kēēmwooyē wōlēē wuu :kaakaaseeng'uung' ām Mokoryoontēēt Yēēsu āk wōlēē ichāmtooy biikyii tukul. ⁶ Āsooyē kule kutitir :biikaab Kiriistō choo 'intōōchinē ānkōōnkēt kuchurta kiy ake tukul nyēē karaam nyēē kēēboontē /sikēēkoonyit Kiriistō. ⁷ Kookoong'ereechaa miisin :chamateeng'uung' ānkōōtitiirōo kuuyu ii, ng'eetaabiya, 'kweebaybaay biikaab Kiriistō.

Kisaaysaay :Bāwulō Filēmōn

⁸ Ānkoo kiikukōōno :Kiriistō kāāmuukēywēēk ākērchiing' koong' iyey kiyēē karaam, ⁹ āsooysooyiing' ām chamateet. Anii booyoo nyēē kwaayoosiitu ankaarataat kuunyi

kubo Kāārārookiintēēt Yēesu. ¹⁰ Āsoomiing' :anii Bāwulō, kurubta keey āk Ōnēsimō nyoo kichokuyēk lakwanyuu yoo kiiyēchinē Kiriistō kutaarataat. ¹¹ Ki buch :wēeri yeekiinye ām wōlēē imiitē, nteenee kōōkuyēk ra leekwa nyēē kiikoosēē keey :acheek tukwaay.

¹² Āmiitē āyokoowu muroonooto āchāmē, kōōyēēw wōloo imiitē. ¹³ Kāābērē nto tāābuurtē keey inee yu taarataat kuuyu kyaa-amtaate lōkōōywēk chēē kāroomēch sukookeering' kuyētyēēchoo. ¹⁴ Nteenee -māāmāchē ayey kiy kumaneecham. Kāmāāmāchē siiyib kule kāākērchiing' koong' nteenee amāchē kule icham ām mooyēēng'uung' nkit. ¹⁵ Ābērē tōōs /kikiitabaan Ōnēsimō ām wōlēē imiitē ām bēsyoōsyēk chēē ng'ēri kule si nto yoo wokōōyēēwu, ōbuurtē keey ākookoy. ¹⁶ Kāmēētāku motwooriin, nteenee kookukaramiit kusiir motwooriin ānkōōkuyēk ng'eetaabiya nyēē chaman. Āchāmē murooniitēnyi misin, nteenee ābērē +meecham ra kusiir wōlēē kiichāmtooy taay kuu chiing'uung' āk mbo subak kuu ng'eetaabiya ām Mokoryoontēēt.

¹⁷ Kunyoo, yoo ichāmē kule kēēyēyiisyē :tukwaay ii, Filēmōōn, itaach Ōnēsimō kuu wōloo kātēetooktoo anii. ¹⁸ Yoo kikiikuyēwuung' ng'alyoo ake tukul nyēē miyaat, nto yoo boonto bēsēng'uung', iyaachaa :anii. ¹⁹ Kaasiree ng'aleechu āwunyuu nkit ābooruung' kule +māākwēwuung'. 'Inkēt kule iboontē *soboontaab kibchuulyo kubo anii. ²⁰ Lēyyē, ng'eetaabiya, ābērē nto iyētyēēchoo kisich kubo Mokoryoontēēt siibaybaayaa ām Kiriistō. ²¹ Āsiruung' ānkētē kule +meeyey kiyēē kāāsoomiing' ānku +meeyey mbo kusiirtēē wōlēē kāāmāktooy.

Kāā-āmiisēēt

²² Nto kiito akeenke subak ku nyi: Iyēytoowoo rwoonto kuuyu ābērē +māāyēēwu wōlēē ōmiitē kuuyu ōmiitē ōsoowoo. ²³ Isubooyook :Ebaafura nyoo kēērātootiin :tukwaay kubo Kāārārookiintēēt Yēesu. ²⁴ Isubooyook :nkicheek mbo Māārkō, Aristaarko, Teema ākoo Luuka choo kēēyēyiisyootē tukul.

²⁵ Kōōbēruurook :Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō.

Barweet nyēē /kikēēsirchi Iburaneek

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Mēēnkētāktōōs :chiichēē kisirē barwaani nteenee isōōtē :biiko wōlēē wōō kule kisirē :Ābōōlō. /Kēētwechē mbo nkinee Barnaaba āk alak chēē chaang'. Nteenee /kikiyēnchinē kung'eetee kēnyiitaab 400 ākoy nyēbo 1600 KK, kule Bāwulō :nyēē kisirē barwaaniitēnyi. /Kikēēsirē kumanaaserwet :Yēērusālēēm ām kēnyiitaab 70 KK, kuuyu kitākumiitē :biiko kuyēyēē kōrōsēēk Kōōtaab Yēyiin. Nteenee kuuyu kibo :kōrōsēēchoo bēsyōōsyēkaab kiirōotyēet nyēbo kēny, māchē :siriintooni kule kubēk :ng'aleechaa ām lēēkitō (kur. 8:13).

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Bo koomānuut :barwaani ām Kiirōotyēet nyēē Lēēl. /Kikēēsirchinē biikaab Kiriistō choo kiinkētē kiruutēk āk atēbuutēkaab Yuutayēek /ānkikēētākyinē miisin biikaab Kiriistō choo ki Yuutayēek. Kimāchē :bichu ām keel ake kōōyēēchi ntāsimuutēkaab Yuutayēek. Ibānyboonyē :siriintēēt komoswookik chēē chaang' chēē i-ārōōru kule kiikookeer :kiirōotyēet nyoo lēēl kiirōotyēet nyoo bo kēny. Ibooru mbo kule kichokootyīich :Yēēsu wōōrkooyoontiit tukul āk tukuuk tukul choo kiwuu kitōōntōyēēn. I-ārōōru :komosta nyēbo taay kurubta keye Yēēsu āk malayikaanik. Kikoonyitē :Yuutayēek choo kikiikoonkwel keye (Farisaayēek) malayikaanik miisin, nteenee wōō :Yēēsu kusiir malayikaanichaa. Wōō mbo subak :Yēēsu kusiir Muusa nyoo ki kāāntōōyiin nyēbo kwōng'uut ām bēsyōōsyēk choo kibo kiirōotyēet nyoo bo kēny anku inee :nyoo kiityooktēē Yuutayēek motwoornātēētaab Miisir. Kibkōrōs nyēē wōō :Yēēsu nteenee ām kēēlto nyēē teer ām wōlēē mii :mbo kibkōrōs choo wōōyēch chēbo kēny. Kichokutoow :Yēēsu bēēlsēētaab kōrōsēēk ām kēēlto nyēē lēēl ānku inee :kibkōrōs nyēē wōō kuchōōnēē barak ānkuwēētii kibchuulyo. /Kikiikeeree kōrōsēēk tukul choo kibo kēny choo /kikēēyēyē kēnyiit ake tukul kōrōsyōontēēt akeenke, nto nyooto ku Yēēsu nkityōōniin. Kichokutoow mbo subak :Yēēsu kiirōotyēet nyēē lēēl āk biiko tukul ām kōōrēēt kusiir kiirōotyēet nyoo bo kēny nyoo /kikēēyēyēē Tulwēētaab Sinaay. Ng'ooraat :kiirōotyāani lēēl ām komoswookik chēē chaang' chēbo kiirōotyēet nyoo bo kēny. Nyēē tookunoot miisin ku nyēbo Cheremnyaa 33:31-34 nyēē twekaat ām barwaani bo Iburaneek 8:8-12.

Ikwēnyē :siriintēēt ām kurkeetaab 11 āk 12, biiko chēē kitookunootiin ām soboon-taab biikaab Isrāyēēl ānkōōbooru kule icheek :chēē kikiikunam ng'aleekaab kāāyēnēēt. Itēryēēchēē :barwaani kāā-āmiisēēt nyēē mwooyē kule, “Okany kiirōōtootē Yēēsu nyoo intōōwēēch kiikaasee keye Yēyiin. Tāsē taay :inee kōōtitiirēēch ākoy tabanta.” (Kur. 12:2)

King'āloolwēēch :Yēyiin kubununēē lakwanyii

¹ King'āloolchinē :Yēyiin kēny mbo kuuko areet chēē chaang' ām kēēlwookik chēē chaang' kubununēē *wōōrkooyikyii, ² nteenee ām bēsyōōsyēchu bo lēt king'āloolwēēch kubununēē lakwanyii nyēē kiikurōōbchi kiy ake tukul. Lakwanaata :nyēē kiyēyēē :inee kōōrēēt barak āk ng'wēny. ³ Kēēkāsēē lakwanaa wōōyintaab Yēyiin. Inee :nyooto kerkeye Yēyiin bakeenke ānkubāwu kōōrēēt barak āk ng'wēny ām kāāmuukēywēēkaab ng'ālyōontēēnyii. Yu kāwokume sukōōtiliil biiko ām choolwookātēēng'waa, kuwēēchi keye kibkōōnkōy wokutēbunēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin nyoo bāwu kiy ake tukul.

Wōō :Yēēsu kusiir malayikaanik

⁴ /Kikeeyey lakwanaa kunyōōr wōōyinto kusiir malayikaanik. /Kēēkuurē inee kule Lakwataab Yēyiin, kaayna nyēē wōō kusiir nyēbo malayikaanik. ⁵ Ara, *malayikeet nkōnō :nyēē kiikumwoochi :Yēyiin kule,
“Inyiing' lakwanyuu!

Kāāyēku ra kōōn.”?†

Mānāāmwooy yēēt ake :Yēyiin kurubta keey malayikeet kule,

“+Māāyēku kwaan

ānkuyēk lakwanyuu.”†

⁶ Nto subak yu kēēyook :Yēyiin lakwanyii kibooreet kuchō kōōrooni, kimwooy kurubta keey lakwanaa kule,

“Kukutunkyī :malayikaanik tukul inee.”*

⁷ Kurubta keey āk malayikaanik /kikēēmwooy kule,

“Kiiyookiintēētaab Yēyiin mbo :wusōōnēēt†

ānku motwooriintēēnyii :nkinee iileet.”†

⁸ Nto kurubta keey āk Lakwataab Yēyiin /kēēmwooyē kule,

“Wēētii :bāytooyiisyēēng' uung' ākookoy oō, Yēyiin!

Ibāytēē :inyiing' biikuuk manta.

⁹ Ichāmē :inyiing' kiyēē bo man,

-āmēēriiku ng'al chēbo rōkōs.

Kiyooto :nyēē kiyey Yēyiin kung'aabing',

ānkukōōning' ng'erekweek kusiir bāytooyiin ake tukul.”†

¹⁰ /Kikēēmwooy subak kule,

“Ām taayta, 'kiiyey :inyiing' Mokoryoontēēt kōōrēēt wōlēēb ng'wēny

ankiiyey nkinee wōliin bo barak.

¹¹ Mākubot :barak āk ng'wēny,

nteenee imiitē :inyiing' ākookoy.

¹² +Mākung'ētyo kuu sira nyēē yoos

ankiimaman kuu kōōtiit nyēē kibsānkāti

nto yityo ikeeree alak chēē leelach.

Nteenee inyiing' ku nyooto bo kwaak

nyēē mākoy iyoosiitu bēsyēēt ake.”†

¹³ Ara malayikeet nkōnō :nyēē kiikumwoochi :Yēyiin kule,

“Ibuurunēē āwunyuu nyēbo taay

ākoy yoo kaayeyiing' itēbēē buunikuuk.”?†

¹⁴ Ng'oo :malayikaanik nanyuun? Icheek ku tāmirmirook choo iyooktooy :Yēyiin ānkuyēētyēēchinē biiko choo mi /bokiirāroochē.

2

Māchāktōōs kēēkiilchi ng'ālyoontēētaab kaararaacheet

¹ Kunyi, māchāktōōs kēēkiilchi miisin ng'ālyoontooni kiikeekas, simakiichabaayte.

² Iyyoong'ootiin :kiruutēkaab Yēyiin choo /kikēēmwoowu kubununēē malayikaanik. Yoo kameeywey :chii kiruutēchoo, kumisiyinē /kiing'woonchi. ³ Yoo ākoo /kikiimuuchē /kiing'woonchi bichoo ii, +/mākiing'woonchēēch acheek nyēē tyaa yoo kāmākēēyēbchi yīit ng'ālyoontooni wōō bo kaararaacheet? Kisimkwoom :Mokoryoontēēt ng'ālyoontooni

1:4 Filib. 2:9 † 1:5 Tyēēn. 2:7 † 1:5 2Sām. 7:14 1:5 Mat. 3:17; Yēyuut. 13:33; Ibu. 5:5 * 1:6 Kwoonēē :ng'aleechu Kiruutēk 32:43 ām wēēksēēt nyēbo kuutiitaab Kirikiik. 1:6 Tyēēn. 89:27 † 1:7 Ng'ālyoontēēt 'malayikeet' ām kuutiitaab Kirikiik āk Iburaneek kōōbooru kule 'kiiyookiintēēt'. † 1:7 Tyēēn. 104:4 † 1:9 Tyēēn. 45:6-7 † 1:12 Tyēēn. 102:25-27 † 1:13 Tyēēn. 110:1 1:13 Choos. 10:24; Mat. 22:44; Ibu. 8:1; 10:13 1:14 Tyēēn. 34:7; 91:11; 103:20 2:2 Yēyuut. 7:53

ānkuchokōōrōōbērweēch :choo kikāsē kule kibo man. ⁴ Kiiboor mbo subak :Yēyiin kule man :ng'ālyoontoonoo kubununēē tukuuk chēbo kwōng'uut chēē teer ānkōōkoochi biiko rōōbēywēēkaab :Tāmirmiryēēnyii kuu wōloo māktooy :inee.

Kiyēk :Yēesu chii sukooraraacheech

⁵ Mānāāchōb :Yēyiin kule kubayta :malayikaanik kōōrooni lēēl nyi kēēng'āloolēē. ⁶ Mii ām siruutēk :yēē mwooyē kule,

“Chii nkinee ku kiy nee ām wōlēē imiitē siiyimēē keey
ānku kiy nee siibirtoochinē nkur?”

⁷ Ānkoo 'kiiminiing' chii ām bēsyōōs chēē ng'ēri ām wōlēē mii :malayikaanik,
'kiikoochi wōōyinto āk koonyit.

⁸ Kiyey kubayta tukuuk tukul.”†

Yoo /kēēmwooyē kule 'kubayta tukuuk tukul', māmii :kiy nyēē mābāytooy. -Mākēēkāsē raat kubāytooy :biikaab Kiriistō tukuuk tukul, ⁹ nteenee kēēkāsē Yēesu nyoo /kikeeyey kuming'it bēsyōōs chēē ng'ēri ām wōlēē mii :malayikaanik, /kukāākiikoochi wōōyinto āk koonyit, kuuyu kime kubo biiko tukul ām chamateetaab Yēyiin.

¹⁰ Kiyey :Yēyiin kiy ake tukul ānkuriibē. Kunyi, kimisyinē kunyalil :Yēesu sukuyeyakay :kiyēē kichōb :Yēyiin ānkōōrēētoot bichu chaang' bo Kiriistō bokunyōōr :nkicheek wōōyinto. Kunyoo, Yēesu :nyēē kiyooyi biiko kēēltaab kaararaacheet.

¹¹ Boonto :Yēesu āk biiko choo itiliilē :inee kwaan akeenke. Neennyi, māmuyē :Yēesu kukuur bichoo kule mbo ng'eetaabiya. ¹² Mwoochinē kule,
“+Maachaayte kaayneeng'uung' ām wōlēē mii :mbo ng'eetaabiya
ānkāāsiltēēning' wōlēē kēēruruuky keey :biiko.”†

¹³ Mwooyē subak kule,

“+Māākoosēē keey inee.”†

Tāsē taay kumwooyē kule,

“Āboontē keey lēēkōōk chēē kōōkukōōno :Yēyiin.”†

¹⁴ Kiyēk :nkinee Yēesu chii kuckerkeyiit :lōkōchooto sukung'eet kōōbēl :meenyii kāāmuukēywēēkaab Kibrōkōsyoontēēt choo yibu meet, ¹⁵ nto yooto, kootyaakta biiko choo kirātootiin ām muyātēētaab meet. ¹⁶ Kubooyiit man, kimāchokōōtyooktooy :Yēesu malayikaanik, nteenee kichokōōtyooktooy biiko choo tinyē kāāyēnēēt kuu Abraam. ¹⁷ Kunyi, kimāchāktōōs kuckerkeyiit :Yēesu chii sukung'eet kuyēk kibkōrōs nyēē wōō nyēē riirēē biiko /ānkiikoosēē keey ām yiisyēētaab Yēyiin. /Kikeebakach /sikēēnyōōchi kaat biiko tukul ām choolwookātēēng'waa. ¹⁸ Imuuchē raat kuyēētyēēchi biiko choo /kakeetyem, kuuyu /kikeetyem nkinee /ankiinyaliil.

3

Wōō :Yēesu kusiir Muusa

¹ Mbo ng'eetaabiya choo kikuurook :Yēyiin ankootabaanaak ōyēku cheechii, ōsōōtyēēchi baa kiyēē /kiibooru yoo /kēēmwooyē kule kichokuyēk :Yēesu *Lēbkēēyiintēēt ānku *Kibkōrōs nyēē Wōō. ² Kikoonyit :inee Yēyiin nyoo kitōōlē kuyēchi yiisyooni, kuu yoo kikoonyitē *:Muusa Yēyiin kōōntōōchi biikyii. ³ Kuu yoo /kēēkoonyitē chiito nyoo kitēēchē kōōto kusiir kōōto nkit, /kēēkoonyitē Yēesu kusiir Muusa. ⁴ Tinyē :kōōt ake tukul tēēkiin, nteenee Yēyiin :nyēē tēēkiintēēt nyēē wōō kusiir tukul. ⁵ Kikoonyitē :Muusa Yēyiin kōōntōōchi biikyii ānkyoorōōru ng'aleek chēē kimākōōboor :Yēyiin ām kēnyiiisyēk

2:3 Ibu. 10:29; 12:25   2:4 Yoowa. 2:11; 10:37-39; Yēyuut. 15:12; 19:11; 1Kōōr. 12:4-11   † 2:8 Tyēēnwookik 8:4-6
2:8 1Kōōr. 15:27   2:9 Filib. 2:8-9   2:10 Room. 11:36; Luuka 24:26; Ibu. 5:8-9; 7:28; 12:2   2:11 Mat. 25:40;
Māārkō 3:35; Yoowa. 20:17   † 2:12 Tyēēn. 22:22   † 2:13 Isa. 8:17   † 2:13 Isa. 8:18   2:14 Yoowa. 1:14; Toowu.
3:15; 1Kōōr. 15:54-57; 1Yoowa. 3:8   2:16 Yoowa. 8:39; Room. 4:16; 9:6-8; Kala. 3:7, 29   2:17 Filib. 2:7; Ibu. 5:2;
1Yoowa. 2:2   2:18 Ibu. 4:15   3:1 Ibu. 4:14   3:2 Kāāyiit. 12:7

choo kimii bokukwoonii. ⁶ Nteenee kikoonyitē :Yēesu Yēyiin miisin kuu kibooreetyeet ām biikaab Kiriistō. Acheek :bichooto bo Kiriistō, kātikoo baateey kēētāsē taay kēēkiilchinē ānkēēng'ērēkyinē kiyoo kiikēnēē keey.

Ōriib keey simōōchuunnyēē Yēyiin

⁷ Ōnkēt :akweek kule mwooyē :Yēyiin kubununēē Tāmirmiryēēnyii kule,

“Ābērē nto ōyēbchi yīit ra kiyi mwoowook:

⁸ -Mooyaam mētēwoy kuu bichoo kikwiiloo
ām bēsyoōsyēkaab /kikēētyēmē ām suurkwēēn.

⁹ Kiiyiimaa :mbo kuukoong' kutyēmoo,
ānkoo kikiikukasaan ng'aleekaab kwōng'uut choo kyāāyēyē.

¹⁰ Kunyi, king'woonchoo :atēbuutēkaab bichu ām kēnyiisyēk artam
kut āmwoowu kule,

‘Mākoonyitoo :bichu
āmārubē mākuutēkyuu kwaak.’

¹¹ Kikwaanya keey :moo kut awaal keey kule,

‘Nkiryō, mākooy kōōwut :bichu kōōroonoo kwāābērē wokukaalyanee.’ †

¹² Kunyi ii, mbo ng'eetaabiya, ōriib keey simōōchoolwookēn ōchuunnyēē Yēyiin kut otay okaasee keey. ¹³ Ōtitiirē keey kwaak yoo tākumii :bārooyinto simakentaak :choolwookātēēt oyaam mētēwoy. ¹⁴ Yoo kakeetas taay kiikoosēē keey Yēyiin ākooy bēsyoōētaab lētūut kuu yoo kikēētoowu, +/mābokēēbchēwēēch kiyēē kinyōōru :Kiriistō. ¹⁵ Ōrōōtootē kiyoo kātāāmwoowook kule,

“Yoo ōmuuchē ra oyeb yīit okas kiyi mwoowook:

-Mooyaam mētēwoy kuu bichoo kikwiiloo
ām bēsyoōsyēkaab tyēmiisyēēt kēēmiitē suurkwēēn.”

¹⁶ Mbo ng'oo :chēē kikas kiyēē kimwooy :Yēyiin ankukwiil? Ara, mā icheek :tukul choo kiing'ēētēē :Muusa kōōrēētaab Miisir? ¹⁷ Ng'oo :chooto kinyēērchinē :Yēyiin kēnyiisyēk artam? Mā bichoo kikiikuchoolwookēn choo kibēkyinē suurkwēēn? ¹⁸ Ki ng'oo :choo kimwoochinē :Yēyiin ng'ālyoo nyēē ng'waa, kule, “Mākooy kukwa kanyuu bokiimuuny :tukul”? King'ālōolēē bichoo kikōchōnkyinē inee. ¹⁹ Kēēkāsē nanyuun kule kuuyu maneekaasee keey :icheek Yēyiin, mānāāchut wōloo /kikēēkuurtoochinē kule mābokunyōōr kāāmuung'to.

4

Kāāmuung'taab biikaab Kiriistō

¹ Okany kēēriib keey, sukunyōōr :chii ake tukul kiyoo tākukuurtoowēēch :Yēyiin kule +makeebe kanyii bokiimuuny tukul. ² Kookeekas lōkōōywēk chēē kāroomēch kuu yooto kikāsē :bichooto. Nteenee mānāāyēētyēēchi :lōkōōywēchoo bichoo kuuyu kitay kōōyēnchi ng'aleechaata kikāsē. ³ Acheek nkit choo kiikoosēē keey inee :chēē kēēbēētii Kaab Yēyiin bokiimuuny. Nto kurubta keey āk choo mānēēyēnchi inee, kimwooy :Yēyiin kule, “Kikwaanya keey :moo kut awaal keey kule,

‘Nkiryō, mākooy kōōwut :bichu kōōroonoo kwāābērē wokukaalyanee.’ †

Kimwoowu :Yēyiin ng'aleechu ānkoo sinee kichōboot :kāāmuung'ooto kuchakee keewaany :inee kuyey kōōrēēt. ⁴ Mii :yēē mwooyē ām siruutēk kurubta keey ākoo bēsyoōētaab tisab kule, “Kiimuuny :Yēyiin ām bēsyoōētaab tisab kukaakoowaany yiisyēēnyii.” † ⁵ Ānkoo kichōboot :wōlēē /bokiimuunyēē, kimwooy :Yēyiin kule, “Mākooy kuba wōloo bokōōmuunyēē.” ⁶ Mānāābokōōmuuny :biiko choo kibo taay choo kikas lōkōōywēk

3:6 Yoowa. 1:34; 1Kōōr. 3:16; Ēfēēs. 2:21; Ibu. 1:2; 4:14; 6:4-6; 7:3, 28; 10:21, 29 **3:8** Chuy. 17:7; Kāāyit. 20:2-5

3:10 Kāāyit. 14:33 † **3:11** Tyēēnwookik 95:7-11 **3:11** Kāāyit. 14:21-23 **3:17** Kāāyit. 14:29; 1Kōōr. 10:5, 10

† **4:4** Toowu. 2:2

kuuyu mānāākōōyēnchi :icheek lōkōōywēchooto. Nteenee biiko choo kiikoosēē keey inee :chēē /kēēchāmchinē bokōōmuuny āk Yēyiin. ⁷ Kiikusātayi :Yēyiin bichu bēsyēēt bokōōmuuny āk inee nto bēsyoonooto ku raat. King'āloolē :Yēyiin kubununēē *:Tāwuti kukaakukeeyta :kēnyisiyēk chēē chaang' kuchakee katay :bichoo bokōōmuunyēē wōloo kichōbchinē Yēyiin. Kimwooy ng'aleechu /kātākēēmwoowook kule,

“Ābērē nto ōyēbchi yiit ra kiyi mwoowook:

-Mooyaam mētēwoy.”

⁸ Nto kikiyiitita :Chooswa biiko wōloo kibokōōmuunyēē, nto mēēbērē king'āloolēē :Yēyiin subak bēsyēēt ake nyēbo kāāmuung'to. ⁹ Kunyi, mii :kāāmuung'to nyēbo biikaab Kiriistō. ¹⁰ Chiito nyoo imuunyē āk Yēyiin kukāākōōmuunyēē :nkinee yiisyōōnuutēk kuu yoo kiimuunyēē :Yēyiin yiisyēēnyii. ¹¹ Okany nanyuun keesyeeem wōlēē kiimuuktooy bokiimuuny āk Yēyiin. -Mātēwēchākoy :chii ake tukul kulumchi kōchōng'nātēētaab chut.

¹² Boonto :kiyēē mwooyē :Yēyiin kāāmuukēywēēk ānkuyēyiisyē ākookoy. Ng'atiib :ng'ālyoontēētaab Yēyiin miisin kusiir rōōtwo nyoo litaat :wook tukwaay. Chutitooy :ng'ālyoontoonoo ākoy soboontaab chiito āriit, ānkōōbooru tēerchinooyēētaab kiyēē mächē :mooyēēt āk nyēē mächē :Tāmirmiryēēt. Ng'oonkyinē biiko kāāsōōtēywēēkwaa kōōnkēt kiyēē karaam āk nyēē miyaat. ¹³ Māmiitē :kiy nyēē wunyaat ām wōlēē mii :Yēyiin. Ng'aanyaat :kiy ake tukul ānkutooku ām taayeetaab Yēyiin nyoo mākōōtiilwēēch ng'aleek.

Yēesu kibkōrōs nyēē wōō

¹⁴ Okany nanyuun kēēkiilchi kiyēē kiyyēnchinē, kuuyu kēēboontē *kibkōrōs nyēē wōō nyoo mii kibkōōnkōy wōloo mii :Yēyiin. Nyooto ku Yēesu Lakwataab Yēyiin. ¹⁵ Riirēēnēēch :kibkōrōs nyoo wōō ām kuskuusyēēnyoo, kuuyu ānkoo kimāchoolwookēnoot, /kikeetyem inee ām keel ake tukul kuu wōloo /kēētyēmteēch nkacheek. ¹⁶ Kunyi, yoo kēēmächē / kēēyēētyēēchēēch, okany kiinookyi ng'echereetaab bāytooyiisyēētaab Yēyiin nyēē māmiitē :muyātēēt sukuyēētyēēchēēch ām kiisaynyii āk chamateenyii.

5

¹ / Keētōōlē kibkōrōs ake tukul nyēē wōō kuchōōnēē wōlēē mii :biiko sukuyēchi Yēyiin yiisyēēt kubo bichooto. Inēmchinē :inee Yēyiin tukuuk ānkubēēlē kōrōsēēk kōōwuunto ng'ōōkisto nyoo kiikuyey :biiko. ² Imuuchē kuriiree biiko choo /kēēmoosē ānkukustooy kuuyu kuskus :nkinee. ³ Kiyooto :nyēē mächāktōōs kuyey :inee kōrōsēēk kubo ng'ōōkiswookik cheechii āk chēbo biiko alak.

⁴ Māmii :chii nyēē tōōlē keey kuyēk kibkōrōs nyēē wōō. Yēyiin nkityō :nyēē kuurē chiito kuyēk kibkōrōs nyēē wōō kuu wōloo kikuurtooy *Aārōn. ⁵ Am kēēlto nyēē wuu nyooto, mānāātōōlchi keey :Yēesu yiisyoono bo koonyit kuyēk kibkōrōs nyēē wōō. Nteenee Yēyiin :nyēē kimwoochi kule,

“Inyiing' lakwanyuu.

Kāāyēku ra kōōn.”

⁶ Kimwooy subak ām yēēt ake kule,

“+Mēēyēku kibkōrōs ākookoy,

kuu Mēlkisētēk.”†

⁷ Kumii :Yēesu kōōrēēt, kisooyē kukuurchinē barak kuriirchinē Yēyiin, nyoo kiimuuchē kusār inee. Kikāsyi :Yēyiin, kuuyu kiyibē keey ng'wēny :Yēesu ānkiikōōnēmchi keey Yēyiin.

⁸ Ānkoo ki Lakwataab Yēyiin :Yēesu, ki ākoy kunyalil sukōōnkēt kule koonyit ku kiy nee.

⁹ Yu keewaany :Yēesu yiisyēēt nyoo kichōbchinē :Kwaan, kuyootyi biiko choo ikoosēē

4:8 Choos. 22:4 4:12 Isa. 55:11; Ēfēēs. 6:17; 1Bēt. 1:23; Ng'oong'. 1:16 4:14 Ibu. 2:17-18; 3:1, 6; 5:5-6, 10; 7:24-28; 8:1, 3, 6; 9:11 4:15 Ibu. 2:18; 5:2; 7:26; 9:12; 1Yoowa. 3:5 4:16 Ēfēēs. 3:13; Ibu. 7:19; 10:19 5:2 Ibu. 2:17-18; 4:15; 7:28 5:3 Laawi. 9:7; 16:6; Ibu. 7:27; 9:7 5:4 Chuy. 28:1 5:5 Ibu. 1:5 † 5:6 Tyēēn. 110:4 5:6 Ibu. 6:20 5:7 Māārko 14:32-42 5:8 Filib. 2:8; Ibu. 3:6; 4:15

keyy inee *soboontaab kibchuulyo. ¹⁰ Kiyey kuu nyooto kuuyu /kikeetool inee kuyēk kibkōrōs nyēē wōō kuu Mēlkisētēk.

Ōkiilchi Kiriistō

¹¹ Abērē nto taamwaay chēē chaang' kurubta keyy āk ng'aleechuutēchu, nteenee wuuy kuuyu ōyēku biich chēē -mōōkāse ng'al areet akeenke. ¹² Kāyēmāktōōs kukōōyēku kāānēētik, nteenee tōōmāchē /takiineetaak tukuuk choo kyōōtoowunēē. Yoo kātōō-āmē āmit chēbo biich chēē wōōyēch ōmāchē /takiikuuyeeenaak chēēko. ¹³ Chii nyoo lwēē chē tāku leekwa nyoo -mēēnkētē kiyēē karaam āk nyēē miyaat. ¹⁴ Biiko :chēē imuuchē kwaam āmiikaab biiko chēē wōōyēch ku choo kiikooneet keyy kōōnkēt kiyēē karaam āk nyēē miyaat.

6

¹ Okany keetas taay nanyuun kēēkich ām lōkōōywēkaab Kiriistō ānkēēsātyi komos kāānēētēywēēchoo kikēētoowunēē. Māyēmāktōōs /kēēkētyinē keyy /kiinēētē kule /kee-weeksee miyootyēēt nyoo yibchinē biich meet, nto /kiineet kule kookaasee keyy :chii Yēyiin. ² Mēērook kēēkētyi keyy mbo subak kiineet chii kurubta keyy āk bātisāniisyēēt, /kēētiinyēē biiko āwunnyēk, ng'eeteetaab meet nto ng'woonintaab kibchuulyo. ³ Nteenee yoo kacham :Yēyiin, okany keetas taay āk kāānēētēywēēk alak yoo kacham :Yēyiin.

⁴⁻⁶ Yoo kiikōōnkēt :chiitaab Kiriistō lēbkēēyyēetaab Yēyiin ankiikuchamcham rōōbēywoontēetaab kibkōōnkōy ānkiikunyōōr Tāmirmiryēetaab Yēyiin, ankuchamcham kāroomnyēetaab ng'ālyoontēetaab Yēyiin, ankiikukas wōlēē wuu :kāāmuukēywēēkaab kōōrēēt nyēē lēēl, nto yityo kutay Kiriistō, kumēētākōōmuuchāktōōs /kēēyisunēē wōlēē mii :miyootyēēt! Yoo kaakutay, kukerkeyy nyēē kaakuketita Lakwataab Yēyiin /bokēēkwērtoochi murtooywoontēēt /ānkiinchuruur.

⁷ Yoo keechiim :mbareet bēēkaab roobta ankuyey āmiik chēē yēētyēēchinēē keyy :biiko choo choonē, mākōōbēruur :Yēyiin mbaraanaa. ⁸ Nto yoo kamayey āmit ānkubiityēē :kātōōy nto ku wuuyo, kuchuboot :mbaraanaa +/ānkumākiimukuusēē maata lētuunoo.

⁹ Chōōrōōnuutēkyuu, ānkoo kāāmwoowu kuu nyooto, ānkētē kule ōyēyē :akweek ng'al chēē kāroomēch ōyēku biich chēē /kiikiiraraach kuchurta. ¹⁰ Iyyoong'unēē :Yēyiin manta yoo itiiilchinē biich ng'al. Māwuutyēē yiisyēēng'woong' āk chamateet nyoo kyōōboorchi inee ōyēētyēēchinē biikyii ānkutōōtāsē taay ōyēētyēēchinē bichoo. ¹¹ Kiyēē māchē :mooyēēnyuu ku kule ōkāng'u kubo kiyēē ōkēnēē keyy sōōkich ākoy bēsyēēetaab tabanta ¹² simōōburēn. Orub ātēbuutēkaab biiko choo kiikoosēē keyy Yēyiin miisin ānkitynē muytaayeet choo mii wokunyōōru kiyēē kiikukuurtoochi :Yēyiin.

Bo man :kiyēē kiikukuurto :Yēyiin

¹³ Yoo kimāchē :Yēyiin kōōtitiir kiyēē kikuurtoochinē Abraam, kōōwoonkyi ām mooyēēnyii kule makootyīich kiyooto, kuuyu kimāmii :chii nyēē ki wōō kusiir inee nyēē kimēēmuuchē koowaal keyy ām kaayneetaab chiichoo. ¹⁴ Kimwoochi kule, "+Māābēruuriing'. +Mēēnyōōru muchōkōrōōn chēē chaang'."† ¹⁵ Kikānyiiis :Abraam ām muytaayeet ānkinyōōr kiyoo /kikēēkuurtoochinē. ¹⁶ Yoo iwoolchinē keyy :chii ki-ito ake kutwēchē kiy nyēē iywēyē. Yooto mākunāmtoochi :ng'aleechaata. ¹⁷ Kuuyu kimāchē :Yēyiin kōōboorchi kāroomin biiko kule -mēēmuuchē kuweek ām kiyēē kiikukuurto, kōōkiimēē kiyoo kikuurtooy kaawaaleet. ¹⁸ Kunyi, kiyey :Yēyiin tukuuk āyēēng'. Kiiwoolchi keyy ānkukuurto kōōbooru kule mākooy kuweechweech kiyēē kāākumwooy nto kōōbērbēēriis. Kiyey kuu nyooto sukōōtitiirēēch miisin acheek choo kiikēēmwēchi inee kukerekteech sikēēkōōbchi kiyoo kiikēnēē keyy. ¹⁹ Ititiirēēch :kiyoo kiikēnēē keyy

5:9 Ibu. 7:27   5:10 Ibu. 4:14; 6:20   5:13 1Kōōr. 3:1-2; 1Bēt. 2:2   5:14 Room. 16:19; 1Kōōr. 14:20; Ēfēēs. 4:14; Ibu. 13:9   6:4-6 Ibu. 10:26-29; 12:25; 2Bēt. 2:20   6:8 Māārkō 4:7, 18-19   6:10 Ibu. 10:32-34   6:12 Ibu. 11:1—12:1   † 6:14 Toowu. 22:17   6:18 Kāāyit. 23:19

kuu bōrōōwēēt nyēē wuuy miisin nyēē /kākēēkwiliilchi Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy. ²⁰ Kiwo :Yēesu Kitōōkiinoo kōōntōōwēēch kubuntēē ankeet nyēē /ki-keeng'aree kōyoo sukusoom Yēyiin kunyōōwēēch kaat ām ng'ōōkiswookiyoo. Kunyoo nanyuun kiikuyēk :Yēesu kibkōōrōs nyēēnyoo nyēē wōō ānkubo ākookoy kuu Mēlkisētēk.

7

Kibkōōrōs Mēlkisētēk

¹ Ki bāytooyiintēēt :Mēlkisētēk nyēbo *kiriinkēētaab Sālēēm ānki kibkōōrōs nyēbo Yēyiin nyoo tōrōōr. Yoo kichōōnēē :Abraam booryēēt nyoo kiibēlē bāytooyik ang'wan, kutu-uyēē :Mēlkisētēk ānkōōbēruur inee. ² Kiikoochi :Abraam chiichoo akeenke ām taman nyēbo tukuuk choo kibāru. Ibooru :kaaynaani bo Mēlkisētēk kule 'Bāytooyiintēētaab churtaayeet'. Ibooru :ng'ālyoontooni bo Sālēēm kule tāloosyēēt. Kunyi boonto :Mēlkisētēk kaayneet ake subak nyēē /kēēkuurē kule 'Bāytooyiintēētaab tāloosyēēt'. ³ Māmii :yēē ibooru kwaaniitaab Mēlkisētēk nto ku kaamet āmāmiitē mbo :yēē ibooru areenyii, nto ku bēsyēēt nyēē /kikēēsichēē nto nyēē kimēē. Kibkōōrōs :inee nyēē mātinyē toowunēēt nto wōlēē ng'ētēē. I-ārōōru :yuutēyu wōlēē wuunto :yiisyēētaab Lakwataab :Yēyiin.

⁴ Ōsōōtyi baa :akweek wōōyinto nyoo kiboonto :Mēlkisētēk. Kiikoochi inee :kuuko Abraam akeenke ām taman nyēbo tukuukyii tukul choo kibārunēē booryēēt. ⁵ Kimākyinē :kiruutēkaab *Muusa /kēēyibchinē biiko choo bo kōōtaab kōōrōsēēk akeenke ām taman nyēbo tukuuk chēē kiboonto. Kinyōōrunēē :icheek tukuuchoo wōlēē mii mbo :biiko chuut alake ānkoo kibo :icheek tukul Abraam. ⁶ Ānkoo kimāchōōnēē :Mēlkisētēk kōōtaab kōōrōsēēk nyoo kisālu Laawi, kikwēchi :Abraam akeenke ām taman nyēbo tukuuchoo kibāru. Kiibēruur :chiichoo bo kōōrōs Abraam nyoo kikuurtoochinē :Yēyiin bēruur. ⁷ Chiito kwaak nyoo ibēruurē ake ku wōō :nyooto kusiir nyoo /kākīibēruurē. ⁸ Ki biich buch :mbo kibkōōrōs chēbo kōōtaab Laawi, nteenee kinyōōru akeenke ām taman nyēbo tukuuk chēē kiboonto :biiko. -Mēēnkēt :chii wōlēē kichōōnēē :Mēlkisētēk āk wōlēē kiwokung'etyi :soboonnyii. ⁹ Imuuchē :ake kumwooy mbo kule kiikooyto :nkinee kōōtaab Laawi akeenke ām taman bēsyoonoo kubuntēē Abraam, ¹⁰ kuuyu yoo kituuytōōs :Abraam ākoo Mēlkisētēk, kitāku kēbuswoo :Laawi ām suweetaab kuukaanyii Abraam.

/Kikeeweech kiruutēkaab Muusa āk bēēlsēētaab kōōrōsēēk

¹¹ Kiyēyē :mbo kibkōōrōs chēbo kōōtaab Laawi yiisyēēng'waa kōōyyoong'unēē kiruutēkaab *Muusa. Nto kiimuuchē kuyey :kiruutēkaab Muusa biiko kuchurta ām bēēlsēētaab kōōrōsēēk, nto kibo nee kōōyook Yēyiin kibkōōrōs nyēē teer kuu Mēlkisētēk? Kiyēmē oob :kibkōōrōs nyoo wōō nyēbo kōōtaab Āārōn? ¹² Kunyi, yoo /kaakiikeeree kōōrōsēēkaab kēny kōōrōsēēk chēē leelach /ānkiilēēliit mbo kibkōōrōs, kumāchāktōōs /kiilēēliit nkicheek kiruutēk. ¹³ Wuu nyooto kuuyu kimāchōōnēē :Yēesu kōōtaab Laawi. Māmii :chii nyēē kiikuyēk kibkōōrōs ām kōōto nyēē kichōōnēē :Yēesu. ¹⁴ Tookunoot kule /kikēēsichē Mokoryoontēēnyoo kuchōōnēē kōōtaab Yuuta, āmāmii :yēē mwooyē :kiruutēkaab Muusa kule imuuchē kukwaanee :mbo kibkōōrōs kōyi.

¹⁵ Kiyēē ityiichē :ng'aleechuutēchu ku kule, kōōkutook ra :kibkōōrōs ake nyēē wuu Mēlkisētēk. ¹⁶ Mēēbērē /kikeerub kiruutyēēt nyoo ibooru kōōto nyēē māchāktōōs kukwoonēē :mbo kibkōōrōs yoo /kikēēyēyē Yēesu kuyēk kibkōōrōs. Nteenee /kikēēyēyē kuyēk kibkōōrōs kurubta keey āk kāāmukēywēēkaab soboontaab kibchuulyo, ¹⁷ kuu yoo mwooyē :siruutēk kule,

“+Mēēyēku kibkōōrōs ākookoy,
kuu Mēlkisētēk.”

18-19 Kimēemuuchē :kiruutēkaab Muusa kuyey chii kuchurta. Kunyi, /kikēēsātyi kiru-utēchoo komos, kuuyu kikuskusēch ānki buch. Nto raat kiikēnēē keey kiy nyēē karaam kusiir nyiin ake. Tākyēēch :kiyiitēnyi wōlēē mii :Yēyiin.

²⁰ Kiikiim :Yēyiin ām kaawaaleet kule yēku :Yēēsu kibkōrōs. Nteenee maneewaal keey yoo kiyēyē biiko alak kuyēk mbo kibkōrōs. ²¹ Kimwooy :Yēyiin kurubta keey āk Yēēsu kule, “Kaawaal keey amēēbērē +maaweēch kāāsōōtēywēēkyuu: Inyiing' :kibkōrōs ākookoy.”

²² Kunyi, iyyoong'unēē :kiirootyēet nyēē lēēl Yēēsu ānkusiirē nyoo bo kēny.

²³ Ki chaang' :mbo kibkōrōs choo kibo kōōtaab Laawi nyēē ki yoo kame :ake, kōōkēērē :ake. ²⁴ Nteenee, mākooy /kiikeer Yēēsu kuuyu soboot :inee ākookoy. ²⁵ Kunyi, kuu yoo soboot :Yēēsu ākookoy ānkusoochinē biiko, imuuchē nanyuun kooraraach kutukul choo yootyinē :inee kēēlto kukwa wōlēē mii :Yēyiin.

²⁶ Kibkōrōs nyēē wōō :Yēēsu nyēē imuukwēēch kiyēē kēēmāchē. Tiliil :inee nyēē mātinyē ng'ōōki. Kunyoo, /kikiinēmunēē wōloo mii :kibng'ōōkisiisyēk /ānkiitōrōōr ākooy wokutēbi āk Yēyiin ām kibkōōnkōy. ²⁷ Makerkeey :inee ākoo mbo kibkōrōs chuut alak choo wōōyēch choo kibēēlē kōrōsēēk ākookoy kubo ng'ōōkiswookikwaa kurook, nto yityo kookeer chēbo biiko. Nteenee, kiyey :Yēēsu kōrōsyootēēt akeenke baateey, nto nyooto kukime /sikēēnyōōchi kaat biiko ām ng'ōōkiswookikwaa. ²⁸ Kurubta keey āk kiruutēkaab *Muusa, /kikēētōōlē biiko buch kuyēk mbo kibkōrōs chēē wōōyēch. Ānkoo kimii :kiru-utēchoo, kiiwaal keey :Yēyiin kutool lakwanyii kuyēk *kibkōrōs nyēē wōō nyoo churtaat ākookoy.

8

Kiirootyēet nyēē lēēl

¹ Ng'ālyoontēēt nyēbo koomānuut ku kule, kēēboontē Kibkōrōs nyoo wōō nyoo mii āwutaab taay nyēbo Yēyiin ām kibkōōnkōy. ² Yēchinē :inee Yēyiin yiisyēēt ām Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy nyoo kiyēytooy :Yēyiin amēēbērē biiko. ³ /Kēētōōlē mbo kibkōrōs chēē wōōyēch tukul kōōkoochinē Yēyiin tukuuk ānkubēēlē kōrōsēēk. Kunyi, kuuyu kibkōrōs nyēē wōō :nkinee Yēēsu, kimāchāktōōs kōōkoochi Yēyiin kiy. ⁴ Kimēemuuchāktōōs /keetool Yēēsu kuyēk kibkōrōs yu kitākumii kōōrēēt kuuyu kimābo :inee kōōtaab mbo kibkōrōs choo kiinēmchinē Yēyiin tukuukaab kōrōsēēk kuu wōloo kimwooytooy :kiruutēk. ⁵ Kiyēyēē :mbo kibkōrōs yiisyēēt Kōōtaab Yēyiin nyoo mii wōlēēb ng'wēny ku kitōōntōyēētaab nyoo mii kibkōōnkōy. Kimwoochi :Yēyiin Muusa yoo kimāchē kuteech *Kēryēētaab Yēyiin kule, “Māchāktōōs ikas kule 'keeteēch kiy ake tukul irub kuu wōloo kāāmwooytoowuung' ām lekem.”† ⁶ /Kiikiikoochi Yēēsu yiisyēētaab koomānuut nyoo bo Yēyiin kusiir nyoo kibo mbo kibkōrōs. Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, karaam :kiirootyēet nyooto kiyēyē :Yēēsu kusiir nyoo kibo kēny. Irābchinē :kiirootyāanaa tukuuk chēē kāroomēch chēē siirē tukuuk alak choo /kikēēkuurtooy.

⁷ Nto kimā kuskus :kiirootyēet nyoo kibo kēny, nto /kimākēēyēyē nyoo lēēl. ⁸ Kikas :Yēyiin kuskuusyonoo, yooto kumwooy kule, “Mii :bēsyēēt kuchōōnii nyēē +maayey kiirootyēet nyēē lēēl āk biikaab kōōrēētaab Isrāyēēl āk chēbo Yuuta. ⁹ Mēēbērē makuk-erkeyiit :kiirootyāani āk nyoo kyāāyēyē āk mbo kuukaanyii yoo kyāārēētootē icheek kung'ēētyēē kōōrēētaab Miisir. Kuuyu manarub :icheek kiirootyāanaa, a-aste icheek. ¹⁰ Kiirootyēet nyēē +maayey āk biikaab Isrāyēēl ām bēsyōōsyēk choo kwoonii ku nyi: +Māākoochi mākuutēkyuu mētēwookwaa āriit ānkāāsirchi soboonwēkwaa. +Māāyēku

7:18-19 Room. 3:20; 7:10, 24; 8:3; Ēfēēs. 2:15; 2Kōōr. 3:6-11; Ibu. 9:9   **7:22** Ibu. 8:6   **7:25** Room. 8:34; Ibu. 10:14; 1Yoowa. 2:1   **7:26** Ibu. 4:15   **7:27** Room. 6:10; Ibu. 5:3, 9; 7:25; 9:12, 26, 28; 10:10, 12; 1Bēt. 3:18   **7:28** Ibu. 3:6
8:1 Tyēēn. 110:1; Yēyut. 2:33; Ibu. 1:3, 13; 4:14; 10:12; 12:2   † **8:5** Chuy. 25:40   **8:5** Kolos. 2:17; Ibu. 9:2, 9; 10:1
8:6 Luuka 22:20; Ibu. 7:22; 8:13; 9:15; 12:24

Yēyiintēēng'waa ānkuyēk :icheek biikyuu. ¹¹ Māmii :chii ām icheek nyēē tākōōnēētē laatyenyii nto biikaab kang'waa kumwoochinē kule, 'Inkēt Yēyiin,' kuuyu mākōōnkētoo :biiko tukul kung'eetee lēēkōōk ākoy biiko chēē wōōyēch. ¹² +Māānyōōchi anii icheek kaat ng'ōōkiswookikwaa āmētoochi kutukul."† ¹³ Yoo kimwooyē :Yēyiin kule 'lēēl' :kiirootyaaani kōōbooru kule kookuyoosiit :nyoo bo kēny. Nto kiy ake tukul nyoo yōōsiitu kumii wokubotē.

9

Kiiwut :Kiriistō Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy

¹ Kitinyē :kiirootyetaab kēny mākuutēk chēē kiiboorchinē biiko wōlēē yēytooy yi-isyēetaab Yēyiin ānkimii nkinee *:Kōōtaab Yēyiin kōōrēet. ² Kitinyē :kōyoo kisēēnkōōsyēk āyēēng' chēē /kikeeng'aree ankeet. /Kikēēkuurē yoo bo Yaama kule wōlēē tiliil. /Kiki-itōōrē yotoo kiito nyēē /kiikoochinē taariinek āk meeseet nyēē /kiikoochinē mukaatiinek choo /kiitāboonchinē Yēyiin. ³ /Kikēēkuurē wōliin bo Kitōōk kule wōlēē tiliil miisin. ⁴ /Kikiyiityinē kāābkōōrōs nyēē /kikeeyeyee *ta-aabuut nyēē /kēēbēēlēē tukuuk chēē boong'u nyēē anyiny wōliin bo Kitōōk ānkoo sinee kimāmii wōlooto. Nteenee kimiiitē :Sāāntukuutaab Kiirootyeeet nyēē /kikiiluume ta-aabuut Kitōōk. Kiboonto :sāāntukuunoo tērēetaab ta-aabuut nyēē kimii :maana āriit, kirōktaab *Āārōn nyēē kilēēlēē :toobtōōk āk rwoontōōk āyēēng' chēē tēbēlyēlēch choo /kikēēsirchi kiruutēk. ⁵ Kimii *:kēruubiik chēē /kikeekus chēē kikiikubuuyēē kebebaakwaa ng'echereetaab kiisayta ām mwēēnkoonoo. Mēēbērē maabanybaany raat ng'aleek tukul kurubta keey tukuuchu.

⁶ Ki yoo /kakeetet tukuuchoo tukul kuu nyotoo, kubēētii bēsyō ake tukul :mbo kibkōōrōs yoo bo Yaama bokuyēyē yiisyēēng'waa. ⁷ Nteenee ki kibkōōrōs nyoo wōō nkit :nyēē kiwēētii Kitōōk areet akeenke ām kēnyiit. Ki yoo wēētii, kuyibē kiisēēnik kubo ng'ōōkiswookikyii ākoo choo kiyēyē :biiko kumēēnkētē.

⁸ Inēētēēnēēch :Tāmirmiryēetaab Yēyiin ng'aleechu kule yoo tākumii :Kōyoo bo Yēyiin ng'wēny, -mēēmuuchē :biiko chuut alake kōōwut Kitōōkiinoo. ⁹ Iboorwēēch :ng'aleechu raat kule -mēēmuuchē :tukuuk chēē /kikiikoochinē Yēyiin āk kōōrōsēēk choo /kikēēbēēlē, kōōwuunto kāāsōōtēywēēk chēē miyootēch ām mētēwookaab biiko. ¹⁰ Rubtooy keey :kiruutēk āk āmiisyēēt, yyēēsyēēt āk ntāsimuut chēē /kiiwuunootē keey. /Kikēēyēyiisyēē kiruutēchoo ākoy kut chokuyey :Yēyiin kiirootyeeet nyēē lēēl.

¹¹ Neenyi, kichokuyēk :Kiriistō kibkōōrōs nyēē wōō nyēbo tukuuk chēē kāroomēch choo kōōkutook. Kiiwut :inee Kōōtaab Yēyiin nyoo bo kibkōōnkōy nyoo /kimākēēyēyēē āwuun ankuchurtaat kusiir nyoo bo kōōrooni. ¹² Yoo kiiwutē :Kiriistō Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy, mānāāwēēto kiisēēnikaab kwēyiyi nto chēbo wuunōōy, nteenee kiikooyto korotiikyii areet akeenke baateey sukuwālāng'wēēch ākookoy. ¹³ /Kyāānkēēyisēē biiko choo kilēēlootiin kiisēēnikaab kwēyiyēk āk wuunōōk nto areekaab roorta, /kikiisōōtē kule /kāākiitiliil. ¹⁴ Bo kwōng'luut :yiisyēetaab Kiriistō kusiir ntāsimuut choo bo kēny. Kiinēm keey ām Tāmirmiryēetaab Yēyiin nyoo bo kibchuulyo kuyēk kōōrōsyoo nyēē churtaat ām wōlēē mii :Yēyiin. Kicham :kāāsōōtēywēēkyoo bo ng'ōōki kutākyēēch meet, nteenee kōōkōōtiliilēēch ra :korotiikyii sikēēyēchi Yēyiin yiisyēēt.

Kiityiich :korotiikaab Yēesu kiirootyeeet nyēē lēēl

¹⁵ Kiyey :Yēyiin kiirootyeeet nyēē lēēl yoo kimēē :Kiriistō /sikēēnyōōchi biiko kaat ām ng'ōōkiswookikwaa chēē kiyēyē kumii ng'wēnyuutaab :kiirootyaaana bo kēny. Kiyey kuu

† **8:12** Cherem. 31:31-34   **8:12** Ibu. 10:16-17   **9:2** Chuy. 26:1-3; 25:31-39, 23-30; Ibu. 8:5   **9:3** Chuy. 26:31-33; Laawi. 16:1-2; Ibu. 6:19; 9:7, 12; 10:20   **9:4** Chuy. 16:31-34; 25:10-22; 30:1-10; Kāāyiyiit. 17:6-11   **9:5** Chuy. 25:18-22
9:6 Kāāyiyiit. 18:1-5; 28:1-8   **9:7** Laawi. 16:1-19; Ibu. 9:25; 13:11   **9:9** Ibu. 8:5; 7:19   **9:10** Laawi. 11:1-47; 15:1-33; Kāāyiyiit. 19:1-22   **9:11** Ibu. 4:14   **9:12** Room. 3:25-26; Ibu. 7:27; 9:25; 12:24; 13:12, 20; 1Bēt. 1:18-19
9:13 Kāāyiyiit. 19:1-10, 17   **9:14** Room. 7:5-6, 24-25

nyooto sukunyōōr :biiko choo kuurē :Yēyiin bēruntaab kibchuulyo nyoo kikuurtoochinē. ¹⁶ Yoo kamwaayta :chii yoo kaakuriik kume /kēērōōbchi biiko alak tukuukyii, mānyōōru :bichoo tukuuchoo ākoy yoo kāākutook man kule kaakume :chiichooto. ¹⁷ Nāmtoochinē :ng'ālyoontoonoo yoo kaakume :chiito āmēēbērē yoo tākusoboot. ¹⁸ Ki yoo sukunāmtoochi :kiirootyeyet nyoo kibo kēny, ki ākoy /keebakach :tyoony. ¹⁹ Yu kikiikumwoochi *:Muusa biiko kiruutēk tukul, kunam sokēēkaab *yuusob nyēē /kikeenaankuyee sabur chēē sālootiin nyēē arraa ankooluumta kiisēēnikaab wuunōōk āk chēbo kwēyiyēk* chēē /kikeetasee bēēko ānkuyisēē kitaabuutaab kiruutēk āk biiko tukul ²⁰ kumwooyē kule, “Kiisēēnik :chu chēē ikiimē kiirootyeyet nyoo mwooyē :Yēyiin kule orub.”† ²¹ Kiyisēē :Muusa subak kiisēēnik Kēryēētaab Yēyiin āk tukuuk tukul choo /kēēyēyisyyēē ām wōlooto. ²² Mwoowēēch :kiruutēkaab Muusa kule /kēēyēyisyyēē kiisēēnik /kiitiliilēē tukuuk chēē chaang'. Māmii mbo :nyooyeetaab kaat yoo māmii :kiisēēnik.

²³ /Kikiitiliilēē *Kōōtaab Yēyiin nyēbo kōōrooni kiisēēnik ku kitōōntōyēētaab Kōōtaab Yēyiin nyoo mūtē kibkōōnkōy. Nteenee tēerchiintōōs :Kōōtaab Yēyiin bo kibkōōnkōy āk nyi mii kōōrooni kuuyu mächē :nyoo bo kibkōōnkōy kōrōsyontēēt nyēē kiimoot miisin. ²⁴ Mānēēwut :Kiriistō Kitōōkiinoo bo Yēyiin nyoo kiyēyē :biiko ānku kitōōntōyēētaab nyoo bo man, nteenee kiwēēwēēch :inee wōlēē mii :Yēyiin suwokōōyooong'wēēch. ²⁵ Mēēbērē kiiwut :Kiriistō kibkōōnkōy areet chēē chaang' kōōkooyto keyy kuu wōloo kiiwutitooy :kibkōrōs nyēē wōō Kitōōkiinoo bo kōōrooni ām kēnyit ake tukul kuboontotē kiisēēnikaab tyoong'in. ²⁶ Nto kiwuu nyooto, nto kiikunyalilaan :Kiriistō areet chēē chaang' kuchakee yoo /kikēēyēyēē kōōrēēt. Nteenee kiinēm keyy :Kiriistō areet akeenke baateey yu kiki-ikuriik :tabanta kuyēk kōrōsyoo sukōōsyēēnto kāāmuukēywēēkaab ng'ōōkisto. ²⁷ Mēē :chii ake tukul meet akeenke, nto yityo kōōtiilchi :Yēyiin ng'aleekyii. ²⁸ Ām kēelto nyēē wuu nyooto kichamta keyy :Kāārārookiintēēt kume meet akeenke sukōōnēmto ng'ōōkiswookikaab biiko chēē chaang'. Mākuchō subak :Kāārārookiintēēt āmēēbērē chokōōnēmu subak ng'ōōkiswookikaab biiko, nteenee chōōnii chokōōrāroochē biiko choo ikēnēē keyy inee.

10

¹ Ki kitōōntōyēēt :kiruutēkaab *Muusa nyēbo tukuuk chēē kāroomēch chēē kimii kukwoonii. -Mēēmuuchē :kiruutēchooto āk kōrōsēēk choo yibu :biiko /sikēēbēēlē kwaak ām kēnyit ake tukul kuyey bichoo kuchurta. ² Nto kiiwuuntoochinē :kōrōsēēchoo bichoo ng'ōōkiswookikwaa kutukul, nto kiiyyoong'tooy :bēēlsēētaab kōrōsēēk ānkuwuutyēē ng'ōōki ake tukul nyēē kiikuyey. ³ Kiisōōtyinē buch :bēēlsoonoo bo kōrōs biiko ng'ōōkisng'waa ām kēnyit ake tukul, ⁴ kuuyu kimēēmuuchē :kiisēēnikaab wuunōōy āk chēbo kwēyiyi kōōwuunto ng'ōōkiswookichoo. ⁵ Kunyi, yu kichōōnii :Yēesu kōōrooni, kimwoochi Yēyiin kule,

“Kimēēmächē bēēlsēētaab kōrōs āk tukuuk chēē /kēēkōōniing',
nteenee kiichōōbwoo bōōrto ākooytē.

⁶ -Mēēng'ērēkyinē kōrōsēēk choo /kēēbēēlē kutukul
nto ku choo /kiibuuktēē ng'ōōkisto.

⁷ Yooto amwaay kule,

‘Āchōboot oō, Yēyiin,
ayey kiy ake tukul nyoo imākwoo ayey,

kuu wōloo mwooytooy :siruutēk kurubta keyy anii.' ”†

⁸ Kinyooyee kumwooy kule, “Kimēēng'ērēkyinē tukuuk chēē /kēēkōōniing' āk tyoong'in choo /kēēbēēlēē kutukul nto kōrōs choo /kiibuuktēē ng'ōōkisto.” Kimwooy kuu nyooto

9:15 Ibu. 8:6 * 9:19 Mātinyē :siruutēk alake ng'aleechu: 'āk chēbo kwēyiyēk'. † 9:20 Chuy. 24:8 9:22 Laawi. 17:11 9:23 Ibu. 8:5 9:26 Ibu. 7:27 9:28 Māārko 10:45; Yoowa. 1:29; Kala. 1:4; 1Tēm. 2:6; Ibu. 9:14, 26; 10:10, 12, 14; 1Yoowa. 2:2 10:1 Kolos. 2:16-17; Ibu. 7:18-19; 8:5 10:3 Ibu. 9:7 † 10:7 Tyēēnwookik 40:6-8

ānkoo /kikēyēyē kōrōsēechu kurubta keey āk wōlēē wuu :kiruutēk. ⁹ Nto mii yoo, kumwooy kule, “Āchōboot oō, Yēyiin, ayey kiy ake tukul nyoo imākwoo ayey.” Kunyoo, kiinēnto :Yēyiin kirootyeet nyoo kibo kēny ankookeeree kirootyeet nyēē lēēl. ¹⁰ /Kikiitiliilēech kuuyu kiyey :Yēesu Kiriistō kuu wōloo kimāktooy :Yēyiin ānkōokooyto so-boonnyii kunyil akeenke baateey.

¹¹ Yēyē :mbo kibkōrōs chēbo Yuutayeeek yiisyēt bēsyō ake tukul kubēēlē kōrōsēechooto areet chēē chaang' amēēmuuchāktōōs kōōnēnto :bēēlsooni bo kōrōs ng'ōōkiswookik. ¹² Nteenee, yoo kiikooytooy keey :kibkōrōs nyēēnyoo areet akeenke baateey, wokōobuurēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin. ¹³ Mii wōlooto raat kukānyiisyē ākoy bēsyēt nyēē +/mākiisyēēntēē buunikyii.† ¹⁴ Kiyey :meetaab Yēesu nyoo kiinēmu keey kunyil akeenke sukuchurta ākookoy :biiko choo /kōōkiitāboonchi Yēyiin.

¹⁵ Chāmchiintōōs :nkinee Tāmirmiryēētaab Yēyiin āk ng'aleechaa kumwooyē kurook kule, ¹⁶ “Kirootyeet :nyi nyēē +maayey āk bichoo ām bēsyōōsyēk choo kwoonii. +Māākoochi mākuutēkyuu mētēwookwaa āriit ānkāāsirchi soboonwēkwaa.”

¹⁷ Nto yityo, kumwooy kule, “+Māāmētoochi ng'ōōkiswookikwaa āk choolwookātēēng'waa.”

¹⁸ Yoo /kāākēenyōōwēech kaat nanyuun, mēēbērē tākumāchāktōōs /kēēbēlē kōrōs.

Okany kēēlēekityi Yēyiin

¹⁹ Mbo ng'eetaabiya, kēēbēētii nyēē -mākēēmuuytōōsii Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy, kuuyu kiwasta :Yēesu korotiikyii kubo acheek. ²⁰ Kiyootwēēch :inee kēēlto nyēē lēēl nyēē irēētootēēch ākoy wōlēē mii :Yēyiin kēēbuntēē ankeet nyoo kikiiyeel Kitōōkiitaab Kōōtaab Yēyiin. Kēēli lēēl ku Yēesu nyoo soboot. ²¹ Kēēboontē kibkōrōs nyēē wōō nyoo bāwēēch. ²² Okany kēēlēekityi Yēyiin ām manta kiikoosēē keey inee kutukul, kuuyu /kiikēyisēēnēēch korotiikaab Yēesu /ānkiiwuunēēnēēch bēēko chēē tili-ilēch, simēētākiisōōtē tukuuk chēē miyootēch choo kikēyēyē. ²³ Māchāktōōs kēēkiilchi miisin kiyēē kiikēnēē keey, kuuyu Yēyiin nyoo /kiikoosēē keey :nyēē kikuurtooy kiyooto. ²⁴ Okany kiirōōtootē wōlēē +mākiititiirtooy keey ām chamateet ānkēyēyē tukuuk chēē kāroomēch. ²⁵ -Mookany keebakaakte tuuyōōsyēkyoo choo bo kwaak kuu yoo kiikubakaakta :alake. Okany kiikiimē keey miisin, kuuyu ōkāsē kule miitē kulēēkitiitu :bēsyēētaab tabanta.

²⁶ Nto yoo kāākēenyōōru ng'ālyoontēētaab manta ānkēēkwētyi kēēyēyē ng'ōōkisto, māmii :kōrōsēēk alake tukul chēē tākōōwuuntoowēēch ng'ōōkiswookichoo. ²⁷ Kēēkānyoonu /kiiru-usteeneech mayaa yong'oos nyoo mākōōmukuus buunikaab Yēyiin! ²⁸ Ki yoo katay :chii kurub kiruutēkaab *Muusa -/mākēēriirēē nteenee /kikēēbākāchē yoo biiko āyēēng' nto ku sōmōk :chēē kikāsē ng'aleechaa. ²⁹ Mākung'woonchi nyēē tyaa :chiito nyoo kamoonta Lakwataab Yēyiin ankuchwees korotiikaab kirootyeenyii choo kiitiliilē chiichooto. Kōōkōōng'woonchi :chiichoo sōō, nyēē tyaa Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo bo kiisayta! ³⁰ Kiinkētē :acheek Yēyiin nyoo kimwooyē kule, “Anii :nyēē āyooku.”† /Kēēmwooyē subak kule, “Mākōōtiilchi :Yēyiin biikyii ng'aleek.”† ³¹ Yong'oos sōō, nyēē tyaa yoo /kākiirēkēērchiing' āwunnyēkaab Yēyiin!

Māchāktōōs ōmuytoochi

³² Osoot bēsyōōsyēchoo kibo taay yoo kyōōnyōōru lēbkēēyyēētaab Yēyiin. /Kikēēwusook nyēē kōrōōm, nteenee kyoomuyte. ³³ Kimii mbo :bēsyōōsyēk alake chēē /kikēēmōrook /ānkēēwusook, nto ām bēsyōōsyēk alak kyōōtiyē mbo ng'eetaabkoomēt choo /

10:10 Ibu. 7:27   **10:11** Kāāyit. 28:1-8   **10:12** Ibu. 8:1   † **10:13** Tyēēn. 110:1   **10:13** Choos. 10:24; 1Kōōr. 15:25; Ibu. 1:13   **10:17** Cherem. 31:33-34; Ibu. 8:10-12   **10:19** Room. 5:2; Ēfēēs. 3:12; Ibu. 4:16; 9:8   **10:20** Mat. 27:51; Ibu. 9:3, 14-15   **10:21** Ibu. 4:14; 3:6   **10:22** Ēsēk. 36:25; Ēfēēs. 5:26   **10:23** 1Kōōr. 1:9; Ibu. 4:14
10:24 Ibu. 13:1   **10:25** Yēyuu. 2:42; 1Kōōr. 1:13; Filib. 4:5; Ibu. 1:13   **10:27** Isa. 26:11; 1Tēēs. 1:5-10; Ibu. 9:27; 12:29   **10:28** Kiruu. 17:6-7; 19:15   **10:29** Ibu. 6:4-6   **10:29** Māārko 3:29; Ibu. 6:6; 9:12; 2:3   † **10:30** Kiruu. 32:35   † **10:30** Kiruu. 32:36

kikēyēchinē ng'aleechaata. ³⁴ Kyōōkāsyinē kiisayta biikaab Kiriistō alak choo /kakeerat ānkyōōng'ērēchē mbo yoo /kikiinēmuneēnook tukuukwook, kuuyu kyōōnkētē kule oboontē kiyēē karaam kusiir tukuuchotoo ānku nyēē mābēku.

³⁵ Kuyoo, otas taay ōkoosēē keey Yēyiin nyoo mākutuwēnēēnook kiy nyēē wōō miisin. ³⁶ Māchāktōōs ōyēyē kiyēē māchē :Yēyiin ām muytaayeet sōōnyōōru kiyēē kikuurtoowook. ³⁷ Mwooyē :siruutēk kule, “Mākuchō ām lēēkitō :nyooto chōōnii nyēē -mēēkooyē keey. ³⁸ Nyōōru soboonto :chiito nyoo churtooy kubo kaakaaseenyii. Nteenee -māāng'ērēkyinē yoo ituytuuyootē.”† ³⁹ -Mākēyēku akeenke āk choo ituytuuyootē ānkubootyootiin nteenee, kēēboontē keey choo ikoosēē keey Yēyiin ānkumii /bokiirāroochē.

11

Kaakaaseet

¹ Yoo kiikoosēē keey Yēyiin kuyityiintōōs :kiyēē kiikēnēē keey ānkuyēyēch :kaakaaseet kiikēnēē keey tukuuk chēē -/mākēēkāsē. ² /Kikeeng'alaalee mbo kuuko nyēē karaam kuuyu kiikoosēē Yēyiin.

³ Kuuyu kiikoosēē keey Yēyiin, kiinkēt kule yoo kimwooyē :Yēyiin ng'ālyoo, kuyeyakay :barak āk ng'wēny. Kikwaanee :tukuuk choo /kēēkāsē wōlēē mii :choo -/mākēēkāsē.

⁴ Kuuyu kiikoosēē keey :Ābēl Yēyiin, kuyey kōrōsēēk chēē kicham :Yēyiin kusiir choo kibo Kaayin. Kicham :Yēyiin kōrōsēēchoo, kōōbooru kule kichurtaat :Ābēl. Ānkoo kime :Ābēl, tākōōrwookyinē biich kubuntēē kaakaaseenyii.

⁵ Kuuyu kiikoosēē keey :Enok Yēyiin, /kēēyib kuwo kibkōōnkōy kusoboot nyēē /manaaboekkas subak. Nto kutoombo /kēēyibē Enok kuwo kibkōōnkōy, /kikēēmwooyē kule kikiikoong'ereech Yēyiin. ⁶ Māmii :chii nyēē ing'ērēēchē Yēyiin yoo -mēēkoosēē keey inee. Nto chii nyoo māchē kulēēkityi Yēyiin, kumāchāktōōs kōōyēnchi kule miitē :Yēyiin ānkutuwēnē biiko choo chēēng'ē inee.

⁷ Kuu yoo kiikoosēē keey :Noowa Yēyiin, kuteech mwēēnkēēt nyēē kiisooob kanyii. Kikoonyit :inee kiyēē kimwoochinē :Yēyiin kurubta keey ākoo tukuuk chēē mānāatook bēsyēēt ake. Kiiyēnchi :Noowa ām kēēli kule kimisyinē /kiikarbuus kōōrēēt. Kichamta inee :Yēyiin kubo kaakaaseenyii.

⁸ Nto kuuyu kiikoosēē keey :Abraam Yēyiin, kukoonyit yoo kimwoochinē :Yēyiin kule kuwuuchi kōōr nyēē kimēēnkētē nyēē kimii wokōōkoochinē :Yēyiin. ⁹ Kiminy :inee kōōroonoto kikiikukuurtoochi :Yēyiin ku soboyiin. Kiminyē kēryōōnik ānkiminy :nkicheek mbo Isaka āk Yāākōbō kōōroonoto /kikēēkuurtoochinē. ¹⁰ Kikānyoonu :Abraam *kiriinkēēt nyēē wēētii kibchuulyo nyoo kimākusisin :Yēyiin ankuteech.

¹¹ Nto kuuyu kiikoosēē keey :Saara nyoo ki sōōn Yēyiin, kunyōōr leekwa ānkoo ankikiikuyoosiit miisin. Kiisoot :Saara kule yemaat /kiikoosēē keey Yēyiin nyoo kikuurtoochinē inee leekweet. ¹² Kuyoo, kichokuyoot :chiito akeenke nyēē kikiikuriich meet, lēēkōōk chēē chaang' miisin kuu kookeelik nto ng'aayneetaab sakaramteetaab araarayta.

¹³ Kibēk :bichu tukul chu kiikoosēē keey Yēyiin kumānāānyōōr kiyēē kikiikukuurto :Yēyiin, nteenee kitoobēnchi buch wōlēē lōō ankukanyaan. Kichāmchiin kule ki sobooy :icheek ām kōōrēēt. ¹⁴ Yoo mwooyē :biiko ng'aleek chēē wuu chuutēchu kōōbooru kule mii kukānyoonu kōōrēēt ake. ¹⁵ Nto kiisōōtyēēchinē :bichoo kōōroonoo kikwoonēē, nto kiiyēyē. ¹⁶ Nteenee, kimāchē miisin :bichu kōōr nyēē karaaran miisin, nto nyooto

10:34 Ibu. 11:26; 13:14; 1Bēt. 1:4-5   **10:36** Room. 5:3; Ibu. 3:14; 6:11-12; 12:1; Yāāk. 1:3-4, 12; 5:11; 2Bēt. 1:6
† **10:38** Aabakuuk 2:3-4   **10:38** Room. 1:17; Kala. 3:11   **10:39** 1Bēt. 1:9   **11:1** Room. 8:24-25; 2Kōōr. 4:18; 5:7
11:3 Toowu. 1:1; Tyēēn. 33:6, 9; Room. 4:17   **11:4** Toowu. 4:3-10   **11:5** Toowu. 5:21-24   **11:7** Toowu. 6:13-27;
1Bēt. 3:20   **11:8** Toowu. 12:1-5   **11:9** Toowu. 35:27   **11:10** Ibu. 13:14   **11:11** Toowu. 17:19; 18:11-14; 21:2;
Room. 4:19-20   **11:12** Toowu. 12:2; 2Kōōr. 1:9   **11:13** Mat. 13:17; Yoowa. 8:56

ku Kaab Yēyiin. Kunyoo, ng'ērēchē :Yēyiin yoo kuurē :bichoo inee kule Yēyiintēeng'waa, kuuyu kiikuchōbchi bichooto *kiriinkēēt ām kibkōōnkōy.

¹⁷ Nto kuuyu kiikoosēē keey :Abraam Yēyiin, kicham kōōkooyto wērinyii akeenke baateey /keeyeyee kōrōsēēk yoo kityēmē inee :Yēyiin, ¹⁸ ānkoo kikiikukuurtochi :Yēyiin kule, “Isaka :nyēē makuroobta siintaaryeeng'uung'.”† ¹⁹ Kiinkēt :Abraam kule imuuchē :Yēyiin koong'eetee biiko meet. Kunyi, /kikēēkētyi Isaka nyēē kitāmēē.

²⁰ Nto kuuyu kiikoosēē keey :Isaka Yēyiin, kiibēruurchi Yāākōbō āk Esaawu tukuuk choo kimii bokukwoonii.

²¹ Nto kuuyu kiikoosēē keey :Yāākōbō Yēyiin, kiibēruur wērikaab Yōōsēēf yooto kimii wokumēē. Kitiiyēē keey :Yāākōbō kirōknyii ankusaay Yēyiin.

²² Nto kuuyu kiikoosēē keey :Yōōsēēf Yēyiin, kimwooy yoo kimēē wōlēē kimākōōrēētoonunto :Yēyiin Isrāyēēliik kung'eētyēē Miisir ānkumwooy wōlēē +/mākēēriibto koyikyii.

²³ Nto kuuyu kiikoosēē keey :sikiikaab *Muusa Yēyiin, kuwuny inee ārook sōmōk. Ma-neeywey :sikiichoo kiyēē kikiikoobaraasta :bāytooyiintēēt kuuyu kikas kule kikaraaran :wēēroo.

²⁴ Nto kuuyu kiikoosēē keey :Muusa Yēyiin, kutay yu kāwokuwōōyit /kēēkuur kule wēritaab chēēbtaab bāytooyiintēētaab Miisir. ²⁵ Kikwey :Muusa kunyalil āk biikaab Yēyiin kusiir kwoonyinkyi :ng'aleekaab leles choo māyitē wuy. ²⁶ Kikas kule kikaykay /kēēwus kuu Kāārārookiintēēt, kuuyu kikānyoonu miisin kiyēē +/mākēētuwēnēē kusiir yoo kātānyōōru bāytit nyēbo Miisir. ²⁷ Nto kuuyu kiikoosēē keey :Muusa Yēyiin, kung'eetee kōōrēētaab Miisir nyēē mānāāmuyēē kōrōōmātēētaab bāytooyiintēētaab Miisir. Kimuy-toochi kuuyu wuu nyēē kikāsoonu Yēyiin nyoo -/mākēēkāsē. ²⁸ Kuuyu kiikoosēē keey :Muusa Yēyiin, kumwoochi Isrāyēēliik kwaam *Saakweetaab Keeytaayeet ānkumwoochi kuyisēē kiisēēnik kurkootik simabakach *:malayikeetaab Yēyiin wērikaab Isrāyēēliik choo kibōōrēētōōk.

²⁹ Nto kuuyu kiikoosēē keey :Isrāyēēliik Yēyiin, kwaay Araarayta nyēē Arraa nyēē kiyey :Yēyiin kuyaam. Nto yu kibērē :Miisiriik kwaay, kubakach :bēēko. ³⁰ Kuuyu kiikoosēē keey :Isrāyēēliik Yēyiin, kōōmuutmuut kiriinkēētaab Yēerikō bēsyōōsyēk tisab, yooto kuluulcho :tōōtōōsyēkaab *kiriinkoonoo.

³¹ Nto kuuyu kiikoosēē keey :Raa-ab nyoo ki chēēmurēnnyoo Yēyiin kutaach yōōtiikaab Isrāyēēliik. Kiyey :yooto -/makeebakach inee āk bichoo kikōchōnkyinē Yēyiin.

³² Ara, mataamwaay nee? Yibē āsiiswēk chēē chaang' yoo kāālē ātētū kiyēē kiyey :Kityōōn, Barak, Sāmsōōn, Cheefta, *Tāwuti, Sāmweēl ākoo *wōōrkooyikaab Yēyiin. ³³ Kuuyu kiikoosēē keey :bichoo Yēyiin, kubooryēē kōōrōōsyēk ānkōōbēl, kuyey kiyēē chur-taat, kunyōōr kiyēē kikiikukuurtoochi :Yēyiin, kiimooltuutākiiis :ng'ētūunyēk kumayeyee bichoo kiy, ³⁴ koomuukta kāāmuukēywēēkaab maata nyēē kiyong'ooos ankuchililee chōōkiinēk. Kiweek :kusuksyēētaab bichoo kuyēk kiimnātēēt. Kikōrōmiitu ām booryēēt ānkōōsyēēnto lukēētaab booryēēt nyēbo kōōrēēt ake. ³⁵ Kitaach :koooruk biikwaa chēē king'eētyēē meet. /Kikiinyaliil bichoo alak /ankeebakach kuuyu kitay kumēto kaakaaseeng'waa kumāchē kule /sikiing'eetee meet sukunyōōr soboonto nyēē karaam kusiir nyoo bo kōōrooni. ³⁶ /Kikiintosuur alak /ānkēēbir, /keerat alak /ankeek-erta kāābrātiisyō. ³⁷ /Kikeewiiree alak rwoontōōk kumēēyo, /keemurmuree alak musumēēnoonik, nto alak /keebakachee chōōkiinēk. Kiilaach :alake mākātōōkaab kēēchiir

11:16 2Tēm. 4:18; Chuy. 3:6, 15; Ibu. 13:14   **11:17** Toowu. 22:1-14; Yāāk. 2:21   † **11:18** Toowu. 21:12   **11:19** Toowu. 22:2, 5; Room. 4:21; 2Kōōr. 1:9   **11:20** Toowu. 27:27-29, 39-40   **11:21** Toowu. 47:31—48:20   **11:22** Toowu. 50:24-25; Chuy. 13:19   **11:23** Chuy. 2:2; 1:22   **11:24** Chuy. 2:10-12   **11:26** Ibu. 12:2; 13:13   **11:27** Chuy. 11:4-8; 12:51; 13:21-22   **11:28** Chuy. 12:1-14   **11:29** Chuy. 14:21-29   **11:30** Choos. 6:12-21   **11:31** Choos. 6:23   **11:32** Kiir. 4:4—5:31; 6:11—8:32; 11:1—12:7; 13:2—16:31; 1Sām. 16:1, 13; 1Bāy. 2:11   **11:33** Kiir. 14:6-7; 1Sām. 17:34-36; Tān. 6:1-28   **11:34** Tān. 3:23-25   **11:35** 1Bāy. 17:17-24; 2Bāy. 4:18-37   **11:36** Cherem. 20:2; 37:15

āk ng'oroor. Ki bānoon ānkōombāchootē, nyēē kiwusootiin ānkunyālilootiin. ³⁸ Kiming'ootē suurkwēēn, lekemoos, kēbēnoon ānkuwunyootēē keey ng'wēēnoon. Ki kāroomēch :icheek miisin nyēē kimānyoolchinē kōōroni. ³⁹ /Kikēēng'āloolēē bichoo nyēē karaam kuuyu kiikoosēē keey Yēyiin, nteenee mānānyōōr kiyēē kikuurtoochi :Yēyiin, ⁴⁰ kuuyu ki-ikuchōbwēēch :inee kiy nyēē karaam miisin. Kimāchē kule kunyōōr :bichooto āk acheek kiyoo /kēētuwēnēēnēēch yoo kaakeeyit tabanta.

12

Ōmuytoochinē kuu Yēesu

¹ Tākēēmiitē :acheek keeweetaab labateet kēēlābātē ānkēēmuutwēēch :biiko chēē chaang' choo kisimkookaasee keey Yēyiin. Kunyoo, okany kēēmētē kiy ake tukul nyēē rikirēēch ānkiitiliil keey ām wōlēē mii :ng'ōōkiswookik choo nooynooyēēch ānkēēmuytoochi keelabat. ² Okany kiirōōtootē Yēesu nyoo intōōwēēch kiikaasee keey Yēyiin. Tāsē taay :inee kōōtitiirēēch ākoy tabanta. Maneechuchuuy keey yoo kinyālilē nteenee kichamta keey kume ām keel nyēbo kāāntosuurāt ām murtooywoontēēt kubo ng'erekweek chēē kimii kukānyoonu. Nto mii yoo, wokōōbuurēē āwutaab taay nyēbo Yēyiin kubāytooyiis :tukwaay. ³ Kimuytoochi :Yēesu wēchēētaab kibng'ōōkisiis. Kunyi, osoot baa kiyēē kibuntēē :inee, simōōchoosyē ānkubēkwook :moonik.

Chuulēēch :Yēyiin

⁴ Mānōōbooryēē :akweek mbo miyootyēētaab kōōroni kut owaste korotiikwook. ⁵ Ōrōōtootē kiyēē mwooyē :siruutēk kurubta keey akweek choo ōyēku lōkōkaab Yēyiin. Mwooyē :siruutēk kule,

“Lakwanyuu, -meetay yoo kachuuling' :Yēyiin
nto kumeeyng' keey :moo yoo kāyisuung'

⁶ kuuyu chuulē :Yēyiin chii nyoo chāmē
ānkubāsē nyoo yibē kule lakwanyii.”†

⁷ Yoo /kēēmii /kēēchuulook ōmuytoochinē, kuuyu yibook :Yēyiin kuu lōkōkyii. Ara, miitē man :leekwa nyēē māchuulē :kwaan? ⁸ Yoo /kamakeechuulaak kuu yoo /kēēchuulē lēēkōōy, kōōbooru kule -mōōyēku lōkōkaab :kayta, nteenee ōyēku lēēkōōy chēbo saang'. ⁹ Kikēēboontē :tukul mbo baaba chēē kichuulēēch ānkikiywēyē. Kunyi kiiywēyē sōō, kule nee Baaba Yēyiin nyoo kēēnyōōrunēē soboonto? ¹⁰ Kichuulēēch :mbo baaba choo bo kōōrēēt ām bēsyōōsyēk chēē ng'eri kuu wōlēē kikāstooy :icheek. Nteenee chuulēēch :Yēyiin sikkētililiitu kuu inee. ¹¹ Ng'woonchēēch yoo /kēēchuulēēch āmēēng'ērēēchēēch. Nteenee mākōōnkēt :biiko lētuunoo choo /kiikiineet wōlēē yēytooy tukuuk chēē churtootiin ānkunyōōr tankaseet.

Keebe kōōrēēnyoo nyēē mēēsimsiimāktōōs

¹² Ōtitiir āwunnyēkwook choo kōōwuusootē ānkōōkomkoomu kuutung'ookwook choo kāākuranchooch. ¹³ /Kēēbēesyētēē kēēlto nyēē chuulaat,† /simakiinach choo sōnkōchootiin nteenee kukimkimiitu.

¹⁴ Osyeem ōbuurtooy keey biiko tukul ām tāloosyēēt, ānkōōtililiitu kuuyu māmii :chii nyēē makukas Mokoryoontēēt yoo mā tiliil. ¹⁵ Okas kule makusta :chii chamateetaab :Yēyiin sukung'eet -mabiit :keet nyēē ng'waa nyēē imuuchē kooyiimaak ankunyeeree :ng'woonēēnyii biiko chēē chaang'. ¹⁶ Okas kule mayey :chii ng'aleekaab martaayeet, nto kutay Yēyiin kuu yoo kitāyē :Esaawu sukwooltooy bēurnyii bo kibooreet kuwalee

11:37 2Tēt. 24:21; Cherem. 26:23 12:1 1Kōōr. 9:24-25; Ibu. 10:36 12:2 Ibu. 2:10; 13:13; 8:1 † 12:6 Kāālēwēnik 3:11-12 12:6 Ng'oong'. 3:19 12:7 Kiruu. 8:5 12:10 Mat. 5:48; 2Bēt. 1:4 12:12 Isa. 35:3 † 12:13 Kāālēw. 4:26 12:14 Tyēēn. 34:14; Mat. 5:9; Room. 14:19; 1Kōōr. 7:15; Ibu. 12:11 12:15 Kiruu. 29:18; Kala. 1:6

āmnyoo buch. ¹⁷ Ōnkētē kule kitay :kwaan kōōbēruur inee lētuunoo yoo kimāchē kunyōōr bēruuroo. Ānkoo kiriir nyēē tyaa, maneemuuch kuweech kāāsōōtēywēēkaab kwaan.

¹⁸ Manookwaa bakeenke Tulwēētaab Sinaay nyoo kiirikitiitē, nyoo kikiker :boolteet kule tutung', tuuluunkēnēēt āk wusōōnēēt, ¹⁹ chēyātēētaab aryeembuut āk kaaruumeetaab kuutiib chii. Yooto kabokukas :biiko kuutiinaa, kusooysooyiis /kumātākēēmwoochi ng'ālyoo ake, ²⁰ kuuyu kimāmāchē takukas ng'aleechaa /kikēēmwooyē kule yoo kātiiny mbo :tyoony lekemaanaa kumāchāktōōs /keewiiree rwoontōōk kut kume. ²¹ Kiyōng'ōsyi *Muusa :ng'aleechaa kut kumwooy kule, “Kāāmuy kut abootan!”† ²² Nteenee kookwaa :akweek lekemeetaab *Sāāyōōn, *kiriinkēētaab Yēyiin, Yēērusālēēm :nyooto nyēbo kibkōōnkōy wōlēē mii :malayikaanik chēē chaang' miisin chēē ng'ērēkootiin. ²³ Kookwaa nanyuun wōlēē mii :kibōōrēētōōk choo sirootiin kooyndōōkwaa ām Kaab Yēyiin ankookwaa wōlēē mii :Yēyiin nyoo itiilchinē biiko tukul ng'aleek āk wōlēē mii :tāmirmirookaab biiko choo kāroomēch choo kiikuyit tabanta. ²⁴ Kookwaa wōlēē mii :Yēēsu nyoo kiyibu kirootyeet nyēē lēēl nyoo kiityiichēē korotiikyii choo kiwāstooy keey kōō-ārōōr ng'aleek chēē kāroomēch kusiir korotiik choo kibo Ābēl.

²⁵ Ōriib keey nanyuun, amootay ōkāsyi Yēyiin nyoo ng'āloolwook. Yoo kimachilil :biiko choo kitāyē kukāsyi Yēyiin nyoo king'āloolchinē kuchōōnēē kōōrēēt ii, kēēchililtooy ānō :acheek yoo kakiichuchuyee keey Yēyiin nyoo ng'āloolwēēch kuchōōnēē kibkōōnkōy? ²⁶ Kiisimsiimākoy :kōōrēēt yooto ām kaaruumeetaab kuutiinyii, nto raat kiikukuurto kule, “+Māātintim subak kōōrēēt ng'wēny āk wōliin bo barak.”†

²⁷ Ng'ālyoontoonoo bo 'subak' kōōbooru kule +/mākiinēmto kiy nyoo itimtiimāktōōs nto nyooto ku barak āk ng'wēny. Yooto mākung'ēt :tukuuk chēē mēētintimāktōōs. ²⁸ Kēēmiitē :acheek bokēēnyōōru kōōrēēnyoo nyēē mēētintimāktōōs. Kunyi, okany kēēbirchi Yēyiin kōōnkōy ānkēēyēchi yiisyēēt nyēē /kēēchāmē ānkiiywēyē inee miisin, ²⁹ kuuyu wuu :Yēyiintēēnyoo maata nyēē irikitiitē nyēē iwoonyē biich.

13

Wōlēē /kiing'ērēēktooy Yēyiin

¹ Otas taay :akweek ōchoomtōōsii kuuyu ōtuubchē. ² Lēyyē, ōtoochē mbo soboyiin kuuyu kiikuyey :alake kuu nyooto ankutaach malayikaanik kumēēnkētē. ³ Ōyibē biiko choo mii kāābrātiisyō wuu nyēē ōboontē keey. Ōkāse nkicheek choo nyāliltōōs wuu nyēē ōnyāliltōōsii :tukul.

⁴ Māchāktōōs kukas :chii ake tukul kule kākoonyit kēēsyēēt. Māchāktōōs kukoonyitē :saanteet koorkēēnyii ānkukoonyit :koorkēēt saanteenyii kuuyu ing'woonchinē :Yēyiin biiko choo rwootootē keey nto choo mārtootē. ⁵ Osatee keey muchastaab beesaan ankooyemakse ām tukuuk chēē ōboontē kuuyu mwooyē :Yēyiin kule, “Mākoy abakaaktiing' āmāāmētiing'.”† ⁶ Kunyi āmuuchē amwaay ām nyikanateet kule, “Yēētiintēenyuu :Yēyiin. -Māmii :kiy nyēē inyōkōōrtoo. Kunyoo, nee :nyēē imuuchē kuyeyeena :chii buch?”†

⁷ Ōsōōtē kāāntōōyikwook choo kisimkwoomwook ng'aleekaab Yēyiin. Osoot baa wōlēē kiming'tooy :bichoo ankookaasee keey Yēyiin kuu wōloo kiyēytooy :icheek.

⁸ Manaaweek :Yēēsu Kiriistō. Inee :nyooto kibo kēny, nyiitēny bo raat ānku nyoo wēētii kibchuulyo. ⁹ -Mookany kooberbeeraak :kāānēētuutēk alake chēē moosootiin.

12:16 Toowu. 25:29-34   **12:17** Toowu. 27:30-40   **12:19** Chuy. 19:16-22; 20:18-21   **12:20** Chuy. 19:12-13
† **12:21** Kiruu. 9:19   **12:22** Kala. 4:26; Ibu. 13:14   **12:23** Ng'oong'. 3:5   **12:24** Luuka 22:20; Toowu. 4:10; Ibu. 8:6; 9:12-22; 1Bēt. 1:2   **12:25** Ibu. 2:2; 3:7-19; 6:4-6   † **12:26** Akaay 2:6   **12:26** Chuy. 19:18; Akaay 2:6, 21
12:28 Ibu. 13:14   **12:29** Kiruu. 4:24   **13:1** Kala. 6:10; Ibu. 6:10; 10:24; 13:16; 1Bēt. 1:22   **13:2** Toowu. 18:1-8; 19:1-3; Room. 12:13; 1Tēm. 3:2; 5:10; 1Bēt. 4:9; 3Yoowa. 5-8   **13:3** Mat. 25:36; Ibu. 10:34   **13:4** 1Kōōr. 7:2-4; 1Tēēs. 4:3-7   † **13:5** Kiruutēk 31:6   **13:5** Filib. 4:11-12; 1Tēm. 6:7-10   † **13:6** Tyēenwookik 118:6-7   **13:7** 1Kōōr. 4:16
13:8 Isa. 41:4

Karaam yoo kēēkimkiim :Yēyiin kāāsōōtēyēwēkyoo ām chamateenyii kusiir yoo /kakeerub ntāsimuutēkaab āmit chēē māyēētyēēchinē biich.

¹⁰ Kēētinyē :acheek *kāābkōrōs nyēē lēēl nyēē -/mākēēchāmchinē mbo kibkōrōs chēbo Yuutayeek. ¹¹ Yibē :kibkōrōs nyēē wōō kiisēēnikaab tyoong'in kukwa Kitōōkiitaab *Kōōtaab Yēyiin sukōōbuuktēē ng'ōōkisto, nteenee /kēēbēēlēē tyoong'iichoo *kiriinkēēt saang'. ¹² Ām kēēlto nyēē wuu nyooto, kimēēchi :Yēēsu *kiriinkēēt saang' sukōōtiliilēē biiko korotiikyii. ¹³ Kunyoo nanyuun, okany keebe *kiriinkēēt saang' wōloo /kikiinchuruurēē Yēēsu ānkoo +/mākiinchuruurēēch nkacheek. ¹⁴ -Mākēēboontē *kiriinkēēt nyēbo kiinkō ām kōōrooni, nteenee kēēkānyoonu *kiriinkēēt nyēē lēēl nyēē mākuchō. ¹⁵ Kunyoo, okany kiikoochinē ākookoy Yēyiin kōrōsēēkaab kaakaastaayeet kubo Yēēsu ānkēēsiltooy kaayneenyii. ¹⁶ Okas kule ōyēyē ng'al chēē kāroomēch ānkōōyēētyēēchinē keey, kuuyu kōrōsēēk :chuutēchu chēē ing'erēēchē Yēyiin.

¹⁷ Ōkoonyit kāāntōōyikwook ānkōōrubē kiyēē mwooyē. Icheek :chēē riibook ānkōōnkētē kule +/makeetebee ng'aleek kurubta keey āk yiisyooni. Yoo kōōkoonyit kāāntōōyichoo, mākuyēyē yiisyoōnuutēkwaa ām ng'erekweek, nto yoo -mōōkoonyitē, kuwuuyiityinē :yisyeēt āmēēbērē mākuyēētyēēchok kiy.

¹⁸ Ōsoowēch. Kēēmāchē kēēminy ām kēēlto nyēē yibwēēch koonyit. Ānkētē kule māmiiitē :kiy nyēē miyaat nyēē kyaayey. ¹⁹ Āmāchē kule ōsoowo kuu nyiitēnyi sāāchōō wōloo ōmiitē ām lēēkitō.

Saayee

²⁰⁻²¹ Kukōōnook :Yēyiintēētaab tāloosyēēt kiy ake tukul nyēē karaam sooyey kiyēē māchē :inee. Yēyiin nyoo kiing'ēētēē meet Mokoryoontēenyoo Yēēsu, nyoo ākiintēēt nyēē wōō nyēbo kēēchiirēk. /Kikeeyey kirootyaanaa wēētii kibchuulyo kubununēē korotiikaab Yēēsu. Kuyey :Yēyiin yiisyeēnyii ām wōlēē kēēmiitē kubununēē Yēēsu Kiriistō sikiing'ereech inee. Kutōrōriit :inee ākookoy! Kuwuuyiit nyooto.

Ng'aleekaab lētuut

²² Lēyyē mbo ng'eetaabiya, āsooyook ōmuytoochinē lōkōōywēchu ititiirē biich ānkoo kunwaach :barwaani. ²³ Āmāchē ōnkēt kule /kookiityaakta tuubchēenyoo Tēmētēēwō ām kāābrātiisyo. Yoo kāsimkuchō, +makeekwaante keey bokeekasaak. ²⁴ Ōsuboowēēch kāāntōōyikwook tukul ākoo biikaab Kiriistō tukul. Isubooyook :tuubchōōsyēk chēbo Itaalya. ²⁵ Kōōbēruurook :Yēyiin akweek tukul.

13:11 Laawi. 16:15; Chuy. 29:14; Ibu. 9:7 **13:12** Luuka 23:26; 22:20 **13:14** Filib. 3:20; Ibu. 11:9-10, 13, 16; 12:22, 28; 1Bēt. 2:11; Ng'oong'. 21:2 **13:15** Tyēēn. 50:23; Ēfēēs. 5:19-20 **13:16** Filib. 4:18; Ibu. 13:1 **13:17** Ēsēk. 3:17; Yēyuut. 20:28-31; 1Kōōr. 16:16; 1Bēt. 5:1-4 **13:18** Yēyuut. 24:16; Room. 15:30; Ibu. 10:22 **13:20-21** Luuka 22:20; Yoowa. 10:11; Ibu. 9:12; 8:6; Ēfēēs. 4:11-16; Ēfēēs. 2:12-13; 1Yoowa. 3:22 **13:23** 1Kōōr. 4:17

Barweetaab Yāākōbō

Taayta

Siriintēet, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē barwaani :Yāākōbō nyoo ki ng'eetaabkaametiitaab Yēesu. Inee :nyēē kitookunoot miisin ām kāāntōōyikaab taay chēbo biikaab Kiriistō. Kiiyyoonkyinē :inee kaniseetaab Yēerusālēm. Kiyey :yooto kōōyyoong'tēē :kāāntōōyikaab Yuutayeek kōōk ām kēnyiitaab 62 KK, kōōntōōchinē :kibkōrōs nyēē wōō Anaas nyoo bo āyēēng' /ānkiitiilchi meet. /Kikeewiiree rwoontōōk kut kume. Imuuchē /kikēēsirē barwaani kwēēnuutaab kēnyiitaab 45 āk 48 KK kunyi, siruutēk :chuutēchu chēbo taay ām Kirootyeet nyēē Lēēl. Nteenee isōōtē :biiko chēē chaang' kule /kikēēsirē ām kwēēnuutaab kēnyiitaab 50 āk 59 KK. Nto kuuyu ki barwa nyēē kimāchāktōōs kuyityi biich chēē chaang', nwaach :komosta nyoo bo kāāboorunēēt āmātinyē komosta nyoo bo kaateryeeket.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Kimāchāktōōs :barwaani kuyityi biikaab Kiriistō choo ki Yuutayeek ānku miisin choo kiyēyē :wusiisyēēt kusērētyinoot kōōrēētaab Rooma kumukuul yu /kabokeewiiree Stefaan rwoontōōk kume. Kuu wōloo /kiinkētitooy, king'ētunēē :Yāākōbō Yēerusālēm ām soboonnyii tukul ānkwoomchinē Yuutayeek nkit lōkōōywēk chēē kāroomēch. Kunyoo tookunoot kule kisirchinē barwaani biikaab Kiriistō choo Yuutayeek. Tookunoot mbo subak kule kitētu ng'aleekyii kutinyē Yuutayeek ām mētinyii. Ām kurkeetaab taayta, ibooru ām nwookinto tukuuk chēbo koomānuut chēē miitē wokung'āloolēē. Ibānyboonyē ām kurkootik choo ikēērē tukuuchuutēchu kurōōbunēē akeenke akeenke.

I-ārōōru :barweet ng'aleek choo kyoomu Yēesu ām lekem (kas Mataayo kur. 5-7). Ng'āloolēē :Yāākōbō ām nwookinto kurubta keey ng'aseetaab keey, kaankweleet, bananta, moorong'nateet, muchasta, kēntooyiisyēēt, yeyeetaab keey, ming'ātēētaab soboontaab kōōrooni, kaakabuubeet, wookuutyēēt, mōlōlchinooyēētaab ng'al āk alak chēē chaang'. Ibooru mbo subak kāroomnyēētaab kaakaaseet, tiliilinto, yibēētaab keey ng'wēny, saayeet, muytaayeet āk kiirnātēēt kurubta keey āk soboontaab chii nyēbo Kiriistō.

Ikiimē mbo :Yāākōbō kule māchāktōōs kuwēēchiintōōs :kaakaaseet āk yēyuutēk. Mā kiy :kaakaaseet yoo -/mākiiboorunēē yēyuutēk.

Kyoorōōr keey :Yāākōbō ānkōōsubooyiis

¹ Anii nyoo Yāākōbō nyoo āyēchinē Yēyiin āk Mokoryoontēēt Yēesu Kiriistō yiisyēēt. Āsubooyook akweek biikaab Kiriistō, choo ōkwoonēē aroosyek taman āk āyēēng' choo kyōōsērētyinootē kōōrōōsyēk chēē chaang'.

Muytaayeet āk saayeet

² Mbo ng'eetaabiya, yoo kōōnyōōru tyēmuutēk chēē chaang', ōyib kuyēk ng'erekweek, ³kuuyu ōnkētē kule yoo kōōbuntēē tyēmuutēchoo ōkoosēē keey Yēyiin, mākukich :muytaay-eeng'woong'. ⁴ Yoo koomuyte, +mōōkiilchē nyēē -mōōkuskusiitu āmākoy kubotwook :kiy bēsyēēt ake. ⁵ Nto yoo kābotwook :kiirnān, osaay Yēyiin nyoo baybay āmābōlchinē biich. Yooto, mākukōōnook. ⁶ Nto yoo soomē :chii kiy, kumāchāktōōs kusoomē ām mooyēēt akeenke nyēē māmii :kāāsōōtēywēēk alake. Chiito nyoo boonto kāāsōōtēywēēk āyēēng', kukerkeey āk keet nyēē isooyēnē :yoomeet. ⁷ Kunyoo, -meesoot :chii nyēē wuu nyoo kule nyōōru kiy kuchōōnēē wōlēē mii :Yēyiin. Kubooyiit man, ⁸ iwiiywiiyoot :chiichoo nyēē bēērē nto wo kēēlto nyi nto nyi.

Mokornoontiit āk bananta

⁹ Māchāktōōs :chiitaab Kiriistō nyoo /kēēmōōntooy ām kōōrooni kung'erech, kuuyu /kiikiitōrōōr ām Kiriistō. ¹⁰ Māchāktōōs kubāybāyīitu :biikaab Kiriistō choo boonto bāyitit yoo keechuchuuk :Yēyiin kuuyu kēēytooy :bāyitit kuu toobtōoy chēē lēeltōōs, ¹¹ chēē yoo katoor :asiista, kusistōōs ankurarach. Imuuchē kunyōōr chii :meet kutākumii kuswēē ng'aleekaab bāyitit.

Mātyēmē :Yēyiin chii kuyey ng'ōōkisto

¹² Mii nyēē karaam :chiito nyoo kamuyta tyēmuutēk. Yoo kaakoomuukta tyēmuutēchoo, +/mākēētuwēnēē soboonto nyoo kikuurtoochinē :Yēyiin biiko choo chāmē inee.

¹³ Yoo /kakeetyem chii kuyey ng'ōōkisto, mēērook kumwooy kule Yēyiin :nyēē kātōōrchi kuyey ng'aleechaa miyootēch. Mēēmuuchāktōōs kutyem Yēyiin :ng'ōōkisto āmēēbērē tyēmē :Yēyiin chii kuyey ng'ōōki. ¹⁴ Nteenee tyēmāktōōs :chii yoo katoorta :muchasta.

¹⁵ Yoo kaakubayta :muchasnyii, kuyēk :yooto ng'ōōki, nto yoo kāākuwōōyīit :ng'ōōkisto kuyibu meet. ¹⁶ Kunyoo ii, mbo ng'eetaabiya choo āchāmē, -mookany /keekentaak.

¹⁷ Rōōbu :Baaba Yēyiin kiy ake tukul nyoo karaam āk nyoo churtaat. Yēyiin nkit nyoo kiyēyē lēbkēēyyēēt :nyēē kōōnu tukuuchoo. Iyyoong'oot :inee ankulebkeey ākookoy. ¹⁸ Kiikukwey :Yēyiin kukōōnēēch soboonto kubununēē ng'ālyoontēētaab manta sunkung'eet ām tukuuk tukul choo kiyēyē, kēēyēku :acheek lōkōkyii.

Ikas ng'ālyoontēēt ānkiiyēyiisyēē

¹⁹ Mbo ng'eetaabiya choo āchāmē, okas ng'aleechu: Māchāktōōs kuyēbchinē yīit :chii ng'aleek ām kēēlto nyēē karaam. Māmāchāktōōs simkōōroonchinē :chii ng'al āmāsimkunyēēru. ²⁰ Mākōōnu :nyēērunātēēt kiyoo churtaat nyoo mākyinē biich :Yēyiin.

²¹ Kunyoo, obakaakte ātēbuutēk alak tukul choo mā kāroomēch āk rōkōs nyoo ki-ikoolaambuuch kōōrēēt ankoocham ām mooyēēt akeenke ng'ālyoontēēt nyoo imuuchē kooraraachaak nyoo !kyōōnyōōru. ²² Yoo kookas baateey ng'ālyoontēētaab Yēyiin āmēēbērē kooyey kiyēē mwooyē :ng'ālyoontoonoo, ōmiitē ōbērbēērē keey. ²³ Chii ake tukul nyoo yēbchinē yīit ng'ālyoontēēt āmāyēyē kiyēē mwooyē :ng'ālyoontoonoo, kukerkeey āk chii nyēē kāsēē eernyii kiiyēēt. ²⁴ Makukas sinee eernyii nteenee yoo kāākuwēēchi keey, kāmēētākōōnkētē wōlēē kāwuunto. ²⁵ Nteenee chiito nyēē koomānē mākuutyēēt nyoo churtaat nyoo ityooktooy biich āmāwuutyēē ng'ālyoontoonoo ānkuyēyiisyēē, +/mākiibēruur chiichoo ām kiy ake tukul nyēē yēyē.

²⁶ Nto chii ake tukul nyoo yibē keey kule rubē mākuutyēētaab Yēyiin āmēēbērē riibē kuutiinyii, kākwērto keey :nyoo ānku buch :wōlēē sooytooy ām taayeetaab Yēyiin. ²⁷ Kēēlto nyēē tiliil kurubta keey āk wōlēē /kēēsooytooy ānku nyēē māchē :Yēyiin ku nyi: /Kēēriibē lēēkōōy choo bānoon āk musukuunēk ankusatee keey :chii miyootyēēt nyoo yēyē :biiko choo bo kōōrooni.

2*Ōyibē biiko tukul kwooyēēchiin*

¹ Mbo ng'eetaabiya, ām akweek choo kyōōyēnchi Mokoryoontēēt Yēesu nyoo itōrōōroot, māmāchāktōōs ōkwēyē biiko kule anum :nyi ku anum :nyoo. ² Keemwaay baa kule kakwa :biiko āyēēnku kōōto nyēē /kēēsooyēē. Tinyē :ake kimoorinaakaab *ta-aabuut ankoolaakaat nyēē karaaran. Nto nyiin ake, ku banan ānkōōloochē sirooy chēē kibsānkātiin. ³ Yooto, itaach nyoo ilaakaat imwoochi kule, “Boontēēt nyēbo koonyit,

1:9 Yāāk. 2:5   **1:10** Yāāk. 5:1   **1:11** Āyub 14:2; Tyēēn. 103:15-16; Isa. 40:6-8   **1:12** 1Kōōr. 9:24-25; Yāāk. 5:11
1:13 1Kōōr. 10:13   **1:15** Room. 6:19-21; Kala. 5:16-21; 1Yoowa. 2:16-17   **1:17** Kāāyīit. 23:19; Mal. 3:6; Mat. 7:11
1:18 Yoowa. 1:13; Room. 8:19-23; 1Bēt. 1:23   **1:19** Yāāk. 3:2-12   **1:21** Kolos. 3:8; Ēfēēs. 4:20-24   **1:22** Mat. 7:21-27; Yāāk. 2:14-20   **1:25** Yoowa. 8:32; 13:34; Kala. 2:4; 6:2; Yāāk. 2:12, 24   **1:26** Tyēēn. 141:3; Yāāk. 3:2, 8-10
1:27 Tyēēn. 10:14, 18; Isa. 1:17; 1Yoowa. 2:15-17   **2:1** Laawi. 19:15; Kiruu. 1:17; Room. 2:11; Yāāk. 2:9

chēētēbēē ng'echereet nyi mii yu bo taay.” Nto nyoo banan, imwoochi nyoo kule, “Māmii :ng'echer. Iyyoony yooto nto wēētēbēē ng'wēny ām wōliin bo lēt.” ⁴ Yoo keeyey kuu nyooto, mēēbērē kaankweleet :nyooto ām wōlēē ikāstooy biiko alak ām kēelto nyēē miyaat?

⁵ Mbo ng'eetaabiya chēē āchāmē, okas baa ng'ālyoontooni: Kiikukwey :Yēyiin biiko choo bānoon ām kōōrooni ānkōōkoochi mokornoontiitaab kibkōōnkōy nyoo kiikukuurtoochi biiko choo chāmē :inee. ⁶ Lēyyē, yoo ōyēyē kuu nyooto, ōmiitē oob ōnchuruurē chiichoo banan? Mēēbērē bichu mokorēen :chu mii kutēbēēnook? Mēēbērē icheek :chēē mii bokōōyyoong'tēēnook kōōk? ⁷ Nto mā icheek :choo mii kung'āloolēē nyēē miyaat kaayneetaab Yēesu Kiriistō nyoo ōkuurtēē keey?

Mākuutyēētaab chamateet

⁸ Ōmiitē ōyēyē nyēē karaam, yoo ōriibē man kiruutyēēt nyoo wōō ām tukul nyoo mwooyē ām siruutēk kule, “Icham laatyeeng'uung' kuu wōloo ichāmtooy keey.”† ⁹ Nteenee yoo ōchāmē baateey biiko choo tookunootiin, kōō-irii kiruutyēēt ānku ng'ōōki :nyooto. ¹⁰ Chii ake tukul nyoo kirē kiruutēk tukul nto mii yoo koochabaayta ām akeenke, kāākwiri kiruutēk tukul. ¹¹ Yēyiin nyoo kimwooyē kule, “-Meemarte,” tāku inee :nyooto kimwooyē kule, “-Meebakach chii.”† Yoo mēēbērē 'keemarte, nteenee ibākākiisyē, 'kēē-irii kiruutyēēt.

¹² Kunyoo, ōyēyē ng'aleek ōnkētē kule mākōōyyoong'tēē :Yēyiin chii kōōk kōōyyoong'unēē mākuutyēētaab chamateet nyoo ityooktooy biiko. ¹³ Yoo ōruustooy biiko alak nyēē -mōōriirēē, makooruustaak nkakweek :Yēyiin. Kunyoo, karaam /keeriiree chii kusiir /kiiruusta.

Ōyēnchi ng'ālyoontēēt ankooyey

¹⁴ Mbo ng'eetaabiya, kāroomnyo nee :nyēē miitē yoo yēyē keey :chiito kule kiikōōyēnchi ng'ālyoontēētaab Yēyiin āmēēbērē iboorunēē yēyuutēk? Ara imuuchē kusār inee :kāāyēnchinooyēēt nyēē wuu nyooto? ¹⁵ Keemwaay baa, kule mātinyē :ng'eetaabkoomēt nto chēēbkoomēt sira nto āmnyoo nyēē kaam. ¹⁶ Yoo kāmwoochi :chii ām akweek kule, “Weekaalayan ānkiibiyoony,” āmēēbērē kēēkoochi kiy ii, kukāyēētyēēchi nee chiichooto? ¹⁷ Kerkeey :yooto āk yoo iyēnchinē :chii ng'ālyoontēētaab Yēyiin baateey āmēēbērē yēyē kiy. Buch :kāāyēnchinooyēēt nyēē wuu nyooto.

¹⁸ Nteenee imuuchē kumwooy :chii kule, “Tinyē :chiito ake kāāyēnchinooyēēt, nto ake kutinyē yēyuutēk.” Kiyēē +māāwālchi chiichoo ku kule, “Mwoowoo baa, imuuchāktōōs :chii kutinyē kāāyēnchinooyēēt āmā yēyuutēk? +Māāboorunēē kāāyēnchinooyēenyuu yēyuutēk. ¹⁹ /Kiiyēnchinē oob kule akeenke :Yēyiin? Wuu nyooto! Nteenee ii, ntēē chāmchiintōōs naas :tāmirmirook chēē miyootēch kuu nyooto ānkutākubōōtoontōōs ām muyātēēt. ²⁰ Tyaa sōō, :bēērbēēryēēt nyoo! /Sikiinkēt āyu kule buch :kāāyēnchinooyēēt nyēē -/mākiiboorunēē yēyuutēk? ²¹ Kiiboorunēē :kuuko Abraam yēyuutēk kule churtaat ām taayeetaab Yēyiin yoo kichāmtooy wērinyii Isaka kule kume ām yoo kibo *kāābkōrōs. ²² Kookas oob kule kiiboorunēē :inee kāāyēnchinooyēēt yēyuutēk? Kichurta :kāāyēnchinooyēēnyii ām kiyēē kiyey. ²³ Kiyityiin :yooto kuu yoo kimwooy :siruutēk kule, 'Kiiyēnchi :Abram kiyēē kimwoochi :Yēyiin. Yooto kuchamta :Yēyiin kule churtaat :inee.’† Kiyey :ng'ālyoontooni /kēēkuurēē Abraam ‘Choorweetaab Yēyiin’.” ²⁴ Kookas sōō, kule /kēēchāmē chii kule churtaat kubo kiyēē yēyē āmēēbērē baateey kule ām kiyēē iyēnchinē?

2:5 Luuka 6:20-21; 1Kōōr. 1:26-28; Yāāk. 1:9 † **2:8** Laawi. 19:18 **2:8** Māārko 12:31 **2:9** Yāāk. 2:1 **2:10** Mat. 5:19; Kala. 3:10; 5:3 † **2:11** Chuytaayeeet 20:13-14; Kiruutēk 5:17-18 **2:12** Yāāk. 1:25 **2:13** Mat. 5:7; 18:32-35 **2:14** Mat. 7:21-27 **2:17** Kala. 5:6; 1Yoowa. 3:18 **2:19** Kiruu. 6:4; Māārko 1:24 **2:21** Toowu. 21:9, 12; Ibu. 11:17 † **2:23** Toowu. 15:6 **2:23** 2Tēt. 20:7 **2:24** Room. 3:28; 4:2-5

²⁵ Kiwuu nyooto mbo ām wōlēē mii :koorkoonoo ki chēemurēnnyoo nyoo /kikēēkuurēē Raa-ab. Kichurta ām taayeetaab Yēyiin kubo kiyēē kiyey. Kiimuuch :koorkoonoo kutaach yōōtiik chēē ki Yuutayeek ankooyeel nto yityo, kumwoochi kubeetee kēēlto ake.

²⁶ Kunyoo, kuu yoo meeyaata :bōōrto nyoo mātinyē soboonto kumeeyaata :nkinee kāāyēnchinooyēēt nyoo mātinyē yēyuutēk.

3

Kuriib :chii ng'elyebta

¹ Mbo ng'eetaabiya, -moomach :chēē chaang' ām akweek kule ōyēku kāānēētikaab ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Ōnkētē kule yoo /kiitiilchinē biiko ng'aleek, /kiikwēnyēēch acheek miisin choo kiinēētē ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ² Kiichiwiitē sinee :tukul ng'al. Nto chii nyoo -mēēchiwiitē ng'aleek kukichoot ānkōōmuuchē kuriib soboonnyii tukul.

³ /Kiimuuchē /kiikoochi kiito ake kuutiitaab faraasiit /sikiitutē yoo /kēēkweryootē. Yoo /kākiitut kiyoo, kuwēēchē keey :tyoonyoo. Kunyi yoo /kaakeeyey kuu nyooto, /kukaakeebayta tyoonyoo. ⁴ Yoo mii mbo :mwēēnkēēt nyēē wōō araarayta, kōōrēētootē :yoomēet nyēē nyikiis. Nteenee mii :kiy nyēē mining' miisin nyēē /kēēwēēchwēēchootēē /sikēētākyinootē wōlēē māchāktōōs kuwo.

⁵ Okas baa, mbo subak kule imuuchē :maat nyēē mining' kubeel wōōkēēt nyēē tēē wōli āk wōliin. Mining' :ng'elyebta miisin nteenee yēyē ng'al chēē nyikiisēch. ⁶ Kōrōōm :ng'elyebta nkinee kuu maata. Ām bōōrtaab chiito kumukuul, ng'elyebta :nyēē kiwung'ta keey rōkōs nyēē -/mākyoomu. Yoo kēēwuruur :Kibrōkōsyoontēēt ng'elyebta kunyēērēē chiito kutukul.

⁷ Kiikuriiboon :biiko tyoong'in ānkutākuriibē, kunam wōlēē mii :tāriitēk alake, tyoong'iik choo ichuutēē keey ng'wēny āk alak choo mii wōloo bo araarayta. ⁸ Nteenee māmii :chii mbo akeenke nyēē kiikoomuuch kut kuriib ng'elyebta. Kibrōkōsyoo :ng'elyebta, wayway ānkuboonto ng'woonēēt nyēē kōrōōm miisin.

⁹ /Kēēyēyiisyēē ng'elyebta /kiikoostēē Mokoryoontēēt āk Baaba Yēyiin. Nto mii yoo subak, /kēēyēyiisyēē ng'elyebiitēnyii /kēēchubēē biiko choo kiyēyē :Yēyiin kookerkeeyee keey.

¹⁰ Kunyoo, kuutiini akeenke :nyēē /kēēsiltēē Yēyiin nto yityo subak /kēēchubiisyēē. Mbo ng'eetaabiya, māmachāktōōs kuyeyakay kuu nyooto. ¹¹ Mēēmuuchāktōōs kukulkulunee :bēēko chēē kāroomēch āk chēē chāmu muunyeet yēbo koong'ta akeenke. ¹² Nto, mbo subak ii, mbo ng'eetaabiya, -mēēmuuchē :lāmāywēēt kuyey mbuuniik, āmāyēyē :kōmōōlwēēt lamayeek. Kunyi, -mēēmuuchē kukulkulunee :bēēko chēē kāroomēch yēbo koong'ta nyēbo bēēko chēē chāmu muunyeet.

Kiirnatēēt nyēbo man āk nyēē mābo man

¹³ Mii :chii ām akweek nyēē boonto kiirnatēēt ānkukāsē ng'al? Yoo miitē, kumāchāktōōs /kēēkāsē kiirnatēēnyii kubununēē kiyēē yēyē ām ntusātēēt. ¹⁴ Nteenee, yoo kiwung'ta keey :chii tuuyin bo moo āk sooyān nyēē ng'waa nyēbo muchas, māmakyinē kung'āsēē keey kiirnatēēnyii. Yoo kayey kuu nyooto, ku ng'wiin ānkukwiilē ng'ālyoontēētaab manta. ¹⁵ Bo :ng'aleek chēē wuu choo kōōrooni nyēē mākwonēē Kaab Yēyiin. Bo Kibrōkōsyoontēēt āmarubtooy keey āk Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ¹⁶ Biiko choo tuuyēch :moonik ānku soyiik kubo muchas, kuchuunchuuntōōs ānkuyēyē ng'al chēē choong'ēch chēē miyootēch.

¹⁷ Nteenee tiliil :kiirnatēēt nyēē chōōnēē wōlēē mii :Yēyiin. Bo tāloosyo āk ntusātēēt. Yēyē chiito kuyibē keey ng'wēny, kuriirēē biich ānkōōbooru tukuuk chēē kāroomēch chēē

kwoonēē yēyuutēk. Mātinyē kweyateet āk lembech. ¹⁸ Yoo kachaan :biikaab kaalyeet churtaayeet, /mākēenyōōr churtaayeet.

4

Ōkoonyit Yēyiin

¹ Kiy nee :nyēē mii kōōwārook sōōwookuutyē ānkōōbooryē? Ng'aleekaab muchas :chēē mii kōōyiimook mētēwoy kutōōrchook oyey kuu nyooto. ² Ōbērē nto ōnyōōru kiy, āmōōnyōōru. Ōchōbē ōbāriisyē ānkōōtuuyiityi keey moon sōōnyōōru, āmōōnyōōru. Ōwookuutyootēē ānkōōbooryootēē biich āmōōnyōōru kiyēē ōmāchē. -Mōōnyōōru tukuuchoo tukul kuuyu -mōōsooyē Yēyiin kukōōnook. ³ Ānkoo mbo yoo kōōsoom, -mōōnyōōru kuuyu ōsoomē ām kēēlto nyēē māyēmāktōōs, ōmāchē kule ōyēyiisyēē kubo leles.

⁴ Wuusyō, wē, bichu kyōōchuunnyēē Yēyiin. Yoo kēēchuutook :tukuukaab kōōrooni, +mōōtooytoochiinē āk Yēyiin. Chii ake tukul nyoo kakwey kuyēk choorweetaab kōōrooni, ku buunyoo :nyoo ām wōlēē mii :Yēyiin. ⁵ Ng'alyoo nyēbo man yoo mwooyē :siruutēk kule māchē :Yēyiin kule nto yeyeech :tāmirmiryēēt nyoo kikōōnēēch kēēkoonyitē inee nkit. ⁶ Kunyi, ibēruurēnēēch :Yēyiin chamateenyii. Mwooyē :siruutēk kule, “Mēēriiku :Yēyiin biiko choo ng'āsē keey, nteenee ibēruurē choo yibē keey ng'wēny.”†

⁷ Kunyoo ii, biikyoo, ōkoonyit Yēyiin ankootay Kibrōkōsyooontēēt. Yoo kooyey kuu nyooto, mākumwēyēēnook :Kibrōkōsyooontoonoo. ⁸ Yoo kōōnookyi Yēyiin, mākōōnookyook :nkinee. Ōsoom :akweek choo kyōōchoolwookēn /kēēnyōōwook kaat ānkōōnēmchi keey Yēyiin ām mooyēēt akeenke :akweek choo ōwiywiiyootiin. ⁹ Ōriiryē ankoo-am mbuy ānkōōnchōōyiisyē. Yoo kātōōrooryēē, ōriiryē nto yoo kātōōng'ērēchē, ōnyēēru. ¹⁰ Yoo kōōyib keey ng'wēny ām taayeetaab Mokoryooontēēt, makoolaang'teenaak :inee.

-Mōōng'ālōolēē keey nyēē miyaat

¹¹ Mbo ng'eetaabiya, -mōōng'ālōolēē keey nyēē miyaat. Chii ake tukul nyoo kang'alaalee ng'eetaabkaamet nyēē miyaat nto kēētiilchi kule miyaat, kaakung'alaalee nyēē miyaat mākuutyēētaab chamateet ankootiil kule miyaat. Nto yoo 'kēētiilchi kule miyaat :mākuutyoonoo -mēēmiitē iyēyē kiyēē mwooyē :mākuutyoonoo. Kunyoo imiitē yooto itiiilē kule miyaat mākuutyoonoo bo chamateet. ¹² Akeenke baateey :nyēē kōōnu mākuutēk ānku inee :nyēē itiiilchinē biich ng'al. Nyooto ku Yēyiin nyoo irāroochē ānkōōkārbusē biich. Nto ii, inyiing' ku ng'oo siitiilchi chiito ake kule miyaat?

-Mookaasee keey bēsyēētaab tuun

¹³ Kunyoo ii, biikyoo, ōyēbchi yiit, baa :akweek choo ōmwooyē kule, “+Makeebe ra *kiriinkēēt nyēē bēre, nto tuun +makeebe nyēē bēre. +Mābokiibuur wōlooto kēnyit akeenke kēyēyē yiisyōōnuutēkyoo bo mung'aareet ānkēēnyōōru beesaanik.” ¹⁴ Kāālē ii, ōnkētē wōlēē makuyyēekta :bēsyēētaab tuun? Okerkeeye chēēbkēēru nyēē ituung'u nto nyēē mā tyaa, kuseret. ¹⁵ Māchāktōōs ōmwooyē kule, “Yoo kacham :Yēyiin, +mākēēminy ankeeyey kiyēē bēre nto nyēē bēre.” ¹⁶ Nteenee, yoo kātōōyēyē :akweek kuu nyooto, ong'as keey. Miyaat :ng'asaanaa bo keey kutukul.

¹⁷ Kunyoo, chii ake tukul nyēē inkētē kiyēē karaam nyēē māchāktōōs kuyey, āmēēbērē kayey, kāākuchoolwookēn.

3:17 Mat. 5:48; 1Kōōr. 13:4-7; Kala. 5:22-23   **3:18** Mat. 5:9   **4:1** Room. 7:5; Kala. 5:13-21; Tiitō 3:9   **4:4** Mat. 6:24; 1Yoowa. 2:15   † **4:6** Kāālēw. 3:34   **4:6** Mat. 23:12; 1Bēt. 5:5   **4:7** Ēfēēs. 6:12; 1Bēt. 5:8-9   **4:8** Isa. 1:16; Seka. 1:3; Mal. 3:7   **4:10** 1Bēt. 5:6   **4:11** Laawi. 19:16; Tyēēn. 101:5   **4:12** Mat. 7:1; Room. 14:4; 1Kōōr. 4:5   **4:14** Kāālēw. 27:1; Luuka 12:18-20   **4:14** Āyub 7:7-9   **4:15** Yēyuut. 18:21; 1Kōōr. 4:19; 16:7   **4:16** 1Yoowa. 2:16   **4:17** Luuka 12:47; Room. 7:19-24

5

Kuriib keyy :biiko choo kiikōōtiiny alak

¹ Ōyēbchi yīit baa :akweek mokorēēnik. Ōriiryē ānkōōnchōōyiisyē kuuyu mii wokuchōōnchook :ng'wooninto. ² Mii wokubotē :mokornoontiinoong'woong' ankumakwaam :tooyik siroochookwook choo ālē beesaan chēē chaang'. ³ Makwaamakay :ta-aabuut āk feeteet nyoo ōboontē muut. Mākōōboor :yooto miyootyēēt nyēē ōboontē ānkuchututēēnook kōōmirtiitook kuu maat. Bo nee tōōtukuulchi keyy mokornoontiinoo ām bēsyōōsyēchēēb lēt? ⁴ Okas wōlēē miitē kuriirtooy :biiko choo kyōōtāyē ōkwēchi tukuukwaa kubo yiisyēēt nyēē kiyēwook ām mbareenikwook. Kōōkuyityi Yēyiin nyoo bāwu kiy ake tukul, :riirikaab bichoo. ⁵ Kyōōminy kōōrooni ōchāmē tukuuk chēbo leles ānkyōōboor kuyem. Kyōōnēeryē ōlumumiitu ōmiitē ōkānyoonu bēsyēēt nyēē /kēētilēēnook. ⁶ Kyooruuste biiko ankoobakach ānkoo kimātinyē lēēlis āmēēbērē kikwiilook.

Muytaayeet āk nyalilta

⁷ Mbo ng'eetaabiya, omuyte ākoy bēsyēēt nyēē iyēēwunēē :Mokoryoontēēt. Okasee mbo wōlēē kāng'tooy :kābātiintō kurur mbareenyii. Muytoochinē kut kunyōōr roobta nyoo bo taay āk nyēbo lēt. ⁸ Kunyi mākwook nkakweek ōmuytoochinē ānkōōkimkimiiitu kuuyu kaakuriik kuyit :bēsyēēt nyēē iyēēwunēē :Mokoryoontēēt. ⁹ Mbo ng'eetaabiya, -mōōng'uunyānē keyy /simākiitiilchook ng'al. Kaakuyit :kāātiiliintēēt kurkat.

¹⁰ Mbo ng'eetaabiya, ōsōōtēē *wōōrkooyik choo king'alaal ām kaayneetaab Yēyiin. Okasee nyāliluutēk chēē kinyōōr āk muytaayeeng'waa. ¹¹ Kiibēruurootiin :biich choo kimuyta. Ābērē kyookas muytaayeet nyēē kiboonto :Āyub āk kiyēē kichokuyēchi :Yēyiin ām lētuunoo. Lēyyē, riirēē biich :Yēyiin kuyem ām mooyēēt nyēē lēēl.

¹² Mbo ng'eetaabiya, ng'ālyoo nyēē māchē ōrōōtootē ku nyi: -Mōōwoolē keyy kule, “Kuu Yēyiin nto kule kwaama :teng'et” Yoo 'kēēchāmiisyē, ichāmiisyē, nto yoo 'kēētāyiisyē, itāyiisyē, /simakiiruustaak.

Saayeet :kirkit

¹³ Yoo kānyōōr :chii ām akweek nyalil, kumāchāktōōs kusaay Yēyiin. Nto yoo ng'erekaat, kutyēēn kusiltooy Yēyiin. ¹⁴ Nto yoo kamnyaan, kumāchāktōōs kukuur booyikaab kanisa subokusoochi ankooyiilee mwaayta ām kaayneetaab Mokoryoontēēt.

¹⁵ Yoo /kēēsoochinē chii nyēē imnyoonē /kiikoosēē keyy Yēyiin, mākōōsoob :Yēyiin chiichoo. Nto yoo kiikuchoolwookēn, +/mākēēnyōōchi kaat. ¹⁶ Kunyoo ii, biikyoo, kumwoochi :ake, ake miyootyēēt nyēē kiikuyey ānkōōsoochinē keyy, sukung'et /kiisoobook. Yoo kasaay :chii nyēē churtaat, kunāmtoochinē :soowuutēkyii ānkutinyē kāāmuukēywēēk.

¹⁷ Ki chii *Eliiya nyēē wuu acheek. Kisaay miisin kule mārōōbēn. Yooto, kuwo :roobta kēnyisyēk sōmōk āk ārook lo. ¹⁸ Nto mii yoo, kusaay subak kule kurōōbēn. Yooto, kurōōbēn ankuyey :kōōrēēt āmiik miisin.

¹⁹ Mbo ng'eetaabiya, yoo kāchuunnyēē :chii ām akweek wōlēē mii :manta, kumāchāktōōs /kēēyis. ²⁰ Okas baa ng'ālyoontooni: chii ake tukul nyoo kāyisunēē chiito ake wōlēē mii :miyootyēēt, kukāākōōsoob nyiin ankuyey /kēēnyōōchi kaat ām ng'ōōkiswookik chēē chaang'.

5:1 Luuka 6:24; Yāāk. 1:10   **5:3** Mat. 6:19   **5:4** Laawi. 19:13   **5:5** Cherem. 12:3   **5:7** 2Bēt. 3:3   **5:8** Mat. 24:27; Filib. 4:5   **5:9** Mat. 7:1-2   **5:10** Mat. 5:12   **5:11** Chuy. 34:6; Āyub 1:21-22; 2:10; 42:10-17; Yāāk. 1:12   **5:12** Mat. 5:33-37   **5:13** Yēyuut. 16:25; Yāāk. 1:5-6   **5:14** Māārko 6:13   **5:15** Māārko 16:18   **5:16** Tyēēn. 32:3-5; Kāālēw. 28:13; Mat. 3:6; Yēyuut. 19:18; 1Yoowa. 1:8-9   **5:17** 1Bāy. 17:1; Luuka 4:25   **5:18** 1Bāy. 18:41-45   **5:19** Mat. 18:15; Kala. 6:1   * **5:20** Yoo kāmwooy :Yuutayeek kule, “/Kiyyēēn ng'ōōkiswookik” kōōbooru kule, “/Kēēmēto ng'ōōkiswookik.” Kas Tyēēnwookik 32:1 āk 85:2.   **5:20** 1Bēt. 4:8

Barweetaab Taayta nyēbo Bētērō

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kisirē :lēbkēēyiintēēt Bētērō barwaani ām kēnyiitaab 65 KK /ānkiisōōtē kule kisirēē kiriinkēētaab Rooma wōloo /kibokēēbākākyinē lētuunoo kubāytooyiisyē :Nēērō. Boonto :barwaani ng'al chēē wuuyēch chēbo kuutiitaab Kirikiik. Kunyoo, /kēēmwooyē kule Siila :nyēē kisirē barwaani ām kuutiini bo Kirikiik ānkuyēētyēēchi ām wōlēē rōōtitooy :ng'aleek (kas kur. 5:12). Nteenee wōlēē /kikeetetita ng'aleek kurubē rooteetaab kuutiitaab Iburaneek. Kerkeey :kāāsōōtēywēēk chēē miitē barwaani āk choo bo barweetaab Yāākōbō, ng'alyoo nyēē yēmē keey āk wōlēē yibtooy biikaab Kiriistō choo Yuutayeek ng'al. Nteenee Bāwulō :nyēē kiisākyi ng'aleek choo bo kuutiitaab Kirikiik kukwa barwaani kubununēē Siila nyoo kikiikuyēyiisyoonyon tukwaay kēnyiis chēē chaang'.

Kiyēē miitē āriit āk nyēē āmu: Kisirchi :Bētērō barwaani biikaab Kiriistō choo /kikiikēēwus choo kiminyē komostaab Eesya nyoo Mining' (Uturuki), kusirchinē Yuutayeek choo kikiikumwēyēē kōōrēēng'waa. Kikiimchinē bichoo kule kukiilchi kaakaaseeng'waa ām Kiriistō ānkoo kiimuuchē :icheek kutyēmākiis kule kubakaakta /simākēēwus. Kiyēyiisyēē :Bētērō soboontaab Yēesu kōōboorunēē kule ākoy kubuntēē :chiitaab Kiriistō tyēmuutēk ānkōōboor mbo kule kōōkuyēk :biikaab Kiriistō biikaab Yēyiin chēē kwēyootiin. Kunyoo, yēchinē ra :biikaab Kiriistō tukul Yēyiin yiisyēēt ām ng'erekweek kubo kāāyēnchinooyēēt ānkoo mii kubuntēē nyāliluutēk.

Kyoorōor keey :Bētērō ānkumākyi biiko bērrur

¹ Anii :nyoo Bētērō, *lēbkēēyiintēētaab Yēesu Kiriistō. Āsirwook akweek choo kikiikweyaak :Yēyiin, choo kyōōsērētyi yēēmōōsyēkaab Bōōntō, Kalatyaa, Kabatookya, Eesya ākoo Biituunnya. ² Kisimkucham :Baaba Yēyiin kule makukweyaak, ānkōōtiliilook :Tāmirmiryēēnyii kuyisēēnook korotiikaab Yēesu Kiriistō sōōkoonyit Yēesu.

Kōōbēruurook :Yēyiin miisin ōnyōōru kaalyeet.

Ong'erech ām kiyēē +mōōnyōōru

³ Kusilākoy :Yēyiin nyoo kwaaniitaab Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō nyoo kiriiree-neech miisin kuyeyeech /kēēsichēēch subak kēēnyōōru soboonto nyēē kiimoong'tēē keey, kuuyu kiing'eetee Yēesu meet. ⁴ Kēēboontē bēruur ām kibkōōnkōy nyēē konoraat kubo acheek, nyēē mābotē, nyēē mānunē, āmānyēērāktōōs. ⁵ Kuuyu kiikoosēē keey Yēyiin, riibēēnēēch kāāmuukēywēēkyii ākoy bēsyēētaab tabanta yoo kāākiirāroochākiisyē kutukul.

⁶ Ong'erech kubo ng'aleechu ānkoo kōōbuntēē wusiisyēēt āk nyāliluutēk chēē makerkeey ām bēsyōōs chēē ng'ēri. ⁷ /Kēētyēmook /sikiinkēt kule ōkoosēē keey man Yēyiin. Kuu yoo /kiitiliilēē maata *ta-aabuut nyoo mābēēnyēē, /kiitiliilēē kaakaaseeng'woong' nyāliluutēk kubooyiit kwōng'uut miisin. Yooto, +/mākiitōrōōrook /kiikaastaak /ānkēēkoonyitook bēsyoonoo iyēēwu :Yēesu. ⁸ Ōmiitē ōchāmē Yēyiin, ānkoo mēēbērē kyookas. Ānkoo mēēbērē ōkāsē inee raat, ōkoosēē keey inee ānkōōbuurē ām ng'erekweek chēbo barak miisin nyēē māmii mbo :ng'ala chēē /kiimuuchē /kēēmwoowunēē ng'erekweechaata. ⁹ Bōōnyōōru tuwēnto nyēbo kaakaaseeng'woong' bēsyoonoo /kiirāroochook kutukul.

¹⁰ King'oor *:wōōrkooyikaab Yēyiin chēbo kēny wōlēē kimakooraraaktaak :inee ām chamateenyii. Kichēēng'sē :wōōrkooyichoo miisin ānkubilbiliis kōōnkēt ng'aleechuutēchu.
¹¹ Kimāchē kōōnkēt bēsyēēt nyēē kimākuchōōnēē :Kāārārookiintēēt āk wōlēē mākuwuuyiit :bēsyoonoto. Kimwoochi :Tāmirmiryēētaab Kiriistō nyoo kimii āriing'waa kung'oor ng'wooninto nyēē kimākunyōōr :Kāārārookiintēēt āk wōlēē /kimākiitōrōōrto.
¹² Kiiboorchī :Yēyiin wōōrkooyichoo kule kimāyēchinē keey :icheek yiisyoono, nteenee kiyēwook akweek. Ōnkētē ra ng'aleechu, kuuyu kyoomwook :biiko lōkōōywēk chēē kāroomēch kubununēē kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēēt nyoo kichōōnēē kibkōōnkōy. Ng'aleechuutēchu :chēē bēre mbo :malayikaanik nto inkēt.

Māchāktōōs ibuur ming'atēēt nyēē tiliil

¹³ Kunyi, lēyyē, onamte mēt kiyoo kyookas. Ōriib keey ānkōōkēnēē keey kuchurta kiyēē +/mākiibēruurēēnook yoo kātook :Yēēsu Kiriistō. ¹⁴ Kuu yoo ōmāchē ōkāsyi Yēyiin, -mōōrubē tukuukaab muchas choo kyōōboontē kumānōōnkēt inee. ¹⁵ Ōtililiitu ām kiy ake tukul nyēē ōyēyē, kuu yoo tiliil :Yēyiin nyoo kikuurook. ¹⁶ Mwooyē :siruuēkaab Yēyiin kule, “Ōtililiitu, kuuyu ātiliil :anii.”†

¹⁷ Kēēboontē Baaba nyoo -mēēnkwēlē chii ānkōōtilchinē biiko tukul ng'aleek kurubta keey wōlēē kiikuyeyta. Kunyi, ōywēyē inee ānkōōminyē ōnkētē kule ōyēku tāyēēk ām kōōrooni. ¹⁸⁻¹⁹ Ōnkētē kule /kimākēēwālunēēnook tukuuk chēē wuu *feetaan nto *ta-aabuun choo bootōōs, nteenee kiwālunēēnook :Kāārārookiintēēt korotiikyii chēē māmii :kiyēē /kiiwuuytēē sōōng'ēētyēē atēbuutēchoo kimābo laat choo kibo mbo kuukoong'. Yoo kiwāstooy :inee korotiikyii, kikerkeey mēēnkich nyēē tiliil ānku *lubkoob. ²⁰ /Kikiikeekwey Kāārārookiintonoo /kumanaakeyey kōōrēēt /ānkibokiiboor inee ām bēsyōōsyēchu bo tabanta kubo akweek. ²¹ Kuu yoo kyookaasee keey Kiriistō, ōmuuchē ra ōtiyyēē keey Yēyiin nyoo kiing'ēētēē inee meet ānkōōtōrōōr. Kunyoo, ōmuuchē omaang'tee keey Yēyiin kutukul.

²² Kunyoo, lēyyē, ōchoomtōōsii miisin ām mooyēēt akeenke, kuuyu kyōōkoonyit ng'ālyoontēētaab manta ānkyōōtiliil keey sōōnyōōru chamateet nyēbo man ām wōlēē mii :tuubchōōsyēkwook. ²³ /Kikēēsichook subak kubununēē ng'ālyoontēētaab Yēyiin nyēē yēyiisyē ākookoy. Kimāchōōnēē :sobooni lēēl kiy nyēē bēku, nteenee kichōōnēē kiy nyēē mābēku. ²⁴ Mwooyē :siruuēk kule,

“Kerkeey :biiko tukul suus

ankukerkeey :soboonng'waa toobtōōy.

Sistōōs :suuswēk,

ānkurārāchē :toobtōōy,

²⁵ nteenee māng'ētē :ng'ālyoontēētaab Yēyiin ākookoy.”†

Ng'ālyoontooniitēnyi :nyoo /kikyoomwook.

2

¹ Kuu yoo kootayee keey nanyuun kāābērbēēriisyēēt, ng'al chēbo lembech, tuuyintaab moo nto ng'ōōmsēēt, ² ōchēēng'ē chēēko chēbo soboontaab Tāmirmiryēēt kuu yoo māchē :lēēkōōy kurēēri. Yoo kooyey kuu nyoto makwaalaak ām sobooni lēēl, ³ kuuyu kyoochamcham sikēnātēētaab Mokoryoontēēt.

Mbo kibkōōrōs chēē leelach

1:11 2Bēt. 1:19-21   **1:12** Luuka 24:49; Yēyuut. 1:5, 8   **1:14** Room. 12:2; Ēfēēs. 4:17-19   † **1:16** Laawiik 11:44-45; 19:2   **1:17** Mat. 6:9; Room. 8:15; 2:6, 11; 1Bēt. 2:11   **1:18-19** Mat. 20:28; 1Kōōr. 5:7; 6:20; Māārko 7:6-9; Yoowa. 1:29; Ibu. 9:12   **1:20** Yēyuut. 2:23; Ēfēēs. 1:4-5   **1:22** Ibu. 13:1; 1Bēt. 2:17; 3:8; 4:8; 2Bēt. 1:7   **1:23** Ibu. 4:12; Yāāk. 1:18; 1Bēt. 1:3   † **1:25** Isaaya 40:6-8   **1:25** Yāāk. 1:10-11   **2:1** Ēfēēs. 4:25; Yāāk. 1:21; 4:11   **2:2** 1Kōōr. 3:2; Ibu. 5:12-13   **2:3** Tyēēn. 34:8

⁴ Tiiyēywoo :Kiriistō anku rwaā nyēē soboot. Kitay :biiko rwaantaanaa, nteenee kikwey :Yēyiin ankucham. Ōkwoonchi inee :akweek choo ⁵ ōyēku rwoontōōk chēē sobchootiin /sikeetecheenaak kōōtaab soboontaab Tāmirmiryēēt. Ōyēku mbo kibkōrōs choo kiikootabaan :Yēyiin ōyēchinē kōrōsēēk chēē chāmē :inee ām Tāmirmiryēēnyii kubuntēē Yēēsu Kiriistō. ⁶ Mwooyē :siruutēk kule,
“+Māāchibchi *Sāāyōōn rwaā nyēē tiiyēywoo,
rwaā nyēē kyaakwey ānkāāchāmē.

-/Mākiintosuurē nyoo ikoosēē keey rwaantaanaata.”†

⁷ Bo kwōng'uuut :rwaantaanaa ām akweek choo ōkoosēē keey Kāārārookiintēēt. Nteenee mwooyē :siruutēk kurubta keey choo -mēēkoosēē keey inee kule,
“Rwaanteet nyoo kitayē :biiko kuteekta

:nyēē kōōkuyēk tiiyēywoontēētaab kōōto.”†

⁸ /Kikeesir subak kule,

“Inee ku rwaā nyēē kāānākuut

ānkōōnāchē biich.”†

Ibooru :siruutēchu kule ibutōōs :biiko, yoo tāyē kookaasee keey ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Wuu nyooto :wōlēē kiikuchōbto :Yēyiin. ⁹ Nteenee, ōkwēyootiin :akweek, mbo kibkōrōs chēbo Bāytooyiintēēt, biiko chēē tiliilēch chēē kisat :Yēyiin ōyēku cheechii soomwaayte kāroomnyēētaab nyoo kikuurook okwaanee wōlēē mii :mēēnānēēt ōbēēchi lēbkēēyēnyii nyoo bo kwōng'uuut. ¹⁰ Kimōōbooyē Yēyiin, nteenee ōbooyē ra. Kimāriirēēnook :Yēyiin, nteenee riirēēnook ra.

Ātēbuutēk chēē kāroomēch

¹¹ Lēyyē chōōrōōnuutēkyuu, kuuyu ōbooyē kōōrēēt ake, āmwoowook kule -moocham kōōbēlook :muchastaab kōōrooni. ¹² Māchāktōōs ōtēbtooy biiko choo -mēēnkētē Yēyiin ām kēēlto nyēē karaam. Ānkoo kung'ālōolēēnook nyēē miyaat, mākōōsōōtē tukuuk chēē kāroomēch choo ōyēyē ānkumākusilto Yēyiin bēsyoonoo +māchokōōtiilchi biiko ng'aleek.

Ōkoonyitē kāāntōōyik

¹³ Ōkoonyitē biiko choo wōōyēch sukukoonyitākoy :Mokoryoontēēt. Ōkoonyitē bāytooyiintēēt nyoo /kikiikoochi kāāmuukēywēēk kubāytooyiis ¹⁴ āk kāāntōōyik choo mii ng'wēnyuunyii choo kāsē kule /kākiing'woonchi kāwōōtik /ānkēēsilto choo kāroomēch. ¹⁵ Māchē :Yēyiin kule ōyēyē tukuuk chēē kāroomēch simānyōōr :choo -mēēnkētē kiy kiyēē mwooyē. ¹⁶ Ōtyookootiin :akweek ām kiruutēk nteenee, mayeyaak :yooto ōyēyē ng'al chēē miyootēch. Ōnkēt kule ōyēchinē Yēyiin yiisyēēt. ¹⁷ Ōkoonyitē biiko tukul. Ōchāmē biikaab Kiriistō choo ōboontē keey. Ōywēyē Yēyiin ānkōōkoonyitē bāytooyiin.

Ōmuytooy kuu wōloo kiyēytooy :Yēēsu

¹⁸ Māchāktōōs akweek motwoorik ōkoonyitē mokorēēnikwook kuyem. -Mōōkoonyitē baateey choo sikēn ānku kāroomēch, nteenee ākoo nkicheek choo āwēēsēch. ¹⁹ Yoo kōōmuytoochi ng'woonin nyēē māmisyook, kōōbēruurook :Yēyiin, kuuyu ōnkētē kiyoo mākwook. ²⁰ Ara ii, karaamat nee :nyēē mii yoo ōmuytoochinē /kēēbirook kubo kiyēē miyaat nyēē !kooyey? Yoo kōōmuytoochi ng'woonin kukooyey ng'al chēbo man, mākōōbēruurook :Yēyiin. ²¹ Ng'aleek chēē wuu chuutēchu :chēē kikuurchook :Yēyiin. Kinyalil :Yēēsu kubo akweek ānkiikubākooktoowook kāānēētēywoo soorub kuu

2:4 Tyēēn. 118:22; Isa. 28:16; 42:1   **2:5** Isa. 61:6; Room. 12:1; 1Kōōr. 3:16; Ēfēēs. 2:21-22; 1Bēt. 2:9   † **2:6** Isa. 28:16   **2:6** Room. 9:33   † **2:7** Tyēēnwookik 118:22   **2:7** Māārko 12:10-11; Yēyuut. 4:11   † **2:8** Isa. 8:14   **2:8** Luuka 2:34; Room. 9:33   **2:9** Chuy. 19:5-6; Laawi. 19:2; Kiruu. 14:2; Yēyuut. 26:18; 1Tēm. 1:17; 6:15; Tiitō 2:14; 1Bēt. 2:5; 1:1-2   **2:10** Osee. 2:23; Room. 9:25   **2:11** Room. 13:14; Kala. 5:16-21; Ibu. 13:14; 1Bēt. 1:1, 17   **2:12** Mat. 5:16   **2:14** Room. 13:1   **2:15** 1Bēt. 3:16   **2:16** Yoowa. 8:32; Room. 6:22; 7:6; 8:2; Kala. 5:13   **2:17** Kāālēw. 24:21; Māārko 12:17; Filib. 2:12; 1Bēt. 1:22   **2:20** 1Bēt. 5:12   **2:20** 1Bēt. 4:14

wōloo kiyēytooy :inee. ²² Manaayey :inee ng'ōōki āmānāālāt biich. ²³ Ki yoo / kākēēchub, kimākētu, nto yoo kāng'woonchi kiy, kimēēruutooy biich, nteenee kibākookyiné tukul Yēyiin nyoo itilē ng'aleek chēbo manta. ²⁴ Kiiyum :Yēesu ng'ōōkiswookiyoo ānkuwēeto ākoy murtooywoontēt. Kunyoo kimēētākubāwēech :ng'ōōkisto nteenee kēyēyē ng'aleekaab manta. /Kiikiisooobēech kubo ng'woowōokyii. ²⁵ Kikeekerkeeye kēēchiirēk chēē kikiikubootyo, nteenee kōōkukētweēch raat keekwaa wōlēē mii :ākiintēt nyēē riibēech.

3

Kōōywēyē :koorko saanteenyii

¹ Māchāktōōs :nkakweek kooruuk ōywēyē saanikwook, si yoo maneeakaasee keyy :icheek ng'ālyoontēetaab Yēyiin, mākuyis icheek :ātēbuutēkwook choo kāroomēch kookaasee keyy Yēyiin nyēē mānōōtwēkyi ng'ālyoo. ² Yēyāktōōs kuu nyooto kuuyu makukasee ātēbuutēkwook āk wōlēē ōywēytooy Yēyiin.

³ -Mōōmoong'tēē keyy tukuuk chēē yēyook ōkārorāniitu kuu: ōyēytooy buutēēkwook, ōloochē sinkiliinēk nto sirook chēē kārorān. ⁴ Cheebyoosya nyoo baybay ānkōontusoot kutookunēē wōlēē wuu :kārorāninto nyēē iboorunēē keyy soboonnyii nyoo bo āriit. Karaaranataani mābēku :nyēē chāmē :Yēyiin miisin. ⁵ Kiikārorānēē keyy :koorkuuk chēē tiliilēch choo kibo taay choo kiimoong'tēē keyy Yēyiin soboon nyēē wuu nyooto. Ki-iywēyē saanikwaa, ⁶ kuu yoo kiiywēyē :Saara Abraam kukuurē kule mokoryoontēenyii. Ōyēku :akweek tibikaab Saara, yoo ōyēyē ng'aleek chēē kāroomēch nyēē mākoy ōmuyēē saanikwook.

Kucham :saannyya koorkēenyii

⁷ Nto akweek saanik, ōbuurtooy chēēbyōōsōōkwook ām kēēlto nyēē intusoot ānkōōchāmē, ōnkētē kule biich :icheek chēē ānyoosēch, kuuyu mākutuwēnook :Yēyiin akweek tukwaay ōnyōōru soboonto nyēē lēēl. Ōyēyē kuu nyooto simakerekta :kiy soowuutēkwook.

-Mooyaaktee miyootyēēt ake ake

⁸ Māchāktōōs nanyuun ōkāsyiintōōsii :tukul ānkōōriirēē keyy. Ōchoomtōōsii, ōkāsyinē keyy kiisayta ānkōōyibē keyy ng'wēny. ⁹ -Mooyaaktee miyootyo, miyootyo -āmōōnchuruuriisyē yoo /kākiinchuruurook. Nteenee ōsoomchinē bērrur biiko choo yēwook kiy nyēē miyaat, kuuyu mākwook :Yēyiin kule ōyēyē kuu nyooto sōōnyōōru bērrur. ¹⁰ Mwooyē :siruutēk kule,

“Chii nyoo māchē kuminy ām ng'erekweek,

ākoy kooliloon,

kutayee keyy kuwiirunootē ng'al chēē āwēēsēch

ankusaan kung'āloolootē ng'al chēbo lembech.

¹¹ Kusatee keyy rōkōs ankuyey ng'al chēē kāroomēch

ānkōōnēmchi kōōbuur ām kēēlto nyēē yibu kaalyeet.

¹² Yēbchinē yiit :Yēyiin biiko choo kāroomēch,

ānkukāsyinē riirikwaa.

Nteenee ituukyiné batay kibrōkōsiis.”†

Nyalilta kubo kiyēē ōyēyē nyēē karaam

2:21 Ēfēēs. 6:5-8   **2:21** Mat. 10:38-39; Filib. 2:5; 1Bēt. 3:18   **2:22** Yoowa. 8:46; Ibu. 4:15   **2:23** Isa. 53:7; Māarkō 14:48-49, 65; 15:5, 16-20; 1Bēt. 3:9   **2:24** Isa. 53:5; Room. 6:10-11; Kolos. 2:4   **2:25** Isa. 53:6; Cherem. 50:6; Ēsēk. 34:5-6, 16; Yoowa. 10:11   **3:1** 1Kōōr. 7:16   **3:3** 1Tēm. 2:9   **3:6** Ēfēēs. 5:22-24   **3:7** Ēfēēs. 5:25-33; 1Tēm. 2:8   **3:8** Ēfēēs. 4:2-3; Filib. 2:2-3; 1Bēt. 1:22   **3:9** Room. 12:17; 1Bēt. 2:23   † **3:12** Tyēenwookik 34:12-16
3:12 Yāāk. 1:26

13 Ara mii :chii nyēē ing'woonchinē biiko chēē kayey ng'al chēē kāroomēch? 14 Yoo koonyalil kubo kiyēē karaam nyēē kooyey, ōnyōōru bēdur. -Mōōnyōkōriitu nto kwaamaak :ng'uusng'uus. 15 Ōywyē Kiriistō nyoo Mokoryoontēeng'woong'. Māchāktōōs ōchōbootiin ākookoy sōōtinyē kiy nyēē ōmuuchē ōwālchi chii ake tukul nyēē kateebeenaak ng'alyoo kurubta keey kiyēē ōkēnēē keey. 16 Nteenee ōyibē keey ng'wēny ānkōōkoonyitiisyē. Ōbuurē nyēē chuulootiin :kāāsōōtēywēēkwook, sukuchōlyo :choo ng'ālōolēēnook nyēē miyaat kubo kāroomnyēēt nyoo ōyēyē ōbooyē Kiriistō. 17 Ōnkēt kule kaykay /kiinyaliilaak yoo kooyey kiyēē karaam yoo ākoo chamateetaab Yēyiin, kusiir yoo kooyey kiyēē miyaat. 18 Ānkoo kichurtaat :Kāārārōokiintēēt, kime kubo biiko chēē mā churtootiin sukōōnkēt :bichoo Yēyiin. Kime meet akeenke kubo ng'ōōkiswookikaab biiko tukul. / Kikeebakach bōōrnyii /ānkiikoochi soboontaab tāmirmiryēēt. 19 Nto yityo, wokwoomchi lōkōōywēk tāmirmirook ām *kāābkwōombiich. 20 Ki tāmirmirook :chuutēchu chēbo biiko choo kimānāākoonyit Yēyiin yoo /kikiikoochinē bārooyinto nyēē wōō kule kuweek kutēēchē :Noowa mwēēnkēēt. /Kiikiiraraach biiko chēē ng'ēri choo kimii mwēēnkoonoo ām taambiliilyeet. Ki sisiit :bichooto baateey. 21 Kyoorōōru :kiyēē kibuntēē :bichoo ām mwēēng' bātisāniisyēēt kuuyu nyōōru :biiko kaararaacheet bēsyōōsyēchu kubuntēē bēēko ām batisaneet. -Mēēwuunē :batisaneet sumtaab bōōrto nyēbo chii, nteenee bo kule kōōnkēt :chii tilyaanateenyii āk Yēyiin. Yēyāktōōs kuu nyooto yoo iyēnchinē :chiito kule kiing'eetee :Yēyiin Yēēsu Kiriistō meet. 22 Kiikuwo :Yēēsu Kaab Yēyiin ānkumii āwutaab taay nyēbo Yēyiin kubāytooy malayikaanik tukul, choo bāytooyiisyē āk choo bo kāāmuukēywēēk.

4

Ōbuurē kuu wōloo māktooy :Yēyiin

1 Kinyalil :Kāārārōokiintēēt. Kunyoo, oyeyte keey :nkakweek ōnyāliilchē, kuuyu chiito nyoo kaakuchamta keey kunyalil kaakusatee keey ng'ōōkisto. 2 Mēētākōōwoonkyinē :chiichoo soboonnyii tukul kurubē muchastaab biikaab kōōrooni, nteenee ibuurē kuu wōloo māktooy :Yēyiin. 3 Kyōōbootyi bēsyōōsyēk chēē chaang' ōyēyē kuu wōloo yēytooy :biiko choo -mēēnkētē Yēyiin. Kyōōyēyē sikornateet, kyōōrubē muchas, kyōōbōōkiitōōsii, kyōōchuultōōsii sookwoonuut ānkōōkutunkyninē āynātōōs. 4 Ilātē :chōōrōōnuutēkwook choo kibo kēny yoo -mōōlumchinē ng'ōōkisng'waa nto yooto nanyuun, kung'ōōmook. 5 Mākūrār :chii ake tukul ām bichoo ng'aleekyii nkit ām taayeetaab Yēyiin, nyoo itiiilchinē ng'aleek biiko choo sobchootiin āk choo kiikubēk. 6 Kiyooto :nyēē kiyey /kyoomchi lōkōōywēk chēē kāroomēch biiko choo kiikubēk, si ānkoo kibēk :icheek, kunyōōru soboontaab tāmirmiryēēt ām wōlēē mii :Yēyiin.

Ōyēyiisyēē rōōbēywēēkaab Tāmirmiryēēt ām kēēlto nyēē karaam

7 Kāākulēēkitiit :tabantaab kiy ake tukul. Kunyoo ōriib keey sōōnēmchinē keey saayeet ām mooyēēt akeenke. 8 Kiito nanyuun nyēē miitē ku ōchoomnyē miisin kuuyu yibu :chamateet nyoooyeetaab kaat kubo ng'ōōkiswookik chēē tēērchiin.* 9 Ōtoochē keey ām kēēlto nyēē -mōōng'unyng'uunyē.

10 Kiikōōkoochi :Yēyiin chii ake tukul ām akweek rōōbēywoontēētaab Tāmirmiryēēt nyēē makerkeey āk nyēbo ake, sōōyēētyēēchinē biiko alak. Kunyi, māchāktōōs kuyēyiisyēē :chii rōōbēywoontēēnyii ām kēēlto nyēē karaam. 11 Yoo ng'ālōolēē :chii, kumāchē

3:13 Room. 13:3; Tiitō 2:14   **3:14** 1Bēt. 4:14-16   **3:15** Kolos. 4:5-6; 1Bēt. 1:3-5   **3:16** 1Bēt. 2:15   **3:18** Yēyuut. 3:14; Room. 5:6-8; Ibu. 7:27; 1Bēt. 2:21   **3:19** 1Bēt. 4:6   **3:20** Toowu. 6:5-22; 2Bēt. 2:5   **3:21** Yēyuut. 22:16; Room. 6:3-4; Ēfēēs. 5:26   **3:22** Yēyuut. 1:9; Ēfēēs. 1:21; Ibu. 4:14; Mat. 28:18   **4:1** 2Kōōr. 4:10   **4:2** 1Bēt. 2:21   **4:3** Kala. 5:19-21; Ēfēēs. 2:3; Tiitō 3:3   **4:5** Yēyuut. 10:42   **4:6** 1Bēt. 3:19   **4:7** 1Kōōr. 7:29, 31; 10:11; Yāāk. 5:8; 1Yoowa. 2:18   * **4:8** Yoo kāmwooy :Yuutayeek kule. “/Kiyyēēn ng'ōōkiswookik” kōōbooru kule, “/Kēēmēto ng'ōōkiswookik.” Kas Tyēēnwookik 32:1 āk 85:2.   **4:8** Yāāk. 5:20; 1Bēt. 1:22   **4:9** Ibu. 13:2   **4:10** Room. 12:4-8; 1Kōōr. 12:4-11

kung'ālooltoochinē Yēyiin, nto nyoo yēētyēēchinē chuut, kumāchāktōōs kōōnkētē kule Yēyiin :nyēē kōōnu kāāmuukēywēēk. Yoo /kakeeyey kuu nyooto, /kiikaasta Yēyiin ām tukuuk tukul kubununēē Yēesu Kiriistō. Kutōrōriit :inee ānkubāytooyiis ākookoy. Kuwuuyiit nyooto.

Ōyōōtu kuuyu ōkoosēē keey Kiriistō

¹² Lēyyē chōōrōōnuutēkyuu, -mōōlātē yoo /kākiibuuntēēnook maataab tyēmuutēk. -Mookas yooto kuu kiy nyēē lēēl nyēē kayeyakay ām wōlēē ōmiitē. ¹³ Nteenee ōng'ērēkiisyē, kuuyu ōmiitē ōnyālilē ākoo Kāārārōokiintēēt, sōōnyōōru ng'erekweek chēē chaang' bēsyoonoo mākutook :wōōyinnyii. ¹⁴ Yoo /kākiinchuruurook, kuuyu ōkoosēē keey Kiriistō, ōyib kule ōbēruurootiin miisin kuuyu ōboontē keey Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo bo kwōng'uut. ¹⁵ -Mookany kung'woonchook kuu wōloo ng'woonchintooy chii nyēē kārūmiis, nyēē kāchōōrso, nyēē yēyē ng'al chēē miyootēch, nto mbo nyoo iwutootēē keey ng'aleekaab biiko alak. ¹⁶ Yoo kōōyōōtu kuuyu ōrubē Kiriistō, -mōōmuyēē, nteenee ōbirchi Yēyiin kōōnkōy, kuuyu ōbooyē Kiriistō. ¹⁷ Kaakuyit :bēsyēēt nyēē /mākiitiilchi biich ng'aleek ānku +/mākēētoowunēē biikaab Kiriistō. Ara, yoo kātōowunēēnēēch keey :ng'aleek ii, mākuwuuyiit nee ām wōlēē mii :choo -mēēyēnchinē lōkōōyiwēk chēē kārōomēch? ¹⁸ Kuu yoo mwooyē :sirūutēk kule, “Yoo wuuyiityinē biiko choo kārōomēch /kiiraraach, kuwuuyiityinē sōō, nyēē tyaa kibrōkōsiis?”† ¹⁹ Kunyoo, māchāktōōs biiko choo /kakiinyaliil kuu wōloo māktooy :Yēyiin, kukiilchi Yēyiin nyoo /kiikoosēē keey ankutas taay kuyēyē ng'aleek chēē kārōomēch.

5

Kuriibē :booyik biikaab Kiriistō nyēē karaam

¹ Lēyyē, booyikaab biikaab Kiriistō, anii :akeenke ām akweek. Kyaakas wōlēē kinyalilta :Kāārārōokiintēēt ānku +/mākēērōōbwoo nkanii wōōyinto kōōyyiin iyēēwu :inee. ² O-ake kēechiirēk choo kiikukōōnook :Yēyiin. -Mōōriibē wuu nyēē /kākēēkerchook koong', nteenee ōnēmchinē keey kuu yoo māchē :Yēyiin. -Mookany kutoortaak :muchastaab beesaan, nteenee ocham ōyēchi Yēyiin yiisyēēt. ³ -Mōōruruunyē biiko choo /kikēēkōōnook ōriib, nteenee ōyēyē kiyēē karaam sukukāsēēnook :bichoo. ⁴ Nto yoo kāchō :Ākiintēēt nyoo wōō, +/mākēētūwēnēēnook kiy nyēē wōō nyēē wēētii ākookoy.

Ōyibē keey ng'wēny ānkōōkiilchinē Yēyiin

⁵ Māchāktōōs akweek āybēēriik ōkoonyitē booyik. Ōyibē keey :tukul ng'wēny, kuuyu mwooyē :sirūutēkaab Yēyiin kule, “-Mēēriiku :Yēyiin nyoo ng'āsē keey, nteenee ibēruurē nyoo yibē keey ng'wēny.”† ⁶ Yoo kōōyib keey ng'wēny ām wōlēē mii :Yēyiintēētaab kāāmuukēy, mākōōtōrōōrook yoo kayit :bēsyēēnyii. ⁷ Ōbākookyi muyātēēng'woong' tukul Yēyiin, kuuyu riibook.

⁸ Ōriib keey ānkōōkāsū! Miitē :Kibrōkōsyōontēēt nyoo buunyoontēēng'woong' kuwooliinkēnootē ānkōōriiriyoote kuu ng'ētuny kuchēēng'e chii nyēē keereem kubēk. ⁹ Ōkiilchinē ōkoosēē keey Yēyiin sookerekte buunyoontoonoo. Ōnkētē kule miitē mbo :tuubchōōsyēkwook ām kōōrēēt tukul kubuntēē nyalilta nyēē wuu nyiitēnyi. ¹⁰ Yoo /kākiing'woonchook bēsyōōs chēē ng'eri, mākōōtitiurook :Yēyiin nyoo chāmook ānku nyoo kiikukuurchook wōōyinnyii nyēbo ākookoy ām Kiriistō sōōkiil ānkōōkimkimiitu. ¹¹ Kubāytooyiis :inee ākookoy. Kuwuuyiit nyooto.

4:11 Room. 12:7; 1Kōōr. 10:31; 12:8   4:12 1Bēt. 1:6-7   4:13 Room. 5:2; 2Kōōr. 4:10; 1Bēt. 5:1   4:14 Mat. 5:10-12; 1Bēt. 2:20; 3:14   4:16 2Tēm. 1:8   4:17 Cherem. 25:29; 2Tēēs. 1:8   † 4:18 Kāālēw. 11:31   5:2 Yoowa. 21:15-17; 1Tēm. 6:5   5:3 Mat. 20:25-28; 1Kōōr. 4:16; 2Kōōr. 1:24; 1Tēm. 4:12   5:4 1Kōōr. 9:24-25; 1Bēt. 1:4   † 5:5 Kāālēw. 3:34   5:5 Ēfēēs. 5:21; Yāāk. 4:6   5:6 Yāāk. 4:10   5:7 Tyēēn. 37:5; 55:22; Filib. 4:6   5:8 2Kōōr. 2:11; 1Tēēs. 5:5-8   5:9 Ēfēēs. 6:11-12; Yāāk. 4:7   5:10 2Tēēs. 2:17

Kāā-āmiisēēt

¹² Āyookwook lōkōōywēchu ng'ēri kāsirwoo :Siila, ng'eetaabiya nyēē ākoosēē keey. Āmāchē ātitiirook āmwoowook kule ōkiilchi chamateetaab Yēyiin nyoo bo manta nyoo māchāktōōs ōyyoong'unēē.

¹³ Isubooyook :biikaab Kiriistō ām Bābulōōn* choo / kikeekwey kuu akweek ānkōōsubooyook :nkinee Māārkō nyoo kyaayey kuyēk wērinyuu. ¹⁴ Otorooch keey :tukul ām chamateet.

Obuurtē :biikaab Kiriistō tukul kaalyeet.

Barweetaab Äyēēng' nyēbo Bētērō

Taayta

Siriintēēt, yēē / kikēēsirē āk wōlēē / kikēēsirēē: Kisirē :Bētērō barwaani kumiitē kiriinkēētaab Rooma ām kēnyiitaab 67 nto 68 KK, kukāākung'ēt :bēsyoōs chēē ng'eri / keebakach. Kutakurataat :Bētērō kukānyē / keebakach, koosoot yoo kimwoochinē :Yēesu kule mēēbērē mākōōlil :inee (kas kur. 1:14 āk Yoowaana 21:18-19).

Kiyēē āmu āk nyēē ibooru: /Kēētākyinē barwaani biikaab Kiriistō /kēēmwoochinē kule kuriibēē keey wōlēē mii :kāānēētikaab lembech āk ng'aleekaab miyootyo nyēē yibu :kāānēētutuutēchoo. Iboorchinē bichoo bo Kiriistō kule bo koomānuut kukiilchi :chii kāānēētutuutēkaab manta kurubta keey Yēyiin āk Kiriistō, kuu yoo kyoomchinē icheek :lēbkēēyik choo kiboontotē keey Yēesu. Māchāmchiintōōs :Bētērō āk kāāsōōtēywēēkaab biiko alak choo mwooyē kule -mēēyēēwu :Kiriistō. Mwooyē :Bētērō kule yitu ' :bēsyeētaab Mokoryoontēēt', nteenee tākōōkēniisyē :Yēyiin kuuyu tinyē muytaayeet āmāmākyinē chii meet. Yoo /kākēēlē 'bēsyeētaab Mokoryoontēēt' ām wōlēē wuunto ām yu-utēyu, kōōbooru kule bēsyeēt nyēē iwutēē keey :Yēyiin ām kēēlto nyēbo kwōng'uut ng'aleekaab biiko. Irābchinē bēsyeēt nyoo ituilchinēē biich :Yēyiin ng'aleek ānkōōmuuchē kōōboor chōōnēētaab Yēesu. Kuu wōliitēnyi kastooy :Bētērō, ikiimchinē nanyuun bi-iko choo kāsē ng'aleek chēē mii barwaani kuminyē ām kēēlto nyēē kiikōōwoonkyi kāāsōōtēywēēkwaa Yēyiin ānkumuytoochinē nyāliluutēkwaa yooto kukānyoonu ām mooyēēt akeenke chōōnēētaab Yēesu nyēbo äyēēng'.

Kyoorōor keey :Bētērō ānkumākyi biiko bērrur

¹ Anii Simōōni Bētērō nyoo äyēchinē Yēesu Kiriistō yiisyēēt ānkāāyēku *lēbkēēyiintēēnyii. Āsirwook akweek choo kōōkēēnyōōru :tukul kāāyēnchinooyēēt nyēbo kwōng'uut an-keechurte ām taayeetaab Yēyiin kubununēē Yēesu Kiriistō. Inee :Kāārārōokiintēēnyoo ānku Yēyiintēēnyoo.

² Kōōbēruurook :Yēyiin miisin ōnyōōru kaalyeet yooto tukul ōtāsē taay ōnkētē inee āk Yēesu Mokoryoontēēnyoo.

Ōkimkimiitu ām kiirnātēētaab Kiriistō

³ Kikōōnēēch :Yēyiin ām kāāmuukēywēēkyii kiy ake tukul nyēē yēyēēch kēēmīny kuu wōloo māktooy :inee. Yēyāktōōs kuu nyooto yoo kēētāsē taay kiinkētē inee. Kiikuku-urēēch sukurōōbwēēch wōōyinnyii āk karaamateenyii. ⁴ Yoo kayey :Yēyiin kuu nyooto, kukaakootyīich tukuuk chēbo kwōng'uut choo kikuurtoowēēch. Yooto, +mākēēnyōōru soboontaab Tāmirmiryēēnyii ankeechililee rōkōōstaab kōōrooni nyoo yibu :muchasta nyēē miyaat. ⁵ Kunyi, osyeem wōlēē ōmuuktooy okas kule katas taay :kaakaaseeng'woong'. Otasee kaakaaseet ātēbuutēk chēē kāroomēch ankootasee ātēbuutēchoo kiirnātēēt. ⁶ Otasee kiirnātoonoo riibēētaab keey ankootasee riibēētaab keey muytaayeet. Otasee muytaayeet kāāburto nyēē mächē Yēyiin ⁷ ankootasee kāāburoo chamateetaab biich chēē tuubcho. Yoo kooyey kuu nyooto, +mōōbuurē ām chamateetaab Yēyiin.

⁸ Yoo ōboontē ng'aleechu kuyem, ōyēchinē Yēyiin yiisyēēt nyēē karaam miisin ānkōōkimkimiitu ām kiirnātēētaab Mokoryoontēēnyoo Yēesu Kiriistō. ⁹ Nteenee yoo -mōōboontē, ōkōryootiin āmōōnkētē kiyēē mākwook :Yēyiin ānkyōōwuutyēē kule /kikiiwu-untoowook ng'ōōkiswookikwook. ¹⁰ Kunyoo, lēyyē, mbo ng'ēetaabiya, osyeem wōlēē ōmuuktooy ōyēyē kiyēē ibooru kule kiikukweyaak :Yēyiin ōyēku cheechii. Yoo kooyey kuu

nyooto, -mōōbootōōsii, ¹¹ anku +/makeetoroochaak ōwut Kaab Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō nyoo Kāārārōokiintēt wōlēē +mābōōminy ākookoy.

Kiikeekas wōōyintaab Kiriistō

¹² +Māāsōōtweek kwaak ng'aleechaata, ānkoo kyōōnkēt sinee ānkyōōkiilchi ng'ālyoontēētaab man nyoo kyōōnyōōru. ¹³ Ākāsē kule karaam āboorwook ng'aleechuutēchu, yoo tāāsobē, ¹⁴ kuuyu ānkētē kule āmiitē wāāmēē kuu yoo kiiboorwook :Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō. ¹⁵ +Maasyeem wōlēē āmuuktooy āboorwook ng'aleechu sōōsōōtē ām bēsyoōsyek tukul yoo kāmāmiitē kōōrēt.

¹⁶ Yoo kikēēmwoowook kule mākōōyēēw :Mokoryoontēenyoo Yēesu Kiriistō ām kāāmukēywēēkaab Yēyiin, mēēbērē kikēēmwoowunēē tyoonkōōchoy chēbo ng'oomnān, nteenee kiikeekasee :acheek wōōyinnyii koonyekyoo. ¹⁷⁻¹⁸ Kiikeekas :acheek kuutiit nyēē kichōōnēē barak yoo kikēēmiitē āk inee lekemaanaa kitookunēē :Yēyiin. Kiitōrōōr :Yēyiin inee ānkōōkoochi wōōyinto kumwooyē kule, “Inyiing' lakwanyuu nyēē āchāmē ānkāāng'ērēkyinē.”†

Onam ng'aleekaab wōōrkooyikaab Yēyiin

¹⁹ Kunyoo, /kikiititiir ng'aleek choo kimwooyē *:wōōrkooyikaab Yēyiin. Karaam misin ōyēbchinē yiit wōōrkooyichu bo Yēyiin kuuyu kerkeey :lōkōōywēkwaa taariit nyoo lāyē kwēēmooy ākoy bēsyoonoo mākōōrir :kōōrēt kutook :toboyaanteet* kōōluuchook akweek. ²⁰ Nto miisin, māchē ōnkētē kule kimāwōōrkooyēnēē keey :wōōrkooyikaab Yēyiin, ²¹ nteenee kiiboorchinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kumwoowu ng'aleekaab Yēyiin.

2

Kāānēētik choo bo ng'wiinyan

¹ Kitook kēny :wōōrkooyikaab lembech ām wōlēē mii :biikaab Yēyiin, nto ām kēelto nyēē wuu nyooto mākukwoonchook :kāānēētikaab lembech. Mākuwoow keey kukwoontooy kāānēētēywēēk chēē mābo man. Iburyēētē biich :kāānēētēywēēchoo ānkutāyē mbo :icheek Mokoryoontēēt nyoo kiwālāng'wēēch. Nteenee yoo kayit :tabanta, kuburyētōōs :kāānēētichoo areet akeenke. ² Makurub :biiko chēē chaang' ng'ōōkiswookikaab kāānēētichoo ankuyey /keeng'alaalee nyēē miyaat kēēltaab manta. ³ Mākōōchuutunēēnook :kāānēētichu mētēwoy tyoonkōōchoy chēē itoonyē buch kumāchē chēēbkiisyoong'. Kiisimkuchōb keey :Yēyiin kēny kooruusta bichoo ankiikuyeyta keey :kāāmukuusiintēt.

⁴ Manaasaayee :Yēyiin malayikaanik choo kiyēyē ng'ōōkisto, nteenee kiwiirchi kāābkwombiich wōloo tuuy ānkurātootiin ām nyōrōōrōōnik kukānyē bēsyeēt nyēē +/mābokiitiilchinēē ng'aleek.

⁵ Manaasaayee :Yēyiin kōōrēt nyoo kibo kēny, nteenee kitōōrchi taambiliilyeet koowaang'ta kibrōkōsiisyēk. Biiko baatey chēē kisār :Yēyiin ku Noowa ākoo biikyii tisab. Inee :nyoo kyoomu lōkōōywēkaab manta.

⁶ Kiimukuusēē maata kiriinkōōsyēkaab Sōtōm āk Komoora sukuyēk kāānēētēywoo ām wōlēē mii :biiko choo mārūbē ng'aleekyii. ⁷ Kisār yooto :Yēyiin Lōōt nyoo kichurtaat ānkiiyimē :ng'aleekaab biich chēē ki sikoran āmēēywēyē kiruutēk. ⁸ Kiming'iisyyē :chichoo āk bichooto ānkikāsē kiyēē kiyēyē :bichoo kwaak. Kiiyimē :ng'ōōkistaab bichoo kāāsōōtēywēēkyii chēē ki churtootiin.

⁹ Kunyoo, inkēt :Yēyiin wōlēē sāruntooy biiko choo iyēnchinē inee kung'eētyēē nyāliluutēk. Inkētē mbo wōlēē riibtooy kibrōkōsiisyēk choo rātootiin ākoy bēsyeēt nyoo

1:11 2Tēm. 4:18; Tiitō 3:6; 2Bēt. 2:20; 3:18   1:14 Yoowa. 21:18-19; 2Kōōr. 5:1   † 1:17-18 Mataayo 17:5; Māārko 9:7; Luuka 9:35   * 1:19 Kaayneet ake ku kubnoonkowut.   1:19 Tyēēn. 119:105; Room. 1:2; 13:12; 1Bēt. 1:10-11
1:21 2Tēm. 3:15-16   2:1 Mat. 7:15; Kala. 1:7-9; 2:4   2:3 1Tēm. 6:5   2:4 1Bēt. 3:19-20   2:5 1Bēt. 3:20; 2Bēt. 3:6   2:6 Toowu. 19:24-25   2:7 Toowu. 19:1-16

/kiitiilchinēē biiko tukul ng'aleek. ¹⁰ Nto chēē +/mākiing'woonchi miisin ku choo rubē ng'aleekaab muchas ānkutāyē /keebayta.

Rēerchinē keey :kāānēētichu bo lembech tāmirmirook chēē miyootēch choo kōrōōmēch nyēē mānyōkōriitu kuchubē. ¹¹ Ntēē māchub mbo :malayikaanik choo boonto kāāmuukēy miisin kubiir kāānēētichoo tāmirmiroochoo ām taayeetaab Mokoryoontēēt. ¹² Chubē :bichu mbo kiyēē -mēēnkētē. Kerkeey :icheek tyoong'in choo -mēēnkētē kiy. / Kikēēyēyē /sikēēnāmē /ānkēēbākāchē kityō. Mākubootyo :bichu kuu tyoong'iichoo. ¹³ +/ Mākiing'woonchi bichoo /kēēyookyinēē kiyēē kiyēyē :icheek. Chāmē ng'aleekaab muchas kulebkeey :kōōro. Sōōr :bichu nyēē intosuurē biich ām kaabsaakwa. ¹⁴ Kiikōōwoonkyi :bichoo kāāsōōtēywēēkwaa ng'aleekaab martaayeet āmēēmuunyē kuyēyē ng'ōōkisto. Ibērbēērootē choo kuskusēch kōōsuuchi ng'al chēē miyootēch. Kiikubāw mbo icheek :moorong'nateet anku +/makiiruusta. ¹⁵ Kiikubakaakta kēēlto nyēē chuulaat ankurub kēēltaab *wōōrkooyoontēēt Balaam araab Beyoor nyoo kicham /kiikoochi beesaan sukuyey kiyēē miyaat. ¹⁶ Nteenee kikereкта :sikiryēēt solwoontiinyii yoo king'āloolē kuu chii.

¹⁷ Buch :kāānēētichu bo lembech kuu lōōswēk choo kiikutēēnkyo, nto boolik choo iwuuyē :yoomat āmā roob. Kiikuchōbchi :Yēyiin bichooto kāābkwombiich wōlēē kikerakay :mēēnān. ¹⁸ Yēyiisyēē ng'al chēbo ng'wiiynan kōōchuutunēē biiko choo kātākumwēyēē rōkōsto, kōōyēēchi ng'aleekaab muchas kulumchi martaayeet. ¹⁹ Kuurtoochinē :kāānēētichoo bichoo rātootiin kule +/makiityaach, nteenee rātootiin :nkicheek ām ng'al chēbo rōkōs chēē yēyootē, kuuyu kiy ake tukul nyoo ibēlē chiito kubāwu :kiyooto chiichoo. ²⁰ Yoo kāākōōnkēt :chiito Mokoryoontēēnyoo nyoo Kāārārōokiintēēnyoo Yēēsu Kiriistō ānkāākumwēyēē ng'ōōkistaab kōōrooni nto yityo kumuutmuutyi keey ng'ōōkiso, kwoorānē. Yooto mākumiyātyi chiichoo miisin kusiir yoo kitākumii mēēnān. ²¹ Kikaykay ām wōlēē mii :inee nto kimānāākōōnkēt kēēltaab manta kusiir kōōnkēt nto yityo kumaasakay kutay ng'ālyoontēētaab Yēyiin nyoo /kikiikoochinē inee. ²² Ibooru :kiyēē yēyāktōōs ām wōlēē mii :chiichoo kule bo man ng'ālyoontooni /kēēmwooyē kule, “Iyēēchinē :ng'ōōk कांग'uung'taakyii,”† nto “Kooyeey :nkurwēyit nyoo /kākiwuun wokoomilmiile ruurētyēēt.”

3

Ōchōb keey kubo bēsyēētaab Mokoryoontēēt

¹ Lēyyē, chōōrōōnuutēkyuu, barweetaab āyēēng' :nyitēnyī āsirwook. Kwāāsirwook bārōōnōōchuutēchu tukwaay ākiimēē kāāsōōtēywēēkwōok kuchuulākiis. ² Āmāchē ōsōōtē ng'aleek choo kimwooyē *:wōōrkooyikaab Yēyiin kēny ākoo mākuutyēētaab Mokoryoontēēt ānku Kāārārōokiintēēt nyoo kikōōnook *:lēbkeēyikwook.

³ Māchē ōnkētē kāroomin kule ām bēsyōōsyēk chēbo lētūut mākutook :biiko chēē kiikubāw :muchastaab bōōrwoonikwaa. Mākōōnchuruurook :bichoo ⁴ kumwooyē kule, “Kikiikukurto oob :Yēēsu kule mākōōyēēw? Ara mii ānō :inee naas? Nto ii, ntēē tākōōyooong'oot :kiy ake tukul kuu yooto /kikēēyēyē kōōrēēt kung'eetee bēsyōōsyēkaab mbo kuuko ākoy raat?”

⁵ Kikwētyi buch :bichoo kumwooyē kule kimāyēyē :Yēyiin kēny barak āk ng'wēny kubununēē ng'ālyoontēēnyii. Kitookunēē :kōōrēēt bēēko ānkusātyi :Yēyiin bēēko komos sukutook :kōōrēēt ⁶ ānkōōmukuusēē bēēko kōōrēēt bēsyoonoo kibo taambiliilyeet. ⁷ Riibē :Yēyiin barak āk ng'wēny kubuntēē ng'ālyoontoonootonyii ākoy bēsyēēt nyoo /kiimukuusēē maat yoo /kiitiilchinē /ankeemasta biiko choo mābo Yēyiin.

2:9 Mat. 6:13; 1Kōōr. 10:13; Ng'oong'. 3:10   **2:14** Mat. 5:28; 1Tēm. 6:5; 2Tēm. 3:6-7   **2:15** Kāāyīit. 22:7, 17   **2:16** Kāāyīit. 22:28-33   **2:19** Yoowa. 8:34   **2:20** Mat. 12:45; Ibu. 6:4-6; 2Bēt. 1:11   **2:21** Luuka 12:47-48   † **2:22** Kāālēwēnik 26:11   **2:22** Yuuta 4-13   **3:3** Yuuta 17-19   **3:3** 2Tēm. 3:1   **3:4** Isa. 5:19; Cherem. 17:15; Ēsēk. 12:22; Mat. 24:27, 48-51   **3:5** Toowu. 1:6-9; Ibu. 11:3   **3:6** Mat. 24:37-39; 2Bēt. 2:5

⁸ Chōōrōōnuutēkyuu, ōnkēt kule ām wōlēē mii :Yēyiin, kerkeyy :bēsyēēt akeenke āk kēnyiisyēk kisyēereet akeenke ānku kerkeyy :kēnyiisyēk kisyēereet akeenke āk bēsyēēt akeenke. ⁹ -Mēēkooyē keyy :Yēyiin ām kiyēē kiikukuurto kuu yoo isōōtē :biiko alake. Nteenee muytoochook kuuyu māmāchē kule kubot :chii. Mākyinē biiko tukul kuweeksee ng'ōōkiswookikwaa.

¹⁰ Mākumuung' :bēsyēētaab Mokoryoontēēt kuu chōōriin. Mākubot yotoo :wōliin bo barak kōōruumootē ānkumukuus :kookeelik āk araaweet ānkubēk :kōōrēēt kuboonto tukuukyii tukul. ¹¹ Ara yoo +/mākiimukuus tukuuchu tukul ii, kumāchāktōōs ōbuurtē ānō ām soboonwēkwook? Māchāktōōs ōnēmu keyy ōtililiitu ānkōōtāboonchi keyy Yēyiin. ¹² Ōkānyoonu bēsyoonoo bo Yēyiin ānkōōwuruurē kulēēkitiit. +/Mākiimukuusēē maat wōliin bo barak ānkuchōlyo :kookeelik āk tukuuk alak tukul bēsyoonoto. ¹³ Nteenee kēēkānyē barakuut nyēē lēēl āk kōōrēēt nyēē lēēl nyoo churtaat wōloo kikuurtooy :Yēyiin.

¹⁴ Kunyoo ii, chōōrōōnuutēkyuu, kuu yoo ōmiitē ōkānyoonu bēsyoonoto, māchāktōōs ōsyēēmē wōlēē ōmuuktooy ōbuurē ām soboonto nyēē tiliil si nto yoo ōbēētii taayee-taab Yēyiin, -mōōtinyē ng'uusng'uusyo. ¹⁵ Ōnkēt kule muytooy :Yēyiin /sikiiraraach biiko. Kisirwook kuu nyotoo nkinee :ng'eetaabiya Bāwulō nyoo kēēchāmē kuyēyiisyēē kiirnātēēt nyoo kiikoochinē :Yēyiin. ¹⁶ I-ārōōru :inee ng'aleek chēē wuu chuutēchu ām bārōōnōōkyii tukul. Miitē :ng'aleek alake bārōōnōōkyii chēē mā nyumnyumēch /keekas. Itoomē :maanayisyek āk choo tākōōwiywiiytōōs ng'aleekyii. Nyēērēē :bichu siruutēkaab Yēyiin alak, ng'ālyoo nyēē makuyey :icheek kubootyo.

¹⁷ Chōōrōōnuutēkyuu, kuu yoo kōsimākāloonwook, ōriib keyy, simayeyaak :ng'aleekaab biiko choo mārūbē Yēyiin ochabaayte ām kiyēē ōyyoong'unēē. ¹⁸ Otas taay ōtitiir keyy ām chamateet āk kiirnātēētaab Yēesu Kiriistō Mokoryoontēēnyoo nyoo Kāārārookiintēēnyoo. Kutōrōriit :inee ākookoy. Kuwuuyiit nyotoo.

Barweetaab Taayta nyēbo Yoowaana

Taayta

Siriintēēt, yēē / kikēēsirē āk wōlēē / kikēēsirēē: / Kikēēkuurē kaametiitaab lēbkēēyiintēēt Yoowaana kule Sālōōmē ānki cheebkaametiitaab Maaryaa nyoo ki kaametiitaab Yēesu (kas Mataayo 27:56; Māārko 16:1; Yoowaana 19:25). Ki inee, Yāākōbō nyoo ki ng'eetaabkaametiitaab Yēesu āk Bētērō, ām rubiik chuut, :chēē ki lēēkitēē Yēesu. Kisir :Yoowaana barwaani ankusir subak kitaabuutaab lōkōōywēk chēē kāroomēch āk nyēbo Ng'oong'uutyēēt. Ānkoo manaatwech :bārōōnōōchu kule siriintēēt :ng'oo, tookunoot :wōlēē bēētooy :ng'aleekaab bārōōnōōchuutēchu kule kerkeey āk choo bo kitaabuutaab lōkōōywēk chēē kāroomēch kuu wōloo kisirta :Yoowaana kule siriintēēt akeenke :nyēē kisirē tukul. Chāmchiintōōs mbo :booyik choo kisimkunam ng'ālyoontēētaab Yēyiin kule kisirē :Yoowaana tukul. /Kikēēsirē bārōōnōōchu tukul ku sōmōk ām bārooyinto akeenke nto yooto ku yoo kikiikuriik kumēēchi keey :Yoowaana ām kwēēnuutaab kēnyītaab 85 āk 95 KK. Imuuchē kukisirē :Yoowaana bārōōnōōk āk kitaabuut nyēbo lōkōōywēk chēē kāroomēch kumiitē kiriinkēētaab Ēfēēsō ām Eesya nyoo Mining' (Uturuki) wōlēē kichokōōtēryēēkyi :inee bēsyoōsyēkaab soboonnyii ku kāāntōōyīin nyēē koonyitoot miisin ām biikaab Kiriistō.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Kimāchē :Yoowaana ām barwaaninyii kōōkomkoom biiko choo kāsē lōkōōywēkyii, kulēēkitiit :tilyaanateeng'waa āk Yēyiin ānkuchoomnyo :icheek nkit. Mwoochinē mbo subak kule kuriibēē keey wōlēē mii :kāānēētutēk chēbo lembech choo māchāmchiintōōs kule /kikēēsich Yēesu kuu chii ankume ku chii. /Kēēmwooyē mbo subak kule kiwuu nyēē ki chii :Yēesu nteenee ki tāmirmiryēēt kubooyiit man. Nto subak, /kēēmwooyē mbo kule king'eetee bōōrnyii nyoo chii /kumānāābokēēkwērtoochi murtooywoontēēt. Tooku mbo subak kule mii :Yoowaana kōōboorchinē biiko kule kuriibēē keey ng'oomng'ookik, nto chooto ku kāānēētikaab lembech choo kimwooyootē kule ng'ālyoo nyēbo kwōng'uut yoo tinyē :chiitaab Kiriistō ng'oomnānēēt nyēbo man. Kunyoo kimwooyē :bichoo kule kābo kiyēē kayeyee :chii bōōrto. Kimā ng'ālyoo nyēbo koomānuut yoo kāminy :chii ām soboon nyēē mā chuulaat ānkoo ku chiitaab Kiriistō. Mwooyē :Yoowaana kutook kule ng'wiinyan :ng'aleekaab ng'oomnānēēt choo inēētē :kāānēētikaab lembech. Nteenee chōōnēē :ng'oomnānēēt nyēbo man wōlēē miitē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin. Ibooru :Yoowaana kule ki chii kubooyiit man :lakwataab Yēyiin nyoo wēētii kibchuulyo. Ikiimē mbo subak ng'aleekaab chamateet, nyooyeetaab kaat, /kyoomchiin āmit, /kiibēl ng'ōōkisto, kutinyē :chiito manta kule /kiirāroochē, tiliilinto āk soboontaab kibchuulyo.

Ng'ālyoontēētaab soboonto

¹ Ng'ālyoontooni kyoomwook :acheek ku nyēē kimii /kumānāākēētoow kōōrēēt. Ki-keekasaanu Ng'ālyoontooni ām yūitiikyoo ankeekasee mbo koonyekyoo, kiirōōtootē ānkēētiinyēē āwunnyēkyoo. Ng'ālyoontooni ku ng'ālyoontēētaab soboonto. ² Kichō :Soboonto. Kiboonto keey :Soboonoo āk Baaba Yēyiin. Kōōkōōyookwēēch :Baaba Soboonoo. Kikeekas Soboonooto ānkēēng'ālōōlēē. Sobooniitēnyi ku soboontaab kibchuulyo nyēē kyoomwook. ³ Kyoomwook nkakweek kiyēē kookeekas sōōyēku akweek akeenke āk acheek kuu yoo kēēyēku :acheek akeenke āk Baaba ākoo Lakwanyii, Yēesu Kiriistō. ⁴ Kēēsirwook si yoo koorub ng'aleechu, kuyitita :ng'erekweekwook.

Māchāktōōs kēēbēēsyētootēē lēbkēēyyēēt

⁵ Lōkōoywēk chēē kookeekas kukwaanee wōlēē mii :Yēesu chu kēēmiitē kēēmwoowook ku kule, lēbkēyyēēt :Yēyiin. Māmii :mēēnān wōlēē mii :Yēyiin. ⁶ Yoo kēēyēyē keey kule kēēyēku akeenke āk Yēyiin ānkutākēēbēēsyētootēē mēēnān, kēēmiitē kiibērbēēriisyē āmākēērubē ng'aleekaab manta. ⁷ Nteenee yoo kēēbēēsyētootēē lēbkēyyēēt, kuu yoo mii :Yēyiin lēbkēyyēēt, kēēyēku kiito akeenke ānkōōwuuntoowēēch :korotiikaab Yēesu ng'ōōki ake tukul.

⁸ Yoo yibē keey :chii kule māyēyē ng'ōōki ake tukul, kōōbērbēērē keey :nyoo anku manaanam ng'ālyoontēētaab manta. ⁹ Nto yoo kāchāmchiin :chii kule kiikuyey ng'ōōki, kunyōōchinē :Yēyiin kaat ānkōōtiliilē ām tukuuk tukul choo māchurtootiin, kuuyu churtaat :Yēyiin /ānkiikoosēē keey. ¹⁰ Nto yoo yibē keey :chii kule manaayey ng'ōōki ake tukul, kumiitē kumwooyē kule ng'wiin :Yēyiin amanaanam ng'ālyoontēēnyii.

2

¹ Biikyuu choo āchāmē, āsirwook ng'aleechu simōōchoolwookēn. Nto yoo kāchoolwookēn :chii, kung'ālooltoowēēch :chiito ake nyēē ming'tooy keey Baaba. Nyooto ku Yēesu Kiriistō nyoo churtaat. ² Kiikooyto :Yēesu soboonnyii sukoomuuch :Yēyiin kunyōōwēēch kaat ām chooolwookātēēnyoo. Mēēbērē chooolwookātēēnyoo acheek baateey, nteenee chooolwookātēētaab chii ake tukul.

Māchāktōōs kēērubē kiyēē mwooyē :Yēyiin

³ Yoo sikiinkēt man kule kēēbooyē Yēyiin, ku yoo kēērubē kiyēē mwooyē. ⁴ Chii nyoo mwooyē kule, “Ābooyē :anii Yēyiin,” āmēēbērē yēyē kiyēē mākyinē :Yēyiin ku ng'wiin :chiichoo āmāboonto manta. ⁵ Nteenee chii nyoo karub ng'ālyoontēētaab Yēyiin kukaakucham :chiichoo Yēyiin kuchurta. Kēēliitēnyii :nyēē iboorwēēch kule kēēyēku akeenke āk Yēyiin. ⁶ Chii ake tukul nyoo mwooyē kule kiikunoomnyo āk Yēyiin kumāchāktōōs kōōbuurē kuu wōloo kiibuurtooy :Yēesu.

Māchāktōōs kēēchoomtōōsii

⁷ Chōōrōōnuutēkyuu choo āchāmē, mākuutyēēt nyēē āmiitē āsirwook kumēēbērē nyēē lēēl, nteenee bo :mākuutyooni kēny ānku nyoo kyookasaanu. ⁸ Nteenee, mii :kiy nyēē lēēl mākuutyooni nyēē āmiitē wāāsirwook. Imuuchē keekaaman mākuutyooni kuu wōloo kiyēytooy :Yēesu, kuuyu mii kubotē :mēēnānēēt ānkumii kutooku :lēbkēyyēēt nyēbo man. ⁹ Chii ake tukul nyoo yibē keey kule mii lēbkēyyēēt, ānkuwēchē ng'eetaabkaamet, tākumii :nyoo mēēnān. ¹⁰ Nto nyoo chāmē ng'eetaabkaamet, kumii :nyoo lēbkēyyēēt āmāyēyē biiko kuchuunnyēē Yēyiin. ¹¹ Nteenee, nyoo wēchē ng'eetaabkaamet, kumii :nyoo mēēnān ānkuwēēsyētootē kibtuuy ma. -Mēēnkētē wōlēē wēētii, kuuyu kaker :mēēnānēēt koonnyeyii.

-Mōōchāmē tukuukaab kōōrooni

¹² Āsirwook akweek lēēkōōk kuuyu kōōkunyōōwook :Yēyiin kaat ām ng'ōōkiswookikwook, kubununēē kaayneetaab Yēesu.

¹³ Āsirwook akweek booyik kuuyu ōnkētē Yēesu nyoo kimii /kumānāākēētoow kōōrēēt.

Āsirwook akweek āybēēriik kuuyu kyōōsyēētē Kibrōkōsyoontēēt.

Kāāsirwook akweek, lēēkōōk, kuuyu ōnkētē Baaba.

¹⁴ Kāāsirwook akweek, booyik kuuyu ōnkētē Yēesu nyoo kimii /kumānāākēētoow kōōrēēt.

Kāāsirwook akweek āybēēriik kuuyu ōkichootiin ankyoonam ng'ālyoontēētaab Yēyiin ānkyōōsyēētē Kibrōkōsyoontēēt.

¹⁵ Biikyuu, -moocham tukuukaab kōōrooni. Chii ake tukul nyoo yēētyinē keey tuku-
 uchu, kumāchāmē :nyoo Baaba. ¹⁶ Mākwoonēē :tukuuchoo wōlēē mii :Baaba, nteenee
 bo kōōrooni. Tukuuchoo ku muchastaab bōōrto, kiyēē chōrōkyinē :koonyekuuk ākoo
 mēēnātēēt. ¹⁷ Bēku :kōōrooni āk muchas nyēbo keel ake tukul, nteenee, chii nyoo yēyē
 kuu wōloo māktooy :Yēyiin, kuboonto :nyoo *soboontaab kibchuulyo ākookoy.

Ōriibēē keey biiko choo kwiilē Kiriistō

¹⁸ Biikyuu, bēsyōōsyēk :chu chēbo tiing'āt. Ābērē kyookas kule mākuchō :Kwiiliin-
 tēētaab *Kiriistō nyēē wōō. Mii :biiko wōlēē wōō mbo kuunyitēnyī kukwiilē Kiri-
 istō. Ng'ālyoontooniitēnyī :nyēē kiinkētēē kule bēsyōōsyēk :chuutēchu chēbo tiing'āt.

¹⁹ Kiibetyeenyee keey :bichoo wōlēē kēēmiitē ānkubēēchi keey. Nteenee ākoo kimā
 chēēchoo man :bichoo kuuyu nto ki chēēchoo, nto mēēbērē kibākooktēēch. Nteenee,
 kiiboorwēēch :wōlēē kibeeta kule kimāmii mbo :akeenke ām bichooto nyēē ki nyēēnyoo.

²⁰ Nteenee kiikung'aabeenaak akweek :Yēēsu Tāmirmiryēēt ānkōōsēwunootiin :tukul.

²¹ Mēēbērē āmiitē āsirwook kuuyu -mōōnkētē manta, nteenee āsirwook kuuyu ōnkētē. Nto
 subak ōnkētē kule māmii :ng'ālyoo nyēbo ng'wiynan nyēē chōōnēē manta. ²² Ng'wiintēēt
 ku ng'oo? Ng'wiintēēt ku nyoo mwooyē kule mā Kāārārookiintēēt :Yēēsu nyoo kiiyooku
 :Yēyiin. Kwiiliintēētaab Kiriistō :nyoo nyēē tāyē Baaba āk Lakwanyii. ²³ Chiito :nyēē
 tāyē Leekweet kukaakutay nkinee Kwaan. Nto nyoo chāmē Leekweet kuchāmē nkinee
 Kwaan.

²⁴ Māchāktōōs okas kule koonamte mēt kiyēē kyookasaanu kuchakee kēny. Yoo koon-
 amte mēt, +mōōtēbunēē komostaab Leekweet āk Baaba. ²⁵ *Soboontaab kibchuulyo
 :nyitēnyī nyoo /kikēēkuurtoowēēch.

²⁶ Āmiitē āsirwook ng'aleechu kurubta keey biiko choo syēēmē kule kukentaak.

²⁷ Nteenee kyōōnyōōru :akweek Tāmirmiryoonoo king'oobēēnook :Yēēsu. Yoo miitē
 :Tāmirmiryēēt āriing'woong', mēēbērē ōtiyyēē keey kāānēētēywēēkaab biich buch. Nteenee
 nyēē inēetook kurubta keey āk kiy ake tukul nyēē yēmāktōōs, ku Tāmirmiryēēt. Inee :nyoo
 manta āmāng'wiynānē. Kunyoo, orub kāānēētēywēēkaab Tāmirmiryēēt ānkōōkiilchi Yēēsu.

²⁸ Kunyoo ii, biikyuu, ōkiilchi Yēēsu, sukung'eet kēētinyē man nyēē -mākēēmuuytōōsii
 ām taayeenyī ām bēsyēēt nyoo chōōnēē. ²⁹ Kuu yoo ōnkētē kule churtaat :Yēēsu, ōnkētē
 naas kule chii ake tukul nyoo yēyē kiyēē churtaat kubo :nyoo Yēyiin.

3

Ōbuur kuu wōloo ibuurtooy :lōkōkaab Yēyiin

¹ Chāmēēch sōō, :Yēyiin nyēē tyaa kut /kēēkuurēēch kule lōkōkaab Yēyiin. Ānku man,
 kēēyēku cheechii. Kiito nyēē yēyē biiko alak simēēnkētēēch ku kule -mēēnkētē :icheek
 Yēēsu. ² Chōōrōōnuutēkyuu choo āchāmē, kāākēēyēku lōkōkaab Yēyiin ānkoo toombo kutook
 mbo kule +mākēēyēku nee lētuunoo. Nteenee, kiinkētē kule yoo kēēyēew :Yēēsu, +ma-
 keekerkeyiitu āk inee kuuyu +makeekas inee kuu wōloo wuunto. ³ Chii ake tukul nyoo
 boontēē ng'ālyoontooni mooyēēt, kōōbuurē ām soboonto nyēē tiliil kuu wōloo wuunto
 :Yēēsu.

⁴ Chii ake tukul nyoo yēyē ng'ōōki, kāākwiiri :nyoo kiruutēkaab Yēyiin. Kubooyiit
 man ng'ōōki /kyiiri kiruutēkaab Yēyiin. ⁵ Nteenee, ōnkētē kule kichō :Yēēsu si-
 chokōōbuuktoowēēch ng'ōōkiswookikyoo, ānkōōnkētē :akweek mbo kule mātinyē :Yēēsu

2:15 Yāāk. 4:4   **2:16** Room. 13:14; Ēfēēs. 2:3   **2:17** 1Kōōr. 7:31; 1Yoowa. 2:5   **2:18** 2Tēēs. 2:3-4; 1Yoowa. 4:3;
 2Yoowa. 7   **2:19** Yēyuut. 20:30   **2:20** 1Yoowa. 2:27   **2:22** 1Yoowa. 4:2-3; 2Yoowa. 7   **2:23** 1Yoowa. 4:15;
 2Yoowa. 9   **2:24** 1Yoowa. 2:7   **2:25** Yoowa. 5:24   **2:27** Yoowa. 14:16, 26   **2:28** Yoowa. 15:4-5; 1Yoowa. 3:21
2:29 1Yoowa. 3:7, 10   **3:1** Yoowa. 1:12; Room. 8:14-17; 1Yoowa. 3:10; 4:6   **3:2** 1Kōōr. 13:12; 2Kōōr. 3:18; Filib.
 3:21; Kolos. 3:4

ng'ōōki ake tukul. ⁶ Chii ake tukul nyoo kiilchinē Yēesu māyēyē ng'ōōki. Nto nyoo yēyē ng'ōōki -mēenkētē :chiichoo wōlēē wuu :Yēesu.

⁷ Biikyuu, -mookany / kiiberbeeraak. Chii nyoo yēyē kiyēē mächē :Yēyiin ku churtaat :nyoo kuu yoo churtaat :Yēesu. ⁸ Nto nyoo yēyē ng'ōōki, kubo :nyoo Kibrōkōsyoontēēt, kuuyu chōōnēē :ng'ōōki Kibrōkōsyoontoonoo nyoo kiikuyeyaan ng'ōōki kung'eeteē kēny. Nteenee kichōōnii :Lakwataab Yēyiin chokooburyeet yiisyēētaab Kibrōkōsyoontēēt. ⁹ Māmii :chii nyēbo Yēyiin nyēē tāsē taay kuyēyē ng'ōōki yoo miitē :Yēyiin āriinyii. -Mēemuuchē kuyey :chii nyēbo Yēyiin ng'ōōki. ¹⁰ Mii :ng'ālyoo yu nyēē /kiinkētēē kule lōkōkaab Yēyiin :chu, nto choo kubo Kibrōkōsyoontēēt. Chii ake tukul nyoo māyēyē kiyēē churtaat, kumābo :nyoo Yēyiin. Wuu nyooto mbo ām wōlēē mii :chii nyoo mächāmē ng'eetaabkaamet.

Mächē kēechoomtōōsii kuu wōloo chāmtēēch :Yēesu

¹¹ Ng'ālyoo nyēē kyookasaanu ku kule, mächē kēechoomtōōsii. ¹² -Mookany keekerkeyi-itu ākoo Kaayin nyoo kibo Kibrōkōsyoontēēt, nyoo kibārē ng'eetaabkaamet. Kibārchii nee ng'eetaabkaamet? Kibar kuuyu kimiyootēch :ātēbuutēkyii nteenee ki kāroomēch chēbo nyiin.

¹³ Kunyi ii, mbo ng'eetaabiya, -mōōlātē yoo kāwēhook :biiko ām kōōroni. ¹⁴ Kiinkētēē kule kookeekwaanee wōlēē mii :meet ankookeyitu wōlēē mii :soboonto. Kiito nyēē kiinkētēē ku kule kēechāmē mbo ng'eetaabiya. Chii ake tukul nyoo wēchē ng'eetaabkaam, tākumii :nyoo wōloo mii :meet. ¹⁵ Chii ake tukul nyoo wēchē ng'eetaabkaamet, ku miyaat :nyoo kuu rumiin. Ābērē ōnkētē kubooyiit man kule mātinyē :rumiintō *soboontaab kibchuulyo.

¹⁶ Kiyēē kōōnēēch kiinkēt wōlēē wuu :chamateet ku kule kiikooyto :Yēesu soboonnyii kubo acheek. Kunyoo, mākūwēch nkacheek kiikooytooy soboonwēkyoo kubo mbo ng'eetaabiya. ¹⁷ Yoo boonto :chii tukuukyii ānkukāsē kunyālilē :ng'eetaabkaamet āmāriirēē nyiin ii, kōōmuuchē kule nee kuboonto :chiichoo chamateetaab Yēyiin? ¹⁸ Biikyuu, -mookany kiyyilē kuutuweek buch kule kēechoomtōōsii, nteenee mächāktōōs kiiboornēē chamataanaa yēyuutēkaab manta. ¹⁹⁻²⁰ Yoo kēyēyē kuu nyooto, kiinkētēē yooto kule kēēbooyē manta. Yoo kāmwooy :kāāsōōtēywēkyoo kule -mākēēboontē manta, okany kēēyisu kāāsōōtēywēēchoo yoo mēemiitē taayeetaab Yēyiin. Mächāktōōs kēēmwooyē kule wōō :Yēyiin kusiir kāāsōōtēywēkyoo ānkōōnkētē :inee kiy ake tukul nyēē kēyēyē.

²¹ Chōōrōōnuutēkyuu, yoo kāmwooy :kāāsōōtēywēkyoo kule kēēboontē man, +mākiiyyoong'iisyē taayeetaab Yēyiin nyēē māmii :muyātēēt ²² ānkēēnyōōru kiy ake tukul nyoo kēesoomē, kuuyu kēērūbē mākuutēkyii ānkēyēyē kiyēē ing'ērēēchē inee. ²³ Mākuutyēētaab Yēyiin ku kule, mächāktōōs kiyyēnchinē kule Lakwataab Yēyiin :Yēesu ānku Kāārārookiintēēt. Mächāktōōs kēechoomtōōsii kuu yoo /kēēmwooytoowēch. ²⁴ Biiko choo rubē mākuutēkaab Yēyiin :chēē kiikunoomnyo āk Yēyiin. Kiyēē kiinkētēē kule kēyēku akeenke āk Yēyiin ku Tāmirmiryēēt nyoo kiikurōōbwēch.

4

Ōriibēē keey biiko choo mātinyē manta

¹ Chōōrōōnuutēkyuu, kookukwaanaat :biich chēē chaang' chēē yibē keey kule *wōōrkooyikaab Yēyiin. Kunyoo, -mōōyēnchi ng'al alak tukul choo kookas. Nteenee, ōrōōtootē nyēē karaam sōōnkēt yoo kwoonēē man wōlēē mii :Yēyiin. ² Okany āboorwook

3:5 Yoowa. 1:29; 2Kōōr. 5:21; 1Bēt. 2:24; 1Yoowa. 1:7, 9; 2:2, 12, 22; 3:18; 4:10 3:6 Yoowa. 15:4-5; 1Yoowa. 3:9; 5:18 3:8 Mat. 12:26-29; Yoowa. 8:44 3:10 1Yoowa. 2:9, 29 3:11 Yoowa. 13:34; 1Yoowa. 4:11 3:12 Toowu. 4:8; Yuuta 11 3:13 Yoowa. 15:18-19 3:14 Yoowa. 5:24 3:15 Mat. 5:21-22; Ng'oong'. 21:8 3:16 Yoowa. 15:13; Kala. 1:4 3:17 Kiruu. 15:7 3:18 Yāāk. 2:15-17 3:21 1Yoowa. 2:28; 4:17 3:22 Yoowa. 15:16 3:23 Yoowa. 6:29; 13:34 3:24 Yoowa. 15:4-5; 1Yoowa. 4:13 4:1 Mat. 7:15; 1Tēēs. 5:21; 1Yoowa. 2:18

wōlēē sōōnkētitooy biiko chēē boonto Tāmirmiryēētaab Yēyiin. Chii ake tukul nyoo chāmtooy kule kichō :Yēesu Kiriistō kōōrēēt kuu chii, kuboonto :chiichoo Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ³ Nto chii ake tukul nyoo māchāmtooy kule wuu nyooto, mābo :nyoo Yēyiin nteenee kwiiliintēētaab Kiriistō. Ābērē kyookas kule mākuchō :Kwiiliintēētaab Kiriistō, nteenee kookukwaanaat mbo :alake kēny.

⁴ Biikyuu, obooyē :akweek Yēyiin. Kyoobiirte choo kwiilē Kāārārookiintēēt kuuyu Tāmirmiryēētaab Yēyiin nyoo oboontē :akweek ku wōō kusiir nyoo bāwu tāmirmirook choo miyootēch choo iwārē biiko ām kōōroni. ⁵ Bo :kwiilōōtichoo kōōroni. Kun-yoo, ng'aloolootē ng'al chēē rubtooy keey āk soboontaab kōōroni ānkukāsyinē :biikaab kōōroni. ⁶ Nteenee kēēbooyē :acheek Yēyiin, nto nyoo chāmē Yēyiin kukāswēēch. Nto nyoo mābo Yēyiin, kumākāswēēch. Kēēlooto :nyēē kiinkētēē tāmirmiryēēt nyēbo manta ākoo nyēbo ng'wiiynan.

Chamateetaab Yēyiin

⁷ Chōōrōōnuutēkyuu, okany kēēchoomtōōsii kuuyu toowunēē :chamateet wōlēē mii :Yēyiin. Chii ake tukul nyoo chāmē ake, kubo :nyoo Yēyiin ānkōōnkētē Yēyiin. ⁸ Nto nyoo māchāmē ake, kumēēnkētē wōlēē wuu :Yēyiin kuuyu Yēyiin ku chamateet. ⁹ Kiiboowēēch :Yēyiin chamateenyii yu kikōōnu Lakwanyii akeenke baateey kuchō kōōrēēt sukung'eet kēēsobchē kubununēē Lakwanaa. ¹⁰ Chamataanaa kumēēbērē acheek :chēē kikeecham Yēyiin, nteenee kichameech :Yēyiin kut kukōōn Lakwanyii kuyēk kōōsyoo /sikēēnyōōwēēch kaat ām choolwookātēenyoo. ¹¹ Chōōrōōnuutēkyuu, kuuyu chāmēēch :Yēyiin miisin kuu nyooto, kumākūwēēch nkacheek kēēchoomtōōsii. ¹² Ānkoo māmii :chii nyēē kiikukas Yēyiin, nteenee yoo kēēchoomtōōsii kēēboontē keey Yēyiin ankumakuchurta :chamateenyii ām wōlēē kēēmiitē.

¹³ Kiyēē kiinkētēē kule kēēyēku akeenke āk Yēyiin ku Tāmirmiryēēnyii nyoo ki-ikukōōnēēch. ¹⁴ Kookeekasee :acheek koonyekyoo ānkiibooru kubooyiit man kule kōōkukōōn :Baaba Lakwanyii chokooraraach kōōrēēt. ¹⁵ Yoo kachamta :chii kule Lakwataab Yēyiin :Yēesu, ku akeenke :chiichoo āk Yēyiin. ¹⁶ Kiinkētēē :acheek chamateet nyēē boontēēnēēch :Yēyiin ānkiikoosēē keey chamataanaa.

Chamateet :Yēyiin. Chii ake tukul nyoo kiilchinē chamateet, kiikunoomnyoo :nyoo āk Yēyiin. ¹⁷ Yoo kēēboontē chamateet ānkiibuurē kuu wōloo kiibuurtooy :Yēesu ām kōōrēēt, kēēmiitē kiibooru chamateet nyēē churtaat. Yooto nanyuun, -mākēētinyē muyāt ām bēsyēēt nyoo /kiitiilchinē biiko ng'aleek. ¹⁸ Māmuyē :chii nyoo tinyē chamateetaab Yēyiin kuuyu kwētē :chamateet nyēē churtaat muyātēēt. Yoo kāmuyēē :chii /kiing'woonchi, kōōbooru :yooto kule mānāākich :chamateetaab Yēyiin nyēē boonto.

¹⁹ Kēēchoomtōōsii kuuyu kisimkuchameech :Yēyiin. ²⁰ Yoo kāmwooy :chii kule chāmē Yēyiin āmāchāmē ng'eetaabkaamet, ku ng'wiin :chiichoo. Yoo māchāmē :chii ng'eetaabkaamet nyoo kāsē ii, makucham kule nee Yēyiin nyoo manaakas? ²¹ Mākuutyēēt nyēē kikōōnēēch :Yēyiin ku nyi: Māchāktōōs :chii nyoo chāmē Yēyiin kuchāmē nkinee ng'eetaabkaamet.

5

Tinyē soboonto :chiito nyēē kiikuchamta Lakwataab Yēyiin

¹ Chii ake tukul nyoo chāmtooy kule Kāārārookiintēēt :Yēesu, kubo :chiichoo Yēyiin. Nto nyoo chāmē kwaaniitaab leekweet, kuchāmē mbo nkinee leekweet. ² Kiinkētēē kule

4:2 Yoowa. 1:14; 1Kōōr. 12:3   **4:3** 1Yoowa. 2:18, 22   **4:4** 1Yoowa. 5:5   **4:6** 1Yoowa. 3:1; 2:4   **4:10** Room. 5:8; Yoowa. 3:16   **4:10** 1Yoowa. 2:2; 3:5   **4:11** Yoowa. 13:34; 1Yoowa. 3:11; 4:21; 2Yoowa. 5   **4:12** Yoowa. 1:18; 1Yoowa. 2:5; 4:17   **4:13** Yoowa. 14:16; Room. 8:4-6, 9, 14   **4:14** Yoowa. 15:27; 4:25   **4:15** 1Yoowa. 2:23   **4:16** Yoowa. 15:4-5   **4:17** Yoowa. 3:18; 5:24-25; 1Yoowa. 4:12; 3:21   **4:20** 1Yoowa. 2:9   **4:21** 1Yoowa. 4:11
5:1 Yoowa. 4:25

kēechāmē lōkōkaab Yēyiin yoo kēechāmē Yēyiin ānkēērübē mākuutēkyii. ³ Kiyēē ibooru kule kēechāmē Yēyiin ku kēeriib mākuutēkyii, āmānyikisyēēch :mākuutēchoo. ⁴ Chii ake tukul nyoo bo Yēyiin, kubiirtooy miyootyēt nyēē mii kōōrooni. Yoo kakiikaasee keey Yēyiin, +mākiibēl kōōrēēt. ⁵ Ng'oo :nyēē isyēēntooy kōōrēēt ēē? Nyēē isyēēntooy ku nyoo chāmtooy kule Lakwataab Yēyiin :Yēēsu.

⁶ Yu kichōnii :Yēēsu Kiriistō kōōrēēt, kibununēē bēēko āk korotiik.* Mēēbērē kibununēē bēēko baateey, nteenee kibununēē bēēko ākoo korotiik. Mwooyē :Tāmirmiryēēt ng'aleechu, ānkumwooyē :Tāmirmiryēēt kiyēē bo man. ⁷ Miitē :tukuuk sōmōku chēē iboorwēēch kule kichō :Yēēsu kuu chii. ⁸ Tukuuchotoo ku: Tāmirmiryēētaab Yēyiin, bēēko āk korotiik. Ibooru :tukuuchu sōmōku kiito akeenke. ⁹ Yoo kēechāmē kiyēē mwoowēēch :biiko ii, +makeecham sōō, nyēē tyaa kiyēē mwooyē :Yēyiin kurubta keey ākoo Lakwanyii! ¹⁰ Chii ake tukul nyoo chāmtooy Lakwataab Yēyiin kōōnkētē man kule inee :nyooto. Nto chii nyoo mächāmtooy ng'aleechu, kumwooyē :nyoo kule ng'wiin :Yēyiin kuuyu manaachamta kiyēē mwooyē :Yēyiin kurubta keey ākoo Lakwanyii.

¹¹ Kimwoowēēch :Yēyiin kule kiikukōōnēēch *soboontaab kibchuulyo. Kēēnyōōru soboonoto kubununēē Lakwanyii. ¹² Chii nyoo boonto Lakwataab Yēyiin kutinyē soboontaab kibchuulyo. Nto nyoo māboonto kumātinyē soboonoto. ¹³ Āsirwook akweek choo ōkoosēē keey Lakwataab Yēyiin ng'aleechu sōōnkēt kule ōboontē soboontaab kibchuulyo.

Ng'ālyoo nyēē /kiiwoong'tēē

¹⁴ Kēēboontēē mooyēēt kule yoo kēētēēbē kiyēē chām wēēch :Yēyiin, mākuukāswēēch. ¹⁵ Yoo ākoo kiinkētē kule kās wēēch ām kiy ake tukul nyoo kakeesaay, kiinkētē ām yooto kule kēēnyōōru kiyēē kēētēēbēē.

¹⁶ Yoo ikāsē kuyēyē :ng'eetaabkoomēt ng'ōōkisto nyēē -mēēsākyinē kōōboot soboontaab kibchuulyo, isaay Yēyiin kunyōōchi kaat. Yooto, mākoōkoochi :Yēyiin chiichoo :soboon-taab kibchuulyo. Mii :ng'ōōkisto nyēē yēyē chiito kōōboot soboontaab kibchuulyo. Mēēbērē kāāmwoowu kule isaay ām ng'ōōkisto nyēē wuu nyoo. ¹⁷ Miyaat :ng'ōōki ake tukul. Nteenee, mii :alake chēē māyēyē chii kōōboot soboontaab kibchuulyo.

¹⁸ Kiinkētē kule mēēbērē tāsē taay :chii nyēbo Yēyiin kuyēyē ng'ōōki. Riibē :Lakwataab Yēyiin chiichoo nyēē mākooy kutiiny :Kibrōkōsyooontēēt. ¹⁹ Kiinkētē kule kēēbooyē :acheek Yēyiin. Nteenee bāwu :Kibrōkōsyooontēēt kōōrēēt. ²⁰ Kiinkētē mbo subak kule kiikuchō :Lakwataab Yēyiin ankiikuyeyech kiinkēt Yēyiin nyoo manta. Kēēyēku cheechii kuuyu kēēbooyē Lakwanyii. Kubooyiit man :inee ku Yēyiin anku soboontaab kibchuulyo.

²¹ Biikyuu, kāāmwoowook, osaanee keey kiy ake tukul nyēē imuuchē kootabaaneenaak wōlēē mii :Yēyiin.

5:3 Mat. 11:30   5:4 Yoowa. 16:33   5:5 Room. 8:37-39; 1Yoowa. 4:4   * 5:6 Ibooru :ng'ālyooontēēt 'korotiik' ām yu kule 'meet'. Isōōtē :biiko alake kule ibooru :ng'ālyooontēēt 'bēēko' 'kwootēēk' kuu yoo iboorunoot ām Yoowaana 3:5, nto alak, kōōsōōtē kule ibooru 'bēēkaab bātisāniisyēēt'.   5:6 Yoowa. 19:34; 16:13   5:10 Room. 8:16; Kala. 4:6
 5:12 Yoowa. 5:24   5:13 Yoowa. 20:31   5:15 Yoowa. 15:16   5:15 Māarkō 11:24   5:16 Māarkō 3:28-29
 5:18 Yoowa. 17:15; 1Yoowa. 3:6   5:19 Yoowa. 12:31; Kala. 1:4   5:20 Yoowa. 1:14, 18; 17:3; 20:28   5:21 1Kōōr. 10:14; 1Tēēs. 1:9

Barweetaab Äyēēng' nyēbo Yoowaana

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: (Kasee kāāboorunēēt Yoowaana nyēbo Taayta.)

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: /Kēēsirchinē barwaani biiko alak chēbo Kiriistō chēē mēēnkētootiin kuuyu yēyiisyēē :Yoowaana ng'al chēē iyēēlootiin simēēboor kule ng'oo :chooto. /Kikiikēēwusoot biikaab Kiriistō kut kikiikuwunyaatee key koorin yoo sooyē. /Kēēkuurē kaniseet kule 'Cheebyoosya nyēē chamaat', nto biiko chēbo kanisaanaa ku 'lōkōkaab cheebyoosyaanaa'. Nto kaniseet nyēē kisiriisyēē :Yoowaana yooto ku nyēē /kikēēkuurē kule 'cheebkaamet'. -Mēēbooru keyy :Yoowaana nkit nteenee kuurē keyy kule 'boontēēt'. Ikiimchinē :Yoowaana biiko choo kāsē ng'aleekyii kukoonyit kiruutyēētaab chamateet kuu wōloo kiiboorunto :Kiriistō ankwaamta nyoo kiikukasaan kung'eetee /kākoomchi lōkōōywēk chēē kāroomēch. Ikomkoomu mbo subak bichoo kule kuyēk toomōōn sukung'eet kōōkuykuuchiin kāānēētiisyēētaab manta āk nyēbo lembech. Yoo keechaayta :chii kāānēētiisyō nyēbo lembech, kaakukwaanee nkit kubo ng'aleechea.

Kyoorōōr keyy :Yoowaana ānkumākyi biiko bērrur

¹ Anii nyoo boontēēt nyēē wōō. Āmiitē āsiruung' cheebyoosya nyēē ikweyaat āk lōkōkuuk. Āchāmook manta. Mēēbērē anii baateey :nyēē āchāmook nteenee chāmook :nkicheek biiko tukul choo chāmē ng'ālyoontēētaab manta ² nyoo kiikēēnyōōru. +Mākiibuurtē ng'ālyoontoonoo ākookoy. ³ Mākōōbēruurēēch :Baaba Yēyiin kuboonto keyy āk Lakwanyii Yēēsu Kiriistō. Makuriireeneech +ānkumākēēnyōōru kaalyeet yoo kiibuurtooy chamateet āk manta.

Choomnyēēt

⁴ Ang'erechaat miisin, kuuyu kyaakas lōkōkuuk alak kurubē ng'ālyoontēētaab manta kuu yoo kimwoowēēch :Baaba. ⁵ Neennyi ii, cheebyoos, āmwoowuung' kule ōchoomtōōsii. Mēēbērē mākuutyēēt nyēē lēēl :ng'ālyoontoonoo, nteenee kimiiitē :mākuutyoonoo kung'eetee kēny. ⁶ Chamateet ku yoo kēyēyē kiyēē mwoowēēch :Yēyiin. Kuu yoo kisimokas ām taay, kimwooy kule mächē ōbuurē ām chamateet.

-Mookany /kiiberbeeraak

⁷ Miitē :biich chēē chaang' chēē ibērbēēriisyootē. Mächāmtooy :bichu kule kichō :Yēēsu kōōrēēt kuu chii. Chii nyēē mwooyē kuu nyooto ku ng'wiin ānkukwiilē *Kiriistō. ⁸ Ōriib keyy sukung'eet -mōōboot kiyēē kiikēēchoosyi, /sikēētuwēnook kuyitita. ⁹ Chii nyoo mārubē kāānēētēywēēkaab Kiriistō ānkutāsyi cheechii, mābo :nyoo Yēyiin. Nto nyoo karub kāānēētēywēēkaab Kiriistō, kubo :nyoo Baaba āk Lakwanyii. ¹⁰ Yoo kächō :chii ake tukul wōlēē ōmiitē āmēēbērē kāyibwook kāānēētēywēēchu, mataach :chii kuchō kanyii. ¹¹ Nto chii ake tukul nyoo katorooch chiichoo, mākunoomnyo :tukwaay ām miyootyēēt nyēē boonto :chiichoo.

Kāā-āmiisēēt

¹² Kātāāboontē ng'aleek chēē chaang' chēē kātāāmāchē tāāsirwook, nteenee -māāmāchē tāāyēyiisyēē kartaasiit āk kalaamuut. Ābērē +māāruutoochook subokyaam :tukul lōkōōy kēēboontē keyy sukung'eet kuyitita :ng'erekweekyoo.

¹³ Isubooyook :lōkōkaab chēēbkoomēt nyēē kweyaat.

Barweetaab Sōmōk nyēbo Yoowaana

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: (Kasee kāāboorunēēt Yoowaana nyēbo Taayta.)

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Ki chaang' :wuyinwēk ām wōlēē mii :biikaab Kiriistō kubāytooyiisyē :Tyooturefe nyoo ki kāāntōōyiin kibkerkoong'nyaa. Kiiyookto :Yoowaana biikyii alak chēē kiyēyiisyē āk inee nteenee kitay :Tyooturefe. /Kikeekwet mbo biikaab kanisa choo kitaach bichoo /kikiyooku. Kitaach mbo :Kāyō bichoo kiiyooku :Yoowaana ānkoo kimēēnkētē bichoo. Kunyoo kisirchi :Yoowaana Kāyō barwaani yoo kitāsirchinē kāāntōōyikaab kanisa. Tēmētēēryō :nyēē kiyibchinē Kāyō barweet.

Kyoorōrchi keey :Yoowaana Kāyō ānkumākyi bērrur

¹ Anii nyoo boontēēt. Āmiitē āsiruung' inyīing' choorweenyuu Kāyō, nyoo āchāmiing' manta. ² Choorweenyuu, āsooyē Yēyiin kule inyōōru bāybooyēēt āk kaalyeet ām kiy ake tukul nyēē iyēyē. Ānkētē kule imiitē iriibē nyēē karaam, ng'ālyoontēētaab Yēyiin.

³ Kōbokumwoowo mbo :ng'eetaabiya alake wōlēē iriibtooy ng'ālyoontēētaab manta. Kunyoo, ang'erechaat miisin. ⁴ Māmii :ng'erekweek alake chēē āboontē kusiir chēbo akas kule mii :lōkōkyuu kubēēsyētēē manta.

Karaam /kēēyēētyēēchinē tāyēēk

⁵ Choorweenyuu, imiitē iyēyē kiyēē karaam kuuyu kweetaach mbo ng'eetaabiya ānkoo kō tāyēēk. ⁶ Kōbokwoomchi :bichooto 'kwēētoochē kaniseet ām wōli kurubta keey ākoo chamateeng'uung'. Ābērē +meeyey nyēē karaam yoo kēē-āmiis tāyēēchu āyooku ām kēēlto nyēē ing'ērēēchē Yēyiin. ⁷ Kuu yoo kiyēchinē :bichoo Yēesu yiisyēēt, man-aamach kuyēētyēēchi icheek :biiko choo manaanam ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ⁸ Kunyi, māchāktōōs kēēyēētyēēchinē biiko chēē wuu chooto sukung'eet kēēyēyiisyē :tukul kubo ng'ālyoontēētaab manta.

Kāāntōōyiin nyēē miyaat

⁹ Kyāāsirchi barwa kaniseet nyoo imiitē, nteenee mākāswēēch :Tyooturefe nyoo kicham kuyēyē keey kuyēk kāāntōōyiintēēng'waa. ¹⁰ Kunyi, yoo kāāchōō, +māchāāsyooru kiyēē mii kuyēyē. Kiitoomchēēch ng'ālyoo nyēē miyaat. Mēēbērē nyoo baateey, māchāmē kut kutorooch mbo ng'eetaabiya choo kēēytooy. Kērēktooy mbo subak choo māchē kutōrōōkiis nto nyoo kātōrōōkiis, /kēēchēkwēytēē kanisa.

¹¹ Choorweenyuu, -meerub tukuuk chēbo ng'ōōki, nteenee iyēyē chēē kāroomēch. Chii nyoo yēyē tukuuk chēē kāroomēch kubo :chiichoo Yēyiin. Nto nyoo yēyē chēbo ng'ōōki, -mēēnkētē :nyoo Yēyiin.

Tēmētēēryō āk kāā-āmiisēēt

¹² Ng'ālōolēē :chii ake tukul Tēmētēēryō nyēē karaam. Nto subak ibooru mbo wōlēē rubtooy :inee ng'ālyoontēētaab manta. Kēēng'ālōolēē :nkacheek nyēē karaam ānkiinkētē :inyīing' kule man :kiyēē kēēmiitē kēēmwooyē.

¹³ Kātāāboontē ng'aleek chēē chaang' chēē kātāāmāchē tāāsiruung', nteenee -māāmāchē taasiruneeniing' kalaamuut. ¹⁴ Ābērē machaakasiing' ām lēēkitō subokyaam :tukwaay lōkōy.

¹⁵ Ibuurtē tāloosyēēt. Isubooyiing' :chōōrōōnuutēk ām wōli. Kunyi, isubaay :nkinyiing' choorwa ake tukul ām wōloo.

Barweetaab Yuuta

Taayta

Siriinteet, yēē / kikeēsirē āk wōlēē / kikeēsirēē: Kuu yoo tookunoot ām barwaani, Yuuta ng'eetaabkaametiitaab Yāākōbō :nyēē kisirē lōkōōywēchu. Yāākōbō nyi-itēnyi :nyoo ki kāāntōōyiin nyēē kitookunoot nyēbo kaniseetaab Yēērusālēēm ānku ng'eetaabkaametiitaab Yēēsu ānku inee mbo nyoo kisirē barweet nyoo bo Yāākōbō. /Kiisōōtē kule ki Yuuta nyēē ki mining' ām mbo ng'eetaabkaametiitaab Yēēsu choo ki ang'wan (Mataayo 13:55). Tinyē :barwaani komoswookik chēē chaang' chēē bēēchiintōōs āk chēbo nyoo bo Bētērō nyēbo āyēēng' ānkōōmuuchē /kikeēsirē barwaani-itēnyi ām bēsyōōsyēk chēē ng'eri kung'eetee /kakiwaany nyiitēnyi bo Bētērō nyēbo āyēēng'. Kuu yoo ng'ēētē :Yuuta ām kērēywoontēētaab 18 kutwech 2 Bētērō 3:3, kuyemaat /kēēchāmchiin kule kiinkētē :inee 2 Bētērō. Yēyiisyēē :tukwaay ng'ālyoontēēt akeenke nyēbo kuutiitaab Kirikiik nyēē /kēēnyōōrchinē 2 Bētērō 3:3 āk Yuuta kērēywoontēētaab 18. Imuuchē mbo ku man kule twēchē :Yuuta āk Bētērō kāānēētūutēk alak chēbo lēbkēēyik. Tookunoot kubooyiit man ām wōlēē /kikeetetita ng'aleek chēbo kuutiitaab Kirikiik ām bārōōnōōchu tukwaay kule twēchē :Yuuta ng'aleekaab Bētērō. (Isōōtē mbo :biiko alake kule Bētērō :nyēē twēchē ng'aleek chēbo Yuuta.) Mii :ng'aleek alake barwaani bo Yuuta chēē /kiisōōtyinē kule kirutunēē kitaabuut nyēbo Enok nyēē kiinkētoot miisin bēsyōōsyēchooto ām wōlēē mii :Yuutayeek choo kimanaachamta Kiriistō āk choo kiki-ikuchamta Kiriistō. Nteenee kikuskus :kitaabuuni bo Enok nyēē kimayemaat kuyēk akeenke ām choo mii ra Biibilyaa. Twēchē :barwaani bo Yuuta kitaabuutaab Enok ām kērēywoontēētaab 14-15.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Ikiimchinē :Yuuta biiko choo kiikōōyēnchi Kiriistō kusatee keey wōlēē mii :kāānēētikaab lembech choo mii kōōchutchuutyinē kāāyēnēētaab biikaab Kiriistō kumāchē kung'eeny koowaany kubuntēē kāānēētiisyēētaab lembech āk ming'ātēētaab soboonto nyēē -mēēng'ērēēchē Yēyiin. Mākōōng'woonchi :Yēyiin kāānēētichoo bo lembech. Nteenee māchāktōōs kururyootiin :moonik biiko choo kichootiin ām kāāyēnēēt sukuriirēē choo kuskus āk choo tākutinyē tōsōōsyo ām ng'al. Kwaam :biiko booryēēt kōōkomkoom soboonwēkwaa kubuntēē kāāyēnēēng'waa.

Kyoorōōr keey :Yuuta ānkumākyi biiko bērrur

¹ Anii :nyoo Yuuta, ng'eetaabkaametiitaab Yāākōbō, nyēē āyēyē yiisyēētaab Yēēsu Kiriistō. Āsirwook akweek biiko choo /kiikeekweyaak ānkuchāmook :Baaba Yēyiin ānkuriibook :Yēēsu Kiriistō. ² Kuriireenaak :Yēyiin miisin ānkukōōnook kaalyeet āk chamateet.

Kāānēētikaab lembech

³ Mbo ng'eetaabiya, ānkoo kāāmāchē miisin asirwaak kiyēē rubtooy keey āk soboonto nyēē lēēl nyoo kēēboontē :tukul, kaakas kule māchāktōōs ākiimook soo-am booryēēt ōriib kāānēētūutēchoo kyōōyēnchi choo kiikoochinē :Yēyiin biikyii. ⁴ Kōōkuwoow keey :biiko alake chēē moosē chamateetaab Yēyiintēēnyoo sukunyōōr kiyēē yēētēē keey ām ng'ōōkiswookikwaa ankutay Yēēsu Kiriistō nyoo :inee nkit Mokoryoontēēnyoo ānkubāwu kiy ake tukul. /Kisimkeesir kēny kule +/makiiruusta bichoo.

⁵ Ānkoo ōnkētē sinee :akweek ng'aleechu, āmāchē āsōōtwook kule kisār :Yēyiin biikyii kung'ēētyēē Miisir. Nteenee kichokōōmukuus lētuunoo biiko choo kitay kōōyēnchi inee.

⁶ Ōsōōtyēēchi baa :akweek malayikaanik choo kikeeytee kāāmuukēywēēk choo /kiki-itōōrtōōchinē, nto yooto kubakaakta wōlēē kiminyē. Kiikoochi :Yēyiin malayikaanichaa

wōlēē bo mēēnān ānkurātootiin ām nyōrōōrōōnikaab kibchuulyo ākoy bēsyoonoo wōō nyoo +/mabokiiruustee. ⁷ Okas mbo subak kiyēē kiyeyakay ām Sōtōm, Komoora ākoo kiriinkōōsyēchoo kilēēkitēē yooto. Kisikōrākiiis :nkicheek biikaab kiriinkōōsyēchoo kuyey ng'aleek chēbo sikornaanti āk martaayeet. Yooto /kiimukuusēē bichoo maata, ng'ālyoo nyēē iboorwēēch kule +/mākiing'woonchinēē biiko choo kayey ng'aleek chēē wuu chooto maataab kibchuulyo.

⁸ Ām ng'aleek chēē wuu chooto, nyēērēē :kāānēētichoo bo lembech bōōrwoonikwaa ām choolwookātēēt nyoo yēyē. Mōōntooy :bichoo kāāmuukēywēēkaab Yēyiin ānkuchubē tāmirmirook chēē miyootēch choo kōrōōmēch. ⁹ Ānkoo mbo yoo kikwiilē keey :Mukāyil nyoo malayikeet nyēē wōō āk Kibrōkōsyooontēēt kubo muustaab *Muusa, kiiywey kuchub Kibrōkōsyooontoonoo. Nteenee kimwoochi kule, “Kōōburyoong'tiing' :Yēyiin.” ¹⁰ Nteenee chubē :bichoo mbo ng'aleek chēē -mēēnkētē. Tōōrtooy bichoo :moonik kumukuus kuu tyoong'in choo -mēēnkētē kiy. ¹¹ Lēyyē, ng'woonin nyēē tyaa :nyēē mākunyōōr :bichoo! Kaakurub kēēltaab Kaayin. Kāākuyisyi keey komostaab Balaam nyoo kiboonto muchastaab beesanik. Kāākukāwōōtēn :bichoo kuu yoo kikāwōōtēnē :Koorā. Kunyi, +/mākiimukuus nkicheek kuu yoo /kikiimukuusē Koorā. ¹² Biich :choo chēē mānyoolu ām kaabsaakwa nyoo bo choomnyoot. Yoo ō-āmiisyē :tukul kulāklākānē āmit nyēē māmuytōōs. Kerkeey :bichoo bool chēē iwuuyē :yoomat āmāboonto roob. Kerkeey keet chēē māboonto lokoyeek ānkoo ku bēsyōōsyēk :chooto chēē yēyēē lokoyeek. +/Makeeng'eyta ānkubēk meet nyēbo āyēēng'. ¹³ Kerkeey :bichoo araarayta nyēē tinyē :bēēkyii bukaanteet nyēē tuuroot kubo tukuuk chēē mānyoolu chēē yēyē. Kerkeey :bichoo kookeelik choo ibētyēēnyēē keey wōlēē mii :chuut. Tākyinē keey :choo wōlēē mii :mēēnānēētaab kibchuulyo.

¹⁴ King'oor :Enok, tilyaanaa kibo tisab ām areetaab Aatam, ng'aleekaab bichuutēchu. Kimwooy kule, “Okas! Mākuchōōnto keey :Mokoryoontēēt lukēētaab biikyii chēē chaang' miisin. ¹⁵ +Mābokōōtiilchi chii ake tukul ng'aleek chēē kiikuyey ankooruusta biiko tukul choo mābo Yēyiin kubo rōkōsng'waa ākoo ng'aleek tukul choo miyootēch choo kiikumwooy kumoolootēē Yēyiin.” ¹⁶ Ing'unyng'uung'tōōs :bichu kwaak kung'āloolootēē biiko alak nyēē miyaat. Rubē :icheek muchasng'waa nyoo samis. Ng'āsootē keey kōōchooytooy alak sukuboorēē :icheek yooto.

Kuriib keey :chii

¹⁷ Nteenee ii, chōōrōōnuutēkyuu, -mōōwuutyēē kiyēē kisimkumwooy *:lēbkēēyikaab Mokoryoontēēnyoo Yēēsu Kiriistō. ¹⁸ Kimwoowook kule mākutook :biiko ām bēsyōōsyēkaab lētuut chēē kiikubāw :muchasta. Mākōōnchuruurook kuyēyē ng'aleekwaa bo rōkōsto. ¹⁹ Biiko chēē wuu chuutēchu :chēē yibu bcheyateet. Rubē :bichooto atēbuutēkaab biikaab kōōrēēt choo māboonto Tāmirmiryēētaab Yēyiin.

²⁰ Nto akweek ii, chōōrōōnuutēkyuu, mākāktōōs ōtitiirē keey ām kaakaaseeng'woong' nyēē tiliil ānkōōsooyē ām Tāmirmiryēētaab Yēyiin. ²¹ Ōriib keey sōōbuurtē chamateetaab Yēyiin yoo ōkānyoonu bēsyoonoo chōōnii :Mokoryoontēēnyoo Yēēsu nyoo riirēēnook. Māchokukōōnook soboontaab kibchuulyo. ²² Ōriirēē biiko choo botyinē :tonkoy ām kaakaaseeng'waa. ²³ Ōsāru biiko choo kariik kōōsuuchi ma. Ōriirēē biiko choo choolwookēnootē ānkōōwēchē atēbuutēkwaa choo miyootēch nteenee ōriibē keey simōōlumchi lukēēng'waa.

Saayeeet nyēē itōrōōrē Yēyiin

1:9 Tān. 10:13, 21; Seka. 3:2   **1:11** Toowu. 4:3-8; Kāāyit. 22:7, 17; 16:1-34; Ibu. 11:4; 1Yoowa. 3:12   **1:12** Ēsēk. 34:8; Ng'oong'. 20:6   **1:13** 2Bēt. 2:1-22   **1:13** Isa. 57:20   **1:14** Mat. 25:31; Ibu. 11:5   **1:15** Room. 2:6   **1:19** 2Bēt. 3:2-3   **1:19** Kala. 5:22-25; 2Tēm. 3:1-8   **1:20** Kolos. 2:7; 1Kōōr. 14:14-15   **1:23** Seka. 3:2

²⁴ Kutōrōriit :Yēyiin nyoo imuuchē kuriibook simōōbutyē. Makoomutaak ōtiliilēch boong'erech ām taayeenyii. ²⁵ Kutōrōriit :Yēyiin nyoo akeenke baateey nyoo ki-iraraacheech kubununēē Yēesu Kiriistō Mokoryoontēenyoo. Wōō :Yēyiin ānkuboonto kāāmuukēywēēk tukul. Kibāwu :inee tukuuk tukul kēny, bāwu tukuuk tukul raat ānkumākubāwu tukuuk tukul ākookoy. Kuwuuyiit nyooto.

Ng'oong'uutyēēt Nyēē /kikiiboorchchi Yoowaana

Taayta

Siriintēēt, yēē /kikēēsirē āk wōlēē /kikēēsirēē: Kiitiil :Chuustiinō nyoo kichāmtooy kume kubo kāāyēnēenyii ānkiming'iisyē yu kikiikukeeyta :kēnyiisyēk chēē kimāchē kuyitē bokolwookik āyēēng' KK, kule lēbkēēyiintēēt Yoowaana nyoo ki ng'eetaabkaametiitaab Yāākōbō :nyēē kisirē kitaabuuni bo Ng'oong'uutyēēt. Tinyē :kitaabuuni ng'oong'uutēk āk tukuuk chēē /kikiiboorch chēē kinyōōru :Yoowaana kurataat ām Baatmo wōloo kikiikwēēn :bēy. /Kiisōōtē kule /kikēēsirē kēnyiitaab 95 KK, kubāytooyiisyē Toomiityaan ām kiri-inkēētaab Rooma. Tākwoomē biiko mēt bēsyōōsyēchu kule wuu nyēē kimā lēbkēēyiintēēt Yoowaana :nyēē kisirē kitaabuuni. Ānkoo kuwuu nyooto, kerkeey :ng'aleek chēē chaang' chēē mii kitaabuutaab lōkōōywēk chēē kāroomēch kuu wōloo kisirta :Yoowaana, chēbo bārōōnōōkyii āk nyi bo Ng'oong'uutyēēt. Sālu :ng'aleekaab kitaabuuni kuutiit nyoo bo Iburaneek, ng'ālyoo nyēē ibooru kule imuuchē /kikeesiree kurook kuutiitaab Iburaneek nto nyēbo Araameek nto yityo /bokēewēkyi nyēbo Kirikiik. Imuuchē ku man kule kisiree :Yoowaana ng'oong'uutēkyii kuutiitaab Kirikiik kōōwuruurē :ng'aleekaab kuutiinyii bo Iburaneek.

Kiyēē mii āriit āk nyēē āmu: Kubāytooyiisyē :Nēērō, /kikēēwus biikaab Kiriistō nyēē -/mākyoomu nto miisin ām kēnyiitaab 64-68 KK. Ki kēnyiisyēchuutēchu yoo /kikēēbākāchē lēbkēēyiintēēt Bāwulō āk Bētērō. Nteenee kiyēk :kōōrēēt murō ām kēnyiisyēk chēē kibāytooyiisyē :Fasbaasyaan āk Tiitō. Nto yu kachokunam :Toomiityaan bāytooyiisyēēt, kutoow subak :wusiisyēēt. Kimāchāmchiintōōs :bāytooyiintooni āk yoo kiyibē :biikaab Kiriistō kule bāytooyiintēēng'waa :Yēēsu, kunyoo kitay :icheek kukutunkyi Toomiityaan. /Kikēēsirē kitaabuuni ām bēsyōōsyēchooto bo wusiisyēēt.

Kikēēbchēwunēē kitaabuuni āyēēng'. Tinyē :komosta nyēbo taay (kur. 1-3) ng'aleek chēē /kikēēsirchinē kanisoosyek tisab ām Eesya nyoo Mining' (Uturuki). Nto komosta nyoo bo āyēēng' (kur. 4-22), kutinyē ng'oong'uutēk āk tukun chēē chaang' chēē /kikiiboorch kurubta keey āk bēsyōōsyēk choo kwoonii, chēē /kikēēmwoowunēē ng'al chēbo kitōōntōyēēn. Iliiwu keey :ng'oong'uutēk nyēē mārōōbu keey kurubta keey āk bārooyinto nyēē yēyāktōōs, kurub kuu wōloo rāruntooy :kuutiitaab Iburaneek ng'aleekwaa. Kunyoo, mākyinē chiito nyoo sumānē kōōnkēt wōlēē rōōbuntooy keey :ng'aleek sukukas kule nkōnō :nyēē ikēērē nyiin ake. Nteenee wuuyiityinē :yuutēyu biiko choo ywooyē ng'aleek cheekwaa kōōnkēt kule nkōnō :nyēē kiyēyāktōōs āyu.

Irābchinē :ng'oong'uutēchu chuunnyēētaab rōkōs nyēē /kikēēyēchi Yēyiin, nyēērunēētaab Yēyiin kōōng'woonchi kibrōkōsiis, /kikiibēl Buunyoontēēt āk kāāmuukēywēēkaab rōkōs, chōōnēētaab Kiriistō /kēēkāsē, ng'aleekaab kēnyiisyēk kisyeereet akeenke, yēē yitu :tabantaab kōōrēēt ankookeer :yēē /kēēyēyēē kōōrēēt ng'wēny āk barak nyēē lēēl wōlēē māmii :rōkōs āk nyalil ānku wōlēē -/mābokēēkāsē subak meet, ng'woonin āk lōōkyoo (kur. 21:4).

Ārōōrunēēt

¹ Ng'oong'uutyēēt :nyi nyēē kiikoochi :Yēyiin Yēēsu Kiriistō kōōboorchchi biikyii ng'aleek chēē māchāktōōs kuyēyākiis ām lēēkitō. Kiiyookto :Yēēsu malayikeenyii wokōōboorwoo anii motwooriintēenyii Yoowaana, ng'aleechu. ² Āmwooyē kiyēē kyāākāsē, ng'ālyoontēētaab Yēyiin āk ng'aleek kurubta keey Yēēsu Kiriistō. ³ Ibēruuroot

:chii nyoo kasuman ng'aleechu ānkōōbēruurootiin :choo kāyēbchi yiit ankooywey kiyēē siraat kuuyu lēēkit kuyēyākiis :ng'aleechuutēchu.

Kāāsubooyiisyēēt

⁴ Anii :nyoo Yoowaana. Āsubooyē kanisoosyek ām kiriinkōōsyēk tisab chēbo yēēmēētaab Eesya. Miitē :Yēyiin ānkimii ānku nyoo mākuchō. Kōōbēruurook :inee kuboonto keey tāmirmirookyii tisab choo miitē taayeetaab ng'echereenyii bo bāytooyiisyēēt ānkukōōnook kaalyeet. ⁵ Kōōbēruurook :nkinee Yēesu Kiriistō ānkukōōnook kaalyeet. /Kiikoosēē keey ng'aleekyii, inee nyēbo taay /kiing'ēētēē meet ānku inee :nyēē bāwu bāytooyik ām kōōrēt. Itōrōōroot :nyoo chāmēēch ankiwasta korotiikyii sukooyaaakteeneech ng'ōōkiswaokikyoo. ⁶ Kikōōnēēch :Yēesu kēēbāytooyiisyē āk inee ānkēyēchinē yiisyēēt Yēyiin nyoo Kwaan. Kutōrōriit :Yēesu nyoo boonto kāāmuukēywēēk ākookoy. Kuwuuyiit nyooto.

⁷ Okas baa, chōōntooy :inee boolik ankumakukas :chii ake tukul ānkoo mbo choo kibārē inee. Yooto mākuriiryō :biikaab kōōrooni tukul. Aay, kuwuuyiit nyooto.

⁸ Mwooyē :Mokoryoontēēt Yēyiin nyoo mii, ānkimii ānku nyoo mākuchō ānkubāwu kiy ake tukul kule, “Anii ku *Alfa āk Omeeke, nyēē ātoowu ānkāāwoong'tooy.”

Toowunēētaab ng'oong'uutyēēt

⁹ Anii nyoo ng'eetaabkoomēt Yoowaana nyoo kēēnyāliiltōōsii :tukul kubo yiisyēētaab Yēesu. Kiikukōōno nkani :Yēesu muytaayeet ānkēēboontē keey ām bāytooyiisyēēnyii. / Kikēēkweryootoo ākoy Baatmo kōōroonoo kiikwēēn :bēēko kuuyu kyāā-āmtotē ng'ālyoontēētaab Yēyiin ānkāāng'āloolootēē Yēesu. ¹⁰ Kichōōnchoo :Tāmirmiryēētaab Yēyiin ām bēsyēētaab Mokoryoontēēt,* nto yooto, akas kuutiit ām lētuunyuu nyēē kichēy kuu aryeembuut. ¹¹ Kimwooy kule, “Isir kiyēē ikāsē ānkiiyookyi kanisoosyechu tisab: nyēbo Ēfēēsō, Simiirna, Beerkamoon, Tyaatiira, Saarti, Filateelfya ākoo Laawotikeeya.”

¹² Yooto, aweech keey akas kule ki ng'oo :nyooto king'āloolwoo. Nto ābērē ālē, akas tukuuk tisab chēbo *ta-aabuut choo /kiitōōrē taariinek. ¹³ Kimii :kiy nyēbo kwōng'uut nyēē wuu chii kwēēnuutaab tukuuchoto, nyēē kikiilaach sireet nyēē kooy nyēē kiitiinyē ng'wēny /ānkikēēmurēē tekeenyii kiy nyēē wuu anwa nyēē kiboonto tōōntaab ta-aabuut. ¹⁴ Kiilēkēchēēchē :mētīt anki leelach :buutēēkyii kuu chēēko ānkichōōnēē :maata koonyekyii nyēē kiirikitiitē. ¹⁵ Kiilēkēchēēchtōōs :kērēēnkōōk kuu syaabeet nyēē /kātākiinēmūnēē ma. Kiiruumē :kuutiinyii kuu bēēkaab chēēsuruur. ¹⁶ Kikinamee āwunyii nyēbo taay kookeelik tisab ankichuwunee kuutiinyii :chōōkiit nyēē litaat wook tukwaay. Kīwuu :tokochnyii asiista nyoo kēēluuw.

¹⁷ Yu kaakas chiichoo, āryookyi keey kērēēnkōōkyii taay wuu nyēē kaameey. Yooto kutiinyēēnoo :chiichoo āwunyii nyēbo taay ānkumwoowoo kule, “-Mēēmuy, anii :taayta āk lētuut. ¹⁸ Āsoboot :anii! Kikyaameey, nteenee ikas āsoboot ākookoy. Āboontē yootēywēēkaab meet āk *kāābkwombiich.

¹⁹ Kunyi, isir nanyuun tukuuk choo keekas kunam wōlēē mii :choo mii āk choo mākuyēyākiis lētuunoo. ²⁰ Kany ā-ārōōru ng'ālyoo kurubta keey āk kookeelichaa tisab choo kēēkāsyinē āwunyuu nyēbo taay āk tukuuchoo bo *ta-aabuut choo /kiitōōrē taariinek. Kookeelik tisab ku malayikaanik chēbo kanisoosyechaa tisab nto tukuuchoto tisab choo /kiitōōrē taariinek ku kanisoosyechaa tisab.

2

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab Ēfēēsō

1:3 Ng'oong'. 22:10   **1:4** Ng'oong'. 1:8; 4:8; 11:17; 16:5; 3:1; 4:5; 5:6   **1:5** Kolos. 1:18; 1Yoowa. 1:7   **1:6** Chuy. 19:6; Isa. 61:6; Room. 5:17; 1Bēt. 2:5, 9; Ng'oong'. 5:10; 7:15; 20:4, 6; 22:3, 5   **1:7** Seka. 12:10; Mat. 24:30; Yoowa. 19:34, 37   **1:8** Isa. 44:6; Ng'oong'. 1:17; 2:8; 21:6; 22:13   * **1:10** Bēsyooni ku nyoo bo Chumābiili.   **1:10** Yēyuut. 20:7; 1Kōōr. 16:2; Ng'oong'. 4:2; 17:3; 21:10   **1:13** Tān. 7:13-14   **1:16** Ibu. 4:12; Ng'oong'. 2:12, 16; 19:15, 21   **1:17** Tān. 8:17; Ng'oong'. 1:8   **1:18** Room. 14:9; 1Kōōr. 15:25-26

¹ Sirchi malayikeetaab kaniseetaab Ēfēēsō: Anii :chiichoo kaanam kookeelichaa tisab ām āwunyuu nyēbo taay ānkāāwēesyētēē tukuuchoo tisab choo /kiitōōrē taariinek choo /kikeeyeyee ta-aabuut.

² Ānkētē kule kyoo-am booryēt miisin ānkyōōmuytoochi wusiisyēt. Ānkētē kule -mōōriiku kibrōkōsiis. Kyootyem mbo bichoo yēyē keey kule *lēbkēyikaab Yēyiin āmāwuu nyooto ankyookas kule kiblembechiis :icheek. ³ Kyōōmuytoochi nyāliluutēk kubo kaayneenyuu āmānōōchoosyē. ⁴ Ānkoo kuwuu nyooto, ātinyēēnook kwek. -Mōōchāmoo ra kuu wōloo kyōōwuuyē taay. ⁵ Osoot wōlēē kyōōwuuyē yoo kibo taay kutoombo ōsuuytooy. Kunyi, oweekse ankooyey ng'aleek choo kyōōyēyē taay. Yoo kamooweeke, +māāchōōnchook ānkāānēmūnēēnook kiyoo /kiitōōrē taariit ām yoo miitē. ⁶ Nteenee ng'aleek :chu chēē kāroomēch ām wōlēē ōmiitē :akweek: Ōwēchē ātēbuutēkaab Nikolaay-eeek kuu yoo āwēchē :nkanii.*

⁷ Nyoo yēbē yiit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kanisoosyek. +Māāchāmchi chiito nyoo kamuyta ākoy tabanta, kwaam lokoyeekaab kēētitaab soboonto nyēē miitē kibkōōnkōy.

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab Simiirna

⁸ Sirchi malayikeetaab kaniseetaab Simiirna: Anii :chiichoo bo taayta ānkubo lētuut, nyoo kimēē ānkusoboot subak.

⁹ Ānkētē wusiisyēt nyēē kwōōnyōōru ānkāānkētē banannyaantiing'woong', ānkoo kuwuu nyooto, ōyēku mokorēēn! Ānkētē subak seemseemnyeet nyēē mwooyē :Yutayeeek choo kuurē keey kule biikaab Kiriistō. Mā biikaab Kiriistō :bichoo mbo kisich nteenee bo Syeetaani. ¹⁰ -Mōōmuuyēē nyalil ake tukul nyēē mā kuchōōnchook. Kāāmwoowook, makukerta :Kibrōkōsyoontēēt alak ām akweek kāābrātiisyō. Maku-tyemaak ānku +mōōnyāliilchē bēsyōōsyēk taman. Nteenee okaaseenaa keey ānkoo kēēsākyook :yooto /keebakachaak. +Māātūwēnēēnook :anii soboonto.

¹¹ Nyoo yēbē yiit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kanisoosyek. Mānyōōru :chiito nyoo kamuyta ākoy tabanta ng'woonin mbo kisich ām meetaab āyēēng'.

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab Beerkamoon

¹² Sirchi ng'aleechu malayikeetaab kaniseetaab Beerkamoon: Anii :chiichoo āboontē chōōkiinoo litaat wook tukwaay.

¹³ Ānkētē wōlēē ōminyē, wōloo bāytooyiisyēē :Syeetaani ām kiimnātēēt. Ānkoo kuwuu nyooto, kyōōkiilchoo. Manootayaa mbo ām bēsyōōsyēchoo kibo āmtooyiintēenyuu Antibaas. Kiyyoong'unēē :inee manta /ānkikēēbākākāyī kiriinkēēng'woong' wōloo minyē :Syeetaani. ¹⁴ Nteenee ātinyē ng'ālyoob kwek ām wōlēē ōmiitē: Mii :biich wōlooto ōmiitē chēē rubē kāānēētiisyēētaab Balaam nyoo kiinēētē Balak kwaasan Isrāyēēliik kuchool-wookēn kukaam banyeeek choo /kēēsooytoochinē āynātōōs nto yooto kumarta. ¹⁵ Nto subak ōboontē :akweek biiko alak chēē rubē kiyēē inēētē :Nikolaayeechaa. ¹⁶ Kunyi, oweekse! Nto buch, +māāchōōnchook ām lēēkitō ānkāābooryēē bichooto ām chōōkiinoo chōōnēē kuutiinyuu.

¹⁷ Chiī nyoo yēbē yiit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kanisoosyek. Nto chiito nyoo kēēbēliis +māākoochi maana āmnyoontoonoo konoraat. +Māākoochi chiichooto subak rwaa nyēē siirwoo nyēē siraat :kaayneet nyēē lēēl nyēē inkēt baateey :chiichooto nyōōru rwaantaanaata.

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab TyaaTiira

2:1 Ēfēēs. 1:1; Ng'oong'. 1:16, 20 **2:2** 2Kōōr. 11:13; 1Yoowa. 4:1 * **2:6** Kiinēētē :Nikolaayeeek kule kimā miyaat :martaayeeet. **2:7** Toowu. 2:8-9; 3:22-24; Ng'oong'. 22:2, 14, 19 **2:8** Ng'oong'. 1:8, 18 **2:9** 2Kōōr. 6:10; 11:14-15; Yāāk. 2:5; Ng'oong'. 3:9 **2:10** Mat. 10:22; 1Kōōr. 9:24-25 **2:11** Ng'oong'. 20:6, 14; 21:8 **2:12** Ng'oong'. 1:16 **2:14** Kāāyiit. 25:1-3; 31:16; Ng'oong'. 2:20 **2:15** Ng'oong'. 2:6 **2:16** Ng'oong'. 1:16 **2:17** Tyēēn. 78:23-25; Yoowa. 6:48-51

¹⁸ Sirchi ng'aleechu malayikeetaab kaniseetaab Tyaatiira: Anii ku Lakwataab Yēyiin nyoo irikitiitōōs :koonyek kuu maata ānkōōlēkēchēēchtōōs :kērēēnkōōk kuu syaabeet nyēē karaaran.

¹⁹ Ānkētē kiyēē ōyēyē, chamateeng'woong', kaakaaseeng'woong', yiisyēēng'woong' ākoo muytaayeeng'woong'. Ānkētē subak kule ōmiitē ōyēyē ng'aleechuutēchu miisin kusiir wōlēē kyōōyēytooy yoo kibo taay. ²⁰ Ānkoo kuwuu nyooto, ng'ālyoob kwek ku kule: Ōbāroochinē Cheesebeel, koorkoonoo kuurē keey kule *wōōrkooyoo nyēbo Yēyiin, kwaasanta biikyuu ām kāānēētiisyēēnyii kut kōōsuuchi martaayeet ankwaam āmit choo /kēēsooytoochinē āynātōōs. ²¹ Kwāākoochi koorkoonoo bārooyinto nyēē kaweekee ām choolwookātēetaab martaayeet āmāchāmē kuweek. ²² Kunyi +māāmilchi inee kisy-eereet† ankaayey bichoo mārtootē tukul kulālākiis miisin yoo kamaweekee ng'aleechaa bo koorkoonoo. ²³ +Maabakach mbo lōkōkaab koorkoonoto. Mākōōnkētēē yooto :biikaab Kiriistō kule anii :nyēē ānkētē kāāsōōtēywēēkaab biiko tukul āk kiyēē māchē :bichooto. +Māāyēchi chii ake tukul ng'ālyoo kurubta keey ākoo kiyēē kiikuyey. ²⁴ Nto ak-week alak ām Tyaatiira choo manoonam kāānēētēywēēchoo bo koorkoonoo amanoonet keey ng'al choo kuurē :alake kule 'ng'aleekaab āriit' chēbo Syeetaani, āmwoowok kule -māātāsyook nyikiisinto ake. ²⁵ Nteenee, tōōkiilchi ng'aleek chēē kāroomēch choo /kiikiineetaak ākoy wāāchōō.

²⁶ +Maayey chiito nyoo kēēbēliis nyoo makurub ng'aleekyuu ākoy tabanta, kubayta kōōrōōsyēk. ²⁷ Kuu yoo /kikeesir kule, 'Mākubāytooyiisyēē :inee kirōktaab karneet ānku mākuuyēyi biiko kuu tērēēn,'† mākunyōōr kāāmuukēywēēk kuu yoo kyāānyōōrunēē :anii Baaba. ²⁸ +Māākoochi nkinee toboyaanteet.

²⁹ Chiito nyoo yēbē yiit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kanisoosyek.

3

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab Saarti

¹ Sirchi ng'aleechu malayikeetaab kaniseetaab Saarti: Anii :nyoo nāmē Tāmirmirookaab Yēyiin tisab āk kookeelik tisab.

Ānkētē kiyēē ōyēyē. Yibook :biiko kule ōsobchootiin nteenee kyōōbēku ōsobtōōsii. ² Kunyoo ōsēwu. Ōmwooy kiy kisich nyoo tōōboontē kutoombo kubotē, kuuyu kwāānkēt kule mā churtaat :kiyēē ōyēyē ām taayeetaab Yēyiintēnyuu. ³ Osoot nanyuun kiyēē /ki-ikiineetaak āk nyēē kyookas. Ōkoonyit ng'aleechaa ankooweeksee miyootyēēt. Nto yoo kāmōōsēwu, +māāchōō kuu chōōriin nyēē -mōōnkēt āsiiswēk chēē āchōōnchook. ⁴ Ōboontē biiko chēē ng'eri ām Saarti chēē riibē ātēbuutēkwaa kumanam :lēelis. +Māāwēēsyētītē keey bichoo, kōōlookootiin sirook chēē leelach kuuyu yēmootiin kuyey kuu nyooto. ⁵ Chiito nyoo kēēbēliis, makoolaach sirook chēē leelach. Mākoy ānēmunēē kaayneetaab chiichoo kitaabuutaab soboonto, nteenee +māāyibchi kaayneenyii Baaba āk malayikaanikyii.

⁶ Chii nyoo yēbē yiit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kanisoosyek.

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab Filateelfya

⁷ Sirchi ng'aleechu malayikeetaab kaniseetaab Filateelfya: Anii :nyoo ātiliil ānkāābooyē man nyoo ānāmē yootēywoontēetaab *Tāwuti. Māmii :chii nyēē imuuchē kuker kiyēē ayootē, āmāmii :nyēē imuuchē kuyaat kiyēē ākērē.

2:18 Ng'oong'. 1:14-15   **2:20** Kāāyit. 25:1-8; 1Bāy. 16:31; 2Bāy. 9:22; Yēyuut. 15:20   † **2:22** "/Kēēmilchi kisyereet"
ām kuutiitaab Kirikiik kōōbooru kule /kēētōōrchi bōōr.   **2:23** Mat. 16:27   **2:25** Ng'oong'. 3:11   † **2:27** Tyēēn. 2:9
2:27 Ng'oong'. 12:5; 19:15   **2:28** Ng'oong'. 22:16   **3:1** Ng'oong'. 1:4, 16   **3:3** Mat. 24:43   **3:5** Ng'oong'. 6:11
3:5 Chuy. 32:32; Filib. 4:3; Ibu. 12:23; Ng'oong'. 13:8; 17:8; 20:12, 15; 21:27   **3:7** Isa. 22:22; Mat. 16:19

8 Ānkētē kiyēē ōyēyē. Ānkētē kule ōboontē kāāmuukēywēēk chēē ng'eri ānkyōōriib ng'ālyoontēēnyuu, amanootayaa. Okas, kyāāyootwook kurkeet nyēē -mēēmuuchē :chii kuker. 9 +Maayey bokukutung'wook :Yuutayeek choo bo Syeetaani choo kuurē keey kule biikaab Yēyiin āmāwuu nyooto. Yooto nanyuun, mākōōnkēt :bichoo kule āchāmook :anii. 10 Kyoomuyte kuu yoo kyāāmwoowook. Kunyi, +maayeetaak :nkanii ām tang'anyta nyoo mākuchō kōōrēēt ankutyem biiko choo bo kōōrooni. 11 +Māāyēēwu areet akeenke. Kunyoo ōriib kiyēē kyōōyēnchi simēēnēmūnēēnook :chii kiyēē +/mākēētūwēnēēnook. 12 +Maayey chiito nyoo kēēbēliis kuyēk tolochtaab Kōōtaab Yēyiintēēnyuu, nyēē mākoy kubakaakta :chiichoo kōyoo. +Māāmoolchi chiichoo kaayneetaab Yēyiintēēnyuu āk kaayneetaab *kiriinkēētaab Yēyiintēēnyuu, nyooto ku Yēērusālēēm nyēē lēēl nyēē mākūrēkunēē barak wōlēē mii :Baaba. +Māāmoolchi subak chiichoo kaayneenyuu nyēē lēēl.

13 Chiito nyoo yēbē yīit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kanisoosyek.

Lōkōōy kuyityi kaniseetaab Laawotikeeya

14 Sirchi ng'aleechu malayikeetaab kaniseetaab Laawotikeeya: Ng'ālyoo nyēē mwooyē :‘Kuwuuyiit nyooto’, ku nyi: Ābooyē manta, /kiikoosēēnoo keey ānku anii :nyēē toowunēēnoo keey :kiy ake tukul nyēē kiyey :Yēyiin.

15 Ānkētē kiyēē kyooyey nteenee ōlēblēbēch. Ki karaam nto kyōōkāytitēch nto ōlāyootiin.* 16 Nteenee, kuuyu ōlēblēbēch, nyēē -mōōlāyootiin nto ōkāytitēch, kaakuriik ang'utwaak ām kuutiinyuu. 17 Ōmwooyē :akweek kule, ‘Kēēyēku :acheek mokorēēn nto kule kiikēēnyōōru bāytit nyēē māmii :kiy nyēē -mākēēboontē.’ Nteenee, -mōōkāsē :akweek kule ōburyētootiin, kyōōchooririi, ōyēku bānoon, ōkōryootiin ānkōōbēēsyētē kibchuraat. 18 Ārwookwook :anii nanyuun kule o-aleenaa anii *ta-aabuut nyēē /kikiitiliilēē maat, sōōyēku mokorēēn. O-aleenaa sirook chēē leelach olaach simoobeesyēt kibchuraat, ng'ālyoo nyēē yibchook muyāt. O-aleenaa saakityeek ānkōōroonkyi koonyek sookaste. 19 Āburyoong'tooy biiko choo āchāmē āchuulē. Oweeksee choolwookātēēng'woong' ānkōōnēmchi keey Yēyiin. 20 Āmiitē kurkat ākuursē. Chii nyoo kakas kuutiinyuu ankootyaach keey, +māāwut soboonnyii kēēminy :tukwaay. 21 +Maayey chii nyoo kēēbēliis kōōbuur yoo ābāytooyiisyēē :anii kuu yoo kyāābēliisyē :anii ānkāābuurtē keey āk Baaba ām yoo bāytooyiisyēē :inee.

22 Chii nyoo yēbē yīit kukas kiyēē mwoochinē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kanisoosyek.”

4

Bāytooyiisyēēt ām Kaab Yēyiin

1 Yu kakeeyta :choo, ānyōōru :anii ng'oong'uutyēt nyēē kyaakas kurkeet nyēē kiyāataat ām barak. Kikuurso :kuut nyēē kichēy kuu aryeembuunaa kyāākāsē kung'āloolwoo. Kimwooyē kule, “Chōō wōli bo barak sāābooruung' tukuuk chēē mākuyēyākiis.” 2 Kinama bakeenke :Tāmirmiryēēt ānkuyibo barak ankaakas chiito ake nyēē kēēbuurēē ng'echereetaab bāytooyiisyēēt. 3 Kiilēkēchēēchē :tokochtaab chiichoo kuu almaasiit nto kuwuu rwaa nyēē karaaran. Kimii :cheebkalaasyeet keebaawuut yooto kikiibuurēē :chiichooto. Kiikwēnyē :cheebkalaasyaanaa kuu rwaa nyēē nyaliil nyēē /kēēkuurēē simāriitiit. 4 Kikiimuut ng'echeraanaata wōō :ng'ēchērōōk alake tibtēmu āk ang'wan chēbo bāytooyiisyēēt ānkikiibuurēē ng'ēchērōōchoo :booyik tibtēmu āk ang'wan. Kiiloochē :booyichoo sirook chēē leelach āk kuutwōōsyēkaab bāytooyiisyēēt chēē /kikeeyeyee *ta-aabuut. 5 Kiwēchēē :iileet ng'echeraanaa wōō ānkutulē. Kilāytōōs

3:9 Ng'oong'. 2:9 3:10 Luuka 21:19; 2Bēt. 2:9 3:11 1Kōōr. 9:24-25; Ng'oong'. 2:16; 22:7, 12, 20 3:12 Ng'oong'. 14:1; 22:4; 21:2 3:14 2Kōōr. 1:20; Ng'oong'. 1:5 * 3:15 /Kikēēmōōysēē bēēko chēē lāyootiin /ānkēēyēē chēē kāytitēch. 3:17 1Kōōr. 4:8 3:18 1Bēt. 1:7; Ng'oong'. 6:11 3:19 Ibu. 12:5-6 3:21 Ibu. 8:1; Ng'oong'. 1:6 4:1 Ng'oong'. 1:10 4:4 Kāāyit. 1:44; Ng'oong'. 5:8; 7:4, 11; 11:16; 14:3; 19:4; 6:11

:nōmōryēēk tisabu ām taayeetaab ng'echeraanaa. Ki tāmirmirookaab Yēyiin tisab :chutēchu. ⁶ Kimii :kiito ake taayeetaab ng'echeraanaa nyēē wuu araarayta anki tankilil kuu kiiyēēt.

Kikiimuut ng'echeraanaa wōō :tukuuk alake ang'wanu chēē sobchootiin ānki mā ng'ēri :koonyek bōōrwoonikwaa. ⁷ Kerkeey :akeenke ām tukuuchoo ng'ētunyto, kukerkeey :nyēbo āyēēng' wuunweet, kuboonto :nyēbo sōmōk tokoch nyēē wuu nyēbo chiito, nto nyēbo ang'wan kukerkeey :nyoo siirērēēt nyoo kateereerta. ⁸ Kiboonto :tukuuchooto tukul kebebaak lo chēē kimii :koonyek komoswookik tukul. Kimwooyē :tukuuchoo kwiimēn āk kuyyeech kule,

“Tiliil, tiliil, tiliil :Mokoryoontēēt Yēyiin

nyoo bāwu kiy ake tukul,

nyoo mii, ānkimii ānku nyoo mākuchō.”

⁹ Yoo tyēēnē :tukuuchoo kōōkoostoo, kukoonyitē ānkubirchinē kōōnkōy chiichoo bāytooyiisyē ānku soboot ākookoy, ¹⁰ kōōryookyinē keey :booyichoo tibtemu āk ang'wan taayeetaab chiichoo kēēbuurēē ng'echereetaab bāytooyiisyēēt kukutunkyinē nyooto soboot ākookoy. Ikoochinē :booyichoo kuutwōōsyēkwaa taayeetaab ng'echeraanaa ānkumwooyē kule,

¹¹ “Yēyiintēenyoo, wē, Mokoryoontēenyoo,

iyemaat /kiikaasting' inyiing' nyoo iboontē kāāmuukēywēēk /ānkēēkoonyitiing',

kuuyu kiyēyē kiy ake tukul.

Kiikuyēyākiis :tukuuchoo tukul ānkusobtōōs

kuu wōōlo kiimāktooy.”

5

Kitaabuut ākoo Mēēnkit

¹ Nto mii yoo, akas kitaabuut nyēē wuu makateet nyēē /kēētooyē. /Kikeesir kitaabuunaa wook tukwaay ānkimii āwutaab taay nyēbo chiichoo kiibuurēē ng'echeraanaa wōō. /Kikikēēnuchēē kitaabuunaa tukuuk tisab. ² Kyaakas malayikeet nyēbo kāāmuukēywēēk kukuurchinē barak kule, “Ng'oo :nyēē yemaat kōōnēm tukuuchoo /kikēēnuchēē kitaabuut, sukung'aany kitaabuunaata?” ³ Nteenee, māmii :chii barak, wōlēēb kōōrēēt nto ku *kāābkwōombiich nyēē imuuchē kuyaat kitaabuunaa nto mbo kukas āriit. ⁴ Kyaariir ankaariir, kuuyu kimāmii :chii nyēē kiyemaat kuyaat nto kukas kitaabuunaata āriit. ⁵ Nto mii yoo, kumwoowo :boontēēt akeenke ām booyichoo kule, “-Meeriir. Kāākōōbēliis :chiichoo kuu ng'ētunytaab Yuuta nyoo rutunēē tiikiityoontēētaab *Tāwuti ānkuchōōnēē kōōnyii. Imuuchē :chiichooto kōōnēm tukuuchoo tisab choo /kikēēnuchēē kitaabuunaa ankuyaat kitaabuut.”

⁶ Nto mii yoo, akas *Mēēnkit nyēē wuu nyēē /kakeebakach kukēēyyoonyēē yēē mii :ng'echeraanaa wōō kukāmuut :tukuuchoo ang'wanu āk booyichoo. Kiboonto :Mēēnkoo kuuyook tisab ākoo koonyek tisab. Tāmirmirookaab Yēyiin :chooto tisab chēē /kiikiyooktooy kuba kōōrēēt kumukuul. ⁷ Kiwokōōnēmunēē :Mēēnkoo chiito nyoo kimii ng'echereetaab bāytooyiisyēēt kitaabuunaa kumii āwutaab taay nyēbo chiichooto. ⁸ Yu kayey kuu nyooto, kōōryookyi keey :tukuuchoo ang'wanu ākoo booyichoo tibtem āk ang'wan taayeetaab Mēēnkoo. Kiboonto :chii ake tukul ām booyichoo bukantiit ākoo kibumbōōk chēbo *ta-aabuut chēē mii :tukuuk chēē boong'u :yyētiing'waa nyēē anyiny, nto chooto ku soowuutēkaab biikaab Kiriistō. ⁹ Kityēēn tyēēnto nyēē lēēl nyēē mwooyē kule,

4:5 Chuy. 19:16; Seka. 4:2, 10; Ng'oong'. 1:4; 8:5; 11:19; 15:1; 16:18; 17:9   4:6 Ng'oong'. 15:2   4:7 Ēsēk. 1:5-12; 10:14   4:8 Isa. 6:2-3; Ēsēk. 1:18; 10:12-13   5:1 Ēsēk. 2:9-10; Tān. 12:4; Ng'oong'. 5:7   5:5 Toowu. 49:9; Isa. 11:1, 11; Room. 15:12; Ng'oong'. 22:16   5:6 Yoowa. 1:29; Ng'oong'. 5:9, 12; 6:1-17; 7:17; 12:11; 13:8; Seka. 4:10   5:8 Tyēēn. 141:2; Ng'oong'. 8:3-4

“Iyemaat inam kitaabuunaa
 ānkiinēmu tukuuk choo /kikēēnuchēē,
 kuuyu /kikeebakachiing'
 sukuwālāng' :korotiikuuk biiko kukwaanee kuutuweek tukul,
 aroosyek tukul, bōrōryōōsyēk tukul āk yēēmōōsyēk tukul
 kukwa wōlēē mii :Yēyiin.

¹⁰ Kiiyey :inyiing' icheek kuyēk bāytooyik
 kubāytooyiis ām kōōrēēt
 ānkuyēchinē Yēyiintēēnyoo yiisyēēt.”

¹¹ Nto mii yoo, akas malayikaanik chēē kiyitē kisyēērōōk chēē mātinyē rarwa. Kiimuut
 :malayikaanichaa ng'echeraanaa wōō āk tukuuchoo ang'wan āk booyichoo kutyēētōōs.

¹² Kityēēnchinē barak kule,

“Yemaat /kēēsilto Mēēnkoo /kikēēbākāchē.
 Inee :nyoo tinyē kāāmuukēywēēk, bāytit, kiirnātēēt āk nkuruuk.
 /Kēēkoonyit, /kiitōrōōr /ankiikaasta!”

¹³ Yooto akas kiito ake tukul nyēē soboot ām barak, nyēē mii kōōrēēt, nyēē mii
 araarayta āk mbo nyēē mii kāābkwōombiich kutyēēnē kule,
 “Kusilākoy ākookoy :chiichoo kēēbuurēē ng'echeraanaa wōō
 ānkusilākoy :nkinee Mēēnkoo.

Koonyitootiin :icheek ānku wōōyēch
 ānkuboonto kāāmuukēywēēk kēnyiis āk kēnyiis!”

¹⁴ Nto yityo kumwooy :tukuuchoo ang'wanu kule, “Kuwuuyiit nyooto.” Kukutuny
 :booyichoo ānkuyim kusiltooy Yēyiin.

6

Kiinēm :Mēēnkoo tukuuk choo /kikikēēnuchēē kitaabuut

¹ Nto mii yoo, akas Mēēnkoo kōōnēmu kiito nyēbo taayta ām choo /kikikēēnuchēē
 kitaabuunaa. Kyaakas kumwooyē :kiyoo akeenke ām tukuuchoo kisobchootiin ang'wan
 kutulē kuu iileet kule, “Chōō!” ² Kyaakaste, nto bērē ālē, akas faraasiit nyēē siirwoo!
 Kiboonto :chiito nyēē kimiitē faraasiinaa kiyaang'ta āk kuutwēēt ām mētinyii ānkiwo
 booryoot nyēē kiibēliis.

³ Nto tēē yoo, kōōnēm :Mēēnkoo kiito nyēbo āyēēng' nyoo /kikikēēnuchēē kitaabuunaa.
 Yooto akas kumwooy :kiyoo soboot nyoo kibo āyēēng' kule, “Chōō!” ⁴ Kuchō :faraasiit
 ake nyēē ki arraa. /Kikiikoochi chiito nyēē kimii faraasiinaa kibchoonchuryēēt nyēē
 wōō miisin āk kāāmuukēywēēk kuyey biiko kubaraat keey kōōboot tāloosyēēt ām kōōrēēt.

⁵ Nto tēē yoo, kōōnēm :Mēēnkoo kiito nyēbo sōmōk nyoo /kikikēēnuchēē kitaabuunaa.
 Yooto akas kumwooy :kiyoo soboot nyoo bo sōmōk kule, “Chōō!” Akaste nto bērē ālē,
 kumii taayeenyuu :faraasiit nyēē tuuy! Kiboonto :chiito nyoo kimii faraasiinaa kiito
 ām āwunyii nyēē /kii-āyēēkiisyēē. ⁶ Nto mii yoo, akas kuutiit nyēē kichōōnēē wōloo
 mii :tukuuchoo ang'wanu, kumwooyē kule, “Mākwoolē :beesaanik chēbo yiisyēētaab
 bēsyēēt akeenke nkoonuuk mukutuutyēēt akeenke, ankwaal subak *syāyiriik mukutu-
 utēk sōmōk. Nteenee, -moonyeeree *tifaayiik āk mwaayta!”

⁷ Nto tēē yoo, kōōnēm :Mēēnkoo kiito nyēbo ang'wan nyoo /kikikēēnuchēē kitaabu-
 unaa. Yooto akas kuutiitaab kiyoo soboot nyoo bo ang'wan kumwooy kule, “Chōō!”

⁸ Kyaakaste nto bērē ālē, kumii taayeenyuu :faraasiit nyēē āruus! /Kikēēkuurē :chiito
 nyēē kimii faraasiini kule Meet ānkimii :Kāābkwōombiich lētuunyii. /Kikiikoochi bichoo
 kāāmuukēywēēk kubāw komosta akeenke ām komoswookik ang'wan choo bo kōōrēēt

tukul kumukuul, sukung'eet koowaang'tee biiko booryēēt, kēmēwuut, tānkuusyēēt āk tyoong'iikaab wuuyēēt.

⁹ Nto tēē yoo, kōōnēm :Mēēnkoo kiito nyēbo muut nyoo /kikikēēnuchēē kitaabuunaa. Yooto akas :tāmirmirookaab biiko ām *kāābkōrōs keel choo /kikēēbākāchē kuuyu kiinēmchi keey ng'ālyoontēētaab Yēyiin. ¹⁰ Kikuurchinē barak kule, “Wōōy, Mokoryoontēēnyoo nyoo itiliil ānkiibooyē man, ara 'ibuurē ākoy āyu siitiilchi biikaab kōōrooni ng'al iyooku soboonwēkyoo?” ¹¹ /Kikiikoochinoot bichoo sirook chēē leelach ānku kōōyēch. /Kikēēmwoochi tākōōmuuny kisich ākoy kuyityiin :laatitaab mbo ng'eetaabkaamet chēē kimāchē /sikeebakach choo yēyē yiisyēēt kuu nyoo kiyēyē :icheek.

¹² Kyāārōōtootē kōōnēmu :Mēēnkoo kiito nyēbo lo nyoo /kikikēēnuchēē kitaabuunaa. Kitook :kibring'ring'nyēēt nyēē kōrōōm miisīn. Kitubākoy :asiista. Kusalakay :araawēt kuu koroti, ¹³ ānkōōsuuw :kookeelik kuu mōkōyōōn chēē kararach yoo kāwus :yoomeet. ¹⁴ /Kikiinēmto wōliin bo barak kubot kuu muuyto nyēē /kakiiriiny /ānkiiboote nkicheek lekemoosyek tukul āk kōōrōōsyēk tukul choo kiimuut :bēēkaab araarayta.

¹⁵ Nto yityo kuwuny keey :bāytooyik, biiko choo tookunootiin, kāāntōōyikaab lukēētaab booryēēt, mokorēēnik, biiko choo bo kāāmuukēy, motwoorik tukul āk mbo biiko alak tukul. Kiwunyēē keey :bichoo kēbēnoonik āk rwoontōōk ām wōloo bo lekem. ¹⁶ Kikuurchinē :bichoo barak kumwoochinē lekemoosyek āk rwoontōōk kule, “Ōluulchēēch simakaseech :chiichoo bāytooyiisyē āmēēng'woonchēēch :Mēēnkoo, ¹⁷ kuuyu kāākuyityiin :bēsyeēt nyēē ing'woonchinēē :icheek biiko ng'aleek. Ara, ng'oo :nyēē imuuchē kuchilil?”

7

Mākuriibākiis :biiko choo yēchinē Yēyiin yiisyēēt

¹ Yu kāākuyityo :yoo, akas malayikaanik ang'wan chēē kiyyoong'sēē komoswookik ang'wan chēbo kōōrēēt. Kiyyoong'tooy :malayikaanichaa yoomat ake tukul nyēē wusunēē komoswookichoo ang'wan. Kiyeyakay kuu nyooto simāwus :yoomeet kōōrēēt nto araarayta nto keet ake tukul. ² Kyaakas subak malayikeet ake kuchōōnēē koong'asiis kuboontoonu ng'oocheet nyoo bo Yēyiin. Kikuurchi barak :malayikaanaa malayikaanik choo ki ang'wan choo kikiikuchāmchi :Yēyiin kule kōōturbuub kōōrēēt ākoo araarayta. ³ Kimwoochi kule, “Masimo-araante kōōrēēt, araarayta ākoo keetiik. Okany ākoy kut /keeng'ooch tokoochikaab biiko choo yēchinē Yēyiintēēnyoo yiisyēēt.” ⁴ Yooto nanyuun, akas /kēēmwoowoo laatitaab biiko chēē /kikeeng'ooch. Biikaab Isrāyēēl tukul chēē /kikeeng'ooch ku 144,000. ⁵ Biiko chēē /kikeeng'ooch kukwaanee kōōtaab Yuuta ku 12,000, /keeng'ooch 12,000 chēbo kōōtaab Rubēēn /ankeeng'ooch 12,000 chēbo kōōtaab Kaat. ⁶ /Kikeeng'ooch biiko 12,000 chēbo kōōtaab Asyeer, /keeng'ooch biiko 12,000 chēbo kōōtaab Naftaali /ankeeng'ooch biiko 12,000 chēbo kōōtaab Mānāāsē. ⁷ /Kikeeng'ooch biiko 12,000 chēbo kōōtaab Simiyōōn, /keeng'ooch 12,000 chēbo kōōtaab Laawi /ankeeng'ooch 12,000 chēbo kōōtaab Isakaar. ⁸ /Kikeeng'ooch biiko 12,000 chēbo kōōtaab Sābulōōn, /keeng'ooch 12,000 chēbo kōōtaab Yōōsēēf /ankeeng'ooch 12,000 chēbo kōōtaab Beenchamiin.

Bōrōyōōsyēk chēē chaang' chēē irārochootiin

⁹ Yu kāākuyityo :yoo, akas biiko chēē kimātinyē rarwa chēbo bōrōr ake tukul, kōōr ake tukul āk chēbo yēēm ake tukul. Kikiyyoonyēē :bichooto ng'echeraanaa bo bāytooyiisyēēt

6:8 Seka. 1:8; 6:1-7; Ng'oong'. 19:11, 14   **6:8** Cherem. 24:10   **6:9** Ng'oong'. 1:2, 9; 12:11, 17; 19:10; 20:4   **6:11** Ng'oong'. 3:4-5, 18; 4:4; 7:9, 13; 15:6; 19:8, 14   **6:13** Mat. 24:29; Ng'oong'. 8:12   **6:14** Isa. 34:4; Ibu. 1:12   **6:15** Isa. 2:10, 19, 21   **6:16** Osee. 10:8; Luuka 23:30   **6:17** Chōōw. 2:11; Nāwu. 1:6; Sefa. 1:14-18; Mal. 3:2   **7:1** Cherem. 49:36; Tān. 7:2   **7:3** Ēsēk. 9:4, 6; Ng'oong'. 9:4; 22:4   **7:4** Ng'oong'. 14:1, 3   **7:8** Ng'oong'. 21:12-13

āk taayeetaab Mēēnkoo. Kikiilaach :bichoo sirook chēē leelach chēē kōōyēch ankikinam sokēēkaab sōōsik. ¹⁰ Kikuurchinē :bichoo barak kumwooyē kule, “Kiiraraacheech :Yēyiintēēnyoo nyoo kēēbuurēē ng'echereetaab bāytooyiisyēt āk Mēēnkoo.”

¹¹ Kiiyyoong'iis :malayikaanik tukul kumuut ng'echeraanaa āk yoo mii :booyichoo āk tukuuchoo ang'wan choo sobchootiin. Kikubuy kuut :malayikaanichaa ām taayeetaab ng'echeraanaa kukutunkyinē Yēyiin, ¹² kumwooyē kule, “Kuwuuyiit nyooto. Kusiilākoy :Yēyiintēēnyoo nyoo tōrōōr nyoo boonto kiirnātēt. /Kēēbirchinē kōōnkōy /ānkēēkoonyitē nyoo bo kāāmuukēy āk nkuruuk kēnyiiis āk kēnyiiis. Kuwuuyiit nyooto!”

¹³ Kuteebeenaa :akeenke ām booyichoo kule, “Ng'oo :bichu keelaach siroochoo leelach ānku kōōyēch ānkukwoonēē ānō?” ¹⁴ Āwālchi kule, “Inkētē :inyiing' oō, boon-tēt.” Kumwooy :boontoonoo kule, “Bichoo ku chēē kiikoomuukta wusiisyonoo wōō ānkōōkōōwuunēē sirookwaa korotiikaab Mēēnkoo kutililiitu. ¹⁵ Kunyi, kwēēyooonyēē :bichooto yoo bāytooyiisyēē :Yēyiin ānkuyēchinē Yēyiin yiisyēt bēēt āk kwēēmooy ām yoo ibuurēē. Mākuming'to keyy :bichooto Yēyiin ām yooto. ¹⁶ Mākoy kwaam bichooto subak :kēmēy, melelta, kubeel :asiis nto kuwus icheek :yoomat nyēē layaat, ¹⁷ kuuyu mākwookooy icheek :Mēēnkoo kēēyooonyēē ng'echeraanaa komos. Mākōrēētoot bichooto kuba wōlēē mii :riiriyoōsyēkaab bēēkaab soboon ānkumāsyi :Yēyiin icheek lōōkyoo ake tukul.”

8

Kiinēm :Mēēnkoo kiito nyēbo tisab nyoo /kikēēnuchēē kitaabuunaa

¹ Nto yu kēēnēm :Mēēnkoo kiito nyēbo tisab nyoo /kikēēnuchēē kitaabuunaa, kusiis :wōliin bo barak ām kisiincheetaab asiista akeenke. ² Yooto, akas /kiikoochinē aryeembuunek tisab malayikaanichaa kiiyyoonyēē taayeetaab Yēyiin. ³ Kichō :malayikeet ake nyēē kiboono kibuumbeet ake nyēbo *ta-aabuut ānkōōyooonyēē yoo bo *kāābkōrōs. /Kikiikoochi malayikaanaa tukuuk chēē chaang' choo boong'u nyēē anyiny sukusiltēē Yēyiin kuboonto keyy soowutēkaab biikaab Kiriistō ām kiitaab kōrōs bo ta-aabuut nyoo mii taayeetaab ng'echereetaab bāytooyiisyēt. ⁴ Kichiiltēē :yyētiitaab tukuuchoo boong'u nyēē anyiny yēbo āwutaab malayikaanaa kuwētii barak kuboonto keyy soowutēkaab biikaab Kiriistō. ⁵ Kiinēm :malayikaanaa kibuumbaanaa ankuram maata ām kāābkōrōs ankoosyaaree mayaa kōōrēt. Yooto koowech :iileet, kutul :kōōrēt, kooruum ānkōōring'riing'.

Aryeembuunek ang'wan chēbo taay

⁶ Nto mii yoo, kuyeyta keyy :malayikaanichaa tisabu sukukuut aryeembuunek.

⁷ Kikuut :malayikeet nyēbo taayta aryeembuut nyeenyii. Yu kakuut kuchēy, kuroonkyi keyy kōōrēt :kweyaanteet nyēē iliing'oot maata ākoo korotiik. Kilay :kereeryaanteet akeenke ām sōmōk nyēbo kōōrēt. Kilāyo :nkicheek keetiik chēē tēē chooto ankulay :saamiyta āk kiy ake tukul.

⁸ Kukuut :malayikeet nyēbo āyēēng' aryeembuut nyeenyii. Yu kakuut, /kēēwiirchi araarayta kiito ake nyēē wuu lekemnyaa nyēē wōō nyēē kilāyē. Yooto, kuweechakay :kereeryaanteet akeenke ām sōmōk nyēbo araarayaa kuyēk koroti. ⁹ Kibēk :ng'ooluutyēt akeenke ām sōmōk nyēbo tyoong'iik ankuling'ta :nkicheek mwēēnkōōsyēk chēē tēē chooto ām araaray.

¹⁰ Kukuut :malayikeet nyēbo sōmōk aryeembuunyii. Yu kakuut, kōōsuuwunēē barak :kookeelyeet nyēē wōō nyēē kilāyoonu kuu nōmōryoontēt. Kiisuuchi kereeryaanteet akeenke ām sōmōk nyēbo āynōōsyēk āk mōōkōōtōōsyēk. ¹¹ /Kēēkuurēē kookeelyaanaa

7:9 Laawi. 23:40; Yoowa. 12:13; Ng'oong'. 6:11   **7:14** Tyēēn. 51:7; Mat. 24:21-22; Ng'oong'. 22:14   **7:15** Ng'oong'. 4:2; 21:3   **7:17** Isa. 49:10   **7:17** Tyēēn. 126:5-6; Isa. 25:8; Yoowa. 10:11; Ng'oong'. 21:6, 4   **8:3** Chuy. 30:1, 7-8; Ng'oong'. 5:8   **8:7** Chuy. 9:23-25   **8:8** Ng'oong'. 16:3-4

'Ng'woonin'. Kunyi, king'waaniit :komosta akeenke ām sōmōk nyēbo bēēko. Kibakach :bēēchoo biiko chēē chaang' ām kōōrēēt.

¹² Kukuut :malayikeet nyēbo ang'wan aryeembuunyii. / Keeryaach komostaab akeenke ām sōmōk nyēbo asiista /ankeeryaach nkinee komosta nyēbo araawet nyēē tēē nyooto. /Kikeeryaach komosta nyēē tēē nyooto nyēbo kookeelik kutubākiis :tukul. Kimāmii :komosta akeenke ām sōmōk nyēbo lēbkēēyyēēt ām bēsyēēt ānkimāmii :komosta akeenke ām sōmōk nyēbo lēbkēēyyēēt kwēēmowuut.

¹³ Nto bēre akaste, akas siirēēt nyēē kitēērēertooy ām kōōrēēt barak kuwoochotē kule, “Ng'woonin, lēyyē, ng'woonin, ng'woonin! Yoo kuutē :malayikaanik alake sōmōku aryeembuunek, ku tyaa sōō, :ng'wooninto nyēē mākuchoōnchi biiko tukul!”

9

Aryeembuutaab muut

¹ Kukuut :malayikeet nyēbo muut aryeembuunyii. Yu kakuut, akas kookeelyeet nyēē kikiikōōsuuwunēē barak. /Kikiikoochi kookeelyaanaa yootēywoontēētaab nkōriit nyoo māng'ētē. ² Yu kayaat nkōriinoo, kuchiilunee :yyētiit yooto kuu yyētiit nyēbo maata nyēē wōō miisin. Kiker :yyētiinoo barak kutubākoy :asiista. ³ Kitēērēerunēē yyētiinoo kukwa kōōrēēt :taalamik chēē /kikiikoochi ng'woonēēt nyēē wuu nyēbo kēnyēiisyēk. ⁴ /Kikēēmwoochi taalamichaa kumanyeeree suus alak tukul ām kōōrēēt, nto keet ake tukul, nteenee kutoor biiko choo kimāboonto ng'oocheetaab Yēyiin ām tokoochikwaa. ⁵ /Kimākēēmākyinē taalamichaa kubakach bichoo, nteenee koosuusyaaanee ng'wooninto nyēē wuu nyoo bo kēnyēiisyēk ām ārook muut. ⁶ King'woonchi biiko :bēsyōōsyēchooto kut kookaykaay meet nteenee kimwēyēē icheek :meet.

⁷ Kichōbootiin :taalamichaa kuu faraasiinek chēbo booryo. Kiiloochē tukuuk chēē wuu kuutwōōsyēk chēē /kikeeyeyee *ta-aabuut ānkityē :wōlēēb koonyek tōōntaab chiito. ⁸ Ki kōōyēch :buutēekwaa kuu chēbo koor ankukerkeey :keelekwa chēbo ng'ētuumy. ⁹ Kikiiyēēn :karneet tēkēetikwaa ānkichēytōōs :kebebaakwaa kuu kōrōkōchōōnikaab faraasiinek choo bēētii booryēēt. ¹⁰ Kiboonto :taalamichaa saaruuraak chēē tōōrē biich kuu kēnyēiisyēk /ānkikiikoochi kāāmuukēywēēk koonyaliil biiko ām ārook muut. ¹¹ Bāytooyiintēēng'waa ku malayikeetaab kāābkwoombiich nyēē /kikēēkuurē ām kuutiitaab Iburaneek kule Ābātōōn nto ām kuutiitaab Kirikiik ku Ābōōlyōōn. Ibooru :kaaynaani kule kāānyāliiliintēēt.

¹² Ng'wooninto nyēbo taayta :nyooto. Mii :alake āyēēnku chēē makukwa.

Aryeembuutaab lo

¹³ Kikuut :malayikeet nyēbo lo aryeembuunyii. Yooto, akas kuutiit nyēē kichōōnēē kuuynook ang'wan chēbo kiitaab kōrōs nyēbo *ta-aabuut nyoo mii taayeetaab Yēyiin. ¹⁴ Kimwoochi :kuutiinaa malayikaanaa bo lo kule, “Ityaakte malayikaanichaa ang'wan choo /kikēērātyi yoo bo āynoonoo wōō bo Fraati.” ¹⁵ /Kikiikēēchōbchi malayikaanichaa kubakach ng'ooluutyēēt akeenke ām sōmōk nyēbo biiko ām kōōrēēt kumukuul kēnyēiniitēnyē, araawaaniitēnyē, bēsyooniitēnyē āk āsiiswēchuutēchu. Kunyoo, /kikiityaakta malayikaanichaa. ¹⁶ /Kikēēmwoowoo kule ki rarwoosyēk āyēēng' :biikaab booryēēt chēē kibēētēē faraasiinek kōōntōōchinē :malayikaanichaa.

¹⁷ Ām ng'oong'uutyoonoo, kyaakas faraasiinechaa āk biiko chēē kibēētēē faraasiinechaa. Kikiilookyi :bichoo kariik teket chēē kikiirirto kuu mā, chēē buusyēēnēch āk chēē ki toolēlyoonēch. Kikerkeey :mētēwookaab faraasiinek chēbo ng'ētuumyēk ānkwoosu :kuutuweekwaa maata, yyētiit āk aryaanteet nyēē layaat. ¹⁸ Kibakach :mēēyinwēchu

kyoosunēē kuutuweekaab faraasiinechaa, kereeryaanteet akeenke ām sōmōk nyēbo biiko ām kōōrēēt kumukuul. ¹⁹ Kibākākiisyēē :faraasiinechaa kuutuweekwaa āk saaruuraakwaa. Kiboonto :saaruuraakwaa mētēwoy chēē kitōōrē biich kuu chēbo ēērēēnōōy.

²⁰ Mānāāwēēchākiis :biiko tukul choo king'ētunēē mēēyinoō. Nteenee kitas taay kukutunkyinē tāmirmirook chēē miyootēch āk āynātōōs. Buch :āynātōōsyēchoo chēē mākāstooy āmākāsē mbo ng'al nto kubēēsyētē, chēē kiyeyee :icheek *ta-aabuun, *fee-taan, syaabaan, rwoontōōy āk keet. ²¹ Manaaweeksee :bichoo rōkōsng'waa bo rumiisyō, mosoonkoyeenikwaa, martaayeet nto ku chōōrsēēt.

10

Malayikeet āk kitaabuut nyēē mining'

¹ Nto mii yoo, akas malayikeet ake nyēbo kāāmuukēywēēk kuchōōnēē barak. Kilaakaat :malayikaanaa boolteet ankikiibaawuut :cheebkalaasyeet mētinyii. Kikerkeey :tokochnyii asiista ānkiikwēnyē :kērēēnkōōk kuu ma. ² Kikinamee āwunyii kitaabuut nyēē mining' nyēē king'aanyaat. Kikiitaar :kereenkeenyii nyēbo taay araarayta ankootaar :nyēbo kaataam kōōrēēt ³ ankoorum miisin kuu ng'ētunyto. Yu keeruum, kuchēyo :iilootik tisabu. ⁴ Kyāāmāchē āsiriisyē yooto kāchēy :iilootichoo tisabu, nteenee akas kuutiit kuchōōnēē barak nyēē kimwooyē kule, “Iriib kiyēē mwooyē :iilootichoo tisabu ameesir ng'aleechaata.”

⁵ Nto mii yoo, kōōtōrōōr āwunyii nyēbo taay :malayikaanaa kikiitaar araarayta ākoo kōōrēēt. ⁶ Kiiwaal keey ām kaayneetaab Yēyiin nyoo ming'iisyē ākookoy, nyoo kiyēyē barak āk kiy ake tukul nyēē mii wōloto, nyoo kiyēyē kōōrēēt āk tukuuk tukul choo mii āriinyii āk araarayta kuboonto keey āk kiy ake tukul nyēē mii āriinyii. Kimwooy :malayikaanaa kule, “Mēētākiikooyē keey! ⁷ Nteenee yoo kuutē :malayikeetaab tisab aryeembuunyii, kōōwoong'tooy :Yēyiin kiyēē kiiyeelaat nyoo kikiikuchōb kuu yoo kii-boorchinē *wōōrkooyikyii choo yēchinē inee yiisyēēt.”

⁸ Nto mii yoo, kung'āloolwoo subak :kuutiinaa kikyaaakas kuchōōnēē barak kumwooyē kule, “Iwē /bokēēkōōning' kitaabuunaa yaataat nyoo mii āwutaab malayikaanaa keetaar araarayta āk kōōrēēt.” ⁹ Yooto āwē ānkāāsoom malayikaanaa kukōōno kitaabuunaa mining'. Kumwoowo kule, “Ong'nyi, nēmu ankii-am. Anyiny sinee ām kuutiing'uung' kuu kimnyet nteenee mākung'woonchiing' :mooyēēt.” ¹⁰ Kyāānēmūnēē kitaabuunaa āwutaab malayikaanaa ankaa-am. Kyaanyinyiit ām kuut kuu kimnyeteet, nto yu kaawaany kung'woonchoo :mooyēēt. ¹¹ Yooto /kēēmwoowo kule, “Tākumii :ng'aleek chēē māchāktōōs tēēng'ālooltoochi Yēyiin imwoochinē biiko chēē chaang', bōrōryōōs, yēēmōōsyēk āk bāytooyik.”

11

Wōōrkooyikaab Yēyiin āyēēng' ām Yēērusālēm

¹ /Kikēēkōōno keet nyēē /kiirookiisyēē /ānkēēmwoowo kule, “Wē, ānkiirookē *Kōōtaab Yēyiin, *kāābkōrōs ānkiiyiit biiko choo sooyēē wōloto. ² Nteenee, -mēērookē biiwuutaab kōyoo kuuyu bo :wōloto biiko choo -mēēnkētē Yēyiin. Makootartaaraat :bichoo ām ārook artam āk āyēēng' kiriinkoonoo tiliil. ³ +Māākoochi *wōōrkooyikyuu āyēēng' kāāmuukēywēēk kung'ālooltoowo ām bēsyōōsyēk 1,260. Makoolaach :bichooto sirookaab mēēysēēt.”

⁴ Kerkeey :wōōrkooyichoo āyēēnku keetiikaab *musēytuuniinēk āyēēng' ākoo tukuuk āyēēng' choo /kiitōōrē taariinek chēē iyyoonyēē taayeetaab Nyoo Wōō ām kōōrēēt kumukuul. ⁵ Yoo kasyeem :chii kule kubar bichu āyēēng', makung'ut :icheek maata

kōōmukuus buunichookwaa. Wuu nyiitēnyi :wōlēē māchāktōōs /keebakakta chiito ake tukul nyoo māchē kubar bichoo. ⁶Boonto :bichoo kāāmuukēywēēk kukerekta roobta yoo mii kung'ālooltoochinē Yēyiin ānkuboonto kāāmuukēywēēk kuweech bēēko kuyēk koroti, kubar kōōrēēt ām mēēyinto ake tukul kuu wōloo māktooy :icheek nkit.

⁷Yoo kaakoowaany nanyuun :wōōrkooyichoo kwoom lōkōōywēchoo, mākuchōōnēē :tyoony nkōriinoo māng'ētē ānkubooryēē wōōrkooyichoo kut kubakach. ⁸Mākōōtulēēlēē :wōōrkooyichoo kēēloo murē kiriinkoonoo wōō nyoo /kikēēkwertoochinē Mokoryoontēēng'waa murtooywoontēēt. Kiikērkēēyēē :kiriinkoonoo Sōtōm nto ku Miisir. ⁹Ām bēsyōōsyēk sōmōk āk kisiincheet, mākōōrōōtoot muuswēchoo :biiko kukwaa-nee yēēmōōsyēk, aroosyek, āk bōrōryōōsyēk tukul āmēēbērē /mākēēchām /keemuy muuswēchooto. ¹⁰Mākung'ērēkyi :biikaab kōōrēēt kumukuul meetaab bichoo āyēēng'. Makwaam saakweet ānkutuwēn keey, kuuyu kikiikutōōrchi :wōōrkooyichoo biikaab kōōrēēt mēēyinto nyēē wōō miisin.

¹¹Nteenee yu kaakukeeyta :bēsyōōsyēchoo sōmōku āk kisiincheet, kukētyi :Yēyiin bichoo soboonto. Yooto kung'eētyo :bichooto. Kimuuyo miisin :biiko tukul chēē kikas ng'aleechaa. ¹²Nto yityo, kukas :wōōrkooyichoo /kēēkuurunēē Kaab Yēyiin kule, “Okwaa wōli.” Kuba :bichoo barak ām boolteet, kukāsē :buunikwaa. ¹³Kichō yooto :kibring'ring'nyēēt nyēē kikōrōōm miisin. Kimis *:kiriinkēēt kereeryaanteet akeenke ām taman ānkubēk :biiko kisyēērōōk tisabu. Kimuuyo :biiko chēē king'ēt ānkukoonyit Yēyiintēētaab kibkōōnkōy.

¹⁴Mēēyinto :nyooto nyēbo āyēēng'. Lēēkit kuchō :nyēbo sōmōk.

Aryeembuutaab tisab

¹⁵Yu kāākuyityo :yoo, kukuut :malayikeet nyēbo tisab aryeembuunyii /ānkēēkuurunēē barak kule, “Kaakunam :Yēyiintēēnyoo āk Kāārārōōkiintēēt bāytooyiisyēētaab kōōrēēt ānkumākubāytooyiis ākookoy.”

¹⁶Yooto, kukubuy kuut :booyichoo tibtemu āk ang'wan choo kēēbuurēē ng'ēchērōōkaab bāytooyiisyēēt ām taayeetaab Yēyiin. Kusilto Yēyiin ¹⁷kumwooyē kule, “Yēyiintēētaab kāāmuukēy, nyoo mii, ānkimii, kēēbiruung' kōōnkōy kuuyu kēēbooru kāāmuukēywēēkuuk ānkēētoowu ibāytooyiisyē. ¹⁸Kinyēēr :biikaab kōōrēēt, neennyi +mēēng'woonchi bichoo. Mii wokuyitu :bēsyēēt nyēē /kiitiilchinē ng'aleek biiko choo kiikubēk /ānkēētuwēn motwoorikuuk choo *wōōrkooyikuuk. +/Mākēētuwēn biikuuk choo iywēyīng' ānku minkēēch nto ku wōōyēch. /Kiimukuusē choo imukuusē kōōrēēt.”

¹⁹Kiyaataat :Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy nyēē kiimuuchē :Sāāntukuutaab Kiirooty-eenyii kutook. Kiiwēchē :iileet, kōōruumē :kōōrēēt ānkutulē, kōōring'riing'ē ānkuroong'u keey :kweyaanteet nyēē mā mining'.

12

Koorko ākoo tyoony nyēē yong'oos

¹Kitook :kiy ām barak nyēbo kwōng'uut. Ki koorko nyēē /kikiiluumeesi asiista ānkimii :araawet ng'wēnyuutaab kērēēnkōōkyii. /Kikiilookyi mēt nkwaatyeet nyēē /kikēētētyi kookeelik taman āk āyēēng'. ²Kikooyaat :koorkoonoto. Nto yu mākusich, kōōnchō kubo ng'woonintaab sichēēt.

³Kitook subak :kiito ake nyēbo kwōng'uut ām barak. Ki chēēsoosum :kiyoo nyēē ki arraa ānkiboonto mētēwook tisab āk kuynook taman. Kikiilookyi mēt ake tukul kuutwēēt nyēbo bāytooyiisyēēt. ⁴Kimastee :tyoonyoo saaruuryeenyii komosta akeenke ām sōmōk nyēbo kookeelik ām barak kurārākyi kōōrēēt. Kiyyoonyēē :chēēsoosum

taayeetaab koorkoonoo kimāchē kusich, si yoo sichē, kwaam leekweet bakeenke. ⁵ Kisich :koorkoonoo wēero nyēē makubayta kōōrēēt kumukuul ām kirōktaab karneet. /Kikeesar lakwanaa ākoy yēē bāytooyiisyēē :Yēyiin. ⁶ Mākumwēchi :koorkoonoo kōōr nyēē suurkwēēn wōlēē kiikuchōbchi :Yēyiin /ānkēēriib ām bēsyōōsyēk 1,260.

⁷ Nto mii yoo, kuchēy :booryēēt ām barak. Kibooryēē :Mukāyil āk malayikaanikyii chēēsoosum. Kuyēēt :nkinee chēēsoosum kuboonto keey lukēēnyii, ⁸ nteenee /kikiibēl chēēsoosum. Yooto, /kēēwōōnunēē inee barak ⁹ /kēēwunuk kuchō ng'wēny. Inee :eereenaanaa kibo kēny nyoo /kēēkuurēē Kibrōkōsyooontēēt ākoo Syeetaani nyoo kikēntooy biiko tukul ām kōōrēēt. Kunyoo, /kikēēwunukunēē tyoonyoo barak kuboonto keey lukēēnyii tukul kuchō kōōrēēt.

¹⁰ Nto mii yoo, akas kuutiit kukuurunēē barak kule, “Kaakuyit nanyuun :soboon-taab Kaab Yēyiin, bāytooyiisyēēnyii, kāāmuukēywēēkyii āk choo bo Kāārārookiintēēt. /Kāākiituruur nyoo king'āloolēē mbo ng'eetaabiya bēēt āk kwēēmooy nyēē miyaat ām taayeetaab Yēyiin. ¹¹ Kiibēl :mbo ng'eetaabiya chiichoo ām kiisēēnikaab *Mēēnkit āk manta nyēē kimwoowu :icheek ākoo subak kuuyu kikiikuchamta soboonwēkwaa kubo ng'aleechaata. ¹² Kunyoo, lēyyē, kung'erech :wōliin bo barak āk biiko choo minyē wōlooto! Tyaa sōō :mēēyinto nyēē mākunyōōr :kiy ake tukul nyēē tinyē soboon ām kōōrēēt āk araarayta, kuuyu kāākūrēk :Kibrōkōsyooontēēt. Nyēērunoot :inee miisin, kuuyu inkētē kule kāākung'ētyi :bēsyōōsyēk chēē ng'ēri.”

¹³ Yu kakas :chēēsoosum kule ākoo /kāākēēwunuk kuchō ng'wēny, kutoow kukeeyanaat koorkoonoo kisichē wēero. ¹⁴ Nteenee /kikiikoochi koorkoonoo kebebaak chēē wuu chēbo siirēerēt nyēē wōō kuteereertee ākoy wōlēē /kikēēsātyi ām wōlooto bo suurkwēēn. Kimāchāktōōs /bokēēriib koorkoonoto ām wōlooto kēnyiiisyēk sōmōk āk kisiincheet simānyōōr :eereenaanaa. ¹⁵ Yooto, koong'uung' :eereenaanaa bēēko ām kuutiinyii kur-root kuu āynēēt sukutwaar koorkoonoo. ¹⁶ Nteenee kiyaatakay :ng'wēnyuut ankoochiim bēēchoo kiing'uung'u :tyoonyoo. ¹⁷ Kinyēēr :chēēsoosum ānkuchōb keey wokubooryootēē lōkōkaab koorkoonoo alak choo kiriibē mākutēkaab Yēyiin ānkukoonyitē ng'aleekaab Yēesu. ¹⁸ Nto mii yoo, kuwo :chēēsoosum yēbo sakaramteetaab araarayta.

13

Tyoong'iik āyēēng' chēē yōng'ōōsēch

¹ Yooto, akas tyoonyto ake kusyoorunēē keey araarayta. Kiboonto :tyoonyoo mētēwook tisab āk kuuynook taman. Kimii :kuutwōōsyēkaab bāytooyiisyēēt kuuynoochoo /ānkikikēēsirchi mēt ake tukul kaayna nyēē intosuurtooy Yēyiin. ² Kikerkeey :bōōrtaab tyoonyi nyēbo mēliil ankikerkeey :mukuunkoogyii chēbo siiburukuut. Kikerkeey :kuutiit ake tukul nyoo bo ng'ētuny. Kirōōbchi :chēēsoosum tyoonyi kāāmuukēywēēk āk nkuruukaab bāytooyiisyēēt. ³ Kiboonto :tyoonyoo ng'waayeet nyēē ki wōō miisin ām mētīt akeenke nteenee kikiikusob :ng'waayaanaa. Kiilat :biikaab kōōrēēt tukul kubo ng'aleechar ānkutoow kurub tyoonyoo. ⁴ Kikutunkyii :biiko chēēsoosum, kuuyu kirōōbchi tyoonyoo kāāmuukēywēēk ānkukutunkyii mbo subak tyoonyoto. Kiteeb kule, “Ng'oo :nyēē kiikērkēēyēē tyoonyi ānku ng'oo :nyēē imuuchē kubooryēē?”

⁵ /Kikēēchāmchi tyoonyoo kung'āloolē nyēē ng'āsē keey ānkōōntosuurtooy Yēyiin. /Kikiikoochi mbo kāāmuukēywēēk kuyēyiisyēē ām ārook artam āk āyēēng'. ⁶ Kiintosuurto :tyoonyoo Yēyiin āk wōloo minyē āk mbo biiko choo mii kibkōōnkōy ām ng'al chēē kimwooyē. ⁷ /Kikiikoochi tyoonyoo kāāmuukēywēēk kubooryēē biikaab Yēyiin ānkōōbēliis. /

12:4 Tān. 8:10 12:5 Ng'oong'. 2:26-27 12:6 Ng'oong'. 11:2 12:7 Tān. 10:13 12:9 Toowu. 3:1, 14-15; Luuka 10:18; Ng'oong'. 13:2; 16:13; 20:2 12:10 Seka. 3:1; Ng'oong'. 11:15 12:11 1Yoowa. 2:14; 5:4; 1:7; Ng'oong'. 5:6 12:14 Ng'oong'. 11:2 12:17 Ng'oong'. 11:7; 13:7 13:2 Tān. 7:3; Ng'oong'. 11:7; 13:11-17; 16:10; 17:3, 7-13; 19:20 13:2 2Tēēs. 2:9; Ng'oong'. 12:3 13:6 Tān. 7:8, 11, 20, 25; 11:36; 2Tēēs. 2:4; Ng'oong'. 11:2

Kikiikoochi kāāmuukēywēēk kubāw yēēmēēt ake tukul, kōōrēēt āk bōrōryēēt ake tukul. ⁸ Mākukutunkyi tyoonyoo :biiko tukul choo minyē kōōrēēt, choo mēēbērē sirootiin :kooynōōkwaa kitaabuutaab soboonto kuchakee /kumanaakeeyey kōōrēēt. Kitaabuuni ku nyoo bo Mēēnkoo /kikēēbārē.

⁹ Nyoo yēbē yiit kukas ng'aleechu: ¹⁰ Biiko choo /kiikiitiilchi kule /kēēnāmē / ankeebeeta, +/makeenam /ankeebeeta. Nto choo /kiikiitiilchi keebaree chōōkiit, +/ makeebaree chōōkiit. Yoo yēyāktōōs :ng'aleechu kumāchāktōōs kumuytoochinē :biikaab Yēyiin ānkōōkoosēē keyy inee.

¹¹ Nto mii yoo, akas tyoonyto ake kōōtuung'unēē kōōrēēt ng'wēny. Kiboonto :nyoo kuuynook āyēēng' chēē kerkeey chēbo mēēnkich ānkiing'ālōolē kuu chēēsoosum. ¹² Kiyēyiisyēē kāāmuukēywēēkaab bāytooyiisyēēt chēbo tyoonyoo /kikēērōōbchinē kāāmuukēywēēk. Kiyey biiko tukul ām kōōrēēt kukutunkyi tyoonyoo kibo taay nyoo kikiikusob :ng'waayeenyii. ¹³ Kiyey :tyoonyi ng'al chēē -/mākyoomu kuu kule, kitōōrunēē maata barak kukāsē :biiko tukul. ¹⁴ Kilātunēē biiko yēyūutēchoo -/mākyoomu āk kāāmuukēywēēchoo /kikiikoochinē kuyeyee taayeetaab tyoonyto nyoo kibo taay. Kimwoochi :tyoonyoo biikaab kōōrēēt tukul kuyey āynātēēt nyēē /kiisōōtēē tyoonyoo kikiikusob :ng'waayeenyii nyoo /kikiikōōtēnē ām chōōkiit. ¹⁵ /Kikiikoochi tyoonyi bo āyēēng' kāāmuukēywēēk kōōbuusyi āynātoonoo /kikiikērkēēyēē tyoonyoo kibo taay, sukung'eet kung'alaal :āynātoonoo sukōōsākyi biiko tukul choo kimākutunkyinē āynātoonoo /keebakach. ¹⁶ Kikērchi koong' subak :tyoonyoo biiko tukul /kiikoochi bēēruutook āwutaab taay nto tokoch nyēē mātiny ku nyēē mining', nyēē wōō, chēē bānoon nto ku mokorēēn, chēē motwoorik nto chēē bāwu keyy. ¹⁷ /Kikeeyey kuu nyooto sukung'eet māmii :chii nyēē /kēēchāmchinē kwaan nto kwaan kiy yoo māboonto bēēruutyoonoo. Kimāchāktōōs :bēēruutyoonoo ku kaayneetaab tyoonyoo nto ku kiyēē ibooru kāāyiitēnyii.

¹⁸ Māchē :ng'aleechu kiirnātēēt. Chii ake tukul nyoo yēyiisyēē mētinyii, kōōyit ānkōōnkēt kiyēē ibooru :kāāyiitēētaab tyoonyoo kuuyu kaayneetaab chii :kāāyiitōonoo. Kāāyiitōonoo ku 666.

14

Mēēnkit ākoo biikyii

¹ Nto bēē akaste, akas *Mēēnkit nyēē kēēyyoong'ēē lekemeetaab *Sāyōōn kuboonto keyy biiko 144,000 chēē kitinyē kaayneetaab Mēēnkoo āk nyēbo kwaan ām tokoochik-waa. ² Kyaakas kuutiit nyēē kichōōnēē barak nyēē kiiruumē kuu bēēkaab chēēsuruur ānkutulē kuu iilootik. Kikerkeey nyēbo biich chēē kibutē bukantiin, ³ kutyēēnē tyēēnto nyēē lēēl ām taayeetaab ng'echereetaab bāytooyiisyēēt āk yoo mii :tukuuchoo ang'wanu choo sobchootiin āk booyichoo. Māmii :chii nyēē kiimuuchē kooneet keyy tyēēni, nteenee bichoo 144,000 choo /kiikiiraraach ām kōōrēēt chēē kiineet keyy. ⁴ Bichooto ku choo kisatee keyy martaayeet kuuyu kiriib keyy kumanam :sumto ānku icheck :chēē rubootē Mēēnkoo. /Kikēēwālāng'unēē bichoo wōlēē mii :biiko tukul ām kōōrēēt. Icheck :taabteet nyēbo taayta /kiiyokoochi Yēyiin nyoo boonto keyy Mēēnkoo. ⁵ Kimāboonto :bichoo ng'wiiynan nto ku lēēlis.

Kiiboor :malayikaanik sōmōku bēsyēētaab ng'woonin

⁶ Kyaakas malayikeet ake kutēērēertooy ām barak kuyibē lōkōōywēk chēē kāroomēch chēbo kibchuulyo. Kimāchē wokwoomchi kōōr ake tukul, yēēm ake tukul āk bōrōryōōsyēk tukul. ⁷ Kikuurchinē barak kule, “Lēyyē, oywey Yēyiin ānkōōsiltē wōōyinnyii

kuuyu kaakuyit :bēsyēēt nyēē mākōōtilchi biiko ng'aleek. Ōkutunkyi nyoo kiyēyē wōliin bo barak, kōōrēēt, araarayta āk bēy alak tukul.”

⁸ Kookeer :malayikeet nyēbo āyēēng'. Kikuuru :nyoo kule, “Kaakuburyet, kaakuburyet :Bābulōn kiriinkoonoo wōō nyoo kitoorta biiko ām kōōrōōsyēk tukul ām muchasnyii kubōōkiit ānkuyēyē ng'al chēbo rōkōs.”

⁹ Kookeer :malayikeetaab sōmōk kukuurchinē barak kule, “Chiito nyoo kākutunkyi tyoonyoo nto āynātoonoo kerkeey tyoonyoo, nto /kēēsirchi tokochnyii nto ku āwunyii bēeruutyēētaab tyoonyoo, ¹⁰ mākutuuyēē :chiichoo ng'woonintaab Yēyiin kuyem. Kōrōōm :ng'wooninoo miisin. +/Mākēētōōrchi chiichoo maat nyēē ng'āsyānē, kukāsē :malayikaanik chēē churtootiin āk *Mēēnkit. ¹¹ Mākukuululuuytōōs :yyētiit ākookoy ām wōloo /kiing'woonchinēe icheek. Mākoy kōōmuung'iis mbo kisich :biiko choo kikutunkyinē tyoonyoo nto āynātoonoo kerkeey tyoonyoo ānkuboonto bēeruutyēētaab kaayneetaab tyoonyoo.” ¹² Māchāktōōs nanyuun kumuytooy :biikaab Yēyiin choo riibē mākuutēkyii ānkōōbuur kōōkoosēē keey Yēēsu.

¹³ Nto mii yoo, akas kuut nyēē kikuur ām barak kule, “Sir ng'aleechu: Kuchakee ra, ibēruurootiin :biiko choo ikooytooy soboonwēkwaa kubo Mokoryoontēēt. Eē, mwooyē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin kule mākōōmuung'iis ām yiisyēēng'waa +/ānkumākēētuwēn ām kiyēē kiikuyey.”

Kēsiisyēēt ām kōōrēēt

¹⁴ Kyaakaste, nto ābērē ālē, kimii taayeenyuu :chii nyēē kikiibuurēē boolta nyēē lēēl. Kikiilaach :chiichoo kuutwēētaab bāytooyiisyēēt nyēē /kikeeyeyee *ta-aabuut ankikinam nkesuut nyēē ng'atiib. ¹⁵ Yooto, kuchuwunee :malayikeet ake Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy ānkukuurchi chiichoo kiibuurēē booltaanaa kule, “Kēsiisyēē nkesuung'uung', kuuyu kaakuyit :bēsyēēt nyēē /kēēkēsiisyēē ankookuyem kōōrēēt /keekes.” ¹⁶ Yooto nanyuun kutoow :chiichoo kimii boolteet kukes kōōrēēt.

¹⁷ Kichuwunee :malayikeet ake Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy āk nkesuunyii nyēē ng'atiib. ¹⁸ Kichuwunee :malayikeet ake *kāābkōrōs :nyēē kiyyoonkyinē komosta nyēē kirubtooy keey āk maata ānkukuurchi malayikeet nyoo kibo taay kule, “Kēsiisyēē nkesuung'uung'. Iruruuch *musābiibuunēk ām kōōrēēt, kuuyu kōōkururyo.” ¹⁹ Kikes :malayikaanaa nanyuun kōōrēēt, nto kāākuyityo, kutōōrchi musābiibuunēchoo yēē /kiitoortoorēē /kiing'woonchi miisin. ²⁰ /Kikiitartaar musābiibuunēchoo ām kiriinkoonoto saang'. Kiilala :korotiik ām kōōrēēt. Kirootee kōōrēēt ām kōōyinto nyēbo kiilomiitaanik bokolwookik sōmōk ānkiimuuchē kooluum faraasiit nyēē keeweer.

15

Malayikaanik tisab āk mēēyinwēk tisab chēbo lētuut

¹ Kyāākāsyi tukuuk alak chēbo kwōng'uut barak. Kyaakas malayikaanik tisab chēē kimii wokuyibu mēēyinwēk tisab chēbo lētuut.

² Kyaakas kiy nyēē wuu araarayta nyēē ki tankilil kuu kiiyēēt kuliblibēnē kuu maata. Kyaakas subak bichoo kiibēlē tyoonyoo āk āynātoonoo kerkeey tyoonyoo ākoo kāāyitēēt nyoo kiibooru kaayneenyii. Kikiyyoong'iis yoo bo araarayaa komos, kukanam bukan-tiinek chēē kēēkoochinē :Yēyiin. ³ Kityēēnē :bichoo kōōkoostooy *Mēēnkit kuu wōloo kityēēntooy *:Muusa tyēēntaab kāābēliisyēēt. Kityēēnē kule, “Lēyyē, Mokoryoontēēt Yēyiintēenyoo, nyoo bāwu kiy ake tukul.

Wōōyēch ānkubo kwōng'uut :tukuuk chēē iyēyē.

14:8 Isa. 14:12-15; 21:9; Cherem. 50:1-2; Ng'oong'. 18:2; 17:2 **14:9** Ng'oong'. 13:14-15 **14:10** Cherem. 25:15; Ng'oong'. 15:7; 16:1, 19 **14:11** Ng'oong'. 19:3 **14:12** Yoowa. 14:15; Ibu. 6:12; 10:36; Ng'oong'. 13:10 **14:13** 1Tēēs. 4:15-18; Ng'oong'. 19:9; 20:6 **14:14** Ng'oong'. 1:7, 13 **14:19** Isa. 63:1-6; Ng'oong'. 19:15 **14:20** Chōōw. 3:13 **15:1** Ng'oong'. 8:2, 6; 15:7; 17:1; 21:9 **15:2** Ng'oong'. 4:6; 13:14-15, 18

Bāytooyiintēetaab biiko tukul,
 chuulootiin :tukuuchoto ānkubo man.
⁴ Mokoryoontēēt, ng'oo :nyēē -mēēywēyiing'
 amēētōrōrē kaayneeng'uung'?
 Inyiing' :nkit nyēē itiliil.
 Makukwa :kōōrōōsyēk tukul bokukutung'uung',
 kuuyu kōōkutook kule churtootiin :yēyuutēkuuk."

⁵ Yu kāākuyityo :yoo, akas kuyootāktōōs :Kitōōkiit ām Kōōtaab Yēyiin ām kibkōōnkōy
⁶ ankuchuw :malayikaanichaa tisabu choo kimii wokuyibu mēēyinwēk tisab. Kikiilaach
 :malayikaanichaa sirook chēē leelach kut kōōlēkēchēēchtōōs /ānkikēēmurēē tēkēetikwaa
 ānōōkaab *ta-aabuut. ⁷ Kiikoochinoot :akeenke ām tukuuchoo kisobchootiin ang'wan
 malayikaanichaa tisab kibuumbōōk tisab choo /kikeeyeyee ta-aabuut. Kinyiyootiin
 kibuumbōōchoo :ng'woonintaab Yēyiin ⁸ ankikiker Kōōtaab Yēyiin :chēēbkēēruut nyēē
 kichōōnēē lēbkēēyyēetaab Yēyiin āk kāāmuukēywēkyii. Kimāmii :chii nyēē kiimuuchē
 kōōwut Kōyooto ākoy kung'ētito :mēēyinwēchoo tisabu choo kiyibu :malayikaanichaa
 tisabu.

16

Kibuumbōōk tisab chēbo ng'woonintaab Yēyiin

¹ Nto mii yoo, akas kuutiit nyēē kikuurunēē Kōōtaab Yēyiin kumwoochinē
 malayikaanichaa tisab kule, "Bōōwāsyi kōōrēēt ng'woonintaab Yēyiin nyoo mii
 kibuumbōōchoo tisab."

² Kuwo :malayikeet nyēbo taayta ānkuwāsyi kōōrēēt tukuuk chēē kimii kibuumbeenyii.
 Yooto, kunam biiko :ng'woowōōk chēē yōng'ōōsēch ānku ng'woonēch. Bichooto ku choo
 kiboonto bēēruutyēetaab tyoonyoo āk choo kikutunkyī āynātoonoo kerkeey tyoonyoo.

³ Kuwāsyi :malayikeet nyēbo āyēēng' tukuuk chēbo kibuumbeenyii araarayta. Yooto
 kuweek :bēēko kukerkeyiit korotiikaab muusyoo. Kime :tyoony ake tukul nyēē kimii
 araarayta.

⁴ Kuwāsyi :malayikeetaab sōmōk tukuukaab kibuumbeenyii āynōōsyēk āk
 koong'iikaab bēēko. Kiweek :bēēchoo tukul kuyēk koroti. ⁵ Nto mii yoo, akas kumwooyē
 :malayikeet ake nyēē kiyyoonkyinē komosta nyēbo bēēko kule, "Wōōy, wēē, Yēyiin,
 imiitē :inyiing' ra nyoo kiimiitē kung'eetee kēnyiiis āk kēnyiiis. Keeyey manta ām kiyēē
 'keetiil. ⁶ Kuuyu kiikuwasta :bichoo korotiikaab biikuuk āk *wōōrkooyikuuk, misyinē
 kuyye ng'woonini." ⁷ Kyaakas subak kuutiit ake nyēē kikuurunēē *kāābkōrōs kule,
 "Wōōy, wēē, Mokoryoontēēt Yēyiintēenyoo nyoo bāwu kiy ake tukul, bo man ānku
 chuulaat kiyēē 'itiilē."

⁸ Kuwāsyi :malayikeet nyēbo ang'wan tukuuk chēbo kibuumbeenyii asiista. Yooto /
 kēēchāmchi asiista kōōmēlmēēl biiko. ⁹ Ānkoo /kikiimēlmēēl bichoo, kitay :icheek kureeny
 keey ānkōōtōrōrō Yēyiin. Nteenee kitas taay kuchub Yēyiin nyoo kitōōrchinē icheek
 tāng'āng'utēchoo.

¹⁰ Kuwāsyi :malayikeet nyēbo muut tukuukaab kibuumbeenyii wōloo bāytooyiisyēē
 :tyoonyoo. Kitub :mēēnānēēt yēēmēenyii, kōōkitiit :biiko keelek nyēē kāng'woonchi
¹¹ ānkuchub Yēyiintēetaab kibkōōnkōy kubo ng'wooninto āk ng'woowōōk chēē kiboonto.
 Nteenee kitay :icheek kureeny keey.

¹² Kuwāsyi :malayikeet nyēbo lo tukuuk chēbo kibuumbeenyii āynēetaab Fraati.
 Kitēeny :āynoonoo kut kunyōōr :bāytooyikaab koong'asiis kēēlto nyēē sukwoowunēē.

¹³ Kyaakas tāmirmirook alak sōmōk chēē miyootēch, chēē kikerkeey mōōrōrōchook.

Kichōōnēē :tāmirmiryēēt ake kuutiitaab chēēsoosum, kuchōōnēē :ake kuutiitaab tyoonyoo ānkuchōōnēē :ake kuutiitaab wōrkooyoontēētaab ng'wiinyan.* 14 Tāmirmirook :choo chēē miyootēch chēē yēyē ng'al chēē -/mākoomu. Bokōōwuruurootē :tāmirmiroochoo bāytooyikaab kōōrēēt tukul kumukuul kōōruruuch biiko kuyey booryēēt ām bēsyoonoo wōō nyoo bo Yēyiintēētaab kāāmuukēy.

15 (Kimwooyē Yēesu kule, “Ōyēbchi yit, +māāmuung'u kuu chii chōōriin! Ibēruuroot :chii nyoo chōōtooy keyy sirookyii simāwēēsyētoot kibchuraat ānkunyōōr muyātēēt.”)

16 Kiituuyēēchi :tāmirmiroochoo miyootēch bāytooyikaab kōōrēēt āk lukōōsyēkwaa yēē / kēēkuurē ām kuutiitaab Iburaneek kule Armaketoon.

17 Kuwasta :malayikeet nyēbo tisab tukuukaab kibuumbeenyii kusērētyi wōlto ake tukul. /Kikēēkuurunēē yēē /kēēbāytooyiisyēē ām Kōōtaab Yēyiin kule, “Kāākuyityiin!”

18 Kiiwech :iileet, kutul ānkōōring'ring' :kōōrēēt nyēē kōōrōōm miisin. Mānāatook kibring'ring'nyēēt nyēē tēē nyooto kung'eetee /kakeeyey kōōrēēt! 19 Kiitēēsunnēē keyy :kiriinkoonoo wōō bo Bābulōōn sōmōk ānkuburyēēt :kiriinkōōsyēk tukul ām kōōrēēt. Kiing'woonchinēē :Yēyiin kiriinkoonoo nyēērunēēnyii nyoo kikiinyiit kikōōmbēēt.

20 Kiling'ta :kōōrōōsyēk tukul choo kiikwēēn :bēēko ām araarayta ānkubootyo :nkicheek lekemoosyek. 21 Kirārākyi biiko :kweyaanteet nyēē kiyitē kiilōōnik sosom. Kichub :biiko Yēyiin kubo mēēyini bo kweyaa kuuyu ki mēēyin :nyoo nyēē -/mākoomu.

17

Koorko nyēē ki choonchooyēn

1 Kichō :malayikeet ake ām choo kiboonto kibumbōōk tisab ānkumwoowoo kule, “Chōō ābooruung' ng'wooninto nyēē mākunyōōr :koorkoonoo choonchooyēn nyoo lēēkitēē :lōōswēk chēē chaang'. 2 Kirwootoot keyy :bāytooyikaab kōōrēēt āk koorkoonoto ānkōōbōōkiit :ng'ōōkisnyii biiko ām kōōrēēt.”

3 Nto mii yoo, kukalabaa :malayikaanaa ām kāāmuukēywēēkaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin ākoy kōōr nyēē suurkwēēn. Kyaakas ām wōloto koorko nyēē kēēbuurēē bataytaab tyoony nyēē arraa. Kikinyiy bōōrtaab tyoonyoo :kooyndōōk chēē mōrē Yēyiin. Kiboonto :tyoonyoo mētēwook tisab āk kuuyndook taman.

4 Kikiilaach :koorkoonoo sirook chēē siimootyoonēch āk chēē ārroonēch. Kihilēkēchēēchtōōs :siroochoo ām *ta-aabuunek āk rwoontōōk chēē kāroorānēch ākoo sanay-eek chēē ālē beesaanik chēē chaang'. Kikinam :koorkoonoto kikōōmbēētaab ta-aabuut nyēē kinyiy :tukuuk chēē miyootēch chēbo rōkōōstaab choonchooyēnātēēnyii. 5/Kikēēsirchi tokochnyii kaayna nyēē /kikiiyeelee ng'al kule: ‘Bābulōōn nyoo wōō, kaametiitaab koor chēē choonchooyēn āk rōkōōstaab kōōrēēt.’ 6 Kibōōkitoot :koorkoonoo korotiikaab biikaab Yēyiin choo kyoomu lōkōōy kurubta keyy āk Yēesu. Kyaalat miisin yu kaakas koorkoonoo.

7 Kimwooy :malayikaanaa kule, “So, nto yu 'ilātē? +Māābooruung' anii kiyēē iyeelaat nyēē rubtooy keyy āk koorkoonoo āk tyoonyoo boonto mētēwook tisab āk kuuyndook taman nyoo kēēbuurēē :inee. 8 Kisoboot :tyoonyoo kēēkāsē āmēētākumii ra. Nteenee makuchuwunee nkōōriit nyēē māng'ētē /ānkubokiimukuu kutukul. Makoolat :biikaab kōōrēēt choo mēēbērē sirootiin :kooyndōōkwaa kitaabuutaab soboonto kuchakee /kakeeyey kōōrēēt, yoo kakas tyoonyoo, kuuyu kisoboot taay, mēētākumii ānkumākuchō.

9 Māchē :ng'aleechu kiirnātēēt. Mētēwoochoo tisab ku lekemoosyek tisab wōlēē tēbunēē :koorkoonoto. 10 Nto subak ibooru bāytooyik tisab. Kiikukeeyta :bāytooyik

* 16:13 /Kēēkuurē tyoonyto nyoo bo āyēēng' kule wōrkooyoontēētaab ng'wiinyan. 16:14 Chuy. 8:6; Ng'oong'. 12:9 16:14 Mat. 24:24; 2Tēēs. 2:9; Ng'oong'. 13:13-14; 14:11-21; 19:20 16:15 Mat. 24:43 16:18 Ng'oong'. 4:5; 6:12-13 16:19 Ng'oong'. 18:2; 14:10 16:21 Ng'oong'. 16:1 16:21 Ng'oong'. 11:19; 16:9 17:1 Cherem. 51:13 17:2 Cherem. 51:7; Ng'oong'. 14:8; 18:3 17:3 Ng'oong'. 1:10; 13:1-2 17:4 Ng'oong'. 18:3, 16 17:6 Ng'oong'. 16:6 17:8 Ng'oong'. 13:1-2 17:8 Ng'oong'. 13:14; 3:5 17:9 Ng'oong'. 13:18

muutu, kumiitē :akeenke kubāytooyiisyē, nto ake kumānāachō. Nto yoo kāchō :nyooto, mākubāytooyiis bēsyōōsyēk chēē ng'eri. ¹¹ Nto tyoonyoo kisoboot kēny āmēēkumiitē ra, ku bāytooyiintēetaab sisiit. Kerkeyy :inee choo kibo taay tisab /ankumabokiikarbuus.

¹² Kuuynoochoo 'kēēkāsē taman, ku bāytooyik taman chēē mānāanyōōr wōlēē bāytooyiisyēē, nteenee +/ mākiikoochi kāāmuukēywēēk kubāytooyiis āk tyoonyoo ām bārooyinto nyēē mining' buch. ¹³ Sōōchiintōōs :bāytooyik ānkumākuyēētyēēchi :icheek tyoonyooto kāāmuukēywēēk. ¹⁴ Mākubooryēē :bāytooyichu *Mēēnkit, nteenee mākōōbēl icheek :Mēēnkit, kuuyu boonto :Mēēnkit kāāmuukēywēēk kubiir mokorēēnik alak tukul ānkubāwu bāytooyik alak tukul. Mākwoomchi :Mēēnkit booryēēt bichoo ikoosēē keyy inee choo /kikeekwey ānkukuurootiin.”

¹⁵ Nto mii yoo, kumwoowo :malayikaanaa kule, “Lōōswēchoo 'kēēkāsē, choo kālēēkitēē :koorkoonoo choonchooyēn, ku kōōrōōsyēk, yēēmōōsyēk āk bōrōryōōsyēk. ¹⁶ Mākuwēch :tyoonyoo ākoo kuuynoochoo taman koorkoonoo choonchooyēn. Mākōōnēmuneē inee kiy ake tukul kubuut kung'ēt kibchuraat. Makwaam bōōrtaab koorkoonoo ānkōōmukuus ām maat.

¹⁷ Yēyē :bāytooyichoo kuu nyooto kuuyu kiikuchōbchi icheek :Yēyiin kuyey kiyēē mākyinē :inee. Kunyi, mākuchāmchiin :tukul kōōkoochi tyoonyoo bāytooyiisyēēng'waa ākoy kuyityiin :ng'aleekaab Yēyiin. ¹⁸ Koorkoonoo 'kēēkāsē ku *kiriinkēēt nyēē bāwu bāytooyikaab kōōrēēt tukul.”

18

*Kaakarbuuseetaab *kiriinkēētaab Bābulōōn*

¹ Yu kāākuyityo :choo, akas malayikeet ake kurēkunēē barak. Kiboonto kāāmuukēywēēk chēē wōōyēch miisin ānkitinyē :lēbkēēyyēēt nyēē ikwēnyē kōōrēēt. ² Kikuurchi barak kule, “Kaakuburyet! Kaakuburyet :Bābulōōn kiriinkoonoo wōō! Kāākuyēk kaytaab tāmirmiryō ake tukul nyēē miyaat, wōlēē wooyētēē :tariiteet ake tukul nyēē mā *lubkoob āk tyoong'in chēē mā lubkoobēch. ³ Kiikōōbōōkiit kiriinkoonoo :muchastaab ng'al chēbo rōkōs ankutay Yēyiin. Kiikumarta :bāytooyikaab kōōrēēt āk kiriinkoonoo ānkumokornoonēē :cheemung'aariisyek ng'al chēbo leles chēē /kēēyēyē ām wōlooto.”

⁴ Nto mii yoo, akas / kēēkuuru ām barak kule, “Biikyuu, ōng'ēētyēē wōlooto simōōlumchi rōkōstaab kiriinkoonoo ānkōōtuuyēē ng'woonin nyēē mākunyōōr :kiriinkoonoo. ⁵ Kiikōōtuul keyy :rōkōstaab kiriinkoonoo kut kiikuyit barak, āmānāawuutyēē :Yēyiin miyootyēēt nyēē /kēēyēyē ām wōlooto. ⁶ Kunyalil :kiriinkoonoo kuu yoo kiinyāliilē :inee alak, /kēēyookyi inee kunyil āyēēng' ām kiyēē kiikuyey, /kēētāsyi kunyil āyēēng' ng'wooninto nyēē kiikoochi :inee chuut. ⁷ Kunyōōr :kiriinkoonoo nyalil āk lōōkik ām bārooyinto nyēē tēē nyēē kibo lelesta āk ng'aseetaab keyy nyoo kiboonto. Kimwooyēē moo ām mēēnātēēt kule, ‘Āyēku koorko bāytooyiin āmāyēku musuk āmākoy kwaama :nyalil bēsyēēt ake.’ ⁸ Nteenee mākuchōnchi :mnyaat ām bēsyēēt akeenke nto chooto ku kēmēwuut āk nyalil. Makookarbuus :maata, kuuyu Mokoryoontēēt Yēyiin nyoo itilchinē kiriinkoonoo ng'aleek kubo kāāmuukēy.

⁹ Yoo kakas :bāytooyikaab kōōrēēt choo kitāyē Yēyiin āk choo king'erēkyinē lelesta ām kiriinkoonoo yyētiit āk maat ām kiriinkoonoo, mākuriiryō miisin. ¹⁰ Mākōōyyoonyēē :bichoo yēē lōō kukeenyokoorta icheek :ng'wooninto nyēē mii yooto. Makwaam mbuy kumwooyē kule,

'Ng'woonin wē, ng'woonin!

Wōōy, wē, kiriinkooni wōō!

Wōōy, baabaay, wē, Bābulōōn,
kiriinkoob kāāmuukēy!

Yyē, !kēēmukusēē asiista akeenke baateey?’

¹¹ Makuriiree :cheemung'aariisyeek kiriinkoonoo, kuuyu māmii :chii subak nyēē tākwoolchinē tukuukwaa ¹² bo *ta-aabuun, *feetaan, rwoontōōk chēē kāroorānēch āk sanayeeek choo ālē beesaan chēē chaang', sirook chēē siimootyoonēch chēē kāroorānēch āk ankoosyeek choo chābooyēch ānku ārroonēch, keetiik choo boong'u nyēē anyiny āk tukuuk tukul choo /kikeeyeyee keelteetaab bēēlyoontēēt āk choo /kikeeyeyee keetiik choo ālē beesaan chēē chaang', syaabaan, karnaak āk rwoontōōchoo ilēkēchēēchē choo /kēētēēksēē. ¹³ Tukuuk alak ku chēbo mutālāsiiniit, tukuuk choo /kiinyunkuruurēē nkwēēk, choo boong'u nyēē anyiny āk *maanemaane, *tifaayiiik āk mwaayta, busyeeek āk nkoonuuk, tuuka āk kēēchiirēk, faraasiinek āk kōrōkōchōōnik ākoo mbo biiko.

¹⁴ Mākumwoochinē :cheemung'aariisyechaa kiriinkēēt kule, 'Kōōkubootyēēniing' tukuukaab leles choo kwēēmāchē miisin ankookuteereerteeniing' :bāyting'uung' tukul āk wōōying'uung' nyēē mākoy wēēnyōōru bēsyēēt ake.' ¹⁵ Mākōōyyoonyēē :cheemung'aariisyechaa yēē lōō ām kiriinkoonoo kikiikōōmokornoon icheek ānkumuuyo kubo nyaliltaab kiriinkoonooto. Mākwoomē mbuy kumēēysē ¹⁶ kule, 'Ng'woonin, wē, ng'woonin!

Wōōy, wē, kiriinkooni wōō!

'Kiilaach sira nyēē nusaat, nyēē siimaatyaa ānku arraa,
kiilēkēchēēchē ām *ta-aabuut, rwoontōōy āk sanayeeek
chēē ālē beesaan chēē chaang'!

¹⁷ /Kaakiiburyeet bāytinoo tukul nyoo kō mā mining'
ām asiista akeenke baateey'!

Mākōōyyoonyēē wōlēē lōō kōōsiroorchii keey kiriinkoonoo :biiko choo yibē mwēēnkōōsyēk āk mbo biiko choo bēētēē ānkuyēyiisyē āk choo āliisyoote ām mwēēnkōōsyēchoo. ¹⁸ Yoo kakas yyētiit āk maata nyēē mii kiriinkoonooto, mākumwooy kule, 'Yyē! Kaakwaaran :kiriing' nyēē kōbo kwōng'uu.' ¹⁹ Mākuwāsyinē :bichoo tēērtit mētēwookwaa kōōboor mēēysēēt kōōnchōōytōōs kule,

'Ng'woonin, wē, ng'woonin!

Wōōy, wē, kiriinkooni wōō!

Kiimokornoon biiko tukul choo kiboonto mwēēnkōōsyēk ām araarayta
ām bāyting'uung'!

So, keeburyetee asiista akeenke buch?'

²⁰ Ong'erech oō, :malayikaanik ākoo biikaab Kiriistō!

Ong'erech *lēbkēēyik āk *wōōrkooyikaab Yēyiin.

Kakooruusta :Yēyiin kiriinkoonoo

kurub kuu wōloo /kikēēyēytook.”

²¹ Yu kāākuyityo :yoo, kunam :malayikeet nyēē kiboonto kāāmuukēywēēk miisin rwaanteet nyēē tēē rwaanteetaab ng'oosyō ānkuwiirchi araarayta ānkumwooy kule, “+ /Mākiiryookuung' areet akeenke wē, kiriinkooni wōō bo Bābulōōn ām nkuruuk kuu rwaantaanaa, nyēē mākoy /bokeekasing' bēsyēēt ake. ²² -Māwokutookunēē bēsyēēt ake wōlēē imiitē :biiko chēē tyēēnē ānkubutē bukantiinek āk chēē kuutē kurēēruunēk āk aryeembuunek. Mākoy kutookunēēniing' subak :kiitoong'iintō ake tukul nto ku :biich chēē ng'oosyē. ²³ Mākoy kulay :taari kulēbkēēchiing' bēsyēēt ake. Mākoy /bokyaam saakweetaab kooyēy ake tukul ām wōlēē imiitē. Kitookunootiin :cheemung'aariisyeekuuk ām kōōrēēt. Kiikutēwēchākiis :biiko tukul kubo mosoonkoyeenikuuk. ²⁴ /Kikiitaatee

āriing'uung' korotiikaab *wōōrkooyik āk biikaab Kiriistō āk chēbo biiko tukul choo / kikeēbākāchē ām kōōrēēt.”

19

Saakweetaab kooyēy nyēbo Mēēnkit

¹ Yu kakeeyta :yoo, akas bōlāt nyēbo biich chēē chaang' kumwooyē kule,
“Aleluuya!”*

Kāārārookiintēēt :Yēyiintēenyoo,
itōrōōroot ānku cheechii :kāāmuukēywēēk.

² Bo man ānku chuulaat :kiyēē itilē.
Kiikōōtiilchi ng'aleek koorcoonoo ki choonchooyēn,
nyoo kinyēērēē kōōrēēt ām rōkōsnyii bo martaayeet.
/Kikiing'woonchi koorcoonoo,
kuuyu kibakach :inee choo kiyēchinē Yēyiin yiisyēēt.

³ Aleluuya!
Chiiltooy ākookoy :yyētiit ām kiriinkoonoo.”

⁴ Kikutunkyi :booyichoo tibtemu āk ang'wan ākoo tukuuchoo sobchootiin ang'wan
Yēyiin nyoo kimii kēēbuurēē ng'echeetaab bāytooyiisyēēt kumwooyē kule,
“Aameen, aleluuya.”†

⁵ Nto mii yoo, kuchōōnēē :kuut yēbo ng'echeraanaa nyēē kimwooyē kule,
“Ōsiltē Yēyiintēenyoo,
:akweek tukul choo ōywēyē ānkōōyēchinē yiisyēenyii
ānkiimining' nto iwōō.”

⁶ Yooto akas bōlāt nyēē wuu nyēbo lukēetaab biiko. Kiiruumē kuu bēēkaab chēēsuruur
ānkutulē kuu iiloot kumwooyē kule,
“Aleluuya!

Bāytooyiisyē :Mokoryoontēēt Yēyiintēenyoo nyoo bāwu kiy ake tukul.

⁷ Okany keetankas ankeeng'erech ankiikaaste
kuuyu kaakuyit :saakweetaab kooyēy nyēbo *Mēēnkit,
ānkāākuchōb keey :murereenyii.

⁸ /Kākiilookyi mureraanaa sirook chēē kāroorānēch,
chēē leelach ānku tiliilēch.”

Ibooru :siroochoo leelach yēyuutēk chēē churtootiin chēbo biikaab Kiriistō.

⁹ Yooto, kumwoowo :malayikeet kule, “Sir ng'aleechu: Ibēruurootiin :biich choo /
kākēēkuur kuba saakwaanaa bo Mēēnkit. Ng'aleekaab man :chu chēbo Yēyiin.”

¹⁰ Yu kāākuyityo :yoo, āryookyi keey yēbo kērēēnkōōkyii ākutunkyi. Nteenee kum-
woowo kule, “-Mēēkutung'woo! Ntēē kēyēchinē :tukwaay Yēyiin yiisyēēt āk mbo
ng'eetaabkoomēt choo kiikukiilchi lōkōōywēk kurubta keey Yēēsu. Kutunkyi Yēyiin nkit,
kuuyu ng'ālōolēē baateey *:wōōrkooyoontēēt lōkōōywēk kurubta keey Yēēsu.”

Chiito nyēē kakalab :faraasiit nyēē siirwoo

¹¹ Kyaakas kuyaataat wōliin bo kibkōōnkōy ānkumii :faraasiit nyēē siirwoo nyēē
kēsēnē chii. /Kēēkuurēē chiichooto ‘Manta /ānkiikoosēē keey.’ Yoo itilē ng'aleek
nto kuyēyē booryēēt, kuyēyē nyēbo churtaayeet. ¹² Kikerkeey :koonyekyii maat nyēē
irikitiitē ānkimii :kuutwōōsyēkaab bāytooyiisyēēt chēē chaang' mētinyii. Boonto kaayneet
/ānkikēēng'ōōtyi kaayna nyēē -mēēnkēt :chii nteenee :inee nkit :nyēē inkētē. ¹³ Kiilaach

18:24 Isa. 26:21; Cherem. 51:49; Mat. 23:35; Ng'oong'. 16:6 * **19:1** Ibooru ām kuutiitaab Iburaneek :ng'ālyoontooni
kule 'Kusilākoy :Yēyiin'. **19:2** Ng'oong'. 16:6 **19:3** Isa. 34:10; Ng'oong'. 14:11; 18:9, 18 † **19:4** Kasee ng'aleechu
āyēēng' yoo bo kāāboorunēetaab ng'aleek. **19:4** Ng'oong'. 4:4, 6; 5:7 **19:7** Ng'oong'. 21:2 **19:8** Ng'oong'. 6:11
19:9 Isa. 25:6; Mat. 22:2; Luuka 14:15-16 **19:10** Ng'oong'. 22:8-9; 6:9 **19:11** Mat. 3:16 **19:12** Ng'oong'.
1:14-15

:inee sira nyēē kooy nyēē /kikiikiiluumta korotiik, nto kaayneenyii ku 'Ng'ālyoontēētaab Yēyiin'. ¹⁴ Kirub chiichoo :lukēētaab booryēēt nyēbo kibkōōnkōy. Kikiilaach :lukoonoo sirook chēē nuusyootiin, chēē leelach ānku tiliilēch ānkibēētēē :faraasiinek chēē siirwoonēch. ¹⁵ Kichuwunee kuutiinyii :chōōkiit nyēē ng'atiib nyēē mākuyēyiisyēē sukōōsyēētēē biiko chēē -mēēywēyē Yēyiin. Mākōōng'woonchi bichoo ām kirōktaab bāytooyiisyēēt nyēbo karneet ānku mākutum keyy :korotiik kuu bēēkaab musābiibuunēk chēē /kakiitartaar, kōōbooru nyēērunātēētaab Yēyiintēētaab kāāmuukēy. ¹⁶ /Kikēēsirchi sireenyii āk kibēēsnyii kaaynaani: 'Bāytooyiintēētaab bāytooyik ānku Mokoryoontēētaab mokorēēnik'.

¹⁷ Kyaakas malayikeet nyēē kēēyyoonyēē yēbo asiista kukuurē tāriitēk chēē kitēērēertootē kule, "Ōruruuch keyy kubo Saakweetaab Yēyiin, ¹⁸ okwaa boo-am muuswēkaab bāytooyik, kāāyyoong'ikaab lukōōsyēk āk biikaab nkuruuk āk faraasiinek kuboonto keyy biikwaa choo kēsēnē. Boo-am muuswēkaab chēē bāwu keyy āk chēē mātwoor, chēē wōōyēch āk chēē minkēēch."

¹⁹ Nto mii yoo, akas tyoonyoo bo rōkōs āk bāytooyikaab kōōrēēt kukēēruuuch keyy kuboonto keyy lukōōsyēkwaa bo booryēēt kumāchē kubooryēē chiichoo kālābē :faraasiinaa siirwoo āk lukēēnyii. ²⁰ Nteenee, /kikeenam tyoonyoo, kuboonto keyy wōōrkooyoontoonoo bo ng'wiiynan nyoo kiyēyē tukuuk chēbo kwōng'uut ām kāāmuukēywēēkaab tyoonyoo. Kiibērbēērēē :wōōrkooyoontoonoo ng'aleechuutēchu bo kwōng'uut bichoo kiboonto bēēruutyēētaab tyoonyoo āk choo kikutunkyinē āynātoonoo kerkey tyoonyoo. /Kikēēwunukyi tyoonyoo āk wōōrkooyoontoonoo bo ng'wiiynan tōōliilēētaab maat nyēē ng'āsyānē kusobchootiin. ²¹ /Kikeebar lukōōsyēkwaa ām chōōkiinoo kichuwunēē kuutiitaab chiichoo kikālābē :faraasiit. Yooto kwoomiis :tāriitēk tukul kut kulēēsoon.

20

Bāytooyiisyēēt nyēbo kēnyiiyēk kisyeereet akeenke

¹ Yu kāākuyityo :yoo, akas malayikeet kuchōōnēē barak kuboontoonu yootēywoontēēt nyēbo nkōriinoo māng'ētē ankikinam nyōrōōrēēt. ² Kirat :malayikaanaa chēēsoosum, eereenaanaa kibo kēny, Kibrōkōsyoontēēt āk Syeetaani. ³ Kitōōrchi :malayikaanaa Kibrōkōsyoontēēt nkōriinoo māng'ētē. Kikerta nkōriinooto kut kubēk :kēnyiiyēk kisyeereet akeenke simēētākōōbērbēērē biiko. Nto yityo, /kiityaakta kuyēyiis ām bārooyin nyēē mā tyaa.

⁴ Nto mii yoo, akas ng'ēchērōōkaab bāytooyiisyēēt chēē kēēbuurēē :biiko /ānkiikoochinē kāāmuukēywēēk kootiil ng'aleek. Kyaakas subak tāmirmirookaab biiko choo /kikēēchwēntooy mētēwookwaa kuuyu kiinēmchi keyy Yēesu kwoomtootooy ng'ālyoontēētaab Yēyiin. Bichooto :choo kimānāākutunkyi tyoonyoo nto āynātoonoo kerkey tyoonyooto āmēēbērē kikiikunyōōr bēēruutyēētaab tyoonyooto ām tokoochikwaa nto ku āwunnyēkwaa. Kisobcho :bichoo subak ānkubāytooyiis āk Kiriistō kēnyiiyēk kisyeereet akeenke. ⁵ Ng'eeteet :nyi nyēbo taayta ām meet. (Mānāāng'ēētyēē meet :biiko chuut alake choo kiikubēk ākoy kukeeyta :kēnyiiyēchoo kisyeereet akeenke.) ⁶ Ibēruurootiin ānku tiliilēch :choo mākunyōōr ng'eetaani bo taayta ām meet. Mānyōōru icheek :meet nyoo bo āyēēng', nteenee mākuyēchinē Yēyiin āk Kiriistō yiisyēēt ānkumākubāytooyiis āk Kiriistō kēnyiiyēk kisyeereet akeenke.

/Kikiibel Kibrōkōsyoontēēt

19:13 Isa. 63:1-6; Yoowa. 1:1   **19:14** Ng'oong'. 6:11   **19:15** Tyēēn. 2:9; Ng'oong'. 1:16; 2:26-27   **19:16** Ng'oong'. 17:14   **19:18** Ēsēk. 39:4, 17-19   **19:19** Tyēēn. 2:2; Ēsēk. 38:2-9, 14-16; Seka. 14:2; Ng'oong'. 17:12-14   **19:20** Ng'oong'. 13:1-2, 14-15; 20:10   **19:21** Ng'oong'. 1:16   **20:1** Ng'oong'. 10:1; 18:1; 9:1   **20:2** Ng'oong'. 12:9   **20:4** Tān. 7:9, 22   **20:6** Ng'oong'. 2:11; 1:6

⁷ Yoo kaakukeeyta :kēnyiisyēk kisyereet akeenke, +/mākiityookunēē Kibrōkōsyooontēēt wōloo /kikēērātyinē. ⁸ Māwokulātunoot biiko ām kōōrēēt kutēē yēē tēē nto chooto ku Kook āk Māākōk ānkōōruruchoot biikaab booryēēt chēē tēē ng'aayneetaab sakaramteetaab araarayta. ⁹ Kikwaanee :lukōōsyēk kōōrēēt tukul kumukuul ānkōōkwēnkwēēn wōlēē minyē :biikaab Yēyiin ām kiriinkoonoo chamaat. Nteenee kirārākunēē :maat barak ankumeel lukōōsyēchoo kule tōng'! ¹⁰ Nteenee /kikēētōōrchi Kibrōkōsyooontēēt nyoo kilātunootē bichoo tōōliilēētaab maat nyēē ng'āsyānē, wōloo /kikēētōōrchinē tyoonyoo āk wōōrkooyoontoonoo bo ng'wiiynan. Mākunyāliltōōs :bichoo ām wōlooto ākookoy kwiimēn kuyyeech.

Kāātiilēywoontēēt nyēbo lētuut

¹¹ Nto mii yoo, akas ng'echereetaab bāytooyiisyēēt āk chiito nyēē kēēbuurēē. Ki lēēl :ng'echeraanaa ānku wōō. Kyaakas ām yotoo kumwēyē :kōōrēēt āk barak āmānāābokutook subak bēsyēēt ake. ¹² Kyaakas biich chēē kikiikubēk kunam wōlēē mii :chēē ki wōōyēch āk chēē minkēēch. Kimii :bichoo kēēyooonyēē taayeetaab ng'echereetaab bāytooyiisyēēt. /Kikeeng'aany kitaabuunek chēē chaang' āk mbo nyoo bo soboonto. /Kikiirōōtoot yēyuutēkaab bichooto kikiikubēk kurub kuu yotoo kisirootiin ām kitaabuuneechaa. ¹³ Kikōōn :araarayta biiko chēē kikiikubēkyi araaray. Kukōōn :nkinee Meet āk *Kāābkwōombiich biiko chēē kikiikuba wōlooto. /Kikiikum chii kurubta keyy āk ng'aleek chēē kikiikuyey. ¹⁴ Nto mii yoo, /keenam Meet āk Kāābkwōombiich /ānkēēwiirchi tōōliilēētaab maat. Tōōliilooni bo maat ku meetaab āyēēng'. ¹⁵ Nto chiito nyoo /kimānāākēēsirchi kaayneenyii kitaabuunaa bo soboonto, /kikēēwiirchi nyoo tōōliiloonoo bo maat.

21

Barakuut nyēē lēēl āk kōōrēēt nyēē lēēl

¹ Nto mii yoo, akas barakuut nyēē lēēl āk kōōrēēt nyēē lēēl, kuuyu kikiikumis :barak āk kōōrēēt nyoo kibo taay ānkiikubot :araarayta. ² Kyaakas *kiriinkēēt nyēē tiliil kurēkunēē barak, nto nyotoo ku *kiriinkēētaab Yēērusālēēm nyēē lēēl. Kirēku kuu mureryaa nyēē chōboot ankeelaach keyy nyēē karaaran nyēē mii chokutuuyēē saanteenyii nyēē sukoomut. ³ Kyaakas /kēēkuurunēē yēbo ng'echereetaab bāytooyiisyēēt kule, “Ming'tooy keyy ra :Yēyiin biiko ānkumākuboonto keyy :inee bichooto. Mākuyēk :bichooto cheechii ānkumākōōbuurtooy keyy :Yēyiin nkit bichooto.* ⁴ Mākumāsyi :Yēyiin bichoo lōōkyoo ake tukul. Mēētākubēku :biiko, nto kuriirtōōs nto kumēēysē, nto kukāsē ng'woonin, kuuyu kookukeeyta :soboonto nyoo kibo taay.”

⁵ Kimwooy :chiito nyoo kikiibuurēē ng'echereetaab bāytooyiisyēēt kule, “Āmiitē wāālēēliitē kiy ake tukul,” ānkumwooy subak kule, “Sir ng'aleechu, kuuyu bo man /ānkiikoosēē keyy.”

⁶ Nto mii yoo, kumwoowoo :chiichoo kule, “Kāākuyityiin. Anii ku *Alfa āk Omeeka, ātoowu ānkāāwoong'tooy. Chiito nyoo āmē :melelta, +māākoochi bēēko chēbo buch chēē kulkulunēē koong'taab soboonto. ⁷ Mākunyōōr :chiito nyoo kēēbēliis tukuchoo tukul ānku +māāyēku :anii Yēyiintēenyii ānkuyēk :inee lakwanyuu. ⁸ Nto choo nyēbētōōs, choo -mēēkoosēēnoo keyy, kibrōkōsiis, rumiik, choo mārtootē, bōōniik, choo kutunkyinē āynātōōs nto ku choo ng'wiiynānootē, /kēētōōrchinē bichoo tukul tōōliilēētaab maat nyēē ng'āsyānē. Meetaab āyēēng' :nyiiitēnyi.”

20:8 Ēsēk. 38:2, 10-15   **20:9** Ēsēk. 38:22   **20:10** Mat. 25:41; Yuuta 7; Ng'oong'. 19:20; 20:14; 21:8; 14:10   **20:11** Mat. 24:35; 2Bēt. 3:10; Ng'oong'. 5:7; 6:14; 21:1   **20:12** Ng'oong'. 3:5   **20:13** Room. 2:6; Ng'oong'. 2:23   **20:14** Ng'oong'. 2:11   **20:15** Ng'oong'. 3:5   **21:1** Isa. 65:17; 2Bēt. 3:13   **21:2** Kala. 4:26; Ibu. 11:16; 12:22; Ng'oong'. 21:9—22:5; 3:12   * **21:3** Tinyē :siruutēk alake ng'aleechu 'ānkuyēk Yēyiintēēng'waa'.   **21:3** 2Kōōr. 6:16   **21:4** Ng'oong'. 7:17   **21:5** Isa. 65:17; Ng'oong'. 5:7; 21:1   **21:6** Seka. 14:8; Yoowa. 7:37; Ng'oong'. 1:8; 22:1; 7:17   **21:7** Ēsēk. 11:20   **21:8** Ng'oong'. 2:11; 20:10; 21:27

*Kiriinkēētaab Yēērusālēm nyēē lēēl

⁹ Yu kāākuyityo :yoo, kuchō :malayikeet ake ām choo ki tisab choo kiboonto kibumbōōk tisab chēē kinyiy :mēēyinwēk tisabu chēbo lētūut. Kimwoowo kule, “Chōō ābooruung' murereetaab *Mēēnkit.” ¹⁰ Kikalabaa :malayikaanaa ām kāāmuukēyēēkaab Tāmirmiryēētaab Yēyiin ākoy lekemeet nyēē wōō anku kooy miisin. Kiiboorwoo kiriinkoonoo tiliil bo Yēērusālēm kurēkunēē barak wōlēē mii :Yēyiin. ¹¹ Kiilēkēchēēchē :kiriinkoonoo ām lēbkēēyyēētaab Yēyiin kuu rwoontōōk choo ilēkēchēēchtōōs choo ālē beesaan chēē chaang'. ¹² Kiboonto :kiriinkoonoo tōōtēēt nyēē wōō anku kooy miisin nyēē kiboonto ōrootunwēēk taman āk āyēēng' ānkimiitē :malayikeet akeenke oreet ake tukul. /Kikēēsirchi oreet ake tukul kaayneet akeenke nyēbo aroosyekaab biikaab Isrāyēēl choo ki taman āk āyēēng'. ¹³ Kimii :ōrootunwēēk sōmōku komosta nyēbo koong'asiis, kumii :alake sōmōku komosta nyēbo tō, kumii subak :sōmōku komosta nyēbo cheeronko ānkimii :sōmōku komostaab tinkey. ¹⁴ /Kikēēsisinēē tōōtoonoo rwoontōōk taman āk āyēēng' / ānkikēēsirchi rwoontōōchoo kaayna ake tukul nyēbo *lēbkēēyik taman āk āyēēng' choo kibo *Mēēnkit.

¹⁵ Kiboonto :malayikeet nyoo king'āloolwoo kirōktaab *ta-aabuut nyēē /kikiirookēē kiriinkoonoo, ōrootunwēēkyii āk tōōtōōsyēkyii. ¹⁶ Kyooyēēchiin :komoswookik tukul ang'wanu chēbo kiriinkoonoo. Ki kiilomiitaanik 2,220 ake tukul nto kuwo barak ku kiilomiitaanik 2,220. ¹⁷ Kii-āyēēch mbo tōōtēētaab kiriinkoonoo, nyēē kibuntooy miitaanik 65.† Kiyēyisyyēē :malayikeet kāārookiisyyēēt nyēē wuu nyēbo biiko. ¹⁸ /Kikeetechee tōōtoonoo rwaanteet nyēē /kēēkuurēē yasbiitiit nto *kiriinkēēt /keetechee nyoo ta-aabuut nyēē tiliil nyēē kiilēkēchēēchē kuu kiyyēēt. ¹⁹ /Kikiikaraanee rwoontōōk chēē /kikiikēēsisinēē tōōtēētaab kiriinkoonoo rwoontōōk chēē tēērchiintōōs ānkwoolē beesaan chēē chaang'. /Kikiikaasee rwaanteet nyēbo taayta nyēē /kikēēsisiniisyyēē yasbiitiit, /kiikaasee nyēbo āyēēng' nyēē /kēēkuurēē yākuut nyēē buusyyēē /ankiikaasee nyēbo sōmōk nyēē /kēēkuurēē kākētōōn. /Kikiikaasee nyēbo ang'wan rwaanteet nyēē /kēēkuurēē sumāriiti ²⁰ nto nyēbo muut ku sārtdōōniik, nyēbo lo ku ākiik, nyēbo tisab ku kiriisōliit, nyēbo sisiit ku sabarachaati, nyēbo sokool ku yākuut nyēē toolēlyoo, nyēbo taman ku kirisoo-braas, nyēbo taman āk akeenke ku yāsiintēēt nto nyēbo taman āk āyēēng' ku āmētiistō. ²¹ /Kikeeyeyee ōrootunwēēchoo ake tukul choo ki taman āk āyēēng' sanayaanteet akeenke nyēē wōō. /Kikeetechee kēēltaab kiriinkoonoo ta-aabuut nyēē tiliil nyēē toolē biich kuu kiyyēēt.

²² Manaakas Kōōtaab Yēyiin ām kiriinkoonoo, kuuyu minyē wōlooto :Mokoryoon-tēēt Yēyiin nyoo bo kāāmuukēy āk *Mēēnkit. ²³ Māmāchē :kiriinkoonoo kōōluuchi :asi-ista nto ku araawēt, kuuyu ikwēnyē :lēbkēēyyēētaab Yēyiin anku taariinyii :Mēēnkit. ²⁴ Mākubēēsyētēē :biiko lēbkēēyyoonoo ānkumākukoonyit :bāytooyik wōlooto. ²⁵ -/Mākēēkērē ōrootunwēēkaab kiriinkoonoo ākookoy kuuyu mākoy kutook :kwēēmowuut. ²⁶ Mākuyibchi :bōrōryōōsyēk tukul kiriinkoonooto koonyit. ²⁷ -Mēēwutē kiriinkoonoo :kiy nyēē mā tiliil, kibrōkōsyoo nto ku chii nyēē ng'wiin. Nteenee biiko baatey chēē iwutē ku choo /kikēēsirchi kooyndōōkwaa kitaabuutaab soboonto nyoo bo *Mēēnkit.

22

Āynēētaab soboonto

21:9 Ng'oong'. 15:1; 19:7; 21:2; 22:17 **21:10** Ēsēk. 40:2; Ng'oong'. 1:10 **21:11** Isa. 60:1-3, 19; Ēsēk. 43:2 **21:12** Chuy. 28:21; Ēsēk. 48:30-35; Ng'oong'. 7:5-8 **21:14** Ibu. 11:10 **21:15** Ēsēk. 40:3; Ng'oong'. 11:1 **21:16** Ēsēk. 48:16-17 † **21:17** Mwooyē :yuutēyu ām kāāyiitiisyyēēt ake kule 'kyuubiitiinēk' bokol akeenke āk artam āk ang'wan (12 kunyil 12), nyēē ibooru kule yēmē biikaab Kiriistō. **21:21** Isa. 54:11-12; Ēsēk. 28:13 **21:23** Isa. 24:23; 60:19-20; Ng'oong'. 22:5 **21:26** Isa. 60:3, 11 **21:27** Isa. 35:8; 52:1; Ēsēk. 44:9; 1Kōōr. 6:9-10; 2Bēt. 3:13; Ng'oong'. 3:5; 21:8; 22:15

¹ Nto mii yoo, kōōboorwoo :malayikeet āynēētaab soboonto nyēē kiilēkēchēēchē kuu kiiyēēt. Kikulkulunēē :bēēchoo yoo bāytooyiisyēē :Yēyiin āk *Mēēnkit, ² ānkirōōtēē kwēēnuutaab kēēlto nyēē baraay ām kiriinkoonoo. Kikibiityēē komoswookik tukwaay chēbo āynoonoo :keetiikaab soboonto chēē yēyē lokoyeek araawa ake tukul anku saakit mbo :sokēēkyii. ³ Mākoy /kēēchubiis ām wōlooto. Mākubāytooyiisyoowunēē :Yēyiin āk Mēēnkit kiriinkoonoo ānkumākuyēchinēē wōlooto :biikyii yiisyēēt. ⁴ Makukas :bichoo wōlēē wuu :Yēyiin /ānkēēsirchi kaayneenyii tokoochikwaa. ⁵ Māmii :kwēēmowuut wōlooto āmākoy /keemach taariin nto ku lēbkēēyyoob asiis kuuyu Mokoryoontēēt Yēyiin nkityō :nyēē lēbkēēyyēēng'waa ānku mākubāytooyiis :bichoo ākookoy.

Ng'aleek chēē /kiitēryēēchēē

⁶ Kimwoowoo :malayikeet kule, “Bo man :ng'aleechu /ānkiikoosēē keey. Mokoryoontēēt Yēyiin nyoo mwoochinē *wōōrkooyikyii ng'aleek chēē mwooyē :nyēē kiiyookwoo anii chāāboorchii biikyii choo yēchinē inee yiisyēēt kiyēē mii wokuyēyāktōōs ām lēēkitō. ⁷ Mwooyē :Yēēsu kule, ‘Oyeb yit! Āmiitē āchōōnii ām lēēkitō. Ibēruurootiin :biiko choo koomānē ng'aleekaab wōōrkooyoontiit chu mii kitaabuuni.’ ”

⁸ Anii Yoowaana :nyoo kyāākāsēē ng'aleechu yiitiikyuu āk koonyekyuu. Yooto kawaakas ng'aleechaa, āryookyi keey yēbo kērēēnkōōkaab malayikeet nyoo kiiboorwoo ng'aleechaa ākutunkyii. ⁹ Nteenee, kimwoowoo :malayikaanaa kule, “-Mēēkutung'woo! Ntēē āyēchinē Yēyiin yiisyēēt kuu inying' āk kuu wōloo yēytooy mbo :ng'eetaabkoomēt, wōōrkooyik āk biiko tukul choo koomānē ng'aleekaab kitaabuuni. Ikutunkyii Yēyiin nkit!”

¹⁰ Nto mii yoo, kumwoowoo kule, “-Meewuny ng'aleekaab wōōrkooyoontiit chu mii kitaabuuni, kuuyu kaakuriik :bēsyōōsyēk chēē mākuyityiin :ng'aleechuutēchu. ¹¹ Chii nyoo yēyē ng'al chēē miyootēch, kutas taay kuyēyē kuu nyooto, nto nyoo yēyē rōkōs, kutas taay kuyēyē kuu nyooto. Nto chiito nyoo yēyē ng'al chēē churtootiin, kutas taay kuu nyooto, nto nyoo tiliil, kutas taay kutililiit.

¹² Mwooyē :Yēēsu subak kule, ‘+Māāchōō areet akeenke! +Māākwēchi chii ake tukul kiy kurubta keey kiyēē kiikuyey. ¹³ Anii ku Alfa āk Omeeka, anii :taayta āk lētuut, ātoowu ānkāāwoong'tooy.’

¹⁴ Ibēruurootiin :biiko choo kēēwuun keey kutililiitu kuuyu mākunyooolchi kōōwut kiriinkoonoo ankwaam lokoyaanteetaab kēētitaab soboonto. ¹⁵ Kiikung'etee saang' kēny :kibrōkōsiis, chēēbsookēyiis, choo mārtootē, rumiik, choo kutunkyinē āynātōōs āk tukul choo kicham ng'wiinyaneet.”

¹⁶ Mwooyē :Yēēsu kule, “Kāāyooku :anii malayikeenyuu chokōōbooruung' inying' ng'aleechu imwoochi kanisoosyek tukul. Atoorunēē tiikiityoontēētaab *Tāwuti ānkāāchōōnēē kōōnyii ānkāāyēku toboyaanteet nyēē lebkey miisin.”

¹⁷ Mwooyē :Tāmirmiryēētaab Yēyiin āk mureraanaa kule, “Chōō!” Kumwooy :chii ake tukul nyoo kāsē ng'aleechu kule, “Chōō!” Nyoo āmē melelta, kuchō. Nto yoo mächē :chii bēēkaab soboonto /kiikoochinē buch.

¹⁸ Akiimchinē :anii chii ake tukul nyoo kāsē ng'aleekaab wōōrkooyoontiit chu mii kitaabuuni kule, “Yoo kātāsyi :chii ng'ālyoo, mākutāsyi :Yēyiin inee ng'woonin ake tukul nyēē twekaat ām kitaabuuni. ¹⁹ Nto chiito nyoo kēēnēmto ng'ālyoo ake tukul ām kitaabuuni, makukerekta :Yēyiin chiichoo kumānyōōr tukuuk chēē kōōnu :kēētitaab soboonto āk kiyēē mākunyōōr ām kiriinkoonoo tiliil, choo iboorunootiin ām kitaabuuni.”

22:2 Ēsēk. 47:1-12   22:3 Ng'oong'. 1:6   22:4 Mat. 5:8; 1Yoowa. 3:2; Ng'oong'. 14:1   22:5 Isa. 54:1-17   22:5 Tān. 7:18, 27; Ng'oong'. 21:23; 1:6   22:6 1Kōōr. 14:1; Ng'oong'. 1:1, 3; 10:7; 19:9; 21:5   22:7 Ng'oong'. 3:11; 1:3   22:9 Ng'oong'. 19:10   22:10 Tān. 12:4   22:11 Tān. 12:10   22:12 Mat. 16:27; Ng'oong'. 2:23; 6:10; 16:6; 19:2; 20:12-13   22:13 Ng'oong'. 1:8   22:14 Ng'oong'. 7:14; 2:7   22:15 Ēfēēs. 5:5; Filib. 3:2; Ng'oong'. 21:27   22:16 Room. 11:16-18; 15:12; Ng'oong'. 5:5; 2:28   22:17 Ng'oong'. 21:9, 6   22:18 Kiruu. 29:19-21   22:19 Kiruu. 4:2; 12:32; Kāālēw. 30:6   22:19 Ng'oong'. 2:7

²⁰ Mwooyē :chiichi kimwooyē ng'aleechu tukul kule, “Ēē, +māāchōō areet akeenke.”
Kuwuuyiit nyooto. Ichōō ōō, Mokoryoontēēt Yēesu.

²¹ Lēyyē, kōōbēruurook tukul :Mokoryoontēēt Yēesu.